

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

MEHMED HAFİD
ED-DÜRERÜ'L-MÜNTEHABÂTÜ'L-MENSÛRE
FÎ-ISLÂHİ'L-GALATÂTİ'L-MEŞHÛRE
(İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)

Doktora Tezi

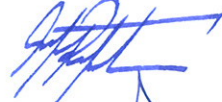

Nagihan ÇAĞLAYAN

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Sivas
Şubat 2016

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Eski Türk Edebiyatı
Tezin Başlığı : Mehmed Hafid Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre Fî-
Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre (İnceleme-
Transkripsiyonlu Metin)
Savunma Tarihi : 12.02.2016
Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

	Unvanı - Adı Soyadı	İmza
Jüri Başkanı	: Prof. Dr. Mehmet ARSLAN	
Üye	: Prof. Dr. Hüseyin AKKAYA	
Üye	: Doç. Dr. Rifat KÜTÜK	
Üye	: Doç. Dr. Mehtap ERDOĞAN	
Üye	: Doç. Dr. Hakan YEKBAŞ	
Oy Birliği	☒	
Oy Çokluğu	☐	

Nagihan ÇAĞLAYAN tarafından hazırlanan Mehmed Hafid Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre Fî-Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin) başlıklı tez, kabul edilmiştir. 12/02/2016

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Doktora tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

İmza

Nagihan ÇAĞLAYAN

ÖN SÖZ

Tarih boyunca birbirleri ile ilişki içerisinde bulunan kültür ve medeniyetler, pek çok sahada olduğu gibi dil alanında da kelime alışverişinde bulunmuşlardır. Aynı coğrafyayı paylaşan milletler birbirlerinden aldıkları kelimeleri genellikle söyleyiş, şekil ve anlam açısından değiştirerek kendi hançerelerine uydurmuşlardır. Zamanla söz konusu kelimeler aldıkları yeni şekilleriyle o kültüre mal olmuşlardır.

İslam medeniyeti dairesi içerisine giren Türkler, dâhil oldukları yeni medeniyetin din ve edebiyat dili olan Arapça ve Farsçanın tabii olarak tesiri altında kalmışlardır. Söz konusu etki, dil bilgisi kurallarından ziyade kelime alışverişi şeklinde kendini göstermiştir. Özellikle XIII. asırdan itibaren Batı Türkçesinin gelişme dönemlerinde Arapça ve Farsçadan dilimize giren pek çok kelime, Türk hançeresinde bazı şekil değişikliklerine uğramış; asli dildeki anlam ve telaffuzlarından farklı bir söyleyiş ve anlam kazanmıştır. İşte bu farklı telaffuz ve anlam biçimleri Osmanlı âlimleri tarafından yanlış olarak kabul edilmiş, söyleyiş şekillerindeki bu yanlışlıklar “galat” terimi ile ifade edilmiştir.

Farklı dillerden giren kelimelerin asli şekillerini esas alan Osmanlı dil bilginleri, XVI. asrın başlarından itibaren bu dikkatlerini kitaba dönüştürmeye başlamışlardır. Bu konuda Osmanlı sahasında verilen ilk eser, Şeyhülislam Kemalpaşazade'nin (öl. 940/1534) *et-Tenbîh alâ-Galati'l-Câhil ve'n-Nebîh*, adıyla anılan Arapça risalesidir. İkinci eser ise Şeyhülislam Ebüssuud Efendi'nin (öl. 982/1574) *Risâle-i Sakatât-ı Avâm* adlı kitabıdır. Her iki eser de hacim açısından çok küçüktür. Söz konusu risalelerde galat kelimelerle ilgili kısa ve özlü tarifler yapılmış, ayrıntılara girilmemiştir. Ancak bu eserlerden sonra Mehmed Hafid Efendi'ye gelinceye kadar iki asır boyunca galatâta dair herhangi bir kitap yazılmamıştır. XIX. asrın başında Hafid Efendi *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fî Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre* isimli eserini kaleme almıştır. Mehmed Hafid Efendi'nin bu eseri hem hacim hem muhteva açısından mühim bir eserdir. Öncelikle şunu belirtelim ki bir galat sözlüğü olmasına rağmen bu eser tarihî, edebî, coğrafi, dinî, içtimai vb. konularda çok zengin bilgi içermektedir. Daha sonra kaleme alınan galatâta dair eserlerden hiçbiri nicelik ve nitelik açısından Hafid'in eserine yetişememiştir. *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*, yazıldığı günden itibaren büyük bir rağbet görmüş, yazıldığı tarihten iki yıl sonra basılmıştır.

Hafid Efendi'nin *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'si Türk dili açısından eşsiz bir eser olmasına rağmen bilim âleminde hak ettiği ilgiyi görmemiş, hakkında yeterli araştırma yapılmamıştır. Bu mühim eserle ilgili ilk çalışma, musiki maddesinden hareketle kaleme alınan, Recep Uslu'nun 2001 yılında yayımlanan *Mehmed Hafid Efendi ve Musiki* isimli çalışmasıdır. Yakup Yılmaz da eserin matbu nüshasını esas alarak *Galatât-ı Hafid Efendi, Ed-Dureru'l-Muntahabâti'l-Mansûrat fî Islâhi'l-Galatâti'l-Maşhûrât* adıyla 2013 yılında yayımlamıştır. Her iki çalışmada

da maalesef Hafid'in hayatı, eserleri ve en mühim eseri olan *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'si ile ilgili yeterli ve doyurucu bilgi verilmemiştir. İşte bu sebeple Mehmed Hafid'in hayatını, eserlerini teferruatlı bir şekilde ele almak ve onun Türk dili açısından vazgeçilmez bir yere sahip olan *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre* isimli eserini detaylı bir şekilde incelemek amacıyla doktora konusu olarak çalışmanın uygun olacağını düşündük.

Çalışmamız dört bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölüm, kendi içerisinde üç kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda muteber sözlükler ve galatla alakalı kaynaklar taranarak galatın farklı tanımları tespit edilmiş, bu tespitlerden hareketle yeni bir galat tanımı yapılmaya çalışılmıştır. İkinci kısımda Recep Toparlı ve Mustafa Kaçalın'in galat tasniflerine dayanılarak galatât konusu yeni bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Üçüncü kısımda ise Türk dilinde kaleme alınan on sekiz galatât kitabı tespit edilmiş, tespit edilen bu eserler kronolojik sıraya göre tek tek incelenmiş, her eserden ayrı ayrı seçilen örnek metinler verilmiştir.

İkinci bölüm kendi içerisinde üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Hafid Efendi'nin hayatı ele alınıp teferruatlı bir şekilde işlendi. Kaynaklardaki malumatlar toplanıp değerlendirilmiş, elde edilen veriler müellifin eserlerindeki hayatına dair bilgi kırıntıları ile karşılaştırılıp terkip edildi. İkinci kısımda Hafid Efendi'nin *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'si dışındaki diğer eserleri incelendi. Tespit edilen eserler “Türkçe Eserleri”, “Arapça Eserleri”, “Diğer Eserleri” başlığı altında ayrı ayrı ele alındı. Her eser ihtiva ettiği özelliklere göre “ismi”, “muhtevası”, “dili” vb. alt başlıklar altında ele alındı.

Üçüncü bölümde doktora çalışmamızın asıl konusu olan Hafid Efendi'nin *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'si ele alınıp “ismi”, “yazılış sebebi”, “önemi”, “kaynakları”, “Arapça unsurlar”, “şekil özellikleri”, “muhteva özellikleri”, “dil ve ifade özellikleri” alt başlıkları altında teferruatlı olarak incelenmiştir.

Dördüncü bölüm kendi içerisinde iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda nüsha tavsifleri başlığı altında tespit edilebilen altı yazma nüshanın detaylı tavsifleri yapılmış, bilahare nüshalar değerlendirilerek metni oluşturmak için tercih edilen nüshanın seçiliş sebepleri izah edilmiştir. İkinci kısımda ise *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'nin transkripsiyon alfabesiyle metni verilmiştir.

Bu çalışma ile elde edilen bilgiler değerlendirilerek *Sonuç* başlığı altında bir araya getirilmiştir.

Böylesine hacimli ve zor bir çalışmanın tek başına üstesinden gelinebilmesi tabii ki zordur. Bu sebeple çalışmamızın ortaya çıkmasında emeği geçen hocalarımı zikretmek bir vefa göstergesi ve kadirşinaslık olacaktır. Öncelikle tezimizin bu hâle gelmesinde bilgi ve tecrübesiyle beni yönlendiren, metin kısmını titizlikle okuyarak

düzeltilme ve tekliflerde bulunan hocam Prof. Dr. Mehmet Arslan'a teþekkürlerimi arz ediyorum. Çalışmamın inceleme bölümünü baştan sona okuyup gerekli tashihleri yapan Prof. Dr. Recep Toparlı'ya Őükranlarımı arz ediyorum. Karşılaştığım zorlukları çözmede yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Hüseyin Akkaya'ya sonsuz Őükranlarımı sunuyorum. Bilhassa nüsha tavsifleri hususunda ilim ve tecrübesinden istifade ettiğim Doç. Dr. Rıfat Kütük'e minnetlerimi belirtmeyi zevkli bir vazife telakki ediyorum. Çalışmamız için gerekli olan yazma eserlerin temininde desteğini gördüğüm Doç. Dr. Hakan Yekbaş'a, metindeki Arapça ibarelerin okunmasında ve tercümesinde yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Gökhan Sebati Işkın'a, kütüphanesindeki bazı belge ve bilgileri bizimle paylaşma cömertliğini gösteren hattat Talip Mert'e Őükranlarımı sunuyorum. Son olarak kaleme aldığı eseriyle Türkçeye unutulmayacak bir hizmet veren mütebahhir müellif Mehmed Hafid Efendi'yi rahmet ve minnetle anıyorum.

Sivas 2016
Nagihan ÇAĞLAYAN

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ **i**

İÇİNDEKİLER **v**

KISALTMALAR **ix**

ÖZET **xi**

SUMMARY **xiii**

BİRİNCİ BÖLÜM

GALATIN TANIMI, SINIFLANDIRILMASI VE GALATÂT KİTAPLARI

1. GALATIN TANIMI **3**

2. GALATLARIN SINIFLANDIRILMASI **7**

3. GALATÂT KİTAPLARI **9**

3.1. Et-Tenbîh alâ-Galati'l-Câhil ve'n-Nebîh **10**

3.2. Risâle-i Sakatât-ı Avâm **11**

3.3. Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fî Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre **11**

3.4. Galatât **11**

3.5. Tashîhü'l-Galatât ve'l-Muharrefât fî'l-Esmâi ve'l-Lugât **12**

3.6. Galatât-ı Tercüme **14**

3.7. Tedkîk-i Galatât-ı Tercüme **15**

3.8. Ta'îm-i Kitâbet **16**

3.9. Tehzîbü'l-Kelâm Fî Lisâni'l-Havâs ve'l-Avâm **17**

3.10. Tetebbu'ât ve Müstahzarâtım **18**

3.11. Mecnû'am **19**

3.12. Defter-i Galatât **19**

3.13. Fâzıl'ın Galatât Defteri **20**

3.14. Yeni Galatât **21**

3.15. Türkçemiz ve Uydurmacılık **21**

3.16. Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü **22**

3.17. Tartışılan Sözcükler ve Özleştirme Sorunu **22**

3.18. Dil Yanlışları **22**

İKİNCİ BÖLÜM
MEHMED HAFİD'İN HAYATI, ESERLERİ

1. HAYATI 25

- 1.1. Doğum Yeri ve Ailesi **25**
- 1.2. Tahsili ve Görevleri **25**
- 1.3. Sürgünü ve Affedilişi **27**
- 1.4. Ölümü **28**
- 1.5. Kişiliği **29**

2. ESERLERİ 30

2.1. Türkçe Eserleri 30

2.1.1. Kitâbün Câmi'un fi'l-Hilâfe 31

2.1.1.1. İsmi ve Sunuluşu **31**

2.1.1.2. Muhtevası **32**

2.1.1.3. Dili **34**

2.1.2. Mehâhü'l-Miyâh 35

2.1.2.1. İsmi **35**

2.1.2.2. Yazılış Tarihi **36**

2.1.2.3. Muhtevası **36**

2.1.2.4. Dili **37**

2.1.3. Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fi-Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre 38

2.1.4. Sefînetü'l-Vüzerâ 39

2.1.4.1. İsmi **39**

2.1.4.2. Muhtevası **39**

2.1.4.3. Dili **40**

2.1.5. Divan-ı Hafid 40

2.2. Arapça Eserleri 41

2.2.1. Münteha'l-Kelâm fi Âyâti'l-Ahkâm 41

2.2.2. Hadîs-i Erba'în 43

2.2.2.1. İsmi **43**

2.2.2.2. Muhtevası **43**

2.2.3. Hâşîye-i Hayâlî-i Torun Efendi (Teftâzânî'nin Akâidü'n-Nesefiyye
şerhine Hayâlî'nin yazdığı hâşiyenin hâşiyesi) **44**

2.2.4. El-Hâşiyetü li-Mehmed Hafid ale'n-Nisârî alâ-Mîri't-Tehzîb **46**

2.3. Diğer Eserleri **47**

2.3.1. Terceme-i Sî Fasl **47**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ED-DÜRERÜ'L-MÜNTEHABÂTÜ'L-MENSÛRE

FÎ-ISLÂHÎ'L-GALATÂTÎ'L-MEŞHÛRE

1. ED-DÜRERÜ'L-MÜNTEHABÂTÜ'L-MENSÛRE **49**

FÎ-ISLÂHÎ'L-GALATÂTÎ'L-MEŞHÛRE **49**

1.1. İsmi **49**

1.2. Yazılış Sebebi ve Yılı **50**

1.3. Önemi **50**

1.4. Kaynakları **51**

1.5. Arapça Unsurlar **54**

1.5.1. Âyet-i Kerîmeler **54**

1.5.2. Hadîs-i Şerîfler **62**

1.5.3. Darbimeseller **65**

1.6. Şekil Özellikleri **67**

1.7. Muhteva Özellikleri **68**

1.8. Dil ve İfade Özellikleri **70**

SONUÇ **75**

KAYNAKÇA **79**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ED-DÜRERÜ'L-MÜNTEHABÂTÜ'L-MENSÛRE

FÎ-ISLÂHÎ'L-GALATÂTÎ'L-MEŞHÛRE'NİN

TRANSKRİPSİYONLU METNİ

1. Nüsha Tavsifleri **83**

1.1. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl., nr. 2862 (Müellif Nüshası) **83**

1.2. Topkapı Sarayı Müzesi, Emanet Hazinesi Ktp., Bl., nr. 2043 **83**

1.3. Topkapı Sarayı Müzesi, Emanet Hazinesi Ktp., Bl., nr. 2044 **84**

- 1.4. İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 3381 **85**
1.5. Süleymaniye Ktp., Atıf Efendi Bl., 2735 **86**
1.6. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, MHK 5302 **87**
2. Nüshalarının Değerlendirilmesi **88**

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİN

- MADDELERİN NÜSHALARA DAĞILIMI **511**
ELİFBÂ ESASLI MADDE BAŞLIKLARI (DÜRER'DE GEÇEN) **583**
ABECE ESASLI MADDE BAŞLIKLARI (DÜRER'DE GEÇEN) **598**
ŞAHİS ADLARI (DÜRER'DE GEÇEN) **612**
ESER ADLARI (DÜRER'DE GEÇEN) **622**
YAZAR ADLARI (DÜRER'DE GEÇEN) **626**
YER ADLARI (DÜRER'DE GEÇEN) **629**
KİŞİSEL BİLGİLER **634**

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm.
age.	: Adı geçen eser.
agm.	: Adı geçen makale.
bkz.	: Bakınız.
Bl.	: Bölüm, Bölümü.
b.	: bin.
bs.	: Baskı.
C	: Cilt.
ç.	: Çoğul.
haz.	: Hazırlayan.
Ktp.	: Kütüphane, Kütüphanesi.
MHK	: Manisa Halk Kütüphanesi.
mm	: Milimetre.
nr.	: Numara.
Nşr.	: Neşreden.
öl.	: Ölüm, ölümü.
p.	: Paper.
S	: Sayı.
s.	: Sayfa.
sav	: Sallallahu aleyhi ve sellem.
t.	: Tekil.
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti.
TDK	: Türk Dil Kurumu.
TDVİA	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.</i>
TY	: Türkçe Yazmalar.
Üniv.	: Üniversite, Üniversitesi.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve diğerleri, ve devamı.
Yay.	: Yayını, Yayınları, Yayıncılık.
yk.	: Yaprak.

ÖZET

“Galat” Arapça bir kelime olup sözlük anlamı; yanlış kelime, kurala uymayan söz ve tamlamadır. Başta Arapça ve Farsça olmak üzere farklı dillerden Türkçeye girip şekil ve anlam değişikliğine uğrayan kelimeler için terim olarak galat tabiri kullanılır. Türkçedeki galat kelimeleri açıklamak amacıyla XV. asırdan itibaren eserler kaleme alınmaya başlamıştır. Bu konuda Türk dilinde yazılan ilk eser Şeyhülislam Kemalpaşazade'nin *et-Tenbîh alâ-Galati 'l-Câhil ve 'n-Nebîh*'idir. Galat konusunda Türkçe telif edilen on sekiz eser tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde en önemlisi XVIII. asır müelliflerinden Mehmed Hafîd Efendi'nin yazdığı *Ed-Dürerü 'l-Müntehabâtü 'l-Mensûre fî Islâhi 'l-Galatâti 'l-Meşhûre* isimli eseridir.

Mehmed Hafîd Efendi XVIII. asrın ikinci yarısında yetişmiş Osmanlı âlim ve kazaskerlerindedir. İstanbul'da doğmuştur. Doğum yılı belli değildir. Babası, Şeyhülislam Mustafa Âşir Efendi, annesi ise Şehiye Kadın'dır. İlmiye sınıfına mensup bir aileden geldiği için iyi bir medrese öğrenimi görür. Çeşitli yerlerde müderrislik ve kadılık yaptıktan sonra İstanbul kadısı olur. Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesindeki faaliyetlerinden dolayı yeni padişah Sultan IV. Mustafa tarafından Anadolu kazaskerliğine getirilir. Hafîd Efendi sekiz ay kadar bu görevi yürüttükten sonra Sultan II. Mahmut döneminde 11 Rebiülevvel 1223 / 7 Mayıs 1808'de azledilir. Sultan III. Selim'in azledilmesindeki rolü sebebiyle 9 Recep 1223 / 31 Ağustos 1808'de Kastamonu'ya sürülür. Altı ay kadar süren sürgün hayatından sonra affedilip İstanbul'a döner. İki yıl sonra 1226 / 1811'de terfi ederek Rumeli kazaskerliğine getirilir. Kısa bir müddet sonra vazifede iken 5 Zilhicce 1226 / 21 Aralık 1811'de vefat eder.

Velut bir müellif olan Mehmed Hafîd Efendi bir kısmı Türkçe, bir kısmı Arapça edebî-dinî dokuz eser kaleme almıştır. Bu eserler sırasıyla şunlardır: *Kitâbün Câmi 'un fî 'l-Hilâfe, Mehâhü 'l-Miyâh, Ed-Dürerü 'l-Müntehabâtü 'l-Mensûre fî-Islâhi 'l-Galatâti 'l-Meşhûre, Sefînetü 'l-Vüzerâ, Divan-ı Hafîd, Münteha 'l-Kelâm fî Âyâtü 'l-Ahkâm, Hadîs-i Erba 'în, Hâşîye-i Hayâlî-i Torun Efendi (Teftâzânî'nin Akâidü 'n-Neseftiyye şerhine Hayâlî'nin yazdığı hâşiyenin hâşiyesi), Terceme-i Sî Fasl.*

Farklı konularda verdiği eserlerle dikkati çeken Mehmed Hafîd'in en mühim eseri *Ed-Dürerü 'l-Müntehabâtü 'l-Mensûre fî-Islâhi 'l-Galatâti 'l-Meşhûre*'dir. Bir galat sözlüğü olan bu eser 1123 madde içermektedir. Hem hacim hem muhteva açısından önemli bir sözlüktür. Bir galat sözlüğü olmasına rağmen bazı maddelerde “istitrad”, “fâide”, “hikâye”, “menkabe” vb. alt başlıklar açılarak bazen konuyla ilgili bazen ilgisiz uzun uzun malumat verilir. Bazen bir kitap hacmine ulaşan bu bölümler başka bir eserde bulunmayan tarihî, dinî, içtimai, folklorik ve mitolojik bilgiler ihtiva etmektedir. Eser, bu özelliğiyle Türk kültür ve edebiyatı açısından vazgeçilmez bir kaynaktır. *Ed-Dürerü 'l-Müntehabâtü 'l-Mensûre*'de kısa, veciz ve özlü bir anlatım

yolu takip edilmiştir. Yer yer Arapça ve Farsça tamlamalarla yüklü ağır ve külfetli bir dil kullanılmışsa da eserin bütününe orta nesir diyebileceğimiz bir ilim dili hâkimdir. Bazı yerlerde nükteli anlatım denilebilecek bir dil tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Galat, Sözlük, Mehmed Hafîd, *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*.

SUMMARY

Galat is an Arabic word, and its dictionary meaning is wrong word, or a phrase or saying that does not meet rules. Galat is a term used for the words that were transferred into Turkish from different languages, primarily Arabic and Persian, and then underwent a change in their forms and meanings. Since 15th century there have been studies to explain the galat words in Turkish. The first Turkish literary work on this issue is *et-Tenbîh alâ-Galati'l-Câhil ve'n-Nebîh* by Seyhülislam Kemalpaşazade. Eighteen studies in Turkish on Galat have been identified. The most important among these is *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fî Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre* by 18th century author Mehmed Hafid Efendi.

Mehmed Hafid Efendi was an Ottoman scholar and kazasker (chief military judge) raised in the second half of 18th century. He was born in Istanbul, and his birth year is unknown. His father was Şeyhülislam Mustafa Âşir Efendi, and his mother was Şehiye Kadın. As a member of a family from the ilmiye (highly educated ruling) class, he received a good madrasah education. After serving as müderris (faculty member) and kadı (judge) at various locations, he became Istanbul kadısı. Because of his involvement in the dethroning of Sultan Selim III, he was appointed as the Anadolu Kazaskeri by the successor Sultan Mustafa IV. After serving in this position for about eight months, Hafid Efendi was relieved of this duty by Sultan Mahmud II on 11 Rebiülevvel 1223 / 7 May 1808. He was sent to exile to Kastamonu on 9 Recep 1223 / 31 August 1808 because of his involvement in the dethroning of Sultan Selim III. He was forgiven after a six-month exile life, and returned to Istanbul. Two years later, in 1226 / 1811, he was promoted to Rumeli Kazaskeri position. After a short while, on 5 Zilhicce 1226 / 21 December 1811, he passed away while on duty.

As a productive author, Mehmed Hafid Efendi wrote a total of nine literary, religious works, some Arabic and some Turkish. His books are as follows: *Kitâbün Câmi'un fî'l-Hilâfe*, *Mehâhü'l-Miyâh*, *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fî-Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre*, *Sefînetü'l-Vüzerâ*, *Divan-ı Hafid*, *Münteha'l-Kelâm fî Âyâti'l-Ahkâm*, *Hadîs-i Erba'în*, *Hâşiye-i Hayâlî-i Torun Efendi (Teftâzânî'nin Akâidü'n-Nesefiyye şerhine Hayâlî'nin yazdığı hâşiyenin hâşiyesi)*, *Terceme-i Sî Fasl*.

As an author writing on various topics, Mehmed Hafid's most important work is *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fî-Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre*. This work, a Galat dictionary, contains 1123 articles. This is an important dictionary both in terms of volume and content. Even though it is a galat dictionary, in some articles it opens up subtitles as "istitrad", "fâide", "hikâye", "menkabe", etc. and provides lengthy information, sometime related and sometimes unrelated to the topic. These sometimes book-length subsections provide historical, religious, social, folkloric, and mythological information that are otherwise not found in other sources. This renders the work as an indispensable source for the Turkish culture and literature. *Ed-*

Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre follows a short, concise, and succinct exposition. Even though there are parts loaded with Arabic and Persian phrases and a heavy language, we can say that the overall work uses an average level scholarly language. At places a humorous exposition is used.

Keywords: Galat, Dictionary, Mehmed Hafid, *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*.

Ser-rişte bulup bir iki miksâr

Ders-i galatâtı etdi tekrâr

şeyh Gâlib

BİRİNCİ BÖLÜM

GALATIN TANIMI, SINIFLANDIRILMASI

VE GALATÂT KİTAPLARI

1. GALATIN TANIMI

Galat Arapça kökenli bir kelimedir. Bu kelime önemli sözlüklerde şöyle açıklanmaktadır:

“El- Galat (fethateynle): Yanılmak ma‘nâsınadır. Ba‘zılar galat nutk ve kelâmda ve tâ'yla galet hisâbda yanılmağa mahsûstur dediler.”¹

“Galat: Yanlış, yanılma, hatâ, sehv. Galat itmek: Galat söylemek, yazmak. Galat-ı fâhiş: Pek kaba yanlış. Galat-ı meşhûr: Yanlış olduğu hâlde öylece isti‘mâli şüyû‘ bulmuş. Tıbda: Galat-ı basar, Galat-ı his, Galat-ı rü‘yet vesâ‘ire: Bu hislere ârız olan noksân.”²

“Galat: Arapça isim. Hata, yanlış, sehv; kaideye ve usule münafî olan; müessire ait hatanın eserde görülmesi. Galatı meşhur; galatı fahiş... Darbimesel; galatı meşhur lugati fasihten yeğdir. Galatı hissü fikir-felsefe- hissü fikrin zâhiri hakikat gibi telâkki etmesi. Galatı basar-fizik-hissi basarın aldanması ki eşyanın şekillerini hali tabiîden başka görmek haleti maraziyesi demektir. Galatı rüyeti elvan-renklerin bazılarını görememek ve bazılarını başkalarıyla karıştırmak arızası, dai Dalton. Tağlit-müteaddi, tefil-galata nispet etmek; galata düşürmek. Tağliti ezhan; tağliti efkâr... Tagallut-lâzım, tefa‘ul-galata düşmek, sehvü hata etmek, yanılmak. Mugalata-lâzım, mufaale-birini yanılacak ve hataya düşürecek sözler söylemek; mantık-yalnız suret veya madde cihetinden veya her iki cihetten fasit olan kıyas, ki zâhiren hakka müşabih mukaddemattan teşekkül eder; iğfal kastiyle olan hata. Cem‘i mugalâtat. Mugalit-fail, mufaale-insanı tağlit eden ve mugalataya düşüren; mugalata ve safsataya müteallik sözler. Mağlata-isim-zihni tağlit eden ve yanılta söz, yanılta, mağlataperdaz; mağlatagû, gûy; mağlâtasaz. Uğluta-isim-yanılta. Cem‘i uğlûtat, egalit.”³

“Galat: Bir şeyün muhâlif isti‘mâli, yaramaz isti‘mâl, kem isti‘mâl, bed isti‘mâl, sü-i isti‘mâl, yanlış, kem ‘âdet, bid‘at, → abunsio; yanlış, sakat, hatâ, zellet, taksîr (ç. taksîrât), kusûr, sehv, habt, hays, uglûta, zalâl, zalâlet, küstâh, hazde, → error; kamaşış, bayıcılık, gafillik, sehv, → hallucinatio; bî-hûde söz, rebzet, rebezet, → erroneus; uglûtat, ‘icmet, ‘ucmet, → barbarismus; uglûta, → solœcismus; galat-i meşhûr, → loqui. Galat etmek: Yanılmak, yanlış etmek, aldanmak, hatâ etmek, günâh etmek, sehv etmek, zall etmek, tehattî etmek, habt etmek, → errare; göz

¹Mütercim Âsım Efendi, *El-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît, Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, C IV, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014, s. 3169.

Hüseyin Remzi de, galat kelimesinin tarifini muhtemelen Mütercim Âsım Efendi'nin eserinden almış, aynı kelime ve cümlelerle açıklamıştır (*Lûgat-i Remzi*, C II, İstanbul, Matbaa-i Hüseyin Remzî, 1305 [1888], s. 20).

²Ş[emseddin] Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, C II, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1317-1318 [1899-1900], s. 969.

³Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lûgati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lûgatleri*, C III, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943, s. 842.

kamaşmak, göz bağlanmak, yanılmak, gaşş olmak, sehv etmek, → hallucinari. Galat ile:hoyratlıgile, türkçe, bî-edebâne, → barbare. Galat-ı meşhûr: Galat-i sarîh, → barbarismus. Galat-ı sarîh: bkz. galat-ı meşhûr. Galatlü: Yanlışlı, azall, → erroneus. Galat söylemek: yanılmak, tagyîr-i kelime etmek, telhîn etmek, lâgıyet etmek, → errare. Galat söyleyici: A‘cem, → barbare.”⁴

“Galat: 1. Yanlış kelime veya söz. 2. Yanılma.Galatıhis: Yanılsama. Galatımeşhur: Genelleştiği için yanlışlığına önem verilmeden kullanılagelen söz, deyim, terim, yaygın yanlış.”⁵

“Galat: 1. Yanlış, hata, sehiv. 2. Özellikle Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye geçip şekil ve anlam değişikliğine uğrayarak kullanıldığından eski sözlüklerde yanlış kabul edilen kelime. 3. Hatalı, kusurlu, yanlış.Galat-ı basar:Görme duyusundaki yanılma, görüşhatası. Galat-ı fâhiş:Büyük hata, büyük yanlış. Galat-ı his:Hissedişteki yanılma, görünüşügerçek zannettiren duygu veya hafıza yanılması, yanılsama, illüzyon. Galat-ımeşhur:Dilde çok yaygın olan ve herkes tarafındankullanılan yanlış. Galat-ı rü'yet: 1. Görüş hatası, görmedeki yanılma. 2. Renkleri olduğundan başka görme şeklindeki görüş bozukluğu, renk körlüğü, daltonizm, akromatopsi. Galat-ı tahakkümî: Bir kelimenin, gerek telaffuz gerek anlam bakımından dildeki kullanıma uymayan şekilde kullanılması [Vezne uydurmak için kelimenin telaffuzunu değiştirmek, çeşitli anlamları olan bir kelimeyi meşhur olmayan manasında kullanmak, dil bilgisinde kural hatası yapmak gibi]. Galat-bîn:Yanlış gören, görüşü hatalı olan. Galat-gû:Yanlış söyleyen, yalancı.”⁶

⁴Mertol Tulum, *Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi*, Ankara, TDK Yay., 2011, s. 789.

⁵*Türkçe Sözlük*, 10. bs., Ankara, TDK Yay., 2005, s. 723.

⁶İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C I, İstanbul, MAS Matbaacılık, 2008, s. 1007-1008.

Galat kelimesi için pek çok sözlük taranmış, bunlarda farklı bir açıklama bulunamamıştır. Taranan sözlükler şunlardır:

Ahterî Mustafa Efendi, *Ahterî-i Kebir*, haz. H. Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak, Ankara, TDK Yay., 2009; Hüseyin Remzi, *Lugat-i Remzî*, C II, İstanbul, Matbaa-i Hüseyin Remzî, 1305 [1888]; İbrahim Cûdî Efendi, *Lügat-ı Cûdî*, haz. İsmail Parlatur-Belgin Tezcan Aksu-Nicolai Tufar, Ankara, TDK Yay., 2006; Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, Kısım-ı Râbî', İstanbul, Mahmut Beg Matbaası, 1322; M[ehmed] Bahâeddîn, *Yeni Türkçe Lugat*, 2. bs., İstanbul, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, Tarihsiz; Sir James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Constantinople, 1921; James W. Redhouse, *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*, haz. Recep Toparlı-Betül Eyövge Yılmaz-Yaşar Yılmaz, Ankara, TDK Yay., 2009; Raif Necdet Kestelli, *Resimli Türkçe Kamus*, haz. Recep Toparlı-Belgin Tezcan Aksu-Canan Selvi Kanoğlu-Seyfullah Türkmen, 2. bs., Ankara, TDK Yay., 2011; Ali Nazîmâ-Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, haz. Necat Birinci- Kâzım Yetiş-Fatih Andı-Erol Ülgen-Nuri Sağlam-Ali Şükrü Çorok, TDK Yay., İstanbul, 2009; Mustafa Nihat Özön, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 3. bs., İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1959; Pars Tuğlacı, *Okyanus, Ansiklopedik Sözlük*, C III, 7. bs., İstanbul, Cem Yay., 1983; İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, Yargı Yay., 2006.

Galat kelimesinin çoğulu galatât, ağılât gelir. Galat olarak kabul edilen kelimelerin açıklandığı sözlüklere galatât denilir.

Türkçe yazılan bazı galat sözlüklerinin giriş mahiyetindeki “Mukaddime”, “İfâde-imahsûsa”, “İfâde-i merâm” başlıklı bölümlerinde müellifler galatlarla ilgili görüşler ortaya koymuşlardır.

Sırrı Paşa, *Galatât* 'ın mukaddime bölümüne,

“Ġalat olarak bellemiş nice elfâz ü terâkîb var ki keşret-i isti‘ mâl-i seyyi‘esi çok kerre ehl-i diĸĸati bile aldatır.” cümlesiyle başlar ve devamında şöyle der: “Taklîd-i ‘avâm ile isti‘ mâl-i ġalat lisânı ifsâd ider.”⁷

Yazar, burada galat olarak bilinen birçok söz ve terkinin fazla kullanılmasının çok kez dili titizlikle işleyen edipleri bile yanıltacağını ifade eder. Ona göre dilde galat kelimelere yer verilmemeli, dili bozacağı için halkı taklit ederek galat kelimeler kullanılmamalıdır.

[Kazasker]Mustafa İzzet, *Tashîhü 'l-Galatât ve 'l-Muharrefât fi 'l-Esmâi ve 'l-Lugât* isimli eserinin mukaddime sayılacak giriş bölümünde fesahat için kıstas olarak işitmenin alınması gerektiğini, hangi kelime telaffuz ve mana açısından kulağa hoş gelirse onu kabul etmenin iyi olacağını ifade eder. Ona göre galat olduğu hâlde yazılan ve söylenen pek çok kelime fasih olma bakımından asli şeklinden daha iyidir.⁸

Kerküklü Ahmed Ziyâüddîn, *Mecmû‘am* isimli kitabında galat hakkındaki görüşünü şu cümlelerle ifade eder:

“Ġalat-ı meşhûr řaĸîĸ-i mehcûrdan evlâdır” diyoruz; bu pek toĸrudur; lâkin bir kere düşünelim: Her ġalat ġalat-ı meşhûr‘ addedilebilir mi? Lugât ve kavâ‘idden bî-ĸaber olanlarıñ telaffuz ve tahrîrleriyle muĸarrerâta fûrce-yâb-ı duĸûl olan ġalatâta “ġalat-ı meşhûr” demek câ‘iz midir? Elbette degildir.”⁹

Yazar; yukarıya alınan cümlelerde yaygınlaşmış galat kelimelerin terk edilmiş doğrularından daha iyi olduğunu, yalnız kelimeleri ve dilin kurallarını bilmeyenlerin konuşmaları ve yazmaları sonucunda kitaplara giren galatları galat-ı meşhur olarak kabul etmemek gerektiğini ifade etmektedir.

⁷Sırrı [Paşa], *Galatât*, 2. bs., Kostantiniyye, Matbaa-i Ebü‘z-Ziyâ, 1301; Sırrı[Paşa], *Galatât*, 3. bs., İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1305, s. 3.

⁸[Kazasker]Mustafa İzzet, *Tashîhü 'l-Galatât ve 'l-Muharrefât fi 'l-Esmâi ve 'l-Lugât*, 1. bs., Kostantiniyye, Matbaa-i Ebü‘z-Ziyâ, 1302, s. 5.

⁹Kerküklü Ahmed Ziyâüddîn, *Mecmû‘am*, İstanbul, Kitabcı Arakel Matbaası, 1319 [1901], s. 4.

Ali Seydî de *Defter-i Galatât* isimli eserinin mukaddimesinde dilin kuraldan değil aksine kuralın dilden doğduğunu genel bir kaide olarak tespit ettikten sonra Kerküklü Ahmed Ziyâüddîn gibi galat-ı meşhurun terk edilmiş fasih sözlerden daha iyi olduğunu belirtir. Genel kullanım sonucunda yıllardan beri yaygınlaşmış galat kelime ve terkiplerin asli şekilleriyle tekrar dile sokulmasının mümkün olamayacağını söyler. Gerçek bir dil şuuruna sahip olan müellif herkesin kendi ana dilinin esasını, mahiyetini, kurallarını, kelimelerin kökenlerini ve niteliklerini bilmeye, hangi kelime ve terkiplerin doğru, hangilerinin yanlış olduğunu öğrenmeye mecbur olduklarını ifade eder.¹⁰

Ali Himmet, *Fâzıl'ın Galatât Defteri* isimli eserinin “İfâde-i Merâm” başlıklı mukaddime bölümünde galat terimi ile ilgili görüşlerini dile getirir. Bu görüşler kendi cümleleriyle şöyledir:

“Bir kelime mensûb olduğu lisândan diger lisâna naql idilince artık bu lisânda kabûl idildiği şekilde ğalat değil şavâb ve aslı o i'tibârla ğalat'add olunur. Meşelâ: mindîl ve kındîl kelimeleri harf-i evvelleriniñ kesreleri fethaya tebdîl olunarak Türkçeye naql idildikten ve bu şekilde Türkçeniñ malı olduğdan şoñra Türkcede bunları aşilları üzerine kesr ile telaffuz iden haţâ itmiş olur.”¹¹

Müellif bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere galat terimi ile alakalı doğru bir yaklaşımda bulunmuştur. Ona göre bir kelime ait olduğu dilden başka bir dile geçtiğinde bu dilde kabul edildiği yeni şekliyle galat olarak kabul edilemez. Yeni şekliyle kullanılan bu kelimenin geldiği dildeki asli şekli galat sayılır. Mesela; “mindil” ve “kindil” kelimeleri, ilk harflerinin kesreleri fethaya dönüştürülerek Türkçeye nakledildikleri ve bu şekilde Türkçenin malı oldukları için bunları, asıllarındaki gibi kesre ile söyleyenler hata etmiş olurlar.

Günümüzde bazı dil bilimciler galatı şu şekilde tanımlamaktadırlar: Ahmet Bican Ercilasun galatı “Bir kelimenin yahut kelime grubunun şekil veya mâna bakımından yanlış olarak kullanılması; kaide dışı kullanılış” şeklinde tarif eder.¹²

Mustafa Kaçalın, “Başta Arapça ve Farsça olmak üzere yabancı dillerden Türkçe'ye geçen, biçim ve anlam değişikliğine uğrayarak kullanılan kelimelere sözlükçülerin verdiği ad” açıklamasıyla galat teriminin tarifini verir.¹³

Hayati Develi de “... bir dil bilgisi terimi olarak kullanıldığında galat, dildeki ses bilgisi, şekil bilgisi, söz dizimi ve anlam bilgisi yanlışlarını ifade eder.” şeklinde bir tarif yapar.¹⁴

¹⁰Ali Seydî, *Defter-i Galatât*, Dersaâdet, Matbaa-i Kütübhâne-i Cihân, 1324 [1906-1907], s. 6.

¹¹Ali Himmet, *Fâzıl'ın Galatât Defteri*, Samsun, Şems Matbaası, 1338 [1919-1920], s. 3.

¹²Ahmet B. Ercilasun, “Galat”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C III, İstanbul, Dergah Yay., 1979, s. 271.

¹³Mustafa Kaçalın, “Galat”, *TDVİA*, C XIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1996, s. 301.

Bütün bu tanımlardan hareketle galatı şu şekilde tarif edebiliriz:

Farklı dillerden Türkçeye geçip Türkçe konuşanların hançeresinde yaygın kullanılması sebebiyle söyleniş ve anlam açısından değişikliğe uğrayan kelime ve kelime gruplarına galat denilir.

2. GALATLARIN SINIFLANDIRILMASI

Günümüz dil bilimcileri galatları farklı bakış açılarıyla sınıflandırmışlardır.¹⁵ Bunlardan Recep Toparlı ve Mustafa Kaçalın'ın sınıflandırması özet olarak aşağıda verilecektir.

Recep Toparlı, galatlarla ilgili çalışmasını Altıncı Türkoloji Kongresi'nde tebliğ olarak sunmuş, daha sonra bu tebliği *Türk Dili Araştırmaları* dergisinde makale olarak yayımlanmıştır.¹⁶ Bu makalede galatlar ses ve şekil bilgisi yönünden ele alınmış; birinci bölümde ünlü ve ünsüzleri değişen kelimeler incelenmiş, ikinci bölümde şekil bilgisi açısından galatlar sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Recep Toparlı'nın sınıflandırması şöyledir:¹⁷

Arapçadan Türkçeye Geçerken Ünlüleri Değişenler: Akribâ / akraba, Âmine / Emine, fülân / falan, filan.

Farşçadan Türkçeye Geçerken Ünlüleri Değişenler: Câdu / cadı, kerâste / kereste, kîse / kese.

Ünlü Düşmesi Hadisesi Görülenler: Fâtıma / Fatma, âyîne / ayna.

Ünlü Türemesi Hadisesi Görülenler: Ayn / aynı, hüzn / hüzn, külbe / kulübe, âşnâ / âşinâ.

Arapçadan Türkçeye Geçerken Ünsüzleri Değişenler: Tekye / tekke, mashara / maskara, dellâl / tellal.

Farsçadan Türkçeye Geçerken Ünsüzleri Değişenler: Bahâ / paha, kepâde / kepaze, benefşe / menekşe.

Ünsüz Türemesi Hadisesi Görülenler: Mâî / mavi, penîr / peynir.

---

¹⁴Hayati Develi, "Kemalpaşazade ve Ebussuûd'un Galatât Defterleri", *İlmi Araştırmalar*, S 4, İstanbul, 1997, s. 99.

¹⁵Recep Toparlı, "Türkçede Galatlar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 34, Şubat 1985, s. 159-174; Kemal Yavuz, "Galat, Galatat ve Muîni'nin Dildeki Tasarrufları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S60, Haziran 1989, s. 127-148; Mustafa Kaçalın, "Galat", *TDVİA*, C XIII, s. 301-302; Emin Eminoglu, "Galat Sözlükleri ve Mehmed Hafid Efendi'nin Galatât Sözlüğündeki Çağatayca Sözcükler", *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter 2011, p. 996-1012.

¹⁶Recep Toparlı, "Türkçede Galatlar", s. 159-174.

¹⁷Metinde yaptığımız sınıflandırma ve örnekler Recep Toparlı'nın şu makalesinden alınmıştır: "Türkçede Galatlar", s. 159-174.

Ünsüz Düşmesi Hadisesi Görülenler: Şellâle / şelale, hiss / his, afv / af, zemherîr / zemheri, neşve / neşe.

Metatez Hadisesi Görülenler: Çölmek / çömlek, emrûd / armut.

Birden Fazla Ses Hadisesi Görülenler: Tabl / davul, kudemâ / kodaman, sükker / şeker, kârbân / kervan, günbed / künbet, mîve / meyve.

Ünlüsü Ünsüze Dönüşenler: Âişe / Ayşe, fâide / fayda, tâife / tayfa.

Birleşme Sonucunda Değişikliğe Uğrayanlar: Âfet-i cân / afacan, bâd-ı hevâ / bedava, bî-namaz / beynamaz, nîmten / mintan, zenpâre / zanpara, sûrnây / zurna.

Uydurma Kelimeler: İstiklâl-iyyet, emn-iyyet.

Türkçe Kelimelere Yanlış Olarak Eklenen Arapça Farsça Ek ve Edatlar: Er-ât, gelir-ât, var-iyet, kuş-baz, devrim-baz, bayrak-dar, iğne-den, ordu-gâh.

Fazladan Eklenen Türkçe Ekler: Buhur-dan-lık, iğne-den-lik, çay-dan-lık.

Farsça Kelimelere Yanlış Olarak Arapça Eklerin Getirilmesi: Bahar-at, peşîn-en, serbest-iyet.

İyelik III. Teklik Şahıs Ekinin Üst Üste İki Kez Kullanılması: Ekser-i-si, ayn-ı-sı, tıpk-ı-sı.

Türkçe Kelimeyle Farsça ve Arapça İsimlerin Birleşmesi: Deprem-zede, buz-hane, man-kafa.

Aslında Müennes Oldukları Hâlde Yeniden Müennes Yapılan Arapça Kelimeler: Acûz / acûze, hâmil / hamile.

Arapça ve Türkçe Kelimelerin Farsça Kaideye Göre Terkip Yapılmaları: Bayram-ı şerif, erbab-ı merak, sürç-i lisan.

Türkçe Kelimeler Arasında Farsça Edatın Kullanılması: Ay be ay, diz be diz, gün be gün.

Aslında Çoğul Oldukları Hâlde Türkçede Tekil Olarak Kabul Edilen Arapça Kelimeler: Aceze (t. âciz), cevâhir (t. cevher), evhâm (t. vehm), ahbâb (t. habib), efkâr (t. fikr).

Mustafa Kaçalın galat sayılan kelime ve kelime gruplarını beş ana başlık altında toplamıştır:¹⁸

---

¹⁸Metinde yaptığımız sınıflandırma ve örnekler Mustafa Kaçalın'ın şu makalesinden alınmıştır: "Galat", *TDVİA*, C XIII, s. 301-302.

1. Birleşik şekiller: atlu-yı mahsûs, coğrafya-yı politikî, banka-i Osmânî, dergâh-ı ilâhiyye, iştiyâk-ı kalbiyye, şahs-ı nâ-mevcûd, serîu'l-hâme, dünyâ-yı denî < dünyâ-yı deniyye, elektrikiyet, daha efdal, dedegân, istiklâliyyet, gidişat, peşînen, terbiyye < terbiye, nâzike.

2. Yanlış olduğu hâlde herkes tarafından kullanılan kelimelerin (galat-ı meşhur) başlıcaları şunlardır: fukarâ < fakîr, bâkire < bâkir < bîkr, gün-be-gün, çay+dan+lık, tekâüdlük, havâdisât, eşyâlar, ayân < iyân, nâzik < nâzûk, bahçe < bâğçe, ark < hark, arş < marş, tâlih < tâli', istasyon < station, beleş< bilâ şey.

3. Asıl biçimlerini göstermek üzere kaydedilen özel isimler: Bâyezîd < Ebâ Yezîd, İzmir < Smirna.

4. Ünlü değişikliğine bağlı olarak veya söyleyiş yakınlığı dolayısıyla yanlış kullanılan kelimeler: gızâ < gıdâ, cenân 'yürek'~ cinân 'cennetler', me'mûreyn 'iki memur' ~ me'mûrîn 'memurlar', Farsça nümâ 'gösteren' ~ Arapça nemâ 'artmak'.

5. Arapça, Farsça ve Batı kaynaklı kelimelerde ortaya çıkan anlam daralmaları, genişlemeleri ve değişimleri: İnâyet Arapça'da “istemek, zahmet çekmek, iyilik ve ihsan” anlamlarında iken Türkçede yalnız “ihsan” (anlam daralması), baraka İspanyolcada sadece “balıkçı kulübesi” anlamında iken Türkçede genel olarak “kulübe” (anlam genişlemesi), çamaşır Farsçada “giyecek şeyleri yıkayan” demek iken Türkçede “yıkanan giyecek” (anlam değişmesi).

3. GALATÂT KİTAPLARI

Galatât kitaplarıyla ilgili yapılan araştırmalarda birçok galat kitabı tespit edilip incelenmiştir.¹⁹ Bu incelemeler arasında 17 galat eseri hakkında kısa bilgiler ihtiva eden Mustafa Kaçalın'in “Galat” maddesindeki eser tespiti esas alınmıştır. Bu 17 esere tarafımızdan tespit edilen bir eser ilavesiyle galatâta dair 18 eser ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, ayrıca her eserden örnek maddeler verilmiştir.

¹⁹Kemal Yavuz, “Galat, Galatat ve Muînî'nin Dildeki Tasarrufları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S60, Haziran 1989, s. 127-148; Mustafa Kaçalın, “Galat”, *TDVİA*, C XIII, s. 301-302; Hayati Develi, “Kemalpaşazade ve Ebussuûd'un Galatât Defterleri” s. 112-118; Zuhâl Kültürel, *Galatât Sözlükleri*, İstanbul, Simurg Yay., 2008.

3.1. Et-Tenbîh alâ-Galati'l-Câhil ve'n-Nebîh²⁰

Meşhur Osmanlı şeyhülislamı Kemalpaşazade'nin (öl. 940/1534) Türkçede galat şekilleriyle kullanılan kelimelerle ilgili Arapça kaleme aldığı bu eser, galatât konusunda Anadolu'da telif edilen ilk eserdir. Daha sonra bu mevzuda eser yazacak olan müellifler *Et-Tenbîh alâ-Galati'l-Câhil ve'n-Nebîh*'i kendilerine örnek almışlardır.

Bu eser ismi bilinmeyen bir mütercim tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Arap alfabesiyle farklı tarihlerde iki defa İstanbul'da basılmıştır. Her iki baskının künye sayfalarında da eserin ismi *Galatâtü'l-Avâm* olarak geçmektedir. Eserin girişinde ise besmeleden önce *Terceme-i Galatâtü'l-Avâm* başlığı konulmuştur.²¹

Hayati Develi'nin verdiği bilgilere göre, eserin Arapça aslında mütercimin tercüme etmediği mukaddime sayılabilecek geniş bir giriş bölümü vardır. Kemalpaşazade bu bölümde Hayati Develi'nin ifadesiyle, "... dilin doğru kullanımının öneminden, lafız-mana ilişkisinden, dinî ilimlerin en temel vasıtası olan Arapçayı iyi bilip doğru kullanmanın öneminden, oysa halk arasında yanlış kullanışların arttığından, dostlarının isteği üzerine böyle bir eseri hazırladığından, eserde konu edilen galatların bazılarının sıradan halk için geçerli olmakla birlikte bir kısmının havas ile ilgili olduğundan bahseder."²² Hayati Develi'nin tespitine göre mütercim eserin Arapça aslında bulunan "Ümmü Gaylan", "mübtenâ", "meşgûl", "müstahkim", "tefvîz", "mensûbât", "sükker" kelimelerini eserine almamıştır. Kemalpaşazade, yaşadığı dönemde Arapça orijinallerinden farklı olarak kullanılan 87 kelimeyi elifba sırasına göre dizip doğru şekillerini verir ve kısaca izahını yapar. Aşağıdaki "Bellûr" maddesinde bu husus açıkça görülmektedir:

²⁰Mustafa Kaçalin, "Galat", *TDVİA*, C XIII, s. 302; Hayati Develi, "Kemalpaşazade ve Ebussuûd'un Galatât Defterleri" s. 105.

Hayati Develi, adı geçen makalede, "galat konusunda Türkiye'de yazılan ilk eser Şeyhülislâm Kemalpaşazade'nin *Et-Tenbîh alâ-Galati'l-Câhil ve'n-Nebîh* veya *Risâle-i Sakatât-ı Avâm* gibi adlarla kaydedilen eseridir." demektedir (*agm.*, s. 99). *Risâle-i Sakatât-ı Avâm* Kemalpaşazade'nin eseri değil Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin eseridir.

Hayati Develi, *Terceme-i Galatâtü'l-Avâm* adıyla Arap alfabesinden Latin alfabesine çevirerek yayımladığı bu eser için "mütercimi, baskı tarihi ve yeri belli değildir" demektedir ("Kemalpaşazade ve Ebussuûd'un Galatât Defterleri" s. 105). Zuhâl Kültürel da eserin baskı yeri ve tarihi hakkında aynı ifadeleri kullanmaktadır (*Galatât Sözlükleri*, İstanbul, Simurg Yay., 2008, s. IV). *Terceme-i Galatâtü'l-Avâm* iki defa İstanbul'da basılmıştır. Her iki baskının künye bilgilerinde de görüldüğü gibi eserin ilk baskısı, mütercimi, baskı yeri ve matbaası belirtilmeden 1289'da [1872/1873], ikinci baskısı ise mütercimi belirtilmeden İstanbul'da Âlem Matbaasında 1311[1893/1894] yılında yapılmıştır. Eserin her iki baskısı da 16 sayfa olup muhteva açısından aynıdır.

²¹[İbn-i Kemal], *Galatâtü'l-Avâm*, 1289 [1872]; İbn-i Kemal, *Galatâtü'l-Avâm*, 2. bs., İstanbul, Âlem Matbaası, 1311 [1894].

²²"Kemalpaşazade ve Ebussuûd'un Galatât Defterleri", s. 105.

“Bellûr: Bâ'nîñ fethi ve lâm'îñ teşdidiyledür. Bâ'nîñ kesriyle meşhûr olan ğalaţdur.”²³

Kemalpaşazade, bu izahları yaparken bazı maddelerde aşağıda vereceğimiz örnekteki “cühelâ icâdîdur” ifadesinde görüldüğü gibi ironik bir dil kullanmıştır:

“Enâniyyet: Lafz-ı mezkûr lûgat ve ıstılâh-ı Arabda olmayıp mahz cühelâ icâdîdur.”²⁴

3.2. Risâle-i Sakatât-ı Avâm²⁵

Kemalpaşazade'nin *Et-Tenbîh alâ-Galati'l-Câhil ve'n-Nebîh* isimli eserinden sonragalatât konusunda Anadolu'da yazılan ikinci eser, Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi'nin (öl. 982/1574) *Risâle-i Sakatât-ı Avâm* adlı eseridir. Kemalpaşazade'nin eserinin Arapça olmasına rağmen Ebüssuûd Efendi'nin eseri Türkçedir. Ebüssuud Efendi'nin *Risâle-i Sakatât-ı Avâm* 'ında 105 madde bulunmaktadır. Bu maddelerden 56 tanesi Kemalpaşazade'nin eserinde de geçmektedir. Ebüssuud Efendi, galat olarak eserine aldığı maddeleri aşağıdaki örnekte olduğu gibi birkaç kelime ile kısaca izah eder:

“Bellûr' dur, 'büllûr' degüldür, dammile.”²⁶

Risâle-i Sakatât-ı Avâm Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan üç yazma nüsha karşılaştırılarak Hayati Develi tarafından yayımlanmıştır.

3.3. Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fî Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre

Bu eser müstakil bir bölüm olarak ileride daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.

3.4. Galatât²⁷

Sırrı Paşa'nın (1844-1895) Kastamonu valisi iken Cemaziyelevvel 1299 (Mart/Nisan 1882)'da kaleme aldığı bir eserdir.

²³“Kemalpaşazade ve Ebüssuûd'un Galatât Defterleri”, s. 106.

²⁴“Kemalpaşazade ve Ebüssuûd'un Galatât Defterleri”, s. 106.

²⁵Hayati Develi, “Kemalpaşazade ve Ebüssuûd'un Galatât Defterleri” s. 112-118.

²⁶Hayati Develi, *agm.*, s. 113.

²⁷Sırrı [Paşa], *Galatât*, 2. bs., Kostantiniyye, Matbaa-i Ebü'z-Ziyâ, 1301; Sırrı[Paşa], *Galatât*, 3. bs., İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1305.

İncelememizde Sırrı Paşa'nın *Galatât* adıyla basılan eserinin 3. baskısı esas alınmıştır. İkinci baskısı da tarafımızdan görülüp incelenmiştir. *Galatât* 'ın ikinci ve üçüncü baskıları yayımlandığına göre birinci baskısının da olması muhtemeldir. M. Seyfettin Özege katalogunda da bu eserin yalnız ikinci ve üçüncü baskılarının künyesi verilmiştir (*Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, C II, İstanbul, 1973, s. 437). Şayet birinci baskıyı görmüş olsaydı M. Seyfettin Özege bu baskının da künyesini verirdi. *Galatât* 'ın bizim göremediğimiz birinci baskısı olabileceği gibi ikinci baskıya konulan “İkinci def'a”, üçüncü baskıya konulan “Üçüncü def'a olarak tab' olunmuşdur” ibareleri matbaa hatası olarak künye sayfasına kaydedilmiş de olabilir.

Müellif mukaddime kısmında kendi ifadesiyle “ba‘zı elfâz ve terâkîb-i müsta‘melenîñ şavâb u haţâsını gösterir bir risâle” telif etmek düşüncesinde olduğunu söyleyip eserini, Kemalpaşazade'nin *Et-Tenbîh alâ-Galati 'l-Câhil ve 'n-Nebîh* 'i ile [Bursalı] Husrevzade [Mehmed Efendi] 'nin ismi belirtilmeyen bir eserini örnek alarak “terceme ve te'lif şüretiyle” yazdığını belirtmiştir.²⁸ Kazasker Mustafa İzzet de Sırrı Paşa'nın *Galatât* 'ının birkaç galat-ı meşhûr ilavesi ile Kemalpaşazade'nin *Et-Tenbîh alâ-Galati 'l-Câhil ve 'n-Nebîh* 'inin tercümesi olduğunu ifade etmektedir.²⁹

Sırrı Paşa mukaddimeyi takip eden tenbih bölümünde Kemalpaşazade'nin kullanılmaktan kaçınılması gereken kelimeleri üç bölümde mütalaa ettiğini belirtmektedir. Bu üç bölümü de şöyle sıralamıştır: 1. Galat olmakla beraber kullanılmasında mahzur olmayan kelimeler. 2. Kullanılması hiçbir surette uygun olmamakla birlikte müellifler arasında yaygın bir şekilde dolaşan kelimeler. 3. Sözün inceliklerinden haberi olmayan cahillerin kullandıkları kelimeler. Sırrı Paşa, elifba sırasına uymamış, eserini Kemalpaşazade'nin tasnifini esas olarak hazırlamıştır.

Birinci bölümde dört, ikinci bölümde beş, üçüncü bölümde ise 100 kelimeyi, devamındaki zeyl bölümünde de 93 galat kelimeyi yanlış ve doğru kullanımlarıyla açıklamıştır. Müellif, eserinde toplam olarak 202 galat maddesini ele alıp incelemiştir.³⁰ Sırrı Paşa, eserindeki galat anlayışını tenkit mahiyetinde bazı değerlendirmeler içeren Mehmed Tahir Münif'in üç sayfalık mektubunu “Lâhika” adıyla *Galatât* 'in sonuna eklemiştir.

Sırrı Paşa'nın *Galatât* 'ından bir örnek aşağıya alınmıştır:

“Billûr: Şahîhi tennûr ve sennûr vezinlerinde (bellûr)dur ki ma‘rûf bir cevherîñ ismidir. Lâm'îñ taħfîf ü fethiyle daħi luğatdır. Fağat bâ'nîñ kesri ve lâm'îñ zammıyla telaffuzı ve bâ-ħuşûş iki lâm ile taħrîri ğalat u haţâdır.”³¹

3.5. Tashîhü 'l-Galatât ve 'l-Muharrefât fi 'l-Esmâi ve 'l-Lugât³²

[Kazasker] Mustafa İzzet'in *Tashîhü 'l-Galatât ve 'l-Muharrefât fi 'l-Esmâi ve 'l-Lugât* adlı eseri galatlarla alakalı mühim bir eserdir. İstanbul'da basılan bu kitap, mukaddime sayılacak bir giriş kısmını müteakip 458 kelimenin ele alındığı asıl bölüm ile 64 kelimedenden meydana gelen Zeyl-i Risâle başlıklı ek kısımdan

²⁸*Galatât*, 3. bs., İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1305, s. 4.

²⁹[Kazasker]Mustafa İzzet, *Tashîhü 'l-Galatât ve 'l-Muharrefât fi 'l-Esmâi ve 'l-Lugât*, s. 4.

³⁰Mustafa Kaçalın, Sırrı Paşa'nın *Galatât* 'ında 103 Arapça kelimenin incelendiğini (“Galat”, *TDVİA*, C XIII, s. 302), Zuhâl Kültürel ise toplam olarak 194 kelimenin ele alındığını söylemektedir (*Galatât Sözlükleri*, s. V). Bizim tespitimize göre *Galatât* 'ın 1305 tarihli baskısında 202 kelime ele alınıp incelenmiştir.

³¹*Galatât*, s. 17.

³²[Kazasker]Mustafa İzzet, *Tashîhü 'l-Galatât ve 'l-Muharrefât fi 'l-Esmâi ve 'l-Lugât*, 1302.

müteşekkildir. Eserde toplam olarak 522 galat kelime ele alınıp incelenmiştir.³³ Eserin ana gövdesini teşkil eden asıl bölüm elifba sırasına göre tertip edilmiş, Zeyl-i Risâle başlıklı ek kısım ise karışık olarak dizilmiştir.

Mustafa İzzet mukaddime sayılacak giriş bölümünde galatlarla ilgili eser veren Harîrî, Kemalpaşazade, Ebussuud Efendi, Cemaleddin Efendi, Bursalı Hüsrevzade Mehmed Efendi, Mehmed Hafîd Efendi, Sırrı Paşa gibi Arap ve Türk müelliflerinden ve onların eserlerinden sitayişle bahseder. Ancak bu müelliflerin eserlerinin Arapça ve Farsça kelimeler ihtiva ettiğini, günün ihtiyaçlarına cevap vermediğini, eserini yazdığı dönemde ise konuşulan Türkçede Çağatayca, Yunanca, Latince, Fransızca, İtalyanca hatta Ermenice pek çok kelimenin bulunduğunu, bu dillerden Türkçemize geçen ve halk arasında kullanılan bazı kelimelerin asıllarını açıklamak üzere Süyûtî'nin *El-Kenzü'l-Medfûn ve'l-Fülkü'l-Meşhûn* isimli eseri ile Ebi'l-Bekâ Kefevî'nin meşhur Arapça risalelerine müracaat ettiğini, bunların yanı sıra konuya dair Fransızca pek çok kaynaktan istifade ederek eserini kaleme aldığını belirtir.³⁴

Galat konusunda doğru ve sahih bir fikre sahip olan Mustafa İzzet *Tashîhü'l-Galatât ve'l-Muharrefât fi'l-Esmâi ve'l-Lugât*'in giriş bölümünde bir dile yerleşip o dili konuşanların hançeresinde yeni şekiller alan pek çok kelimenin orijinalinden daha güzel olduğunu belirtmektedir. Müellif bu fikrini kendi cümleleriyle aşağıda şöyle ifade eder:

“Ve benim fikrimce sâmi'a gibi feşâhata bir mîzân olamayacağından hangi luğat sem'a mülâyim gelirse anı kabûl itmek evlâ olduğundan ğalağ olarak yazılmış ve telaffuz olunmuş pek çok kelimât vardır ki feşâhatda şahîhinden evlâdır.”³⁵

Müellif mukaddime sayılabilecek giriş bölümünde pek çok galat arasından seçip eserine alacağı kelimeleri tercih ederken şu iki kıstası kullanmıştır: 1. Yaygın kullanılmaları sebebiyle özellikle galatı sahihinden (yanlışı doğrusundan) daha fasih olduğu için değiştirilmiş biçimlerinin kullanılmasında sakınca olmayan kelimeler. 2. Tam anlamıyla yaygınlaşmamış olmakla beraber fesahat kurallarına aykırı olmayacakları için deĝişmiş biçimlerinin kullanılmaması gereken kelimeler.

Tashîhü'l-Galatât ve'l-Muharrefât fi'l-Esmâi ve'l-Lugât'tan örnek bir madde aşağıya alınmıştır:

“Hilâl: Hilâl aşılta şavta dirler. Şoñradan yeñi aya isim olmuşdur. Vech-i tesmiyesi nâs yeñi ay gördüklerinde işte ay falan gibi ref'-i şavt itdikleriçündür. Birinci giceden üçünciye kadar hilâl ve

³³Mustafa Kaçalın ile Zuhul Kültüral bu eserin 528 galat kelimesi ihtiva ettiğini söylemektedirler (Mustafa Kaçalın, “Galat”, *TDVİA*, C XIII, s. 302; Zuhul Kültüral, *Galatât Sözlükleri*, s. VII). Bizim tespitlerimize göre eserde, 522 kelime ele alınıp incelenmiştir.

³⁴[Kazasker]Mustafa İzzet, *Tashîhü'l-Galatât ve'l-Muharrefât fi'l-Esmâi ve'l-Lugât*, s. 4.

³⁵[Kazasker]Mustafa İzzet, *age.*, s. 5.

üçünciden âhir-i şehre varınca kamer dirler. Ve hilâl süngü timuru gibi bir timura daği dirler ki anıñla hayvân şayd olunur. Ve quyu ve havz dibinde olan az şuya daği hilâl dinilüp cem'i ehille gelür."³⁶

3.6. Galatât-ı Tercüme³⁷

[Kemalpaşazade Mehmed]Saîd'in on sekiz defter olarak yayımlanan bu eseri Fransızcadan yapılan edebî, hukuki, siyasi çevirilerdeki tercüme yanlışlarını ve bu yanlışların düzeltilebilmesi için getirdiği teklifleri alfabe sırasına uymak suretiyle madde madde inceleyen önemli bir çalışmadır.

Galatât-ı Tercüme'nin konusu muhtemelen müellif tarafından *Üçüncü Defter*'in künye sayfasına konulan ve dördüncü, beşinci, altıncı ve devamı defterlerin künye sayfalarında da tekrar edilen aşağıdaki notta açıkça görülmektedir:

“Fransızca birtakım elfâz u ta'birâtıñ lisân-ı 'Osmânîye naql ve tercümesinde vukû' bulan gâlatâtı taşhîh ve elfâz u ta'birât-ı mezkûreniñ Türkçe asl-ı mukâbillerini irâ'e ve mağâm-ı isti'mâllerini tayîn ve lisân-ı mezkûruñ daha birçok gavâmız u dakâ' ikını ta'rîf ve îzâh ider bir eserdir”³⁸

Bu notta *Galatât-ı Tercüme*'nin Fransızca birtakım lafız ve tabirlerin Osmanlı Türkçesine aktarılmasında ve tercümesinde ortaya çıkan yanlışlıkları düzelten, o lafız ve tabirlerin Türkçe karşılıklarını gösteren, kullanılış yerlerini belirten ve adı geçen dilin anlaşılması güç sözlerini ve inceliklerini açıklayan bir eser olduğu ifade edilmektedir. Aşağıdaki örnekte bu husus açıkça görülmektedir:

“Accablé

Bu lafzıñ tercümesinde ‘dûcâr-ı keşret olmak’ veyâhûd ‘müştâgrağ olmak’ terkîbleri isti'mâl olunuyor ise de ‘accablé’ lafzı istenilmeyen bir şey'iñ altında kalmak ma'nâsını ifâde eylediği cihetle bunuñ ‘haml-i şağîl altında bulunmak’ terkîbiyle tercümesi münâsibdir.”³⁹

Müellif Voltaire, Rousseau, Buffon, Racine, vb. Fransız edebiyat ve fikir adamlarının eserlerinden Osmanlı Türkçesine çevrilen cümleler alır ve bu cümleleri Fransızca asıllarıyla mukayese eder. Kendisine göre tercümesi uygun olmayan

³⁶[Kazasker]Mustafa İzzet, *age.*, s. 131.

³⁷[Kemalpaşazade Mehmed]Saîd, *Galatât-ı Tercüme, [Birinci Defter]*, Dersââdet, Mahmud Beg Matbaası, 1306 [1889]. Bu eser birinci defterden başlayıp 1306 [1889] - 1324 [1906] yılları arasında peyderpey yayımlanmak suretiyle on sekiz defter olarak tamamlanmıştır. *On Sekizinci Defter*'in künyesi şöyledir: [Kemalpaşazade Mehmed]Saîd, *Galatât-ı Tercüme, On sekizinci Defter*, İstanbul, Hilal Matbaası, 1324 [1906].

³⁸*Üçüncü Defter*, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1306[1889], s. 117.

³⁹*[Birinci Defter]*, Dersââdet, Mahmud Beg Matbaası, 1306 [1889], s. 4.

kelime ve tabirleri delilleriyle belirttikten sonra bu kelime ve tabirler için daha doğru teklifler sunar.

Galatât-ı Tercüme'deki alfabetik düzen Fransızca kelime ve tabirler esas alınarak yapılmıştır. Müellif, yeni teklifler sunmak için alıp incelediği tercüme alıntılarda mütercim adı vermez. Tercüme metinlerin Fransızcalarını kaydettiği zaman altlarına yazar adlarını ekler. [Kemalpaşazade Mehmed]Saîd bazı maddelerdeki tenkit ve teklifleri sebebiyle eleştiri mektupları almış ve bunlara cevaplar yazmıştır. Bu eleştiri mektupları ve cevaplarından bazılarını eserine de almıştır. Mesela *İkinci Defter*'de geçen “Peines Disciplinaires” maddesiyle ilgili olarak Başmüddei Umumi Muavinlerinden Yorgaki'nin 31 Mayıs 1305 tarihli tenkit mektubu ve buna [Kemalpaşazade Mehmed]Saîd'in cevabı *Beşinci Defter*'in sonuna alınmıştır.⁴⁰

3.7. Tedkîk-i Galatât-ı Tercüme⁴¹

Tedkîk-i Galatât-ı Tercüme, [Kemalpaşazade Mehmed]Saîd'in *Galatât-ı Tercüme* isimli eserinin ilk iki defterindeki görüşleri ele alan ve bunların yerinde olup olmadığına dair yeni teklifler ileri süren 64 sayfalık küçük bir eserdir.

Mehmed Hâlid, esere giriş mahiyetindeki “İfâde-i mahsûsa” başlıklı bölümde [Kemalpaşazade Mehmed]Saîd'in *Galatât-ı Tercüme* isimli eserinin birinci ve ikinci defterlerini okuduğunu, bu okumaları esnasında bazı maddelerin “Muhtâc-ı bahşu îzâh olduğu”nu ifade edip yaptığı mütalaaları tanzim ederek *Tedkîk-i Galatât-ı Tercüme* adıyla bir eser vücuda getirdiğini söylemektedir.⁴²

Müellif, gerçekten de Saîd'in *Galatât-ı Tercüme*'sinden bir maddeyi iktibas olarak *Galatât-ı Tercüme* başlığı ile alır, *Tedkîk-i Galatât* başlığı altında Saîd'in getirmiş olduğu teklifleri mütalaa edip yeni teklifler sunar. Bu husus aşağıdaki örnek metinde açıkça görülmektedir:

“Assurer”

Galatât-ı Tercüme:

“Bu lafzîñ gerek maddiyâtda ve gerek ma'neviyâtda te'mîn ile tercümesi iktizâ idüp”

Tedkîk-i Galatât:

⁴⁰*Beşinci Defter*, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1306[1889], s. 38-55.

⁴¹Mehmed Hâlid, *Tedkîk-i Galatât-ı Tercüme*, İstanbul, A. Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1306 [1882].

⁴²Mehmed Hâlid, *age.*, s. 3-5.

“Hayır, ma‘nâ-yı *mâ-vuzî‘a leh*’inde isti‘mâl olunduğı zamân (Assurer) hiçbir vakit te‘mîn lafzıyla tercüme idilemez. Bu tercüme lafz-ı mezkûruñ yalnız ma‘nâ-yı mecâzîsine ma‘hşûşdur.

(Assurer)niñ ma‘nâ-yı *mâ-vuzî‘a leh*‘i:

(Donner de la stabilité de la solidité à une chose l'affermir.)

dimek oldığından lafz-ı mezkûr ma‘nâ-yı haqîkîsinde isti‘mâl olunduğı vakit (bir şey'e metânet vermek) veyâhûd bizce ma‘nâ-yı mecâzî-i meşhûrına daha yakın bir tercüme olmak üzere (bir şey'i taht-ı emniyete almak) terkîbleriyle tercüme idilmelidir. Binâ'en-aleyh:

(Assurer une muraille qui menace ruine)

terkîbini (müşrif-i harâb olan bir dîvârı te‘mîn etmek).

Ve kezâ:

(Assurer les arches d'un pont)

‘ibâresini (bir köpriniñ kemerlerini te‘mîn etmek) diye bi-ma‘nâ olarak tercüme itmeyüp o terkîblere mu‘âdil bir tercüme olmak üzere: (müşrif-i harâb olan bir divâra metânet vermek) ve kezâ (bir köpriniñ kemerlerine metânet vermek) dimelidir.”⁴³

3.8. Ta‘lîm-i Kitâbet⁴⁴

Türkçenin doğru kullanılması amacıyla [Fâik] Reşâd tarafından kâtipler için yazılmış bir eserdir. Küçük boy olarak basılan 64 sayfalık bu eser iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısım imla bahsine, ikinci kısım bazı galat kelimelere ayrılmıştır. Yazar, birinci ve ikinci kısmın ihtiva ettiği konuları şöyle anlatır:

“Osmânlı hurûfundan aşl u müvelled olanlarını ve hurûf-ı imlâ ile harekât vesâ‘irişârâtıñ ta‘rîflerini ve harflerden ba‘zıları hakkında mülâhazâtı, kısım-ı şânî galaât-ı hâvîdir.”⁴⁵

Müellif, Eski Türkçede kullanılan asli harflerle, bunlara ek olarak Arapçadan ve Farsçadan Türkçeye giren harfleri, hareke ve diğer işaretleri, harflerin telaffuzları, harf-i tarif vb. konuları birinci bölümde “İmlâ” başlığı altında ele almıştır. İkinci kısımda 130 maddeyi “Galatât” başlığıyla incelemiştir. [Fâik] Reşâd Türkçede yanlış kullanılan ekler, kelimeler, tamlamalar ve edatlardan seçtiği örnekleri eserine alarak

⁴³Mehmed Hâlid, *age.*, s. 21-22.

⁴⁴[Fâik] Reşâd, *Ta‘lîm-i Kitâbet, Zeyl 1, İmlâ ve Galatât*, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1308[1891].

⁴⁵[Fâik] Reşâd, *age.*, s. 2.

bunların nasıl yanlış kullanıldıklarını madde madde izah etmiştir. Esere alınan maddelerin genellikle manaları verilmemiş, yanlış kullanımları izah edildikten sonra doğru şekilleri gösterilmiştir. Aşağıya alınan iki örnek maddede bu husus açıkça görülmektedir:

“İstiklâliyyet: İstiklâl zâten maâdar olduğundan bir de –
iyyet ‘ilâvesine lüzûm yokdur.”

“Timur: Türkçedir. Söylenildiği gibi demir yazmalı. Hatta eski kitablarıñ bir çoğunda bu kelimeniñ gâh demir (dal-mim-re) gâh demür şûretinde yazıldığı görülmektedir.”⁴⁶

3.9. Tehzîbü 'l-Kelâm Fî Lisâni 'l-Havâs ve 'l-Avâm⁴⁷

M[ustafa] Rüşdî'nin bu eseri isminden de anlaşılacağı gibi halkın ve seçkinlerin dilinin düzeltilmesi amacıyla kaleme alınmıştır. Eser, “Mukaddime-i Kelâm” başlığı altında giriş mahiyetinde bir bölümle başlar. Bu bölümün evveline Rızâ'nın Türkçe, El-hâc Ahmed Tâhir el-Konevî'nin Arapça mensur; Mehmed Fânî'nin yedi, Hüseyin Hüsni'nin beş, Nureddin Avnî'nin sekiz beyitlik Türkçe manzum takrizleri eklenmiştir.

Yazar, “Mukaddime-i Kelâm” bölümünde Türkçede yanlış kullanılan pek çok kelime arasından kaynaklara geçmiş ve münevverlerin lisanına yerleşmiş olanları *Tehzîb* 'e aldığını, eserini kelimelerin en fasihlerini öğrenmek arzusunda olanları da düşünerek hazırladığını ifade etmektedir. Daha sonra Arap ve Türk edebiyatında kullanılan “Lahn”, “Müvelled”, “Muharref” ve “Haşv” terimlerini örneklerle açıklar. (s. 13-14).

Eserin asıl bölümü elif harfiyle başlayan galatlara ayrılmıştır. Bu bölümde kelimeler, edatlar, tamlamalar ele alınıp incelenmiştir. Müellif, yazdığı maddelerin altında faydalandığı kaynakların isimlerini vermiş, kendi tespitiyle ele alıp incelediği galat maddelerinin altına ise “li-muharririhî” tabirini eklemiştir.

Elif harfi ile başlayan 228 madde ihtiva eden bu eser muhtemelen yarım kalmıştır. Eserin 1313 (1895) tarihli baskısının künye sayfasında elif harfinin altında birinci cilt kaydı vardır. Bu da *Tehzîbü 'l-Kelâm* 'in elifin devamı harflerle başlayacak yeni maddeler ihtiva eden diğer ciltlerinin hazırlanacağı intibahı vermektedir.

⁴⁶[Fâik] Reşâd, *age.*, s. 33, 37-38.

⁴⁷M[ustafa] Rüşdî, *Tehzîbü 'l-Kelâm Fî Lisâni 'l-Havâs ve 'l-Avâm*, C I, 1. bs., İstanbul, Âlem Matbaası, 1313 [1895].

Yanlış kullanılan tamlamalar

Müellifin araştırmaları neticesinde galat olarak yaygınlaşan kelime ve tamlamaların yanlış kullanılışlarının tespit edilip doğru şekillerinin ortaya konulduğu iki örnek madde aşağıya alınmıştır:

“Arkadaş: Türkçe ‘arka’ ile Fârisiyye ‘tâş’ edât-ı şirketinden muharref ‘dâş’ dan mürekkebe olduğu cihetle gâlaftır. Ancağ selîka-i Türkiyye ‘tâş’ ın ‘te’sini her yerde ‘dal’a kalb itmesine nazaran bâri cüz’lerini faşl idüb ‘arqadâş’ yazmalıyız. Adaş, yoldaş, karındaş...ve gayrühüm gibi ‘arqadâş’ ile omuz öpüşen kelimeler de bu vech ile gâlaftır.”⁴⁸

“Ahâlî: Ahâlî “Sekene” dimekdür. Yani onuñla müterâdiftir. Binâ’ en’aleyh “nâs”, “halk” ma’ nâsında isti’ mâli gâlaftır.”⁴⁹

“Ahâlî-i hamiyetmendân: Şahîhi “hamiyetmendân-ı ahâlî” dir. “Ahâlî-i zürârâ’, Ahâlî-i fuqarâ, Ahâlî-i sâde-dilân” dahi ahâlî-i hamiyetmendân terkîbi gibi gâlaft olup taqdîm ü te’ hîr ile isti’ mâlleri lâzımdır. Evet, “ahâlî-i mu’tebere” demek câ’iz olabilirse de “ahâlî-i hamiyetmendân” olamaz. Zîrâ terkîb-i mezkûruñ ma’ nâsı “hamiyetlilerin ahâlîsi” oluyor. “Ahâlîniñ hamiyetlileri” ma’ nâsına ise “hamiyetmendân-ı ahâlî” ta’bîri muvâfık düşüyor.”⁵⁰

3.10. Tettebbu’ât ve Müstahzarâtım⁵¹

Tettebbu’ât ve Müstahzarâtım 32 sayfalık küçük bir eserdir. Eserin künye sayfasına tanıtıcı mahiyette, “Gâlaft, furûk-ı elfâz, terâkîb ü cümel-i saķîme haķķında tettebbu’ât ve münâkaşât ile anların şahîh ve faşîhlerini hâvîdir.” notu konulmuştur. Bu notta verilen tanıtıcı bilgiye göre eser galat kelimeler, kelimeler arasındaki farklar, yanlış cümle ve terkipler üzerine tartışmalar ile onların sahih ve faşihlerini ihtiva etmektedir.

Künye sayfasındaki iddialı nota rağmen eser içerisinde “vezân”, “rağmen”, “görünmek-görölmek”, “ne”, “ilcâ-yı zarûret”, “peşinen”, “tahvîl-tebdîl-tağyîr”, “nâ-bî” başlıkları altında sekiz madde ele alınıp incelenmiştir. Künye sayfasına eklenen *Birinci Cild İkinci Defter* kaydından eserin *Birinci Defter*’inin olduğu, devamı ciltlerin hazırlanacağı düşüncesi akla gelmektedir. Fakat incelemeye esas alınan

⁴⁸M[ustafa] Rüşdî, *age.*, s. 48.

⁴⁹M[ustafa] Rüşdî, *age.*, s. 50.

⁵⁰M[ustafa] Rüşdî, *age.*, s. 50-51.

⁵¹Halil Rüşdî, *Tettebbu’ât ve Müstahzarâtım, Birinci Cild İkinci Defter*, Dersaadet, Ahter Matbaası, 1315 [1897].

Tetebbu'ât ve Müstahzarâtım, Birinci Cild İkinci Defter, Dersaadet, Ahter Matbaası, 1315 (1897) künyeli tab'ından başka ikinci bir baskısına tesadüf edilmemiştir.

Sekiz maddeden ibaret bu küçük eserin “İlcâ-yı Zârûret” maddesi okuyucuya bir fikir vermesi amacıyla aşağıya alınmıştır:

“İlcâ-yı Zârûret: “İlcâ-yı Zârûret” terkîbi ma'nâ cihetiyle yañlıştır. İlcâ' mecbûr itmek muztar bırakmak nâçâr kılmak ma'nâsınadır. Zârûret ise mecbûriyet ıztırâb şikvntı ile müterâdifü'l-ma'nâdır. Buña binâ'en yañlış olan mezkûr terkîbe bedel “sâ'ika-i zârûret” terkîbiniñ isti'mâli icâb ider.”⁵²

3.11. Mecmû'am⁵³

Mecmû'am, devrin padişahının yüceltiildiği, iyi bir eser vermenin ehemmiyetinin vurgulandığı bir mukaddimeyle başlar. Bilâhare galatlarla ilgili görüşlerin yer aldığı “İfâde” başlıklı bölüm gelir. Bu bölümün ilk cümlesinde müellif “Mecmu'am gerek evrâkda kitâblarda gördüğim gerek telaffuz idilirken işitdiğim ğalaâtı câmi'dir.”⁵⁴ diyerek eserinin kitaplarda gördüğü, sohbetlerde dinlediği galat kelimeleri ihtiva ettiğini söylemektedir.

Ahmed Ziyâüddîn, eserinde Türkçenin yanı sıra Arapça, Farsça, Rumca, İtalyanca, Fransızcadan Türkçeye geçen kelimeler ve terkipler arasından 663 galatı ele alıp incelemiştir.⁵⁵ Bunlar arasından seçilen galat bir terkip ve izahı aşağıya alınmıştır:

“İskele-i Mezkûre: Şu terkîbde iki ğalaţ vardır. Biri Latinceden me'hûz “iskele” ile 'Arabî olan “mezkûr”uñ Fârisî kâ'idesince terkîbi, diğeri daği “iskele”niñ nihâyetindeki hâ-yı resmiyeniñ edât-ı te'nîş zannıyla şifatınıñ da te'nîsidir. Binâ'en 'aleyh toğrusı “mezkûr iskele”dir.”⁵⁶

3.12. Defter-i Galatât⁵⁷

Ali Seydî'nin eseri olan *Defter-i Galatât*, künye sayfasına açıklayıcı mahiyette konulan notta verilen bilgiye göre yıllarca halk dilinde kullanıla kullanıla asılları değışmiş 1500 kadar kelimenin doğru şekillerini, 700'e yakın eş anlamlı kelimenin mana bakımından farklarını açıklayan bir eserdir.

⁵²Halil Rüşdi, *age.*, s. 29.

⁵³Kerküklü Ahmed Ziyâüddîn, *Mecmû'am*, İstanbul, Kitabcı Arakel Matbaası, 1319 [1901].

⁵⁴Kerküklü Ahmed Ziyâüddîn, *age.*, s. 4.

⁵⁵Mustafa Kaçalın bu eserin 528, Zuhâl Kültürel ise 174 galat kelime ihtiva ettiğini söylemektedirler (Mustafa Kaçalın, “Galat”, *TDVİA*, C XIII, s. 302; Zuhâl Kültürel, *Galatât Sözlükleri*, s. VIII). Bizim tespitlerimize göre eserde, 663 kelime ele alınıp incelenmiştir.

⁵⁶Kerküklü Ahmed Ziyâüddîn, *age.*, s. 13-14.

⁵⁷Ali Seydî, *Defter-i Galatât*, Dersaadet, Matbaa-i Kütübhâne-i Cihân, 1324 [1906-1907].

Eserin 3-8. sayfası mukaddimeye ayrılmıştır. *Defter-i Galatât*'ta asıl konunun işlendiği bölüm iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısımda “Defter-i Galatât” başlığı altında 11-199. sayfalar arasında 1500 kadar kelime ele alınıp incelenmiştir. İkinci kısımda ise “Kısm-ı Sâni Fûrûk-ı Müteşâbihât ve Müterâdifât” adı altında 200-247. sayfalar arasında 700 kadar yakın ve eş anlamlı kelime ele alınmış ve bu müterâdif kelimeler arasındaki farklar gösterilmiştir. *Defter-i Galatât*'ın her iki kısmı da ayrı ayrı elifbâ sırasına göre dizilmiştir. Her iki kısımdan birer madde aşağıya alınmıştır:

“Darısı Başına: Beyne'l-‘avâm keşretle isti‘mâl idilen bu terkîbiñ aşl ve menşe' ve haqîkati haqqında esâtize-i lisândan ba‘zî zevâta mürâca‘at olunmuş ve iyice tedkîkât ü tettebbu‘ât daħi icrâ idilmiş ise de bir cevâb-ı muknî' ve kaṭ‘îye dest-res olunamamış idi. Bu bâbda der-miyân idilen mülâhazâtıñ eñ kuvvetlisi “darı” lafzınıñ ‘ilâc, çâre ma‘nâsına olan “dârû” lafzından muharref olması ihtimâline müstenid idi ki: Bu da tamâmiyle kanâ‘at-bahş olamıyor idi. Nihâyet geçen sene cânib-i Hicâz-ı mağfîret-tırâza ‘azîmet itmek üzere şehrimize uğramış olan Tâşkent ulemâsından “Hâfız Mehmed” Efendi ile bi‘t-teşâdüf vukû‘ bulan mülâkât ve idilen istizâhât neticesi olarak bu terkîbiñ “dahısı” veyâ “dağısı” başına terkîbinden muharref olduğu tahkîk kılındı ki: “Daħı” lafzınıñ el-yevm lisânımızda müsta‘mel şekline ya‘ni “dahı” edâtınıñ ma‘nâ-yı haqîkî ve mecâzîsine göre bu ihtimâl cümlesinden aqvâdır.”⁵⁸

“İbn-Bin: Bu kelimeler ‘alemeyn arasında bulunmazsa “ibn” tarzında isti‘mâl olunur. İbnü'r-Rüşd, İbnü'l-‘Asâkir gibi. İki ‘alem arasına geldiği zaman elifi iskât edilür: ‘Ömer bin ‘Abdül‘azîz gibi.”⁵⁹

3.13. Fâzıl'ın Galatât Defteri⁶⁰

Ali Himmet'in eseri olan *Fâzıl'ın Galatât Defteri* çocuklar için yazılmış bir galat kitabıdır. Eser, “İfâde-i Mahsûsa” başlıklı bir mukaddime ile başlar. Müellif burada oğlu Osman Fâzıl'ın küçük yaştan itibaren galat kelimelere alışmaması için yaygın olan galatâtı bir deftere yazdığını, oğlu gibi diğer çocukların da bunlardan faydalanmalarını ümit ettiğini belirtir. Eser iki bölüm hâlinde düzenlenmiş olup toplam 421 kelime ve tamlama ihtiva etmektedir.⁶¹ Birinci bölümde 6-74. sayfalar arasında Arapça 355 madde, ikinci bölümde 75-86. sayfalar arasında Farsça 66 madde ele alınıp incelenmiştir. Aşağıya her iki bölümden birer örnek alınmıştır:

⁵⁸Ali Seydî, *age.*, s. 114.

⁵⁹Ali Seydî, *age.*, s. 202.

⁶⁰Ali Himmet, *Fâzıl'ın Galatât Defteri*, Samsun, Şems Matbaası, 1338 [1919-1920].

⁶¹Zuhal Kültürel'in tespitine göre eserde 396 galat kelime bulunmaktadır (*Galatât Sözlükleri*, s. XI).

“A‘zâ: ‘Uzvuñ cem‘idir. Binâ‘en‘aleyh fûlan Meclis-i Ma‘ârif a‘zâsıdır ‘ibâresi doğru degildir. Falan Meclis-i Ma‘ârif a‘zâsından dinilmelidir.”⁶²

“Ergavân: Pehlevân vezninde ma‘rûf çiçekdir. Ercüvân mu‘arrebidir. Ğayn‘ıñ zammıyla “erguvân” ğalatdır.”⁶³

3.14. Yeni Galatât⁶⁴

Filiz Tekin Hâlid, “İfâde-i Merâm” başlığı altında kaleme aldığı mukaddime bölümünde dilimizde hataların çoğalmaya başladığını, bu gidişle daha da çoğalacağını, bunun önüne geçmek için dilimizi Arapça ve Farsça kelimelerden temizlemek gerektiğini, bu dillere ait kaide ve kuralları tamamen terk etmek lüzumunu ileri sürer. Bu bölümün sonunda dilimizde çoğalan hataların bazılarını yazarak küçük bir risale kaleme aldığını ifade eder. *Yeni Galatât*, müellifin de ifade ettiği gibi küçük bir eser olup 92 madde ihtiva etmektedir. Eserde galat kelime ve tamlamaların yanlış kullanımları açıklanmış, bazen örneklerle izah edilmiştir. Aşağıya eserden iki örnek alınmıştır:

“*El-cezâ‘u min cinsi‘l-‘amel*: Bu kelâm dañi pek yañlış kullanılmaktadır: Cezâ karşılık demek olup ‘ibâreniñ ma‘nâsı bir ‘ameliñ karşılığı onuñ cinsindedir ya‘ni, ‘amel kötü ise karşılığı da kötü, iyi ise, karşılığı da iyi olur: *Hel cezâü‘l-ihsân ille‘l-ihsân* iyililiğniñ karşılığı iyilikden başka bir şey degildir.

Pek çok kimseler buña ‘ibâredeki cins kelimesiniñ şümûlini kaşır ve tañdîd ile ya‘ni cinsi nev‘ yaparak ðarbiñ cezâsı ðarb, katliñ karşılığı katldır ma‘nâsını veriyorlar ve kelâmı o maķâmda kullanıyorlar ise de bu toğrı olamaz: *Zîrâ*, kelâmıñ ma‘nâsı öyle olacak olsa, meşelâ fi‘l-i şenî‘ icrâ ideniñ cezâsı oña da, fi‘l-i şenî‘ icrâ idilmekdir demek olur ki hezeyândır.”⁶⁵

“Mümkinsiz: Türkçede “siz” edâtı ancak isme lâhık olur. Mümkin kelimesi ma‘nâ-yı vaşfiyyeti mutazammın olduğundan, oña bu edât ilhâķ idilemez. Mümkinsiz olmaz, imkânsız dimelidir.”⁶⁶

3.15. Türkçemiz ve Uydurmacılık⁶⁷

Eser, çoğunluğu Türk dilinin güncel meselelerine değinen birbiri ile bağlantılı 16 bölümden oluşmaktadır. Yazar, dil konusunda yazmış olduğu makalelerden seçmeler yapmış, seçtiği bu makaleleri çeşitli açılardan bir sınıflamaya tabi tutarak eserini

⁶²Ali Himmet, *age.*, s. 9-10.

⁶³Ali Himmet, *age.*, s. 76.

⁶⁴Filiz Tekin Hâlid, *Yeni Galatât*, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1926.

⁶⁵Filiz Tekin Hâlid, *age.*, s. 13-14.

⁶⁶Filiz Tekin Hâlid, *age.*, s. 30.

⁶⁷Faruk K. Timurtaş, *Türkçemiz ve Uydurmacılık*, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1977.

düzenlemiştir. Eserin “Türkçede Kelime Yapımı ve Yanlış Kelimeler”, “Uydurma Kelimeler İçin Örnekler”, “Dil Yanlışları”, “Düzeltilmeler-Açıklamalar”, “Kelimeler Dünyasından” başlıklı son beş bölümünde galatâat konusuna girebilecek hususlar işlenmiştir. “Uydurma Kelimeler İçin Örnekler” bölümünde yazarın tespitine göre 23 uydurma kelime ele alınmış, ek ve kök açısından yanlış olduğu örneklerle izah edilmiştir. Yazar “Dil Yanlışları”, “Düzeltilmeler-Açıklamalar”, “Kelimeler Dünyasından” başlıklı bölümlerde çeşitli gazetelerin köşe yazılarından aldığı cümle yanlışlarını, muhtelif afişlerden Anadolu Ajansının haberine kadar taradığı materyallerden seçtiği ifade bozukluklarını, uydurma olduğunu kabul ettiği pek çok kelime ve kelime gruplarını inceleyerek doğrularını göstermektedir.

3.16. Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü⁶⁸

Eserde, Türkçede kelime türetme konusunu işleyen “Türkçenin Bünyesi ve Kelime Yapma Yolları”, “Türkçede Türetme ve Ekler” ana başlıkları altında bir girişten sonra türetilen 55 yeni kelime alfabetik sıra gözetilmeden ayrıntılı olarak incelenmiş, bu yeni kelimelerin bazılarının kök, bazılarının mana açısından yanlış olduğu ortaya konulmuştur. Sonuna eklenen sözlüğe yaklaşık olarak 3060 yeni türetilen kelime alınmıştır. Yazara göre bu yeni kelimeler içerisinde kök ve ek açısından yanlış türetilmiş kelimeler farklı karakterde, yanlış ve uydurma olanlar farklı karakterde, şekil ve mana bakımından yanlış oldukları hâlde yaygınlıkları dolayısıyla “galat-ı meşhur” sayılacak kelimeler farklı karakterde dizilmiştir.

3.17. Tartışılan Sözcükler ve Özleştirme Sorunu⁶⁹

Eser; giriş, inceleme ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Eserin giriş bölümünde Atatürk devrimleri içerisinde en başarılısının “Dil Devrimi” olduğu ifade edilir. Bu devrim kendini Türkiye Türkçesinin söz varlığında göstermiş ve Türkçe sözcüklerin sayısında büyük bir artış gözlenmiştir. İnceleme kısmında köken ve mana açısından 48 tartışılan kelime harf sırasına göre ele alınıp incelenir. Sonuç bölümünde ise incelenen sözcüklerin tümü üzerinde varılan yargı ve gözlemlere yer verilir.

3.18. Dil Yanlışları⁷⁰

İki bölümden oluşan eserde, birinci bölüm “Türkçe Yanlışları”, ikinci bölüm “Osmanlıca Yanlışlar” başlığını taşır. Her iki bölümün alt başlıkları içerisinde 900'ü bulan örnekler, müellifin 1957-1980 yılları arasında kitap, dergi, gazete, radyo ve televizyonda karşılaştığı dil yanlışları örnekleridir. Bunların neden yanlış oldukları açıklanıp nasıl düzeltilebilecekleri gösterilmeye çalışılmıştır.

⁶⁸Faruk K.Timurtaş, *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul, Umur Yay., 1979.

⁶⁹Doğan Aksan, *Tartışılan Sözcükler ve Özleştirme Sorunu*, Ankara, TDK Yay., 1976.

⁷⁰Ömer Asım Aksoy, *Dil Yanlışları (900 Sözün Eleştirisi)*, Ankara, TDK Yay., 1980.

Galatât konusuyla ilgili olarak tespit edilebilen ve yukarıda incelenen eserlerin yanı sıra kaynaklarda adı geçen eserler de vardır. Bunlardan birisi de Osman Nuri Ergin'in henüz yayımlanmamış olan *Osmanlıcada Yanlış Kelimeler ve İbareler Sözlüğü* adlı eseridir.⁷¹

Galatât konusuyla ilgili olarak tespit edilebilen ve yukarıda incelenen eserlerin yanı sıra doğrudan doğruya galat konusuna ayrılmamakla beraber içerisinde galatâta dair pek çok hususu ihtiva eden, henüz elde edilememekle birlikte kaynaklarda adı geçen eserler de vardır.

Bunlardan en mühimi Şemseddin Sami'nin *Kâmûs-ı Türkî*'sidir. Türkçenin en mühim sözlüklerinden birisi olan Şemseddin Sami'nin *Kâmûs-ı Türkî*'sinde 500 kadar galat kelimenin manaları verilmeden önce açıklayıcı mahiyette galat olduğuna dair not konulmuş, bunlar içerisinde 200'den fazla galat kelimenin kullanılmasının her hâlükârda doğru olmadığı, 300 civarında galat kelimenin de kullanılmamasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir.⁷² Mesela, “nezâket” kelimesi açıklanırken madde başından hemen sonra “Farsça “nâzik” sıfatının Arabî zu‘m olunmasıyla masdar-ı Arabî sûretinde teşkil olunmuş galat-ı fâhiş bir lugatdır” notu düşülmüştür.⁷³ Galata dair yazılan meşhur eserlerden Kemalpaşazade'nin *Galatâtü'l-Avâm*'inin 87, Ebussuud'un *Risâle-i Sakatât-ı Avâm*'inin 105, Sırrı Paşa'nın *Galatât*'inin 202, [Fâik] Reşâd'ın *Ta'lim-i Kitâbet*'inin 130 maddeyi ihtiva ettiği dikkate alınır, 500 civarında kelimeye galat olduğuna dair not koyan ve kullanılıp kullanılmaması hususunda açıklayıcı bilgiler veren Şemseddin Sami'nin *Kâmûs-ı Türkî*'sini de galatâta dair mühim bir eser olarak değerlendirmek uygun olacaktır.

---

⁷¹Ahmet Güner Sayar, “Ergin, Osman Nuri”, *TDVİA*, C XI, İstanbul, 1995, s. 298.

⁷²“Mustafa Kaçalın, “Galat”, *TDVİA*, C XIII, s. 302.

⁷³Ş[emseddin] Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1457.

*Senin mihr ü vefâ gösterdigin agyâra çok gördüm
Galatdur kim seni bî-mihr okurlar bî-vefâ dirler
Fuzûlî*

İKİNCİ BÖLÜM
MEHMED HAFÎD'İN HAYATI, ESERLERİ

1. HAYATI

1.1. Doğum Yeri ve Ailesi

Asıl adı Mehmed'dir. Dedesinin şöhreti dolayısıyla yaşadığı dönemde ve sonraki devirlerde Hafid Efendi lakabıyla tanınmıştır. Mehmed Hafid Efendi İstanbul'da doğmuş olup kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Babası, 1798-1800 yılları arasında şeyhülislamlık makamında bulunan Mustafa Âşir Efendi (1142/1729-1219/1804), annesi ise Şehiye Kadın (öl. 1221-1806)dır.⁷⁴ Dedesi Reisülküttap Mustafa Efendi (öl. 1162/1748-49), İsmet Parmaksızoğlu'nun kaynak belirtmeden verdiği bilgiye göre Kastamonu'da "Amarzadeler" lakabıyla tanınan bir aileye mensuptur. Reisülküttap Mustafa Efendi, babası Amarzade Mehmed Ağa'nın vefatı üzerine İstanbul'a gelmiş, orada Tavukçubaşı Ali Ağa'ya damat olmuş, bu evlilik dolayısıyla Tavukçu veya Tavukçuzade lakabıyla anılmıştır. Çalışkanlığı ve zekâsı sayesinde Reisülküttaplık makamına kadar yükselip Reisülküttap Mustafa Efendi diye şöhret bulmuştur.⁷⁵

1.2. Tahsili ve Görevleri

Hafid Efendi, ilmiye sınıfına mensup bir aileden gelmesi sebebiyle devrin tanınmış hocalarından iyi bir öğrenim görüp akabinde müderrislik görevine getirilmiştir. Müderrislik görevinden sonra Zilkade 1203 / Temmuz-Ağustos 1789 tarihinde İstanbul'un Eyüp kazası monlası oldu. Babası Âşir Efendi'nin Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapmış bir zat olması sebebiyle mesleğinde süratle yükselmiş, Rebiülahir 1212 / Eylül-Ekim 1797'de Bursa, Muharrem 1213 / Haziran-Temmuz 1798'de Mekke payelerini almıştır. Âşir Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde Zilkade 1213 / Mart-Nisan 1799'da İstanbul kadılığı payesi ile taltif edilmiştir.⁷⁶

Hafid Efendi, Sultan III. Selim'in (1175/1761 - 1223/1808) saltanatının ortalarına doğru yavaş yavaş siyasi olaylara fikrî planda karışmaya başlamıştı. Zamanın (dönemin) gidişatını inceden inceye araştırıyor, çoğu geceyi evinde olayların varacağı neticeyi tartışmakla geçiriyordu. Bu husus, *Şânîzâde Târîhi*'nde şöyle ifade edilmektedir:

“Müşârun ileyh evâsıt-ı evân-ı Selîm Hânî'den berü tahkîk-kerde-i müdakkıkîn-i etvâr-ı ebnâ-i zemân olduğu üzere ekser giceler hânesinde müzâkere-i umûr-i hâriciyye ile şöhret-nümâ ve sonra

⁷⁴İstanbul Şer'î Siciller Arşivi, *Kısmet-i Askeriye Mahkemesi Sicili*, C 809, s. 92.

⁷⁵İsmet Parmaksızoğlu, *Kazasker Mehmed Hafid-Sefinetü'l-Vüzerâ*, İstanbul, Şirketi Mürettebiye Basımevi, 1952, s. 3.

⁷⁶Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, C II,[İstanbul], Matbaa-i Âmire, 1311, s. 235; İsmet Parmaksızoğlu, *Kazasker Mehmed Hafid-Sefinetü'l-Vüzerâ*, s. 3; Mehmet Arslan, "Hafid, Mehmed Hafid Efendi", www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/Erişim tarihi: 15.06.2015.

tahsîl-i meleke ile sâlis-i selâse-i meydân-ı fuzalâ olmuşlar iken, mes'ele-i inkizâ-i müddeti anlar dahi iddi'a kılmışlar idi.”⁷⁷

Sultan III. Selim'in saltanatının sonlarına doğru yeni düzenlemelere karşı olan kesimler isyan etmek üzere örgütlenmeye başlamışlardı. Kabakçı Mustafa öncülüğünde Boğaz yamaklarının Nizâm-ı Cedîd aleyhine başlatmış olduğu isyan Yeniçeri ocaklarına da sıçramış, İstanbul halkından yenilik hareketlerine karşı olanların da yardımıyla önlenemez bir hâl almıştı. Şeyhülislam Atâullah Efendi ile sadâret kaymakamı Köse Musa Paşa kendilerini III. Selim'e yenilik taraftarı gibi göstererek padişahın itimadını kazanmış, diğer taraftan Kabakçı Mustafa ve arkadaşlarıyla işbirliği yapmak suretiyle isyan hareketlerine yön vermeye çalışmışlardı. Et Meydanı'nda toplanan isyancıları yatıştırmak üzere yanlarına giden Şeyhülislam Atâullah Efendi, isyancıların isteği üzerine Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesi için fetva verir. Ahmet Cevdet Paşa'nın verdiği bilgiye göre padişahın tahttan indirilişi için fetva verilmesine Münip Efendi ve Muradzade Efendi ile Sudûrdan Mustafa İzzet Bey ve Hafîd Efendi tartışma ve konuşmaları ile yardımcı olmuşlardır.⁷⁸ Sultan III. Selim'e hal fetvasını bildirmek üzere görev alanlar arasında Hafîd Efendi de vardır. Bu husus *Târîh-i Cevdet*'te şöyle anlatılır:

“Atâ'ullâh Efendi Münîb Efendi'ye hitâben ‘Sekbanbaşı Ağa ile birlikte Enderûn-ı Hümâyûn'a varup ve Sulţan Selîm efendimizi görüp cümle kulları efendimizin istirâhatini ve Sulţan Muştafâ efendimizin saltanatını maţlûb itdiklerini ifâde idîñ’ didikde Münîb Efendi ‘luţf u kerem idîñüz beni bu hîdmetden ‘afv buyuruñuz’ dimekle dönüp bu hîdmeti Anaţolı Kâdî ‘askeri Hafîd Efendi'ye teklîf idicek ‘‘ale'r-re's ve l-'ayn’ diyüp sekbanbaşı ile birlikte Sarây-ı Hümâyûn'a gitdiler.”⁷⁹

Nizâm-ı Cedîd askerleri ile isyanı bastırma imkânı varken kan dökülmesini istemeyen Sultan III. Selim'in tahttan çekilmesi üzerine Sultan IV. Mustafa'nın (1193/1779-1223/1808) cülûsunu müteakip Şeyhülislam Atâullah Efendi ile Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa devlet idaresinde söz sahibi olmuşlar, isyanda önemli görevler üstlenen Hafîd Efendi de Şaban 1222 / Eylül 1807'de Anadolu kazaskeri olmuştur.⁸⁰ Hafîd Efendi'nin Anadolu kazaskerliği sekiz ay sürmüştür.

⁷⁷Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, haz. Ziya Yılmaz, C I, İstanbul, Çamlıca Basım Yayım, 2008, s. 61-62.

⁷⁸Ahmed Cevdet, *Târîh-i Cevdet*, C VIII, [İstanbul], Matbaa-i Âmire, 1288, s. 227.

⁷⁹Ahmed Cevdet, *age.*, C VIII, s. 228.

⁸⁰Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, C II, s. 235; İsmet Parmaksızoğlu, *Mehmed Hafid-Sefinetü'l-Vüzerâ*, s. 5; Nihal Atsız, “Hafid Efendi”, *Türk Ansiklopedisi*, C XVIII, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s. 312; Mehmet Arslan, *agm.*, www.turkedebiyatilisimleri.org/Erişim tarihi: 11.07.2015.

1.3. Sürgünü ve Affedilişi

İstanbul'dan kaçan Sultan III. Selim'e bağlı bazı devlet adamları Rumeli'de büyük bir nüfuzu bulunan Vezir Alemdar Mustafa Paşa'ya sığınır. Alemdar Mustafa Paşa, Sultan III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak için büyük bir orduyla İstanbul'a gelir. Sultan IV. Mustafa'yı tahttan indirip Sultan III. Selim'i tahta geçirmek için harekete geçer. Kısa sürede duruma hâkim olsa da Sultan IV. Mustafa tahttan düşmüş bulunan amcası Sultan III. Selim'i öldürttüğü için hayattaki yegâne şehzade olan I. Mahmud'u (1108 /1696- 1168/1754) tahta çıkarır. Alemdar Mustafa Paşa, Kabakçı isyanında rol oynayanları bir bir cezalandırır. Kabakçı Mustafa ve yardımcıları idam edilir. Bu olaya karışan ulemeden kişilerin bir kısmı sürgüne gönderilir. Bu arada Hafid Efendi de 11 Rebiülevvel 1223 / 7 Mayıs 1808'de Anadolu kazaskerliğinden azledilir.⁸¹ Hafid Efendi, Anadolu kazaskerliğinden azledildikten sonra İstanbul'da kalmıştır. Durumun vehametini gören Hafid Efendi, Alemdar Mustafa Paşa'nın işlerini yürüten Köse Kethüda'ya gizli gizli pek çok rüşvet verip yine onun aracılığıyla Alemdar Mustafa Paşa'ya çok kıymetli mücevherlerle süslenmiş bir cariyeye hediye ederek cezalandırılmaktan kurtulmuştur. Fakat Alemdar Mustafa Paşa'nın yakınlarından Ramiz Efendi'nin ısrarları üzerine 9 Recep 1223 / 31 Ağustos 1808'de dedesinin memleketi Kastamonu'ya sürülür.⁸² Bu rüşvet verme ve sürgün olayı Mütercim Ayıntâbî Ahmed Âsım'ın anlatışıyla şöyledir:

“Sâbık Şadr-ı Anaṭolî ‘Âşir-zâde Ḥafid Efendi meydân-ı Laḥm efendilerinden iken ‘Alemdâr Paşa'nın yed-i ‘âmilesi olan Köse Kethudâ'ya ḥafıyyeten vâfirce rüşvet taḳdîmiyle mezbûrî kıla alup anuñ vesâṭatıyla müşârünileyh tarafına zer ü zîver ile âreste ve gûnâgûn zî-kıymet mücevher ile pîrâste hem-şehrî-i hûr u ‘în bir perî-peyker kenîzek-i nâzenîn pîşkeş itmekle müşârünileyh zen-dûst meşreb ve müddetü'l-‘ömr ol gûne nigâr-ı ‘âlem-ârâ manzara-i şuhûdında cilve-nümâ olmamağla

Müstezâd:

Bir kez görüp ol kaşı kemân şûhî uruldum
Yek tîr-i nigeḥle

Yukarıda künyelerini verdiğimiz kaynaklar, Hafid Efendi'nin Sultan IV. Mustafa'nın cülusundan sonra Şaban 1222 / Eylül 1807'de Anadolu kazaskeri olduğunu kaydederler. *Târih-i Cevdet*'te Sultan III. Selim'in tahttan indirildiğini bildirmek üzere görevlendirilen kişiler sıralanırken Hafid Efendi Anadolu kazaskeri olarak nitelendirilmiştir. Cevdet Paşa'nın bu kaydına göre Hafid Efendi Sultan III. Selim saltanatında iken Anadolu kazaskeri olmuştur. (*age.*, C VIII, s. 228).

⁸¹Mütercim Ayıntâbî Ahmed Âsım, *Târih*, C II, [İstanbul], Ceride-i Havâdis Matbaası, s. 165; Mehmed Süreyyâ *Sicill-i Osmânî*, C II, s. 235.

⁸²Şânî-zâde Mehmed ‘Atâ’ullah Efendi, *Şânî-zâde Târihi*, haz. Ziya Yılmaz, C I, s. 62.

şadmesinden bî-hûş ve Kays-ı Mecnûn gibi dîvâne vü medhûş olup netîce-i maķâl ol pîş-keş-i bî-hemâl zîver-âgûş-ı kabûl u istihsân ve Hafîd Efendi tarafına teveccüh-i şamîmleri erzân olmağla anuñ tarafına ta'arruzdan dest-güşâ ve hem-pâlarından istişnâ eyledi lâkin efendi-i mûmâ-ileyh meydân-ı Lahm a'yânından ve ħal'-i Selîm Hânî ser-cünbânından olduğına mebnî ifrâz u ibķâ olunmak ber-vechile Ruscuķ yârânınuñ mürettebâtına evfaķ olmadıģından ve ħâşşü'l- ħâş bendegân-ı Selîmî'den olup 'Alemdâr Paşa'nın müdebbir ü müsteşârı ve her ħuşûşda yâri olan Râmiz Efendi meydân ricâlinüñ nefy ü iclâları bâbında aşurı iķdâm u himmet kıldıģından eyyâm-ı ħalîle mürûrında Efendi-i mûmâileyh daĥı Kaşamonı'ya nefy ü tesrîb olundu."⁸³

Hafîd Efendi'nin sürgün hayatı fazla uzun sürmez. Sultan I. Mahmud'un 18 Zilhicce 1223 / 4 Şubat 1809'da bir kızı dünyaya gelir. Fatıma adı verilen bu sultanın doğumu gerek saray çevresinde gerek İstanbul halkında büyük bir sevince vesile olur. Şubat ayı olmasına rağmen üç gün top şenliğı ve kandil donanmaları yapılır. Bu doğum vesilesiyle sürgündeki kazaskerlerden Alizade Mehmed Nurullah Efendi ile Hafîd Efendi affedilerek İstanbul'a dönerler.⁸⁴

İstanbul'a dönen Hafîd Efendi iki yıl sonra 1226 / 1811'de terfi ederek Rumeli kazaskerliğine getirilir.⁸⁵

1.4. Ölümü

Rumeli kazaskerliğine getirilişinden kısa bir müddet sonra vazifede iken humma hastalığına yakalanan Hafîd Efendi birkaç gün baygın yattıktan sonra 5 Zilhicce 1226 / 21 Aralık 1811'de vefat eder.⁸⁶ Naaşı babası Şeyhülislam Âşir Efendi'nin Meydancık'ta yaptırmış olduğı kütüphanenin haziresine, pederinin kabri yanına defnedilir. Bu kütüphanenin binası vakıflar tarafından satılmış olduğı için Hafîd Efendi ve babasının kabirleri Molla Gürân'deki Pîri Mehmed Paşa Tekkesi (Koruk

⁸³Mütercim Ayıntâbî Ahmed Âsım, *Târîh*, C II, s. 198-199.

⁸⁴Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, haz. Ziya Yılmaz, C I, s. 188; Ahmed Cevdet, *Târîh-i Cevdet*, C IX, [İstanbul], Matbaa-i Âmire, 1292, s. 64.

İsmet Parmaksızoğlu, yukarıda künyelerini verdiğimiz iki kaynağa dayanarak Hafîd Efendi'nin 18 Zilhicce 1223 / 5 Şubat 1809'da affolunarak İstanbul'a döndüğünü söylemektedir (*Kazasker Mehmed Hafîd-Sefînetü'l-Vüzerâ*, s. 6.). Hâlbuki bu iki kaynakta verilen 18 Zilhicce 1223 tarihi Fatıma Sultan'ın doğum tarihi olarak verilmiştir. Hafîd Efendi bu tarihten bir iki ay sonra İstanbul'a dönmüş olmalıdır.

⁸⁵Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, C II, s. 235.

⁸⁶Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *age.*, C I, s. 188; Mehmed Süreyyâ, *age.*, C II, s. 235.

Bursalı Mehmed Tahir, Hafîd'in ölüm tarihini sehven 1266 olarak vermektedir (*Osmanlı Müellifleri*, C I, s. 283). Bu yanlışlık bazı kütüphane kataloglarında ve bazı dijital kayıtlarda da görülmektedir (bkz. Fehmi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu*, C II, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yay., 1961, s. 133; *Fihrisü'l-Mahtûtâtî t-Türkiyyeti'l-Osmâniyyeti*, C II, [Kahire], 1989, s. 63).

Tekkesi) kabristanına nakledilmiştir.⁸⁷ Ölüm tarihini ebced hesabıyla veren iki ayrı mısra Bursalı Mehmed Tahir'in tespitine göre şöyledir:

ıldı hıldı Hafid Efendi maam 1226
ıldı Hafid Efendi me'vâ-yı 'Adn'e rihlet 1226

1.5. Kişiliği

Ulema ailesine mensup olması dolayısıyla iyi bir tahsil görmüş olan Hafid Efendi küçük yaşlardan beri inceleme ve araştırmalarda bulunmuş, eserler kaleme almış bir şahsiyettir. Yaşadığı devre kadar el atılmamış konularda eserler kaleme alması onun orijinal konular bulmada mahir bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Hafid Efendi ilmî kişiliği yanı sıra devrin siyasi olaylarında mühim bir rol de oynamıştır. Onun konağı, Sultan III. Selim'in saltanatının ortalarına doğru devrin gidişatının ve siyasi olayların hararetle tartışıldığı bir mahfil olmuştur.

İlmî ve siyasi kişiliğinin yanı sıra Hafid Efendi'nin az bilinen bir yönü de kemankeşliğidir. Orijinal eserler kaleme almış bir ilim adamının aynı zamanda çok iyi bir ok atıcısı (kemankeş) olması farklı bir kişilikle karşı karşıya olduğumuzu ortaya koymaktadır. İlmiyeden gelen bir kimsenin kemankeşliğe merak sarması ve bu işte de çok üstün bir başarı göstermesi nadir görülen olaylardan olsa gerektir.

Hafid Efendi *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtu'l-Mensûre*'sinin "pertav" maddesinde "tahdîş-i ni'met" başlığı altında ok atıcılığında şöhret bulduğunu, dokuz yüz elli bir gez mesafeye ok attığını, bunun diğer meşhur ok atıcılar arasında yayıldığını, "toğsan üç târihinde meydân-ı tîr-endâzânda işbât-ı vücûda dâmen-der-meyân iderek toğuz yüz elli bir gez maħale rekz-i seng-i nişân olundığı ma'lûm-ı pehlevânândır." şeklinde dile getirir.⁸⁸

İstanbul Okmeydanı'nda onun adına dikilmiş bir nişan taşı bulunmaktadır. Adı geçen meydana dikilen nişan taşlarından pek çoğu zaman içerisinde kaybolmuş, günümüze ulaşamamıştır. Bugün ayakta kalan nişantaşlarından biri de Hafid Efendi'ye aittir. Bu nişan taşı Keçecipîrî Mahallesi, Müverrih Ali Caddesi, Namazgâh Sokağı'ndadır. Celî talikle yazılmış kitabesi şöyledir:

⁸⁷ *İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları*, haz. Maarif Vekilliği Kütüphaneler Müdürlüğu Tasnif Komisyonu, İstanbul, T. C. Maarif Vekilliği Kütüphaneler Katalogları Yay., 1943, s. 681.

Abdülkadir Özcan, Mehmet Paşa Tekkesi'nin Fındıkzade semtinde olduğunu söylemektedir ("Hafid Efendi" *TDVİA*, C XV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1997, s. 111).

⁸⁸ Mehmed Hafid, *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtu'l-Mensûre Fî Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre*, Topkapı Sarayı Müzesi, Emanet Hazinesi Ktp., nr. 2044, yk. 62b.

“Sâhibü'l-menzil Mehmed Hafîd el-Müderris ibnü'l-mevlâ
Mustafa Âşir Efendi sellemehümallahü teâla sene 1193 [1779]⁸⁹

2. ESERLERİ

Mehmed Hafîd'in eserleri ile ilgili eski kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur. Mehmet Süreyya kısa bir cümle ile iki eserinden bahseder: “Galatât-ı lugât ile sular hakkında bir risâle kaleme almışdır.”⁹⁰ Bursalı Mehmed Tahir, Mehmet Hafîd'in sırasıyla *Galatât-ı Hafîd*, *Sefînetü'l-Vüzerâ*, *Hadîs-i Erbaîn Şerhi*, *Mehâhü'l-Miyâh* isimli dört eserini saydıktan sonra isim vermeden “hakk-ı hilâfete dâir” beşinci bir eser daha zikreder.⁹¹ İsmet Parmaksızoğlu ise Mehmet Hafîd'e ait altı eser tespit etmiş ve onları birer birer ele alıp incelemiştir. Bu altı eser Parmaksızoğlu'nun imlasıyla şöyle sıralanmıştır: *Kitabü Cami 'u fi Hakki'l-Hilafe ve's-Saltana*, *Mihahi'l-Miyah*, *Ed-Dürerü'l-Müntehabati'l-Mensure Fi Islahi'l-Galatati'l-Meşhure*, *Şerhu Hadisü Erba'in*, *Terceme-i Si Fasl*, *Sefînetü'l-Vüzerâ*⁹². Abdülkadir Özcan yukarıda sayılan eserlerin yanı sıra Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Akâ'idi'n-Nesefiyye*'sine Hayâlî tarafından yazılan haşiyeye Hafîd Efendi'nin bir haşiye yazdığını söylemektedir.⁹³ Yakup Yılmaz da Hafîd Efendi'nin eserlerini ele alırken *el-Hâşiyetü li-Mehmed Hafîd ale'n-Nîsârî alâ-Mîri't-Tehzîb* adlı bir eserinin ismini zikretmiştir.⁹⁴ *Fihrisü'l-Mahtûtâti't-Türkiyyeti'l-Osmâniyyeti* adlı kataloğa göre *Divan-ı Hafîd* adıyla bir eseri daha bulunmaktadır.⁹⁵

Mehmed Hafîd'in eserlerini iki grupta inceleyebiliriz:

2.1. Türkçe Eserleri

Mehmed Hafîd'in tespit edilebilen *Kitâbün Câmî'un fi'l-Hilâfe*, *Mehâhü'l-Miyâh*, *Ed-Dürerü'l-Müntehabâti'l-Mensûre fî-Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre*, *Sefînetü'l-Vüzerâ*, *Divan-ı Hafîd* adlı beş Türkçe eseri vardır.

⁸⁹ M. Şinasi Acar, *İstanbul'un Son Nişan Taşları*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006, s. 53.

⁹⁰ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C II, s. 235.

⁹¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C I, s. 283.

⁹² İsmet Parmaksızoğlu, *Kazasker Mehmed Hafîd-Sefînetü'l-Vüzerâ*, s. 7-9.

⁹³ Abdülkadir Özcan, “Hafîd Efendi” *TDVİA*, C XV, s. 112.

⁹⁴ Mehmed Hafîd Âşir-Efendizâde, *Galatât-ı Hafîd Efendi*, *Ed-Dürerü'l-Müntehabâti'l-Mansûrat fî Islâhi'l-Galatâti'l-Maşhûrât*, haz. Yakup Yılmaz, Kırklareli, Kırklareli Üniv. Yay., 2013, s. 3.

⁹⁵ *Fihrisü'l-Mahtûtâti't-Türkiyyeti'l-Osmâniyyeti*, C II, s. 63.

2.1.1. Kitâbün Câmi'un fi'l-Hilâfe⁹⁶

Hafîd Efendi'nin bu eseri ilk olarak Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde geçmektedir. Bursalı Mehmet Tahir, Hafîd Efendi'nin eserlerini sayarken bu eseri de zikreder.⁹⁷

2.1.1.1. İsmi ve Sunuluşu

Bursalı Mehmet Tahir, Hafîd Efendi'nin eserlerini sayarken isim belirtmeden “Ve Revân Otasında hâk-ı hilâfete müte'allık bir eseri de vardır” şeklinde bir tanımlama ile bu eserden bahseder.⁹⁸ İsmet Parmaksızoğlu bu eserin ismini “Kitâbü Câmi'u fi-Hakki'l-Hilâfe ve's-Saltana” olarak tespit etmiştir.⁹⁹ Nihal Atsız da “Kitâbü Câmi' fi-Hakki'l-Hilâfeti ve's-Saltana” okunuşuyla kaydetmiştir.¹⁰⁰ Müellif Arapça kaleme aldığı mukaddime sayılabilecek giriş bölümünde isim vermeden eserini,

“Hâzihî risâletün şerîfetün câmi'atün li-ma'ânin laîffetin rattebtühâ 'alâ fuşûlin fi-hâ menkûlin ve ma'kûlin=*Bu kitap ince manaları bir araya getiren latif bir risaledir. Bunu aklî ve naklî delilleri ihtiva eden bölümler hâlinde tertip ettim.*”¹⁰¹

cümleleriyle nitelendirir. İncelemeye esas aldığımız Topkapı nüshasının zahriyesinde eserin ismi “Kitâbün Câmi'un fi'l-Hilâfe=*Hilafet hakkında kapsamlı kitap*” diye

⁹⁶Fehmi Edhem Karatay Kataloğu ile (*Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C II, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yay., 1961, s. 133.) eserin dijital kopyasından çıkarılan bilgilere göre incelemeye esas aldığımız nüshanın tavsifi şöyledir:

Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Bl., nr. 382.

Eser, 96 yapraktan ibaret olup 200x120 mm ölçülerindeki aharlı, sarı ince kâğıda nesih hatla ve 19 satırla kopyalanmıştır. Serlevha tezhipli olup cetveller, şeshâne ve noktalar altın yaldızlı, hatime de yaldız çiçeklerle tezyinlidir. Nüsha, iç ve dış bordürleri altınla bezenmiş vişne çürüğü renkli sahtiyan cild içindedir. Zahriyede iki mühür bulunmaktadır. Biri, Sultan III. Mustafa'nın (1129/1717-1187/1774) mührüdür. Bu mühürde Sultan III. Mustafa'nın tuğrasının üzerinde A'raf suresinin 43. ayetinden iktibas alınan, “Hamd bizi buna eriştiren Allah'a mahsustur. Eğer Allah'ın bizi eriştirmesi olmasaydı biz hidayete ermiş olamazdık.” mealindeki kısım yer almaktadır. Zahriyedeki biraz silinmiş olan ikinci mühür Sultan I. Abdülhamid'in tuğrasıdır. Bu mühürlerden yola çıkarak istinsah tarihi ve müstensihî belli olmayan yazmanın III. Mustafa'nın tahtta bulunduğu 1171/1757-1187/1774 tarihleri arasında istinsah edildiğini söylemek mümkündür. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığının hizmete sunduğu sanal katalogda eserin kayıt numarasının R. 392 olarak gösterilmesi doğru değildir. (bkz. https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=92045. Erişim tarihi: 05.06.2015).

Başı: El-hamdü li'llâhi'llezî 'alleme'l-insâne mâ-lem-ya'lem...

Sonu: ... Yâ Rahmân yâ Rahîm yâ Kerîm âmîn elf âmîn bi-hürmeti Tâhâ ve Yâsîn

⁹⁷Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C I, s. 283.

⁹⁸Bursalı Mehmed Tahir, *age.*, C I, s. 283.

⁹⁹İsmet Parmaksızoğlu, *Kazasker Mehmed Hafîd-Sefinetü'l-Vüzera*, s. 7.

¹⁰⁰“Hafîd Efendi”, *Türk Ansiklopedisi*, C XVIII, s. 312.

¹⁰¹Mehmed Hafîd, *Kitâbün Câmi'un fi'l-Hilâfe*, yk. 1b.

yazılmıştır. Hafid Efendi'nin sağlığında kopya edilen bu nüshanın zahriyesindeki başlığı eserin ismi olarak kabul etmek daha uygundur.

Hafid Efendi, *Kitâbün Câmi 'un fi 'l-Hilâfe* 'yi Sultan III. Mustafa'ya (1129/1717-1187/1774) sunmuştur. Eserin iki ayrı yerinde, mukaddime ve hatime sayılabilecek bölümlerinde Sultan III. Mustafa'nın ismi hürmetle anılır:

“İmâmü'l-müslimin ve ğıyâşü'l-muvahhidîn ... elâ ve hüve's-sultân ibnü's-sultân es-sultân Muştafâ Hân ibnü's-sultân Aĥmed Hân ibnü's-sultân Muĥammed Hân”¹⁰², “Sultânımız Sultân Muştafâ ibnü Sultân Aĥmed Hân ‘aleyhi'r-raĥmeti ve'l-ğufrân.”¹⁰³

2.1.1.2. Muhtevası

Eser, iki buçuk sayfa kadar Arapça mukaddime sayılabilecek bir bölümle başlar. Bu bölüme besmele, hamdele ve salvele ile giriş yapıp müellifin ismi verildikten sonra eserin sunulduğu Sultan III. Mustafa ve devlet erkânına dua edilir. Müellif eserini yedi fasıl üzere tertip ettiğini belirtir.¹⁰⁴

Birinci fasla, Hafid Efendi eserin mahiyetinin özeti sayılabilecek şu cümle ile başlar:

“Eĥâdîř-i şerîfe ve âyât-ı kerîme ile ĥilâfet ve saltanatıñ kemâl-i fażîletini ve emr-i sultâna itâ'at ve imtiřâliñ ‘âmm-i ‘ibâda vâcib ve terki ma'şiyet-i ‘azîme olduğını beyândadır.”¹⁰⁵

Bilahare hilafetle ilgili bir hadîs-i şerîfin Arapça metnini ve Türkçe tercümesini verip konuya girer. Müellif, “Allahü Teala bir kulunun halife olmasını dileyince o kulunun alnını kudret eliyle mesheder.” manasına gelen bu hadîs-i şerîfi teferruatlı olarak yorumlar. Halifeliğin şartları, halifenin ğörevleri ve sorumlulukları vb. hususları işler.

İkinci fasıl, Bakara suresinin Âyete'l-kürsî olarak da bilinen 255. ayetinin tefsirine ayrılmıştır. Müellif, bu ayeti teferruatlı bir şekilde tefsir eder. Fasılların en uzununu 33 yaprak (66 sayfa) tutarındaki bu bölümdür.

Üçüncü fasıl¹⁰⁶, Bakara suresinin 285. ayetinin başında yer alan “*Âmene 'r-resûlü bi-mâ ünzile ileyhi min-rabbihî*” kısmının tefsirine ayrılmıştır. Müellif, bu ayetin

¹⁰²Mehmed Hafid, *age.*, yk. 1b-2a.

¹⁰³Mehmed Hafid, *age.*, yk. 95b.

¹⁰⁴Müellif kitabıyla ilgili olarak, “Ma'lûm olsun ki bu kitâb-ı müsteşâb yedi faşl üzeredir (yk. 2b)” demesine rağmen eser altı fasıldan ibarettir. Fasılların yaprak numaraları şöyledir: Birinci fasıl yk. 2b-9b, ikinci fasıl yk. 9b-44a, üçüncü fasıl yk. 44a-69a, dördüncü fasıl yk. 69a-78b, beşinci fasıl yk. 78b-89a, altıncı fasıl yk. 89b-95b.

¹⁰⁵Mehmed Hafid, *Kitâbün Câmi 'un fi 'l-Hilâfe*, yk. 2b.

tefsiriyle beraber iman, emanete riayet, münafıkların alametleri, İslam'ın beş esası, Hz. Muhammed'i diğer peygamberlerden üstün kılan özellikler, Allâhü Te'âlâ'nın rahmetinin yüz kısım olduğu, yüzde birlik kısmın yaratılan varlıklara verildiği, Hz. Peygamber'in ümmetinin cennet ehlinin çoğunluğunu oluşturduğu, cennet ve cehennemliklerin özellikleri, büyük günahlar, hâkimin içtihadında isabet ederse iki sevap, hata ederse bir sevap alması, kendilerine getirilen bir meselede Hz. Davut'la oğlu Hz. Süleyman'ın farklı farklı hüküm vermeleri, bir güne teşbih edilerek diğer peygamberlerle Hz. Muhammed'in döneminin kıyaslanması, Hz. Muhammed'in ümmetinin diğer ümmetlerden üstünlüğü, kısasla ilgili hükümler, geçmiş ümmetlerin helak olma sebepleri ve peygamberlerine karşı nankörce davranışları, bütün kâinatın Allah'ı tespih etmesi vb. konuları işlemiştir.

Dördüncü fasıl, Âl-i İmrân suresinin 18. ayetinin tefsiriyle başlar. Önce Allah'a şirk koşmayarak ölen kişinin cennete gireceği, devamında meliklerin özellikleri, ilim sahiplerinin değeri, âlimlerin diğer insanlara üstünlüğü, kıyametten önce cehaletin artıp ilmin azalacağı, insanlar arasında adaleti uygulamanın ehemmiyeti, Allah'ın indirdiği ile hükmetmenin gerekliliği, cemiyetin en önemli iki unsuru olan yöneticiler ve âlimlerin düzeldiğinde cemiyetin düzeleceği, bozulduğunda cemiyetin bozulacağı, Allah'ın ilim sahiplerinden *Kur'an-ı Kerim*'in hükümlerini uygulama hususunda söz aldığı, ahitlerini bozanların zarar ve ziyana uğrayacağı vb. konular işlenmiştir.

Beşinci fasıl, Nisâ suresinin 172. ayetinin tefsiriyle başlar. Bilahare İsa Peygamber'in diğer peygamberler gibi bir kul olduğu, Allah'a kulluktan yüz çevirmediği, insanı takvaya götüren yolun kulluktan geçtiği, İsa'nın(a.s.) mucizeleri, Üzeyir (a.s.) örneğinden yola çıkarak öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğu, İsa'nın (a.s.) ümmetine Allah'tan başka ilah edinmemeleri gerektiğini ısrarla hatırlattığı, mukarreb meleklerin de peygamberler gibi Allah'a kulluk yaptıkları, meleklerin Hz. Âdem'e secde etmeleri hususunda Allahın emri, bu emre şeytanın isyan ettiği konuları işlenir.

Altıncı fasıl, Nisâ suresinin “*Allah size, mutlaka emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işiten ve görendir.*” mealindeki 58. ayetinin birinci bölümünün tefsiriyle başlar. Müellif, bu âyet-i kerîmeyi yorumlayarak insanlar arasında adaletle hükmedilmesini, emanetlerin ehil olanlara verilmesini, yüksek mevki ve makamlara liyakatli insanların tayin edilmesi gerekliliğini, gayrimüslim de olsa emaneti ehline vermenin önemini dile getirir. İlgili ayetlerden hareketle zekâtla ilgili birtakım meseleler, “küllüküm râ'in ve küllüküm mes'ûlün 'an-ra'ıyyetihî=Herkes çobandır ve herkes elinin altındakilerden sorumludur.” hadîs-i şerîfinden yola çıkarak devlet adamlarının, aile reisleri ve benzerlerinin sorumlulukları, namaz kılmayanlar ve fakirleri doyurmayanların

¹⁰⁶Üçüncü fasıl metinde muhtemelen bir zühul eseri olarak“fasl-ı sâni-ikinci fasıl” şeklinde kaydedilmiştir (44a).

ahirette göreceklere cezalar, hâkimin davalılara eşit mesafede durması, bir saat adaletle hükmetmenin bir sene nafîle ibadetten daha hayırlı olduğu, “Ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'e ve sizden olan ulü'l-emre itaat edin. Nisâ-59” ayetini esas alarak baştaki idareci kim olursa olsun Allah'a itaat ettiği sürece ona itaat edilmesinin gerekliliği konuları işlenir. Bilahare devlet yönetimini ve sosyal hayatı düzenleyen bazı hadîs-i şerîflerin yorumları, haccın şartları, hacla ilgili olsa da Hz. Peygamber'e gereksiz sorular sormamak gerektiği, herhangi bir konuda ulü'l-emr ile anlaşmazlığa düşülürse o konunun *Kur'an-ı Kerim*'e, orada yoksa Hz. Peygamber'in sünnetine başvurarak çözüme çalışma yolunun tutulması teferruatlı olarak anlatılır.

Müellif, ele aldığı konuları işlerken delil getirdiği ayetlerin tefsirinde yalnız meşhur müfessir Beyzâvî'nin (öl. 685/1286) görüşlerine yer vermiş, onun *Envârü't-Tenzil* isimli tefsirinden bilgiler nakletmiş; ama daha ziyade kendi görüşlerini aktarmıştır. Hafîd Efendi ayetlerin tefsirinde kendi yorumlarını naklederken “Ve kâle ‘abdü'l-fakîr=Fakir kul der ki” kalıbını kullanır.

2.1.1.3. Dili

Eser, iki buçuk sayfa tutarındaki Arapça mukaddime sayılabilecek bölümden sonra Türkçe olarak devam eder. Hafîd Efendi, ele aldığı konunun mahiyeti gereği ilgili ayetler ve hadislerin metnini asli dili ile eserine almış, yer yer Türkçe tercümelerini de vermiştir. Ayet ve hadislerden alınan iktibasların çokluğu *Kitâbü'n Câmi'un fi'l-Hilâfe*'yi zor anlaşılır gibi gösterse de eserin dili oldukça sadedir. Aşağıdaki örnek bu hususta yeterli bir fikir vermektedir:

“Ma'lûm olsun ki bu kitâb-ı müsteţâb yedi faşıl üzeredir. Faşl-ı evvel, ehâdis-i şerîfe ve âyât-ı kelime ile hilâfet ve saltanatın kemâl-i fazîletini ve emr-i sultâna itâ'at ve imtisâlin 'âmme-i 'ibâda vâcib ve terki ma'şiyet-i 'azîme olduğunu beyândadır. Âlim-i Rabbânî ve fâzıl-ı Şamedânî İmâm-ı Suyûtî hazretleri *Câmi'un Şagîr* isimyle müsemma olan kitâb-ı celîlü's-şânında zikr itdiği kibâr-ı aşhâb *rıdvânu'llâhi ta'âlâ 'aleyhim ecma'in*'den Hazret-i Enes *radîya'llâhu ta'âlâ 'anh* Resûlullâh *şalla'llâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem* hazretlerinden rivâyet buyurdılar ki 'İnnallâhe izâ erâde en-yec'ale 'abden li'l-hilâfeti meseha yedehû 'alâ-cebhetihî.' Bu hadîs-i şerîfin ma'nâ-yı laţîfi Allâhü Te'âlâ bir kulumu hâlîfe kılmak murâd itdüğü vakitte ol kulumun cebhesine yedi kudretini mesh ider demek olur.”¹⁰⁷

Sonuç olarak diyebiliriz ki *Kitâbü'n Câmi'un fi'l-Hilâfe* devlet yönetimiyle alakalı siyasetname türünde bir eserdir. Hükümdarın tebaasına, tebaanın hükümdara karşı vazifeleri, devlet idaresiyle ilgili prensipler, ayetler, hadisler ve klasik İslam

¹⁰⁷Mehmed Hafîd, *Kitâbü'n Câmi'un fi'l-Hilâfe*, yk. 2b.

geleneğinde oluşmuş içtihatlar çerçevesinde ele alınıp işlenmiştir. Eser, bir siyasetname hususiyeti yanı sıra tefsir özelliği de taşımaktadır. Eserin 33 yapraklık (66 sayfa) kısmı, neredeyse üçte biri, Âyete'l-kürsî olarak da bilinen Bakara suresinin 255. ayetinin tefsirine ayrılmıştır. Şeyhülislam Âşir Efendi'nin oğlu olan ve kendisi de şeyhülislamlıktan bir önceki makama, yani Rumeli kazaskerliğine kadar yükselen Hafid Efendi'nin, gençlik döneminde kaleme aldığı bu eser, onun ilmî kudretini ortaya koymaktadır.

2.1.2. Mehâhü'l-Miyâh¹⁰⁸

Bu eserden ilk önce Mehmet Süreyya isim belirtmeden "... şular hakkında bir risâle kaleme almıştır."¹⁰⁹cümlesiyle bahseder. Bursalı Mehmet Tahir ise "İstanbul şularının envâ'u havâşşına dâ'ir *Mehâhü'l-Miyâh* isminde matbû' bir risâlesi ... vardır."¹¹⁰cümlesiyle eser hakkında biraz daha ayrıntılı bilgi verir.

2.1.2.1. İsmi

Hafid Efendi'yi konu alan incelemelerde bu eserin ismi *Mehâhü'l-Miyâh*, *Mihâhü'l-Miyâh* şeklinde iki ayrı imla ile yazılmaktadır. Eserin isminin *Mehâhü'l-Miyâh* şeklinde okunması daha doğrudur.¹¹¹

---

¹⁰⁸Süleymaniye Kütüphanesi katalog fişindeki bilgiler ile dijital kopyasına göre incelemeye esas aldığımız nüshanın tavsifi şöyledir:

Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi Bl., nr. 298.

Eser, 12 yapraktan ibaret olup 211x124 (145x72) mm ölçülerindeki aharlı, su yollu, filigranlı (filigran fotoğraftan tespit edilemedi) krem renk Avrupa kâğıda güzel ta'lik hatla ve 17 satırla kopyalanmıştır. Râşid'in takrizinin bulunduğu 1^b ve metnin başladığı 3^b ile hatime, rokoko üslubunda tezhiplidir. Takrizlerin nihayetlendiği 3^a'da gonca ve metnin tamamlandığı 12^a'da açılmış gül minyatürü mevcuttur. Cetveller altın yaldızlıdır. Başlıklar ve kimi ifadeler kırmızı mürekkepledir. (Fotoğrafi olmadığı için cild özellikleri belirlenemedi.) Zahriyede Hafid Efendi'nin vakıf kaydı ve hemen altında Hafid Efendi'nin mührü ile Süleymaniye Kütüphanesi kaydı mevcuttur. Yazma, dönemin ünlü ta'lik ustalarından Nazîf-zâde Ahmed Hâmid tarafından 1213 Cemâziyelahir/Kasım 1798'in başında istinsah ve tezyin edilmiştir.

Baş: Hâzret-i 'Âşir Efendizâde-i deryâ-dilûn

Sonu: Fazl ile kim bu risâle çeşmesâr olsa sezâ

Mehâhü'l-Miyâh'ın ikinci bir yazma nüshası Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, nr. 528'de bulunmaktadır.

¹⁰⁹Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C II, s. 235.

¹¹⁰Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C I, s. 283.

¹¹¹Bu eserin ismi *İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları*'nda *Mihâh al-Miyâh* (s. 681), İsmet Parmaksızoğlu'nun eserinde *Mihâhi'l-Miyâh* (*Kazasker Mehmed Hafid-Sefinetü'l-Vüzerâ*, s. 7), Nihal Atsız'ın ansiklopedi maddesinde ise *Mehâhü'l-Miyâh* şeklinde ("Hafid Efendi", *Türk Ansiklopedisi*, C XVIII, s. 312) tespit edilmiş olup sonraki araştırmacılar tarafından bu iki imladan biri tercih edilerek okuna gelmiştir. Bu terkinin ilk kelimesi *El-Okyânûsu'l-Basît* (Mütercim Âsım), *Lugat-i Remzî* (Hüseyn Remzî), *A Turkish and English Lexicon* (James W. Redhouse) gibi muteber lügatlerde "mehâh" şeklinde alınmıştır. Mütercim Âsım Efendi'nin *El-Okyânûsu'l-Basît*'inde bu kelimeye şöyle mana verilmiştir: "el-mehâh, sehâb vezninde hüsn ü revnak ve tâb u tarâvet ma'nâsıdır. Ve hasen ve revnaklı zîbâ nesneye denir. Ve rîfk ve sühûletli yürüyüşe denir. Ve ümid

2.1.2.2. Yazılış Tarihi

Mehmed Hafid Efendi *Mehâhü'l-Miyâh*'in yazılış tarihini ebced hesabıyla veren “ğarîb” kelimesi ile eseri bitirir.¹¹² “Ğarîb” kelimesi ebced hesabıyla 1212 [1797/1798] tarihine denk düşmektedir. Devrin şairleri tarafından yazılıp eserin sonuna eklenen üç tarih manzumesi de 1212 yılına işaret etmektedir.¹¹³ Hafid Efendi'nin ölüm tarihi 5 Zilhicce 1226 / 21 Aralık 1811'dir. Bu durumda *Mehâhü'l-Miyâh* müellifin vefatından yaklaşık olarak on üç yıl evvel yazılmıştır. İncelememize esas olan Süleymaniye nüshası da eserin telif tarihinden bir yıl sonra Nafizzâde Ahmed Hâmid tarafından Cemâziye'l-âhir 1213 (Kasım-Aralık 1798)'te istinsah edilmiştir.

2.1.2.3. Muhtevası

Mehâhü'l-Miyâh'in baş kısmında sırasıyla üç manzum takriz yer almaktadır. Bu takrizlerden birincisi Hafid Efendi'nin bendesi Râşid'in aruzun *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılan on üç beyitlik kıt'ası, ikincisi devrin şairlerinden Rızâ'nın aruzun yine *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılan on yedi beyitlik kaside kafiyesiyle yazılan manzumesi, üçüncüsü de Hafid'in yeğeni Nebil'in aruzun *Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla yazılan on beş beyitlik kıt'asıdır. Takrizlerden sonra müellif “*Ve ce'alnâ mine'l-mâ'i külle şey'in hayy*”¹¹⁴ ayetini zikredip klasik eserlerde âdet olduğu üzere hamdele ve salveyle eserine başlar.

Hafid Efendi kendi ifadesi ile “Ciyâdet-i âb u hevâ ile meşhûr-ı âfâk olan Çamlıca'da”¹¹⁵ otururken İstanbul ve çevresindeki meşhur suları konu alan bu eseri yazmaya karar vermiştir.

Hafid Efendi suları anlatmaya kısa bir cümleyle de olsa teberrüken zemzem ile başlar. Zemzemin cennetteki ırmaklara eş değer ve aynı zamanda ehlince gıda, deva ve şifa olduğunu ifade eder. Devamında ise mevcut suların en güzel, en latif, en lezzetli ve en hafifinin yağmur suyu olduğunu söyler. Bilahare iyi bir suda bulunması gereken sekiz şartı şöyle sıralar: İçimi hafif, orta soğuklukta, taşlı bir yerden kaynaması, yüksek bir yerden çıkıp akması, kaynağından süratle fışkırması, suyunun bolluğu dolayısıyla bozulmasının zor olması, lezzetinin ve tadının en güzel kıvamda

---

ve recâ ma'nâsınadır” (Mütercim Âsım Efendi, *El-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît, Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, C VI, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014, s. 5603). Bu çalışmada Mütercim Asım Efendi'nin açıklamasına uyularak “mehâh” şekli tercih edilmiştir.

¹¹²Mehmed Hafid, *Mehâhü'l-Miyâh*, yk.10b.

¹¹³Mehmed Hafid, *age.*, yk.11a-11b.

¹¹⁴“*Ve ce'alnâ mine'l-mâ'i külle şey'in hayy*”, *Kur'an-ı Kerim*'in Enbiyâ Sûresi'nin “İnkâr edenler (kâfirler), semaların ve arzın bitişik olduğunu görmediler mi? Sonra Biz, o ikisini (birbirinden) ayırdık. Ve her canlı şeyi sudan yarattık. Hâlâ inanmazlar mı?” me'alindeki 30. ayetinden iktibas edilmiştir.

¹¹⁵Mehmed Hafid, *Mehâhü'l-Miyâh*, yk.3b.

bulunması, yüksek bir yerden doğması ve güneş ile rüzgârın doğrudan üzerine düşmesine engel bir şey bulunmaması, güneyden kuzeye yahut batıdan doğuya doğru akması.

Hafid Efendi nehir sularından sonra damıtılmış sular, Ayazma ve Kaynarca suları, kanallardan akıtılan sular, kuyu suları, deniz suları, kamışlık ve sazlık yerlerde oluşan sular, otlaklarda biriken sular, tuzlu sular, acı sular, kükürt tabakalarından geçen sular, ılıca ve kaplıca suları, damıtılmış derecede halis sular hakkında da bilgiler verir. Müellif, sularla ilgili mukaddime sayılabilecek bu malumatdan sonra sözü önce yağmur suyuna, sonra İstanbul ve çevresindeki meşhur içme sularına getirir. Yağmur suyundan başlayarak İstanbul'un on yedi meşhur suyunu özellikleriyle anlatır.

Müellif bu sularla ilgili bilgileri, başlık yerine geçebilecek birer mısra ile birbirinden ayırır. Eserde başlık yerine toplam on sekiz mısra bulunmaktadır. Bu mısralar aruz vezninin dört ayrı kalıbıyla kaleme alınmıştır. Bir mısra *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*, bir mısra *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*, dört mısra *Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*, on iki mısra da *Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Hafid Efendi birinci mısradan sonra yağmur sularıyla ilgili bilgi verir. Bilahare İstanbul sularını sıralar. Bu sular şunlardır: Çamlıca Suyu, Kestane Suyu, Kayış Pınarı Suyu, Sultan Çiftliği Suyu, Karakulak Suyu, Kısıklı Suyu, Mirahur Köşkü Suyu, Gümüşsuyu, Tokmak Suyu, Halkalı Suları, Çene Suyu, Narhacı Suyu, Turunçlu Su, Kırkçeşme Suları, Nazır Ağa Suyu, Kar Suyu. Hafid Efendi başlık yerine geçen mısralardan sonra bu suları birer birer inceler; tatlarını, sertlik derecelerini, şifa özelliklerini ve çıktıkları yerleri teferruatıyla anlatır. Bazen bu suları birbirleriyle kıyaslar. Hafid Efendi'nin anlattığı İstanbul sularından bir örnek aşağıya alınmıştır:

“Mısrâ‘

Nâzır Ağa suyu bir ‘ayn-ı musaffâ görünür

Hazret-i Ebâ Eyyûb-i Ensârî *radiye anhu'l-Bârî* kurbünde Defterdâr iskelesinde Birincikli Ayazma dimekle meşhûr ve sekiz derecede mestûr ve bu ayârda sular mevfûrdur. Lâkin mîzân-ı mahsûsun derecelerini beyân için tahrîr olundu.”¹¹⁶

2.1.2.4. Dili

Eserin dili, İstanbul sularının anlatıldığı bölümlerde devrine göre sade ve anlaşılır olmasına karşılık genel olarak sulardan bahsedilen mukaddime sayılabilecek kısımlarda ve suların özelliklerinin sayıldığı ve birbiri ile kıyaslandığı yerlerde külfetli ve ağırdır. Aşağıya alınan örnek metinde bu husus açıkça görülmektedir:

¹¹⁶Mehmed Hafid, *age.*, yk. 8a.

“Mûtedil-i hârr su hikkeyi müsekkin ve ale'r-rîk mikdâr-ı kalîl şürbi mi'deyi ğasl ve tab'ı müleyyin ve muğaşî ve müfsid-i ta'âm ve istiskâ ve ılel-i tuhâl ve dimâga buhâr su'ûdını mûcib ve boğazda şişler hudûsuna bâ'is ve mi'deyi münakkî ve müşhil ve muharrik ve balgamı mürfik ve müzîl ve sevdâdan ve balgam-ı mâlihden olan susuzluğu râfi' ve kay'-i devâya mu'indir. Evvelâ sıcak su nûş olunup üzerine soğuk yâhûd evvelen âb-ı latîf ba'dehû kesîf ya'ni mi'dede ictimâ'ları ifsâda sâ'î olup biri mi'deden masrûf ve müstahîl olmadıkca âb-ı dîgeri nûş eylemeyeler.”¹¹⁷

Eser bittikten sonra devrin şairlerinden Rızâ'nın beş beyitlik, Naîm'in yedi beyitlik, Atâ'nın dokuz beyitlik tarih manzumeleri yer alır. Her üç tarih manzumesi de aruzun *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır.

Mehâhü'l-Miyâh İstanbul'da 1271[1855] yılında Tabhane-i Âmire'de basılmıştır. Eserin Arap alfabesiyle basım yeri ve tarihi belli olmayan ikinci bir baskısı daha vardır. Eser, İlhami Yurdakul-Zeki İzgöer tarafından Latin alfabesiyle yayımlanmıştır. Bu araştırmanın sonunda İstanbul Araştırmaları Merkezinde bulunan ve künyesi bilinmeyen bir yazma nüshadan çekilen fotokopinin tıpkıbasımı verilmiştir.¹¹⁸

Sonuç olarak diyebiliriz ki genel olarak suların ve özelde İstanbul sularının ele alındığı *Mehâhü'l-Miyâh* konusu ve işlenişiyile yeni ve orijinal bir eserdir.

2.1.3. Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fi-Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre

Bu eser müstakil bir bölüm olarak ileride daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.

¹¹⁷Mehmed Hafid, *Mehâhü'l-Miyâh*, yk. 9b-10a.

¹¹⁸İlhami Yurdakul-Zeki İzgöer, *Mehâhü'l-Miyâh* “İstanbul'un Meşhur İçme Suları”, İstanbul Araştırmaları, S V, (İstanbul, 1998), s. 129-161.

2.1.4. Sefînetü 'l-Vüzerâ¹¹⁹

Bu eserden ilk önce Bursalı Mehmet Tahir, “Kıapudân paşalarıñ terâcim-i ahvâlini hâkî Sefînetü 'l-Vüzerâ ...cümle-i âşârındandır.”¹²⁰ ifadeleriyle bahseder.

2.1.4.1. İsmi

Müellif, eserinin mukaddime kısmında “Devlet-i ‘aliyyede hâ‘iz-i rütbe-i kıapudânî iden vüzerâ-yı şâhib-şâni *Hadîkatü 'l-Vüzerâ* tarzında tertîb ü imlâ ve *Sefînetü 'l-Vüzerâ* ismiyle müsemmâ kııup”¹²¹ demek suretiyle kaptan-ı deryalar hakkında kaleme aldığı kitabına *Sefînetü 'l-Vüzerâ* adını verdiğini söylemektedir. Müellif, kaptanıderyaların biyografilerini ihtiva eden eserinin ismini muhtevasına uygun olarak koymuştur. *Sefînetü 'l-Vüzerâ* tamlaması vezirlerin gemisi anlamına gelmektedir.

2.1.4.2. Muhtevası

Osmanlı denizcilik tarihi ile alakalı olarak Kâtip Çelebi'nin (öl. 1067/1657)*Tuhfetü 'l-Kıbar fî Esfâri 'l-Bihâr* isimli eserinden sonra yazılan ikinci eserdir. Kâtip Çelebi'nin eseri 1645'te başlayan ve uzun süre devam eden Girit Seferi münasebetiyle kaleme alınmıştır. Bu eserde 1656 yılına kadar gelen Osmanlı deniz savaşları anlatılmıştır. Hafîd Efendi'nin *Sefînetü 'l-Vüzerâ*'sı ise Osmanlı Devleti'nde kaptanıderyalık vazifesi yapmış devlet adamlarını kronolojik olarak anlatan biyografi türünde bir eserdir. *Sefînetü 'l-Vüzerâ*, Fatih Sultan Mehmet dönemi kaptanıderyalarından Baltaoğlu Süleyman Bey'den başlayarak 14 Recep 1203/10 Nisan 1789'da kaptanıderyalığa getirilen Küçük Hüseyin Paşa'ya kadar görev alan kaptanıderyaların kısa hâl tercümelerini veren bir eserdir.

Hafîd Efendi, mukaddime kısmında kaptanıderyalık görevine getirilen Hüseyin Paşa'nın Tersâne-i Âmire'de yaptığı düzenlemelerin verdiği ilhamla *Sefînetü 'l-*

¹¹⁹Süleymaniye Kütüphanesi katalog fişindeki bilgiler ile dijital kopyasına göre incelemeye esas aldığımız nüshanın tavsifi şöyledir:

Süleymaniye Kütüphanesi Hafîd Efendi Bl., nr. 245.

Eser, 12 yapraktan ibaret olup 220x145 (153x75) mm ölçülerindeki aharlı, su yollu, filigranlı (filigran fotoğraftan tespit edilemedi) krem renk Avrupa kâğıda ta'lik hatla ve 21 satırla kopyalanmıştır. Serlevha tezhipli, 1^b ve 2^a'da cetveller altın yaldızlı, diğer sayfalarda cetveller kırmızı. Madde başlarına tekabül eden şahıs isimleri siyah mürekkeple yazılmış, üstleri kırmızı mürekkeple vurgulanmıştır. Nüsha, bordürleri altın, diğer kısımları tezyinatsız, yan kâğıtları ebrulu, kırmızı renkli meşin cild içindedir. Zahriyede Hafîd Efendi'nin vakıf kaydı, hemen altında Hafîd Efendi'nin mührü mevcuttur. Yazmanın istinsahı Mehmed Nebîl tarafından 19 Cemaziyelevvel 1218/6 Eylül 1803'te İstanbul Çamlıca'da tamamlanmıştır.

Başı: Hâmd ü sipâs manend-i emvac-i bi-kıyâs...

Sonu: Hâk Sübhânehû ve Ta'âlâ Hâzretleri vücûd-ı devletlerine 'âfiyet virüp mesned-i 'âlîlerinde ber-karâr eyleye. Âmîn.

¹²⁰Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C I, s. 283.

¹²¹Mehmed Hafîd, *Sefînetü 'l-Vüzerâ*, Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi Bl., nr. 245, yk. 2a-2b.

Vüzerâ'yı kalemealdığını ifade etmektedir.¹²² Bu eser, Osmanzâde Tâib'in *Hadikatü'l-Vüzerâ*'sı örnek alınarak yazılmıştır.¹²³

Müellif, iki buçuk sayfa tutarındaki mukaddime kısmından sonra “Fâ‘ide Der-İştîlâhât-ı Tersâhâne-i ‘Âmire” başlığı altında kapudan kelimesinin İtalyanca bir tabir olduğunu, çoğu gemicilik ve denizcilik terimlerinin İspanyolca, İtalyanca veya Rumcadan dilimize girdiklerini ifade eder. Daha sonra kronolojik sıraya göre kaptanıderyaların hâl tercümelerine geçer. Bu bölümde 135 kaptanıderyanın hâl tercümeleleri kısaca verilmiştir.

2.1.4.3. Dili

Müellif, *Sefinetü'l-Vüzerâ*'nın mukaddimesinde ağır ve külfetli bir dil kullanmakla beraber kaptanıderyaların hâl tercümelerini verdiği eserin asıl bölümlerinde terkiplerden uzak sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Aşağıdaki metinde bu özellik açıkça görülmektedir:

“Kılıç ‘Ali Paşa: Hayrüddîn Paşa etbâ‘ından olup deryâ ahvâline andan vukûf tahşil itmiş idi. Cezâyir kapudânı iken inhizâmda der-i devlete gelüp kapudân oldu. On altı sene sürüp toköz yüz toksan beşde vefât itdi. Tophânede câmi‘i haremimde medfûndur.”¹²⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki *Sefinetü'l-Vüzerâ* kaptanıderyaların göreve geliş ve ayrılış tarihlerinde bazı ufak tefek yanlışlıklar ihtiva etmesine rağmen Osmanlı denizcilik tarihiyle alakalı ilk biyografi eseri olması açısından mühim bir eserdir. İsmet Parmaksızoğlu *Sefinetü'l-Vüzerâ*'yı Süleymaniye Ktp. (Hafid Efendi Bl., nr. 245) ile İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp. (TY, nr. 40) nüshalarını karşılaştırarak Latin alfabesiyle yayımlamıştır.¹²⁵

2.1.5. Divan-ı Hafid

Hafid Efendi'nin Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde *Divan*'ı bulunmaktadır.¹²⁶ Adı geçen kütüphanenin Türkçe Yazmaları bölümünde bulunmasını dikkate alarak dijital bir kopyasını elde edemediğimiz bu *Divan*'ın Türkçe olduğunu söyleyebiliriz.

¹²²Mehmed Hafid, *Sefinetü'l-Vüzerâ*, yk. 2a.

¹²³*Osmanlı Sadrazamları-Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul, Kitabevi Yay., 2013.

¹²⁴Mehmed Hafid, *Sefinetü'l-Vüzerâ*, yk. 4a.

¹²⁵İsmet Parmaksızoğlu, *Kazasker Mehmed Hafid-Sefinetü'l-Vüzerâ*, İstanbul, Şirketi Mürettebiye Basimevi, 1952.

¹²⁶*Fihrisü'l-Mahtûtâtı't-Türkiyyeti'l-Osmâniyyeti*, C II, [Kahire], 1989, s. 63.

Bu divan nüshasının dijital kopyasını elde etmek için ilgili yerlere başvuruda bulunduk. Mısır'ın içinde bulunduğu siyasi karışıklıklar sebebiyle dijital kopyayı elde etmek mümkün olmadı.

2.2. Arapça Eserleri

Şeyhülislam Âşir Efendi'nin oğlu olması sebebiyle bir ilim muhiti içerisinde yetişen Hafid Efendi iyi bir tahsil görmüş, kadılık ve müderrislik görevlerinden sonra Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiştir. Küçük yaştan itibaren edinmiş olduğu ilmî donanım onu eserler yazmaya sevk etmiştir. Kaleme almış olduğu eserlerin bir kısmı Arapça olarak yazılmıştır.

2.2.1. Münteha'l-Kelâm fî Âyâti'l-Ahkâm¹²⁷

Eser, *Kur'an-ı Kerim*'deki ahkâm ayetlerinin açıklandığı bir tefsir mahiyetindedir. Geleneğe uygun olarak hamdele ve salvele ile başlar. Allah'a hamd ve Resule salatü selam edildikten sonra Fatiha suresi genel hatlarıyla açıklanır. Bismelenin Fatiha'dan bir cüz olup olmadığı, surenin sonundaki “dâllîn” kelimesiyle kimlerin kastedildiği, bunların ahiretteki durumlarının ne olacağı vb. gibi hususlara cevap verilmiştir.¹²⁸

Münteha'l-Kelâm fî Âyâti'l-Ahkâm ayetin ayetle tefsir edilmesi metodu esas alınarak telif edilmiştir.

Eser çok hacimli olmamasına rağmen muhteva açısından son derece zengindir. Belli ahkâm ayetlerinin tefsir edilmesiyle yetinilmemiş, sırası geldikçe tefsir ve fıkıh usulünün çok temel konularına da yer verilmiştir. *Kur'an-ı Kerim*'in kıraatindeki yedi harf meselesi, fıkıhta ayetten hüküm istinbat etme yolları bu konular arasında sayılabilir.

Münteha'l-Kelâm fî Âyâti'l-Ahkâm'ın büyük bir bölümü çok eşle evlilik, kadına mirastan verilecek pay, cariye meselesi vb. gibi özellikle medeni hukukun bugün de tartışılan konularına ayrılmıştır.¹²⁹ Bu konulara dair ayetler açıklanırken herhangi bir sınıflandırmaya gidilmemiş, temel mevzular ardı ardına sıralanmıştır. Ahkâm

¹²⁷Süleymaniye Kütüphanesi katalog fişindeki bilgiler ile dijital kopyasına göre incelemeye esas aldığımız nüshanın tavsifi şöyledir:

Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi Bl., nr 17.

Eser, 187 yapraktan ibaret olup 210x135, 156x77 mm ölçülerindeki aharlı, su yollu, filigranlı (filigran fotoğraftan tespit edilemedi) sarımtırak Avrupa kâğıda nesih hatla ve 23 satırla kopyalanmıştır. Metin 186^b'de nihayetlenmektedir. Serlevha basit tezhipli, cetveller altın yaldızlıdır. Nüsha, kenarları altın yaldızlı üzeri ebru kaplı çeharkûşe cild içindedir. Zahriyede kitabın Hafid Efendi tarafından 1212/1797-1798 tarihinde vakfedildiği kaydı, hemen altında Hafid Efendi'nin mührü mevcuttur. Yazmanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Baş: El-ḥamdü li'llâhi'llezi düllet âyâtühü 'ale'l-ahkâm...

Sonu: ... Fe-lemmâ lem-ya'im lem-yaqbeli't-taḥşîşa fi-ḳavlihî lâ-ekle li-enne ta'âmen şâbite iktidâ'e fe-lâ 'umûme lehü fe-lâ yaqbelü't-taḥşîşa.

¹²⁸Mehmed Hafid, *Münteha'l-Kelâm fî Âyâti'l-Ahkâm*, 1b-4a.

¹²⁹Mehmed Hafid, *Münteha'l-Kelâm fî Âyâti'l-Ahkâm*, 155b-186b.

ayetlerine açıklamalar getirilirken hem ayetin lafzî anlamının korunmasına özen gösterilmiş hem de sosyal hayatın gerçekleri dikkate alınmıştır.

Eseri önemli kılan bir başka husus ahkâm ayetlerinin kapsamının genişletilmesidir. İslam hukuk usulünün ahkâm ayeti kapsamına aldığı ayetlerin yanı sıra çeşitli konularla ilgili ayetlerden de hüküm çıkarma yoluna gidilmiştir. Mesela Hz. İsa'ya Allah'ın oğlu, meleklerle ise Allah'ın kızları diyenlerden bahseden ayetlerin açıklanmasının ardından bu kimselerle ilgili hükümlere de yer verilmiştir.

Hafid'in bu eserde kullandığı yöntem de oldukça sistemli ve kuşatıcıdır. Ahkâm ayetleri açıklanırken öncelikle ayetin ayetle tefsiri yöntemine gidilmiş, aynı konuyla ilgili olabildiğince fazla ayet zikredilmiştir. Ayette anlamı tartışmalı kelime bulunduğu bu kelimenin anlamı izah edilirken aynı kelimenin geçtiği başka ayetler delil getirilerek açıklanma yoluna gidilmiştir. Bunun yanı sıra müfessir Abdullah ibni Mes'ud, Ümmü Seleme gibi öncü sahabelerden gelen rivayetlere büyük önem vermiş ve ayetlerden kendi çıkardığı hükümleri bunların görüşlerine dayandırmıştır. Ardından özellikle Beydâvî, İmam Şafî, İmam Hanefî gibi âlimlerin konuyla ilgili beyanlarına yer verilmiş, bu görüşler nakledildikten sonra “onlar böyle diyorlar, ben de derim ki” ifade kalıbı kullanılarak konuyla ilgili kendi düşüncelerisıralanmıştır. Bu yönüyle müfessirin hem rivayet hem de dirayet metotlarını benimseyip kullandığını söylemek yerinde olacaktır.

Münteha 'l-Kelâm fî Âyâti 'l-Ahkâm 'dan kısa bir bölüm tercüme edilerek aşağıya alınmıştır:

“Aranızdan iffetli hür bir mümine ile nikâhlanmaya gücü yetmeyenler elleri altındaki mümine kölelerle nikâhlansınlar’ ayetinin delaletinden anlaşıldığı üzere köle ile nikah, bir hürle nikâhlanma kudretinin bulunmadığı durumlarda geçerlidir. Bu kudretin bulunması durumunda hürle nikâhlanmanın hükmü köle ile nikâhlanmanın caiz olmadığı hükmünü te'yid eder. Ayetin mefhumu bu cevaza işaret eder.”¹³⁰

Sonuç olarak *Münteha 'l-Kelâm fî Âyâti 'l-Ahkâm*, yazıldığı dönem nazariitibara alındığında tefsir ilmi açısından son derece önemli bir eserdir. Bugün dahi güncelliğini kaybetmeyen pek çok konunun ele alınıp doyurucu bir şekilde incelenmesi bu eserin önemini daha da arttırmaktadır.

---

¹³⁰Mehmed Hafid, *age.*, 186b.

2.2.2. Hadîs-i Erba'în¹³¹

Bu eserden ilk önce Bursalı Mehmet Tahir, “‘Arabiyyü'l-‘ibâre *Hadîs-i Erba'în* şerhi ...cümle-i âşârındandır.”¹³² ifadeleriyle bahseder.

2.2.2.1. İsmi

Bursalı Mehmet Tahir, Hafîd'in eserlerinden bahsederken *Hadîs-i Erba'în*'i *Sefînetü'l-Vüzerâ* ile birlikte sayar ve eserin adını *Hadîs-i Erba'în Şerhi* olarak tespit eder.¹³³ İsmet Parmaksızoğlu ve Nihal Atsız bu eserin ismini *Şerhu Hadîsü Erba'în*, Yakup Yılmaz ise *Şerhu Hadîsi Erba'în* olarak kaydederler.¹³⁴ Ancak eserin ismi Süleymaniye Kütüphanesi Hafîd Efendi Bölümü'nde 29 numara ile kayıtlı yazma nüshasının zahriyesindeki kayda göre *Hadîsü Erba'în*'dir.¹³⁵

2.2.2.2. Muhtevası

Besmele ve hamdele ile başlayan eser, Türk-İslam kültüründeki kırk hadîs derleme geleneğine uyularak meydana getirilmiş bir risale sayılabilir. Giriş mahiyetindeki mukaddime bölümünde kırk hadîs ezberlemenin faziletine dair meşhur hadîs-i şerîf zikredildikten sonra Allah'tan bağışlanma ve rahmet, Peygamber'den şefaât isteği dile getirilir.¹³⁶ Daha sonra derlenecek hadîslerin meşhur hadîs âlimlerinden Buhârî Muhammed b. İsmâîl'in (194/810-256/870) *el-Câmi'u's-Sahîh* isimli hadîs kitabından seçileceği ifade edilir. Bilahare Buhârî'nin doğum ve vefat tarihi verilip ilk hadîs kaydedilir.¹³⁷

¹³¹Süleymaniye Kütüphanesi katalog fişindeki bilgiler ile dijital kopyasına göre incelemeye esas aldığımız nüshanın tavsifi şöyledir:

Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi Bl., nr. 29.

Eser, 32 yaprakтан ibaret olup 170x113, 114x65 mm ölçülerindeki aharlı, sarı abadî taklidî kâğıda harekeli güzel nesih hatla ve 11 satırla kopyalanmıştır. Serlevha tezhipli, cetveller ve şeşhâne noktalar altın yaldızlı, hatime yaldız çiçeklerle tezyinlidir. Nüsha, iç ve dış bordürleri altınla bezenmiş vişneçürüğü renkli meşin cild içindedir. Zahriyede kitabın Hafîd Efendi tarafından 1221 tarihinde vakfedildiği kaydı, hemen altında Hafîd Efendi'nin mührü ve Süleymaniye Kütüphanesi kaydı mevcuttur. Yazma, Seyyid Hâfız Mehmed el-Vefâ tarafından 1221/1806-1807 tarihinde istinsah edilmiştir.

Baş: Bismi'llâhî'r-Rahmâni'r-Rahîm. Miftâhu külli kitâbin kerîmin...

Sonu: ... El-ğamdü li'llâhî 'ala't-temâm ve'ş-şalâtü 'alâ seyyidi'l-enâm.

¹³²Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C I, s. 283.

¹³³Bursalı Mehmed Tahir, *age.*, C I, s. 283.

¹³⁴İsmet Parmaksızoğlu, *Kazasker Mehmed Hafîd-Sefînetü'l-Vüzerâ*, s. 9; Nihal Atsız, “Hafîd Efendi”, *Türk Ansiklopedisi*, C XVIII, s. 312; Mehmed Hafîd Âşîr-Efendizâde, *Galatât-ı Hafîd Efendi*, *Ed-Dureru'l-Muntahabâti'l-Mansûrat fi İslâhi'l-Galatâti'l-Maşhûrât*, haz. Yakup Yılmaz, Kırklareli, Kırklareli Üniv. Yay., 2013, s. 3.

¹³⁵Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi Bl., nr 29, yk. 1a.

¹³⁶Hafîd Mehmet Efendi, *Hadîsü Erba'în*, 1b-3b.

¹³⁷Hafîd Mehmet Efendi, *Hadîsü Erba'în*, 3a-4b.

Hafid Efendi, Buhârî'nin eserindeki bölümlerden kırk hadis seçip derlemesini tamamlamıştır. Seçtiği örnek hadisler incelendiğinde, genellikle ahkâm hususundaki rivayetlere önem verdiği görülmektedir. Ahkâm dışında iman ve ibadet bahisleri dikkati çekmektedir. Müellif muhtemelen medreselerde ders kitabı olarak okutulması amacıyla seçtiği hadisleri Arapça olarak senetleri ve metinleriyle birlikte almış, tercüme ve şerh yoluna gitmemiştir.¹³⁸ Esere senedi ve metniyle Arapça aslıyla alınan ilk hadisin tercümesi şöyledir:

“El-Hadîsü'l-Evvel (1. Hadis): Kendi zamanının yegânesi olan şeyhimiz (Buhârî) *Kitâbü'l-Îman*'da şöyle dedi (Allah onu cennetine koysun.): Buhârî, Müslim b. İbrahim'den tahdisen o da Hişam'dan tahdisen o da Katade'den tahdisen o da Enes b. Malik'ten rivayetle Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söyledi: "*Lâ-ilâhe illallâh* deyip de kalbinde bir arpa ağırlığınca hayır bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. *Lâ-ilâhe illallâh* deyip de kalbinde bir buğday ağırlığınca hayır bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. *Lâ-ilâhe illallâh* deyip de kalbinde bir zerre ağırlığınca hayır bulunan kimse cehennemden çıkacaktır."¹³⁹

2.2.3. Hâşiye-i Hayâlî-i Torun Efendi (Teftâzânî'nin Akâidü'n-Nesefiyye şerhine Hayâlî'nin yazdığı hâşiyenin hâşiyesi)¹⁴⁰

Osmanlı Müellifleri, Sicill-i Osmânî vb. gibi Hafid Efendi ve eserleriyle ilgili olarak bilgiler veren kaynaklarda böyle bir eserden bahsedilmemiştir. Süleymaniye Kütüphanesi katalog fişinde eserin ismi *Taftazani'nin Akaidü'n-Nesefiyye Şerhine*

¹³⁸İsmet Parmaksızoğlu ile Nihal Atsız, bu eserle alakalı olarak Hafid'in derlediği kırk hadisin şerh ve izahını yaptığını, Yakup Yılmaz ise kırk hadisin hem çevirisini hem şerhini verdiğini ifade etmektedirler (İsmet Parmaksızoğlu, *Kazasker Mehmed Hafid-Sefinetü'l-Vüzerâ*, s. 9; Nihal Atsız, “Hafid Efendi”, *Türk Ansiklopedisi*, C XVIII, s. 312; Mehmed Hafid Âşir-Efendizâde, *Galatât-ı Hafid Efendi, Ed-Dureru'l-Muntahabâti'l-Mansûrat fî İslâhi'l-Galatâti'l-Maşhûrât*, haz. Yakup Yılmaz, Kırklareli, Kırklareli Üniv. Yay., 2013, s. 3). *Hadîsü Erba'în*, baştan sona Arapça bir eser olup Türkçe çeviri ve şerh içermemektedir.

¹³⁹Hafid Mehmed Efendi, *Hadîsü Erba'în*, 7b.

¹⁴⁰Süleymaniye Kütüphanesi katalog fişindeki bilgiler ile dijital kopyasına göre incelemeye esas aldığımız nüshanın tavsifi şöyledir:

Süleymaniye Ktp., Laleli Bl., nr. 2195.

Eser, 60 yapraktan ibaret olup 215x167, 155x95 mm ölçülerindeki aharlı, su yollu, filigranlı krem renk Avrupa kâğıda ta'lik hatla ve 23 satırla kopyalanmıştır. Nüsha; üzeri ebru, kenarları deri kaplı mıkplepli cild içindedir. Zahriyede kitabın unvanı, 1217/1802-1803'te III. Selim tarafından vakfedildiğini belirten mühür ile Süleymaniye Kütüphanesi kaydı mevcuttur. Sondan eksik olan yazmanın müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir.

Baş: Kavlühû en-nihîr hüve bi'l-kesri el-'âlimü'l-mütqînü 'alâ-mâ fi's-şihâh ...

Sonu: ... El-mütehaqqaki fi-cemî'i'l-murâdi ve metâ şebete hâza'l-cevâzü fe'l-cezmü bi'n-tifâ'i cemî'i esbâbi ...

Hayali Haşiyesinin şeklinde tespit edilmiştir. Bu adlandırma eksik olup muhtemelen sonundabulunması gereken “Haşiyesi” kelimesi unutulmuştur. İsmet Parmaksızoğlu'nun *Kazasker Mehmed Hafid Sefinetü'l-Vüzerâ* isimli araştırmasında müellifin eserleri incelenirken bu esere yer verilmemiştir.¹⁴¹ Hafid Efendi'nin bu eserini *Teftâzânî'nin Akâidü'n-Nesefiyye Şerhine Hayâlî'nin yazdığı hâşiyenin hâşiyesi* adıyla İlk olarak Nihal Atsız zikretmiştir.¹⁴² Mehmet Arslan ise eseri *Akâ'idü'n-Nesefiyye Şerhi* adıyla kaydetmiştir.¹⁴³ Eserin incelemeye esas aldığımız ilim âlemince tanınan yegâne nüshasının 60. yapraktan sonrası kopuk olduğu için yazma nüshanın sonunda adı ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Zahriyesinde ise eserin ismi *Hâşiyeye-i Hayâlî-i Torun Efendi* şeklinde yazılmıştır. Bu sebeple zahriyedeki bu adlandırma eserin ismi olarak kabul edilmiştir.

Hâşiyeye-i Hayâlî-i Torun Efendi, bu yazma nüshanın zahriyesindeki kayıttan anlaşıldığı gibi Türkçe “Torun” lakabıyla da anılan Hafid Efendi'nin yazmış olduğu bir haşiyedir.

Bu eser, klasik İslam ilimleri geleneği içerisinde kaleme alınmış bir eserdir. Önce Teftâzânî lakabıyla tanınan Sadeddin Mes'ûd (öl. 792/1390), Necmeddin en-Nesefî'nin (öl. 537/1142) akâ'ide dair belli başlı konuları veciz bir şekilde formüleştirdiği *Akâ'idü'n-Nesefî* adıyla şöhret bulan eserine *Şerhü'l-Akâ'id* isimli özlü bir şerh yazmıştır. Teftâzânî'nin *Şerhü'l-Akâ'id*'i İslam ülkelerinde çok meşhur olmuş, bu şerhe onlarca haşiyeye kaleme alınmıştır.¹⁴⁴ Bu şerhe haşiyeye yazarlardan birisi de Fatih Sultan Mehmed (835/1432-886/1481) devri müderrislerinden Hayâlî lakabıyla bilinen Şemseddin Ahmed'dir (öl. 875/1470?).¹⁴⁵ İşte Hayâlî'nin bu haşiyesine Hafid Efendi bir haşiyeye kaleme almış, zikri geçen haşiyenin muğlak kelime ve ifadelerine açıklık getirmiştir.

Akâ'idü'n-Nesefî'nin ve onu esas alarak yazılan *Şerhü'l-Akâ'id* ile haşiyelerinin isimlerinden anlaşılacağı gibi eser İslam dininin akâ'id esaslarını konu almaktadır.¹⁴⁶

Hafid Efendi'nin yazmış olduğu haşiyede bu tür eserlerde gelenek olduğu üzere “Kavlühü=Onun sözü” tamlaması ile doğrudan konuya girilir. Eser, Hayâlî'nin haşiyesine haşiyeye olduğu için Hayâlî'nin haşiyesinden bir cümle ile başlar. Hayâlî,

¹⁴¹İsmet Parmaksızoğlu, *Kazasker Mehmed Hafid-Sefinetü'l-Vüzerâ*, İstanbul, Şirketi Mürettibiye Basımevi, 1952, s. 7-11.

¹⁴²Nihal Atsız, “Hafid Efendi”, *Türk Ansiklopedisi*, C XVIII, s. 312.

¹⁴³Mehmet Arslan, “Hafid, Mehmed Hafid Efendi”, www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/ Erişim tarihi: 12.08.2015.

¹⁴⁴Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'An-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yaltkaya, C II, İstanbul 1360-62/1941-43, s. 1145-1149; Tercüme Rüştü Balcı, C III, 2. bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2013, s. 915-918.

¹⁴⁵Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'An-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yaltkaya, C II, s. 1146-1147; Tercüme Rüştü Balcı, C III, s. 915-916.

¹⁴⁶Süleymaniye Kütüphanesi katalog fişinde “Konu Başlıkları” başlığı altında eserin konusu “Hadis” olarak tespit edilmiştir. Katalog fişindeki bu tespit yanlıştır.

“Kavlühû=Onun sözü” klişe ifadesi ile Teftâzânî'nin *Şerhü'l-Akâ'id*'inden kelime, kelime grubu, cümleler alır ve onların muğlak yerlerini haşiye tekniği içerisinde açıklar. Hafid Efendi de Hayâlî'nin açıklamalarındaki kapalı ifadeleri yine “Kavlühû=Onun sözü” klişesini kullanarak daha anlaşılır hâle getirir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki *Hâşiye-i Hayâlî-i Torun Efendi* isminden de anlaşılacağı gibi bir haşiye olup medrese geleneği içerisinde kaleme alınmıştır. Teftâzânî'nin *Şerhü'l-Akâ'id*'ine yazılan Hayâlî'nin haşiyesine Hafid Efendi tarafından yazılan bir haşiyedir. Muhtemelen günün şartları içerisinde medreselerde okutulmak üzere yardımcı ders kitabı olarak hazırlanmıştır.

2.2.4. El-Hâşiyetü li-Mehmed Hafid ale'n-Nîsârî alâ-Mîri't-Tehzîb¹⁴⁷

Hafid Efendi ve eserleriyle ilgili bilgiler veren mühim kaynaklarda bu eserden bahsedilmemiştir. Yakup Yılmaz, Hafid Efendi'nin eserlerini ele alırken ilk olarak bu eserin isminden bahsetmiştir.¹⁴⁸ Burada eserin muhtevasıyla ilgili hiçbir bilgi verilmemiş, çok kısa bir nüsha tavsifi ile yetinilmiştir. Eserin bilinen yegâne nüshasının zahriyesinde ismi *Hâşiye-i Mîrû't-Tehzîb li-Torun Efendi* olarak yazılmıştır. Yazmanın son sayfasında “temmet” kelimesinden sonra eserin ismi *el-Hâşiyetü li-Mehmed Hafid ale'n-Nîsârî alâ-Mîri't-Tehzîb* şeklinde kaydedilmiştir.¹⁴⁹ Süleymaniye Kütüphanesi katalog fişinde ise *Haşiye ala Haşiyeti'l-Mir ale't-Tehzib* adıyla tespit edilmiştir.

el-Hâşiyetü li-Mehmed Hafid ale'n-Nîsârî alâ-Mîri't-Tehzîb de Hafid Efendi'nin *Hâşiye-i Hayâlî-i Torun Efendi* adlı eseri gibimedrese geleneği içerisinde kaleme alınmış bir eserdir. Hafid Efendi'nin yazmış olduğu bu haşiye de *Hâşiye-i Hayâlî-i Torun Efendi* isimli haşiyesi gibi hamdele ve salvele ile başlamayıp haşiyelerin klasik başlangıç ibaresi olan “Kavlühû=Onun sözü” tamlaması ile başlar.

¹⁴⁷Süleymaniye Kütüphanesi katalog fişindeki bilgiler ile dijital kopyasına göre incelemeye esas aldığımız nüshanın tavsifi şöyledir:

Süleymaniye Ktp., Fatih Bl., nr. 3310.

Eser, 87 yaprakтан ibaret olup 210x155, ?? (Katalog fişinde yazımın tuttuğu alanın ölçüleri kaydedilmemiştir.) mm ölçülerindeki aharlı, su yollu, filigranlı (filigran dijital kopyadan tespit edilemedi) krem renk Avrupa kâğıda ta'lik hatla ve 21 satırla kopyalanmıştır. Metin baştan sona cetvele alınmadan bırakılmıştır. (Dijital kopyasında fotoğrafı olmadığı için cilt özellikleri belirlenemedi.) Zahriyede Fatih Kütüphanesi mütevellisi Süleyman Efendi'nin vakıf kaydıyla birlikte mührü, ayrıca *Hâşiyetü Mîri't-Tehzîb li-Torun Efendi* ibaresi, 1211-1796/1797 tarihli bir temellük kaydı ile Süleymaniye Kütüphanesi kaşesi bulunmaktadır. 1211 tarihli temellük kaydı, istinsah yılı ve müstensihî belli olmayan yazmanın zikri geçen yılda veya biraz daha önceki bir tarihte kopya edildiğine delil teşkil etmektedir. Yazmanın sonunda hemen metnin nihayetinde eserin ismi ve müellifi *el-Hâşiyetü li-Mehmed Hafid ale'n-Nîsârî alâ-Mîri't-Tehzîb* ibaresiyle verilmiştir.

¹⁴⁸Mehmed Hafid Âşir-Efendîzâde, *Galatât-ı Hafid Efendi, Ed-Dureru'l-Muntahabâti'l-Mansûrat fî İslâhi'l-Galatâti'l-Maşûrât*, haz. Yakup Yılmaz, Kırklareli, Kırklareli Üniv. Yay., 2013, s. 3.

¹⁴⁹Mehmed Hafid, *el-Hâşiyetü li-Mehmed Hafid ale'n-Nîsârî alâ-Mîri't-Tehzîb*, Süleymaniye Ktp., Fatih Bl., nr. 3310, yk. 87a.

Teftâzânî'nin akâ'id ve mantığa dair kaleme aldığı *Tehzîbü 'l-Mantık ve 'l-Kelâm* adlı muhtasar eserine, Celâleddin ed-Devvânî (öl. 908/1502), *Şerhu Tehzîbi 'l-Mantık ve 'l-Kelâm* adıyla bir şerh yazmış,¹⁵⁰ Mîr Ebu'l-Feth es-Sa'îdî (950-1543/1544) de bu şerhe bir haşiyeye kaleme almıştır.¹⁵¹ İşte Mîr Ebu'l-Feth es-Sa'îdî'nin bu haşiyesine Muhammed b. Abdullah es-Sıddîkî el-Hafîdü'n-Nisarî bir haşiyeye yazmıştır.¹⁵² Hafîd Efendi de Nisârî'nin haşiyesine bir haşiyeye kaleme almıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Hafîd Efendi'nin *El-Hâşiyetü li-Mehmed Hafîd ale 'n-Nisârî alâ-Mîri't-Tehzîb*'i Osmanlı medrese geleneği içerisinde kaleme alınan birhaşiyenin haşiyesinin haşiyesi olarak yazılmış bir eserdir. Nisârî'nin haşiyesinin kapalı ifadelerine haşiyeye tekniği içerisinde açıklık getirir.

2.3. Diğer Eserleri

Bu başlık altında sadece Terceme-i Sî Fasl hakkında bilgi verilecektir. Eserin yazma bir nüshası kütüphanelerde bulunmadığı için dili hakkında bir karara varmak da mümkün değildir. Bu sebeple “Diğer Eserleri” başlığı altında incelenecektir.

2.3.1. Terceme-i Sî Fasl

Bu eserle ilgili olarak İsmet Parmaksızoğlu şu bilgiyi vermektedir:

“Hafîd Efendi'nin, kozmoğrafya eserleri arasında mühim bir yer işgal eden, bu eserinin, kütüphanesinin fihristinde Mükerrer 170 numarada kayıtlı olduğu gözükmekte ise de, eseri mahallinde aradığımız takdirde size başka vakıf mühürlü bir kelim mecmu'ası getireceklerdir. Bu vaziyet karşısında *Terceme-i Sî Fasl* ki Nasîrüddin Tusi'nin meşhur eserinin tercemesi olması iktiza ediyor; her nasılsa kütüphaneden kaçırılmış ve akıbeti de meçhul kalmıştır.”¹⁵³

Yukarıda nakledilen cümlelerden de anlaşıldığı gibi İsmet Parmaksızoğlu, bu eserin kozmoğrafya eserleri arasında mühim bir yer tuttuğunu, Hafîd Efendi kütüphanesinin fihristinde Mükerrer 170 numarada kayıtlı bulunmasına rağmen istendiğinde yerine kelim mecmuasının getirildiğini söylemekte ve *Terceme-i Sî Fasl*'ın Nasîrüddin Tusi'nin meşhur eserinin tercümesi olması gerektiğini ifade etmektedir. İsmet Parmaksızoğlu görmediği *Terceme-i Sî Fasl*'ın muhtevası hakkında bilgi vermiş, bu bilgileri nereden aldığını belirtmemiştir. Sonra gelen araştırmacılar Mehmed Hafîd'le ilgili yazdıkları eser ve makalelerde İsmet Parmaksızoğlu'nun verdiği bu malumatı tekrarlamışlardır.

¹⁵⁰Kâtip Çelebi, *Keşfü 'z-Zunûn 'An-Esâmi 'l-Kütübi ve 'l-Fünûn*, Nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yalıtıkaya, C I, İstanbul 1360-62/1941-43, s. 516; Harun Anay, “Devvânî”, *TDVİA*, C IX, İstanbul, TDVİA Yay., 1994, s. 260.

¹⁵¹Kâtip Çelebi, *age.*, C I, s. 516.

¹⁵²Bu haşiyenin bir nüshası için bkz: Muhammed b. Abdullah es-Siddiki el-Hafîdü'n-Nisari, *Haşiyeye ala Haşiyeti Mir Ebi'l-Feth ala Şerhi'd-Devvani li't-T.*, Süleymaniye Ktp., Laleli Bl., nr. 2587.

¹⁵³İsmet Parmaksızoğlu, *Kazasker Mehmed Hafîd-Sefinetü 'l-Vüzera*, s. 9.

İsmet Parmaksızoğlu'nun verdiği bu bilgi doğrultusunda Süleymaniye Kütüphanesi Hafîd Efendi bölümü 170 numaralı esere bakıldığında El-Cürcânî, Es-Seyyid Eş-Şerîf Ali b. Muhammed El-Hüseynî'nin (öl. 816/1413) *Haşîye ala Şerhi'l-Matali'* isimli eseri görünmektedir. Yaptığımız kütüphane araştırmaları neticesinde Hafîd Efendi adına kayıtlı *Terceme-i Sî Fasl* adında bir esere tesadüf edilememiştir.

*Olursa eğer fenn-i fesâhat de Aristô
Tahmîni galat fikri sakat re'yi hatâdır
Nâ'ilî*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ED-DÜRERÜ'L-MÜNTEHABÂTÜ'L-MENSÛRE

FÎ-ISLÂHÎ'L-GALATÂTÎ'L-MEŞHÛRE

1. ED-DÜRERÜ'L-MÜNTEHABÂTÜ'L-MENSÛRE FÎ-ISLÂHÎ'L-GALATÂTÎ'L-MEŞHÛRE

1.1. İsmi

Mehmed Hafid galat kelimeleri ele aldığı eserinin Arapça mukaddimesinde bu esere *Ed-Dürerü'l-Muntehabâtü'l-Mensûre fî-Islâhi'l-Galatâtî'l-Meşhûre* ismini verdiğini belirtmektedir.¹⁵⁴ Hafid Efendi'nin kaleme aldığı bu eserden ilk bahseden kaynak *Sicill-i Osmânî*'dir. Mehmed Süreyyâ, “Galatât-ı lugât ile sular hakkında bir risale kaleme almıştır.”¹⁵⁵ diyerek isim belirtmeden “galatât-ı lugât=kelimelerin galat şekilleri” tamlaması ile eserin konusu hakkında bilgi vermiştir. Bursalı Mehmed Tahir, “Galatât-ı Hafid ismiyle benâm” ibaresiyle eserin ismini *Galatât-ı Hafid* olarak tespit etmiştir.¹⁵⁶ Eserin ismi bazı müellifler tarafından birkaç imla değişikliği ile şöyle tespit edilmiştir: İsmet Parmaksızoğlu *Ed-Düreril-Muntehabati'l-Mensure Fi İslahi'l-Galatati'l-Meşhure*¹⁵⁷, Nihal Atsız *Ed-Dürerü'l-Muntehabâti'l-Mensûre fî islâhi'l-Galatâtî'l-Meşhûre*.¹⁵⁸ Agâh Sırrı Levend, Hafid'in galatlarla alakalı eserinin isminin *Ed-Dürerü'l-Muntehabati'l-Mensure fî Islâhi'l-Galatâtî'l-Meşhure* olduğunu ve bu eserin *Galatât-ı Hafidî* adıyla tanındığını söylemektedir.¹⁵⁹ Yakup Yılmaz ise eserin isimlendirmesini şöyle yapmıştır: *Galatât-ı Hafid Efendi, Ed-Dureru'l-Muntahabâti'l-Mansûrat fî İslâhi'l-Galatâtî'l-Maşhûrât*.¹⁶⁰ Eserin imla ve anlam açısından doğru şeklini Abdülkadir Özcan tespit etmiştir: *ed-Dürerü'l-muntehabâtü'l-mensûre fî-islâhi'l-galatâtî'l-meşhûre*.¹⁶¹

Mehmed Hafid'in Arapça olarak *Ed-Dürerü'l-Muntehabâtü'l-Mensûre fî-Islâhi'l-Galatâtî'l-Meşhûre* şeklinde isimlendirdiği eserin Türkçesi şöyledir: Meşhur galat terimlerin ıslahı/düzeltilmesi hakkında seçilmiş mensur inciler.¹⁶²

¹⁵⁴Mehmed Hafid, *Ed-Dürerü'l-Muntehabâtü'l-Mensûre fî-Islâhi'l-Galatâtî'l-Meşhûre*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi Kitaplığı, nr. 2044, yk. 2b.

¹⁵⁵Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, C II, s. 235.

¹⁵⁶Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C I, s. 283.

¹⁵⁷İsmet Parmaksızoğlu, *Kazasker Mehmed Hafid-Sefinetü'l-Vüzerâ*, s. 8.

¹⁵⁸Nihal Atsız, “Hafid Efendi”, *Türk Ansiklopedisi*, C XVIII, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s. 312.

¹⁵⁹Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C I, Giriş, 2. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 375.

¹⁶⁰Mehmed Hafid Âşir-Efendizâde, *Galatât-ı Hafid Efendi, Ed-Dureru'l-Muntahabâti'l-Mansûrat fî İslâhi'l-Galatâtî'l-Maşhûrât*, haz. Yakup Yılmaz, Kırklareli, Kırklareli Üniv. Yay., 2013.

¹⁶¹Abdülkadir Özcan, “Hafid Efendi” *TDVİA*, C XV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1997, s. 112.

¹⁶²Agâh Sırrı Levend bu eserin tercümesini “halk dilinde yanlış anlamlarda kullanılan Arapça, Farsça ve Çağatayca kelimelerin doğrusu” (*Türk Edebiyatı Tarihi*, C I, Giriş, 2. bs., s. 375), Yakup Yılmaz ise “Yaygın Dil Yanlışları Konusunda Açık Seçik İnciler” (Mehmed Hafid Âşir-Efendizâde, *Galatât-ı Hafid Efendi, Ed-Dureru'l-Muntahabâti'l-Mansûrat fî İslâhi'l-Galatâtî'l-Maşhûrât*, haz. Yakup Yılmaz, Kırklareli, 2013) şeklinde tercüme etmişlerdir.

1.2. Yazılış Sebebi ve Yılı

Mehmed Hafid, *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'nin mukaddime bölümünde eserin yazılış sebebiyle alakalı bilgiler vermektedir.¹⁶³ Verdiği bilgilere göre bazı büyük âlimler eserlerinde zaman zaman hatalı kelimeler kullanmışlar, bazı büyük ilim adamları da bu yanlışlara dikkat çeken eserler kaleme almışlardır. Bu yanlışların önemine değinen âlimlerin en büyüğü *Makâmât* isimli eserin sahibi Ebû Muhammed el-Kâsım el-Harîrî (öl. 516/1122) olup galat konusundaki mühim eseri *Dürretü'l-Gavvâs fî-Evhâmi'l-Havâs*'tır. Bu esere pek çok haşiye, şerh ve tamamlayıcı eser yazılmıştır. Bu tekmilelerden birisi de Ebû Mansûr Mevhûb El-Bağdâdî'nin *Et-Tekmiletü fî-mâ-Yelhanü'l-Âmmetü*' südür. Osmanlı şeyhülislamlarından İbn-i Kemal, yanlış kullanılan yüz kelimenin doğrularını gösterdiği *Et-Tenbîh alâ-Galati'l-Câhili ve'n-Nebîh* adlı bir eser kaleme almış, yine meşhur Osmanlı şeyhülislamlarından Ebu's-Suud Efendi galat konusunda bir eser telif etmiş, Mustafa b. Muhammed Hafid Monla Husrev de *Ed-Dürer* isimli eseriyle galatlarla ilgili bazı yanlışlara işaret etmiştir.

Hafid Efendi'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre galatla ilgili eser yazan Arap dil bilginleri ile Osmanlı müelliflerinden İbn-i Kemal eserlerini Arapça telif ettikleri için tabii olarak Arapça kelimeleri konu alan eserler kaleme almışlardır. Ebu's-Suud Efendi, Mustafa bin Muhammed Hafid Monla Husrev gibi Osmanlı âlimleri de sadece yanlış kullanılan Arapça kelimeleri konu almaları sebebiyle diğer dillerdeki galat kelimelere eserlerinde yer vermemişlerdir. Hâlbuki aslı Çağatayca olduğu için Türkçede bu lehçeden pek çok arkaik kelime bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul'da konuşulan Türkçe, kültür dairesi içerisinde bulunduğu Arapça, Farsça ve Yunancadan ziyadesiyle kelime alıp bünyesine katmıştır. Hafid Efendi yukarıda bahsi geçen eserlere alınmamış olan pek çok galat kelimeyi bir eserde toplamak istemiş, bu sebeple *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'yi kaleme almıştır.

Sondaki ferağ kaydında eserin telif tarihi bizzat Hafid Efendi tarafından şöyle verilmektedir: “Kad vaqa'a'l-ferâğu min-cem'i hâzihi'l-erqâm sene tis'a 'aşere ve mi'eteyn ve elf fî-gurreti muharremi'l-harâm min-hicreti seyyidinâ ve nebiyyinâ Muhammed 'aleyhisselâm.”Bu ferağ kaydına göre *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre* 1 Muharrem 1219/12 Nisan 1804'te tamamlanmıştır. Eser, tamamlanmasından iki yıl sonra 1 Cemaziyelahir 1221/16Ağustos 1806'da İstanbul'da basılmıştır.

1.3. Önemi

Mehmed Hafid'in *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre* isimli eserinin önemine dair kaynaklarda yeterli bir değerlendirme yapılmamıştır. Sırrı Paşa'nın 1301[1883] yılında tab edilen *Galatât* isimli eserinden Filiz Tekin Hâlid'in 1926 yılında

¹⁶³Mehmed Hafid, *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*, yk. 2a-2b.

yayımlanan *Yeni Galatât* isimli eserine kadar galatâta dair basılan 11 eserde Hafîd Efendi'nin *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'sinin önemi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

İlk defa Bursalı Mehmet Tahir, Hafîd Efendi'nin eserinin önemine dikkati çekmiştir. Onun cümleleriyle *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*, “Sâdece *Galatât-ı Hafîd* ismiyle benâm Türkiyyü'l-‘ibâre matbû eşer-i kebîrinde bir hayli kavâ'id-i lügaviyye ve târîhiyye mündericidir ki lisânımızda galatâta dâ'ir yazılan âşârın eñ büyüğü ve istifâdelisidir.”¹⁶⁴ Bursalı Mehmet Tahir'e göre *Galatât-ı Hafîd* Türkçede galatât konusunda yazılan eserlerin en büyüğü ve en istifadelisi olup tarih ve lugate dair pek çok kaideler ve faydalı bilgiler içermektedir. Agâh Sırrı Levend eserin ehemmiyetine bir kelime ile işaret eder: “Mehmed Hafîd'in *Sefinetü'l-Vüzerâ*'dan başka, eserleri arasında *Galatât-ı Hafîdî* adıyla tanınan *Ed-Dürerü'l-Müntehabati'l-Mensure fî Islâhi'l-Galatâtü'l-Meşhure* önemlidir.”¹⁶⁵

Abdülkadir Özcan ise eserin önemine şu cümlelerle dikkati çekmektedir: “Kitabın en dikkat çekici tarafı, sadece tanımla yetinilmeyip bir kelimeyle ilgili başka kelimelerin de kaydedilerek tarihî, dinî, içtimaî ve folklorik bilgilerin çok geniş bir şekilde verilmesidir.”¹⁶⁶

Mehmed Hafîd'in *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre* isimli eseri Türk dili ve edebiyatında benzeri kaleme alınmamış mühim bir eserdir. Eser, 1123 madde ihtiva etmektedir. Hafîd Efendi eserine aldığı Arapça ve Farsça galat kelimelerin harekeleri ve manalarını verip gerekli açıklamaları yapar. Bazı maddelerde kelimenin yalnız manasını vermekle kalmaz “istitrâd”, “fâ'ide”, “hikâye” vb. başlıklar altında uzun uzun açıklamalar yapar. Mesela “Zulâm” maddesi 31 sayfa (yk. 220a-235b), “Musiki” maddesi 26 sayfa (yk. 349b-362a) kadar yer tutmaktadır. Bu özelliğiyle bazı maddeler neredeyse bir kitap hacmine ulaşmaktadır.¹⁶⁷ Hafîd Efendi ele aldığı kelimedden hareketle tarihî, dinî, edebî konulara geçer, tafsilatlı açıklamalar yapar. Bu maddelerde halk bilimi konuları içerisine girebilecek folklorik pek çok bilgi bulunmaktadır. *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre* bu özellikleri ile ansiklopedik mahiyette bir eser olup Türk kültür tarihi açısından eşsiz bir kaynaktır.

1.4. Kaynakları

Hafîd Efendi yeri geldikçe *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'de faydalandığı müelliflerin isimlerini ve eserlerin adlarını zikreder. Çok iyi bir medrese eğitimi gören Mehmed Hafîd konuyla ilgili çoğu Arapça olmak üzere 144 eserin ismini anmıştır. *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'de bazı yerlerde bu eserlerden

¹⁶⁴Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C I, 1333, s. 283.

¹⁶⁵Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C I, Giriş, s. 375.

¹⁶⁶Abdülkadir Özcan, “Hafîd Efendi” *TDVİA*, C XV, s. 112.

¹⁶⁷*Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'nin “Musikî” maddesinin Latinize metni ve sadeleştirilmiş şekliyle şu eser telif edilmiştir: Recep Uslu, *Mehmed Hafîd Efendi ve Musiki*, İstanbul, Pan Yay.,2001.

doğrudan iktibas yapar, bazı yerlerde ise dolaylı sayılabilecek göndermelerle yetinir. En çok ismi geçen eser Fîrûzâbâdî'nin “*Kâmûs*”udur. “*Kâmûs*” 71 yerde kaynak olarak zikredilmiştir. Birden fazla zikredilme hususunda “*Kâmûs*”ı sırasıyla şu eserler takip eder: “*Dürretü'l-Ġavvâs*” (10), “*Ferheng-i Maĥmudî*” (10), “*Ferheng-i Şu'ûrî*” (10), “*Maĥâmât*” (8), “*Mecmaü'l-Emsâl*” (6), “*Sıĥâh*” (6) “*Külliyât*” (6), “*Evzâhü'l-Mesâlik ilâ-Ma'rifeti'l-Büldân ve'l-Memâlik*” (6), “*Nâzrun İnsanün 'Ayne'l-Me'âniyyü'l-Edebiyye fî-Zabti Mâ-Ĥarrefe Mine'l-Elfâzi'l-Luġati'l-'Arabiyye*”(5), “*Burĥân-ı Kâti*” (5).

Mehmed Hafid, *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'nin Arapça kaleme aldığı mukaddime kısmında eserine kaynak olarak bazı şerhlerden de bahseder. Bunlar arasında en önemlisi Ebû Muhammed el-Kâsım el-Harîrî'nin *Dürretü'l-Gavvâs fî-Evhâmi'l-Havâs*'ının tekmilesi olan Ebû Mansûr Mevhûb el-Baġdâdî'nin *et-Tekmiletü fî-mâ-Yelhanü'l-Âmmetü*'südür.

Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre'de geçen 144 eser ve adları zikredilen müellifler şunlardır:

1. *Âdâtü'l-Fuđalâ*. 2. *Baĥrû'l-Ġarâyib:Ĥalîmî*. 3. *Behce*: 'Ali Efendi. 4. *Behcetü't-Tevâriĥ*: Şükrullâh. 5. *Burĥân-ı Kâti*:Ĥüseyin bin Ĥalef Tebrîzi. 6. *Cem'ü'l-Hevâmî*'. 7. *Cihânnümâ*: Kâtib Çelebi. 8. *Daĥâyıkü'l-Ĥakâyık*: Kemalpaşazâde. 9. *Dârü'l-Kütüb*. 10. *Delâilü'l-Hayrât*: İmâm Cezûlî. 11. *Devletşâh Tezkiresi*. 12. *Dürretü'l-Ġavvâş*: Ebu Muhammed Kâsım ibn 'Ali el-Harîrî. 13. *Dürretü'l-Ġavvâş Şerhi*: Şihâb-ı Ĥafâcî. 14. *Dürre'l-Muĥtâr*: Dımışkî. 15. *E'âcibü'd-Dünyâ*: Câhîz. 16. *El-Emtâ ve'l-Muvânese*: Eş-şeyĥ Ebî Ĥayyân. 17. *Elmâs-ı Ĥacer-i Muĥavvem*. 18. *Emâli*: Şecerî. 19. *En-Nihâye*: İbn-i Eşîr. 20. *Esâsü'l-Belâġat*: Zemaĥşerî. 21. *Es-Sâmî fî'l-Esâmî*:Ebu'l-Aĥmed bin Muhammed Aĥmed bin İbrâhime'l-Meydânî. 22. *Et-Tenbîhu 'alâ Ġalaĥi'l-Câhil ve'n-Nebîh*: Kemalpaşazâde. 23. *Evzâhü'l-Mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-Büldân ve'l-Memâlik*: Sîpâhizâde Meĥmed Çelebi. 24. *Fâ'ik*: Zimâĥşerî. 25. *Farâ'iz*: Kemalpaşazâde. 26. *Ferheng-i Cihângirî*: Yusuf-ı Enceví. 27. *Ferheng-i Maĥmudî*. 28. *Ferheng-i Şu'ûrî*: Şu'ûrî Ĥasan Ĥalebî. 29. *Fetâvâ-yı Meşĥûre*: İmâm Kâĥîĥân. 30. *Fetĥiyye*: Eş-şeyĥ Zeyneddîn Muhammed bin 'Abdülmecîd el-Lâzîkî. 31. *Vefeyâtü'l-A'yân*: İbn-i Ĥalekân. 32. *Füyûzât-ı Mıĥnâtiyye*: İbrâhîm Müteferriĥa b. 'Abdullah. 33. *Ġalaĥât Risâlesi*: Burûsevî Ĥüsrevzâde Meĥmed Efendi. 34. *Gülistân*: Sa'dî. 35. *Ĥâce Târiĥi*. 36. *Ĥadâyıkü's-Siĥr Daĥâyıkü's-Şi'r*: Reşîdüddîn Vatvaĥ. 37. *Ĥadîkatü'l-Vüzerâ*: Osmanzâde Tâ'ib. 38. *Ĥakâyıku'd-Daĥâyık*: Kemalpaşazâde. 39. *Ĥalîkatü'r-Rü'esâ*: Resmî Aĥmed Efendi. 40. *Ĥâşîye-i Tecrîd*. 41. *Ĥayâtü'l-Ĥayevân*: İmâm Demîri. 42. *Ĥizânetü'l-Fıĥh*: Ebu'l-Leys Naşr b. Muhammed es-Semerĥandî. 43. *Ĥülâşatü'l-Aĥbâr*: Ĥâvend-i Mîr. 44. *Ĥüsrev ü Şîrîn*. 45. *İklîdis*: 'Abbas Muhammed Ĥasan Süleyman. 46. *İbsitâġ*. 47. *İĥyâ-i 'Ulûm*: Ġazâlî. 48. *İsâgocî*: Eş-şeyĥ Esîrüddîn. 49. *İzzî*: Aĥmed Ceylî. 50. *Kâdî Ĥâşîyesi*:Ĥz. Şihâb. 51. *Kâfiye*: İbn-i Ĥâcib. 52. *Kâfiye*: Monla Câmi'. 53. *Kâmil*: İmâm-ı Müberrid. 54. *Kâmûs*: Fîrûzâbâdî. 55. *Kânûnce*: Şerefüddîn Çaçminî. 56. *Keşşâf*: Zimâĥşerî. 57. *Kitâb-ı Mebsûĥ*. 58. *Kitâb-ı*

Müsâmere. 59. *Kitâb-ı Sibeveyh*: Ebû Sa'îd Sayrafi. 60. *Kitâbü'l-Eymân-ı Faş-ı Duğul*: Kâdîhâ. 61. *Kitâbü'l-İşârât fi Ma'rifete'z-Ziyârât*: Aliyyü'l-Herevî. 62. *Kitâbü'l-Ma'ârif*: İbn-i Kayne. 63. *Kitâbü'l-Muvâzene Beyne't-Tâeyn*: Ebu'l-Kâsım el-Âmidî. 64. *Kitâbü'l-Mücbetî*. 65. *Kitâbü'r-Ravz*: İmâm Râfi'î. 66. *Khûhistân*. 67. *Külliyât*: Ebu'l-Beke'el-Kefevî. 68. *Kütüb-i Kelâmiyye*. 69. *Levhü'l-Mâhiyye*: İbn-i Sînâ. 70. *Lisânü'l-Arab*: Kağı Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim el-Ensârî. 71. *Luğât-ı Şahîhati'l-Ma'ânî-i Fârisiyye*: Hüseyin bin Halef-i Tebrîzî. 72. *Lübâb*: Muhammed b. Ebû Bekr b. Muhammed b. 'Ali el-Yezdî. 73. *Makâmât*: Harîrî. 74. *Maqsûd*: Ahmed b. 'Ali b. Mes'ûd. 75. *Mâlâysisü't-Tabibe'l-Câhil*. 76. *Mecmaü'l-Emsâl*: Ebu'l-Ahmed bin Muhammed Ahmed bin İbrâhime'l-Meydânî. 77. *Mecmaü'l-Emsâl*: Mîrek Muhammed Taşkendî. 78. *Merâh*: Ahmed bin 'Ali ibn Mes'ûd. 79. *Merâşidü'l-İttulâ' alâ-Esmâi'l Emkineti ve'l-Bikâ*: Ebu'l-Fedâ il Safiyyüddîn 'Abdü'l-mü'mîn ibn 'Abdülhak el-Bağdâdî. 80. *Mesâ'il*. 81. *Mesnevî*: Hz. Mevlânâ. 82. *Metâlibü'l-Aliyye*: İmâm Fahreddîn Er-Râzî. 83. *Metn-i Kenz*: Eş-şeyh Mahmûd Nesefî. 84. *Metn-i Tenvîr*. 85. *Mevzû'ât-ı Ulûm*: Taşkoprîzâde. 86. *Miftâh*. 87. *Miftâhü'l-Ulûm*: Sekkâki. 88. *Mişbâh*: Cürcânî. 89. *Mişbâh-ı Münîr*: İbn-i A'rabî. 90. *Mi'yârü'l-Cemâlî*: Şems-i Fahrî. 91. *Mu'arrebü'l-Luğat*: İmâm-ı Mu'tarrazi. 92. *Mu'cemü'l-Büldân*: Yâkut Hamevî. 93. *Müciz*. 94. *Mu'tavvel*: Teftâzânî. 95. *Mülteka*: Dâmâd. 96. *Münyetü'l-Muşalli*: İbrâhim Halebî. 97. *Mürücü'z-Zeheb*: İbn-i Cevzî. 98. *Müzher*: İmâm Süyûtî. 99. *Na'imâ Târihi*: Mu'tafa Na'imâ. 100. *Nâzır-ı İnsân 'Aynü'l-Ma'ânî el-Ebediyyete fi-Zabti'l-Lugati'l-Arabîyyete*: Cemâlüddîn Muhammed bin Ahmed bin Câmî. 101. *Neşr-i Kebîr*: İmâm Cezerî. 102. *Nikâye*: Ebî Mekârim. 103. *Nuhbetü'l-Fiker fi İşlâh-ı Ehli'l-Eşer*: İbn Hacer el-Aşkalânî. 104. *Nuhbetü't-Dehr*: Muhammed bin Ebî Tâlib el-Ensârî. 105. *Nücümü'z-Zâhire*: Ebu'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf b. Tağriberdî. 106. *Pâzend*. 107. *Râmûz*: Esseyid Muhammed bin Hasan. 108. *Ravzatü's-Safâ*: Muhammed Kemâlî. 109. *Ravzü'l-Mi'târ*: Ebû 'Abdullah Himyerî. 110. *Risâle-i Meşhûre*: Kuşeyri. 111. *Sa'dî Efendi Hâşiyesi*. 112. *Sâmi fi'l-Esâmî*: Meydânî. 113. *Seb'atü'l-Ebhur*: Ahmede'l-Menînî eş-Şâmî. 114. *Şihâh*: Cevherî. 115. *Şâfiye*: İbni Hacıb. 116. *Şâhnâme*: Firdevsi-i Tûsî. 117. *Şehrî ve Güli*: Mîrek Muhammed Taşkendî. 118. *Şemâil-i Şerîf*: İmâm Muhammed Tirmizî. 119. *Şemsü'l-Ma'ârif*: Eş-şeyh 'Abdurrahman el-Bûnî. 120. *Şerh-i Buhârî*: 'Aynî. 121. *Şerh-i Mevâkıf*: Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif 'Ali b. Muhammed b. 'Ali Cürcânî. 122. *Şifâ-yı Şerîf*: Kağı İyaz. 123. *Şumûsü'l-Bevâzîg fi İzâneti Müşkilâti'n-Nevâbiğ*: Abdürrezzak Paşa. 124. *Tâcü't-Tevârih*: Sa'düddîn b. Hasan Can. 125. *Tahrîfât*: Eş-şeyh Cemâlüddîn Muhammed. 126. *Taksîm-i Mirâs*: Kemâl-i İsmâ'il. 127. *Takvîmü't-Tevârih*: Kâtib Çelebi. 128. *Târih-i Emîn*: Hüseyin Diyârbekrî. 129. *Tecnîs-i Melfûzî*: Mevlânâ Câmî. 130. *Tecrîd*: Nâsîr-ı Tûsî. 131. *Tehâfütü'l-Felâsife*: İmâm Gazâlî. 132. *Tekmile*: İmâm Şağânî. 133. *Telhîs*: Dımişkî. 134. *Telhîs*: Kazvînî. 135. *Te'lifât-ı Enîka*: Kuşeyrî. 136. *Tenvîrü'l-Ebşâr*: Eş-şeyh Muhammed 'Alâüddîn'd-Dımişkî. 137. *Tuhfe*. 138. *Tuhfetü'l-Fiker*: İbn-i Hacer. 139. *Vankulî*: Mevlâ Muhammed b. Mustafa el-Vânî. 140. *Vefeyâtü'l-A'yân*: İbn-i

Halekân. 141. *Vikâye*: Tâcü'ş-şeri'a Maĥmûd b. Aĥmed b. 'Ubeydillâh Maĥbûbî. 142. *Zend*: Şehristânî. 143. *Zevâcir*: Ebâ Aĥmed Askerî. 144. *Müzher*: Süyûtî.

1.5. Arapça Unsurlar

İlmiye mesleğine mensup bir aileden geldiği için iyi bir medrese tahsili gören Mehmed Hafîd eserinde yeri geldikçe pek çok âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf ve Arapça darbimeseller zikretmiştir. Bu Arapça unsurlardan bazıları şunlardır:

1.5.1. Âyet-i Kerîmeler

Hafîd Efendi eserine aldığı maddeleri açıklarken *Kur'ân-ı Kerîm*'den pek çok âyet-i kerîmeyi delil olarak zikretmiştir. Bu âyet-i kerîmelerden bazıları şunlardır:

1. “Zebûr” maddesinde, Ârâf (7) suresinin 56. âyetinden “Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.”¹⁶⁸mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen âyetin Arapça metni şöyledir:

إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

2. “Sebâ” maddesinde, Sebe' (34) suresinin 16. âyetinden “Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen âyetin Arapça metni şöyledir:

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ

3. “Sefertura” maddesinde, Cuma (62) suresinin 5. âyetinden “ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen âyetin Arapça metni şöyledir:

أَكْمَثِلُ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا

4. “Şerâb” maddesinde, İnsan (76) suresinin 21. âyetinden “tertemiz bir içki.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen âyetin Arapça metni şöyledir:

شَرَابًا طَهُورًا

5. “Şalâtüke” maddesinde, Tevbe (9) suresinin 103. âyetinden “Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onları yatıştırır).” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen âyetin Arapça metni şöyledir:

إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ

¹⁶⁸Bu bölümdeki âyet meâlleri şu eserden alınmıştır: *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, haz. Hayrettin Karaman vd., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2006.

6. “Afâ” maddesinde, Maide (5) suresinin 95. ayetinden “Allah geçmişti affetmiştir.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ

7. “İyş” maddesinde, Kâri’a (101) suresinin 7. ayetinden “hoşnut edici bir yaşayış içinde olur.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

فِي عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ

8. “Gâ'ib” maddesinde, En'am (6) suresinin 59. ayetinden “Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez.” mealindeki kısım; Cin (72) suresinin 26. ayetinin son kısmı ile 27. ayetinin ilk kısmından “Sırlarına kimseyi muttali kılmaz; ancak, (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır.” mealindeki bölümler; Sebe (34) suresinin 14. ayetinden “cinler gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetlerin Arapça metinleri şöyledir:

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ (En'am 6/59)

فَلَا يَظْهَرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا (26Cin 72/26) إِلَّا مَنْ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ. (Cin 72/27)

أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ (Sebe 34/14)

9. “Gâsle” maddesinde, Tevbe (9) suresinin 114. ayetinden “Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ

Aynı maddede Meryem (19) suresinin “Ve katımızdan ona, sevgi ve zekât (nefs tezkiyesi) (verdik). Ve o, takva sahibi oldu.” mealindeki 13. ayeti iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا

Aynı maddede Hâkka (69) suresinin “Bu sebeple, bugün burada onun candan bir dostu yoktur. Ancak günahkârların yediği kanlı irinden başka yiyeceği de yoktur.” mealindeki 35-36. ayetleri iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ (Hâkka 69/35) وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ (Hâkka 69/36)

Aynı maddede Kehf (18) suresinin 9. ayetinden “bizim ayetlerimizden Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'in durumlarını şaşkıncı mı buldun?” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

أَنْ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا

10. “Fâsık” maddesinde, Secde (32) suresinin 18. ayetinden “Öyle ya, mümin olan, yoldan çıkmış kimse gibi midir?” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا

Aynı maddede Mâide (5) suresinin 25. ayetinden “bizimle, bu yoldan çıkmış toplumun arasını ayır” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

فَأَفَرَقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ

Aynı maddede Bakara (2) suresinin 282. ayetinden “Eğer bunu yaparsanız (zarar verirseniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ

Aynı maddede Bakara (2) suresinin 197. ayetinden “hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

Aynı maddede Bakara (2) suresinin 268. ayetinden “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ

Aynı maddede Âl-i İmran (3) suresinin 159. ayetinden “Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, ... ” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ

Aynı maddede Kâri'a (101) suresinin “işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur.” mealindeki 7. ayeti iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ

Aynı maddede Hud (11) suresinin 43. ayetinden “(Nuh): ‘Bugün Allah'ın emrinden (azabından), merhamet sahibi Allah'tan başka koruyacak kimse yoktur’ dedi.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ

Aynı maddede Târik (86) suresinin “İnsan neden yaratıldığına bir baksın! Atılan bir sudan yaratıldı.” mealindeki 5-6. ayetleri iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ (Târik 86/5) خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ (Târik 86/6)

Aynı maddede İsrâ (17) suresinin “Biz, Kur'an okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz.” mealindeki 63. ayeti iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا

Aynı maddede İsrâ (17) suresinin 63. ayetinden “iyi bilin ki hepinizin cezası cehennemdir. Tam bir ceza!” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاءُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا

Aynı maddede Meryem (19) suresinin 61. ayetinden “Şüphesiz O'nun vâdi yerini bulacaktır.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا

11. “Kariyye” maddesinde, Bakara (2) suresinin 58. ayetinden “(İsrailoğullarına:) Bu kasabaya girin, ... demiştik.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ

Aynı maddede Bakara (2) suresinin 259. ayetinden “Veya bir kasabaya uğrayan o kimse gibi.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ

Aynı maddede Nisa (4) suresinin 75. ayetinden “Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan bu şehirden çıkar.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا

Aynı maddede A'râf (7) suresinin 163. ayetinden “Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَأَسْأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ

Aynı maddede Yusuf (12) suresinin 82. ayetinden “Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا

Aynı maddede Nahl (16) suresinin 112. ayetinden “Allah, (ibret için) bir ülkeyi örnek verdi: Bu ülke güvenli, huzurlu idi.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً

Aynı maddede İsrâ (17) suresinin 58. ayetinden “Ne kadar ülke varsa ... helâk edeceğiz.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا

Aynı maddede Furkan (25) suresinin 40. ayetinden “Andolsun (bu Mekkeli putperestler), belâ ve felâket yağmuruna tutulmuş olan o beldeye uğramışlardır.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْنَا مَطَرًا سَوِيًّا

Aynı maddede Yasin (36) suresinin 13. ayetinden “Onlara, şu şehir halkını misal getir.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ

Aynı maddede Zuhrûf (43) suresinin 31. ayetinden “iki şehirden bir büyük adama” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ

12. “Kaṭ’-ı Kalem” maddesinde Bakara (2) suresinin 31. ayetinden “Âdem'e bütün isimleri, öğretti.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

13. “Kunû” maddesinde Ahzâb (33) suresinin 35. ayetinden “taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ

Aynı maddede Rûm (30) suresinin “Göklerde ve yerde olanlar hep O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmiştir” mealindeki 26. ayeti iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ

Aynı maddede İsrâ (17) suresinin 85. ayetinden “Size ancak az bir bilgi verilmiştir.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

Aynı maddede Nisâ (4) suresinin 77. ayetinden “Onlara de ki: Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى

14. “Kibâr” maddesinde İnşikak (84) suresinin 19. ayetinden “hâlden hâle” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ

15. “Küsûf” maddesinde Kiyâme (75) suresinin “İşte, göz kamaştığı, ay tutulduğu ... zaman!” mealindeki 5-6. ayetleri iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ (Kiyâme 75/7) وَحَسَفَ الْقَمَرُ (Kiyâme 75/8)

16. “Müslimân” maddesinde Bakara (2) suresinin 208. ayetinden “Hep birden barışa girin.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

ادْخُلُوا فِي السَّلَامِ كَافَّةً

17. “Ma‘â’iş” maddesinde Araf (7) suresinin 10. ayetinden “ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ

18. “Mu‘avvezeteyn” maddesinde Felak (113) suresinin “De ki: Sabahın Rabbine sığınırım!” mealindeki 1. ayeti ile Nâs (114) suresinin “De ki: İnsanların Rabbine sığınırım!” mealindeki 1. ayeti iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetlerin Arapça metinleri şöyledir:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ (Felak 113/1) قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ (Nâs 114/1)

19. “Mektûb” maddesinde Mâ’ide (5) suresinin 45. ayetinden “Tevrat’ta onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır). Yaralar da kısastır (Her yaralama misli ile cezalandırılır).” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا

Aynı maddede En’am (6) suresinin 59. ayetinden “Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ

Aynı maddede Tevbe (9) suresinin “De ki: Allah’ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez. O bizim Mevlâmızdır. Onun için müminler yalnız Allah’a dayanıp güvensinler.” mealindeki 51. ayeti iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

Aynı maddede Hicr (15) suresinin “Helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki hakkında (bizce) bilinen bir yazgı olmasın” mealindeki 4. ayeti iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ

20. “Meyyit” maddesinde Furkan (25) suresinin 49. ayetinden “Biz, ölü toprağa can vermek,...” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

لِنُخَبِرَ بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا

21. “Nişâbûr” maddesinde Tevbe (9) suresinin 14. ayetinden “ve mümin toplumun kalplerini ferahlıtsın.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ

Aynı maddede Yunus (10) suresinin 57. ayetinden “gönüllerdekine bir şifa” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ

Aynı maddede Nahl (16) suresinin 69. ayetinden “onda insanlar için şifa vardır.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ

Aynı maddede İsrâ (17) suresinin 82. ayetinden “Biz, Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَنُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

Aynı maddede Şu'arâ (26) suresinin “Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur.” mealindeki 80. ayeti iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ

Aynı maddede Fussilet (41) suresinin 44. ayetinden “De ki: O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

قُلْ هُوَ الَّذِيْنَ أَمَّنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ

22. “Verâ” maddesinde Hucurât (49) suresinin 4. ayetinden “(Resûlüm!) Sana odaların arka tarafından bağırانların ... ” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

إِنَّ الَّذِيْنَ يَنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ

Aynı maddede Mu'minûn (23) suresinin “Şu hâlde, kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir.” mealindeki 7. ayeti iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ

23. “Vağ'a-nüvîs” maddesinde Bakara (2) suresinin 124. ayetinden “Ben seni insanlara önder yapacağım.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا

Aynı maddede Furkan (25) suresinin 76. ayetinden “Orası ne güzel bir yerleşme ve ikamet yeridir.” mealindeki kısım iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetin Arapça metni şöyledir:

حَسَنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا

24. “Küsûf” maddesinde Kıyâme (75) suresinin “güneşle ay biraraya getirildiği (zaman)” mealindeki 9. ayeti iktibas olarak alınmıştır. Meali verilen ayetlerin Arapça metinleri şöyledir:

وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

1.5.2. Hadîs-i Şerîfler

Hafîd Efendi eserine aldığı maddeleri açıklarken pek çok hadîs-i şerîfi örnek olarak zikretmiştir. Bu hadîs-i şerîflerden bazıları şöyledir:

1. “Zerrîn” maddesinde, “Nergis koklayın; çünkü kalpte delilik ve cüzzamdan bir nüve var ki bunlar ancak nergis koklamakla kesilir.” manasına gelen şu hadîs-i şerîf verilmiştir: “*Aleyküm bişemmi'n-nercisi fe-inne fi'l-kalbi habbetün mine'l-cünûni ve'l-cüzâmi ve'l-berasi lâ-yakta'uhâ illâ hû.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

¹⁶⁹عليكم بشمّ النرجس فإن في القلب حبة من الجنون والجذام والبرص لا يقطعها إلا هو

2. “Sâ'ir maddesinde, “Suyu içtiğinizde geriye biraz bırakın.” manasına gelen aşağıdaki hadîs-i şerîf nakledilmiştir: “*Fe-izâ şerebtüm fe-esîrû.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

¹⁷⁰فاذا شربتم فاسيروا

3. “Sedâd” maddesinde, “Bir erkek bir kadınla dini ve güzelliği için evlenirse onda yoksunluğa engelleme vardır (yoksunluğu engeller).” manasına gelen müteakip hadîs-i şerîf verilmiştir: “*İzâ tezevvece'r-raculü imer'eten li-dînihâ ve cemâlihâ kâne fi-hâ sidâdün min 'avezin.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

¹⁷¹إذا تزوج الرجل المرأة لدينها وجمالها كان فيه سداد من عوز

4. “Tutmâc” maddesinde, “Yemeklerin iyisi tutmaç çorbası, kadınların en hayırlısı Aişe'dir.” manasına gelen şu hadîs-i şerîf nakledilmiştir: “*Hayrû't-ta'âmi le'kşetün ve hayrû'n-nisâ'i 'Â'işetün.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

¹⁷²خير الطعام لاكشة وخير النساء عائشة

¹⁶⁹İbn Kayyım el-Cevzî, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, Beyrut, Dâru'n-Nedveti'l-Cedîde, tarihsiz, s. 312.

¹⁷⁰Hadisin metni taranan kaynaklarda bulunamadı.

¹⁷¹El-Müttakî, Hüsâmuddîn el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fi-Süneni'l-Akvâli ve'l-Efâl*, C XVI, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1993, Hadis No. 44020, s. 289.

¹⁷²Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut, Dâru't-Turasi'l-Arabî, 1351, Hadis No. 1351, s. 389.

5. “İskender” maddesinde, “Ben ilmin şehriyim ve Ali onun kapısıdır.” manasına gelen şu hadîs-i şerîf verilmiştir: “*Ene medînetü ’l- ‘ilmi ve ‘Aliyyün bâbühâ.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

أنا مدينة العلم وعليّ بابها¹⁷³

6. “Evvâk” maddesinde, “Beş okkadan daha az (gümüşe) sadaka (zekât) olmaz.” manasına gelen şu hadîs-i şerîf nakledilmiştir: “*Lâ sadakate fî ekalle min hamsi evâkin.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

لا صدقة في أقلّ من خمس أواق¹⁷⁴

7. “İyyâke’l-Esed” maddesinde, “Çöplükte yetişen yeşillikten sakınınız (çirkin/pis işlerin yapıldığı yerde bulunan güzel kadından sakınınız).” manasına gelen şu hadîs-i şerîf verilmiştir: “*İyyâküm ve hadrâ’a’d-demeni.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

إياكم وخضراء الدّمن¹⁷⁵

8. “Bi’rihût” maddesinde, “Yeryüzündeki en hayırlı kuyu Zemzem’dir. En şerli kuyu da Berhut’tur. Orada kâfirlerin ruhları hapsolmuş hâlde bulunmaktadır.” manasına gelen şu hadîs-i şerîf nakledilmiştir: “*Hayrû bi’rin fi’l-ardi Zemzeme ve şerrû bi’rin fi’l-ardi Berhûte inne fî-hâ ervâhü ’l-küffâre mescûneten.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

خير بئر في الأرض زمزم وشر بئر في الأرض برهوت إنّ فيها أرواح الكفار مسجونة¹⁷⁶

9. “Tetâbu’âtü’n-Nevâib” maddesinde, “Pervanenin ateşe atıldığı gibi sizi yalana atılmaya sevk eden şey nedir?” manasına gelen şu hadîs-i şerîf verilmiştir: “*Mâ yahmilüküm ‘alâ en tetetâye ’û fi’l-kezibi ke-mâ yetetâye ’u’l-ferâşe fi’n-nâri.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

ما يحملكم على أن تتابعوا في الكذب كما يتتابع الفراش في النار¹⁷⁷

10. “Şifil” maddesinde, “Ruhu’l-Kudüs,kalbimehiçbir nefis rızkını tüketmeden ölmeyecek, diyeüfledi. O hâlde Allah’tan korkun, rızkınız güzel, meşru yoldan arayın.” manasına gelen şu hadîs-i şerîf nakledilmiştir: “*İnne Rûha ’l-kudüsi nefese fî-rû’i enne nefsen len-temûte hattâ yestekmile rizkahâ fe’ttekû’llâhe ve ecmelû fî’t-talebi.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

إن روح القدس نفث في روعي أن نفسا لن تموت حتى يستكمل رزقها فاتقوا الله وأجملوا في الطلب¹⁷⁸

¹⁷³El-Müttakî, Hüsâmüddîn el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl fi-Süneni’l-Akvâli ve’l-Efâl*, C XI, Hadis No. 32890, s. 600.

¹⁷⁴El-Müttakî, Hüsâmüddîn el-Hindî, *age.*, C XVI, Hadis No. 44732, s. 324.

¹⁷⁵El-Müttakî, Hüsâmüddîn el-Hindî, *age.*, C XVI, Hadis No. 44087, s. 300.

¹⁷⁶El-Müttakî, Hüsâmüddîn el-Hindî, *age.*, C XII, Hadis No. 34779, s. 225.

¹⁷⁷Hadisin metni taranan kaynaklarda bulunamadı.

11. “Cilâ-yı Vaţan” maddesinde, “Vatan sevgisi imandandır.” manasına gelen Şu hadîs-i Şerîf verilmiştir: “Hubbü’l-vatani mine’l-îmâni.” Hadîs-i Şerîfin Arapça metni Şöyledir:

حب الوطن من الإيمان¹⁷⁹

12. “Huğravât” maddesinde, “Sebzelerin sadakası (zekatı) yoktur.” manasına gelen Şu hadîs-i Şerîf nakledilmiştir: “*Leyse fi’l-hudravâti sadakatün.*” Hadîs-i Şerîfin Arapça metni Şöyledir:

ليس في الخضروات صدقة¹⁸⁰

13. “Ĥannâs” maddesinde, “Şeytan adamlarıyla birlikte çarşıda erkenden hazır olur.” manasına gelen Şu hadîs-i Şerîf verilmiştir: “*Yagdû’Ő-Őeytâne bi-kayrâniĤ ile’s-sûki.*” Hadîs-i Şerîfin Arapça metni Şöyledir:

يغدو الشيطان بغيروانه إلى السوق¹⁸¹

14. “Dârü’n-Nâbi’a” maddesinde, “Keşke ebeveynimin Şu anda ne yaptıklarını bilseydim.” manasına gelen Şu hadîs-i Şerîf nakledilmiştir: “*Leyte Şi’ri mâ fa’ala ebvânî.*” Hadîs-i Şerîfin Arapça metni Şöyledir:

ليت شعري ما فعل أبواني¹⁸²

15. “Lüfer Şuyu” maddesinde, “İlk deniz gazvesine çıkanlara cennet vacip oldu.” manasına gelen Şu hadîs-i Şerîf verilmiştir: “*Evvelü ceŐşin yagzûne’l-bahre kad evcebehümü’l-cennete.*” Hadîs-i Şerîfin Arapça metni Şöyledir:

أول جيش يغزون البحر قد أوجههم الجنة¹⁸³

16. “Müşevveş” maddesinde iki hadîs-i Şerîf nakledilmiştir. Birincisi, “Gecenin karışıklık ve fitnesinden ve çarşıların karışıklık ve fitnesinden sakının.” manasına gelen Şu hadîs-i Őerîftir: “*İyyâküm ve hevŐâti’l-leyli ve hevŐâti’l-esvâki.*” İkincisi, “Kim fitne ve fesat mahallerinden (ordan burdan) karışık mal edinmişse Allah o malı helak eder.” manasına gelen Şu hadîs-i Őerîftir: “*Men asâbe mâlen min mehâviŐe ezhebehu’llâĤü fi nehâbira.*” Her iki hadîs-i Şerîfin Arapça metinleri sırasıyla Şöyledir:

إياكم وهوشات الليل وهوشات الأسواق¹⁸⁴

¹⁷⁸El-Müttakî, Hüsâmüddîn el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl fi-Süneni’l-Akvâli ve’l-Efâl*, C IV, Hadis No. 93/2, sh. 23.

¹⁷⁹Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, Beyrut, Dârü’t-Turasi’l-Arabî, 1351, Hadis no: 1102, sh. 345.

¹⁸⁰El-Müttakî, Hüsâmüddîn el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl fi-Süneni’l-Akvâli ve’l-Efâl*, C VI, Hadis No. 15852, s. 322.

¹⁸¹Hadisin metni taranan kaynaklarda bulunamadı.

¹⁸²Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensür fi Tefsiri’l-Me’sûr*, C I, Beyrut-Lübnan, Dârü’l-Fikr, 1993, sh. 271.

¹⁸³El-Müttakî, Hüsâmüddîn el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl fi-Süneni’l-Akvâli ve’l-Efâl*, C XI, Hadis No. 30879, s. 174; C IV, Hadis No. 1598, s. 301.

من أصاب مالا من مهاوش أذهبه الله في نهابر¹⁸⁵

17. “Mu’avvezeteyn” maddesinde, “Her kim Mu’avvizeteyn surelerini okursa sanki Allah Te’âlâ’nın indirdiği kitapları okumuş gibi olur.” manasına gelen şu hadîs-i şerîf nakledilmiştir: “*Men kara’a’l-mu’avvizeteyni fe-ke-ennemâ kara’a’l-kütübü’lletî enzelehâ’llâhü Ta’âlâ.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

منقرأالمعوذتينفكانماقرأالكتب التي أنزلها الله تعالى¹⁸⁶

18. “Meyyit” maddesinde, “Ölülerinizin kefenlerini güzel yapınız (güzelce kefenleyiniz); çünkü onlar kefenlerinin güzelliğiyle övünürler.” manasına gelen şu hadîs-i şerîf verilmiştir: “*Hassinû ekfâne mevtâküm li-ennehüm yetefâharûne bi-hüsni ekfânihim.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

حسنوا إكفان موتاكم لأنهم يتفاخرون بحسن أكفانهم¹⁸⁷

19. “Nev-rûz” maddesinde, “İnsanlara akılları miktarınca (anlayacağı şekilde) konuşun.” manasına gelen şu hadîs-i şerîf nakledilmiştir: “*Kellimi’n-nâse ‘alâ-kaderi ‘ukûlihîm.*” Hadîs-i şerîfin Arapça metni şöyledir:

كلم الناس على قدر عقولهم¹⁸⁸

1.5.3. Darbimeseller

Hafîd Efendi maddeleri açıklarken ayet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfelerin yanı sıra örnek olarak pek çok darbimesel de getirmiştir. Arap edebiyatında “Bir meseli uygun olan yeni bir durum için söylemeye ve kullanmaya ‘darbü’l-mesel’ denir.”¹⁸⁹ Bir konuyu daha iyi anlatabilmek için yeri geldiğinde atasözü ve mesel kullanmak İslam medeniyetine dâhil milletlerin çok sık başvurdukları bir üslup özelliğidir. Mehmed Hafîd’in eserinde de bu özellik görülmektedir. *Ed-Dürerü’l-Müntehabâtü’l-Mensûre*’de yeri geldikçe pek çok Arapça darbimesel kullanılmıştır. Hafîd Efendi Arapça darbimeselleri örnek olarak verdikten sonra “mısdâkı üzere”, “mısdâkınca”, “mısdâkı tekrâr olundu” vb. gibi ifadelerle konuya devam eder. *Ed-Dürerü’l-Müntehabâtü’l-Mensûre*’de geçen bazı darbimeseller şunlardır:

1. “El-İşnîn” maddesinde, “Yerin kulağı vardır.” manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*Li’l-hîtâni âzânun.*” Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

للحيطان آذان

¹⁸⁴Hadisin metni taranan kaynaklarda bulunamadı.

¹⁸⁵Hadisin metni taranan kaynaklarda bulunamadı.

¹⁸⁶Hadisin metni taranan kaynaklarda bulunamadı.

¹⁸⁷Hadisin metni taranan kaynaklarda bulunamadı.

¹⁸⁸Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, Hadis no. 592, s. 196.

¹⁸⁹Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Mevsû’atü Keşşâfi Istılâhâti’l-Fünûni ve’l-Ulûm*, C II, 1. bs., Beyrut, Mektebetü Lübnan, 1996, s. 1112.

2. “Teberri” maddesinde, “Yumurtadaki yavru yumurtayı kırıp özgür oldu.” manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*Beri’et kâ’ibetün min-kûbin.*” Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

برنت قائة من قوب

3. “Duḥât” maddesinde, “Bir yarayı kaşındığımda onu kanatırım.” manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*İnnî izâ hakkektu karhaten edmeytuhâ.*” Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

إني اذا حككت قرحة أدميتها

4. “Sâbât” maddesinde, “Sabat hacamatçısından daha işsiz.” manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*Efraḡu min haccâmi Sâbât*” Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

أفرغ من حجام سابات

5. “Zayye’tü’l-lebene fi’ş-şayfi” maddesinde, “Yazın sütü zayi ettim. (Geçti Bor’un pazarı sür eşeğini Niğde’ye.)” manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*Zayye’tü’l-lebene fi’s-sayfi.*” Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

صيفيا لبناضيت

6. “Müflis-i Mendebûr” maddesinde, “İbnü’l-Müzallık’tan daha muflis” manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*Eflesu min i’bni’l-Müzallık.*” Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

أفلس من ابن المذلق

7. “Nalın” maddesinde, “Hayvanları vadinin kenarına götür, ayakkabın var, sanki senin iki ayakkabın var. (ayak taban derisinin sert olduğu kinaye edilmiş).” manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*Etirri fe-inneki nâ’iletun ke-enne aleyki na’leyn.*” Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

أطري فإنك ناعلة كأنّ عليك نعين

8. “Vâfaḡa Şennün Tabaka” maddesinde, “Şen, Tabaka’ya uydu. (Tencere yuvarlandı kapağını buldu.)” manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*Vâfeka Şenn’un Tabaka.*” Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

وافق شن طبقة

9. “Santıranc” maddesinde, “Gençlik delilikten bir şubedir.” manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*Eş-şebâbu şu’betün mine’l-cünûni.*” Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

الشباب شعبة من الجنون

10. “Genc” maddesinde, “Garip görüyor olsa bile kör gibidir.”manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*El-garîbu ke’l-a’mâ velev kâna basîran.*” Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

الغريب كالأعمى ولو كان بصيرا

11. “Nekes” maddesinde, “Cömertlik mevcuttan olur/yapılır.”manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*El-cûdü mine’l-mevcûdi.*”Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

الجود من الموجود

12. “Nev-rûz” maddesinde, “Üstünlük, önce yapanındır.” manasına gelen şu darbimesel nakledilmiştir: “*El-fadlu li’l-mütekaddimi.*”Darbimeselin Arap alfabesiyle metni şöyledir:

الفضل للمتقدم

1.6. Şekil Özellikleri

Ed-Dürerü’l-Müntehabâtü’l-Mensûre alfabetik bir eserdir. Ele alınan galat kelimeler hurûf-ı hecâ ile (elifba sırasına göre) dizilmiştir. Hafîd Efendi ele aldığı kelimeleri açıklarken önce manalarını tarif eder. Bilahare Arapça ve Farsça karşılıklarını verip hangi dilden galat olarak Türkçeye geçtiğini söyler. Bu dillerdeki karşılığını verirken kelimenin yanlış okunmaması için harf harf harekelerini belirtir. Aşağıdaki örnek maddede bu husus görülmektedir:

“Düğme: Eşvâbı rabṭ ü bend için isti’mâl olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de zamm-ı tâ ve sükûn-ı kâf ile “tükme”den ğalaṭ olup ‘Arabî'de fetḥ-i zâ-i mu’ceme ve râ-i müşeddede ile “zerr” dirler.”¹⁹⁰

Bazı maddeler açıklanırken içerisinde ele alınan kelimelerin geçtiği beyitlerden örnekler verilir. Örnek beyitlerden önce yerine göre “beyit”, “nazım” “kıt’a” vb. başlıklar konulur. Beyitlerden sonra açıklamaya döneceği zaman genellikle “Al” maddesinde görüldüğü gibi “nesir” ara başlığı kullanılarak açıklamaya devam edilir.

Mehmed Hafîd, bazı maddelerde gerekli açıklamaları yaptıktan sonra “İstitrâd”, “Fâide”, “Menkabe”, “Latîfe”, “Hikâye”, “Garîbe”, “Mes'ele”, “Tafsîl-i mes'ele”, “Tevfik”, “Tahdîs-i ni'met” başlıkları altında konuyla ilgili teferruatlı bilgiler verir.

Mesela “Kat’-ı kalem” maddesinin tarifini yaptıktan sonra “İstitrâd” ara başlığı altında 35 sayfa (266a-283a) civarında ansiklopedik bilgiyle maddeyi zenginleştirmiştir. Müellif muhtelif maddelerde “İstitrâd” ara başlığı ile uzun uzun izahat yapar. “Pertav” maddesinde kelimenin “sıçramak ve hamle eylemek” anlamını verdikten sonra Farsçadaki ok manasını vesile kılarak “tahdîs-i ni'met=verilen

¹⁹⁰Mehmed Hafîd, *Ed-Dürerü’l-Müntehabâtü’l-Mensûre*, yk. 142b.

nimetten bahsetme” ara başlığı altında 1193 [1779] senesinde okçuluktaki başarısından dolayı adına nişan taşı dikilmesinden bahsetmiştir. “Tuhme” maddesinde ise “Ziyâde eklden mi‘deye ‘ârız olan ‘illet ki imtilâ dirler.” şeklinde tarifini yaptıktan sonra “Fâide” ara başlığı ile “tuhme” kelimesinin etimolojik tahlilini yapar, bilahare “Latîfe” ara başlığı altında tuhaf ve mizahî bir hikâye anlatır. Bu latîfe şöyledir: Bir gün Mekke-i Mükerreme’de Beytullah’a bir meyyit getirilir. Bir bedevi orada bulunanlara bu meyyitin hangi hastalıktan öldüğünü sorar. Oradakiler “Tuhme” diye cevap verirler. Bedevinin, “Nasıl bir hastalık olduğunu bilmiyorum.” demesi üzerine, “Çok yemekle midenin dolmasından meydana gelen bir hastalıktır.” diye cevap verirler. Bunu duyan bedevi dilinde “Allah’ım! Beni tokluktan öldür” duasıyla Kâbe’yi tavaf etmeye başlar.

1.7. Muhteva Özellikleri

Ed-Dürerü’l-Müntehabâtü’l-Mensûre bir galat sözlüğü olup 1123 madde ihtiva etmektedir. Yazıldığı dönemde Türkçede kullanılan pek çok galat kelime lügat ve ıstılah manasıyla bu sözlükte kendisine yer bulmuştur. Başta İslam dini olmak üzere çeşitli dinlere ait terimler, önemli şahsiyetler; şark dünyasına ait mitolojik varlıklar ve kahramanlar; ülkeler, şehirler ve coğrafi mekânlar; meyveler ve sebzeler; astronomik unsurlar; tabii afetler; muhtelif alet ve edevat; insan ve insana ait çeşitli hâller; Arapça deyim mahiyetindeki kalıplaşmış ifadeler; okuma-yazma ve farklı ilimlerle ilgili unsurlar; paralar, ölçü birimleri ve savaş aletleri; çeşitli ağaçları, bitkileri ve çiçekleriyle tabiat unsurları; bazı giyim-kuşam malzemeleri; muhtelif etnik kimlikler ve davranış kalıpları... Bu unsurlar ve bunlara benzer daha başka konulara ait binlerce kelime ve terim içerisinden galat olanlar seçilerek sözlüğe alınmıştır.

Çoğu maddelerde bir sözlük çerçevesinde gerekli bilgiler verilmiş, bazı maddelerde ise “istitrâd”, “fâide”, “menkabe” vb. ara başlıklar altında uzun uzun açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalar çoğunlukla madde ile alakalı olmakla birlikte birkaç maddede konu dışı kitap çapında izahat yapılmıştır. Mesela “Zulâm” maddesinde gerekli açıklama yapıldıktan sonra Arapça örnek bir beyit verilir. Örnek beyitte yıldızların kandillere teşbih edildiği belirtilmiş, bilahare konu dışına çıkılarak edebi sanatlardan teşbihin açıklamasına geçilmiştir. Devamında teşbihin yedi kısım olduğu ifade edilip kısımları anlatılmıştır. Teşbih konusunun akabinde “istitrâd” başlığı açılarak edebi sanatlar bahsine geçilir. Burada Arap dil bilginlerinden Kazvîni’nin (Celâlüddîn el-Hatîb. öl. 739/1338) *Miftâhü’l-‘Ulûm* isimli eserini Hafid Efendi serbest bir şekilde tercüme etmiştir. Bu bölüm fesahat ve belagat ilmi içerisinde Kazvîni’nin sistemleştirdiği meânî, beyân ve bedî‘ kavramlarını ele almaktadır.

Klasik edebiyatımızda edebî sanatlar başta olmak üzere belagat konusu mühim bir yer tutmaktadır. Kitap hacmine ulaşacak derecede teferruatlı olarak belagat

konusunun ele alındığı Mehmet Hafid'in bu maddesi edebiyat teorisi açısından önemli bir kaynaktır. “Zulâm” maddesinin içerisinde “istitrâd” başlığı altında verilen belagat bölümünün ana başlıkları bile konunun ne kadar detaylı bir şekilde ele alındığını ortaya koymaktadır. Gerek edebî sanatlarla gerek nazım şekilleri ile ilgili burada verilen tarif ve tanımlar orijinaldir.¹⁹¹ Aşağıda verilen “mürâ'atü'n-nazîr”, “kaşîde”, “ğazel” ve “sehl-i mümteni” tanımları bu hususu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Taḥsîn-i kelâm-ı ma'nevîniñ biri daḥi mürâ'atü'n-nazîrdir. Bu şan'ata tenâsüb ve tevfiḳ ve îtilâf ve telfiḳ daḥi dirler. Şûreti bir emri münâsibi olan emr-i âḥer ile cem' itmekdir. Teşâbühü'l-etrâf tesmiye olunan şan'at daḥi mürâ'atü'n-nazîr kısmındandır. Şûreti ma'nâda ibtidâ-yı kelâma münâsib şey ile ḥatm-i kelâm olunmaḳdır. İhâmü't-tenâsüb daḥi mürâ'atü'n-nazîre mülḥaḳdır. Şûreti biri birine nâ-münâsib iki ma'nâ şol iki lafz ile cem' ola ki her ne kadar maḳşûd degil ise daḥi ol lafzlarıñ biri birine münâsib ğayrı ma'naları ola.”¹⁹²

“Kaşîde toḳuz beyitden ezyed bir kâfiyede olan ebyâta ve tercî'-bend üç beyit veya beş beyit veya yedi beyitden soñra bir beyit tekrârı ile olan nazma ve ğazel beş veya yedi veya toḳuz beyti şâmil ve evşâf-ı gül ve mül ve maḥbûbî ḥâvi nazma ...olunmağa itlâḳ olunur.”¹⁹³

“sehl-i mümteni' ol şûretde olur ki mişlini îrâd be-ğâyet sühûlet görünüp bir dürlü nazîre ḳabûl eylemeye.”¹⁹⁴

“Zulâm” maddesinde verilen belagat bahsinin ana başlıkları şöyledir:

Mutâbakat (tîbâk, tezâd), tedbîc, îhâm-ı tezâd, mukâbele, mürâ'atü'n-nazîr (tenâsüb, tevfiḳ, îtilâf, telfiḳ), teşâbühü'l-etrâf, îhâmü't-tenâsüb, irsâd, müşâkele, müzâvece, 'aks ü tebdîl, rücû', tevriye, istihdâm, leff ü neşr, cem', tefriḳ, taksîm,

¹⁹¹Bu güne kadar yapılan belagatle ilgili kaynak eserlerde Mehmed Hafid'in ismi geçmemektedir. Konuyla alakalı araştırmalarda Mehmed Hafid'in yaşadığı döneme kadar yazılan belagat kitapları şöyle sıralanır: Şeyh Ahmed el-Berdahî (?-?), *Kitâbü Câmii Envâi'l-Edebi'l-Fârisî* (Yazılış tarihi: 907/1502). Muslihuddin Mustafa Sürûrî (öl. 969/1562), *Bahrü'l-Ma'ârif*, (Yazılış tarihi: 956/1549). Muidî (öl. 994/1585), *Miftâhu't-Teşbih*. İsmail Rusûhî (öl. 1041/1632), *Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesâha*. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (öl. 1202/1788), *Istîlâhâtü's-Şiriyye*. Yukarıda adları ve eserleri sıralanan müelliflerden sonra kronolojik olarak Mehmed Hafid'in *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'sinin zikredilmesi gerekir. Çünkü bu eser, 1 Muharrem 1219/12 Nisan 1804'te tamamlanmış olup içerisinde kitap hacminde edebi sanatlar ve nazım şekilleri bölümü bulunmaktadır. Bir galat sözlüğü olmasına rağmen “Zulâm” maddesi içerisinde “istitrâd” başlığı açılarak belagat ilmi çerçevesinde meânî, beyân ve bedî' kavramları ele alınıp işlenmiştir (bkz. M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul, Bilimevi Yay., 2001, s. 26).

¹⁹²Mehmed Hafid, *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*, yk. 221b-222a.

¹⁹³Mehmed Hafid, *age.*, 233a.

¹⁹⁴Mehmed Hafid, *age.*, 233a.

cem' ma'a't-tefrîk, cem' ma'a't-taksîm, cem' m'aa't-tefrîk ve't-taksîm, tecrîd, mübâлага-i makbûle, mübâлага-i mutlaka, teblîğ, iğrâk, gulüvv, mezhebü'l-kelâm, hüsn-i ta'lîl, tefrî', te'kidü'l-medh bi-mâ yüşbihü'z-zemm, te'kidü'z-zemm bi-mâ yüşbihü'l-medh, istitbâ', idmâc, tevcîh, muhtemelü'z-zıddeyn, hezl, tecâhülü'l-ârif, kavlı-i bi'l-mûcib, ittırâd, cinâs, tecnîsü'l kalb, kalb-i küll, kalb-i ba'z, maklûb-ı mücennah, reddü'l-acüz ale's-sadr, seci', muvâzene, mümâsele, kalb, teşrî'(tevşîh, zü'l-kâfiyeteyn), lüzûm-ı mâ-lâ-yelzem (tazmîn, teşdîd), asl-ı hüsn, sirkat, iktibâs, tazmîn, isti'âne, îdâ', rüfû, akd, hall, telmîh, hüsn-i ibtidâ, berâ'atü'l-istihlâl, tahallüs-i ahsen, iktizâb.

Hafîd Efendi burada ikinci bir istitrâd başlığı altında “şuara dört tabakadır” cümlesiyle yeni bir bahis açar. Bu dört tabakaya dâhil şairler ile ilgili bilgiler verir. Bilahare faslû'l-hitâb, kavlü'l-kâtib, hüsn-i intihâ, isti'âne, iltifât sanatlarının kısa tariflerini yapar. Daha sonra kafiye ile nazım şekilleri bahsine geçer. Bu bahisler şu başlıklar altında incelenmiştir: Revî, redîf, mısra', hasî, matla', tâc beyit, mesnevî, rübâ'î, kıt'a, murabba', muhammes, müseddes, terbî', tahmîs, tesdîs, kasîde, terci-i bend, gazel, methiyye, hecv, mersiyye, teşbîb, mükerrer, sehl-i mümteni', nazîre, nakîza, muvaşşah, mutarrazu'l-ciheteyn, mütezâd, muamma, lugaz, musammat, mülemma', mukatta', muvassal, musammat, hazf bî-nukat (sâde), menkût (mücevher), rakta, hayfâ, tashîf, mütezelsil, istidrâk, kelâm-ı câmi'.

1.8. Dil ve İfade Özellikleri

Klasik edebiyatımızın nesir dili dikkate alındığında Hafîd Efendi'nin dili fazla ağır sayılmaz. *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'de bilhassa madde başlarında kelimeleri tarif ederken Arapça ve Farsça terkiplerden uzak sade bir dil kullanılmıştır. Müteakip örneklerde bu husus açıkça görülmektedir:

“İbrişim: Ma' rûf bükülmüş ipeğin ismi.”¹⁹⁵

“Acemî: Bir beldeye yeni gelüp ol beldenin halkı lisânını ve ıtlâhlarını bilmeyene ve şan'atında mâhir olmayana 'ale'l-'umûm ıtlâk olunur.”¹⁹⁶

“Nev-bahâr: İlk yaz diyü meşhûr faşl-ı ma'rûfuñ ismi. Yeni çiçek vakti ma'nâsına müsta'meldir.”¹⁹⁷

Bazı maddelerde üçlü dördü beşli zincirleme tamlamalar kullanılsa da bu tamlamalar ilmî eserlerde, halk için yazılan kitaplarda, resmî yazışmalarda kullanıla kullanıla neredeyse tek kelime gibi anlaşılır hâle gelmiş tamlamalardır. Aşağıdaki örnek Farsça-Arapça karışık altılı zincirleme tamlamadan meydana gelmiş olmasına rağmen rahat anlaşılır bir özelliğe sahiptir:

¹⁹⁵Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 5b.

¹⁹⁶Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 9a.

¹⁹⁷Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 396a.

“Paşa:Vüzerâ-yı ‘izâm-ı devlet-i ‘aliyye-i ebediyyü'l-kıyâma isim olarak isti‘ mâli şâyi‘ dir.”¹⁹⁸

Maddelerin tarif cümlelerinden sonra ele alınan kelimelerin bazı dillerdeki karşılıkları verilir. Bu karşılıklar verilirken kelimelerin yanlış telaffuz edilmemesi için harf harf harekeleri belirtilir. Teknik bir işlem olan bu belirtmenin zihinde canlandırılması güç olduğu için tarifin anlaşılması zorlaşmaktadır. Yalnız her maddede böyle tariflerin bulunması sebebiyle harekeleri ifade eden cümleler, maddeler ilerledikçe anlaşılır hâle gelmektedir. Aşağıda verilen “Çilek” maddesinin tarifi bu husus için güzel bir örnek teşkil etmektedir:

“Çilek:Mîve envâ‘ından şecerî ve nebâtî olur. Tuta şebîh şey'-i laţîf ve ma‘rûfuñ ismi. Süryânî‘de ‘çiklik’den gâlaţ olup böğürtlen envâ‘ından olmağla ‘Arabî‘de zamm-ı ‘ayn ve teşdîd ve feth-i lâm ile ‘‘ulleyk’ ve Fârisî‘de kesr ve medd-i kâf-ı ‘Acemiyye ile ‘gîhe’ dirler.”¹⁹⁹

Belirttiğimiz gibi *Ed-Dürerü’l-Müntehabâtü’l-Mensûre*’de maddeler açıklanırken “istitrâd”, “fâide”, “menkabe”, “latîfe”, “hikâye”, “garîbe”, “mes’ele”, “tafsîl-i mes’ele”, “tevfik”, “tahdîs-i ni’met” vb. başlıklar altında genellikle konuyla ilgili bazen de ilgisiz uzun uzun bilgi ve malumat verilir. Bazan “istitrâd” başlığı altında açıklanan madde ile alakalı teknik bilgi nakledilir. Mesela değirmen manasına gelen “Rehâ”nın çoğulu olan “Erhiye” maddesinde “istitrâd” başlığı altında “Rehâ” ve onunla ilgili pek çok kelimenin Arapça sarf (çekim) kuralına göre müştakları sıralanır. Bu bölümün anlaşılması teknik bir konu olması sebebiyle tabii olarak iyi bir Arapça bilgisini gerektirir. “Erhiye” maddesinin “istitrâd” bölümü şöyledir:

“İstitrâd: Raĥâ ve kaĥâ gibi şulâşiyeden olup ef‘ ile vezninde cem‘lenmeyüp ihtilâf şîğaları üzere if‘âl vezninde cem‘leri gelür. Zıkr olunan irĥâ‘ ve iĥfâ‘ gibi ammâ fi‘âl vezninde finâ‘ ve ġırâb ve kisâ gibilerin cem‘leri ef‘ ile vezninde gelür. Efniye ve aġribe ve eksiyye gibi nedâ‘nın cem‘i endiye olması kâ‘ideye muĥâlif olmağla iki şûret ile tevcîh olunmuşdur. Biri şüzûza ilĥâk veya zarûret-i şî‘r için ola. Şânîsi nedâ‘nın cem‘i endâ olup fe‘al cem‘i ef‘ül olduğına kıyâsen zemeniñ cem‘i ezmün gibi endâ cem‘i daĥi âĥirine cem‘a laĥîk olan tâ-i te‘nîş ilĥâk ve zamm-ı dâl ile endüye olduğdan sonra binâ-i yâ şaĥîh olmağ için dalıñ zammesi kesreye tebdîl olunup endiye olur. Bu tevcîh ile kâ‘ide-i külliyyeye ĥalel taĥarruk eylemez.”²⁰⁰

¹⁹⁸Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 54b.

¹⁹⁹Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 112b.

²⁰⁰Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 13a-b.

“İstitrâd” başlığı altında verilen menkabevî bilgilerde dil sadeleşir. Arap meliklerinden Nu'mân bin İmri'ü'l-Kays'ın emri ile yapılan meşhur kasır şeklinde açıklanan “Havernağ” maddesinin “istitrâd” bölümünde verilen menkabe bu hususa güzel bir örnek teşkil etmektedir:

“Ba'de'l-itmâm Nu'mân-ı benâm gelüp cevsağ-ı merķûmı temâşâ vü taḥsîn ü pesend itdikden soñra Sinimmâr'a ‘Bu nâdire-i dehre bâ'îş-i inhidâm bir şey mülâhaza olunur mu?’ su'âlinde Sinimmâr: ‘Belî, bir maḥalline bir ḥacer vaz' olunmuşdur. Ol seng iḥrâc olunsa fi'l-hâl cümlesi münhedim olur.’ cevâbında Nu'mân Şâh müte'ellim olup: ‘Ol maḥall senden ğayrıñ ma'lûmu mudur?’ didikte Sinimmâr ḳasem-billâh idüp: ‘Kimesne bilmez.’ dimesinden ḥilâf-ı cins olması mülâbesesiyle daḥi ziyâde vesveseye zâhib ve ḳaşr-ı ‘âlîden mi'mâr-ı merķûmı remy ü ihlâk eylemekle i'dâm ider. Mâ-cerâ (127a) bu şûretde cârî olmuş iken ḳaşr-ı merķûmuñ mişlini âḥere binâ itmesün diyü Sinimmâr'a ikrâm muḳâbili ihâneti meşhûr oldığına mebnî beyne'l-‘Arab şâyi’ olan جزاء سنمار²⁰¹ olan meşeli daḥi mevriden ğalat olur.”²⁰²

Mehmed Hafîd Efendi bazı maddelerde doğrudan anlatım yerine nükteli ifadelere yer verir. Mesela “Şaşt” maddesinde “şast” kelimesinin Farsçasını verdikten sonra “Sözlüklerde Arapçasını bulamadık.” yerine “. ‘Arabî’de ism-i maḥşûsı gözümüze girmedi.”²⁰³ şeklinde nükteli bir ifade kullanmıştır. “Nıkrîs” maddesinde kötü bir hastalık olan “nıkrîs”in Arapça ve Türkçe karşılığını verdikten sonra Farsçasını bulamayışını nükteli bir şekilde şöyle ifade eder: “Fârisî’de bi-ḥamdihî ve keremihî sübhânehu ismine daḥi mübtelâ olmadık.”²⁰⁴ Tatlı ve yemekle ilgili bazı maddelerde madde başı olan kelimelerin Arapçası yoksa basit bir şekilde “Arapçasını bulamadık.” demek yerine bu durumu zevk ve tatla ilgili kelimelerle ifade eder: “Güllâc” maddesinde “‘Arabî’de ism-i maḥşûsundan çâşni alamadık.”²⁰⁵ “Köremez” maddesinde “‘Arabî’de ism-i maḥşûsı ile zevḳlenemedik.”²⁰⁶ “Manṭı” maddesinde “‘Arabî’de lezzeti ile zevḳ-yâb olmadık.”²⁰⁷

Devrin dinî ilimlerini hakkıyla tahsil etmiş, resmî görevde kazaskerlik rütbesine kadar yükselmiş olan Mehmed Hafîd, *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'de bu ilmî birikiminden ziyadesiyle faydalanmıştır. Eserini Türkçe kaleme almakla birlikte metin içerisinde yeri geldikçe âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler, Arapça-Farsça

²⁰¹“Benim cezam Sinimmâr’ın cezası(gibi)dir.”

²⁰²Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 126b-127a.

²⁰³Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 194a.

²⁰⁴Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 386a.

²⁰⁵Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 303a.

²⁰⁶Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 308b.

²⁰⁷Mehmed Hafîd, *age.*, yk. 348b.

darbimeseller, beyitler, dörtlüklerden deliller getirmiştir. Bu rnekler dikkat çekecek kadar fazladır.

SONUÇ

Mehmed Hafîd Efendi XVIII. asrın ikinci yarısında yetişmiş; Türkçe, Arapça edebî, ilmî, dinî eserler kaleme almış, bilhassa galat sözlüğü olan *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fî-İslâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre* isimli eseriyle ilim çevrelerinde takdir görmüş bir şahsiyettir. İlmî kişiliği yanında monlalık, kadılık, kazaskerlik gibi mühim vazifelerde bulunmuş önemli bir devlet adamıdır. Şeyhülislamlıktan bir önceki makam olan Rumeli kazaskerliğine kadar yükselen Hafîd Efendi'nin memuriyet hayatı çalkantılı geçmiş, zaman zaman vazifeden alınmış, siyasi olaylara karışması sebebiyle sürgüne gönderilmiştir. Devlet adamlığı yönünden ziyade ilmî yönüyle temayüz etmiştir. Yaptığımız bu çalışma ile bugüne kadar üzerinde yeterli bir çalışma yapılmayan Mehmed Hafîd'in hayatını, eserlerini, Türk edebiyatındaki yerini gün ışığına çıkarmaya çalıştık. Elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

Galatât kitapları ile ilgili sonuçlar

Bu çalışmada on dördü Arap harfli alfabeyle olmak üzere galatla alakalı on sekiz kitap incelenmiştir. Bu kitaplardan on yedisi Mustafa Kaçalın tarafından tespit edilmiş ve kısa kısa bilgiler verilmiştir. Bu on yedi esere tarafımızdan eklenen bir eserle toplam on sekiz eser ele alınıp haklarında bilgi verilmiştir. Bu arada daha evvel yapılan araştırmalardaki bazı yanlış bilgiler tespit edilip doğruları kaydedilmiştir. Mesela bir araştırmada, Sırrı Paşa'nın *Galatât*'ında 103 Arapça kelimenin incelendiğini, başka bir araştırmada ise zikri geçen galat kitabında 194 kelimenin ele alındığı ifade edilmiştir. Bizim incelememizle adı geçen eserde madde başı 202 kelime olduğu görülmüştür. Diğer bazı galat kitaplarına ait incelemelerde de buna benzer yanlışlar tespit edilip doğruları yazılmıştır.

Hayatı ile ilgili sonuçlar

Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî*'sinde ve muhtemelen onu esas alan kaynaklarda Hafîd Efendi'nin Sultan IV. Mustafa'nın tahta çıkışından sonra Şaban 1222 / Eylül 1807'de Anadolu kazaskeri olduğu kaydedilmiştir. Bu çalışmada Ahmet Cevdet Paşa'nın *Târîh-i Cevdet*'ine dayanılarak Hafîd Efendi'nin yukarıda zikri geçen tarihte Anadolu kazaskeri olduğu teyit edilmekle beraber, yalnız Anadolu kazaskerliğine yükselişi Sultan IV. Mustafa'nın tahta çıkışından sonra değil de Sultan III. Selim döneminde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Hafîd Efendi'nin hayatının sonlarına doğru Kastamonu sürgünü vardır. Yalnız bu sürgün fazla uzun sürmemiştir. *Şânî-zâde Târîhi* ile *Târîh-i Cevdet*'te Sultan I. Mahmud'un 18 Zilhicce 1223 / 4 Şubat 1809'da Fatıma adı verilen bir kızının dünyaya geldiği, bu vesilesiyle sürgündeki bazı devlet adamları ve Hafîd Efendi'nin affedilerek İstanbul'a döndüğü kaydedilmiştir. İsmet Parmaksızoğlu, zikri geçen kaynaklara dayanarak Hafîd Efendi'nin Fatıma Sultan'ın doğum tarihi olan 18

Zilhicce 1223 / 5 Şubat 1809'da affolunarak İstanbul'a döndüğünü söylemektedir. Bu çalışmada İsmet Parmaksızoğlu'nun *Şânî-zâde Târîhi* ile *Târîh-i Cevdet'e* dayanarak Hafid Efendi'nin affedilip İstanbul'a dönüş tarihi diye tespit edilen bilginin yanlış olduğu, bu tarihin Sultan I. Mahmud'un kızı Fatıma Sultan'ın doğum tarihini verdiği ortaya konulmuştur.

Hafid Efendi, ilgili kaynakların verdiği 1226/1811 yılında vefat etmiştir. Bursalı Mehmed Tahir *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde Hafid Efendi'nin ölüm tarihini kırk yıl daha ileriye götürerek sehven 1266 şeklinde vermektedir. Muhtemelen buradan alınan yanlışlık Fehmi Ethem Karatay'ın *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu* ile *Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Katalogu*'nda da tekrar edilmiştir. Zikri geçen kaynaklarda Hafid Efendi'nin 1266/1849 şeklinde verilen ölüm tarihinin bir zühul eseri olduğu tespit edilmiştir.

Hafid Efendi, ilmî kişiliği yanı sıra iyi bir kemankeştir. M. Şinasi Acar'ın, nişan taşlarıyla alakalı eserinde Hafid Efendi'den de bahsedilir. İstanbul'da günümüze ulaşan nişan taşlarından birisinin de Hafid Efendi adına dikilen nişan taşı olduğu belirtilip adresi verilir. Yalnız araştırmalarda onun bu özelliğine hiç değinilmemiştir. Hafid Efendi, bir sözlük olan *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'sinde bir vesile bulup kemankeşliğinden bahsetmesine rağmen bu husus araştırmacıların gözünden kaçmış; onun ok atmada rekor kırdığı, adına nişan taşı dikildiği zikredilmemiştir. Bu çalışma ile kaynaklardan elde edilen bilgilerle Hafid Efendi'nin iyi bir kemankeş olduğu 1193 [1779] yılında “toğuz yüz elli bir gez mahalle” ok attığı, bu hususun ok atıcıları arasında meşhur olduğu ortaya konulmuştur.

Eserleri ile ilgili sonuçlar

Mehmed Hafid, hangi dilde yazıldığı tespit edilemeyen bir eserle birlikte beşi Türkçe, üçü Arapça dokuz eser kaleme almıştır. Bu dokuz eserden bazıları önceki araştırmalarda gözden kaçmış; bazısında dört, bazısında altı, bazısında ise sekiz eser tespit edilmiş ve bunlar *Eserleri* başlığı altında verilmiştir. Bizim çalışmamızda ise dokuz eserin tamamı ele alınıp tasnif edilmiş; *Türkçe Eserleri*, *Arapça Eserleri*, *Diğer Eserleri* başlıkları altında ayrı ayrı teferruatlı bir şekilde incelenmiştir.

Bu eserler sırasıyla şunlardır: *Kitâbün Câmî 'un fi 'l-Hilâfe*, *Mehâhü 'l-Miyâh*, *Ed-Dürerü 'l-Müntehabâtü 'l-Mensûre fi-Islâhi 'l-Galatâti 'l-Meşhûre*, *Sefînetü 'l-Vüzerâ*, *Divan-ı Hafid*, *Münteha 'l-Kelâm fi Âyâti 'l-Ahkâm*, *Hadîs-i Erba 'în*, *Hâşiyey-i Hayâlî-i Torun Efendi (Teftâzânî'nin Akâidü'n-Neseftiyye şerhine Hayâlî'nin yazdığı hâşiyenin hâşiyesi)*, *El-Hâşiyetü li-Mehmed Hafid ale'n-Nîsârî alâ-Mîri't-Tehzîb*, *Terceme-i Sî Fasl*.

İlhami Yurdakul-Zeki İzgöer'in *Mehâhü 'l-Miyâh*'ı konu alan makaleleri hariç Mehmed Hafid'le ilgili incelemelerde onun eserleriyle alakalı verilen bilgiler yeterli

değildir. Bunların pek çoğu birbirinin tekrarı mahiyetindedir. Bazı eserleriyle ilgili nakledilen malumat ise birkaç satırı geçmemektedir.

Bu çalışmada ise Mehmed Hafid'in eserleri teferruatlı bir şekilde ele alınmış, her eser ihtiva ettiği bilgiye göre "ismi", varsa "yazılış tarihi", "muhtevası", "dili" vb. başlıklar altında incelenmiştir. Bu detaylı inceleme tabii olarak yeni bilgiler içermektedir. Mesela İsmet Parmaksızoğlu, *Kitâbün Câmi'un fi'l-Hilâfe*'nin konusunu hilafetin kutsiyetini dile getirdiği, bunun yanı sıra ayet, hadis ve ehlisünnet âlimlerinin görüşleri doğrultusunda hükümdar ile tebaası arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği şeklinde tespit etmiş ve bu görüş sonraki araştırmacılar tarafından tekrarlanmıştır. Çalışmamızda ise *Kitâbün Câmi'un fi'l-Hilâfe* çok detaylı bir şekilde incelenmiş, altı fasıldan meydana gelen eserin her faslı ayrı ayrı ele alınmış, her fasılda geçen konular detaylı olarak başlıklar hâlinde verilmiştir. İsmet Parmaksızoğlu'nun görüşlerine ek olarak *Kitâbün Câmi'un fi'l-Hilâfe*'nin devlet yönetimi dışında pek çok dinî konuyu içerdiği ortaya konulmuştur. Eserin bu yönüne örnek olarak Bakara Suresi'nin 255. ayetinin tefsiri bölümü verilebilir. Âyete'l-kürsî adıyla da bilinen bu ayetin tefsiri eserin üçte birlik kısmını oluşturmaktadır. Bu kısım devlet yönetimiyle alakalı değildir.

Mehmed Hafid'in *Hadîs-i Erba'in* isimli eseri Bursalı Mehmet Tahir tarafından *Hadîs-i Erba'in Şerhi* şeklinde tespit edilmiş, sonra gelen araştırmacılar ise eserin ismini *Şerhu Hadîsü Erba'in*, *Şerhu Hadîsi Erba'in* diye kaydetmişlerdir. İsminde yanlışlıkla şerh kelimesinin kullanılması muhtevasının da hatalı anlaşılmasına sebep olmuş, eser kırk hadisin şerhi şeklinde anlaşılmıştır. Araştırmacılar Hafid Efendi'nin bu eserde kırk hadisin şerhini yaptığını dile getirmişlerdir. Bu araştırmalarda eserin dilinin de Türkçe olduğu kabul edilmiştir. İlk defa bizim çalışmamızda eserin ismi *Hadîsü Erba'in* olarak tespit edilmiş, ayrıca baştan sona Arapça kaleme alındığı, Türkçe çeviri ve şerh içermediği, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh* isimli hadis kitabından seçilmiş kırk hadis derlemesinden ibaret olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmalarda Mehmed Hafid'in *Terceme-i Sî Fasl* adında bir eserinden daha bahsedilir. İsmet Parmaksızoğlu, bu eserin mühim bir kozmografya eseri olduğunu, Hafid Efendi'nin kendi kütüphanesine 170 numara ile kaydedildiğini, muhtemelen kaybolduğu için bu numarada başka bir eserin kayıtlı bulunduğunu, Nasîrüddin Tusî'nin meşhur eserinin tercümesi olması gerektiğini ifade etmiş, sonra gelen araştırmacılar bu bilgileri tekrar etmişlerdir. Hiçbir araştırmacı tarafından kütüphanelerde tespit edilip görülemeyen bu eserin dili hakkında bir bilgi bulunmadığı için *Terceme-i Sî Fasl* bizim çalışmamızda Hafid Efendi'nin Türkçe ve Arapça Eserleri başlığı altında alınmamış, ayrı bir bölüm olarak *Diğer Eserleri* başlığı altında incelenmiştir.

Mehmed Hafid'in en önemli eseri *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fi-İslâhi'l-Galatâtü'l-Meşhûre* isimli galat lügatidir. Çalışmamızda önce bu eserin

transkripsiyon alfabesiyle metni tespit edilmiş, bilahare kaynaklardan ve oluşturulan metinden hareketle Türk dili ve edebiyatındaki yeri ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Bu çalışmanın asıl konusu olması sebebiyle eser müstakil bir bölüm hâlinde “ismi”, “yazılış sebebi”, “önemi”, “kaynakları”, “Arapça unsurlar”, “şekil özellikleri”, “muhteva özellikleri”, “dil ve ifade özellikleri” başlıkları altında ayrı ayrı detaylı bir şekilde ele alınmış ve bu incelemeden şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Ed-Dürrerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre ihtiva ettiği 1123 galat madde ile Türk dilinde yazılmış en kapsamlı galat sözlüğüdür. Hem hacim hem muhteva açısından Türk kültür ve edebiyatında benzersiz bir eserdir. Bazı maddelerde ele aldığı galat kelimenin manasını verdikten sonra “istitrâd”, “fâ’ide”, “hikâye” vb. başlıklar altında bazen maddeyle alakalı bazen alakasız uzun açıklamalar yapılmıştır. Tarihî, coğrafî, dinî, içtimai vb. konularda anlatılanlar kimi zaman kitap hacmine ulaşmıştır. Çalışmamızda yeri geldikçe eserin bu özelliğine dikkat çekilmiş, başka kaynaklarda bulunmayan mitolojik ve folklorik bilgiler, edebiyat teorisiyle ilgili pek çok malumat tespit edilip ortaya konulmuştur. Böyle konu harici bilgi verilen en önemli maddelerden birisi de “Zulâm” maddesidir. Bu maddenin izahı yapıldıktan sonra “istitrâd” başlığı altında yeni bir bahis açılmış, burada Kazvî’nin *Miftâhü'l-'Ulûm* isimli eseri serbest bir şekilde tercüme edilmiştir. Belagat ilminin meani, beyan ve bedi kavramları ile klasik edebiyatın nazım şekilleri ve türleri kısa ve özlü tanımlarla verilmiştir. Edebiyat teorisi alanında kitap hacminde mühim bilgiler ihtiva eden bu bölüm bugüne kadar fark edilmemiş, belagate dair telif edilen kaynak eserlerde zikredilmemiştir. İlk defa bu çalışma ile XVI. asırda kaleme alınmış Şeyh Ahmed el-Berdahî’nin *Kitâbü Câmiî Envâi'l-Edebi'l-Fârisî*’sinden itibaren Türkçe yazılan belagat kitapları arasında Mehmed Hafîd’in *Ed-Dürrerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*’si de literatüre geçmiştir

KAYNAKÇA

- Acar, M. Şinasi, *İstanbul'un Son Nişan Taşları*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006.
- Ahmed Cevdet, *Târîh-i Cevdet*, C VIII, [İstanbul], Matbaa-i Âmire, 1288; C IX, [İstanbul], Matbaa-i Âmire, 1292.
- Ahterî Mustafa Efendi, *Ahterî-i Kebir*, haz. H. Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak, Ankara, TDK. Yay., 2009.
- Aksan, Doğan, *Tartışılan Sözcükler ve Özleştirme Sorunu*, Ankara, TDK Yay., 1976.
- Aksoy, Ömer Asım, *Dil Yanlıları (900 Sözün Eleştirisi)*, Ankara, TDK Yay., 1980.
- Ali Himmet, *Fâzıl'in Galatât Defteri*, Samsun, Şems Matbaası, 1338 [1919-1920].
- Ali Nazîmâ-Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, haz. Necat Birinci- Kâzım Yetiş-Fatih Andı-Erol Ülgen-Nuri Sağlam-Ali Şükrü Çorok, TDK Yay., İstanbul, 2009.
- Ali Seydî, *Defter-i Galatât*, Dersaadet, Matbaa-i Kütübhâne-i Cihân, 1324 [1906-1907].
- Anay, Harun, “Devvânî”, *TDVİA*, C IX, İstanbul, TDVİA Yay., 1994.
- Arslan, Mehmet, “Hafid, Mehmed Hafid Efendi”, www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/ Erişim tarihi: 15.06.2015.
- Atsız, Nihal, “Hafid Efendi”, *Türk Ansiklopedisi*, C XVIII, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- Ayverdi, İlhan, *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C I, İstanbul, MAS Matbaacılık, 2008.
- Develi, Hayati, “Kemalpaşazade ve Ebussuûd'un Galatât Defterleri”, *İlmî Araştırmalar*, S 4, İstanbul, 1997.
- El-Müttakî, Hüsâmüddîn el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fî-Süneni'l-Akvâli ve'l-Efâl*, C IV, VI, XI, XVI, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Eminoğlu, Emin, “Galat Sözlükleri ve Mehmed Hafid Efendi'nin Galatât Sözlüğündeki Çağatayca Sözcükler”, *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter 2011.
- Ercilasun, Ahmet B., “Galat”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C III, İstanbul, Dergah Yay., 1979.
- [Fâik] Reşad, *Ta'lim-i Kitâbet, Zeyl I, İmlâ ve Galatât*, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1308[1891].
- Fihrisü'l-Mahtûtâtî't-Türkiyyeti'l-Osmâniyyeti*, C II, [Kahire], 1989.
- Filiz Tekin Hâlid, *Yeni Galatât*, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1926.
- Halil Rüşdi, *Tetebbu'ât ve Müstahzarâtım, Birinci Cild İkinci Defter*, Dersaadet, Ahter Matbaası, 1315 [1897].

- Hüseyin Remzi, *Lügat-i Remzi*, C II, İstanbul, Matbaa-i Hüseyin Remzî, 1305 [1888].
- İbn Kayyim el-Cevzî, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, Beyrut, Dâru'n-Nedveti'l-Cedîde, tarihsiz.
- İbn-i Kemal, *Galatâtü'l-Avâm [Terceme-i Galatâti'l-Avâm]*, 1289 [1872]; 2. bs., İstanbul, Âlem Matbaası, 1311 [1894].
- İbrahim Cûdî Efendi, *Lügat-ı Cûdî*, haz. İsmail Parlatır-Belgin Tezcan Aksu-Nicolai Tufar, Ankara, TDK Yay., 2006.
- İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları*, haz. Maarif Vekilliği Kütüphaneler Müdürlüğü Tasnif Komisyonu, İstanbul, T. C. Maarif Vekilliği Kütüphaneler Katalogları Yay., 1943.
- İstanbul Şer'î Siciller Arşivi, *Kısmet-i Askeriye Mahkemesi Sicili*, C 809.
- Kaçalın, Mustafa, "Galat", *TDVİA*, C XIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1996.
- Kadri, Hüseyin Kâzım, *Türk Lûgati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lûgatleri*, C III, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943.
- Karatay, Fehmi Ethem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu*, C II, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yay., 1961.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'An-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yaltkaya, C II, İstanbul 1360-62/1941-43.
- _____, *Keşfü'z-Zunûn 'An-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Tercüme Rüştü Balcı, C III, 2. bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2013.
- [Kazasker]Mustafa İzzet, *Tashîhü'l-Galatât ve'l-Muharrefât fi'l-Esmâi ve'l-Lugât*, 1. bs., Kostantiniyye, Matbaa-i Ebü'z-Ziyâ, 1302.
- [Kemalpaşazade Mehmed]Saîd, *Galatât-ı Tercüme, [Birinci Defter]*, Dersaadet, Mahmud Beg Matbaası, 1306 [1889]; *Galatât-ı Tercüme, Üçüncü Defter*, İstanbul, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1306[1889]; *Galatât-ı Tercüme, Beşinci Defter*, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1306[1889]; *Galatât-ı Tercüme, On sekizinci Defter*, İstanbul, Hilal Matbaası, 1324 [1906].
- Kerküklü Ahmed Ziyâüddîn, *Mecmû'am*, İstanbul, Kitabcı Arakel Matbaası, 1319 [1901].
- Kestelli, Raif Necdet, *Resimli Türkçe Kamus*, haz. Recep Toparlı-Belgin Tezcan Aksu-Canan Selvi Kanoğlu-Seyfullah Türkmen, 2. bs., Ankara, TDK Yay., 2011.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, haz. Hayrettin Karaman vd., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2006.
- Kültürel, Zuhal, *Galatât Sözlükleri*, İstanbul, Simurg Yay., 2008.
- Levend, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C I, Giriş, 2. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.

- M[ehmed] Bahâeddîn, *Yeni Türkçe Lugat*, 2. bs., İstanbul, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, Tarihsiz.
- M[ustafa] Rüşdî, *Tehzîbü 'l-Kelâm Fî Lisâni 'l-Havâs ve 'l-Avâm*, C I, 1. bs., İstanbul, Âlem Matbaası, 1313 [1895].
- Mehmed Hafîd Âşir-Efendizâde, *Galatât-ı Hafîd Efendi, Ed-Düreru 'l-Muntahabâti 'l-Mansûrat fî İslâhi 'l-Galatâti 'l-Maşhûrât*, haz. Yakup Yılmaz, Kırklareli, Kırklareli Üniv. Yay., 2013.
- Mehmed Hafîd, *Ed-Dürerü 'l-Müntehabâtü 'l-Mensûre fî Islâhi 'l-Galatâti 'l-Meşhûre*.
1) İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 3381.
2) Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, MHK 5302.
3) Süleymaniye Ktp., Atıf Efendi Bl., 2735.
4) Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl., nr. 2862 (Müellif Nüshası).
5) Topkapı Sarayı Müzesi, Emanet Hazinesi Ktp., Bl., nr. 2043.
6) Topkapı Sarayı Müzesi, Emanet Hazinesi Ktp., Bl., nr. 2044.
- _____, *el-Hâşiyetü li-Mehmed Hafîd ale 'n-Nîsârî alâ-Mîri 't-Tehzîb*, Süleymaniye Ktp., Fatih Bl., nr. 3310.
- _____, *Hadîs-i Erba 'în*, Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi Bl., nr. 29.
- _____, *Hâşiyetü 'l-Hayâlî-i Torun Efendi (Teftâzânî 'nin Akâidü 'n-Neseftiyye şerhine Hayâlî 'nin yazdığı hâşiyenin hâşiyesi)*, Süleymaniye Ktp., Laleli Bl., nr. 2195.
- _____, *Kitâbü'n Câmi 'un fî 'l-Hilâfe*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Bl., nr. 382.
- _____, *Mehâhü 'l-Miyâh*.
1) Süleymaniye Kütüphanesi Hafîd Efendi Bl., nr. 298.
2) Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, nr. 528.
- _____, *Münteha 'l-Kelâm fî Âyâti 'l-Ahkâm*, Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi Bl., nr. 17.
- _____, *Sefînetü 'l-Vüzerâ*, Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi Bl., nr. 245.
- Mehmed Hâlid, *Tedkîk-i Galatât-ı Tercüme*, İstanbul, A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1306 [1882].
- Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, Kısım-ı Râbi', İstanbul, Mahmut Beg Matbaası, 1322.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, C II, [İstanbul], Matbaa-i Âmire, 1311.
- Muhammed Aclûnî, *Keşfü 'l-Hafâ*, Beyrut, Dâru't-Turasi'l-Arabî, 1351, Hadis No. 1351.

- Muhammed b. Abdullah es-Siddiki el-Hafîdî'n-Nisari, *Haşîye ala Haşîyeti Mir Ebi'l-Feth ala Şerhi'd-Devvani li't-T.*, Süleymaniye Ktp., Laleli Bl., nr. 2587.
- Mütercim Âsım Efendi, *El-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît, Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, C IV, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Mütercim Ayıntâbî Ahmed Âsım, *Târîh*, C II, [İstanbul], Cerîde-i Havâdis Matbaası.
- Osmanlı Sadrazamları-Hadîkatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul, Kitabevi Yay., 2013.
- Özcan, Abdülkadir, "Hafîd Efendi" *TDVİA*, C XV, İstanbul, TDV Yay., 1997.
- Özege, M. Seyfettin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, C II, İstanbul, 1973.
- Özön, Mustafa Nihat, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 3. bs., İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1959.
- Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, Yargı Yay., 2006.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *Kazasker Mehmed Hafîd-Sefînetü'l-Vüzerâ*, İstanbul, Şirketi Mürettibiye Basımevi, 1952.
- Redhouse, James W., *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*, haz. Recep Toparlı-Betül Eyövgö Yılmaz-Yaşar Yılmaz, Ankara, TDK Yay., 2009.
- Redhouse, Sir James W., *Turkish and English Lexicon*, Constantınople, 1921.
- Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul, Bilimevi Yay., 2001.
- Sayar, Ahmet Güner, "Ergin, Osman Nuri", *TDVİA*, C XI, İstanbul, 1995.
- Sırrı [Paşa], *Galatât*, 2. bs., Kostantiniyye, Matbaa-i Ebü'z-Ziyâ, 1301; *Galatât*, 3. bs., İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1305.
- Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr*, C I, Beyrut-Lübnan, Dârü'l-Fikr, 1993.
- Ş[emseddin] Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, C II, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1317-1318 [1899-1900].
- Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, haz. Ziya Yılmazer, C I, İstanbul, Çamlıca Basım Yayım, 2008.
- Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Mevsû'atü Keşşâfi Istılâhâti'l-Fünûni ve'l-Ulûm*, C II, 1. bs., Beyrut, Mektebetü Lübnan, 1996.
- Timurtaş, Faruk K., *Türkçemiz ve Uydurmacılık*, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1977.
- _____, Faruk K., *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul, Umur Yay., 1979.
- Toparlı, Recep, "Türkçede Galatlar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 34, Şubat 1985.
- Tuğlacı, Pars, *Okyanus, Ansiklopedik Sözlük*, C III, 7. bs., İstanbul, Cem Yay., 1983.

Tulum, Mertol, *Meninski 'nin Thesaurus 'u ve XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi*, Ankara, TDK Yay., 2011.

Türkçe Sözlük, 10. bs., Ankara, TDK Yay., 2005.

Uslu, Recep, *Mehmed Hafid Efendi ve Musiki*, İstanbul, Pan Yay.,2001.

Yavuz, Kemal, “Galat, Galatat ve Muînî'nin Dildeki Tasarrufları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S60,Haziran 1989.

_____, Kemal, “Galat, Galatat ve Muînî'nin Dildeki Tasarrufları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S60,Haziran 1989.

Yurdakul, İlhami- İzgöer, Zeki, *Mehâhü 'l-Miyâh* “İstanbul'un Meşhur İçme Suları”, İstanbul Araştırmaları, S V, (İstanbul, 1998).

*Halk-ı zamâne şöyle galat-bîn oldu kim
Mürde-çerâğı şem'-i fîrûzân sanur gören
Mezâkî*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ED-DÜRERÜ'L-MÜNTEHABÂTÜ'L-MENSÛRE
FÎ-ISLÂHÎ'L-GALATÂTÎ'L-MEŞHÛRE'NİN
TRANSKRİPSİYONLU METNİ

1. Nüsha Tavsifleri

1.1. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl., nr. 2862 (Müellif Nüshası).²⁰⁸

Bu yazma, Hafid Efendi'nin kaleminden çıkan müellif nüshasıdır. Yazma nüshanın pek çok sayfasında görülen tashihler, çıkarmalar ve ilaveler de bunu teyit etmektedir.

Nüsha, 370 yapraktan ibaret olup su yollu, filigranlı, aharlı krem renk kâğıda talik hatla ve 17 satırla yazılmıştır. Zahriyede kitabın ismi yazılıdır. Ayrıca Mehmed Esad Efendi'ye ait temellük mührü, Esad Efendi'nin vakıf mührü ve Süleymaniye Kütüphanesinin resmî mührü basılıdır. Yazmanın serlevhası basit üslupta bakır tezhiplidir. Metin, 1b ve 2a'da cetveller çerçevelemiş, diğer sayfalar cetvel içine alınmadan bırakılmıştır. Metin içindeki bölüm başlıklarıyla madde başı kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple belirtilmiş, derkenarda bulunan ve madde başlarına işaret eden kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu nüshada fihristle diğer bütün nüshalarda mevcut olan baştaki takrizler bulunmamaktadır. Sadece metnin sonunda diğer Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre nüshalarında gördüğümüz Şeyhülislam Âşir Efendi'nin kızından torunu, yani Hafid Efendi'nin kız kardeşinin oğlu Nebil Mehmed Bey'in (öl. 1235/1819-20) manzum takrizi yer almaktadır.

Baş: الحمد لله الذي ميز الانسان . بالنطق عن سائر الحيوان . بسم الله الرحمن الرحيم

Sonu: ... sene tis'a 'aşere ve mi'eteyn ve elf fi-ğurreti muharremi'l-ħarâm min-hicreti seyyidinâ ve nebiyyinâ Muħammed 'aleyhisselâm ve 'alâ âlihî ve eşyâ'ihî'l-berarate'l-kirâm.

1.2. Topkapı Sarayı Müzesi, Emanet Hazinesi Ktp., Bl., nr. 2043.

Nüsha, XIV+446 yapraktan ibaret olup 135x230 mm dış ölçülerindeki su yollu, aharlı, nohudî kâğıda güzel talik hatla ve 19 satırla yazılmıştır.

Serlevhası klasik üslupta güzel tezhipli olan yazma, etrafı altınla çevrelenmiş salbekli sıvama şemseli, miklepli çok güzel bordo meşin cilt içindedir. Metin, yazma boyunca altın cetvel içine alınmıştır. Metin içindeki bölüm başlıklarıyla madde başı kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple belirtilmiş, derkenarda bulunan ve madde başlarına işaret eden kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Yazmanın başındaki on dört yaprakta numara bulunmamaktadır. Arapça takrizlerin bulunduğu bu bölüm tarafımızdan Romen rakamı ile rakamlandırılmıştır. Bu bölümün sonunda XIVa rakamı ile işaret ettiğimiz sayfa asıl eserin 1a yaprağına tekabül etmektedir. Ia'da kütüphanenin resmî mührü, Ib-VIIIa arasında kitabın fihristi vardır. VIIIb-IXa'da Mehmed Sâlih Efendi-zâde Ahmed Es'ad Efendi'nin,

²⁰⁸ Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre Fî Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre'nin nüsha tavsifleri dijital kopyalarından çıkarılan bilgilere göre yapılmıştır.

IXa-IXb'de Rumeli Kazaskeri Seyyid İbrahim İsmet'in, IXb-Xa'da eski Rumeli Kadısı Mehmed Ârif'in, Xa-Xb'de eski Rumeli Kazaskeri Ahmed Şemseddîn'in, Xb-XIa'da Nakibüleşraf Mehmed Ataullâh'in, XIa-XIb'de eski Rumeli Kazaskeri Ahmed Muhtar Monlacık-zâde'nin, XIb-XIIa'da İstanbul Kadısı Emîn Paşa-zade Mehmed Emîn Efendi'nin, XIIa'de Anadolu Kazaskeri Mehmed Nureddîn'in, XIIa-XIIb'de Seyyid Ahmed'in, XIIb-XIIIa'da İstanbul payeli Seyyid Mehmed Münîb'in takrizleri vardır. Bu takrizlerin tamamı Arapça olup Mehmed Nureddîn ve Seyyid Mehmed Münîb'inkiler manzum, diğerleri ise mensurdur. XIIIa-XIVa'da Hafid Efendi'nin 1219 tarihli Arapça teşekkür ve dua metni bulunmaktadır.

Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre'nin metni, yazmanın 1b-445a sayfaları arasındadır. Devamında 445b-446b arasında ise Şeyhülislam Âşir Efendi'nin kızından torunu, yani Hafid Efendi'nin kız kardeşinin oğlu olan Nebîl Mehmed Bey'in (öl. 1235/1819-20) manzum takrizi yer almaktadır.

Nüsha, Mehmed Şefkat tarafından 1219 yılının Zi'lkade ayının sonunda (Şubat 1805) istinsah edilmiştir.

Bu nüsha, Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi Kitaplığı 2044'teki nüshayla birlikte Saray'a sunulan iki nüshadan biridir.

Baş: الحمد لله الذي ميز الانسان . بالنطق عن سائر الحيوان. بسم الله الرحمن الرحيم

Sonu: ... sene tis'a 'aşere ve mi'eteyn ve elf fî-gurreti muharremi'l-ħarâm min-hicreti seyyidinâ ve nebiyyinâ Muħammed 'aleyhisselâm ve 'alâ âlihî ve eşyâ'ihî'l-berarate'l-kirâm.

1.3. Topkapı Sarayı Müzesi, Emanet Hazinesi Ktp., Bl., nr. 2044.

Hafid Efendi tarafından saraya sunulan bu nüsha, Türk-İslam kitap sanatlarının güzel örneklerini bir arada barındıran değerli bir yazmadır.

Nüsha XIV+431 yapraktan ibaret olup 135x230 mm dış ölçülerindeki su yollu, aharlı, krem renk kâğıda güzel talik hatla ve 19 satırla yazılmıştır. Salbekli, köşebentli ve üstten ayırma şemseli, miklepli kahverengi deri cild, Türk cild sanatının nadide örneklerindedir. Cildin yan kâğıtlarından deffeye isabet edeni kırmızı desenli kâğıt, diğeri ise cildin renginde işlenmiş ve süslenmiş derinin kâğıt üzerine yapıştırılmasıyla elde edilmiştir. Yazmanın serlevhası barok üslubunda nefis tezhiplidir. Nüşanın tamamında cetveller ve şeşhaneler altınla bezenmiş, metin içindeki madde başlarının üzeri kırmızı mürekkeple belirtilmiş, derkenarda bulunan ve madde başlarına işaret eden kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Yazmanın 426b sayfasında bulunan dikdörtgen şeklindeki küçük kıt'ada madalyon içinde stilize çiçek buketi tasviri bulunmaktadır. Yine 431a'da, yani

nüşhanın son sayfasında öncekine nazaran daha büyük kare şeklindeki kıt'ada madalyon içinde stilize çiçek buketi tasviri yer almaktadır.

Fihrist ve takrizlerin bulunduğu kısımlar günümüz rakamlarıyla sonradan, metin kısmı ise Arap sayıları ile nüşhanın tertibi esnasında numaralandırılmıştır. Fihrist ve takrizlerin bulunduğu kısımların rakamları burada metin kısmı ile karışmaması için Romen rakamı ile verilmiştir. Ia'da kütüphanenin resmî mührü, Ib-VIIIa arasında kitabın fihristi vardır. VIIIb ve IXa beyaza boştur. IXa'da Mehmed Sâlih Efendi-zâde Ahmed Es'ad Efendi'nin, Xa-Xb'de Rumeli Kazaskeri Seyyid İbrahim İsmet'in, Xb'de eski Rumeli Kadısı Mehmed Ârif'in, Xb-XIa'da eski Rumeli Kazaskeri Ahmed Şemseddîn'in, XIa-XIb'de Nakibüleşrâf Mehmed Ataulhâh'in, XIb'de eski Rumeli Kazaskeri Ahmed Muhtar Monlacık-zâde'nin, XIIa'da İstanbul Kadısı Emîn Paşa-zade Mehmed Emîn Efendi'nin, XIIb'de Anadolu Kazaskeri Mehmed Nureddîn'in, XIIb'de Seyyid Ahmed'in, XIIIa-XIIIb'de İstanbul payeli Seyyid Mehmed Münîb'in takrizleri vardır. Bu takrizlerin tamamı Arapça olup Mehmed Nureddîn ve Seyyid Mehmed Münîb'inkiler manzum, diğerleri ise mensurdur. XIIIb-XIVb'de Hafîd Efendi'nin 1219 tarihli Arapça teşekkür ve dua metni bulunmaktadır.

Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre'nin metni, yazmanın 1b-430a sayfaları arasındadır. 430a-431a arasında ise Şeyhülislam Âşir Efendi'nin kızından torunu, yani Hafîd Efendi'nin kız kardeşinin oğlu olan Nebîl Mehmed Bey'in (öl. 1235/1819-20) manzum takrizi yer almaktadır.

Nüşhada istinsah kaydı mevcut değildir. Ancak Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi Kitaplığı 2043 numaralı yazmanın Mehmed Şefkat isimli bir müstensih tarafından istinsah edildiği daha önce belirtilmişti. Kanaatimize göre, istinsah kaydı bulunmayan bu nüshayla İstanbul Üniversitesi TY 3381 numaralı nüshalar gösterdikleri yazı ve tertip benzerliklerine binaen Mehmed Şefkat'ın elinden çıkmış olabilir.

Başı: الحمد لله الذي ميز الانسان . بالنطق عن سائر الحيوان .بسم الله الرحمن الرحيم

Sonu: ... sene tis'a 'aşere ve mi'eteyn ve elf fî-ğurreti muharremi'l-ħarâm min-hicreti seyyidinâ ve nebiyyinâ Muhammed 'aleyhisselâm ve 'alâ âlihî ve eşyâ'ihî'l-berarate'l-kirâm.

1.4. İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 3381.

Nüsha 263 yapraktan ibaret olup su yollu, aharlı, krem renk kâğıda güzel talik hatla ve 23 satırla yazılmıştır. Yazmanın serlevhası klasik üslupta tezhiplidir. Metin, 1b ve 2a'da altın, diğer sayfalarda kırmızı çift cetvel içine alınmıştır. Bölüm başlıklarıyla madde başı kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple belirtilmiş, derkenarda bulunan ve madde başlarına işaret eden kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Ia'da kütüphanenin resmî mührü, Ib-IXa arasında kitabın fihristi vardır. IXb'de Mehmed Sâlih Efendi-zâde Ahmed Es'ad Efendi'nin, IXb-Xa'da Rumeli Kazaskeri Seyyid İbrahim İsmet'in, Xa'da eski Rumeli Kadısı Mehmed Ârif'in, Xb'de eski Rumeli Kazaskeri Ahmed Şemseddîn'in, Xb-XIa'da Nakibüleşrâf Mehmed Ataulâh'ın, XIa'da eski Rumeli Kazaskeri Ahmed Muhtar Monlacık-zâde'nin, XIa-XIb'de İstanbul Kadısı Emîn Paşa-zade Mehmed Emîn Efendi'nin, XIb'de Anadolu Kazaskeri Mehmed Nureddîn'in, XIb'de Seyyid Ahmed'in, XIb-XIIa'da İstanbul payeli Seyyid Mehmed Münîb'in takrizleri vardır. Bu takrizlerin tamamı Arapça olup Mehmed Nureddîn ve Seyyid Mehmed Münîb'inkiler manzum, diğerleri ise mensurdur. XIIa-XIIb'de Hafîd Efendi'nin 1219 tarihli Arapça teşekkür ve dua metni bulunmaktadır.

Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre'nin metni, yazmanın 1b-263b sayfaları arasındadır. 262b-263b arasında ise Şeyhülislam Âşir Efendi'nin kızından torunu, yani Hafîd Efendi'nin kız kardeşinin oğlu olan Nebîl Mehmed Bey'in (öl. 1235/1819-20) manzum takrizi yer almaktadır.

İstinsah kaydı bulunmamakla beraber Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre'nin bu yazma nüshasının Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi Kitaplığı 2043 numarada bulunan nüshayı da istinsah eden Mehmed Şefkat'ın elinden çıktığı, yazı ve tertip benzerliklerinden yola çıkarak iddia edilebilir.

Başı: الحمد لله الذي ميز الانسان . بالنطق عن سائر الحيوان. بسم الله الرحمن الرحيم

Sonu: ... sene tis'a 'aşere ve mi'eteyn ve elf fî-ğurreti muhârremi'l-ħarâm min-hicreti seyyidinâ ve nebiyyinâ Muħammed 'aleyhisselâm ve 'alâ âlihî ve eşyâ'ihî'l-berarate'l-kirâm.

1.5. Süleymaniye Ktp., Atıf Efendi Bl., 2735.

Nüsha 395 yapraktan ibaret olup aharlı, nohudî kâğıda güzel nesih hatla ve 21 satırla yazılmıştır. Yazmanın serlevhası klasik üslupta güzel tezhiplidir. Salbekli, sıvama şemseli, miklepli kahverengi deri cild, Türk cild sanatının güzel örneklerindedir. Bununla beraber yazmanın sırtı son derece kaba ve gelişigüzel bir biçimde cilt bezi ile tamir edilmiştir. Metin, nüshanın tamamında altın cetvel içine alınmıştır. Bölüm başlıklarıyla madde başı kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple belirtilmiş, derkenarda bulunan ve madde başlarına işaret eden kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Ib-VIIIb arasında kitabın fihristi vardır. 1a beyaza boştur. Kütüphane tarafından verilen varak numaralarına göre takrizler 1b'den başlamaktadır. Buna göre 1b'de Mehmed Sâlih Efendi-zâde Ahmed Es'ad Efendi'nin, 2a-2b'de Rumeli Kazaskeri Seyyid İbrahim İsmet'in, 2b'de eski Rumeli Kadısı Mehmed Ârif'in, 3a'da eski Rumeli Kazaskeri Ahmed Şemseddîn'in, 3a-3b'de Nakibüleşrâf Mehmed

Ataullâh'ın, 3b-4a'da eski Rumeli Kazaskeri Ahmed Muhtar Monlacık-zâde'nin, 4a-4b'de İstanbul Kadısı Emîn Paşa-zade Mehmed Emîn Efendi'nin, 4b'de Anadolu Kazaskeri Mehmed Nureddîn'in, 4b-5a'da Seyyid Ahmed'in, 5a-5b'de İstanbul payeli Seyyid Mehmed Münîb'in takrizleri vardır. Bu takrizlerin tamamı Arapça olup Mehmed Nureddîn ve Seyyid Mehmed Münîb'inkiler manzum, diğerleri ise mensurdur. 5b-6b'de Hafîd Efendi'nin 1219 tarihli Arapça teşekkür ve dua metni bulunmaktadır. 7a, 7b, 8a ve 8b beyaza boştur. 9a'da Atıf Efendi Kütüphanesinin 1283/1866-67 tarihli vakıf mührü ile Atıf Efendi Kütüphanesinin resmî mührü basılıdır. Aynı mühür 19b, 157b, 239b ve 395a'da vardır.

Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre'nin metni, yazmanın 9b-394a sayfaları arasındadır. 394a-395a arasında ise Şeyhülislam Âşir Efendi'nin kızından torunu, yani Hafîd Efendi'nin kız kardeşinin oğlu olan Nebîl Mehmed Bey'in (öl. 1235/1819-20) manzum takrizi yer almaktadır.

Nüshada müstensih ve istinsah kaydı mevcut değildir.

Başı: الحمد لله الذي ميز الانسان . بالنطق عن سائر الحيوان. بسم الله الرحمن الرحيم

Sonu: ... sene tis'a 'aşere ve mi'eteyn ve elf fî-ğurreti muḥarremi'l-ḥarâm min-hicreti seyyidinâ ve nebiyyinâ Muḥammed 'aleyhisselâm ve 'alâ âlihî ve eşyâ'ihî'l-berarate'l-kirâm.

1.6. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, MHK 5302.

Nüsha 490 yapraktan ibaret olup 240x150 (160x65) mm ölçülerindeki aharlı, nohudî kâğıda güzel talik hatla ve 19 satırla yazılmıştır. Yazmanın serlevhası klasik üslupta altınla tezhiplenmiştir. Yazma, her iki deffesinde de altın cetvel içine alınmış ve yine altınla yapılmış çiçek buketi deseni bulunan miklepli vişneçürüğü renkli meşin içerisindedir. Yazma yine aynı renkte bir mahfazaya sahiptir. Metin, nüshanın tamamında altın cetvel içine alınmıştır. Bölüm başlıklarıyla madde başı kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple belirtilmiş, derkenarda bulunan ve madde başlarına işaret eden kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. IXa ve 490b'de el-Hâc Eyüp Efendi'nin 1247(?) tarihli vakıf mührü, Ia ve 490b'de ise kütüphanenin resmî mührü basılıdır.

Nüshanın Ib-VIIIb yaprakları arasında kitabın fihristi vardır. IXa'da Mehmed Sâlih Efendi-zâde Ahmed Es'ad Efendi'nin, IXb-Xa'da Rumeli Kazaskeri Seyyid İbrahim İsmet'in, Xa'da eski Rumeli Kadısı Mehmed Ârif'in, Xb'de eski Rumeli Kazaskeri Ahmed Şemseddîn'in, Xb-XIb'de Nakibüleşrâf Mehmed Ataullâh'ın, XIb'de eski Rumeli Kazaskeri Ahmed Muhtar Monlacık-zâde'nin, XIb-XIIa'da İstanbul Kadısı Emîn Paşa-zade Mehmed Emîn Efendi'nin, XIIa'da Anadolu Kazaskeri Mehmed Nureddîn'in, XIIb Seyyid Ahmed'in, XIIb-XIIIb'de İstanbul payeli Seyyid Mehmed Münîb'in takrizleri vardır. Bu takrizlerin tamamı Arapça olup

Mehmed Nureddîn ve Seyyid Mehmed Münîb'inkiler manzum, diğerkleri ise mensurdur. XIIIb-XIVa'da Hafîd Efendi'nin 1219 tarihli Arapça teşekkür ve dua metni bulunmaktadır. XIVb ve 1a beyaza boşdur. 1a'da kütüphanenin resmi mührü basılıdır.

Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre'nin metni, 1b-489b sayfaları arasındadır. 489b-490b arasında ise Şeyhülislam Âşir Efendi'nin kızından torunu, yani Hafîd Efendi'nin kız kardeşinin oğlu olan Nebîl Mehmed Bey'in (öl. 1235/1819-20) manzum takrizi yer almaktadır.

Nüsha, Hâfız Feyzullâh b. Feyzullâh tarafından 1219 Zi'lkade ayının sonunda (Şubat 1805) istinsah edilmiştir.

Baş: الحمد لله الذي ميز الانسان . بالنطق عن سائر الحيوان. بسم الله الرحمن الرحيم

Sonu: ... sene tis'a 'aşere ve mi'eteyn ve elf fî-gurreti muharremi'l-ħarâm min-hicreti seyyidinâ ve nebiyyinâ Muħammed 'aleyhisselâm ve 'alâ âlihî ve eşyâ'ihî'l-berarate'l-kirâm.

2. Nüshalarının Değerlendirilmesi

Mehmed Hafîd'in *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fî-Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre* isimli eserinin günümüze ulaşan altı yazma ve bir matbu nüshası mevcuttur. Bu altı yazma nüshadan iki tanesinde istinsah kaydı vardır. Matbu olanın da basım tarihi bellidir. Buna göre Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi Kitaplığı 2043 numaralı nüsha Mehmed Şefkat tarafından 1219 yılının Zilkade ayının sonunda (Şubat 1805), Manisa Yazma Eser Kütüphanesi MHK 5302 numaralı nüsha Hâfız Feyzullâh b. Feyzullâh tarafından yine 1219 Zilkade ayının sonunda (Şubat 1805) istinsah edilmiş; matbu nüsha ise Dârü't-Tıba'a'da 1221/1806'da basılmıştır. Mehmed Hafîd'in *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre*'yi 1 Muharrem 1219/12 Nisan 1804'te tamamladığı bilindiğine göre istinsah tarihi belli olan nüshalardan anlaşıldığı kadarıyla hemen bir çoğaltma faaliyeti başlamış, bu faaliyetin neticesinde ikisi aynı anda tamamlanan iki yazma nüsha ortaya çıkmıştır. Teknik nedenlerden dolayı matbu nüshanın ortaya çıkışı, eserin telifinden yaklaşık iki sene sonraya sarkmış olmalıdır. Eldeki müellif nüshasının (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl., nr. 2862) bütün bu istinsah ve basım faaliyetine tek başına cevap vermesi mümkün görünmemektedir. Kanaatimizce eserin tebyiz edilmiş bir başka nüshası daha bulunmalı ve farklı müstensihler bu nüshaları kullanarak eseri çoğaltmış olmalıdır. Esad Efendi 2862'nin baştaki takrizleri ihtiva etmeyişi, buna mukabil onun dışındaki nüshalarda takrizlerin bulunması bu kanaati güçlendirmektedir. İstinsah tarihi belli olmayan nüshaların da bu tarih aralığında, hatta aynı müstensihlerce çoğaltılmış olması muhtemeldir. Yazmaların tertip tarzlarıyla kâğıt, yazı ve mürekkep özellikleri bunu destekleyecek mahiyettedir. Hemen hemen hepsinin müellif nüshalarından istinsah edilmiş olması nüshalar arasında kimi müstensih dikkatsizliklerini

saymazsak neredeyse hiçbir fark bulunmayışını da beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan eserin metni ortaya konulurken nüsha karşılaştırmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Mevcut nüshalardan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi Bl., nr. 2043 ve 2044'ün bizzat müellif tarafından saraya takdim edilen nüshalar olduğu açıktır. Bunlardan 2044 numaralı nüsha müstensihî ve istinsah tarihi bilinmemekle beraber eldeki nüshaların hem sanat hem de dikkat bakımından en değerlisi olması hasebiyle metne esas ittihaz edilmiştir.

*Keşf ü halletmiş idim nice lugât
Var imiş bizde meğer çok galatât
Sünbülzâde Vehbî*

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİN

(1b)

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي ميز الانسان . بالنطق عن سائر الحيوان . وشرف السنة بعضهم بالفصاحة . واكثرهم يتفوهون بما يوجب الفصاحة . وكرم شريفة منهم بالبلاغة والبراعة . ومنهم زميمة تقطع الاوهام بسيف البراعة . لبيان انعامه وحدثت مجالا . وقلت بديهة وارتجالا

نظم

بالسنة البرايا شاهدت لقدرة ربنا في كل نفس

اذا ما كلموك سمعت منهم فصاحة بلبل وهراء غرس

نثر

ونصلي على من قال انا افصح العرب . وبين باعذب اللغات ما جاء من طرف الرب

بيت

عليه صلوة الله ما دام طالعا من الشرق شمس والهلال من الغرب

نثر

وعلى آله واصحابه الذين هم بحار العلوم . صاروا في اهتداء الضالين كالنجوم وبعد فيقول العبد الراجي عفو ربه المجيد . أمين الله ابو الريفيد محمد حفيد . ابن المولى الهمام مصطفى عاشر . مفتي الدولة العلية في الزمن الغابر . اطال الله تعالى (2a) بقائه بمنه وطوله . واسيغ عليه سابغات نعمه وفضله قد صدر من بعض الكملة والنقاد . كلمات غلطوا فيها حتى ظهر منهم نبوة الصارم وكبوة الجواد . فتصدى لاعلامها بعض الاعلام . وانتصبا التمييز الصحاح منها عن السقام منهم ابو محمد القاسم الحريري صاحب المقامات . والف فيه كتابا بلغ الغايات . . وسماه درة الغواص . في اوهام الخواص . وكتب عليها بعض الكمل . حواشي زادوا فيها من ذلك الباب ما اهمل . ومنهم ابو محمد عبد الله البري . وابو عبد الله محمد المعروف بحجة الدين الصقلي . ومحمد بن محمد بن ظفر المكي . وابن حشاش احمد النحوي . وشرحها الشيخ احمد شهاب الدين الخفاجي . وابو عبد الله محمد بن ابي بكر

الانصاري . وكتب لها أبو منصور موهوب البغدادي تمة . وسماها التكملة . في ما يلحن العامة . وصحح مائة غلط المولى ابن كمال باشا . اسكنه الله تعالى في غرف الجنان كما يشاء . وسماه التنبيه على غلط الجاهل والنبه . وكتب نبذ منها مفتي الثقلين ابو السعود العمادي . عليه رحمة الهواني و كذا مصطفى بن محمد حفيد منلا خسرو صاحب الدرر . صب الله عليهما سجل غفرانه الاوفر . لكن هذه الفحول . بينوا التحريف في العربية . و ما التفتوا الى سائر الالسن والدرية . (2b) مع ان ما يتفوه به اهالي القسطنطينية . ممزوجة بالعربية والفارسية و اليونانية . وأكثر ما يتكلمونه مأخوذ من الجعظائية . وهي اصل اللغة التركية . بهذا شاع بين ابناء الزمان . غلطات كثيرة والحان لقصور الهمم وعدم الالتفات ولقلة الالف بمطالعة اللغات فإذا قلت لمن يهذى منهم احفظ لسانك عن العثور . ينشد فيقول غلط اوليدر اوليحق مشهور . وكيف يليق العبث في اللسان في هذا الاوان . مع ان صاحب الزمان . سلطانا المؤيد بتأييد الرحمان . بليغ يبلغ في حسن عبارته الى حسان . وفضيخ سيحبر ذيل الفخار على سحبان . اذا تكلم يقتبس قس الايادي عن انوار كلامه . واذا تكلم يخجل حاتم الطائي أثار اكرامه . فائق على جميع الملوك في الكمالات الملكية . سابق على اصحاب السلوك في الفضائل الملكية . فاتح مصر و القاهرة بالشوكة العلية الباهرة سلطان حليم ورحم . و خاقان اعدل وكرم . مستخدم الخواقين بالجوود و الانعام . مستعبد السلاطين بالقهر

والارغام . زكاء الزكاء والزكن . وبدر المحاسن والفظن . خدام الحرمین الشریفین . وعین جسم السلطنة مهجة بلامین . الا وهو السلطان ابن السلطان . السلطان الغازي سليم خان ابن السلطان الغازي مصطفى خان. (3a) خلد الله دولته وابده . بالفتوحات الجليلة وشيده وايدة . فأردت ان اجمع الاهجار . في هذه العجالة بلا اكثر وسميته الدرر المنتخبات المنتورة . في اصلاح الغلطات المشهورة . وقبل أن نشرع في المرام . نقدم لك مقدمة تنفعك في تثبيت الاقدام في هذا المقام اعلم أن ما كلمه الانام من الغلط ثلاثة اقسام الاول ما جوزه مطلقا بعض أهل اللسان . او في حال من الاحوال لاحتياج الاتيان . كالمضغذغ بفتح الدال . شائع بلا قيل وقال . محمر في الصحاح و ناس يقولون بفتح الدال وانكره الخليل . وقال في القاموس كدرهم مردود او قليل . والثاني ما لم يجوزه احد من اهل اللغات . لكن شاع بين العلماء في الكتب المصنفات . كالتكفير بمعنى الاكفار . غلط صريح بلا انكار . فان التكفير من الكفارة . كما صرح في اللغة الجوهريه . وفي القاموس هو مظهر الصواب . التكفير في المعاصي كالايجاب في الثواب والثالث ما لم يجوزه و لا استعمله احد من العلماء الاعلام . الا من ليس له خبرة من الكلام . وما يحتاج هذا الى التمثيل و البيان . لان في كل وقت وأن . من ابناء الزمان يقرع الاذان . ما لا يحصى من الغلط و الهذيان . والكلمة التي كلمها المولد (3b) تكون مولدة لا يرضى بصحتها أحد . و اما التعريب فليس من الغلط . بل منقولة من سائر اللسان له قواعد منها يستنبط . كما صرح صاحب الكشاف في تفسير سورة الدخان بلا ارتياب . وقال ان معنى التعريب ان تجعل عربيا بالتصرف فيه والتغير عن منهاجه واجرائه على وجه الاعراب . واهل العربية قد اعرّبوا البحث عن تعريب الكلام . وجعلوا التعريب اربعة اقسام أحدها ما لم يتغير ولم تلحق بالاوزان . العربية كخرسان بلدة معروفة معرب من الاعجمية وثانيها كذا ما لا يتغير لكن تلحق بالاوزان كخرم في الوزن كسلم في الفارسية له تسعة معان . وفي العربية العيش الواسع ذكره ابن السكيت وهو في العلم جبل راسخ وله صيت وثالثها ما تغير بالزيادة والنقصان . أو تبديل حرف او حركة لكن لا تلحق بالاوزان . كأجر الذي يبنى منه البيوت . أصله آكور في العجمية لا يحتاج الى الثبوت ورابعها كالثالث الا انها تلحق بالاوزان كدرهم . الحق بصيغة فعل اصله في الدرية درم ثم الكلمة المعربة تجوز بعد تعريبها ان توضع بمعنى آخر . غير معناها الاصلى الذي في اللسان المنقول عنه معتبر قال شهاب الدين الخفاجي في شرح درة الغواص . وتبعه بعض من الحواص . فعرّبوا لفظة روزمة بمؤرخ وصرّفوه وجعلوا التاريخ (4a) له مصدرا . وفي هذا اشكال ما حله الا من كان في العلم على غيره مصدرا . ها انا اشرع المقصود . بعناية الملك المعبود.²⁰⁹

²⁰⁹ Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım. Hamd insanı konuşma kabiliyeti ile diğer canlılardan üstün kılan Allah'a mahsustur. Cenâb-ı Hak bazısının dilini feshatle şereflendirdi. İnsanların ekserisi feshatın gerektirdiği şekilde konuşuyor. Cenâb-ı Hak, onlardan bir grubu da (insanların arasında) tam anlamıyla belîğ ve fasih hitap etme kabiliyetiyle şereflendirdi. Kimi insanlarda kalem kılıcıyla vehimleri kesen terennümler vardır. Allah'ın bu ihsanını apaçık açıklama fırsatı buldum ve irticalen şöyle söyledim:

Nazm:

İnsanların konuştuğu her dil, Rabbimizin o dili konuşarlarda ortaya çıkan kudretine delildir. Onlardan bazılarının konuşmaları bülbüllerin şakımasını, bazılarının konuşmaları ise ağaçların hışirtısını andırır.

Nesr:

“Ben Arapların en fasihiyim” diyen ve Allah katından gelenleri dillerin en güzeliyle açıklayan Hz. Peygamber'e salât olsun.

Beyit:

Güneş doğudan, hilal de batıdan doğduğu sürece Allah'ın salâtı onun üzerine olsun.

Nesr:

Ve salât onun âline ve her biri birer ilim deryası gibi sonsuz, aynı zamanda dalalette kalanların hidayete ermelerinde yıldızlar gibi yol gösterici olan ashabına olsun.

Bu girişten sonra Devlet-i Aliyye eski müftüsü Mustafa Âşir Efendi'nin -Allah onun ömrünü uzun etsin ve ona bol bol nimetler versin- oğlu, Rabbinden affedilmeyi uman kulu, Emînullah Ebu'r-Rafid Muhammed Hafid der ki:

Bir kısım büyük âlim ve münekkitler bazı sözlerinde hataya düşmüşlerdir. Bu en keskin kılıcın kesmemesi ve en iyi atın tökezlemesi gibidir. Bu sebeple bazı meşhur ilim adamları, bu hatalara karşı çıkmışlar ve yanlış olanları tespit edip doğrularını ortaya koyma görevini üstlenmişlerdir. Bunlardan biri de, "Makâmât" adlı eserin yazarı Ebû Muhammed el-Kâsım el-Harîrî'dir. Bu konuda son derece belîğ bir kitap yazmış ve kitaba *Dürretü'l-Ğavvâs fî-Evhâmi'l-Havâs* adını vermiştir. Bazı ilim erbabı da bu kitaba haşiyeler yazarak kitabın eksik kalan kısımlarını tamamlamışlardır. Ebu Muhammed 'Abdullah el-Berrî, Hucetüddîn es-Sikillî diye bilinen Ebû Abdullah Muhammed, Muhammed b. Zafer el-Mekkî ve İbnu Haşşâb Ahmed en-Nahvî bunlardandır. Şeyh Ahmed Şihabüddîn el-Hafâcî ve Ebu Abdullah b. Ebî Bekr el-Ensârî de bu eseri şerh etmişlerdir. Ebû Mansûr Mevhûb el-Bağdâdî bu esere tetimme yazmış ve *Et-Tekmiletu fî-mâ Yelhanu el-Âmmetu* adını vermiştir.

İbn-i Kemal -Allah ona cennet bahçelerinde dilediği köşklere ihsan etsin- yüz galat kelimesinin doğrularının gösterildiği bir eser yazmış ve bu eseri *Et-Tenbîhu alâ-Galati'l-Câhili ve'n-Nebîh* diye adlandırmıştır. Yine Müftüyü's-Sekaleyn Ebu's-Su'ûd el-İmâdî ile *Ed-Dürer* adlı eserin yazarı Mustafa b. Muhammed Hafid Molla Husrev de galat konusuyla ilgili eserler yazmışlardır. Ancak bu büyük âlimler yalnızca Arapçadan dilimize geçen galat kelimelerdeki yanlışlıkları ele almışlar, diğer galat kelimelere değinmemişlerdir. Hâlbuki İstanbulluların konuştuğu dilde; Arapça, Farsça ve Yunancadan geçen pek çok kelime bulunmaktadır. Ve konuştuğu dildeki çoğu kelime Türk dilinin aslı olan Çağataycadan alınmadır.

Çağımız insanları arasında anlayış eksikliği, dile gereken özenin gösterilmemesi ve sözlüklere müracaatta alışkanlığın azalması sebebiyle birçok hata (galat) ve anlam sapması yaygın hale gelmiştir. Dili hatalı kullanan birine "dilini hatalardan koru" denildiğinde,

"Galat evlîdir olıcak meşhûr"

mısramı söyler.

Bu zamanda dilde böyle hatalar nasıl yapılır? Zira bu vaktin sahibi, Rahmân'ın teyid ettiği sultanımız, güzel ifadede Hassân'a ulaşan bir belağatın sahibidir. Sahbân'ın övünç kaynağı olan fesahat elbisesini onun üzerinden çekip alacak kadar fasihtir. Konuştuğu vakit Kus el-Eyâdî'nin, kelimelerin parlaklığını iktibas eder. İkrâm'da bulunduğu Hâtim et-Taî utancından yere girer. Kemalın son noktasına ulaşmış saltanatı bütün sultanların saltanatından üstündür. Meleklik vasıflarında mutasavvıfları geçer. Göz kamaştırır bir kudret sahibi olup Mısır ve Kahire'nin fatihidir. En halim ve en merhametli sultan, en adaletli ve en cömert hakandır. İkrâm ve ihsanda hakanları hizmetçi edinmiştir. Kahır ve zelil olmada sultanlar kuludur. Zekâ ve hafıza keskinliğinde ondan üstün yoktur. Güzellik ve anlayışta zirvedir. Haremeyn-i Şerife'nin hizmetçisidir. Şüphesiz ki o saltanatın gözü ve ruhudur. O, Sultan oğlu Sultan, Sultan Gazi Mustafa Han'ın oğlu Sultan Gazi Selim Han'dır. Allah devletini büyük fetihlerle daim ve ebedi kılın Onu yüceltsin ve teyit etsin.

Bu eserde, diğer eserlere alınmamış kelimeleri, çok abartıya kaçmadan toplamak istedim. Ve bu esere *Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre fî Islâhi'l-Galatâtü'l-Meşhûre* ismini verdim. Konuya girmeden önce bu sahada ayağının sabit kalması için sana faydalı olacak bir mukaddime sunacağım.

Bilesin ki insanların konuştuğu galat sözler üç çeşittir:

Birincisi, bazı dilcilerin mutlak olarak caiz gördükleri galatlar veya bir ihtiyaç dolayısıyla bazı durumlarda cevaz verdikleri galatlar. "Dal" harfinin fethasıyla okunan ve kurbağa anlamına gelen "ed-đafda'" kelimesi gibi. Şüphesiz bu tür hatalar kıl u kâlsiz yaygındır. *Es-Sihah*'ta şöyle denilir: Birtakım insanlar bu kelimenin "dal" harfinin fethasıyla okunduğunu söylerler. Dil bilgini Halil ise bunu kabul etmez. *Kâmûs*'ta ise "đafda'" kelimesinin "dirhem" gibi okunmasının kabul edilmediği veya çok az kişi tarafından böyle kullanıldığı zikredilir.

İkincisi dilcilerden hiçbirisinin cevaz vermediği, ancak ilim adamlarının yazdıkları kitaplarda yaygın olarak kullandıkları galatlar. "Tekfir" kelimesinin "ikfâr" (küfre nisbet etmek) anlamında kullanılması inkâr edilemeyecek açık bir hatadır; çünkü Cevheri'nin sözlüğünde de belirttiği gibi "tekfir", "kefâret"den gelmektedir. *Kâmûs*'ta ise -o doğruyu ortaya koyandır- günahlarda tekfir, sevapların boşa çıkması gibidir.

EBÂBÎL: Kırlanğıca şebîh tayr-ı ma'rûfuñ ismi. Beyne'n-nâs bilâ-yâ' müsta'meldir. 'Arabî'de huzme ya'ni bölük ve deste ma'nâsına olan fetḥ-i hemze ve medd-i bâ ve kesr ve medd-i yâ-i tahtâniyye ile “ebâbîl”den ğalaṭ olup Fârisî'de tayr-ı merḳûma fetḥ ve medd-i bâ-i 'Arabiyye ve vâv ve sükûn-ı lâm ve hâ ve fetḥ-i bâ-i tahtâniyye ile “bâlvâye” dirler.

Yemen hâkimi Ebrehe bin-es-şabbâh el-eşrem cünûduna remy-i hicâre kışşa-i pür-ḥişsesi tafşîli sûre-i şerîfe-i Fîl tefsîrinde müfessirîn ḥazerâtınıñ der-'uhde-i iltizâmlarıdır. Lâkin sûre-i şerîfede mezkûr tayr-ı ebâbîl murğ-ı ma'rûf olmayup bir alay kuşlar ma'nâsını ifâde eylediği kâdî-i beyzallâhu vechehiñ

210 جماعات جمع إبالة و هي الحزمة الكبيرة شبهت بها الجماعة من الطير في تضامها وقيل لا واحد له كعباديد و شمايط

kelâmından müstebân olduğundan ğayrı “Ḥayâtü'l-Ḥayevân” da İmâm Demîrî'niñ naḳli, remy-i hicâre iden tıyûrda ihtilâf olmuşdur. Aşḥâb-ı kirâm rıdvânullâhu 'aleyhim ecma'în ḥazerâtından Sa'îd bin Cübeyr ḥazretleri rivâyeti (4b) üzere

---

Üçüncüsü ise dilcilerin ne cevaz verdikleri ne de kullandıkları galatlardır. Bunları ancak kelam tecrübesi olmayan kişiler kullanır. Bunun örneğe ve açıklamaya ihtiyacı yoktur; çünkü halk arasında her zaman ve her an kulakları rahatsız eden sayılamayacak kadar hata ve hezeyan kullanılmagelmıştır.

Bir kişinin uydurup kullandığı kelimenin doğruluğunu kimse iddia etmez. “Ta'rib” (Arapçalaşmış) kelimeler ise galat değildir. Böyle kelimeler, diğer dillerden Arapçaya nakledilen ve birtakım kurallar neticesinde türetilmiş kelimelerdir. *Keşşâf* müellifi Zemahşerî, Duhan suresinin tefsirinde bunu apaçık bir şekilde izah etmiştir. Bu hususta Zemahşerî şöyle söylemiştir: “Ta'rib” başka dilden alınan kelimeleri bir yolla iraba uygun hâle getirip üzerinde tasarrufta bulunarak Arapçalaştırmaya denir. Arap dilbilimciler konuyu “Ta'ribü'l-Kelâm” başlığı altında ele alıp “Ta'rib”i dört kısımda incelemişlerdir:

Birincisi, hiç bir değişikliğe uğramadan ve Arapça vezin kalıplarına girmeden geçen kelimeler. Farsça'dan giren maruf yer ismi “Horasan” gibi.

İkincisi, değişikliğe uğramayan ancak Arapça vezin kalıplarına uyan kelimeler. “Sullem” veznindeki “Hurrem” kelimesi gibi. “Hurrem” kelimesinin Farsça'da dokuz anlamı vardır. Büyük bir üne sahip olan ve ilimde yüce bir dağ gibi sağlam duran İbnü's-Sikkît bu kelimenin Arapçada “rahat bir hayat” anlamına geldiğini söyler.

Üçüncüsü, harf fazlalığı veya noksanlığı ya da harf veya hareke değişikliğine uğradığı hâlde hiçbir vezne dâhil edilmeyen kelimeler. Evlerin yapımında kullanılan “Âcur=tuğlalar” kelimesi gibi. Bu kelimenin aslı Farsçada “Âkur” kelimesidir.

Dördüncüsü, üçüncü maddedeki gibi değişikliğe uğrayan ve Arapça vezin kalıplarına girebilen kelimelerdir. “Fi'lel” vezninde Arapça'ya dâhil olan “Dirhem” kelimesi gibi. Aslı *Ed-Dürriyye* adlı eserde “direm”dir.

Arapçalaştırma işlemi yapıldıktan sonra mur'ab kelimenin, geldiği dildeki anlamının dışında farklı bir anlamda kullanılması caizdir. Şihabuddin el-Hafâcî, *Şerhu Dürreti'l-Gavvâs*'ında “Rüzma” kelimesini “tarihçi” olarak Arapçalaştırmış ve tarihi onun için kaynak yapmıştır. Bu konuda seçkin bazı âlimler ona tabi olmuştur. Bu, ancak büyük ilim adamlarının içerisinde çıkabileceği karışık bir meseledir. Ben, bu işe Melik ve Ma'bûd olan Allah'ın yardımıyla başlıyorum.

210 Topluluklar (gruplar) anlamındadır. Büyük hüzmeye anlamına gelen “ibâle” kelimesinin çoğuludur. Kuş grubunun birarada bulunmalarından dolayı böyle bir teşbih yapılmıştır. “Abâdîd ve Şemâtîd” kelimeleri gibi tekilinin olmadığı söylenmiştir.

beyne's-semâ' ve 'l-arz ta'ayyüş ve tevellüd ider, Bir nev' kuşlar olup minkârları tayra şebîh ve pâyaları kilâb destine müşâbih imiş. 'İkrime hâzretleri rivâyetinde yeşil kuşlar olup başları sibâ' başına şebîh bahrden hürûc eylemişlerdir. Ve İbn-i 'Abbâs hâzretleri rivâyetinde vaṭvâṭa ya'ni yarasaya şebîh kuşlardır. Ve 'İbâde bin Mûsâ hâzretleri:²¹¹ اظنها الزرازير

buyurmuşlar. Zürzûr, sığırcık kuşudur ve hâzret-i 'Â'îşe hâzretleri: هي أشبه شيء
²¹² بالخطاطيف buyurmuşlardır. Ya'ni tıyûr-ı merkûm, ziyâde kırlangıca şebîh dimerdir.

Remy olunan aḥcâr pâreleri ki “min-siccîl” ile mevşûfdur. Seng-giliñ mu'arrebî olduğu ittifâk-gerde-i hâzerât-ı müfessirîndir. Ammâ zamânemizde müt'eârif tıyûr-ı ebâbile 'alem olması cem'iyet ile tayerânlarındanır. Veya hâzret-i 'Â'îşe radıyallâhu 'anhânîñ teşbîhinden ola.

(Maṭlab-ı Şîğa-i Müntehâ'l-Cumû') Fâ'ide: Şîğa-i ebâbil ü şemâtîṭ gibi 'alâ-kavlin müfredi olmayan şîğa-i müntehâ'l-cumû'dan olmağla, hâzret-i Monla Câmî'niñ “Kâfiye” şerhinde taşrîh eylediği kâ'ideye mebnî, şîğanîñ evveli meftûh ve ḥarf-i şâlişi elif ve mâ-ba'dı iki ḥarf ola mesâcid gibi. Veya elifiñ mâ-ba'dı üç ḥarf olup vaṣatı sâkin ola meşâbih gibi. Ekşerî iki def'â cem'lendiginden, (5a) şîğa-i müntehâ'l-cumû' tesmiye olunmuşdur.

İBÂKA: Kaçmak ma'nâsına ekşerî firâr-ı 'abdde zebân-zed olmağla, if'âl bâbindan zan ve ifâkaya kıyâsen âhîrine tâ ziyâdesiyle müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i hemze ve fetḥ ve medd-i bâ ile “ibâk”dan ğalaṭ olup Fârisî'de kesr-i kâf ve râ ve zâ ve medd-i âhîrîn ve sükûn-ı yâeyn ile “gürizden” dirler. Ḥafî degildir ki şülâşide ebağa bâbınıñ maşdarı ibâk gelür.

EBEDE'L-ÂBİDİN: Ve dehere'd-dâhirîn ve 'aveze'l-'â'izîn ya'ni zamân-ı ṭavîl ma'nâsına medd-i hemze-i şâniye ile müsta'meldir. 'Arabî'de efşah olan fetḥ-i hemze-i merkûme ile “Ebede'l-Âbidîn” dir. Fârisî'si fetḥ-i hâ ve sükûn-ı nûn ile “hengâm-ı dırâz” olur. Fâ'ide: Ebed fetḥateyn ile dehrdir. Ki zamân-ı ṭavîlden 'ibâret olup dâ'im ma'nâsına daḥi gelür. Ebedîñ fetḥ-i hemze ile ebediñ cem'i olup te'kid içün zıkr olunur. Ammâ İmâm Cezûlî 'aleyhi'r-raḥme “Delâ'ilü'l-Ḥayrât”iñ ḥizb-i sâdis şülûş-i âhîri evâsıtında: “Ve şalli 'alâ Muḥammedin Ebedel-Âbidîn ve enzelehü'l-menzilü'l el-muḥarreb 'indeke” zikrinde فاسى بمد همزة الأبدین و كسر بائها في النسخ المعتمد

²¹³ وفي بعضها بفتح الباء وكلاهما صحيح . şahîḥ diyü şerḥ eylemişdir. Ve's-şeyḥ-i Cümel-i Mışrî 'ibâret-i fe'siyi nakılden soñra آبدین بالمد فهو بوزن الصابرين جمعاً . وآبدین

²¹¹ “Sanırım onlar sığırcık kuşlarıdır.”

²¹² “Daha çok kırlangıçlara benzemektedir.”

²¹³ Güvenilir kaynaklarda “âbidîn” kelimesinin hemze harfi medli ve ya harfi esreli, bir kısmında da bâ harfi üstünlüdür. Her ikisi de doğrudur.

(5b) ²¹⁴ بالفتح بوزن عالين وهو جمع عالم diyü beyân eylemişdir. Lâkin “Kâmûs” ve “Râmûz” mişilli luğat-ı mu‘teberelerde medd-i hemze ile Âbidîne ta‘arruz olunmamağla maḥall-i beyânda sükût inkârı mûcib olduğına mebnî feth-i hemze ile Ebedîn efşah diyü kayd olundu.

İBRÂHÎM: İsm-i nebiyy-i mürsel ve esmâ-i ricâlden ma‘rûf Fârisî’de aşlı İbrâhâm olup ta‘rîb olunmasıyla ğayr-ı munşarîf olduğu meşhûrdur. Şâhib-i Kâmûs Firûzâbâdî İbrâhim ve İbrâhâm ve İbrâhûm ve i‘râb-ı şelâse ile İbrâhim ve yine feth-i hâ ile İbrâhem ism-i A‘cemî olduğunu taşrîhinden қаtû'n-naazar merhûm Kemalpaşazâde mu‘arreb risâlesinde: “Muhtaşardan İbrâhim ve emşâliniñ ‘alem ü ‘ucme olmaları ile men‘-i şarflarında ehl-i luğatiñ icmâ‘ı der-kârdır.” beyânıyla ba‘zîñ, İbrâhîm aşlı-ı ‘Arabî’dir, kelâmlarına i‘tibâr ḥarḳ-ı icmâ‘dır.

İBRİŞİM: Ma‘rûf bükülmüş ipeğîñ ismi. Fârisî’de feth-i hemze ve sükûn-ı yâ ve kesr ve medd-i râ ve zamm-ı şîn ile “ebrîşüm”den ğalaṭ olup mu‘arربی feth-i hemze ve kesr ve medd-i sîn ile “ebrisîm”dir.

İBRİK: Tûrâb ve nuḥâsdan maşnû‘ âb-dest ve ḳahve vesâ’ire izâfet ile müsta‘mel vi‘â-i ma‘rûfuñ ismi. ‘Arabî’de feth-i hemze ve sükûn-ı bâ ve kesr ve medd-i râ ve âḥirde kâf ile “abrîḳ”den ğalaṭ (6a) olup Fârisî’de medd-i hemze ve tâ ve sükûn-ı bâ ve hâ ve feth-i yâ-i şâniye ile “âb-tâbe” dirler. Ve lafz-ı ibriḳ Fârisî’de âb-rî kelimesinden ta‘rîb olduğu “Kâmûs” da meşhûrdur. Lâkin ferhenglerde aşlına zafer-yâb olmadık.

EBLAḲ: Feth-i hemze ve lâm ve sükûn-ı bâ ve kâf ve ḥarfeyn-i meftûḥeyn edâ-yı Türkâne ile genc irisi ğilmâna ıtlâḳ olunur. ‘Arabî’de ḥarfeyn-i merḳûmeyni taltîf ile beyâz ve siyahlı ma‘nâsına vaz‘ olunan eblaḳdan ğalaṭ olup mu‘accemi feth-i hemze ve lâm ve sükûn-ı bâ ve kâf ile “ebleḳ”dir. Esb vesâ’ir câmîü'l-levneyn muḥarriřin olanlara ıtlâḳı becâdır. Lâkin nev-resîdegân tavsîfde siyâhî-i çeşm ve ebruvân ve perçem ve sefidî-i ruḥ ve cebhe ve cism ḥâtıra gelür ise de terḳîḳ-i lafz lâzımdır.

ABANÛS: Ḳaddi ve evrâḳı ‘unnâb ağacı şûretinde meyvesi üzümüne şebîḥ sarı ve ḥalâvetli diyâr-ı Ḥabeş’de nâbit bir şecerîñ kömür gibi siyâh hîzem pâresi olup feth-i hemze ve bâ ile müsta‘meldir. Fârisî’de medd-i hemze ve zamm-ı nûn ve sükûn-ı bâ ve vâv ile “âbnûs”dan ğalaṭ olup ‘Arabî’si Yunânî’den mu‘arreb medd-i hemze ve bâ ve zamm-ı nûn ve sükûn-ı sîn ile “âbânus”dur. ‘Amelîsi mîşe ağacını âb veya vaḥalzar olan maḥalde bir müddet terk ile siyah olduğu ma‘rûfdur. (6b)

İBN-İ YÂMİN: Ḥazret-i Yusuf şalavatullâhi ‘alâ-nebiyyinâ ve ‘aleyh cenâblarınıñ küçük birâderleri olup ‘alâ-ḳavlin sirḳa-i keyl isnâdı ile Mısır’da ibḳâ olunan zâtîñ ismidir. ‘Arabî’de kesr ve medd-i bâ ile İsrâfil vezninde mu‘arreb olan “Binyâmin”den ğalaṭdır. Ba‘zî kütübde ve ḥuşûşa Seb‘a-i Mu‘allaḳa’dan Ṭarafetü’bnü’l-‘Abd’in

²¹⁴ Âbidîn kelimesi medli şekliyle “sâbirîn” vezninde çoğul için kullanılır. “Abedîn” fethalı şekliyle “alem” kelimesinin çoğulu olan “alemîn” vezindedir.

Kaşîde-i Bedî'ası'nda İbn-i Yâmin taḥrîr ü zıkr olunan Hicâz ahâlisinden olup Bahreyn tâcirlerinden bir merdiñ ismi olmağla esmâ-i 'Arab'dan Yâmin ve Yâsir meşhûrdur. Bu taḥdîrde İbn-i Recül müsemmâ Biyâmin demek olur. İbn-i Ya'ḳûb 'aleyhisselâma İbn-i Yâmin ıtlâkı ḥaṭâ oldığı bî-reybdır. Fâ'ide: 'Alemeyn beyninde vâkı' olan ibniñ hemzesi ḥaṭṭen ve tekellümen 'ale'l-'umûm ḥazf olunur, diyü ebnâ-yı zamânıñ beyninde meşhûr olan kâ'ide nâ murziyyedir. Bu kâ'ide mer'î olması âti'l-beyân sekiz mevzi'îñ ğayrîdedir. Evveli muzmerre muzâf olur ise hemze işbât olunur. "Hazâ ibnûke" gibi. Şânîsi ceddeyn nisbet olur ise Muḥammed İbn-i Aḥmed gibi ya'ni Muḥammed bin Ḥasan bin Aḥmed'dir. Vâsıta olan ism-i pezer ḥazf olunmuş ola. Şâlişi kendü pezeriniñ ğayra muzâf ola , Muḥammed ibnü'l-Ḥanefiyye gibi ki Ḥanefiyye mâderleri nisbet olundığı kabîle-i beyândır. Kabîle-i merḳûme re'isü'l-kezzâbîn (7a) Müseyleme'niñ kabîlesidir. Râbi'î, şıfatdan ḥabere 'udûl olunmuş ola. Ezunnu Muḥammeden ibn-e 'Abdillah gibi. Ḥâmisi, lafz-ı ibn elif ile teşniye kılnır ise Zeyd ve 'Amr ebnâ Muḥammed gibi. Sâdisi, ḥarf-i istifhâm ile zıkr olunur ise he'l-hüve yetîmu ibn-i İmriin gibi. Sâbi'î, bî-ğayr-i ism-i ibn zıkr olunur ise Ca'enâ ibn-u 'Abdilleh gibi. Şâmini, meşhûr oldığı şüretde ibn evvel satırda vâkı' olur ise elifi ḥazf olunmaz. Şuver-i semâniyeden müstebândır ki beyne'l-'alemeyn vâkı' olan ibn 'alem-i münevvene şıfat vâkı' olup 'alem-i âḥere muzâf olsa vasat-ı kelime maḥall-i tenvîn olmadığından tekellümen ve ḥaṭṭâ'en terk olunur. Ânifen zıkrı sebḳ iden evvel satır bu hâle nâzırdır.

ABA: Şûf-ı ğanemden mensûc bir nev' sevb-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de feth-i 'ayn ve mensûc olan eşyâya feth ve medd-i şîn ile "şâl" dirler. Ve lafz-ı mürekkeb feth-i bâ-i 'Acemiyye ve nûn ve kesr ve medd-i mîm ve sükûn-ı şîn ve hâ ile "peşmîne" ki Fârisî'de yûn ma'nâsına peşmîñ âḥirine yâ-i nisbet ve nûn-ı te'kid nisbet ve hâ-i ihtîşâş izâfesiyle "peşmîne" oldığı bedîdârdır. Her ne kadar müte'ahḥirîn peşmineyi kisve-i fuḳarâya taḥşîş eylemişler ise de ehl-i luğat (7b) fark eylemişlerdir. Ammâ ba'z-ı erbâb-ı luğat şalıñ kıymetine kıyâsen keşmîrî ve lâhurî ve tûsi şalları peşmineden tefrîki nâ-becâdır.

Anḳara şâlisi daḥi şûf bezden mensûc oldığı ma'rûfdur. Kâ'ide-i mer'iyeye taṭbîken bir ferd-i insan nev'-i insana nisbet olunduğda insânî didikleri gibi cüz'i külliyye nisbet kabîlinden şaldan bir nev' olan Anḳara şalı cins-i şala nisbet ile şâlî olup ba'dehû Türkî nisbet ile Anḳara şâlisi demek şahîḥ oldığı âşikârdır.

EBHER: Ḳazvîn ve Zincân beyninde bir belde-i 'azîme veya İşfahân nevâḥîsinden bir beldenin ismi. Feth-i hemze ve bâ ve sükûn-ı hâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i hemze ve hâ ve sükûn-ı bâ ve râ ile "Ebher"den ğalaṭdır. Eimme-i 'ilm-i mantıḳdan İsbâgoci mü'ellifi eş-şeyḥ Eşîrüddîn'in mensûb oldığı beldeteyn-i merḳûmeteynden biridir. Şâriḥ Hüsâm Kânî Muḥiddîn Efendi ²¹⁵ اعلم ابهرًا فاقراً ابهرًا kavlinde şahîḥini bilüp ğalaṭ kırâ'atine ruḥşatı ma'a 'ilmihî umûr-ı 'acîbedendir. Belde-i merḳûme-i kebîre

²¹⁵ "Ebher" olarak bil, "Ebher" olarak oku.

Qazvîn'e on iki fersah ve Zincân'a on beş fersah olup tûl-i beledi “عدل” ve ‘arz-ı beledi “له بيه” derece ve daqıkadır. Ammâ İsfahân nâhiyesinden olan kıyeniñ tûlı عد وعلی قول فیروز آبادی الابهر بلا لام معرب آب وبلیده بنوحي اصفهان کذا فی القاموس²¹⁶.

ÂTEŞ-FÜRÛZ: İkâd-ı nâr idecek bir nev' âlet-i metrûkeniñ ismi. Fârisî'de medd-i hemze ve feth-i tâ ve hemze-i şâniye ve sükûn-ı şîn ile âteş yakıcı ma'nâsına “âteş-efrûz”dan muhaffef olup ‘Arabî'de âlet-i merkûmeye feth-i cîm ve teşdîd-i râ ile cerre-i muşakqabe dirler. Mervîdir ki âlet-i muharrere âdem kellesi hey'etinde mücevvef bakırdan bir zarf olup süzgi gibi gözleri ola. Lâkin be-gâyet teng lâzımdır. İbtidâ âteşde ziyâde kızdırup ba'dehû şuya vaz'da fi'l-ğal âbı cezb idüp vaqt-i ihtiyâcda ocağın kenârında terk ile kesb-i harâret itdikçe sürâhlarından âbın buhârı çıkmâğa başlayup ol buhârın hevâsıyla âteş müştâ'il olur. Hâkîm Câlinus muhterî'âtından oldığı dağı menkûldur.

E TEK: Esvâb ve ğayrınıñ taraf-ı esfeline dirler. Ma'rûfdur. Türkistân ahâlisinden Türkî tekellüm iden Çağatây tâ'ifesiniñ aşlı Türkî lüğati olan kesr ve medd-i hemze ve feth ve medd-i tâ ile “itâk”den ğalağ olmağla şöhretine binâ'en yâ tahtır olunmayup lâkin aşlına îmâ'en kesr-i hemze ile kırâ'at (8b) münâsibdir. ‘Arabî'de ma'nâ-yı merkûme dâll feth-i zâl ve sükûn-ı yâ ile “zeyl” ve Fârisî'de feth ve medd-i dâl ve feth-i mîm ve sükûn-ı nûn ile “dâmen” dirler. Hafî degildir ki Türkî diyü isti'mâl olunan ‘ibârâtın aşlı Çağatâyî olup ba'zı elfâzı terâşide ve perdaht ve ekşerini ‘alâ-ğâlihi diyâr-ı Rûm'da tefevvüh iderler.

ECDERHA: İnsan ve başarı ekl ü bel' ider. Meşhûr ‘azîmü'l-cüşse mâriñ ismi. Fârisî'de feth-i hemze ve dal ve sükûn-ı zâ-i ‘Acemiyye ve râ ile “ejderhâ” dan ğalağ olup ‘Arabî'de feth-i tâ' ve teşdîd ve kesr ve medd-i nûn ile “tennîn” dirler. Ejderhânın aşlı ejder olup edât-ı cem' olan elif ve hâ ilhâkıyla yine vâhid ma'nâsına lisân-ı Fârisî'de müstâ'meldir. Şu'bân-ı merkûm iki nev' olup berrîsi hayye gibi ağız ile lez' ve bahrîsi ‘akreb gibi kıyruğı ile les' idüp iki nev'iniñ dağı elleri ayakları oldığı kütüb-i mu'teberâtda muharrerdur. Ammâ ğazâlden tevellüdüne zafer-yâb olamadık. Ekâzîb-i meşhûreden olması münfehîmdir. Şahîhi nev'-i diger olmayup hayyât-ı ma'rûfelere âfet-resîde olmadıkda ‘ömr-i tabî'ileri olan elif-i kâmile bâliğ olmalarına qarîb beher mâr-ı berrî ve âbî-ejder olup (9a) elleri ve ayakları zuhûr eylediği şidka qarîb mestûr oldığı müşâdif-i lihâza-i fakîr olmuştur.

ICKIRIK: Mecrâ-yı teneffüse münsedd olan rîhiñ vesâ'iriñ şikletinden ‘arîz olan ma'rûf ‘illetiñ ismi. Fârisî'de kesr-i hemze ve kâf ve râ ve sükûn-ı sîn ve kâf ile “iskirik”den ğalağ olup ‘Arabî'de zamm-ı fâ ve feth ve medd-i vâv ile “fuvâk” dirler.

²¹⁶ Firûzabadi'nin kavline göre lamsız abhar kelimesi değirmen suyu anlamındaki âb-ı har kelimesinden Arapçalaştırılmıştır. Kazvin ve Zencan arasında büyük bir beldenin ve İsfahan civarında ise küçük bir beldenin adıdır. Kâmûs'ta böyle geçmektedir.

İCLİS: Celese yeclisu bâbından emr olup “otur” demek ma'nâsını ifâde eyledigine binâ'en kâ'ime ıtlâkı şâyi'dir. 'Arabî'de kâ'ime ıtlâk olunan zamm-ı hemze ve 'ayn ve sükûn-ı kâf ve dâl ile “uğ'ud” olup nâ'ime ve sâcide kesr-i hemze ve lâm ve sükûn-ı cîm ve sîn ile iclis ıtlâkını 'ulemâ-yı 'izâm fark ve taşrîh buyurmaları ile kâ'ime hitâbı gâlağ olur. Fârisî'de bilâ-fark kesr-i yâ ve nûn ve şîn ve sükûn-ı yâ ile “be-nişîn” dirler.

ACEMÎ: Bir beldeye yeñi gelüp ol beldenîñ halkı lisânını ve ıştılâhlarını bilmeyene ve şan'atında mâhir olmayana 'ale'l-'umûm ıtlâk olunur. 'Arabî'de faşîhü'l-lisân olmayana feth-i hemze ve cîm ve sükûn-ı 'ayn ve kesr ve medd-i mîm ile “a'cemî” didiklerinden gâlağ olup şan'atında kâmil olmayana feth-i hemze ve râ ve sükûn-ı hâ ve kâf ile “ahrağ” dirler. Ve Fârisî'de feth-i nûn ve mîm (9b) ve sükûn-ı vâv ve hâ ve medd-i elif ile evvele “nev-âmede” ve şâniye medd-i hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı mîm ve sîn ve feth-i dâl ile “hâm-dest” dirler.

ECİNNE: İnsiñ muğâbili cinniñ cem'i ma'nâsına isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de kesr-i cîm ve teşdîd-i nûn ile “cinn” ism-i cins olmağla 'alâ-ğavlin vâhîdi yine i'râb-ı merkûm ile cinnî olduğına mebnî ta'bîr-i merkûm gâlağ olacağı âşikârdır. Fârisî'de cinn mürâdifî zamm-ı kâf-ı 'Arabîyye vâv-ı ma'rûfe ve feth-i hâ'eyn ile “kûhe” dirler. İsti'râd: Ecinne-i merkûma 'Arabî'de qarında olan veled ma'nâsına feth-i cîm ve kesr-i 'Arabîyye ile “kefâne” dirler.

Menkabe: Talebe-i 'ulûmdan Anaçolı memâlikinde tağşîl-i 'ulûm iden bir şahş-ı hod-pesend mâ-ğaşalı ser-mâye-i endek ile cemî' âlemi kıyâsen “menem diger-nist” edâlarıñ peydâ ve ma'mûre-i Anaçolı nazarında perr-i mekes rû-nümâ olduğına mebnî âsitâne-i emn-âşiyâne 'ulemâsından ğayrı baña kimesne hem-pâ olamaz, diyerek Üsküdar'a nüzûl ve ferdâsı sevâhil-i İslambol'dan bir iskeleye yanaşır. “El-ğarîb kel â'mâ” mişdâkı bir çahve dükkânı pîş-ğâhında ârâm ve mütefekkir-i serencâm iken çahve ricâlinden nev-resîde bir çelebi Hâce Efendi: “Teşrifîñiz Anaçolı'dan mı (10a) ve emn-i tarîk var mı?” su'âlinde, “Ecinneler top oynuyor.” cevâbında yine çelebi bilâ-tefekkür: “Cânım Hâce Efendi kaçır aylık?” diyü reddinde cevâba: “Adem-i kudretinden mâ'adâ şemere-i 'ilm-i şerîf olan mîzân-ı inşâf ile muvâzene ve bu beldenîñ şabbı böyle nüktedân olduğda 'ulemâ ve şüyûhı ile mükâlemete bir vech ile hadd-i imkân olmaz.” diyerek der-ân-sâ'at beldesine 'avd ve inşirâf eylemiş. El-'uhdetü 'ale'r-râvî.

İHCÂF: İzhâb ya'ni gidermek ma'nâsına tağdîm-i hâ-i mühmele ve te'hîr-i cîm ile müsta'meldir. 'Arabî'de ma'nâ-yı merkûma delâlet iden kesr-i hemze ve sükûn-ı cîm ve medd-i hâ-i mühmele ile “ichâf”dan gâlağ olup Fârisî'de feth-i râ ve sükûn-ı fâ ile “reffîden” dirler.

AHIR: Devâbb ve mevâşi habs ve rabğ eyledikleri mağall-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de medd-i hemze ve zamm-ı hâ ve sükûn-ı vâv ile “âhûr”dan gâlağ olup 'Arabî'de feth-i

hemze ve tâ ve sükûn-ı şâd ve bâ ile “ıştabl” dirler. Hayvanât ve hademesine zâbit olanlara mîr-âhûr ta'bîri şâyi'dir.

EHVÂL: Vücûd-ı insanda mevcûd beñ ma'nâsına olan medd-i hâ-i mu'ceme ile hâlîñ cem'î diyü isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de kesr ve medd-i hâ-i mu'ceme ile “hîlân”dan gâlağ olup Fârisî'de lafz-ı merķûm be-gâyet şâyi' olmağla (10b) edât-ı cem' ile “hâlâhâ” dirler. Muħarrer olan feth-i hemze ve sükûn-ı hâ ile “ahvâl” anne qarıntası ya'ni tayı ma'nâsına yine medd-i hâ-i mu'ceme ile hâlîñ cem'î tayılar demek olup Fârisî'de kâfeyn-i 'Arabiyyeteyn ve zamm-ı şânî ile “kâkuvân” dirler.

ED'İYYE: Okumağ ve çağırmağ ve ħazret-i vâhibü'l-'aţâyâdan nefsi ve ġayrı için taleb-i ħayr ma'nâsına olan du'ânîñ cem'î olarak teşdîd-i yâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i hemze ve lâm ve sükûn-ı fâ ve hâ ve kesr-i 'ayn ile cem'-i kılletden ef'ile vezninde “ed'iyye”den gâlağ olup Fârisî'de feth ve medd-i hâ ve hâ ve sükûn-ı sîn ve feth-i tâ ile “hâst-hâ” dirler.

Fâ'ide: Tâ-i tavîl ve tâ-i kaşîr ile kitâbet olunan cumû'uh kâ'idesi müfredine nazâr oluna. Eger müfredi tâ ile ise müslimet ve mü'minet gibi cem'leri tâ-i tavîle ile kitâbet olunur. Müslimât ve mü'minât gibi eger müfredi bilâ-tâ ise kâdî ve du'â gibi cem'leri tâ-i kaşîre ile taħrîr olunur. Kuzât ve ed'îye gibi.

EDVİYYE: 'İlaclar ma'nâsına devânîñ cem'î olarak ed'îyye gibi müşeddeden müsta'meldir. Taşarrufi ed'îye gibi olup Fârisî'de feth ve medd-i cîm-i Fârisiyye ve hâ ve feth-i râ “çâre-hâ” dirler.

Fâ'ide: Kavâ'id-i Fârisiyye'dendir ki lisân-ı merķûmda edât-ı teşniye (11a) olmayup mâ-fevka'l-vâhîdi edât-ı cem' ile edâ iderler. Esmâ-i zevî'l-ervâh'dan olup âġiri sâkin olur ise cem'î elif ve nûn ile gelür. Âdemiyân ve periyân gibi. Lâkin âf-tâbân ve mâhân ħareket ve seyirlerine nazaran zî-rûġa mülġakdırlar. Ve merd ü zen cem'inde merdân ve zenân dirler. Eger ismiñ âġirinde hâ-i 'alâmet var ise kâf-ı 'Acemiyye tebdîl ile ferîşteġân ve ħâceġân dirler ve cemâdâtîñ âġiri müteħarrik veya sâkin cem'leri elif ve hâ ile gelür. Bâġ-hâ ve seng-hâ gibi. Ammâ işter-ha şüzûzdandır. Ve neşv ü nemâsı olanlar nebâtât ve eşcâr ve a'zâ-yı ħayvanât veya teceddüd ve taķaşşî üzere olanlar evķât ve ezmân gibi. Bunlar daġi muħarrer cem'inde ħazf idüp fethâ ile iktifâ iderler. Bâd-hâ ve câm-hâ gibi. Şu'arâ-yı 'Acem'den ba'zılarîñ bu kâ'ideye muġâyir ebyâtı görülmüşdür.

EZHAR: Diyârımızda bâġ ve bostanlarda zuhûr ve taħhîr-i 'asîr diyü ma'rûf nebâtât envâ'ından etrâf-ı Mekke-i Mükerrreme'de nâbit koġalık didikleri saza şebîh. Lâkin köki ġalîz ve dalları keşîr ve ince ve ķaddi aşġar (11b) ve ħumret ve şufrete mâ'il ve çiçeġi keşîr ve beyâz ve 'itriyyetli Mekke ayrığı demekle meşhûr ħaşîşîñ ismi. Feth-i hemze ve hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı dâl-ı mu'ceme ve râ-i mühmele ile müsta'meldir. 'Arabî'de ancak kesr-i evvel ile “izġar”dan gâlağ olup Fârisî'de feth-i nûn ve kesr ve medd-i cîm-i 'Arabiyye ile “necîl” dirler.

İZ'ÂN: Müte'addî zannı ile idrâk ya'ni bilmek ma'nâsına lafzen şahih olarak müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i hemze ve sükûn-ı zâl ile sükûnet ve huzû' ve inkiyâd ma'nâsına lâzım olan iz'ândan ma'nen ğalaţ olup "fûlanîñ iz'ânı var" demek ifâde olunan huşûşî sükûnet ve huzû' ve inkiyâd ile nefsinîñ kabûli var demek olur. Fârisî'de feth-i fâ ve yâ ve dâl ve tâ ve sükûn-ı râeyn ve şîn ve nûn ve medd-i mîm ile "fermân-ber-dâşten" dirler.

EZNÂB: Zenbiñ cem'î. Günâhlar ma'nâsına şüyû'una binâ'en kütüb-i şarfıdan "Mağşûd" dîbâcesinde "ez-zâcirü 'ani'l el-eznâb" görülmüştür. 'Arabî'de zamm-ı zâl ve nûn ve sükûn-ı vâv ile "zünûb"dan ğalaţ olup Fârisî'de zamm-ı kâf ve feth-i nûn sükûn-ı hâ-i 'ulâ ile "güneh-hâ" dirler. Hafî degildir ki eznâb feth-i hemze ve sükûn-ı zâl ve medd-i nûn ile kıyruğ ma'nâsına olan zenebiñ cem'î olur. İsti'râd: Kütüb-i şarfıda muşarrahdır ki fa'len (12a) vezninde maşdarıñ 'ayne'l-fi'li sâkin ecvef olanlarıñ ğayride efâl vezninde erba'a-i mezkûreden ğayrı cem'lenmez. Ya'ni bunlara münhaşırdir. Eşkal ve esmâ' ve escâ' ve efrâh gibi. ²¹⁷ الزاجر عن الاذئاب kesr-i hemze ile ifâl bâbından eznebe fi'liniñ maşdarıdır demek tevcîhe mülâyimdir.

ARÂZİ: Arziñ cem'î olup gökler muğâbili yerler ma'nâsına oldığı ma'lûmdur. 'Arabî'de feth-i hemze ve râ ve zamm-ı dâd-ı mu'ceme ve sükûn-ı vâv ile "arazûn" dan ğalaţ olup Fârisî'de zemîn-hâ dirler.

"Mağâmât" şâhibi Harîrî'niñ taḥkîki üzere arz şulâşiyeden olup şulâşî efâ'il vezninde cem'lenmedigine binâ'en feth-i râ ile arazûn cem' olmasının sebebi, aşlı hâ ile arza olup hâ-i muğadreden 'ivażan cem'inde vâv ve nûn gelür. Cem'-i 'azze 'azûn oldığı gibi ve rânîñ meftûh olması aşl-ı cem'î arazât oldığına mebnîdir. Naḥleniñ cem'î naḥalât oldığı gibi "temme tercemetü kelâmihî" arz hemzeniñ fethi ve rânîñ sükûni ile mü'enneş-i semâ'iden ism-i cins olmağla müfredi hâ ile arza olmağ lâzım idi. Harîrî beyânı üzere ve Ebû Sa'îd Sayrâfi'niñ Kitâb-ı Sîbeveyh'den naḥline nazaran arz müfred i'tibâr olunur ise ehliñ (12b) cem'î ahâlî oldığı gibi veya müfredi arza i'tibâr olunur ise leyliñ cem'î leyâliye kıyâsen 'alâ-kile't-taḥdîreyn arâzi olur ve "Kâmûs" ve "Râmûz"da muḥarrer oldığı üzere arzîñ cem'î arazât ve arûz ve arzûn ve arâzi gelüp arâziniñ 'alâ-ğayr-ı kıyâs oldığını beyân eylemişlerdir. Bu tafşil ma'lûm olduğdan şoñra Harîrî'niñ kavline i'tibâr nâ-münâsibdir.

İRTİFÂ' ALMAK: Âlât-ı keşîre-i irtifâ'ıyye huşûşen meşhûr-ı enâm rub'-ı dâ'ire ile şemsiñ derecesine vuḳûfi tâmdır. Me'hûzâtdan olmadığı bedîhi olmağla tevcîhine kâdir olmayanlarıñ tekellümi ğalaţ olur. Aḥz-be-ma'nâ ta'allüm olup "ders aldım ve naşîhat aldım" gibi "irtifâ' aldım" demek "ufuğdan irtifâ'-ı şemsi öğrendim" demek su'âli müveccehdır. İrtifâ'lanmış demek olur. Ya'nî irtifâ'-ı şemse muvâfiğdir, ma'nâsını ifâde ider. Lâkin bu ma'nâda isti'mâli daḥi müvelled olur. 'Arabî-i kuḥḥa taṭbîk kaşd olunur ise bi-ṭarîki'l-mecâzi'l-'aklî, "sa'âtiñiz mürtefi' midir?" demek "âlet-i irtifâ'ıyyesi cânib-i şemse ref olunmuş mudur?" yâḥûd "akrebi bulunduğı

²¹⁷ "Günahlardan alıkoyan."

maḥalden ilerü ya geri li-ecl-li't-taṣḥîḥ ref ü naḥl olunmuş mudur?" (13a) demek olur. Ammâ muḥtere'ât-ı ebnâ-yı zamândan, "benim sa'âtim merfû", kelâmı tevcîhi mümkün olmayan ğalaṭât-ı meşhûreden oldığı keş-şems zâhirdir.

ERCÜVÂN: Aşlı Fârisî olup Türki'de bilâ-tağyîr isti'mâl olunan dıraḥt-ı latîf-i ma'rûfuñ ismi olan ergavanîñ mu'arrebî feth-i hemze ve sükûn-ı râ ile müsta'mel olup 'Arabî'de zamm-ı hemze ve cîm ve sükûn-ı râ ile "ercüvân"dan ğalaṭdır. Lâkin erbâb-ı luğatiñ taṣriḥleri üzere i'râb-ı muḥarrer ile ercüvân nişâstec ta'bîr olunan laṭîf kırmızı rengdir ki bir miqdâr açığına behremân dirler. Gülpenbe reng demek olur.

ERḤİYE: Muṭlağa degirmen ma'nâsına olan raḥâniñ cem'î degirmenler ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de cem'-i keşreti zamm-ı hemze ve sükûn-ı râ ve kesr-i ḥâ ve teşdîd-i yâ ile "urḥiyye" ve cem'-i kıletî feth-i hemze ve sükûn-ı râ ve feth-i ḥâ ve medd-i elif ile "erḥâ"dır. Maḥaline göre bunlardan ğalaṭ olup Fârisî'de bilâ-farḥ feth ve medd-i hemze ve ḥâ ve sükûn-ı sîn ile "âshâ" dirler.

İstiṭrâd: Raḥâ ve ḳafâ gibi şulâsiyyeden olup ef'ile vezninde cem'lenmeyüp ihtilâf şîğaları üzere if'âl vezninde cem'leri gelür. Zîkr olunan irḥâ' ve ikḳâ' gibi ammâ fi'âl vezninde finâ' ve ğirâb ve kisâ gibileriñ cem'leri ef'ile (13b) vezninde gelür. Efniye ve aĝribe ve eksiyye gibi nedâ'nıñ cem'î endiye olması ḳâ'ideye muḥâlîf olmaĝla iki şûret ile tevcîh olunmuşdur. Biri şüzûza ilḥâḳ veya zârûret-i şî'r için ola. Şânisi nedâ'nıñ cem'î endâ olup fe'al cem'î ef'ül oldığına kıyâsen zemeniñ cem'î ezmün gibi endâ cem'î daḥi âḥirine cem'a laḥîḳ olan tâ-i te'nîṣ ilḥâḳ ve zamm-ı dâl ile endüye olduktan soñra binâ-i yâ ṣaḥîḥ olmak için dalıñ zammesi kesreye tebdîl olunup endiye olur. Bu tevcîh ile ḳâ'ide-i külliyyeye ḥalel taṭarruḳ eylemez.

ERDEB: Mekâyil-i Mısrıyye'den ṭokuz kîl-i İslâmboliyye ḥınta-i müteḥammil kebîr ölçeĝiñ ismi. Feth-i hemze ve sükûn-ı râ ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i hemze ve sükûn-ı râ ve feth-i dâl ve teşdîd-i bâ ile "irdebb"den ğalaṭ olup Fârisî'de muṭlağa kebîr ölçek ma'nâsına feth ve medd-i cîm-i Fârisiyye ve zamm-ı râ ve sükûn-ı vâv ile "çârû" dirler.

İstiṭrâd: Ma'lûm-ı 'âḳıl-ı kâmilü'l-'ayârdır ki ihtilâf-ı ḳaṣabât ve emşâr ile evzân ve ekyâliñ tebeddül ve ihtilâfı âşikârdır. Âsitâne-i 'aliyye ṣaniyet 'ani'l-beliyyede mütedâvil olan kîl, ḥınta ve ṣa'îr vesâ'ir ḥubûbâtda yirmi kıyye mer'î olup pirinçde on kıyye mü'eddâdır. Ve beher kıyye dört yüz direm-i tâm-ı cedîdi farz ve taḳdîr olunmuşdur. Beher direm (14a) feth ve medd-i dâl ve sükûn-ı kâf ile "dânek" den mu'arreb olan dört dâniḳ i'tibâr olunmuşdur. İ'râb-ı merḳûm ile dâniḳ Türki'de ḳuş etmegi didikleri (تودری) nâm nebâtıñ mercimekten aşĝar toḥmınıñ ismi olup bunuñ ile muvâzene olunmuşdur.

Obulus ve termese ve ḥemmeşe bunlar daḥi vezn-i merḳûmda olmaları ile dâneke ism olmuşlardır. Ve bir buçuḳ dâneke ğirâmâ ve bunuñ daḥi za'fina ki üç dânek olur. Somuta ve germiyye-i şâmî dirler. Elifini ḥazf ile zamânemizde denk

diyü müsta'meldir. Bundan soñra taz'îf olunup her biri bir tohm ve bezre muvâzene ile kıyâs olunmuşdur.

Ve nısf-ı direme nevât dirler. Hurma çekirdegiñe kıyâs ile ve her bir dânek iki hesâb ile bir direm sekiz kırat taqdîr olunup harnûbe dinmişdir. Kebîr keçiboynuzı çekirdegi ma'nâsına ve her bir harnube taz'îf ile bir direme onaltı şassûc dinmişdir. Feth-i tâ ve teşdîd-i sîn ile şassûc Yunânî'de şarsfûcdan mu'arrebdir. Beyne'l-'aşşâbın sisaliyûs diyü ma'rûf nebâtın tohmıdır. Ve her bir şassûc kâ'ide-i muharrereye tatbîkde bir direm otuz iki habbe olur ki habbetü'l-ħadrâ dirler. Sağız ağacının semeri olup meneviş diyü ma'rûfdur. Ve yine kâ'ide üzere **(14b)** bir direm altmış dört şa'ire olur ki zamânemizde buğdây dirler. Ve şa'ire daği kâ'ide-i mer'iyeye kıyâsen yüz yirmi sekiz pirinç dânesi bir direm olup ürüzze dirler. Ve ürüzzeniñ her biri iki kıyâsı ile bir direm iki yüz elli altı yabânî ħardal tohmını vezn ider.

Bu külfete ibtilâ ma'lûmdur ki habbe-i kebîrede tefâvüt-i evzân-ı hüveydâdır. Direm-i vâhidi evvel vaz'ında sekiz dânek i'tibâr idüp ba'dehû altı dâneke tenzîl eylemişler. Ba'de bu'din vezn-i merķûma mişķâl-i şayrefî tesmiye olunup direm-i vâhid-i tâm-ı cedîdi dört dâneke ħatt ve tenzîl ile zı'fınıñ zı'fına buğdây isti'mâl eylemişlerdir. Mişķâl bir buçuk diremden 'ibâret olmağla kıratı yirmi dört eylediği âşikârdır. Ammâ elmas vesâ'ir cevherlerde kırat ta'bîri hesâb-ı merķûmda şassûc tahrîr olunup zamânımızda çekirdek ve kırat farz eyledikleri vezndir ki diremiñ on altı cüz'ünden bir cüz'idir. Mübeyyi' ve müşteri zî-kıymet olduğundan mu'ameleleri nısf-ı kırat-ı kadîme mebnîdir ki sekiz şassûc ider. Taz'îf ile habbe olup on altı dirler. Kezâlik şa'ire olmağla bir otuz iki dirler. Yine bu şûret üzere olmağla bir altmış **(15a)** dört dirler. Bir def'a daği taz'îf ile yüz yirmi sekiz olmağla böyle ta'bîr iderler. Ya'ni bir çekirdegiñ yüz yirmi sekiz cüz'ünde bir cüz'ü demek olur ammâ dirhem-i şer'î fuķahâ-yı 'izâm keşşerehumullâhu te'âla ilâ âħiri'l-eyyâm ħazerâtınıñ beyânı ħuşûşâ şâhib-i Dürer cenâb-ı monla Ĥüsrev müstebândır ki sîm-i ħâlişden aşğar kıt'a-i nuķûd ya'ni aķçeniñ on dânesi yedi mişķâl olur. Zîrâ Ĥarâc-ı Ebî Yusuf 'aleyhi'r-raĥimehumullâh da ²¹⁸ قبل أن يموت عمر رضي الله عنه بعام الدرهم الواحد درهم ودانقان ونصف دانق muharrer olmasından dirhemden murâd aķçe olduğu kıatı âşikârdır. Ve on aķçe yedi mişķâle râbîta-bend olmasınıñ sebebi zamân-ı 'adâlet-'unvân-ı ħazret-i 'Ömer rağiyallâhu 'anh rabbehü'l- ekbere resîde olunca, naķş-ı dînâr-ı Fârisî ve naķş-ı dirhem-i Rûmî olup aķçe maķâmında aşğar-ı kıat'-ı sîm üç nev' olduğına mebnî beyne'l-bâyi' ve'l-müşteri kıl ü kâl ħâlî olmamağla şuver-i şelâşeniñ meşâķîlini mezc ve şülüşlerini aĥz ile ta'dil buyurup şülüşünü iħrâcda yedi 'aded ħâşıl olup on aķçe yedi mişķâl şer'î ki beher mişķâli yüz şa'ireden 'ibâret olur, ħükm-i şerîfleri me'-ħaz-ı fuķahâ **(15b)** olmuşdur.

Tafşili bir şûretde on aķçe on mişķâl olup şülüşü üç 'aded ve şülüş 'aded ider. Şûret-i şâniyede on aķçe altı mişķâl olup altınıñ şülüşü iki 'aded ider. Şûret-i şâlişe on

²¹⁸ "Ömer(ra) ölmeden bir yıl önce bir dirhem; dirhem ve iki buçuk denktir."

ağçe beş mişkâl olup beş ‘adediñ şülüşi bir ve şülüşân olur. Eslâs-ı muharrere cem’ olduğda yedi ‘aded şahîh hâşıl olur. Tarîk-i esheli ağçede üç şûretiñ muvâfaqatları olup cem’ ve teşlîş olursa yine on ‘aded hâşıl olur. Ammâ mişkâlde muhâlefet olmağla on ve altı ve beş ‘adedler cem’ olduğda yirmi bir olup şülüşi yedi oldığı âşikârdır. Bu şûretde hükm-i kâtı’ halîfe-i şâni ile on dirhem yedi mişkâle râbıta-bend olduğına itâ’at-i ekşer-i nâs mikrâş-derceyb olup bey’ ü şirâda derâhîm ve denânîri kışş ile vezn iderler imiş. Tâ-be-zamân zulm-‘unvân Haccâc’a gelince ya’ni yetmiş beş târihinde beyân olundığı şûretde dirhem ki ağçe mağhalinde râyic olan meskûk sîm kıt’aları üç nev’ olup kışş ile mu’amele olunur iken târih-i merkûmda dârü’l-‘darb binâ olunup vezn-i merkûma mu’tâbık lâkin mağşûş ve sûre-i ihlâş-ı şerîfe resm ile darb olunup ba’dehû Yusuf bin ‘Ömer ve Hârûnü’r-Reşîd ve Me’mûn ve (16a) Vâşık-billâh halîfeler kâmilü’l-‘ayâr sîm-i hâlîşden on ağçe yedi mişkâl ka’ eyledikleri “Behcetü’t-Tevârîh”de muharrer olmağla gûyiyâ bu tafşil kütüb-i fıkhiyyeniñ icmâlini beyân olur. Hattâ Hârûnü’r-Reşîd’iñ vezîr-i kebîri Ca’fer-i Bermekî sa’y ve himmetiyle dinâr daği gıll u gışdan taşfiye olduğına şâhid beyne’l-a’câm zer-i hâlîş ve kâmilü’l-‘iyâre zer-i Ca’ferî itlâkları kâfidir.²¹⁹ بالشىء بالشىء يذكر ba’zî kütübde görülen ve hâtır-nişânımız olan esmâ-i evzân bu mağama kayd ü şebti münâsib görüldi.

Dirhem, dîbâce-i risâlede Fârisî’den mu’arreb diyü şebt olunmuş idi. Kütüb-i kudemâ lihâza-i fakîr olmağla ‘ağla mülâyim olduğına mebnî tekrâr olundu. Vezn-i merkûma bunduğa ve cercer-i cîm ve berdâr-ı şağîr ve on altı kırât ki vezn-i dirhem vâhid-i şayrefidir, iksonâfin dirler. Ve altmış dört şa’ire vezn-i merkûmda olmağla bakla-i mışriyye dirler. Ammâ bir mişkâle cevze-i nabtiye ve fülci-yârîn ve berdâr-ı kebîr dirler. Eger mâyi’âtdan olur ise mil’ağa daği dirler. Ve bir mişkâl ve şülüş-i mişkâle dinâr ve bir buçuk mişkâle huzâmâ ve iki mişkâle hâmâ-yı şağîr ve iki buçuğuna seyyi’ûn ve üç mişkâle hamâ-yı kebîr ve üç buçuk (16b) mişkâl ve üç kırâta “tûlâ” ve dört mişkâle “cevze-i mülkiyye” ve dört buçuk mişkâle “istâr” ve iki istâra “nâtil ve yentîl” ve altı istâr ve rub’-ı istâr vezninde olana “sigirce-i mu’tlağa” ve âbî olur ise “mişreba” ve altı mişkâl vezninde olana “cevze-i mu’tlağa” ve “huzme” ve eger a’şâbdan olur ise “kabza ve kef” ve on yedi mişkâle “kabâsâd” dirler. Ammâ uquyye ki ekşer bilâd-ı ‘Arab’da müsta’meldir. On iki dirhemden ‘ibâret olmağla nişfina “neştûn-ı şağîr” ve üç rub’una “yemnînâ” dirler. Kezâlik oniki dirheme “ûykûs” ve “erdiye” ve mâyi’âtdan ise “kavanos” daği dirler. Ve üç uquyyeye “neştûn-ı kebîr” ve “segirce-i şağîr” ve yedi uquyyeye “‘armî ve tavtûli” ve tokuz uquyyeye “segirce-i kebîr ve şadfe” dirler. Ve “rağl-ı Bağdâdî” yüz otuz direm vezn idüp “rağl-ı Mekki” yüz elli ve “rağl-ı Medeni” yüz seksen direm ile mevzûn dirler ve “rağl-ı Mısrî” yüz kırk dört direm ve “rağl-ı Şâmî” altıyüz direm ve “rağl-ı Anâki” sekiz yüz direm ve “rağl-ı Anâtolî” ki batmân ta’bîr iderler. Altı kıyye-i İslâmbolî’den ‘ibâretdir. “Menn-i mu’tlağ” iki yüz altmış direm “Mekki” iki

²¹⁹ “Bir şey başka bir şeyle tanımlanır.”

yüz kırk direm ve “Şâmî” yedi yüz yirmi direm ve “Halebî” altıyüz direm ve “menn-i kudsi” biñ direm vezn iderler ve “kıst-ı muṭlak” beş yüz yirmi direm “kıst-ı kennâs” iki yüz on altı direm “kıst-ı Anṭâlikî” iki yüz ve ikibuçuk diremdir. (17a) Ve “medd-i Irâkî” yüz yetmiş üç direm ve “müdd-i muṭlak” iki yüz altmış diremden ‘ibâret olup “güliçe” daḥi vezn-i merķûmdur. Ve “inâb” iki yüz yirmi beş direm ve “devrak-ı muṭlak” üç yüz toḫsan direm olup “çevrak” daḥi dirler. Ve “kîle-i kadîme” dört yüz seksen yedi buçuk direm ve “teffe-i ḥarîr” altı yüz on direm ve “ibrîk” altı yüz elli direm ve “şâ” biñ kırk direm oldığı meşhûr lâkin şadaḳa-i fiṭr ḥesâbında der-dest-i sûḳiyûn olup altmış dört buğday vezn iden direm ile ‘ale'l-‘amyâ miḳdâr-ı merķûmı vezn ve ḥesâb ḥaṭâ olacağı rûşenâdır ve “cevhîn” biñ üç yüz elli direm ve “mekûk” biñ dört yüz altmış ikibuçuk direm ve “cerre-i şaḡîre” iki biñ seksen direm ve “cerre-i muṭlak” sekiz biñ üç yüz yirmi direm ve “kîl-i kadîm” toḫuz biñ üç yüz altmış direm ve “devrak-ı Anṭâlikî” on biñ sekiz yüz direm ve “ḳafîz” on bir biñ yedi yüz direm ve “ḳantâr-ı kadîm” on iki biñ direm ve “ḳantâr-ı İslâmbol” kırk dört kıyye-i Rûmîden ‘ibâret olup yüz lodire farz ile beheri yüz yetmiş altı diremden mecmû’ı on yedi biñ altı yüz direm ider ve “erdeb-i reşîdi” ḥıntadan yüz seksen kıyye ve “ürz”den yüz elli kıyye “erdeb-i dimyâṭî” iki yüz yirmi beş kıyyedir. On erdeb-i dimyâṭî on yedi (17b) reşîdi kıyyâsı müte‘arîfdir. “Cerre-i Anṭâlikî” yirmi dört biñ beş yüz altmış direm ve “veşâk” fetḥ-i vâv ve sîn ve sükûn-ḳaf yetmiş biñ dört yüz direm ider. “Ṭâlikûn” bir yük altmış biñ altıyüz direm “kurre” zamm-ı kâf ve teşdîd-i râ ile yedi yük kırk sekiz biñ sekiz yüz direm ider. Kütüb-i fıkhiyye ve luḡat vesâ’ir bi’l-münâsebe evzân ve ekyâl muḥarrer olan maḥallerde direm ve mişḳâlî beyân olunmayup ḥîn-i mürâca’atda külfet-i ‘azîmeye ibtilâ’ hüveydâ olmaḡile bu ‘ucâle eṣaḥḥ-ı aḳvâle taṭbîḳ ve cümlesiniñ evzânı dirheme taḥvîl ile şebt ü ḳayd olundu. Meşelâ Dürer’de muḥarrer oldığı üzere ²²⁰ الصاع كيل يسع ثمانية ارطال . Ammâ Ḳâmûs’da الصاع اربعة امداد كل مد رطل و ثلث . المد بالضم مكيال وهو رطلان عند اهل العراق . ورطل وثلث عند اهل الحجاز او [ملء] مكك كفي الانسان المعتدل . والرطل اثني عشر اوقية . والاوقية اربعون درهما والاوقية بالضم سبعة مثاقيل كالاوقية ²²¹ Harfî goftem ve kıss ‘aleyhi’l-bâḳî.

ERDEBÎL: İḳlîm-i ‘Acem’de ba’de’l-ḥicret seksen beş sâlinde Muḥammed bin (18a) Mervân irâdesiyle binâ olunan belde-i meşhûre olup fetḥ-i dâl ile müsta’meldir. ‘Arabî’de zamm-ı dâl ile “Erdübil”den ḡalaṭ oldığı “Lübâb” da bu siyâḳda lübb olmuştur ki bânisine nisbet ḳâ’ide-i kadîme olmaḡile belde-i merķûma zamm-ı dâl ile Erdübil bin Ermîn bin Lunṭi bin Yunân binâsı oldığına mebnî nisbet olunmuştur.

²²⁰ Sa’ sekiz ritıldan oluşan bir ölçüdür.

²²¹ Sa’ dört müddür. Her bir müd, ritl ve sülüstür (üçte bir). Müdd mimin ötresiyedir. Iraklılara göre Mikyal iki ritıldır. Hicazlılara göre ise Bir ritl ve sülüstür (üçte bir). Ya da müdd mutedil yapılı bir insanın iki avuçunun dolusu anlamındadır. Ritl on iki ukkayyedir. Bir ukkayye kırk dirhemdir. Bir ukkayye ötreli. yedi miskaldir ukkayye ilk harfî ötreli ve ya harfinin şeddesiyle kırk dirhemdir.

Belde-i merķûme Zincân'a beş merħale ve Ĥav nec'e yirmi beş fersaħ ve Tebriz'e yine yirmi beş fersaħ olup tûl-i beledi "عد" ve 'arz-ı beledi "زر" derecedir. Lâkin zarâfet-i a'câmdan feth-i dâl ile Erdebîl ferhenglerde görülmüşdür. Ebû Ĥâmid Endülisî'den mervîdir ki ĥâric-i belde-i merķûmede iki baţman miķdârı fûlâda şebîh bir ĥacer-i muşayķal var imiş. Ĥîn-i ihtiyâcda ol ĥaceri 'araba ile şehre getürdüklerinde maţar nâzil olup taşra çıķmayınca sâkin olmaz imiş. Ve şâhân-ı 'Acem'den âl-i Şafeviyye'niñ ceddleri kıdvetü'l- meşâyîh Şafiyüddin İşķaķ bu beldeye mensûb olup medfeni daĥi anda imiş.

ARDIC: Serv-i cebelî kısmından mîvesi nebķa ve şeceri ve varakı ılguna şebîh etrâf-ı cibâl-i âsitânede daĥi mevcûd olup toĥmı ve şeceri ma'rûflardır. Çagatâyî'de feth-i hemze ve sükûn-ı râ ve zamm-ı tâ ve vâv işbâ'ı ile "artûc"dan ġalaţ olup (18b) 'Arabî'de feth-i hemze ve zamm-ı hâ ve sükûn-ı bâ ve lâm ile "ebhül" ve Fârisî'de feth ve medd-i nûn ve zamm-ı zâ-i Fârisiyye ve sükûn-ı vâv ve âĥirinde nûn ile "nâjûven" dirler.

URUZ: Ya'ni pirinç. Ĥubûbât-ı meşhûreden olmaĥile ismi zamm-ı hemze ve râ ve sükûn-ı zâ ile müsta'meldir. Yunânî'de "irîz"den mu'arreb feth-i hemze ile 'azd vezninde "erz"den ġalaţ olup Fârisî'de kesr-i bâ-i Fârisiyye ve râ ve sükûn-ı nûn ve âĥirde cîm ile pirinç ve "biring" daĥi dirler. Fîrûzâbâdî'ye teb'aiyyeten 'azd vezninde "erz" taĥrîrimizden soñra Cemâlüddîn Muĥammed bin Aĥmed bin Câmî'in "Nâzır-ı İnsân 'Aynü'l-Ma'ânî el-Edebiyyeti fî-Żabţil-Luġati'l 'Arabiyyeti" nâm mü'ellesinde taşĥîhimiziñ 'aksi ya'ni feth-i hemze ile ġalaţ ve zamm-ı hemze ile "urz" şaĥîĥ olduĥını Farâbî'den nakli müşâhedemiz olduĥda lisân-ı 'Arabî'de vârid olan esmâ-i pirinciñ cümle şuverini kayd münâsib görüldi. Żamm-ı râ ve sükûn-ı zâ ile "ruzz" ve kesr ve medd-i râ ile "rîzz" ve kâbil vezninde "âriz" ve 'ađud vezninde "aruz" ve feth-i hemze ve zamm-ı râ ve teşdîd-i zâ ile "eruzz" ve kezâlik zamm-ı evvel ile "ürüz" ve zamm-ı hemze ve sükûn-ı râ ile "ürz" ve zamm-ı evvelîn ve taĥfif-i şâliş ile "ürz" ve zamm-ı râ ve teşdîd-i zâ ile "rüz" ve zamm-ı râ ve sükûn-ı nûn ile "rünz" müsta'meldir. (19a)

Bilâd-ı 'Acem'de şehir-i Gilân'in ekşer maĥşûli pirinç olmaĥile ĥalkı çendân ĥubûbât-ı sâ'ireye iltifât itmeyüp bi'l-cümle ta'âm ü nânları pirincden olup ve i'tikâdları ĥükemâ-yı Hind'in müdâvemeti mûcib-i tûl-i 'ömr ve şıĥhat-i beden kavillerine i'timâd ve şemere-i tecrübeleri bir şaĥs 'ömr-i tabî'yi tekmîlden muķaddem fevt olsa "nân neĥordi çerâ merdî" diyü mâtem ve nevĥâ iderler imiş.

ERZİRÛM: Meşhûr belde-i cesîmedir. Arzırûm daĥi dirler. 'Arabî'de "Erzenü'r-Rûm"dan ġalaţdır. Zîrâ feth-i râ ve zâ ile rezen maĥall-i 'âlî ve çuķurları olup mâ' müctemi' olan yere dirler. Binâ'en-'aleyh belde-i merķûma "Erzenü'r-Rûm" tesmiye olunmuşdur. Rûm emâkininiñ mürtefi' ve 'âlîsi ve âbı daĥi mevcûd dimeĥi ifâde ider. Veya Aĥlâţ'a üç merħale olan belde-i diĥer Erzen'den fark içün Rûm ile taķyîd

iderler. Ve Kâmûs'da dağı ²²² ارزن كآهر بلدة بأرمنية تعرف بأرزن الروم diyü muharrerdir. Ve ħarf-i dâlda “devâti” taşhîhimiz zeylinde beyân olunan kavâ'id-i nisbete kıyâsen cüz'-i evveline nisbet ile muhaddişinden ‘Abdullah bin Cedîdü'l-Erzenî dağı belde-i merķûmeye mensûbdur. Ve tûl-i beledi “نز” ve ‘arz-ı beledi “لطال” derece ve dağıkadır.

ERZİNCÂN: Belde-i ma'rûfedir. Sivâs ve Erzenü'r-Rûm ile üçünüñ beynleri kırkar fersahdır. Fârisî'de (19b) cîm yerine kâf-ı Fârisiyye ile “Erzingân”dan mu'arrebdir. Tûl-i beledi “سح” ve ‘arzi “لطن” derece ve dağıkadır.

ERİŞTE: Ĥamîrden kaçayıf şûretinde kaç' ile tabh olunan ta'âm-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de kesr-i râ ve sükûn-ı şîn ve hâ ve feth-i tâ ile “rişte”den ġalağ olup ‘Arabî'de kesr-i hemze ve râ ve sükûn-ı tâ ve teşdîd-i yâ ile “ıtrıyye” dirler.

İRGÂD: Ekşerî sefâyinde ip bükme ve lenger ihrâc itmek için isti'mâl olunan âlet-i ma'rûfeniñ ismi. ‘Arabî'de ziyâde burmağ ma'nâsına olan kesr-i ‘ayn ve sükûn-ı râ ve feth ve medd-i kâf ile “ırķâd”dan ġalağ olup Fârisî'de kesr ve medd-i yâ ve cîm-i ‘Acemiyyeler ve feth-i dal ve sükûn-ı nûn ile “pîçiden” dirler. Mellâhîn beynlerinde çekmek ma'nâsına “bocı” isti'mâlleri şâyi' olup âlet-i merķûmeniñ kebîrini i'mâlde “bocı ırķâd” diyerek “bocirġad” dağı ism olması âşikârdır.

ERGÂNÛN: Tâ'ife-i efrenciñ eyyâm-ı mu'ayyenelerinde kenîsede çaldıkları sâz-ı kebîriñ ismi. Fârisî'de feth-i hemze ve ġayn ve sükûn-ı râ ile “erġanûn”dan ġalağ olmağla ‘Arabî'de ism-i maġşûşuna zafer-yâb olamadığ. Sâz-ı merķûmuñ müte'addid şaġir ü kebîr kıamış ġibi derûnı tehî kıalaydan izâbe olunmuş mezâmîri olup zîr ü bâm uşûli ile tertîb olunmuşdur. Verâsında körük çekildikçe ħâşıl olan hevâdan ol mezâmîr (20a) mûsikâr ġibi şadâ virir. Sâz-ı mezbûr ħâlâ ġalağa'da kenîse-i tâ'ife-i merķûmede mevcûddur.

ARK: Bâġ ve bâġce etrâfına def'-i a'dâ veya cereyân-ı mâ için ħafr olunan ħandağ-i ma'rûfuñ ismi. ‘Arabî'de feth-i ħâ-i mu'ceme ve sükûn-ı râ ile “ħarkğ”dan ġalağ olup Fârisî'de feth-i fâ ve kâf ve sükûn-ı râ ve nûn ile “ferkend” dirler.

ERİK: Envâ'î ma'rûf mîveleriñ ismi. Çaġatâ'ide zamm-ı hemze ile “ürük”den ġalağ olup ‘Arabî'de kesr-i hemze ve teşdîd ve medd-i cîm ile “iccâş” ve Fârisî'de medd-i hemze ve lâm ile “âlû” dirler.

ERMİYYE: Tāvâ'if-i naşâradan ma'rûf tâ'ifeniñ mensûb oldukları iklîm ma'nâsına feth-i hemze ve yâ-i vâhîde ile müsta'meldir. ‘Arabî'de nâhiye-i merķûmeniñ ismi. Kesr-i hemze ve sükûn-ı râ ve kesr ve medd-i yâ-i evvelî ve teşdîd-i yâ-i şâniye ile “irminiyye”den ġalağdır. Ve küre-i merķûmeniñ mâlik-i evveli yine kesr-i hemze ile İrmin bin Yâfeş bin ħazret-i neciyyullâhi ‘aleyhisselâm olmağla aña nisbet olunup mevşûfi mü'ennes mülâħaza olunmağla tâ-i te'nîş izâfesiyle bu şûretde nisbet

²²² Erzen “Ehmer” vezninde olup, Ermenistan'da Erzeni'r-Rum diye bilinen bir şehirdir.

olunmuştur. Ya'ni küre-i Erminiyyet dimekdir. Egerçi tâ'ife-i mesfûreniñ nisbeti kâ'ideye tatbîken şûret-i âher lâzım idi. Lâkin Fîrûzâbâdî Kâmûs'da ²²³ و النسبة ارمني بالفتح diyü taşrîh eylemişdir. Ve “ermen” feth-i hemze (20b) ve sükûn-ı râ ile Âzerbâyecân'da bir vilâyet ismi olmağıle bâlâda muharrer emâkiniñ gayrıdır.

ARMÛD: Envâ'î keşîr mîve-i ma'rûfeniñ ismi. Çağatâyî'de feth-i hemze ve âhirde tâ ile “ermût”dan ğalağ olup 'Arabî'de zamm-ı kâf ve teşdîd ve feth-i mîm ve şâ ve feth ve medd-i râ ile “kümmerâ” Fârisî'de yine feth-i hemze ile “emrûd” dirler.

ERYÂH: Rüzgâr ma'nâsını ifâde iden rîhiñ cem'î olarak müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i hemze ve sükûn-ı vâv ile “ervâh”dan maqlûb olup Fârisî'de feth ve medd-i bâ ve hâ ve sükûn-ı dâl ile “bâdhâ” dirler. Hafî degildir ki taşgîr kelimeyi aşlına ircâ' etmek ile rîhiñ muşagğarı “revîha” geldiği ma'lûmdur. Aşlı vâvî ve iştikâkı “revh” den oldığı âşikâr oldığına mebnî kesr-i râ ile “rivh” olup vâv sâkin mâ-ğabli meksûr olmağıla yâ'ya kalb olunup yâ daği hâli üzere harf-i medd kılınup “rîh” olur. Ammâ cem'inde 'illet-i merķûme mevcûde olmamağıla aşlı üzere “ervâh” gelür. Şevb ve havz ef'âlden cem'lendiklerinde eşvâb ve ahvâz oldığı gibi ve bu bâbda vâv'ı yâ'ya kalb ile “eryâh” daği denilür. Eger su'âl vârid olur ise ki 'ıydıñ cem'î a'yâd gelür. Maa'-hazâ aşlı 'âde ye'ûdu bâbından vâvîdir. Cevâbı ağac ma'nâsına olan 'ûduñ cem'î a'vâd olmağıla def'-i iltibâs için yâ ile gelmişdir.(21a)

EZEB: Mışır ve bilâd-ı sâ'irede müretteb ve ma'rûf 'askerîniñ isimleri. 'Arabî'de mücerred ya'ni ergen ma'nâsına olan feth-i 'ayn ve zâ ve sükûn-ı bâ ile “‘azeb”den ğalağ olup Fârisî'de zamm-ı mîm ve lâm ve sükûn-ı nûn ve kâf-ı Fârisiyye ile “mülünk” dirler. Bu isim ile kadîmde âsitâne-i emn-âşiyânedede daği müretteb olan 'asâkire el'an cebeci itlâk olunur.

AZİF: Lafzen şahîh lâkin hâzır ve vâķî ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i hemze ve kesr-i zâ ile muntazır ve qarîb ma'nâsına oldığına âyet-i kerîme esta'izubillâh ²²⁴ أُرِفَتِ الآزِفَةُ şahid-i kavîdir. Fârisî'de hâzıra medd-i hemze ve feth ve feth-i mîm ve dâl ile “âmâde” ve vâķı'a zamm-ı bâ ve sükûn-ı vâv ve feth-i dâl ve izhâr-ı hâ ile “bûdeh” ve muntazıra kesr-i nûn ve feth-i kâf ve tâ ve sükûn-ı hâ ve şîn ve medd-i dâl ile “nezdîk” dirler.

ESBÂB: Giyilecek envâ'î melbûsâtıñ ismi. 'Arabî'de şelbiñ cem'î. Feth-i hemze ve sükûn-ı şâ-i müşelleşe ile “esvâb”dan ğalağ olup Fârisî'de feth ve medd-i cîm ve hâ ve feth-i mîm ve sükûn-ı hâ ile “câmehâ” dirler.

ISPANÂK: Me'kûl u meşhûr sebzeniñ ismi. Fârisî'de kesr-i hemze ile “ispenâh”dan ğalağ olup mu'arabi bâ-yı 'Acemi fâ'ya tebdîl ile “ısfanâh”dır.

USTURLÂB: Âlât-ı irtifâ'ıyyeden şey-i ma'rûfuñ ismi. Yunânî'de (21b) feth-i hemze ve tâ ve sükûn-ı sîn ve râ ile “esterlâb”dan ğalağdır. Lisân-ı merķûmda “ester”

²²³ Nisbetli hali, hemzenin üstünü ile “Ermeni” şeklindedir.

²²⁴ “Kıyamet iyice yaklaştı.”

mîzâna ve “lâb” şemse dimeleri ile terâzû-yı âfitâb ma'nâsına mü'ellif Micestî kebîr Baṭlamyûs îcâd idüp tesmiye eylemiştir. 'Alâ-ḳavlin mûcidi olan ḥakîmiñ ismi ola ve 'alâ-rivâyetin ḥazret-i İdrîs 'alâ-nebiyyinâ ve 'aleyhisselâmîñ maḥdûmları ismi. Yine şems ma'nâsına “lâb” tesmiye olunmağla anlara nisbet olunmuş ola.

'Arabî ve Fârisî'de daḥi bu isim ile ma'rûfdur. Şûret-i vaz'ı bu vâdide gûş-zed-i faḳîrdır ki İskender-i Yunânî'den soñra üçüncü pâdişâh ḥakîm-i müşârün-ileyh Baṭlamyûs küreviyye-i 'âleme zehâbına mebnî arâzi ve eflâki şekl-i kürede taşvîr ü terkîm ve 'âlem-i ulvî ve suflî aḥvâline ittîlâ'ı tetmîm ḥâlinde iken bâdiye-rev ve ḥayme-nişîn olmaları ile ekşer evḳâtda küreteyn-i merḳûmeteyn ser-i a'dâ gibi meydanda gâltân olup yevmen mine'l-eyyâm şahrâ-rev bir deve küre-i eflâke vaz'-ı ḳadem ile zemîne munṭabîḳ olduğunu ḥakîm-i dâna-dil müşâhede eyledikde der-'aḳab hedefeteyn vaz'ı ile usturlâb tesmiye olunmuşdur. Usturlâb-ı merḳûmı daḥi teshîl içün terbi' idüp ile'l-ân müsta'mel olan rub'-ı dâ'ire olmuşdur ve küre-i 'arzı daḥi taştîh ile 'ilm-i coğrafiyye eşkâlini tertîb eylemiştir. El-'uhdetü-'ale'r-râvî.

ÜSKÜDÂR: Âsitâne-i devlet-âşiyâne-i (22a) Ḳoştantiniyyetü'l-maḥmiye muḳâbilinde ekşer-i bilâd-ı Anaṭolî'dan Rûm İline aḳreb ma'ber ve iskele olan ma'rûf belde-i cesîmeniñ ismi. Fârisî'de sefâyin ve zevâriḳ bağlanan iskele ve şu geçidi ve maḥall-i leb-i deryâ-yı kebîr ma'nâsına zâl-i mu'ceme ile “Üsküzâr”dan gâlaṭ olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı râ ve medd-i fâ ile “mürfe” dirler. Ammâ dâl-i mühmele ile Fârisî'de “Üsküdâr” ebnâ-yı zamânemiziñ nev-îcâd ve ṭavr-ı Firengîdir, diyü taḥsîn ü ıtrâ ile naḳl eyledikleri şûret-i ḳadîmedir ki birbirine ḳarîb menzilḥâneler tertîb ve her maḥalde tüvânâ esbe râkib âdemler ḥâzır ve müheyyâ olup evâmiri birbirine îşâl ü i'tâ ile zamân-ı ḳalilde mekân-ı ba'de ḥükm-i şâhî vâsıl olur. Bu şûrette olan ulağîñ ismi olup “çirileci” ve “yâm” daḥi didikleri “Ferheng-i Cihangiri” de muḥarrerdir. Ve Üsküdâr ḥîn-i fetḥde ḥâlî ve ancaḳ ma'ber-i ḳadîm ve iskele olup ba'dehû ḳarye-i şağire olduğına şâhid Kekbûze'ye tâbi Üsküzâr ḳaryesinde diyü muḥarrer-i 'atîḳ ḥüccet görülmüşdür. Üsküzâr menzilḥâne ma'nâsınadır dimek nâ-be-maḥaldır.

İSKENDER: Kesr-i hemze ve sükûn-ı sîn ile melikeyn-i 'azîmeyn isimleri olmaḳ üzere meşhûrdur. Yunânî'de fetḥ-i hemze ve medd-i lâm ve sîn ve râ ile “Alâsândrâ” niñ mu'arrebî fetḥ-i hemze ve sükûn-ı sîn ile “Eskender”den gâlaṭ olup (22b) Fârisî'de kesr-i hemze ile isti'mâline vâḳıf olanlar gâlaṭdan ḥalâşa çâre bulurlar. Fâ'ide: Ḳâdı Beyzâvî 'aleyhirraḥme sûre-i şerîfe-i Kehf'de âyet-i kerîme esta'izubillâh ²²⁵ ويسفلونك عن ذي القرنين tefsîrinde ya'ni İskenderü'r-Rûmî buyurmuşdur. Ve Ḳâmûs'da daḥi ²²⁶ الاسكندر بن الفيلسوف و ذو القرنين اسكندر الرومي kelâmılarından İskender bir olmaḳ münfehimdir. Ammâ “Târiḥ-i Ḥâmîs”de taşriḥ-gerde-i Ḥüseyn-i Diyârbekrîdir ki İskender-i evvel îmân ve şalâḥında ittifâḳ ve nübüvvetinde ihtilâf

²²⁵ “Sana Zülkarneyni sorarlar.”

²²⁶ “Filozofun oğlu İskender. Zülkarneyn ise İskender er-Rumî'dir.

olup Qur'ân-ı Kerîm'de mezkûrül-ism tâlîb-i âb-ı hayât ve mâlik-i cemî' memâlik ve bâni-i sedd-i Ye'cûc ve mâni'-i mesâlik İskender-i Zülkarneyn Mekke-i Mükerrreme'ye gelüp hazret-i Halîl ve İsmâ'îl 'aleyhisselâmiñ binâ-i beyt-i erkeme iştigâllerin gördükde sebebinden su'âl ve me'mûruz cevâbında bürhân talebinde derhâl beş 'aded kebş kıyâm ve nebiyyîn-i mükerrremîniñ me'mûriyetlerine şehâdet eyledikleri ve tevârîh-i sâ'irede sene-i hübûtiyyeniñ üç bin dört yüz altmış sâlinde binâ' sedd eylediği ve ismi 'alâ-kavlin Merzyân ibn Merzîd bin Yunân bin Yâfeş bin Nûh 'aleyhisselâm olup vezîri hazret-i Hızır 'aleyhisselâm olduğu mufaşşalan muharrerdir.

Ve şânisi İbn-i Filîkos diyü meşhûr olan aşıl nesebi Dârâ bin Behmen'e bu şüretde ittîşâli mervîdir ki Filîkos duhteri nâhidi Dârâ'ya (23a) tezvîc ve irsâl eyledikde halvet-i şahîha vukû'undan sonra Dârâ mezbûre-i nâhîd buhr 'illetine mübtelâdır. Ya'ni ağzı koçar diyüp pezerine ircâ'ında hâmil bulunmağla Filîkos halveti inkâr için hamli kendüye nisbet idüp duhter-i mezbûreniñ 'illetine daği İskender vos ya'ni şarımşak ile tedâvî itmekle zühûr-ı veled de devâ-yı merkûm ismiyle tesmiye olunmuşdur. Ve rûy-ı arzda onaltı şehir binâ idüp kendüye nisbet iden daği budur ki meşhûrî Mışır İskenderiyyesidir.

Vech-i tesmiye-i İskender-i evvel kavmi da'vet-i İslâm sebebi ile iki def'a başından mağall-i karneyne darb ve helâk idüp Hâk Te'âlâ yine ihyâ eylediği ola veyâhud iki dâfresi ya'ni başında iki örölmüş saçı ola veya pezeri fenn-i nücûma âşinâ olmağla velâdeti sa'at-i sa'de teşâdüf eylesün diyü pâyını mağall-i hurûcuna sedd eyledikde başına rast gelmek ile iki çatal olması ola veya rüyâsında şemsîni iki tarafını tutmasının ta'bîri Fâris ile Rûm saltanatını cem' eylemesi ola veya maşriq ve mağribe seyr eylemesi ola veya zamânında iki karn inqirâz bulması ola veya başında boynuz gibi iki kemük pâresi olması ola veya kemâl-i şecâ'atinden Türk ta'bîri gibi çoçyigit demek ola veya muharrer olduğu üzere me'mûriyyet-i binâ-i beyt-i mükerrreme beş 'aded çoçuñ (23b) şehâdetleri ola veya altundan iki boynuzı ola ki sorgûc andan kalmışdır.

Veya başınıñ iki tarafı nuhâsdan ola veya pezer ve mâderi 'arîk ve aşıl ola veya 'ilm-i zâhir ve bâtın kendüye i'tâ olunmasından ola veya nûra ve zulmete duhûlünden ola ve İskender-i şâni daği ba'z umûrda müşâbeheden Zülkarneyn nâmıyla meşhûrdur. Târîh-i muharrereniñ beş biñ iki yüz seksen sekiz sâlinde vefât eylemişdir. Alâsândır anıñ mu'arrebî şânîniñ ismi olduğu tercih-gerde-i müverrihîndir.

İstîtrâd: Ümmet-i merhûme-i Muhammediyye'den hazret-i 'aliyyi'l-Murtażâ rağiyallâhü 'anh cenâblarına daği Zül'karneyn tesmiyesine sebep ser-i 'âlîlerinde gâzâdan ve sebep-i şehâdetden olan iki şakq veyâhud: "Sen cennetiñ Zül'karneynisin" diyü vârid olan eşerden ya'ni cinânıñ cemî' eţrâfını seyr ve sülûkları murâddır. Veya ümmetden iki karn zamân ü vaqt gördükleri veya vâlid-i mâcid-i haseneyn-i ahseneyn olmaları veya haremeyn-i muhteremeynde kemâl-i nüfûz kelâmları veya Cemel ü Şıffîn gibi iki vaq'a-i u'zama vukû'ı veya ويا انا مدينة العلم وعلي

²²⁷کابل-ی شریفینه مآ-شاداک بۇیۇرملاری ىلە ʿىلم-ى زآھىر و ʿىلم-ى بآٲىن شآھىبى اولۇقلارى ىچۇندۇر، دىيۇ باʿزى کۇتۇبده تاʿدآد ۇ بىئآن اولۇنمۇشۇر.

İSLÂMBOL: Dârü'l-fuḥûl şânehallâhu Teʿâlâ ʿani'z-zarari'l-ma'lûm ve'l-mechûl keşîrû'l-İslâm ma'nâsına (24a) oldığı ma'lûm-ı zevi'l-ʿukûldür. Ve ḳavl-i âti üzere bol “be-maʿne'l-Medîneti” olup lafz-ı İslâmbol ʿArabî ve Rûmî iki lafzdan mürekkeb ve gül-âb ve sîm-âb kelimeleri gibi muzâfun-ileyhi muzâf üzere taḳdîm ile Medînetü'l-İslâm ma'nâsına vaşf-ı terkîbi olmak daḫi muḫtemeldir. Ammâ İstanbul bir aşıla mebnî olmayup muḫtereʿâtdan olması mülâyimidir.

Zîrâ elfâz-ı Rûmiyyede iki cüz'den mürekkeb olup ʿalâ-ḫâlihi ma'nâ daḫi ifâde eylemediği âşîkârdır. Lisân-ı merḳûmda kesr-i hemze ve sükûn-ı sîn ve medd-i tâ ile “istâ” ʿArabî'de “ilâ” ve zamm-ı yâ ve sükûn-ı vâv ve kesr-i lâm ile “bol” belde ma'nâlarıdır. Türkî'de ḳaşabaya dimek olur. Bu taḳdîrce: “Nereye gideyorsun?” su'âline cevâb olur. Rûm İlinde kirâren mesmû'umuz olmuşdur. Lisânlarınca “potepayez” diyü su'âlimizde eger ḳaşabaya giderler ise “İstâbol” ve eger ḳaryeye giderler ise “İstâḫûri” diyü cevâb virirler idi. Muḫteriʿân-ı elfâz taḫsîn-i kelâm içün ziyâde-i nûn ve sükûn-ı lâm ile İstanbul dimeleri mülâyimidir. Ve şukûk-ı şerʿiyye ve şukûk-ı pâdişâhiyyede İstanbul taḫrîr ve tersîm olmaması lâ-aşl olduğına bürhândır.

ASLAN: Ḥayvân-ı mufteris-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de fetḫ-i hemze ve sükûn-ı râ ile “arşlan”dan ḡalaṫ olup ʿArabî'de “lâyuʿad ve lâyuḫşâ” isim ve künyeti mevcûd ammâ (24b) meşḫûri fetḫ-i hemze ve sîn ve sükûn-ı dâl ile “esed”dir. Ḥayâtü'l-Ḥayevân'da İmâm Demîrî rivâyeti üzere ḫazret-i Nûḫ şalavatullâhi ʿalâ-nebiyyinâ ve ʿaleyh râkib-i seffîne-i necât olduklarında maʿa aşḫâbihî cemîʿ-i ḫayevândan zevceyn aḫz buyurup aşḫâb-ı seffîne arşlandan ḫavf ve neciyyullâḫ ḫazretlerine şîkâyetlerinde def-i şerrine duʿâ buyurdukları anda “ḫummâ” dâ'imî musallaṫ olup ilâ ḫâze'l-ân cenbinde bâḳîdir. Eger bu duʿâya mazḫar olmasa pençesinden bir ferd ḫalâş olmayacağı âşîkârdır.

Menḳûldür ki arşlan senede bir defʿâ ḫareket ۇ ḫissden berî bir laḫm pâre ṫoḡurup ۇç ḡün mâderi ol ḫâl ile naḫar ider. Baʿdeḫü erkegi gelüp nefḫ ider ve laḫm pâre daḫi ḫarekete başlar. Pezîri üfürdükçe püşeri ḫareket iderek aʿzâ ve eşkâli nümâyân olur. Baʿdeḫü mâderi emzirmege şürûʿ idüp yedi ḡün mürûrunda ḡüşâde-çeşm olur imiş. El-ʿuhdetü ʿale'r-râvî.

ÂSMÂN: Yer muḳâbili devrândan ḫâlî olmayan gök ma'nâsına ma'rûfdur. Lâkin ism-i mevzûʿı olmayup iki cüz'den mürekkeb olup teşbîhen ıtlâḫ olunmuşdur. Biri “âs”dır ki degirmen ma'nâsıdır. Ve diğeri “mân”dır ki beñzeyici ma'nâsına mâsten kelimesinden ism-i fâʿildir. Ma'nâ-yı terkîbiniñ taḫḳîki iʿtibârî iledir. Ḡalebe-i istiʿmâl ile ʿalem menzîlesine (25a) varmışdır.

²²⁷ “Ben ilmin şehriyim. Hz. Ali kapısıdır.” Hadis-i Şerif

ESNEMEK: Rehâvet-i vücûddan ‘arîz olan hâlet-i ma‘rûfeniñ ismi. Çağatâyî’de kesr-i hemze ve sükûn-ı yâ ve medd-i nûn ile “iysnâmek”den gâlat olup ‘Arabî’de zamm-ı şâ-i müselles ve sükûn-ı vâv ve medd-i bâ ve feth-i hemze ile “suvbâ” ve Fârisî’de feth-i hâ ve sükûn-ı mîm ve medd-i yâ ile “hamyâze” dirler.

ESHÂM: Hisse ve naşîb ya‘ni pay ma‘nâsına olan sehmiñ cem‘i olup hisşeleri ifâde için müsta‘meldir. Huşûşa akreb-i ezmânda taraf-ı devlet-i ‘aliyye humiyyet ‘ani’l-beliyyeden mukâta‘ât-ı cesîmeyi tefriķ ve hisaş idüp ricâl ü nisvâna ihsânlarında katı şâyi‘ olmuştur.

‘Arabî’de ma‘nâ-yı merķûma delâlet iden sehmiñ cem‘i zamm-ı sîn ve sükûn-ı hâ ile “sühmân” olup Fârisî’de feth-i bâ ve râ ve sükûn-ı hâ ile “behrehâ” dirler. Fâide: Feth-i sîn ve kesr-i hâ ve sükûn-ı mîm ile “sehim” ‘Arabî’de hisşe ve naşîb ve oķ ma‘nâlarına mevzu‘ olup hisşe ma‘nâsına olanıñ cem‘i ma‘lûm ve oķ ma‘nâsına olanıñ cem‘i kesr-i sîn ve medd-i hâ ile “sihâm”dır. Ve feth-i sîn ile “sehâm” rîh-i semûmuñ harâretidir. Ve zamm-ı sîn ile “sühâm” arıķlayup za‘îf olmaķdır. Kütüb-i lügatde müsta‘mel olduğı şûretde feth-i hemze ile “eshâm” görülmemiştir. Kesr-i hemze ile ķur‘a (25b) atışmağa dirler. Muhtere‘âtdan olduğı âşikârdır.

ÂSIYÂ: Küre-i ‘arzdâ meskûn olup Avrupa ve Afrika ve Asya ve Amerika tesmiye olunan erbâ‘iñ rub‘-ı şâlişiniñ ismidir ki ibtidâ’ mâlikesi olan Yâfeş bin Nûh ‘aleyhisselâm hazretleriniñ zevcesi nâmı ile müştahir olmağla “Âsiye”den gâlatdır.

Hafî degildir ki ‘anâşır-ı erba‘a ya‘ni hâk ve âb ve bâd ve âteşden ‘unşûr mâ‘i cevher besît ve bârid ve raṭb ve şakîle izâfeti ile hayr-ı ṭabî‘isi taḥte’l-hevâ’ ve fevka’t-türâb olup muḳteżâ-yı ṭabî‘ati cem‘i-i küre-i ‘arzı cevfine alup setr ü ğarķ eylemesi lâzım ve bedîhî iken ba‘zı maḥalleriñ meḳşûf ve huşķ ḳalmasına ḥukemânîñ aḳvâl-i keşîre-i ‘aḳliyyeleri görülmüştür. Ammâ eṣahḥ-ı aḳvâl irâdet-i ezeliyye-i subḥâniyye ve ‘inâyet-i bî-ġâye-i ilâhiyye-i şamedâniyye rûy-ı ‘arzdâ ḥayvanât ve eṣcâr ve nebâtâtıñ ta‘ayyüş ü tenâsül ve ‘ulüvv ü numüvv ve beḳâlarına ta‘alluķ eylemesidir. Ammâ küre-i ‘arz cism-i basît ve bârid ve yâbis ve ḥayyiz-i ṭabî‘isi ve zahrı maḳarr-ı ḥayvanât ve baṭnı menşe‘-i ma‘âdin ü nebâtâtdır. Küreviyyet-i arza ‘umûmen ḥukemâ-yı eslâf zâhib olup müte‘ahḥîrîn-i ‘ulemâ-yı İslâm’dan ba‘zılar ḥusûfa nazaran teslîm eylemişlerdir. Ḳudemâ-yı ehl-i hey’etden (26a) Naşîr-i Ṭûsî ve ğayrılar zehâbı üzere mu‘addil ile dâ‘ire-i ufuk teḳâṭu‘ olunduğda küre-i ‘arzdâ dört kısım ḥâşıl olur. Rub‘-ı ma‘mûr lâ-‘ale’t-ta‘yîn rub‘eyn şimâliniñ biri olup erbâ‘-i selâse-i bâḳıye yâ mechûlü’l-ḥâl ve mestûr veya mâ‘-i baḥr ile maġrûḳ ve maġmûr ma‘lûm oldu ki rub‘-ı meskûn ta‘bîri ḳudemânîñ farz ve taḳdîrine ḳıyâs iledir. Zîrâ müte‘ahḥîrîn oḳyanusa ya‘ni ebḥur-ı muḥîteye sefer idüp erbâ‘ bâḳıyeniñ ḥâlini keşf ü işbât eylemeleri ile ḥalâ meskûn olan emâkine itlâķı şahîḥ olmaz.

Ḥazret-i Nûh şalavatullâhi Te‘âlâ ‘alâ-nebiyyinâ ve ‘aleyh evlâdları arâzi-i meskûneyi taḳsîm eylediklerinde Asya’yı Yâfeş ve Afrika’yı Ḥâm ve Avrupa’yı Sâm

alup ve Asyâ'yı Yâfeş zevcesine temlik eylemek ile ol vakıtden târih-i hicriyyeniñ sekiz yüz altmış iki sâline gelince üç isim ile mezkûr olup târih-i merkûmda Qavlûn nâm şahşın sa'y ü gayreti ile Yeñi Dünyâ cezâyiri fethe taklîş olunduğda Amerika tesmiye olunmağın ilâ hâze'l-ân dört kıt'a farz u taqdîr olunmuşdur. Sefer-i mesfûr ve teshîr-i merkûm umûr-ı garîbeden olmağla merhûm Kâtib Çelebi mufaşşalan bir risâle tahrîr eylemişdir. İqlîm-i Asyâ'nıñ bir tarafı şarqan baħr-i muhîti Çin ve taraf-ı şimâlisi Tatar ve memâlik-i Moskov ki Avrupa'ya muttaşıldır. Ve bir tarafı (26b) cenûbî Hind baħr-i muhîti ve taraf-ı garbîsi baħr-i Kulzûm ki Afrika'ya muttaşıl olur. Hâvî oldığı maħaller memâlik-i Hind ve cezâyiri ve Çava Aталarı ve cezâyiri-mülûkadan Nova Kinîsa atasından kıt'a ve memâlik-i Çin ve Hıtâ ve Tataristân-ı kadîm ve deşt-i kebîr ve deşt-i Kıpçak ve Mâverâü'n-nehr ve Over taşrasında olan Moskov arâzisi ve Anapa sevâhilinden bir haţt-ı mefrûd keşide olunsa Adana'ya mûntehî olunca memâlik-i Anaţolı'nıñ şark-ı cânibi ve baħr-i Süveys'in cânib-i şimâlisi ve haremeyn-i muhteremeyn ve umûmen memâlik-i Acem olup iqlîm-i merkûmuñ tûlı mîr Kâtûr kavli ile yetmiş bir dereceden yüz toksan dereceye varıncadır. Ve 'arzı haţt-ı istivâ'dan bed' idüp taraf-ı şimâlîde nihâyet imâret olan altmış yedi dereceye varıncadır. Ve mesâhası mîl-i Cermâniyâ ile tûlan biñ üç yüz ve 'arzan biñ iki yüz mildir.

Ma'lûm ola ki Baţlamyus kıyâsı ile mınţaka-i küre-i arz yirmi dört biñ mildir. Ve kuţrı yedi biñ altı yüz otuz altı mil olmağla mesâha-i cemî'î saţhı iki yüz üç kerre yüz biñ ve altmış üç biñ altı yüz otuz altı fersah takrîbi ider. Kütüb-i fıkhiyyede tafşil ü beyân olunduğı üzere dört fersah bir berîd ve bir fersah üç mil miqdârıdır. Ve bir mil biñ bâ'dır. Ve bir bâ' dört zirâ'dır. Ve bir zirâ' yirmi dört barmakdır. Ve bir barmak biriniñ (27a) baţrı âheriñ zahrına vaz' ile altı arpa miqdârıdır. Ve bir şa'ire yine altı kîl gîlzinde olmalıdır. Lâkin kâţırın şacı kılına taşşış eylemişlerdir. Ammâ 'Arab müverrihlerinden "Nuħbetü't-Dehr" mü'ellifi Muħammed bin Ebî Tâlib el-Enşârî kavli: "Bir âdem adım adım meşy-i mutavassıta ile küre-i arzı geşt ü güzâr farz olunsa yüz senede devr ider. Mefrûz-ı merkûmuñ seksen seneligi deryâ-i muhîtler ve ma'rûf olan deñizler ve enhâr-ı câriyeler ile meşgûl olup bâkî yirmi senelik maħaliñ daħi yedi senelik maħall-i şimâlde şiddet-i berdden ve yine bu miqdârı cenûbda ziyâde-i harrdan hâlî olmaları ile Yeñi Dünyâ'nıñ zuhûrundan muqaddem üç kıt'aya taqsîm olunan arâzi-i meskûna ancak altı senede seyr ü devr olunur." diyü târih-i merkûmda beyân ider.

Bu daħi ma'lûmdur ki 'arz-ı beled ta'bîri küre-i arzıñ vasaţına şarqdan mevhûm ki haţt-ı istivâ' dirler. Tarafeyni cenûb ve şimâle toksanar derece farz ve taqdîr olunup ya'ni haţt-ı istivâ'dan ba'dehû 'arz-ı beled tesmiye olunmuşdur. Ammâ tûl-i beled nışf-ı nehâr-ı evvel dâ'iresinden ya'ni haţt-ı istivâ' gibi şimâlden cenûba memdûd haţt-ı merkûmdan ibtidâ' ve şarka teveccüh-i devr ile yine ol mebde'ye gelince üç yüz altmış derece-i mütesâviyyeye taqsîm olunan dâ'ire-i istivâ'dır ki mebde'-i tûl olan nışf-ı nehâr-ı evvelden ba'dehû tûl-i beled ta'bîr olunmuşdur.

ÂSİYÂB: Muṭlaḳa degirmen ma'nâsına (27b) elsine-i nâsda deverânı şâyî' olmağla Fârisî'de ism-i cins olan medd-i hemze ve sükûn-ı sîn ile "âs"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de medd-i ṭâ ve zamm-ı hâ ve sükûn-ı vâv ile "ṭâḥûne" dirler.

Pûşîde olmaya ki Fârisî'de medd yerine izâfet ile isti'mâl iderler. Şu degirmenine "âsiyâb" ve yel degirmenine "âsiyâ-bâd" ve el degirmenine "dest-âs" ve "mirdâs" ve ḥar degirmenine "ḥar-âs" dirler. 'Alemiyete nakilde muzâfun-ileyhiñ taḳdîmi kelâm-ı Fûrs'de şâyî'dir. Lâkin ḥar-âs tâ'mîm olunmağla idâre-i ḥimâra maḥşûş olmayup üştür ve eşter ve bâr-gîr ve ğâva 'ale'l-'umûm itlâḳ olduğına şâhid eş-şeyḥ 'Ömer Ḥayyâm'ıñ rübâ'isi kâfidir.

Rübâ'î:

Yâbîm der-în künbed-i vîrâne esâs
Cûyende-i raḥne hem-çü mûrî der-ṭâs
Âĝâh ne ez-menzil-i ümmîd ü hirâs
Sergeşte vü çeşm-beste hem-çü ğâv-i ḥarâs²²⁸

Neşir: Zamânemizde daḥi ḥar-âsı taḥrîf ile "ḥoros degirmeni" didikleri inşâ'allâhu Te'âlâ zamm-ı hâ ile ḥorosı taşḥîhimizde beyân olunur. Ammâ âsiyâbıñ ve âsiyâbâdıñ aşilları âs-âb ve âs-bâd olup ḥarf-i meksûr ile memdûduñ cem'inde nev'-i şiklet olduğundan suhûlet-i telaffuz için beynlerine yâ ziyâde olunmuştur.

AŞIK: Şıbyânıñ mülâ'abe eyledikleri ma'rûf üstühân pâreniñ ismi. Çaĝatâyî'de fetḥ-i hemze ve zamm-ı şîn ve vâv-ı muḳham ile "âşûḳ"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de fetḥ-i hâ ve kesr-i kâf ve sükûn-ı yâ ile "ḥakîk" ve Fârisî'de zammeteyn ve sükûn-ı lâm ile "bücüll" dirler.

İŞKENBE: Ekşer ḥayvanâtıñ baṭnında (28a) ma'rûf vi'â-i ḳâzurâtıñ ismi. Fârisî'de kesr-i şîn ve fetḥ-i kâf ve bâ ve sükûn-ı mîm ve hâ ile "şikenbe"den ğalaṭ olup 'Arabî'de fetḥ-i kâf ve kesr-i râ ve sükûn-ı şîn ile "keriş" dirler.

İŞKENCE: Mücrimine itdikleri envâ' ezânıñ ismi. Fârisî'de kesr-i şîn ve fetḥ-i kâf ve cîm ve sükûn-ı nûn ve hâ ile "şikence"den ğalaṭ olup 'Arabî'de fetḥateyn ile "dehak" dirler.

ÂŞNÂ: Bîĝâneniñ zıddı ma'nâsına fetḥ-i hemze ve sükûn-ı şîn ile müsta'meldir. Fârisî'de medd-i hemze ve nûn ve kesr-i şîn ile "âşinâ"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de medd-i şâd ve kesr-i hâ ve sükûn-ı bâ ile "şâḥib" dirler. Temenni-i ülfet için taḥrîk-i dest olduğunda fetḥ-i hemze ile "bir aşnalık eyledi" didikleri meşhûrdur. Lâkin Türkî'de müsta'mel olduğu i'râbda "aşnâ" Fârisî'de gevher-i zî-ḳıymet ma'nâsı ma'lûmı olana nâ-be-maḥall olmayacağı hüveydâdır.

²²⁸ Tas içinde sığacak delik (yuva) arayan karınca gibi bu viran künbette (dünyada) biz dayanıklılık arıyoruz. Gözü baĝlı ve başı dönmüş dolap öküzü gibi ne korkudan ne ümit menzilinden haberimiz var.

AŞPUR: Bir şibr sâklı ve ‘arîd ve tûlâni varaklı za‘ferâna şebîh çiçekli ihrîz didikleri nebâtîñ kırsı şarı ve lübbi kırmızı boya olan tohumı olup papağalarıñ dâne-i ma‘rûfesiniñ ismi. ‘Arabî’de zamm-ı ‘ayn ve fâ ve sükûn-ı şâd ve râ ile “uşfur”dan ğalaţ olup Fârisî’de medd-i kâf-ı ‘Arabî ve yâ ve kesr-i kâf-ı şânî ile “kâkiyân” dirler.

AŞTAR: Câmeleriñ yüzi muķâbili olan nesneniñ ismi. Fârisî’de feth ve medd-i hemze (28b) ve feth-i tâ ve sükûn-ı sîn ve râ ile “ester”den ğalaţ olup ‘Arabî’de kesr-i bâ ve medd-i tâ ve feth-i nûn ve sükûn-ı hâ ile “bıtâne” dirler.

İŞFAHÂN: ‘Irâķ-ı ‘Acem’iñ dârü'l-mülki ma‘rûf ve meşhûr şehri-i kebîriñ ismi. Kesr-i hemze ve feth-i fâ ile müsta‘meldir. Lâkin şâhib-i Kâmûs’uñ taķķîki üzere Fârisî’de kesr-i hemze ile “İsbâhânek” mu‘arabi yine kesr-i hemze ve sîn yerine şâd ile “İşbahân”dan ğalaţdır. Aşlı “İsbâhân” olmağla bâ’yı fâ’ya tebdîl ile “İsfâhân” dağı dirler. İsbâhân cem‘-i esbâh olmağla tecemmu‘-i ‘asâkir ma‘nâsına olup Nemrûd-ı merdûd bu maħale men-fi’s-semâ’ ile muħârebeye cem‘-i ‘asâkir eylediği vech-i tesmiye olmuşdur. Bu şehriñ tûl-i beledi “عح لط” ve ‘arzi “ب كه” derece ve daķıķadır.

Mervîdir ki Deccâlü'l-Lâ‘yin ve Kaķt-ı şâmil bu beldeden zuhûr ve neş‘et idecekdir. Ve bu beldede kırķ gün meķs ü iķâmet iden bağıl ü mümsik olur. Ve mûsıķide ma‘rûf olan nevânîñ ismi dağı bu şûretde isfahândır.

UŞLÛB: Hüsni-i vücûd ve tenâsüb-i a‘zâ ve fenn-i reviş ve nizâm-ı hâl ma‘nâlarına müsta‘meldir. ‘Arabî’de zamm-ı hemze ve lâm ve sükûn-ı sîn ve vâv “üslûb”dan ğalaţ olup Fârisî’de feth-i hemze ile “endâm” dirler.

İTRİFÎL: Ma‘âcîn-i meşhûreden olup ismi kesr-i hemze ile şâyi‘dir. ‘Arabî’de zamm-ı hemze ve fâ ve kesr-i râ ve sükûn-ı tâ ve yâ ve lâm ile “ıtrıfîl”den ğalaţdır. Zîrâ itra bilâ-taĥĥ kırdırmağla (29a) olan devâya ıtlâķ olundığı “Şıĥâĥ”da muşarraĥ olduğına mebnî ma‘cûn-ı merķûmuñ meşhûr olan kebîr ü şağîrinden ğayrı itrifîl-i muķlî ve kişnizi ve mahânî ve zamânî ve eftimûnîsi kütüb-i tıbdâ mevcûd olup şûret-i taĥĥında bådâm yağı ile mezc ve ma‘cûn ola dimelerinden münfehim olur.

ATRÛŞ: Hafıfce şağır ma‘nâsına feth-i hemze ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de zamm-ı hemze ve râ ve sükûn-ı tâ ve vâv ile “ıtrûş”dan ğalaţ olup Fârisî’de feth-i şîn ve medd-i vâv ile “şevâ” dirler.

AZI: Ekl olunan nesneleri daķķ ü ĥall için verâ-yı dehânda nihâyet-i esnân olan ma‘rûf kebîr tişleriñ ismi. Fârisî’de medd-i hemze ve zamm ve medd-i zâ ile “âzû”dan ğalaţ olup ‘Arabî’de kesr-i đâd ve sükûn-ı râ ile “zırs” dirler. Ma‘lûmdur ki tişleriñ adrâs ü enyâbdan ğayrısı mü’ennes olmağla merķûm-ı adrâsa teşdîd-i hâ ile “taĥĥân” dağı ıtlâķ olundığı inşâallâhu Te‘âlâ ĥarf-i dâlde tîş taşĥîhimizde beyân olunur.

AĞA: Türkî’de müsta‘mel olduğı gibi Çağatâyî’de ancak büyük kırintâş ma‘nâsına olup ekşer büyük kırintâş vekîl-i pezer ve büzürg-i ĥâne olmağla sâir-i cinsine

nisbet ile büyüklere daği 'alem olmuşdur. 'Arabî'de feth-i cîm ve teşdîd-i şâ-i müşellese ile "ceşşâme" Fârisî'de feth-i hemze ve medd-i kâf ile "akâ" dirler.

AGİL: Aġnâm ve emşâli (29b) hayvân habs eyledikleri maġall-i ma'rûfuñ ismi. Çaçatâyî'de medd-i hemze ve zamm-ı ġayn ve sükûn-ı lâm ile "âġul"dan ġalağ olup 'Arabî'de feth-i ġâ ve râ ve kesr-i zâ ve sükûn-ı yâ ve hâ ile "ġağîre" ve Fârisî'de medd ve kaşr-ı hemze ile "âġîl" ve vâv ile "âġûl" dirler.

ÂFİTÂB: Ziyâ-ver-i 'âlem ġüneş ma'nâsına ma'rûf neyyîr-i a'zamîñ ismi. Fârisî'de aşlı mürâdifî ġurşîd gibi iki cüz'den mürekkebb âb-tâb olup 'Arabî'de feth-i şîn ve kesr-i mîm ve sükûn-ı sîn ile "şems" dirler. Âb-tâbda âb ma'rûf ve tâbîdenden ism-i fâ'il olup şü kızdırıcı ma'nâsını ifâde itmekle ebġur ve enhurî teshîni bedîhîdir. Ba'dehû âbîñ bâ'sını fâ'ya tebdîl eylediklerinde feth ve medd-i hemze ve tâ ve kesr-i fâ ile "âfitâb" olmuşdur.

Hevâ ġâr bi't-tab' oldığı gibi mâ daği bârid bi't-tab' olup suġûneti 'ârîzî olmağla tabî'at-ı aşliyyesinden taġvîle sebeb olmasıyla âfet-i âb tevcîh-i ba'îdi daği mümkün olur. Zîrâ âfet 'ibârât-ı 'Arabîyye'den olup lisâneynenden mürekkebb olmuş olur. 'Alâ-küllî'l-vecheyn âfitâb â'lâm-ı menġûleden oldığı ke's-şems âşîkârdır. Âfitâba ġışt-ı zer tesmiye olundığı çend-sâl muġaddem ġuş-zed-i fakîr olduğda dübeyt-i Fârisî silk-i nazma keşîde olmuş idi.

Beyit:

Kilk-i zer ġışt-ı zer çün resed ürd-i behîşt
Der-varağ-ı naġlhâ ġikmet-i ġağ-râ nüvişt²²⁹

(30a)

Dîġer:

Şâġ-ı dıraġtân-ı ġuşk bâ-eser-i ġışt-ı zer
Sebze dehed reng reng ġikmet-i ġağ-râ niger²³⁰

ma'lûm-ı muġâsibân-ı şâġib-i im'ândır ki âfitâb-ı 'âlem-tâb burc-ı ġameliñ noġta-iderece-i ûlâsına taġvîlden burûc-ı işnâ aşeri seyr ile yine noġta-i merġûma vürûdi üç yüz altmış beş ġün ve cüz'-i yevmde tamâm olmağla sene-i şemsiyye dirler. Ammâ sene-i ġameriyye iġtilâf-ı seyr ve mağâlî'-i mâġa kıyâs ile ekşerî bir mâġ yirmi toġuz ve bir mâġ tamâm olması ile senesi üç yüz elli beş ġün olup sene-i şemsiyye ve ġameriyyeniñ iki senede on bir ġün tefâvütünden otuz üç sâlde Martîñ bir sâl-i muġaddeme duġûli ile kebîse ta'bîri meşġurdur. Ve seb'a-i seyyâre meşġur ammâ âfitâb ve mâġa neyyireyn ve bâġîlerine ġamse-i müteġayyire dirler. Tertîb-i eflâkleri ile nazm olunmuşdur.

²²⁹ Bahar mevsimi geldiği için altın kalemle bütün hurma yapraklarına Hakk'ın hikmeti yazıldı.

²³⁰ Allah'ın hikmetine bak! Kurumuş ağaçların dalları ve altın yaprakları rengarenk çiçek ve meyve veriyor.

Beyit:

Ƙamerest ü Uṭârid ü Zühre
Şems ü Mirrîḥ ü Müşterî vü Zühâl²³¹

ve neyyîr-i a'zam âfitâbîñ bir sene-i şemsiyyede seyr ü devr eylediği burûcî kamer yirmi sekiz günde ve 'Uṭarid ve Zühre on bir mâhda ve Mirrîḥ iki sene ve dört mâhda ve Müşteri on iki buçuk senede ve Zuḥâl otuz senede taqrîben bir devr ü seyr ider. Felek-i şâmin ki felekü's-şevâbit dirler. Muḥarrer olan eflâk-i seb'a-yı muḥîṭ ve seb'a-i seyyâreniñ ğayrı cemî' kevâkıb-ı şâbite bu felekde merkûzdu. (30b) Ve bunıñ daḥi muḥîṭi felek-i tâsi' olup felekü'l-eflâk ve felek-i a'zam ve nücûm ve şevâbitdan ḥâlî olmağla felek-i aṭlas ve felek-i eşir daḥi dirler. Felek-i tâsi'-i merkûmuñ seyr ü ḥareketi kemâl-i sür'atde olup bir gün bir gicede ya'ni yirmi dört sâ'atde şarkdan ğarba devresin tamâm idüp muḥîṭ oldığı eflâk-i şemâniye-i ḳasrî ba'zısını rehâvî ve ba'zısını ḥamâ'ilî bi'l-'aks ğarbdan şarka idâre ider. Felekü'l-eflâk devri serîf ve şemâniye-i bâḳiyeniñ baṭîf olmağla seyr ü ḥareketleri müşâhed degildir. Meşelâ bir âdem el degirmeni kemâl-i sür'at ile sağ cânibinden şola idâre ider iken üzerinde baṭiü'l-ḥarekete bir ḳarınca 'aksine ya'ni şol cânibine meşy ider olsa neml-i merkûmuñ meşyi müşâhed olmadığı gibidir. Meşhûr ve mütevâtirdir ki ḥazret-i sultânü'l-enbiyâ 'aleyhi efdalü't-taḥiyye bir gün ḥazret-i peyk-i Hudâ 'aleyhi mine's-şalavâtı ezkâhâdan yâ-aḥî Cibrîl هل دخل وقت الظهر su'âl-i şerîfleri cevâbı "lâ ve ne'am" vâkıf olmağla olmadı ve oldu beynlerinde ân olmadığını aşlı daḥi istifsâr buyurulduğda ḥazret-i Cibrîl-i Emîn "lâ ve ne'am" beyninde şems biñ sekiz yüz fersaḥ ḳaç eyledi, buyurdular. Allâhu a'lem bi-ḥaḳîḳati'l-umûr.

AFRİKA: Asya'da beyân arâzî-i meskûneniñ rub'-ı şânîsiniñ ismi. Yunânî'de fetḥ-i hemze ve fâ ile "Afariḳî"den ğalaṭdır. Lisân-ı merkûmda (31a) elif nâfiye olup ferîḳî şiddet-i berd ma'nâsına olmağla bu iḳlîmde şiddet-i berd yoğdur dimek olur. İḳlîm-i merkûm peninsula ya'ni ḳaraya muttaşıl büyük aṭa ma'nâsına olan arâzî-i Mışriyye'den 'ibâret olup Mışır tarafından ḳal'a-i Süveys ve Ḳudüs-i aḳdes cânibinden ḳal'a-i 'Arîş beynlerinde yirmi beş mil tûlı bir ṭarîḳ ile mürûr ve 'ubûr idilüp ṭarîḳ-i merkûmuñ baḥr-i Süveys ile baḥr-i sefide mevzî-i aḳrebi otuz sâ'at miḳdârı olduğu ḥarîṭalar miḳyâsından müstebândır.

Ve cezîre-i kebîre-i merkûmeniñ bir ṭarafı şimâlen Sebte boğazından iç deñize ya'ni baḥr-i Şâm'a ki baḥr-i Afriḳûm'dur 'avâm taḥrîf idüp Pereşâm dirler. Ve ṭarf-ı şarkîsi cezîretü'l-'Arab ve baḥr-i Ḳulzüm ki baḥr-i Aḥmer daḥi dirler. Ve cânib-i cenûbîsi İtopya Deñizi ki baḥr-i Ḥabeş'dir. Ve ṭarf-ı râbi' Atlantîḳus Deñizi ki baḥr-i muḥîṭ-i ğarbîdir. Ḥâvî olduğu maḥaller cemî'-i memâlik-i Mışriyye ve Sûdân ve Ḥabeş ve mübârek Yemen Aṭası ve Mâverâ ve Ḳanarya ve Yeşilburun ve Sultân Aṭaları vesâ'ir eṭrâf-ı Mışır'da olan cezâyir olup iḳlîm-i merkûmuñ tûlı on dereceden yetmiş bir dereceye resîde ammâ 'arz-ı ḥaṭṭ-ı istivâ bu iḳlimi taşnîfe ḳarîn

²³¹ Kamerdir ve Utarid ve Zühre. Güneş, Merih ve Müşteri ve Zühâl'dir.

olmağla tarafeyni cenûb ve şimâle otuz dereceden ziyâde olur. Ve yalnız cezîre-i Mısr'ın mesâhası tûlen yedi yüz ve 'arzen beş yüz elli ve takrîben (31b) muhîti üç biñ otuz mil-i Cermâni'dir.

EFSÛS: Tarsûs kırbünde ekşer-i müfessirîniñ zehâbı aşhâb-ı Kehf'ın gârı olan kırye-i ma'rûfe olup feth-i hemze ve sükûn-ı fâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı hemze ve sükûn-ı fâ ile "üfsûs"dan gâlağ olduğı "Merâşidü'l-İttilâ' 'alâ Esmâ'il-Emkineti ve'l-Bika" nâm mü'ellefde muharrer olup Fârisî'de hâzıf-ı hemze ve zamm-ı fâ ile "füsûs" dirler. Lâkin "Keşşâf" ve "Sa'di Efendi Hâşiyesi"nde efsûs nefsi Tarsûs'ın zamân-ı câhiliyyetde ismi olduğı beyân buyurmuşlardır. Aşhâb-ı Kehf'ın kışsa-i pür-hişşeleri cemî-i tefâsîrde muharrer ve maşşûş menkâbenâmeleri ve havâşş ve fâ'idelerini muhtevî risâleler mevcûd ammâ âyet-i kerîme esta'izubillâh²³² kelâm-ı mu'ciz-beyânı vücûh-ı keşîre ile tefsîr buyurulmuşdur.

Cümleden evzâh ve ahlâsı hâzret-i Şihâb'ın Kâdî Hâşiyesinde:

²³³ ثلاث مائة بحسب اهل الكتاب بالايام واعتبار السنة الشمسية و ثلاث مائة وتسع بحسب العرب واعتبار السنة القمرية

ile tefsîr ü beyân buyurulandır. Muhasibân-ı zevi'l-im'âne hafî degildir ki sene-i şemsiyye âfitâbın nokta-i burc-ı hamelden yine nokta-i merkûma vürûdünden ibâret olup bir sene-i şemsiyye itibâr olunan müddet-i merkûme üç yüz altmış beş yevm (32a) ve cüz'-i yevmdir. Takrîben nışf u rub'-ı yevm olur. Ammâ sene-i kameriyye rü'yet-i ehilleye mevku'f olmağla bazı şuhûr yirmi toğuz olduğına mebnî sene-i kâmile-i üç yüz elli beş gün ider. Bu hesâbın lüzûmünden otuz üç sene ve cüz'-i senede Martın sene-i âtiyyeye duhûli ile bir sene zâyî' olup kebîse dirler. İzhâr-ı kebîse ve işbât-ı müdde'â için "şebdîz-i kaleme" irhâ-yı inân olundu. Meşelâ otuz üç sene-i kameriyye beher senesi üç yüz elli beş gün hesâbı ile onbir biñ yedi yüz onbeş gün ider. Ammâ sene-i şemsiyye 'aded-i sinîn-i merkûmede beher senesi üç yüz altmış beş gün ve nışf gün hesâbıyla on iki biñ altmış toğuz buçuk gün ve rub' gün ider.

Şuhûr-ı kameriyyeniñ eyyâmı fûrû-nihâde ve tenzîl olunduğda zâyî' olan sene-i kameriyyeniñ eyyâmı üç yüz elli dört buçuk gün ve rub' gün bâkî kalmağla sene-i kebîse âşikâr olur. Tekâvîm-i Seneviyye zeylinde muharrer hamse-i müsterekanın tefâvütünden ya'ni seyr-i şemse kıyâsen ekşer-i sininde hamse-i müstereka altı gün tahtîrinden müstebândır. Bu kıyâs ile üç def'a kûsûr ile otuz üç sene cem' olup bir sene dağı ma'a-kesre zamm olunduğda tamâm yüz sene-i kâmile-i şemsiyye yüz üç sene-i kameriyye olmağla bu dağı teşlîş olunduğda hâzret-i Şihâb 'aleyhi'r-rahmeniñ kavli üzere üç yüz sene-i şemsiyye üç yüz toğuz sene-i kameriyye olacağı bî-reybdır.

²³² "Onlar mağaralarında üçyüz dokuz yıl kaldılar"

²³³ "Ehl-i Kitab'a göre Şemsi yıl ve gün itibariyle üçyüz yıl, Araplara göre Kameri yıl itibariyle 309 yıldır."

EF'Î: Lügatlerde hayye-i habîse diyü (32b) beyân eyledikleri engerek yılanınıñ ismi. Kesr ve medd-i 'ayn ile müsta'meldir. 'Arabî'de 'İbrânî'den mu'arreb olan feth-i hemze ve sükûn-ı fâ ve feth ve medd-i 'ayn ile "ef'â"dan ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i şın ve sükûn-ı yâ ve medd-i bâ ile "şeybâ" dirler. Pûşide degildir ki ehl-i Fûrs bu maḳûle elfâzı kesr ve medd ile kıra'at ü tekellüm iderler. Esmâ'-i enbiyâ-i 'izâmı daḫi 'Îsâ ve Mûsa kıra'atleri şâyi'dir.

İstitrâd: Hayye, yılan ma'nâsına ma'rûf ve tezkîr ü te'nîsi müsâvî oldığı meşhûrdur. Lâkin ba'z-ı 'Arab'dan ²³⁴ رأيت ذكرا على انثى ma'nâsına ²³⁵ رأيت حيا على حية mesmû'dur. Ammâ eşaḫḫı hayyeniñ hâ'sı dücâce ve bıṭṭa-hâları gibi hâ-yı vaḫdet olmasındır.

Fâ'ide: Ḥazret-i müşeffü'l-'ilel celle ismuhû mübtelâ olanları ḫalâş ü ḫâri'in ve sâmi'ini maḫfûz ve emîn eyleye. Ḥukemâ ba'zı emrâz-ı müzmineye engerek maṭbûḫı ile tedâviye mecbûrdurlar. Binâberîn ḫall ü ḫürmeti kütüb-i fıḫ-ı şerîfde tetebbu' olunduḫda "Tenvîrül-Ebşâr" şâriḫi eş-şeyḫ Muḫammed 'Alâuddînü'd-Dımişḫî "Dürrül-Muḫtâr"da bâbü'l-miyâh evâsıtında buyurur ki فروع اختلف في التداوي بالمحرم وظاهر المذهب المنع كما في رضاع البحر لكن المصنف ثمة وهنا عن الحاوي وقيل يرخص اذا علم فيه شفاء ولم يعلم دواء آخر كما رخص الخمر للعطشان وعليه الفتوى انتهى كلامه فاليأمل ²³⁶

AFEKÂN: Ḳalbiñ ihtilâc ü iztirâbından ḫulḫuma 'ârız olan (33a) sıḫlet ma'nâsına hemze ile müsta'meldir. 'Arabî'de 'illet-i merḫûmeniñ ismi olan fethateyn ve medd-i ḳâf ile "ḫafaḳân"dan ğalaṭ olup Fârisî'de zamm-ı ḳâf ve sükûn-ı fâ ve nûn ve lâm ve feth-i tâ ve kesr-i dâl ile "guften-dil" dirler. Ḥaḫḫ feth-i ḫâ-i mu'ceme ve sükûn-ı fâ ile sancaḫ ve bayraḫlarıñ ḫareketiniñ ismi olmaḫla teşbîhen ihtilâc-ı ḳalbe daḫi itlâḫ olunmuşdur.

EFMÂM: Ağız ma'nâsına olan femiñ cem'î olarak isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de feth-i hemze ve sükûn-ı fâ ve medd-i vâv ile "efvâh"dan ğalaṭ olup Fârisî'de kesr-i dâl ve medd-i hâ'eyn ve sükûn-ı nûn ile "dihân-hâ" dirler. Ânîfen beyân olunduğı üzere kelimeyi aşlına ircâ' iden taşĝîri olmaḫla femiñ taşĝîri "füveyh" kelimesinden aşlı "fûh" oldığı âşikâr olur. Âḫirinde olan hâ ḫarf-i leyn müşâbehetinden taḫffifen ḫızf olunup yine âḫiri ḫarf-i leyn ḫalup îḳâ'-i i'râb saḫline müteḫammil olmadıḫından hem-cinsi ḫurûf-ı şefeviyyeden mîm'e tebdîl ile "fem" olmuşdur. Cem'î efvâh olduğına âyet-i kerîme esta'izubillâh ²³⁷ يقولون بافواههم ما ليس في قلوبهم şâhid-i ḳavîdir. Ammâ Ḳâmûs'da efmâm daḫi efvâh gibi cem' olup lâkin efmâmıñ vâḫidi olmadıḫı muḫarrerdir. Vechi oldur ki vâḫidi teşdîd-i mîm ile "femm" olmaḫ iḳtîza ider. Anda

²³⁴ Kadının üzerinde bir erkek gördüm.

²³⁵ Dişi yılanın üzerinde bir erkek yılan gördüm.

²³⁶ Haram olan şeylerle tedavi konusunda ihtilaf vardır. Mezhebin zahir görüşü Rızau'l-Bahr'da da geçtiğı üzere yasak olduğı üzeredir. Ancak Musannifin orada ve burada Hâvi'den zikrettiğine göre denildi ki haram olan şeyde tedavinin mümkün olduğunu bilir ve başkada bir tedavi bilmezse, susuz kalanın içki içmesine ruhsat verildiğı gibi buna da ruhsat verilir. Fetva bu görüş üzeredir. Nakledilen sözü burada bitti. Düşünlün.

²³⁷ Kalblerinde olmayanları ağızlarıyla söylüyorlar.

ise teşdîd-i mîm ğayr-ı şâhîhdir. Bu tevcîh ile (33b) efmâm daħi bilâ-vâhîd cem‘ olmağla ğalaţdan sâlim olur. Ve femiñ fâ’sı i‘râba tâbi‘ olmasý müsemmâsınıñ ğüsn ü kubğı kendüden şâdir olan kelimâtiñ ğüsn ü kubğına tâbi‘ olmasına delâlet ider. Ya’ni “hazâ-fümün” dirler. Zamm-ı fâ ile ve “re’eytü-femen” dirler. Feth ile “ve bestü min fîmin” dirler kesr-i fâ ile.

EFYÛN: Haşğâş didikleri nebât-ı meşğuruñ toğmı. Ğılâfından tağlîb ü tağğ ile tağşîl olunan devâ-i ma‘rûfuñ ismi. Feth-i hemze ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de kesr-i hemze ile “ifyon”dan ğalaţ olup Fârisî’de kesr-i tâ ve sükûn-ı râ ile “tiryâk” dirler. Egerçi tiryâk mu‘accem-i tiryâk olup dâfi‘-i zehr ve ma‘cûn-ı meşğur ma’nâlarına müsta‘meldir. Ammâ afyonuñ ism-i ğâsı olmasına me‘lûf-ı ekli olanlara tiryâkî ıtlâkı şâhid-i vâfidir. Ğafî olmaya ki kütüb-i luğat-i mu‘teberâtda afyonuñ kesr-i hemzeden mâ‘adâ taşarruf u ta‘ribine ta‘arruz olunmuş. Lâkin kütüb-i müfredât-ı tıbdâ münevvim ma’nâsına feth-i evvelîn ve kesr-i âğîr ile “efiyun”dan mu‘arreb olduğı “Nâzır-ı İnsân ‘Ayni’l-Ma‘ânî el-Edebiyyete fi Zabt mâ-Ğarf min-Elfâzi’l-Luğati” mü’ellifi Eş-şeyğ Cemâlüddîn Muhammed kavli üzere ğayvanât tağlîb olunduğda memesinden süd bırakmamak ma’nâsına kesr-i hemze ile “ifn”den me‘ğûz olup şâhîhi kesr-i hemze ve feth-i yâ ve sükûn-ı vâv ile “ifyun” olduğı resîde-i nazardır.

Fâ’ide: Ehâlî-i Ğoştanţiniyye (34a) ğumiyyet ma‘a sükkânihâ ‘ani’l-beliyye sinn-i erba’îni tecâvüzlerinde mübtelâ olduğları za‘f-ı ğarâret-i ğarîziyyeyi def‘ için tertîb olunan terkîb-i ğabb kayd olundu. Ğâlîş-i afyon bir direm cünd-i bî-destâr nışf direm cevz-i bevâ nışf direm ve süzölmüş kuşnı bir dânik bu kıyâş ile beher diremi kırğ ğabb olup yevmiyye yek dâne tenâvöl oluna.

AĞCE: İsm-i cins olarak ma‘rûf ve cîm-i ‘Arabîyye ile mevşûf ekşer-i nâsıñ mergûb ü maţlûbı ve ‘indlerinde nâfizü’l-ğavl-i mağbûbı ve hezâr-âşnâ olan dilber-i bâ-vefânıñ ismi. Fârisîde cîm-i ‘Acemiyye ile “ağçe”den ğalaţ olup ‘Arabî’de kesr-i dâl ve sükûn-ı râ ile “dirhem” dirler.

AĞFİYE: Boyunuñ ardı eñse ma’nâsına olup tezkîr ü te’nîşi câ’iz olan ğafanıñ cem‘i olarak müsta‘meldir. ‘Arabî’de cem‘-i merğûm feth-i hemze ve sükûn-ı ğâf ve medd-i fâ ile “ağfâ”dan ğalaţ olup Fârisî’de kesr ve medd-i hâ ve feth-i râ ile “hîre” dirler.

İĞLİDİS: ‘Ulûm-ı riyâziyyeden ‘ilm-i hendesede meşğur kitâbıñ ismi. Kesr-i hemze ve dâl ile müsta‘meldir. Fârisî’de zamm-ı hemze ve sükûn-ı ğâf ve sîn ve kesr ve medd-i lâm ve kesr-i dâl ile “üğlîdis”den ğalaţ olup ‘Arabî’de zamm-ı hemze ve dâl ve ziyâde-i vâv ile “öğlîdis” dirler. Lâkin ism-i mü’ellif-i kitâb olduğına ittifâğ ehl-i luğat der-kâr ammâ Ğâşiye-i Tecrîd’de (34b) Öğlîdis bi-zammi’l-hemze muşannif-i hazâ el-kitâb ve bi’l-kesr-i ismü’l-kitâb terkîm olunmuşdur. Ve luğat-i Fârisî’de kesr-i hemze ve zamm-ı dâl ile daħi muğarrer olduğı resîde-i nazardır. Bu şûretde daħi ğalaţdan ‘ârî olmayacağı âşikârdır.

UKNÛM: Aşıl ma'nâsına zamm-ı hemze ve sükûn-ı kâf ile müsta'meldir. Yunânî'de feth-i hemze ile "aknum"dan mu'arreb ve Fârisî'de aşlı üzere feth-i hemze ile müsta'mel olup ba'de't-ta'rib cem'i "ekânîm" olduğu âşikârdır.

Fâ'ide: Kütüb-i Kelâmiyye'de muharrer olduğu üzere iştilâh-ı mütekelliminde ekânîm-i şelâse şifât-ı kadîme ya'ni vücûd ve 'ilm ve hayâtdan 'ibâretidir. Ammâ 'inde'n-naşâra, uknûm zuhûrât-ı Hâk cell ü 'alâdan 'ibâretidir, dirler. Hülâşası fırka-i mülekâ'iyye kavlidir ki Bâri-i Te'âlâ cevher-i vâhid ve üç uknûm zâtî-i cevherîyi câmi'dir, dirler. Ukñûm-ı evvel âb ki zâtdır ukñûm-ı şânî ibn ki kelimedir ve ukñûm-ı şâlis rûhü'l-kuðüs ki hayâtdır. Ve bu üçü cevheriyetde müttahîddir. Lâkin ne 'ayn-ı zât ve ne gayr-ı zâtdır dirler. Ve zu'm-ı bâtıllarınca yine muvañhidlerdir. Te'âlâ şânuhu ²³⁸ عما يقولون ve te'addüd-i kudemâ 'inde'l-eşâ'irâ ya'ni Şâfi'iyye sekiz şifât-ı kadîmedir ki bunlar: 'ilim ve kudret, hayât ve irâdet ve sem' ve başar ve kelâm ve beka. Ammâ 'inde'l-mâturîdiyye ya'ni hanefiyye-i tekvîni dañi zamm ile tokuz (35a) şifât-ı kadîmeden 'ibâret olur. Zikr olunan şifât-ı kadîmeniñ her biriniñ işbât ü nefyinde ihtilâf ile müteferri' olan akvâl-i keşire kütüb-i kelâmiyyede mufaşşalan muharrer olup ancak 'ilmullâhu te'âlâ bahşinde ber ya'ni şâfi'iyye ve hanefiyye 'ulemâsı Hâk sübhânehu ve te'âlâ zâtı ile kâ'im ve 'ilmi ile 'âlim ve 'ilm-i sübhânîsi şifât-ı kadîmeden olduğına zâhibler olup müdde'âların bî-nihâye edille-i kaç'iyye-i 'akliyye ve nakliyye ile işbât eyledikleri kütüb-i kelâmiyye mü'tâlâ'a iden zevâtıñ ma'lûmlarıdır. Ammâ cumhûr-ı mu'tezile zât-ı Te'âlâ ile şifâtdan bir şifâtıñ kıyâmına cevâz virmeyüp nefy-i şifât-ı kadîmede olan akvâ-yı edilleleri zât-ı Te'âlâ ile kıyâmı câ'iz olan şifât ikiden hâlî olmaz. Ya kadîm ya hadîş ola. Eger kadîm olur ise iki muhâlî müstelzim olur. Biri keşret-i kudemâdır. Keşret-i kudemâniñ lüzûmuna kâ'il olmak bi'l-icmâ küfürdür.

Zîrâ Qur'ân-ı Kerîm'de naşâra hañkında buyurulmuşdur. Esta'izubillâh ²³⁹ لقد كفر الذين قالوا ان الله ثالث ثلاثة kudemâ-yı şelâse işbât idenler hañkında naşş-ı kâti' olmağla kudemâ şemâniye veyâ tis'a işbât idenler hañkında ne zann olunur dirler. Su'âl-i şânî, mu'tezile mañalli zât-ı te'âlâda terkîb lâzım gelür. Zîrâ (35b) zât-ı te'âlâ kıdem-i nefsisinde kendü ile kıyâmı câ'iz olan şifât ile müşârik olup ve huşûsiyyeti ile ol şifâtdan mütemeyyiz olmamağla zât-ı Te'âlâ mâ-bihî'l-müşâreket ile mâ-bihî'l-mümâyizeden mürekkeb olmak lâzım gelür. Bu ise muhâldir. Ammâ eger ol zât-ı Te'âlâ ile havâdisiñ kıyâmı lâzım gelür bu dañi muhâldir. Muharrer olan muhâlâtıñ lüzûmı ile şâbit oldu ki zât-ı Te'âlâ ile şifâtdan bir şifâtıñ kıyâmı câ'iz olmaz. 'inde'l-mu'tezile kudret ve hayât ve mâ-adâ şifât dañi böyledir. Cevâb-ı ehl-i sünnet: Zât-ı Te'âlâ ile kâ'im olan şifât-ı kadîmdir, dinmek ile evvelki muhâlîni lüzûmuna bu vech ile cevâb virilür ki şifât-ı kadîme kavli ile bu muhâl ya'ni keşret-i kudemâ lâzım gelmez. Zîrâ şifât-ı kadîmeye kâ'il olmak zât-ı kadîmeye kâ'il olmanıñ gayrı olduğu

²³⁸ (Allahu Teâlâ'nın şanı) onların söylediklerinden yücedir.

²³⁹ "Muhakkak ki Allah için üçüncüsüdür diyenler kafir oldu" Maide-73

âşikârdır. Bi'l-icmâ' küfr olan zevât-ı kadîmeye kâ'il olmağdır. Ammâ eķânîme teşbîhen olan su'âlîñ cevâbı naşârânıñ işbât itdikleri eķânîm-i selâseye şıfât teşmiye itmişlerdir. Lâkin hâķîkatde zevât olmasına kâ'illerdir. Zîrâ 'amme-i naşâra uķnûm-ı kelime ya'ni 'ilmî-i beden-i 'İsâ 'aleyhisselâma intikâl itdi, i'tikâd iderler, huşûşen Ya'ķubiyye-i uķnûm-ı kelime semâdan nâzil oldı ve rûhü'l-ķudûs ile ittihâd idüp bir insân oldı ki hâzret-i Mesîh 'aleyhisselâmdır. **(36a)** Ve hâzret-i Mesîh bir uķnûmdur ki iki uķnûmdan mürekkeb biri uķnûm-ı lâhûtdur semâya şu'üd itdi.

Ve digeri uķnûm-ı nâsutdur. Ķumâme'de medfûndur, dirler. Bu şûretde eķânîmiñ intikâl ü nüzûluna kâ'illerdir. İntikâl ve nüzûl ise zevâtta olup a'râzda vücûdı mümteni' oldığı bedîhîdir. Bu tafşîlden ma'lûm oldı nisbet olundular. Cevâb-ı lüzûm-ı muhâl-i şâni: Ķıdem emr-i 'ademîdir. Vaşf-ı şübûti degildir. Zîrâ kıdem nefy-i evvelîden 'ibâretîdir. Bunda iştirâkden terkîb lâzım degildir. Zîrâ i'dâmda iştirâk terkîbi muķteza degildir. ²⁴⁰ ولئن سلمنا قدم وصف ثبوتي kıdem vaşf-ı şübûti olsun yine terkîbiñ lüzûmı müsellemedegildir. Zîrâ iştirâk-i zâtîde olmayup belki iştirâk-i emr-i 'arâzîdedir. 'Avârızda iştirâk terkîbi mûcib degildir. Vallâhu a'lem-bi's-şavâb bu daħi pûşide olmaya ki fıraq-ı selâse-i meşhûre-i naşâra ya'ni Melkâ'iyye ve Nestûriyye ve Ya'ķubiyye i'tikâdda muharrer oldığı üzere ahâdühümâ âherden farkları ĝayr-ı ba'îd olmağla ancak Melkâ'iyye aķvâli beyânı ile iktifâ olundu.

Farķ-ı selâsededen üç yüz on yedi saħş târiħ-i hubûtuñ beş biñ sekiz yüz yetmiş toķuz sâlindeki ref'-i seyyidinâ 'İsâ 'aleyhisselâmdan iki yüz altmış iki sene mürûr itmiş olur. Bâni-i İslâmbol **(36b)** Ķoşantîn nezdinde cem' olup râbıta-i millet ü i'tikâdları için niçe zaman kıl ü kâlden şoñra der-dest-i ta'zîm-i naşâra olan enâcîl-i erba'a ki Havâriyyûn hâzret-i 'İsâ 'aleyhisselâmdan Metta ve Luķaki ve Marķûs ve Yuħanna nâm zâtlarıñ seyr-i cenâb-ı Mesîhullâhı ketb-i taħrîr eyledikleri mücelledler kütüb-i semâviyyeden olmadığını cennet-mekân ceddîm "Dârü'l-Kütüb"ünde mevcûd tercümelerinden daħi müstebândır. Mesfûrdan seyirname-i erba'aya teba'iyyet ile 'ibâdât ve mu'âmelât-ı şettâ kayd ve imlâ ve uşûl ve fûrû' dinlerine kütüb-i mu'tebere taşnîf eylemişlerdir. İle'l-ân hâl-i naşâra bu şûretde olmağla mu'âmelât-ı nâsda nâdirü'l-vuķû' bir mes'ele zuhûrunda küberâ-yı dîn-i naşâra terâcim-i kütüb-i fıķhiyye-i İslâmiyye'ye mürâca'at ile cevâb-dâr oldukları yaķinen resîde-i şımâħ-ı râķîmü'l-ħurûfdur.

EKTEM: 'Azîmü'l-batn ma'nâsına tâ'-i müşennât ile müsta'meldir. 'Arabî'de ma'nâ-yı merķûma delâlet iden fetħ-i hemze ve şâ-i müşellese ve sükûn-ı kâf ve mîm ile "ekşem"den ĝalať olup elsine-i nâsda Yaħyâ bin Ektem tâ ile şâyi'dir. Ve Eş-şeyħ Ekşem Me'mûn ve Mu'taşîm ħalîfeler zamânlarında yüz toķsan altı senesinden iki yüz yirmi yedi târiħine gelince enîs ü celîs-i ħalîfeteyn olup âvân-ı merķûmda Bağdâd'da kağı olan Eş-şeyħ Yaħyâ'nıñ pezeri veyâ ecdâdından olmağla Eş-şeyħ

²⁴⁰ "Subuti vasıfların kadim olduğunu kabul etsek bile.."

Yahyâ bin (37a) Eksem demekle meşhûr olup iki yüz kırk üç târihinde irtihâl-i dârü'l-bekâ eylemiştir. 'Aleyhi'r-rahmetü.

ENSER: Ma'rûf demür çiviniñ ismi. Feth-i yâ ve sîn ve sükûn-ı kâf ve râ ile "yekser" den gâlağ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı sîn ve medd-i mîm-i şâni ile "mismâr" ve Fârisî'de kesr ve medd-i mîm ve hâ-i mu'ceme ile "mîh" dirler. Ma'lûm ola ki İslâmbol'uñ fethinden sonra celb ve vürûd iden 'Acem bennâları icâd eyledikleri üç nev' mismâra yek-ser ve dü-ser çabla-ser tesmiyelerinden bâkîdir.

AL: Nîm-reng-i şeffâf-ı sürh-i ma'rûf ki kıan rengi ile ta'bîr olunur. Feth-i hemze ve sükûn-ı lâm ile müsta'meldir. Fârisî'de medd-i hemze ile "âl"den gâlağ olup 'Arabî'de feth-i hemze ve sükûn-ı hâ ile "ahmer kıânî" dirler. Medd-i hemze ile beyne'l-A'câm müsta'mel olduğına Mevlâna Câmî'niñ "Tecnis-i Melfûzî"de nazm eylediği ebyât şâhid olur. Edâ-yı merkıma şan'at-ı nisbet ve Türkî'de münâsebet daği dirler. Müsâmerât-ı cem'iyet-i pîşyârede oduncunuñ baltası, helvacınıñ baltası ve emşâli mezkûr olduğu mesmû'dur.

Nazım

Seyyid ü sürh her dü pür-âlend
Aded ü h'âce her dü pür-mâlend²⁴¹

Neşir: Seyyidiñ âli evlâd ve sürhüñ âli reng olduğu ma'lûm ve 'aded-i hâli tağrîr olunmayup bir niçe mâli zabt için kayd olunmağla çolu olur. Ve hâce beyne'l-A'câm bâzergâne dirler. Evvel t'â'ifeniñ (37b) daği hırş ü çama' ile hıfz ü iddiğârlarından kîse ve hizâneleri memlû olur. Beyt-i merkımda mezkûr nisbetleriñ evvelleri ma'nevî-i şânileri hağiği olduğu âşikârdır.

Nazım:

Cerb ü deşt her dü pür-hârend
Düzd ü hâmmâl her dü ber-dârend²⁴²

Neşir: Cereb 'illet-i ma'rûf ki Türkî'de uyuz dirler. Deşt şahrâ ma'nâsına ve hâr diken ma'nâsına ve hârîdenden kıaşınmağ ma'nâsınadır. Ya'ni şahrâ diken ile ve uyuz kıaşınmağ ile çoludur, demek olur. Ve düzd sârık ma'nâsına ve hâmmâl ma'rûf ber-dâr aşılmış veya iki cüz'den mürekkeb bir yük ma'nâsına olduğda sarık şalb olunmuş ve hâmmâl yük kıaldırır demek olur.

Nazım

Kâfir ü kıand her dü bî-dînend
Seg ü 'ağğâr her dü murdârend²⁴³

²⁴¹ Seyyid ve kırmızı, her ikisi de aldır. Aded ve tüccar, her ikisinin de malları vardır.

²⁴² Tarla ve çöl, her ikisi de diken doludur. Hırsız ve hamal, her ikisi de darağacındadır.

²⁴³ Kâfir ve münâfik, her ikisi de dinsizdir. Köpek ve attar, her ikisi de murdardır."

Neşir: Kefereniñ dîni olmadığına şübhe yokdur. Ve kând nebât şekeridir. Mısır ve Şâm nebâtına incimâd için sâz vaz' olunduğı gibi diyâr-ı 'Acem'de derûn-ı şîşeye söğüd çubuğı korlar imiş. Bîd söğüd ağacı ve yâ-i nisbiyye ve nûn te'kid-i nisbet için gelür. Ve kavâ'id-i Fârisiyye'dendir. Ya'ni kâfir-i bî-dîndir. Ve nebât söğüd şâhına mensûbdur, demek olur. Seg kelb ma'nâsına olup murdâr oldığı âşikârdır. Ve 'atâtara nazaran murdâr iki cüz'den mürekkeb olup mur 'umûmen acı 'ağâkîr veya huşûşen mürr-i şâfi ola. Dâr dârîdenden (38a) tutucu demek olmağla seg murdâr ve 'atâtâr acı nesnelere veya mürr-i şâfi hıfz idici dimegi ifâde ider. Ammâ aḥmer kânî 'ibârât-ı 'Arabîyye'den olmağla ba'zı 'arîzü'l- kâfâ ehl-i ta'aşşubuñ kan renginde veya kan ile şabğ olunur. Tescîhleri iḥmirâr-ı haclete bâdî olur. Zîrâ kânî medd-i kâf ve kesr-i nûn ve âḥirinde hemze ile laṭîf ve şeffâf ve ziyâde kırmızı reng ma'nâsına aḥmer kânî-i şedîdül-ḥumre demek olur. Ve gâhîce âḥirinde olan hemze mâ-ḳablîniñ harekesi cinsinden yâ'ya ḳalb olunur. Ve illâ aşıl maddesi ḳinnâ'dan mehmûzü'l-lâmıdır.

Lebs-i aḥmerde ḳıl ü ḳâl derkâr olmağla "Tenvîr'ül-Ebşâr" şâriḥü's-şeyḫ Muḥammedi'd-Dimeşķî "Dürü'l-Muḥtâr"²⁴⁴ و كره لبس المعصفر والمزعفر والاحمر والاصفر للرجال şerḥinde "Kitâbü'l-Mücbeti" ve "Ḳuhistân"ı ve Ebî Mekârim'iñ "Niḳâye" şerḥinde lübs-i aḥmer lâ-be's oldığını rivâyet ve "Tuḥfe" mü'ellifiniñ kerâhet-i muṭlaḳ zikr olunmağla taḥrîmi olup kırmızı giymek ricâle ḥarâmıdır, ḳavlini daḫi îrâd buyururlar. Lâkin "Şemâi'l-i Şerîf" mü'ellifi İmâm Muḥammed Tirmizî libâs-ı ḥazret-i ḥayrû'n-nâs bâbında sened-i şâḫîḫ ile Berâ' bin 'Azîb ḥazretlerinden rivâyet buyururlar ki müşârün-ileyh cenâbları²⁴⁵ ما رأيت أحدا من الناس احسن في حلة حمراء من رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم buyurmuşlar. Ve ḥazret-i İmâm Şürrin Bilâlî cenâblarınıñ lübs-i aḥmere maḥşûş mü'ellev risâlelerinde (38b) sekiz ḳavl muḥarrer olup kırmızı giymek müsteḥabb oldığını beyân buyururlar. Tafşîlini irâde idenler risâle-i muḥarrereye mürâca'at buyursunlar.

Esâtize-i kirâm ve meşâyiḫ-i 'izâmımız 'aleyhimü'r-raḫme ḥazretlerinden "Metn-i Tenvîr"de vesâ'ir kütüb-i fıkḫiyyede muḥarrer olan elvân-ı erba'aniñ kerâhiyyeti lâbisine kibr ü 'ucb îrâsında oldığı me'ḥûzumuzdur.

ALÂ: Gözde ve alaca nesnelere isti'mâl iderler. Çağatâyî'de fetḫ-i hemze ve lâm ve sükûn-ı hâ ile "eleh"den ğalaṭ olup 'Arabî'de sevâd ü beyâzdan mürekkeb ma'nâsına fetḫ-i hemze ve râ ve sükûn-ı bâ ve ḳâf ile "ebraḳ" ve Fârisî'de kesr ve medd-i bâ-yı Fârisiyye ve fetḫ-i sîn ve sükûn-ı hâ ile "bîse" dirler.

EL-İŞNÎN: Ya'ni "külli sırrın câveze'l-işneyni şâ" kelâmından lâm-ı ta'rîfi iskân ve elif-i vaşlı ḳaṭ' idüp el-işnîn ḳırâ'ati ḳatı şâyî'dir. Şavâb olan işneyn ve emşâli evveli elif-i vaşlı olan esmâya lâm-ı ta'rîf ilḥâḳ olunduğda hemze-i vaşlı ḥaşv olup ittîḳâ' ve

²⁴⁴ "Erkeklerin aspur (yalancı safan) ile boyanmış, safran ile boyanmış kırmızı ve sarı elbise giymelerini hoş karşılamadı."

²⁴⁵ "İnsanlardan, kırmızı elbise giymiş Rasulullah (sav)dan daha güzel hiç kimseyi görmedim."

sâkinân vâkı' olur. Ya'ni lâm-ı ta'rîfden ve hemze-i vaşldan soñra vârid olan ħarfden ittikâ'-ı sâkinânı def için hemze-i vaşlı iskât ve lâm-ı ta'rîfi kesr ile kırâ'at vâcib olur. Bu kâ'ide-i mer'iyeye ef'âlde ancak maşâdır-ı tis'aya münħaşırdır ki üçü ħumâsiyyededir. İfta'ale bâbından iktidâr ve infi'aleden inñilâk ve if'aleden iħmirâr gibi ve altısı sūdâsiyyedir. İstef'aleden istiħrâc ve if'alleleden iķ'insâs (39a) ve if'avaleden iħşîşân ve if'avveleden iclivvâz ve if'âleden iħmirâr ve if'alleleden iķşî'râr gibi.

Pûşide olmaya ki kâtım-i esrâr-ı müteķaddimîn kelâm-ı merķûmda vârid olan işneyne şefeteyn ile tefsîr eylemişdir. Ya'ni esrârdan bir sırrı ketm ü iħfâ iden zât yâr-ı şadîķimdir, diyü bir aħada ifşâ eylemeye. Eger ol kelâm dehânını tecâvüz ider ise ferd-i âferîdeye ķaşd-ı ħiţâb itmezse daħi²⁴⁶ للحيطان آذان lâzımesince elbette beyne'n-nâs şâyi' olur. Soñra muħıbb-i şadîķa daħl icâb itmez.

ÂLÂF: Âteş yalıñ ma'nâsına müsta'meldir. Fârisî'de zât-ı âteş ma'nâsına olan feth-i hemze ve medd-i lâm ve âħırde vâv ile "elâv"dan ħalaţ olup 'Arabî'de medd-i nûn ile "nâr" dirler. Ammâ yalıñ ma'nâsına 'Arabî'de feth-i lâm ve hâ ile "leheb" ve Fârisî'de feth-i zâ ile zebâne-i âteş dirler. Lâkin yalıñ merkezine tâlib olup irtifâ'ı mülâħazasıyla feth-i 'ayn ve sükûn-ı lâm ve kesr-i vâv ile "alevî" demek müreccaħdır.

ÂLÂYİŞ: 'Unvân u iħtişâm ile görünüş ma'nâsına müsta'meldir. Fârisî'de lafz-ı merķûm âlûden ve âlâyîden kelimelerinden ism-i maşdar olup bûlâşîş ya'ni bulaşmak ma'nâsına delâlet ider. 'Arabî'de fethateyn ve zamm-ı teşdîd-i râ ile "teferruħ" dirler. Ammâ Türkî'de müsta'mel olan ma'nâya dâll 'Arabî'de kesr-i hemze ve medd-i elif ile (39b) "irâ'e" ve Fârisî'de zamm-ı nûn ile nümâyîş lafızlarıdır.

ALB: Pehlûvân ma'nâsına feth-i hemze ve lâm ve sükûn-ı bâ ile "eleb" arslan ve "ķaya eleb" diyü müsta'meldir. Ve Fârisî'de medd-i hemze ve sükûn-ı lâm ile "âlb" den ħalaţ olup 'Arabî'de feth-i bâ ve kesr-i medd-i hemze ile "beyis" dirler.

ELBİSTÂN: Mar'aş ķurbünde meşhûr beldedir. 'Aliyyü'l-Herevî "Kitâbü'l-İşârât fi Ma'rifete'z-Ziyârât" nâm mü'ellefînde beyân eylediği üzere feth-i hemze ve tâ ve zamm-ı bâ ve lâm ve sükûn-ı sîn ve yâ ile "Ebülüstîn"den ħalaţ olup Aşħâb-ı Keħf'iñ ħârî bu beldenîñ cânib-i ħarbîsinde oldıĝını daħi rivâyet eylemiş. El-'uhdetü-'aleyh.

ELEGİM-ŞAĞMA: Beyne's-semâ' ve'l-'arz eczâ'-i rakîķa-i reşiyveden ħâdiş ve mer'î ma'rûf ħâletiñ ismi. 'Alâyim-i semâdan ħalaţ olup 'Arabî'de feth-i ķâf ve zâ ve sükûn-ı vâv ve ħâ ve kesr-i sîn ve zamm-ı ķâf-ı şânî ile ķavs-i ķuzah ve Fârisî'de feth ve medd-i hemze ve sükûn-ı dâl-i evvel ve nûn ve hâ ve feth-i yâ ve dâl-i şâniyye ile "âdyende" dirler. ħafi olmaya ki ķavs-i ķuzahıñ zuħûrı eczâ'-i reşiyve-i rakîķa ya'ni ħâyet ince ve ruţûbetli sehâb veya sehâbî-i fevķânî olup ħubâr gibi maţarreş eyleye. Bu ħâletleriñ vuķû'unda nâzıra nisbet ile şems ya şark veya ħarbda

²⁴⁶ "Yerin kulaĝı vardır."

bulduğunda eczâ'-i merķûme verâsına (40a) yâ cebel-i şâhik veya sehâb-ı ğalîz teşâdüfünde elvân-ı laţife nümâyân olduğı aşikârdır. Ehl-i hikmetden Eş-şeyh 'Aliyy-i Tûsî: “Kamer-i münîrden dağı nümâyân olduğını müşâhede eyledim.” diyü zikr eylemiştir.

ELMÂS: Ma'rûf zî-kıymet aĥcâr-ı nefiseden olup Yunânî'de medd-i mîm ile “mâs” dan dibâce-i risâlede beyân olunan Ĥorasân gibi bilâ-tağyîr lafz ü mezâ ta'rib olunmuştur. Fârisî'de fetĥ-i hemze ve sükûn-ı lâm ile “elmâs” ve muĥaffefen aşlı üzere mâs didiklerinden ğayrı medd-i hemze ile “âb-ğîne” ta'bîri dağı Yûsuf-ı Encevi'nin “Ferheng-i Cihângiri” nâm mü'ellefinde mestûrdur. Lâkin erbâb-ı luğat-ı 'Arabiyye lafz-ı elmâsda ihtilâf eylemişlerdir. Şâhib-i Kâmûs Firûzâbâdî'nin ve Elmâs-ı Ĥacer-i Muķavvem tafşîli zeylinde ²⁴⁷ ولا تقل الماس فإنه لحن kavline 'âlî ĥazret-i muĥaşşî Sa'dî Efendi merĥûm ya'ni ²⁴⁸ بقطع الهمزة على ما هو المشهور في الالسن diyü ta'lîķa taĥrîr buyurmuşlar ve Şihâb-ı Ĥafâcî ĥazretleri eş-şeyĥü'r-re'îs İbn-i Sînâ “Levhü'l-Mâhiyye” nâm mü'ellefinde ĥavâşî-i 'Irâķiyyeden elmâsın elif ve lâmı elye gibi aşliyye olup mu'arreb olduklarında el-elyetü ve'l-elmâs olmaları naķlini tamâmında müşârün-ileyh raĥmetullâhî 'aleyh ĥazret-i Şihâb ²⁴⁹ يجوز ان يكون ماس معرب من الماس diyü ta'lîķa taĥrîr buyurmuşlar ve “Lisânü'l-'Arab” nâm lüğat-i mufaşşal ve kebîrde: “Evvelâ İbn-i Eşîrîñ zann iderim ki elyâs (40b) gibi elmâsın dağı elif lâmı aşliyyedir.” kavlini îrâd ve şâniyen 'Arabî'de mu'arreb mäs isti'mâlini iltizâm ile taĥrîr murâd ider.

Velĥâşıl 'Arabî-i şâĥîĥi mäs olduğına şübhe yoķdur. Ammâ kütüb-i müfredât-ı tıbdâ zafer-yâb olduğımız Yunânî'den mu'arreb olması dağı mülâyim-i 'aķl-ı selîmdir. Ma'lûm ola ki elmâs kadîmde verâ-yı Hind'de Serendîb dâmenlerinde bulunup eţrâfa neşr olur imiş. El'ân cümle-i envâ'ının redîsi ve çâbe diyü meşĥûrudur. Ba'de zamânin Filemenk ĥudûdunda bir cebel-i kebîrde elmâs ma'deni zuĥûr itmekle eţrâfını sûr ile ihâta idüp müşteri olanlara ol arzın ĥâkimi devletleri tarafından keyl ile bey' iderler imiş. Be-şart-ı ân ki on altı kırât ve mâ-fevķi devletlerinin olup vezn-i merķûmuñ mâdûnı müşterinin olur imiş. Lâkin nev-zuhûrların a'lâsı Portekiz'de olanıdır. Ve elmâsın kırmızı ve yeşili dağı mevcûddur. Ve her ne kadar daķķ ü saĥķ olunsa kemâl-i şalâbetinden ğubâr olmayup müselleşü'l-şekl nişter pâreler kalmağla ekl ü şürbi memnû'dur. Zamânemizde mu'teber olan pırlanta nev'idir ki şağîr ü kebîr her kıţ'asının fevķinde vasaţında olan ĥâlî maĥalden ğayrı otuz iki fozoţa ola ve taĥtında kezâlik vasaţından ğayrı yirmi dört fozoţa ola.

Cevher-i zî-kıymet-i merķûmdan ğâlî vü 'âlî şey'-i âĥeriñ 'adem-i vücûduna (41a) mebnî cins-i elmâsa ĥâşıl olan kibri kesr için a'zam-ı mevcûd olan Kaşıkçı Elması'nın mezbelede bulunması ĥükmi sübhâniyyedendir. Elmâs-ı merķûmuñ biñ

²⁴⁷ “Elmas deme çünkü o yanlıştır.”

²⁴⁸ “Dilde meşhur olanı Kat'ı hemzesi ile olanıdır.”

²⁴⁹ “Mas kelimesinin 'elmas'tan Arapçalaştırılmış olması mümkündür.”

toğsan târihinde Egrikapu hâricinde mezbeledede bir şûbân bulup bir deste kaşığa bey⁶ ve taraf-ı devlet-i ‘aliyyeye vuşûlünde seksen dört kırât vezn olundığı meşhûrdur. Zîrâ bundan akdem hazâ’in-i mülûkânede mevcûd elmâs pâreleriniñ ekberi şeb-çerâğ ‘unvânı ile mu’anven faşş-ı kebîri Egri fâtihi cennet-mekân sultân Meḥmed bin sultân Murâd Ḥân hazretleriniñ “Na’imâ Târihi”nde elli biñ ve “Târiḥ-i Emîn” ki “Târiḥ-i Ḥamîs” diyü meşhûrdur, anıñ taḥrîri üzere seksen biñ sikke-i ḥasene-i dinâriyyeye iştirâ buyurup ba’zı evkâtde engüşteri-i ḥınşır-ı sa’âdetleri olan faşş-ı bî-mişâliñ kırâtı târiḥeyn-i merķûmeynde beyân olunmamağla yüz kırk kırât vezninde olduğu düş-i liḥâza-i fakîr olmuştur. Ba’dehû vâriş-i tâc ü taḥt-ı Osmânî olan veled-i ercümendleri câmi⁶ şâhibi sultân-ı Aḥmed ‘aleyhirraḥmetü rabbihi'l-aḥad hazretlerine bi'l-irş faşş-ı merķûm müntakîl olduğda zâd-ı âḥiret ve zahîre-i ‘âkıbet mülâhazasıyla bir altun şafḥanıñ ḥâk-i vasaṭına rezk ve eṭrâfında olan iki yüz yirmi yedi kıṭ‘a kebîr elmâs pârelerden mâ’ada envâf mücevherât ile (41b) tersîf buyurulup sene-i mâziyyede mâ-lezîme-i ta’mîrât ḥaremeyn-i muḥteremeyne me’mûr sâbıka Ḥaleb defterdârı olup Ḥabeş eyâleti iḥsân buyurulan Ḥasan Paşa’ya irdâfen biñ yirmi iki sâlinde Medîne-i Münevvere kaḍısı Bosnevî Şa’bân Efendi ve dergâh-ı ‘âlî kapucı başlarından Beşir Ağa ma’rifeti ile kabr-i münîr-i pür-nûr-ı ḥazret-i Resûl ‘aleyhisselâmıñ re’s-i mübâreklerine ‘âlâmet için altun ile mümevveh mismâr-ı sîm ki kevkeb-i devrî diyü meşhûrdur, üzerine âviḥte olunmağla ile'l-ân mevcûddur.

EL-MUKADDERÜ KÂ’İNÜN: Ḥayır ve şer kader-i sübhânî ve olucıdır ma’nâsına isti’mâli şâyî⁶ ve luğaten şâḥiḥ ammâ iştilâḥen “el-maḥdûrû kâ’inün”dan ğalaṭdır. Zîrâ kader-i sübhâni murâddır. Taḥdîr murâd değildir. Binâen-‘aleyh kadere bâbından ism-i mef’ûl maḥdûr geldiği âşikâr olmağla “el-maḥdûru kâ’inün” demek lâzımdır. Cennet-mekân şeyḥü'l-İslâm Ebu's-Su’ûd Efendi taşarrufâtındandır.

ÜMMÜ'L-KIYÂS: Ümm-i dünyâ ta’bîr olunan belde-i ‘azîme-i Mısır’da nehr-i Nil’iñ ziyâde ve noḡşânını fark için binâ olunan ölçecek maḥaliñ ismi. ‘Arabî’de kesr-i mîm ve sükûn-ı kâf ve medd-i yâ ile “mikyâs”dan ğalaṭdır ki ism-i âlet olup taḥdîr olunacak âlet demek olur. Fârisî’de muṭlağa ölçek ma’nâsına fetḥ-i kâf-ı Fârisiyye ve kesr ve medd-i râ ile “gerî” dirler. Ḥafî degildir ki ḥazret-i Ebu'l-Beḳâ’nıñ “Külliyât” nâm mü’ellefinde ²⁵⁰ يعالج بما الفاعل والمفعول كالفتاح ونحوه (42a) kavline nazaran mikyâs daḥi ğalaṭdan sâlim olmaz. Maḥallü'l-kıyâs dinmesi evfâḳdır. Meger ki nehr-i Nil’iñ bu gündeki miḳdârıñ dünki gündeki miḳdârına kıyâs idecek âlet demek ma’nâsı mülâhaza oluna.

İMÂME: Subḥa ve duḥân çubuğının önünde olup kesr-i hemze ile müsta’mel olan ma’rûf önlegiñ ismi. ‘Arabî’de fetḥ-i hemze ile “emâme”den ğalaṭ olup Fârisî’de kesr ve medd-i bâ-yı Fârisiyye ve şîn ile “pîşî” dirler.

İMDEM: Bu vaḳit ma’nâsına olup dem-în-dem ve sâ’at-im-sâ’atiñ tercümesi olarak “dem bu dem sâ’at bu sâ’at” isti’mâli şâyî⁶dir. Fârisî’de kesr ve medd-i hemze ve

²⁵⁰ “Alet fail ve mefulun işlem gördüğü anahtar ve benzeri gibi şeydir.”

sükûn-ı nûn ve mîm ve feth-i dâl ile “îndem”den ğalaţ olup ‘Arabî’si medd-i hâ ve feth-i zâl ile “hâze'l-vakt” olur. Kâ’ide: Zebân-ı Fârisî’de in ve im qarîbe maḥşûş ism-i işâret oldukları ma’rûf, lâkin min-cihete'l-ma’nâ ihtîşâş yok iken vaz’ı lûgatiñ taḥakkümen kesr-i hemze ve sükûn-ı mîm ile “im” işâretini birkaç maddeye taḥşîş kâ’idesi lûgât-ı ‘Arabiyye’de daḥi mer’îdir. Ya’ni imsâ’at ve imsâl ve imrûz ve imşebeh münḥaşır olup ğayrîlere in ile işâret olunduĝını erbâb-ı lûgat fark u temyîz eylemişlerdir.

AMERİKA: Bâlâda muḥarrer olan kıţa’-ı ‘âlemin rub’-ı râbi’i (42b) olup Yunânî’de Yeni Dünyâ ma’nâsına olan medd-i hemze ve mîm ile “Âmârika”dan ğalaţdır. Cânib-i ğarbda arâzi-i meḥûle vücûdını Firengiü'l-Aşl KOLON nâm bir şaḥş ‘ilm-i coĝrafya ve delâil-i nücûmiyye ile teyakḥun idüp kendü de ḳudret-i mâliyye olmamaĝla evvelen Filemeng devletinden istid’â-yı i’ânet eyledikde redd ile cevâb virilüp ba’dehû İspanya devletine ilticâ ve anlarıñ i’âneleri ile Cezâyir-i meḥûleye sene-i hicriyyeniñ sekiz yüz altmış bir sâlinde ibtidâ sefer idüp Cezâyir’i bulup hedâya ile vürüddan şoñra üç def’a daḥi sefer ve ahâlisi ile ülfet ve İspanya Devleti tarafından bir müddet zabt olunduĝdan şoñra, İngiliz atalarına hem-civâr olmaĝla İngiliz tarafından zabt olunmuşdur.

Bu iklîmiñ eţrâfi şarḥen Mardel Nort baḥr-i muḥîṭi ve cenûben Mesâclân Boĝazı ve ğarben Pasifikus baḥr-i muḥîṭi ve şimâlen ḥâlâ keşf olunmamış arâzi-i meḥûle ki baḥr-i Müncemi’de muttaşıldır. İklîm-i mezkûr iki aţa şeklinde olup ortasından bir ince tarîḳ ile muttaşıldır. Birine Yonâyis-i cenûbiyye ve âḥere Yonâyis-i şimâliyye dirler. Ve cezîreteyniñ tûlı iki biñ dört yüz ve ‘arzı biñ üç yüz mil olup taḳrîben muḥîṭleri otuz iki biñ mildir. Ḥâvî olduĝı maḥalleri taḥrîr ma’lûmumuz olmamaĝla lâ-tâ’il olur. Arâzi-i merḳûmeniñ vüs’atinde mübâlaĝa idüp sâ’ir emâkin-i meskûneden (43a) ziyâde degil ise müsâvîdir diyü ittifaḳ eylemişlerdir. Ve iklîm-i mezkûreniñ ḥaţṭ-ı istivâ nişfina qarîb olmaĝla ‘arz-ı şimâlisi altmış yedi ve cenûbisi elli yedi dereceye qarîb ve tûlı yüz toḳsan beş dereceden üç yüz kırk beş dereceye resîde olmuşdur.

EMEK: Zaḥmet ve meşakḳat ma’nâsına ma’rûf, Çaĝatâyî’de feth-i hemze ve sükûn-ı mîm ile “emkâk”den ğalaţ olup ‘Arabî’de feth-i kâf ve teşdîd-i dâl ile “kedd” ve Fârisî’de feth-i râ ve sükûn-ı nûn ile “renc” dirler.

EMİR: Âl-i ḥazret-i resûlullah şallallâhu ‘aleyhi vesellem ma’nâsına müsta’meldir. ‘Arabî’de bir kavmiñ re’isi ve âmiri ma’nâsına olan emîrden bi-tarîki’t-teşbîh bu ma’nâya mevzû olup Fârisî’de ma’nâ-yı merḳûma ve her zümre re’isi ma’nâsına olan kesr ve medd-i mîm “mîr” ‘Arabî’den ḥazf-ı hemze ile menḳûl ammâ “Ferheng-i Şu’urî”de aşlı üzere elif ile isti’mâli daḥi tecvîz olunmuşdur.

ÜNÂŞ: Erkek muḳâbili dişi ma’nâsına olan unşânıñ cem’i olarak zamm-ı hemze ile müsta’meldir. ‘Arabî’de kesr-i hemze ve medd-i nûn ile “inâş”dan ğalaţ olup Fârisî’de medd-i mîm ve feth-i dâl-ı mühmele ve ‘alâmet-i cem’ ile “mâdeha” dirler.

ENÂNİYYET: Kemâl-i ‘ucb ve kibr ile “menem dîger-nist” demek yani benlik ma’nâsına müsta‘mel ğalaṭ-ı şarîhdir. Zîrâ erkeklik ma’nâsına zamm-ı râ ile “rücûliyyet” ve çocukluk ma’nâsına kezâlik (43b) zamm-ı tâ tufûliyyet ve emsâline kıyâsen “ben” ma’nâsını ifâde iden eneniñ âhirine tâ-i maşdariyye ilhâk olursa “eneviyyet” olur. Bu daḡi kelâm-ı ‘Arab’da vârid olmamışdır. Ve’l-hâşıl enâniyyet muḡtere‘ât-ı ‘avâmdan olup lâ-aşl oldığı âşikârdır.

ENBÎK: Şîşe ve nuḡâsdan maşnû‘ ve ma‘rûf âletdir ki dühn ve mâ istiḡrâc olunur. İki şeyden ‘ibâretir. Ya‘ni başı ve ḡazînesi olur. Cümlesine isim olarak Türkî’de kesr-i hemze ve sükûn-ı nûn ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de yalnız re’siniñ ismi feth-i hemze ile “enbîk” olup Fârisî’de “ser-pûş-ı qar‘a” ve kesr-i hemze ile “inbîk” daḡi dirler. Ammâ cüz’iyyesine ‘Arabî’de feth-i kâf ve ‘ayn ve sükûn-ı râ ile “qar‘a” ve Fârisî’de feth-i kâf ve bâ ve medd-i râ ile “qarâbe” dirler.

İNCÜ: Şâdef içinde tekevvün iden cevher-i ma‘rûfuñ ismi. Çaġatâyî’de zamme işbâ‘ı için vâv ile “üncü”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de zamm-ı lâm ile “lü’lu” ve Fârisî’de zamm-ı dâl ve teşdîd-i râ ile “dürr” dirler. Ammâ dürr-i yetîmi iki vech ile beyân eylemişlerdir. Biri şâdef-i kebîr içinde yektâ olması ve diğeri şaġîr ü kebîr tâmmü’l-istidâre olmaġla dâ’imü’l-ḡareket olması ya‘ni yetîmiñ ebeveyni fiqdânında bir maḡalde qarârı olmayup kimi görür ise aña meyl ve ḡareketine teşbîh olunmuşdur. Lâkin ḡaremeyn-i muḡteremeyn ahâlîleriniñ ‘atîk ve şufrete mâ’il olan incülere i‘tibârları ruḡşatına mebnî olduğu âşikâr iken eytâmıñ (44a) ḡakâret ile imrâr-ı evkât eylemelerinden ḡâşıl olan şufret-i vechlerine teşbîh olunmuşdur. Tevcîhleri nâ-becâdır. Kütüb-i eslâfda incünüñ nihâyet-i vezni üç mişkâle kıyâs olunmaz. Göğercîn yumurtasına müşâbih bir çift mengûş müşâhidimiz olduğda on sekiz biñ ġurûş virilüp şâhibesi râzı olmadı.

İNCİR: Mîve-i meşhûredir. İsmi kesr-i hemze ile müsta‘mel olmaġla Fârisî’de feth-i hemze ile “encîr”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de kesr ve medd-i tâ ile “tîn” dirler.

ANASON: Qaddi bir zîrâ‘ ve sâkı murabba‘ ve varaķı ḡurde ve çiçeġi beyâza mâ’il ṡbü’r-râyiḡa bir nebâtıñ ṡlânî ġılâf içinde ḡâşıl ma‘rûf toḡmınıñ ismi. ‘Arabî’de feth-i hemze ve kesr ve medd-i nûn ile “enîsun”dan ğalaṭ olup Fârisî’de feth-i zâ ve sükûn-ı nûn ve medd-i bâ ile “zenbân” dirler.

ÜNMÛZEC: Bir şey’iñ mişâli ya‘ni örnek ma’nâsına ziyâde-i hemze ile müsta‘meldir. Fârisî’de zamm-ı nûn ve mîm ve sükûn-ı vâv ile numûneniñ mu‘arrebî feth-i nûn ve zâl ve zamm-ı mîm ve sükûn-ı vâv ve cîm ile “nemûzec”den ğalaṭdır.

EVVÂK: Zamânemizde on iki diremiñ ismi olan uķiyyeniñ cem‘i olarak ef‘âl vezninde müsta‘meldir. ‘Arabî’de feth-i hemze ve medd-i vâv ve teşdîd-i yâ ile “evâķiyy”den ğalaṭ olmaġla feth-i hemze ve medd-i vâv ve teşdîd-i yâ ile “evvâķ” aġırlık ve şıķl ma’nâsına (44b) mevzu‘ evķiñ cem‘idir. Ammâ muḡarrer olan evâķiyy emniyyeniñ cem‘i emânîye kıyâs ile müşeddeden ve ba‘zılar şaḡârî cem‘i şaḡâr olduğına kıyâsen ve ḡazf-ı yâ-i müşeddede ile “evâķ” dimişlerdir. Âḡiriñ feşâḡatine

delil ta'yîn-i zekâtta vârid olan hadîs-i şerîfdir. Kâle resûlullâh şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem²⁵¹ لا صدقة أقل من خمس أواق Ma'lûm ola ki zamm-ı hemze ve sükûn-ı vâv ve teşdîd-i yâ-i tahtâniyye ile uқыyye ta'bîr olunan vezn-i merķûm egerçi zamânemizde iştilâh-ı eţibbâ ve cemî-i bilâd-ı 'Arabistan'da on iki dirhemden 'ibâret olup lâkin kâdîmde kırk dirhem mevzûn olduğu hadîs-i şerîfden müstebândır. Binâ'en-'aleyh fuķahâ-yı kirâm bâb-ı zekâtta نصاب الذهب عشرون مثقالا والفضة مائتا درهم وزن سبعة²⁵² buyurmuşlardır. Vezn-i seb'a kaydı dirhem-i şer'iyi beyân olduğu erdeb taşhîhimiz zeylinde tafşilden âşikâr olur. Fe'l-yerâci' fihi vezn-i merķûmuñ Fârisî'de ism-i maḥşûsı olmamağla terk olunmuşdur.

ÂVÂN: Vaķit ve zamân ma'nâsına medd-i hemze ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i hemze ve medd-i vâv ile "evân"dan ğalaţ olup Fârisî'de feth-i hâ ve sükûn-ı nûn ve medd-i kâf-ı Fârisiyye ile "hengâm" dirler.

ÂVÂNİ: Ķab ve Ķacaķ ma'nâsına ḥuşûşen âvâni-i nuḥâs isti'mâli be-ĝâyet şâyi'dir. 'Arabî'de ekl ü şûrbde isti'mâl olunan kâse (45a) ve emşâli nesneleriñ ismi. Kesr-i hemze ve medd-i nûn ile inâ'nın cem'i âniye olup âniñ daḥi cem'i ki inâ'nıñ cem'ül-cem'i feth-i hemze ve medd-i vâv ile âvândan ğalaţ olup Fârisî'de medd-i kâf-ı 'Arabiyye ve edevât-ı cem' ile "kâsehâ" dirler. Ḥafî degildir ki sâ'ir kâse şûrba tāsı ve anlara müşâbih nesnelere taĝlîben itlâķ oluna. Lâkin "Vanķulı" nâm-ı luĝatde muḥarrer avâniye i'tibâr buyurulmaya.

AVRUPA: Mûte'ahḥirîniñ farz u taķdîrlerine nazaran ma'mûr-ı 'âlemiñ rub'-i evvelidir. Şehr-i şûruñ bânisi Acnos nâm melik iķlîm-i merķûmı duḥterine temlik ve ism ile tesmiye eylemekle ism-i mersûme Avrupa(tîryâ)dan muḥaffefdir. Bu iķlîmiñ eţrâfi cenûben Sebte Boĝazi'ndan Mora cezîresiniñ Manya Burnu'na mûntehî olur. Şimâlen âḥir-i 'imâret olan Vâridyus Burnı ve ĝarben Baḥr-i Muḥît ve şarķan Âzaķ Denizi'ne câri Ten Şuyı'dır. İķlîm-i merķûmuñ şarķdan ĝarba tûlı taķrîben toķuz yüz mil ve 'arzen Manya Burnu'ndan t̄araf-ı cenûba beş yüz elli mildir. Ve ḥavî olduğu maḥaller Adana'dan Ânape'ye bir ḥaţ keşide olunsa cânib-i şimâlinde olan memâlik-i Anaţoli ve cemî-i memâlik-i İslâmiyye Rûm İli ve memâlik-i Leh ve Mosķov ve Alaman ve Frânçe ve İspanya ve İsveç vesâ'irleridir ve iķlîm-i mezbûruñ 'arz-ı beledi otuz altı dereceden elli dört derece ve tûl-i beledi on yedi dereceden yetmiş iki (45b) derece olur.

ÖRDEK: Ḥayvanât-ı mâ'iyyeden t̄ayr-ı ma'rûfuñ ismi. Çāĝatâyi'de kesr-i hemze ve yâ-i işbâ'ı ve sükûn-ı râ ile "irdek"den ğalaţ olup 'Arabî'de kesr-i hemze ve feth ve teşdîd-i vâv ile "ivvez" ve Fârisî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı râ ile "mürĝâb" dirler. Egerçi iki cüz'den mürekkeb olup şu kuşu demek ma'nâsını ifâde ider. Lâkin fesh-i izâfet ile 'alemiyyete naķl ve ḥayvân-ı merķûma ism-i maḥşûş olmuşdur.

²⁵¹ "Beş okkadan az sadaka olmaz."

²⁵² Altının nisabı yirmi miskal, gümüşün nisabı ise yedi ölçüsünde iki yüz dirhemdir

ORDU: Cem'iyet-i leşger ma'nâsına ma'rûfdur. Fârisî'de zamm-ı hemze ve dâl ve sükûn-ı râ ve vâv ile "ordu"dan gâlağ olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ve feth-i 'ayn ve kâf ve sükûn-ı sîn ve râ ile "mu'asker" dirler. Ordu seferlerde 'asker ile bey' ü şîrâ için cem' olan ehl-i sevke ıtlâk olunup kesret-i isti'mâl ile cem'iyet-i hayme ve hargâh ve cem'iyet-i leşgergâha naql olundığı resîde-i nazardır.

URÛB: Meskûk aqçe-i Esedî ve zirâ' ve hindâzededen dört hişşeden bir hişşe ma'nâsına isti'mâli şâyî'dir. 'Arabî'de zamm-ı râ ile rub'dan gâlağ olup Fârisî'de medd-i cîm-i Fârisî ve sükûn-ı râ ile "çâr-yek" dirler. Sâ'atlerde olan çeyrek daği bundan gâlağdır ve aqçede rub'-ı gurus-ı esedîniñ ve zirâ' ve hindâzeniñ rub'ları oldığı aşikârdır.

OROSBÎ: Zenân-ı fevâhişniñ ma'rûf 'alemi. Fârisî'de zamm-ı râ ve sükûn-ı sîn ve kesr ve medd-i bâ-i Fârisiyye ile "rûspi"den gâlağ (46a) olup 'Arabî'de feth-i kâf ve bâ ve sükûn-ı hâ ile "kağbe" dirler.

ÛSTÛBEC: Kalay şahîfeleri çekirdegi ile dağğ olmuş üzüm memzûcen sirkeye vaz' ve ağız bend olmuş zarf içinde terk olunduğda hall ü hâşıl olan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i hemze ve sükûn-ı sîn ve bâ-yı Fârisiyye ile "espidâc"dan gâlağ olup mu'arabi i'râb-ı merkûm ve bâ'yı fâ'ya tebdîl ile "esfidâc"dır.

ÛSTÛBÎ: Ma'mûl ve ma'rûf kettânîniñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı hemze ve sükûn-ı sîn ve teşdîd-i bâ ile "ustubbe"den gâlağ olup Fârisî'de feth-i kâf-ı şâni ve kesr-i bâ ve sükûn-ı zâ ile "kettân-ı kebîz" dirler.

USTURA: Hadîdden maşnû' âlet-i hakkak ismi. Fârisî'de zamm-ı sîn ve tâ ve teşdîd-i râ ile "sütürre"den gâlağ olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı vâv ve feth ve medd-i sîn ile "mûsa" dirler.

USTA: Şan'at ve ma'rîfet ta'lim ideniñ ma'rûf 'ilmi. Fârisî'de aşlı zamm-ı hemze ile "üstâd" ve hazret-i Mevlânâ min-küllil-vücûh olana Meşnevî-i ma'nevîsinde tağfîf ile usta zıkr buyurmaları ile ikisinden daği gâlağ olması mülâyim olup mu'arabi i'râb-ı üstâda kıyâs ve mühmele mu'cemeye tebdîl ile "üstâz"dır.

UŞÂK: Etbâ' ve hizmetkâr ve gulâm-beççe ya'ni küçük oğlan ma'nâsına meşhûrdur. Fârisî'de zamm-ı vâv ile muğlağa hizmetkâr (46b) ve kesr-i vâv ile tâze ma'nâsına olan vişâk ve gulâm-beçe ma'nâsına feth-i hemze ve medd-ı şîn ile "aşâk" olmağla mağalline göre bunlardan gâlağ olur. 'Arabî'de muğlağa hizmetkâr ma'nâsına medd-i hâ ve kesr-i dâl ve sükûn-ı mim ile "hâdim" ve tâze ma'nâsına feth-i hemze ve râ ve sükûn-ı mim ve dâl ile "emred" ve gulâm-beçe ma'nâsına feth-i şâd ile "şabî" dirler. Latîfe: Meşâhîr-i şuarâdan Hâkânî bir civân-ı nev-resîde veya bir vaşâk kürk talebi için bu beyti tertîb ve pâdişâh-ı aşrına irsâl eylemiş.

Beyit:

Vaşâkî deh ki der-berem gîred

Yâ vişâkî ki der-bereş gîrem²⁵³

Pâdişâhîñ manzûrı olduqda: “Biz bu rütbe-i dûn himmet ve endekde miyiz, ikisini virmege kudretimiz yok mudur?” didigi resîde-i şımâh-ı Hâkânî olduqda cevalân-ı tab´ından bir megesiñ dü-bâlin bir varağ pâreye şarup huzûr-ı şâha irsâlinde bu tedârikinden daği ziyâde şâh ferağ-nâk olup ‘azîm ikrâm eylemişdir.

OTÂK: Mülûk ü vüzerâya maşşûş kebîr ü ma’rûf çadırıñ ismi. Çağatâyî’de âhirde ğayn ile oğâğdan ğalağ olup ‘Arabî’de medd-i fâ ve feth-i zâ ve sükûn-ı hâ ile “fâze” ve Fârisî’de medd-i bâ ve kâf-ı Fârisiyye ve râ ile “bâğâh” dirler.

ÖFKE: Ğazab ü ‘unf u tehevür ma’nâsına olan hâletiñ ismi. ‘Arabî’de feth-i hemze ve kâf ve sükûn-ı vâv ile “evke”den ğalağ olup Fârisî’de kesr-i hâ ve sükûn-ı (47a) şîn ile “hışm” dirler.

ÜGEY ATA: Zevc-i mâderiñ ma’rûf ismi. Çağatâyî’de zamm-ı hemze ile “üvey ata” dan ğalağ olup ‘Arabî’de feth ve medd-i râ ile “râbb” ve Fârisî’de feth-i bâ ve sükûn-ı dâl ile “bed-pezer” dirler.

ULÂK: Ve ulâğ bir mağalden mekân-ı dîgere süvâri ve ‘ucâleten revende olanlarıñ ‘alemi. Çağatâyî’de ikisi bilâ-fark ancak çâpük-rev esbiñ ismi olmağla ‘Arabî’de râkibine feth-i bâ ile “berîd” ve merkûbuna kesr-i mîm ve feth-i şâd ve sükûn-ı hâ ve fâ ile “miğsef” ve Fârisî’de evvele medd-i yâ ve sükûn-ı mîm ve kesr ve medd-i cîm ile “yâmcîk” ve şâniyyen medd-i bâ ve sükûn-ı dâl ile “bâd-reng” dirler.

ULÂM ULÂM: Biribiri verâsında gürûh gürûh revende olanlara itlâğ olunur. Elfâz-ı mükerrereden ma’rûf Fârisî’de zamm-ı hemze ve feth-i lâm ve sükûn-ı mîm ile “ülem ülem”den ğalağ olup ‘Arabî’de feth-i fâ ve sükûn-ı vâv ile “fevc fevc” dirler.

UYKU: Buğâr-ı raqîkiñ demâğa şu’ûdundan hâşıl olan hâlet-i ma’rûfeniñ ismi. Çağatâyî’de kâf yerine ğayn-ı mu’ceme ile “uygu”dan ğalağ olup ‘Arabî’de feth-i nûn ve sükûn-ı vâv ile “nevm” ve Fârisî’de medd-i hâ ile “hâb” dirler.

ÂHAR: Terkîm olunan nuqûşu ref için rûy-ı varağa sürdükleri ma’rûf iki nev’ şey’-i ma’mûlûñ ismi. Fârisî’de medd-i hemze ve hâ ile “âhâr”dan ğalağ olup ‘Arabî’de feth-i şâ-i müşellese ve sükûn-ı râ ile “şert” dirler. (47b) Ma’lûm ola ki qadîmde âhar-ı varağ ma’rûf olmayup muğarrer olan şert ve âhâr cüllâhânîñ nesc itdikleri aqmişeye perdaht için seriş ve neşâdan ma’mûl tılâ eyledikleri şey’iñ ismi olmağla ba’dehû neşâ ve yumurğadan ma’mûl ve rûy-ı varağaya tılâ olanlara müşâbeheten ism olmuşdur.

AYAK: Ekşer hayvanda mevcûd a’zâ-i re’îse-i zâhiriyyeden ma’rûf ‘uzvuñ ismi. Çağatâyî’de “ayâğ”dan ğalağ olup ‘Arabî’de kesr-i râ ve cîm ve sükûn-ı lâm ile “riçl” ve Fârisî’de medd-i bâ-yı ‘Acemiyye ile “pây” dirler.

²⁵³ Bana bir vaşak kürkü ver ki beni yanına (içine) alsın, ya da bana bir hizmetçi ver ki (göster ki) onu yanına alayım.

İYYÂKE EL-ESED: “Nefsini arslandan şakın” demek ma'nâsına vâv'sız isti'mâli şâyî' olmağla 'Arabî'de vâv ile “ıyyâke ve'l-esed”den ğalaftır. Yekke-süvâr-ı siprîs emşâl Ebû'l-fa'zîl Aḥmed Meydânî'niñ taşrîḥ ü beyân buyurdukları üzere ḥadîs-i şerîfde vârid olan delîl-i kâfidir. Zîrâ ıyyâ kelime-i taḥşîş ve ²⁵⁴ وحضراء الدمن kelâmında olan vâv 'âtıfedir. Taḫdîr-i ḥadîs-i şerîf ²⁵⁵ ایاکم وحضراء الدمن یعنی أخصکم بنصحی واحذرکم حضراء الدمن olup bir fi'l-i muḫadder diger fi'l-i muḫadder üzerine 'atf kılınmağla vâvîñ ḥazfî câ'iz olmaz ve İbn-i Ḥâcib'in “Kâfiye”de taḫrîrinden daḫi müstebândır ki mef'ûlün-bihiñ 'âmili vücûben ḥazf olunan maḥall-i erba'aniñ aḫîri taḫzîr için olup vâv-ı 'âtife ile esedi ma'a 'âmile 'âmil-i evvel üzerine 'atf ider. Taḫdîr-i kelâm ²⁵⁶ (48a) اتق نفسك وباعد الاسد dimek olur. Veya vâv ma'a ma'nâsına olmağla ²⁵⁷ اتق نفسك مع مقارنة الاسد ammâ tafşîl-i ḥadîs-i şerîf ²⁵⁸ ایاکم وحضراء الدمن buyurulduğda aşḥâb-ı kirâmdan ²⁵⁹ ما ذاك diyü su'âl eylemişler. ²⁶⁰ المرأة الحسنة في منبت السوء diyü cevâb buyurmuşlar ya'ni aḥissa ve edâni yanında mütevellide ve müterebbiye olmuş mer'e-i ḥasnâdan taḫzîrdir. Ḥaḍrâ' aḫḍarıñ mü'enneşi olmağla yeşil ma'nâsına ve demen cem'i olup Fârisî'de sergîniñ mu'arrebî sercîn ma'nâsına ya'ni mezbelelik böyle maḥallerde nâbit ve şâbit olan sebze şûret ü tarâvetde egerçi besâtîn vesâ'ir çemen-zârda rû-nümâ olan nebâtâtдан ḥüsn-i manzar ile nümâyişli oldığı âşikârdır. Ammâ menbitine nisbet ile bir dürlü fâ'ide-mend oldığı daḫi derkârdır. Binâ-berîn her nesne ki şûret-i zâhirde cemîl ü tıynet-i aşliyyesinde ḥasîs ü fâsid ola. Beyne'l-'Arab öyle olanlar ḥaḫḫında “ḥaḍrau'd-demen” diyü meşel ḍarb olunur.

İsti'râd: Muḥarrer oldığı üzere ḥarf-i vâv 'âtife ve ma'a ma'nâsına oldığından ğayrı lügât-ı 'Arabîyye'de vâv-ı şemâniye daḫi mevcûd olduğına şâhid esta'izubillâh:

²⁶¹ سيقولون ^{vâḫî} التائبون العابدون الحامدون السائقون الراكعون الساجدون الآمرون بالمعروف والناهون عن المنكر ^{gibi sûre-i şerîfe-i Kehf} de daḫi esta'izubillâh: **(48b)**

²⁶² ثلاثة رابعهم كلبهم ويقولون خمسة سادسهم كلبهم رجما بالغيب ويقولون سبعة وثامنهم كلبهم .

حتى اذا جاؤها وفتحت ^{vârid oldığı şûretde ebvâb-ı cennet ifâde buyurulduğda esta'izubillâh}

حتى اذا جاؤها فتحت ابوابها ²⁶⁴ ^{ve ebvâb-ı cehennem ifâde buyurulduğda esta'izubillâh} ²⁶³ ابوابها

²⁵⁴ “Çöplükte yetişen yeşillik”

²⁵⁵ “İyyâkum”den kasıt, Çöplükte yetişen yeşillik konusunda özellikle nasihatta bulunuyorum ve ondan sakındırıyorum.”

²⁵⁶ “Kendini koru ve aslandan uzaklaş.”

²⁵⁷ “Aslana yaklaşma hususunda kendini koru.”

²⁵⁸ “Çöplükte yetişen yeşillikten sakınınız”

²⁵⁹ “Bu nedir?”

²⁶⁰ “Kötü ortamda yetişen iyi kadın”

²⁶¹ “Tövbe edenler, ibadet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, ruku edenler, secde edenler, iyiliği emredenler, kötülükten ahkoyanlar.” 9/Tevbe-12

²⁶² “(Ey Muhammed!) Bazıları bilmedikleri şey hakkında atıp tutarak: 'Onlar üç kişidirler, dördüncüleri köpekleridir' diyecekler. Yine, 'Beş kişidirler, altıncıları köpekleridir' diyecekler. Şöyle de diyecekler: 'Yedi kişidirler, sekizincileri köpekleridir'” 18/Kehf-22

beyân buyurulmasından behiştîñ ebvâbı sekiz ve duzahıñ yedi olduğu istidlâl olunmuşdur. Ziyâde ve nokşânda olan tevcihât ehliniñ ma'lûmudur. Menkabe: Bir esed و دغفر و ضبارم sâl-i ĥorde imtidâd-ı 'ömr ile gürg-i bâran-dîde olup tûl-i 'ömr-i şemeresi keşret-i işbil ü cerâvâ ile mütenâ'im lâkin herem-i pîri ve kuvvet-i za'f ve za'f-ı kuvvetden müte'ellim olmağla icriyyelerinden recâ-mend olur ki kendü ecm-i bîşesinde âram ve püserân ve evlâd celb-i aqvât-ı yevmiyyeye kıyâm ideler.

Bu hâl ve şafâ-yı bâl ile imrâr-ı evkât ü ezmân ve me'mûr-ı ĥizmeti olanlar beher gün katı-vâfir şayd-ı tâze armağân iderler imiş. Şeyh-i merķûm dırgam iken bî-adrâs olmağla eklde ihmâl ve imhâl iderek eţrâfında bâkî kalan luĥûm-ı müntine vü müte'affine cibilliyetleri ezâ vü ĥile vü fesâda ibtidâr ve şîr-i merķûmda 'adem-i kudret ĥiss itdiklerinde gûş u dehânına laţmezen-i istihķâr ü ihtikâr ve evlâdı usûd (49a) şâĥib-i sûddan biri zuhûrunda her bir mûş bir surâĥa firâr eylemeleriyle ba'de's-sevrâ taĥlîş-i pezere bu şûretde karar virmişler ki içlerinden bir şibl-i zû-iktidâr hem-civârları kaşâbât ü kur'âda bir sinnevr şikâr eyleyüp nezd-i pederiyye mâde veya ner bir gürbe-i bâ-fer taķdîm eyleye. Der-ân-sâ'at ber-vefķ-i dil-ĥâh (ber-büher??) şayyâd aĥz ü celb iderler. Bî-dermân-ı 'abûs marrü'l-beyândan fikr ü endîşe-i mûşân selb olur. Lâkin kaţţ-ı meclûbuñ lisân-ı hâl ile yalnızlıĥıñ ĥazzı yok vâdilerinden dil-gîr ve zeker ü yâ üñşâ refikini daĥi celb ü taĥşile bir hizebr-i dilîr irsâl ider. Getürdükde gürbe-i evvel çiftini görüp ĥoş-âmedî vâdilerinde mu'ânaķa ve mülâ'abe iderek îķâ'-i fethile-i tenâsûl ile ĥâmil olduķda egerçi mu'âyebe olunurlar. Ammâ zuhûr-ı senânîr-i şîĥâr ile kibâr-usûde şafâ-yı diĥer ĥâşıl olduĥından ebeveyni aralıkda gürbe-beçeleri terk ile eţrâfda şayda vâşıl olurlar.

Vaķten mine'l-evkât pezer ü mâder-i gürbe-i peçe-gân 'avd ü insirâflarında meydanda birķaç mûş-ı mürde gördükde yavrularını ĥarb-ı bî-inşâf ile böyle serzeniş iderler ki: "Behey bî-ĥâreler bizim veliyyü'n-ni'metimiz ve sebep-i ârâm ve âsâyîşimiz ancak bu fa'rdir. Kıyâs itmeyesiz ki bu 'amel-mânde bî-dermân ĥazanfer ola. Eger sebep def olsa müsebbibiñ ĥard ü teb'îdi muķarrerdir. Sizler de mâye (49b) var ise bu zâta fâ'idesi size 'â'id gûn-â-gûn îcâd-ı zârâra ibtidâr idesiz." dirler. Kihterân daĥi cevâblarında: "Bizim 'uruķ u 'izâmımız bu zâtıñ ni'metiyle perverde ve bizler terbiyet-kerde-i ĥaclegâĥı bende-zâde bendeyiz. Bir vechile zârâr degil cüz'-i iĥbirârına rızâ-dâde olmağla ĥayretimiz mâni' vü ĥilâf âsâyîş ü râĥat-ı veliyyü'n-ni'âmı da her bir pâre-i vücûdumuz müyümüz miķdâr olsa yine ĥâlimize ķâni'iz." diyü ĥatm-i kelâm iderler. El-'uhdetü 'ale'r-râvî.

EYYÂM-I BÂĤÛR: Şühûr-ı Rûmiyye'den temmûz ayında ma'rûf eyyâmü'l-ĥarriñ ismi. 'Arabî'de evzân-ı maĥşûşadan 'âşûrâ vezninde "bâĥûrâ"dan ĥalaţ olup Fârisî'de ism-i maĥşûşı olmamağla rûzân-ı germî dimek olur.

²⁶³ "Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır." 39/Zümer-73

²⁶⁴ "Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır." 39/Zümer-73

Fâ'ide: Eyyâm-ı mezbûre mâh-ı temmûzuñ on toközundan yirmi beşine varınca yedi gün oldığı ma'rûfdur. Eyyâm-ı merķûmeye beş gün dağı farz ile on iki gün tamâm olduğda yevm-i evvel-i eyyâm-ı bâhûrâ re's-i sene-i naşârâ olan mâh-ı âti kânûn-ı şânîniñ fıhrisi olur. Bu şûret ile eyyâm-ı ihda 'aşer şühûr-ı bâkıyyeye kıyâs ile sene-i âtiyyeniñ ĥarr ü berdi nümâyân olacağı mücerrebâtdandır. Ya'ni yevm-i evvelde seĥâb ü incilâ ve şiddet-i hevâ vesâ'ir ihtilâfa kemâl-i diĥkat olunup tülû'-ı âfitâbdan tülû'-ı dıgere deĥin sâ'at-be-sâ'at otuza taĥsîm ile mâh-ı kânûn ayınıñ eyyâmınıñ aĥvâli nümâyân olur. Ve yine eyyâm-ı mezbûre leyâlisinde evvelinden bed' ile bir miĥdâr penbe-i mevzûmı bir ĥacer-i kebîr taĥtına (50a) vaz' idüp seĥeri vezn olunduğda ĥiffet ü şıĥleti şühûr-ı muĥarrereniñ aĥvâlini beyân eylediği kezâlik mücerrebâtdandır.

İBÂ: İmtinâ' itmek ve yüz çevirmek ma'nâsına ifâlden zann ile yâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de şülâşiden ebâ ye'bîniñ maşdarı kesr-i hemze ile "ibâ"dan ĥalaĥ olup Fârisî'de zamm-ı râ ve sükûn-ı vâv ve feth-i kâf-ı Fârisiyye ile "rû-gerdânî" dirler.

İTÂM: Nazîri çok bulunmayan nesne ma'nâsına 'umûmen ve öksüz veled ma'nâsına 'Arabî'de feth-i hemze ve sükûn-ı yâ ile "eytâm"dan ĥalaĥ olup ba'zı erbâb-ı luĥat yetîmi bilâ-ebin ya'ni babasız ĥayd eylediklerine mebnî Fârisî'si kesr ve medd-i bâ-i 'Arabiyye ile "bî-pezerân" olur.

EYRÎ: Tođrınıñ muĥâbili olarak Ćaĥatâyî'de egriden ĥalaĥ olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ile "muavvec" ve Fârisî'de feth-i kâf ile "kec" dirler.

AYAZ: Esmâ'-i ricâlden ma'rûf ve Firdevsî-i Tûsî'ye emr ile Şâhnâme'niñ cem'ine sebep olan sultân Maĥmûd-ı Ćaznevî'niñ vezîri ĥâş Ayâz be-ĥâyet meşhûrdur. 'Arabî'de kesr-i hemze ve medd-i yâ ile İyâs'ıñ mu'acemi olan feth-i hemze ile "Ayâz"dan ĥalaĥtır.

Menĥabe: Ĥakîm Ebu'l-Ķâsım Ĥasan Firdevsî Tûs'dan hicret ve Ćazne şehri finâsında aĥsen-i besâtînden bir baĥçeye nüzûl ve derûn-ı (50b) Ćazne'de ârâm-ĥâĥ tedârükünüñ ĥaber-i vuşûlüne mütereĥķib ve edâ-yı şalâta kıyâmda iken sultân-ı vaĥtiñ aĥaşş-ı nudemâsı ve efsâĥ-ı şu'arâsı 'Unşûrî ve Ferruĥî ve Ascedî 'ayş u nûşî itmâm için birer sâķi-i gül-endâm ile 'âlem-i aĥyârdan ĥâlî mûlaĥazasıyla ile namazda müşâhidleri olduğda bî-râĥat olup istişâre iderler ki: "Bu bîĥâne zâtı da'vet ü itmâm-ı ĥoş-âmedî ve ülfetden soñra rubâ'î vezninde teng ĥâfiye bedîhi birer mısrâ'ı âĥâz idelim. Eger tekmîle ĥudreti olur ise revîş-i şâ'irî ma'lûmı ve ĥâbil-i ünsdür. Ve eger nâ-şinâs ise ĥavr-ı şâ'irî ma'lûmı olmayan ile hem meclis olmaĥ de'bimiz degildir. Def-i seyyi ile pençe-i zühd ü vera'ından ĥalâş mümkündür." Re'y ü ittifâķları ĥitâmında Firdevsî-i merķûm dâĥil-i bezmleri olur. Ba'de edâ-yı miĥmân-nüvâzî evvelâ 'Unşûrî:

ع Ćün 'âriz-ı tû mâh ne-bâsed rûşen²⁶⁵

²⁶⁵ Senin yanaĥın kadar parlak deĥildir.

ba'dehû 'Ascedî:

ع Mânend-i raht-i gül ne-bûd der-gülşen²⁶⁶

ve ba'dehû Ferruhî:

ع Müjgânet hemî güzêr koned ez-cevşen²⁶⁷

diyüp kâfiye kalmadı mülâhazasıyla Firdevsî'den tamâmını niyâzlarında

ع Mânend-i sinân Gîv der-ceng-i Peşen²⁶⁸

mışra'ı ile tekmîlinden engüşt-ber-dehân-ı hayret kalup gîv ü peşen ma'nâsını beyân recâ iderler.

Firdevsî daği feşâhat ü belâgat (51a) ve maḥale münâsib ebyât-ı müstevcib-i ḥayret ile peşen feth-i bâ-i Fârisiyye ve şîn ile Ṭus kurbünde bir maḥall-i vesî'îñ ismi. Gîv kesr-i kâf-ı 'Acemiyye ile Īrânîlerden bir meşhûr pehlûvânîñ nâmı olmağla Efrâsiyâb ile ol maḥalde ceng-i 'azîmlerinde Turânîler mağlûb olup ceng-i peşen diyü şöhret-yâbdır, kelâmından sâmi'în be-ğâyet memnûn ve ol gün tâ-be-aḥşâm bezm-i ünsâ-üns rû-nümûn olur. Ferdâsı Firdevsî kışşasını şu'arâ-yı şelâşe

Beyit:

Hâşş-ı Ayâzı idinüp hem-sâye
Oldı meh-tâb-ı mülâzım âya

beyti âşikâr olduğda evvelen vezîre ve şâniyen şâha 'arz eylediklerinde der-ân-sâ'at Firdevsî'yi ihzâr ve iltifât-ı pâdişâhî ile şîrin-kâr olduğundan çend-rûz mürûrunda Şâhnâme'yi nazm u tedvîne me'mûr olur.

Fi'l-ḥakîkat mücellid-i merķûmuñ ḥâvi oldığı ekâzib ve ḥurâfiyyâtı ol derece rengîn-edâ ile imlâ ve ol miķdâr tatvîl ve ıtrâ ḥâric ez-tavķ-ı beşer olup Zerdüşt-i ḥakîmiñ Pâzend'i gibi der-bağal ve iddi'â-yı nübüvvet itmege revâ olduğına îmâ için zurefâ-yı 'Acem dimişlerdir.

Kıt'a:

Der-şî'r se-kes peyânberânend
Her çend ki lâ-nebiyye ba'dî
Evşâf u kaşâ'id ü gâzel-râ
Firdevsî vü Enverî ve Sa'dî²⁶⁹

²⁶⁶ Gül bahçesinde onun gibi bir gül yaprağı olmadı.

²⁶⁷ Senin kirpiklerin zırhı (bile) deler.

²⁶⁸ Peşen cenginde Gîv'in mızrağı gibi.

²⁶⁹ Her ne kadar Peygamber'den sonra peygamber gelmeyecekse de tasvirde Firdevsî, kasidede Enverî, gazelde de Sa'dî şiirin üç peygamberidirler.

İS: Ta‘âmlarda olan râyiha-i maḥşûşanıñ ismi. Çağatâyî’de muṭlağa koğu ma‘nâsına mevzû‘ olmağla ‘Arabî’de râyiha-i meşhûre mürâdifi feth-i ‘ayn ve sükûn-ı râ ile (51b) “‘arf” ve Fârisî’de zamm ve medd-i bâ ile “bûy” dirler.

AYNA: Şişeniñ verâsına sır ta‘bîr olunan şeyi ilşâk ile rû-nümâ olan merâyâ-i ma‘rûfeler ma‘nâsına feth-i hemze ve sükûn-ı yâ ile müsta‘meldir. Fârisî’de medd-i hemze ve kesr ve medd-i yâ ile âyineniñ muḥaffefi yâ-i vâhîde ve yine medd-i hemze ile “âyine”dEn ğalaṭ olup ‘Arabî’de feth-i sîn ve cîmeyn ve sükûn-ı nûn ve lâm ile “secencel” dirler.

Ma‘lûm-ı sâlem-i ‘ilm-i hey’etdir ki Kaḍimîr ve monla Lârî’niñ taḥkîk ü beyânları her cism-i laṭîf ve muşaykal ü şeffâfiñ verâsı mestûr ve münsedd ola muḳâbilinde olan eşkâl saṭḥ-ı merḳûma ‘aks ile mürtesem ü timşâl olunmağla mer’î olur. Kelâm-ı merḳûma nazaran cemî‘-i saṭḥ-ı şeffâfiñ mün‘akis olması müşâheddir. Ve sır ta‘bîri esrârdan olmayup miḳdâr-ı kifâye ḳalayı daḳḳ veya ğayrı şûret ile müstevî ve laṭîf fisdîk kâğıdı ğılazında bilâ-şuḳûḳ şaḥîfe idüp âyine olacaḳ âb-ġineniñ rûyına ferş olunduğdan soñra üzerine ḳalîl veya keşîr zîbaḳ izâfe olunup eṭrâfına taḥrîk ile ḳalay levḥasına ḥall ve rûy-ı şişeye mülâşîḳ ve mûmâss olmağla bir ṭarafından bilâ-nokşân ilḳâ olunan zîbaḳ aḥz ba‘dehû taḳrîb-i nâr-ı ḥafîf olunduğda baḳıyye-i sîm-âb daḥi def olmağla rû-nümâ âyine olur.

AYNALIKAVAK: Koştanîniyyete'l-Maḥmiyye'niñ Ḥalîc-i ma‘rûfi piş-ġâhında emlâk-ı pâdişâhiyye ḥumiyyet ‘ani’l-âfât ve’l-beliyyeden kendüye nisbet ile meşhûr mürtebî‘-i hümâyûn ve tersâḥâne-i (52a)‘âmire beynlerinde maḳâbîr-i müslimîne ve meydân-ı tîr-endâzâne vuşûl-i iskele olan maḥall-i ma‘rûfuñ ismi. Taḥrîfât-ı ehl-i zamâne ile ‘Aynî ‘Ali Dede ḳavaḳ’ından ğalaṭdır. ‘Azîz-i merḳûm maḥall-i mezbûrede muḳîm iken fevt olduğda sünnet-i seniyye-i ḳadîme üzere câlis olduğı maḥalle defn olunup hedef-i tîr-i du‘â mülâḥazasıyla nişân-ı ser ü pâsi şecer-i ḳavaḳ ġars olunmasından bu nâm ḳalmış. Ba‘de zamânin ḳâide-i dehr-i buḳalemundan ḳabr ü ḳavaḳı mûnderis olmuş iken zamânımızda merḳadini izḥâr ve az vaḳitde yine durûs eylediler.

EYVÂN: Ya‘ni büyük şuffe ma‘nâsına feth-i hemze ve sükûn-ı yâ ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de kesr-i hemze ve sükûn-ı yâ ile “iyvân”dan ğalaṭ olup Fârisî’de feth-i bâ ve medd-i sîn ile “besâre” dirler. Ammâ feth-i hemze ile Fârisî’de müsta‘mel olan eyvân revâḳ ve ṭâḳ-ı ‘âlî ve ṭurreḥâne ve kemer-i bâlâ ve sâyebân ma‘nâlarına olduğı âşîkârdır.

ḤARFÜ’L-BÂ’

BABA: Sebeb-i ḥayât-ı veled olan zevc-i mâderiñ ismi. Fârisî’de medd-i bâ-i evvel ve feth-i bâ ve şânî ile “bâb”dan ğalaṭ olup ‘Arabî’de feth-i hemze ve sükûn-ı bâ ile “eb” dirler.

PÂBUC: Pây-ı insâna lûbs olunan şey-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî’de cüz’eynden mürekkeb medd-i bâeyn-i ‘Acemiyye ve zamm-ı şânî ile “pâ-pûş”dan ğalaṭ olup

‘Arabî’de kesr-i hâ-i mühmele (52b) ve medd-i zâl ile “hizâ” dirler. Pâ muhaffef-i pây olup pûş pûşidenden örtücü ma’nâsına ism-i fâ’il olmağla ma’nâ-yı terkebîsi ayak örtüsü demek olur.

PÂDİŞÂH: Mâlik-i memâlik ve müste’min-i büldân u mesâlik ma’nâsına medd-i pâ ve kesr-i dâl ile müsta’meldir. Fârisî’de iki cüzden mürekkebe sükûn-ı dâl ile “pâd-şâh”dan gâlağ olup ‘Arabî’de feth-i mîm ve kesr-i lâm ve sükûn-ı kâf ile “melik” dirler. Pûşide olmaya ki lafz-ı pâdişâhîñ bir cüz’i dâfi’-i zarar ve muslih-i fesâd ma’nâsına pâd ve cüz’-i şânîsi kebîr ya’bi ulu ma’nâsına şâh olmağla ma’nâ-yı terkebîsi zarar kaldırıcılarıñ büyüğü demek olur.

Ķavâ’id-i luğât-ı Fûrs’den olan vasağ-ı kelimedede vâkı’ül-fekk işbât ü işkâtına mebnî râh ve vâh ve mâh ve gâh ve sipâh ve günâh gibi pâdişâhîñ elifini Ķazf ile pâd-şeh daği dirler. ‘Alâ külli’l-vecheyn “Ferheng-i Cihângîri” tevcîhi üzere pâd üç ma’nâya delâlet idüp evvel pâsbân ve şânî bâyende ve şâliş tağt ve şâh ve şehiñ daği üç ma’nâsı olup evveli emşâlinden kebîr ü a’lâ ma’nâsına ki gâzel ve Ķaşideniñ beyt-i a’lâsına şâh beyit eyü atluya şâhsuvâr ve işlek ve evsağ ĶarîĶa şâhrâh ve tûyûruñ ekberi olan Ķuşa şâh-ı murğ itlâği gibi ve şânîsi dâmâd ma’nâsına ve şâlişi aşîl ve şâhib-i neseb-i ‘âlî ma’nâsına olmağla ismiñ cihât-ı erba’a ile pâdişâhanda (53a) ictimâ’î âşikârdır. Evvelâ pâsbân re’âyâ-yı Ķâlîkü’l-berâyâ ve şâniyen ‘arûs-ı mülke şevher ve şâlişen cümle-i nâsdan ekber ve râbi’an Ķaseb ü nesebde bihter olmaları tevcîh-i vecîh mülâĶaza olunur ise de fuşâĶâ-yı Fûrs’üñ ma’nâ-yı aşîsine nazaran elĶâb-ı Ķânân ve vûzerâda pâdişâh ve pâd-şeh tağrîrleri Ķatı şâyî’dir. Bu şûretde mülûk ve selâĶîne itlâğ olunan pâdişâh lafzınıñ aşlı yine iki cüz’den mürekkebe olan pâd-şâydır demek mülâyim olur ki bir cüz’i mezkûr olan dâfi’-i zarar ve muşliĶ-i fesâd ma’nâsına pâd ve cüz’-i âĶîri ‘avâm-ı nâs ma’nâsına şâyî’ olmağla ma’nâ-yı terkebîsi muşliĶ-i ‘amme demek olduğuna mebnî itlâğî şâĶîĶ olup ebyât-ı Fârisiyye’de de muhaffefen mezkûr olan pâd-şânîñ aşlı pâd-şây olması daği münfehimdir.

Ve şây ‘avâm ve re’âyâ ma’nâsına olduğı Genc-i Şâyegâni ve emşâlinden Ķatı âşikâr olur. Genc Ķazîne ma’nâsına ma’rûf ve şâyegâni re’âyâyâ nisbetdir ki Ķüsrev-i Pervîz zamânında ‘âm-ı re’âyâdan bir zür râ’ filâĶat-i arz ider iken zûĶûr eylediğı kütüb-i luğât ve tevârîĶde mufaşşalan muĶarrerdir. Ammâ kâf ve nûnuñ nisbetde ziyâde olmaları Ķavâ’idi bi-‘inâyettillâhi te’âlâ devâtı taşĶîĶimiz zeylinde beyân olunur. Fe’l-yurâci’-ileyhi.

BÂDEM: Ma’rûf şeceriñ meşĶûr şeceriñ ismi. Fârisî’de medd-i bâ ve dâl ile “bâdâm”dan gâlağ olup ‘Arabî’de feth-i lâm ve sükûn-ı (53b) vâv ile “levz” dirler.

BÂDYÂ: Tûrâbdan i’âmâl olunan ma’rûf u kebîr çömlegiñ ismi. ‘Arabî’de medd-i bâ ve dâl yerine Ķâ ile “bâĶya”dan gâlağ olup Fârisî’de feth-i Ķayneyn ve sükûn-ı râ ve nûn ile “Ķarğand” dirler.

BÂZÂĶ: Mâ’-i ‘ineb-i ma’şûrdan az tağĶ ile Ķâşîl olan şey. Ya’ni mey ma’nâsına feth-i zâl ile müsta’meldir. ‘Arabî’de kesr-i zâl ile bâzîĶ efşâğ olup feth-i zâl daği

ğalať olmaz. Fârisî'de medd-i bâ ile “bâde” dirler. Muħarrer olan bâzık bâdeniñ mu‘arrebî oldığı kütüb-i mu‘arrebâtta muşarraħdır. Ĥayrû'n-nâs ĥazret-i İbn-i ‘Abbâs rağiyallâhü ‘anhdan ĥall ü ĥürmeti su‘âl olunduğda Sebķ-i Muħammedü'l-Bâzık buyurmuşlar ²⁷⁰ معني سبق جواب محمد عليه السلام تحريم الباذق وهو قوله ما اسكر فهو حرام ile şerħ ü itmâm olundu.

PARÇA: Ekşer-i eşyânîñ kıt‘asınıñ ismi. Fârisî'de medd-i bâ-yı ‘Acemiyye ile “pâre” den ġalať olup ‘Arabî'de zamm-ı şîn ile “şukķa” dirler.

BÂRUT: Güherçile ve kükürd ve kömürden evzân-ı ma‘lûmeyi mezc ve ĥalt ile eşyâ-i şakîleyi def ü taħrîk ve ma‘âdini tağyîr için ĥakîm ü ĥadîm Sâliyos Şaklı'niñ îcâd ü iħtirâ‘ eylediği şey-i merķûmuñ ismi. Fârisî'de medd-i bâ ve dâl ile “bârûd” dan bârudı îcâd iden feylesof Saliyos Mısır İskenderiyyesinde sâkin ve kimyâger olmağla terâkîb-i ‘ilm-i kâfdan (54a) olarak cüz'ini daķķ ve potaya vaż‘ ve âteş-resîde olduğda eṭrâfını perîşân eylediğini müşâhede eyledikde cüz'ini ĥıfz ü teksîr ve iħrâk için kömür izâfesiyle bârud-ı müte‘arifi îcâd ve ĥumbarayı daħi iħtirâ‘ idüp târiħ-i hicriyye-i ‘aleyh-i efdâlü't-taħiyyeniñ kırķ sâlinde İslâmbol'a gelüp ahâlisine bârud terkîbini ve ĥumbara endaçtını ta‘lîm idüp bu târiħden şoñra küffâr top ve tüfeng ile ceng ü kâr-zâr ider oldılar diyü merķûm Kâtib Çelebi “Taķvîmü't-Tevârîħ”de beyân ider. Lâkin fetħ-i Kõstantîniyye sekiz yüz elli yedide vukû‘ bulup ve mâ-ķablinde olan esfâr-ı hümâyûn-ı übbehet-maķrûnlarında daħi top ve tüfeng olmadığı müṭâla‘a-i tevârîħ idenlere ma‘lûmdur. Beynehümâyı tevfiķ aşĥâb-ı fikr-i daķîķe muħavveldir. Baruduñ a‘lâsı sekiz direm güherçile ve bir direm kükürd ve birbuçuk direm kömürden terkîb olunup evsať ve redîsi kömürüñ ziyâdesiyledir. Vesâ‘ir perdâĥt ve terbiyesi erbâbınıñ ma‘lûmudur.

BİRİHÛT: İķlîm-i Yemen'de Ĥadramut nâm mevzî'de ervâĥ-ı küffârîñ mescûn olduğu câh-ı ‘amîķ-i meşhûruñ ismi. ‘Arabî'de fetħ-i evvelîn ve zamm-ı hâ ile “berehût”dan ġalať olup Fârisî'de ism-i maĥşûşuna zafer-yâb olamadık. Bi'r-i merķûm ĥaķķında ²⁷¹ خير بئر في الارض زمزم وشرب بئر في الارض برهوت أن فيها ارواح الكفار مسجونة diyü ĥadîs-i şerîf rivâyet iderler.

BÂZ: Fârisî'de (54b) on dört ma‘nâya delâlet idüp biri ķulâc ma‘nâsına olmağla ‘Arabî'de medd-i bâ ile bâ‘ lafzınıñ mu‘accemi olup ma‘nâ-yı merķûmı ifâde ider. Ma‘lûm ola ki dîbâce-i risâlede mu‘arreb beyân olunduğı vech üzere elsine-i sâirede ĥuşûşen ‘Arabî'den aĥz ü isti‘mâl olunan elfâza daħi mu‘accem dirler.

PAZI: Şevender-i berri ya‘ni ma‘rûf yabânî pancarıñ ismi. Fârisî'de medd-i bâ-yı ‘Acemiyye ve âħirde vâv ile “pâzu”dan ġalať olup ‘Arabî'de kesr-i sîn ve sükûn-ı lâm ile “silķ” dirler.

²⁷⁰ “Muħammed (as)in sarhoşluk veren her şey haramdır sözü ile Bazık'ın haram olduğuna dair cevabı daha önce geçmiştir.”

²⁷¹ “Yeryüzündeki en hayırlı kuyu Zemzem'dir. En şerli kuyu da Berhut'tur. Orada kafirlerin ruhları hapsolmuştur.”

BÂSUBÂN: Muṭlaḳa gözedici ya'ni bekçi ma'nâsına medd-i bâ-i 'Arabiyye-i evvel ile isti'mâli şâyî'dir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeḳ medd-i bâ-i evvel-i 'Acemî ve şânî 'Arabî ve sükûn-ı sîn ve nûn ile gice bekçisine isim olan pâsbândan ğalaṭ olup 'Arabî'de medd-i ṭâ ve kesr-i yâ ve sükûn-ı fâ ile "ṭâ'if" dirler. Ḥafî olmaya ki şebî 'alâ-ḳavlin dört ḥişşe veya sekiz ḥişşe i'tibâriyle bir ḥişşesine medd-i bâ-yı Fârisiyye ve sükûn-ı sîn ile pâs ıtlâḳı ğâyet şâyî'dir. Ve bân medd-i bâ-yı 'Arabiyye ve sükûn-ı nûn ile gözedici olmağla ma'nâ-yı terkîbisi giceniñ bir ḥişşesiniñ bekçisi demek olur. Lâkin ta'mîm olunup cemî' gice bekçilerine ıtlâḳ olunmuştur.

PAŞA: Vüzerâ-yı 'izâm-ı devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'l-ḳiyâme isim olarak isti'mâli şâyî'dir. Fârisî'de paşa atmaca ḳuşınıñ ismi olup mu'arrebî medd-i bâ ve feth-i şîn ve sükûn-ı ḳâf ile (55a) "bâşek"dir. Lâkin beyne'l-etrâḳ paşa ḳarıntaşa ıtlâḳı meşhûr olduğını merḥûm 'Osmânzâde "Ḥadiḳatü'l-Vüzerâ" nâm mü'ellefinde beyân eylediğine nazaran evvelü'l-vüzerâ-i 'Alâüddîn 'Ali Pâşa cennet-mekân sultân Orḥân ḥazretleriniñ büyük birâderleri olmasıyla şöhret bulup sâ'ir vüzerâyâ daḥi isim ola ve ekşer-i evlâd-ı kibârîñ şabâvetlerinde Kâğıdhâne paşası oldukları daḥi delîldir.

Büyük ḳarıntâş ma'nâsına 'Arabî'de feth-i şîn ile şaḳîḳ-i kebîr ve Fârisî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı hâ ile birâder-i mihter dirler. Bu şûret daḥi vech-i tesmiye olması dûr degildir ki atmaca ḳuşunuñ kemâl-i ğayret ve cesâretinden şaydını yüze yetiştirdiği ve yırtıcı ḳuşlarda bundan ğayrı bir def'âda bu miḳdâr şikâr ideri mevcûd olmadığı beyne's-şayyâdîn meşhûr olmağla vüzerâyâ ıtlâḳ oluna. Yine Fârisî'de murğ-ı merḳûma ḥazf-ı elif-i şâniye ile "pâşe" dimelerinden ğayret ve cesâret ṭayr-ı merḳûma teşbîhen 'askerî ve yeñiçeriyâne daḥi beşe ta'bîr-i merḳûmdan ğalaṭ olması mülâyimdir.

BÂĜA: Ḥilâl ve ṭaraḳ vesâ'ir nesnelere i'mâl olunan şey-i ma'rûfun ismi. Fârisî'de medd-i bâ ve feth-i ḥâ-i mu'ceme ile "bâḡa"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de kesr-i sîn ve feth-i lâm ile "sileḥfât" dirler. Mütê'ârif olan bâḡa Hindûstan ḳablubâğasınıñ zâhrı olduğı meşhûrdur.

Lisân-ı Türki'de dıfda'a isim bulmadıklarından (55b) süleḥfât kısmından 'add ile ḳurubâğa diyüp bâḡaya ḳablubâğa dimişler ola. Berrî ve nehrîsiniñ vücûdını müşâhed ḥatta bahrîsiniñ ğâyet kebîri mevcûd olur diyü ḳaşaş ve menâḳıḳ rivâyetleri ğuş-zed-i 'âlemdir. Lâkin bir buḳuḳ zirâ'-i neccârî ṭûl ve bir zirâ' 'arzında tekne-i câme-şûya şebîḥ ğılâf-ı püşti manzûrumuz olmuştur.

PÂK: Ḥavf ya'ni ḳorḳu ma'nâsına: "Benim ândan ne pâkim var!" kelâmı şâyî'dir. Fârisî'de medd-i bâ-i 'Arabiyye ile ḳayıрмаḳ ve şaḳınmaḳ ma'nâsına olan "bâk"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ve medd-i bâ ile "mübâlat" dirler. Bâk bâ-yı Fârisiyye ile ṭâhir ma'nâsına olduğı zâhirdir.

Latîfe: Zürefâ-yı A'câm'dan biri ṭarîḳ-i 'âmdan ğüzârende iken bir zen-i bed-fercâm şâşende ve pâşende ser-i şaḳş-ı merḳûm olmağla şeh-nişîn nazarında zen-i

mezbûreniñ, pâk nîst mevlânâ ser-çeşme pâkest²⁷², hitâbına mûmâ'ileyh Türkî'de tâhir ve Fârisî'de evet ma'nâsına olan ârî ile bir nev'-i letâfet kaşd idüp "ârî oşrem fi öşrin hest" demiş. İsti'râd: Korku ki tevaḳḳu'-i şer ma'nâsına olur ise Fârisî'de bîm ve 'Arabî'de ḥavf dirler. Ammâ tevaḳḳu'-ı ḥayr ki Türkî'de zamm-ı hemze ve mîm ile "umüv" ve 'Arabî'de feth-i râ ile "recâ" ve Fârisî'de zamm-ı hemze ile "ümîd" dirler. Lisân-ı Fârisî'de muṭlaḳa ḥavf ma'nâsına feth-i tâ ve sükûn-ı râ ile "ters" mevzû'dur. (56a) Ve hirâs daḥi şol ḥâletden 'ibâretidir ki Türkî'de feth-i bâ ve kesr-i lâm ve sükûn-ı kâf-ı Fârisî ile beliñlemek ve 'Arabî'de feth-i hâ ve kesr-i vâv ve sükûn-ı lâm ile "hevil" dirler.

BÂKİRE: Er görmedik kızın ism-i meşhûrî. 'Arabî'de kesr-i bâ ve kâf ve sükûn-ı râ ile "bikir"den ğalaṭ olup Fârisî'de zamm-ı dâl ve vâv-ı ma'rûfe ile "dûşîze" dirler. Fâ'ide: Eger tavşîf olunan şıfat şıfat-ı şâbite-i nisâdan olur ise tâlık ve ḥâ'id ve tâmiş gibi tâ-i te'nîş lâzım olmaz. Eger şıfat-ı ḥâdişe-i nisâdan olur ise 'alâmet-i te'nîş lâzımdır. Şıfat-ı şâbite ve ḥâdişe tafşîl ve beyânını murâd idenler Kâdı Beyzâvî Ḥâşiyesi ḥazret-i Şihâb'îñ sûre-i şerîfe-i Ḥac'da esta'izubillâh يوم ترونها تذهل كل مرضعة عما
²⁷³ارضعت âyet-i kerîmesi tefsîr-i şerîfini mütâla'a buyursunlar. Bu 'ucâlede murâd izhâr-ı ma'rifet olunmağla bu miqdâr beyân kâfidir.

BAL: Zenbûruñ cem' ve iddiḥâr eylediği fevâ'id-i keşîreyi câmi' ḥulviyyâtdan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Çağatâyî'de feth-i bâ ve sükûn-ı lâm ile "bel"den ğalaṭ olup 'Arabî'de ism-i eşheri feth-i 'ayn ve sîn ve sükûn-ı lâm ile 'asel ve Fârisî'de feth-i hemze ve sükûn-ı nûn ve zamm-ı kâf-ı 'Acemiyye ile "engübîn"dir.

Laṭife: Bülegâ-yı 'Arab'dan biri 'asel ile cemeliñ Türkî'de isimleri mübâdele olursa müsemmalarına muṭâbık olur. Zîrâ 'asel (56b) devâ' ve cemel zî-bâldir demiş.

BÂLÂ: Muṭlaḳa evc ya'ni yüce ma'nâsına müsta'meldir. Fârisî'de eb'âd-ı şelâşe ki ṭûl ve 'arz ve 'umḳdur. Şâlişi ma'nâsına mevzû'dur. Ṭûla Fârisî'de kesr-i dâl ile "dirâz" ve 'arza feth-i bâ-yı 'Acemiyye ve sükûn-ı hâ ile "pehn" dirler.

Mezkûr bu'd 'umḳ ki insandan ğayrı ḥayvânâtda ve külliye cemâdâtda cânib-i merkezden cihet-i evce i'tibâr olunur. Ekseriyyâ rıf'at lâzım olduğundan bu'diñ ṭaraf-ı a'lâsına ve yüce ma'nâsına ve pest muḳâbelesinde lâzımı i'tibâr ile bâlâ isti'mâl iderler.

Ma'-hâzâ pestiñ muḳâbil-i ḥaḳîkîsi büleddir. Alçaḳ ve yüksek ma'nâsına bu i'tibâra binâ'en zîr daḥi isti'mâl olunur. Aşağı yukarı ma'nâsına ḥaḳîḳatde zîriñ muḳâbili zeberdir. Ve alt ve üst ma'nâsına ıtlâḳı daḥi şaḥîḥdir. Ve zeber-i merḳûmuñ zâ'sını ḥazf ile yukarı ma'nâsına ber daḥi isti'mâl olunmasından lisân-ı Fârisî'de 'alâ ma'nâsına müsta'mel beriñ aşlı zeber olması ba'îd degildir. Ma'lûm ola ki lisân-ı Fârisî'de muṭlaḳa yüce ya'ni yüksek ma'nâsına feth-i bâ-i 'Arabiyye ve sükûn-ı râ-i

²⁷² Efendimiz! Yalnız çeşme başı temizdir.

²⁷³ "Onu göreceğiniz gün her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğunu bırakır." 22/Hac-2

mühmele ile “berz” delâlet ider ve efrâhtenden me'hûz efrâzîñ muhaffefi olan firâz yukarı ma'nâsına olur ise mukâbili zamm-ı fâ ve râ ve sükûn-ı vâv ile “furûd” olur. Eger firâz yokuş ma'nâsına olur ise mukâbili kesr-i nûn ile “nişib” olur. Tahfifen nûnı hazf ile “şib” dañi müsta'meldir. (57a) Ânifen zikri mürûr iden şâlis-i şelâse-i eb'â ki Türkî'de “deriñ” dirler. Fârisî'de feth-i zâ-i 'Acemiyye ve sükûn-ı râ ile “jerf” dir.

BALTA: Demirden ma'mûl âlet-i kadîme-i ma'rûfeniñ ismi. Çağatâyî'de feth-i bâ ve tâ ve sükûn-ı lâm ile “belte”den gâlağ olup 'Arabî'de feth-i kâf ve zâ ve sükûn-ı râ ve mîm ile “kerzem” ve Fârisî'de feth-i tâ ve bâ ve sükûn-ı râ ile “teber” dirler.

BALĠAM: Şadr-ı insana ba'zı 'avârız sebebiyle munşabb olan ma'rûf ruṭûbetiñ ismi. 'Arabî'de feth-i bâ ve ġayn ve sükûn-ı lâm ve mîm ile “belġam”dan gâlağ olup Fârisî'de zamm-ı kâf ve sükûn-ı şîn ile “küş-sefid” dirler.

BALIĠÇİN: Ṭurnaya şebîh ṭayr-ı ma'rûfuñ ismi. Türkî ve Fârisî iki cüzden “ṭuvvel” ve Fârisî'de zamm ve medd-i bâ-i 'Arabiyye ile “bûtimâr” dirler. BalıĠ Türkî-i ma'rûf ve çîn Fârisî'de çîden maşdarından vaşf-ı terkîbi olup balıĠlar cem' idici ma'nâsını ifâde ider. Tahkîk-i medde ekşer-i erbâb-ı luğat ṭayr-ı merġûma ħumġ ve belâhet nisbet idüp dâ'imâ ebḥur u enhur kenârında bulunup âb tamâm olup mâhîler helâk olur mülâhazasıyla bir katre nûş eylemez, diyü ħikâyet idüp sürḥ-minkâr bir ṭayr olmaġ üzere taḥrîr ü beyân iderler.

Her ne kadar ħark-ı icmâ' ise de şâhideyn îrâd ile işbât-ı müdde'âya ħamecünbân olur. Evvelen cemî'-i kütüb-i ṭib ve ba'zı erbâb-ı luğatiñ taḥrîr ü beyânı üzere bûtimârîñ laḥmından (57b) ekl ziyâde-i 'aql ve ħuvvet-i ħâfızaya bâdî olması me'kûlûñ ħumġ ü belâhatine mâni'dir. Zîrâ her ḥayvânîñ laḥmından ekl ve cild ve 'azm vesâ'irini isti'mâl ol ḥayvânda mevcûd evşâf ile muttaşif olmaġ beyne'n-nâs meşhûr ve kütüb-i eṭibbâda mestûrdur.

Şâniyyen ḥayâl-ḥâne-i ḥâṭırda mürtesem olan menġabe ki ḥazret-i Süleymân şalavatullâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyh ḥazretlerine ṭaraf-ı rabbü'l-'âlemînden peyk-i emîn vâsıtasıyla vahy nâzil olup nûş-ı âb-ı ḥayât ile 'âlem-i fânîde ber-ḥarar olmaları taḥyîr buyurulduġda sünen-i enbiyâ-yı 'izâm olan istişâreye ruḥşat ṭaleb buyurup evlâd u 'iyâl ve ḥişâvend ü tebâr ve cemî'-i benî-i nev'-i insân ve sibâ' ve ṭuyûra ve çerende ve perende ve'l-ḥâşıl 'âmme-i zî-rûḥ ile istişârelerinde cümlesi yek-zebân-ı vifâk ü ittifâk ile âb-ı ḥayvânîñ nûş ile ḥayât-ı câvidânîde envâ'-i fevâ'id beyânlarından ḳalb-i 'arş-sâ-yı ḥazret-i Süleymân-ı zamân mütesellî olmayup serheng-i ṭuyûr hüdhüde ḥiṭâb ile: “'Âlem-i fânîde ber-ḥayât olanlardan meclisimizde ḥâzır olmayan var mıdır?” buyurduġlarında fülân maḥalde sâl-ḥürde ve eyyâm-dîde bir bûtimâr-ı bîmâr ḳaldı. Anîñ dañi herem-i pîri ve teşvîş-i 'aqlına zâhib olup iḥzâr olunmadı. Andan ġayrı bir aḥad ḳalmadı cevâbında anîñ dañi ruḥ-sûde-i ḥâk-pây olması fermân buyurulduġda der-ân-sâ'at celb olunup merâm-ı nebî-i 'aleyhisselâm ifâde olunduġda evvelen cevâbı cenâb-ı (58a) 'âli menziletleri

nübüvvet ü salţanat cem'iyile mümtaz bir zât-ı dâna-dil iken nev'-i benî Âdemden ğayrı bî-'aql ü şu'ûr sîbâ' ve tıyûra su'âl emr-i dûr-â-dûrdur.

Ma'lûm-ı cenâb-ı nübüvvetleridir ki bu hâl vicdâniyyâtdandır. Eger kalb-i şerîfiñizde şalâbet ü kuvvet mevcûd ise nûş buyurulur ve eger kalb-i 'âlîlerinde rikkat ü mülâyemet der-kâr ise terk buyurulur. Zîrâ bekâ-yı ebediyye neslen-ba'de-neslin ve karnen-ba'de-karnîn evlâd ü ahfâd vesâ'ir 'alâka-i derûn hâşıl olan zevât ü eşyânîñ fenâ vü fikdâniyla ânen-fe-ânen müte'ellim ve mütekeddir olmadan ğayrı fâ'ide hâtır-ı fakîre 'â'ide olmaz ile hatm-i kelâm muvâfık-ı re'y-i nebiyy-i ekrem olmağla ţaraf-ı rabb-i erhamdan vaqt-i muqadderde ecel-i mev'ûd ile vâşıl-ı rahmet-i rahman olmaların niyâz buyurlar. El-'uhdetü-'ale'r-râvî.

Bu tafşîlden ٱurna şeklinde boz reng ve siyâh minķâr bûtimâra belâhet nisbeti ba'îd oldığından kaţû'n-nazar tayr-ı merķûmuñ nûş-âb eylediği re'yü'l-'ayn müşâhedemiz olmuşdur. Lâkin erbâb-ı luğatiñ humķ u belâhet işbât eylediği murğ-ı âbî sürh-minķâr muķayyed olmağla ol şekilde bâlıkçîn diyârımızda nâ-mevcûd olup tayr-ı merķûmuñ ism-i 'Arabî'si medd-i mîm ve kesr-i lâm ile mâlikü'l-hazîn ve Fârisî'de fetĥ-i ğayn ve râ ve sükûn-ı mîm ve vâv ve kâf-ı 'Acemî ve zamm-ı hâ ile "ğamhorek"dir. Bu daĥi ma'lûm ola ki mâlikü'l-hazîn tesmiyesine sebep tayr-ı merķûm miyâh ü enhârdan eţrâfında karar eylediği âbı kemâl-i ĥimâyet ve muhafazasına (58b) kıyâsen mâlik ıtlâķ olunup eyyâm-ı şayfda ba'zı baĥîre ve nehîre telef ve inkitâ'ında ĥüzn-i keşîre mübtelâ oldığından hazîn dinmek ile aşlı el-mâlik ve'l-hazîn olmağla 'alem olunup keşret-i isti'mâl ile vâv ĥazf olunmuşdur. Ve eş-şeyĥ Ebî Ĥayyân "Aliyyü't-Tevĥîdî El-Emtâ' ve'l-Muvânese" nâm müellefinde melikü'l-hazîn zabţ eylemişdir.

PÂLÛZE: Nişâdan maţbûh ta'âm-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de zâl-i mu'ceme yerine dâl-i mühmele ile "pâlûde"den ğalaţ olup mu'arrebî medd-i fâ ve âĥirde cîm ile "fâlûzec"dir.

PÂMÛĖ: Bir zirâ' ķaddli ma'rûf nebâtîñ ğılâf içinde toĥmundan hâşıl olan metâ'-ı laţîfiñ ismi. Çağatâyî'de mîm ile "mâmûğ"dan ğalaţ olup 'Arabî'de zammeteyn ve sükûn-ı nûn ile "ķuţun" ve Fârisî'de fetĥ-i bâ-yı 'Acemiyye ve bâ ve sükûn-ı nûn ve hâ ile "penbe" dirler.

PÂN-ZEHİR: Ĥacerî ve ĥayvânî olur. Dâfi'-i semûm devâ-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb medd-i bâ-yı 'Acemiyye ile "pâd-zehir"den ğalaţ olup mu'arrebî yine medd-i bâ ile "bâ-zehr"dir. Pâd lisân-ı Fârisî'de dâfi'-i zarar ve müşliĥ-i fesâd ma'nâsına oldığı pâd-şây taĥķikimizde beyân olunmuş idi. Bu maĥalde ma'nâ-yı terķibîsî dâfi'-i zarar-ı zehr veya müşliĥ-i fesâd-ı zehr demek olur.

Ĥafî olmaya ki muĥarrer olan ĥacerî ve ĥayvânî nev'leri verâ-yı Hind ve Çâva aţalarında mâr-ĥâr ismiyle meşĥûr ve mevcûd kebîr baķar-ı vaĥşîlere 'illet müstevli olduğda ekl-i mâr ile bi-emrillâhi te'âlâ şîĥĥat bulurlar imiş. (59a) Eger taşrada bulmazlar ise bir mâr surâĥına burnunu şokup dem çekdiği anda mîknâţıs

âheni cezb itdiği şûretde hayye müncezib olduğda ibtidâen kıyruğundan ekle mübâşeret itdikde hayye muztarib olduğça zehri ağzından dökerek hayyât eklinden vücûdlarında harâret ü hiddet-i semmiyyet cem' olup lahm u cildleri beyninde tecemmüd ü taḥaccür ider imiş.

Ekşeri göz kapaklarında vücûdı mesmû'umuz olup kütüb-i eṭıbbâda muḥarrer olduğu üzere şirdânında tekevvün eylediği gûş-zedimiz olmadı. Bu nev'ine kâvî dirler. Ve ḥayvân-ı merķûm ekl-i semmden veya eyyâm-ı erba'inde ḥayvânâta 'arız olan cünûn-ı teveķândan dîvâne olup ağzı köpüğü aḥcar üzerine dökülmek ile taḥaccür idüp bu nev'ine ḥacerî dirler. Bîlâd-ı ḥârrede zehirli şeylerin eklinden ekşer ḥayvânda tekevvün ider. Be-'inâyetullâhi'l-meliki'l-'allâm bir sene-i kâmile ḥarem-i beytullâhü'l-ḥaram şerrefhallâhu Te'âlâ ilâ âḥiri'l-eyyâmda mücâveretimiz hemgâmında müstaşhibimiz iki re's esb-şütürüñ göz kapaklarında peydâ olup vaķt-i kemâlde iḥrâcına ol ḥavâlîde çâr-pâlâra müstevli ebû-mişfer nâm 'illetden fevtleri mâni' olup bî-rûḥ iken iḥrâcımızda gâvî pâd-zehirden bilâ-farķ re'ye'l-'ayn müşâhedimiz olduğından kaṭü'n-naẓar pâd-zehiri celb ü bey' iden Câvîlerden su'âlimizde vech-i muḥarrer üzere taḥrîr ve mârî diyü meşhûr-ı meymûni olduğını taḥķik ü beyân ve aşıl mârîsi 'anķa gibi ma'dûm (59b) olduğını izḥâr ve i'lân eylediler.

BÂYBURD: Erzenü'r-Rûm'a ḳarîb belde-i kebîre-i ma'rûfeniñ ismi. Kesr-i bâ-i şâniye ve sükûn-ı râ ile "Bâbirt"den ğalaṭ olduğını Sipâhizâde Meḥmed Çelebi "Evzâḥü'l-Mesâlik ilâ Ma'rifetü'l-Büldân ve'l-Memâlik" nâm risâlesinde ḳayd eylemiştir.

PÂY-VEND: İnsân ve ḥayvânâtıñ ayağına bend olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de medd-i bâ-yı 'Acemiyye ve sükûn-ı yâ ile iki cüz'den mürekkeb "pây-bend"den ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i hemze ve hâ ve sükûn-ı dâl ve mîm ile "edhem" dirler. Pây ayak ve bend bâğ ma'nâlarına olmağla me'âl-i terkîb "ayağ bağı" demek olup taḥḫifen ḥazf-ı yâ ile pâ-bend daḫi müsta'meldir.

BÖBÜR: 'Ucb u kibr şâḫibi bir canavarıñ ismi olmağla bir şaḫş teşeccü' eylese teşbîhen zâmmeteyn ve sükûn-ı râ ile "böbürleniyor" dirler. Fârisî'de ḥayvân-ı merķûmuñ ismi. Feth-i evvel ve sükûn-ı bâ-i şânî ile "bebr"den ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i nûn ve sükûn-ı mîm ile "nemer" ve Fârisî'de ism-i eşheri feth-i bâ-yı 'Acemiyye ile "peleng"dir. Ḥurâfiyyât-ı A'câm'dan ḥayvân-ı merķûmı envâ'-i eşkâl ile ta'rîf idüp ḳaplandan tefriķ idemediklerinden ğayrı dûş-pûş-ı Rüstem-i Zâl olduğın taḥķik iderler. Ve taḥrîr olunan ḥavâş ve Şâhnâme resimlerinden müşâhed timsâl-i Rüstem'e nazaran bebr ḳaplan olduğı âşikâr olur.

PEPEĞAN: Yeşil ve remâdî ve mülevven tûṭî envâ'ından ta'lîm ile ba'zı kelâma taḳlîd ider, ṭayr-ı ma'rûfuñ (60a) ismi. 'Arabî'de feth-i bâeyn ile "bebeğa"dan ğalaṭ olup Fârisî'de zamm-ı tâ-i evvel ve feth-i şânî ile "tûtek" dirler. Ma'lûmdur ki medâr-ı şavt-ı hancere ya'ni küçük dil ve müdür-i kelâm-ı lisândır. Binâ-berîn ṭayr-ı

merkûmuñ lisânı ‘arîz ü basîṭ olmağla kelâm-ı insânı ta‘allüm ve taklîde kudret-yâb olur.

PEÇE: Yavru ma‘nâsına bâ-yı ‘Acemiyye ba‘zan teşdîd-i cîm ile isti‘mâli şâyı‘dir. Fârisî‘de feth-i bâ-yı ‘Arabiyye ve cîm-i Fârisiyye ile “beçe”den ğalaṭ olup ‘Arabî‘de zebrec vezninde “ḥaskel” dirler. Şâ‘ir bu beyitte şan‘at-ı tecnîs kaşd eylediginden bâ-yı ‘Arabiyye oldığı katı zâhirdir.

Beyit:

Âhû bi-çirâ şod beçe-râ bürd be-cerâ
Hem ḥod bi-çerîd ü mî-cirâyende beçe-râ²⁷⁴

ma‘nâsı âşikârdır.

PAÇA: Ba‘zı ḥayvanât ayaklarından tabḥ olunan ṭa‘âm-ı meşhûruñ ismi. Fârisî‘de medd-i pâ ve feth-i cîm-i ‘Acemeteyn ile “pâça”dan ğalaṭ olup ‘Arabî‘de zamm-ı kâf ile “kurâğ” dirler.

BUḤÛR: Eczâ‘-i ṭayyibeden i‘mâl eyledikleri şey‘-i ma‘rûfa ğalaṭ-ender-ğalaṭ hâ-i hevvez ile “buhûr” daḥi dirler. ‘Arabî‘de feth-i bâ ve zamm ve medd-i ḥâ-i mu‘ceme ile “buḥûr”dan ğalaṭ olup Fârisî‘de zamm-ı bâ ve ḥâ-i mu‘ceme ve sükûn-ı yâ ve şîn ile “bûy-ı ḥoş” dirler.

BAḤT: Feth-i bâ ve sükûn-ı ḥâ-i mu‘ceme ile mu‘arriben feth-i cîm ile cedd ya‘ni ṭâlî‘ ve iḳbâl ü ğinâ ma‘nâsına olup aşlı Fârisî‘de ṭâlî‘-i sa‘d ma‘nâsına olduğu ma‘rûfdur.

PUḤTU‘N-NAŞR: Ya müstakillen pâdişâh veya mülk-i Lehrâsib‘e tâbi‘ şahs-ı (60b) meşhûruñ ismi. Bâ-yı Fârisiyye ve edât-ı ta‘rîf ile müsta‘meldir. ‘Arabî‘de zamm-ı bâ ve tâ ve sükûn-ı ḥâ-i mu‘ceme ve zamm-ı nûn ve teşdîd ve feth-i şâd ile “Buḥtü‘n-Nuşşar”dan ğalaṭ olup Fârisî‘de zamm-ı bâ-i ‘Arabiyye ile “Bühtü‘n-Naşr” dirler. Zîrâ Büht kendü ismi ve Naşr pezeri ismi olmağla İbrâhim-i Edhem gibi Büht İbn-i Nuşr‘dan taḥfîf olunmuşdur.

Kütüb-i tevâriḥde muḥarrer olduğu üzere Bühtü‘n-Naşr‘ıñ zuhûrı hübûṭ-ı ḥazret-i Âdem ‘aleyhisselâmulâhü‘l-etemden dört biñ sekiz yüz kırk yedi sâl mürûründeki hicret-i nebevî ‘aleyhisselâmulâhü‘l ḥafî ve‘l-celîden biñ üç yüz altmış ṭoḳuz sene muḳaddem olup sene-i hebûṭiyyeniñ dört biñ sekiz yüz ṭoḳsan iki sâlinde fevt olmuşdur. Ḥarâb eylediği bilâd ve sefk eylediği dimâ‘ meşhûr-ı enâmıdır.

Benî-İsrâ‘ile mücâzât eylediği ḥakâret u cezâ‘ ve ‘ukûbet ü cefâdan kaṭü‘n-nazar târiḥ-i merkûma dek Benî-İsrâ‘îlden otuz pâdişâh gelüp âḥir-i mülûkları Şıdkiyâ nâm pâdişâhı katl ile üç biñ sekiz yüz yirmi sekiz sâlinde Benî-İsrâ‘îlden devlet ref olunup mülûk-ı Fûrs taḥt-ı ḥükmünde oldılar. Tâ İskender zuhûr ve Yunânîler Fûrs‘e galebe itdiler. Benî-İsrâ‘îl anlarıñ maḥkûmı oldı.

²⁷⁴ Ceylan yavrusunu otlığa götürdü. Kendisi de yavrusu da otladı.

İle'l-ân Benî-İsrâ'ilden olan Yehûd tâ'ifesiniñ taht-ı hükûmetinde buldukları pâdişâha ra'iyet oldukları ma'lûmdur. 'Alâ-rivâyetin mülûk-ı eṭrâf Bühtü'n-Naşr'îñ (61a) ma'iyetinde olup dest-res oldukları teberrükâtı anlara taḫsîm eylemişdir. Ya'ni mâ'ide-i ḫazret-i Süleymân'ı İspanya kralına ve ḫulle-i ḫazret-i Âdem ve 'aşâ-yı ḫazret-i Mûsâ'yı Rûm pâdişâhına ve 'arş-ı cenâb-ı Belkîs'ı Antakya melîkine ve yâḫûte-i Zülḫarneyn'i Ermeniyye melîkine virüp ba'de zamânin ḫulefâ-yı benî-ümeyyeden Yezîd bin ḫazret-i Mu'âviye zamân-ı velâyeti ya'ni yetmiş sekiz târihinde Mûsâ bin Naşîr Endülüs fethine 'azîmet idüp mâ'ide-i keşîrül-fâ'ide ki teber-i aḫmerden sufre-i ḫazret-i Süleymân şalavâtullâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhisselâma dest-res ve vâşıl olduḫda i'zâz ü ikrâm ile seksen dört târihinde Şâm'a irsâl idüp Velîd bin 'Abdülmelik ḫilâfetine teşâdüf itmekle müşârün-ileyh daḫi Ḥâlid bin 'Abdullah el-Ḳuşeyrî'ye otuz biñ mişḫâl altun daḫi i'tâ idüp ta'mîr-i beytullâhü'l-ma'mûra irsâl itmekle mûmâ-ileyh bâb-ı beyt-i mûkerremi sufre-i muḫarrere ma'den ile tezhîb eyledikleri tevâriḫ-i mu'teberâtta muḫarrerdir.

PAḤİL: Kimseniñ refâh ü ḫalâşını istemeyüp maḫsûduñ zevâl-i ni'metine ṭalib ḫasûd ma'nâsına zebân-zed olduḫından ḡayrı bâ-yı 'Acemiyye ile müsta'meldir. 'Arabî'de malını maşârif-i şer'iyyeye şarf eylemez ma'nâsına feth-i bâ-i muvaḫḫade ile "baḫîl"den ḡalaṭ olup Fârisî'de feth-i zâ-yı 'Acemiyye ve zamm-ı kâf-ı Fârisiyye ile "jekûrd" dirler. Lisân-ı Türkî'de (61b) ma'nâ-yı merḫûma delâlet için ḫasîs isti'mâli şâyî'dir. Ma'-hâzâ ḫasîs denî ve alçaḫ ma'nâsına 'âmdir. Megerki her baḫîlde ḫasâset vardır dinile. Türkî'de müsta'mel ḫased ma'nâsına Fârisî'de feth-i râ ve sükûn-ı şîn ve âḫirde kâf-ı 'Acemiyye ile "reşḡ" itlâḫı meşhûrdur.

BİDÂYET: İbtidâ olunan şey' ma'nâsına bidâyet-i emirde isti'mâli şâyî'dir. Arabî'de feth-i bâ ve hemze ve medd-i dâl ile "bedâ'et"den ḡalaṭ olup Fârisî'de medd-i hemze ve ḡayn ile "âḡâz" dirler.

PEDER: Eb ve baba ve ata ma'nâsına dâl-ı mühmele ile isti'mâli şâyî'dir. Fârisî'de feth-i bâ-yı 'Acemiyye ve zâl-ı mu'ceme ile "pezer"den ḡalaṭ olup 'Arabî'de medd-i vâv ile "vâlid" dirler. Ḳâ'ide-i bâ-fâ'ide lisân-ı Fârisî'de dâl ve zâliñ farkı ve maḫali Bedrüddîn Maḫmûd bin Yemîn'in bu nazımından ma'lûm olur.

Ḳıt'a:

Der-zebân-ı Fârisî fark-ı miyân-ı dâl u zâl
 Yâd ḡir ez-men ki in nezd-i efâzıl mübhemest
 Pîş ez-û der-lafz-ı müfred ger şaḫîḫ u sâkinest
 Dâl ḫ'ân ân-râ vü bâḫî cümle zâl-i mu'cemest²⁷⁵

BEDERYÂ: Ya'ni eş-şeyḫ Sa'di merḫûmuñ Gülistân'ında beyt-i meşhûrede vâḫî' bederyâdır.

²⁷⁵ Farsçada bilginler arasında (katında) kapalı olan "dal" ve "zel" arasındaki farkı benden öğren. Tekil kelimedede harften (dal) önceki harf üstün veya sakin ise onu "dal", diğerklerini "zal" olarak oku.

Beyit

Be-deryâ der-menâfi' bî-şümârest
Ve ger hû'âhî selâmet der-kenârest²⁷⁶

mısrâ'-ı evvelde vâki' deri zamm ile kırâ'at ve incü ma'nâsını virüp vâv-ı 'âtîfe veya izâfet ile mülâhaza iderler. 'Alâ-küllî't-tağdîrîn vezne hâlel tağarrukı der-kâr ve ğalağ oldığı âşikâr olur. Şahîhi lisân-ı Fârisî'de mer'î kâ'ide ki bir maħalde bâ ile der cem' olsa bâ taħsîn-i (62a) lafz için zâ'id farz olunup der "fi" ma'nâsına olur. Ve der lafzı medhûlünüñ âhîrine te'hîr olunur.

Mısrâ'-i merķûm

Der-deryâ menâfi' bî-şümârest²⁷⁷

tağdîrinde olur. Lâkin lisân-ı Fûrs'de bâ zarfiyyet ve der fi ma'nâsına ve ba'zı maħallerde taħsîn-i lafz için zâ'id oldukları ma'lûm binâ-berîn der daħi zâ'id farz olunsa ma'nâ dürüst olur.

BİRÂDER: Ğarıntaş ma'nâsına kesr-i bâ ile isti'mâli şayi'dir. Fârisî'de zamm-ı bâ ile "bürâder"den ğalağ olup 'Arabî'de fetħ-i hemze ve sükûn-ı hâ-i mu'ceme ile "ah" dirler.

PİRÂZVANA: Kılıç ve bıçak ve kalemtırâş kabzalarınıñ demirleri ile beynine zer ü sîm vesâ'ir ma'âdinden istivâr eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de fetħ-i bâ-yı 'Acemiyye ve medd-i vâv ile "perazvâne"den ğalağ olup 'Arabî'de fetħ-i kâf ile "kab'aya" dirler.

BERBAŦ: Sâz-ı kadîm ü meşhûr olup zamânemizde lağuta dimekle ma'rûf ve zamm-ı bâeyn ile müsta'meldir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb "beri-baŦ"dan ğalağ olup 'Arabî'de zamm-ı 'ayn ile "ûd" dirler. Beri-baŦıñ bir cüz'i sîne ma'nâsına fetħ-i bâ ve sükûn-ı râ ile ber ve cüz'-i digeri ğaz ma'nâsına i'râb-ı muħarrer ile baŦ olmağla ma'nâ-yı terķibîsi ğaz gögsine müşâbih demek olur. "Ferheng-i Şu'ûrî"de zamm-ı bâ-i şâniye ile muħarrer olması sehvi kalem-i nâsiħa 'azv olunur.

PERTAV: Sıçramak ve ğamle eylemek ma'nâsına müsta'meldir. Fârisî'de menzil okı ve nişân-ı ba'ide dürüst (62b) varan ok ma'nâsına fetħ-i bâ-yı 'Acemiyye ve sükûn-ı râ ile "pertav" ve mürâdifî "per-tâb"dır. Türkî'de tîr-i merķûmuñ hîn-i ğuşâdında olan sür'at-i seyr ü ğareketine teşbîh olunmuş ola. Sehm-i mezbûra zamânemizde pîş-rev ve 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı tâ ve râ ve fetħ-i hâ-i mühmele ile "mıŦar" dirler. Ammâ sıçramak ma'nâsına 'Arabî'de fetħ-i vâv ve sükûn-ı şâ-i müşelleşe ile "veşb" ve Fârisî'de fetħ-i mîm ve cîm ve sükûn-ı nûn ve kâf ile "mencek" dirler.

²⁷⁶ Her ne kadar denizde pek çok fayda varsa da selamet istersen sahilindedir.

²⁷⁷ Sayısız menfaatler denizdedir.

Tahdîs-i Ni‘met: Bâb-ı ‘ulûm-ı Rabbânî ser-levha-i defter-i şuc‘ânî hazret-i imâm ‘Aliyyü'l-Murtaza radiyallâhu ‘anh bi-aḥseni'r-rızâ buyurmuşlardır من خط وعام

²⁷⁸ بالسهام فنعم الغلام biḥamdillâhi'l-Meliki'l-‘Allâm bu ḥaḳîr-i keşîrû'l âşâm cem‘-i selâse ile müstağraḳ-ı in‘âm olmağla biñ yüz seksen toḳuz sâli recebinde vâlid-i mâcid-i keşîrû'l-maḥâmidim ṭalallâhu beḳâhu hazretlerinden aḥz-ı dest ü ḳabza idüp toḳsan üç târihinde meydân-ı tîr-endâzânda işbât-ı vücûda dâmen-der-meyân iderek toḳuz yüz elli bir gez maḥalle rekz-i seng-i nişân olundığı ma‘lûm-ı pehlevânândır.

PERTEVSİZ: Ḳav vesâ'ir nesneleri iḥrâḳ için isti‘mâl olunan şey'-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb feth-i bâ ve tâ ve sükûn-ı râ ve vâv ile “per-tev-sûz” dan ğalaṭ olup muḥtere‘ât-ı efrenciyyeden olmağla ‘Arabî'de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadıḳ. Pertev îrâb-ı muḥarrere ile ziyâ ve şu‘â (63a) ve sûz zamm-ı sîn ve vâv-ı ma‘rûfe ile sūhten ve sūzîden lafzlarından ism-i fâ'il ve yaḳıcı ma'nâlarına olmaları ile aşlı sûz-ı pertev olup ma'nâ-yı ‘âm-ı terkibîden ma'nâ-yı ḥâş-ı ‘alemiyyete nakilde muzâfun-ileyhiñ taḳdîmi ile pertev-sûz olmuşdur.

PERDAH: Her nesneyi vesâḥdan taḥtîr idüp yüzini açmaḳ ma'nâsına müsta‘meldir. Fârisî'de feth-i bâ-yı ‘Acemiyye ve sükûn-ı râ ve âḥirde tâ ile “per-daḥt”dan ğalaṭ olup ‘Arabî'de kesr-i cîm ile “cilâ” dirler. Ma‘lûm ola ki per-daḥt kelimesiniñ Fârisî'de on altı ma'nâsı olup bu maḥalde müsta‘mel olanı cilâ ve şayḳal ma'nâları olmağla taḥfîfen ḥazf-ı elif ile per-daḥt daḥi müsta‘mel ammâ aḳmişede isti‘mâli teşbîhen olmaḳ mülâyim olur.

PÜRÜZ: Rûy-ı ḳumaş ve iplik vesâ'ir eşyâda ḥâv şûretinde olan şey-i ma‘rûfuñ ismi. Zâmmeteyn ve sükûn-ı râ ile müsta‘meldir. Fârisî'de zamm-ı bâ-yı ‘Acemiyye ve sükûn-ı râ ile “pürz”den ğalaṭ olup ‘Arabî'de feth-i zâ ve bâ ve sükûn-ı hemze ve râ ile “ze'ber” dirler.

PERZEDE-RÛ: Ya'ni mısrâ‘-i âti'l-beyânda vâḳi‘ perzede-rû cem‘-i ‘ucâleden çend-sâl muḳaddem Fârisî-şinâsândan üstâd-ı küll geçinür birḳaç zât ile hem-meclîs oldığımızda idâre-i kes-i leṭâ'if-i Fârisiyye olunur iken,

ع ez-per-zede rû me-bâş ğâfil²⁷⁹

mısrâ‘ı der-miyân ve ma'nâ-yı ḥaḳîḳi ve zevḳîsini ‘ayân eylemege mübâderet eylediler. (63b) Netîce-i kelâmları buña müncer oldu ki eger mısrâ‘i merḳûm maḥbûb ḥaḳḳında mülâḥaza olunur ise tevcîh lâzım ğayrı murâd ise ma'nâ-yı zâhirîsi kâfidir. Zîrâ per ma‘rûf ḳanad ma'nâsına murâd-destdir. Ve zede urulmuş olmağla laṭme-zede rûda iḥmirâr der-kâr bundan murâd hazret-i maḥbûbuñ gül-reng-i rûy-ı dilârâsıdır, diyü ittifâk-ârâları pezîrây-ı ḥitâm olmadan faḳîr-i endek-ḥâfıza didim ki, ḥayâl-ḥâne-i ḥâtıra ḥuṭûr ider ki “Mecmaü'l-Emşâl” mü'ellifi Mîrek Muḥammed Taşkendî “Şehrî ve Güli” nâm risâlesinde,

²⁷⁸ “Kim yazı yazar, yüzer ve ok atarsa o ne güzel bir delikanlıdır.”

²⁷⁹ Kanat vurmaktan kaçınma.

Beyit:

Ḳurş-ı ḥurşîd raḥş-i per-zede şod
Ḥ'ân-ı ḥûbîş behem ber-zede şod²⁸⁰

Beyti beyânında ḳurş-ı ma'rûf ḥurşîde muzâfdır. Raḥş da zamîr-i maḥbûba râci'dir. Ve perzede-rûyuñ ma'nâ-yı luğavîsi yûzi çiçek didikleri marâzdan veya sebeb-i âḥerden müteğayyir dimekdir.

Beyt-i merḳûmuñ ma'nâsı: “Ḥublıǵı şufresi biribirine ḳatılıp ve cemâliniñ güneş çöregi zevâl-pezîr oldu.” demek olur. Yûzi müteğayyir olana perzede-rû itlâḳına sebeb zenân-ı ‘Acem bir deste perri bir yere cem’ ü bend idüp ṭabḥ-ı nânda ol deste perr ile rûy-ı nâna naḳş iderler imiş. Ol ḥâle cederî çuḳurlarını teşbîhen perzede dirler imiş, didigimde yek-digere redîf yârân-ı müteşâ'irân terk-i meclis irfân eylediler.

İstiṭrâd: Müteḳaddimûn ta'bîr olunan ṭabaḳa-i şâlişe şu'arâsından yûz on sâl-i hicrîsinde Başra'da irtihâl-i (64a) dâr-ı beḳâ iden Ebû Ferâs Hümâm veyâ Hamîm bin Ğâlib bin Şa'sa'a-i Nâciye ibn 'Ukayl bin Muḥammed bin Sufyân bin Hecâşî' ibn Dârimût-Temîmî nâm şâ'ir-i nâdire-gû ve meşhûr-ı âfâḳa telkîbisi ber-vech-i muḥarrer perzede kelimesi ba'de't-ta'rîb çiçek bozıǵı ma'nâsına itlâḳ olunduǵı dûş-ı lihâza-i fakîr olmuşdur.

PERŞENBE: Eyyâm-ı usbu'dan yevm-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeḳ ve izâfet ile “penc-şenbe”den ğalaṭ olup ‘Arabî'de ma'nâ-yı merḳûma dâll olarak fetḥ-i yâ ve ḥâ-i mu'ceme ile “yevmü'l-ḥamîs” dirler. Ma'lûmdur ki fetḥ-i bâ-yı ‘Acemiyye ve sükûn-ı nûn ile “penc” beş ve fetḥ-i şîn ve sükûn-ı nûn ile “şenbe” demek olur.

BERĞOŞ: Pire diyü ma'rûf düveybeniñ ismi. Fetḥ-i bâ ile müsta'meldir. ‘Arabî'de zamm-ı bâ ve sükûn-ı râ ile “burgûş”dan ğalaṭ olup Fârisî'de kâfeyn-i ‘Arabiyyeteyniñ fetḥ-i evvel ve kesr-i âḥîri ve sükûn-ı yâ-i taḥtâniye ile “keyki” dirler. Her bir maḥlûḳunda ḥazret-i ḥâlîḳ-ı bî-zevâliñ niçe fevâ'idi der-kâr olduǵı âşîkârdır. BerĞoş-ı merḳûm aşĞar-ı maḥlûḳât ve eṣerr-i müziyât zann olunmasun. Böyle küçük pire iki fâ'ideye lâzım olduǵda sâ'iri ḳıyâs oluna. Fâ'ideteyn bu siyâḳda keşîde-i nazm olmuşdur.

Ḳıt'a:

لا تسب البرغوث ان اسمه . بر وغوث لك لو تدري

(64b)

فبره مص دم فاسد   وغوته الايقاظ في الفجر²⁸¹

²⁸⁰ Güzellik sofrası birbirine katılıp yüzünün güzelliği gitti.

zuhûrı evvel bahâra maḥşûş olmağla ḥıdmeti zevi'l-'ukûle rûşenâdır.

PERGEL: Ma'rûf âlet-i tedvîriñ ismi. Fârisî'de fetḥ-i bâ-yı Fârisiyye ve sükûn-ı râ ile “pergâr”dan ğalaṭ olup mu'arrebî i'râb-ı merķûm ile “fercâl”dir.

BÜRKE: Ḥavz ma'nâsına olmağla ṭarîḫ-i ḥacc-ı şerîfde her merḥalede meşhûd u meşhûr olup zamm-ı bâ ve sükûn-ı râ ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i bâ ve sükûn-ı râ ile “birke” şaḥîḥ olup mu'accemi Türkî'de müsta'mel olduğu gibi zamm-ı bâ ile “bürke”dir. Eger 'Arabî 'ibâre miyânında zamm-ı bâ ile kırâ'at olunur ise ğalaṭ olup Türkî istîmâlde Fârisî'den me'ḥûzumdur demek ile ḥalâşa çâre mümkün olur. Lâkin lisân-ı 'avâmde cârî bilke âb-ı taşḥîḥ ile şüste olmaz.

BERMEK: Egerçi ğalaṭdan sâlim lâkin vech-i tesmiyede iḥtilâf olmağla kayda mübâderet olundu. Sehâ vü cûd u 'atâ ile Ḥâtem-i Şânî Berâmike ve Bermekîleriñ in'âm ü iḥsân ve tatyîb-i ḥavâtır-ı bî-kesânda gûn-â-gûn kışşa vü menķabeleri ve ḥulefâ-yı 'Abbâsiyye zamânında zuhûrları ve Hârûn ḥalîfe ile bî-nihâye laṭîfeleri zebân-zed-i pîr ü bernâ olmağla itnâbdan ictinâben terk olunup ancak sebep-i nisbet tafşîline ḥâme-cünbân oldu. Bermek nâm şaḥş Hârûnü'r-Reşîd ḥalîfeniñ vezîr-i kebîri âb-ı rûy-ı Berâmike Ca'feriñ pezeri diyâr-ı Belḥ'de Berâmege diyü meşhûr ṭâ'ifeye mensûb ola (65a) ve Mirza İbrâhîm kavli üzere ol diyârda bir belde ismi olmağla aña mensûb ola veya ol şaḥş evâ'il-i ḥâlinde mecûsdan olmağla şehir-i Belḥ'de Nev-bahâr nâm âteşgede evķâfından Müdâyene nâm vaķfa her kim mütevellî olur ise Bermek itlâķ olunmasından şaḥş-ı merķûm daḥî vaķf-ı mezbûra mütevellî olduğundan laķab ķala.

Ammâ ittifâķ-ı müverriḥîn ile eṣaḥḥ-ı nisbet böyle mervîdir ki pezer-i Ca'fer şîr ü inşâda ve cûd u kerem ü seḥâda ḍarbü'l-mesel-i 'âlem ve fâzıl ü kerîm ü âlim olduğundan başka silsile-i neseb-i pâdişâhân-ı Îrân'a müntehî ve evâḥir-i 'ömründe cemâl-i ḥâlî pertev-i İslâm ile münevver olduğda bi'l-ehl ve'l-'ayâl cânib-i Şâm'a intikâl eylemekle ol 'aşırda ḥıṭṭa-i Şâm dârü'l-emmâre-i benî-ümeyye olmağla ṭoķsan altı senesinde birâderi Velîd fevtinde ḥilâfetine bey'at olunan Süleymân bin 'Abdümelik zamânına teşâdüf idüp mülâķât için ba'de'l-icâzet-i ve'r-ruḥṣati bârgâh-ı ḥalîfeye dâḥil olduğu ânda reng-i rûy-ı ḥalîfe müteğayyir olup der-ân-sâ'at emr idüb ḥuzûrundan iḥrâc iderler. Ḥavâşş ü nudemâ' Süleymân bin 'Abdümelik'den sebebini istifsârları cevâbında ḥalîfe: “Bu şaḥşîñ yanında zehr vardır. Zîrâ benim bâzûlarımda iki muṭalsam mühr-bend olmuşdur. Bir kimesneniñ yanında veya ṭa'âm veya şarâbda zehr olsa anlar ḥareket ider. Bu şaḥşîñ duḥûlinde vâķi' oldu. (65b) Bu şaḥşîñ kuberâ-yı 'Acem'den iken terk-i diyâr ve şedd-i riḥâl itmesi bir fesâda mebnîdir.” diyü cevâb virir.

Ba'dehû pezeri Ca'fer'den istikşâf-ı ḥâl olduğda: “Vâķi'a parmağımda olan ḥâtemiñ taḥtında bir miķdâr zehr mevzû'dur. Bir şiddet-i mudâyakaya mübtelâ olur

²⁸¹ “Pireye sövme şayet bilersen onun adı senin için 'bir' (iyilik) ve 'gavs'(kurtarıcı)dir. İyiliği sendeki kötü kanı emmesidir. Kurtarıcı olması da seni sabah namazına uyandırmasıdır.”

isem ol zehri yalarım.” demiş. Lâkin şahş-ı merķûm ‘Acemî olmağla feşâhat ü belâgat-i ‘Arabiyye ile ifâde-i merâm ider iken sebķ-i lisân ile ²⁸² هو السم الذي برمكم dimekle ‘inde'l-‘Arab lafz-ı nâ-şenîde olmağla ²⁸³ هو الذي قال برمكم diyerek keşret-i isti‘mâl ile mîm-i şânî hâzıf u nisbet ile “bermekî” demişlerdir.

BORNOS: Evâ’il-i İslâm’da şulehâ ve ‘ubbâda maḥşûş olan uzun ṭâkıyye veya ḳalansuveniñ ismi olarak vâv ile müsta‘mel olmağla ‘Arabî’de zamm-ı bâ ve nûn ve sükûn-ı râ ve sîn ile “bürnüs”den ğalaṭ olup Fârisî’de zamm-ı kâf-ı ‘Arabiyye ve lâm ve feth-i tâ ile “kuluta” dirlir. Zamânemizde melbûs-ı mağâribe olan kisveye ıtlâķı teberrüken veya teşbîhen ola. Lâkin Ferheng-i Şu‘ûrî’de i‘râb-ı merķûm ile bornos rehâbîn ve baṭarıķaya maḥşûş bornos-ı merķûm şeklinde siyâh-câme olduğı muḥarrer olmasından ba‘de’t-ta‘cîm libâs-ı kefereye taḥşîşi münfehîmdir.

BERVEC: Hindî ve beyâz ve laṭîf ma‘rûf dülbendiñ ismi. Fârisî’de feth-i bâ ve vâv ve sükûn-ı râ ve yâ-i nisbiyye ile “bervecî”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de muṭlaķa dülbend ma‘nâsına (66a) kesr-i sîn ve teşdîd-i bâ ile “sıbb” dirlir. Müte‘ârif olan laṭîf ve beyâz dülbend a‘zâm-ı büldân-ı Hindûstân şehr-i Bervec’de nesc olunmağla nisbet olunmuşdur.

PERÛZE: Nişâbûr ve Şîrâz ve Kirmân eṭrâfından zuhûr ve ekşerî faşş-ı ḥâtem olan ḥacer-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî’de kesr ve medd-i fâ ve zamm-ı râ ile “firûze”den ğalaṭ olup mu‘arrebî i‘râb-ı merķûm ile “firûzec”dir. Firûz zafer bulmaķ ve ḥaşm u ‘adûya ğâlib olmaķ ma‘nâsına olmağla hâ-i taḥşîş ile ḥacer-i merķûma ‘alem olmuşdur. Teḥattüm ü istişḥâbı da‘va ve muḥâşamede ğâlib ve ḳuvvet-i ḳalb ile bir nesneden ḥavf itmeyüp ḳatlı ü ğarķ ve nüzûl-ı şâ‘ıķadan emîn olmağa sebep olur. Ve teklîs olunup nüfûs-ı hâribe üzerine serpseler şâbit ider. Ve ḥall olunup ‘aḳdi murâd olan nesnelere ilḥâķ olunsa ‘aḳd ider. Ve ecsâd-ı leyyine üzere taḳṭîr olunsa şulb ider. Gevher-i merķûmuñ a‘lâ ve Nişâbûrîsini tecrübe şafvet-i hevâ ile şâf ve küdüretiyle mülevven ve mükedder olmasdır.

PİRYÂN: Ğanem-i vâḥidi ḳuyu içinde bilâ-ḳaṭ tamâmen ṭabḥ eyledikleri ma‘rûf kebâbîñ ismi. Bâ-yı ‘Acemiyye ile müsta‘meldir. Fârisî’de kesr-i bâ-yı muvaḥḥade ve sükûn-ı râ ve medd-i yâ ile “biryân”dan ğalaṭ olup ‘Arabî’de kesr-i şîn ve feth-i vâv ve sükûn-ı hemze ile “şivâ” dirlir.

BERİD: Ḳâşid ya‘ni ulaķ ma‘nâsına ma‘rûf lâkin aşlında ihtilâf olunmuşdur. (66b) Allâme-i Zimaḥşerî ‘aleyhi’r-raḥmetü’l-bârî “Fâ’iķ” nâm müellefînde beyân eylediği üzere berîd “bürîde-düm”den mu‘arreb olmağla aşlı Fârisî’de ḳaṭır ma‘nâsına olup ulağa maḥşûş olanlar ḳuyruğı bağlu müheyyâ olduğına mebnî bürîde-dem ulaķ merķûbunuñ ismi iken ba‘de’t-ta‘rîb râkibine tesmiye ve taḥfîf ile yalnız berîd ‘alem olmuşdur. Zîrâ zamân-ı sâbıķda fuyûc sâkin olmaķ için tertîb ve ribâṭ ta‘bîr olunan menzilḥânelerin beyni dört fersaḥ olup menzil için berîde-dem bağâl ḥâzır u

²⁸² “O Bermekume ait zehirdir.”

²⁸³ “Bermekum diyen odur.”

müheyyâ тұrur imiş. ²⁸⁴ انتهى كلامه yâhûd iki merhale beyni on iki mil olup on iki mile berîd tesmiye olunmağla hamle-i vâhidede menzil-i merķûmı kaç' iden hayvâna tesmiye ve muharrer olduğı üzere yine merkûbunuñ ismi râkibe 'alem olmuşdur. Muharrer olan zamm-ı fâ ile fuyûc feth-i fâ ve sükûn-ı yâ ile "feyc" in cem'i olup feyc ulağ ma'nâsına olan Fârisî'de peykiñ mu'arabi olduğı "Kâmûs" da muşarrahdır.

BERİYYE: Beyâbân ve şahrâ ve hâmûn ya'ni ova ma'nâsına feth-i bâ ve kesr-i râ ve teşdîd-i yâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i bâ ve teşdîd-i râ ile "berriye" den ğalağ olup Fârisî'de feth-i dâl ve sükûn-ı şîn ile "deşt" dirler. Ammâ teşdîd-i yâ ile "beriyye" halk ma'nâsına olup ²⁸⁵ خير الصلوة على خير البرية على خير جنس الخليقة وجمعها ile şerh olunmuşdur.

BEZZÂZİSTÂN: Envâ'-i melbûsât ve mâlezime-i sâ'ire bey' ü iştirâ' (67a) olunan mağal-i ma'rûfuñ ismi. Teşdîd-i zâ ile müsta'meldir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb ve taħfif-i zâ ile "bezâzistan" dan ğalağ olup 'Arabî'de ism-i maħşûşuna zafer-yâb olamadık. Ammâ ism-i Fârisî'siniñ terkibi bu şûretde tevcîh-gerde-i faķîrdir ki feth-i bâ ve taħfif ve medd-i zâ-i evvel ve sükûn-ı şânî ile "bezâz" câme-i ğûn-â-ğûn ve bez ve dülbend ve bunlar emşâli nesnelere bâyi'ine ya'ni şatana itlâğ olunur ve kesr-i sîn ve medd-i tâ ile "sitân" iki ma'nâ mülâhazasıyla irtibâğ mümkündür. Biri cây-ı enbûh ya'ni bir yerde bir nesneniñ kesretin beyân ma'nâsını ifâde iden ğül-sitân gibi ki muharrer olan envâ'ı eşyâyı fûrûşân çokdur demek olur. Digeri ism-i fâ'il olan alıcı ma'nâsına dil-sitân gibi ki bu sûğ u bâzârda emti'a-i muhtelifeyi bâyi' ve müşteri mevcûddur demek ma'nâsını iltizâmen ifâde ider.

BÜZZÂK: Ağızda olan ruğûbet ki Türkî'de "yar" dirler. Müşeddeden müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı bâ ve taħfif ve medd-i zâ ile "buzâğ" dan ğalağ olup Fârisî'de feth-i yâ ve sükûn-ı fâ ile "yefc" dirler. Ağızdan hâric olduğda Türkî'de tükürük ve 'Arabî'de kesr ve medd-i râ ile "rîğ" ve Fârisî'de zamm-ı fâ ve tâ ile "tüfüvv" dirler. "Hoğkasına tüfdân" dimeleri bundan me'hûzdur.

BÜZÜRCEMİHİR: Mülûk-ı Sâsâniyân'dan meşhûr-ı 'âlem Nûşirevân'ın müdebbir-i umûrı ve vezîr-i şağîrû's-sinni olup "âķilâne" hareket ü hikâyâtı ma'lûm-ı pîr ü bernâ olan cüvân-ı (67b) ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb "büzürg-mihr" den mu'arbedir. Bir cüz'i kebîr ya'ni ulu ma'nâsına zamm-ı bâ ve zâ ile "büzürg" ve cüz'-i şânîsi âfitâb ya'ni ğüneş ma'nâsına kesr-i mîm ve hâ ile "mihr" olmağla ma'nâ-yı terkibîsi büyük ğüneş demek olur. Hadâşet-i sinnine nazaran ciyâdet-i re'y ve tedbîr-i umûr-ı devleti kemâ-hüve hakkuhu idâresi ke's-şems fi vasaği'n-nehâr zâhir demek olur veya kemâl-i hûsn-i cemâlinden ola.

Nûşirevân'a ta'rîz idenler ile 'aķıl başda mıdır yaşıda mıdır mübâhaşeleri 'aķlı vü naķlı hâķîmâne müdde'âsını işbât menķabelerini beyân ma'lâ-ya'ni olur. Kışsa-i

²⁸⁴ "Sözü burada sona erdi."

²⁸⁵ "Salat yaratılmışların en hayırlısına, yaratılmışların cinsinin tamamının en hayırlısı üzerine olsun."

اول من وضع لسان أول من وضع لسان ʿAli Dede er-Rûmî pür-hişşe-i münâsib be-maḥall evveliyât-ı câmiʿ-i ʿAli Dede er-Rûmî 286 الحال الاسكندر taḥrîri zeylinde rivâyet ider ki şarken ve ğarben ve tûlen ve ʿarzen ʿâlemi geşt ü güzâr iden İskender-i Zül-Ḳarneyn Hindustân cânibine teveccühünde akşâ-yı iqlîm-i mezbûra mâlik ʿömri dü-şad sâle qarîb Keyd nâm bir şâh-ı pîr ü nâtüvân olmağla itâʿat ü inkıyâd ile ruḥ-sûde-i ḥâk-pây-i ḥazret-i İskender olmasına nâme taḥrîr ü irsâl olunur. Şâh-ı Hind ḥakîm ü dâna-dil daḥi melîkü'l-mülûkü'l-ʿâdil ʿunvânı ile cevâbnâme terkîm ve herem-i pîrîden ḥarekete bî-mecâl olduğunu ʿözü ü bahâne ve ʿafvlarını recâya irdâfen nâdîde vü nâ-şinîde tuḥaf u hedâyâ-yı Hindiyye ile vezîr-i kebîri şağîrû'l-ʿömr ḥûb-rû ve gül-endâm püseri irsâl ider. (68a)

Ez-cümle hedâyâsından bir câriye-i mihr-ṭalʿat ʿalâ-ḳavlin duḥter-i şâh Keyd vezîr-i merḳûmı ile ḥüsn ü kemâl ve tenâsüb ü cemâlde câmelerinden ğayrı ile fark mümkün degil ve bir kâse-i kebîre ki ḥuzûr-ı ḥazret-i İskenderʼde imlâʿ-i mâʿ ile mecmûʿ ʿaskeri nûş eyledikten sonra belki devvâbb u mevâşî daḥi defʿ-i ʿataş ile dilsîr olduklarında kâseden bir ḳatre noḳşan olmamış. Veʿl-ḥâşıl vezîr-i zeyrek hedâyâ-yı endek ile muʿasker-i İskenderʼe vâşıl ü lâḥik olduğda ḳâʿide-i ḳadîme-i düvel üzere vezîr-i İskender bâr-ġâhına nüzûl ve itmâm-ı mihmân-nüvâziden sonra ṭaraf-ı ḥazret-i İskenderîʼden berây-ı imtiḥân vezîr-i şâh-ı Hindʼe bir zarf revġan-ı sâde ile ol derecede memlû ki bir ḳatre vażʿına daḥi müteḥammil olmaya irsâl olunur.

Vezîr-i feylesof-ı merḳûm fikr-i daḳîḳ ve endîşe-i ʿamîkden sonra ḳatı vâfir ibre-i ḥadîd tedârik ve rûy-ı revġana rezk ile viʿâ-i merḳûmı kirpiye döndürüp yine ḥuzûr-ı İskenderʼe irsâl ider. Müşâhidi olduğda emr-i İskender ile ibre cemʿ olunup bir küre-i vesâḥ-âlûd iʿmâl ve derûnı âb pür-ṭaşta ilkâʿ ile vezîre irsâl olunur. Merḳûm daḥi küreyi teşayḳuk-i cilâ ve ṭaşṭıñ kenârına vażʿ ile İskenderʼe irsâlinde bir ṭarafını şaḳb ile derûnuna turâb ṭoldurup yine vezîre irsâlinde engüşt-ber-dehân-ı ḥayret eşk-efşân-ı zadrec olur. Ferdâsı (68b) ḥuzûr-ı müstevcibüʼs-sürûr-ı cenâb-ı İskenderʼe daʿvet ve divân-ı ʿâlî-i ḥazrete duḥûlde mübtelâ-yı ruʿâf gibi bînî der-dest âdâb-ı mülûkâneyi baʿdeʼl-edâʿ 287 بالادن والاحازة بين يدي İskender cülûsunda pâdişâh-ı zü-fünûn ve mâlik-i rubʿ-ı meskûn buyururlar: “Ey şâbb-ı nâ-resîde beynimizde câri muʿamelâta cevâbıñ ṭavr-ı ṭufûlâne ise bilâ-amân seni ḳatl idüp mecmûʿ-ı ḥavza-i ṭaşarruf-ı şâbbıñ olan ülkeyi ḥarâb iderim. Eger cevâba ḳâdir iseñ maḥdûmuñ ʿaḳîm olmağla seni veliyy-i ʿahd taʿayyüni ile iqlîm-i Hindʼi saña temlîk iderim. Evvelâ bilâ-sebeb enfini ṭutmaḳdan murâd nedir?” suʿallerinde vezîr-i merḳûm cevâba âġâz idüp: “Meclîs-i ḥümâyûnuñuza duḥûlümde ḥüsn ü cemâl-i ḥudâ-dâdıma nazâr-ı şâhîñiz dûş olduğda bî-hûş olunur ise erbâb-ı dîvân vesâʿir bendegân âmir ü niġebânımız zabṭ-ı ʿâlem ḳaydında iken bir sâde-rû püser gördükde ʿaḳlını muḥâfazaya ḳâdir olamadı, ḳîl ü ḳâlî ile nâmus u şân-ı ʿâlîlerine ḥalel ṭatarruḳ ider

286 “İlk lisan-ı hâl koyan kişi İskenderdir.”

287 “İznim ve müsademle ..”

mülâhazasıyla üss-i hüsn olan bînimi setr ile küsûf-ı mihr-i hüsnüme çâre buldum. Lâkin şâhım bendeleri bu fikre mebnî câmeğâb-ı hümâyûnlarına nâ-revâ ‘abd-i direm-ğarideleriyle hem-hüsn ve min-cihetin ahsen bir câriye-i bî-hemtâ taqđîm buyurdular.” didikde ģazret-i İskender: ²⁸⁸ صدقت قد خطر ذلك بيالي buyurup bâķi mu‘âmeleniñ beyânın emr iderler.

Evvelâ revğan-ı (69a) sâde memlû zarfı irsâlden murâd-ı şerîfleri benim ģalb ü ģalebim ģükm-i subģâniyye ve ģakâyıķ-ı ilâhiyye ve tecârib-i kevnîyye ile memlûdur. Ey şâbb sende hüner ve ma‘ârif der-kâr ise de benim ģavşala-i isti‘dâdım vi‘â-i merķûm gibi bir ģatreye müteģammil olmadığını beyân olmağla bendeleri daģı ol miķdâr ibre rezk ile bundan soñra ‘aded-i ibr müfekkire-i hümâyûnlarına leţâ’if ü hüner ilkâsına ģudret mi beyân idi. Ba‘dehû ibr-i merķûmdan şekl-i kure-i muvassaģ taşvîr ve irsâlden murâd-ı ‘âlîleri ģalb-i şanevberleri ģatl-i a‘dâ ve sefk-i dimâ’ ile vesah-dâr olmasını beyân olmağla tesaykal? ü cilâ-dâdegî-i bendegîden murâd leţâyifü'l-ģiyel ile âyîne-i İskender-nümâ itmege ģudret-yâbım dimek idi. Ba‘dehû taştıñ derûnuna vażf buyurmaları, bunlar güzel lâkin ‘ömr-i âģir oldı vaķit ģalmadıyı, beyân idi. Kenâr-ı taştâ ilşâğdan murâd bendeleri mirât-vâr eţrâf-ı erba‘aya küre nâzır oldığı şüretde cenâb-ı ‘adâlet-nişâbları ģidmet-i bendeleriyle vaķt-i ģalilde eşyâ-yı keşîre mâlik olmalarıyla nâzır u manzûr olurlar dimek idi. Ba‘dehû küreniñ bir cânibini delüp türâb ilkâ buyurmaları çâre-i mevtden kinâye olmağla, meniyye de‘bi-i ‘ilâc olduğına mebnî bükâdan ģayrı şey'e ģâdir olmadım, cevâbından İskender-i dâna-dil be-ğâyet memnûn olup îfâ-yı ‘ahdden ģayrı in‘âm ü iģsân-ı firâvân ile (69b) ircâf buyurmuşlar. El-‘uhdetü ‘ale’r-râvî.

PESİPÂYE: ‘İnde’n-nâs ruteb ü menzileti olmayanlara ıtlâķ olunur ma‘rûfdur. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb feth-i bâ-yı ‘Acemiyye ve sükûn-ı sîn ile “pest-pâye” den ģalaţ olmağla ‘Arabî’si keزالik mürekkeben sâfilü’r-rütbe olur. Pest alçaķ ve pâye ģadr-i menzilet ma‘nâlarına ma‘rûfdur.

PÛSÛS: Mumları muģâfaza için isti‘mâl olunan şey’-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî’de kesr-i bâ-yı ‘Acemiyye ve sükûn-ı yâ ve hâ-i mevķûfe ve zamm-ı sîn ile “bîhsûz”uñ mu‘arrebî feth-i bâ ile “besûs” dan ģalaţdır.

BESTÂM: Fars meliklerinden biriniñ ismi olup binâ eylediği şehir kendi ismiyle tesmiye olunan belde-i ‘azîme-i meşhûreniñ ismi. Feth-i bâ ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de kesr-i bâ ve sükûn-ı sîn ile “Biştam”dan ģalaţ olmağla meşâhîr-i evliyâ’ullâhdan Ebâyezîd-i Bişâmî kaddese-sırrahu belde-i merķûma mensubdur.

BAST-I MUĤADDİME: Mebhûsü’n-‘anh ma‘ânîden veya elfâz ü ‘ibârâtdan ‘ibâret olup ģable’ş-şürû’l-merâm zıkr olunan maķâle-i ma‘rûfa izâfet ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de feth-i bâ ve sükûn-ı sîn ile bast neşr ya‘ni açup tağıtmaķ ma‘nâsına ve zamm-ı mîm ve feth-i ģâf ve teşdîd ve feth-i dal ile muĤaddime ‘askeriñ ileri

²⁸⁸ “Doğru söyledin. Bu benim aklıma gelmişti.”

bölüğüne itlâk olunup bu maħalde isti‘âre t̄arîķi ile maķaşıda irtibâtı olup ķable'ş-şürû‘ z̄ikr ü beyân olunan kelâma dinmişdir. Bu taķdîrce (70a) başte'l-muķdmeden ğalať olur. Eger bašť olunan muķaddime elfâz ü ‘ibârâtdan ‘ibâret olur ise muķaddimeden murâd kelâmdan bir t̄â'ifedir ki maķşûduñ irtibâtı olduđı cihetden muķaddem z̄ikr oluna ve eger ma‘ânîden ‘ibâret olur ise muķaddemeden murâd t̄â'ife-i ma‘ânîdir ki kendüye ittîlâ‘-ı şürû‘da bašťret icâb eyleye.

BEŞÂRET: Beşerîden isim olarak müjde ma‘nâsına fetħ-i bâ ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de kesr-i bâ veya zamm ile “bişâret/büşâret”den ğalať olup Fârisî’de müjdeniñ mürâdifî fetħ-i nûn ile “nevîd”dir. Ammâ fetħ-i bâ ile beşâret ‘Arabî’de ĥüsn ü cemâl ma‘nâsına mevzû‘ olmağla Fârisî’si zamm-ı tâ ve medd-i râ ile “türâz” olur.

PEŞREV: İki ma‘nâya zebân-zed olup biri meydân-ı tîr-endâzânda müsâbaķa için remy olunan sehm ve diğeri sazlarda muķaddem edâ olunan terennümüñ isimleri. Fârisî’de kilâ-hümâ iki cüz’den mürekkeb kesr ve medd-i bâ-yı Fârisiyye ile ileri gidici manâsına olan “pîşrev”den ğalať olup ‘Arabî’de sehm-i merķûma kesr-i mîm ile “mıťhar” itlâķı bertâv taşhîhimizde mürûr eyledi. Sâzende iştilâķı olanıñ ‘Arabî’sine zafer-yâb olamadıķ. Lâkin Fârisî’de itlâķı Ćağatâyî’de ilerü gitmege başlamak ta‘bîrinden şâyî‘ olduğı Ferheng-i Şu‘ûrî’de muħarrerdir. Zîrâ sâzendegân pîş-rev ile bed’leri mesmû’dur. Ammâ oķ ma‘nâsına olan pîş-rev (70b) selefde birķaç pâre ĥizrândan tertîb ve pâyı zâc olandır. Zamânemizde isti‘mâl olunan çam pâresinden ma‘mûl sehme yek-süvâr dirler.

PEŞENG: Dâ'imâ ilerü aşup giden ĥayvana itlâķı şâyî’dur. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb kesr ve medd-i bâ-yı ‘Acemiyye ve sükûn-ı şîn ve medd-i hemze ile “pîş-âveng”den ğalať olmağla ‘Arabî’si zamm-ı mîm ile “muķaddimetü'l-ĥuyûl” olur. Ĥafî degildir ki âvengiñ aşlı cem‘iyyet ya‘ni şaf ve t̄âbur-ı insân ü ĥayvân ma‘nâsına olan âheng olmağla lisân-ı Fârisî’de tebâdül-i ĥurûf mer‘î olduğına mebnî hâ vâv’a tebdîl olunmuşdur. Ma‘nâ-yı terķibîsi cem‘iyyet-i ĥayvânıñ ilerisinde dimek olur.

BETÂLET: Mühimm olan umûrî rü’yetde ihmâle mü’eddi olan kesâlet ma‘nâsına fetħ-i bâ ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de kesr-i bâ ile “biťâlet”den ğalať olup Fârisî’de zamm-ı kâf ile “küyârîden” dirler. Vech-i muħarrer “Şerħ-i Mevâķîf”iñ ‘ibâresine nazaran kesr-i bâ ile ma‘nâ-yı merķûma delâleti taħrîr olunmuşdur. Ammâ kütüb-i luğatde kesr-i bâya zafer-yâb olunmayup fetħ-i bâ ile ²⁸⁹ بطل الاجير بطلالة ma‘nâsı işçi olan kimesne âvâre ķalmaķdır. Bu ma‘nâya Fârisî’de kesr ve medd-i bâ ile “bîĝârîden” dirler.

PATRİK: Kefereniñ dinleri ulusu olan bâtılıñ ismi. ‘Arabî’de kesr-i bâ ile “bıťrîķ”dan ğalať olup Fârisî’de kesr-i hâ ve bâ ve sükûn-ı râ ve dâl ile (71a) “hirbid” dirler.

²⁸⁹ “Ücretli çalışanın işsiz kalması.”

BAṬLICÂN: Sebze-i ma'rûfe-i laṭîfenîñ ismi. 'Arabî'de medd-i bâ ve kesr-i zâl-i mu'ceme ve sükûn-ı nûn ile "bâzincân"dan gâlaṭ olup mu'accemi yine i'râb-ı merḳûm ile "bâtingân"dır.

BA'DE'L-LETÂ VE'L-LETÎ: El-'ıyâzübillâhi te'âlâ dâhiye-i dehyâya ibtilâ ve miḥen-i 'azîme ve meşâḳḳ-ı ḥafîfe veya meşâḳḳ-ı 'azîme ve miḥen-i ḥafîfe ile ṭûl-i zamân imrâr-ı âvândan şoñra vâşıl olan ümmiyede müsta'meldir. 'Arabî'de "ba'de'l-leteyyâ ve'l-letî"den gâlaṭdır. Ḥafî degildir ki elletî esmâ-i işârâtdan olup elleteyyâ daḥî taşğîridir. Lafzeyn-i merḳûmeyn keşret-i isti'mâl ile dâhiye-i 'azîme ve şağîreye isim olmuşlardır. Muḥarrer oldığı üzere elleteynîñ müşârün-ileyhi 'azîm ve muşâğğarı elleteyyânîñ müşârün-ileyhi ḥafîf ü şağîr ola. Veya taşğîrde ta'zîm kâ'idesine mebnî ma'nâ maḳlûb mülâḥaza oluna. Taşğîr ta'zîm ifâde eyledigine kelimu'n-nevâbigde رب مستفت اعلم من مفتي واللتيا اكبر من التي²⁹⁰ kelâmı şâhiddir. 'Âm-ı ekremim cennet-mekân 'Abdürrezaḳ Paşa 'aleyhirraḥmeti ve'l-gufrân risâle-i merḳûmeye "Şumûsü'l-Bevâzığ fi İzâneti Müşkilâti'n-Nevâbig" nâm şerḥinde mevcûd taḥḳîḳ ü beyânı vesîle-i zıkr-i bi'l-ḥayr mülâḥazasıyla bi-'ibâretihî naḳl olundu.

رب مستفت اعلم من مفتي في بعض المسائل ويجوز ان يكون في اكثرها واللتيا اكبر من التي . التي تأنيث الذي على غير صيغة واللتيا مصغره وهما من اسماء (71b) الداهية و استعمالها بالعكس التي تستعمل في الداهية الصغيرة واللتيا تستعمل في الداهية الكبيرة يقال اصابتني اللتيا اي العظيمة من الداهية واصابتني التي اي الصغيرة والمراد ان اللتيا مع كونها مصغر التي تدل على العظيمة بخلاف التي كما ان المستفتي الذي شأنه ان يكون جاهلا لاستفتائه وسؤاله وقد يكون اعلم من المفتي الذي شأنه ان يكون عالما ويلائم بهذا المقام . قول الشاعر حيث قال

لا تحقرن صغيرا في مخاصمة ان البعوضة تدمي مقللة الاسد²⁹¹

BAGDÂD: Sevâd-ı a'zâm ve belde-i meşhûre-i mu'azzamdır. İsmi gâlaṭ ü ḥaṭâdan sâlim olduğundan ḳaṭû'n-nazar bu risâlede muḥarrer elfâzîñ ezdâdından olduğına mebnî ḳayd olundu. Vech-i tesmiyesinde yerâ'a-i ḥazret-i Şihâb-ı Hafâcî böyle nefḥ-i rûḥ-ı şimâḥ-ı mürde olur ki bağ ism-i şanem ve dâd 'aṭiyye ma'nâsına olmağla maḥall-i merḳûma mâlik Ḥuşay nâm melik Bağ nâmında bir şanem-i zî-ḳıymeti Kisrâya ihdâ' ol daḥî kesr eyledikde Ḥuşay merḳûm, şanemi bize vir, ma'nâsına bağdâd dimesiyle isim olmuşdur. Lâkin raḳam-zede-i ḳalem-i müverriḥîn olduğu

²⁹⁰ "Nice fetva soran müftüden daha bilgilidir. Ve nice elleteyâ elleti'den daha büyüktür."

²⁹¹ "Nice fetva soran bazı meselelerde ve çoğu meselelerde de olabilir müftüden daha bilgilidir. Elleteyâ, elletden daha büyüktür. Elleti ellezi kelimesinin farklı sigadan gelmiş müennesidir. Elleteyâ elletinin ism-i taşğîridir. Her ikisinde felaket isimlerindedir. Kullanımları ise tam tersine olmuştur. Elleti küçük felaket için, elleteyâ ise büyük felaket için kullanılmıştır. Bana elleteyâ geldi denildiğinde yani başıma büyük bir felaket geldi anlamınadır. Bana elleti geldi denildiğinde ise küçük felaket anlamınadır. Burada ifade edilen şey elleteyâ, elleti'nin ismi taşğiri olduğu halde elletinin aksine büyük felakete delalet ettiğidir. Aynı şekilde fetva soran kimse, fetva istemesi ve soru sorması nedeniyle cahil olması gerekirken alim olması beklenen müftüden daha bilgili olabilir. Şairin şu sözü bu makama uygundur: ' Kavgada hiç kimseyi küçük görme, sivrisinek aslanın gözünü kanatır.'"

üzere kadîmde şehir Şaṭṭ'ın karşı cânibinde Kuşlar Kâl'ası nâm maḥalde olup sevâdı binâ idüp Dicle'niñ ismi vâdiü's-selâm olmağla şehir-i cedîd-i merḳûma daḥi dârü's-selâm ve Medînetü'l-İslâm tesmiye olunmuşdur. (72a)

Ḳavl-i müverriḥîniñ şıḥhatine Ḳâdîḥâ'niñ “Kitâbü'l-Eymân-ı Faşl-ı Duḥûl” ünde beyân eylediği mes'ele delâlet ider. Mes'ele: ولو حلف ان لا يدخل بغداد فممن اي الجانيين دخل
حنت ولو حلف لا يدخل مدينة الاسلام لا يحنث ما لم يدخل من ناحية الكوفة لان اسم بغداد يتناول الجانيين ومدينة الاسلام لا.²⁹²
Bağdâd'da on iki luğat vardır: bağdâd, bağzâz, bağdâz, bağzâd, bağdân, bağzân, mağdâni mağzân, bağdîn, bağzîn, bağdâm, behdâd. Her biriniñ vech-i tesmiyesi dūr u dirâz olmağla ṭayy olundu.

Fâ'ide: Eş-şey ü bi'ş-şey-i yezkürü 'inde'l-'Arab dâl-ı mühmele ve zâl-i mu'ceme ile müsta'mel olan elfâziñ ba'zını şebt ü taḥrîre ḥâme-cünbân olundu. Evvelâ zikri mürür iden bağdâd ve ḳalîlü'l-laḥm ve şağîrû'l-cism olan kimesneye kesr-i mîm ve sükûn-ı tâlî ile “midl ve mizl” ve umûrâtı tecrübe itmekle puḥte olmuş kimesneye zamm-ı mîm ve fetḥ ü teşdîd-i cîm ile “münecced ve müneccez” kelâm-ı ḳabîḥ ve fuḥşa ve devâhiye fetḥ-i kâf medd-i nûn ve kesr-i müşterek ile “ḳanâdî' ve ḳanâzî'” ve kirpiniñ künyesi olarak ba'de'l-ibn fetḥ-i hemze ve sükûn-ı nûn ile “ibn-i enḳad ve ibn-i enḳaz” ve ḥummâniñ künyesi olarak ba'de'l-ümm kesr-i mîm ve sükûn-ı lâm ve fetḥ-i dâl ile “ümm-i mildem ve ümm-i milzem” ve gemi küregine “micdaf ve miczâf” ve ‘ankebût (72b) ya'ni örümcek ma'nâsına kesr-i ḥâ ve fetḥ-i şânî ve sükûn-ı şâliş ile “ḥıdarnaḳ ve ḥızarnaḳ” ve ḥayvânîñ bir cins revişine fetḥ-i ḥâ ve sükûn-ı bâ ve fetḥ-i şâliş ve teşdîd-i âḥir ile “heydebiyy ve heyzebiyy” ve ziyâde ḥarâretlü mûḳıdât-ı süheyl dimekle ma'rûf eyyâma zamm-ı mîm ve kesr-i müşterek ile “mu'tedilât ve mu'tezilât” ve za'ferânîñ mürâdifî olarak medd-i cîm ile “câdî ve câzî” ve mecrûḥ kimesneniñ ḳatlini itmâm itmede “deftü'l-cerîḥ ve zeftü'l-cerîḥ” dirler. Ve semm-i ḳâtile daḥi zefâf didikleri bundan me'ḥûzdur ve laḥmı kıṭ'a idüp tefrîḳ eylemege fetḥ-i ḥâ ve sükûn-ı râ ile “ḥardaletü'l-laḥm ve ḥarzaletü'l-laḥm” ve bir kimesne ğazab-nâk olup şerre ḥâzır ḳavm-i müteferriḳ olup ṭağıldıklarında fetḥ-i hemze ve mîm ile “emedḳare'l-ḳavm ve emezḳare'l-ḳavm” ve deve firâr itdikde “idra'afatü'l-ibl ve izra'afatü'l-ibl” ve bir murğ ḥîn-ı ṭayerânında cenâḥeynini sür'at ile taḥrîk itdikde fethateyn ile cedefe't-ṭâ'ir ve cezefe't-ṭâ'ir” ve bir şey'i ṭatup ekl itmek ma'nâsına fetḥ-i 'ayn ve medd-i ḥarf-i şânî ile 'adâfa ve 'azâfa ve birbirine tâbî' ve muṭṭarid olan nesneye kesr-i hemze ve sükûn-ı sîn ile “istedefe's-şey ve istezeze's-şey” ve kırtâs ma'nâsına medd-i kâf ve fetḥ-i ḥarf-i şânî ve sükûn-ı şâliş ile “kâğıd ve kâğız” (73a) didiklerinden ğayrı Ebu'l-Ḳâsımü'l-Âmidî “Kitâbü'l-Muvâzene Beyne't-Ṭâ'eyn” nâm müellefinde Ebâbekir bin Düreyd'den su'âlinde zâ-i mu'ceme ile “kâğız” daḥi mervî olup Şa'lebiñ daḥi muṭâbakatını naḳl ider bir nesneyi kesmek ve ḳaṭ' itmek ma'nâsına fetḥ-i cîm ve teşdîd-i zâl ile

²⁹² “Bir kimse Bağdat'a girmeyeceğine yemin etse her iki tarafın hangisinden girse yeminini bozmuş olur. Medinetü'l-islâm girmeyeceğine yemin etse Kufe tarafından Bağdat'a girmediği müddetçe yemini bozulmaz. Çünkü Bağdat ismi her iki tarafı içine alır. Medinetü'l-islâm'ı ise almaz.”

“cedde'l-ḥabl ve cezze'l-ḥabl” ve türâb ve ḥürmen mişilli nesnelere şavurmağa “derretehü'r-rîḥ ve zerretehü'r-rîḥ” dirler.

BAĞIRDAK: Mübtelâ-yı gehvâre olan şıbyânı muḥâfaza için rabṭ olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i bâ ve kesr-i ğayn ve sükûn-ı lâm ile “bağiltâk”dan ğalaṭ olup ‘Arabî’de kesr-i kâf ile “kımât” dirler.

BAĞŞİŞ: Bilâ-‘ivâḍ i’tâ vü iḥsân olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i bâ ve sükûn-ı ḥâ-i mu‘ceme ile “baḥşîş”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de feth-i ‘ayn ve kesr-i ṭâ ve teşdîd-i yâ ile “aṭıyye” dirler.

BAKIR: Ma‘den-i ma'rûfdur ki evân-ı keşîre i‘mâl iderler. Feth-i bâ ve kesr-i kâf ve sükûn-ı râ ile müsta‘meldir. Çagatâyî’de fethateyn ve sükûn-ı râ ile “baḳar”dan ğalaṭ olup ‘Arabî’de zamm-ı nûn ile “nuḥâs” ve Fârisî’de zamm-ı mîm ile “mus” dirler. Türkî’de feth-i kâfdan ‘udûl ism-i ḥayvândan def-i iltibâs için olup aşlına mürâ‘aten elif ile “bâkır” taḥrîrinden ictinâb mülâyimdir.

BUKİRÂT: Hubûṭ-ı Âdem ‘aleyhisselâmulâhü'l-etemmden (73b) beş biñ yirmi yedi sene mürûrunda zuhûr ve İskender-i Zü'l-karneyn ḥazretlerine vezîr olan ḥakîm-i dâna-diliñ ismi. Fârisî’de zamm-ı bâ ve sükûn-ı kâf ve âḥirde ṭâ ile “Buḳrat”dan ğalaṭ olup mu‘arabi feth-i hemze ve zamm-ı bâ ve kâf ile “Ebokırât”dır. Lâkin Behmen Şâh ibn-i İsfendiyâr zamânında olan İklidîs oğlu ḥakîm-i meşhûruñ ismi, ṭâ ile Buḳrât oldığı resîde-i nazardır. Bu şûretde ğalaṭdan sâlim olur. Merḳûmdan vaḳt-i cimâ‘ su‘âl olunduğda ²⁹³روحك في يدك ان شئت اصرف cevâbı meşhûrdur.

BAKLA: Tâzesi sebze-i me‘kûle ve yâbisi ḥubûbâtıdan ‘add olunan ğalle-i meşhûreniñ ismi. Fârisî’de medd-i bâ ve kesr-i kâf ile “bâḳıla”dan ğalaṭ olup ‘Arabî’de tâzesine lâmı müşedded olur ise medd-i bâ ve kesr-i kâf ve ḳaşr ile veya lâm muḥaffef olur ise medd-i elif ile “bâḳılâ” ve yâbisine zamm-ı fâ ile “fûl” dirler. Ammâ ‘Arabî’de feth-i bâ ve sükûn-ı kâf ile “baḳla” tâze et ma‘nâsındır. Cem‘i ism-i cins olarak feth-i bâ ve sükûn-ı kâf ile “baḳl”dır ki otlar ma‘nâsını ifâde ider.

BAKAM: Varaḳı bâdama şebîḥ ve çiçeği keşîr ve şarî ve şemeri siyâḥ ve me‘kûl u lezîz diyâr-ı Hind ve Zengibâr’da nâbit şecer-i bâlâ vü ‘azîmiñ ḥîme pâresi olup taḳlîz-i bâ ve taḥfîf-i kâf ile kırmızı boya ma‘nâsına müsta‘meldir. Fârisî’de fethateyn ve sükûn-ı mîm ile “bakam”dan ğalaṭ (74a) olup mu‘arabi feth-i bâ ve feth-i teşdîd-i kâf ile “bakḳam”dır.

Fâ’ide: Ḥazret-i Monla Câmî “Kâfiye” şerḥinde ğayr-ı munşarif baḥşinde bakḳam esmâ-i A‘cemiyye’den oldığını taşrîḥinden kaṭû’n-nazar “Şîḥâḥ” şâḥibi Cevherî Ebû ‘Aliyy-i Fâris’den naḳl ider ki kelâm-ı ‘Arab’da fa‘al vezni beş lafzdan ğayrı mevcûd degildir. Biri Ḥazzam’dır ki ‘Amr bin Temîm’iñ oğlu ismidir. Ve şânisi muḥarrer olan bakḳamdır ki boyacılar eşyâ şabḡ iderler. Ve şâlişi Şellem’dır ki Şâm-ı şerîfde bir mevzî’in ismidir. Şelâse-i muḥarrere esmâ-i A‘cemiyye’dendir.

²⁹³ “Ruhun senin elinde istediğin gibi harca.”

Ve râbî'î Bezzer'dir ki enhâr-ı 'Arab'dan bir nehriñ ismidir. Ve hâmisî 'Aşşer'dir ki bir mevzî'îñ ismidir.

İstitrâd: Şecer-i baķamîñ 'ulüvv ü kebîrine kıyâsen aşlı ya'ni köki ğâyet alîl ve za'îf olup ednâ tahrîk-i hevâ ile ber-'akis olduğı beyne'l-'Acâm meşhûr olduğına mebnî enveri memdûhunuñ düşmeni vaşfında keşide-i nazm eylediği müşkülâtdan 'add olunan beyti şâhiddir.

Beyit:

Sebbâbe-i Buķrât-ı azâ yek hareket yâft
Şiryân-ı 'adû-yı tû vü şiryân-ı baķam-râ²⁹⁴

“yâft”ıñ fâ'ili sebbâbe-i Buķrât-ı azâdır. Ve şiryân-ı 'adû mef'ûlüdür. Maḥşûl-i beyt: “Seniñ 'adûñ amarı ile baķam amarını Buķrât-ı azâ bir hareketde buldı.” demekdir.

BEKÂR: Lisân-ı Türkî'de kinâyeten ergen olana ıtlâķ iderler. Aşıl ma'nâsı işsiz ve aylak olup Fârisî'de (74b) kesr ve medd-i yâ ve medd-i kâf ile “bî-kâr”dan ğalaḫ olup 'Arabî'de feth-i bâ ve teşdîd ve medd-i â ile “baḫḫâl” dirler. Ergen ma'nâsına mücerred dağı kinâyeten müsta'meldir. Zîrâ mücerred şoyulmuş ma'nâsını ifâde ider.

'Arabî'de ergen ma'nâsına vaż' olunan muḫaddemâ mezkûr olan 'azeb ve mürâdifî feth-i hemze ve kesr ve teşdîd-i yâ ile “eyyim”dir. Ammâ beynlerinde fark olmağla 'azeb ancak ricâlden olan ergene ve eyyim ricâl ve nisâdan bî-zevc ü zevceye dirler. araf-ı devlet-i 'aliyye-i şefķat-nümûndan ḫasbe'l-iķtizâ iḫrâc olunan ordu-yı hümâyûnlarda fuķara vü za'afa ve bî-kârân ve aylakâna ârâm-ĝâh olmaķ içün ordu bâzârına naşb olunan ḫayme-i dırâz-ı sûtûna “leylek adır” dimeleri aylakdan ğalaḫtır. add-i 'amûdı pâ-yı laķlaķa teşbîhden münfehim olmaya. Emâkin-i ba'ideden müşâhed olması içündür. Zîrâ kavâfil-i ḫuccâcda dağı işâre nâmıyla dırâz-pâ 'alâyim-i naşbları â'ide-i mer'iyeye-i mu-'askerleridir.

BEKSÛMÂṬ: Ebnâ-yı sebîl ya'ni berr ü baḫre giden yolcularıñ zaḫîresi olan ma'rûf urı itmeđiñ ismi. Fârisî'de feth-i bâ-i muvaḫḫade ve sîn ve sükûn-ı kâf ve âḫirde tâ ile “beksemât”dan ğalaḫ olup 'Arabî'de Fârisî'den mu'arreb kâk olan feth-i kâf ve sükûn-ı 'ayn ile “ka'k”dır. Diyâr-ı 'Acem'de daķîķ ve revĝandan 'acn ve ḫamâ'ilü's-şekl aḫ' ve furunda (75a) ḫabḫ ile şayfen şerbet ve şitâ'en şûrba ile isti'mâlleri “Ferheng-i Maḫmûdî”de muḫarrerdir.

BEKMEZ: Mâ-i 'inebi ba'de'l-'aşr ḫabḫ ile i'mâl olunan şey-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de üzüm şuyı münâsebeti ile şarâb ma'nâsına olan feth-i bâ-i muvaḫḫade ve sükûn-ı kâf ile “bekmâz”dan ğalaḫ olup âb-ı engûr-ı maḫbûhuñ 'Arabî'si feth-i evvelîn ve sükûn-ı şâliş ile “dîbs” ve Fârisî'si zamm ve medd-i dâl ile “düşâb”dır.

²⁹⁴ “azâ Bokrat'ı senin düşmanının damarı ile bakam damarını bir harekette buldu.”

BEL: Bostan ve bağçe kazdıkları âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de kesr ve medd-i bâ ile "bîl"den gâlağ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı nûn ve râ ve feth-i kâf ile "mînkâr" dirler.

BİLAV: Ta'âm-ı ma'rûfuñ ismi olup kesr-i bâ ile müsta'meldir. Fârisî'de feth-i bâ-yı 'Acemiyye ile "pelâv"dan gâlağ olmağla 'Arabî'de feth-i râ ve 'ayn ve kesr ve medd-i şâd ile "raşî'a" dirler.

PALDIM: Ma'rûf semer kışkûnunuñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb medd-i bâ-yı 'Acemiyye ile "pâl-dem"den gâlağ olup 'Arabî'de kesr-i şâ-i müşelleşe ile "şibât" dirler. Hâfî olmaya ki pâldem evvel vaz'ında muṭlağa kışkun ma'nâsına olup ba'dehû semere taḥşîş olunmuşdur. İki cüz'den mürekkeb oldığı âşikâr lâkin cemî' kütüb-i luğâtde bâ-yı Fârisiyye ile muḥarrer olmağla tevcihine zafer-yâb olamadık. Bâ-yı muvaḥḥide ile dümbâliñ aşlı olan kıyruk şoğumu ma'nâsına "bâldüm" (75b) olması mülâyimdir. Zîkr-i maḥall irâde-i ḥâll ola.

BULĠĠAR: Nihâyet-i 'imâret-i şimâliyyede Moskov arâzisiniñ verâsında deşt-i Kıpçak ve deşt-i kebîr mâdûnunda Ulungây ardında sâkin ahâliniñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı bâ ve sükûn-ı lâm ve feth-i ġayn ile "Bulġar"dan gâlağdır. Zîrâ Kâmûs'da "keferṭağın" diyü muḥarrerdir.

"Ravzü'l-Mi'târ" nâm mü'ellefde kabîle-i merķûma menâzili şehr-i İtil kenârında beş yüz miğdârı ḥâneleri ve mescidleri oldığı muḥarrerdir. Ammâ Girovlorniso taḥrîri üzere kabîle-i merķûme şimâlde Sibiryâ ülkesi olur ki ekser emâkini ormanlıqdır. Ve Herḥâ nâm şehr-i kebîr ü ma'mûrları vardır. Moskov ṭâ'ifesi ve Hıṭây tatarları anda bey' ü şirâ iderler. Metâ'ları Sibiryâ sincabı ve ba'zı cevâhirdir. Ve arâzileri şimâlde Kaspiyom baḥrine çok ba'îd degildir. Ve bir cins mîveleri olur mîve-i ḥayât dirler. Kâlbe kuvvet virir. Ekser ṭu'melerine ḳorlar imiş. Ve Kâtib Çelebi'niñ "Cihânnumâ"da beyânı ṭâ'ife-i merķûme Şebân bin Cüci ve Keşîlühân etbâ'ından olup ḥulefâ-yı 'Abbâsiyye 'aşîrlarında İslâm'ı kabûl ile ḥanefiyyü'l-mezheb olmuşlar ve kütüb-i felekiyyede muşarraḥdır ki kırk sekiz buçuk 'arzında olan bilâdda şafağ-ı ġurûb ġâ'ib olmadın şafağ-ı şubḥ zâhir olur, kâ'idesine mebnî emâkin-i muḥarrereniñ ṭûl-i beledi ع ve 'arz-ı beledi مظل derece ve dağîka olmağla evvel-i faşl-ı şayfda aṭvel-i nehârları on gün (76a) miğdârı vağt-i 'işâ nâ-peydâ oldığı için Ḥarezm'e âdem irsâli ile seyfû'd-sünnet İmâm Bağkâlî'den: "Velâyetimizde şafağ-ı mağrib ġâ'ib olmadan fecr ṭulûf eylemekle şalât-ı 'işâyı kağâ lâzım gelür mi?" diyü istiftâlarında imâm-ı müşârün-ileyh: "Mağtuü'r-ricleyn olan kimesneden furûz-ı erba'a vuzû'dan farz-ı vâḥidiñ suḳûṭuna kıyâsen kağâ lâzım olmaz." diyü cevâb buyurdıkları şemsü'l-e'imme Ḥulvânî'niñ mesmû'ı olduğda: "Eyyâm-ı deccâliñ ṭûlına leyâli-i merķûmeniñ kaşrını kıyâs ile kağâ lâzım gelür." diyü iftâ buyurdıklarında mes'elede ihtilâf vâğf olup imâmeyn-i merķûmeyn bi'l-vâsiṭa müzâkere şemsü'l-e'immeniñ 'adem-i kağâyı teslîmi muḥarrer-i kütüb-i mu'tebere olduğından kağü'n-nağar cemî'-i 'ulemâ-yı müte'ahḥîrîn 'adem-i kağâyâ

rızâ-dâde iken hizâk-ı icmâ' ile eş-şeyh Kemâlüddîn ibn-i Hümâm yine vaqt-i deccâle kıyâsen kazâya iftâ itmişdir. Mes'ele-i muharreriniñ tafşîlini görmek irâde idenler merhûm İbrâhim Halebî'niñ “Münyetü'l-Muşalli”ye tahtîr eylediği şerh-i kebîriñ şurûṭ-ı şalat bahşinde şart-ı hâmis olan vaqt-i evâ'iline mürâca'at eylesünler.

BULĞUR: Buğdayı degirmende kırıp kabuğun ihrâc ile i'mâl olunan zahîre-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de zamm-ı bâ ve ğayn ve sükûn-ı lâm ve vâv ile “bulğur”dan ğalaṭ olup (76b) 'Arabî'de zamm-ı bâ'eyn ve sükûn-ı râ ve vâv ile “burbur” dirler.

BELKÎS: Esmâ'-i nisâdan huşûşa zevce-i mükerreme-i hazret-i Süleymân şalavatullâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhiñ ismi. Fetḥ-i bâ ve sükûn-ı lâm ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i bâ ile “bilğıs”dan ğalaṭ olup Fârisî'de daḥi böyle müsta'meldir.

BİLLÛR: Emti'a-i Efrenciyye'den envâ'i eşyâ i'mâl eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de zamm-ı bâ ve lâm-ı müşeddede ve yâ-i muḥaffefe-i maẓmûme ile “büllûr” dan ğalaṭ olup 'Arabî'de sinnûr vezninde “billûr” dirler. Ma'lûm ola ki billûri ekşer-i kütübde ma'denî-i beyâz ve şâf hâcerdir diyü beyân iderler ammâ taḥkîk-gerde-i fakîre muṭâbîk Efrenc tâ'ifesiniñ erbâb-ı ma'ârifiniñ ittifâk ü kavilleri billur ve şişe ve cam ve şırça cümlesi yek ma'den olup ya'ni tatlu şu kumını mürda-seng ile nâr-ı şedîdde 'akd idüp ma'denîniñ şafvet ü leṭâfetine ğöre berrâk ve a'lâ billur olur imiş. Ḥattâ rîk-i merkûma beyne'l-A'câm hâr-çini itlâk olundığı resîde-i nazardır. Ğâlibâ kudemâniñ hâcer-i şâf didikleri billur zamânemizde dürr-i Necef dimekle meşhûr olan şâf ve ma'denî hâcer ola.

BİLEZİK: Bilege bend olunan ḥuliyi-i nisâdan şey-i ma'rûfuñ ismi. Çâğatâyî'de “bilâzik”den ğalaṭ olup 'Arabî'de kesr-i sîn ile “sivâr” ve cem'i esâvire ğelür. Ve Fârisî'de fetḥ-i hemze ile ve râ ve sükûn-ı bâ ve nûn ile “ebrencen” dirler.

PELESENG: (77a) Sezâb varaḳına şebîh hûş-bû evrâkı ile müzeyyen saḳız ağacı kadar havâli-i Mışır'da 'aynü's-şems nâm mevzi'de nâbit bir şecerden seyelân iden ruṭûbetiñ ismi. 'Arabî ve Fârisî müşterek olan fetḥ-i bâ-yı 'Arabiyye ve lâm ile “belesan”dan ğalaṭdır.

Zamânemizde şaḥîḥ belesâniñ vücûdı kimyâ vü 'anḳa gibidir. Zîrâ şaḥîḥi ancak 'aynü's-şems ta'bîr olunan maḥale maḥşûşdur. Ve ol dıraḥt ğayr-ı emâkinde ğayr-ı nâbit ve vaḳti daḥi şî'râ-yı yemânî ṭulû'una münḥaşır olmağla ol vaḳt şeceriniñ saḳı çizilüp şamğ gibi ruṭûbeti seyelân ider imiş. El-ân mevcûd olup eṭrâf-ı Mekke-i Mükerreme'den celb olunan beşâm ve besbâse ve bunlar emşâli eşcârdan me'hûz olduğı bî-reybdır. Ve kütüb-i ṭibbiyyede ma'mûlünüñ envâ'-i keşîresi muḥarrer olup mücidine veya zuhûr eylediği beldeye nisbet iderler. Ğarâ'ibden Ḳobizyano nâm ḥakîmiñ terkîb ve icâd eylediği Ḳobizyano Balsâni şadrda olan balğamıñ taḥlîline be-ğâyet nâfi' olmağla üç ğün bir miḳdar tenâvül olursa ḥîn-i tebevülde benefşe râyiḥası zuhûr ider. Ma'-hâzâ kendüde ol râyiḥa ma'dûmdur.

PELÎD: Mişe ağacınıñ palamut diyü meşhûr ve mâ-lezîme-i debbâgân olan mîvesiniñ ismi. ‘Arabî’de feth-i bâ ve teşdîd ve zamm-ı lâm ile “bellût”dan gâlaţ olup Fârisî’de kesr-i sîn ve dâl ve sükûn-ı nûn ile “sindiyân” dirler. Envâ’ı be-gâyet ziyâde olur. Hatta kestâne dahî ahsen-i envâ’ından (77b) olmağla şâh-ı bellût diyü müsemmadır. Ammâ bâ-i muvaḥḥade ile belîd ‘Arabî’de recül-i aḥmaḳ ve bed-ḥû ma’nâsına olup Fârisî’de feth-i ğayn ve fâ ve râ ve sükûn-ı tâ ve hâ ile “ğatfere” dirler. Meşhûr olan kıyâdet ma’nâsına isti’mâli mîve-i mişeniñ şûretâ nümâyîşi ve zevkde merâreti veya lafz-ı ‘Arabîyye’niñ dall oldığı ma’nâlardan müste’âr ola.

BELİYYE: Şiddet ü meşakḳat ma’nâsına feth-i bâ ve kesr-i lâm ve teşdîd-i yâ ile müsta’meldir. ‘Arabî’de kesr-i bâ ve sükûn-ı lâm ile “beliyye”den gâlaţ olup Fârisî’de feth-i bâ ve sükûn-ı tâ ile “betyâre” dirler. Pûşîde degildir ki feth-i bâ ve kesr-i lâm ve teşdîd-i yâ ile beliyye zamân-ı câhiliyyetde fevt olanlarıñ ḳabri ḳurbünde bir ḥufre derûnunda bilâ-eḳl ü şûrb rabṭ ü bend olunan deveye dirler. Ve zu’maları yevm-i kıyâmetde beliyyesi olmayan kimesne maḥşere piyâde gelür imiş. Bâb-ı Medînetü’l-‘ilm efşâhü’l-fuşâhâ seyyidinâ İmâm ‘Ali raḳiyallâhu te’âlâ ‘anh ḥazretlerine nisbet olunan nazmda vâḳi‘ beliyye taḳṭi‘ ve selâsete nazaran müşedded lâzım olmağla muḥtere’âtdan oldığı âşikârdır. Lâkin vaḳt ü ḥâle be-gâyet enseb olmağla ḳayda ibtidâr olundu. Nazm:

295	بل السلامة فيها اعجب العجب	ليس البلية في ايماننا عجب
296	ان اليتيم يتيم العقل والادب	ليس اليتيم الذي قد مات والده
297	ان الجمال جمال العلم والحسب	ليس الجمال باثواب تزينه

şi‘r-i merḳûmda beliyyeden ğayrı muğâyir-i belâgat olanlar erbâbınıñ ma’lûmudur. (78a)

PİNEKE: Uyuḳlamak ki ehl-i keyfler şeker-ḥâb dirler. Bir derece ziyâdesi ımızğanma ile meşhûr olan ḥâletiniñ ismi. Fârisî’de kesr-i bâ-yı ‘Acemiyye ve sükûn-ı yâ ile “piyneki”den gâlaţ olup ‘Arabî’de zamm-ı nûn ve medd-i ‘ayn ile “nü’âs” dirler.

BİNİ: Dollâb ve ḳapularıñ şikâfını sedd için vaz‘ olunan ma’rûf taḫta pâreniñ ismi. Fârisî’de kesr ve medd-i bâ ve nûn ile “binî”den gâlaţ olup ‘Arabî’de feth ve medd-i sîn ve feth-i cîm ile “sâce” dirler.

BÛBER: Şeceri ve şemeri saḳız ağacına şebîh diyâr-ı Hind’de nâbit draḫtıñ şalkımlı mîvesi olup tâzesi beyâz ve puḫtesi siyâh olmağla aḳbüber ve ḳarabüber dirler. Fârisî’de zamm-ı kâf-ı ‘Acemiyye ve feth-i bâ-yı Fârisiyye ile “ğûper”den gâlaţ olup ‘Arabî’de zamm-ı fâ’eyn ve sükûn-ı lâmeyn ile “fülfül” dirler. Ve

²⁹⁵ Günümüzde gelen musibete şaşmamalı. Asıl şaşılacak şey onda selamette olmak.

²⁹⁶ Babası ölen öksüz değildir. Asıl öksüz akıl ve edepten yoksun olandır.

²⁹⁷ Güzellik süslenerek giydiğin elbiselerde değildir. Asıl güzellik ilim ve asalet güzelliğidir.

zamânemizde yeñibahar diyü mevcûd olan Yeñi Dünyâ'dan gelen kuperdir. Hind'in harâretinden ol havâlide olanlar şedîd olur.

PUT: Veşen ü şanem ki kefere perestiş itdikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de zamm-ı bâ-yı muvaḥḥade ve sükûn-ı tâ ile “büt”den ğalaṭ olup mu'arabi i'râb-ı merḳûm ile “büd”dür.

BUD: Ḥayvânâtın pes-i pâyı ki insanda uyluḳ dirler. Çağatâyî'de tâ ile “but”dan ğalaṭ olup 'Arabî'de fetḥ-i fâ ve sükûn-ı ḥâ-i mu'ceme ile “faḥz” ve Fârisî'de medd-i râ ile “rân” dirler.

BUDAḲ: Eşcâr vesâ'irde eṭrâfa müteferriḳ aşla mülâsıḳ şeyler ma'nâsına olan nesneleriñ ismi. Çağatâyî'de dâl yerine tâ ile (78b) “butâḳ”dan ğalaṭ olup 'Arabî'de zamm-ı şîn ile “şu'be” ve Fârisî'de medd-i fâ ile “fâc” dirler.

BÖREK: Derûnuna laḥm vesâ'ir şeyler vaż' ve üç köşe kaṭ' ile tâbede revġan ile ṭabḥ olunan ta'âm-ı ma'rûfuñ ismi. Zamm-ı bâ ve vâv-ı meḥûle ile müsta'meldir. Fârisî'de zamm ve medd-i bâ ve sükûn-ı vâv ile “bürek”den ğalaṭ olmaĝla 'Arabî-i faşîhine zafer-yâb olamadıḳ. Lâkin Fârisî'de mürâdifî fetḥ-i sîn ve sükûn-ı nûn ile “senbûse”niñ mu'arabi olarak Ḥicaz'da senbûsek ismi ĝuş-zed-i faḳîr olmuşdur.

BUZ: Şiddet-i şitâda şulardan müncemid olan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Çağatâyî'de bâ yerine mîm ile “muz”dan ğalaṭ olması münfehimdir. Ammâ serdî-i hevâdan eyyâm-ı şitâda rîze rîze dökülen müncemid kara Fârisî'de zamm-ı bâ ve sükûn-ı zâ-yı 'Acemiyyeteyn ile “püj” dimelerinden teşbîhen şâyî' olması daḥî mülâyimdir. 'Arabî'de fetḥ-i cîm ve mîm ile “cemed” ve Fârisî'de ism-i eşherî fetḥ-i bâ ve sükûn-ı ḥâ-i mu'ceme ile “yaḥ”dır.

BOZA: Ṭarı veya pirinç unundan ṭabḥ ile ḥulv ve ḥâmız i'mâl olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Zamm-ı bâ ve vâv-ı muḳḥam ile müsta'meldir. Fârisî'de zamm ve medd-i bâ ile “büze”den ğalaṭ olup 'Arabî'de zamm-ı sîn ve râ ve sükûn-ı kâf-ı evvel ve fetḥ-i şâni ile “sükrüke” dirler. Ḥafî olmaya ki ḥâmız nev'iniñ vaḳt-i iskâre dek bilâ-lehv ü ṭarab şürbünde be's yokdur. Zîrâ “Dürrü'l-Muḥṭâr” vesâ'ir kütüb-i fıḳhiyyede ²⁹⁸ نبيذ الذرة مجل

سواء طبخ او لا ile beyân buyurulmuşdur.

PÛS: Öpmek ma'nâsına (79a) bâ-yı 'Acemiyye ile “dîdeleri pûs olunur” müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı bâ-i muvaḥḥade ile “bûs”dan ğalaṭ olup Fârisî'de maşdar olarak “bûsîden” dirler.

BÛSTÂN: Mîve ve sebze baĝçesiniñ ismi. Fârisî'de zamm ve medd-i bâ ve kesr-i sîn ile “bûsitân”dan ğalaṭdır ve bûstân kelime-i Fârisiyye'dir ki râyiḥâ ma'nâsına olan bû ile edât-ı keşret olan sitândan mürekkebdir. Mu'arabi zamm-ı bâ ve sükûn-ı sîn ile “bustan”dır. Eger şükûfe vü ezhârı ḥavî olur ise 'Arabî'de fetḥ-i râ ve sükûn-ı vâv ile

²⁹⁸ “Mısır içkisi pişirilmiş olsa da olmasa da helaldir.”

ravza ve Fârisî'de zamm-ı kâf ve sükûn-ı lâm ve kesr-i sîn ile “gülsitân” dirler. Maḥale münâsib olmağla fikr-i bikr olan qarîḥamız kayd olundu.

Beyit:

Nâ-be-hengâm gülsitâna gelmesün maḥbûblar
Men'a her naḥl aldı destine hezârân çûblar

PUṬA: Zerger ü kimyâgerler içinde şey' izâbe eyledikleri zarf-ı ma'rûfuñ ismi. Bâ-yı 'Acemiyye ile müsta'meldir. Fârisî'de zamm-ı bâ-yı 'Acemiyye ve feth-i tâ ve sükûn-ı vâv ve hâ ile “pûte”niñ mu'arabi yine i'râb-ı muḥarrer ile “puṭa”dan ğalaṭdır.

BOLI: Anaṭolı memâliki şol qolunda âsitâne-i emn-âşiyâneye beş merḥale Mudurnı civârında vâқи' kaşaba-i ma'rûfeniñ ismi. Süryâni'de büyük köy ya'ni kaşaba ma'nâsına olan zamm-ı bâ ve işbâ'-i vâv ve kesr-i lâm ile “bûlı”dan ğalaṭ olup 'Arabî'de ma'nâ-yı merḳûma feth-i kâf ve sükûn-ı fâ ile “kefi” ve Fârisî'de feth-i dâl ve kâf-ı 'Acemiyye (79b) ve râ ve sükûn-ı sîn ile “desgere” dirler.

BUMBAR: Keçi ve koyun bağırsağından ṭoldurup tabḥ eyledikleri ṭa'âm-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de zamm-ı mîm ile “mubâr”dan ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i 'ayn ile “aşîb”dirler.

BONCUK: Ma'denî-i 'amelî olup ekşeri şıbyân mülâ'abe eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Çağatâyî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı nûn ile “muncuk”dan ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i ḥâ ve ḍâd-ı mu'cemeteyn ile “ḥazaż” ve Fârisî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı hâ ile “mühre” dirler.

PEHRİZ: Yarlıgamaḳ ya'ni şaḳınmaḳ ma'nâsına ehl-i şer' vücûdı nâ-meşrû' şeyden ve eṭıbbâ mî'deyi nâ-muvâfiḳ ekl ü şürbden şaḳınmağla dirler. Fârisî'de feth-i bâ-yı 'Acemiyye ve sükûn-ı râ ile “perhîz”den ğalaṭ olup 'Arabî'de kesr-i hemze ve tâ ile “iḥtemî” dirler.

BİHİŞT: Cennetiñ ismi olarak kesr-i bâ ile müsta'meldir. Fârisî'de feth-i bâ ve kesr-i hâ ile “behiş”den ğalaṭ olup 'Arabî'de cennetiñ mürâdifi zamm-ı ḥâ ve sükûn-ı lâm ile “ḥuld”dur. Ammâ kesr-i bâ ile “bî-nihâd” ya'ni ḳodı ve bıraḳdı ma'nâsına delâleti Ḥâce Ḥâfız'ın

ع Ādem behişt ravza-i dârü's-selâm râ²⁹⁹

mışra'ından müstebândır.

BEHLİVÂN: Güreşçi ve şecîf ve dilîr ma'nâlarına isti'mâli şâyi'dir. Fârisî'de aşlı iki cüz'den mürekkeb nıgehbân-ı leşker ma'nâsına olan behlüvân olup 'Arabî'si yine mürekkeben ḥâfız-ı ceşm olur. Cüz'-i evvel pehl feth-i bâ-yı Fârisiyye ve sükûn-ı hâ ile 'asker ma'nâsına ve vân (80a) ḥâfız ma'nâsına ki aşlı bândır. Bâ'nın vâv'a tebdîli lisân-ı merḳûmda şâyi' olmağla ma'nâ-yı terkibîsi 'asker gözedici dimek olur.

²⁹⁹ Ādem cenneti, cennet bahçesini...

Zamânemizde ser-‘asker ta‘bîri ile taraf-ı pâdişâhîden ta‘yîn olunanlara diyâr-ı ‘Acem’de kadîmi pehlivân ta‘bîri Şâhnâme mü‘tâlâ’a idenleriñ ma‘lûmudur. Ammâ muşâra‘a idüp güreş tutanlara ‘Arabî’de feth-i şâd ve zamm-ı râ ile “şarû” ve Fârisî’de zamm-ı kâf-ı evvel-i ‘Arabî ve kesr ve medd-i kâf-ı şânî-i Fârisî ile “küşt-gir” dirler.

BEHLÛL: Hâsenü'l-vech ya‘ni güzel yüzlü beşûş ma‘nâsına olup feth-i bâ ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de zamm-ı bâ ve lâm sükûn-ı hâ ve vâv ile “bühlül”den ğalaţ olup Fârisî’de zamm-ı tâ ile “türâz-rû” dirler. Behlül-i Dâna Hârünü'r-Reşîd halife ile hem-‘aşr ve meşâhîr-i evliyâullâhdan olup kaşas ü menâkıbı ³⁰⁰ أكثر من أن يحصى dır.

Lâkin meşhûr olduğı üzere halifenin birâderi olmadığından ğayrı miyânlarında nev‘-i karâbet dağı yokdur. Ve bühlül zamm-ı evvel ile fu‘lül vezinde olup kelâm-ı ‘Arab’da Yemâme’de bir kabîle ismi olan Şa‘fûk’dan ğayrı vezni merkûmda feth-i evvel ile kelime vâkı‘ olmamışdır.

BAYAT: İrteden kalmış ta‘âma ıtlâkı şâyi‘dir. ‘Arabî’de medd-i yâ ve kesr-i bâ ve sükûn-ı tâ ile “bâyet”den ğalaţ olup Fârisî’de feth-i yâ ve sükûn-ı hâ-i mu‘ceme ile “yahni” ta‘âm-ı mahşûşuñ ismi olduğı gibi cemi‘ giceden fâzıl ta‘âma ıtlâk olunur.

PAYÂS: Tarîk-i Şâm’da (80b) Antakiye’ye karîb belde-i merkûmeniñ ismi. ‘Arabî’de Ayas’dan ğalaţ olmağla “Kâmûs”da i‘râbı Keshâb diyü zabt olunmuşdur. Belde-i merkûme kurbünde sâhil-i bahr-i Şâm’da efrenc bir kal‘a ve burclar binâ idüp ânda sâkin olurlar diyü Sipâhizâde Mehmed Çelebi’niñ “Evzahü'l-Mesâlik ilâ Ma‘rifetü'l-Büldân ve'l-Memâlik” nâm risâlesinde muharrer olmağla müstebân olan hâlâ İskenderun diyü ma‘rûf karye ola. Ayâs’ın tûl-i beledi ع ve ‘arz-ı beledi لوده derece ve dağıkadır.

BEYTÛTET: Gice bir maħalde misâfir olmak ma‘nâsına isti‘mâli ma‘rûf. ‘Arabî’de muţlağa gicelemek ma‘nâsına olan “beytûtet”den ğalaţ olup Fârisî’de feth-i şîn ve sükûn-ı bâ ile “şeb-mânden” dirler. Hafî degildir ki misâfir olmada istirâhat ve nevm der-kâr. Ammâ beytûtde istirâhat melhûz olmayup ancak leyle-i vâhidede nâ‘im veya bîdâr bir maħalde ârâmdır.

PEYREV: Bir kimesneniñ ardınca gitmek ve tarz u revîşine tâbî‘ olmak ma‘nâsına kesr ve medd-i bâ-yı Fârisiyye ile isti‘mâli ma‘rûf. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb feth-i bâ-yı merkûme ve râ ve sükûn-ı yâ ve vâv ile “peyrev”den ğalaţ olup ‘Arabî’de feth-i râ ve sükûn-ı dâl ile “redf” dirler. Pey feth-i bâ-yı Fârisiyye ve sükûn-ı yâ ile “ard” ve rev i‘râb-ı merkûme ile yürüyici demek ma‘nâlarına meşhûrdur.

PEYZÂN: Taraf-ı devlet-i ‘aliyyeden esr ü istirkâk ile istiħdâm eyledikleri tâ‘ife-i (81a) ma‘rûfeniñ ismi. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb medd-i bâ-yı ‘Acemiyye ve sükûn-ı yâ ile “pây-zen”den ğalaţ olup ‘Arabî’de feth-i hemze ile “esir” dirler. Pây

³⁰⁰ Sayılamayacak kadar çoktur.

ma'rûf ayak ma'nâsına ve zen zeden lafzından şîga-i emr olmağla firârdan vikâye için "ayağın bağla" dimegi ifâde ider.

BEYGİR: Yük getürici hayvân-ı ma'rûfuñ ismi. Bâr-gîrden ğalağ olması münfehmdir. 'Arabî'de feres-i ħinzîz ya'ni ħaşî ma'nâsına kesr-i bâ ve sükûn-ı râ ve feth-i zâ ve sükûn-ı vâv ile "birzevin" ve Fârisî'de feth-i tâ ve medd-i kâf ve zamm-ı vâv ve sükûn-ı râ ile "tekâvür" dirler. Ammâ hediye veya 'âriyet virilen esb-şütüre bâr-gîr 'alem olmuştur diyü "Ferheng-i Maĥmûdî"de muĥarrerdir.

PEYNİR: İsm-i cins envâ'-ı keşîresi ma'rûf tu'meniñ ismi. Fârisî'de feth-i bâ-yı 'Acemiyye ve kesr ve medd-i nûn ile "peynîr"den ğalağ olup 'Arabî'de zammeteyn ve sükûn-ı nûn ile "cübñ" dirler.

BEYHÛDE: Nâ-ĥağ ve bâtıll ve bî-ma'nâ kelâm ma'nâsına feth-i bâ ve sükûn-ı yâ ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr ve medd-i bâ ile "bîhûde"den ğalağ olup 'Arabî'de zamm-ı hâ ve sükûn-ı cîm ile "hücr" dirler.

ĤARFÛT-TÂ

TÂRİĤ: Bir nesneniñ vaqtini bildirmek ma'nâsına meşhûrdur. Dîbâce-i risâlede icmâlen müşkilâtıdan diyü zıkr olunmuş idi. Tafşîli ĥazret-i Şihâbü'l-Hafâcî "Dürretü'l-Ġavvâş" şerĥinde vesâ'ir 'ulemânîñ kütüb-i (81b) mu'teberâtıda beyânları Fârisî'de zabğ-i vağt için isti'mâl olunan zamm-ı râ ve sükûn-ı zâ-ı mu'ceme ve feth-i mîm ve izĥâr-ı hâ ile "rûzmeh" ta'rîb olunduğda müverriĥ olmağla ba'de't-taşrîf maşdarı târiĥ olmuştur. Ve târiĥ arĥdan me'hûz olup arĥ bağar-ı vahşî yavrusuna ve ĥâdiş olan şey' ma'nâsını ifâde eylediği muĥarrerdir. Ammâ vaz'-ı târiĥde eşahĥ-ı rivâyât ĥazret-i İmâm Buĥârî ve Ĥakim Nisâbüri Meymûn bin Mihrân'dan ve İbn-i 'Asâkir-i Şa'bi'den nağl buyururlar.

Hicret-i ĥayrû'l-beşerden sâl-i sâdis-i 'aşer mâh-ı rebû'l-evveliniñ nişfi zamân-ı 'adâlet-nişân-ı ĥalîfe-i şânî-i zîşân ĥazret-i 'Ömer rağiye 'anhü rabbühü'l-ekberde Başra vâlisi Ebû Müse'l-Aş'erî rağiyallâhu 'anh 'atebe-i 'ulyâ-yı Fârûğ-ı ekreme 'arz-ı ĥâl ile ifâde-i mâfi'l-bâl buyurdular ki: "Cânib-i ĥalîfetullahdan yalnız şehr-i şa'bân ile müverriĥ bir kığ'a şakk-ı memnuü'l-ĥakk vârid olup 'aded-i sâl beyân buyurulmamağla şehr-i merğûm mâzî veya mâ-ğablinde mürûr iden şehr-i şa'bân mıdır?" iştibâĥ vâğî' olacağı ma'lûm-ı 'âlîleri buyurulduğda irâde-i 'aliyye re'y-i kerâmet-mağrûnlarına merhûndur.

Recânâmesi vâşıl olduğda vücûh-ı aşĥâb-ı kirâm rığvânullâhi 'aleyhim ecma'ın ĥazretâtı meşverete da'vet buyurulup müşârün-ileyh Ebû Mûsa ĥazretleriniñ istid'ânâmesi ĥuzğâr-ı meclise irâ'e ve idâre-i ku'ûs-ı kîl ü kâlden şonra sâbıka Ahvâz ĥâkimi olup bilâd-ı Fâris (82a) fütûĥâtında esîr ve 'alâ yedi seyyidinâ 'Ömer şeref-i İslâm ile dilsîr olan herem-zân kelâma âğâz idüp beyne'l-A'câm bir ĥisâb-ı vağt vardır ki aña rûzmeh dirler. İsti'mâl olunması re'y ü istişvâb-ı muĥavvel-i irâde-i 'âlîleridir, buyurduğda istiĥsân ve ta'rîb olunduğda müverriĥ olup ba'de't-taşrîf târiĥ olduğı ânifen beyân olunmuştur. İşkâl-i ĥavâ'id-i ta'rîbe muğâyeret olduğı âşikâr

olmağla her ne kadar muhâlif-i kâ'ide ise de ma'nen ta'rib dimeden ğayrı tevcihe mecâl yokdur.

TEZENE: Tanbûr ve emşâlini darb eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb medd-i tâ ve sükûn-ı râ ve feth-i zâ ve nûn ile “târzene”den ğalağ olup kesr-i mîm ve sükûn-ı dâd ile “mızrâb” dirler. Târ saz kılı ve zen urıcı ma'nalarına olmağla ma'nâ-yı 'âm-ı terkîbîden ma'nâ-yı hâş-ı 'alemiyyete nağilde âhîrine hâ-i taḥşîş ilhâkı ile “târzene” olmuşdur.

TE'KÎD: Kelâm vesâ'ir şey'leri bekiştirmek ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de faşîhi feth-i tâ ve sükûn-ı vâv ile “tevkîd” olup Fârisî'de kesr-i nûn ile “nişâhten” dirler.

TEBERRÎ: Bir nesneye 'adem-i ta'arruz ya'ni teveccüh ü kaşd itmemek ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i tâ ve bâ ve teşdîd-i râ ile “tebere”den ğalağ olup Fârisî'de nâ-yı nâfiye ve medd-i kâf-ı 'Acemiyye ile “nâ-âhengîden” dirler.

Fâ'ide: Tefe'al (82b) ve tefâ'ül vezninde âhîri mehmûz olan elfâzîñ maşâdırı âhîrini hemze ile tefa'al ve tefa'ül gelür. تباطؤ ve تباطؤ ve تباطؤ maşdarları تباؤ ve تباطؤ olduğu gibi ve kıs 'aleyhi'l-bâkî ³⁰¹ برئت قاتبة من قوب meşeli maḥale münâsib olmağla keşîde-i silk-i taḥrîr olmuşdur. Mevrid-i meşel bu siyâğda raqam-zed-i yerâ'a-i üdebâ'dır ki qabile-i benî-esvedden bir A'râbi bir tâcire refîk olup istiḥkâr itdikte A'râbi: “Ben seniñ fülân mekâna dek ḥaḳâretine taḥammül iderim inşâallâhi'l-mute'âl ol maḥale vuşûlde ³⁰² فبرئت قاتبة من قوب ya'ni ol mekâna selâmet ile vürûdumuzda murğ-beçe beyzayı nice delüp çıkup kışr-ı beyzadan taḥallüs birle berî'ü'z-zimme olur ise ben daḥi seniñ ḥaḳâretiñden ol gûne berî'ü'z-zimme olurum.” demek ile meşel olmuşdur. Bir kimesne bir töhmetden veya melzûm-ı zimmeti olan nesneden ibrâ'-i zimmet ile ḥalâş ve berî olsa ol âdem ḥaḳḳında darb-ı meşel olunur.

TEBSÎ: Sîm ve nuḥâsdan i'mâl ile üzerinde ekl-i ta'âm olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de ma'deneyn-i merkûmeynden maşnû' kebîrce lenger ma'nâsına şîn-ı mu'ceme ile “tebşî”den ğalağ olup 'Arabî'de bilâ-temyiz şağîr ü kebîr ve fağfûri vü çiniye feth-i tâ ile “tabâk” dirler. Ammâ zamânemizde ekl-i ta'âma maḥşûş olan şey'-i müsta'meleye 'Arabî'de feth-i dâl ve sîn ve sükûn-ı yâ ve kâf ile (83a) “deysağ” ve Fârisî'de feth-i tâ ve sükûn-ı şîn ile “teşt-ḥân” ıtlâğ olunur.

TEBEŞİR: Rûy-ı varağdan edhânî izâle ve ba'zı nesnelere cilâ vü şaykal ve derzîleriñ nişân için isti'mâl eyledikleri şey'-i ma'rûf-ı ma'denî ekşer Türkî lugatlerde 'Arabî'de tabâşîr ve Fârisî'de tebâşîr diyü ğayr-ı vâқи' taḥrîr olunmuşdur. Ma'a-hâzâ aşîllarında fark-ı fâḥîş âşîkârdır. Müşâbetihi mâ ile isminden ğalağ olması mülâyimdir.

Mütedâvil olan şey'-i ma'deni ekşerî cibâlde mevcûd olup ecvedî eṭrâf-ı cibâl-i Ḥorasân'dan zuḥûr itmekle 'Arabî'de kesr ve medd-i tâ ile ṭîn-i Ḥorasânî ve

³⁰¹ “Yumurtadaki yavru yumurtayı kırıp özgür oldu.”

³⁰² “Yumurtadaki yavru yumurtayı kırıp özgür oldu.”

Fârisî'de kesr-i fâ ve hâ ve sükûn-ı râ ile “fihir” dirler. Ammâ ‘Arabî’de feth-i tâ ve medd-i bâ ile “ṭabâşîr” ve Fârisî’de i’râb-ı merḳûm ile tebâşîr mevcûd ü müte‘ârif olan ṭabâşîr-i hindî didikleri meşhûr devâdır ki diyâr-ı hind enhârî eṭrâfında olan neyistânda şiddet-i ervâhdan ḳamışlarıñ biribirine yatğ u bedğ ile teşâdümi sebebiyle âteş zuhûr idüp veya iḥrâḳ ile cümlesi remâd olduğda derûnunda bulunur imiş. Şûret-i tekevvinünde iḥtilâf olunmuşdur. Ba’zılar ḳamışlarıñ zâtında olan ruṭûbet-i ḥarâretten cevfinde müctemi’ olup taḥaccür ider dimişler. Ve ba’zılar muḥterik olan ünbûba ya’ni boğumlarıdır dimişler. Ammâ ‘Arabî’de feth-i tâ ve medd-i yâ ile “tebâşîr” her nesneniñ evveline ve rûşenâ-i şubḥa dirler.

TETE'BE'ATÜ'N-NEVÂİB: (83b) Ba’de't-tâ'eyn bâ-i muvaḥḥade ile tetâbu’ biribiri ardı ma’nâsına ve nevâ’ib ḥafazanallâhu Te’âlâ ve'l-ḳâri’in ve's-sâmi’in muşîbet ü belâ ma’nâsına olan nâ’ibeniñ cem’i olup “fûlânıñ üzerine biribiri ardınca belâ vü muşîbet nâzil oldı” demek ma’nâsına müsta’meldir. ‘Arabî’de bâ-i muvaḥḥade yerine yâ-yı taḥtâniyye ile tetâyi’atü'n-nevâ’ibden ğalaṭdır. Ma’lûm ola ki feth-i tâ-i evvel ve medd-i şânî ve zamm-ı bâ-i muvaḥḥade ve sükûn-ı ‘ayn ile tetâbu’ tevâli ya’ni biribiri ardınca olmaḳ ma’nâsına şalâḥ ü ḥayrda muşṭalaḥ olup i’râb ü ma’nâya ḥalel taṭarruḳ itmeyerek bâ-i muvaḥḥade yerine yâ-yı taḥtâniyye ile tetâbu’ ancak münker ü şerre maḥşûş olduğına ḥadîs-i şerif,³⁰³ ما يحملكم على ان تتايعوا في الكذب كما يتايع الفراش في النار ³⁰⁴ şâhid-i ḳavî ve delîl-i vâfidir. Bi'l-münâsebe luġât-ı ‘Arab’da münker ü şer isti’mâline maḥşûş olan elfâz ḳaydına mübâderet olundu.

TEHÂFÛT: Feth-i tâ ve zamm-ı fâ ile bir nesne pâre pâre olup düşmek ve ḥadîs-i şerîfde mezkûr feth-i fâ ve taḥḳif-i râ ile ferâş didikleri pervâne âteşe düşmege daḫi dirler. Ve işfa kesr-i hemze ve medd-i fâ ile marîz-helâke müşrif olmağa dirler ve arıḳ feth-i hemze ve kesr-i râ ile uyanıḳ olan kimesne ma’nâsına seheriñ mürâdifî olup lâkin seher bîdâri-i nîk ü bedde müsta’meldir. Ve hâc medd-i hâ ile zarar için şıçramağa veya yalınlanup mütezâyid olan (84a) her bir şey’e dirler. Ve ḥalef ḳâl’im-maḳama ḥalîfe naşb olunan kimesneye dirler.

İbn-i A’râbî rivâyeti üzere ḥalef feth-i ḥâ ve lâm ile şâliḥa ya’ni evlâd u ğayride ve feth-i ḥâ ve sükûn-ı lâm ile ḥalf ṭâliḥe itlâḳ olunur. Ve İbn-i Şümeyl rivâyetinde feth-i ḥâ ve sükûn-ı lâm ile sû’ vü ṭâliḥa ve feth-i lâm ile yalnız şâliḥe itlâḳ olunur ve Muḥammed bin Cerîr-i Ṭaberi ḳavl-i Â’râbiyi te’yîden feth-i lâm medḥe ve sükûnı zemme ḥuşûşiyet-i ekşeriyye ile maḥşûşdur diyü naḳl eylemişdir. Evlâd ḥaḳḳında zebân-zed ü meşhûr olan ḥalefullâhı ‘aleyhiñ du’âsı: كان الله خليفة ابيك ³⁰⁴ dimek ma’nâsını ifâde ider ve vesvâs ve sevâsiyye tesâvî vü istivâdan me’hûz olup şerde berâberlik ma’nâsına dirler.

‘İnde'l-Aḥfeş sevâsiyye müfâ’ale vezninde ‘alâ ğayr-ı ḳiyâs sivânıñ cem’idir ve ezân kesr-i hemze ve sükûn-ı zâ ve medd-i nûn ile töhmetlü ḳann ve ittihâm itmege

³⁰³ “Pervanenin ateşe atıldığı gibi sizi yalana atılmaya sevkeden şey nedir?”

³⁰⁴ “Allah kaybettiğin babandan dolayı sana vekildir.”

dirler. Meşelâ ³⁰⁵ ادنت كلامي اتهمت في المفاضح دون المحاسن dimek olur. Henât ve henevât aşılıarı fetḥ-i hâ ve taḥfif-i nûn ile hen olup kabîḥ olan nesneden kinâyeten isti'mâl olunur, bir kelimedir mezkûreyñ fetḥ-i hâ ve nûn ile cem'lerdir. Ve nudbe zamm-ı nûn ve sükûn-ı dâl ile ism-i maşdardır. Meyyit üzerine ağlamağa dirler ve kayḍ fetḥ-i kâf ve sükûn-ı yâ ile tûlen yarmağa ıtlâk olunur. Meşelâ ³⁰⁶ فيض له القرورة dirler. Ve bevâ' aşlı (84b) fetḥ-i bâ ve sükûn-ı vâv ile bev' olup rücû' itmek ma'nâsına olmağa âyet-i kerîme esta'îzubillâh: ³⁰⁷ وبأوا بغضب من الله رجعوا به اي صار عليهم

Müfessirîn-i hidâyet-ḳarîn 'aleyhimü'r-raḥmeti raḥmetü'l-muḳarrebîn ḫazerâtı buyururlar ki: ³⁰⁸ لا يمسه الا المطهرون olan furḳân-ı kerîm-i kerâmet-maḳrûnda rîḥ şerde riyâḥ ḫayrda gelmişdir. Ḳâle sübhânehü ve te'âlâ ³⁰⁹ ارسلنا عليهم الريح العقيم ve ḳâle celle celâlühü: ³¹⁰ يرسل الريح مبشرات و binâ'en 'alâ-hâzâ sünnet-i seniyye-i ḫazret-i nebeviyye her ne vaḳt hübüb-ı rîḥ vâḳi' olsa ḳibleye teveccüh ve yed-i mübâreklerin semâya medd ve ³¹¹ اللهم اجعلها ريحا ولا تجعلها عذابا diyü du'â buyururlar imiş. İbn-i 'Ömer raḍiyallâhu 'anha'r-Rabbü'l-ekberden menḳûldür. Ḳur'ân-ı mecîdde rûzgâr ma'nâsına sekiz mevzu'da zıkr buyurulup dördi raḥmet ve dördi 'azâba delâlet ider. Raḥmet için mezkûr olanlar mübeşşirât ve mürselât ve zâriyât ve nâşirâturlar ve 'azâb için olanlar şarşar ve 'aḳîm olup berrde vâḳi'dürler ve 'âşif ve ḳâşif baḫrde vâḳi'dürler.

TETERRÂ: Ânifen zıkrî mürûr iden tetâbu' ma'nâsına bilâ-infîşâl biribiri ardınca gelene ıtlâk olunmayup beyñlerinde fâsıla ile vâridine ta'bîr olundığına âyet-i kerîme esta'îzubillâh: ³¹² ثم ارسلنا رسلنا تترا delîl-i vâfidir. Zîrâ (85a) meb'ûş olan iki peygamber-i zîşân mâbeyñlerinde olan terâḫi-i müddet ma'lûmdur.

TECELLÎ: Ḳulûb-ı şuleḫâya ğuyûb-ı sübhâniyyeniñ münkeşif olması ma'nâsına teşdîd ve kesr-i lâm ile müsta'meldir. 'Arabî'de luğaten bir nesne münkeşif olmaḳ ya'ni âşikâr ü rûşen ma'nâsına ve ıştîlâḫen bâlâda muḫarrer ma'nâya dâl-ı feteḫât-ı şelâşe ve teşdîd ve medd-i lâm ile "tecellâ"dan ğalaṭ olmasını merḫûm Kemalpaşazâde taḫḳîḳ eylemişdir. Fârisî'de muḫarrer olan ma'nâları medd-i hemze ile âşikâr ve zamm-ı râ ile "rûşen" ile ifâde iderler.

³⁰⁵ "Eznente kelâmî; güzel yönleriyle değil kötü şeylerle ithamda bulundun anlamındadır."

³⁰⁶ "Şişe onun için baştan aşağı ikiye ayrıldı."

³⁰⁷ "Onlar Allahın gazabına uğrarlar" 2/Bakara-61. (Gazabla döndüler yani gazaba uğramış bir şekilde döndüler.)

³⁰⁸ "Kur'an'a ancak temiz olanlar dokunabilir" 56/Vâkıâ-79

³⁰⁹ "Ad kavminde de ibretler vardır. Hani onların üzerine köklerini kesen bir rüzgar göndermiştik" 51 Zariyat-41

³¹⁰ "Rüzgarları, yağmurların müjdeleyicisi olarak göndermesi onun ayetlerindedir." 30/Rum-46

³¹¹ "Allah'ım sen onu hayır ve müjdelere getiren rüzgar yap azap getiren rüzgar yapma. Allah'ım sen onu rahmet kıl azap kılma.."

³¹² "Sonra arka arkaya peygamberlerimizi gönderdik" 23/Mu'minun-44

TUḤAF: Nâdîde ve ṭurfe ve nâdirü'l-miṣl şey'-i a'lâ ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de hediyyeniñ mürâdifi olan tuḥfeniñ zamm-ı tâ ve feth-i ḥâ ve sükûn-ı fâ ile cem'î "tuḥaf"dan ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i hemze ve mîm ve sükûn-ı râ ile "armaġân" dirler. Pûṣîde degildir ki ekṣeri nâ-dîde ve bî-miṣl olan hedâyâ vaṣfında 'aṭf-ı beyân kaṣdı ile tuḥaf ve hedâyâ mezkûr olmaġla muḥtere'ât-ı elfâz ma'nâ-yı merķûmı iksâ eylemişler ola. Veya ihdâ vü taqđim olunan şey cinsiniñ a'lâsı olması menşe'-i ğalaṭ ola. Türkî'de zebân-zed olan şey'-i ṭurfe cinsiniñ a'lâsı ma'nâsına 'Arabî'de feth-i ġayn ve kesr ve medd-i râ ile ġarîb ve kesr-i 'ayn ve sükûn-ı lâm ile "ilķ" ve Fârisî'de feth-i tâ ve sükûn-ı nûn ve ḥâ-i mu'ceme ve zamm-ı sîn ile "tensuḥ" dirler. Müte'ârif olan tensuḥ daġi bundan ğalaṭ olması (85b) istiṣmâm olunur.

TAḤMÎŞ: Ḥımsadan ya'ni leblebü gibi ḥubûbatı ḥuṣûṣen ḳahveyi ḳavurmaḳ veya taḥmis ḥâ-i mu'ceme ve sîn ile ḥumsı zâ'il olunca ḳavurmaḳ ma'nâları mülâhazasıyla iki dürlü tevciḥ olunur. 'Arabî'de edviye ve ġayrîden nâr-ı ḥafifde siyâh olunca ḳavurmanıñ ismi olan feth-i tâ ve sükûn-ı ḥâ-i mühmele ve âḥırde sîn ile taḥmîsden ğalaṭ oldıġına Ḳâmus'uañ,

التحميس ان يأخذ شيء من دواء وغيره فيوضع على النار قليلا³¹³

terķibi delâlet ider. Ve Fârisî'de medd-i ḥâ ve kesr ve medd-i cîm-i Fârisiyye ile "hâcîden" dirler.

TUḤME: Ziyâde eklden mi'deye 'ârız olan 'illet ki imtilâ dirler. Zamm-ı tâ ve sükûn-ı ḥâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı evvel ve feth-i ḥâ-i mu'ceme ile aṣlı "duḥme"olan tuḥmeden ğalaṭdır. Ehl-i lügat zarûret-i şî'r için sükûn-ı ḥâyı tevciḥ eylemişlerdir. Ve Fârisî'de 'illet-i merķûma medd-i nûn ve zamm-ı kâf-ı 'Acemiyye ile "nâ-ġuvâr" dirler.

Fâ'ide: Tuḥmeniñ aṣlı duḥme ve tuḥmeniñ aṣlı dühme ve tükleniñ aṣlı vükle ve bunlar emṣâli esmâyı ifti'âle naḳl ileidir. Ya'ni vükle naḳl olunduġda ütküle olup vâv-ı ḥarf-i 'illet mâ-ḳabli sâkin vâv yâ'ya ḳalb olunmaġla yâ daġi tâ'ya ḳalb ü idġâm olunub tekülle oldı. Tâ'ları aṣliyye tevehhümüne mebnî hiçbir ḥâlde idġâmıñ izḥârı câ'iz olmaz.

Laṭîfe: Mekke-i Mükerreme 'ala-fâtiḥi-hâ ezke't-taḥiyyede muvâcehe-i beytullahü'l-ekreme bir meyyit (86a) getürmüşler bâdiye-niṣn-i A'râbîden biri ne 'illetden fevt oldıġını su'âl eylemiş. Tuḥme diyü cevâblarında ne şûretde 'illet oldıġı ma'lûmum degildir, didikde çok ekl ile imtilâ'-i baṭından ḥâşıl olur ta'rîfleri ânında ṣayḥa vü feryâd ile: "Allâhım³¹⁴ اللهم امتي من التحمة diyerek ṭavâf-ı beyt-i mükerreme şürû' eylemiş.

³¹³ "Taḥmis, ilaĉ ve diġer şeylerden alıp bir parĉa ateş üzerine koymaya denir."

³¹⁴ "Allah'ım beni tokluktan öldür."

TİZKÂR: Añmak ma'nâsına zekereniñ maşdarı olaraq kesr-i tâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i tâ ve sükûn-ı zâl ile "tez̄kâr"dan ğalaţ olup Fârisî'de medd-i yâ ile "yâdîden" dirler.

TÜRRÂC: Hoş-şüret ü manzar keklige şebîh tayr-ı ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı dâl ve teşdîd ve medd-i râ ile "dürrâc"dan ğalaţ olup Fârisî'de feth-i evvelîn ve sükûn-ı râ-i mühmele ve vâv-ı mevķûfe ile "tezerv" dirler.

TERÂZİ: Eşyâ vezn olunan âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de feth-i tâ ile "terâzû"dan ğalaţ olup 'Arabî'de kesr ve medd-i mîm ile "mîzân" dirler.

TÜRBÛD: Beyne'l-'aşşâbîn edviyye-i ma'rûfeden olup zamm-ı tâ ve sükûn-ı râ ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr-i tâ ve sükûn-ı râ ve dâl ve feth-i bâ ile "tirbed"den ğalaţdır. Devâ-i merķûm Ğorasân ve Hind havâlisinde nâbit varaķı bögrülceye ve semeri kuşdilîne şebîh nebâtüñ bîrûmı siyâh ve derûnı sefid ve mücevvef kökidir.

TÜRBE: Ziyâret olunan maķâbir-i kibâra ıtlâķı meşhûrdur. Fârisî'de zamm-ı tâ ve sükûn-ı râ ve tâ-i âhîr ve feth-i bâ ile "türbet"den (86b) ğalaţ olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ile "müzâr" dirler. Türbet 'Arabî kıyâsıyla tâ-i kaşîr kayd olunup taħfîfen türbe dimeleri mülâyimdir.

TERCÛMÂN: Bir lisândan zebân-ı âhere ma'nâ-yı elfâzı naķl ve maķşûd olan ma'nâyı menkûlü'n-ileyh ile beyân iden recülüñ 'ilmi olaraq zamm-ı cîm ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i tâ ve cîm ile "tercemân"dan ğalaţ olup mu'accemi feth-i tâ ve zâ ve sükûn-ı râ ile "terzefân"dır. Lâkin i'râb-ı muħarrere ile lisân-ı Fârisî'de 'Arabî olarak tercümân istîmâli şâyî'dir. Kütüb-i naħviyyeden "Mişbâh" dîbâcesinde vâķî' tercemtühü kelimesi feth-i tâ ve cîm ve sükûn-ı râ ve mîm ve zamm-ı tâ-i şâni iledir. Teşdîd-i cîm ile terecemtühü kırâ'ati ğalaţ olur.

TARĞANA: Buğday ve yoğurddan i'mâl ile ta'âm-ı taħ olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i tâ ve medd-i hâ ile "tarĞâna"dan ğalaţ olup 'Arabî'de medd-i kâf ve feth-i mîm ile "kâmeĞ" dirler.

TERZİ: Ma'rûf kaţ olunmuş veya pârelenmiş eşyâyı biribirine ilşâķ ve niyende ile dikenleriñ ismi. Fârisî'de feth-i dâl ve sükûn-ı râ ve yâ-yı nisbiyye ile "derzî"den ğalaţ olup 'Arabî'de feth-i hâ ve teşdîd-i yâ ile "ħayyât" dirler.

Fâ'ide: Fârisî'de derz-şikendir ki Türkî'de kesr-i yâ ile "yiv" dirler. Re's ü dest ve pâ ve eşvâbda olur. Câmelerde olana neyende daħi ta'bîr olunur. Binâ-berîn kadîmde hindî hırķası (87a) şeklinde eşvâb Ğuyâta idenlere yâ-i nisbiyye ile derzi tesmiye olunup ba'dehû ta'mîm olunmuşdur.

TERSÂNE: Kefere üserâsını Ğabs ve sefâ'ini rabţ eyledikleri maħall-i ma'rûfuñ ismi. Tersâ-Ğânedden ğalaţ olduĞı bu şüretde Ğuş-zed-i faķîrdir ki Ğîn-i feth-i Koşantîniyyetü'l- Maħmiyye naşâra üserâsını leyâlîde ehl-i İslâm ile muħâlâta ve derûn-ı kal'ada Ğûn-â-Ğûn ikâ'-i fesâddan viķâyeten Ğabs ü Ğıfz için el'ân bâķî olan tersâĞâne zindânını binâ ve bu isim ile tesmiye olunup der-dest olan userâyı anda

ibkâ eylemişler ve ol zamân kadırğa nâmı ile inşâ olunan zevârîkîñ limânı hâlâ meşhûrdur.

Ba'dü-bu'din sefâyin-i kebîre tedârikine ibtidâr ve evvelen Yalıköşki civârında el'ân mihtab olan maḥale bir ḳalyon inşâ olunup bir şûret ile rûy-ı deryâya ilkâ' mümkün olmadığına mebnî tersâhâne civârı olan limân-ı ma'rûfuñ mişli ğayr-ı mevcûd olduğundan ihtiyâr olunmuşdur. Ammâ zebân-zed olan tersâne ma'nâsına 'Arabî'de zamm-ı mîm ile "mürsa" ve Fârisî'de deryâ ile bendden mürekkeb feth-i dâl ile "deryâ-bend" dirler.

TERKEŞ: Mücâhidîn ve ebnâ-yı sebîl derûnuna tîr vaz'ıyla miyânlarına bend eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de kesr ve medd-i tâ ve sükûn-ı râ ile "tîr-keş" den ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i (87b) kâf ve taḥfîf-i nûn-ı evvel ile "kenâne" dirler.

TÜRKMÂN: Ekşer memâlik-i Anaṭolı'da şayfen ve şitâen naḳl-i maḥale mübtelâ göçebe tâ'ifesinden ma'rûf tâ'ifeniñ taşîḥ-i isimlerinde meşhûr olan mâ-teḳaddemde aşilları İslâm'ı terk ile millet-i âhîre ilticâ itmeleri ile terkü'l-îmân diyerek taḥfîfen Türkmân olmuşdur. Tevcîhi nâ-münâsibdir. Vech-i vecîh ḳabâil-i merḳûmeniñ Türk ta'bîr olunan Çāğatây tâ'ifesine müşâbeheleri der-kâr olmağla Türkmân'dan ğalaṭ olması âşikârdır. Zîrâ mân beñzeyici ma'nâsına mâstenden ism-i fâ'il olmağla ma'nâ-yı terkiḳîsi Türk'e beñzeyici tâ'ife demek olur. Bu daḫi Ḳâmûs da muḥarrerdir ki etrâkdan bir tâ'ife İslâm'a meyl idüp içlerinden iki yüz biñ kimesne yevm-i vâḫidde îmâna gelmeleri ile hem-cinslerinden işidenler edâ-yı Fârisiyye ile Türk-i îmân dimişler. Ba'dehû taḥfîf olunup tâ'ifeye Türkmân tesmiye olunmuşdur.

TERKÛ: Merkûb olan ḫayvanâta berâber taḥmîl ü bend eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. ³¹⁵ ترك كثيرا كنعان الاعجم kâ'idesine mebnî Çāğatâyî'de râ yerine zâ-i mu'ceme ile "tezgü"den ğalaṭ olup 'Arabî'de kesr-i sîn ve sükûn-ı mîm ile "sîmt" ve Fârisî'de kesr-i fâ ve sükûn-ı tâ ile "fîtrâk" dirler. İsmeyn-i merḳûmeyn bend olunan bağa daḫi ıtlâḳ olunur.

TEREKE: Meyyitiñ terk eylediği envâ'i eşyâ ma'nâsına (88a) feth-i râ ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i tâ ve kesr-i râ ile "terike"den ğalaṭ olup Fârisî'de zamm-ı mîm ve âḫirde kâf-ı 'Acemî ile mürde-rîg ve ḫazf-ı kâf ile mürde-rî daḫi dirler. Ḥafî degildir ki tereke fethateyn ile muṭlaḳa terk olunmuş nesne-i metrûke ma'nâsına ve kesr-i râ ile muḫallefât-ı meyyite ıtlâḳ olunur.

TERE: Sebze-i me'kûle-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de feth-i tâ ve teşdîd-i râ ile "terre" den ğalaṭ olup 'Arabî'de kesr-i cîmeyn ve sükûn-ı râ ile "circîr" dirler. Türkî'de müsta'mel olduğu şûretde muḫaffefen feth-i râ ile "tere" lisân-ı Fârisî'de daḫi müsta'meldir.

TARATOR: Zamânemizde ḫıyâr ve medḳûḳ fındıktan i'mâl olunan ta'âm-ı muḫteşarîniñ ismi. Fârisî'de "terüdûg" ğalaṭ olması mülâyimdir. 'Arabî'si circîr ve

³¹⁵ "Noktalı harfler çoğu kez terk edilir."

dûğ olur. Ma'lûmdur ki zamm ve medd-i dâl ile dûğ ayran ma'nâsına esmâ'-i müşterekeden ve tere-i ma'rûf zamânemizde bu şûretde tere vü dûğa çâçık didikleri meşhûrdur.

TERHÛN: Hoş râyiha sebze-i me'kûleniñ ismi. Fârisî'de feth-i tâ ve zamm-ı hâ-i mu'ceme ile "tarhûn"dan ğalaţ olup mu'arabi i'râb-ı merķûm ile "tarhûn"dur.

TEREYAĞI: Tuzsuz ve tâze ve laţif şemen-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de meskeniñ mürâdifî feth-i kâf ve râ ile "kere"den ğalaţ olup 'Arabî'de feth-i evvelin ve sükûn-ı şâliş ile "zebed" dirler. (88b) Kereyi tere itmeleri ile yağa izâfeti ânifen zikri sebķ iden sebze-i tereden temyîz içün ola.

TİRİD: Et şuyuna etmek izâfesiyle i'mâl olunan me'kûlüñ ismi. 'Arabî'de feth-i şâ-i müşelleşe ile "şerîd" ve Fârisî'de zamm-ı tâ-i evvel ve yine âhirde tâ ile "türit" ve "Ferheng-i Maħmûdî"de feth-i tâ-i müşennât ve âhirde dâl ile "terîd" daħi mezkûr olmağla ķangısından ğalaţdır dinse mülâyim olur.

TİRİZ: Câmeleriñ çâpük didikleri pîşe yanına hıyâte olunan kıţ'a-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de kesr ve medd-i tâ ve râ ile "tırîz"den ğalaţ olup mu'arabi kesr-i tâ ve sükûn-ı hâ-i mu'ceme ile "tırîş"dir.

TEZ: Çâpük ma'nâsına bilâ-yâ feth-i tâ ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr ve medd-i tâ ile "tîz"den ğalaţ olup 'Arabî'de feth-i sîn ile "serîc" dirler.

TEZGÂH: Kumaş vesâ'ir nesnelere nesc olunur âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de feth-i dâl ve kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı sîn ve izhâr-ı hâ ile "destgâh"dan ğalaţ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı nûn ile "minsec" dirler.

TESBİH: Envâ'-i eşyâdan tedvîr ile tesbîh çevirdikleri ekşerî seddâne-i ma'rûfeniñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı sîn ve sükûn-ı bâ ile sübhadan ğalaţ olup Fârisî'de feth-i sîn ve kâf ve râ-i şâni ve sükûn-ı râ-i evvel ile "ser-gere" dirler. Ĥafî degildir ki tesbîh tekrîm vezninde ĥazret-i Ĥâlîķ-ı bî-zevâli 'ayb ü naķş virir nesnelere berîdir, diyü zikr itmektir. (89a)

TESTERE: Aĥşâb kaţ' eyledikleri âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb "dest-erre"den ğalaţ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı nûn ile "minşâr" dirler. Destereniñ aşlı erre-i dest olmağla ma'nâ-yı 'âm-ı terkîbden ma'nâ-yı ĥaş-ı 'alemiyyete naķde muzâfün-ileyh taķdîm ve hemze ĥazf olmuşdur.

TESELLÂ: Def-i elem ü keder idecek kelimât ile ĥâtırî meşğûl idüp ğuşşayı zâ'il eylemek ma'nâsına feth ve medd ve teşdîd-i lâm ile müsta'meldir. 'Arabî'de fethateyn ve kesr ve teşdîd-i lâm ile "teselli"den ğalaţ olup Fârisî'de zamm-ı kâf ile "ġüşâden-ĥâtır" dirler.

TEŞRİFÂTÎ: Taraf-ı devlet-i 'aliyye-i 'Osmâniyye eyyedehullâhu te'âlâ bi't-te'yîdâti'r-raħmâniyyeden ķânûn ü ķavâ'id ü rüsûmuñ icrâsına ta'yîn olunan şahşîñ ismi. Fârisî'de feth-i tâ ve sükûn-ı şîn ve yâ-i nisbiyye ile "ĥaftâyî"niñ mürâdifî olan

teşrîfâtiden ma'nen ğalaþ olup 'Arabî'de kesr-i hâ ve sükûn-ı lâm ile "hil'atî" dirler. Ma'lûm ola ki teşrîf Fârisî'de pâdişâhânın ehl-i menâşiba iksâ buyurdukları hil'ate itlâk olunmaĝla teşrîfâtçı demek haftancı ma'nâsına olduĝu âşikâr olur.

TEŞENNÜC: Cerâhat-i şaĝireyi sû-i tedbîr ile ifsâd itmede şarâhaten ve emr-i cüz'iyi kesb-i yedî ile dâhiye-i dehyâ eylemede kinâyeten ğalaþ-ender-ĝalaþa teşennüs isti'mâli daĝi şâyi'dir. 'Arabî'de taþabbuz (89b) fi'l-cild ya'ni deri buruþmak ma'nâsına fetħateyn ve zamm ve teşdîd-i nûn ile "teşennüc" olup Fârisî'de cerâhat sebebiyle bir 'uzv bâtil ve dest ü pâ 'âtil olmaĝ ma'nâsına kezalik fetħateyn ve zamm ve taħfîf-i nûn ve sükûn-ı cîm ile "teşennüc" dirler. Ammâ iştilâh-ı eþibbâda yübûsetden veya ruþûbetden sinirlere 'ârîz olan 'illet-i ma'rûfedir ki marîz murâdî üzere a'zâsını taħrîke kâdir olamaz. Hafazanallâhu te'âlâ ve'l-kâri'in ve's-sâmi'in.

TAŞAYYEBE'L-FERESÜ 'ARAĞAN: Terkîbi ma'nâsında "at der dökdi" demek ğalaþdır. Temyîz ma'nâsını beyân için feres döküldi 'arağ yönünden demek lâzımdır. Zîrâ luĝaten ve ma'nen temyîze muhâlif olur. Buna mecâz-ı aĝlî dirler. Aşlı "teşayyebe 'araĝü'l-feres"den mu'abbirdir. Mübâlaĝa için taĝdîm olunmuþdur.

TA'AFFÜN: oĝmak ma'nâsına isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de çürümeĝ ma'nâsına olan fetħateyn ile ta'affeneden ğalaþ olup Fârisî'de zamm-ı bâ-yı 'Acemiyye ve vâv-ı ma'rûfe ile "pûsîden" dirler. oĝmaĝa 'Arabî'de râyiĝa-i tayyibe olur ise fetħ-i tâ ve nûn ile "teneffuĝ" ve râyiĝa-i kerîhe ise zamm-ı mîm ve sükûn-ı nûneyn ve kesr-i tâ ile "müntin" ve Fârisî'de tayyib-i verdî bilâ-farĝ fetħ-i kâf-ı Fârisiyye ve dâl ve sükûn-ı nûneyn ile "genden" dirler. Menşe'-i ğalaþ ekserî çürük nesnelerde oĝmak der-kâr olması ola.

TEFTER: Hisâb ve erĝâm taħrîr olunan evrâĝın ismi. 'Arabî'de fetħ-i dâl ve tâ (90a) ve sükûn-ı fâ ve râ ile cüz'-i kitâb ma'nâsına olan "defter"den ğalaþ olup Fârisî'de medd-i mîm ile "mâre" dirler.

TEFAĝĝUR: Tekebbür ü ta'azzum ya'ni ululanmaĝ ma'nâsına isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de fetħ ve medd-i fâ ve zamm-ı hâ ve sükûn-ı râ ile "tefaĝĝur"den ğalaþ olup Fârisî'de zamm-ı şîn ve kâf-ı 'Arabiyye ile "şükûhîden" dirler.

TÜFEK: Âlât-ı harbiyyeden ma'rûf demür tüfek kadîm olmamaĝla lafz-ı merĝûm aĝız tüfenginden şâyi' olmuþdur. Fârisî'de zamm-ı tâ ve sükûn-ı fâ ile tüf üfürmek ma'nâsına olmaĝla aĝız tüfengine tüfek ve 'Arabî'de fetħ-i sîn ve sükûn-ı bâ ile "sebtâne" dirler. Ba'dehû münâsebet-nümâ ile mütedâvil olan demür tüfeĝe naĝl-i ism olmuþdur. Merĝûma 'Arabî'de luĝat-i müvellid olarak zamm-ı bâ ve sükûn-ı nûn ile "bunduĝa" ve Fârisî'de vâv ile "tüfek" dirler.

TÜFİL: Bir şey 'aşr olunduĝda hâşıl olan dürdiye isim olarak zamm-ı tâ-i müşennât ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı şâ-i müşellese ile "süfl"den ğalaþ olup Fârisî'de zamm-ı dâl ile "dürd" dirler.

TEKÂZÂ: Şıkket ü ıztırâb virmek ma'nâsına feth ve medd-i dâd ile müsta'meldir. 'Arabî'de hüküm ü emr ma'nâsına feth ve medd-i dâd ile "tekâza"dan gâlağ olup Fârisî'de feth-i vâv ve sükûn-ı nûn ile "vendehenden" dirler.

TEKAŞRÛM: Bir şey'i şiddet ü gılzet ile aḥzda müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i evvelîn ve sükûn-ı şîn ve râ ve zamm-ı mîm ile "tekaşrûm"den gâlağ olup Fârisî'de muṭlakâ (90b) aḥz ya'ni almak ma'nâsına kesr-i hemze ve sükûn-ı sîn ile "istânden" dirler.

TAKŞÎRÂT: Rü'yet olunan umûrda kuşûr ü ihmâl ve tekâsül ü tekâhül ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i tâ ve medd-i kâf ile "tekaşîr"den gâlağ olup Fârisî'de kesr-i nûn ve sükûn-ı kâf ile "nikşîden-hâ" dirler. Ma'lûmdur ki takşîr maşdarınıñ cem'i "tekâşîr" olur.

TAḲKE: Bez pâresinden ḥıyâte ile başa giyilen şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de medd-i tâ ve sükûn-ı kâf ve yâ-i kesrî ile "taḳıye"den gâlağ olup 'Arabî'de kadîmde gayr-ı maḥîṭ taḳıye şüretinde müsta'mel olan nesneye kesr-i gayn-ı mu'ceme ile "ḡıfâr" dinüp luğat-ı müvellede olarak el-ân müsta'mel olana zamm ve medd-i kâf ve teşdîd-i yâ ile "kûfiyye" dirler.

TEKFÎR: Küfr 'azv itmek ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de "ekfere"den gâlağ olup Fârisî'de ma'nâ-yı merḳûma feth-i tâ ve sükûn-ı râ ile "tersâ-gûften" dirler. "Ehl-i kıble tekfir olunmaz" kelâmı be-gâyet şâyi'dir. Me'ḥazı³¹⁶ لا تكفر احدا من اهل قبلتك olmağla ehl-i kıbleye küfr 'azv olunmaz demek lâzım olur. Ammâ lafz-ı tekfir keffâret-i yemînden ḥıns-i vâcib olan fi'l olduğu muḥtâc-ı şâhid u ḳasem degildir.

TEKKE: Cây-ı dervîşân ü maḥall-i meşâyîḥ-i dil-rîşânıñ ismi. Fârisî'de feth-i tâ ve yâ ve sükûn-ı kâf ve hâ ile "tekye"den gâlağ olup 'Arabî'de medd-i zâ ve kesr-i vâv ile "zâviye" dirler. Egerçi zâviye luğaten köşe ve bucağ ma'nâsına olup (91a) meşâyîḥ ü dervîşân ekserî vaḥdet-nişîn olduklarından maḥallerine 'alem olmuşdur.

TELḤÎŞ: Ḥuzûr-ı ḥazret-i pâdişâhiye taḳdîm olunan evrâka 'alem olmuşdur. 'Arabî'de feth-i tâ ve sükûn-ı lâm ve kesr ve medd-i ḥâ-i mu'ceme ile keşf ü beyân ma'nâsına olan telḤîşden ma'nen gâlağ olup Fârisî'de medd-i dâl ve nûn ile "dânâyîden" dirler. Bu ḥıdmete me'mûrlara telḤîşçi didikleri meşhûrdur.

TELEF: Zâyi' vü ḡâ'ib ya'ni elden çıkmak ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de fethateyn ile helâk ya'ni ölmek ma'nâsına olan "telef"den gâlağ olup Fârisî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı râ ve nûn ve feth-i dâl ile "mürden" dirler. Helâkde fiḳdân ü zıyâ' der-kâr olmağla ta'mîm eylemişlerdir.

TELEK: Ḥademe-i ḥammâmdan ma'rûf tâ'ifeniñ ismi. 'Arabî'de muṭlakâ oğuşdurucu ma'nâsına feth-i dâl ve teşdîd-i lâm ile "dellâk"dan gâlağ olup Fârisî'de medd-i mîm ve kesr-i lâm ve sükûn-ı şîn ile "mâliş-ger" dirler. Vech-i tesmiye dellâk ḥammâmda ḥalkı oğuşdurup beden-i insândan izâle-i vesâḥ eylemeleridir. Ve dulûk zamm-ı dâl

³¹⁶ "Ehl-i kiblenden hiçbir kimseyi tekfir etme."

ile duḥûl bâbından maşdar olup ³¹⁷ عند دلوک الشمس dimek zevâlden geçmek ve daḥi ğurûba qarîb olmaḳ ma'nâlarına delâleti gibi şemse nâzır olanlarıñ gözleri ḥîresini izâle için delk itmeden nâşi isnâd-ı mecâzi üzere ğuyâ şems dellâk olmuş olur, diyü bu ma'nâyâ daḥi tevcîh olunmuşdur. (91b)

TELEME PEYNİRİ: Tâze ve mâyesiz ma'rûf peyniriñ ismi. Fârisî'de feteḥât-ı şelâşe ve tâ yerine dâl ile “deleme”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de ism-i maḥşûsı olmamağla peynir ma'nâsına ism-i cins olan zamm-ı cîm ve sükûn-ı bâ ile “cübn” diyü müsta'meldir. Peynir-i merḳûmuñ Fârisî'de ism-i maḥşûsı deleme olmağla bâb-ı hümâyün ḳapusu gibi isti'mâli ğalaṭ-ı digere mü'edda olacağı âşikârdır.

TELMÎZ: ‘İlm-i şerîf vesâir hüner ü ma'ârif ta'allüm iden kimesneler ya'ni şâkird ma'nâsına feth-i tâ ve sükûn-ı lâm ile müsta'meldir. ‘Arabî’de ma'nâ-yı merḳûma delâlet iden kesr-i tâ ve sükûn-ı lâm ile “tilmîz”den ğalaṭ olup Fârisî'de şâkirdiñ mürâdifi kesr ve medd-i mîm ile “mîlâd”dır. Telmîz emsâli: Aşlı meksûrül'-evvel olup ğalaṭen meftûḥ kırâ'at olanlarıñ biri daḥi tencîrdir ki ma'rûf olan tencereniñ Fârisî'si tengîreniñ mu'arrebidir. Ve biri daḥi bertîldir ki ḥacer-i tavîl ma'nâsınadır. Fârisî'de seng-i dirâz dirler. Ve biri daḥi ercîrdir ki me'kül sebze-i teredir. Fârisî'de tere dirler. Ve biri daḥi şendîddir ki seyyîd-i şücâ' ma'nâsına Fârisî'de bahâdır dirler. Ve biri daḥi ğaṭrîfidir ki seyyîd ü şerîf ya'ni ulu ma'nâsınadır. Fârisî'de büzürg dirler. Ve biri daḥi mendîldir ki isti'mâl olunan dört köşeli bez ma'nâsınadır. Fârisî'de dest-mâl dirler.

TEMBEL: Kâhil ve işsiz ma'nâsına ma'rûf (92a) Fârisî'de feth-i tâ ve sükûn-ı nûn ve zamm ile “tenbül”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de feth-i ‘ayn ve fâ ve sükûn-ı şîn ve lâm ile “aşfel” dirler.

TEMEĞĞUR: Ğazabdan tağayyür-i vech ḥâşıl olduğda ğayn-ı mu'ceme ile ³¹⁸تمعر وجهه dirler. ‘Arabî’de feteḥât ve teşdîd-i ‘ayn ile ³¹⁹تمعر وجهه den ğalaṭdır. Zîrâ ḥayrû'n-nâs ḥazret-i ibn-i ‘Abbâs raḍiyallâhu ‘anhümâdan menḳûldür ki ḥazret-i Cibrîl ‘aleyhisselâma el-ân medâyin-i şâliḥ diyü meşhûr olan emâkinde ba'zı medâyiniñ ³²⁰عالیها سافلها şûretinde ḳalb olunmasına fermân-ı cenâb-ı subḥânî-i erzânî buyurulduğda ḥazret-i Cibrîl ‘aleyhisselâm: ³²¹يا رب ا فيها عبدك الصالح recâsına mübâderetde: ³²²لم يتمعر وجهه لي قط hitâb-ı müsteṭâb şâdır olmuşdur. Tarîḳ-i Ḥacc'da medâyin-i ḥazret-i Şâliḥ diyü meşhûr ü ma'rûf emâkin ü buyût muḥarrer olan medâyin-i maḳlûbe olmayup memsûḥât gibi anlar münderis olmuşdur. İle'l-ân

³¹⁷ “Güneşin batış anı...”

³¹⁸ “Kızgınlıktan dolayı yüzün deĝişmesi...”

³¹⁹ “Kızgınlıktan dolayı yüzün deĝişmesi...”

³²⁰ “Altını üstüne getirmek.”

³²¹ “Ya Rabbi içinde salih bir kulun var.”

³²² “Ey Cebrail helak etmeye önce ondan başla çünkü onun yüzü benim için utancından hiçbir zaman kızarmadı.”

mevcûd olan buyût birer hâcer-i kebîrden şakb ü laht olunmuş bâb ü revzenleri ‘alâ-hâlihi bâkî hücreler olduğu re'yü'l-‘ayn müşâhidimiz olmuştur.

Fâ'ide: Maraşdan levni şarı olana³²³ اصفر وجهه من المرض ve hacâletden ‘ârızı gülgûn olana³²⁴ اخمر وجهه من الخجل didikleri şâyî'dir. Aḥmer ve aşfer ve emşâlleri levni-hûliş ü şâbit ve mütemekkin ü mustakirre ıtlâk olunup muḥarrer olduğu (92b) üzere ‘ârızı ile zâ'il olanlara ihmâr ve ıfâr ıtlâkını muḥakkıkîn fark u temyîz eylemiştir.

TENCERE: Tûrâb ve nuḥâsdan maşnû' ta'âm ṭabḥ olacak ev'îye-i ma'rûfeleriñ ismi. Fârisî'de feth-i tâ ve sükûn-ı nûn ile “tengîre”den ğalaṭ olub ‘Arabî-i meşhûrı kesr-i evvel ve sükûn-ı şânî ile “kıdr”dır. Ammâ ânifen zikri mürûr iden ṭincîr-i mu‘arreb hâ ziyâdesiyle lisân-ı ‘Arabî'de yine mu‘arreb “ṭencîre” daḥi dirler.

TANDIR: Eyyâm-ı şitâda berdden vikâye için isti'mâl olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. ‘Arabî'de etmek ṭabḥ itmek için isti'mâl eyledikleri feth-i tâ ve zamm ve teşdîd-i nûn ile “tennûr”dan ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i tâ ve taḥfif-i nûn ile “tenur-hâne” dirler. Furkân-ı Kerîm'de kışşa-i pür-ḥişşe-i tûfân beyânında esta'îzubillâh:³²⁵ وفار التنور lafz-ı mu'ciz beyânında müfessirîn ḥâzerâtı tûfânîñ bed'i rûy-ı arzdan miyâhiñ feverânı olduğında müttelikler olup tennûrı katı çok tevcîh buyurmuşlardır. Ammâ eşahḥ-ı akvâl kavm-i ḥâzret-i Nûḥ şalavatullâhı ‘alâ-nebiyyinâ ve ‘aleyhden bir ‘acüz-i şerîre cümleden ezyed necîyullâh cenâblarını ḳanı kelâmîñ zuhûr idüp tennûr feverân eylemedi ta'cîzinden ḥâlî olmadığına mebnî evvel zuhûr-ı tûfân ol ‘acüzüñ tennûrundan olduğunu taşriḥ ü beyân buyurmuşlardır. Ammâ âsitâne-i emn-âşiyâneniñ buyûtu ‘âlî olduğu için tennûrlarıñ esfeli daḥi (93a) ḥaşebden olmağla fâ'ide-i vâhideye münḥaşır olup Anaṭolı ḳaşabât ü ḳurâsında hem ṭabḥ-ı nân ve hem istishân için isti'mâl olunan tennûr-ı ḳadîmiñ nev'î bâkîdir.

Fâ'ide: Ebû Ḥâtem rivâyeti üzere tennûr mu‘arreb olup lâkin beyne'l-‘Arab maḥall-i merḳûmuñ bundan eşher ismi olmadığına mebnî Furkân-ı Kerîm'de bu isim ile muḥaṭab olmuşlar. Ammâ ebu'l-feth Hemedânî tûlec kelimesiniñ aşlı vûlec olduğına nazaran ‘Arabî-i şahîḥdir. Ve aşlı nevvûr olup vâveyn ve zamm ve teşdîdden lâzım gelen nev'-i şikleti def için ‘ayne'l-fi'li fâ'al fi'line naḳl olunduğunda dennûr olup tûlece ḳiyâsen vâv-ı evvel daḥi tâ'ya ḳalb ile tennûr olmasını naḳl eylemişlerdir.

TENEF: Ma'rûf çadır ipleriniñ ismi. ‘Arabî'de zamm-ı evvelîn ve sükûn-ı nûn ile “ṭunub” ki mu'accemi feth-i tâ ile “ṭenâb” dır. Lafz-ı merḳûm her birinden ğalaṭ olmağ muḥtemeldir.³²⁶ فاحمل ايهما شئت

³²³ “Yüzü hastalıktan dolayı sarardı.”

³²⁴ “Yüzü utancından dolayı sarardı.”

³²⁵ “Tandır kaynamaya başladı” 23/Mu'minûn-37

³²⁶ “Dilediğine hamlet.”

TEV'EMÂN: Za'ferân vezninde baṭn-ı vâhîdden ikiz tevellüd iden karıntaşlarıñ birine itlâkı şâyi'dir. 'Arabî'de feth-i evvel ile fev'al vezninde tev'emden galaṭ olup Fârisî'de zamm-ı cîm-i 'Arabîyye ile "cünâbe" dirler. Ḥafî olmaya ki ikiz olanlarıñ birine tev'em ve ikisine tev'emân itlâk olunur. Ya'ni müfred-i müzekkeri tev'em ve müfred-i mü'enneşi tev'eme ve teşniyeleri tev'emân olup vâlidelerine (93b) müyetteṃ ve müyetteṃime ve müyetteṃâm dirler. Ve cem'î olan zamm-ı evvel ile fu'âl vezninde tuvâm aşlında düvâm olup vâv-ı evvel tâ'ya tebdîl olunmuşdur. Ve ism-i cem' veya cem'-i aşlı ve evveli meksûr olmağla zammeye tebdîl olunup bu vezin de cümû'-ı kelâm-ı 'Arab'da sekize münḥaşır olmağla 'alleme-i Zemaḥşerî nazm eylemişdir.

Nazm

هي جمع وهي في الوزن فعال	ما سمعنا كلما غير ثمان
وعرام وعراق ورحال	فرباب و فرار وتوام
جمع بسط هكذا فيما يقال ³²⁷	وظوار جمع ظير وبساط

Nazm-ı merķûmda muḥarrer luğât zamm-ı evvel ile oldığı beyân olunmuşdur. Ammâ ma'naları beyânı lâzım olmağla evvelen zıkr olunan rubâb yeñi ṭogurmuş koyunlar ma'nâsınadır. Ve fūrâr fâ ile yabânî şıgır yavruları ma'nâsınadır ve tuv'am ma'nâsı bâlâda muḥarrerdir. Ve 'urem ve 'urâḳ etden ayrılmış kemikler ma'nâsına lafzen ve ma'nen müsâvîdir. Ve ruḥâl dişi kuzular ma'nâsınadır. Ve erkek kuzular ma'nâsına ḥameliñ cem'î zamm-ı ḥâ-i mühmele ile ḥumlân dirler. Ve zuvâr südlü dabbeler ma'nâsınadır ve būsât bir maḥalde yavruları ile terk olunan nâḳalar ya'ni dişi develer ma'nâsınadır.

TÛTÛN: Ḥarḳ ü iḥrâḳ ile ekşer eşyâdan ḥâşıl ve hevâya munḳalib cism-i laṭîfîñ ismi. Cism-i keşif varaḳ-ı ma'rûfeye itlâkı şâyi'dir. Hevâya munḳalib olan tûtünüñ ismi. (94a) 'Arabî'de zamm-ı dâl ile "duḥân"dan galaṭ olup Fârisî'de yine zamm-ı dâl ile "dûd" dirler. Ammâ tebaḥḥur ü istişmâm ile isti'mâl olunan varaḳ-ı duḥân sekiz yüz altmış bir târiḥinde Yeñi Dünyâ'da zuhûr ve biñ on sâlinde âsitâne-i 'aliyyede şuyû' bulup ve nev-zuhûr olduğına mebnî bid'ate ilḥâḳ ve isrâfdan 'add ve ol âvânda müşmir olan ³²⁸ خالف تعرف ḳâ'idesine ba'zı zevât sülûk ile ḥaḳḳında olan ḳîl ü ḳâl-i bî-me'âl meşhûrdur.

Zamânemizde duḥân diyü nâ-becâ meşhûr olan şey'iñ varaḳı laḥanaya şebîh ve bir miḳdâr ruṭûbetlü ve yapışıcı ve sâḳı bir zirâ' miḳdârı ve tüglü ve toḥmı siyâha mâ'il ve ğilâf içinde olan nebât-ı ma'rûfe. 'Arabî'de ism-i mevzû' ve Yunânî'si zamm-ı ḳâf ve lâm ve mîm ile "ḳulumus" ma'nâsına medd-i hemze ve dâl ile âzânü'd-dübb ve Fârisî'de feth-i tâ ve sükûn-ı nûn ile "tenbâkû" dirler. Bu tafşîlden varaḳ-ı

³²⁷ "Arapça'da sekiz şey vardır ki deĝişikliğe uğrasa bile çoğul kabul edilirler. Fu'âl vezninde gelirler. Bunlar; Rubâb fūrâr, tuvâm, irâm, irâk, rihâl ve zayr kelimesinin çoğulu olan zuvâr, best kelimesinin çoğulu busât işte bu şekilde söylenmiştir."

³²⁸ "Muhalefet et meşhur olursun."

merkûma yalnız duhân itlâkı ğalať oldığı müstağni-i ‘ani'l-beyândır. Ğarâ'ib-i ittifâkıyyedendir ki ‘Arabî'de duhân varaķınıñ mevzû'un-lehine ya'ni lülesine feteħât-ı ŐelâŐe ile řabaķa dirler.

AltmıŐ sene muķaddem ya'ni şokuz yüz on sâlinde zuhûr iden şahve ile murâfaķat ü imtizâcları sırr-ı ‘adedden olup ĥisâbları müsâvî olmağla biribirlerinden ‘adem-i müfâreķâtları âŐikâr olduğından řaťû'n-nazar (94b) esmâ-i ĥüsnâdan řavî ism-i Őerîfiniñ ‘adedi yüz onaltıya muvâfaķatlarından zikri sebķ eyledigi üzere şahve ve varaķ-ı duhânıñ ĥîn-i zuhûrlarında bid‘atdir men‘ olunmalı, diyü eyledikleri sa'y-i belig hebâ olmuŐdur. Bunlara mümâsil muvâfaķat-ı a‘dâddan lâzım u melzûm olanlar: Nûh, Nâci, ‘ibâdet, ‘izzet, sa'y, ‘ilm, sirâc, pervâne, Őabâĥ, mesâ, ĥisâb, sehv, gül, mey, şıbb, devâ, tevbe, peŐimân, cevr, âzâr, ‘âlem, fâni, Őulĥ, nizâ‘, kâmil, sevdâ, maĥbûb, nâz, dîvâne, göñüldür.

TURB: Sebze-i ma‘rûfeniñ ismi. Fârisî'de zamm-ı tâ ve sükûn-ı râ ile “turb”dan ğalať olup ‘Arabî'de zamm-ı evvelîn ve sükûn-ı lâm ile “fücül” dirler.

TORBA: İçine eŐyâ vaź‘ı içün ĥıyâte olunan Őey'-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî'de zamm-ı tâ ve řalb-i ba'ż ile “tobra”dan ğalať olup ‘Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı ĥâ-i mu‘ceme ile “miĥlah” dirler.

TURŐI: Ba'ızı me'kûlâtı ekŐiler ile î'mâl eyledikleri Őey'-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî'de ekŐilik ma'nâsına olan zamm-ı tâ ve sükûn-ı râ ile “türŐi”den ğalať olup ‘Arabî'de zamm-ı ĥâ-i mühmele ile “ĥumûza” dirler. Ma‘rûf olan turŐiye Fârisî'de ĥâme vezninde “kâme” dirler. Mu‘arربی ĥâ-i mu‘ceme ile “kâmuĥ”dur.

TORŐI: Őemen ve ‘asel vesâir mâyi‘âtıñ esfeline rüsûb iden Őey'-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî'de (95a) zamm-ı dâl ve sükûn-ı râ ile “dürdî” den ğalať olup ‘Arabî'de zamm-ı Őâ-i müŐelleŐe ve sükûn-ı fâ ile “Őüfl” dirler.

TEVAZZÎ: Luğaten pâklik ve iŐtılâĥen âb-dest almaķlıķ ma'nâsına isti‘mâli Őâyi‘dir. ‘Arabî'de feth-i tâ ve vâv ile “tevezzu”dan ğalať olup Fârisî'de feth-i nûn ile “namâzi-saĥten” dirler. Ĥafî degildir ki bilâ-i'lâl u tasrîf kitâbet ü kırâ'at olunur. Zîrâ maĥall-i i'lâl hemze olmağla müteĥammil degildir. TafŐîli teberri taŐĥîhimizde beyân olunmuŐdur.

TEVKÎ: Lafzen Őaĥîĥ ammâ berevât ü evâmir-i ĥazret-i pâdiŐâhiye itlâķı Őâyi‘dir. Fârisî'de aŐlı evâmir-i ŐâhenŐâhîniñ bâlâsına keŐide olunan ‘alâmet-i maĥŐûŐanıñ ismi olmağla ma'nen ğalať olur. NiŐân-ı merkûma zamânemizde tuğra-yi ĝarra-yı cihân-muťâ‘ dirler. ‘Arabî'de feth-i ‘ayn ile ‘alâmet ve Türkî'de kesr-i nûn ile niŐân ta'bîri daĥi zebân-zed olmağla şaraf-ı devlet-i ‘aliyyeden ol ĥidmete me'mûrlara niŐâncı ve tevkî‘i itlâķı ma‘rûfdur.

TEYÂMÜN VE TEŐÂÜM: Ĥayr ve Şer Őanmada isti‘mâli Şâyi‘dir. ‘Arabî'de ye'men ve Şe'am Şağ şaraf ve Şol şaraf ma'nâlarına olmağla bunlardan me'ĥûzlardır. Zîrâ şavâ'id-i ‘Arab'dan cemî‘-i Şâğ cânibden vuķû‘ bulan ĥayra ve ‘aksi Şimâl şarafından

vukû' bulanları şerre nisbet eylediklerine mebnî lafzeyn-i merķûmeyn şâyi' olmuşdur. Ve mübâreklik taleb itmek (95b) ma'nâsına teyemmün ve şüm 'add itmek ma'nâsına teş'emün daği muharrer olan ma'âniden müste'ârdır.

İsti'râd: Hazret-i 'Abdullah bin 'Abbâs rağiyallâhu te'âlâ 'anhümâdan mervîdir ki Mekke-i Mükerreme şerrefhallâhu te'âlâ ilâ-yevmi'l-kıyâme vasať-ı dünyâ olmağla evlâd-ı Âdem 'aleyhisselâm eťrâf-ı 'âleme münteşir olduklarında şâğ cânibinde kaşabât ü ĩurâ tedârik idenler tarafına yümñ ve kezâlık şol cânibine Şam tesmiye olunmuşdur.

Fâ'ide: Ru'âfa mübtelâ olanlarıñ iki kaşı mâ-fevķine burnı ĩanıñdan haşır çöpi ile ³²⁹ مکه وسط الدنيا والله رؤف بالعباد taħrîri ânında inķiťâ'ı kirâren tecrûbe-kerdemizdir.

TEYTEL: Yaban keçisiniñ sâl-dîde vü müsinn erkegi ma'nâsına tâ'eyn ile müsta'meldir. 'Arabî'de fetħ-i şâ-i müselleşe ve tâ-i müşennât ve sükûn-ı yâ ile "şeytel"den ĩalať olup Fârisî'de muťlaķa erkek keçi ma'nâsına fetħ-i tâ ve kâf-ı 'Arabiyye ve iħfâ-i hâ ile "teke" dirler.

TEYELTİ: Lebed ü çul pârelerinden î'mâl ile eger ü palan altına vaz' eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de fetħ-i tâ ve kâf-ı 'Arabiyye ile "tekeltû"dan ĩalať olup 'Arabî'de zamm-ı kâf ve sükûn-ı râ ile "ķurtâť" dirler.

ĤARFÜ'S-ŞÂ

ŞEDÂYÂ: Ekşer-i ĩayvânda mevcûd u ma'rûf meme ma'nâsına olan sedyin cem'i olmak üzere isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de zamm-ı şâ (96a) ve kesr-i dâl ve teşdîd-i yâ ile "şüdiyy"den ĩalať olup Fârisî'de kesr-i bâ-i 'Acemiyye ve sükûn-ı sîn ile "pistânâ" dirler. Ĥafî olmaya ki şediyyiñ aşlı fu'ül vezni üzere şüduyy olmağla kelimedede vâv ve yâ cem' olup evveli daği sâkin olmağla vâv yâ'ya ĩalb olunur. Ba'de'l-idĩâm binâ-i yâ şaħîħ olmak içün mâ-ķabliniñ zammesi kesreye tebdil ile "şidy" olmuşdur. Ĥükm-i sübhânî: Ĥayvânatdan üzn-i zâhiri ya'ni görünür ĩulağı olanlarıñ memeleri olup evlâdların irdâ' iderler. Ĥuyûrdan vaťvâť ya'ni yarasanıñ daği üzn-i zâhirîsine mebnî südi olduĩına İmâm-ı Ĥümâm ĩazretleriniñ tebri'e-i zimm-i câriyede vâķi' ³³⁰ لىن الوطواط كمنى الآدمى ĩükümleri şâhidir. Ĥışşa-i merķûme İmriü'l-Ĥays'ın ĩıfâ nebkîsinden meşhûr olmağla tayy olundu.

ŞİFİL: Ruťûbet ile üfürülüp şişen göz ağrısına 'alem olarak şâ-i müselleşe ile şefil fi 'aynihi dirler. 'Arabî'de kesr-i tâ-i müşennât ve fâ ile "tifil"den ĩalaťdır. Veca'-ı muharrereniñ muķâbli ya'ni ruťûbetsiz şişen 'ayna fetħ-i nûn ve sükûn-ı fâ ile "nefs" dirler. Ammâ luĩaten ikisi daği üfürmege delâlet idüp nefş çok üfürmege ve tifil eķalline ıťlâķ olunur. Âyet-i kerîmede esta'izubillâh ³³¹ من شر النفاثات tefsîrinde Ĥadı

³²⁹ "Mekke dünyanın ortasıdır. Allah kullarına çok acıyandır."

³³⁰ "Yarasanın sütü ademoğlunun menisi gibidir."

³³¹ "Düğümlere üfleyenlerin şerrinden..."

Beyzâvî beyyazallâhu vecheh ³³² النفث النفخ (96b) بلا ريق buyurmuşdur. Ya'ni zamân-ı nübüvvet-i 'aleyhisselâmda sehere-i Kureyş bir ħabl-i dırâze okuyup her bir aq̄dinde üfürüp ve düğüm iderler imiş. Ve peygamber-i zîşân ve nebiyy-i ins ü cân Muhammedü'l-Muştafa 'aleyh-i ekmelü't-tehâyâ efendimiz ħazretleriniñ ان روح القدس ³³³ ان روح القدس ħadîs-i şerîfinde vâқи' olan nefş daĥi ma'nâ-yı muħarrere delâlet ider.

ŞIKLET: Ağırılık ma'nâsına “fûlân şey' şıklet virdi” dirler, meşhûrdur. 'Arabî'de ħiffetiñ zıdd u muķâbili şıklîñ ismi. Kesr-i şâ ve fetĥ-i kâf ve sükûn-ı lâm ile “şıkâl” den ġalaţ olup Fârisî'de kesr-i kâf-ı 'Acemiyye ile “girânî” dirler.

ŞULÂŞÂ: Eyyâm-ı hefte yevm-i bâzârdan 'add ile şalı diyü meşhûr üçüncü günün ismi. Kaşr-ı şâ-i şâniye ile müsta'meldir. 'Arabî'de fetĥ-i evvel ve medd-i şâniye ile “şelâşâ”dan ġalaţ olup Fârisî'de fetĥ-i sîn ve ihfâ'-yı hâ ile “se-şenbih” dirler.

ŞEYYİBE: Zevcden ħâlî olan 'avretiñ ismi. 'Arabî'de şeyyibden ġalaţ olup Fârisî'de kesr ve medd-i bâ-i 'Arabiyye ve fetĥ-i vâv ve ihfâ'-i hâ ile “bîve-zen” dirler. Şeyyib şıfat-ı şâbite-i nisâdan olmaġla tafşîli bâkire baĥşinde mürûr eyledi.

ĤARFÜ'L-CİM

CÂPÜK: Tiz ü cüst ma'nâsına fetĥ ve medd-i cîm ve zamm-ı bâ-i 'Arabiyye ve sükûn-ı (97a) kâf ile isti'mâli şâyi'dir. Fârisî'de medd-i cîm-i 'Acemiyye ve zamm-ı bâ-i Fârisiyye ile “çâpük”den ġalaţ olup 'Arabî'de fetĥ-i sîn ile “serî” dirler.

ÇARDAK: Taĥte's-semâ' kusûr üzerine ħameriyye diyü i'mâl olunanlarıñ ismi. Fârisî'de fetĥ-i sîn ve sükûn-ı râ ile “ser-tâĥ”dan ġalaţ olup 'Arabî'de fetĥ-i 'ayn ile “arîş” dirler. Ammâ çârtaş Fârisî'de dört kemer üzerine yapılmış ħâne-i bâlâ olduġı ma'rûfdur.

ÇARŞAF: Yorganlara ħıyâte ve câme-ĥâblara ferş olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de “çâder-şeb”den ġalaţ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı lâm ve fetĥ-i ħâ ile “milĥafe” dirler.

ÇARŞANBA: Evvel-i hefte yevm-i bâzârdan 'add ile dördüncü günün ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkebe ve fetĥ-i cîm-i 'Acemiyye ile “çehâr-şenbih”den ġalaţ olup 'Arabî'de fetĥ-i hemze ve sükûn-ı râ ve kesr-i bâ ile “erbi'â” dirler. Ĥaflı degildir ki erbi'â ve rubû' yevm-i merķûmuñ 'alemi olup Fârisî'de ism-i maĥşûsı olmamaġla dört ma'nâsına çehâr ve gün ma'nâsına şenbihden terkîb ile çehâr-şenbih dimişlerdir.

ÇARŞI: Dekâkînden 'ibâret ma'rûf bâzâr yeriniñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkebe ve dört taraflu bâzâr yeri ma'nâsına medd-i cîm-i 'Acemiyye ile “çâr-sû”dan ġalaţ olup 'Arabî'de zamm ve medd-i sîn ile tezkîr ve te'nîşi câ'iz (97b) olan sûĥdur.

³³² “Nefes tükürüksüz üfürüktür. “

³³³ Ruhü'l-Kudüs, kalbime ĥiçbir nefis rızkını tüketmeden ölmeyecek, diye üfledi. O halde Allah'tan korkun, rızkınız güzel, meşru yoldan arayın.”

Ḳadîmde ekseri maḥall-i sûḳ ve bâzâr dört cânib tarḥ olunduğı ve lisân-ı Fârisî'de aşlı çâr-sûy olup Türki'ye nakilde ḥazf-ı yâ ile müsta'mel olduğı kütüb-i luğatde mestûrdur. Faḥter mâ-şî'te.

ÇÂRUB: Envâ'i nesnelere rabṭ ü bend ile isti'mâl olunan ma'rûf süpürgeñin ismi. Cîm-i 'Acemiyye ile şâyî'dir. Fârisî'de medd-i cîm-i 'Arabiyye ile iki cüz'den mürekkeḳ "câ-rûb"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı kâf ve fetḥ-i nûn ile "miknese" dirler. Pûşîde olmaya ki cârûbuñ aşlı rûb-ı cây olmağla rûb zamm-ı râ ve sükûn-ı vâv ile süpürmek ma'nâsına reften maşdarından ism-i fâ'il ve cây yer ma'nâsına ma'rûf ḥurûf-ı illet ki elif ve vâv ve yâ'dır. Vasaṭ veya âḥiri kelimedede kañısı mevcûd ise ḥazfı kavâ'id-i lisân-ı Fûrs'den olduğına mebnî ḥazf ile rûb-câ olup vaşfiyyetden 'alemiyyete nakilde muzâfun-ileyh taḳdîmi ile cârûb olur. Bu dağı ma'lûmdur ki ekser elsinde ism-i fâ'il âlet-i fâ'ile itlâkı şâyî' olan mecâzlardandır.

ÇÂLIK: Ḥafîfü'l-'aḳl olan insana ve tîz-refâtâr olan esbe itlâḳ olunur. Fârisî'de eşkini olmayan esbde müsta'mel medd-i cîm-i 'Acemiyye ile "çâlîğ"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de medd-i vâv ve kesr-i (98a) kâf ve sükûn-ı lâm ile "vâkil" dirler. Ğâlibâ esbâna itlâkı tesmiye-i bi'z-zıdd olup ba'dehû insana isti'âre olunmuşdur.

CÂMEKAN: Ḥammâmların taşrasında şoyunup eşvâb terk olunan maḥall-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de medd-i cîm ve kâf-ı 'Acemiyye ve fetḥ-i mîm ile iki cüz'den mürekkeḳ "câme-gân"dan ğalaṭdır. Ḥammâm ebniyye-i ḳadîmeden olmadığına mebnî câm-kâhın 'Arabî-i faşîḥine zafer-yâb olamadık. Câm-kâh-ı merḳûmuñ dağı aşlı medd-i kâf-ı Fârisiyye ile maḥall ü mekân ma'nâsına delâlet iden kâh ve eşvâb ma'nâsına medd-i cîm-i 'Arabiyye ile "câme"den mürekkeḳ kâh-câme olmağla ma'nâ-yı 'âm-ı terkîbiden ma'nâ-yı ḥâşş-ı 'alemiyyete nakilde mer'î ḳâ'ideye ḳıyâsen muzâfun-ileyh taḳdîm ve hâ 'alâmet-i ḥazf ile "câm-kâh" olur.

CÂYİĠÂH: Oturacaḳ maḥall ma'nâsına aşlı üzere 'alâmet-i izâfet olan kesr-i yâyı izḥâr ile müsta'meldir. Fârisî'de medd-i cîm ve sükûn-ı yâ ile "cây-gâh"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de fetḥ-i mîm ve sükûn-ı kâf ile "maḳ'ad" dirler. Câyigâh iki cüz'den mürekkeḳ olduğı âşikâr ve cây maḥall ma'nâsına ve gâhın ma'nâsı ânifen mürûr eyledi. Bu taḳdîr üzere muzâf ve muzâfun-ileyh lafzeyn-i müterâdifeyn olup اضافة الشيء

³³⁴ dağı câ'iz olmamağla lafz-ı mezbûrı nuḥâtın ³³⁵ سعيد جرز terkîbinde (98b)

didikleri vech ile gâh demekle müsemmâ olan cây ma'nâsınadır diyü te'vîl eylemek gerekdir. Yâḥud gâh kelimesi bu terkîbde ḥazret ü cenâb kelimeleri gibi li-ecli't-ta'zîm muḳḥem olup cây-gâh fülân demek fülânın mekânının mekânı ma'nâsına iken fülânın kendü mekânından kinâyetdir diyü tevcîh eylemek lâzımdır ve aşlı izâfet izḥârı için kesr-i yâ ile olup 'alemiyyete nakilde yâ'nın ḥarekesi sükûna tebdîl ve taḥşîşen ḳâ'ide-i terkîb tağyîr olunmuşdur.

³³⁴ "Bir şeyin kendisine izafeti."

³³⁵ "Sa'id kıtlıktadır."

CEBRÂ'ÎL: Kibâr-ı melâ'ike-i mu'karrebînden peyk-i Hudâ-yı 'aleyhisselâm hazretleriniñ nâmı. Süryâni'de cebr 'abd ve îl lafza-i celâl ya'ni Hudâ ma'nâlarına olup Cebrâ'îl 'Abdullah ma'nâsını ifâde eylediği meşhûrdur. Nâm-ı şerîf-i Cebrâ'îl 'aleyhisselâm Kur'ân-ı Kerîm'de vârid olduğda meşâhîr-i huffâzdan hazret-i ibn-i keşîr bilâ-hemzetin feth-i cîm ve kesr-i râ ile "Cibrîl" ve hazret-i Ebûbekir bilâ-yâ-i feth-i cîm ve râ ve kesr-i hemze ile "Cebreil" ve hazret-i Hamza ve Kisâ'î ve halefi 'Âşîr feth-i cîm ve râ ve kesr-i hemze ile ma'a'l-yâ' "Cebre'îl" vesâ'ir kurrâ hazerâtı bilâ-hemze kesr-i cîm ve râ ile "Cibrîl" ve şâzz olarak feth-i cîm ve râ ve sükûn-ı bâ ve kesr-i hemze ve teşdîd-i lâm ile "Cebre'ill" kırâ'at buyurdukları kütüb-i kırâ'atde mufaşşalan muharrerdir. Ammâ kütüb-i luğâatde feth-i cîm ve râ ve kesr ve medd-i hemze ile "Cebre'îl" ve feth-i cîm ve kesr ve medd-i râ ile "Cibrîl" ve feth-i cîm ve bâ ve sükûn-ı râ ve lâm ve kesr-i hemze ile "Cebre'il" ve feth-i cîm ve râ ve kesr-i yâ ve sükûn-ı lâm ile "Cebreyil" ve feth-i cîm ve medd-i râ ile "Cebrâ'îl" (99a) ve feth-i cîm ve bâ ve sükûn-ı râ ve kesr-i hemze ve kesre'teyn-i lâm ile "Ceber'ill" ve feth-i cîm ve medd-i râ ile "Cibrâl" ve yine vezn-i merkûmda kesr-i cîm ile "Cibrâl" ve feth-i cîm ve sükûn-ı yâ ile "Cebreyil" ve yine vezn-i mezbûrda feth-i yâ ile "Cebreyel" ve yâ'eyn ile "Cibriyîl" ve âhîri nûn ile "Cibrîn" luğatleri mevcûd u meşhûrdur.

CİBİNLİK: Sivrisinek nâm mûzîden muhâfaza için envâ'i akmışeden huşûşen bürüncükden hıyâte olunan peşe-hâneniñ ismi. Kesr-i cîm ve bâ-i 'Arabiyye ile isti'mâli ma'rûfdur. Fârisî'de îrâb-ı muharrer ve cîm ve bâ-yı 'Acemiyyeler ile "çipinlik"den ğalağ olup 'Arabî'de kesr-i kâf ve feth-i lâm ile "kile" dirler. Hafî olmaya ki lisân-ı Çağatâyî'de çipin sivrisinegiñ ismi olmağla Türkî edât ile sineklik gibi çipinlik dimişler. Ba'dehû bi-'aynihi Fârisî'ye naql ile isti'mâl olunmuş ammâ 'arûsı mağall-i âhîre naqlde isti'mâl ve qarâr-gâhına âvîhte olan elvân akmışeden ma'mûl nesneye lisân-ı Türkî'de teşbîhen çipinlik ıtlâk olunmuşdur. 'Arabî'de ism-i mevzû'ı fete'hât-ı şelâse ile hâcele olup Fârisî'de kesr-i sîn ile "sitâre" dirler.

ÇATRA-PATRA: Lisân bilmeyüp pâre pâre tekellüm idene "çatra-patra söylüyor" ıtlâkı (99b) şâyî'dir. Fârisî'de feth-i kâf ve bâ-i 'Acemiyye ve sükûn-ı tâ'eyn ile "ketre-petre"den ğalağ olup 'Arabî'de kıṭ'a kıṭ'a dirler.

ÇATI: Âsumâne-i hâne ya'ni ev örtüsünüñ ismi. Fârisî'de feth-i cîm-i 'Acemiyye ve zamm ve medd-i tâ ile "sitâre" ya'ni perde ma'nâsına olan çetûdan müste'ârdır. Ammâ müte'ârif olan ev örtüsü çetûya 'Arabî'de feth-i sîn ve sükûn-ı kâf ile "saḳf" ve Fârisî'de medd-i bâ-i 'Acemiyye ile "pâlâr" dirler.

ÇEÇ: Buğday ve emşâli hubûbatı ba'de'd-devs ve ḳable't-tekyîl ve'l-vezn cem' ve ḳubbe gibi terk eylemeniñ ismi. Bilâd-ı Anaṭolı'da bilâ-medd be-ğâyet şâyî'dir. Fârisî'de medd-i cîm-i 'Acemiyye-i evvelî ile "çaç"dan ğalağ olup 'Arabî'de zamm-ı şâd ve sükûn-ı bâ ve feth-i râ ile "şubre" dirler.

ÇİÇEK: Envâ'i nebâtât ü eşcârîñ elvân şükûfeleri ve cüderî 'illetiniñ ismi. Kesr-i cîm-i evvel ile isti'mâl olunduğı ma'rûfdur. Fârisî'de yañağ ve yüz ve 'umûmî gül ma'nâsına feth-i cîmeyn-i 'Acemeteyn ve sükûn-ı kâf-ı 'Arabîyye ile "çeçek"den ğalağ olup 'Arabî'de güle feth-i vâv ile verd ve şükûfeye feth-i zâ ile zehr ve çiçek 'illetine zamm-ı cîm ile cüderî dirler.

Fâ'ide: Şükûfe ma'nâsına çiçek fethateyn ile müsta'mel olduğı gibi zammeteyn ile dağı mervîdir. Lisân-ı Fûrs'de çiçek gülüñ evvelen 'umûmî olup cemf'-i şükûfeye ıtlâğ olunur iken (100a) verd-i ma'rûfuñ şöhretine mebnî 'alem derecesine varup sâ'irleri nebâtı vü şeceri mezkûr olduğda gül-i nesrîn ve gül-i bādâm kaydına muhtâc olur. Lâkin 'illet-i merķûma çiçek ta'bîrinde ma'nâ-yı maqlûb mülâhaza olursa tevcîh mümkün olur. Zîrâ ruhsâr-ı maħbûbân ve rûy-ı dilberânîñ ismi çiçek olduğına nazaran, çiçek müteğayyir oldu ya'nî bozuldu, diyerek çiçek bozdu dinüp ba'dehû 'illet-i ma'hûda ism olması mülâyimdir.

CİDDE: Mekke-i Mükerreme şerrefehallâhu te'âlâ ilâ-yevmi'l-kıyâmeniñ iskele-i meşhûresi olup kesr-i cîm ve teşdîd-i dâl ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı cîm ve teşdîd-i dâl ile "cüdde"den ğalağdır. Belde-i merķûmeniñ tûlî سل ve 'arzî كامه derece ve dağîkadır.

Lañife: Mütefazzılân-ı zamândan bir zât feth-i cîm ile cedde tekellüm idüb feth-i cîmiñ aşlı su'âl olunduğda ceddemiz: "Ĥazret-i Ĥavvâ'nîñ ol maħale hûbût buyurduğları delîl-i kâfi degil midir?" diyü cevâb virmişdir.

Fâ'ide: Esta'izubillâh ³³⁶ قلنا اهبطوا منها جميعا fermân-ı itâ'at-mağrûnı şudûr bulduğda rûy-ı zemîne hûbût idenlerin kışsa-i pür-ħişşeleri ma'lûm-ı Âdemiyân olup maħall-i nüzûllarında ihtilâf vâқи' olmağla ebînâ Âdem şalavatullahi'l-etemm Serendîb diyü meşhûr olan cebele ve ümnenâ Ĥavvâ 'aleyhimâ selâmullâhü'l-evfâ muħarrer olan Cidde'ye ve iblîs-i pür-telbîs (100b) Rüstem-i Zâl'in vağanı olan Sistan'a ve mâr-ı bî-mehâr İşfahân'a ve tāvus-ı menħûs Kâbil'e hûbûtları şihħate qarîbdır. Ba'de'l-hûbût müddet-i medîde geşt ü güzârdan soñra ĥazretân-ı Âdem ve Ĥavvâ 'aleyhime's-selâmiñ dâmen-i cebel-i 'Arafât'da mülâkât ü mu'ârefeleri ile cebel-i merķûma cebel-i 'Arafa tesmiye olunup 'îd-i adħâdan bir gün muğaddem tekmi'l-i farîza-i Ĥac için ĥuccâc-ı sa'âdet-minhâc yevm-i merķûmda vağfe-i 'Arafa'da kıyâmları ile yevm-i mezbûra 'arefe günü dirler. 'İdden bir gün muğaddemiñ ismi kıyâsı ile yevm-i selħ-i Ramazân-ı pür-feyezâna 'arefe demek ğalağ olur.

ÇİRAĞ: Tenvîr-i maħall için îkâd olunan ĥandiliñ ismi. Fârisî'de kesr-i cîm-i 'Acemiyye ile "çirâğ"dan ğalağ olup 'Arabî'de kesr-i sîn ile "sirâc" dirler. Pûşide olmaya ki çerâğ aşlında fetilde yanan şu'leniñ ismi olup zîkr-i ĥâl irâde-i maħall ĥabilinden mecâzen âlet-i maħşûşaya ıtlâğ olunmuşdur.

³³⁶ "Hepiniz oradan inin dedik" 2/Bakara-38

ÇERÇİVE: Bâb ve revzenlere vaz' eyledikleri dört pâre haşebden maşnû' şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb medd-i cîm-i 'Acemiyye ile "çar-çûbe" den ğalaṭ olup 'Arabî-i faşîhine zafer-yâb olunmayup luġat-ı müvellede olarak fetḥ-i mîm ile "medyi" dirler.

Pûşîde degildir ki çâr medd-i cîm-i Fârisiyye ile dört ve çûb yine cîm-i merķûm ile (101a) ağâc pâreleri ma'nâlarına olmaġla ma'nâ-yı terkîbisi dört ağâc pâre demek olur. Ma'nâ-yı 'âm-ı terkîbîden ma'nâ-yı hâş-ı 'alemiyyete nakilde lisân-ı Fûrs'de mer'î-i âhîrine hâ-i ihtîşâş ilhâķı ile kapu ve pencere eṭrâfında olanlara ism-i hâş olmuşdur.

ÇİRİŞ: Kaddi bir zirâ' ve çiçeġi humrete mâ'il ve varakı tedvîre karîb ve şemeri müstedîr ve ta'mi hiddetli bir nebâtüñ kökidir. Daķķ ile hâşıl olan ġubârını ba'zı eşyâyı ilşâķ için isti'mâl eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Kesr-i evvel ile müsta'meldir. Fârisî'de fetḥ-i cîm-i 'Acemiyye ve yâ ile "cerîş"den ğalaṭ olup 'Arabî'de fetḥ-i şâ ve sükûn-ı râ ile "şert" dirler. Çerîş-i merķûm türâbdan ihrâc olunduġda isti'mâl olunan köki üç kıll gibi şey üzerinde kâ'im olduġı müşâhed olmaġla aşlına i'tibâren se-rîş terkîmleri resîde-i nazardır. Bundan daġı ğalaṭ olsa ba'id olmaz.

ÇARĶ: Sâ'at ve degirmen vesâ'irde mevcûd ü ma'rûf müdevver tekerlegiñ ismi. Fârisî'de fetḥ-i cîm-i 'Acemiyye ve sükûn-ı râ ile "çarḥ"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de hâl-i sükûnunda fetḥ ve hâl-i hareketinde zamm-ı dâl ve teşdîd-i vâv ile "düvvâre" dirler.

ÇİRKÂF: Ma'rûf ġayr-ı tâhir şuyun ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb kesr-i cîm-i 'Acemiyye ile "çirk-âb"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de (101b) mürekkeben zamm-ı mîm-i şâni ile mâ-i muvassaḥ dirler. Türkî'de kir ta'bîr olunan tâhir ve murdâra 'umûmen 'Arabî'de fetḥ-i vâv ve sîn ve sükûn-ı hâ-i mu'ceme ile "vesaḥ" ve Fârisî'de kesr-i cîm-i 'Acemiyye ile "çirk" dirler. Âb ve mâ'nîñ ma'nâları ve ma'nâ-yı terkîbleri ma'lûm âb-ı çirkde muzâfun-ileyhiñ taķdîmi taḥşîş için olduġı kirâren zıkr olundu.

ÇERGE: İki direkli çadırıñ ism-i ma'rûfi. Fârisî'de fetḥ-i nûn ve sükûn-ı râ ile "nerke"den ğalaṭ olup 'Arabî'de medd-i fâ ile "fâze" dirler.

CÛRMÛĶ: Zâmeteyn ile edik ki nev'î bâķî olup dervîşâniñ âsumânî çedik şûretinde lûbs eyledikleri yaşmaķıñ ismi. Fârisî'de fetḥ-i sîn ve sükûn-ı râ ile "ser-mûze"niñ mu'arربی curmûķ-ı mezķûrdur. İçine lûbs olunan edige Fârisî'de zamm-ı mîm ile "mûze" dirler. Mu'arربی yine zamm-ı evvel ile "mûķ"dur. Zamânemizde terlik ta'bîr olunan edik üzerine lûbs eyledikleri ḥaff ki mest diyü müsta'meldir.

Fâ'ide: Ḥazret-i şadrü's-şerî'â "Viķâye" şerḥinde او جرموقية اي علي خفين يلبسان فوق الخفين ليكونا وقاية لهما من الوحل والنجاسة فان كان من ادم او نحوه جاز المسح عليهما سواء يلبسهما منفردين او فوق الخفين وان

كانا من كريات نحوه فان لبسهما منفردين لايجوز وكذا ان لبسهما على الخفين الا ان يكون بحيث يصل على المسح الى الداخل³³⁷
buyurmuşlardır. (102a) Lâkin “Fetâvâ-yı Meşhûre” mü'ellifi İmâm Kâdîhân bir
maḥalde³³⁸ وان لبس الجموقين فوق الخفين³³⁹ ve maḥall-i âḥerde
buyurmalarından bâlâda muḥarrer olan aḳvâl-i müşârün-ileyhiñ kavlini redd oldığı
zâhirdir.

ÇERVİŞ: Ekşer ḥayvanâtîñ ma'rûf iç yağının ismi. Fârisî'de feth-i cîm-i 'Acemiyye
ve sükûn-ı râ ve şîn ve kesr-i bâ-i muvaḥḥade ile “çerbiş”den ğalaṭ olup 'Arabî'de
feth-i şîn ile “şahm” dirler.

ÇİRE: 'Arîz ü ṭavîl ve nesc ü ḳumâşî be-ġâyet laṭîf ma'rûf destâr-ı Hindî'niñ ismi.
Lisân-ı Hindustâniyân'da kesr ve medd-i cîm-i Fârisiyye ile “çîre”den ğalaṭ olup
'Arabî'de minber vezninde “mişvez” ve Fârisî'de ḥâre vezninde “şâre” dirler.

CİRİD: Ekşer nev-resîdegâniñ ta'lîm-i ḥarb diyerek mülâ'abe eyledikleri bir ṭarafı
taḳlîm olunmuş deġneġiñ ismi. 'Arabî'de ḥurma dalına maḥşûş bu şûretde mülâ'abe
olunan feth-i cîm ile “cerîd”den ğalaṭ olup Fârisî'de medd-i bâ-i muvaḥḥade ve
zamm-ı sîn ile “bâsû” dirler. Cerîd keşret-i isti'mâl ile ta'mîm olup cem'i mülâ'abe
olunan ḥaşeb pârelere itlâḳ olunmuşdur. Ammâ meşhûr oldığı üzere ism-i ḥâşî olan
ḳalemli itlâḳı ğalaṭdan sâlim olur.

ÇAĞANA: Raḳḳâşlara maḥşûş lu'b-ı muşanna' olup bir yarık ağaçda celâcil defden
müretteb (102b) sâzîçeyi yek destine alup naġamât u uşûl-i maḥşûşa ile raḳs ü
mülâ'abe eyledikleri âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de feth-i cîm-i 'Acemiyye ve
medd-i ġayn ile “çeġâne”den ğalaṭ olup mu'arrebî i'râb-ı merḳûm ve cîm yerine şâd
ile “şaġâne”dir.

ÇİFT: Eş ma'nâsına kesr-i cîm ile Çaġatâyî'den me'hûz olup Fârisî'de zamm-ı cîm ile
“çüft” ve 'Arabî'de feth-i zâ ile “zevc” dirler.

ÇİFTE: Esb vesâ'ir ḥayvanâtîñ pây-pîle depmesi ma'nâsına cîm-i 'Acemiyyeniñ kesri
ile müsta'meldir. Fârisî'de zamm-ı cîm-i 'Arabiyye ile “cüfte”den ğalaṭ olup
'Arabî'de feth-i râ ve kesr-i fâ ve sükûn-ı sîn ile “refis” dirler.

ÇIFID: Benî-İsrâ'îl esbâtından Yehûda ve Bünyâmin ḳabîlelerinden münşa'ib olan
ṭâ'ife-i ma'rûfeniñ ismi. 'Arabî'de bir nesneyi bilür iken inkâr itmek ma'nâsına
zammeteyn ile “cühûd”dan ğalaṭ olup mu'accemi i'râb-ı merḳûm ve ḥâ-i ḥaṭṭîyi ḥâ-i
hevveze tebdîl ile “cehûd”dur. Taġlîben cümlesi Yehûda'ya nisbet ile Yahûdî demek
şahîḥ olur.

³³⁷ “Veya mestler üzerine çamur ve necasetten korumak için giyilen ayakkabı deri ve benzeri şeyden
olursa mestli yada mestsiz giyilsin üzerine mesh etmek caizdir. Şayet bez ve benzeri bir şeyden olursa
mestsiz giyildiklerinde üzerine mesh etmek caiz değildir. Mest üzerine giyildiği takdirde meshin
ıslaklığı içerisindeki mestlere ulaşıyorsa bunların üstüne mesh etmek caizdir.”

³³⁸ “Mestler üzerine ayakkabı giyerse..”

³³⁹ “Mestler üzerine ayakkabı giyerse...”

CÜFÜN: Göz қаpağı ma'nâsına zamm-ı evveleyn ve sükûn-ı şâliş ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i cîm ve sükûn-ı fâ ile "cefn"den gâlağ olmağla Fârisî'si zamm-ı bâ-yı 'Acemiyye ile pûşîde-i çeşm olur. Ulu'l-ebşâra mestûr olmaya ki nûr-bahşende-i çeşm-i cihân cellet-қudretehu 'ani'n-noқşân hâzretleri (103a) halk-ı dîde-i insânda tertîb ü ibdâ' buyurdıkları yedi perde ve üç ruṭûbet ki evveli perde-i şulbiyye ba'dehû meşîmiyye ba'dehû şebekiyye ba'dehû ruṭûbet-i zucâciyye ba'dehû celîdiyye ba'dehû perde-i 'ankebûtiyye ba'dehû ruṭûbet-i beyziyye ba'dehû perde-i 'inebiyye ba'dehû қarniyye ba'dehû kesr-i ḥâ ile mülteḥimme olmağla bu kıṭ'ada cem' olmuştur.

Kıṭ'a:

Kerd âferîd-kâr-ı Ta'âlâ be-luṭf-i ḥ'îş
Çeşmet be-heft perde vü se âb-ı münkasim
Şulb ü meşîme şebeke zücâcî vü bes celîd
Pes 'ankebût u beyz u 'ineb қarn-i mülteḥim³⁴⁰

'ibreten li'n-nâzirîn kayd olundu.

ÇAKAL: Kelb-i cebelî envâ'ından ḥayvân-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de kesr-i şîn ve medd-i ğayn-ı mu'cemeteyn ile "şığal"den gâlağ olup 'Arabî'de ismi kesr-i 'ayn ve teşdîd-i lâm ile "ıllûz" ve künyeti ibn-i âvîdir.

ÇAKŞIR: Ba'zı nesnelere kaç u ḥıyâte ile ayağ giyilen şevb-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i cîm-i 'Acemiyye ve sükûn-ı hâ-i mu'ceme ve kesr ve medd-i cîm-i 'Arabiyye ile "cah-cîr"den gâlağ olup muḥdeşâtdan olmağla 'Arabî'de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık. Tenvîr-i müdde'î Mekke-i Mükerreme şerrefhallâhu ilâ yevmi'l-қıyâme ve 'ala-fâtihihâ ezka't-tahiyyede mücâveretimiz hengâmında ğuş-zed-i faқîr olmuştur ki şürefâ-yı kirâmdan 'aқl-ı sedâd ile mevşûf ve naşfet ü ğarîb-nüvâzı ile ma'rûf Şerif Musâ'id-i merḥûmuñ ba'zen çahcîr ve semmûr nâfesi ferve lübs buyurdıkları (103b) şürefâ-yı sâ'ireniñ mesmû'ları olduğda dîvân taleb idüp cümlesi maḥall-i dîvâna müctemi' olduklarında yek-zebân şerîf-i Mekke'ye ḥıṭâb idüp: "Sen beliñe uçқur bağlayup ve düşîña medbûğ cild-i ḥayvân alur imişsin. Bunlar Türk resmi ve âdetidir. Bizim resmimiz 'Arab қânûnudur. Eger terk itmez iseñ biz seni terk ideriz." didikleri anda çahûr ve kürki ihrâc ve ḥuzûrlarında etbâ'ına i'tâ eylemiş.

ÇAKMAK: Та'şa darb ile şerâre peydâ olan âhen pâreniñ ismi. Fârisî'de feth-i cîm-i 'Acemiyye ve sükûn-ı ḥâ ile "çahmâḥ"dan gâlağ olup 'Arabî'de feth-i zâ ve sükûn-ı nûn ile "zend" dirler.

³⁴⁰ "Allâhü Ta'âlâ lutf u keremiyle senin gözünü yedi perde ve bölünmüş üç sudan yarattı.

Bunlar asma, dölyatağı, camcı ağı, çiğ sonrası, örümcek, yumurtayla etli boynuz üzümü."

ÇEKİC: Demürden maşnû‘ âlet-i ma‘rûfeniñ ismi. Fârisî'de medd-i cîm-i ‘Acemiyye ve zamm-ı kâf ve vâv ile “çäküc”den ğalaţ olup ‘Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı tâ ile “mıtrağa” dirler. Çeküc egerçi dahî akrebdır. Lâkin lisân-ı Fârisî'de degirmân tâşını keskin eyledikleri âlete tahşîş eylemişlerdir.

CÜLLÂBİYYE: Sükker ve arpa şuyı ile miqdâr-ı ma‘lûme tabh olunmuş şerbetiñ ismi. Fârisî'de zamm-ı cîm-i ‘Arabiyye ve fetḥ ve medd-i lâm ile “cülâb”dan ğalaţdır. Şerbet-i merķûm ekşer envâ‘-ı ħummâya ‘ilâc-ı berü's-sâ‘a olmağla cennetmekân firdevs-âşiyân selâtîn-i pîşîn ħazerâtınıñ vâlideğânından bir zât-ı ‘aleyyetü’s-şân vaķfı olmağla serây-ı ‘atîķ-i ‘âmirede teberdâran tabh idüp (104a) ħafazanallâhu ve iyyâküm maĥmûm olanlara ile'l-ân i‘tâ iderler. Ammâ kütüb-i tıbbiyyede cüllâb diyü muĥarrer sükker-i ebyaz bir cüz' ve yağmûr şuyı üç cüz' ve bîd-i müşk şuyı ve gül-âb ikişer cüz' cümlesini tabh ve kıvâma getirülen devâ-yı ma‘rûf ki ħummeyât ‘aţşına ve ħarâret-i mî'de ve kebed ve çiçek ve kızamık ve ħummâ-yı daķķ ve su‘âl ile olan ħummeyât-ı ħârâra nâfi‘ ve âlât-ı nefsi muķavvi vü müleyyin ve munażzic ve a‘zâyı muķavvi ve bevl ve ‘araķı müdrir ve evrâm-ı bâtınaya müfid ve müferriḥ ü laţîf devâdır.

CİLÂ-YI VAṬAN: Vaṭanını terk itmek ma‘nâsına kesr-i cîm ile müsta‘meldir. ‘Arabî'de fetḥ-i cîm ile “celâ-yı vaṭan”dan ğalaţ olup Fârisî'si kesr-i hâ ve sükûn-ı şîn ve nûn ve fetḥ-i tâ ile “ĥişten-câ” olur. Ĥafî degildir ki kesr-i cîm ile cilâ bir nesneyi âşikâre eylemek ve çeşmi rûşen kılmak ma‘nâlarını ifade ider. Ammâ fetḥ-i cîm ile celâ vaṭanından dûr u ba‘îd olmağa dirler. Menşe'-i ğalaţ vaṭanından tard ü teb‘îd olunanlara kesr-i hemze ve sükûn-ı cîm ile iclâ ıtlâķ olundığından ola ve vaṭan insanıñ maskaţ-ı re'si olan maĥall olmayup sâkin olduğı maĥall ma‘nâsına mevzû‘iyyeti gibi Medîne-i Münevvere³⁴¹ حب الوطن على ساكنها ائى التحايا nın ismi olmağla

³⁴² من الايمان ĥadış-i şerîfini muĥaddisîn ħazerâtı ĥubb-ı Yeşrib ile tefsîr buyurmuşlar.

(104b) Ya‘ni ma‘nâ-yı şerîf, Medîne-i Münevvere'ye muĥabbet kemâl-i imândandır, dimeği ifâde buyurur.

ÇELTİK: Kabağı çıkmamış pirinciñ ismi. Fârisî'de fetḥ-i şîn ve sükûn-ı lâm ve âĥirde kâf-ı ‘Arabiyye ile “şeltûk”dan ğalaţ olup ‘Arabî'de kesr-i ‘ayn ve sükûn-ı zâ-i mu‘ceme ile “‘izbet” dirler.

ÇİLİNGİR: Demür kilid ve emşâli âhen i‘mâl idenleriñ ismi. Fârisî'de kesr-i cîm-i ‘Arabiyye ve sükûn-ı nûn ve fetḥ-i kâf-ı Fârisiyye ile “cilânger”den ğalaţ olup ‘Arabî'de luğat-ı müvellede olarak zamm-ı kâf ile “ķufilâti” dirler.

ÇİLE: Dervîşâniñ vaĥdet-nişîn olmaları ma‘nâsına tahfif-i lâm ile müsta‘meldir. Fârisî'de kırķ gün dervîşâniñ ĥalvetde tırmaları ma‘nâsına kesr-i cîm-i Fârisiyye ve teşdîd-i lâm ile “çille”den ğalaţ olup ‘Arabî'de iştilâĥ-ı şûfiyân olarak erba‘în dirler.

³⁴¹ “En güzel selamlar onun sakinin üzerine olsun.”

³⁴² “Vatan sevgisi imandandır.”

Fâ'ide: Lisân-ı Fârisî'de çille lâm-ı müşedded ile üç ma'nâya gelür. Evveli muharrer olan, şânîsi faşl-ı şitâda vâkı' eyyâm-ı zemherîr ki kırk gün i'tibâriyle 'Arabî'de erba'în dirler. Şâlişi nisvânîñ vaz'-ı hamlinden soñra eyyâm-ı nifâslarıdır. Ammâ taħfif-i lâm ile çile ancak ibrişimden i'mâl olunan yay kirisine itlâk olunur.

ÇULHÂ: Ricâl ü nisâdan ma'rûf bez tokuyucularıñ ismi. Fârisî'de zamm-ı cîm-i 'Arabîyye ve teşdîd-i lâm ile "cüllâh"dan (105a) ğalağ olup 'Arabî'de medd-i hâ-i mühmele ile "hânik" dirler. Vech-i tesmiye-i Fârisî ve Türkî cülâh ve cülehe Fârisî'de 'ankebûtuñ ismi olup nesc eylediği şebîkeye teşbîhen itlâk olunması ba'îd degildir.

CEMÂZİYE'L-EVVEL: Şühûr-ı 'Arabîyyeniñ evveli muharrerden 'add ile mâh-ı pencüm olup feth-i cîm ve kesr ve zâl-i mu'ceme ve şıfat-ı tezkir ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı cîm ve feth ve medd-i dâl-ı mühmele ve şıfat-ı te'nîş ile "cümâde'l-ûlâ"dan ğalağ olup Fârisî'de ibtidâ'-i mâh-hâ ferverdîn mâh-ı celâlîden 'add ile beşinci mâh ? mâh olur.

Fâ'ide: Cumâdâ habârâ vezninde mü'enneş olmağla şıfat-ı mevşûfa muṭâbakat şürûṭuna mebnî cumâde'l-ûlâ ve cumâze'l-uḥrâ veya el-âḥire olur. Ammâ erba'în müzekker olmaları ile evvel ve âḥir tavşif olunur. Ma'lûm ola ki rebî' 'inde'l-'Arab iki nev' olup birine rebî'-i şühûr dirler. Ba'de's-şâfer 'add olunan şehreyn-i ma'rûfeyne dirler. Hîn-i ta'bîrde şehri rebî'ül-evvel ve şehri rebî'ül-âḥir itlâk iderler. Digeri rebî'-i ezminedir ki evveli çemen ü şükûfeleriñ vaqt-i kemâli olup şânîsi mîve vü eṣmârîñ vaqt-i kemâlidir. Bunlara vaqt-i isti'mâlde er-rebî'ül-evvel ve er-rebî'üş-şânî ta'bîr iderler. Ve şühûr-ı işnâ-'aşeri altı faşl i'tibâriyle ikisine rebî'ül-evvel ve ikisine şayf (105b) ve ikisine ḥarâretü's-şayf ya'ni yaz gününüñ ḥarâreti ma'nâsına feth-i kâf ve sükûn-ı yâ ile "ḳayz" ve ikisine rebî'-i şânî ve ikisine ḥarîf ve ikisine şitâ dirler. Eyyâm-ı şühûr-ı 'Arabîyye'niñ su'ûd u nuḥûsı beyt-i âti'l-beyânîñ sâde ve mücevher ḥurûfundan müstebândır. Beyit:

تعود ليال بضد الامل³⁴³

محبك يرعى هواك فهل

Lafz-ı muḥibbekde evvelen iki ḥarf sâde ve üçüncü menḳûṭ ve dördüncü yine sâde vâkı' olmağla beher şehri-i 'Arabîyye'niñ evvelinden ikinci günü sa'd ve üçüncü günü naḥs dimekdir. Ya'ni her şehri-i 'Arabîyye'niñ üçüncü ve beşinci ve on üçüncü ve on altıncı ve yirmi birinci ve yirmi dördüncü ve yirmi beşinci günleri naḥs olduğı âşikâr olur. Ve şehri-i kâmil giceleri teşliş olup 'inde'l-'Arab on isim ile müsemmâdır. Evvel şehri-i kameriyyeden üç giceye gurer ve üçine nuḳal ve üçine tûta' ve üçine 'üşer ve üçine buyez ve üçine durâf ve üçine zulem ve üçine cüfâris ve üçine du'âdi ve üçine muḥâḳ dirler. Ve ḥükm ü emşâlden³⁴⁴ يكره السفر في الحاق daḥi ma'lûm oldu ki her şehriñ âḥirinde olan üç giceye itlâk olunur.

³⁴³ "Seni seven kişi sevgini arar. Geceler hiç beklenenin aksine döner mi?"

³⁴⁴ "Muhakta (kameri ayın son üç gecesi) yolculuğa çıkma hoş karşılanmaz."

“Es-Sâmi fi'l-Esâmi” nâm müellefde meḥâkıñ daḥi beher gicesiniñ ism-i maḥşûsı olup evvel gicesi ki şehriñ yirmi sekizinci gicesidir, da'câ dirler. Ve yirmi tokuzuncı giceye si'râr ve otuzuncı giceye ḳulte ıtlâkı (106a) muḥarrerdir. Vech-i tesmiye-i şühûr-ı 'Arabıyye bu şûretde taşḥîḥ-gerde-i faḳîrdir ki muḥarrem 'inde'l-'Arab şehri merḳûmda ḥarb-i kıtâl ḥaram olmasındır. Şafer bu şehirde muḥârebe için cümle ḥânelerinden ḥurûc ile maḥall ü me'vâları ḥâli ḳalmasıdır. Rebî'ayn şehri sâbıkda mütena'im oldukları ḡanâyimden şehir ü diyârları ni'am-ı firâvân vücûduyla vaḳt-i rebî'a müşâbih olmasıdır. Cumâdeyn şehreyn-i sâbıkeynde mâlik-i yesâr olmaları ile ḥânelerinde cemâdât şûretinde âramları veya şehreyn-i merḳûmeynde şürû' olunan umûr ḥitâm-pezîr olmayup câmid olmasıdır.

Receb vasaṭ-ı sene olmaḡla ortanca barmaklar ma'nâsına olan revâcibden veya ta'zîm ma'nâsına olan tercîbden me'ḥûz olmasıdır. Şa'bân bu şehirde derneklerin cem' itmeleri ile teşa'ubdan me'ḥûz olmasıdır. Ramazân ḡâyet-i ḥarâret ma'nâsına olan remzadan me'ḥûz olmasıdır. Şevvâl ³⁴⁵ شالت الابل اذنا بما dan me'ḥûzdur. Ya'ni develer ḳuyruklarını ḳaldırdılar ve toḡurdular demektir. Zî'l-ḳa'de şâḥib-i ḳu'ûd ma'nâsına bu şehirde sefer ü muḥârebeden mücânebetleridir. Zî'l-ḥicce mine'l-ḳadîm şehir-i merḳûmda ḥacc ü ṭavâf olduḡı ma'lûmdur.

CİMBİSTİRE: Kıl ḳopardıkları âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Muḥtere'ât-ı müt'e'acemân-ı Rûm'dan ba'zîñ va'z eylediḡi çinmüstüre imiş. (106b) Çîn-i mûy-sütürreden muḥaffef, lâkin âlet-i merḳûmeniñ ism-i ḥâşî 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı nûn ile “minkâş” ve Fârisî'de zamm-ı mîm ve vâv-ı mechûle ve kesr ve medd-i cîm-i 'Acemiyye ile “mücîne”dir. Ve minkâş-ı merḳûmı aḳmişe nesc idenler daḥi isti'mâl ile taḥrîf idüp menfec didikleri meşḥûrdur.

CİMCİME: Demâḡı müşt Emil ḳafa kemüḡi ma'nâsına kesr-i cîmeyn ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı cîmeyn ve sükûn-ı mîm-i evvel ve feth-i şâni ile “cümcüme”den ḡalaṭ olup Fârisî'de kâse-i ser ma'nâsına bi-'aynihî “cümcüme” dirler.

CEMEDÂN: Ebnâ-yı sebîl derûnuna eşyâ va'z eyledikleri ilikli ma'rûf ḥurcuñ ismi. Fârisî'de medd-i cîm ile “câme-dân”dan ḡalaṭ olup 'Arabî'de feth-i mîm ve sükûn-ı kâf ile “mekfûfe” dirler.

ÇEMİŞ: Leked-zen ya'ni çifte uran ḳaṭıra ıtlâkı şâyi'dir. Fârisî'de feth-i cîm-i 'Acemiyye ve zamm ve medd-i mîm ile “çemûş”dan ḡalaṭ olup 'Arabî'de depmek ma'nâsına feth-i râ ve sükûn-ı fâ ile “refs” mevzû' olmaḡla baḡal-râfis dirler. Lisân-ı Fârisî'de aşlı cemûş olduḡına Kemâl-i İsmâ'il'iñ “Taḳşîm-ı Mîrâs”da nazm eylediḡi ḡazeliñ bu beyti şâhiddir.

Beyit

Ân ester-i cemûş u leked-zen ez-ân men

³⁴⁵ “Develer kuyruklarını yukarı kaldırıp doḡurdular.”

V'ân gürbe-i muşâhib-i bâbâ ez-ân tû³⁴⁶

İstitrâd: Diyâr-ı Fürs'de bir mütemevvil bâzîrgân fevt ve nihâyet derecede zeyrek ü ebleh iki veled terk eyledikde püser-i 'âkîl birâderi bî-shu'ûri îgfâl ile mîrâs-ı pezeri taqsîmleri gûş-zed-i zûrafâ-yı (107a) A'câm olduĝda gûn-â-gûn kaşâyid ü ĝazeller ile taqsîm-i mîrâsların beyânı görülmüşdür. Nâdire-gûyân-ı zamândan hâher-zâde-i râķimü'l-hurûf Mehmed Nebîl Efendi ebķâhallâhu te'âlâ bi'l-'ömrî's-sermedî cenâblarının revîş-i merķûmda keşîde-i silk-i intizâmları ĝazel-i bî-bedel kaydî becâ görüldi.

Nazm:

În hâne-i harâb ki yek-ser ez-ân-ı men
Cünbiş fezâ nezâret-i dünyâ ez-ân-ı tû³⁴⁷

În bâĝhâ ki dâhil-i sûrest ez-ân-ı men
Şahrâ vü kûh u deşt ser-â-pâ ez-ân-ı tû³⁴⁸

Ân keştî-i büzürg-i bed-endâm ez-ân-ı men
Zevraķçe-i muşanna'-i bâbâ ez-ân-ı tû³⁴⁹

În pest-pâye bende-i meh-rû ez-ân-ı men
Ân mihr ü mâh-ı 'âlem-i bâlâ ez-ân-ı tû³⁵⁰

În gevher-i şaĝîr ki sengest ez-ân-ı men
Âvîze-i bilûr-ı mu'allâ ez-ân-ı tû³⁵¹

Ân kîne-dâr üştür-i ser-keş ez-ân-ı men
În dîk-i hoş-sadâ-yı feraĝ-zâ ez-ân-ı tû³⁵²

Râzî şeved Nebîl ez-în devlet-i pezer
Mülk-i cihân u şevket-i Dârâ ez-ân-ı tû³⁵³

ÇİMŞİD: Hâzret-i Nûh neciyyullâh zamânında iki bin yedi yüz târihlerinde pâdişâh olup elsine-i şu'arâ-yı Rûm ve 'Acem'de câm u tâc ile mezkûr eşher-i mülûk-ı Pişdâdiyân ve evlâd-ı Hûşeng ve Kiyûmers'den şâh-ı ma'rûfuñ ismi. Kesr-i cîm-i Fârisiyye ve sükûn-ı mîm ile müsta'meldir. Fârisî'de fetĥ-i cîm-i 'Arabiyye ve sükûn-ı mîm ile "Cemşîd"den ĝalaţ olup iki lafzdan mürekkebdir ki ulu pâdişâh ma'nâsına olan cem' ve ĝüneş ma'nâsına olan şîdden veya şâĝar-ı âfitâb (107b) ma'nâsına olan

³⁴⁶ Çifte vuran ve tepen katır benim olsun, babanın can dostu kedisi de senin olsun.

³⁴⁷ Bu harap ev baştan başa benimdir. Keyif artıran dünya seyri senindir.

³⁴⁸ Etrafı çevrili bu bağlar benimdir. Çöl, daĝ ve kır baştan başa senindir.

³⁴⁹ Harab olmuş bu büyük gemi benimdir. Büyüklerin süslü küçük kayığı senindir.

³⁵⁰ Ay yüzlü sevgilinin (ayak altında kalmış) kölesi benim.

³⁵¹ Taştan olan bu küçük mücevher benimdir. Asılmış billur avize senindir.

³⁵² O serkeş kindar deve benimdir. O ferahlık veren hoş sadalı horoz senindir.

³⁵³ Nebil bu baba devletinden razıdır. Cihanın mülkü ve Dara'nın şevketi senindir.

câm-ı şiddet muhaffef olup hasenü'l-vech ve 'azîmü's-şân olan pâdişâhâna tesmiye olunmuşdur.

Biri hâzret-i Süleymân 'ala-nebiyyinâ ve 'aleyhisselâmdir. Digeri muharrer olan şâhdır. Ve âheri İskender'dir. Miyânlarında fark budur ki bâd ü taht ve mülk-i cihân yâd olunur ise hâzret-i Süleymân murâddır. Ve câm ü şerâb ve şanâyî-i muhtelif zîkr olunur ise Cemşîd-i merķûm murâddır. Ve âyîne ve emşâli naql olunur ise İskender murâddır. Ve cîn ü şeyâtîn şâh-ı merķûma musahhar olup üç yüz sene bilâ-illetin ve kıletin ve zilletin pâdişâh olduğı raķam-zede-i müverrihîndir.

İstitrâd: Şâh-ı Cemşîd-i mesfûr: “Evâhîr-i saltanatında âyîn-i Mecûsî'yi terk ve da'vâ-yı ulûhiyyet ile kendü timsâlinde bî-hadd aşnâm peydâ ve zîr-destânı eţrâf-ı bilâda irsâl ü ib'âs idüp beni görmege a'zâr ü 'avâ'ıkı olanlar bunlara perestîş eylesünler.” diyü ra'ıyyet ü 'askerîsine cebr eylediği eyyâmda âl-i İrem veya 'Âd'dan Dejhûhat hâkimi ya'ni Kudûs-i Akdes veya arz-ı Filistin mâliki Mirdâs-ı 'Arabî'yi veledi Dahhâk-ı mârî ta'lim-i iblîs-i pür-telbîs ile pezeri Mirdâs'ı hafr-ı bi'rde rast ve ilkâ-yı çâh helâk idüp maħaline pâdişâh olduĝda Cemşîd'den rû-gerdân olan sipâh u ra'ıyyet Dahhâk-ı mârîye ilticâ vü mütâba'at itmeleri ile Dahhâk (108a) arz-ı Bâbil'e ve zemîn-i İrân'a müstevlî olur.

Cemşîd ferr ü haşmet ve keşret ü kuvvet-i Dahhâk'a tâb-âver olmayup firâr ü ĝaybûbet ider. Yüz sene ĝâ'ib olduĝdan sonra deryâ-yı Çîn sevâhilinden zuhûrı mesmû' olduĝda bir tarîķ ile ahz ve depesinden minşâr ile dü-pâre olunmak mervîdir. Bundan sonra Dahhâk bilâ-mezâhim tûlen ve 'arzen ve şarķen ve ĝarben cemî'-i memâlike mâlik ve tarab u nûş u şafâya sâlik iken bir gice rü'yâsında bir tâze cüvân elinde gürz-i ĝâvser gelüp yek-đarb ile kendüyi tahtından ser-nigûn ve geçüp yerine cülûs ider. 'Ale's-şabâh kâhinleri cem' ve te'vîl-i rü'yâsını su'âl eyledikte bi'l-cümle kehene yek-zebân-ı ittifâķ “Âl-i Cemşîd'den bir cüvân seni helâk ile yeriñe pâdişâh olacaktır.” kelâmlarına mebnî Dahhâk-ı mârî âl-i Cemşîd'den ricâl ü nisâ vü eţfâl ve hâmil olan 'avretleri ķatlı-i 'âm ile i'dâm ider. ³⁵⁴ العبد يدبر والقضاء يضحك

Müfâdı nebîre-i Cemşîd'den Âbtîn nâm bir şahşîñ zevcesi Feridûn'a hâmil iken bir takrîb hamlını ihfâ ve dâmen-i kûh-ı Elvend'e veya kûh-ı Mâvend'e firâr ider. Ol kûhsârda sâkin Salamon nâm hâkîm 'alâ-ķavlin Fisâĝores her ķangısı ise 'avret hâkîmiñ olduğı ĝâra vuşûlünde vaz'-ı haml idüp Feridûn'u hâkîme teslîm ve kendi (108b) 'avd ü ric'at ider. Hâkîm-i mezbûr bir ĝâv ittihâz ve Bermâyûn diyü telķib ve Feridûn'a murđî'a ta'yîn ider. Tâ ol vaķt ki Feridûn hadd-i bulûĝa resîde olup ³⁵⁵ بشر القاتل بالقتل ولو بعد حين neşîdesi nümâyân ve Dahhâk-ı mârîniñ ķahr ü demârî vaķti ķarîb olduĝda inşâallahü'l-mute'âl harf-i dâlda Drefş-i ĝaveyânî taşhîhimizde tafşîl olunacak ĝave-i Âhenger nâm şahş Drefş-i ĝaveyânî ile meşhûr sancağı ĝüşâd ü hürûc idüp Feridûn'ı bulduĝda ta'lim-i hâkîm-i mersûm ile âhenger-i merķûm

³⁵⁴ “Kul tedbirini alır kaza ise seni kurban eder..”

³⁵⁵ “Katili belli bir zaman sonra da olsa ölümlle müjdeleyin.”

Feridûn'a murdi'ası olan Gâv'in başı timsâlinde bir gürz-i gâv-peyker i'mâl idüp Daḥḥâk'ı ol gürz ile darb ü bende çekmiştir.

El-yevm bilâd-ı Hind'de Mecûs tâ'ifesi öküz bevlî ile iğtisâl ve necâsetini misk ü za'ferân ile ḥall idüp pîşânîlerine anıñla bir ḥaṭ çekerler. İltihâb-ı nâr-ı Mecûs âb u tâb-ı aşnâm-ı menḥûs-ı Daḥḥâk ile munṭafî olmuş iken tekrâr fûrûzân iden Feridûn olduğı raḡam-zede-i ḡalem-i Firdevsî-i Ṭûsî'dir.

Muḥtere'ât: Şâh-ı Cemşîd zîr-destâni olan cemi'-i nâsı aḡsâm-ı erba'aya taḡsîm idüp ḡısm-ı evveline kâtûri tesmiye ve ḡadr-i kifâye ma'âş ta'yîni ile süvâri ve 'ulûm-ı zâhire ve bâṭına ta'lîm ü ta'allûmüne ḡıyâmların recâ ider. ḡısm-ı şânîye Yensâri tesmiyesiyle kezâlik ma'âş ta'yîni ile süvâri (109a) ve piyâde ceng ü peygâr ta'lîminde daḡıka fevt itmeler ve ḡısm-ı şâlişe Nesûdî tesmiyesiyle zîrâ'at ü ḡarâset ve bâḡ u bâḡçeler peydâ eylemeler ve ḡısm-ı râbi'ine âhenî tesmiyesiyle erbâb-ı ḡırefden olup envâ'-ı şânâyî' ta'lîm ü ta'allûm eylemeler emr ü fermânına mebnî zamânında çadır dikmek ve ḡammâm yapmak ve ṭabl ve surna ve envâ'i sazlar düzmek ve 'aşr-ı 'ineb ile şerâb ve pekmez peydâ eylemek ve dûdü'l-ḡaz ile ipek ve ibrişim ḡâşıl eylemek ve iplik ve yûñ ile fetîle itmek ve ṭoḡuyup eşvâb ḡaṭ' u ḡıyâta eylemek ve tertîb ü ta'yîn-i leşker ve âyîn-i dîvân ve terbiye-i evlâd ve envâ'i 'ıṭriyyât ü edhân peydâ eylemek ve şehirden şehre ve ḡurâya ṭarîḡ peydâ eylemek ve menâzilde misâfir-ḡâne ve 'imâret yapmak ve ḡafr-ı âbâr ve ḡarḡ-ı ḡandaḡ ile icrâ-yı miyâh vesâ'ir bunlar emşâli şeyler zuhûr eylemiştir.

ÇİMŞİR: Berrî ve bustânî olup ikisi de dâ'imü'l-ḡadr ve bustânîsi meşhûr ve berrîsine aḡâc-ı çimşiri dirler. Evrâḡı bustânîye şebîh, lâkin mevzûn u 'âlî ve be-ḡâyet saḡt dıraḡtlı olmaḡla ḡîzem-pârelerinden muşṭ u mil'aḡa vesâ'ir eşyâ i'mâl iderler. Ve iki nev'iniñ ism-i meşhûrî Fârisî'de feth-ı şîn ve sükûn-ı mîm ile “şemşâd”dan ḡalaṭ olup 'Arabî'de Süryânî'den mu'arreb feth-i bâ ve kesr-i ḡâf ve sükûn-ı sîn ile “baḡıs” (109b) olduğı kütüb-i luḡâtte görülmüşdür.

CUM'A: Eyyâm-ı usbû'dan yevm-i ma'rûfuñ ismi. Zamm-ı cîm ve sükûn-ı mîm ile müsta'meldir. 'Arabî'de efşâḡı zamm-ı cîm ve mîm ile olup Fârisî'de medd-i hemze ile “âzîne” dirler.

Fâ'ide: Cumû'a zamm-ı mîm ile ictimâ'dan isim olduḡında ḡîl ü ḡâl olmayup sükûn-ı mîmde iḡtilâf vâḡî'dir. Bu ḡavilde yine ictimâ'dan isim olup ḡavl-i âḡirde cum'a bi-ma'ne'l-mef'ûl mülâḡaza olunur ise fevcü'l-mecmû' ve bi-ma'ne'l-fâ'il mülâḡaza olunur ise vaktü'l-câmi' ma'nâlarına olup ³⁵⁶ فحركوا الفاعل لقوته وسكنوا المفعول لضعفه bu ḡâ'ide-i külliyyeye fu'ale vezinde ḡuḡake ve ḡümeze ve lümeze emşâlinde câridir. 'Alâ külli't-taḡâdir aşlı yevmü'l-cum'ate olup keşret-i isti'mâlden muzâf-ı

³⁵⁶ “Faili kuvvetinden dolayı harekelemişler. Mefulu da zayıflıḡından dolayı sakin yapmışlardır.”

hazf olunmuştur. Lâkin zamm-ı mîmiñ feşâhat ü kuvvetine esta'izubillâh اذا نودي للصلاة
357 من يوم الجمعة âyet-i kerîmesi şâhid-i kavî ve bürhân-ı dâfidir.

CÜMEL: Bir nev'-i hisâbdır ki ehl-i evfâk ve cifr ü hisâbiyyûn ıstılâhlarında üç nev' olup zamm-ı cîm ve feth-i mîm ve sükûn-ı lâm ile cümel-i şağîr ve cümel-i kebîr ve cümel-i ekber dirler. 'Arabî'de zamm-ı cîm ve feth ve teşdîd-i mîm ile "cümmel" efşâhdır. Cümmel-i şağîr ma'rûf u müsta'mel olan hisâb-ı ebceddir ki meşelâ ism-i Muḥammed toḫsan iki hisâb olunur. Cümmel-i kebîr ebced ḥurûfunuñ isminiñ ḥurûfunuñ 'adedidir. Yine ism-i (110a) Muḥammed hisâb olunduḡda "م م ي م" kırâ'atiyle toḫsan 'aded olup hâ toḫuz ve mîm-i şânî yine toḫsan ve dâl otuz beş 'aded hisâb olunmaḡla cümmel-i kebîr hisâbıyla ism-i Muḥammed iki yüz yirmi dört hisâb olunur. Cümmel-i ekber meşelâ yine ism-i Muḥammediñ mîm-i evveli 'aded-i erba'ine dâl olmaḡla "ا و ر ب ع و ي ن" ḥurûfları üç yüz otuz üç ider. Hâ şemâniye olmaḡla "ث م و ا ن ي" altı yüz altı 'aded ider. Ve mîm-i şâniye kezâlik ve dâl dört 'aded olmaḡla "ا و ر ب ع" ḥurûfları 'adedi iki yüz yetmiş sekiz olmaḡla cümmel-i ekber hisâbıyla ism-i Muḥammed biñ beş yüz elli hisâb olunur.

ÇINAR: 'Âlî vü meşhûr dırahtıñ ismi. Kesr-i cîm ile müsta'meldir. Fârisî'de feth-i cîm ile "çenâr"dan ġalaḡ olup mu'arrebî kesr-i şad ile "şınâr"dır.

CENÂZE: Feth-i cîm ile meyyit ma'nâsına isti'mâlî şâyî'dir. 'Arabî'de kesr-i cîm efşâh olup feth-i cîm ile "tenşûy" didikleri serîriñ ismi olduḡına e'imme-i luġâtden Aşma'î ve ibn-i A'râbî ittifâk eylemişlerdir. Ammâ Ebû 'Ömerü'z-Zâhid Şa'leb'den 'aksini rivâyet eyledigini mübeyyin 358 الاعلى للاعلى والاسفل للاسفل dimişlerdir. Fârisî'de ism-i cenâze zamm-ı mîm ve sükûn-ı râ ile "mürde"dir.

CENDERE: Ekşeri mücellidler isti'mâl ider. Mengene daḡi dirler. Üzüm şuyı ve duhn ihrâcı için vesâ'ir nesneleri daḡi 'asr için isti'mâl olan âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Feth-i cîm ile (110b) müsta'meldir. Fârisî'de zamm-ı cîm ve sükûn-ı nûn ile "cündere"den ġalaḡ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı lâm ile "milzeme" dirler.

ÇİNİZNİK: Reh-i rast-ı Anaḡolı'da Dil nâm ma'berden 'ubûr olunduḡda kendüye mensûb buḡayreniñ şadında vâkı' vü ma'rûf kıryeniñ ismi. "Merâşıdü'l-İttilâ'î 'alâ Esmâ'l-Emkineti ve'l-Bikâ'" nâm mü'ellefinde feth-i hemze ve sükûn-ı zâ ile Eznîk'den ġalaḡ olduḡı muḡarrerdir. Menşe'-i ġalaḡ bu ola ki selâtin-i âl-i 'Oşmân eyyedehullâhu devletehüm ilâ âḡiri'z-zamân ḡazerâtı belde-i Burûsa'yı ba'de'l-feth meftûr-ı cibillî olan tıynet-i ḡaseneleri şemeresi binâ vü iḡyâ buyurulan ma'âbid ü mesâcid ve 'imârât-ı sâ'irelerini tezyîn için bilâd-ı 'Acem'den isticlâb buyurdıkları kâşî-gerleri kırye-i merḡûmeniñ âb u hevâsı muvâfık-ı 'amelleri olduḡına mebnî ol

357 "Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman .." 62/Cum'a-9

358 "Üstteki üstte zikredilen içindir. Alttaki ise altta zikredilen içindir. (Üstteki cenaze lafzı ölü içindir. Alttaki cinaze ise yatak anlamındadır.)"

ķaryede iskân ve hûner-destleri olan ġâyet a'lâ vü münakķaş ü laţîf kâşîler Burûsa'da görüldüğünden ķatû'n-naţar âsitâne-i 'aliyyede cevâmî'-i ķadîmelerinde daġi müşâheddir. Ķavl-i muġarreri mü'eyyed "Ĥâce Târîġi"nde maġall-i merķûm ķaryetü'l-kâşî ve ķaryetü'l-kâci diyü muķayyedir. Ve kâşîye Tûrkî'de ķini dimeleri ile ķarye-i mezbûra ķini ezinigi diyerek kesret-i isti'mâl ile Ķîniznik olmuşdur.

ĶENGÂR: Ma'rûf yeşil boyadır ki ma'denî ve 'amelî olur. Ma'denîsi ma'âdin-i nuşâsda bulunur. 'Amelisiniñ şuver-i 'adîdesi (111a) olmaġla esheli ince bâķır levġalarını bir żarfa vaţ' idüp ve üzerine keskin sirke ķonup ser-pûş ile buġârı sedd olmaķ için bend olunduķdan soñra her on günde açılıp mevcûdı cem' olunan nesnedir. 'Amelî ve ma'denî ismi Fârisî'de feth-i zâ-i 'Acemiyye ve sükûn-ı nûn ile "jengâr"dan ġalaţ olup mu'arربی i'râb-ı merķûm ile "zencâr"dır.

ĶENGEL: Âhen ü ġaşebden i'mâl ve eşyâ âvîze olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i cîm-i 'Acemiyye ve sükûn-ı nûn ve medd-i kâf-ı Fârisiyye ile "çengâl" pençe-i sibâ'a ve ġazf-ı elif ile "çengel" pençe-i murġ-ı şikâriyye dimeleri ile Tûrkî'de isti'mâli teşbîhen bunlardan müste'ârdır. Ammâ müte'ârif ü müsta'mel çengel ma'nâsına 'Arabî'de feth-i 'ayn ve sükûn-ı ķâf ile "aķfâ" ve Fârisî'de feth-i kâf ve zâ-yı 'Acemiyye ile "keje" mevzû'dur.

ĶENE: Zenaġdân ya'ni eñek ki çâneniñ mülâķî olduġı maġall-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de medd-i cîm-i 'Acemiyye ile "çâne"den ġalaţ olup 'Arabî'de fethateyn ile "zeķan" dirler.

ĶUVAL: Derûnuna eşyâ vaţ' olunan żarf-ı ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de zamm-ı cîm-i 'Arabiyye ile "cuval"dan ġalaţ olup 'Arabî'de kesr-i ġayn-ı mu'ceme ile "ġirâre" dirler.

ĶUVALDIZ: Ma'rûf kebîr ibreniñ ismi. (111b) Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb yine zamm-ı cîm-i 'Arabiyye ile "cûvâl-dûz"dan ġalaţ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve feth-i sîn ve teşdîd-i lâm ile "miselle" dirler. Ma'lûmdur ki dûz dûzîden lafzından ism-i fâ'il olup cuval dikici ma'nâsını ifâde ider. Veya dûz dûġten lafzından şîġa-i emr ve vaşf-ı terkîbi ola.

ĶOBAN: Ġanem ü baķar vesâ'ir ġayvânâtı ġüdenleriñ ma'rûf 'alemi. Fârisî'de medd-i bâ-yı 'Acemiyye ile "çûpân"dan ġalaţ olup 'Arabî'de medd-i râ ile "râ'î" dirler.

ĶORAB: Târ-ı şûf-ı ġanem veya penbeden nesc-i dest ile i'mâl ve ricle lûbs olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Zamm-ı cîm-i Fârisiyye ile müsta'meldir. Fârisî'de feth-i kâf ve sükûn-ı vâv ile "gevreb"den ta'rib olunan yine i'râb-ı muġarrer ile "cevreb"den ġalaţdır.

ĶORBA: Erz vesâ'ir ġubûbâtdan tabġ olunan ta'âm-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de tuzlu ma'nâsına olan şûr ve cins-i ta'âm ma'nâsına olan medd-i hemze ile âbâ'dan mürekkeb "şûr-âbâ"niñ muġaffefî zamm-ı şîn ve sükûn-ı râ ile "şûrba"dan ġalaţ olup 'Arabî'de fethateyn ve sükûn-ı ķâf ile "merak" dirler.

ÇUKA: Yüünden nesc olunan metâ'-i Efrencî-i ma'rûfenî ismi. Fârisî'de zamm ve medd-i cîm-i 'Acemiyye ve medd-i hâ-i mu'ceme ile "çûhâ"dan gâlatdır. Muḥdeşâtdan olmağla 'Arabî'de ism-i faşîhine zafer-yâb olamadık. Luğat-i (112a) müvellede olarak cûh ve cuḥa dirler.

ÇUL: Ḥayvânâtîñ zahrına pûşîde olan şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı cîm ve teşdîd-i lâm ile "cüll"den gâlat olup mu'accemi yine zamm-ı cîm-i 'Arabiyye ve sükûn-ı lâm ile "cül"dür.

CÖMERD: Malını bilâ-isrâf lâyıķı üzere şarf ideniñ ismi. Fârisî'de zamm-ı cîm-i 'Arabiyye ile "cûvân-merd"den gâlat olup 'Arabî'de feth-i sîn ile "saḥî" dirler.

CIVA: Ma'âdin-i seb'adan ma'dûd izâbe olunmuş sîme şebîh şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de kesr ve medd-i cîm ile "cîve"den gâlat olup 'Arabî'de kesr ve medd-i zâ ile "zîbaķ" dirler. İki nev' olur. 'Amelîsi zencefreye müşâbih bir nev' ḥaceri izâbe ile ḥâşıl olur ve ma'denişi ekşer sîm ma'âdini saķfından teķâtur ider imiş. Ve ba'zı emkinede maḥşûş ma'deni daḥi mevcûd imiş. Bir deryâ olup ḥîle ile sirķa iderler. Menķabeleri ekâzîb-i meşhûredendir. Ve kimyâgerler iştilâḥında Fârisî'de medd-i hemze ve zamm-ı bâ ve sükûn-ı kâf ile "âbûk" ve mu'arrebî i'râb-ı merķûm ile "âbuķ" olmağla 'abd-i âbiķ demek daḥî gâlat olur.

İstîtrâd: Filliz kesr-i fâ ve lâm-ı müşeddediñ yine kesri ile ma'den ma'nâsına olmağla eş-şeyḥü'r-re'îs İbn-i Sinân'ıñ ma'âdin-i tis'a evzânını fark için keşîde-i nazm eylediği kıt'a tahrîri münâsib-i maḥall oldığına mebnî ḥâme-cünbân oldu.

Kıt'a:

Nüh filizz-i müsteviyyü'l-ḥacm râ çün berkeşî
İḥtilâf-ı vezn dâred her yekî bî-iştibâh

(112b)

Zer legen zîbaķ elem üsrüb dehen erzîz ḥıl
Fızza nid âhen yekî miss ü şebe meh şufr-ı mâh³⁵⁹

ya'ni yüz direm altun işâğa olunur. Bir zarfa cîve vaz' olursa yetmiş bir direme taḥammül ider. Ve kıs 'aleyhi'l-bâķî.

CİYER: A'zâ-i re'îse-i bâṭıniyye-i ḥayvânâtdan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de kesr-i cîm ile "ciger"den gâlat olup 'Arabî'de feth-i kâf ve kesr-i bâ ve sükûn-ı dâl ile "kebid" dirler.

ÇEYİZ: Eşvâb-ı 'arûsa itlâķı şâyi'dir. 'Arabî'de kesr-i cîm ile "cihâz"dan gâlat olup feth-i cîm daḥi luğatdır. Fârisî'de bi-'aynihi kesr-i cîm ile "cihâz" dirler.

³⁵⁹ Hacim açısından eşit olan dokuz maden şüphesizki ağırlık açısından birbirinden farklıdır. Kıt'anın son iki mısraı tercüme edilemedi.

ÇİLEK: Mîve envâ'ından şeceri ve nebâtı olur. Tuta şebîh şey'-i laţîf ve ma'rûfuñ ismi. Süryânî'de "çiklik"den ğalaţ olup böğürtlen envâ'ından olmağla 'Arabî'de zamm-ı 'ayn ve teşdîd ve feth-i lâm ile "ulleyķ" ve Fârisî'de kesr ve medd-i kâf-ı 'Acemiyye ile "ğihe" dirler.

ĦARFÜ'L-ĦÂ'Î'L-MÜHMELE

ĦÂTEM-İ TÂ'Î: Zamân-ı câhiliyyetde Benî-Ṭayy kabîlesinden zuhûr ve cûd u sehâda meşhûr olan şahş-ıñ ismi. Feth-i tâ ve sükûn-ı mîm ile müsta'meldir. 'Arabî'de medd-i ħâ-i mühmele ve kesr-i tâ ve sükûn-ı mîm ile kabîle-i merķûmeniñ re'îsi Ħâtîm bin 'Abdullah bin Sa'd bin el-Ħaşric'iñ ismidir. Künyeti Ebû 'Adlî olup Benî-Ṭayy kabîlesine mensûb olmağla Tâ'î dimişdir. Fârisî'de muħarrer olduğı üzere zebân-zeddîr. (113a) Cüvân-merd-i merķûmuñ vücûdı bî'set-i nebevîye karîb olup veled-i ercemendi 'ahd-i resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellemde şeref-i İslâm ile müşerref olmuşdur ve Ħâtem-i Tâ'î munşarif olmağla ba'zı eş'ârda lâ-yünşarif şeklinde bilâ-tenvîn zikri zarûret-i şî're mebnî olduğı âşikârdır.

ĦÂCÎ: Musķıt-ı farîza-i ħacc ya'ni beyt-i mükërremi tavâf vesâ'ir nüsük-i ħaccı itmâm iden ħaķķında isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de ħâceden müdğam olan elĥâcdan ğalaţ olup Fârisî'de ħâc dirler. Lâkin cüz'îyi külliye nisbet kâ'ide-i mer'iyyesine taţbîķen ya'nî bir ferd-i insân nev'-i insâna nisbet olunduķda insânî itlâķı kabîlinden bir şahş-ı ħâc nev'-i ĥuccâca nisbet ile ħâcî ta'bîrine vâķıf olanlarıñ tefevvûh ü taħrîrinde ğalaţ olmaz.

ĦARIN: Ser-keşlik idüp ħaķķarî giden esbe itlâķı şâyi'dir. Fârisî'de ancaķ ser-keşlik iden esbiñ ismi. Medd-i ħâ-i mu'ceme ile "ĥârûn"dan ğalaţ olup ammâ ħaķķari giri giden esbe 'Arabî'de feth-i ħâ-i mu'ceme ve zamm-ı râ ile "ĥârût" ve Fârisî'de feth-i tâ ve sîn ve sükûn-ı vâv ve nûn ile "tevsen" dirler.

İstiṭrad: Baytarnâmelerde muħarrer olduğı üzere atıñ a'lâsında on iki teşbîh bulunur. Üçi zenân-ı ĥûba beñzeye ya'ni ĥüsn-i manzar ü reftâr ola. Ve saçı ince ve mülâyim ve dırâz ola ve yancıķları nisvân gibi (113b) aşma kıçlı ola. Ve üç maħali daĥi deveye müşâbih ola. Boynı ve kirpikleri kıç siñirleri ve üç maħali daĥi öküze müşâbih ola. Bilekleri ve ħarnı ve kıyruķ yatağı ve üç maħali daĥi ħaţıra müşâbih ola. Ķulakları ve kıyruğı ve tırnâğı ħavl-i digerde yirmi yedi evveli yâlı edâ-yı Türkî'si şâmil ola. Ya'ni yürgen ve yügrük ve yeygen ve yaşsı ve yüksek ve yoğun bilekli ve yumuşaķ tüylü ve yaşdağıc ħarınlu ve yumrı tırnaķlı ve yanaķlı ve yağız ya'ni ħarmâni tîri ve yufķa derilü ve yay boyunlu ve yürekli ve yatağı ğeñiş ve yeyni ya'nî tîz-refṭâr ve yelesi ince ve yidege gelen ve yavaş ve yatğın ve yüzgeç ve yedi yaşında ve yüzi ğüzel ve yiyelü ya'ni mütenâsibü'l-a'zâ ve yırtmaçlı ya'ni ağız yırtmacı yüksek ola ve yacancı ya'ni nefsinî ve râkibini muħâfaza idici ve yırtılmış ya'ni ehl olanıñ rükûbıyla ta'lim olunmuş ola. Bu tafşilde vuķû'-yâfte ğalaţâtımız ıştılâĥât-ı bayâtıraya teba'iyet olmağla 'afv buyurulmaķ der-ĥâstır.

HACAMÂT: Âlet-i ma'rûfe şûret-i ma'lûmede ihrâc-ı dem itmek fi'liniñ ismi. 'Arabî'de kesr-i hâ ile "hicâme"den gâlağ olup Fârisî'de feth-i râ ve sükûn-ı kâf-ı 'Acemiyye ve feth-i zâ ile "regzeden" dirler. Ya'ni rek çamar ve zeden urmağ ma'nâlarını ifâde ider.

HÂLÂ: Ezmine-i şelâşeden âhir-i mâzi ve evvel-i müstağbel ya'ni el-ân ve şimdi ma'nâsına hâlet-i vaqfiñ (114a) gayrı dâ'imâ tekellümde medd-i lâm ile isti'mâli şâyî'dir. 'Arabî'de vaqf ve sükûnuñ mâ-'adâ ya'ni hâlet-i vaşlda tenvîn-i lâm ile "hâlen"den gâlağ olup Fârisî'de medd-i hâ ve yâ ile "hâliyâ" dirler. Lâkin lisân-ı Fûrs'de evâil-i kelimedde hâ-i mühmeleniñ fıkdânı meşhûr olmağla çend kelime ta'cîm ile isti'mâl olunmuşdur. Ve harf-i hânîñ lisân-ı 'Arab'a huşûsiyyetini İmâm-ı Suyûti 'aleyhirrahme beyân eylemişdir. Şimdi ma'nâsına Fârisî'de mevzû' feth-i hemze ve sükûn-ı kâf ile "eknûn"dur.

HÂNİ BALIĞI: Laţîfü'l- manzar sürh-renk ma'rûf balığüñ ismi. Fârisî'de iki lafızdan gâlağ olması münfahimdir. Evveli medd-i hâ-i mu'ceme ile "hâni" havz ma'nâsına olmağla kemâl-i hüsn ü letâfetinden havz balığı demek olur. Şânisi kırmızı renk olmağla hûnîden muharref ola. 'Arabî'de ism-i mahşûşuna zafer-yâb olamadık.

HUDEYBİYYE: Mekke-i müşerreffe harresehallâhu ilâ-yevmi'l-âhire kurbünde bi'r-i ma'rûfuñ ismi. Teşdîd-i yâ-yı şâniye ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı hâ ve feth-i dâl-ı mühmeleteyn ve sükûn-ı yâ-yı evvel ve kesr-i bâ ve taḥfif-i bâ-yı şâniye ile "Hudeybiye" efşah olup "Kâmûs"da edât-ı teb'îd ile kad-teşaddu vâki' olmuşdur. 'Ahd-i nebeviyye aleyhi ekmelü't-taḥiyyede şulḥ-i Hudeybiye ve bey'at-ı rıdvân ve feth-i Mekke-i Mükerrreme 'alâ fâtiḥihâ ezke't-taḥiyye vaq'aları kütüb-i siyerde mufaşşalan muharredir. ³⁶⁰من اراده فاليراجع اليها

İstitrâd: (114b) Evvelâ Mekke-i Mükerrreme'ye kâdı naşb u ta'yîn olunan müfettiş-i fâzıl Süleymân Efendi oldığı zeyl-i Şakâyık'da bu şûretde raqam-zed-i yerâ'a-i 'Uşşâkî-zâde'dir ki biñ yetmiş altı sâli cumâde'l-âhiresinde Mışır kazâsı tefvîz olunup şeyḥü'l-İslâm-ı vaqt Minkârî-zâde Yaḥyâ Efendi merḥûmuñ telḥîşi ile bilâd-ı şelâşeden soñra Mekke-i Mükerrreme kâdı olmağla İslambol kazâsı tevcîh olunmamak bâbında ḥaṭṭ-ı şerîf vârid olmağla ber-muktezâ-yı ḥaṭṭ-ı hümâyûn sene-i mezbûre zi'l-ḥiccesi gürresinden zabṭ itmek üzere müşârün-ileyh Süleymân Efendi'ye tevcîh olunup hâlâ mer'î tertîb-i ma'lûm üzere evvelen Mekke-i Mükerrreme kâdı olan müşârün-ileyh raḥmetullâhi 'aleyh cenâbları imiş.

HADİCE: Ümmü'l-mü'minîñ hadîcetü'l-kübâ radiyallâhu te'âlâ 'anhâ ḥazretleriniñ nâm-ı 'âliyeleri vesâ'ir esmâ-i nisâdan ma'rûf ve gâlağ-ender-gâlağ Ḥatîce daḥi müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i hâ-i mu'ceme ve kesr ve medd-i dâl-i mühmele ile "Ḥadîce"den gâlağdır. Zirâ beyne'l-'Arab feth-i hâ-i mu'ceme ile hadîc esmâ-i ricâlden ve 'alâmet-i te'nîş ile Ḥadîce esmâ-i nisâdan şâyî' olduğuna şâhid meşâhîr-i e'imme-i şâfi'yyeden "Kitâbü'r-Ravz" mü'ellifi İmâm Râfi'î şahâbe-i kirâm

³⁶⁰ "Dileyen oraya bakabilir."

rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în hâzerâtından Hadîc bin Râfi‘ cenâblarının neslinden olduğu resîde-i lihâza-i fakîr olmuştur. Lâkin lûgaten (115a) feth-i hâ ve kesr-i dâl ile hadîc cenîn-i muska‘ ma‘nâsına olduğuna nazaran hadîc ve hadîce evlâd-ı şâgîretü'l-cüşseye tesmiye olunması mülâyimdir.

ĤARÂR: Kıldan nesc olunmuş ma‘rûf çuvalıñ ismi. ‘Arabî’de kesr-i gayn-ı mu‘ceme ile “ğırâr”dan ġala‘ olup Fârisî’de feth-i kâf ve cîm ve sükûn-ı nûn ve hâ ile “kence” dirler.

ĤARDAL: Sebzesi turpa şebîh çiçeği sarı bir nebâtüñ ġâyet hurde tohumının ismi. Ĥâ-i mühmele ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de feth-i hâ-i mu‘ceme ile “hardal”dan ġala‘ olup Fârisî’de kesr-i cîmeyn-i ‘Acemiyeteyn ve sükûn-ı râ‘eyn ile “çırçır” dirler.

ĤİRA: Mekke-i Mükerreme kurbünde ġârî meşhûr cebel-i ma‘rûfuñ ismi. Kaşr-ı elif ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de kesr-i hâ ve feth-i râ ve medd-i elif ile “Ĥirâ”dan ġala‘dır. Mekke-i müşerreffe ‘alâ-fâtihâ evfe’t-taġiyye e‘râfında müşrif cibâlîñ ‘âlîsi olduğu gibi e‘râf-ı Kostañtîniyye ġumiyet ‘ani’l-beliyye tilâlinden biñ nisbe ‘âlâ ciyâdet-i âb u hevâ ile meşhûr Çamlıca-i kebîr cebeli zirvesi Kuzguncuk kurbünde Naġkâş İskelesi sâhil-i bahrinden zirâ‘-i mi‘mâri ile irtifâ‘ı mîzân olundukda sâhil-i bahrdan zirve-i cebel üç yüz kırk zirâ‘ mürtefi‘ olduğu iskele-i merġûmeden Taşocakları verâsından Yehûd ġûristânından ve Topġânelizâde Çeşmesi pîş-ġâhından ve Şarıkaya’dan ve Kısıklı Çeşmesi’nden tarîġ-i müstaġîm ile (115b) Çamlıca cebeliniñ zirvesi tûlen beş biñ yedi yüz kırk sekiz zirâ‘ mesâġa olunmaġla maġall-i merġûmda âşiyânemiz olmak mülâbesesiyle cevânib-i şelâse iskelelerinden ma‘lûm-ı ‘âlem olan Kısıklı Çeşmesi pîş-ġâhı râkiben meşy-i mutavassı‘ ile üç çâr-yek ve ‘acele ile tamâmen bir sâ‘at ve zirve-i cebel meġâzi-i çeşme-i merġûmdan bir çâr-yek olmaġla taġrîben cem‘ ‘âlemiñ mesâġasına miġyâs olmak için ġayd olundu. Meşelâ bir sâ‘at beş biñ yedi yüz elli zirâ‘ farz olunmaġla sâ‘at bu‘d-ı büldâna ġiyâs ile ma‘lûm olur. Ma‘lûm-ı ‘âlemiyândır ki rûy-ı arzda Ĥışn-ı Keyfâ kurbünde cebel-i Nuşubîn’den mürtefi‘ vü ‘âlî maġall yokdur. Zîrâ seffîne-i ġazret-i neciyyullâh şalavatullâhı ‘alâ-nebiyyinâ ve ‘aleyhisselâm altı mâh ve sekiz ġün rûy-ı mâda ġaltan olduğdan soñra cebel-i merġûmda mustaġarr olmuştur. İsm-i âġeri cebel-i Cûdî olmaġla Furġân-ı Kerîm’de esta‘îzubbillâh ³⁶¹ و استوى على الجودي ile mañşûdur.

ĤAZELE: İnsaniñ kemi ve alġaġı ma‘nâsına isti‘mâli şâyi‘dir. ‘Arabî’de zamm-ı hâ-i mühmele ve medd-i şâ-i müşelleşe ile her nesneniñ ednâsı ma‘nâsına olan ġuşâleden min ciheti’l-ma‘nâ ve hezîmet yâġud terk-i nuşret ma‘nâsına ġizlândan me‘ġûz olan ġâziliñ cem‘i ġazeleden min ciheti’l-lafz ġala‘ olup Fârisî’de feth-i dâl ve kâf ve sükûn-ı nûn ve lâm ile (116a) “dengel” dirler.

ĤASBETEN-LİLLAH: “Allâhu te‘âlânîñ rîzâ-yı şerîfi için” demek ma‘nâsına feth-i hâ ile isti‘mâli şâyi‘dir. ‘Arabî’de kesr-i hâ ile “ġisbeten-lillah”dan ġala‘dır. Zîrâ ġisbe ihtisâbdan ism-i maşdardır. Ta‘lebü’ş-sevâb ma‘nâsına olup fi‘leten ġasbetin-

³⁶¹ “Ve gemi Cudi’ye oturdu.” 11/Hud-44

lillah dimek ³⁶² فعلته طلبا للأجر الذي هو الله dimekdir. Fârisî'si feth-i bâ ile be-rızâ-yı hüdâ olur.

HASES: Ma'rûf 'askerî tât'ifesiniñ ismi ki re'islerine hâsesbaşı dirler. 'Arabî'de gice bekçisi ma'nâsına feth-i evvelîn ve sükûn-ı şâliş ile "ases"den gâlağ olup Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb medd-i bâ-yı 'Aceemiyye ile "pâs-bân" dirler. Ma'lûm ola ki pâs giceniñ dört hışşeden bir hışşesine ıtlâğ olunup ve bân bekçi ma'nâsına olmağla gice bekçisi dimek olur. Lâkin şebiñ hışşe-i evvelinde cümle nâs bî-dâr olup ol vağt bekçiye muhtâc olmamağla hışaş-ı selâse-i bâkıyede olan bekçilere tahşış olunmuşdur.

HÂŞHÂŞ: Toğmı gılâfından efyûn istihrâc olunan ma'rûf nümâyışli şükûfeniñ ismi. 'Arabî'de hâ'eyn-i mu'cemeteyn ve medd ile "hâşhâş"dan gâlağ olup Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı kâf-ı şâniye ile "köknâr" dirler.

HÂŞMET: Nümâyış ü sekînet ü vağar ma'nâsına feth-i hâ ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de utanmağ ve gâzaba gelmek ma'nâlarına kesr-i hâ-i mühmele ve sükûn-ı şîn ve tâ ve feth-i mîm ile "hışmet"den gâlağ (116b) olup Fârisî'de utanmağ ma'nâsına feth-i şîn ve sükûn-ı râ ile şermîden ve gâzaba gelmek ma'nâsına kesr-i gayn-ı mu'ceme ile "ğırâşiden" dirler.

Fâ'ide: Debdebe ve 'unvân ve nizâm-ı hâl ma'nâsına, fûlan âdem ihtişâmludur, ta'bîri be-gâyet şâyi'dir. Kesr-i hemze ve tâ ve sükûn-ı hâ ile ihtişâm bir kimesneden hayâ idüp gâzabından havf itmek ma'nâsına oldığını erbâb-ı luğat beyânlarına irdâfen "hâşemtühü", ben anı hacl eyledim, "ahşemtühü", gâzabına getürdüm, farklarını daği taşriğ eylemişlerdir.

HÂŞA: Eger üzerine pûşide olunan kûteh-dâmen işlenmiş şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de muğlağa eger örtüsü ma'nâsına olan medd-i gayn ve kesr-i şîn ile "gâşiyeye"den gâlağ olup Fârisî'de zamm-ı bâ ve kâf-ı 'Acemeteyn ve şîn ve sükûn-ı râ ile "pürküsün" dirler. Ve mürâdifî medd-i bâ-yı 'Arabiyye ve zamm ve medd-i bâ-yı Fârisiyye ile "bâpûğ" olup bunu daği tağriğ ile "mâbûğ" dirler. Hâliyâ nev'î bâkî olup ocağlı tât'ifesiniñ ağavâtı isti'mâl iderler.

HÂŞİR: Kâmiş ve sazdan nesc eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de feth-i hâ-i mühmele ve yâ ile "hâşîr"den gâlağ olup Fârisî'de zamm ve medd-i bâ-i muvağğade ile "bûriyâ" dirler.

HÂŞR OLMAĞ: Ekşer erbâb-ı imtiğânîñ a'zâr-ı vâhiyeleri olup "hâşr oldum" dirler. 'Arabî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı nûn ve râ ve feth-i hâ ve kesr-i şâd ile (117a) "münhâşır oldum" dimeden gâlağdır. Zirâ hâşr müte'addi olmağla lâzım ma'nâsını ifâde eylemez. Eger ism-i mef'ûl ma'nâsına ağğ olunur ise müvecceh olur.

³⁶² "Onu mükafatını sadece Allah'tan talep ederek yaptım."

HAZİM: Ta'âm mi'dede tabh olmak ma'nâsına hâ-i hattî ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i hâ-i hevvez ve sükûn-ı dâd ile lûgaten ufatmak ve kırmak ma'nâsına olan "hezm"den gâlağ olup Fârisî'de feth-i bâ ve medd-i zâ-i 'Acemiyyeteyn ile "pejâhtentuş" dirler. Ma'lûm ola ki 'inde'l-eṭibba' hazım dört maḥalde olur: evveli 'inde'l-maḍğ ya'ni çignenür iken, şânîsi ekl-i ta'âmıdan iki sâ'at sonra ki keylûs dirler. Şâlişi, kebede ya'ni aḳcigerdeki eklden dört sâ'at sonra olup keymûs dirler. Râbî'i a'zâda olur ki tafşîli kütüb-i ṭıbda muşarraḥdır.

HAZ: Tab'a muvâfaḳat ile bir nesneyi sevmek veya sevinmek ma'nâsına ya'ni, "fûlân şey'den veya fûlân maḥalden ḥaz eyledik ve maḥzûz olduk" kelâmları be-gâyet şâyi'dir. 'Arabî'de naşîb ve baḥt ma'nâsına olan feth-i hâ ve teşdîd-i zâ ile "ḥazz"dan gâlağ olup Fârisî'de naşîb ma'nâsına feth-i bâ ve râ ve sükûn-ı hâ ile "behre" ve baḥt Fârisî olmağla ṭâlî'-i sa'd ma'nâsını ifâde ider. Ve "maḥzûz olduk" kelâmı daḥi "baḥt ve naşîb şâḥibi olduk" ma'nâsını ifâde eylediği muḥtâc-ı tafşîl degildir. (117b) Türki'de murâd olan ma'nâya 'Arabî'de muḥabbet ve sürûr ve Fârisî'de zamm-ı hâ ile "hümâl" ve şâdî dirler. Ḥaz ma'neyn-i merḳûmeyn ifâdesine nazaran bu şûretde tevcîhi ḥâtıra lâyiḥ olur ki, "Yâveri ṭâlî' sa'd ile muvâfiḳ-ı ṭab' olan nesneye vâşıl olduk." demek ola.

HALÂC: Penbeyi atan kimesneye 'ilm olarak taḥfîf-i lâm ile müsta'meldir. 'Arabî'de penbeniñ toḥmın iḥrâc idüp taḥḥîr iden kimesneniñ 'alemi olan feth-i hâ ve teşdîd-i lâm ile "ḥallâc"dan gâlağdır. Penbeyi atan kimesneye 'Arabî'de feth-i nûn ve teşdîd ve medd-i dâl ile "neddâf" ve Fârisî'de kesr-i hemze ve sükûn-ı lâm ile "ilbâd" dirler.

HALEF: Ḳasem-billah ya'ni and içmek ma'nâsına feth-i hâ ve lâm ve sükûn-ı fâ ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de feth-i hâ ve kesr-i lâm ve sükûn-ı fâ ile "ḥâlif"den gâlağ olup Fârisî'de feth-i sîn ve kâf ve sükûn-ı vâv ve nûn ile "sevgend-ḥorden" dirler. Sevgend yemin ismi olmağla ḥorden ilḥâḳı anıñ fi'li ma'nâsına olur.

HALVÂN: 'Irâḳ-ı 'Arab'da Bağdad'a beş merḥale Medîne-i ma'rûfeniñ ismi. Feth-i hâ ve sükûn-ı lâm ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı hâ ve sükûn-ı lâm ile "Ḥulvân"dan gâlağdır. Belde-i merḳûmı aşḥâb-ı kirâmdan ibn-i 'Umrân raḍiyallâhu 'anh ḥazretleri binâ eylediği mervîdir. Belde-i muḥarrereniñ ṭûl-ı beledi عاب ve 'arzi له derecedir. Ve e'imme-i ḥanefiyyeden şemsül-e'imme 'Abdül'azîz bin Aḥmede'l-Ḥalvâni belde-i (118a) merḳûmeye mensûb olmayup Ḥalvâ'ya mensûb olmağla feth-i hâ ile şâḥiḥ olduğu "Ḳâmûs"da muḥarrerdir.

HULLE: Üç ṭalâḳ-ı (bâbından) sonra istiḥlâl için nisâyı âḥere tezvîc ma'nâsına zamm-ı hâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i hâ ve teşdîd ve feth-i lâm ile "ḥille"den gâlağ olup Fârisî'de ıṣṭilâḥât-ı fuḳahadan olmağla muḥarrer olduğu üzere müsta'meldir. Ma'lûmdur ki bâb-ı şânîden ba'de'l-idgâm "ḥalle yeḥillu"dan kesr-i hâ ile maşḍârı ḥille gelür.

HULİ ŞEFTÂLÜ: Kebîr ü laṭîf ve âb-dâr şeftâlüye ıtlâḳı şâyi'dir. Ḥattâ ṭaṭluluk ma'nâsına ḥulva nisbet ile çekirdeği şîrîn olan nev'iniñ ismidir diyü iddi'â eyledikleri

ism-i merkûm huliyy Fârisî'de bi-ğavl-i Şu'ûrî tâ'î vü redî şeftâlünün ism-i hâşî zamm-ı evvelîn ile "hülv"den ğalaţdır. Bu şüretde tesmiye-i bi'z-żıd olur. Şâhib-i Burhân kavli üzere hülû-derrâkî ta'bir olunan nev'iniñ ism-i hâşîdır. 'Arabî'de tüysüz nev'ine zamm-ı zâ ve fetħ ve teşdîd-i lâm ve sükûn-ı yâ ile "zullayķ" dirler.

ĤAMÂ: Şâm-ı cennet-meşâma karîb kebîr ü ma'rûf beldenî ismi. 'Arabî'de âhirde hâ ile "Ĥamâh"dan ğalaţdır. Belde-i merkûm ta'rîf ü tavşîfden müstağnîdir. Tûl-ı beledi سانه ve 'arz-ı beledi لومه derece vü daķıķadır.

ĤAMÂM: Mebnî vü ma'rûf maħall-i tahâret ma'nâsına tahfif-i mîm ile muşţalaħdır. 'Arabî'de luğaten ıssıcaķ şü (118b) ve ıştîlâhen maħall-i ma'rûf ma'nâsına fetħ-i hâ ve teşdîd-i mîm ile "ħammâm"dan ğalaţ olup Fârisî'de fetħ-i kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı râ ile "germ-âbe" dirler. Aşlı germ-âbdır ki âb-ı germ taķdîrinde ılıcaya ism idi. Ba'dehû ıssıcaķ şü münâsebetiyle ĥamâma tesmiye olunmuşdur. Evâ'ilde lisân-ı 'Acem'de ĥamama "kedûħ" dirler imiş.

ĤAMAYLI: Ĥırz içün boyuna âvîze olan teberrükât ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de gerdene âvîze olan şeyler ma'nâsına olan fetħ-i hâ ve medd-i mîm ile "ħamâyil"den ğalaţ olup Fârisî'de kesr-i kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı râ ile "girdnâ" dirler. Ĥafî olmaya ki ĥamâyil kılıç bağı vesâ'ir gerdene âvîze olan nesne ma'nâsını ifâde iden ĥamâ'ileniñ cem'idir.

ĤUNNÂĤ: 'Âfânallâhu te'âlâ ve iyyâküm boğazda olan ma'rûf verem ma'nâsına hâ-i mühmele ve teşdîd-i nûn ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı hâ-i mu'ceme ve tahfif ve medd-i nûn ile "ħunâķ"dan ğalaţ olup Fârisî'de medd-i bâ ve sükûn-ı dâl ve hâ ve fetħ-i zâ ile "bâd-zehre" dirler.

ĤÂVÂMÎM: Ĥur'ân-ı Kerîm ve Furķân-ı 'azîm evâi'l-i süverinde vâķi' müteşâbihâtdan ĥâmimler ve tâsînler cem' olunduķda ĥavâmim ve tavâsîn isti'mâli şâyî'dir. 'Arabî'de medd-i hemze ile âl-i ĥâmim ve âl-i tâsînden ğalaţdır. Ecille-i şahâbe-i kirâmdan ĥazret-i ibn-i Mes'ûd rağiyallâhu te'âlâ 'anh buyurmuşlardır ki

اذا وقعت في آل حم فقد وقعت (119a) في روضات و مئات أتانق فيهن³⁶³

ma'nâ-yı kelâm-ı şerîf اذا وقعت في آل حم ya'ni, sen kırâ'at-ı suver-i şerâif-i ĥâmîmlerde vâķi' olduĝuñda اذا وقعت في روضات tahķîķ bâĝçe ve bostanlarda vâķi' olmuş olursun. Dimşât demeşeniñ cem'i olup yumuşaķ ve ķumlu yerler dimekdir. Ve te'ennuk enîķden olmaĝla şükûfe vü eşmârı ĥûb u ĝarîb dimekdir. Öyle cinân ü ravzât ki ĥâķi 'ıtır-nâķ ve envârı ĥoş-bû ve mîvesi dil-cûdur. "Anlara nazâr ile mütenezziħ olmaz mısın?" demek olur.

Fâ'ide: Bu terkîb-i 'acîbde vâķi' olan âl meşhûr olduĝı üzere ehl ü 'ıyâl ve etbâ' ma'nâsına olmayup zü gibi şâhib ma'nâsına olmaĝla şöħbet-i ma'neviyyeden mecâzen müsta'mel olup esmâ'-i mürekkebe ve emşâlinde teşniye ve cem'i

³⁶³ "Ĥâ Mîm' lere geldiĝinde bahçe ve bostanlara gelmiş olursun."

olmayanlarıñ teşniye ve cem'leri murâd olunduğda mâ-ķabllerinde zıkr olunup جاعني
تأبط شرًا ويا جاعني ذو تأبط شرًا ya'ni kılıcı kıltuğunda iki âdem veya üç âdem veya dağı ziyâde
geldiler demek, olur.

ĤAVÂYİC: Ĥâcetiñ cem'î kıyâsı ile lüzümlü eşyâ ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de
ĥâcetiñ cem'-i keşreti medd-i ĥâ ile ĥâc ve cem'-i kıletti medd-i ĥâ ve cîm ile
ĥâcâtdır. Maĥaline göre bunlardan ġalať olur. Fârisî'de medd-i bâ ve kesr-i yâ ve
sükûn-ı sîn ile "bâyist-hâ" dirler. "Ĥâmûs"da ĥavâyic cem'-i ġayr-ı kıyâsîdir. Ya
luğati müvellededir (119b) veya ĥâyiceden cem' olmuşdur, diyü muĥarrer olması
dağı za'fına delâlet ider.

ĤAVUD: Develeriñ arķasına vaz' eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de fetĥ-i ĥâ
ve kesr ve medd-i vâv ile "hevîd"den ġalať olup 'Arabî'de fetĥateyn ile "ķatab"
dirler.

ĤORĤOR: Cereyân-ı mâ evşâfindan meşhûr ve "fûlân Şu ĥorĥor aķayor" dirler.
Fârisî'de fetĥ-i ĥâ ve sükûn-ı râ ile "herhûr"dan ġalať olup 'Arabî'de fetĥ-i tâ ve sîn-i
evvel ve sükûn-ı lâmeyn ve zamm-ı sin-i Şânî ile "teselsül" dirler.

ĤÎZ: Emredân-ı kûn-dâdegâna 'alem olarak ĥâ-i ĥattî ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr
ve medd-i ĥâ-i hevvez ile "ĥîz"den ġalať olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ve fetĥ-i ĥâ-i
mu'ceme ve teşdîd-i nûn ile "muĥannes" dirler. Ma'lûm ola ki ĥîz ĥamâm Őasınıñ
'alemi olup ġilmâna isti'âreten ıtlâķ olunarak 'alem olmuşdur. Vechü't-tesmiye Őas-ı
merķûmuñ elden ele düşmesidir.

ĤAYVÂN: Zevi'l-ervâĥ ya'ni diriler ma'nâsına fetĥ-i ĥâ ve sükûn-ı yâ ile isti'mâli
Őâyî'dir. 'Arabî'de fetĥ-i ĥâ ve yâ ile "ĥayevân"dan ġalať olup Fârisî'de kesr-i zâ ve
sükûn-ı nûn ile "zindeġân" dirler. Ĥafî olmaya ki ĥayvân cins-i ĥayy olup aşlı fetĥ-i
ĥâ ve yâ ile "ĥayeyân"dır. Kelâm-ı 'Arab'da mişleyn ictimâ' kerîh olduğundan yâ-yı
Şânî vâv'a ķalb olunduğda ĥayvân olacağı âşikârdır. Bu Şûretde bâb-ı râbî'den ĥayiye
(120a) yaĥya ĥayeyân olur. Lâkin "İzzî" Őâriĥi Aĥmed Ceylî kavli üzere mâzî olan
ĥayeyeniñ aşlı, yine bâb-ı merķûmda ĥayv olup vâv Őarafda vâķi' mâ-ķabli meksûr
vâv yâ'ya ķalb olunmağla ĥayeye olur. Kelâm-ı 'Arab'da 'ayne'l-fi'li yâ ve lâme'l-fi'li
vâv lafz-ı mevcûd olmadığına mebnî kavli-i merķûm za'if olduğı muĥtâc-ı bürĥân
degildir. Ĥayvân ıtlâķ olunan çerende ve perende ya'ni vuĥûŐ u Őuyûr iki yüz seksen
iki serde ya'ni nev' olup yüz yetmiş iki nev'î çerende ve yüz on nev'î perende olduğı
resîde-i liĥâza-i faķîrdir.

ĤARFÜ'L-ĤÂÎ'L-MU'CEME

ĤÂLÛ'Z-ZİĤİN: Fehm ü fiĥnat ve ĥâfıza Őâĥibi olmayan ebleĥ ü aĥmak ma'nâsına
kesr veya zamm-ı yâ ile isti'mâli Şâyî'dir. 'Arabî'de kesr-i lâm ile "ĥâliü'z-zihn"den
ġalať olup Fârisî'de medd-i kâf-ı 'Arabiyye ve nûn ile "kânâ" dirler. Ma'lûmdur ki
her ĥâlde yâ taĥrîr olunup ĥâlet-i naŐbîñ ġayride kıra'at olunmaz. Ya'ni terkîb-i izâfi

olmağla hâlet-i ref'de ³⁶⁴ رأيت حالى الذهن جاءني خالى الذهن kesr-i lâm ile ve hâlet-i naşbda ³⁶⁵ رأيت حالى الذهن naşb ile ve hâlet-i cerrde ³⁶⁶ مررت بخالى الذهن kesr-i lâm ile olur.

HACİL: Hâyâdan mütehayyir ü medhûş olan ya'ni utanan kimesne ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i hâ ve lâm ve kesr-i cîm ile sıfat-ı müşebbehe (120b) olan "hacle"den gâlağ olup Fârisî'de feth-i şîn ve sükûn-ı râ ile "şermende" dirler. Ve müsta'mel olan hacâlet daği bâb-ı râbî'den haceleniñ maşdarı fethateyn ile hacelden gâlağdır.

Fâ'ide: Pûşîde degildir ki şülâşîniñ maşdarları semâ'î olup Sîbeveyh 'inde otuz iki bâba mürteğâ olmuşdur ki "katlün ve fışkun ve şuglün ve rahmetün ve mişdetün ve kedretün ve da'va ve büşrâ ve leyyân ve hirmân ve ğufrân ve nezvân ve talebün ve hanağun ve şıgarun ve hedyün ve galebütün ve sirkatün ve zehâbün ve çarâkun ve su'vâlün ve zehâdetün ve dirâyetün ve duğûlün ve kabûlün ve vecîfün ve mehviyetün ve medhâlün ve merca'un ve mes'âtun ve maħmidetün" evzân-ı muħarreredir. Ve ism-i fâ'îl ve ism-i mef'ûl evzânı üzere de şülâşî maşdarları gelür. Mişâli kâme bâbından kâ'imen ve fetene bâbından Kır'ân-ı Kerîm'de vârid oldığı gibi esta'izubillâh ³⁶⁷ بأيكم المفتون ve mübâlağa için daği gelür. Mişâli hezere bâbından feth-i tâ ile tehzâr ve le'abeden yine feth-i evvel ile tel'âb ve haşyeşeden kesr-i evvel ile haşîsi ve deleleden yine kesr-i evvel ile delîli gibi. Ammâ şülâşi üzere mezîd maşdarlarıniñ beş vezni semâ'îdir ki evveli tef'îl bâbından kesr-i evvel ile kelâm ve şânî ve şâlişi fâ'îl bâbından kesr-i kâf ile kıtâl ve kıytâl ve râbî'i tefe'ül bâbından kesr-i tâ ile "tiħammâl" ve hâmisi fa'lele bâbından (121a) zilzâl gelürler. Muħarrer olan maşâdir-ı ħamse-i ğayr-ı kıyâsiyyeden mâ'adâ mezîdü'n-'ales-şülâşi olan ebvâbıñ maşdarları kıyâsî oldukları muħtâc-ı beyân degildir.

HUDÂ: Esmâ'-i ħazret-i sübhânîden meşhûrdur. Fârisî'de aslı Ĥodây olup zıkr-ı tesbîħde ħiffet için vâv ve yâ'ı ħazf ile ħâ'ya zämme-i işbâ'î virilmiştir. 'Arabî'si mevcûd-bi-zâtîhi olur.

Fâ'ide: İmâm Faħreddînü'r-Râzî 'aleyhirrahmeniñ "Meçâlibü'l-'Aliyye" nâm mü'ellefinde taħkîk ü beyânını bi-'aynihi nağl münâsib görüldi:

وقريب من هذا اللفظ يعني من لفظ واجب الوجود قولنا بالفارسية خدا و اصل هذا اللفظ قولهم خداي وهو مركب من لفظين احدهما خود ومعناه ذات الشيء و نفسه والثاني أي ومعناه جاءني اي بنفسه و ذاته لا غيره جاءني والمراد من هذا المجيء الوجود فصارقولنا خودآي اي بنفسه وجد وذلك هو اللفظ المطابق لقولنا واجب الوجود فصار قولنا لذاته ³⁶⁸

³⁶⁴ "Aptal bana geldi."

³⁶⁵ "Aptalı gördüm."

³⁶⁶ "Aptala uğradım."

³⁶⁷ "Hanginiz deli.."68/Kalem-6

³⁶⁸ "Farsçadaki 'Hüda' sözüümüz bu lafza yani 'Vacibü'l-vücüt' lafzına yakındır. 'Hüdâ'nın aslı 'Hudây'dır. İki lafızdan oluşmuştur. Birincisi 'Hud' kelimesidir. "Bir şeyin zâtı, kendisi" anlamındadır. İkincisi 'ay' kelimesidir. 'Bana gelen yani başkası değil bizzat kendisi gelen' anlamındadır. Bu varlığın gelmesinden murad 'Huday' sözüümüzle karşılanmış olur. Yani kendisiyle var

intehâ muharrer olan vechden gayrı şâhib ü mâlik ma'nâsına Fârisî'de müfreden hodâ dahî müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i râ ile rab gibi ikisi de yalnız zîkr olunduğda hazret-i Allahu Te'âlâ celle ismihudan gayra ıtlâkı câ'iz degildir. Lâkin ev şâhibine 'Arabî'de izâfet ile rabbü'd-dâr ta'bîri gibi Fârisî'de terkîb ile hâne-hodây dirler. Şey'-i âhere (121b) izâfet ü terkîb ile zât-ı te'âlâ celle celâluhudan mâ-'adâya ıtlâkı egerçi 'Arabî'de birkaç maddeye münhasır ammâ Fârisî'de ekşerîdir.

HUZ MÂ ŞAFÂ DA' MÂ KEDER: Mûcib-i inbisât ya'ni inşirâh-ı kalb olan nesneyi al ve zıddı ya'ni mûcib-i inkıbâz olan nesneyi terk eyle ma'nâsını ifâde murâdı ile feth-i dâl ile keder isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de süzölmüş şâfi olanı aHz eyle ve dürdi ile mühevves olup bulanık olanı terk eyle ma'nâsına kesr-i dâl ile "huz-mâ şafâ di' mâ keder"den gâlağ olur. Ve şafâ ve keder kelimelerinden her biri fi'l-i mâzî ve fâ'ili ile mâ'-i mevşûleniñ şılasıdır. Fârisî'de şâfi yani süzölmüş ma'nâsına feth ve medd-i nûn ile nâb ve keder ya'ni bulanık ma'nâsına kesr-i tâ ve sükûn-ı yâ ile "tîre" dirler.

Hafî olmaya ki feth-i şâd ve medd-i elif ile "şafâ" bir nesneniñ şâfi ve hevânî kemâl-i güşâyış ü incilâsına ıtlâğ olunmağla beyne'l-'Arab buluddan hâlî olan güne yevm-i şâf ta'bîri zebân-zeddir. Ve keder Kâmûs'da "müşelleşetü'd-dâl" muharrer olduğına mebnî lafzen gâlağdan sâlim olur ise de bulanık olan nesne ve şehâb-ı rakîk ile mağmûm olan güne dahî ıtlâkına nazaran ma'nen sâlim olmayacağı muhtâc-ı beyân degildir. Elsine-i nâsda cârî mükedder ve tekdîriñ ma'naları zâhir olmağla (122a) beyâna muhtâc degildir. Ammâ şâyi' olan ma'nâyâ şafâ vü keder tevcîhi bu şûret ile hâtıra lâyıh olur ki sultânü'l-enbiyâ 'aleyhi ezke't-tehâya hazretleri eyyâm-ı mağarda vücûd-ı şerîf-i 'adîmü'l-vücûd-ı 'inâyet-redîflerinde âşâr-ı gâm müşâhedesiyle hâba varup istirâhat buyururlar imiş. Aşhâb-ı Kirâm rıdvânullahi 'aleyhimü'l-melikü'l-'allâm hazerâtından ba'zılar sebep-i nevmiñ vechini su'allerinde: "Hazret-i ebu'l-beşer 'aleyhisselâmîñ kâlebi üzerine otuz tokuz gün emtâr-ı gâm ü henn ve bir gün bârân-ı sürûr u şâdi nâzil olduğına mebnî ilâ âhîri'l-eyyâm evlâdı nev'-i beşere evkât-ı mağmûmede inkıbâz-ı derûn müstevli olur." diyü cevâb buyurmuşlar. Ezmân-ı muharrereye teşbîhen mûcib-i inbisât olan nesnelere şafâ ve mûcib-i inkıbâz olan şeylere 'umûmen keder ıtlâkı ba'îd degildir.

HİZMET: Ücret ile ve bilâ-ücretin kulluğ itmek ma'nâsına zâl-i mu'ceme ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı dâl-ı mühmele ile "hıdmet" den gâlağ olup Fârisî'de feth-i bâ ve sükûn-ı nûn ile "bendegî-gerden" dirler. Lâkin Fârisî'de hıdmet idici ma'nâsına hizmet-kâr müsta'mel ü şahîhdır.

HORÂSÂN: 'Irâk-ı 'Acem ve Fars'ıñ cânib-i şarkisinde vâki' bî-hadd ü bî-'aded kaçabât ü kur'ayı hâvi ülkâ-yı 'azîme-i (122b) meşhûreniñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb "Hôr-âsâ"dan gâlağdır. Pûşîde olmaya ki belde-i merkûme cânib-i şarkîñ nihâyetinde qarîb ve iklîm-i râbî'den olmağla iki cihet ile şemse mensûb olur. Binâ-

---

oldu anlamındadır. İşte bu 'Vacibü'l-vücûd' sözüme uygun düştüğü için O'nun zatı için kullandığımız söz oldu."

berîn zamm-ı hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı vâv ile hûr güneş ve medd-i hemze ve sîn ile âsâ beñzeyici ma'nâlarına olmaları ile iltizâmen taraf-ı maşrıqda iklim-i râbî'den olduğunu ifâde ider. Ammâ Horasânî destâr şöhretine binâ'en nûn ile nisbet olunduğı âşikârdır. 'İmâme-i merķûme 'ulemâ-yı kirâma maşşûş küçük depeli nâm kisveniñ ismi olmağla ricâl-i devlet-i 'aliyye libâs-ı dîvâniyye olması mülâbesesiyle münâsebetimmâ ile teşbîhen 'imâme-i ma'rûfelerine ıtlâk eylemişlerdir. Merķûmuñ ism-i hâşî kafesî destâr olduğı meşhûrdur.

HARNÛB: Ceviz ağacına şebîh şecerîñ keçiboynuzı diyü meşhûr şemeri. Feth-i hâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı hâ ile "hurnûb" efşah olup tennûr vezninde harrûb dağı luğatdır. Fârisî'de zamm-ı tâ ve mîm ve sükûn-ı râ ve sîn ile "türmüs" dirler.

HOROZ: Zevcû'd-ducâce olan hayvân-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de zamm-ı hâ ile "horûs"dan ğalağ olup 'Arabî'de kesr ve medd-i dâl ile "dîk" dirler. Menķabe: Ba'de't-ťufân ibtidâ-i mülûk olan Kiyûmerş yevmen mine'l-eyyâm tenezzüh için kûhistâna vuşûlünde nazarına rast gelür ki merķûm (123a) horus bir dâne bulduğda kendi ekl itmeyüp 'iyâl ü evlâdını da'vet ider. Vesâ'ir hâşâ'il-i hamîdesi dağı müşâhedî oldukda der-ân-sâ'at kavm ü kabîlesiyle ağız ve ehlî olması için şehre getürmelerine emr ider ki Benî-Âdem bu hayvândan kerem ü 'atâ ve cesâret ve muhâfaza-i evlâd ü 'iyâl ve ikâz-ı vaqt-i seher ve bunlardan mâ-'adâ ahlâq-ı pesendîdesin ta'allüm ideler.

HURÛS: Degirmân iştilâhından olup bir hayvânîñ idâre eylediğı çarhıñ ismi. Fârisî'de feth-i hâ ile "harâs"dan ğalağ olup 'Arabî'de muṭlaķa degirmân ma'nâsına medd-i tâ ile "tâhûn" dirler. Diyâr-ı 'Acem'de harâs didikleri çarh-ı şağîr ki diyârımızda bir bâr-gîr idâre ider. Himâr za'îf olmağla beş har rabṭ ü bend olunur imiş. Hâzret-i Mevlana ķuddise sırrahu Meşnevî'sinde îrâd buyurduğı beytinden ma'lûm olur.

Beyit:

Pîş-i şehri-i 'aql-ı kül îñ penc havâs
Çün harân-ı çeşm-beste der-harâs³⁶⁹

bundan dağı harâsı kesr-i hâ ile zabṭ iden erbâb-ı luğatiñ ğalağı zâhir olur. Tafşîli âsiyâb taşhîhimiz zeylinde mürûr eylemişdir.

HARİDÂR: Şatun alıcı ma'nâsına müsta'meldir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb "harîd-dâr"dan murahham olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ile "müşteri" dirler. Cüz'-i evveli harîd iştirâ ve dâr dârîdenden ṭutucı ma'nâsına ism-i fâ'il (123b) olmağla ma'nâ-yı terkîbisi şatun alıcı demek olur. İki dâl birden telaffuzı şakîl olmağla terhîm olunmuşdur.

³⁶⁹ Akl-ı kül şehrinin yanında bu beş duyu değirmen taşını döndüren gözü kapalı eşek gibidir.

HAZNE: Derûnuna emvâl ü eşyâ vaz'olunan maḥall-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de feth-i hâ ile "ḥazîne"den ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i kâf-ı 'Acemiyye ile "gencîne" dirler.

HAŞİN: Ğalîz ya'ni yoĝun ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i hâ ve kesr-i şîn ve sükûn-ı nûn ile "ḥaşin"den ğalaṭ olup Fârisî'de kesr-i sîn ile "sitebr" dirler.

HUÐRÂVÂT: Yeşil renk ile kâ'im olanlar ya'ni yeşilligiñ ismi olarak ğalaṭen sebze-vât daḥi dirler. 'Arabî'de zamm-ı hâ ve sükûn-ı dâd ile "ḥuḍr"dan ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i sîn ile "sebz-hâ" dirler.

Fâ'ide: Lisân-ı 'Arab'da ef'aleniñ mü'enneşi olan fa'lâ vezninde elfâz elif ve tâ ile cem'lenmeyüp muḥarrer olduğu üzere fe'ale vezni üzere cem'lenürler. Meşelâ aḳ ma'nâsına beyzânîñ cem'î kesr ve medd-i yâ ile "bîz"dir. Fârisî'de "sefid-hâ" dirler. Ve kara ma'nâsına sevdânîñ cem'î zamm ve medd-i sîn ve vâv ile "sûd"dur. Fârisî'de kesr-i sîn ile "siyâh-hâ" dirler. Ve şarî ma'nâsına şafrânîñ cem'î zamm-ı şâd ve sükûn-ı fâ ile "şufr"dur. Fârisî'de feth-i zâ ile "zerd-hâ" dirler. Ve kırmızı ma'nâsına ḥamrânîñ cem'î zamm-ı hâ ve sükûn-ı mîm ile "ḥumr"dur. Fârisî'de zamm-ı sîn ve sükûn-ı râ ile "sürḥ-hâ" dirler. (124a) Muḥarrere olan cem'ler fe'ale vezni üzere olduklarına şâhid âyet-i kerîme esta'îzubillâh ³⁷⁰ ومن الجبال جدد وبيض وحرر مختلف الوانها وغرايب سود

dur. Ammâ ḥadıṣ-i şerîf ³⁷¹ ليس في الحضرات صدقة kelâm-ı mu'cîz beyânında vâқи' ḥaḍrâvât şıfat olmayup ism-i cins olmaĝla cins-i nebâtâtdan şadaḳa lâzım olmaz, demek olur. Bu daḥi malûm ola ki ḥadıṣ-i nebevîde vâқи' olduğu gibi ism-i cinsden veya şıfat-ı ḥârice-i nisâdan fa'lâ vezninde olanlar elif ve tâ ile cem'lenürler. Meşelâ ova ma'nâsına olan şaḥrânîñ cem'î şaḥrâvâtdır. Fârisî'de feth-i dâl ve sükûn-ı şîn ile "deṣṥhâ" dirler. Ve ḥâlî olan şaḥrâ ma'nâsına beydânîñ cem'î beydâvâtdır. Fârisî'de medd-i hâ ile hâmûnhâ dirler. Ve şıfat-ı ḥâriceye mişâl ba'de vaz'ül-ḥaml kırk günde nisvânîñ ḥâlî ya'ni noḥusa ma'nâsına zamm-ı nûn ve feth-i fâ ve medd-i elif ile nüfesânîñ cem'î kezâlik zamm-ı nûn ile nüfesâvâtdır. Fârisî'de medd-i zâ ve cîm-i 'Arabiyye ve edât-ı cem' ile "zacîhâ" dirler.

HAṬAR: Feth-i hâ ve tâ ve sükûn-ı râ ile 'Arabî'de "helâke müşrif olmaḳ" ya'ni ölümçül olmaḳ ma'nâsına ve Fârisî'de zebân-zed olduğu üzere âfet ü mahûf ü mühlike ma'nâlarıdır. Ammâ muḥâṭara Fârisî'de müsta'mel olmayup 'Arabî'de ancak helâke ḳarîb olmaḳ ma'nâsına mevzû' (124b) olmaĝla ma'nâ-yı muḥarrerde isti'mâli ğalaṭ olup Fârisi olarak mühlikeli ma'nâsına ḥaṭar-nâk demek şaḥîḥ olur.

HAṬMÎ: Ḥubâza ya'ni ebeĝümece envâ'ından şecerî ve nebâtî şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de kesr-i hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı tâ ve teşdid-i yâ ile "ḥıṥmiyy" efşah olup feth-i hâ daḥi câ'izdir. Lâkin medd-i yâ ile yine ğalaṭdan sâlim olmaz. Fârisî'de kesr ve medd-i hâ-i mu'ceme ile "ḥırî" itlâḳ olundığı "Ferheng-i Maḥmûdî"de muşarraḥdır.

³⁷⁰ "Daĝlardan beyaz, kırmızı renklerde yollar ve siyah taşlar vardır." 35/Fatır-27

³⁷¹ Sebzelerin sadakası yoktur.

HULTA: İki kimesne birbiriyle karşıup şöbet itmek ma'nâsına zamm-ı hâ ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de kesr-i hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı lâm ile "hulta"dan ğalaţ olup Fârisî'de zamm-ı şîn ile "şürîden-keshâ" dirler. Ammâ zamm-ı hâ ile "hulta" emvâlde karşıup şerîk olmak ma'nâsına oldığı kütüb-i lugât mü'tâla'a idenlerin ma'lûmudur.

HİMİM: Burnı kıatmağ ya'ni enfe ba'zı 'ile'l 'arazı ile kemükleriniñ rîze rîze olup içeri batmasından geñizden söylemeniñ ismi. Fârisî'de feth-i hâeyn-i mu'cemeteyn ve mîm-i şâniye ve sükûn-ı mîm-i evvelî ile "hamhama"dan ğalaţ olup 'Arabî'de feth-i mîm ve sükûn-ı dâl ve zamm-ı ğayn-ı mu'ceme ve sükûn-ı vâv ile "medğûm" dirler.

HAMÛR: Dakîk vesâ'ir nesnelere yoğurulan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i hâ ve kesr ve medd-i mîm ile "hamîr"den ğalaţ olup 'Arabî'de i'râb-ı muharrere ile "acîn" dirler.

HAMYÂZE: Zahmet ü meşakkat ma'nâsına isti'mâli (125a) şâyi'dir. Fârisî'de esnemek ma'nâsına olan feth-i hâ ve sükûn-ı mîm ile "hamyâze"den ğalaţ olup 'Arabî'de feth-i şâ-i müşelleşe ve sükûn-ı vâv ile "şevbâ" dirler. Zebân-zed olan ma'nâda şüyû'ı esnemedede vücûda 'arîz şiklete teşbîhen olması mülâyimdir.

HANNÂS: İblis-i pür-telbîsiñ ismi olarak müsta'meldir. 'Arabî'de ismi feth-i şîn ve sükûn-ı yâ ile "şeytân" olup feth-i hâ-i mu'ceme ve teşdîd ve medd-i nûn ile "hannâs" lakabıdır. Ve Fârisî'de medd-i lâm ve kesr ve medd-i fâ ile "lâfis" dirler. Mervîdir ki beher gün seherî re'isü'l-müfsidîn şeytân-ı la'în kürsi-nişîn-i habâset olup eţrâf-ı 'âlame ma'al-a'vân ve'l-hidmete on beş ser-'asker irsâl ider imiş ve kendü dağı tevâbi'i ile her şabâh bâzâr yerine hâzır olduğu ³⁷² يغدو الشيطان بغيرانه الى السوق hadîs-i şerîfinden müstebândır. Evveli mezheb 'ulemâ' vü şuleha vü meşâyîhe şânisi a'ver vüzerâ vü beglerbegi vesâ'ir 'asâkire şâlişi zelenbûr tâcirler ve bey' ü şirâ erbâbına râbi'i bi'ter hafazanallâhu te'âlâ meşâ'ibehu düçâr olanlara hâmisi hifâf şârib-i hamr olanlara sâdisi mürre hânende ve sâzendelere sâbi'i lağves muhibbân u akırabâ miyânına muhâşemeye, şâmini dâsim zevceyn beynini ifsâda tâşi'i mesbûţ 'avâm-ı nâsa, 'aşiri velehân âb-dest alup ve ğusl idenlere, hâdî-'aşeri hanzirîb namâza meşğûl olanlara şânî-'aşeri (125b) mürnüş namâz vaktini te'hîr ile terk idenlere, şâliş-'aşeri mütekâşî şabâh namâzınıñ terkine râbi-'aşeri müz'ic huccâc u ğâzilere, hâmis-'aşeri habîş cemî'-i nâsa irtikâb-ı günâha me'mûrlar olup irtesi şabâha dek bu hizmetlere mübâderet iderler imiş.

HÂN: Hâfız-ı Şirâzî'niñ divânında,

Beyit:

Biyâ ki türk-i felek h'ân-ı rûze ğâret kerd

³⁷² "Şeytan adamlarıyla birlikte çarşıda erkenden hazır olur."

beytinde vâkı' hânı küttâb vâv-ı ma'dûle ile ta'hrîrlerine mebnî üstâdân-ı nev-zuhûrân da'hi hân kı'râ'atiyle sofrâ ma'nâsını virüp külfete düçâr olurlar. Beyt-i merķûmuñ ma'nâsı erbâbınıñ ma'lûmudur. Mu'harret olan medd-i hâ-i mu'ceme ile hân mürâdifî 'Arabî'de bir kimesneniñ meskeni ve cemî'-i eşâş-ı beyti ma'nâsına fetḥ-i râ ve sükûn-ı lâm ile "rahl" ve Türkî'de ev barķ dirler. Ve hânıñ mevzû'un-lehi 'urbân u ekrâd ü yörük tâ'ifeleriniñ siyâh evleri olup keşret-i isti'mâli ile hânümâna isim olmuştur. Ma'lûm ola ki ḥarf-i hâ-i mu'cemede kâ'ide-i Fûrs mâ-ba'dına vâv ta'hrîr olunup ma'dûle ta'bîr olunur. Kitâbetde terk olunmayup bir şûretde telaffuz olunmaz. Meşelâ vâv-ı ma'dûleniñ mâ-ba'dı ḥarf-i meftûḥ vâkı' olur ise uyku ma'nâsına olan ḥâb ve emşâli gibi ḥâ meftûḥen kı'râ'at olunur ve eger ḥarf-i meksûr vâkı' olur ise ekârib ya'ni ḥışm ma'nâsına ḥış (126a) ve emşâli gibi ḥâ meksûren telaffuz olunur. Eger ḥarf-i ma'zûm vâkı' olur ise mu'harret olan sofrâ ma'nâsına hân ve emşâli gibi ḥâ ma'zûmen kı'râ'at olunur. Bu da'hi ma'lûm ola ki zebân-ı merķûmda vâv-ı ma'rûfe vâv-ı meçûle ta'bîri şâyi'dir. Ya'ni vâvıñ mâ-ķabli ḥarf-i ma'zûm olup zammeye ziyâde işbâ'da vâv-ı ma'rûfe ve işbâ'-i ḥafifde vâv-ı meçûle didikleri gibi yâ-yı taḥtâniyyeniñ da'hi mâ-ķabli meksûr olduķda işbâ'-ı celîde yâ-yı ma'rûfe ve işbâ'-i ḥafifde yâ-yı meçûle dirler.

HOCA: Mu'allim-i 'ilm ma'nâsına isti'mâli şâyi'dir. Fârisî'de ḥudâvend-i ḥâne ve vezir ve şâhib-i mâl ve şeyḫ ü ḥakîm ma'nâlarına olan fetḥ-i hâ ve vâv-ı ma'dûle ile "ḥâce"den ğalaṭ olup 'Arabî'de her biriniñ müstaķill lafzları olduğı âşikârdır. Ḥafî olmaya ki aşlı Fârisî'de ḥâce tâci'd-dîk ma'nâsına ya'ni ḥoros ibigidir. Berây-ı ta'zîm mezkûrâta tesmiye olmuştur. Üstâz-ı 'ilme da'hi itlâķı nâ-becâ degildir.

HÛḤ: Şeftâlü diyü meşhûr mîve-i ma'rûfeniñ ismi. Zamm-ı ḥâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de fetḥ-i hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı vâv ile "ḥavḥ"dan ğalaṭ olup Fârisî'de şeftâlünüñ mürâdifî fetḥ-i şîn ile "şeftereng" da'hi dirler.

HAVERNAK: Mülûk-ı 'Arab'dan Nu'mân bin İmri'ü'l-Ķays emri ile binâ olunan meşhûr-ı âlem kaşrıñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den (126b) mürekkeb cây-ı ta'am ya'ni maḥall-i ekl ma'nâsına fetḥ-i hâ-i mu'ceme ve râ ve vâv-ı ma'dûle ve sükûn-ı nûn ile "ḥoren-ĝâḥ"dan mu'arrebdir. Ḥoren ziyâde yemek ve kâh-ı meclis ma'nâlarına olmaĝla ziyâde ekle bâdi maḥall dimek olur.

İstiṭrâd: Ķaşr-ı meşhûruñ bânisinde ihtilâf vardır. Ba'zılar Nu'mân Ekber Şâh ve ba'zılar Behrâm-ı Gûr diyü rivâyet iderler. Şiḥḥate ķarîbi zahr-ı Kûfe'de Nu'mân bin İmri'ü'l-Ķays himmetiyle Sinimmâr nâm mi'mârıñ binâsı ĝarâ'ib-i dehrden kaşr-ı 'acîbdir. Beher merķûm üç künbed-i mütedâḥil binâ olunmuş idi ki Sedeyr dirler idi. Ba'de't-ta'rib sedîr olmuştur. Ba'de'l-itmâm Nu'mân-ı benâm gelüp cevsaķ-ı merķûmı temâşâ vü taḥsîn ü pesend itdikden soñra Sinimmâr'a "Bu nâdire-i dehre

³⁷³ Gel ki felek Türk'ü oruç sofrasını yağmaladı. Bayram hilali kadehin elden ele devredilmesi için işâret verdi.

bâ'îş-i inhidâm bir şey mülâhaza olunur mu?" su'âlinde Sinimmâr: "Belî, bir maḥalline bir ḥacer vaż olunmuşdur. Ol seng iḥrâc olunsa fi'l-ḥâl cümlesi münhedim olur." cevâbında Nu'mân Şâh müte'ellim olup: "Ol maḥall senden ğayrınıñ ma'lûmu mudur?" didikde Sinimmâr ḳasem-billâh idüp: "Kimesne bilmez." dimesinden hilâf-ı cins olması mülâbesesiyle daḥi ziyâde vesveseye zâhib ve ḳaşr-ı 'âliden mi'mâr-ı merḳûmı remy ü ihlâk eylemekle i'dâm ider. Mâ-cerâ (127a) bu şûretde cârî olmuş iken ḳaşr-ı merḳûmuñ mişlini âḥere binâ itmesün diyü Sinimmâr'a ikrâm muḳâbili ihâneti meşhûr olduğına mebnî beyne'l-'Arab şâyî' olan³⁷⁴ جزان جزاء سنمار olan meşeli daḥi mevrinden ğalaṭ olur. Sinimmâr merḳûmuñ ismi daḥi Fârisî'de kesr-i sîn ve sükûn-ı mîm ve feth ve medd-i nûn ile "Siminnâr"dan mu'arreb olup üstâz-ı merḳûm Sâm nesebinden rûmiyü'l-aşl olduğu kütüb-i mu'teberâtda muḥarrerdir.

HÛNKÂR: Pâdişâhân-ı âl-i 'Osmân ve sultânân-ı selâṭîn-i cihân ve ḥâḳân-ı ḥavâḳîn-i zamân eyyedallâhü devletühüm ilâ âhiri'z-zamân ḥazerâtına isim olarak ğüzârende-i zebândır. Fârisî'de zamm-ı ḥâ ve medd-i dâl ve 'Arabîyyet ü Fârisîyyeti câ'iz olan kâf ile şâhib-i umûr ma'nâsına olan Ḥudâvendigâr'dan muḥtaşar ve 'Arabî'si zamm-ı sîn ile "sultân"dır. Eyyedehümullâhu te'âlâ.

ḤİYÂRŞENBE: Etrâf-ı Mışır ve Başra ve Hind ve diyâr-ı Ḥabeşe'de nâbit gül-i ibrişim dıraḥtına şebîh bir şeceriñ ma'rûf şemeriniñ ismi. Fârisî'de cîm-i 'Acemiyye ile "ḥıyâr-çenber"iñ mu'arabi olan cîm yerine şîn ile "ḥıyâr-şenber"den ğalaṭdır.

ḤAYME: Bezden çadır ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de dört direk (127b) üzerine çatup yine pûşîdesi aḥşâbdan olan ḥâneniñ ismi olduğu "Mişbâḥ-ı Münîr"de İbn-i A'rabî'den menḳûl olduğundan ḳaṭû'n-nazar Ḳâmûs'da daḥi كل بيت مستدير او ثلاثة اعواد و اربعة³⁷⁵ muḥarrer olmasından müstebândır.

Şumâm ḥurma varâḳına şebîh bir otdur. Zamânemizde şalâş didikleri bâğ külbesi olur. İle'l-ân bâdiye-nişîn 'urbân sâkin oldukları buyût bu şûretde olup nev'î bâḳîdir. Lâkin Ḳâmûs'da müstedîr muḥarrer olduğına mebnî ḥayme-i müsta'meleye teşbîhen 'alem olması mülâyimdir. Ammâ bezden olan çadırıñ 'Arabî'de iki direkisine medd-i fâ ile fâze ve Fârisî'de medd-i bâ ile bâr-gâh ve bir direkisine 'Arabî'de feth-i râ ve sükûn-ı vâv ile "revḳ" ve Fârisî'de medd-i tâ ve zâ-yı 'Acemiyye ile "tây" dirler.

HARFÛ'D-DÂLÛ'L-MÛHMELE

DÂDI: Şıbyâna ḥizmet için taḥşîş olunan câriyeniñ ismi. Fârisî'de her câriyeye 'umûmen ve etfâl ḥizmetin iden câriyeye ḥuşûşen ism olan medd-i dâleyn ile "dâdâ"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de ism-i (128a) maḥşûşı olmamağla ḥarreniñ muḳâbili muṭlaḳa

³⁷⁴ "Benim cezam Sinimmâr'ın cezası(gibi)dır."

³⁷⁵ "Üzeri semer otuyla kaplanan yuvarlak veya üç ya da dört direkli her ev."

hâdime ma'nâsına fetḥateyn ile "emete" dirler. Etḥfâliñ luġât-i kemâli ile ta'allümünden muḳaddem aṣlı üzere tekellümleri inṭâḳ-ı Ḥaḳḳ oldığı âşikârdır.

DÂR: Bol ya'ni vesî'iñ muḳâbiliniñ ismi. Çâġatâyî'de medd-i tâ ile "târ"dan ġalaṭ olup 'Arabî'de fetḥ-i ḍâd ve sükûn-ı yâ ile "ḍayḳ" ve kezâlik fetḥ-i ḍâd ve kesr ve teşdîd-i yâ ile "ḍayyık" ve Fârisî'de fetḥ-i tâ ve sükûn-ı nûn ve âḥirde kâf-ı Fârisiyye ile "teng" dirler.

DÂRAB-CERD: Bilâd-ı Fars'dan şehir-i ma'rûfuñ ismi olup hâlâ Diyârbekir diyü meşhûrdur. Yâḳût Ḥamevî "Mu'cemül-Büldân" nâm mü'ellefinde taṣriḥ ü beyânı üzere Fârisî'de medd-i dâl ve râ ve sükûn-ı bâ ve fetḥ-i kâf ve sükûn-ı râ-i şâniyye ve âḥirde dâl ile dârâb-gerdden mu'arrebdir. Ve Sa'düddînü'd-Taftâzânî ve seyyid-i şerif Cürçânî 'aleyhime'r-raḥmetü's-sübḥânî ḥâzerâtınıñ "Miftâḥa" olan şerḥlerinde beyân buyurdukları üzere dârâb-gerd iki kelimeden mürekkeb olup dârâb ism-i mülk (128b) ve gerde fe'ale ya'ni işledi ma'nâsına olmaġla bâni-i şehir melik-dârâbdır, dimek olur. Ve tevârîḥde bu şürette muḥarrerdir ki merḳûm Dârâb mülûk-ı Keyâniyân'ıñ ṭoḳuzuncusu melik Dârâb bin Dârâ olup târiḥ-i hubûṭiniñ beş biñ iki yüz seksen bir sâlinde İskender bin Filihos katl itmekle âḥir-i mülûk-ı Keyâniyân olan mülkdür. Ve ḥîn-i velâyetinde Diyârbekri binâ eylediği merḳûm-ı şaḥâyif-i tevârîḥ olmaġla Diyârbekr daḥi etrâkıñ taḥrîfleri ile "Dârâbgerd"den ġalaṭ olması münfehimdir. Ve melik-i muḥarrer Dârâb veya pezeri Dârâ zamânlarında ibtidâ-i zehab ü şîme ḍarb-ı sikke olundığı daḥi tevârîḥde muḥarrerdir. Ve belde-i merḳûmede zîbaḳ ü mumya ma'denlerinden ġayrı cibâlinde beyâz ve siyâh ve kırmızı ve şarı ve yeşil tuz ma'denleri olduğu mervîdir. Ṭûl-ı beledi عط ve 'arzi لب derecedir.

DÂRÛN-NÂBÎ'A: Resûl-i ekrem ve nebiyy-i muḥterem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem efendimiz ḥâzretleriniñ vâlidleri 'Abdullah cenâblarınıñ medfeni olan maḥalin ismi. 'Ayn-ı mühmele ile müsta'meldir. 'Arabî'de ġayn-ı mu'ceme ile "dârû'n-nâbiġa"dan ġalaṭdır. Zîrâ Nâbiġa Benî-Neccâr kabîlesinden 'azîmü's-şân bir şaḥş olup ḥâzret-i 'Abdullah vefâtlarında Medîne-i Münevvere'de vâḳi' şaḥş-ı merḳûmuñ beyti derûnunda defn olunmaġla dârû'n-nâbiġa diyü meşhûr olmuştur. (129a)

(129b) İstitrâd: Ebeveyn-i hazret-i nebî şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem hakkında olan kıl ü kâl ve tahrîr olunan resâ'il erbâbınıñ ma'lûmudur. Bilâ-ıtnâb hulâşa-i makâl tahrîrine mübâderet olındı. Ve billâhi't-tevfîk ve bi-yedihi ezimmetü'l-tahkîk esta'izubillâh ³⁷⁶ استعاضوا بتسئل عن اصحاب المحييم

kâ'inât 'aleyhi efdâlü's-şalavât yevmen-mine'l-eyyâm ليت شعري ما فعل

³⁷⁷ buyurmaları olup ve hazret-i 'A'îşe radiyallâhu te'âlâ 'anhâdan mervî oldığı üzere hazret-i şeffî-i 'araşât Hacûn nâm maqbereyi mağmûm u maḥzûn teşrîf buyurup mesrûr u ḥandân 'avdet buyurduklarında hazret-i 'A'îşe sebebini su'allerinde ³⁷⁸ سألت ربي عز وجل فاحيا لي امي فآمنت بي ثم ردها

teba'iyete 'ulemâ-yı a'lâm ihtilâf idüp nüzûl-ı âyet-i kerîme muḳaddem ve vukû'-ı ḥadîs-i şerîf mu'ahḥar olmağla ebeveyn-i hazret-i resûl-i ekrem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem 'Abdullah ve Âmine ḥazerâtı redd-i rûḥ ile ihyâ ve ba'de'l-İslâm imâte olunmuşlardır, diyü tevfiḳ olunur. Rivâyet-i uḥrâda 'Abdullah ve Âmine ḥazerâtına ṭaraf-ı sübhânîden taḳdîr olunan 'ömrlerini ḳable'l-istifâ laḥza-i vâḥide ibḳâsıyla (130a) imâte buyurulup aşḥâb-ı Kehf'e vâḳi' olup ve olacağā ḳıyâsen ta'zîmen li-nebiyyi'l-ekrem ebeveyni ihyâ vü imâte oluna diyü tevcîh eylemişlerdir. Ve'l-ḥâşıl ecille-i e'immeden hazret-i Süheylî buyururlar ki: "Ebeveyn hakkında lisân-dırâzlık ezâya mü'eddi olmağla esta'izubillâh ان الذين يؤذون الله ورسوله لعنهم الله في الدنيا

³⁷⁹ والآخره şadaḳallâhü'l-'azîm fefhem-cidden.

DÂR-ÇİN: Eşcâr-ı Hind ve Çîn'den enâr ağacına şebîh dıraḥt şâhlarınıñ ḳışr-ı ma'rûfunuñ ismi. Fârisî'de iki kelimedden mürekkeb medd-i dâl ile "dâr-çini"den ḡalaṭ olup mu'arrebî cîm yerine şâd ile "dâr-şini"dir. Luğat-ı müvellede olarak 'Arabistan'da müsta'mel olan kesr-i ḳâf ve sükûn-ı râ ile "ḳırfe"dir. Ḥafî olmaya ki dâr-çinî terkîbinde vâḳi' dâr 'ilâc ve devâ ma'nâsına dârûnuñ muḥaffefî olmağla devâ-yı çini dimek olduğu ḳarabüberiñ şecerî nev'ine Fârisî'de dâr-ı fülful ve semmü'l-fâr ta'bîr olunan şey'-i ma'denîye dâr-ı müş itlâḳı işbât-ı müdde'âya şâhidîn-i kâfidir. Emsâli vücûdını irâde idenler kütüb-i luğate mürâca'at eylesünler. Lâkin yegâne-i dehr ve fâzıl-ı Rûm Kemalpaşazâde merḥûm "Ḥaḳâyıḳu'd-Daḳâyıḳ" nâm mü'ellefinde ekşer kütüb-i luğate teba'iyeten dâr dikili ṭuran ağaca (130b) didiklerinden dâr-çinideki dâr ol ağacdır ki Çîn vilâyetinde olur. Ve bu diyâra getürüp dârçini didikleri ânîñ ḳabuğudur. Büber ol ağacın yemişidir buyurmuşlar. 'Aleyhi'r-raḥme farḳ u temyîzi muḥavvil-i re'y-i şavâb-dîddir.

³⁷⁶ "Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin" 2/Bakara-119

³⁷⁷ "Keşke ebeveynimin şu anda ne yaptıklarını bilseydim" Hadis

³⁷⁸ "Rabbim Azze ve Celle'den istedim ve annemi benim için diriltti. Annem bana iman ettikten sonra eski haline döndürdü."

³⁷⁹ "Şüphesiz Allah ve Resulunu incitenlere, Allah dünya ve ahirette lanet etmiştir." 33/Ahzab-57

DAL: Budak daği dirler. Eşcârîñ etrâfına müteşâib olan nesneleriñ ismi. Çağatâyî'de feth ve medd-i tâ ile “tâl”den gâlağ olup ‘Arabî’de zamm-ı ğayn ve sükûn-ı şad ile “ğuşn” ve Fârisî’de medd-i şîn ile “şâh” dirler.

DAVUL: Ma’rûf âlet-i lehviñ ismi. ‘Arabî’de feth-i tâ ve sükûn-ı bâ ile “tabl” ve Fârisî’de zamm-ı dâl ve hâ ile “dühül” olmağla ikisinden daği gâlağ olmaya mülâyimdir. Fağter mâ-şî’te.

DEBBE: Hâyada zuhûr iden şişîñ ismi. Teşdîd-i bâ ile müsta’meldir. Fârisî’de tahfîf ile “kebe” vezninde debeden gâlağ olup ‘Arabî’de medd-i hemze ve feth-i dâl ve sükûn-ı râ ile “âder” dirler.

DUHÂT: Cevdet-i re’y ü hûsn-i tedbîr ile işlediği işiñ fâtihasından hâtimesi neye müncer olacağın idrâk iden şahş hakkında hâ-i hattî ile “fûlân duhâtandır” diyü müsta’meldir. ‘Arabî’de zamm-ı dâl ve medd-i hâ-i hevvez ile “dühât”dan gâlağ olup Fârisî’de feth-i fâ ve hâ ve sükûn-ı râ ve nûn ile “ferhenc” dirler.

Fâ’ide: Kuzât kâdîniñ cem’i olduğı gibi “dühât” daği dâhîniñ cem’idir. Ebu’l-fazl Meydânî (131a) “Mecmaü’l-Emsâl”inde dühât-ı ‘Arab aşhâb-ı kirâmdan erba’a-i mütenâsibe zevât-ı ‘izâm ya’ni hazret-i Mu’âviye ve hazret-i ‘Amrû’bni’l-‘Âş ve hazret-i Muğîre bin Şu’be ve hazret-i Ziyâd bin Übey rıdvânullâhi te’âlâ ‘aleyhim ecma’in olduklarını ‘Âmir-i Şa’bî’den bu münâsebet ile nakl ider ki şey’-i cüz’îyi tahrîk ve ifsâd ile emr-i küllî ve dâhiye-i dehyâ zuhûrunda çarb olunan *انی اذا حککت* ³⁸⁰ قرحة ادميتها meşelini ibtidâ’ hazret-i ‘Amr bin Âş tekellüm buyurmuşlardır.

DER-BEND: Kutât-ı tarîk havfindan te’mîn-i ebnâ-yı sebîl için ba’zı mağallere vaz’ olunan bekçiler süknâlarıñ ismi olarak müsta’meldir. Fârisî’de zağmet ile ‘ubûr olunan bogâz ve tarîk-i dayğ ve mağall-i mühlike ma’nâlarına mevzû’ der-benden ma’nen gâlağ olup ‘Arabî’de medd-i hâ-i mu’ceme ve sükûn-ı kâf ve kesr-i nûn ile “hânîk” dirler. Zîkr-i lâzım irâde-i melzûm kabîlinden isim olması ba’id degildir.

DREŞ-İ GÂVÜYÂNÎ: Dağhâk-ı mârîniñ kâtîli şâh Feridûn’uñ ‘alem-i meşhûr ismidir. Egerçi gâlağdan sâlim lâkin iştilâh-ı A’câm’a muğâyirdir. Zîrâ kütüb-i luğâtde Drefş-i Gâveyân Gâveyânî Drefş diyü muğarrerdir. Drefş diyü demürcileriñ öñine çodukları deriniñ ismi. Ve Gâve İşfahân’da bir âhenger ya’ni demürciniñ ismi olup âhirindeki hâ ma’nâ-yı (131b) ‘âm-ı cinsîden ma’nâ-yı hâş-ı ‘alemiyyete nakl için olan hâ-i ihtîşâsdır. Şahş-ı mersûm edîm-i pâre-i merkûmı kınât-ı münfihasına ta’lîk ile ‘alem-efrâz-ı ‘işyân olmağla merkûma nisbet idüp Gâveyânî-i Drefş diyü ‘alem-i mezbûra ‘alem olmuşdur. Bu daği ma’lûm ola ki Dağhâk-ı mârîniñ ismi olan lafz-ı Dağhâk gülici ma’nâsına olmayup Fârisî’de ‘aşere ma’nâsına olan deh ile ‘ayb ma’nâsına olan kâf-ı ‘Arabîyye ile âkdan mürekkebdir.

³⁸⁰ “Bir yarayı kaşığımda onu kanatırım.”

Şâh-ı merķûm on ‘ayb ile ma‘yûb olmağla deh-âk telķib olunmağın ta‘rib idüp Đahhâk dinmişdir. Tafşîli bu şûretde raķam-zede-i yerâ‘a-i müverrihîndir ki ismi Ejdihâk olan Đahhâk-ı merķûm zamân-ı saltanatında iblîs-i pür-telbîs zümre-i hademesinden berberi olmağla yevmen-mine'l-eyyâm Đahhâk'ın hammâmında serini terâşdan soñra hizmetinden izhâr-ı memnûniyyet ü iltifât idüp: “Murâdın ne ise söyle, vireyim.” didikde iblîs merâsim-i şâhîyi ba‘de'l-edâ' akrânımdan imtiyâz için ruşşat buyurulur ise: Menkibeyn-i şâhîden bûs ideyim.” diyü recâ ider. İcâzet virilüp iki omuzundan bûs eylediği anda gâ'ib olur. Ol maħallerden iki laħm pâre zuhûr ve giderek mâr şûretin peydâ idüp kulaklarına girmegile be-gâyet zahmet virüp hûkemâ-yı (132a) zamânesi ‘ilâcından ‘âciz olurlar.

Yine merķûm-ı ‘aleyhi'l-la‘ne tabîb şûretinde gelüp her birine yevmiyye birer nâ-resîde şabî mağzı virmek ta‘lîm ider. Bu hâl ile bî-hadd ü bî-hisâb etfâl-i bî-günâh katli ile ebeveynleriñ dil-ħarâb iderek merķûm Gâve-i Âhenger'e nevbet gelür ki bundan aķdem iki cân pâresinden cüdâ itmişler idi. Ķaziyye-i ittifâkıyye zikri mürûr iden Cemşîd taşhîhimizde beyân olunduğı üzere gürz-i gâv-i ser i‘mâli ile Gâve-i merķûm ħakîm-i mersûma münâsebet peydâ eylemiş idi. Binâ-berîn varup ħakîmden ‘ilâc-ħâh olur. Âhengerlik ider iken isti‘mâl eylediği edîm-pâre böbür derisinden olmağla ħakîm-i mezbûr perdâht ü pâk idüp şad-ender-şad ber-vefķ vaz‘ ider.

Bir rivâyetde edîm-pâre üzerinde mersûm olan vefķ ħarb-ı hadîd ider iken şerâre-i âteşden peydâ olmuşdur diyü muħarrerdir. Lâkin katı ba‘iddir. Ve'l-ħaşıl Gâve'ye nevbet geldikde cild-i merķûmı körük çekdüğü günde reh-i rabt ve Đahhâk'ın zulm ü sitemden dâd ü feryâd diyü şayħa eyledikde melzûğ-ı mâr-ı sitem-i Đahhâk-ı mârî ile ciger pârelerinden dûr olan bî-hadd ü bî-ķıyâs leşker cem‘ olup ‘alâ-rivâyetin katli-i evlâd ve terbiye-i dimâğa mü‘ekkil olan iki şâhzâde merħameten (132b) beher gün şabî-i vâhidiñ mağzına dimâğ-ı ġanem ilħâķı ile birini âzâd idüp beyâbâna irsâl ile ħayli şaħş cem‘ olmuş leşker-i merķûm bunlara daħi mülteħîķ olduğda keşret ü vefret peydâ idüp Đahhâk ile ceng ü ħarbe âğâz iderler. ‘Asker-i Đahhâk'dan her kimiñ nazarı ol drefşe dûr olsa bi‘t-ıtav‘ ve‘r-rıdâ‘ Gâveyânîlere tâbî‘ vü mülħaķ olarak keşret-i ‘asker ile varup Feridûn'ı muħtefi olduğı maħalden alup leşker-i firâvân ile İşfahân'a duħûl ve rü'yâda müşâhedî olduğı şûretde Đahhâk-ı mârî câlis-i taħt-ı şâhî iken bi‘z-zât Feridûn varup der-dest olan gürz-i gâv-ser ile yek-ħarbda ser-nigûn idüp yerine cülûs ider.

Bereket-i vefķ-i şerîf ile Đahhâk'da nuţķa mecâl muħâl olup helâk olur. Bundan soñra gelen mülûk-ı İrân ‘alem-i merķûmı envâ‘-ı cevâhir ile tersî‘ vü tezyîn idüp her bâr mülâķât-ı ħaşımında pîş-rev iderler imiş. Vefķ-i şerîf berekâtı ile bundan soñra râyât-ı ‘Acem münkesir olmayup manşûr u muzaffer olurlar imiş. Tâ ol vakte değın ki âħer-i mülûk-ı Fûrs kisrâ-yı ‘Acem olan Yezdicer bin Şehryâr'ın istîşâline ġazve-i kâdisiyyede ħazret-i emîrül-mü‘minîn ‘Ömerül-Fârûķ rağiyallâhu ‘anh ħazretleriniñ zamân-ı ħilâfetlerinde (133a) şeyħü'r-rumât ħazret-i Sa‘d bin Ebî

Vak̄k̄as rađiyallāhu ‘anh ğuzât-ı muvaħħidîn ile ta‘yîn ü irsâl buyurulduĝda ‘alâ-rivâyetin her ne kadar iĝdâm olundu ise yine ŗûret-i ğalabe ęaraf-ı Yezdicer yanında nümâyân olacağı âŗikâr olduğına mebnî leŗker-i mesfûrdan bir ŗaĝŗ-ı dil-âĝâh aĝz ve sebep-i kuvvetlerinden su‘âl olunduĝda drefŗ-ı merĝûmda mersûm vefĝ-i ŗad-ender-ŗadın bereketi olduğını ihbâr eylediği anda mâcerâ-‘alâ-mâcerâ ħuzûr-ı fâ‘izi'n-nûr ħalîfetullâh ħazretine ‘arz ü inhâ olunduĝda emr ü irâde-i ħazret-i ħalîfe-i ŗânî ile bâb-ı Medînetü'l-‘ilm ħazret-i ‘Ali rađiyallāhu ‘anh ber-vefĝ-i dil-ħâh bir vefĝ Mu‘îni baŗt u taĥrîr ve ‘asâkir-i İslâm'a ba‘ŗ ü tesyîr buyurup muĝaddimetü'l-ceyŗ olan râye-i İslâmiyye'ye ta‘lîĝ olunduğı anda ŗâh-ı Yezdicerd'in müŗîr ü sipehdâr ü pehlüvân-ı pür-zûrî Rüstem'in vâŗıttatü'l-‘ıĝd-ı girîbân-ı ħayâtı olan ‘uĝde-i ser-nekbet-i miĝferi nâĥun-ı sebbâbe-i seyfi-ı ŗarîm-i ħazret-i Sa‘d bin Ebi Vak̄k̄aŗ ile münĥall olduğı sâ‘atde Yezdicerd firâr ve ‘aĝab-ĝîrleri tefîŗ ile rehâ-yı vücûdı bir âsiyâb-ı ħarâbda vefĝ-i seylâb-ı ecel olduĝdan ŗoñra ħazâ'in-i Yezdicerd ibn-i ŗehryâr'dan naŗîb-i ğuzât-ı muvaħħadîn olan ĝanâyim-i firâvân ile ma‘a-i Gâveyâni-i Drefŗ üzerinde olan envâ‘ (133b) cevâhir ü leâli-baĝŗ u taĝsîm-i mücâhidîn-i İslâm olmaĝ üzere menĝûldür.

Vefĝ-i mübârek baŗt ü tenzîli İmâm ‘Ali kerremallāhu vecheh ħazretlerinden iki sened-i ŗaĝîĥ ile fakîre vâŗıl olmuŗdur. Biri kıdvetü'l-meŗâyîhe'ŗ-ŗeyĥ ‘Ali Bâĝter Tâ‘ifi'dir ki aĥadühümâ âĥere muttasıl dört yüz muĥammes ħâliü'l-vasaĝ vefĝ taĥrîr oluna. Bu ŗûretde her bir dıl‘ı yirmi vefĝden yüz ħâne ider ki ŗad-ender-ŗad olur. Muĥammes-i ħâliü'l-vasaĝın meŗy-i ĝabî‘isi üzere sûre-i ŗerîfe-i ihlâŗ ba‘de'l-baŗt tenzîl olunup vasaĝına murâd ne ise taĥrîr olunur. Mu‘îni'niñ meŗyinde daĥı ĝabî‘i-i muĥammese murâ‘ât lâzımdır. Digeri eŗ-ŗeyĥ Muĥammed Behzâd-ı Türkî rivâyetidir ki hemân ŗad-ender-ŗad taĥrîr olunup vefĝ-i murabba‘ meŗy-i ĝabî‘isine ĝıyâsen bir ‘aded miftâĥdan bed' ile on biñ ‘aded ĝuflde tamâm olur. Ĥuŗûl-ı merâma muvâfiĝ dört âyât-ı ŗerîfe ađlâ‘-ı erba‘aya ve melâ‘ike-i muĝarrebîn ism-i ŗerîfleri zevâyâ-yı erba‘aya taĥrîr olunur. Allāhu te‘âlâ a‘lem bi-ĥaĝıĝatı'l-ĥâl.

DİZDÂR: Ķal‘a muĥâfızı ma‘nâsına kesr-i dâl ile isti‘mâli ŗâyî‘dir. Fârisî‘de kelimeteynden mürekkeb zamm-ı dâl ve sükûn-ı zâ ile “düzdâr”dan ĝalaĝ olup ‘Arabî‘de ĥâfîzü'l-ĝal‘a dirler. Ma‘lûmdur ki diz ĝal‘a ve dâr dâŗtenden ism-i fâ‘il olup ĥâfîz ma‘nâsına (134a) olmaĝla ma‘nâ-yı terkîb ĥâfîz-ı ĝal‘a dimek olur. Li-Ebî-Sa‘îd-i Hirevî,

Beyit:

Zi-dizdârî düzî düzdîd düzdî
Zihî düzdî ki dez-diz dûz dizdâr³⁸¹

DEST-MAL: El silecek bez ya‘ni yaĝlıĝ ta‘bîr olunan ŗey‘-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî‘de iki cüzden mürekkeb feth-i dâl ve tâ ve sükûn-ı sîn ile “dest-mâl”den ĝalaĝ olup

³⁸¹ “Bir hırsız kale muhafızından kalenin bir burcunu aldı; kale bekçisinden kalenin bir burcunu çalmak ne güzel hırsızlıktır.

‘Arabî’de feth-i mîm ve zamm ve medd-i şîn ile “meşûs” dirler. Dest el ve mâl sürmek ma’nâsına olan mâlîden lafzından şîga-i emr ve vaşf-ı terkîbi olmağla ma’nâ-yı terkîbisi el sürececek şey’ demek olur.

DESTÛR: Feth-i dâl ve sükûn-ı sîn ile vezîr-i kebîr ve izn ü icâzet ma’nâlarına müsta’meldir. Eger Fârisî mülâhaza olunur ise becâdır. Zîrâ Fârisî’de feth-i dâl ile şâhib-i dest ü mesned ya’ni vezîr ve şadr ü maqâm şâhibi ve temşiyet-i umûr-ı devlet kendüye tefvîz olunmuş i’timâdü’l-devlet ma’nâsına ve ruhşat ve izn ve icâzet ma’nâlarına mevzû’dur. Ammâ ‘Arabî’de zamm-ı dâl ile müsta’mel olmağla “düstûr” dan ğalağ olup ma’nâsı esâme-i ‘asâkir ve murtezika-i evkâf tahrîr olunan defâtiriñ ismi olur. Bu ma’nâyâ nazaran dağî zamm-ı dâl ile vekîl-i muṭlağ olan vezîr-i kebîre ıtlâkı defâtir-i merķûmeye (134b) ıṭṭılâ’ı sebebi ile olduğı tevcîh olunmuştur. Ammâ ‘Arabî’de fa’lül vezinde evveli meftûḥ-ı kelâm Yemâme’de bir ḳabileniñ ismi olan Şa’ḳûḳ’dan ğayrı vâkı’ olmayup bühlül ve merķûm-ı düstûr ve ḥurṭûm ve cumhûr ve emşâli cümle zamm-ı evvel ile vârid olduğı kütüb-i luğâte âşinâ olanlarıñ ma’lûmudur.

DESTİ: Bardağdan kebîr zarf-ı ma’rûfuñ ismi. Fârisî’de sebûy-destiden ğalağ olup ‘Arabî’de feth-i cîm ve teşdîd-i râ ile “cerre” dirler. Fârisî’de desti yâ-i nisbiyye ile cemî’ el ile aḫz ü isti’mâl olunması mümkün olan zarflara ıtlâğ olunup ve feth-i sîn ile sebû türâbdan maşnû’ şağîr ü kebîr ḳulplı ev’iyeye ıtlâğ olunmağla müte’ârif olan destiniñ aşlı sebûy-desti olup keşret-i isti’mâlden cüz’-i evveli terk olunmuştur.

DÜŞMÂN: Dostuñ muḳâbili bed-dil ma’nâsına medd-i mîm ile isti’mâli şâyî’dır. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb zamm-ı dâl ve sükûn-ı şîn ve nûn ve kesr-i tâ ve feth-i mîm ile “düştimen”den ğalağ olup ‘Arabî’de feth-i ‘ayn ve zamm-ı dâl ve teşdîd-i vâv ile “adüvv” dirler. Düştimen-i merķûmuñ cüz’-i evveli bed ve zışt ve şânîsi ben ma’nâlarına olmağla ma’nâ-yı terkîbisi bed-men ya’ni “baña iyilik şanmaz” demek olduğına mebnî “benim düştimenim” demek dağî ğalağ olur. Keşret-i (135a) isti’mâl ile tâ ḥazf olunup düşmen zebân-zed olmuştur.

DÜŞNÂM: Şetm ya’ni sögmek ve bir âdemiñ ismini yaramazlık ile zıkr itmek ma’nâlarına müsta’meldir. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb zamm-ı dâl ve sükûn-ı şîn ve tâ ile “düşt-nâm”dan muḥaffef olup ‘Arabî’de şetmiñ mürâdifî feth-i sîn ile “sebb” ve zıkr-i sû’ ma’nâsına feth-i ḳâf ve sükûn-ı zâl-i mu’ceme ile “ḳazf” dirler. Düşt zıkrî mürûr eyledi. Nâm dağî isim ma’nâsına ma’rûf bed-nâm demek olduğı âşikâr ve bunun dağî sâbıḳı gibi tâ’sı maḫzûfdur.

DÜŞVÂR: Zaḫmetli ya’ni güç ma’nâsına müsta’meldir. Fârisî’de “döşt-ḥâr”dan muḥarref olup ‘Arabî’de feth-i ‘ayn ile “asîr” dirler. Ḥafî olmaya ki düşt-i mezkûr bed ya’ni fenâ ve ḥâr yiyici ma’nâlarına olmağla düşt-ḥâr zaḫmet çekmeden kinâyeye olur. Evvelen tâ’ ḥazf ile düş-ḥâr ba’dehü ḥâ’yı dağî ḥazf ile “düşvâr” dimişlerdir.

DE’ÂVÎ: Da’vâlar ma’nâsına cem’ olarak kesr ve medd-i vâv ile müsta’meldir. ‘Arabî’de feth-i dâl ve feth ve medd-i vâv ile “fetâvâ” vezinde “de’âva”dan ğalağ

olup Fârisî'de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olmadığımızdan kâ'ide-i A'câm üzere kesr ve medd-i vâv ile müsta'mel olan da'vî müfrediniñ cem'î da'vihâ olur. Ḥafî degildir ki kütüb-i fıkhiyyede da'vîniñ ta'rîfî lügaten

قول يقصد به الانسان ايجاب حق (135b) على غيره وشرعا مطالبة حق عند من له الخلاص³⁸²

ķavlini hüve'l-ķâzî ile tefsîrleri daḥi ma'lûmdur.

DEĖĖÂR: Tûrâbdan maşnû' vü maṭbûḥ ve derûnuna eşcâr ġars olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i tâ ile “teĖĖâr”dan ġalaṭ olup 'Arabî'de muṭlaķa tûrâbdan mec'ûl ü maṭbûḥ nesnelere feth-i ḥâ ve zâ-i mu'cemeteyn ile “ḥazef” dirler.

DEF: Meşhûr âlet-i lehv ki dâ'ire daḥi dirler. Feth-i dâl ve sükûn-ı fâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı dâl ve teşdîd-i fâ ile “düff”den ġalaṭ olup Fârisî'de feth-i kâf ve fâ ile “kefe” dirler. Lâkin zarâfet-i A'câm'dan Türki'de müsta'mel olduğ şûretde feth ile def zebân-zeddir. Ammâ tâ ile tef dâ'ire-i sâz-i şîḥḥate âheng olmaz.

DİĖĖKAT: Bir nesneye eyü baķmak ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de lafzen ve ma'nen riķķat gibi incelik ma'nâsını ifâde iden diķķatden ġalaṭ olup Fârisî'de incelik ma'nâsına medd-i bâ ve kâf-ı 'Arabiyye ile “bârîki” dirler. Menşe'-i ġalaṭ fülân nesneye diķķat eyle demek daķîķü'n-nazar ol ve ḥurde-bîn ol ya'ni “nazarıñı ġayra ḥavâle eyleme” dimeden ola.

DÜKKÂN: Esvâķ ü bâzârda îcâr idüp eşyâ bey' ü şirâ eyledikleri maḥall-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de zamm-ı dâl ve taḥḥîf ve medd-i kâf-ı 'Arabiyye ile “dükkân”dan ġalaṭ olup 'Arabî'de medd-i ḥâ-i mühmele ile “ḥânût” dirler. (136a) Ammâ dükkân rummân vezninde mu'arriben isti'mâl olunsa ġalaṭdan şâlim olur. Bâlâda muḥarrer ġalaṭ itlâķı aşlına i'tibârendir.

DÜĖĖÜL: Ekşerî tîr-endâzân isti'mâl eyledikleri ḥâm ibrişim ķozasınıñ ismi. Fârisî'de zamm-ı dâl ve kesr ve medd-i vâv ile “düvîl”den ġalaṭ olup 'Arabî'de feth-i fâ ve lâm ve sükûn-ı yâ ve ķâf ile “feyleķ” dirler.

DİLBER: Her nesneniñ laṭîf ü mergûb u maḥbûbı ḥuşuşen ve leķad kerramna ile mümtâz nev'-i Benî Âdemîñ güzeli ma'nâsına müsta'meldir. Fârisî'de aşlı zamm-ı bâ ile “dülber” veya feth-i bâ ve izâfet ile “ber-dil” olup 'Arabî'de feth-i mîm ve sükûn-ı ḥâ ile “maḥbûb” dirler. Aşlı dilber olduğına nazaran dil ġöñül ve zamm-ı bâ ve sükûn-ı râ ile “bür” bürden lafzından alıcı ma'nâsına ism-i fâ'il olmağla ma'nâ-yı terkibîsi ġöñül alıcı demek olur.

Żamm ile telaffuzunda nev'-i şîķlet olmağla isminde daḥi leṭâfet ķaşdı ile fethaya tebdîl olunmuşdur. İzâfet ile ber-dil mülâḥaza olunduķda feth-i bâ ve sükûn-ı râ ile “ber-mîve” ve dil ma'rûf ġöñül mîvesi demek olur. 'Alemiyyete naķilde muzâfün-ileyhiñ taķdîmi kâ'idesi kirâren mürûr eyledi. Lâkin ḥûbân-ı şirîn-edâyânda

³⁸² “Sözlükte; İnsanın başkasına ait bir hakkı vermesi, Şeran ise Kadı vasıtasıyla hakkın karşı taraftan istenmesidir.”

mûcib-i meyl ü ta‘aşşuk olan hâlet-i zâideye lisân-ı Türki‘de ta‘bîr bulamayup “ân” lafzını Fârisî‘den (136b) nakılleri hâce Hâfız-ı Şirâzî‘niñ bu beytinden ma‘lûm olur.

Beyit:

Laţfeîst nihânî ki ‘ışk ez-û hîzed
Ki nâm-ı ân ne-leb-i la‘l ü haţţ-ı jengârîst³⁸³

Müşkilâtıdan ‘add olunan beyt-i laţif münâsib-be-maḥall olmağla kayd olundu.

Beyit:

Be-güftemeş ki dilem bürde-i be-mekr ü füsûn³⁸⁴
Cevâb-dâd tu bâzî ki dâğ u gendüm u ḥûn

DÜLGER: Hırfet-i ma‘rûfeden şahş-ı vâhidiñ ismi. Fârisî‘de zamm-ı dâl ve sükûn-ı râ‘eyn ve feth-i kâf-ı Fârisiyye ile “dürger”den ğalaţ olup ‘Arabî‘de feth-i nûn ve teşdîd-i cîm ile “neccâr” dirler.

DİLENCİ: Hâhende ya‘ni isteyici ma‘nâsına isti‘mâli şâyi‘dir. Fârisî‘de zamm-ı tâ ve lâm sükûn-ı nûn ile “tülüngi”den ğalaţ olup ‘Arabî‘de ziyâde taleb ile keşîrû‘s-sü‘âle zamm-ı hâ ve feth-i mîm ve zâ ve sükûn-ı hâ ile hemze vezinde “se‘le” dirler. Ḥafî olmaya ki erkek tilengiye sâ‘il ve nisâdan olur ise sâ‘ile itlâk olunur diyü “Maḳâmât” şâhibi Ḥarîri “Dürretü‘l-Ġavvâş” nâm mü‘ellefinde daḥl idüp keşîrû‘s-sü‘âl olanlara mübâlağa ile ism-i fâ‘il olan fa‘âl ve fa‘âle vezinlerinde se‘âl ve se‘âle şâhiḥ olup müsta‘mel olduğı üzere sâ‘il ve sâ‘ile ğalaţ olduklarını beyân zeylinde muḥaşş-i Kâdı Beyzâvi ḥazret-i Şihâb-ı Ḥafâci İbn-i Bürîd‘den (137a) nakl ider ki ekşeri fa‘âl mevki‘inde fâ‘il vâki‘ olduğı beyân ve ḳalîl veya keşîr döğücü ve öldüriciye dârib ü ḳâtil itlâkıñı işbât için esta‘izubillâh³⁸⁵ *âyet-i kerîmesin îrâd eylemişdir.*

DELİ: Pîşrev-i ‘asâkir-i mürettebe olan râh-nümâ ve bedreḳa ya‘ni kulağız maḳâmında müretteb ‘asâkir-i ma‘rûfeniñ ismi. ‘Arabî‘de feth-i dâl ile “delîl”den ğalaţ olup Fârisî‘de feth-i râ ve sükûn-ı hâ ile “reh-ber” dirler.

DEMİR:³⁸⁶ *فيه بأس شديد* ile mevşûf ve nâsa menâfi‘-i keşîresi olan ma‘den-i ma‘rûfuñ ismi. Çağatâyî‘de zammeteyn ve sükûn-ı râ ile “tümür”den ğalaţ olup ‘Arabî‘de feth-i hâ ile “ḥadîd” ve Fârisî‘de müsta‘mel ve ḥâmına medd-i hemze ile âhen dirler. Ammâ “Ferheng-i Maḥmûdî”de Tîmûr feth-i tâ ile pûlâd ve pâdişâh-ı meşhûr Timurleng‘iñ isimleri olup ḥazf ile ism-i şahş-ı merḳûm temur daḥi isti‘mâl olunduğı ve Demür feth-i dâl ve zamm-ı mîm ile Efrâsiyâb aḳribâsından Siyâvuş‘uñ ḳatline

³⁸³ Aşkm kendisinden doğduğı gizli bir nûkte vardır; onun adı ne lal renkli dudak ne de incecik siyah ayva tüyüdür.

³⁸⁴ Ona dedim ki kalbimi hile ve sihirle aldın. O da bana sen kan, yara ve buğdayla oynuyorsun dedi.

³⁸⁵ “Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı) istemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır.” 51/Zariyât-19

³⁸⁶ “İçinde büyük bir kuvvet olan demir...” 57/Hadid-25

çok sa'y iden pehlüvânîñ nâmı olduğu muharrerdir. Bundan münfehim olan esmâ-i ricâl “demür” olmak lâzım gelür. Ammâ Pülâd Ağa tercümesi feth-i tâ ve sükûn-ı yâ ile Teymûr Ağa ve muhaffefi Temr Ağa ıtlâkları becâ olur. Lâkin kesr-i tâ ve sükûn-ı yâ ile “tiymûr” hayvânât batnından ihrâc olunan harze ki bâd-zehre qarîb menâfî'i vardır. (137b) Ol seng pâreniñ ismi olmağla müsta'mel olduğu şüretde Tîmûr-leng ve emşâli yine ğalağdan sâlim olmaz.

DİMİŞK: Zât-ı belde-i Şâm-ı şerîf ma'nâsına kesr-i dâl ve mîm ile “Dımışkû's-Şâm” müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i dâl ve mîm ile “demeşk” efşah olup kesr-i dâl daği luğat olmağla kesretein ile isti'mâli yine ğalağdan sâlim olmaz. Mervîdir ki Dımışk-ı mezkûri hâzret-i İbrâhim şalavatullâhî 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhisselâm ğulâmlarından Dimşâk ibn-i Ken'an Şâm-ı kâdim civârında binâ idüp bânisi ismi ile müsemmâ ve qarîb-i Şâm'da olmağla Dımışkû's-Şâm demek ile mükenni olmuştur. Zîrâ Şâm-ı cennet-meşâm Sâm bin hâzret-i Nûh 'aleyhisselâm binâsı olup ism-i merķûm Süryânî'de şîn-ı mu'ceme ile zebân-zed olduğu eşah-ı rivâyâtındadır. Ba'de zamânin kaşaba-i merķûme harâba müşrif oluğda şehre ıtlâk olunmuştur.

DAMĞA: 'Alâmet-i ma'rûfedir ki eşyâ ve hayvânâta şâni' vü şâhibini temyîz için darb eyledikleri nişânîñ ismi. Fârisî'de feth-i tâ ve sükûn-ı mîm ile “tamğâ”dan ğalağ olup 'Arabî'de kesr-i sîn ve feth-i mîm ve hâ-i vağf ile “semeh” dirler.

DÜNDÂR: Muhâfaza-i leşker ve girü qalanları men' için 'askeriñ verâsına me'mûr olanlarıñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb zamm-ı dâl ve sükûn-ı mîm ile (138a) “düm-dâr”dan ğalağ olup 'Arabî'de medd-i sîn ile “sâkatü'l-ceyş” dirler. Düm kıyruk ve müste'âr-ı âhir ya'ni ard ve dâr dârende muhaffefi tutucu ma'nâlarına olmağla ma'nâ-yı terķibîsi 'askeriñ verâsını muhâfaza idici demek olur.

DINĖALE: Hâbeşe ve tekrûr ve berber ve 'umûmen ahâli-i Sûdân'îñ lu'b-ı ma'rûflarınıñ ismi. 'Arabî'de kesr-i dâl ve kâf ve sükûn-ı râ ve hâ ve feth-i lâm ile “dirgile”den ğalağ olup Fârisî'de muğlağa rakş itmek ma'nâsına feth-i fâ ve sükûn-ı râ ve medd-i hâ-i mu'ceme ile “ferhîden” dirler. Egerçi menşe'-i ğalağ ba'îd, lâkin Eş-şeyh Cemâleddîn Muhammed'îñ “Nâzırın İnsanün 'Ayne'l-Me'âniyyü'l-Edebiyye fî-Zabti Mâ-Harrefe Mine'l-Elfâzi'l-Luğati'l 'Arabiyye” nâm müellefinde dirgele-i muharrereniñ ğalağı beyne'l-'Arab dırqala şâyî' olup ve Hâbeşe ve Sûdân halkınıñ rakşları ismi olduğunu İbn-i Derî'den rivâyetine mebnî dırqala-i merķûmı daği etrâk dırqala eylemeleri mülâyim olduğundan kayda hâme-cünbân oldu.

DENK: Nîme-i har-vâr ya'ni yükûñ bir tâyı ma'nâsına olan haml-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i tâ ve sükûn-ı nûn ile “tenk”den ğalağ olup 'Arabî'de kesr-i 'ayn ile “idl” dirler.

DÛBEDDE: Zamânemizde şarı kenârlı aħmediye diyü iki başı ibrişim vesâ'iri kettân (138b) ipliği ile mensûc u ma'rûf kuşağâ dûbedde ıtlâkı Mekke-i Mükerrreme'de be-ğâyet şâyî'dir. Fârisî'de feth-i bâ-yı 'Acemiyye ve teşdîd-i tâ-i müşennât ile “düpette” den olup 'Arabî'de muğlağa kuşak ma'nâsına kesr-i hâ ile “hizâm” dirler. Muharrer

olan düpette ve pette ekşer luğât-ı Fürs'de mevcûde olmamağla liecli'l-istişhâd şeyh-i Hindustân Hüsrev-i Dihlevî'niñ ebyât-ı nâ-şinîdesi îrâd olundu. Nazm-ı der-vaşf-ı maḥbûb

Servi çü tu dürrâce vü der-nette ne-bâşed
Gül mişl-i ruḥ-ı âl-i tu elbette ne-bâşed³⁸⁷

Ez-püşt-i rakîb-i tu keşem tâsma-i çend
Tâ kancuḳa-i esb-i tu ez-pette ne-bâşed

Düzend ḳabâ behr-i ḳadet ez-gül-i sûrî
Tâ hil'at-i zîbâ-yı tu ez-lette ne-bâşed

Çün mûy şod ez-fıkr-i miyânet ten-i Hüsrev
Tâ hem-çü rakîb-i ḥunek-i kette ne-bâşed

ebyât-ı merkûmede mevcûd luğât lisân-ı Hindûyân olmağla ma'nâları beyâna muhtâcdır. Ecehhe ve Netehhe bilâd-ı Hindûstân'dan iki şehr-i meşhûr isimleridir. Tasma ḳayış ma'nâsına “arḳasından ḳayış çıkarayım” edâsı Türkî'de daḥi zebân-zeddir.

Ḳapḥuḳa merkûb olan ḥayvâna taḥmîl olunan terki ma'nâsına pette muḥarrer olan ketân ipliginden mensûc bir başı ibrişim ile müzeyyen terki bağı ya'ni “seniñ rakîbiñ arḳasından birkaç ḳayış çıkarayım pette (139a) olan terki bağı ne lâzım demek olur.” Lette muḥlaḳa boğâşi ma'nâsına murâd envâ'i dülbenddir. Ḥunug zamm-ı evvelîn ve sükûn-ı kâf-ı Fârisiyye ile bârid ü şaḳîl ve baḥtlu ma'nâlarına olmağla cins-i tevriyeden ḥâlî degildir. Kette nâ-hem-vâr ya'ni taşlaḳ ve yosma ya'ni bî-edeb ma'nâlarıdır.

DİVÎT: Ḳalem ve ḥibr vaz'ı ile isti'mâl olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Kesr-i dâl ile müsta'meldir. 'Arabî'de fetḥ-i dâl ile “devât”dan ğalaḫ olup Fârisî'de medd-i hemze ile “âme” dirler.

Fâ'ide: İ'mâl iden devâtçıya 'Arabî'de yâ-yı nisbiyye ile devâtî itlâḳı şâyi'dir. Bu daḥi deveviden ğalaḫ olur. Zîrâ tâ-i te'nîs birkaç vech ile yâ-i nisbete müşâbeheden ḥîn-i nisbetde ḥazf olunması ḳavâ'id-i 'Arab'dandır. Meşelâ Fâtımâ'ya ve Mekke'ye nisbet olunduğda teşdîd-i yâ ile Fâtımî ve Mekkî dirler. Vücûh-ı müşâbehete muḥarrereniñ evveli tâ veya ikisi tarafda vâḳi' olmaları ile ḥarf-i î'râbdan olup aḥadühümâ mu'arreb olduğda âḥer kelimedede ḥaşv olur.

Vech-i şâni tâ ve yâ'dan her biri bir şey'e 'alâmet vaz' olunmuşdur. Ya'ni temre ve temr emşâlinde tâ 'alâmet-i vâḥid olup ḥazfî 'alâmet-i cem' olduğu gibi zenci ve zenc emşâlinde daḥi yâ-yı nisbet 'alâmet-i vâḥid olup ḥazfî 'alâmet-i cem' olur. Vech-i şâliş muḥarrer olan iki ḥarfiñ (139b) biri bir cem'-i ğayr-ı munşarıfa mülḥaḳ

³⁸⁷ Pek çok kelimesi Hint dilinde olan bu gazeli Mehmed Hafîd Efendi açıkladığı için tercümesi yapılmadı.

olsa munşarîf ider. Meşelâ şayârif cem'î-î ğayr-ı munşarîf iken tâ-i te'nîş ile şayârifte olduğda munşarîf olur. Veya medâyin ğayr-ı munşarîf iken yâ-yı nisbiyye medâyinî olur.

Muharrer olan vücûh-ı şelâşe ile tâ ve yâ beynlerinde müşâbehî-i tâmmе şâbit olmağla kelime-i vâhîdede bir ma'nâyâ delâlet ider. İki harf vâkı' olduğda aḥadühümânîñ ḥazfî kâ'ide-i mer'ıyyesine mebnî tâ-i te'nîş ḥazf olduğda mâ naḥnü fih olan devâtı devây ḳalup şülâşıyye-i maḳşûreye müvâzin olmağla şülâşî-i maḳşûrede mer'î olduğu üzere bunuñ daḥî elifi vâv'a ḳalb olduğda düvvi olur. Ḳınâyâ nisbet olduğda ḳınevî olduğu gibi.

Fâ'ide-i zâyide muharrer olduğu üzere mensûb olan kelimâtıñ âḥerlerinde aşlıyye olan elif-i maḳşûreler aşlı yâ veya vâv olan elif-i maḳşûrelerden bir dürlî fark olunmayup ḥîn-i nisbetde cümlesi vâv'a ḳalb olunurlar. Meşelâ 'alem olan metâda elif-i aşlıyye 'inde'n-nisbet vâv'a ḳalb ile metevî denildiği gibi ḥamiyyetden müştakḳ olan ḥamî ve ḳafavetden müştakḳ olan ḳafâte daḥî ḥamevî ve ḳafevî dinilüp elifleri vâv'a ḳalb olunur.

Ḥafî degildir ki vâvî ve yâî olan kelimeler teşniye olduğda elifleri yine aşlıları olan vâv'a ve yâ'ya redd olunur. Ḳufûl ḳafvân ve ḥamî ḥamyân (140a) olduğu gibi bu daḥî ma'lûm ola ki 'alâmet-i teşniye ḥafife olmağla dâ'imâ mâ-ḳabli meftûḥ olduğına binâ'en kelime-i müsennâtda şakîl olan şey' cem' olmaz. Ve 'alâmet-i nisbet iki yâ maḳâmına ḳâ'im olmağla müşedded olup elbette mâ-ḳabli meksûr olur. Ḳavâ'id-i nisbetden biri daḥî cem'e nisbet olunmayup vâhîdine nisbet olunmağdır. Egerçi mebhîş-i keşîre îrâd olunmuştur. Lâkin eşaḥḥ-ı aḳvâl vâhîdine nisbetdir. Meşelâ maḳârîz cem'ini nisbet eylediklerinde müfredi ile mîkrâzi dirler. Eger cem' mensûbu'n-ileyhe 'alem olduğu ḥalde isim olur ise veya müfredine nisbetden iltibâs ü teşebbûḥ vâkı' olur ise cem'ine nisbet olunurlar. Meşelâ hevâzin ḳabîlesine nisbetde hevâzenî bâdiye-nişân-ı A'râbîler'in nisbeti 'Arabî'den fark için yine cem' ile A'râbî oldukları gibi ve 'Arabî ile A'râbîniñ farkı daḥî ma'lûm ola ki 'Arabiyyü'l-aşlı olana 'Arabî dirler. Her ne ḳadar luğât-ı sâ'ireyi tekellüm ider ise de ve A'râbî bâdiye-nişân olana dirler. Her ne ḳadar nesebi milel-i sâ'ireye müntehî olur ise de ammâ enşârîniñ müfredi naşîr veya nâşîr olmağla cem'î ile enşâri nisbet olunması yâ-i şüzûzdan 'add veya ahâli-i Medîne-i Münevver'e'den ensârü'n-nebî şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem olanlara 'alem olması ile cevâb virilmiştir.

Ḳâ'ide-i âḥer iki kelimedden mürekkeb olan elfâzıñ cüz'-i evveline nisbet olunmağ daḥî (140b) eşaḥḥ-ı aḳvâldendir. Zîrâ cüz'-i şânîsi tâ-i te'nîş menziline tenzîl ile ḥazf olunur. Meşelâ diyâr-ı 'Acem'den meşhûr Âzerbaycân'ın mu'arrebî Âzerbeycânî emti'aya Âzerî dinildiği aḳvâ olduğına aḳdem ḥulefâ-yı râşidîn 'Abdullahe'l-'atîḳ Ebûbekrû's-şiddîḳ raḳıyallâhu 'anh ḥazretleriniñ تأملن النوم على الصوف

³⁸⁸ kelâm-ı mâlâ-kelâmları ile istiṣhâd kâfidir. Şûf-1 Âzerî kumâş-ı nefîs-i Âzerbaycânî ve ḥask-i Su'dân ziyâde dikenli bir ot olduğı âşikârdır. Bu kâ'ide cüz'-i evveline nisbetde âḥire iltibâs olmadığı şûretdedir. Eger iltibâs vâkî' olur ise cüz'-i şânîye nisbet olunur. Ebûbekir'e nisbetde bekrî dinildiği gibi. Lâkin aḥede 'aşer mişilli mürekkeb olan kelimelerin ḳanḳı cüz'ine nisbet olunsa yalnız ol cüz'ün nisbetine mültebîs olup mecmû'na nisbet daḫi ṭûl-1 kelime cihetiyle şakîl olmağla anda nisbet mümkün olmaz. Meger ki aḥede 'aşer mişillüler bir şaḫşa 'alem olup kelime-i vâhîde ḥükmünde ola. Anda yine cüz'-i evveline nisbet olunur. Aḥede 'aşer beyne'l-'Arab müte'ârif olan on bir zirâ' tonluk bez ma'nâsınadır. Üslûb-1 diger kelimeteynden mürekkeb olan esmâ'-i ricâlden evveli 'abd ile muşaddar olan esmânîñ ḥurûfını mezc ü terkîb ile ca'fer vezninde ism idüp aña nisbet iderler. (141a)

Meşelâ 'Abd-i şemse 'Ab-şemi ve 'Abdü'd-dâra 'Abderî ve 'Abdülkaysa 'Abkasi dirler diyü Ebû Muhammedü'l-Ḥarîri "Dürretü'l-Ġavvâş"da esmâ'-i ricâle ḫaşr itmişdir. Esmâ'-i büldânda daḫi cârî olduğı Ḥışn-1 Keyfâ'ya nisbet ile Ḥışkefâ ve kefer-i a'mâ nisbet ile kefâmî olmalarından müstebân olur. Lâkin bu kâ'ide kıyâsî olmayup 'Arab-1 'irbâdan semâ'a mevḳûfdur. Nev'-i âher elif ve nûn nisbetde mülḫaḳ olması ancak mübâlağa içündür. Ammâ kıyâsî olmayup esmâ'-i maḫşûşaya mülḫaḳ olur ki 'azîmür-raḳabe ya'ni boynı ğalîz olana raḳabânî ve keşîfü'l-liḫye ya'ni rîşi çok olana liḫyânî ve vâfirü'l-amme ya'ni şacı uzun olana zamm-1 cîm ile cummânî ve rûḫa mensûb olana ve melek ve cinne rûḫânî ve 'ârifibillâḫ olanlara rabbânî ve şaydel ve şayden ki esmâ'-i 'aḳâḳîrdendir. Bi-'aynihi Türkî'de 'atṭâr ve çerçî didikleri gibi şaydelânî ve şaydenânî dirler. Ammâ sebze ma'nâsına olan bâḳılâ' ki bi-'aynihi Türkî'de daḫi sebzece dirler.

Bu ma'nâya delâlet için nisbet olunmada iki şûret mer'îdir. Evveli elif-i maḫşûre farz olunur ise rübâ'iyi mütecâviz kelimâta mülḫaḳ olmağla anlarda mer'î kâ'ideye kıyâsen elif-i maḫşûre ḫazf olunup ḫabârîniñ nisbeti ḫabariyy gibi bâḳılıyy olur. Şânîsi elif-i memdûde farz olunur ise yâ ḫâlî üzere terk ile nisbet olunur. Veya hemzesi te'nîş (141b) olduğına mebnî hemze vâv'a ḳalb olunmağla ḫirbâ ve emşâlî ḫirbâ'î ve ḫirbâvî olduğı gibi bâḳılâ'î ve bâḳılâvî olur. Bu kâ'ideye mülâyim "Cem'ü'l-Hevâmî"de muḫarrer olduğı üzere kelimedede elif ḫarf-i ḫâmis vâkî' olduğda ḫazf ile nisbet olunur. Muştafa gibi lâkin Yunus'un tecvîz-gerdesi vâv'a ḳalb olunmaḳ eṣaḫḫdır. Muştafavî gibi ammâ esmâ'-i büldândan Şan'â ve Behra ve Destvâ nisbetleri Şan'ânî ve Behrânî ve Destvânî olmaları şüzûzdur.

Şâzze iltifât olunmayup nazâ'iri kıyâs olunmadığı gibi güz faşlında zuḫûr iden ba'zı eşyâ ḫuşûşen güz ekini ḫarîfî nisbet olunmaḳ lâzım iken 'alâ ğayr-1 kıyâs feth-i ḫâ ve sükûn-1 râ ile ḫarfî olması şüzûza mülḫaḫdır. Ammâ nisbet-i Fârisiyye iki nev'dir. Birine nisbet-i lâzıme dirler. Müteḡayyir ü mütebeddil olmaz. Fârisî gibi bilâd-1 Fars'a mensûb dimekdir. Ve digerî nisbet-i ğayr-1 lâzımedir ki evvelîñ

³⁸⁸ "Birinin dikenli ot üstünde yatması Azeri yünü üzerinde yatması kadar ızdırıp vermez."

‘aksidir. Kitâbî gibi kütüb-i semâviyyeye ve ğayrıya intikâl câ’iz olur. Ve te’kîd-i nisbet için ba’zen nûn ziyâde iderler. Meşelâ müşgîn ve sengîn dirler.

Bu ma’kûle nisbetin iki hâli vardır. Biri mensûbü'n-ileyhiñ mâtde-i vücûdunu beyân içündür. Taşdan i’âm olunana sengîn ta’bîri gibi ve diğeri mensûbü'n-ileyhiñ ba’zı evşâfını beyân içündür. Bir kimesneniñ levnini beyân murâd olunup müşg renginde olsa müşgîn ta’bîri gibi ve gâh nûn-ı te’kîdden soñra (142a) elif ziyâde olunur. Meşelâ diyâr-ı Pehlev lisânına nisbetde Pehlevânî dirler. Ve gâh muharrer olan elif ve nûn'dan soñra veya evvelen harf-i yâ'dan bedel hâ-i nisbet vaz’ iderler. Mülûkâne ve deste gibi ve gâh nisbete maḥşûs olan kâf-ı Fârisî’yi ilhâk iderler. Cüdâya nisbetde cüdâgâne dirler. Ve gâh kâf-ı muharreri yâ ile cem’ iderler. Bendegânî gibi ve gâh kâf-ı merḳûmı yâ'dan soñra zıkr idüp nezdîk dirler ve gâh yalnız kâf zıkr idüp kürde gürdgân dirler. Ve gâh mend ve bân lafzları ile nisbet olunur. Hıred-mend ve şütr-bân gibi ammâ İskenderânî İskender'e nisbet olunmağla bir nev’-i nisbetdir ki keyânî ve ḥusrevânî gibi bunlarıñ elif ve nûnları cem’ için olmayup kavâ’id-i ‘Arabiyye’ye taḥbîken harf-i yâ ile ta’bîrât nisbet olunup mübâlağa kaşd olunur. Ânifen zıkrî mürûr iden raḳabânî ve emşâli gibi lâkin edât-ı cem’den farkı â’lâmdan ğayrı cem’e dâḥil olmayup müfredde dâḥil olmalarıdır. Ammâ zebân-ı Fârisî’de harf-i yâ nisbet-i muḥlaḳaya dâll oldığı gibi harf-i vâv nisbet-i lâzıme ye ya’ni nisbet-i ḥulḳıyye dâlldır. Güzellik ma’nâsına nîkû ve Hind ahâlisi ma’nâsına Hindû gibi pûşîde olmaya ki vâv-ı nisbiyyede hem lüzûm ve hem mensûb olan âdemî olmak lâzımdır. Hindû ol tâ’ifedir ki Hind’e nisbet-i cibilliyeleri ola. Sâ’ir diyâra hicret (142b) ü tevaḥḫun idenlere ve emti’a-i ğûn-â-ğûna hindi ve aşıl vilâyetlisine Hindû ve cemî’ memâlikine Hindustân dirler.

DÛT: Envâ’i olur mîve-i ma’rûfeniñ ismi. Dâl ve vâv-ı meçûle ile müsta’meldir. ‘Arabî’de zamm-ı tâ ve sükûn-ı vâv ile “tût”dan ğalaḫ olup ve Fârisî’de tût müsta’mel olduğundan ğayrı âḫirde dâl ile “tud” daḫil dirler.

DUDU: İnsana taḳlîd ider pebgâ envâ’ından sebz-reng tayr-ı ma’rûfuñ ismi. Fârisî’de zamm ve medd-i tâ ile “tûḫî”den ğalaḫ olup ‘Arabî’de zamm-ı dâl ve fetḫ ve teşdîd-i râ ile “dürrê” dirler. Bu nev’i ekşer verâ’-i Mışr olan Ḥabeşe ve Sûdan diyarlarında olur.

DÖŞEK: Câme-ḥâb-ı ma’rûfuñ ismi. Çâğatâyî’de vezn-i merḳûm ile “töşek”den ğalaḫ olup ‘Arabî’de kesr-i fâ ile “firâş” ve Fârisî’de kesr-i bâ-yı ‘Acemiyye ile “pister” dirler.

DÛGME: Eşvâbı rabḫ ü bend için isti’mâl olunan şey’-i ma’rûfuñ ismi. Fârisî’de zamm-ı tâ ve sükûn-ı kâf ile “tükme”den ğalaḫ olup ‘Arabî’de fetḫ-i zâ-i mu’ceme ve râ-i müşeddede ile “zerr” dirler.

DON: Ayğa giyilen câme-i ma’rûfuñ ismi. Çâğatâyî’de dâl yerine tâ ile “ton”dan ğalaḫ olup ‘Arabî’de fetḫ-i sîn ve kesr ve medd-i vâv ile “serâvîl” ve Fârisî’de zamm-ı

tâ ve medd-i mîm ile “tumân” dirler. Lâkin vaz’ı Gürcüler’in giydiği deri ton olup sonra ta’mîm olunmuştur.

Fâ’ide: Serâvîliñ tezkîr ü te’nîsi câ’iz olup (143a) cem’i serâvilât gelür. Rivâyet-i Sîbeveyh üzere serâvîl ism-i müfred ve Â’cemî olmağla ta’rîb olunmuştur. Şûretâ hâlet-i ta’rîf ü tenkîrde lâ-munşarîf olanlara şebîh lâkin munşarîfdır. Eger bunuñ ile bir şahş tesmiye olursa veya ‘alem olduğu halde taşgîr olursa yine ğayr-ı munşarîfdır. Zîrâ ‘atâk gibi mü’ennes-i zâ’idü’n-‘ale’s-şülâsi olur. Ammâ nahviyyundan ba’zı kimesneler serâvîl hâlet-i tenkîrde dağî ğayr-ı munşarîfdır, kavilleri servâliñ ve servâletiniñ cem’i i’tibârı iledir. Egerçi ğayr-ı munşarîf olması kıyâsa evfâkdır. Lâkin isti’mâl-i ehl-i lisâna nazaran munşarîf olmağ lâzımdır.

DEHKÂN: Re’is-i kırye ma’nâsına olup keşret-i isti’mâl ile köyli ve zurrâ’ ma’nâsına şâyi’ olduğundan kaçü’n-nazar feth-i dâl ve sükûn-ı hâ ile dağî müsta’meldir. Merhûm Kemalpaşazâde hazretleriniñ taşarruf-ı hâşî Fârisî’de kesr-i dâl ve sükûn-ı hâ ile “dihhân”dan veya kütüb-i luğâtde muharrer olduğu üzere yine i’râb-ı merkûm ile “dihkân”dan mu’arreb olan kesr-i dâl ile “dihkân”dan ğalağdır. Kemalpaşazâde merhûm kavli üzere deh kırye ve hân re’is ma’nâlarına olmağla kıble’l-‘alemiyye hânda re’is-i kırye demek olup kıâ’ide-i A’câm üzere ğül-âb ve sîm-âb gibi ba’de’l-‘alemiyye muzâfun-ileyhi tağdîm ile “dehhân” olup ta’rîb olunduğda “dihkân” olmuştur. Ammâ (143b) ehl-i luğat kavli üzere fellâh ü zurrâ’ ve re’is-i fellâhân ve müverrih ü vağ’a-nüvîs ma’nâlarına olan kâf-ı Fârisiyye ile “dehgân”dan mu’arrebdir.

İstiğrâd: ‘Umdetü’l-muğakkıkîn hazret-i Sa’düddîn Teftâzânî nevverallâhu madca’ahu tefsîr-i şerîf-i Keşşâf’a tağrîr buyurdukları şerhde sûre-i şerîfe-i Âl-i ‘İmrân âhirinde bu ‘ibâret ile beyân buyurmuşlardır. Ed-dehkân re’isü’l-kırye vü muğaddem-i aşhâbü’z-zirâ’a vehüve mu’arreb intehâ-i kelâma ammâ şemsü’l-e’imme hazret-i ‘allâme-i serağsî “Kitâb-ı Meksûf”a tağrîr buyurdukları şerhde من ان دهقان اسم³⁸⁹ diyü vârid olmağla Kemalpaşazâde merhûm bu ta’bîr müş’ir-i medğ ü ta’zîmdir diyü dağl ü ta’rîz idüp işbât-ı müdde’âsına kütüb-i fıkhîyyede dehkân tefevvuhı mücib-i kızf olduğın şâhid îrâd buyurmuşlardır.

Tafşîl-i mes’ele: Bir kimesne bir ‘Arabî olan şahşa: “Yâ dehkân” dise imâmeyn-i hümâmeyn hazerâtı ‘inde hadd-i kızf đarb olunur. İmâm-ı Muğammed hazretleri zehâbı ‘afv olunur. Anlar ‘inde mücib-i kızf degildir.

Tevfîk: Kılem-i Hafîd böyle def-i terdîd ider ki e’imme-i din rıdvânullâhi ‘aleyhim ecma’in hazerâtınıñ icteğâdları ve ‘allâmeteyn-i müşârün-ileyhümânıñ zehâbları dehkân lafzınıñ kıble’t-ta’rîb muğtevî olduğu ma’ânî-i keşîreye nazaran ağadühümâ âğere mu’arîz olmaz. Bu mülâğaza ile merhûm İbn-i Kemalpaşa hazretleriniñ i’tirâzı (144a) mündefî’ olur.

³⁸⁹ “Dihkân malı mülkü ve emlakı olanın ismidir.”

DEHLİZ: Ota ve şuffelerin mefrûş olan maħalleri ile kapu arasınıñ ismi. Feth-i dâl ile müsta'meldir. 'Arabî ve Fârisî müşterek olup kapu ile hâne beyinde musakķaf ve ğayr-ı musakķaf maħaliñ ismi olan kesr-i dâl ile "dihlîz"den ğalaķ ve müste'ârdır. Fârisî'de maħall-i merķûmuñ ism-i diğeri pâlân olmağla ba'zı Türkî luğat tahrîr idenler: "Ekşer hayvânâta taħmîl ile râkib oldukları palânıñ aşlı pâlândır." dimeleri saħt.....dimâğlarına dâlldır.

DİRİ: Zî-rûh ya'ni zıdd-ı meyyit ma'nâsına müsta'meldir. Çağatâyî'de dâl yerine tâ ile "tiri"den ğalaķ olup 'Arabî'de feth-i hâ ve teşdîd-i yâ ile "ħayy" dirler. Cem'î feth-i hemze ve sükûn-ı hâ ile "ahyâ" gelür. Ve Fârisî'de kesr-i zâ ve sükûn-ı nûn ile "zinde" dirler.

DİŞ: Dürc-i dehânda derc olan le'âli-i ma'rûfeniñ ismi. Çağatâyî'de yine tebdîl-i dâl ile "tiş"den ğalaķ olup 'Arabî'de kesr-i sîn ve teşdîd-i nûn ile "sinn" ve Fârisî'de feth-i dâl ve sükûn-ı nûn ile "dendân" dirler.

Ekşer esnân-ı insan otuz iki olmağla terbî' olunup beyne'l-'Arab dört isim ile meşhûrdur. Zîr ü bâlâ hîn-i tebsümde âşikâr olan sekiz dânesine mebâsim ve tarafeynde ikişerden yine 'aded-i merķûma şenâyâ ve bunlarıñ mâ-ba'dı 'aded-i mezbûruña ekşer nesne anlar ile kırılır, teşdîd-i (144b) sîn ile kessâr ve anlarıñ verâsında sekiz tiş ki azu ta'bîr olunur, ta'âmı yumuşatdığından yine teşdîd-i hâ ile taħhân dirler. Def'-i iltibâs için 'ömr-i şerîfiñiz ne miķdârdır, demek evlâdır. Zîrâ mecâlis-i bulegâda sinn-i şerîfiñiz su'âline otuz iki cevâbı mesmû'umuz olmuşdur.

İstiṭrâd: Bir nev-resîde-i cered-i merd cüvân menkûhasıyla hîn-i mülâ'abede zen-i nâzenîni: "Sen kevsec olacaķsın." didikde zevc-i merķûm: "Eger ben teng-diş isem talâķa şelâşe vâķi' olsun." dimesiyle vech-i şer'isinde ihṭilâf olunup ğazret-i İmâm Ebî Yusuf rivâyeti üzere İmâm-ı Hümâm Ebû ğanîfetü'n-Nu'mân ğazretlerinden istiftâ olunduğda, esnân-ı recûl ta'dâd olunsun eger dürr-i dendânı otuz iki ise tâmü'l-lihye olur. Eger yirmi sekiz ise kevsec olması ile talâķ vâķi' olur, buyurmuşlar.

Fâ'ide: Vâlid-i mâcid-i keşîrû'l-meħâmîdim etalallâhu bekâhu ğazretleri vâsiṭasıyla cedd-i emcedim re'isü'l-küttâb-ı esbaķe'l-ħâc Muştafa Efendi 'aleyhi'r-raħmetullâhi'l-'alâdan def'-i veca'-ı dırs için me'zûn olup ve kirâren mücerredimiz olan hâşşa-ı şerîfe liecli't-teberrük kayd olundu. ا، ب، ج، د، هـ، و، ز، ح، ط، ی hurûf-ı 'aşere-i muħarrereyi mismâr-ı na'l-ı esb ile bi-ğayr-ı midâd dîvâr-ı kıblîye resm idüp şâħib-i veca' barmağını sinn-i mü'effek üzerine vaz' ide. Mübâşir daħi âb-dest ile ibtidâ mismârı (145a) ğarf-i elif üzerine vaz' ile üç def'a bismillâħirrahmânirrahîm³⁹⁰ âyet-i kerîmesin kırâ'at ide. Eger def olmaz ise bâ'ya naķl idüp yine üç defâ kırâ'at ide. İle'l-yâ' her ķankı ğarfde te'sîri

³⁹⁰ "Gecede ve gündüzde barınan O'nundur. O her şeyi tam olarak işitendir, O her şeyi tam olarak bilendir" 6/Enam-13

müşâhîd olur ise mismârı ol harf üzerine medkûken ibkâ eyleye. Rivâyet-i uhûrâda ل، م، ق، ف، ن، ج، “لمفضل” bu şûretde varak pâreye ketb ü taḥrîr olunup bir taḥta kıṭ‘ası üzerine vaż‘ ve yine muḥarrer oldığı üzere ‘amel oluna. Du‘â-i bi‘l-ḥayra vesîle ümîdi ile kırâ‘at ü müṭâla‘a idenlere icâzet-i ‘âmme ile izn virilmiştir. Vallâhü'l- muvaffak.

DİGER: Ğayrı ya‘ni başka ma‘nâsına isti‘mâli şâyi‘dir. Fârisî‘de tekrâr ya‘ni bir daḥi demek ma‘nâsına olan digerden ma‘nen ğalaṭ olup ‘Arabî‘de başka ma‘nâsına medd-i hemze ile âḥer ve bir daḥi ma‘nâsına fetḥ-i tâ ve sükûn-ı râ ile “tekrâr” dirler. Ḥafî olmaya ki Türkî‘de diger zikri ile murâd olan ma‘nâya Fârisî‘de zamm-ı cîm-i ‘Arabiyye ve sükûn-ı zâ ile cüz‘ delâlet ider. Meşelâ “benden başka ve benim ğayrım” ma‘nâlarına Fârisî‘de cüz-men dirler. Ammâ diger ve muḥaffefi bilâ-yâin diger lisân-ı Türkî‘de bir daḥi ile ta‘bîr olunur. Ve zebân-ı Fârisî‘de ‘adem-i ittisâ‘-i lûgat cihetinden öyle namâzı zuhr ma‘nâsına namâz-ı pîşîn ve ikinci (145b) ‘aşr ma‘nâsına namâz-ı diger dirler. Tekrâr ve ikinci oldığı için.

DÎVÂN: Vüzerâ ve ḥükkâm ve vâli-i vilâyet ḥükûmet ve istimâ‘-i de‘âvi ve nazar-ı evrâk eyledikleri maḥall-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî‘de îrâdât ü maşârifât vesâ‘ir cem‘-i zuhûrât ü vuḳû‘ât-ı mülkiyyeyi zabṭ ü taḥrîr için ma‘a-ḥuddâm ve ta‘allukât taḥşîş olunan maḥaliñ ismidir. Ve ‘Arabî‘de esâmî‘-i ‘askerî taḥrîrleri için cem‘ olunan evrâk-ı defter ma‘nâsına olup aşlı vâvî ve yâ‘î olduğundan iḥtilâf olmağla cem‘i devâvîn olması ḳavl-i evvele şâhiddir. Zîrâ kelimeyi aşlına ircâ‘ idenleriñ biri cem‘ oldığı meşhûrdur. Binâ‘en-‘aleyh aşlı dîvân olup aḥadiyü‘l-vâveyn yâ‘ya ḳalb ile dîvân olmuştur. ‘Arabî ve Fârisî ma‘nâ-yı medlûlleri müsta‘mel olan ma‘nâya egerçi ğayr-ı ba‘iddir. Lâkin vech-i tesmiyesinde nev‘-i leṭâfet der-kâr olması vesîle-i taḥrîr ü tafşîl oldı. Mervîdir ki Nûş-i Revân laḳab Kisrâ nâm şâh-ı ‘Acem yevmen-mine‘l-eyyâm muḥâsibân ü küttâb vesâ‘ir ḥademe-i devleti cem‘ olup ‘ummâl ü ümenâ ve mâ‘adâ mâ-lezîme-i mülkini zabṭ ü taḥrîr eyledikleri maḥale vardıkda ḥuzzâr-ı meclisiñ umûr-ı dünyeviyyede hazâḳat ve aḥvâl-i ḥafî vü celî‘de ferâset ü şadâḳatleri taḥşîni siyâḳında, inhâ dîvânend³⁹¹, dimesiyle (146a) kelâmü‘l-mülûk mülûkü‘l- kelâm mışdâḳı nâm ḳalup vech-i tesmiye olmuştur. Bu edâ lisân-ı Türkî‘de daḥi câridir. ‘Âḳil ü zîrek olan şahşâ “fûlân âdem şeytandır” dirler.

ḤARFÜ‘ Z-ZÂLÜ‘L-MU‘CEME

ZUBÂB: Ma‘rûf ḳara sinegiñ vâhidi ma‘nâsına isti‘mâli şâyi‘dir. ‘Arabî‘de ism-i cins olan zamm-ı zâl ile zubbâdan ma‘nen ğalaṭ olup Fârisî‘de fetḥ-i mîm ve kâf-ı ‘Acemiyye ve sükûn-ı sîn ile “meges” dirler. Ḥafî olmaya ki zubbâb ve meges ḳara sinegiñ cinsine itlâḳı gibi lisâneyn-i merḳûmeynde bal arusuna daḥi isimdirler. Ve zubbâb ta‘bîr olunup bir siñecik murâd olunur. Ya‘ni vâhidi ḳıyâsıyla ḥayvânât-ı merḳûmunuñ ism-i vâhidleri yine zamm-ı zâl ve âḥirde hâ ile “zubbâbe” olup cem‘-i ḳilleti fetḥ-i hemze ve kesr-i zâl ve fetḥ ve teşdîd-i bâ-i muvaḥḥade ile “ezibbe” ve cem‘-i keşreti zamm-ı zâl ve teşdîd-i bâ ile “zubb” ve kesr-i zâl ve teşdîd-i bâ ile

³⁹¹ “Bunlar saraylı, katip...”

“zıbbân” gelir. Ve ba‘zı erbâb-ı luğatiñ kesr-i zâl ile “zıbâbe” ve nûn ile “zıbâne” tahrîrlerine iltifât buyurulmaya. Hüküm-i subhâni ahraş-ı hayvânât olan zıbâbe aķna‘-i hayvânât olan ‘ankebûtuñ şebekesine dũcâr olup rızķı olması maħall-i irşâddır.

ZÜ'L-FİKÂR: Ser-levha-i şaħîfe-i şüc‘ân-ı cihân ĥazret-i ‘Ali rağiye ‘anhü rabbühü'l-mennân (146b) ĥazretleriniñ meşhûr-ı âdemiyan seyf-i benâmları ismi. Kesr-i fâ ile zebân-zed-i ebnâ-yı zamândır. ‘Arabî’de fetĥ-i fâ ile “zü'l-feķâr”dan ġalať olup Fârisî’de zâl-i mu‘ceme çend luğate münĥaşır olmaġla i‘râb-ı muħarrere ile zü'l-feķâr bi-‘aynihî beyne'l-A‘câm muşťalaħdır. Ĥafî olmaya ki Kâmus’da muħarrer سيف مفقر³⁹² kelâmı faķr-ı zahra teşbîhen ıtlâķından şârim-i mezbûruñ vechinde olan ĥuťuť u şuķûka nazaran veya zü şâhib ve fetĥ-i fâ ile “feķâr” arķa kemükleri ma‘nâlarına delâletlerinden şemsîr-i merķûmuñ ĥiddet-i kaťından tesmiye olunmuş ola.

Ĥuşuşen dest-i mübârek-i seyyidinâ velîyullâh ĥazretleri ile müşerref ola. Zîrâ vaşf-ı şecâ‘at ĥazret-i müşârün-ileyhde³⁹³ اذا اعتلا قد و اذا اعترض قط³⁹³ olmuşdur. Ya‘ni ĥazret-i ‘Ali kerremallâhu te‘âlâ vecheh seyf-i meslûllerin bir şaħşa ĥavâle buyursalar eger re’sinden işâbet ider ise dü-nim idüp ĥadd itmiş olurlar idi. Eger cânib-i kemerinden rast gelir ise ĥalem-vârî iki kıť‘a idüp kaťı itmiş olurlar idi. Kađîb-i merķûm ġazve-i Bedir’de kaťl olunan ‘Âş bin Münebbih’iñ metrûkâtı ve ġanâyim-i sâ‘ire ile ĥuzûr fâ‘izü’n-nûr-ı ĥazret-i risâlet-penâha taķdîm olunduķda ĥazret-i ‘Ali rağiyallâhu te‘âlâ ‘anh cenâblarına i‘ťa buyurmuşlardır. Ammâ resimlerde müşâhed ve envâ‘-ı ĥaşaş ile (147a) ġuş-zed olduġı şûretde zü'l-cenâheyn olduġınıñ şıĥhatine vâşıl olamadık. Ġâlibâ seyf-i merķûm yed-i cenâb-ı kerrârda kemâl-i sür‘at ile ĥarafeyne cevelânından şâyi‘ olmuş ola.

ZEVK: İnşirâh-ı ĥalb ve sevinmek ve feraĥnâk olmaķ ma‘nâlarına fülân maħalde zevķ eyledik ta‘bîri be-ġâyet şâyi‘dir. ‘Arabî’de fetĥ-i zâl ve sükûn-ı vâv ile zevķ bir nesneniñ lezzetini bilmek için lisân ile taťmaġıñ ismi olup Fârisî’de fetĥ-i mîm ve zâ ve âĥirde hâ ile “mezeh” dirler. Ĥafî degildir ki Türkî’de müsta‘mel ma‘nâ zevķ ü lezzetde olan ĥalâvet ü letâfete teşbîhen müste‘âr ola. Lâkin ma‘nâ-yı maķşûda ‘Arabî’de kesr-i hemze ve tâ ve sükûn-ı bâ ile ibtihâc ve Fârisî’de medd-i şîn ve mîm ve sükûn-ı dâl ile şâd-mânî ıtlâķ olunur. Zevķiñ ma‘nâ-yı müste‘ârına vuķûfi olmayanlarıñ tefevvühi ġalaťdan sâlim olmayacaġı âşikârdır.

ĤARFÛ'R-RÂÛ'L-MÛHMELE

RÂZ: Ya‘ni müfessirîn-i kirâmdan ĥazret-i İmâm Faĥr-i Râzî’niñ nisbeti Râz nâm beldeye olması münfehimdir. Tafşîl-i âti’l-beyân egerçi ġalaťdan sâlim lâkin nisbet-i maķlûbe olması ile mâ naĥnü fiĥden ġayr-ı ba‘îd mülâĥazasıyla ĥayda mübâderet olundu.

³⁹² “Saġlamlıġından emin olunan kemik gibi delici bir kılıç.”

³⁹³ “Hz. ‘Ali’ nin kılıcı yukarıdan vurduġu vakit boyuna keser ve yandan vurduġu vakit enine biçerdi.”

Şâhib-i Ferheng-i Şu'ûri merhûm bir kitâb hâşiyesinde İmâm-ı müşârün-ileyh Fahr-i Râzî 'aleyhir-rahmeniñ (147b) haţţ-ı yedleriyle bu şûret keşide-i silk-i sutûr oldığını rivâyet ider ki ebnâ-yı mülûk-ı pîşinden Râzûrî nâmında iki şehzâde-i nâm-dâr ittifâk ile bir şehir-i 'âli binâsına ibtidâr ve ba'de'l-ikmâl ihvân beyninde cârî muhâsedeye dûcâr olup her biri şehir-i merķûmı kendi nâmı ile şöret-şi'âr olmasında 'azîm kıl ü kâlden soñra 'uķalâ-yı vaķt ve müdebbirân-ı memleketleri re'y ü istişvâbıyla şehir biriniñ ve sukkân-ı şehir digeriniñ nâmına ya'ni birâderine nisbet oluna. Bu şûretde ķarâr ü rızâlarına mebnî ile'l-ân nisbet-i merķûma mer'î olduğu muharrer imiş. Ya'ni İmâm-ı Hümâm-ı müşârün-ileyh hâzretleri şehir-i Rey'de mütevellid ü mütevaţţın iken ķâ'ide-i muharrereye mebnî râzî nisbet olunmuşlar. Ve kıs 'aleyhi'l-bâķî.

RAF: Ebniye-i kadîmelerde ba'zı nesnelere vaz'ı için i'fâl olunan pervâze-i hâneniñ ismi. 'Arabî'de feth-i râ ve teşdîd-i fâ ile "raff" ve Fârisî'de taħffif ile "raf" olmağla ikisi daħi ğalaķa mülâyimdir.

RÂVEND: Varaķı erik ağacı varaķına şebîh ve ğumûzetli ve me'kûl ve çiçeği sarı ve hoş-bû ve bezri eşribe i'fâl olunan 'amber-bâris diyü ğalaķten meşhûr rîbâs nâm şeceriñ kökidir. 'Arabî'de kesr-i râ ve feth-i vâv ve sükûn-ı nûn ile "revend"den ğalaķ olup eţibbâ elif ziyâde iderler diyü Kâmûs'da muharrerdir. Ve Fârisî'de kesr ve medd-i râ ve feth-i vâv ve sükûn-ı nûn ile "rîvend" dirler. Ammâ ekşer lugât-ı (148a) Fûrs'de şöretine mebnî elif ile râvend muharrer olduğu görülmüşdür. Ve râvend İşfahân nevâhîsinden bir mevzi'îñ ismidir. Lâkin hicret-i nebeviyye 'aleyh-i efdalü't-taħiyyeniñ üç yüz târihinde müteveffâ kubbâr-ı zenâdıķadan meşhûr Aħmed bin Yaħyâ er-Râvendi maħall-i merķûma mensûb olmayup Merverrûd ahâlisinden olmağla şûret-i muharrerede nisbet olunmuşdur. Mütedâvil olan râvend bilâd-ı Ćin'e maħşûş olmayup eţrâf-ı Türkistân ya'ni memâlik-i Özbekân ve Ğorâsân ve Zenciyan'da olur. Ammâ Ćin'i şöreti envâ'ınıñ evedî olduğına mebnîdir. Lâkin akreb-i ezmânda Purûsiyyelü tarafından vürûd ve Mosķovî diyü meşhûrî nümâyiş ve ğavâşda Ćini kısmına ğâlibdir.

RÂYİĜÂN: Şâyi' vü mütevâtir ma'nâsına: "Ol ğavâdişler râyiĜân oldu." ta'bîri şâyi'dir. Fârisî'de ucuz ma'nâsına feth ve medd-i râ ve sükûn-ı yâ-yı taħtâniye ile "rayĜân"dan ma'nen ğalaķ olup 'Arabî'de feth-i râ ile "raħîş" dirler. Menşe-i ğalaķ ta'birât-ı Türkiyye'den kesret-i şüyû'una mebnî: "Fûlan madde ucuz oldu." dimelerinden olması ba'îd degildir. RâyĜân kesr-i yâ ile daħi lugât olup aşlı hâ-i hevvez ile râh-Ĝân olmağla ğarf-i hâ yâ'ya tebdîl eylemişlerdir.

RUBÂT: Ğaremeyn-i muħteremeynde ricâl ü nisâdan bî-zevc ü zevce ğurebâ sâkin olacaķ medrese resminde mebnî emâkiniñ esâmîleri zamm-ı râ ile müsta'meldir. 'Arabî'de fî-sebîlillâh muħârebeye (148b) rükûb için rabţ ü bend olunan ğuyûlûñ maħaliniñ ismi. Kesr-i râ ile "rîbât"dan ğalaķ olup Fârisî'de muţlaķa âħûr ma'nâsına medd-i hemze ve feth-i kâf-ı 'Arabiyye ve dâl ve sükûn-ı nûn ve hâ ile "âkende" dirler. Vech-i teşbih böyle ğaţıra lâyiħ olur ki maħall-i merķûm ekşerî ceng ü cidâl-i düşmen-i dîn muķâbelesinde ve seferler vuķû'unda olduğına mebnî ber-mûcib-i

رحمنا من الجهاد fermûde-i hâzret-i nebiyy-i muhterem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem
³⁹⁴ kelâm-ı mu'ciz-beyânı ola. Ya'ni ol emâkin-i mübârekelerde bî-
zen ü şevher sâkin-i ribât-ı ma'hûd olanlarıñ mücâhede-i nefse kıyâmları ola. Lâkin
sûre-i şerîfe-i enfâl evâhîrinde âyet-i kerîme esta'izubillâh واعدوا لهم ما استطعتم من قوة و من
³⁹⁵ تفسîrinde ecille-i müfessîrîn-i kirâmdan Kâdî Beyzâvî beyyazallâhu
vecheh ³⁹⁶ kelâm-ı şerîfini ³⁹⁷ من كل ما يتقوى به في الحرب ile beyân ve hâzret-i
'Ukbe bin 'Âmir'den nakl-i hadîş ile kuvvetden murâd ok atmak olduğına beyyine
ityân ider.

Muhaşşî-i tefsîr müşârûn-ileyh Şihâbü'l-Ĥaffâci rahmetullâhi 'aleyh daĥi
şahîh-i müslimden nakl ile buyurlar ki hâzret-i 'Ukbe rağiyallâhu 'anh
buyurmuşlar ³⁹⁸ قالها ثلاثا و سمعته عليه السلام يقول على المنبر الا ان القوة الرمي قالها ثلاثا
³⁹⁹ diyü şerh buyurmuşlar. Nuşşâb (149a) zamm-ı nûn ve teşdîd ve
medd-i şîn ile bir ok ma'nâsına neşşâbeniñ cem'i oklar ve kişîyy kesr-i kâf ve sîn ve
teşdîd-i yâ ile kezâlik bir yay ma'nâsına kavsiñ cem'i yaylar demek olur. ⁴⁰⁰ ومن رباط الخيل
تفسîrinde müşârûn-ileyh ⁴⁰¹ اسم للخيل التي تربط في سبيل الله فعال بمعنى مفعول او مصدر او جمع رباط
buyurmuşlardır. Ma'nâ-yı âyet-i kerîmeyi ve tafşîlini irâde idenler şürûh u havâşî-i
Kâdî vesâ'ir kütüb-i tefâsîr-i şerîfelere mürâca'at buyursunlar.

RİC'AT-İ KAĤĤARÎ: Bir cins ardına dönmek ma'nâsına tâ ile isti'mâli şâyî'dir.
'Arabî'de feth-i râ ve cîm ve 'ayn ve eliflâm ve feth-i kâfeyn ve sükûn-ı hâ ile "rec'el-
kaĥĥarî"den gâlaţ olup Fârisî'de muţlağa gerü dönmek ma'nâsına medd-i bâ ve
sükûn-ı zâ ve şîn ve nûn ve feth-i kâf-ı Fârisiyye ve tâ ile "bâz-geşten" dirler. Ĥafî
olmaya ki kaĥĥarî envâ'-ı rücû'dan bir şûretde dönmeniñ ism-i maĥşûşudur. Ammâ
ric'at-ı kaĥĥarî ta'bîrini tekellûf ile tevcîh mümkün olur. Ya'ni ric'at maşdar olmağla
⁴⁰² يعرف باسم القهقري dimek beyânı ile bu külfete ibtilâdan aşl-ı vaz'ı üzere
tekellüm evlâ olduğu âşikârdır.

RECEL: Envâ'ı mîvelerden şeker veya 'asel veyâ pekmez ile tabĥ ü ĥıfz eyledikleri
me'kûlât-ı mütenevvi'aniñ ismi. Fârisî'de kesr-i râ ve sükûn-ı yâ-yı taĥtânî ve feth ve
medd-i cîm-i Fârisiyye ile (149b) "riçâl"den gâlaţ olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ve
feth-i râ ve teşdîd ve feth ve medd-i bâ ile "mürebbâ" dirler.

³⁹⁴ "Küçük cihattan büyük cihada döndük."

³⁹⁵ "Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın" 8/Enfal-60

³⁹⁶ "Gücünüzün yettiği kuvvet"

³⁹⁷ "Harpte siz güçlü kılacak her şey.."

³⁹⁸ "Rasulullah (as) minberde 'Dikkat edin kuvvet, ok atmaktır.' sözünü üç kere dediğini işittim."

³⁹⁹ "Ok atmak ok ve yay iledir."

⁴⁰⁰ "Savaş atlarından..."

⁴⁰¹ "Allah yolunda hazırlanan atın ismidir. Meful anlamında ismi fail veya masdar ya da rabit' in cemidir."

⁴⁰² "Geriye dönenlerin ricat etmesi kakhari ismiyle bilinir."

RUHSÂR: Fârisî'de yañağ ma'nâsına hâ-i mu'ceme ile olup mühmelânîñ mühmele ile kırâ'atleri ğalağ oldığı ednâ-himmeti olanlarıñ ma'lûmları olmağla 'Arabî'de mürâdif-i eşherine yine hâ-i mu'ceme ve teşdîd-i dâl ile "hadd" dirler. Pûşide olmaya ki ba'zı erbâb-ı luğat ruhsârı ruğ gibi ism-i müfreddir diyü iltizâm ve kesret-i hurûfuñ fâ'idesinden zuhûl eylemişlerdir. Ruğ zamm-ı râ ve sükûn-ı hâ-i mu'ceme ile muğlağa yañağ ma'nâsına olup ruhsâr letâfetli ve müdevver ü kebîr yañağa itlâğ olunur. Ammâ kesret-i isti'mâl ile cemî' çihreye dağı ruhsâr dirler. Ve isti'âre tarîki ile âdemden ğayra dağı itlâğ olunur. Mirza Faşîh'in bu beytinde âşikârdır.

Beyit:

Girye-em kez ciger-i sûhte der-dîde-i ebr
Behr-i ârâyîş-i ruhsâr-ı bahâr âmede-em⁴⁰³

Lâkin 'allâme-i Rûm Kemalpaşazâde merhûm "Dağâyıkü'l-Hakâyık" nâm müellefinde ruhsâr 'arîz ma'nâsına ruğ ile baş ma'nâsına sâr'dan mürekkebe oldığını beyân ve yañağın yukarı cânibiniñ ismi olmasını iltizâm buyurmuşlar. Ammâ kavâ'id-i mażbûta-i Fârisiyye'ye kıyâsen kesret ü letâfete delâlet iden zâr lafzı âheri hâ-i esmâya lâhik olduğda harf-i zâ harf-i sine kalb olunur. Ya'ni ruhsârın aşlı ruğ-zâr olmağla gül-zâr ve çemen-zâr ve emşâllerinde der-kâr ma'âni-i letâfet âşikâr olur. (150a)

RAZAĞI ÜZÜMİ: Tavilce dâneli ve gök renkli ve ziyâde halâvetli yâbisi müte'ârif olan üzümüñ ismi. 'Arabî'de medd-i râ-i mühmele ile "râzeğî"den ğalağ olup Fârisî'de feth-i sîn ve tağfîf veya teşdîd-i tâ ile "sette" dirler. Ba'zı ferhenglerde 'Arabî'den bi-'aynihî naql ile razığî muğarrer oldığı görülmüşdür.

REZENE: Fevâ'id-i keşireyi müstemil ve ma'rûf sebzeniñ ismi. Fârisî'de medd-i râ ve kesr-i zâ ile "râziyâne"den ğalağ olup mu'arabi yine medd-i râ ve hâ yerine cîm ile "raziyanc" diyü meşhûr lâkin 'Arabî-i faşîhi feth-i şîn ile "şemâr" oldığı resîde-i nazardır.

Fâ'ide: Ebu'l-beşer ğazret-i Âdem şafiyullâh 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi şalavâtullâh cenâblarından mervîdir ki âfitâb ğamel burcunuñ noktasına tağvîlinden nokta-i burc-ı seretâna tağvîline ğadar ya'ni vağt-i nevrûzdan üç mâh-ı bahârîde beher ğün bir direm râziyâneyi berâberi sükker ile sefûfen tenâvül iden senesi temâmına dek cemî' ilel ü emrâzdan emîn ü sâlim olur imiş.

REZE: Ğapu kilidlerinde bend-i bâb için sürgi ta'bîr olunan âhen pâreniñ ismi. Tağfîf-i zâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i râ ve teşdîd ve feth-i zâ ile "rezze"den ğalağ olup Fârisî'de feth-i cîm-i 'Acemiyye ve kâf-ı evvel-i 'Arabî ve şâni-i Fârisiyye ile "çekâge" dirler.

⁴⁰³ Ben yanan ciğerden dolayı bulut gibi nemli gözde oluşan bahar gibi yanağı süslemek için gelmiş bir gözyaşıyım.

REFÂHİYYET: Vech-i ma'âş vüs'at üzere olmak. Ya'ni eyü hâl ile geçinmek ma'nâsına teşdîd-i yâ ile isti'mâli şa'yîdir. 'Arabî'de (150b) refehe yerfehü bâbınıñ maşdarı feth-i râ ve kesr-i hâ ve feth ve taḥfif-i yâ ile "refâhiyet"den ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i fâ ile "ferâh-kâm" dirler.

RIK̄K: Üzerine yazı yazılan cild-i raḳîk ma'nâsına kesr-i râ ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i râ ile "rak̄"dan ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i cîm-i 'Arabiyye ve sükûn-ı fâ ile "cefr" dirler.

RUḲİYYE: Ba'zı nisânıñ ism-i ma'rûfı kesr-i kâf ile müsta'meldir. 'Arabî'de feteḥât-ı şelâse ve teşdîd-i yâ ile semeyye vezninde "reḳayye"den ğalaṭdır.

REMME: Süri ma'nâsına teşdîd-i mîm ile remme-i 'azîme ta'bîri şâyi'dir. Fârisî'de feth-i evvelîn ve sükûn-ı şâliş ve taḥfif-i mîm ile "reme"den ğalaṭ olup 'Arabî'de kesr-i sîn ve sükûn-ı râ ile "sîrb" dirler.

REVAḲ: Gömec balından 'aşr ile iḥrâc olunan 'asel-i muşaffânıñ ismi. Fârisî'de medd-i râ ve feth-i vâv ve sükûn-ı kâf ile "râveḳ"den ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i mîm ve sükûn-ı hâ ile "maḥlebü's-şehd" dirler.

RUḤ: Lu'b-ı meşhûr şadrancıñ zevâyâ-yı erba'asına vaż' olunan şekl-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de "ruḥ"dan ğalaṭ olduğına Fîrûzâbâdî'niñ Kâmûs'da رخ بالضم من ادوات الشطرنج جمعه⁴⁰⁴ kelâmı delâlet ider. Ammâ luġat-ı müştarekeden olmaġla Fârisî'de gergeden ma'nâsına ruḥ dirler. Lafzı ikisinden daḡı ğalaṭ olmak ba'îd degildir. Ma'lûm-ı ekşer-i nâsıdır ki lu'b-ı merḳûm ḥarbe teşbîhen (151a) tertîb olunup şaff-ı evveli piyâde ve ḳalb-i şufûfda şâh ve ferz ve ṭarafeynlerinde her biri bir ḡayvâna teşbîh ile fil ve esb ve ruḥ vaż' olunmaları ile ġayrîleriñ çâr-pâyeye teşbîhlerine mebnî ruḥ daḡı gergeden olmak mülâyimdir. Sâ'irleriñ müşebbehleri ma'rûf lâkin ruḥ nâm ḡayvân 'anḳa gibi ismi mevcûd ve cismi nâ-mevcûd olduğına mebnî ḡaḳîkatinde muḡarrer olduğü üzere iḥtilâf vâḳî' olmuşdur. Ya'ni 'Arabî'de ruḥ tesmiye olunan ṭayra Fârisî'de ruḥ-rübâ ve feth-i ḡâ-i mu'ceme ve zamm ve medd-i tâ veya zammeteyn ile ḡatû dirler.

Gergedeniñ evşâf u ḡikâyâtı ma'lûm-ı saġîr ü kebîrdir. Ammâ ruḥ ve ruḥ-rübâ ve ḡatû nâm ṭayr "ḡayâtü'l-ḡayevân"da İmâm Demîrî, Câḡız'ıñ "E'âcîbü'd-Dünyâ" nâm kitâbından nakli üzere ṭayr-ı merḳûm Zenc ve Çîn beyninde vâḳî' baḡr-i muḡîṭ cezâyirinden meskûn olmayan aṭalarda mevcûd 'azîmü'l-heykel ve kebîrü'l-cüşşe bir ḳuş olup ekşer me'kûli fil ve gergeden imiş. Hevâ-yı nâ-muvâfıḳ ile bir sefine ol cezâyere vardıkda ehl-i sefine ṭaşra ḡurûclarında beynlerinden bir şaḡş bir rîşiniñ âḡirini ya'ni ḳalemi muḡafaṭa içün rîş-i baṭṭdan isti'mâl olunan maḡalini diyâr-ı Hind'e getürdükde bir ḳırba mâ ile imlâ olundıġını re'yü'l-'ayn müşâhede eyledim, diyü rivâyetinden ġayrı aşḡâb-ı sefine cezâyere-yi merḳûmeyi geşt ü ġüzâr

⁴⁰⁴ "er-Ruh ötreli haliyle, satranç edavatındandır. Çoġulu 'Rihahatun'dur. Gergedan taşıyan büyük bir kuştur."

ider iken bir k b be-i ‘ l  ve sefid   seff fa te ad flerinde (151b) b b ve revzenini tefti  ve der nuna vu  lden me’y s olduklarında bir tarafını kesr ile i inde bir mur -be e bulurlar. Der- n-s f at beynlerinde ta s m ve ta b    ekl iderler. Ol gice beyt tet ve ferd s  b -d r olduklarında cem -i ehl-i sefineni n  uy h nı  eb b olmuş g r rlere. Ya’ni i lerinde sefid-ri  olanlar  ara  akallı olmuş bu h   a ya’ni sebeb-i sev d-ı lihye ekl-i lahm-ı  ayrdan olmayup cez re-i mer  mede  eceret - - eb b v c d  ile ta b -ı lahm i  n  ecer-i mer  m ile h lt-ı  ud rdan m cib ya’ni  ecer-i mezb ru n h   as  oldu nı  m m Dem ri iltiz m eylemi dir.

Kit b-ı digerde res de-i lih za-i a  ardır ki sefineni n hareketinden  onra mur -ı mezb r   iy nesine gel p beyzani n meks r ve be eni n telef oldu nı g rd kde sefineden ekber bir  acer pen esine alup sefineni n  zerine hav le ider. ‘Avn-i s bh ni ve vi  ye-i  amed ni ile seng-i mer  m bahre m s dif olma la eger i sefine h la  bulur. L kin  aceri n kiberinden v k f olan tel t m-ı bahrdan mertebe-i  ar a res de olur. El-‘uhdet  ‘ale-r-r vi. Hu  ra da i a v l der-k r olma la tezy le ibtid r olundu. ‘‘ az -in-i M l k u Sel t n’’de mevc d u mer  b ve  alil -l-v c d kem k env -ından der nı  acer gibi ve nu   -ı  ar be ve e k l-i ‘ac beyi h vi bir nesne olup zehri e y ya ta rib olundu da dirler. Ve hamiline semm te’ ir eylemez imi .

Ne nesne oldu nı (152a) ta’y nde be  kavlı na l eylemi lerdir. Evveli muharrer olan mur n n cebhesi kem gi ola.   nisi   n ikliminde bir nev’ bakari n  arnı ola.   li i gergeden boynuzı ola. R bi’i bi  sene ta’ayy   iden ejder didikleri m ri n   h i ola. H misi bahr-i mu t -i   n’de Z l ismi ile m semm  balı nı ti i ola. Der-dest-i n s olup gergeden boynuzı diy  ma’r f  st h n p relerde ev  f-ı muharrereni n ‘adem-i v c d  der-k r ve hav  nı da i kir ren tecr bemizde l -a l oldu    ik r olma la  az -in-i m l kda v c duna i’tim den k lliyen ink r olunmaz.

REVZEN: O a ve  uffelerde ta ra bakmak i  n k  ad olan ma ali n ismi diy  ist m li  ay ’dir. E her-i ‘all meg n-ı R m  azret-i Kemalpa az de mer  m feth-i b  ve c m-i ‘Acemiyyeler ile pencere nazar-g hda g  ade ma ali n ism-i h  ı ve feth-i r  ve z  ve s k n-ı v v ve n n ile revzen fevk ni-b c ta’b r olunan ma ali n ismi oldu nı fark u bey n buyurmaları ek er ferhenglere mu abik dir. Bin -ber n pencereye revzen itl k   ala  olur. Beyit: ‘‘Bir g z m derde biri revzende/H t rım g nl m efendim sende.’’ Bu kel mlara n -be-ma all oldu    ik rdır. Pencereye ‘Arab ’de feth-i r  ve z  ve n n ve s k n-ı v v ile revzene ve revzen ya’ni bacaya feth-i k f ve te d d-i v v ile ‘‘kevveh’’ dirler. Eger i revzene revzen-i mer  mu n mu’arrebidir. L kin ba’de-t-ta’rib manzaraya ta  i  eylemi lerdir. (151b)

HARFÛ'Z-ZÂ'Û'L-MU'CEME

ZÂC: Diyâr-ı Hindûstan'da nâbit çenâr ağacına şebîh ve 'âlî ve râyihası hoş-bû şecerîñ be-gâyet saht ve siyâha mâ'il kırmızı hîzem pâreleriniñ ismi. 'Arabî ve Fârisî müşterek olan medd-i sîn-i mühmele ile "sâc"dan ğalaştır.

JÂLE: Gicelerde evrâk-ı eşcâr üzerine nâzil çîh ma'nâsına isti'mâli şâyi' ve Şâhidî merhûmuñ (ع): "چه زاله كوك آسمان" mışrâ'ı meşhûrdur. Fârisî'de ruṭûbet-i merḳûmeye delâlet iden feth-i nûn ve sükûn-ı mîm ile "nem"den ma'nen ğalaş olup 'Arabî'de feth-i sîn ve ḳaşr-ı elif ile "seda" dirler.

İstiṭrâd: Muḥarrer olan nem gicelerde hevâdan ḥâşıl olduğına mebnî ekşeri şebnem isti'mâl olunur. Aşlı nem-i şeb olmağla muzâfun-ileyhiñ taḳdîmi zikri kirâren mürûr eyledi. Nem-nâk, ruṭûbetli ya'ni işlanmış ma'nâsına iki cüz'den mürekkeb olduğu âşikâr ve cüz'-i evveli muḥarrer olan nem ve şânîsi ba'zî esâmi âhîrlerine lâhîḳ olan edât-ı nisbet veya ihtilâtdan 'ibâret maḥlûṭ u mağşûş ma'nâlarına medd-i nûn ve kâf-ı 'Arabîye ile "nâk"den terkîb olunmağla neme mensûb ve nem ile maḥlûṭ dimegi ifâde ider. Nem-gîn daḥî işlanmış ma'nâsını ifâde eylediği ma'rûfdur. Âgîn medd-i hemze ve kesr ve medd-i kâf-ı Fârisîye ile yaşdıḳ ve emşâli nesneleriñ ḥaşvi ya'ni içi ma'nâsına olup zebân-ı Fârisî'de (153a) ba'zî terâkibe şîfat idüp hemzesini ḥazf iderler ğamgîn ve müşgîn gibi. Feth-i nûn ve sükûn-ı mîm ile negîn yaş ṭolmuş ma'nâsına olur. 'Arabî'de nem-nâk olan nesne ma'nâsına feth-i bâ ve teşdîd-i lâm ile "belle" dirler. Ammâ feth-i nûn ve mîm ile "nemekîn" ḥaḳîqaten ṭuzlı ve isti'âre ṭarîḳi ile melâḥat-ı ḥûbân ve ḥuşûşen lebân-ı şeker-feşân ma'nâlarına müsta'meldir. 'Arabî'de ṭuzlı olmak ma'nâsına zamm-ı mîm ve lâm ile "mulûḥe" dirler. Jâle giceye maḥşûş olmayup nehâr ü leylde yağar iken müşâhed olmayan teḳâṭiriñ ism-i Fârisî'si olup 'Arabî'de seda vezninde neda dirler. Bâran bârîden lafzından ism-i fâ'ildir. Yağıcı ma'nâsına ism-i cins olup her ne ki gökden nâzil ola ıtlâḳ olunur. Ammâ keşret-i isti'mâlden yağmura 'alem olmuşdur. 'Arabî'de ittisâ'-i luğate mebnî her nev' yağmuruñ bir ismi olup ism-i 'âmına fethateyn ve sükûn-ı râ ile "maṭar" dirler.

ZIBḲIN: Şayd-ı mâhi için isti'mâl olunan ucı çatal âhen pâreniñ ismi. Fârisî'de evvelâ ucı çatal ḳaşîr ḥarbeniñ ismi. Ba'dehû teşbîhen merḳûma tesmiye olunan zamm-ı zâ ve vâv-ı ma'rûfe ve kesr ve medd-i bâ-yı Fârisîye ile "zûpîn"den ğalaş olup muḥaddeşâtdan olmağla 'Arabî-i faşîḥi nâ-mevcûd. Lâkin müvellidîn zamm-ı mîm ve sükûn-ı ṭâ ve kesr-i râ ile "muṭriyân" dirler.

ZAC: Keşîre'l-eşnâf şab ma'âdiniñden ma'ân zuhûr iden şebiñ ğayrı mîdâd yaptıkları ma'rûf ḳara boyanıñ ismi. Fârisî'de (153b) medd-i zâ ve kâf-ı 'Arabîye ile "zâk"dan mu'arreb i'râb-ı merḳûm ile "zâc"dan ğalaş olup ba'de't-ta'rîb zâc daḥî lisân-ı Fârisî'de müsta'meldir. Ma'den-i merḳûmuñ ekşer bilâdda vücûduna mebnî Ḳıbrıs cezîresinden zuhûr ve eṭrâf-ı bilâd-ı Rûm'a neşr olan zâc-ı Ḳıbrısî'yi taḥrîf idüp sâc-ı Ḳıbrıs didikleri meşhûrdur.

ZERBETÂNE: Kaşab veyâ haşebden derûnı mücevvef ve bîrûni kiriş ve ibrişim ile muhkem rabt olunan ma'rûf ağız tûfenginiñ ismi. 'Arabî'de feth-i sîn ve bâ ile "sebetâne"den gâlağ olup Fârisî'de zamm-ı tâ ve âhîrde kâf-ı 'Arabîyye ile "tüfek" dirler. Luğat-i merķûm İmâm Şağânî'niñ "Tekmile" nâm mü'ellefinde السبطانة قناة جوفاء ⁴⁰⁵ مضروبة بالعقب يرمى فيها بسهام صغار وبالبنادق نفخا muharrer olup lâkin zamânemizde müsta'mel âğız tûfegi ile bunduğadan ğayrı nesne remy olunduğı görülmemiştir. Müte'ârif demür tüfege itlâkı harfû't-tâ'da tüfek taħrîrimizde mürûr eyledi.

ZIRH: Vaqt-i ħarbde lûbs eyledikleri ħalka-i âhenden işlenmiş ma'rûf ħaftenceniñ ismine 'Arabî'de mü'enneş-i semâ'iden kesr-i dâl ve sükûn-ı râ ile "dır" ve Fârisî'de kesr-i râ ve zâ ve izhâr-ı hâ ile "zırh" dirler. Qanķısından gâlağ dinse nâ-becâ olmaz ikisi dağı aşl olmağa mülâyimdir.

ZERDÂLÜ: Kayışya şebîh ma'rûf mîveniñ ismi. Medd-i dâl ile müsta'meldir. Fârisî'de iki cüzden mürekkeb feth-i zâ ve medd-i hemze ile "zerd-âlü"den gâlağ olup 'Arabî'de kesr-i mîmeyn ile rivâyât-ı cumhûrede ve feth-i mîmeyn ile rivâyet-i Ebû 'Ubeyde'de (154a) kilâhümâ bî-sükûnî's-şineyn "mişmiş" dirler. Zerd feth-i zâ ve sükûn-ı râ ve dâl ile şarı ma'nâsına olduğı ma'rûf ve âlû medd-i hemze ile cins-i erik ma'nâsına olmağa şarı erik dimegi ifâde ider.

İsti'râd: Yevmen mine'l-eyyâm Ebû 'Ali Sînâ zerdâlü ekl ider iken mâhiyyât-ı mümkineniñ besâ'it ve mürekkebâtıda mec'ûle ve ğayr-ı mec'ûle olmasından su'âllerinde eşer-i fâ'il mâhiyyetiñ vücûdı ile ittişâfındadır. Nefs-i mâhiyyetinden degildir. Merâmını ifâde için câ'il-i mişmiş mişmiş kılmadı. Belki mişmiş mevcûd kıldı, cevâbını merhûm 'Ali Kûşî ħüccet ittiĥâz idüp ħâce Naşîr-i Tûsî "Tecrid"inde ⁴⁰⁶ تأثير للمؤثر في الماهية و muharrer olan maħalde mü'eşşiriñ mahiyetinden ve te'sîrinden murâd mâhiyyeti mevcûd kılmaktır. Yoħsa mâhiyyeti mâhiyyet kılmak degildir. Zîrâ mâhiyyet ile nefsi mâ-beyninde muġâyeret yoğdur ki tevassu'ı ce'ale mutaşavver olup biri mec'ûl ve biri mec'ûl'n-ileyh ola dimiş. Bu maķamda es-seyyidü's-şerîfeyn kavli te'sîr-i fâ'il ne mâhiyyetden ve ne vücûddandır. Belki mâhiyyetin vücûd ile ittişâfındandır. Meşelâ boyacı ne şevbi şevb ve ne siyâhı siyâh ider. Belki ol nesneyi siyâh reng ile muttaşîf ider vâķi' olmuşdur. Bu taķdîrce mâhiyyâta mec'ûle itlâkı câ'iz olmaz. Nefsi i'tibâri ile ve vücûdından kaťû'n-nazar mec'ûle itlâkı dağı câ'iz olmaz. Vücûd ile ittişâfı ħasebiyle bu mes'eleniñ tafşîlini irâde idenler ekmel-i 'ulemâ-yı Rûm Kemalpaşa merhûmuñ mâhiyyet-i risâlesine mürâca'at buyursunlar.

ZERGELE: Kırmızı ve ğâyetde ħiddetli ve ince (154b) ve varaķı tereye şebîh evvel-i şitâda a'lâsında olan evrâkı zubûl idüp aşlına karîb olanları bâķî ve sayfda dallarında ħurde evrâk ve beyâz zehri peydâ ve ħarâbe-zârda nâbit nebâtiñ müsta'mel olan kökünün ismi. Süryânî'de feth-i sîn ve kâf ve sükûn-ı râ ile "serkele"den gâlağ olup

⁴⁰⁵ "Sebtâne, üfleyerek küçük oklar atılan içi delik bir nesne , tüfek."

⁴⁰⁶ "Müessirin tesirinden kasıt, mahiyettedir."

lisân-ı Hindiyye'de aşl-ı merķûma kesr-i çîm ve sükûn-ı yâ ve kâf ve feth-i tâ ve râ ile “çitirik” tesmiye olunmağla mu'arabi i'râb-ı merķûm ile “şitiric” olduğı Kâmûs' da muharrerdir.

ZURNA: Ma'rûf u meşhûr âlet-i lehv ü şarabın ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkebe sûr-nâyın muhaffefi zamm-ı sîn ve sükûn-ı râ ve medd-i nûn ile “surnâ”dan ğalaţ olup 'Arabî'de feth-i şâd ve teşdîd ve medd-i fâ ile “şaffâre” evvel vaz'ında gögercin uçurmak için nuhâsdan maşnû' nefriñ ismi olup ba'dehû teşbîhen surnây-ı ma'rûfa 'alem olmuştur. Sûr-nâyın aşlı nây-ı sûr olup 'alemiyyete nakilde muzâfun-ileyhiñ taķdîmi ve ħazf-ı vâv ile ser-nây olmuştur. Sûr zamm ve medd-i sîn ve vâv-ı ma'rûfe ile muţlakâ düğün ve nây ma'nâsı daği ma'rûf olmağla ma'nâ-yı terķibisi düğün nâyı dimegi ifade ider.

ZÛRNAPA: Pây-ı pîşîni ķadem-i pesîninden ziyâde dırâz ħayvân-ı ğarîbü's-şekliñ ismi. 'Arabî'de feth veyâ zamm-ı zâ ve taĥfîf ve medd-i râ ile “zürâfa”dan ğalaţ olup mu'acemi feth-i zâ ve teşdîd ve medd-i râ ve ħazf-ı hâ ile “zerrâf”dır. Lâkin ħayvânât-ı muhtelifeye müşâbeheden Fârisî'de şütur-gâv-ı peleng daği dirler.

(155a) Elĥamdülillâhi'l-melikü'l-müste'ân sâye-i 'adâlet-vâye-i selâţin-i âl-i 'Oşmân eyyedellâhu devletehüm ilâ âĥiri'd-devrânda ni'am-ı firâvân ile ferîĥü'l-cenân güzârende-i evķât ü ezmân eyledigimizden kaţû'n-nazar ķadîd olarak mezkûr ħayvân ba'zı sûr-ı hümayûn-ı meserret-feşânlarda serây-ı 'âmire-i 'âliyyeniñ bâb-ı vustâsı pîşğâhında tîr-i nigâhımızda nişân oldu. Can-âver merķûm diyâr-ı Ĥabeşe'de mevcûd olup başı ve boynı deveye ve sîne ve ayağ ve boynuzları öküze ve derisi kaplana ve kıyruğı geyige ve tişleri ĥimâra müşâbih lâkin boynı müdevver ve uzun ve õñ ayakları esb ve gâv pâyından dırâz ve kıç ayakları bir ķariş miķdârı ve ayaklarının mafşalları olmayup yek-pâre kemükden 'acîbü'l-heykel bir 'amele yaramaz ħayvandır. Mervîdir ki gâv-ı kûhî nâķa-i Ĥabeşî ile mücâma'atlarından ĥâşıl olmuş.

ZIRNIK: Şarı boya yaptıkları ĥacer-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de kesr-i zâ ve sükûn-ı râ ve medd-i nûn ve âĥirde ĥâ-i mu'ceme ile “zirnîĥ”den ğalaţ olup Fârisî'de feth-i râ ve nûn ve sükûn-ı zâ ve hâ ile “zirnih” dirler. Zirnîĥ beş kısımdır. Naķış için isti'mâl olunana varakî dirler. Şarı ve zehabî olur. Ve bir nev'î daği zîncifreye şebîĥ kırmızıdır. Ve bir kısmı daği beyâza mâ'ildir. Zirnîĥü'n-nevre dirler. Siyâh ve yeşil nev'leri ğayr-ı müsta'meldir.

ZERRÎN: Başaldan nâbit envâ'-ı kesîreyi ĥâvi zehr-i meşhûruñ ismi. Luğat-ı müvellede-i ahâli-i Ķoştantiniyye'den zerrîn ķadeĥiñ murahĥamı olduğına ekşer bilâd-ı İslâmiyye'de (155b) ĥâlâ ğalaţen zer-maķâde didikleri şâhiddir. Şükûfe-i meşhûreniñ ism-i Fârisî'si feth-i nûn ve sükûn-ı râ ve sîn ve kesr-i kâf-ı Fârisiyye ile “nergis” ve mu'arabi i'râb-ı merķûm ve kâf yerine cîm ile “nercis”dir.

Ba'zı erbâb-ı luğat ekşeri çeşm-i ĥubâna teşbîĥ olduğından zerrin-ķadeĥiñ ķatmerine itlâķ olunur, kaydları ķatmer ve sâdesini görmediklerindedir. Ķadîmde

el-ân mevcûd-ı a'lâları nâ-mevcûd olmağla hoş-nümâ ve kıyye-zâde ve 'Aleksandri tohmlarından kûbbe ve tâğî nercislere teşbîhen sebep olmuştur. Ammâ zamânemizde mevcûd be-gâyet a'lâsı bergleri dirâz ve gâyet rakîk lâkin tuşanılmaya ve kadehi tavîl ve şağîr ve tâmmü'l-istidâre olup nâzırına müteveccih olanıdır. Nihâyet belâgat-ı 'Arabîyye'de teşbîh-i rübâ'iyeyi câmi' ve edâ-i Dımışkî'niñ beyt-i meşhûrundan daği nercis müşebbehün-bih-i çeşm oldığı zâhirdir.

Beyit:

407 فاستمطرت لؤلؤا من نرجس فسقت وردا وعضت على العناب بالبرد

beyt-i merkûmuñ ma'nâ-yı zevkîsi erbâbınıñ ma'lûmudur. Vâlid-i mâcid-i keşrû'l-mahâmidim eṭalallâhu te'âlâ beḳâhu ḫâzretlerinden ḳalâ'idü'l-Aḳyân'da teşbîh-i ḫumâsi müşâhedleri oldığı mesmû'-i fakîr olmuştur. Mâ naḫnü fiḫden olmamağla terk olundu. Ammâ berrî ve bustânî diyârımızda nergis diyü meşhûr şükûfeye 'Arabî'de 'aynü'l-a'lâ ve Fârisî'de gül-i âfitâb-perest dirler. Lisân-ı Türkî'de ittisâ'-i luğat olmadığınan zerrîn-ḳadehiñ ism-i Fârisî'sini teşbîhen naḳl eylemişlerdir. Zehr-i merkûma nergis ve nercis (156a) itlâkı ḡayr-ı şaḫîḫ olduğına ḫadîs-i şerîf şâhidir. Ḳâle 'aleyhisselâm⁴⁰⁸ بسم النرجس فان في القلب حبة من الجنون و الحزام والبرص لا يقطعها الا هو mu'cîz-beyânı zerrîn-ḳadeḫ oldıgını mübeyyindir. Zîrâ nergis-i meşhûrda râyiḫa olmadıgı teslîm-kerde-i dürüst-i demâgdandır.

ZA'TER: Keklik otı ki taḫrîf idüp kekik didikleri nebât-ı ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de fetḫ-i sîn veya şâd ve tâ ve sükûn-ı 'ayn ve râ ile "sa'ter" veya "şa'tar"dan ḡalaṭ olup Fârisî'de fetḫ-i mîm ve zâ ve sükûn-ı râ ve hâ ile "merze" dirler. Tiryâkıyyetli ve muḫali'l-i balḡam ü riyâḫ ve muḫarrîk-i iştiḫâ ve mulaṭṭîf-i aḡdiye-i ḡalıza olduğına mebnî ahâli-i ḫaremeyn-i muḫteremeyn ba'de't-ta'fîf milḫ izâfesiyle beher gün isti'mâl iderler.

ZA'İM: Bendegân-ı devlet-i 'aliyyeden ba'zı ḳaşabât ü ḳurâya ṭaraf-ı pâdişâhân-ı 'adâlet-nişândan bâ-berât-ı 'âlî-şân mâlik ü mutaşarrıf olanlara itlâkı şâyi'dir. 'Arabî'de fetḫ-i zâ ve kesr ve medd-i 'ayn ile "za'ım" kefil ve seyyid-i ḳavm ma'nâlarına olmağla taḫt-ı yedinde olan ḳaşabât ü ḳurânıñ ulusu ve kâffe-i ra'ıyyetiñ ḫüsn-i ḫâline kefil müfâdını iltizâmen tesmiye egerçi ḡalaṭdan dûr olur ammâ zi'âmet kesr-i zâ ile muḫarrer olan emâkine itlâkı ile, fülân zi'âmet fülâna iḫsân olundu, ta'bîri şâyi'dir. 'Arabî'de kezâlik kefâlet ve silâḫ ma'nâlarına fetḫ-i zâ ile "ze'âmet" den ḡalaṭdır. Beyne'l-'Arab taḳsîm-i mîrâsda⁴⁰⁹ الزعامة للغلام diyüp cemî' esliḫayı pezeri oḡluna (156b) i'tâları resm-i bâdiye-nişînândır. Bu ma'nâya daği nazaran "bahâ'-i esliḫa" diyerek i'tâsı mülâyimdir. Fârisî'de ism-i maḫşûşuna zafer-yâb olmadık.

⁴⁰⁷ "Nergisten inci damladı, gülü suladı ve soğuktan hünnabı ısırdı. (Gözünden yaşlar yanağına aktı, dişleriyle dudağımı ısırdı)." anlamınadır.

⁴⁰⁸ "Nergis koklayın;çünkü kalpte delilik ve cüzamdan bir nüve var ki bunlar ancak nergis koklamakla kesilir."

⁴⁰⁹ "Zeamet çocuğundur."

ZAGRA: Envâ'-i cülûd-ı hayvânâtdan ittihâz olunan kürkleriñ taşrasına vaz' eyledikleri kıt'a-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de feth-i zâ ve sükûn-ı ğayn ile “zagrâş” dan ğalaţ olup ‘Arabî'de kesr-i zâ ile “zihâre” dirler. Egerçi zihâre bıţâne muķâbili ya'ni yüz ve astar ma'nalarına mevzû'dur. Lâkin müte'ahhirin zihâreyi zagrâş ma'nâsına isti'mâl ü taħşîş eylemişler.

ZİFÂF: Evlenmek ya'ni ‘urs ile cem‘ olmak ma'nâsına: “Kankı gün zifâf eylediñiz?” su'âli şâyi'dir. ‘Arabî'de gelini güvegi hânesine irsâle delâlet iden kesr-i zâ ve medd-i fâ ile “zifâf”dan ma'nen ğalaţ olup ma'nâ-yı maţlûbe ‘Arabî'de feth-i tâ ve zâ ve teşdîd ve zamm-ı vâv ile “tezevvüc” ve Fârisî'de feth-i şîn ve hâ ve sükûn-ı vâv ve râ ile “bâşev-herşoden” mevzû'dur.

ZÜKKÂM: Dimâğdan ruţûbet-i zâ'ide-i ğalîzaniñ nüzûlı ile enfden seyelân iden ‘illet-i ma'rûfeniñ ismi. Teşdîd-i kâf ile müsta'meldir. ‘Arabî'de zamm-ı zâ ve taħff- i kâf ile “zükâm”dan ğalaţ olup Fârisî'de i'râb-ı muħarrer ile “huşâm” dirler.

ZIMPARA: Gûyiyâ kumdan müctemi' olmuş hacet-i ma'rûfdur ki ekşeri süyûfa cilâ ve mühre nâm için seyyâf ü hakkâklar isti'mâl iderler. Kemâl-i şalâbetinden elmâsıñ ğayrı cemî' ma'âdine te'sîri meşhûrdur. İsmi Fârisî'de zamm-ı sîn ve sükûn-ı mîm ve medd-i bâ-yı (157a) ‘Arabiyye ile “sümpâre”den ğalaţ olup mu'arrebî zamm-ı sîn ve sükûn-ı nûn ve cîm ve medd-i bâ ve feth-i zâl ile “sünbâzec”dir.

ZİMAHŞER: Kâdı Beyzâvî'niñ tefsîr-i şerîfi me'ħazı “Keşşâf” mü'ellefi ‘allâme-i Zimaħşeri'niñ mensûb olduğı karyeniñ ismi. Kesr-i zâ ve hâ-i mühmele ile müsta'meldir. ‘Arabî'de sefercel vezninde hâ-i mu'ceme ile “Zemaħşer”den ğalaţdır. Karye-i merķûmeniñ tûl-ı beledi ۴ ve ‘arz-ı beledi ۴ derece ve daķıķadır. Şâhib-i Keşşâf keşşefallâhu ‘aleyh ebvâbe'l-cinân ‘allâme-i cârullâh Ebû Kâsım Maħmûd bin ‘Ömerü'z-Zemaħşeri dört yüz altmış yedi sâl-i hicrîsinde karye-i merķûmede mütevellid ve beş yüz otuz sekiz senesi ‘avdet-i mücâveret-i beytullâh-ı ekremde Cürcâniyye-i Ĥarezmi'de pister-i hâke mütevessid olduğı kütüb-i tevârîħde muħarrerdir.

İsti'râd: ‘Allâme feth-i ‘ayn ve teşdîd-i lâm ve hâ-i mübâlaĝa ile ziyâde ‘âlim olan kimesne ma'nâsına olduğı ma'lûm ve ğazret-i Zemaħşeri'ye tavşîfde egerçi ma'nâ-yı merķûm lâzım u melzûmdur. Lâkin luĝat-ı ‘Arabî'de feth-i hemze ve lâm ile “a'lem” üst tudağı yarılmış ve i'râb-ı merķûm ile “eflah” aşâğı tudağı yarılmış ma'nâlarına delâletlerini imâ'en⁴¹⁰ الغاء للغاء والعين للعین dinmişdir. ‘Allâme-i müşârün-ileyh şabballâhu sicâle ğufrânehu ‘aleyh cenâblarınıñ leb-i bâlâları şikâf-dâr olduğına îhâmen iştiħâr bulduğı esâtize-i kirâm ğazerâtından ğuş-zed-i râķimü'l-hurûf-ı keşîrül-âşâmdir. Ĥazret-i Zemaħşeri'niñ luĝaz gibi cinâs-ı müstevfa kıt'a-i bî-bahâlarında ma'nâ-yı merķûmı isti'âreleri (157b) ħâl-i pür-melâl fakîre be-ĝâyet enseb olmaĝla kayda mübâderet olundu. Şi'r:

⁴¹⁰ “Fâ fâ'nın ayn'da ayn'ındır.”

Neşr: Eyyâm-ı eflâh ve a'lem ve ben mîm gibi olmamız ile meşķûķü'ş-şefeteyniñ mîmi tekellüm ü ityânı muhâl olduğundan eyyâm daği ismimi zıkr idemeyüp re'isü'l-mu'tezile vâşılıñ ģarf-i râyı terk eylediği gibi beni terk eyledi. Murâd-ı şerîfleri ism-i sâmileri Maĥmûd olduğını beyândır. Nâm-ı ģaķîr daği câmiü'l-mîmeyn olması ma'nâ-yı nazma mülâyimdir.

ZÜMRÜD: Dört levni ģavi ģacer-i ma'rûfuñ ismi. Zamm-ı zâ ve râ ve sükûn-ı mîm ve dâl ile müsta'meldir. 'Arabî'de zammât-ı şelâşe ve teşdîd-i râ ve sükûn-ı dâl ile "zümürrüd"den ģalağ olup Fârisî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı yâ ve zamm-ı nûn ile "mînû" dirler. Lâkin zamm-ı evvel ve fetĥ-i şânî ve zamm ve teşdîd-i şâliš ile "zümerrüd" veya fetĥateyn-i evvelîn ve zamm ve taĥfif-i şâliš ile "zemerüd" veya fetĥ-i zâ ve mîm ve zamm ve teşdîd-i râ ile "zemerrüd" mu'accemen isti'mâl olunduğı "Ferheng-i Maĥmûdî"de resîde-i nazardır. Ve 'Arabî'de zâl-i mu'ceme ve îrâb-ı merkûme ile "zümürrüz" dađi isti'mâl olunduğı ģarf-i bâ'da Bağdâd taĥrîrimiz zeylinde mühmele ve mu'ceme ile isti'mâl olunan elfâza mülĥaķdır.

Ĥacer-i merkûm altûn zuhûr iden ma'âdinden veya bi-zâtihî ma'den-i maĥşûşadan burüz ve dört kısma münķasım ve elvân-ı erba'a ile mülevvendir. A'lâsı zubâbidir ki yeşil siñege şebîh be-ģâyet ģiddetlü ve mevvcâc olur. (158a) Şânîşi fistiķidir ki siyâha mâ'il ve ziyâde laţif reng olup eski ma'den diyü meşĥûrdur. Şâliši reyĥânîdir ki feslegen yeşiline şebîh olur. Ma'den-i nev diyü meşĥûr kısmıdır ki iķlîm-i Mışır'da şa'yidî diyü mevcûdı bu kısım dandır. Râbi'i şabûnîdir ki beyaza mâ'il ve zeberced diyü meşĥûrdur.

ZEMİN: Âsmân muķâbili yer ma'nâsına olduğü âşikârdır. Fârisî'de terkîb-i ģafi ile iki cüz'den mürekkeb olmağla li'-ecli'l-îzâĥ kaydına ģame-cünbân oldu. 'Arabî'de fetĥ-i hemze ve sükûn-ı râ ile "arz" dirler. Ĥafi olmaya ki fetĥ-i zâ ve sükûn-ı mîm ile "zem" lisân-ı Fârisî'de sermâ ya'ni şoğuk ma'nâsına olmağla kışa zemistân dirler. Şoğukluk demek olur. Ĥattâ Rûm İli'nde kışlık tehiyye' olunan zîr-i zemîn-i buyûta zemlîk ta'bîri daği meşĥûrdur. Zem şoğuk olduğü müşbet olmağla türâbıñ ta'bî'ati bârid olduğü beyân içün nisbet olunmuşdur ki evveli zemî olup yâ-i nisbiyyeden soñra te'kid içün nûn ilĥâķıyla zemîn olmuşdur.

ZENBEREK: Ĥayvâna taĥmîl ile endâĥte olan ma'rûf şaģîr topuñ ismi. Fârisî'de fetĥ-i zâ ve râ ve sükûn-ı nûn ve kâf-ı 'Arabî ve zamm-ı bâ-i muvaĥĥade ile "zenbürek"den ģalağ olup muĥaddişâtdan olduğına mebnî 'Arabî-i faşîhi olmayup luğat-ı müvellede kesr-i mîm ve sükûn-ı dâl ve 'ayn ve fetĥ-i fâ ile "medfa"ıñ muşâģğarı olmağ üzere "medîfa" dirler.

⁴¹¹ "Zamanım beni bildiğim halde geri bıraktı. Bilmediklerinden dolayı bir topluluğı öne geçirdi. Eğer cahiller bir gün felah bulsalar ve ben mim olurum günler felah bulur."

ZENBÎL: Hurma varakından nesc olunmuş şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de kesr-i zâ ve sükûn-ı nûn ve kesr ve medd-i bâ ile "zinbîl"den ğalaţ olup (158b) mu'acemi feth-i zâ ile "zenbîl"dir. Ammâ Fârisî'de ism-i mahşûsı î'râb-ı muharrer üzere "zenbîr" olduğı dûş-ı lihâza-i fakîr olmuştur. Kâmûs'da Fîrûzâbâdî ⁴¹² كفتدیل وقد یفتح diyü kayd eylemiştir. Lâkin eş-şeyh Cemâleddîn Muḥammed "Nâzır-ı İnsân Aynü'l-Ma'ânî el-Edebiyyete fi-Zabtü'l-Luġatü'l-Arabiyyete" nâm mü'ellefinde: "Feth-i fâ ile fa'lîl evzanı ebniye-i 'Arab'da vâkıf olmamıştır." diyü inkâr eylemiştir. Eş-şeyheyne'l-mezbûreyn beynini tevfiķ re'y-i aşhâb-ı tedkîke muḥavveldir.

ZENBÛR: Şokıcı bal arısının ismi. Feth-i zâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı zâ ve bâ ve sükûn-ı nûn ile "zünbûr"dan ğalaţ olup Fârisî'de kesr-i kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı bâ-i muvaḥḥade ile "kibt" dirler. Egerçi feth-i zâ ile zenbûr lisân-ı Fârisî'de müsta'meldir. Lâkin ferhenglerde nîşderli şarı arı olduğını taşhîḥ ü taşriḥ eylemişlerdir.

İstiḥrâd: Sebeb-i mevt-i Sîbeveyh, rivâyet olunur ki Ebû-bişr 'Amr bin 'Oşmân Sîbeveyh'e Başra'dan Bağdâd'a 'azîmetlerinde cenâb-ı Kisâ'i ḥalîfe-i vaķt Hârûnû'r-Reşîd'in veled-i ercemendi Muḥammed Emîn'in mu'allimi olmağla meclis-i ḥazret-i Hârûn-ı zü-fünûnda yevmen-mine'l-eyyâm Sîbeveyh ile Kisâ'i idâre-i ku'ûs-ı kelâm ider iken ehl-i meclisden biri bi'l-münâsebe ⁴¹³ كنت اظن لعسة العقرب اشد من لعسة الزنبور ⁴¹⁴ فاذا هو هي didikte Sîbeveyh ⁴¹⁵ فاذا هو اياها ⁴¹⁶ diyüp Sîbeveyh cevâz-ı şânîyi (159a) inkâr itmekle ḥarafeyn edille ve berâhîn îrâd idüp her ne kadar Sîbeveyh'in müdde'âsı kavî ise de ḥalîfe-i müşârûn-ileyh rahmetenillâhi 'aleyh Kisâ'i ḥarafına meyl ve ol cânibi iltizâmından cenâb-ı Sîbeveyh ḥaķķ ü nâ-ḥaķķ fark u temyîz olunmadığı için kemâl-i Ėayretinden ḥuzûr-ı ḥalîfeden kıyâm ve bilâd-ı Fâris'e teveccüh eyledikte ibn-i Ḥallıkân rivâyeti üzere yüz altmış bir târiḥinde ve ibn-i Cevzî taḥrîri sinn-i şelâşîne resîde olduğda yüz toķsan dört sâlinde ve Kâtib Çelebi beyânı yüz seksen sene-i hicriyyesinde Şîrâz karyelerinden Beyzâ nâm karyede rahmet-i rahmâna ḥırâm eylemiştir. El-'ilm ü 'indellallâhi te'âlâ kavleyn-i mezkûreynde huve zamiriniñ merci'i zât-ı zenbûr ve mü'enneş-i semâ'iden olduğına mebnî hiye ve iyyâhânîñ merci'leri zât-ı 'akreb olup les' ü ezâda 'akrebe müşâbihdir dimeği ifâde ider. Yâḥud baḥş-i les'ada olduğına nazaran ircâ' eylemiş olalar. Ya'ni âyet-i kerîme esta'îzubbillâh ⁴¹⁶ ان رحمة الله قريب من المحسنين ⁴¹⁷ vukû'ı gibi müzekkere izâfet ile tezkîr kesb eyleyüp les'a zenbûre izâfet ile les'a daḥi müzekker 'add olunmuş ola. Ve kavlı evvelde recül-i 'adl gibi teşbîh-i belîğ kaşdı ile bilâ-mütâbakati'l-mübtedâ' ve'l-ḥaber huve şaḥîḥ olur. Ve kavlı şânîde huve

⁴¹² "Kandil gibi bazen fethalidir."

⁴¹³ "Akrebın ısırmasının eşek arısının ısırmasından daha şiddetli olduğunu sanırdım."

⁴¹⁴ "O odur."

⁴¹⁵ "O kendisidir."

⁴¹⁶ "Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyilik edenlere yakındır."7/Araf-56

mübtedâ vü haberi maḥzûf müşâbih olup iyyâhâ maḥzûf ma'mûl-i manşûbı ile ma'an haber olmasında muṭâbaḳat âşikârdır. Vallâhu te'âlâ a'leme bi-ḥaḳîḳati'l-hâl.

ZİNCİFRE: Ma'denî ve 'amelî olur. 'Amelisi kükürd ile (159b) zıbaḳı iḥrâḳ ile şûret-i ma'rûfeyi peydâ idüp ressâm ü naḳḳâşlarıñ saḥḳ ile isti'mâli ve ba'zı edviyeye ilḥâḳ olan bu kısmıdır. Ma'denîsi erbâb-ı kimyânîñ kibrît-i aḥmer diyü tefṭîşinde telef-i mâl eyledikleri şey'-i bî-vücûddur. İn vecede altun ve nuḥâs ve zıbaḳ ma'denlerinden zuhûr ider imiş. İsmiñ kesr-i zâ ve cîm ve sükûn-ı nûn ve fâ ve hâ ve fetḥ-i râ ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de zamm-ı zâ ve cîm ve sükûn-ı nûn ve fâ ile bilâ-hâ' ile "züncüfr"den ğalaṭ olup Fârisî'de fetḥ-i şîn ve kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı nûn ve râ-i mühmele ile "şengerf" dirler.

ZENCEFİL: Şekâḳil nebâtına şebîh zehr ü şemersiz ḥaşışîñ aşlı olup a'lâsı Mâzenderân'da zuhûr iden ma'rûf köküñ ismi. 'Arabî'de fetḥ-i zâ ve cîm ve sükûn-ı nûn ve kesr ve medd-i bâ ile "zencebîl"den ğalaṭ olup Fârisî'de fetḥ-i şîn ve kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı nûn ve kesr ve medd-i vâv ile "şengevîr" dirler.

ZINDİK: Tefevvuhı gerçi ğalaṭdan sâlim ammâ ta'rîb ve mezheb-i ğarîblerinde ihtilâf olmağla taḥrîre mübâderet olundu. İmâm-ı Muṭarrazî "Mu'arrebü'l-Luğat"de Ebu'l-Leys'den zındıḳıñ aşlı Fârisî'de kesr-i zâ ve sükûn-ı nûn ile "zinde" ḥayy ya'ni diri ma'nâsına dehrî vü mulḥide ve vaḥdâniyet-i ḥâlîḳa ve âḥirete imâni olmayanlara ıtlâḳı naḳlini ḥitâmda Ebî Dureyd'den aşlı Fârisî'de fetḥ-i zâ ve sükûn-ı nûn ile "zende" oldığını ve tefsîr-i kebîrde zenâdıḳa-i me'nûviyye olup Mezdik nâm şahş mensûb olmağla Mezdekiyye daḫi ıtlâḳ (160a) olunduğını ve Seyyid-i Şerîf'den zındıḳ mu'arreb-i zendî olmasını daḫi aḳvâl-i muḥarrereye redîfen naḳl ü beyân buyurmuşlar. Fetḥ-i zâ ile "zende" ve "zendî" hâ-i ihtişâş veya yâ-i nisbet ile zerdüş nâm şahşîñ te'lîfi Zend nâm kitâba ihtişâşı ve nisbeti olan fırḳaya ism olmaları her ne ḳadar zâhir ise de luğât-ı Fûrs'de zende ve zendî mevcûde olmadığından ism-i kitâb olan Zend'e ḳable't-ta'rîb hâ-i ihtişâş veya yâ-i nisbet ilḥâḳ ba'dehû ta'rîb olmaları lâzım gelür. Bu şûretiñ ḳavâ'id-i mu'arrebâta muğâyereti âşikârdır. Ve şâhib-i Ḳâmûs Fîrûzâbâdî'niñ zındıḳ dînü'l-mer'e ma'nâsını ifâde iden zen-dînden mu'arreb ḳavli nâ ḳışâtü'l-'aḳl ve'd-dîn olan nisvâna nisbet ile dîn-i zındıḳa za'f ü buṭlân üzeredir dimekden kinâyet için zendîn dinilüp ba'dehû ta'rîb olunmuşdur. Tevcîhi her ne ḳadar münâsib ise de mezheb-i zenâdıḳa mişillü bî-aşl oldığı rûşenâdır.

İstiṭrâd: Zer-deşt fetḥ-i dâl ile ğalaṭen müsta'mel olmağla şahîḫi fetḥ-i zâ ve sükûn-ı râ ve şîn ve zamm-ı dâl ile zerdüşdür. Hüseyin Vefâyî rivâyeti üzere zerdüş lisân-ı Süryânî'de ḥazret-i İbrâhîm 'alâ-nebiyyinâ ve 'aleyhisselâmîñ nâm-ı nâmîleridir. Sâ'ir esmâ-i enbiyâ-i kirâm mişillü şahş-ı merḳûma tesmiye oluna. Ve Şems-i Faḫrî'niñ "Mi'yârü'l-Cemâlî"de taḥrîri üzere 'ulemâ-i millet-i İbrâhimiyye'den mezheb-i âteş-perestânî (160b) iḥdâş iden kimesneniñ ismidir. Ve Muḥammed Keşmîri zıkr eylediği rivâyet-i eşhürüdür ki şahş-ı mesfûr Minûçihri neslinden olup ism-i aslısi.....olan ḥakîm Fisâğores'iñ tilmîzi ḥakîm Eflâdus'uñ

şâkird-i hâşî zerdüştdür. Üstâzı hakîm-i merķûmdan iktisâb-ı fûnûndan sonra hudûd-ı Seylân'da bir kûh-ı 'âlî gârında bir müddet inzivâ vü riyâzete meşgûl olup Kitâb-ı İbsitâg ol maħalde tahrîr ü te'lîf ve kütüb-i semâviyyedendir, buña muħâtab oldum, diyü dîn-i bâtil ve âyîn-i 'atılını derc idüp saltanat-ı Güştâsb'dan otuz sene mürûrunda zerdüşť mesfûr cebelden nüzûl ve durrâ'a-i sefid ile ridâ-yı âteş-perestân omuzuna vaz' ve ħuzûr-ı Güştâsb'a vuşûl ve iddi'â-yı nebeviyye âgâz ider.

Mu'cize taleb olunduķda: “Baňa âteş te'sîr eylemez!” cevâbına binâ'en üzerine erimiş bakır dokerler. Aşla mûte'eşşir olmadıķını Güştâsb görücek der-ân sâ'at dîn-i Mecûsi kabul ve nübüvvet-i Zerdüşťi taşdıķ ider. Meger mesfûr muķaddemce vücûdunu dâfi'-i elem-i nâr olur nesnelere ile iddihân eylemiş zerdüşťün evvel te'lîfi “İbsitâg” nâm kitâb luġat-i Fârisî'de muħarrer olmaġla bir aħad ma'nâsına fehme kudret-yâb olamamış. Ĥattâ ol zamânda ekşer luġâte vâķıf Câmâsb-ı hakîm daħi istiħrâc-ı me'âlden 'âciz olduķda kitâb-ı merķûmı yine kendü şerħ ve ânifen mâ'rüz-zıkr Zend diyü tesmiye eylemişdir. Yine ba'zı maħalleri mübhem olmaġla bir daħi şerħ idüp Pâzend tesmiye eylemişdir. (161a) Cem' eylediġi ekâzîb ve te'lîf-i erâcîf üç kıt'a kitâb yeşil şabġ olunmuş on iki bin cild bakıra altun ile naķş olup ħal'a-i İştâhr'da defn olunmuş veya 'ahd-i melik-i Nüşîrevân'da kütüb-i mesfûr nesh olunmuşdur. Dîn-i bâtil-ı Zerdüşť iki aşl-ı ħadîme mebnîdir. Ya'ni yezdân fâ'il-i ħayr ve ehremen fâ'il-i şerdir. Ve etbâ'ından ba'zılar iki ilâha kâ'illerdur. Ya'ni nur ve zûlmet. Ĥazelehumullâhu te'âlâ.

ZÛR: Muţlaķa güç ve ħuvvet ma'nâlarına ihfâ-i vâv ile müsta'meldir. Fârisî'de idmân ile kesbî olan güç ma'nâsına zamm-ı zâ ve izhâr-ı vâv ile “zuvr”dan ġalaţ olmaġla 'Arabî'si “el-ħuvvet-i bi'l-idmân” olur. Fârisî'de ħılkî olan muţlaķa güç ma'nâsına zamm-ı tâ ile “tüvân” ve 'Arabî'de zamm-ı ħâf ve teşdîd-i vâv ile “ħuvvet” dirler. Ve tâb daħi Fârisî'de güç ma'nâsına olmayup ol ħâletden 'ibâretidir ki bir 'amele mübâşeret ile yorulduķda ol ħâlet ħalmaz. 'Arabî'de ol ħâlete medd-i şâ ile “řâķat” ta'bîr olunur. Ve zebân-ı Fârisî'de zamm-ı tâ ve vâv-ı mechûle ile “tüş” ħuvvet ve řâķat ma'nâlarına olmaġla âħirine hâ-i ihtisâş ilġâķıyla ġıdâya tüşe itlâķ eyledikleri ħût sebep-i ħuvvet olması bedîhi olmasından mecâzen tesmiye olunmuşdur.

ZİRÂ: Ondan için ma'nâsına isti'mâli ma'rûfdur. Fârisî'de fetħ-i hemze ve kesr-i zâ ve sükûn-ı yâ ve fetħ ve medd-i râ ile “ezîrâ”dan muħaffef olup 'Arabî'de lâm-ı ta'lîl ile ifâde olunur. Li'enne (161b) ve emşâli gibi ve ezîrâ-yı merķûm daħi ez-berâ-yı ândan muħaffef olmaġla lisân-ı Fârisî'de fetħ-i hemze ve sükûn-ı zâ ile ez 'Arabî'de ħurûf-ı cârreden min ve 'an ma'nâlarına ki Türkî'de den ile ve fetħ-i bâ ve medd-i râ ve sükûn-ı yâ ile berây 'Arabî'de li'eclde vâķî lâm-ı ta'lîl ma'nâsınadır ki Türkî'de için ile ve medd-i hemze ve sükûn-ı nûn ile ân ba'id için mevzû' ism-i işâret olup 'Arabî'de zâke ma'nâsınadır ki Türkî'de o ile ifâde olunmaları ile ma'nâ-yı terķibîsi ondan için olduġı âşikâr olur.

ZEYREK: Müdrîk ve tîz-fehm ya'ni kalbiñ keskinligi ma'nâsına feth-i zâ ve sükûn-ı yâ ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr-i zâ ve sükûn-ı yâ ve kâf-ı 'Arabiyye ve feth-i râ ile "zîrek"den gâlağ olup 'Arabî'de feth-i zâl-i mu'ceme ve kesr ve medd-i kâf ile "zekî" dirler.

İstitrâd: Âsitâne-i emn-âşiyânede Zeyrek nâm maħaliñ vech-i tesmiyesi bu şûretde raqam-zed-i yerâ'a-i Taşköprizâde'dir ki ebu'l-feth ve'l-megâzi merhûm sultân Mehmed Hân Ğâzi belde-i tayyibe (857) sâli muntaşaf-ı rebû'l-evvelinde pencâh u yekrûz muhâşara vü kıtâl ve envâ' muhâtaradan şoñra Kostantiniyye'yi feth ve ol eşnâda sekiz bâb kenîse-i şağireyi mesâcid ü medârise taħvîl ile tenvîr ü ihyâ buyurmaları ile hâliyâ Zeyrek Câmî'i diyü meşhûr mescidiñ eṭrâfında vâkı' hucerâtı yevmi elli aqçe ile Zeyrek laqab Mehmed Efendi'ye medrese olarak tevcîh ü ihşân buyurmalarından nâm qalmışdır. Mevlânâ-yı müşârün-ileyh (162a) rahmetullâhi 'aleyh 'unfuvân-ı şebâbında kıdvetü'l-meşâyihü'l-kirâm eş-şeyḫ El-Hâc-ı Bayram ḫazretlerinden ta'allüm-i 'ilm ider iken ḫiddet-i zekâlarına nazaran Zeyrek telkıb buyurmalarından müştehir olmuşdur. Ba'dehû pâdişâh-ı 'ulemâ Hâzar Şâh cenâblarından taḫşîl-i 'ulûm ve feḫâ'il idüp evvelen Burûsa'da sultân Murâd müderrisi ve şâniyen medrese-i merkûmeye müderris olup ta'yîn buyurulan yevmiyye elli aqçeden yirmi aqçe ile maşârif-i lâzimesin idâre buyurup bâkı otuz aqçesin Anqara'ya eş-şeyḫ el-Hâc-Bayram 'aleyhi rahmetullâhi'l-el-meliki'l-'allâm fuqarâsını infâk için irsâl buyururlar imiş.

'İlm-i şerîfe kemâl-i iştigallerinden kendülere 'arız olan ğurûra mebnî yevmen mine'l-eyyâm ḫuzûr-ı ḫazret-i ḫalîfede idâre-i ku'ûs-ı kelâm ider iken es-seyyidü's-şerîfe'l-Cürçânî ḫazretlerine rüçhân-ı fazîlet iddi'âsını iltizâmları ḫâtır-ı sultân-ı zamân Mehmed Hân ḫazretlerine girân gelmek ile şâhib-i Dürer Monla Hüsrev ḫazretlerini ḫakem naşb buyurup Burûsevî ḫâce-zâde Muştafa Efendi ile seb'a-i eyyâm ḫuzûr-ı pâdişâh-ı enâmda bürhân-ı tevḫîdden mübâhaseye kıyâmlarında Monla Zeyrek 'ulûmda re's-i mâl-i endek şâhibi olduğı hüveydâ olduğına 'adem-i taḫammül ve medreseyi terk ile Burûsa'ya hicret ve anda âḫirete rıḫlet eylemişler. 'Aleyhi rahmetullâhi vâsî'aten.

ZEYKÎR: Baş barmâğa yay çekmek için taqdıqları şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de (162b) iki cüz'den mürekkeb kesr-i zâ ve sükûn-ı hâ ve medd-i kâf-ı Fârisiyye ile "zih-gîr"den gâlağ olup 'Arabi-i faşîḫine sükûn-ı şîn ve tâ ile "kışt-vân" dirler. ḫafi degildir ki nisvânîñ zînet için isti'mâl eyledikleri zih-gîre daḫi teşbihen ıtlâk olunmuşdur. Fârisî'de zih kiriş ve gîr tutucu ma'nâlarına olmağla ma'nâ-yı terkibîsi yay kirişini tutucu demek olur. Tîr-endâziye mu'ârefemiz münâsebeti ile 'an'ane ile mesmû'umuzdur ki qadîmde siper ve zihgîr nâ-mevcûd imiş. Binâ-berîn 'Arabî-i faşîḫi ma'dûmdur.

HARFÜ'S-SÎNÜ'L-MÜHMELE

SÂ'İR: Cemîf bâkî ya'ni bütün kalmış ma'nâsına isti'mâli şâyî'dir. Hattâ "fülan madde böyle oldu sâ'iri daği öyle olsun" diyüp cemîf bâkîsini murâd iderler. 'Arabî'de ekşer bâkî ma'nâsına medd-i sîn ve kesr-i hemze ile "sâ'ir"den ma'nen gâlat olup Fârisî'de mu'tlağa kalmış ma'nâsına medd-i mîm ve sükûn-ı nûn ile "mânde" dirler.

Fâ'ide: Sâ'ir kelimesi cemîf-i bâkî ve ekşer-i bâkî ve eḳall-i bâkî ma'nâlarına delâletinde ve iştikâkında 'ulemâ-yı a'lâm keşşerehumullâhu te'âlâ ilâ-yevmi'l-kıyâm ḫazerâtı ihtilâf buyurmuşlar. Hattâ şâhib-i Ḳâmûs Fîrûzâbâdî السائر الباقي لا الجميع كما يتوهم⁴¹⁷ diyü kayd eylemişdir. Eşahh-ı aḳvâl kelâm-ı dürer-bâr-ı ḫazret-i seyyidü'l-ebrâr 'aleyhi şalavâtullahi mâ-dâmetü'l-leyl ve'n-nehâra mütemessik olup tahrîrimiz üzere (163a) lafz-ı sâ'ir ekşer bâkî ma'nâsını ifâde ider demek lâzımdır. Zîrâ aşḫâb-ı kirâm rıdvânullâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'în ḫazerâtından Ğaylân İbn-i Selemetü's-Şaḳafî ḫazretleri şeref-i İslâm ile müşerref olduklarında ḫibâle-i izdivâclarında on re's nisve var imiş. Hâllerinden şâhib-i şerî'at 'aleyhi efdalü't-tahiyye ḫazretlerine su'âlinde efşahü'l-füşehâ vü eblağü'l-bülegâ ḫazretleri⁴¹⁸ يا'ني اختر اربعا منهم و فارق سائرهن⁴¹⁹ ni dördünü ihtiyâr ve ibḳâ' vesâ'irinden müfâreḳat eyle buyurmaları sâ'iriñ bâkî ekşer ma'nâsına delâletine bürhân-ı vâfidir. Ve ḫadîs-i şerîf⁴²⁰ فاذا شريتم فاسيروا⁴²¹ kelâm-ı kerâmet encâmı ki⁴²² سؤر المؤمن شفاه ile müfesser olmağla bunlar daği müdde'âmızı te'yîd ider.

Ve sûr ıtlâḳ olunan baḳıyye-i mâ derûn-ı vi'âda mevcûd âbîñ nişf-ı meşrûbundan ekşer olmasını beyân buyurmuşlardır. Zîrâ bâkî-i eḳall olsa şârib-i şâniden def-i atş eylemez ve fem-i ḫazret-i nebevîden cereyân iden elbette cevâmiü'l-kelim olmağla sâ'ir bâkî-i ekşer ma'nâsına delâleti bî-şübhe olur.

İstiḫrâd: Emr-i şerîf-i ḫazret-i nebevîde " iḫter-erba'an" vâkî olmasından fuḳahâ-i dîn ihtilâf eylemişler. 'Ulemâ-i Ḥicâz muḫayyerdir. On nisveden ḳanḳısını ihtiyâr ise diyü fetvâ virmişler. Ve 'ulemâ-i 'Irâḳ evvel aldıkları dört nisveyi 'ale't-tertîb ibḳâ' buyurup sâ'ir altı neferini terk buyururlar, diyü fetvâ virmişler. Ammâ fuḳahâ-i Ḥicâz ehl-i uşûlün

ترك استفصال في حكايات وقائع الاحوال مع الاحتمال ينزل (163b) منزلة العموم في المقال⁴²¹

ḳavillerine mütemessik olup kelâm-ı mu'cîz-beyân-ı nebevîde⁴²² ايهن ile istifsâl olunmadı, ihtiyârda muḫayyerdir diyü işbât-ı müdde'â eylemişler.

⁴¹⁷ "Sair:bir grubun sandığı gibi "hepsi" değil, "geriye kalan" anlamadır.

⁴¹⁸ "Onlardan dördünü seç kalanlarından uzak dur."

⁴¹⁹ "Suyu içtiğinizde geriye biraz bırakın."

⁴²⁰ "Müminin artığı şifadır."

⁴²¹ "Bir konu hakkında ihtimallerle birlikte hallerin meydana geliş hikayelerindeki tafsilatı terketmek, umum mesabesindedir."

⁴²² "Onlardan hangisi?"

SÂ'İL: Kesîrî's-su'âl ya'ni çok talep ile ta'cîz iden tülengi ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de ma'nâ-yı merķûma delâlet iden zamm-ı sîn ve feth-i hemze ve lâm ile "sü'ele"den ğalaṭ olduğu dilenci taşhîhimiz zeylinde mufaşşalan taḥķîḳ olunmuştur. Lâkin sâ'il ṭâlib ü müte'allim ma'nâlarına delâlet eyledigini eş-şeyḫ Aḥmede'l-Menînî eş-şâmî "Seb'atü'l-Ebḥur" nâm lûgatinde ğarâyibü'l-ḥadîşden naḳl eylemiştir. Fârisî'de şûret-i muḥarrerde ṭâlib-i tilengiye feth-i râ ve medd-i vâv-ı evvel ve ma'dûle-i şânî ile "revân-ḥâh" dirler.

Bu lafz-ı mürekkeb iki vech ile ma'nâya delâlet ider. Vech-i evvel revân cân ve ḥâh ḥâstenden müştak isteyici ma'nâlarına olmağla ğılzet ü şıḳlet ve teḳâzâ itmek ile ğuyâ cân isteyici demekden kinâyedir. Vech-i şânî revân râyic-i aḳçe veya revendeden müştak olmağla aḳçe isteyici veya gezüp isteyici ma'nâları âşikâr olduğına mebnî cümle ma'nâları mülâḥazasıyla revân-ḥâh se'leniñ tercümesi olur.

SÂBÂṬ: Bağdâd civârında Dicle Nehri üzerinde vâķî' ṭâk-ı Kisrâ'nıñ vüçüdü ile meşhûre nâm olan Medâyin nâm belde-i kebîre ḳurbünde ḳarye-i ma'rûfeniñ ismi. 'Arabî'de egerçi ğalaṭdan sâlim lâkin Sâbât-ı merķûmuñ ta'rîbinde ḳavâ'ide muğâyeret der-kâr olmağla taḥķîḳine mübâderet olundu. Şâhib-i Ḳâmûs ve emşâli 'ulemâ-i kirâm sîn-i mühmele (164a) ve mu'ceme ile belâş-âbâd ve belâs-âbâddan mu'arreb olup âbâd ma'mûr ma'nâsına olmağla Belâş veya Belâs Nûşirevân'ın ammîsiniñ ismi olduğunı iddi'â ile ol ḳaryeyi Belâş veya Belâs ma'mûr eyledi ma'nâsını iltizâm eylemişler. Lâkin lûgât-ı Fârisiyye'de şîn-ı mu'ceme ile belâş veled-i Fîrûzşâh'ın laḳabı olduğundan ḳaṭû'n-nazar ḳâ'ide-i ta'rîbe muğâyereti âşikârdır. Ammâ ser-levḫa-i fuḍalâ-yı Rûm Kemalpaşazâde merḥûmuñ mu'arreb risâlesinde sâbât'ın aşlı kelimeteynden mürekkeb şâh-âbâddır. Tahrîri mülâyim-i 'âql-ı selîmdir. Zîrâ şâhdan murâd 'amm-ı Nûşirevân veya ğayr olmasına mâni' olmayup ḳavâ'id-i ta'rîbe daḫi muṭâbıḳ olur. Bu şûretde şâh ma'rûf ve âbâd ma'mûr ma'nâsına olmağla aşlı âbâd-şâh olup 'alemiyyete naḳilde muzâfün-ileyhiñ taḳdîmi ile şâh-âbâd olduğına mebnî ma'nâ-yı terķibîsi, "bu maḫali pâdişâh ma'mûr eyledi" demek olur. Ḳarye-i merķûmeniñ ṭûl-i beledi نه فط ve 'arz-ı beledi م ك derece ve daḳîḳadır.

İstitrâd: Meşhûr-ı enâm Medâyin'de vâķî' ṭâk-ı Kisrâ'nıñ irtifâ'ı seksen zırâ ve bir rûknünden rûkn-i âḫere varınca ṭoḳsan beş zırâ' vüs'ati olduğu raḳam-zede-i yerâ'a-i müverrihîndir. Ve emşâl-i 'Arab'dan işsiz ve mu'aṭṭal âdem ḫaḳḳında ḳarb olunan meşel-i meşhûr ki ⁴²³ من حجام سابط dirler. Mevrid-i meşel birkaç şûret ile rivâyet olunmuştur. Biri Nûşirevân laḳab şâh-ı Kisrâ bir def'a ḳarye-i Sâbât'a (164b) nüzûlünde li-ḫâcetin ḫaccâm-ı merķûm ḫacâmat itdikde ağnâsı ve diğeri sefer-i merķûmda mevcûd mu'askeri olanlardan muḫtâc-ı 'ilâca ḫacâmat itmekle ğinâ ḫâşıl idüp ilâ âḫirü'l-ömr terk-i şan'at itmesidir. Ammâ kütüb-i emşâlde vech-i âḫeri daḫi muḥarrerdir.

⁴²³ "Sabat hacamatçısından daha işsiz."

SÂR: Boyundan yukarı cümle-i ‘uzuv. Ya’ni baş ma’nâsına beyne'l-A‘câm isti‘mâli şâyi‘dir. Fârisî’de a‘zâ-i ma‘lûme ya’ni depe ve kaç ve göz vesâ’ir ‘uzuvları hâvi baş ma’nâsına feth-i sîn ve sükûn-ı râ ile “ser”den ğalaţ olup ‘Arabî’de feth-i râ ve sükûn-ı sîn ile “re’s” dirlir. Pûşide olmaya ki muharrer olan kelime-i sâr lisân-ı Fârisî’de a‘zâ-i muharrereden ba‘zı olan baş depesi ma’nâsınadır ki ‘Arabî’de feth-i fâ ve sükûn-ı râ ile “farğ” dirlir. Vesâ’ir depe ma’nâsına başa delâleti çeşme başına çeşme-sâr ve kıyu başına çâh-sâr ve başı aşağı olan nigûn-sâr ve emşâlleri gibi elfâz-ı mürekkebelerden ma‘lûm olduğundan kaçûn-nazar sâr kelimesi ‘umûmen maḥall ü cây ve nişbet ü izâfet ma’nâlarıdır. Kûh-sâr ve nemek-sâr gibi şibh ü mânend ma’nâsınadır ki müşğ-sâr ve ‘anber-sâr gibi ve deve ma’nâsınadır ki şütür-bâna sâr-bân dirlir.

SÂMİREH: Bağdâd kırbünde Mu‘taşım billâh ḥalîfeniñ binâsı kırye-i ma‘rûfeniñ ismi. ‘Arabî’de her kim gördi ise mesrûr oldı ma’nâsına delâlet iden zamm-ı sîn ve teşdîd-i râ ile ⁴²⁴ سر من رأى dan ğalaţdır. Kırye-i muharrereniñ vech-i tesmiyesi bu şûretde taşîḥ olunmuşdur ki ḥulefâ-i ‘Abbâsiyye’den iki yüz on sekiz (165a) târiḥ-i hicrîsinde ḥilâfetine bî‘at olunan Mu‘taşım ḥalîfe kırye-i merķûmeyi ihdâş ve binâsı tekmiinde ‘asker-i firâvân ile temâşâsına vardıkda leţâfet-i tarḥ-ı ebniye ve ciyâdet-i âb ü hevâsından ma‘iyyet-i mu‘askerinde mevcûdlardan her kim gördi ise mesrûr olmasından ⁴²⁵ سر من رأى diyü nâm kıalmışdır. Kırye-i merķûmeniñ tûl-i beledi سطر مه ve ‘arz-ı beledi لدن derece ve daķıķadır.

SÂYİ: Piyâde taḥrîrât getürici peyk ve kıaşid ma’nâsına müsta‘meldir. ‘Arabî’de medd-i sîn ve kesr ve medd-i ‘ayn ile “sâ’î”den ğalaţ olup Fârisî’de medd-i nûn ve feth-i mîm ve bâ ve sükûn-ı râ ile “nâme-ber” dirlir. Ma‘lûmdur ki feth-i sîn ve sükûn-ı ‘ayn ile “sa’y” segirtmege dirlir. Sâ’î-i merķûmuñ evvel vaż’ı zekât arz-ı cem‘ine me‘mûrlarıñ isimleridir ki zamânemizde câbî ile ta‘bîr olunur. Ol tã’ifeniñ keşret-i meşy ve sâ’ir ef‘âllerine teşbîhen veya sa’y ile zamân-ı kıalilde maḥall-i ba‘ide taḥrîrât îşâl itmelerin naķl-i ism olmuşdur.

SEPÂ: Ekşerî mesâcidde îķâd-ı kıanâdil ve ḥayme-nişîn-i ebnâ-yı sebîliñ eşvâb âvîzesi içün isti‘mâl eyledikleri vesâ’ir cemî‘ üç ayaķlu nesneleriñ ismi, ğalaţ-ender-ğalaţ şipa diyü müsta‘meldir. Fârisî’de kesr-i sîn ve feth ve medd-i bâ-yı ‘Acemiyye ile “sipâ”dan ğalaţ olup ‘Arabî’de kesr-i şîn ile “şicâb” dirlir. Ma‘lûm-ı ûlû‘n-nuhâdir ki se-pâ âlet-i ma‘rûfeniñ ism-i ḥâşı olmağla ba‘zı erbâb-ı luğatiñ feth-i sîn ile se-pâ ve se-pây ve se-pâ kıaydları nâ-becâ olur.

SEBÂ: İķlîm-i Yemen’de Me’reb (165b) nâḥiyesinde Belķıs’iñ taḥt-ĝâh-ı meşhûrı ve Furķân-ı Kerîm’de mezkûr belde-i ma‘rûfeniñ ismi. Medd ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de

⁴²⁴ “Gören sevindi.”

⁴²⁵ “Gören sevindi.”

efşah olan cebel vezninde kaşır ile seb'e olup Fârisî'de medd ile sebâ şâyi'dir. Belde-i merķûmeniñ tûl-ı beledi سح ve arz-ı beledi مد derecedir.

İstitrâd: Kışsa-i pür-hişse-i ĥarâbiyyet-i belde-i Sebe ve zuhûr-ı seyl-i 'arim her ne kadar meşhûr u ma'lûm ise de ⁴²⁶ قد ندب الى الاذكار وجعل صيقلا للافكار 426 mışdâķı kalem-i şebdîz-i terkîme cünbân oldı. Belde-i muĥarrereniñ aĥsen ü aĥseb ve aĥyeb-i bilâd oldıĥını esta'izubillâh لقد كان لسبأ في مسكنهم آية حنتان عن يمين وشمال كلوا من رزق ربكم واشكروا له بلدة طيبة ورب ⁴²⁷ 427 âyet-i kerîmesi tavşîfine mebnî nâĥiye-i Ma'reb'de miyâh-ı câriye-i bi-'add ü pâyan vücûdı ile beher sene üç def'a zer' ü ĥaşâd vâķî' olur imiş. Ve ser-levĥa-i büldânı seb'a-i muĥarrerede işnâ-'aşere emâkin-i sâ'irede 'adîmü'l-vücûd tayyibe-i müstefriĥü'l-beşer mevcûd imiş. Evvel ĥayye vü 'akreb ve nemle vü ba'ûde fıķdânı, şânî müsâfirânîñ belde-i merķûma sâ'at-i duĥullerinde mâ-lezîme-i ebnâ-yı sebîl ĥummele vü burgûşuñ indifâ'ı, şâliş-i marîziñ 'adem-i vücûdı, râbî' ĥâricden vâşıl ü dâĥil marîziñ şıĥĥati, ĥâmiş a'mâ ve mecnûn u meflûcuñ in'idâmı, sâdis bilâd-ı sâ'ireden vürûd iden mecânîniñ âbından iĥtisâl ânında ifâķati, sâbî' temâm-ı ĥırmende bir rîĥ-i laĥîf zuhûrî ile maĥşûlünden giyâhı tefrîķi, sâmin kemâl-i i'tidâl hevâsı, tâsi' sebeb-i şâmine mebnî (166a) sükkânıniñ şayfen ve şitâ'en libâs-ı vâĥide ile imrâr-ı evķâtleri, 'âşir nisvâna beher ân taķarrübde ric'at-i bekâret, ĥâdi-'aşer vaz'-ı ĥamlde nisvânıñ elem ü iztirâb görmemeleri, şâni-'aşer belde-i merķûmede isti'mâl olunan eşvâbıñ köhne olmamasıdır. Ammâ naşş-ı kâķi'-ı esta'izubillâh و ارسلنا عليهم سيل ⁴²⁸ 428 ile müşbet dâĥiye-i dehyâ bu vâdîde isâle-i yerâ'a-i müfessirîn ve müverriĥîndir ki eĥrâf-ı cibâlden seyelân ü nüzûl iden miyâh u suyûli ĥabs ü bend için aĥcâr u ĥadîdden mâ-beyne'l-cebeleyn iki fersaĥa ĥarîb bir sedd-i sedîd tarşîf ü teşyîd olunup vaķt-i ĥâcetde mezrû'âtların isķâ' vü irvâya ba'zuhâ fevķa ba'zin lâ-yu'add maĥârîķ peydâ ve lüzûmundan ezyed seyl vukû'unda eĥrâfa ve ĥuşûşen cânib-i bahre şarf ü iskâb için bir niçe mesârib daĥi ba'zılar Loķmân bin 'Âd dimişlerdir.

Ammâ Ĥarîrî'niñ “Maķâmât” nâm mü'ellefi şâriĥi Ebu'l-'Abbâs Şüreyşî Â'şâ'niñ ebyâtını temessük ile Melik Ĥimyeyiñ binâsı oldıĥını iddi'â eylemişdir. Nazm:

رخام بنيت لهم حمير
و اروي الزروع و اعناهم
اذا جاء مأرم لم يرم
على سعة مأواهم اذ قسم

⁴²⁶ “Hatırlatmalar (nasihat) fikirler için bir cila sayılmıştır.”

⁴²⁷ “Andolsun, Sebe’ halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu. Onlara şöyle denilmişti: 'Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin. Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rab'dir.’” 34/Sebe-15

⁴²⁸ “Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik” 34/Sebe-16

ehl-i Sebe' muharrer olan ni'am-ı gûn-â-gûn-ı subhâniyyeye 'adem-i teşekkürlerinden (166b) min şarafi'r-rabb üç nebiyy-i muhterem meb'ûş olduḡda ânları daḡi tekzîb ve 'abede-i şems olmalarına mücâzâten ḡazret-i kâdir-i kıyyûm müş-ı deştî didikleri cerz nâm devîbe-i ḡakîrû'l-cüşseyi sedd-i sedîdîñ hedmine teslîḡ buyurmuşlar. Ammâ ol avânda ekber-i kuberâ'-i Sebe' 'Amr bin 'Âmir imiş ki kemâl-i servet ve kibr ü naḡvetinden bir giydigi libâsı bir daḡi iktisâ eylemeyüp mezḡ ile pâre pâre eylediginden Mezîkiyâ telkîb eylemişler. Yevmen mine'l-eyyâm Mezîkâ-yı merḡûm belde-i Sebe' kâhinlerinden ḡarayfe nâm fâcireye: "Seddiñ inhidâmı ve medîne-i Sebe'niñ ḡarâbı ḡarîb midir?" su'âlinde zen-i mesfûre: "Bel-akreb" diyü cevâb virmesiniñ 'alâmetini istifsârında kâhine: "Bugün seddiñ taḡtında bir cerz gördüm. Elleri ile ḡafir ve ayakları ile taḡlîb ider. 'Alâyim-i sâ'ireniñ daḡi delâleti ile elbette akrebdir." ḡükmüne i'timâden Mezîkiyâ daḡi eḡrâf-ı sedd temâşâsına revân olduḡda bi-ḡudretillâhi'l-meliki'l-kâdir bir cerz-i şaḡîr binâ-yı sedden elli nefer ricâlîñ taḡlîbine kâdir olmadıkları bir ḡacer-i kebîri çevḡân-ı sâḡi ile ḡûy gibi ḡaltân eyledigini müşâhede eyledikte Mezîkiyâ müteḡayyiren beyit:

430 من جرد كفحل خنزير احجم

ابصرت امرا هاج بي برج السقم

diyerek ḡânesine 'avd ü inşirâf ve cilâ-yı vaḡana şedd-i niḡâḡ-ı 'azîmet ider. Ammâ emlâk u eşyâsını bey'a bahâne veledine ta'lîm ider ki: "Yevm-i âtîde ahâli-i beldeyi da'vet ve vücûh-ı ḡabâ'il ile hem-şoḡbet iken (167a) muvâcehe-i nâsda saña her ne emr ider isem sen akbeḡ-ı redd ile muḡâlefet eyle."dir. Ferdâsı tertîb-i ta'âm ve da'vet-i ḡâş ü 'âm olunduḡda püseri ḡıbaḡ-fermûde-i pezer ḡareketinden ḡûyiyâ Mezîkiyâ be-ḡâyet rencîde olup böyle veled-i nâ-resîdesi babasına 'âḡḡ: "Beldede bundan şoñra benim suḡûnum muḡâldir." diyerek ḡuzûr-ı nâsda eymân-ı ḡılâz ile ḡasem idüp ba'de-zâ emlâk ü eşyâsını bey'a bed' ider. ḡumekâ-i belde-i merḡûma⁴³¹ diyerek bahâ-i raḡîs ile eşyâ-yı 'âli vü ḡâlî iştirâsına sa'y iderler.

'Uḡalâ-yı ḡabâ'ilden ba'zılar elbette bunda bir sırr-ı ḡafî der-kârdır diyü teftîşine dâmen-der-miyân iderek kâhineniñ ḡaberine ve Mezîkiyâ'nıñ müşâhedesine vuḡûflarında rü'esâ-yı ḡabâ'il-i 'Arab cem' olup yâ kâhine ḡarayfe'den veya Mezîkiyâ nefis ü ḡabâ'illeriniñ aḡvâlini istifsâra mes'ûl ḡanḡısı ise cevâb ider ki: "Ben eḡrâf-ı büldân ü bıḡâ'ı ta'dâd ü tavşîf ideyim. Sizler ḡabîleñiz ḡalkına ensebini iḡtiyâr idiñ." diyüp zikre âḡâz ider. Her kim emel-i ba'îd ve cemel-i şerîd şâḡibi olmaḡ ister ise ḡaşr-ı 'Ummân-ı müşeyyede teveccûh eylesün. Cemel-i şerîd sürülmüş deve

⁴²⁹ "Barajı Himyer kıtlık geldiḡi zaman kıtlıḡı önlemek için mermerden bina etti. Evlerinin önünde üst üste bölünmüş alanlardaki ekinlerini ve üzümelerini suladılar. Tüm bunları kinle yaptılar ve onlara büyük bir yıkım geldi."

⁴³⁰ "Sekm kulesinde beni heyecanlandıran bir şey gördüm. Güçlü domuz gibi olan fareler bir araya toplanmıştı"

⁴³¹ "Amr'ın kızgınlıḡını fırsatı ganimet bilin ve razı olmadan ondan satın alın."

dimekdir. Ya'ni şâhib-i cemâl olmakdan kinâyedir. Yemen'de kaçır-ı 'Ummân'a evlâd-ı ezdden kabîle-i Fahrân teveccüh eylemişler. Ve her kim ezemât-ı dehre şabr ile celd ü kaçır şâhibi ise batn-ı merrede irâke teveccüh itsünler. Huzâ'a kabîlesi (erâkî) (167b) ihtiyâr eylemişler ve her kimler ki vahilde râsiyât ve maħalde mut'imât kaçır ider Yeşrib-i zâtü'n-naħle teveccüh eylesün. Vahl çamurlu dimekdir. Âb-ı firâvân dimeden kinâyedir. Yeşrib ya'ni Medîne-i Münevvere'ye Evs ve Hızrec kabîleleri teveccüh ü irtiħâl eylemişler. Ve her kim ħamr u ħamîr ve emr ü te'mîr ve melbes dîbâ ve ħarîr murâd ider ise arz-ı Şâm'da Buşr'a ve 'Uveyr'e teveccüh eylesünler, dimesiyle Benî-Ġassân'dan Cefne kabîlesi Buşr'a ve 'Uveyr'e teveccüh itmişler. Ve her kim şiyâb-ı ruķâķ ve ħayl ve 'utâķ ve künûz-ı erzâk ister ise 'arz-ı 'Irâķ'a ġitsün dimesinden cedd-i Hızeymetü'l-Ebreş ki Mâlik bin Fehme'l-Ezrîdir ma'-'aşâiruhu 'Irâķ'a irtiħâl eylemiş vesâ'ir ensâb-ı 'Arab'îñ tafşîlini irâde buyuranlar târiħ-i ibn-i Haldûn emşâli mufaşşâlât-ı tevârîħ-i 'Arab'a mürâca'at buyursunlar.

SİPÂH: Atlu 'asker ma'nâsına olmağla erbâb-ı luğat aşlına ta'arruz eylemişlerdir. Fârisî'de aşlı iki cüz'den mürekkeb kesr-i hemze ile "ispeh" olup 'Arabî'de muṭlaķa leşker ma'nâsına ca'fer vezninde 'asker dirler. Pûşide degildir ki sipâhîñ aşlı esbeh olması esb ile hâ-i ihtîşâş nisbetinden mürekkeb olmağla atlu 'asker ma'nâsına delâlet ider. Keşret-i isti'mâlden taħffifen hemze-i evveli ħazf olmuşdur. Ba'dehû te'kîd-i nisbet için elif ziyâdesiyle "sipâh" olur. Lâkin Türkî nisbet ile sipâhî daħi bu şûret ile tevcîh mümkün olur ki ferd-i insân nev'-i (168a) insâna nisbetde insânî olduğı gibi şımf-ı ma'rûf-ı 'askerî eşnâf-ı sâ'ireye nisbet ile sipâhî ola.

SEBKATÜ'L-LİSÂN: Lisân ilerüye geçmek ya'ni mütekellimîñ min-ğayr-ı reviyetin tefevvühi ki sürc-i lisân daħi dirler. 'Arabî'de "sebķü'l-lisân"dan ġalaṭ olup Fârisî'si "ğüzesteñ-zebân" olur. Ĥafî degildir ki sebaķa đaraba bâbindan olmağla maşdarı sebķ gelür. Sâ'ir maşâdıra kıyâsen tâ ilħâķı ħaṭâ olduğına mebnî: "Ben fülânı sebķat eyledim." demek daħi ġalaṭ olur. Eger su'âl vârid olur ise ki sebķatiñ âħirinde vâķi' tâ binâ-i merre tâ'sı olmağla sebaķa sebķan vâħiden kaçır ile ta'bîr şaħîħ olur. İki vech ile cevâb mümkün olur. Evvelen ķâ'ilîñ murâdı ma'nâ-yı merre olmayup ma'nâ-yı maşdar olduğı âşikârdır. Şâniyen kütüb-i luğâtde isti'mâlât-ı 'Arabî tetebbu' ve mecâlis-i kübrâ-yı fuħûlde ġuş-cân ile istimâ'-i kelâm idenleriñ sebķat bir kerre sebķ eylemediğı ma'lûmlarıdır.

SİTİL: Baķırdan maşnû' ķulplı baķrâc ve envâ'î ev'iyeniñ ismi. Kesr-i sîn ile müsta'meldir. Fârisî'de feth-i sîn ve sükûn-ı tâ ile "setl"den ġalaṭ olup 'Arabî'de feth-i sîn ve tâ yerine ṭâ-i meksûre "saṭl" isti'mâlinden mu'arreb olması her ne ķadar zâhir ise de ta'ribine zafer-yâb olamadıķ.

SECDE: Sücûddan ism ya'ni "fülân secde eyledi" diyü feth-i sîn ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de kesr-i sîn ile "sicde"den ġalaṭ olup Fârisî'de ism-i maħşûşuna zafer-yâb olamadıķ. Ma'lûmdur ki (168b) zamm-ı sîn ve cîm ile "sücûd" luğaten meskenet göstermek ve ıştılâħen alını yere ķomaķdır. Bâb-ı evvelden sücûden maşdar olur. Şûret-i ma'lûmeniñ ismi kesr-i sîn ile sicde olduğına e'imme-i luğat beyân

eylemişlerdir. Ammâ feth ile şuyû'una sebep sûre-i şerîfe-i secdeniñ ismi meftûh olması ğayr-i ba'iddir.

SAĖÛR: Fi'l-i mustahar ma'nâsına ya'ni ta'âm fi'lini icrâ maħalinde feth-i sîn ile, "Saħûr eylediñiz mi?" su'ali şâyi'dir. 'Arabî'de zamm-ı sîn ile "suħûr"dan ğalaţdır. Zîrâ feth-i sîn ile saħûr seħer vağtinde ekl olunan ta'âmıñ ismi olmağla Fârisî'si zamm-ı tâ ile "tûş-vâr-niğâh" olur.

SÛĖAN: Söz ma'nâsına olup feth-i sîn ve zamm-ı ĥâ-i mu'ceme ile "saħun" ve zamm-ı sîn ve feth-i ĥâ ile "sûğan" egerçi ikisi de ğalaţdan sâlim oldukları erbâb-ı himmetiñ ma'lûmlarıdır. Ammâ medlûlini beyânda nev'-i fâ'ide mülâğazasıyla tafşile mübâderet olundu.

'Arabî'de kelâm ve Fârisî'de sūĖan ve Türkî'de söz bilâ-farĖ üçü lafzî ve nefsiye delâlet iderler. Kelâm-ı lafzî ma'lûm ve kelâm-ı nefsi menba'ı fu'âd ya'ni Ėönül olan kelâmdır ki bu beyitden zâhirdir.

Beyit:

جعل اللسان على الفؤاد دليلا⁴³²

ان الكلام لفي الفؤاد وانما

Ammâ zamm-ı kâf-ı Fârisiyye ve sükûn-ı fâ ile "Ėüftâr" sūĖan ma'nâsına olmadığı âşikârdır. İki cüz'den mürekkebe olup söz dizmek ma'nâsına delâlet ider ki 'Arabî'de nazm-ı kelâm dirler. Ėüftâr ve refât ve dîdâr gibi (169a) terkîbi ĥafi-i mürekkebatdandır. Cüz'-i âğirleri âverdenden Ėetürici ma'nâsına ism-i fâ'il olan ârendeden muraĖĖam âr'dır.

TerĖîm âĖir kelimeden ba'zı ĥarfiñ ĥazfına ıtılâğ olunur. Kelâm-ı Fûrs'de keşîrül-vuğû'dur. Ba'de't-terĖîm âr Ėüft olmağla ma'nâ-yı 'âm-ı terkibîden ma'nâ-yı ĥâş-ı 'alemiyyete nağilde muzâfun-ileyh tağdîm ile Ėüftâr olmuşdur. Ve kırs 'aleyhi'l-bâĖî. Ve nazm-ı kelâm sözi Ėetürmege bâ'iş olduğundan Ėüftâr dinmişdir. Bâ'iş fi'ile fâ'il ismini isti'âre ekşer elsinede şâyi'dir.

SEDÂD: Ya'ni beyne'l-'Arab meşĖûr olan⁴³³ فيه سداد من عوز kelâmında vâğî' sedâd feth-i sîn ile şâyi'dir. 'Arabî'de kesr-i sîn ile "sidâd"dan Ėalaţ olduğu menĖabe-i âti'l-beyândan müstebân olur. Sidâd kesr-i sîn ile ser-ĥaddlerde gedik sedd idecek nesne. Ve fethateyn ile 'avaz ihtiyâc ma'nâlarına olmağla ma'nâ-yı terkîb, bu emirde ihtiyâc gedigiñ sedd idecek nesne mevcûddur, dimek olur. "Mağâmât" şâğibi Ėarîri "Dürretü'l-Ėavvâş" nâm mü'ellefinde şöyle rağam-keşide-i tağrîr olur ki ĥulefâ-yı 'âl-i 'Abbâs'dan yüz toğsân altı sâli recebinde ĥilâfetine bey'at olunan Me'mûn ĥalife,

ع كادر-ي زير زيرگر شيناسد كادر-ي زير زيرگر⁴³⁴

⁴³² "Söz Ėönüldedir; ancak dil Ėönülün delili kılınmıştır."

⁴³³ "Onda uygun bir koruma vardır."

⁴³⁴ "Altının değerini altın satan, mücevherin değerini mücevher satan bilir."

mışdâkı leylen ve nehâren ‘ulemâ vü üdebâ ile hem-meclis olmasından leylen mine'l-leyâlî nezd-i hâlıfe-i Me'mûn'a üdebâ-i ‘aşırından Nađr bin Şemîlü'l-Mâzinî siyâb-ı meşķûķ u perîşân ile duĥûlünde ĥâzret-i hâlıfe laťife-gûyâ olup: “Ey Nađr bu hâl (169b) ile ĥuzûr-ı ĥâlıfeye duĥûl muĥâldir. Ehliñ ‘acûz olmaĥla ‘adem-i ĥıyâteden ĥayrı darb ile daĥı ziyâde eşvâbında Őikâf peydâ eylemiş, ĥiťâbına Nađr dâ‘î-i devlet-i ‘aliyyeleri Őeyĥ-i za‘îf olduĥıma mebnî gerek hevâdan ve gerek meclis-i ‘âlîlerinde ĥicâbdan ‘ârız ĥarâreti tebrîde sebep mülâĥazasıyla derûn-ı vücuda beyt-i eşvâbdan pencereler küşâd eyledim, cevâbını daĥı hâlıfe ĥabûl eylemeyüp râvîsi olduĥım bir ĥadîş-i Őahîĥ vardır. Cihât ile sebep-i felâĥıñ olur. Binâ'en-‘aleyh seni bir daĥı tezvîc idelim.” buyurup ĥadîş-i Őerîfi ĥaddeşenâ ⁴³⁵ حدثنا هيثم عن مجاهد عن الشعبي عن ابن عباس رضي الله عنهما

kelâm-ı ĥikmet-nümûnunda vâķî‘ sedâdı hâlıfe fetĥ-i sîn ile kırâ‘at buyurmaları ile Nađr: “Fetĥ-i sîn laĥndır. Őahîĥi kesr ile sidâddır.” didikde Me'mûn hâlıfe mütteki'en mütevessid-i visâde-i istirâĥat iken ĥâzab-nâk iki dizi üzerine gelüp: “Yâ Nađr! Seniñ ĥaddiñ midir beni laĥna nisbet idersin!” ĥiťâbına Nađr veliyyü'n-ni‘metimiz ĥâzretleri efşahü'l-fuşehâ ve eblaĥü'l-büleĥadır.

Râvîye teba‘iyyet lâzım olmaĥla laĥn ü ĥalaťı heşîm eylemişdir. Edâsından memnûn u müsterîĥ olup: “Ey Nađr! Fetĥ ve kesriñ farkı nedir, beyân eyle?” buyurduklarında Nađr: “Fetĥ ile sedâd Őavâb ü istikâmet ve teveccûĥ ü ĥaşd ve dîn ü tarîķ ma‘nâlarına (170a) olup kesr ile sidâd mâlden ma‘îŐete kifâyet idene ve kendü ile her Őey sedd olan nesneye dirler.” didikde hâlıfe: “Bu ma‘nâya fuşehâ-yı ‘Arab vâķıflar mıdır?” diyü su‘âl buyurduĥda ‘Oşman bin ‘Affân rağiyallâhu te‘âlâ ‘anh ĥâzretleriniñ ibn-i ‘ammi ‘Ömer’iñ veledi buleĥâ-yı ‘Arab’dan ‘Abdullahü'l-‘Araci’niñ

Beyit

اضاعوني و اي فتى اضاعوا ليوم كرهته وسداد ثغر ⁴³⁶

beytini îrâdından hâlıfe be-ĥâyet feraĥ-nâk olup ⁴³⁷ قبح الله من لا ادب له diyüp buyurmuşlar.

Bunda bî-edebden murâd ĥalať gûyân olduĥı âşikârdır. Bunuñ emşâli erbâb-ı ma‘ârif ile müsâmere-i Őâhânedden Őoñra Őâlât-ı ‘iŐâyı ma‘iyyet ile ba‘de'l-edâ hâlıfe Me'mûn ĥâzretleri bir varâķ pâre ketb ü imlâ ve bendegân-ı ĥâşından birine îťâ ve Nađr bin Şemîl ile ma‘ân vezîri Fażl bin Sehle îşâlini emr buyururlar. Ruķ‘a-i hâlıfe Fażl'a vuşûlünde kırâ‘at idüp: “Yâ Nađr, ĥâzret-i hâlıfe eyyedehullâĥ cenâbıñıza elli biñ dirhem iĥsân buyurmuşlar.

⁴³⁵ “Ĥaşim Mücaĥid’den, Mücaĥid Şa’biden, Şa’bi İbni Abbas’tan Allah onlardan razı olsun Rasullullah (sav)ın Şöyle buyurduĥunu nakletmiştir: ‘Bir erkek bir kadınla dini ve güzelliĥi için evlenirse onda uygun bir korunma vardır.’”

⁴³⁶ “Beni zayettiler, sevmediĥim bir günde bir gediĥi korurken hangi genç zayedilir?”

⁴³⁷ “Edebi olmayanı Allah ĥirkinleştirsin.”

Ma'lûm lâkin sebebi bizim mechûlümüz olması revâ degildir.” didikde Nađr mâ-cerâ-yı-‘alâ mâ-cerâ Fazl'a ifâdesinde: “Mümâileyh ‘ala-ťarıķı'l-laťife nâ-münâsib ģareket ile niçün ģalife ģazretlerine ģalať söylediñ.” diyü red ile cevâba cesâret eylediñ ģiťâbında yine ‘özr-i evvelini i‘âde idüp ebķâhallâhü te‘âlâ ģalife ģazretleri ģâşâ şümme ģâşâ ģaťaya nisbet oluna. Müşârün-ileyh cenâblarınıñ ģıfz u tekellümi aşveb-i şavâbdır. (170b) Laģn ancak îrâba ‘adem-i mürâ‘ât ile meşhûr-ı ģalať-ģû râvî-i Heşim'iñdir. Zîrâ elfâz-ı fuķahâ-yı kirâm ve ruvât-ı eģâdiş-i fiģâma teba‘iyyet şavâb-ģûluķ olduģı emr-i bedîhîdir. Ĥüsn-i ta‘bîrinden Fazl bin Sehl daģı memnûn olup ‘aťıyye-i şâhîye otuz biñ dirhem daģı źam ile seksen biñ dirhem iģsân eylemişler. ‘Aleyhimü'r-raģme.

SEDEF: Derûnunda incü bulunan ģayvân-ı bahrî-i ma‘rûfuñ ismi. ‘Arabî ve Fârisî müşterek olan fetĥ-i sâd ve dâl ve sükûn-ı fâ ile “şadef”den ģalať olup lisân-ı derîde mürâdifî ģûş-mâhî olduģı ferhenglerde meşhûrdur.

SEDEF: Keşîrül-menâfî ve kerîhetü'r-râyihâ ma‘rûf nebâtiñ ismi. ‘Arabî’de fetĥ-i sîn ile “sendâb”dan ģalať olup Fârisî’de iki kelimden mürekkeb “nâģun-periyân” dirler. Ma'lûmdur ki medd-i nûn ve źamm-ı ģâ-i mu‘ceme ve sükûn-ı nûn ile nâģun ıřnaķ ve fetĥ-i bâ-yı Fârisiyye ile periyân cem‘-i peri ma‘nâlarına olmaģla ma‘nâ-yı terkibîsi periler ıřnaģı demek olur. Lâkin bu isim sezâb-ı ma‘rûfa delâlet itmeyüp sezâb envâ‘ından bir nebâtiñ ismi olmaģla Fârisî’de sezâb-ı meşhûruñ ism-i maģşûşuna zafer-yâb olamadık.

SERÂC: Sûķiyûndan mütteģiz surûc ve mâ-lezîme-i sâ‘iresine ve ģâneģ-i etbâ‘dan tesrîc-i devvâba me‘mûrlara taģfif-i râ ile ıtlâķı şâyî‘dir. ‘Arabî’de mütteģizi ya‘ni eger alup şatan ma‘nâsına fetĥ-i sîn ve teşdîd-i râ ile “serrâc”dan ģalať olup Fârisî’de eyerçi ma‘nâsına kesr-i zâ ve sükûn-ı yâ ve nûn ve râ-i (171a) âģir ve fetĥ-i kâf-ı Fârisiyye ile “zinger” dirler ki ‘Arabî’de eyerci ma‘nâsına kesr-i sîn ile “sîracî” ta‘bîr olunur. Etbâ‘dan ol ģidmete me‘mûra yine teşdîd-i râ ile ıtlâķı ģayr-i ba‘iddir.

SERÂSER: Ferve-i semmûra ģaplanup vüzerâ-yı kirâma ilbâs olunan ģumâş-ı ma‘rûfuñ ismi. Fârisî’de serâser-sîm lafzından muraģģam ve ‘âmi ģâşî üzere ıtlâķ ģabîlinden lafz-ı serâserden me‘ģûzdur. Muģtere‘âtdan olduģına mebnî ‘Arabî’de ism-i maģşûşuna zafer-yâb olamadık. Ĥafî olmaya ki lisân-ı Fârisî’de iki kelime cins-i vâģid olup miyânlarında elif vâķî‘ olsa muķâbele vü müsâvât ma‘nâların ifâde ider.

Ser baş ma‘nâsına olduģı ma‘rûf muģarrer olan serâseriñ ma‘nâ-yı ģaķîķisi başdan başa demek olur. Ĥumâş-ı ma‘rûfuñ mecmû‘ naķşı şırma ve ģılâbdandan nesc olunmaģla vech-i meşrûģ üzere serâser dinmişdir. Miyân-ı mücânisânda vâķî‘ elif ıtdaķ ıtdaģa ma‘nâsına leb-â-leb ma‘rûf lâkin şü kenârıyla müsâvâtda isti‘mâli mecâz olur. Ve deng-â-dengiñ ma‘nâ-yı aşlîsi ģamûleniñ iki ıtarafı berâberliģi olmaģla keşret-i isti‘mâlden muťlakâ vezinde isti‘mâl olunmuşdur. Ve pençe ıtuťuşmada penç-â-penç ve çekişmede keş-â-keş ve iki dürlü nesne vüçûdunda ģûn-â-

gün ve emsalleri muḳâbele vü müsâvât zebân-ı merḳûmda keşîrû'l-vuḳû'dur. Ammâ nezd ya'ni yan ma'nâsına feth-i bâ ve sükûn-ı râ ile iki berden mürekkeb (171b) berâber biri biri yanında dimek ma'nâsına mevzû' olmağla galebe-i isti'mâlden muḳlâka tesâvîye 'alem olmuştur.

SERÇE: Keşîrû'l-vücûd ṭayr-ı ma'rûfuñ ismi. Hem-cinsi şu kenarlarında ta'ayyüş ider. Kuyruk şalan didikleri murğun ism-i Fârisî'si. Feth-i sîn ve cîm-i 'Acemiyye ve kesr-i râ ve sükûn-ı yâ ve hâ ile "serçe"den gâlaḫ olması mülâyimdir. Meşhûr serçeye 'Arabî'de zamm-ı 'ayn ile "uşfûr" ve Fârisî'de evveli mazmûm ve âḫiri sâkin kâf-ı 'Arabîyyeler ve sükûn-ı nûn ve şîn ve kesr-i cîm ile "güncişk" dirler.

SER-HÔŞ: 'Umûmen şurb-ı ḫamr idenlere itlâkı şâyi'dir. Fârisî'de ḫadd-i sekre varmamış nîm-mest ya'ni çağır-keyf ma'nâsına iki cüz'den mürekkeb "ser-ḫôş"dan ma'nen gâlaḫ olup 'Arabî'de feth-i nûn ve sükûn-ı şîn ile "neşvân" dirler. Ammâ ḫadd-i sekre bulûğa 'Arabî'de neşvân vezninde sekrân ve Fârisî'de feth-i mîm ve sükûn-ı tâ ile "mest" dirler. Ser-ḫoşun cüz'-i evveli baş ma'nâsına feth-i sîn ve sükûn-ı râ ile ser mevşûf ve cüz'-i şânîsi güzel ma'nâsına zamm-ı ḫâ ile ḫôş şıfatdır. Zebân-ı Fârisî'de vâḳî' vaşf-ı terkibîlerdir. Sebük-bâr ve lâgar-miyân gibi şıfatı taḳdîm iderler.

SERDÂB: Zîr-i zemîn ya'ni yer altında germî-i germâda âram ve şu soğutmaḫ için ittiḫâz olunan maḫall-i ma'rûfuñ ismi. Egerçi gâlaḫdan sâlim lâkin Fârisî'de terkîb-i ḫafî ile iki cüz'den mürekkeb feth-i sîn ve sükûn-ı râ ile "serd-âb" ta'bîr olup mu'arabi (172a) kesr-i sîn ile "sirdâb"dır. Ma'lûm ola ki serdâb-ı merḳûmunun aşlı Fârisî'de serd-âbe olmağla feth-i sîn ve sükûn-ı râ ile serd bârid ya'ni soğuk ve medd-i hemze ile âb şu ve âḫirine hâ-i ihtîşâş luḫûḳı ile soğuk şuya maḫşûş maḫall dimeği ifâde ider.

İstiḫrâd: "Maḫâmat" şâhibi Ḥarîri merḫûm "Dürretü'l-Ġavvâş" nâm mü'ellefinde serdâbın mu'arreb olduğundan zuhûl ve kelâm-ı 'Arab'da feth-i evvel ile fa'lâl vezninde kelimâtun 'adem-i vücûdını iddi'â-yı nâ-ma'ḳûl eylemiştir. Evvelâ aşlı Fârisî'de feth ile olmağla mu'arabi meksûr lâzım gelür. Şâniyen feth-i evvel ile fa'lâl vezni Furḳân-ı Kerîm'de şalşâl ve vesvâs diyü şâbit iken insan olana vesvese daḫi îrâş eylemez.

SERSEM: Künd-'aḳl ve ebleh ve aḫmaḳ ve kârında müteḫayyir ma'nâsına isti'mâli şâyi'dir. Fârisî'de başa 'arîz 'illet ma'nâsına medd-i sîn-i şâniye ile "sersâm"dan gâlaḫ olup 'Arabî'de 'illet-i merḳûmeniñ ismi, yine muḫarrer olduğü üzere müsta'meldir. Ḥafazanallâhu te'âlâ 'illet-i mezbûra mübtelâ olanlara teşbîhen endek-fehm olanlara itlâkı nâ-becâ degildir. Ammâ Türkî'de sersem diyüp irâde eyledikleri ma'nâya 'Arabî'de zamm-ı dâl ile "du'bûs" ve Fârisî'de feth-i sîn ile "serâsim"e delâlet ider.

Fâ'ide: 'İllet-i muharrere şerh-i kânûnda beyân olunduğı 'ibâre ile terkîm
438 السرسام هو لفظ فارسي مركب من كالميتين (172b) السر هو الرأس والسام هو الورم

vâkıf olmuştur. Ve serâsîmeniñ dağı iki kelimededen terkîbi zâhirdir. Cüz'-i evveli ma'lûm şânîsi asîme ki asîbeden mübeddeldir. Zîrâ lisân-ı Fârisî'de bâ'nın mîm'e tebdîli şâyî'dir. Medd-i hemze ile âsîb 'Arabî'de şadme ile ta'bîr olunan hâletdir ki vücûd-ı insana veya bir hey'et-i müşahhasaya bir kavî vü metîn nesneniñ tokunmasıdır. Âhîrine lâhık olan hâ 'alemiyyete nakilde ihtîşâş için ilhâk olunduğı kirâren zıkr olundu. Bunuñ dağı aşlı başına bir nesne tokunmak ile muhtellü'd-demâğ olanlara mevzû' olup ba'dehû ta'mîm olunmuştur.

SİRKENCEBİN: Şey'-i muṭlaḳ zıkr olunduḳda kemâle şarf olunmak kâ'idesine mebnî murâd-ı sikencübîn-i sâzecedir. Ya'ni eyyâm-ı hârrede isti'mâl için Buḳrât'ın îcâd eylediğı şerâbın ismi. Fârisî'de kesr-i sîn ve fetḥ-i kâfeyn-i 'Acemeteyn ile "sîgengebîn"den mu'arreb yine îrâb-ı merḳûm ile "sikencübîn"den ğalaṭdır. Sikengebîn-i merḳûm dağı iki kelimedir. Mürekkeb-i sirkengebînden muḥaffefdir. Kesr-i sîn ve sükûn-ı râ ve medd-i kâf-ı Fârisiyye ile "sîrgâ" sirke ve fetḥ-i hemze ve kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı nûn ile "engebîn" bal ma'nâlarına olup elifeyn-i mütetâbi'n kîrâ'atinde nev'-i şıḳlet olmağla ḥazf ile sirkengebîn dinmiştir.

Kütüb-i ṭıbbîye müṭâla'a buyuranların ma'lûmlarıdır ki sikencebîniñ envâ'ı olup her biri 'illet-i maḥşûşaya tertîb olunmuştur. Sikencübîn dūşâbî ve sefercelî ve uşûlî (173a) ve eftimûni ve buzûri ve incidâbi gibi. Ammâ muṭlaḳa zıkrinde murâd sâzecedir. Lâkin müte'ahḫîrîn 'asel bedeli sükker izâfesini münâsib görmüşler ve ṭarîḳ-i ṭabḫı sükker veya 'asel sirkâ ile mütesâviyen kıvâma getürmeden 'ibâretdir.

SİRKE: Ma'-i 'inebden ṭabḫ ile î'mâl olunan zâḫîre-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de kesr-i sîn ve sükûn-ı râ ve medd-i kâf-ı 'Acemiyye ile "sîrgâ"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de fetḥ-i ḥâ-i mu'ceme ve sükûn-ı lâm ile "ḥal" dirler.

SERVİ: Ekşerî ḳadd-i maḥbûba teşbîh olunan dâ'imü'l-ḥaḍra şecer-i ma'rûfuñ ismi. Selvi dağı müsta'meldir. 'Arabî ve Fârisî müşterek olan fetḥ-i sîn ve sükûn-ı râ ile "serv"den ğalaṭdır. İki nev' olur. Bir kısmı şâḫları perîşân ve her ṭarafa mütemâyil ki Türkî'de irkek serv ve Fârisî'de serv-i nâz dirler. Ve kısm-ı diğeri şâḫları ṭoğrı ve biri birine mülâşık ve ser-â-pâ hem-vâr ve mevzûn ki Türkî'de muṭlaḳ serv ve Fârisî'de serv-i âzâd dirler. Kısm-ı ahîrden bir aşl üzerinde iki şâḫ-ı kebîr mütefâriḳden 'ibâret oluna. Fârisî'de serv-i sehî dirler. Ve şecer-i merḳûm baḫre on iki sâ'atden eb'ad maḫalde ğayr-ı nâbit olduğı mücerrebdir.

SİṬABR: Ğalîz ya'ni yoğun ve ḳalın nesne ma'nâsına eş'âra ḳâfiye ve neşirlere secîf olarak aşâr-ı müteferrîsân-ı Rûm'da vâkıf olmuştur. Fârisî'de kesr-i sîn ve fetḥ-i tâ-i müşennât ve sükûn-ı bâ-i muvaḫḫade ile "sitebr"den ğalaṭ olup 'Arabî'de kesr-i cîm ve sükûn-ı râ ile "cîrfâs" dirler.

438 Sersam iki kelimededen türemiş Farsça bir lafızdır. Baş anlamına "ser" ve şışlik anlamına "sem"dir.

Fâ'ide: (173b) Zebân-ı Fârisî'de harf-i tâ'nîñ 'adem-i vukû'ına ittîlâ'ı olanlara işbât-ı müdde'âya hâcet kalmaz. Lisân-ı merkûmda vârid olmayan sekiz harf bu kıt'ada cem' olunmuştur.

Nazm

Heşt harfest ân ki ender-Fârisî nâyed hemî
Tâ neyâmûzî nebâşî ender îñ ma'nâ mu'âf
Bişnev ez-men îñ hurûf u yâd gîr ey ehl-i dil
Şâ vü hâ vü şâd u dâd u tâ vü zâ vü 'ayn u kâf⁴³⁹

muharrer olan hâ ve 'ayn mühmeleteyndir. Ve harf-i zâl-i mu'ceme daği evâ'il-i kelimâtda 'adîmül-vücûd olup ammâ sâ'ir mağallerde vukû'ı ve mühmele ile farkı Hâce Maḥmûd ibn-i Yemîn'in kıt'a-i meşhûresine teba'iyet ile pezer tahkîkımız zeylinde beyân olunmuş idi. Lâkin eşaḥḥ budur ki üstâdân-ı müdekkîkîn ve kâmilân-ı muḥakḳîkîn şî'rlerinde dâl ve zâl farkına ri'âyet eylememelerine mebnî zebân-ı merkûmda tokuz harf sâkıḫ-'ani'l-isti'mâl olur. Ammâ harf-i şâd ba'zı mağallerde sîn'e ve harf-i tâ tâ'ya tebdîl olunurlar. Ya lisân-ı 'Arab'dan nakilde veya mu'arreb kıyâsı ile muharrer olan şitebr gibi ğalaṭât-ı 'avâmda ve daği fâ' bâ'ya ve zâ' sîn'e ve vâv yine bâ'ya tebdîl olunur. Ve dört harf ki evâ'il-i kelimâtda vukû'ları ba'iddir. Şâ-i müsellese ve zâl ve dâd ve zâ-i mu'cemât bunlara bedel bâ ve cîm ve jâ' ve kâf-ı Fârisiyyeler terkîm ü isti'mâl idüp üçer nokṭa ile işâret ve maḥârice murâ'at olunur. Ve Fûrs-i kadîmde fâ ve kâf-ı A'cemî daği mevcûd olup ث ve ث bu şûretde taḥrîr olunurlar imiş. Lâkin terk olunmuştur.

SA'D-ÂBÂD: Kâğıdhâne-i İrem-nişâneniñ ism-i meşhûrî ve eṭrâf-ı âsitâne-i emn-âşiyânede vâkı' ekser ḥadâyık-ı hümâyûn-ı pâdişâhî (174a) âbâd ile irdâf olunmuştur. Âbâddan murâd bâni-i 'imâret mülâḥaza olunur ise sa'd binâ eyledi demek ğalaṭ oldığı âşikârdır. Eger 'Arabî'de fetḫ-i şâd ve sükûn-ı hâ ile şahrâ ma'nâsına Fârisî'de medd-i hemze ve bâ ile âbâd mülâḥaza olunur ise Kâğıdhâne'de olan meydana ova ıtlâkı daği nâ-becâ olacağı Defterdâr Burnu'nda vâkı' serây-ı 'Âmire'ye Neşâtâbâd ve Bübek bâğçesinde mevcûd kaşr-ı bî-'add ile Hümâyûn-âbâd tesmiyesinden katı zâhir olur. Zîrâ bunlarıñ eṭrâfı cibâl ü tilâl olduğu müşâheddir.

Emlâk-ı hümâyûn-ı ḥazret-i pâdişâh-ı rub'-ı meskûndan olan kuşûr-ı bî-kuşûra ıtlâk olunan âbâd hemîşe ma'nâsına delâleti bedîdâr ya'ni sa'd-âbâd dâ'imâ sa'd demek olur. Ve kıs 'aleyhi'l-bâkî. Ve şâḫib-i 'imâre irâdesiyle bu maḥali fûlan ma'mûr eyledi ma'nâsına Şîrâz kurbünde Ca'fer-âbâd emşâli ta'bîrât beyne'l-A'câm şâyî' olup Rûm ve 'Acem'de ova ma'nâsına âbâdîñ isti'mâli Esed-âbâd ve Yalaḫ-âbâd ve Taş-âbâd ve Çubuk-âbâd ve Kaz-âbâd ve Artuk-âbâd emşâlerinden zâhirdir ki Türkî'de arslan-ova ve yalaḫ-ova ve taş-ova dirler.

⁴³⁹ Farsçada kullanılmayan sekiz harf vardır. Bunları öğrenmedikçe bu meseleyi anlayamazsın. Ey ehl-i dil! Bu harfleri benden dinle ve ezberle: Şâ, hâ, şâd, dâd, tâ, zâ, 'ayn, kâf.

SA'ÎD: İklîm-i Mışriyye'den Kâhire'ye yedi merhale tokuz yüz toksân beş kıt'a kaşabât ü kurâyı muhtevî arâziniñ ismi. 'Arabî'de feth-i şâd ile "sa'îd"den gâlaştır. Kure-i merķûme arâzisi fevâ'id-i cem'e şâmil olduğı meşhûrdur. (174b)

SEFERTURA: Tâ'ife-i Yehûda'nın kâsemi zannı ile: "Bir madde için seferturaya yemîn ider misin?" ibrâmı meşhûrdur. 'Arabî'de kesr-i sîn ve sükûn-ı fâ ile "sifirtevrât"dan gâlaştır. Müfessirîn-i kirâm âyet-i kerîme esta'îzubbillâh كمثل الحمار يحمل⁴⁴⁰ السفر الكبار او جوء من السفر الكتاب الكبير او جوء من السفر الكبار اسفارا⁴⁴⁰ kelâm-ı mu'cizinde vârid esfâr seferiñ cem'i olmağla kütüb-i kebîreye delâlet ider diyü beyân buyurmuşlar. Ammâ şâhib-i Kâmûs Fîrûzâbâdî السفر الكتاب الكبير او جوء من السفر الكبار اسفارا⁴⁴¹ tahrîr eylemesi ile sefer-tevrât iki ma'nâya dahî mütehammil olduğı âşikârdır. Ya'ni kitâb-ı kebîr tevrât veyâ cüz'-i tevrât demek olur. Lâkin ihtimâl-i şânîye göre seferî ma'nâsından cüz'ü olan tevrâtdan tecrîd lâzımdır. Tâ ki tevrâta izâfeti mûcib-i tekrâr olmaya ammâ tâ'ife-i mesfûreden 'adem-i mübâlâtı olanlarıñ kâsem-i müşârün-ileyhi maħall-i hîlâfda iltizâmı keşîrül-vuķû'dur. Beynlerinde ism-i 'azîm ve kâsem-i cesîm kabş eylemedikleri sisîddir. Ya'ni tâ'ife-i Yehûd'dan birine yemîn teklîf olunduğda: "Kunyân tutar mısın?" diyü su'âlde eger şâdikü'l-kavî olup: "Tutarım." dir ise cesedine mülâşık merķûm sîsîdiñ ucını kabş itdirile.

Ma'lûm ola ki kesr ve medd-i sîneyn ve sükûn-ı dâl ile sîsîd şol nesnedir ki yünden bükülmüş dört ucı olur. Bir ucına on ve ikinciye beş ve üçüncüye altı dördüncüye yine beş 'uķde iderler. Bu düğümlerden murâdları esmâ-i hüsînâdan ma'a ħarfü'n-nidâ ism-i şerîf huveye işâretidir. (175a) Lisânları muktezâsı ه، و، ه، د demek olur. Şey'-i mezbûrî şağîr ü kebîr 'amme-i tâ'ife-i mesfûreniñ ricâli dâ'imâ kalbleri üzerine rabt ü bend idüp uclarını aşığı irsâl iderler ve kesr-i kâf ve sükûn-ı nûn ve medd-i yâ-i tahtânî ile "kinyân" 'ala-kavlihim ħazret-i Mûsâ şalavatullâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhisselâma Tûr-ı Sînâ'da i'tâ buyurulan iki kıt'a gök yâķut levhalar üzerinde mersûm 'aşere-i kâmile nehy ü emrden 'ibâretidir ki evveli nehy-i teşrîk şânîsi nehy-i perestiş-i aşnâm şâlişi nehy-i kâsem-i 'ale'l-kizb râbî'i emr-i mürâ'ât-ı yevm-i sebt ħâmisi nehy-i üff-i vâlideyn sâdisi nehy-i katl-i nefis sâbî'i nehy-i zinâ şâmini nehy-i sirķa tâsî'i nehy-i şehâdet-i zûr 'âşiri ħayrîñ nefis ve malını kendü mal ve nefsi gibi şıyânet ü viķâye emridir. ħazret-i müşârün-ileyh şalavatullâhi 'alâ-nebiyyinâ ve 'aleyhiñ Tûr'da levħeyn-i muħarrerini kıbşı şûretinde kizb ile bir nesne tütmeden be-ġâyet ictinâb iderler.

SÜFÛF: Envâ'i edviyeden daķķ ile ħubâr ve keff-i dest ile isti'mâl olunan eşyâ-i ma'rûfeleriñ ismi. Zamm-ı sîn ile zebân-zeddîr. 'Arabî'de feth-i sîn ile "sefûf"dan gâlaş olup Fârisî'de Türkî'de isti'mâli gibi iştilâħ-ı eţibbâdan olarak zamm-ı evvel ile muħarrerdîr. Lâkin aşlına nazaran yine gâlaşdan sâlim olmaz. Zirâ süfûf elfâz-ı 'Arabîyye'den olmağla lisân-ı merķûmda 'ilâc ve devâdan fu'ûl (175b) vezninde vâķî'

⁴⁴⁰ "Ciltler dolusu kitap taşıyan eşek gibidir." 62/Cuma-5

⁴⁴¹ Sifr: Büyük kitap ya da tevrâtın bölümlerinden biridir

cemî' eşyâ vezn-i merķûm üzere feth-i evvel ile binâ olunmuştur. Çeşmiñ Bürûdetini izâle için iktihâle berûd ve enfe mâyi'âtdan dökülen nesneye se'ût ve ğubâren çekilen nesneye neşûk ve emşâlleri gibi ammâ zamânemizde mübtelâ oldukları enfiyeye se'ût ıtlâkı daĥi ğalaţ olacağı neşûk ile farkından âşikârdır.

SAKA: Şu ulaştıran ve getürenlerin ism-i ma'rûfı. 'Arabî'de feth-i sîn ve teşdîd ve medd-i kâf ile "saķķâ"dan ğalaţ olup Fârisî'de iki cüz'den mürekkebe medd-i hemze ve sükûn-ı yâ ve şîn ve feth-i kâf-ı 'Arabî'ye ile "âb-keş" dirler. Âb ma'rûf ve keş çekmek ma'nâsına keşîden maşdarından ism-i fâ'il olmağla ma'nâ-yı terkiбіsi şü çekici demek olur. Ba'dehû muţlaķa saķķa ma'nâsına isti'mâl olunmuştur.

SAKMONIYA: Varaķı şarmaşıĝa şebîh ve çiçeği beyâz ve dalları bir zırâ' miķdârı zemîne münbasiţ be-ĝâyet ruţûbetlü ve kerîhü'r-râyiĥ nebâtüñ 'uşâresiniñ ismi. Zamm-ı sîn ile müsta'meldir. Fârisî'de feth-i sîn ile "seķmunya"dan ğalaţ olup 'Arabî'de feth-i mîm ve sükûn-ı ĥâ-i mühmele ile "maĥmûde" dirler. Devâ-i merķûm müşhilâtdan olmağla ba'z şu'arâ 'alâ-vechi'l-hezl işbu beyti inşâ vü inşâd eylemiştir.

Beyit

442 محمودة قلت احشنى ان تحزينا

عواقب الصبر فيما قال قائلهم

SAÑSÂR: Zerdevâ envâ'ından semmûra şebîh ĥayvân-ı ma'rûfuñ ismi. Kâf-ı 'Acemiyye ile müsta'meldir. Fârisî'de feth-i sîn ve sükûn-ı kâf-ı 'Arabî'ye ile (176a) "seg-sâr"dan ğalaţdır.

Zebân-ı merķûmda ĥayvân-ı mezbûruñ ism-i ĥâşî fethateyn ve âĥirde hâ ile "deleh" ve mu'arrebî yine fethateyn ve sükûn-ı kâf ile "delak"dır. Lâkin seg-sâr esmâ'-i mürekkebeden 'add ile seg ma'rûf ve sâr şebîh ü mânend ma'nâsına mülâĥaza olunduĝda kelbe müşâbih demek olur. Eger müfred farz olunur ise mâ-vuzî'a-leh vücûdı insana ve seri kelbe ve ĥulaĝı file müşâbih ve ĥinzîr gibi âzuları olup vücûdı ser-â-pâ keçi gibi kıllu Ķalven cezîresinde mevcûd ĥayvândır. Meşhûr sañsara ıtlâkı nâ-becâ olur.

SEL: Cereyânı ziyâde olan âba feth-i sîn ve sükûn-ı lâm ile ıtlâkı şâyi'dir. 'Arabî'de feth-i sîn ve sükûn-ı yâ ile "seyl"den ğalaţ olup Fârisî'de egerçi müşterekdir. Ammâ kesr ile "sîl" daĥi dirler.

SİLL: Ĥafażanallâhu te'âlâ ve iyyâküm aķcigerde yaralar zuhûrı ile on sekiz yaşından ĥums ve şelâşîne buluĝa dek zuhûr ve beyne'n-nâs verem diyü meşhûr 'illetiñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı sîn ile "sülâl"den ğalaţ olup Fârisî'de medd-i kâf-ı 'Arabî'ye ve kesr-i hâ ve sükûn-ı şîn ile "kâhiş" dirler.

Mestûr olmaya ki raķamzed-i yerâ'a-i fakîr olduğı üzere marâz-ı merķûmuñ ism-i şaĥîĥi sülâl olduğını Ebû Muĥammed Ķâsime'l-Ĥarîri "Dürretü'l-Ĝavvâş" nâm

⁴⁴² "Onların dediği konuda sabrın neticeleri övülür. Dedim ki bu bizi yıkıp harap etmesin."

mü'ellefinde iltizâm ve emrâz-ı mu'azzamalar zamm-ı evvel ile fu'âl vezninde olduklarını işbâta şudâ' ve fuvâk ve su'âl ve zükâm şahid olmak için (176b) îrâd eylemiştir. Lâkin şârih-i Dürre hazret-i Şihâb-ı Hafâcî rivâyeten ve dirâyeten sill dağk gibi esmâ-i şahîhadan olduğunu beyân buyurduğundan kaçû'n-nazar lugât-ı mu'teberâtda sill ism-i marâz-ı merķûm olduğu görülmüştür.

SİLAHŞÖR: Hademe-i devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'l-kıyâmdan mîr-âhûr ağaya tâbî ve ta'lîm-i huyûle me'mûr olanların ismi. Kesr-i sîn ve feth-i lâm ile müsta'meldir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb feth-i sîn ve kesr-i lâm ve sükûn-ı hâ ile "selih-şûr" dan gâlağ olup 'Arabî'de ma'nâ-yı ma'îlûba feth-i fâ ile "ferâste" dirler. Silahşor-ı merķûmuñ cüz'-i evveli silâhdan mu'acem silah ve cüz'-i şânîsi qarışmak ma'nâsına şûrîden maşdarından ism-i fâ'il olan zamm-ı şîn ile şûr olmağla ma'nâ-yı terķibîsi âlât-ı harb ile uğraşıcı demek olur. Lâkin zebân-ı Fârisî'de medlûli sipâhî ve 'askerî ve müteheyi-i cidâl ve merd-i müsellağ ve piyâde-i şâhib-i silâhdır. Elfâz-ı muharrereye nazaran ma'nen daği gâlağ olacağı âşikârdır.

SELEF: Bir kimesneniñ zevcesi hemşiresiniñ zevci bacanağ ma'nâsına kütüb-i fıkhîyyede bi'l-münâsebe vürûdunda ba'zı kesânîñ fethateyn ile selefü'r-recül kırâ'atleri mesmû'dur. 'Arabî'de ma'nâ-yı ma'îlûba delâlet iden feth-i sîn ve kesr-i lâm ile veya kesr-i sîn ve sükûn-ı lâm ile "selif"den gâlağ olup Fârisî'de feth-i hâ ve sükûn-ı mîm ile "hem-dâmâd" dirler.

SÜLÜMEN: Bir rağl zîbağ ve bir ukiyye semmü'l-fârî sağk-ı belîğden şoñra taş'îd ile hâşıl olan devâ-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı sîn ile (177a) "Süleymânî"den gâlağ olup Fârisî'de medd-i dâl ile "dâr-eşkine" tesmiyesi kütüb-i müfredât-ı tıbdâ muharrerdir.

SİLLE: Hağâ iden kimesneniñ boynuna keff-i dest ile darb olan tañanca ma'nâsına kesr-i sîn ve teşdîd ve feth-i lâm ile müsta'meldir. Fârisî'de dört barmağın rast idüp nerme-i keff ile tîğ-vâri darb ma'nâsına kesr-i sîn ve sükûn-ı yâ ile "siyli"den gâlağ olup 'Arabî'si sell-i seyf ma'nâsına mevzû' fethateyn ve sükûn-ı hâ ile "sele"den müste'âr olur. Ammâ el ayasıyla darb-ı tañanca ma'nâsına 'Arabî'de feth-i lâm ve sükûn-ı şâ ile "lağm" ve Fârisî'de yine feth-i lâm ve sükûn-ı râ ile "lers" dirler.

SELÎS: Âsân ya'ni kolay ma'nâsına ba'de'l-lâm yâ ile isti'mâli şayi'dir. 'Arabî'de feth-i sîn-i evvel ve kesr-i lâm ve sükûn-ı sîn-i şânî ile "selis"den gâlağ olup Fârisî'de âsânîñ mürâdifine feth-i hâ'eyn ve medd-i lâmeyn ile "helâhelâ" dirler. Selisü'l-bevl daği kesr-i lâm ile olduğu âşikârdır.

SUMÂT: Resm-i 'Arab üzere ferş olunan süfre-i ta'âmîñ ismi. Zamm-ı sîn ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i sîn ile "simât"dan gâlağ olup Fârisî'de muğlağa süfre ma'nâsına feth-i hâ-i mu'ceme ve vâv-ı ma'dûle ile "hân" dirler. Sumâtı süfreye

سماط القوم بالكسر صنفهم و جمعه سمط و من الطعام ما يمد عليه و هم على سمط واحد على نظم
443 kelâmından müstebân olur.

SİMÎT: Dağık-i hâşdan şekl-i ma'rûfda tabh eyledikleri nân-ı meşhûruñ ismi. Fârisî'de muṭlaḳa hâş etmek ma'nâsına feth-i (177b) sîn ve kesr-i mîm ve sükûn-ı yâ ve âhirde dâl ile "semîd"den ğalaṭ olup 'Arabî'de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık. Müvellidîn ḥubzü'l-hâş dirler.

SEMERKAND: Mâverâü'n-nehr büldânından kâğıdı ile şöhet-şi'âr şehri-i mu'azzamîñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb semer-gendiñ mu'arrebidir. Egerçi ğalaṭdan sâlim ammâ vech-i tesmiyede vâkîf ihtilâf vesîle-i taḥrîr oldu. İbn-i Halekân târiḥ-i meşhûrunda beyân eyledigine nazaran İskender'in 'alâḳa-kerdelerinden Şemer nâm bir câriye-i ḥüsnâ 'ilel-i müzmineye ibtilâda ḥukemâsı 'ilâc ü devâmîñ 'adem-i te'sîrinden tebdîl-i hevâya ittifâklarına mebnî ciyâdet-i âb ü hevâ ile meşhûr-ı âfâk aḥad-ı cinân-ı erba'a Sağd nâm mevzi'e irsâl ve az vaḳitte olunan tedâbîrden çok fevâ'id müşâhedesiyle illetden ḥalâş olmağla ol maḥale bir belde binâ ve sebeb-i inşâsı Şemere izâfet ile Kend-i Şemer olmuştur. Ya'ni feth-i kâf-ı 'Arabîyye ve sükûn-ı nûn ile kend lisân-ı Çağatâyî'de belde ma'nâsına oldığı Taşkend emşâlinden müstebândır. Ba'dehû kirâren mârrü'z-zîkr 'alemiyyete naḳilde Şemer-kend dinmiştir.

Vech-i diger İbn-i Kayne'niñ "Kitâbü'l-Ma'ârif" nâm mü'ellefinde mülûk-ı Yemen'den Şemer ibn-i Efrenîş tercümesi zeylinde ve "Nâzır-ı İnsân 'Ayni'l-Ma'ânî" nâm kitâb mü'ellifi Eş-şeyḥ Cemâlüddin Muḥammed taḥrîri üzere Şemer Ter'aş bin Ebrehe nâm melik-i Yemen ve Ḥüseyn bin Halef Tebrîzi "Burhân-ı Kâṭı" nâm ferhenginde mülûk-ı Turân'dan Şemer nâm pâdişâh beyânı üzere her ḳankısı ise 'asker-i (178a) firâvân ile belde-i Soğd'a vuşûl ve ba'de'l-muḥârebe aḥz eyledikde büyût u ḳuşûrun ḳal' ü ḳam' eylemesi ile Şemer-kend dinmiştir. Ya'ni Şemr mülûk-ı selâşeden mübâşir-i merḳûmuñ ismi. Ve feth-i kâf-ı 'Arabîyye ve sükûn-ı nûn ile kend hedm ma'nâsına kendenden müştak olmağla ma'nâ-yı terkîbisi semeriñ temelinde varınca ḳazup hedm eyledigi belde dimek olur.

Ba'de zamânin leṭâfet-i âb u hevâ sebebiyle i'mâr olunarak el-ân Semerkand a'zam-ı bilâd-ı Mâverâü'n-nehr oldığı meşhûrdur. Sevâd-ı merḳûmuñ tûl-ı beledi ی فح ve 'arzi ل ل derece ve dağıkadır. Gerek câriyye ve gerek ism-i melik esmâ-i kadîmeden olmağla ihmâl-i ketebe ile semeriñ mühmel ü mu'acem olduğunu farkdan 'âciz olduk.

İstiṭrâd: Meşhûr-ı âfâḳ cinân-ı erba'a-i behîşt-nihâdi beyânda böyle bûy-efşân-ı yerâ'a-i Fîrûzâbâdi olur ki شعب كمنع شعب بوان كشداد بھمدان بسمرقند الابلة موضع و السغد بالضم

⁴⁴³ Kesralı hali ile simatu'l-kavm saf halinde bulunmaları. Çoğulu sumut'tur. Uzun uzadıya bir düzen üzerine dizilmiş yemek.

⁴⁴⁴ بالبصرة والغوطة مدينة دمشق او كورتها ya'ni emâkin-i erba'a ciyâdet-i âb u hevâsı 'Arab ve 'Acem şu'arâsınıñ bi-hadd u 'add ebyâtları ile memdûh u mevşûf olmuşlardır. Lâkin dârü's-salţanatü'l-'aliyye-i Kõstantiniyyetü'l-mahmiye eţrâfı bi-hamdihî ve keremihî sübhânehü te'âlâ müşâhedemiz olan envâ'-ı tekellüfâtı kesbinden muqaddem oldığı teslîm-gerde-i şâhib-i 'aql-ı selîmdir. Hattâ Mülhemî merhûmuñ cinân-ı erba'ayı cem' ile Boğâziçi ve Kâğıdhanê Boğazı'nı cümleye tercih eylediği kıt'ayı biñ altmış üç (178b) sâlinde vürûd iden Hind elçisi Es-seyyîd el-Hâc Muhammed'in Bahâ'î Efendi merhûm sâhilhânesinde tertîb olunan yevm-i ziyâfetde kırâ'ati ve tavîlü'z-zeyl kışsa-i pür-hişsesi "Na'imâ Târihi"niñ cild-i şânisinde muharrerdir. Fe'l-yurâcî' ileyh.

Qıt'a:

Şa'b u Gavtâ vü Übelleh ü Soğd
Der-cihân şöhret-i cinân dâred
Her dü Boğâz-ı şehri-İslambol
Der-cinân şöhret-i çünân dâred⁴⁴⁵

ve eţrâf-ı âsitâne-i emn-âşiyânede hâşşateyn-i merķûmeteyni muhtevî olduğundan
⁴⁴⁶ ازید الشيء لا یثنی الا وقد یثلث کل من شاهدها قال لها mışdâkı sebeb-i inşirâh-ı kalb olan eşrâf ve meddâ-yı başar ile rüçhânı rû-nümâ Büyük Çamlıca'da,

ع: Çün âşiyân-ı laqlak der kelle-i minâre

me'âli çiftlik nâmında me'vâ-yı faķîrânemizi vâlid-i mâcid-i keşîrû'l-mahâmidim metteanallâhu te'âlâ biñül-i bekâh hâzretleri evvel teşrîflerinde reb'-i merķûma cihân-bîn tesmiye buyurup ol havâliniñ bahârı mevsimi olan harîfe müreccağ olduğunu ifâde kaşdıyla lisân-ı faķîrden gûyâ ve bedîheden inşâd buyurdıkları nazm:

فانظروا كيف يكون المرتع

ايها الاخوان هلموا ضيعتي

⁴⁴⁷ خامس المنتزهات الاربع

كل من شاهدها قال لها

nazm-ı 'âlîlerini râķimü'l-hurûf şerh ü beyân ve mütenezzihâtdan murâd-ı şerîflerin izâha irdâfen tesmiye-gerdelerin 'ayân eylemiş idi.

Qıt'a:

Çâr cennet diyü meşhûr-ı cihân
Ya'ni Übelleh ü Şa'b-ı Hemedân

⁴⁴⁴ "Şa'bun", "men'un gibidir. "Şa'b-u Bevvân" ise "Bevvân" "Şeddâd" gibidir. Hemedan'da yer almaktadır. Ötreli şekliyle es-Suğdu Semerkant'tadır. el-Ebleh Basrada bir yerdir. el-Ġuta ise Şam şehrinde veya çevresinde küçük bir şehir.

⁴⁴⁵ Şa'b, Ġüte, Ableh ve Sogad dğnyada cennetin şöhretine sahiptir. İstanbul şehrinin her iki boğazı ise cennette de aynı şöhrete sahiptir.

⁴⁴⁶ "Bir şeyin çok sayılabilmesi için iki değil ancak üç tane olmasıyla mümkündür."

⁴⁴⁷ "Ey kardeşler! beldeme geliniz, yeşillik nasıl olur bakınız. Orayı her gören gezilecek görülecek yerlerin beşincisi... dördüncüsü der."

(179a)

Ġavtâ vü Soġd-ı Semerķand ammâ
Ĥâmîs olmaġa cihân-bîn Őâyân

SEMENDER: Âteş içinde ta'ayyüş ider. Ve âteşden ĤâŐıl olur diyü meşhûr murġ-ı bî-vücûduñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb “sâm-ender”den muĤaffef olup Ĥurâfiyât-ı A'câm'dan olmaġla 'Arabî'de ism-i maĤŐûŐuna zafer-yâb olamadık. Medd-i sîn ile sâm âteş ve feth-i hemze ve sükûn-ı nûn ile ender derûn ve 'Arabî'deki fî ma'nâlarına olmaġla sâm-ender derûn-ı âteşde dimeġi ifâde ider.

Telaffuzunda vâķî' Őıkleti def' için evvelâ enderiñ hemzesini Ĥazf ile sâmender olup ba'dehû elif-i sâm daĤı Ĥazf olunduġda semender olmuşdur. Ĥayvân-ı merķûmı cemî' ferhenglerde ve ekşer kütüb-i müfredât-ı tıbdâ kemâl-i ıztırâblarından iki Şûret ile tavşif iderler. Evvelâ meşhûrî 'uşfûr cüŐŐesinde âteşî reng bir tayr olup biñ sene-i kâmile âteş ile ta'ayyüŐünden Őoñra Ĥâr ü ĤâŐâk cem' ve mâ-fevķine Şu'ûd ve minķârî ile nefĤ itdikçe nefesinden âteş peydâ olup perr ü bâl ile Şu'lendirerek kendüyi iĤrâķ ü ifnâ idüp mürûr-ı eyyâm ile remâdından beÇesi peydâ olur imiş. Şânîsi keler envâ'ından ta'rîf ve tavŐiflerine göre hevhev ki Tûrkî'de yıla zehr viren diyü meşhûr yeşil kertenkeledir. İddî'âları âteşe vaz' olunsa muĤterik olmaz imiş. Ve rîŐinden fetîle ile dest-mâl nesc (179b) veya cildinden debâġat ile yine maķreme ve ser-pûş i'mâl olunup vesahdar olduġda âteşe ilkâ' ile taĤhîr olur imiş. Ammâ kütüb-i müfredât-ı tıbdâ semenderiñ aşlı Sûryânî'de sâlâ-mad-derâ olduġına nazaran Fârisî'de olan tevcîhât daĤı lâ-tâ'il olur.

SÜMEYDA: Kerîm ü Şerîf ve Şücâ' ve ŐeyĤ ya'ni orta yaŐlı ve mevţûu'l-eknâf ya'ni âyende ve revendesî çok ulu kimesne ma'nâsına zamm-ı sîn ile isti'mâli Şâyî'dir. 'Arabî'de feth-i sîn ve mîm ve dâl ve sükûn-ı yâ ve 'ayn ile “semeйда”dan ġalaĤ olup Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb “baĤt-âver” dirler. Feth-i bâ ve sükûn-ı Ĥâ ile baĤt devlet ü 'izzet ve medd-i hemze ve feth-i vâv ve sükûn-ı râ ile âver getürmek ma'nâsına âverden lafzından vaşf-ı terkibî olmaġla devlet ü 'izzet ŐâĤibi kimesne dimeġi ifâde ider.

SİNÂMEKİ: Varaķı Ĥinnâ çiĥegi varaķına Şebîh ve Őâķı ince ve toĤmı ġılâf içinde evvel-bahârda zuhûr u burûz iden nebâtîñ ismi. Kesr-i sîn ile ism-i vâĤid gibi memzûcen müsta'meldir. 'Arabî ve Fârisî müşterek olan feth-i sîn ve medd-i nûn ile “senâ”dan ġalaĤdır. Mekke-i Mûkerreme 'alâ fâtiĤihâ ezke't-taĤiyye mücâvereti ile Şeref-yâb olduġumuz hengâmda kirâren meŐhûdumuz olmaġla nebât-ı merķûm ekşer bilâdda nâbit olduġı müşâhedemiz oldu. Lâkin ecvedî ol biķ'a-i mübârekece zuhûruna mebnî nisbet ile “sinâmekî” dinilür.

SİNCÂR: Muşul'uñ cânib-i ġarbisinde üç merĤale maĤalde vâķî' Ĥâce Selmân-ı Sâvecî'niñ memdûĤı beşyüz (180a) elli iki târiĤinde müteveffâ Sultân Sencer'iñ maŐkat-ı re'si belde-i ma'rûfeniñ ismi. Kesr-i sîn ve sükûn-ı nûn ve medd-i cîm ile ġalaĤ olup ŐâĤîĤi Fârisî'de feth-i sîn iledir diyü cemî' ferhenglerde muĤarrer olması

şâhib-i luğatleriñ ta'ribine 'adem-i vuķûflarındandır. Zîrâ Kâmûs'da سنجر بالكسر مشهور⁴⁴⁸ ma'zbut olduğı ma'lûm olduğan Şonra ferhenglere teba'iyet nâ-münâsibdir. Belde-i merķûmeniñ tûlı سو ve 'arz-ı beledi لو ك derece ve daķıķadır.

SUNŦURÂC: Na'l-bendleriñ terâşide-i şümm-i ĥayvanât eyledikleri keffe-i dest şûretinde âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb zamm-ı sîn ile "süm-terâş"dan ġalať olup muĥaddeşâtdan olmağla 'Arabî'de ism-i maĥşûşuna zafer-yâb olamadıķ. Müvellidîn feth-i kâf ve teşdid ve feth-i fâ ile "keffe" dirler. Zamm-ı sîn ve sükûn-ı mîm ile süm çâr-pâ ĥayvanât tırnaķları ve kesr-i tâ ve medd-i râ ile terâş yoñmaķ ma'nâsına ma'nâsına terâşiden maşdarından ism-i fâ'il olmağla ma'nâ-yı terkibişi dört ayaklı ĥayvânlarıñ tırnaķlarını yonacaķ nesne demek olur.

SANŦIRANC: Zamâne ĥalkıñıñ temşil-i ĥarb ü cidâldır.⁴⁴⁹ وهو الشافعي diyerek mübtelâ olduķları lu'b-ı meşhûruñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb Őereng veya Őed-renc veya Őad-reng veya Őad-rencden mu'arreb kesr-i sîn-i mühmele ve sükûn-ı tâ ve nûn feth-i râ ile "sişinc"den ġalať olup egerçi lisân-ı 'Arabî'de meşhûr ve efşahı (180b) i'râb-ı muĥarrere ve mu'ceme ile "cirdecl" vezninde Őitrençdir. Ammâ zebân-ı Türkî'de müsta'meline münâsebet ile taķdîm olundu.

Evvelâ ba'zı nîmce monlalarıñ Őařranc-ı mu'ceme ile münâşafa ma'nâsına müşâţara veya âlât-ı mevcûdeyi iki bölük itmek ma'nâsına taşşirden ve mühmele ile saşranc ibtidâ'-ı mülâ'abede ta'biye-i âlâtda Őıralamaķ ma'nâsına taşşirden müştakdır, ĥavilleri isim ebînâ Âdem 'aleyhi Őalavatullâhi'l-etemm türâbdan maĥlûķ olduķlarına nazaran edîmü'l-arzdan müştak ve iblîs-i pür-telbîsiñ ismi. Raĥmet-i raĥmândan nevmîd ve ye's ma'nâsına eblesden müştakdır. Kelâmlarına müşâbihdir, cümlesi ġalať olduğı âşikâr olur. Zîrâ esmâ'-i Őelâşe-i muĥarrere esmâ'-i A'cemiyye'den olup ta'rib olunduķlarında 'alem ve 'aceme cem'i men'-i Őarflarına sebep olması meşhûrdur. Binâberîn esmâ'-i A'cemiyye'niñ esmâ'-i 'Arabîyye'den iştikâķı muĥâl olacağı muĥtâc-ı bürhân degildir. Lâkin kesr-i Őîn ile ba'de't-ta'rib yine ta'cîm olunup feth-i Őîn-ı mu'ceme ile "Őařrenc" isti'mâli beyne'l-A'câm Őâyî'dir.

Şâniyen ĥable't-ta'rib ism-i A'cemiyyesi Őetrenç farz olunur ise feth-i Şîn-ı mu'ceme ve sükûn-ı tâ ile "Őet" ĥumarbazlar beyninde ĥâzır olan kimesneye bilâ-mülâ'abetin virilen ĥişşe ma'nâsına mevzû' Őetl lafzından muĥammandır. Ve feth-i râ ve sükûn-ı nûn ve âĥirde kâf-ı Fârisiyye ile reng Şebîh ve mânend ma'nâsına olmağla ma'nâ-yı terkibişi ĥumar oynayan ĥumar-bâza virilen ĥişşeye beñzer demek olur. Vech-i tesmiye (181a) böyle ĥâţıra lâyiĥ olur ki nâzır u mübâşirleri fikr ü endîşe ve izşirâbda müsâvât ile ĥişşe-mend olmaları ola veya aşlı Şed-renc i'tibâr olunur ise zamm-ı Şîn-ı mu'ceme ve sükûn-ı dâl ile "şüd" oldu. Ve feth-i râ ve sükûn-ı nûn ile renc zaĥmet ve meşakķat ma'nâlarına olmağla mübtelâsına lâ-tâ'il mücib-i elem ü

⁴⁴⁸ Sincar esreli hali ile meşhurdur. Musuldan üç günlük mesafededir.

⁴⁴⁹ "Bir genç delikanlı bana satrancın mübah olduğunu bildirdi. O delikanlı İmam Şafii'dir."

iztirâb olduğu bedîdârdır. Lâkin ba'zı kütüb-i 'Arabiyye'de şed-renc-i merķûm ای زال⁴⁵⁰ ile tefsîrleri müfesser-i digere muhtâcdır. Veya ism-i derîsi şadrenc ve şadrenc mülâhaza olunur ise fetḥ-i şâd ve sükûn-ı dâl ile şad yüz 'aded ma'nâsına ve reng meşhûrî üzere levn veya mekr ü ḥîle ma'nâlarına ve renc zikri mürûr iden zaḥmet ü meşakḳat ma'nâlarına olmağla şad-rengiñ ma'nâ-yı terķibîsi mübâlagadan kinâyeten oynayan ya yüz reng ile mütelevvin veya yüz ḥîle-i irtikâbına muhtâc dimek olur.

Ve şadrenciñ yüz derd ma'nâsına olduğu zâhir ya'ni oynayanlar yüz derde mübtelâ olur dimekdir. Sebeb-i îcâdı bu şûretde mervîdir ki şâhân-ı Hind'den Ṭalḥend fevt olduğda mâderi firâḳ-ı püserden cünûn derecesine resîde olduğda ḥükemâ-yı Hind'den Leclâc şatrenci peydâ ve ḥuzûrunda ba'zı kesân ile mülâ'abesi ârâmına sebep olur imiş.

İstitrâd: Şatrenc-i mel'ûb u meşhûr ṭarafeynde sefid ü sipâh on altışardan mecmû'ı otuz iki kıṭ'a olduğu ma'rûfdur.(181b)

Ammâ şatrenc-i kebîrde resm olundığı şûretde şâhiñ cânib-i yemîninde ferz-i kebîr ve yesârında ferz-i ḳadîm-i şağîr ve ferzleriñ mâdûnuna âhûlar ve anlardan soñra gergedenler ve mâ-ba'dlarına ḳadîmi üzere esb ve fil ve ruḡlar vaż olunur. Bu vaż'da beş âlet ziyâdesiyle beş piyâde daḥi ziyâde olup bir ṭarafı yirmi altı ve mecmû'ı elli iki kıṭ'a olur. Ḳadîmi şatrenciñ refṭâr-ı ma'lûm ferz-i kebîr-i ma'rûf olan ḥareketinden ziyâde esb gibi oynar. Ve âhûlar esb refṭârında bir ḥâne ziyâde oynar. Ve gergedenler fil refṭârından ġayrı esb ile oynadıkları yektâ-nişîn-i şadr-ı mekremet mihr-i sipihr-i 'irfân u fazîlet a'lemü'l-'ilmü'l-himem 'allâmetü'l- faẓl ve'l-kerem 'umdetü'l-'ulemâi'l-'izâm melceü's-şudûr el-iḥtirâm vâlid-i mâcid-i vâcibü'l-ikrâmım eṭâle beḳâuhu'l-melikü'l-'allâm sâye-i 'aliyyelerinde 'alâ-ḳadri'ṭ-ṭâḳa ta'allüm ve kesb olunan 'ulûm u

⁴⁵⁰ Yani zenginlik bitti.

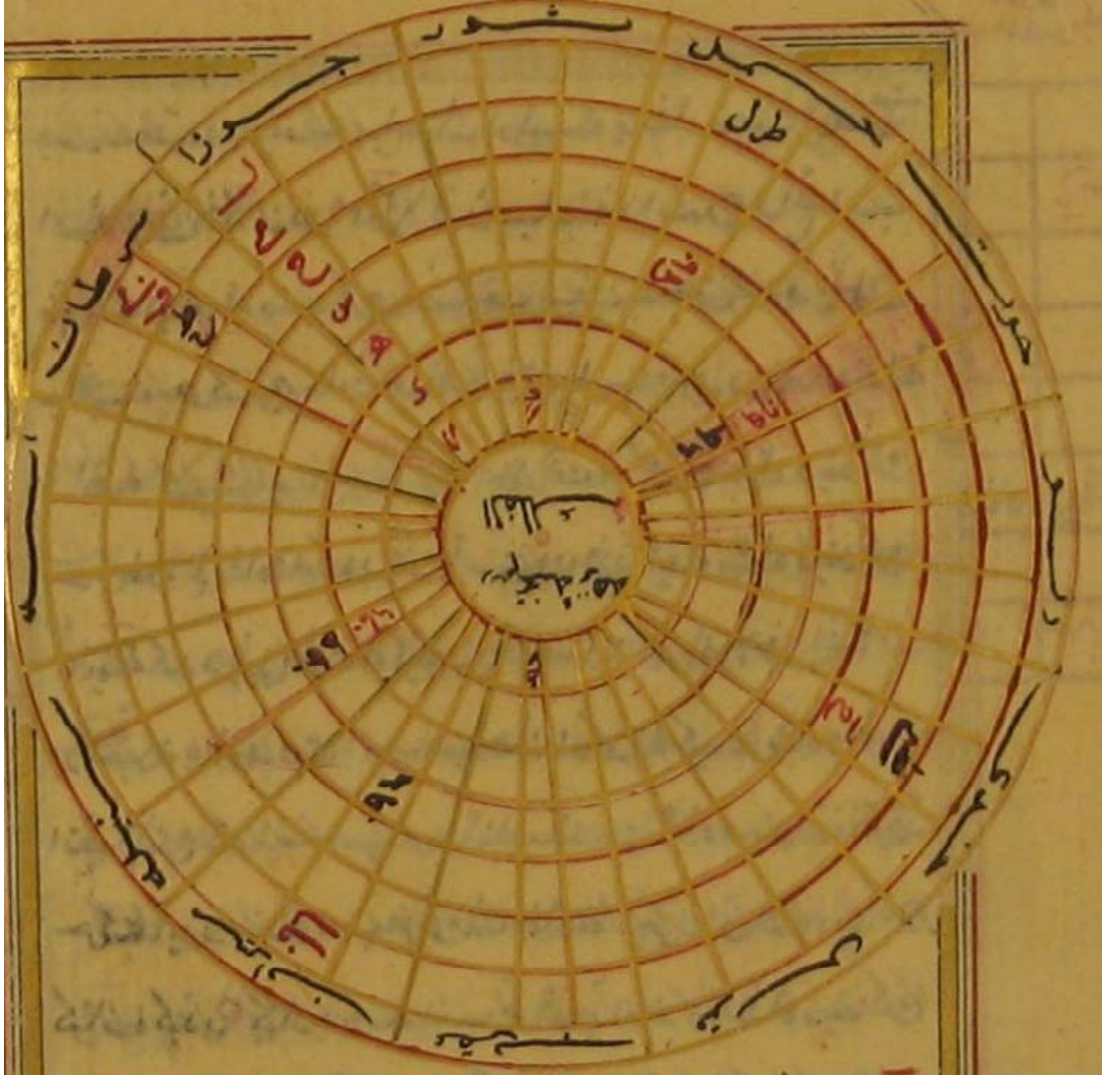
ma'ârifden ğayrı müte'allikât-ı dâ'ire-i 'aliyyelerinden çend nefer şatrenc-i mezbûra idmân ve çok zaman mülâ'abeleri görülmüş idi. Ve şatrenc-i şaġîr ve meşhûrî (182a) hîn-i mülâ'abede vuġû'-yâfte manşûbeler li'eclil'l-ġıfz ħaleme alınup risâleler tertîb olunmuştur. ⁴⁵¹ الشباب شعبة من الجنون me'âli hengâm-ı cüvânîde lu'b-ı şatranca azmâyişimiz evânında iġtirâf vü îcâd eyledigimiz manşûbelerden on üç bâzîçede mat olan manşûbe şûretidir. Manşûbe:

Şûret-i muġarrerede nevbet beyâzîñ olsa bir şâh demek ile mat olacağı âşikârdır. Evvelâ ferz-i siyâh ħızâsında vâġîf esb-i şeb-reng ile şâh didikde şâġib-i sefid şâhını kendü fili cânibine ħareketinde mat olacağını bilüp zarûrî düvûm ħâne-i şâha taġrîk ider. Yine ferz ile at evinden şâh dindikde süvûm ħâne-i şâha gider. Verâsından ferz ile şâh dindikde yine kendü fili tarafına gider ise mat olacağı âşikâr (182b) olmaġla zarûrî esb-i siyâhıñ öñüne gider. Şâh-ı sefid ittişâlinde ki esb-i siyâh ħânesinden şâh dindikde zarûrî ħareket ider. Yine esb-i merġûmuñ ħâne-i digerinden şâh dindikde kenâra gider. Kenârda yine esb-i merġûm evinden şâh dindikde kendü fil-i digeri ittişâline ħareket ider. Ferz-i siyâh ile fil-i sefid alup şâh dindikde ħarekete maġall ħalmayup şâh mat olur. Şatrenc-i merġûm emşâli nerd ve tâma ve minġale ve becîs ve ġoncefe diyerek mel'abe-i keşîrû'l-vücûddur. Lâkin müneccimân-ı ħadîmiñ îcâdı olup metrûk olan nüzhetü'l-felek nâm lu'b-ı bâ-fâ'ideyi muġâsebân-ı vaġtiñ ser-

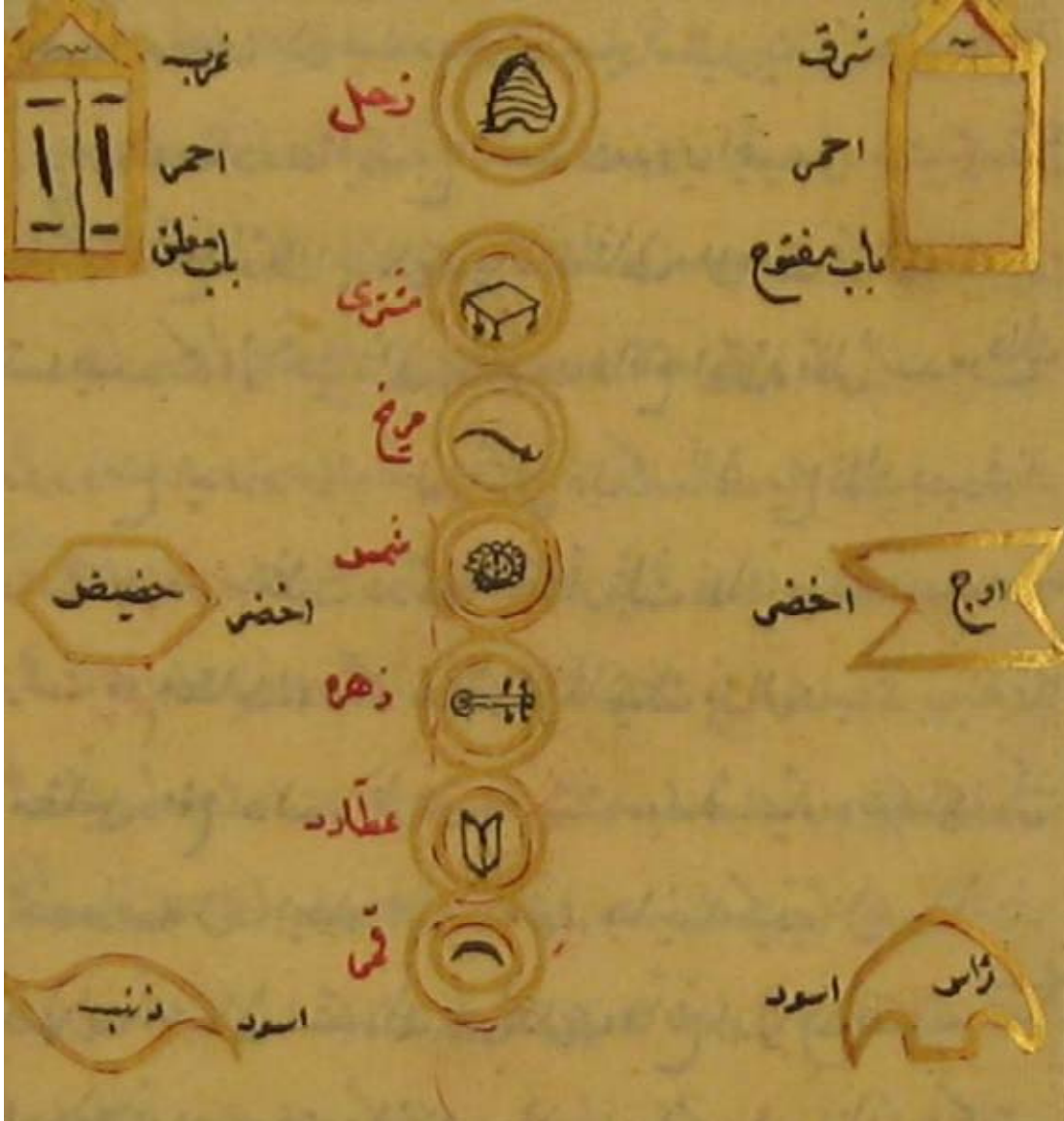
⁴⁵¹ "Gençlik delilikten bir şubedir."

bülendi hâlıfe-zâde İsmâ'ıl Efendi merhûm biñ yüz yetmiş bir târihinde tertîb ve şûret-i mülâ'abesine mahşûş risâle yazup nâsı terğîb eylemişdir. (183a)

Resm olunduğı şûretde bir levha üzerine nakş ve âlât u edevâtı tertîb ve nerd zarı gibi müseddes biri yeşil ve biri kırmızı ve biri siyah üç zar tedârik ve beheriniñ beş saţhına yek ve dü ve se ve çehâr ve penc noqtalar işâret olunup saţh-ı vâhidleri hâlî kalur. Yeşil zar noqtaları hesâbı ile evc ü hâzîz ve kırmızı hesâbı ile şark u ğarb ve siyah zar hesâbı (183b) ile re's ü zeneb cânib-i yemînden yesâra meşy ü hareket iderler ve bunlar oynayanlar beyninde müşterekdir. Ya'ni her nevbet zarlar atıldıĝda noqtalara kıyâsen hareket iderler.

Ve sefid ü siyâh tarafeyniñ resm olundığı üzere biri birinden ekber yedişer kıt'a nerd pîli şeklinde yıldız nişânları oynayanlar ihtiyârına mevķûfdur. Ya'ni beher nevbette ķankısını murâd ider ise taħrîk ider. Meşy-i âtî'l-beyânları üzere birini veya birkaçını veya cümlesini oynadır. Ve lu'b-ı nerde müte'ârif oldığı gibi evvelâ birer zar atılup (184a) ķankısınıñ ziyâde gelür ise ol evvel ķonar. Ba'dehû ⁴⁵²من غلب لعب ĩdesi ma'rûfdur. Ve ibtidâen pulları tertûbde beş şûret vardır ki dest ta'bîr olunur. İbtidâ pulları vaz' idene nazaran şânî beş maħale ķonar. Lâkin be-şarḫ-ı ân ki beyt-i şerefe ve beyt-i merķûmdan altıncı ĥânelere ķonmaya ve ĥîn-i mülâ'abede tarafeyn seyr-i aşlîlerine mürâ'aten zühreyi bir burc ve 'uḫaridi iki burc semsden dūr itmeyeler.

Dest-i yeküm muķârenedir ki vaz'ı evvelîñ pulları yanına şânî mülâşık ķonar. Dest-i düvûm, tesdîsdir ki lâ'ib-i şânî pulların vâz'ı evvele nazaran süds-i felek dūr vaz' ider. Dest-i süvum, terbî'dir ki şânî rub'-ı felek ba'îd ķonar. Dest-i cehârim,

⁴⁵² "Sonra galip gelen oynar."

teşlîsdir ki miqdâr-ı şülûs-i felek beynleri ba'îd olur. Dest-i pencüm, muqâbeledir ki evvel ü şânîniñ pulları birbirine temâm muqâbil vaz' olunur. Tarîk-i hareket, seb'a-i seyyâre şekilleri hareket-i maşşûşaları ile hamelden şevr cânibine giderler. Ve eţrâfda olan eşkâl-i sitteniñ hareketleri vâkıf olan nokta hesâbı ile hamelden hût cânibinedir. Ve seb'a-i seyyâreniñ hareket-i maşşûşaları zuhal bir ve müşteri iki ve mirrih üç ve şems dört ve zühre yine dört ve 'utarid beş ve kamer altı hâne hareket iderler. Ahkâm-ı lu'b, hamse-i mütehayyire ki şems ve kameriñ mâ'adasıdır. Bunlardan biri hazîzde (184b) vâkıf olur ise râci' oldı dinüp kendü hareketi miqdârı girü gider. Ve eger evcde vâkıf olur ise hareketiniñ zi'fi hareket ider ya'ni zuhal bir hâne hareket lâzım iken evcde vukû'unda iki hâne hareket ider. Ve kıs 'aleyhi'l-bâkî.

Ve üç şûret vukû'unda pulları naql lâzımdır. Evvelâ biriniñ pulı digeriniñ pulları mâ-beynine varup âniñ pulı kendü pulı gibi ise meşelâ ikisi kamer vâkıf olur ise ol âher pulı naql lâzımdır. Şânisi terbi'den ihtirâzdır. Ya'ni lâ'ibiñ pulunuñ vardığı hâneniñ altındaki felekde âheriñ pulı toközuncü hânede bulunur ise yine naql lâzımdır. Şâlişi evveliñ pulı vardığı hâne muqâbilinde vâkıf âheriñ pulunu naqıldır. Tarîk-i galebe, hamse-i mütehayyireden biriniñ pulı beyt-i şerefine varır ise muqâbilinde ol puluñ mişlini alır. Bu şûret ile cümlesi tamâm oldukça şatrenc mişillü alanıñ gâlib olacağı ma'lûmdur. Ve eger kendü pulı beyt-i hübüta varır ise haşmi ol pulı alır ve yine hamse-i mütehayyireden biri ya kendü şemsi veya haşmi şemsi ile bir hânede cem' ola. Muhterik oldı diyü lâ'ib-i âher ol sitâreyi alır. Ve kankısınıñ şemsi haţt-ı mağribe muvâfık gelür ise gurbet-i şemse dinüp mağlûb olur. Ve re's ü zeneb haţtlarında biriniñ kameri âheriñ (185a) şemsine muqâbil olur ise 'ukde-i fülânda kamer münhasif oldı, diyüb şâhib-i şems kamer-i digeri alır ve biriniñ kameri âheriñ şemsi ile 'ikdeteynden birinde ya'ni re's veya zeneb muqâbilinde bir hânede bulunur ise şems münkesif olmağla şâhib-i şems mağlûb olur. Ve kankısınıñ cümle kevâkıb-ı mevcûdesi def'aten haţt-ı maşriğda bulunur ise eşrekat kevâkıbehu dinüp gâlib olur.

Şûret-i kayyim eger tarafeyn def'aten haţt-ı maşriğda bulunur ise veya def'aten beyt-i hübüta varırlar ise veya iki şems birden münkesif olur ise veya yine iki şems birden haţt-ı mağribde vâkıf olur ise veya tarafeynde şems ve kamerlerden gayrı nesne kalmaz ise bunlarıñ cümlesine dest-i kayyim dirler.

SUNĖUR: Toğan envâ'ından ma'rûf tayr-ı şikâriniñ ismi. Fârisi'de zamm-ı sîn ve kâf ve sükûn-ı nûn ve râ ile "sunğur"dan gâlaţ olup 'Arabî'de medd-i bâ ve kesr ve medd-i zâ ile "bâzi" dirler. Ve îrâb-ı muharrere ile sunğur esmâ-i ricâlden oldığı "Ėâmûs"da muharrer oldığından kaţû'n-nazar Sunğur Beg Ėalansi kışşasından âşikâr olur. Her ne kadar gûş-zed ise de ⁴⁵³ قد ندب الى الازكار وجعل صقيلا للافكار müfâdi tafşîle ibtidâr olundu.

⁴⁵³ "Hatırlatmalar (nasihat) fikirler için bir cila sayılmıştır."

Menkabe: Âl-i Cengîz'den altı yüz toksân dört sâl-i hicrîsinde pâdişâh-ı Çagatâyân olan Kazan Hân'ın nedim-i fazâil-mendi ve müsteşâr-ı ma'ârif-pesendi ve beher-ân hem-meclis ü enîsi Sunkûr Beg Kalanisi bed-ıynet ve bed-fercâm ve nemek-be-harâm olmasıyla ednâ igbirâr ile (185b) veliyyü'n-ni'metini terk ve diyâr-ı Mısrıyye'de mülûk-ı etrâkden vâli-i 'aşr melik Nâşır tarafına firâr ider. Mümâ-ileyh ma'ârif ü hüner Sunkûr Beg'e dil-rübûde olup pây-best olmak için kaşabât u kurâ temlîki ile tayerrânına mâni' olur. Lâkin Sunkûr-ı mezbûr meftûr-ı cibilliyeti kadh ü zemm-i veliyyü'n-ni'âmîde evkât-güzâr olduğu haberler resîde-i şimâh-ı Kazân Hân olduğda bî-karâr olmağla şiddet-i ğazabından hâme-der-dest olup bu şüretde nâme tahrîr ider.

Şüret-i nâme: Ba'd ez edâ-yı merâsim-i vidâd ve temhîd-i kavâ'id-i ittihâd minhâ-yı ân ehabb-ı ahbâb-kerde mî-şevved ki Sunkûr Beg Kalânisi ez-Kazân girîhte-est. Hükûm çünânest ki û-râ peydâ-kerde bedîn cânib be-dest-i kâşîd revâne sâzend ve's-selâm ile hatm-i kelâm ve bir Tatar'a virüp Mısr'a irsâl ider. Ba'de'l-vuşûl melik Nâşır ta'zîm-i 'azîm ile dîvân-ı 'âlî tertîb idüp cümle a'yân muvâcehesinde nâme-yi kâşîddan ahz ve Sunkûr Beg'e: "Al veliyyü'n-ni'metiniñ emrini a'lâ-yı şavt ile kırâ'at eyle huzzâr-ı meclis cümlesi hişşe-yâb olsunlar." diyü î'tâ ider.

Sunkur Beg dahi kâ'imen kırâ'ata âgâz ve kendü ismi maḥaline geldikde, Sunkur Beg Kalanisi ez-Kazan girîhte-est⁴⁵⁴, diyü bedâheten ve irticâlen kırâ'at ve tamâm-ı nâmede sûre-i şerîfe-i a'lâdan kelâm-ı 'âlî-i muḥarrer firâr itmiş diyü bir edâ ile cünûn-ı Kazân Hân'ı cem'iyet-i kübrâya ilkâ ider. Binâ-berîn ol gice hoş-nüvîs kâtibler tedârik ve mevcûd-ı hazîne-i (186a) Mısrıyye muşḥaf-ı şerîf-i hazret-i 'Osmân radiye 'anhü rabbühü'l-mennândan bir nüşḥa-i nefise tenmîk ve ferdâsı hedâyâ-yı firâvân ile kâşîd-ı Kazan Hân'ı ircâ' iderler. Bu ser-rişte ile Sunkûr Beg hân-ı mezbûruñ bî-şu'ûr olduğunu i'lân ve beynehümâda şiddet-i 'adâvet ğaleyân iderek yedi yüz üç sâlinde Dımışķü'-Şâm havâlisinde ceng ü cidâl-i bî-ârâm olup âḫiri'l-emr bî-çâre Kazân Hân yedi yüz kırk altı sâlinde emîr Kuzgûn muḥârebesinde maqtûl olduğu tevârîḫde muḥarrerdir. El-'uhdetü-'aleyhim.

SENGİN: Metîn ya'ni taş gibi ma'nâsına isti'mâli şayi'dir. Fârisî'de ziyâde ağır ma'nâsına fetḫ-i sîn ve sükûn-ı nûn ile "sengîn"den ma'nen ğalaḫ olup 'Arabî'de fetḫ-i hemze ve kâf ve sükûn-ı şâ ve lâm ile "eşkal" dirler. Qarî'ine girân gelmeye ki zebân-ı Fârisî'de fetḫ-i sîn ve sükûn-ı nûn ile "seng" taş ma'nâsına delâleti gibi vezn ya'ni tartu ma'nâsına dahi delâlet ider. Ve yâ-i nisbiyye ve nûn-ı te'kîd nisbet için olmağla ma'nâ-yı terkibîsi ziyâde ağır demek olur. Ammâ ḫacer ya'ni taş ma'nâsına nisbet ve te'kîd-i nisbet ile sengîn hâven ve emşâli ḫacerden i'mâl olunmuş evâniye itlâk olunur.

SÜD: Yarasa kuşundan mâ'adâ üzñ-i zâhirîsi olan cemî' ḫayvanâtıñ memelerinden ḫâric şey'-i ma'rûfuñ ismi. Çagatâyî'de dal yerine tâ ile "süt"den ğalaḫ olup 'Arabî'de

⁴⁵⁴ "Sungur Bey Kalanisi Kazan'dan kaçmıştır."

fethateyn ve sükûn-ı nûn ile (186b) “leben” ve Fârisî’de kesr-i şarîh-i şîn ve sükûn-ı yâ ile “şîr” dirler. Ve şîr süte ism olduğu gibi arslanîñ dağı ismi olduğu meşhûrdur. Erbâb-ı lügat süte kesr-i şarîh ve arslana kesr-i hafî veya evvele yâ-yı ma’rûfe ve şânîye-i yâ-yı mechûle kayd idüp gûyiyâ fark u beyân eylemişlerdir. Zurefâ-yı ‘Acem’den semâ’ vü hıfza mevķûf olup tahrîr ile ifâdesi mümkün olmayan edâlardandır.

SUSAM: Şirevğan ihrâc olunan bezr-i ma’rûfuñ ismi. ‘Arabî’de kesr-i sîneyn ve sükûn-ı mîmeyn ile “simsim”den ğalať olup Fârisî’de zamm-ı kâf-ı ‘Arabiyye ve sükûn-ı nûn ve dâl ve kesr-i cîm-i tâzi ile “küncid” dirler.

SUSAM: Elvân-ı mütenevvi’a ile mütelevvin bostânî vü berrî şükûfe-i ma’rûfeniñ ismi. ‘Arabî’de cevher vezninde “sevsen” ve Fârisî’de zamm-ı sîn ile “sûsen” olmağla kınkısından ğalať dinse münâsibdir. Ve berrîsiniñ köküne râyihası münâsebetiyle benefşe köki dirler. Subħa vü ħabbe ıfâmâl olunduğı ma’rûfdur.

SOĖAK: Sekke ya’ni şehirler ve kıasabât ü kıurâ derûnlarında ma’rûf yollarıñ ismi. ‘Arabî’de zamm-ı zâ ile “zükâķ”dan ğalať olup Fârisî’de zamm-ı kâf-ı ‘Arabiyye ve vâv-ı ma’rûfe ve feth-i cîm-i Fârisiyye ile “küçe” dirler.

SEVEKA: Ćarşu ħalkı tüccâr ma’nâsına feteħât-ı şelâse ile isti’mâli şâyi’dir. ‘Arabî’de taħt-ı yed-i maħdûmda olan re’âya ve nökerân ma’nâsına zamm ve medd-i sîn ile “sûķa”dan ğalať olup Fârisî’si kesr ve medd-i sîn ve edât-ı cem’ ile (187a) “zîr-destân” olur. Ammâ maťlûb olan Ćâr-sû ħalkı ma’nâsına ‘Arabî’de vâħidine zamm-ı evvel ve yâ-yı nisbet ile “sûķî” ve cem’ine sûķiyyûn ve Fârisî’de evvele medd-i bâ ile “bâzâri” ve şânîye “bâzâryân” dirler.

SÛLÛK: Faşd ü ħacâmat bedeli vücûd-ı insânda muħâlîf maħallere yapışdırdıkları ħayvân-ı ma’rûfuñ ismi. Fârisî’de feth-i şîn-ı mu’ceme ve âħirde kâf-ı ‘Arabiyye ile “şelûk”dan ğalať olup ‘Arabî’de feteħât-ı şelâse ile “alaķa” dirler. Cem’i yine fethateyn ile “alaķ”dır.

SUMÂĖ: Şeceri enâr ağacına şebîħ ekşer büldânda mevcûd ħabbetü’l-ħađrâ gibi ma’rûf şemeriñ ismi. ‘Arabî’de rummân vezninde zamm-ı sîn ve teşdîd-i mîm ile “summâķ”dan ğalať olup Fârisî’de kesr-i tâ-i müşennât ve sükûn-ı mîm ile “tim” dirler.

SEĞİL: Emâkin-i mu’tedile ya’ni şoğuş az olan maħaller ma’nâsına isti’mâli şâyi’dir. ‘Arabî’de cebeliñ zıdd u muķâbili düz yer ma’nâsına feth-i sîn ve sükûn-ı hâ ile “sehl”den ğalať olup Fârisî’de medd-i tâ ve feth-i bâ ve sîn-i mühmele ile “tâbese” dirler. Ekşer emâkin-i mu’tedile rûs-i cibâlde ‘adem-i vücûduna mebnî tağlıben şâyi’ olmaķ ba’id degildir ve sâħil dağı baħre kıarîb maħallere ıtlâķı sâlim olmaz. Zîrâ şâħiħi zü sâħil veya maķlûben meşhûldür. Zü şâħib ve sâħil şoyulmaķ ma’nâlarına ma’lûm ve meşhûl zammeteyn ile suħul maşdarından bir nesneniñ kışırını ihrâc ve rüzgâr rûy-i arzı şoymağa mevzûf ma’nâlara (187b) nazaran ism-i

fâ'il ma'nâsına sâhil-i baħr Bâ-emr-i Ĥudâ ve ism-i mef'ûl ma'nâsına meshûl kenâr-ı deryâ olacağı âşikâr olur. Ammâ deñiz kenârına 'Arabî'de şâti'l-baħr ve Fârisî'de leb-i deryâ dirler.

SÜHAYL: Şavt-ı feres ya'ni at kişnemek ma'nâsına isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de feth-i şâd ve kesr ve medd-i hâ ile "şahîl"den ğalaţ olup Fârisî'de kesr-i şîn ve sükûn-ı yâ ve feth-i hâ-i evvelî ile "şiyha" dirler. Ammâ zamm-ı sîn ile süheyl ol sitâredir ki Yemen cânibinde tûlû' ve burûzuna mebnî süheyl-i Yemânî dirler. 'Arabî ve Fârisî müşterekdir. -yı cihân-ı âferîn la'l ve yâķûţ ve zümüröd ve 'aķîķe reng ve âb u tâb-ı ĥudûşuna sebep necm-i merķûm olduğı dûş-ı lihâza-i fakîr olmuşdur. Lâkin kesr-i şîn ve sükûn-ı 'ayn ve ķaşr-ı elif ile şî'ra süheyl-i merķûmuñ ğayrı olup 'inde'l-'Arab ihtâ süheyl dirler.

Biri şî'rae'l-ubûrdur. Ol cevzâda olur. Diger şî'reü'l-kumeysâ'dır. Evvel zirâ'da olur. Süheyl ķurbplarından bunlara dağı şî'râi'l-Yemâni dirler. Ve tûlû'ları beher sâl mâh-ı temmûzuñ yirmi üçüncü ğününe teşâdüfünden tekâvîm-i sâliyyede muħarrerdir. Ve şa'râ feth-i şîn ve sükûn-ı 'ayn ve medd-i elif ile belâya itlâķ olunur. Vaķt-i tûlû'-ı şa'râ zamân-ı ĥaşâd ve evâķir-i şayf olmağla mâ-lezime-i maħşûl olan bey' ü şîrâ ve vüs'at-i ma'âş ile zehâb-ı 'anâ ve indifâ'-i bâd-ı semûm ve ehviye-i vebâiyye takarrûbi ile letâfet-i hevâya bâdî olduğına mebnî ⁴⁵⁵ اذا طلعت الشعر فاندفعت الشعراء (188a) kelâmı meşhûrdur.

SİYÂSET: Tertîb-i cezâ' ma'nâsına siyâset meydanı ķatı meşhûrdur. 'Arabî'de kesr-i sîn ve medd-i yâ ve feth-i sîn-i şâniye ile "siyâset" eşher-i 'allâmegân-ı Rûm Kemalpaşazâde merĥûmuñ taşarruf-ı ĥaşına nazaran ma'nen ğalaţ olur. Mevlânâ-yı müşârün-ileyh rahmetullâhı te'âlâ 'aleyh mu'arreb risâlelerinde buyururlar ki: "Siyâset, evveli 'Acemî ve şânîsi Türkî ya'ni Mođolî iki kelimeden mürekkebdir. Feth-i sîn ile se üç 'aded ma'nâsına ma'lûm ve feth-i yâ ve medd-i sîn ile yasa tertîb ma'nâsına olmağla ma'nâ-yı terķibîsi üç tertîb dimek olur."

Bu kelimeniñ sebebi vuķû'unı dağı "Nücümü'z-Zâhire" nâm kitâbdan naķl buyururlar ki: "Mođol şâhı Cengîz Ĥân ĥavza-i taşarrufunda mevcûd memâlikini evlâd-ı şelâşesine taķsîm ve her birine veşâyâ ve ķavânîn tefhîm idüp medde'd-duhûr beynlerinde câri terâtib-i şelâşe-i Cengîziyye ki se-yasa dirler imiş. Tertîbini tağyîr ü ta'rîb ile siyâset dimişlerdir. İnteha-i tercümeti kelâmihî. Lâkin Fîrûzâbâdî'niñ Ķâmûs'da ⁴⁵⁶ وسست الرعية سياسة امرتها وتهيئها و فلان مجرب قد ساس و سيس عليه أدب و أدب kelâmından 'Arabî aşl olduğı zuhûrundan ğayrı emr ü nehy ve edeb ü te'eddüb ma'nâlarıyla ğalaţdan sâlim olur.

SİYİL: Vücûd-ı insânda bilâ-veca' zâhir ü ğâ'ib olan ma'rûf dâneleriñ ismi. Fârisî'de luğat-ı Tebrîzî olarak kesr-i sîn ve kâf-ı Fârisî ve sükûn-ı yâ ve lâm (188b) ile "sigil"

⁴⁵⁵ "Siryus yıldızı doğduğunda Şîra yıldızı kaybolur."

⁴⁵⁶ "Halkı ğüzel bir siyasetle yönettim, emrettim ve yasakladım. Falan deneyimlidir. Yönetmiştir, yönetilmiştir, terbiye etmiştir ve terbiye almıştır."

den ğalaṭ olup ‘Arabî’de zamm-ı şâ-i müşelleşe ve lâm ve sükûn-ı hemze ile “şü'lül” dirler.

SÎMURĞ-I ‘ANĶA: İsmi mevcûd ve cismi nâ-mevcûd ṭayr-ı meşhûruñ ismi. ‘Arabî’de feth-i ‘ayn ve sükûn-ı nûn ve medd-i elif ile ‘anĶa ṭayr-ı meşhûra tesmiye olunduğı gibi boynu uzun ma’nâsına a’nâĶıñ mü’ennesi ṭavîletül-‘unĶ ma’nâsına dağı ‘anĶa dirler. Ve Fârisî’de kesr ve medd-i sîn ve zamm-ı mîm ve sükûn-ı râ ile “sî-murğ” murğ-ı ma’hûduñ ism-i mevzû’ı olmağla lisâneyn ve ismeynden mürekkeb ü mükerrer bâb-ı hümayûn Ķapusu gibi ğalaṭ olduğı âşikârdır. Meger ki ‘anĶadan ma’nâ-yı cinsi Ķasd olunmayup belki ṭavîletül-‘unĶ ma’nâsına ma’nâ-yı vaşfi irâde olunup te’nîşi dağı cüşşe i’tibârına binâ oluna.

İstitrâd: ‘AnĶa mü’ennes olduğı beyân olunmuş idi. Boynu uzun ṭayr-ı ma’hûd ma’nâsına müzekker ü mü’ennese ḥayye ve dabbe gibi ism-i cins olmuşdur. Lâkin ekşer kütüb-i ‘Arabiyye’de muğrib ile tavşif eylemeleri imree’t-i ‘âşık Ķabilinden olur. Ve muğrib zamm-ı mîm ve sükûn-ı ğayn-ı mu’ceme ve kesr-i râ ile ziyâde pervâzından eṭrâf-ı bilâdda görünmeyen ma’nâsınadır. Ammâ ‘anĶa-i muğribiñ vücûdunu iddi’â idenler sened-i muttaşıl ile ḥayrû’n-nâs ḥazret-i ‘Abdullâh ibn-i ‘Abbâs raḍiyallâhu te’âlâ ‘anhümâdan naĶl ü rivâyetleri ḥazret-i Mûsâ ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhisselâm zamânında nevâdir-i benî-İsrâ’îl’den ma’dûd her ḥayvândan kendüde bir ‘alâmet olmağ üzere maḥlûĶ-ı aḥsenü’t-ṭuyûr ner ü mâde (189a) bir çift mevcûd olup ḥavâli-i beytül-muĶaddesde vuḥûş u ṭuyûrı şayd ü ekl ve Benî-İsrâ’îl ile üns ü ülfet ider imiş.

Ba’d-ı vefât-ı nebiyy-i müşârün-ileyh şalavâtullahı te’âlâ ‘aleyh arz-ı Necd’den Ķays bin Ķaylen’e intikâl eylemiş. Ve ibn-i Kelbî rivâyetinde mevṭin-i aşḥâbûr-re’s arzında Vuḥuc nâm bir kûhda sâkin envâ’ elvân ile mülevven yüzi insâna şebîh ve boynu be-ğâyet uzun bir ṭayr imiş. ‘Alâ kile’r-rivâyeteyn vuḥûş u ṭuyûrı ve iĶtinâş iderek şıbyânı dağı iḥtilâsa başladığıda Ķavmeyn-i merĶûmeynden Ķankısı ise ol Ķavme mürsel nebiyy-i mükerreme şikâyetlerinde nebîleri dağı اللهم خذها⁴⁵⁷ diyü du’âsında bir şâ’iĶa işâbeti ile nesli ile bi’l-cümle helâk oldukları mervîdir. Ve şâhib-i Ferheng-i Şu’ûrî rivâyeti ‘alâ-mâ hüve’l-meshûr.

Nebiyyullâhi ḥazret-i Süleymân ‘aleyhisselâm zamânında mevcûd vesâ’ir ḥayvanât ile dîvân-ı ‘âlilerinde işbât-ı vücûd ider imiş. Ba’dehû verâ-yı Ķâf’a naĶl olunmuş. Ḥattâ İskender-i Zü’l-Ķarneyn ḥazretleri kûh-ı Ķâf’a vardığıda sî-murğ-ı merĶûm insan gibi tekellüm eylemiş. Ekâzib-i ‘Acem’den naĶl olunur ki murğ-ı merĶûm diyâr-ı Çin’den ‘ubûrunda bir telini birağup ol rîş-i Nigâristân-ı Çin’e vaz’ ve üstâdân üzerinde olan nukûş-ı ğarîbe ve rüsûm-ı ‘acîbeye nazar ve ta’allümleri ile ‘âlemde iştihârlarına sebep olup (189b) ḥâliyâ ol rîş-i Nigârḥâne-i Çin’de mevcûd imiş. Vesâ’ir ḥadîş-i ḥurâfe ve aḥbâr ṭılısm ve cedîs mişillü Ķaşâş-ı pesendide ve

⁴⁵⁷ “Allah’ım onları al, nesillerini kesintiye uğrat ve üzerlerine afet gönder.”

efsâne-i nâ-şinîde elsine-i nâsda ekşerü min en-yuḥşâ⁴⁵⁸dır. Ve'l-ḥâşıl 'ankâ-i muğrib ve kibrîti aḥmer ve beyze'l-enûḳ ve şadîḳ şadûḳ esmâ-i bilâ-ecsâm Kelḥârîş bin Hemmâm oldukları netîce-i kelâmıdır.

SEYVÂN: Mülûk-ı 'izâm otâğlarının birkaç sütûn ile vaz' eyledikleri ma'rûf gölgeliğın ismi. Fârisî'de medd-i sîn ve feth-i yâ ile "sâyebân"dan gâlaṭ olup 'Arabî'de feth-i mîm ve kesr-i zâ ve feth ve teşdîd-i lâm ile "mazille" dirler. Ve sâyebân-ı merḳûmuñ aşlı iki cüz'den mürekkeb "sâye-bân" olmağla keşret-i isti'mâlınden hâ'sı ḥazf olmuştur. Ve ma'nâ-yı terkiбіsi gölge şaklayıcı olduğı muhtâc-ı beyân degildir. Ve 'Arabî ve Fârisî muḥarrer olan ismin yemeklik maḥallerinde naşb olunan iki direkli şemsiyyeye ve nev-zuhûr olan der-dest yak-pâ şemsiyyelere daḫi itlâḳ olunur.

ḤARFÜ'Ş-ŞÎNÜ'L-MU'CEME

ŞÂB: Ba'zı emâkinde teḳâṭur u seyelân ile münce mid şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de feth-i bâ ile "şab"dan gâlaṭ olup Fârisî'de medd-i zâ ile "zâc-ı billûr" dirler. Ammâ baḥr-i Suveys'de ḳâr-ı deryâdan bilâ-varaḳın çenâr ağacına şebîh küfeki ta'bîr olunan ḥacer şûretinde nâbit şey'-i ma'rûfa daḫi şâb itlâḳı şâyi'dir. Fârisî'de seng-i merḳûma (190a) medd-i şîn ile şâb ve feth-i şîn ve sükûn-ı bâ ile şeb ve 'Arabî'de faşîḫine zafer-yâb olamadıḳ. Luğat-ı müvelledede ağşân ya'ni budaḳlara teşbîhen şîga-i cem'de zamm-ı şîn ve feth-i 'ayn ile "şü'ab" dirler.

ŞÂḤ: Kökli eşcârın aşlından zuhûr u burûz iden ḥurde fidan ma'nâsına isti'mâli şâyi'dir. Fârisî'de medd-i şîn ve âḫirde kâf-ı 'Arabîyye ile "şâk"dan gâlaṭ olup 'Arabî'de feth-i şîn ve kesr ve medd-i kâf ile "şekîr" dirler. Lisân-ı Fârisî'de şâḫ-ı nihâl-i her-dıraḫt ya'ni 'umûmen ağaç talına itlâḳ olunur ki 'Arabî'de zamm-ı ḡayn ve sükûn-ı şâd ile "ḡuşn" dirler.

ŞADIRVÂN: Ekşer mesâcid ü ma'âbid etrâfında cevânibi nâyireli berîkenün ismi. Kesr-i dâl ve sükûn-ı râ ile müsta'meldir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb fışkıyye ya'ni zûr ile şıçrayup ḥurûc iden âb ma'nâsına medd-i şîn ve kesr-i dâl ve feth-i râ-i mühmeleteyn ile "şâd-revân"dan gâlaṭ olup 'Arabî'de feth-i fâ ve teşdîd ve medd-i vâv ile "fevvâre" dirler.

Terkîb-i merḳûmuñ cüz'ü evveli medd-i şîn ve sükûn-ı dâl ile "şâd âb-ı bisyâr" ya'ni çok şü ve şânîsi reften lafzından müştâḳ feth-i râ ve medd-i vâv ile "revân" şalınarâḳ gidici ma'nâlarına olmağla müfâd-ı terkîb şalınarâḳ gidici çok şü demek olur. Ḥavzçe-i merḳûma itlâḳı zıkr-i cüz irâde-i küll ḳabîlınden ekşer şadîrvânların vasaṭlarından feverân iden âba nazaran mecâzen isti'mâli nâ-be-maḥall olmaz. (190b)

İstiṭrâd: Fışkıyye yâ-i nisbiyye ile fışḳ ü fesâda mensûb maḥall demek münfehîmdir. Ḥaḳîḳatde fâsıḳ-ı mâ' olduğı iki vech ile müveccehdir. Evveli ṭabî'at-ı

⁴⁵⁸ Sayılamayacak kadar çok.

âb süfli ve merkezini taleb ile aşağı seyelânı der-kâr iken hılâf-ı mâ-halâk lehy-i hareket ile fıska nisbet olunmuştur. Şânîsi fışk lûgaten hürûc ‘ani'l-mağşad olduğına nazaran âb-ı merķûma fâsık ıtlâkı lâzım iken ta‘birât-ı şer‘iyyeye def-i iltibâsdan şîga-i fâ‘ilden ‘udûl u nisbet ile fışkıyye dinmiştir. Şıfatın mevşûfa muţâbakatı kâ‘idesine mebnî maħall-i fıska mensûb olsa “maħalün fışkıyyun” lâzım idi. Fevvâreniñ şıfatı olduğu âşikârdır ki fevvâretün fışkıyyetün dimekdir.

ŞALĖAM: Sebze-hâ-yı şitâ‘iyyeden şey‘-i ma‘rûfuñ ismi. ‘Arabî‘de feth-i şîn-ı mühmele ve cîm ve sükûn-ı lâm ile “şelcem”den ġalaţ olup Fârisî‘de feth-i şîn ve lâm ve sükûn-ı mîm ve hâ-i mu‘cemeteyn ile “şemlah” dirler. Ĥafî olmaya ki Türkî‘de müsta‘mel şalgam ‘Arabî‘de ġalaţen şâyî‘ şîn-ı mu‘ceme ile “şelcem”den tahrîf olunmuştur. Mühmele ile şelcemen ġalaţ olması egerçi ba‘id görünür. Lâkin tahrîrimiz aşlına i‘tibârendir. Ve “Vanķulı” ve emşâli lûġat-ı sitte nazâr ile mühmele iltizâmımıza daħl buyurulmaya. Mu‘teberâtdan Tekmile-i İmâm Şaġâni ve Kâmûs-ı Fîrûzâbâdî ve Râmûzü’s-Seyyîd Muhammed bin es-seyyîd Ĥâsen ve Dürretü’l-Ėavvâş Ebû Muhammed Ĥarîri ve emşâlleri kütübde şâ-i müşelleşe ve şîn-ı mu‘ceme ile şelcem ve şelcem merdûd veya lûġat-ı za‘ife (191a) olduklarını taşrîh ü beyân eylemişlerdir.

ŞÂYİRD: ‘İlm-i şerîf vesâ‘ir hûner ü ma‘ârif ta‘allüm idenleriñ ism-i ma‘rûfi. Fârisî‘de medd-i şîn ve kesr-i kâf ve sükûn-ı râ ile “şâkird” den ġalaţ olup ‘Arabî‘de kesr-i tâ ve feth-i lâm ile “tilm” dirler. Ĥafî olmaya ki tilm-i merķûmuñ cem‘i yine kesr-i evvel veya feth-i lâm ile tilâm olup mezbûruñ cem‘i daħi telâmîz olmaġla cüz‘-i âħiri yâ ve zâl ışkât olunmuştur. Ve telâmîz-i muħarrer daħi Ĥarfü’t-tâ‘da taşhîh-kerdemiz kesr-i tâ ile şâkird ma‘nâsına tilmiziñ cem‘idir.

ŞUBÂT: Âħir-i şühûr-ı sene-i Rûmiyye mâh-ı ma‘rûf ki eyyâmı yirmi sekiz olmaġla Türkî‘de küçük ay dirler. Evveli şîn-ı mu‘ceme ve âħiri tâ-i mühmele ile isti‘mâli şâyî‘dir. ‘Arabî‘de zamm-ı sîn-ı mühmele ve âħirde tâ ile “subât” dan ġalaţ olup Fârisî‘de yine zamm-ı evvel-i mu‘ceme ve âħirde tâ ile şubât dirler.

Laţife: Cennet-mekân sultân Maħmûd Ĥân devletinde aġâ-yı dârü’s-sa‘âdetü’ş-şerîfe El-Ĥâc Beşîr Aġa ‘aleyhirrahmetü ve’l- ġufrân meclisinde nev-devletândan servet ü yesârda bî-aķrân bir aġâ-yı zî-şân câlis iken Üsküdâr‘da nev-îcâd kışlaķlar ihtirâ‘ iden Yemişcibaşu merķûm El-Ĥâc Aħmed Aġa bir sepet kışşâ taķdîm eylemiş. Vaķt-i mezbûr mâh-ı merķûma teşâdüfunden şâħib-i meclis aġâ-yı müşârün-ileyh: “Mâşâallâh Aħmed Aġa şubâtda Ĥıyâr tedârîki ancak size maħşûşdur. (191b) Şubâtda Ĥıyâr yetiştirmek kaçu hûnerdir.” diyü taħsîn ü iķrâ ve birkaç defa tekrârından müsâfir aġa müte‘ellim olup Ĥânesine vuşûlde eħaşş-ı ehibbâ‘ımı cem‘ ve: “Bizim bâġ u bâġçe ve Ĥuddâm u Ĥavâşimiz Yemişcibaşudan evfer ü ezyed iken bir şubât yapmaġa ķudretiñiz yok diyü ba‘de’l-‘itâb şimdi bizim bâġçeye daħi bir şubât peydâ idiñ.” diyü emr ider. Zurefâ-yı etbâ‘ı Üsküdâr ķurbünde bustân-ı merķûma varup müşâhedleri mişillü aġâ-yı merķûm bâġçesine bir kışlaķ inşâd ü ihdâş iderler. Ve’l-Ĥâşil sene-i âtiye mâh-ı martı derûnunda birkaç ġavencige

dest-res olurlar. Der-ân-sâ'at kaç' ve kemâl-i i'zâz ile huzûr-ı Beşîr Ağâ'ya takdîminde beşâset izhâr eylemediğinden agâ muztarib olup: “Efendim, elhamdülillâh biz daği şubâtda hıyâr yetişdirdik.” kelâmına âgâzda agâ-yı müşârün-ileyh: “Hisâbda gâlet hulyâsı ile güzel martda daği tedârük yine hünlerden ‘add olunur.” cevâbında müsâfir agâ ey mân-ı gılâz ve belki talâk-ı şelâs ile: “Efendim, bu miqdâr maşârif eyledim şubât yapırdım ve şubâtda yetişdirdim.” diyerek meclis tamâm oldığı ol vakti derk idenlerden Tûbâ Çelebi nâm Teberdârî agâ-yı be-nâm kirâren ve mirâren resîde-i şımâh-ı keşîrî'l-aşâm olmuş idi. El ‘uhdetü-‘aleyhi.

ŞEBÂHET: Müşâbehet ya'ni beñzemek ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de fethateyn ile şebehden gâlağ olup Fârisî'de medd-i mîm ile mâ'nîden dirler.

İsti'râd: Beynehümâda (192a) şübhe vardır dinür. Şebeh-i merķûmuñ cem'i 'alâ hilâ'il-kıyâs hüsnüñ cem'i maħâsin ve zikriñ cem'i mezâkîr oldukları gibi fetḥ-i evvel ile meşâbih gelür. Eger fi'li isti'mâl murâd olunur ise “eşbehe yüşbihu şibhen” dinür. Şülâsîden şebeh müsta'mel olmadığı gibi eşbeheniñ maşdarı daği gayr-ı müsta'meldir.

ŞEBEKÎ-KİSE: Balık ağı gibi örülmesi maħşûş kîs-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de örülmede müşterek balık ağıniñ ism-i maħşûşı fethateyn ile “şebeke”den gâlağ olup Fârisî'de ag-ı merķûma fetḥ-i nûn ve sükûn-ı sîn ile “nesbîl” dirler. Ĥafî degildir ki kîs-i merķûma itlâkı örülmesi ağa müşâbehetindedir.

ŞEBBOY: Elvân-ı muhtelifeyi ĥâvi katmer ve sâde zehr-i ma'rûfuñ ismi. Kadd ma'nâsını ifâde iden Türkî'de boy edâsı ile isti'mâli şâyi'dir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb râyiħa ya'ni koķu ma'nâsına bûy edâsı ile “şebbûy”dan tefevvühen gâlağ olup 'Arabî'de kesr-i ĥâ-i mu'ceme ve sükûn-ı yâ ile “ĥîri” dirler. Şeb gice ve bûy koķu ma'nâlarına olmağla gice ziyâde koķar ma'nâsını ifâde eylediği istişmâm olunur. Ve ekşerî Fârisî'de ĥazf-ı yâ ile şeb-bû isti'mâli vâķi'dir.

ŞEHHÂŞ: Se'le ya'ni tilengi ma'nâsına şâ-i müselleşe ile gâlağten müsta'mel olduğu “Kâmûs”da ve “Dürretü'l-Gavvâş”da muħarrerdir. 'Arabî'de (192b) şaħîĥi fetḥ-i sîn ve teşdîd ve medd-i ĥâ ve âĥirde zâl-i mu'ceme ile “şehĥâz” olup Fârisî'de tilengi mürâdifî medd-i sîn-i mühmele ile “sâsî” dirler. Ĥâliyâ diyâr-ı Mısıriyye'de âĥirde tâ-i müşennât ile ve Şâmiyye'de dâl-i mühmele ile “şehât ve şehâd” isti'mâli be-gâyet şâyi'dir.

ŞERÂB: Fârisî'de ism-i müfred olarak cemî' ferhenglerde muħarrer ve lisân-ı Türkî'de her ne kadar ismi süci ise de yine bu isim ile müştahir muskir mâ-i 'inebiñ 'Arabî'de ism-i eşheri fetḥ-i ĥâ ve sükûn-ı mîm ile ĥamr olduğu daği meşhûr ve gâlağdan sâlim lâkin Qur'ân-ı 'azîm ve Furķân-ı Kerîmü's-şânda vârid esta'izubillâh⁴⁵⁹ شرابا طهورا lafz-ı şerîfinden tefevvühde 'adem-i farkı zâhir olmağla her ne kadar ĥark-

⁴⁵⁹ “Tertemiz bir içecek...” 76/İnsan-21

ı icmâ' ise de lafzeyn beynini farkda nâ'il-i ecr-i cezîl olunmak ümîdi ile 'alâ-kadri't-tâkat beyâna mübâderet olundu.

Lisân-ı derîde isti'mâli şâyi' kelimeteinden mürekkeb bî-hadd ü 'add esmâya kıyâsen bunuñ dañi ismi âb-ı şer ola. Lisân-ı merķumda mer'î kâ'ideye taṭbiken 'alemiyyete naķilde muzâfun-ileyhi taķdîm ile şerri-âb olup ma'nâ-yı terkibîsi yaramaz şü dimek olduğı âşikârdır. Lâkin qarîin ve sâmi'inden recâ-i fakîr oldur ki def'-i iltibâs için ism-i mekrûhı medd-i râ ile kırâ'at buyurmayup lafzını faşl ve işbâ'-i kesr ile tekellümde muşâb ve me'cûr olalar.

İbtidâ-i zuhûr-ı şerâb: Böyle naķl olunur ki (193a) harfû'l-cîmde taşhîh-kerdemiz şâh-ı Cemşîd 'umrân-ı 'âlem için gûn-â-gûn şanâyî' ü hüner peydâ ve âb-ı engûrdan envâ' zahâyir îcâdından şoñra bir miķdar mâ-i 'ineb 'aşr ve bilâ-tabḥ bir maḥalde bir zaman ibķâ ider. Ğaleyân ve şâfisi taḥtına rûsûbunda bir miķdar nûş eyledikde kemâl-i merâretinden zehr olmuş zannı ile zehresi çâk bir maḥall-i ḥâlîde ḥıfz olunmasını emr ider. Aḥaşş-ı cevârîsinden şakîķa 'illetine mübtelâ bir kenîzek derd-i serden bî-dermân olup nefesini tesmîm için şerâb-ı merķûm semm-i helâhildir ḥulyâsı ile "yek merde-yi yek mürde olsun" diyü nûş eyledikde ḥüsn ta'bir olan ğalebe-i nevm ile bî-hûş olur. Ba'de zamânin bîdâr olduķda 'illetiniñ müfâreķatından mesrûr olup mâ-cerâyı 'alâ-mâ-cerâ ḥuzûr-ı Cemşîd Şâh'da naķl ü beyân eyledikde bu şûretde dañi bir fâ'ide-i zâ'ide vücûdundan feraḥnâk olup eṭibbâsını cem' ve mâ-i merķûma şâh-dâru tesmiye ve 'ilel-i münâsibeye sâ'ir edviye mişillü isti'mâllerin fermân eylemiş. El-'uhdetü 'ale'r-râvî.

ŞÜRETİN: Menâzil-i ķamer farz olunan yirmi sekiz menziliñ evveli. Ve beher sâl ibtidâ-i mâh-ı mayısdâ ṭulû' iden necmeyniñ isimleri. 'Arabî'de fethateyn ile "şeretân"dan ğalaṭ olup Fârisî'de ism-i maḥşûşunu ğoremedik. Necmeyn-i merķûmeyn burc-ı ḥamel farz olunan ķuzı (193b) şekliniñ boynuzı meşâbesindedir. Ve bunlarıñ cânib-i şimâlîsinde bir necm-i şaĝîr dañi mevcûd olmaĝla 'Arab'dan ba'zılar ol sitâreyi dañi ilḥâķen 'ad ve mecmû'una eṣrâṭ itlâķ iderler.

ŞEREFİ: Minâreleriñ kenârı ma'nâsına feteḥât-ı şelâşe ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de ķal'a divârı üzerinde olan beden ve ṭâķ-ı eyvân kenârında olan çifte itlâķ olunan zamm-ı şîn ve sükûn-ı râ ile "şürfe"den müste'âr olup Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Arabiyye-i evvel ve 'Acemiyye-i şânî ve sükûn-ı nûn ve feth-i râ ile "ķüngüre" dirler.

ŞERİMSÂR: Utanıcı kimesne ma'nâsına ma'rûfdur. Terķîbinde ihtilâf olmaĝla ķayda mübâderet olundu. 'Arabî'de ma'nâ-yı merķûma feth-i ḥâ-i mu'ceme ve kesr-i cîm ile "ḥacil" dirler. Şerm-sâr-ı merķûmuñ aşlı şerme-sârdır ki şerm oddur. Ve şerme ihtîşâş-ı nisbet için olan ḥâ ile odlu dimek olur. Ve sâr zikri mürûr iden başı aşaĝı ma'nâsına olmaĝla âdem ḥayâ eyledikde başın aşaĝa şalar. Şıfat ile mevşûfdan terkîbinde ḥâ-i muḥarrer ḥazf olmuşdur. Ve ba'zen şerm-sârı sere dañi şıfat iderler.

Hakîm-i Firdevsî'niñ bu beytinden kıatı zâhirdir. Beyit: “ کار / که سر مسارت کلاشر کوهسار “
”که باشی توایی کس نا خیره“

ŞİRA: Tâze üzümnden ahz olunan âb-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de kesr ve medd-i şîn ile “şîre”den ğalať olup ‘Arabî'de bilâ-‘uşrun (194a) seyelân iden mâ-i ‘inebe zamm-ı sîn ile “sülâf” dirler. “Ferheng-i Cihângîrî”niñ kıavli üzere şîre derûnuna beng izâfe olunan bozaniñ ismidir.

ŞERÎT: Eşvâb kenârına hıyâte vesâ'ir nesnelerde isti'mâlde olunan ibrişim ve ğayrı şeylerden ˆokunmuş ve örülmüş şey'-i ma'rûfuñ ismi. ‘Arabî'de feth-i şîn ve kesr ve medd-i râ ile “şerîť”den ğalaťdır. Fârisî'de ism-i maħşûşuna zafer-yâb olamadık. Ğafî olmaya ki şerîť-i merķûm cezmâ yaprağından örülmüş ğabliñ ism-i ğaşî olup ba'dehû envâ' eşyâdan arîzce örülen ve nesc olunan nesnelere ta'mîm olunmuşdur.

ŞİŞE: Billur tahrîrimiz zeylinde tafşil ü beyân olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de şırçadan i'mâl olunmuş lebrîz ü tehî zarf ma'nâsına maħşûş kesr ve medd-i şîn-ı evvelî ile “şîşe”den ğalať olup ‘Arabî'de muťlaķa şırça ma'nâsına medd-i kıâf ile “ķârûre” dirler. Ğafî olmaya ki ev'iyeniñ ğayra şîşe ıťlâķı dağı ğalať olur.

ŞAŞT: Tîr-endâzân miyânında ma'rûf sâğ eliñ baş barmağınıñ yay çeken maħalliniñ ismi. Fârisî'de feth-i şîn ve sükûn-ı sîn-i evvel mu'ceme ve şânî-i mühmele ile “şest” den ğalaťdır. ‘Arabî'de ism-i maħşûşı ğözümüze girmedi. Ma'lûm ola ki ba'zı ferhenglerde şest-i merķûmı zih-ĝîr ile tefsîr eylemişlerdir. Lâkin (194b) beyne'r-rumât şestine kuvvet pehlüvân ta'bîrinden ibhâma ğuşûşıyyeti ‘ayândır.

ŞEFTÂLÜ: Mîve-i ma'rûfeniñ ismi. Medd-i tâ ile müsta'meldir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb medd-i hemze ile “şeft-âlû”den ğalať olup ‘Arabî'de redîsine feth-i şîn ve sükûn-ı ‘ayn ve medd-i elif ile “şa'râ” dirler. Şeftâlünüñ aşlı âlû-yı şeft olup medd-i elif ile âlû erük ta'bîr olunan ma'rûf mîve ve feth-i şîn ve sükûn-ı fâ ile şeft kem-bahâ ma'nâlarına olmağla ma'nâ-yı terkibîsi rahîş bahalu erük demek olur. ‘Alemiyyete naķilde taķdîm-i muzâfun-ileyh ile şeftâlû olmuşdur. Bundan münfehim olan Fârisî'de ğudâ-yı nâbit kısmınıñ ismi olup lisân-ı Türkî'ye naķilde ‘adem-i ittisâf luğate mebnî ta'mîm olunmuş ola.

ŞEKÛRE: Ya'ni imre'etün şekûretünde mü'enneş şıfat vâķi' olan ma'a tâi't-te'nîş şekûre ‘Arabî'de bilâ-tâ-i te'nîş “imre'etün şekûr”dan ğalať olup Fârisî'de kesr-i sîn ile zen-i sipâsende dirler. Mestûr olmaya ki bu terkîb-i ‘acîb emşâli fu'ûl-bî-ma'nâ fâ'il vâķi' olan terâķîbde ilĥâķ-ı tâ mümteni'dir. Ve şıfat-ı mü'enneş lafz-ı müzekker ile imre'etün-şabûrun ve cerîhun ve lecûcun ve emşâlleri vuķû'unda kütüb-i mufaşşâlât-ı naĥvda e'imme-i ‘ilm-i merķûm bu maķûle şıfatlarda imtinâ'-i tâ-i te'nîşde ‘ilel-i ‘adîde îrâd eylemişlerdir. A'lâ ve aĥlâsı mübâlağa içün mevzû' şıfata bâb-ı aşlısinden mevşûfa maħşûş ma'nâya delâleti içün naķl olunduķda (195a) tâ-i te'nîş ıskâť olunur. Emşile-i mezkûre ğibi ve muĥarrer olan fu'ûl bi-ma'nâ fâ'il vâķi' olan şıfatlarda tâ'niñ ıskâťı kıâ'ide-i külliyesine ‘udvetullâh kelâmı ile naķđ vârid olur ise şâzz-ı

cevâbından gayrı uşûl-i ‘Arabîyye’de zıdd ü nakîza haml kâ’idesine mebnî ‘adüvv ve ‘adüvvet ve siddîk u siddîka lafzlarına mümâseleten ve müşâkeleten müsta’meldir. Bu daği ma’lûm ola ki fu’ûl bi-ma’nâ mef’ûl olur ise tâ dâhil olur. Meşelâ nâkatün rükûbetün ve şattun şûbetün gibi bunlar merkûbe ve maḥlûbe ma’nâlarına oldukları âşikârdır.

ŞİMÂL: Poyraz ta’bîr olunan rîḥ-i laṭîf ma’nâsına kesr-i şîn ile isti’mâli şâyi’dir. ‘Arabî’de feth-i şîn ile “şemâl”den gâlaṭ olup Fârisî’de feth-i bâ-i şâniye ile “bâd-berîn” dirler.

ŞAMDAN: Mum vaz’ı ile isti’mâl olunan şey’-i ma’rûfuñ ismi. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb feth-i şîn ve mîm ile “şem’-dân”dan gâlaṭ olup ‘Arabî’de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık. Ammâ kandil ma’nâsına mesreceye kıyâsen ism-i âleti feth-i mîmeyn ve ‘ayn ve sükûn-ı şîn ile “meşme’a” olur. Şem’ fethateyn ile Kâimûs’da يتصح⁴⁶⁰ به او موم العسل ile müfesserdir. Ve dân zarf ma’nâsına olmağla ma’nâ-yı terkiбіsi mum zarfı demek olur.

İstiṭrâd: Şem’dân-ı merḫûmuñ cüz’-i evveli ‘Arabî olmasından terkiбі-i mezbûr müvelled-i Fârisiyye’den oldığı (195b) âşikârdır. Zarf-ı merḫûma kuḥḥ-ı deriyyede feth-i lâm ve kâf-ı ‘Arabîyye ile “legen” itlâk olunur. Lâkin lisân-ı Türkî’de vi’â-i ma’rûfa tesmiyesi legen-i merḫûmuñ medlûl-i digeri ki kenarı yüksek büyük tabağdır. Aña teşbîhen olması mülâyimdir.

ŞİMŞİR: Kılıc ma’nâsına kesr-i şîn ile isti’mâli şâyi’dir. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb feth-i şîn ile “şem-şîr”den gâlaṭ olup ‘Arabî’de ism-i eşheri feth-i sîn ve sükûn-ı yâ ile “seyf”dir. Feth-i şîn ve sükûn-ı mîm ile şem nâḥun ya’ni tırnağ ve kesr-i ḥafî ile “şîr” arslan ma’nâlarına olmağla teşbîhen arslan tırnağı gibi nesne demek olur.

Fâ’ide: Şimşîr âlât-ı ḥarbiyye-i sâ’ireye maḥîs olmayup mübârek oldığı meşhûrdur. Ḥatta ‘ayâr olunmuş şahîḥ ibreden rast-ı kıble-nümâ oldığı kirâren tecrübe olunmuşdur. Şûreti ehl-i İslâm kârı bir seyfi kıble ḥiss olunan cânibe balçığından bir barmağ ile ta’lîk olunduğda kaṭ’ iden ṭarafı tamâm-ı semt-i kıbleye mütevecceḥ olur ve ḥusâmıñ a’lâsını imtiḥân sîm-i ḥâlîşden meydana bir aḳçe vaz’ olunup bir qarış miḳdârı taḳrîb olunduğda mıḳnaṭîs ḥadîdi cezbî gibi aḥz ider ise be-ğâyet a’lâ şârimdir.

ŞEM’: Gice ziyâlanılacak mum ma’nâsına feth-i şîn ve sükûn-ı mîm ile isti’mâli şâyi’dir. ‘Arabî’de fethateyn ile “şema”dan gâlaṭ olup Fârisî’de çerâğ mürâdifî ‘Arabî ile müşterek zamm (196a) ve medd-i mîm ile “mum” daği dirler.

ŞAMAMA: Şağîr ḳavuna şebîḥ ve alaca ve ḥoş-bû ma’rûf nesneniñ ismi. Fârisî’de feth-i şîn ile “şemâme”den gâlaṭ olup ‘Arabî’de yine feth-i şîn ve teşdîd ve medd-i mîm ile “şemmâm” dirler.

⁴⁶⁰ “Onunla ya da bal mumuyla aydınlanır.”

ŞENBEH: Cum'a irtesi gününün ism-i ma'rûfî. Feth-i bâ ile müsta'meldir. Fârisî'de feth-i şîn ve sükûn-ı nûn ve kesr-i bâ ve izhâr-ı hâ ile "şenbih"den gâlağ olup 'Arabî'de feth-i sîn ve kesr-i bâ ile "sebit" dirler.

ŞIRDAN: Hayvanât batnında şikenbeye muttaşıl vi'â-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb "şîr-dân"dan gâlağ olup 'Arabî'de kesr-i kâf ve sükûn-ı tâ ile "kıtne" dirler. Şîr süde ve dâñ zarfa delâletlerine mebnî ma'nâ-yı terkîbîsi sūd zarfı demek olur. Hayvanât-ı mâde batnında ağziye ba'de't-tefrîk sūd olacağ gıdâ-i hâlişîñ zarfı maħall-i merķûm olmağla tağlîben cümlesine tesmiye olunmuşdur.

ŞIRLAĞAN: Şuşamdan ihrâc olunan evgân-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de şîr-revğandan gâlağ olup 'Arabî'de kesr ve medd-i sîn ile "sîrec" dirler. Şîr-revğan-ı merķûm iki cüz'den mürekkeb aşlı revğan-ı şîr oldığı âşîkâr ve revğan yağ ma'nâsına ma'rûf lâkin şîriñ şuşâm ma'nâsına delâletine zafer-yâb olunmayup şöhretine binâ'en 'Arabî ve Fârisî mühevveşen taħrîr olundu.

ŞİRİN: Cemî' ferhenglerde tatlu ma'nâsına muħarrer (196b) ve şîr ü inşâ-yı Fârisiyye'de telh muķâbili şîrin îrâdı muķarrerdir. Lâkin tatlunuñ ism-i mevzû'ı olmayup süde nisbet olunup keşret-i isti'mâl ile 'alem menzilesine varmışdır. 'Arabî'de tatluya zamm-ı evvel ve sükûn-ı şânî ile "hulv" dirler. Şîr sūd ma'nâsına delâleti beyân olunmuş idi. Yâ-i nisbet ve nûn-ı te'kid-i nisbet ilhâkı ile şîrin oldığı âşîkârdır. Evvelâ etfâliñ lezâ'iz-i dünyeviyyeden şîrin-kâm oldukları sūd olmağla sâ'ir zevķ ile müşâhed hulviyyât şîre nisbeti âşîkâr iken şâhib-i ferheng-i Şu'ûr'niñ sūd ma'nâsına şîr şîrin lafzından terħîm olunmuşdur, iltizâmı 'adem-i şu'ûruna dâlldır.

ŞİŞ: Hadîd ü şecerden i'mâl ve tedvîr ile kebâb tabh eyledikleri şey-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de kesr ve medd-i sîn-i mühmele ve âhirde hâ-i mu'ceme ile "sîh"den gâlağ olup 'Arabî'de hadîdden olana feth-i sîn ve teşdîd ve zamm-ı fâ ile "seffûd" dirler. Âlât-ı harbden 'add olunan sîhlere ıtlâkı teşbîhen oldığı âşîkârdır.

ŞİŞE: Saķf-ı hânelere semr ile naķş eyledikleri ħurde taħta rîzeleriniñ ismi. Fârisî'de zamm-ı şîn-ı evvel ve vâv-ı ma'rûfe ve feth-i şîn-ı şânî ile "şüşe-şîkâl"den gâlağdır. Muħaddişâtдан olmağla 'Arabîsi'ne zafer-yâb olamadıķ. Keşret-i isti'mâlden evvelen cüz'-i şânîsi (197a) terk ba'dehû vâv yâ'ya ķalb olunması mülâyimdir.

ĤARFÜ'Ş-ŞÂDÜ'L-MÜHMELE

ŞABÛN: Taħhîr-i vesah için isti'mâl olunan şey'-i ma'mûlün ismi. Se zebânda yek ta'bîr ile müştehir ve gâlağdan taħîr oldığı zâhir ammâ vech-i tesmiyesinde nev'-i letâfet der-kâr olmağla tafşiline hâme-cünbân olundu. Egerçi vücûh-ı 'adîde serd ü beyân eylemişler. Lâkin esahhı "Şemsü'l-Ma'ârif" mü'ellifi Eş-Şeyh 'Abdurrahman el-Bûnî cenâbları tertîb ü îcâdına mebnî eşâbü'l-Bûnî dinüp keşret-i isti'mâlden ba'zı ħurûfını ħazf ü terħîm ile şâbun olmuşdur. Lâkin kütüb-i müfredât-ı etibbâda Hermes muħtere'âtından oldığı iltizâm-kerdeleridir.

Şûret-i ‘amelî: Her ne kadar mâ naḥnü fiḥden degil ise de taṭhîr-i lekkeyi şübhe için kayd olundu. Evvelâ kılye taşu ta‘bîr olunan ḥacer-i ma‘mûlden miḳdâr-ı kifâye aḥz ve nişfi kadar kirec ile ziyâde daḳḳ ü saḥḳ olunup bir zarf veya bir ḥavza vaz’ ve cüz’ünüñ beş mişli kadar âb-ı şâfi izâfesiyle iki sâ‘at miḳdârı taḥrîk ve ḥalt ve bir laḥza ârâmdan soñra üzerinden âb-ı şâfi aḥz ve derûnuna yine miḳdâr-ı evvel mâ-i âḥer izâfe iderek dürdüñ ya‘ni poşanıñ ḥiddet ü kuvveti zâ‘il olunca (197b) tekrâr idüp aḥz olunan şuları ‘ale’t-tertib ḥıfz ideler. Ba‘de’l-ḥalâş evvel alınan âbıñ on mişli kadar zeytun yağına nâr-ı şedîdde cümleden soñra aḥz olunan âbı iskâ ile maḥv olduḳda tertîb-i bi’l-‘aks ile cümlesini ḥall ideler. Ya‘ni ibtidâ alınan âbı cümleden soñra iskâ iderek ḥamîr kıvâmına resîde olduḳda kurudup murâd olunan şekilde kaṭ’ oluna.

ŞAÇ: Başdan eñseye irsâl olunan mûy-ı ma‘rûfuñ ismi. Çagatâyî’de fetḥ-i sîn ve sükûn-ı yâ ile “seyç”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de fetḥateyn ile “şâfe” ve Fârisî’de kesr-i kâf-ı ‘Acemiyye ve sükûn-ı yâ ve zamm-ı sîn ile “ġisû” dirler.

ŞARI-GERZ: Koşantiniyyetü’l-maḥmiyye ḥumiyyet ‘ani’l-âfâti’s-semâviyye ve’l-arziyye maḥallâtından ebu’l-fetḥ sultân Meḥmed Ḥân câmi‘-i şerîfi ḳurbünde ma‘rûf ehâli-i maḥallenıñ ismi. Fetḥ-i kâf ve sükûn-ı râ ve zâ ile müsta‘meldir. Aşlı bâni-i mescid-i maḥale sultân Bayezîd Ḥân velî-i ‘ulemâsından Nureddîn Efendi’niñ laḳabı zamm-ı kâf-ı Fârisiyye ve sükûn-ı râ ile “Şarı-gürz”den ğalaṭdır. Gürz büyük ṭobus ma‘nâsına meşhûr ḳaşîrû’l-ḳâma mülaḥḥam zatlara teşbihen elḳâb-ı ḳadîmeden olduĳı gürz Seydî ve gürz Şücâ‘ emşâlinden müstebândır.

Mevlânâ-yı müşârün-ileyh esbaġallâhu te‘âlâ ni‘amehu ‘aleyh şarı gürz laḳab Nûreddin el-Ḳarasi cenâbları (198a) evvelâ ‘ulemâ-yı ‘aşrından Ḥaṭîb-zâde ve Ḥâce-zâde Efendilerden telemmüz idüp Ḥâce-zâde merḥûmuñ dârü’l-ḥadıṣ-i Sinân Paşa’da mu‘îdi iken üstâz-ı ekremi İslâmbol ḳazâsından soñra şadr-ı a‘zam Ḳaramânî Meḥmed Paşa ğadri ile li’ecli’t-teb‘îd İznîḳ ḳazâsı ile iclâ olunduḳda terk-i ḥizmet itmeyüp ba‘de zamânin âsitâneye ‘avd ü inşirâflarında şaḥîb-i terceme Şarıgürz merḥûm ba‘de ṭayyi’l-medâris Burûsa’da Yıldırım Ḥân Medresesi’ne ba‘dehû Üsküb’e soñra dârü’l-ḥadıṣe ve bunlardan soñra Şaḥn’a müderris olup ba‘dehû seksen aḳçe yevmiyye ile teḳâ‘ud-ı iḥtiyâr eyleyüp zamân-ı saltanat-ı ḥazret-i Selîm Ḥânîde İslâmbol ḳazâsı ile taltîf ba‘dehû Anaṭolî ve Rûm İli’ye ḳadı‘asker olup ba‘de’l-infisâl yevmiyye yüz yirmi aḳçe ile yine şaḥn müderrisi ba‘dehû mükerreren İslâmbol ḳazâsı tevcîh buyurulup ba‘de’l-‘azl yevmiyye-i merḳûme ile müteḳâ‘id iken ṭoḳuz yüz yirmi yedide irtihâl-i dâr-ı beḳâ idüp maḥalle-i mezbûrede binâsı olan mescid-i şerîf ḥaṭîresinde defîn ve raḥmet-i raḥmâna ḳarîndir.

İstiṭrâd: Muḥibb-i ‘ulemâ vü şuleḥâ ḥazret-i sultân Bayezîd Ḥân-ı velî tâbe serâhu mârût-terceme ve emşâlleri ‘ulemâ-yı kirâma iltifât ve ikrâmları ekşerü mine’n-yuḥsâ ḳaşaş-ı nâ-şinîde-i sultân-ı müşârün-ileyhdendir ki âsitâne-i emn (198b) âşiyânede meşhûr-ı ḥâş ü ‘âm ma‘bed-i ‘âlî vü be-nâmları tamâmında edâ-yı Bayramiyye’den eş-şeyḥ Baba Yusuf ḥazretlerini kürsiye ıṣ‘âd buyurup ol zât-ı

kerâmet mu'tâd daği va'z u naşâyîha âgâz ve hağâyîk-ı subhâniyye ebvâbını bağ ve şağîr ü kebîr-i hużzâr-ı meclis şayha ve bükâsı ile kubbe-i 'âlisini pür-âvâz ider. Şâh-ı bâ-intibâh hazretleri daği eşk-rîzân pend-i sûd-mend-i cenâb-ı şeyhden behremend olmuşlar ve temâşâ-yı câmi'-i cedîdde mevcûd keferi-i 'atîkden üç nefer kelimât-ı tayyibe-i hazret-i şeyhden müte'essiren câmi'-i şerîfe duhûl ve 'alâ yedi's-şeyh şerifi İslâm ile hidâyete vuşûllerinden sultân-ı müşârün-ileyh rahmetullâhi 'aleyh ol derece memnûn u mesrûr olup nev-müslimlere in'âm-ı firâvândan şoñra vüzerâ vü vükelâya ikrâmın emr buyururlar.

Binâberîn muhâbbet-i hazret-i pîr zamîr-i münîr-i sultân-ı ma' delet maşîrde cây-gîr olmağla serây-ı 'âlîye da'vet ve kemâl-i ta'zîm ü tebcîl ile üns ü ülfet ve 'akd-i ser-rişte-i übüvvet ü bünüvvet tamâmında şeyh vatanına inşirâfa ruşşat talebinde cennet-mekân hazretleri vaqt-i muğadderde hacc-ı şerîfe 'azîmetlerinde âsitâneyi teşrîf ile mülâkâtların recâ buyururlar. Ve'l-hâşıl cenâb-ı şeyh vatan-ı aşlîsi Sivrihişâr'a 'avdet (199a) ve çend-sâl irşâd-ı talibîne mübâderet üzere iken hâcerü'l-es'ad muvâcehesinde bir mü'ellif nazmına me'mûr olmağla incâz-ı va'de mebnî âsitâne-i 'aliyyeyi teşrîf ve hazret-i sultân Bayezîd ile mülâkât-ı müyesser olduğda sultân-ı kâdr-dân 'aţâyâ-yı bî-kerân ve ta'zîmât-ı firâvân ile maşûdü'l-akrân eyledikten şoñra tîlâ-yı hâlişden emâneten mâl-i keşîr i'tâ buyurup: "Bu meblağ kesb-i yedimdir. Vech-i helâlden cem' olmuşdur. Türbe-i mu'atğara-i hazret-i nebevîde ikâd olan kânâdîl edhânına şarfe hıfz itmiş idim. Murâdım budur ki bu 'abd-i keşîrü'l-âşâm cânibinden 'arz-ı şalât u selâm ve tağdîm-i tahîyyet ü ikrâm 'akîbinde bu hediye-i muhtaşara 'arz buyurula. Yümn-i şefâ'at-i 'aliyyeñiz ile hayyiz-i kabullerine vuşûl me'mûldür." buyurmuşlar. Şeyh-i sâlik daği edâ-yı menâsıkdan şoñra emâneti mağhaline işâl buyurmuşlar.

Menkabe: Şeyh-i müşârün-ileyh kâdese sırrahu teberrüken harem-i muhterem-i hazret-i nebeviyyeden ravza-i muhtaşharada ziyâret olunan 'aşâ-yı şerîfi ağız ve se-pâre eylemesine taraf-ı hazret-i nebevî-i 'aleyhisselâmdan me'mûr olmaları ile 'aşâyâ dest-dırâz olduklarında huddâm-ı harem-i şerîf ağavât men' ü def sevdâsında iken şeyhü'l-haremü'n-nebevî ağa daği me'mûr olmaları ile der-ân-sâ'at 'aşâyı hazret-i şeyhe teslim iderler. Ba'dehû bilâd-ı Rûm'ı (199b) teşrîflerinde bir pâresin Burûsa'da kıdvetü's-sâdât hazret-i emîr kâdese sırrahu'l-melikü'l-kadîr. Ve bir kıt'asın Anğara'da rüknü's-şulehâ' ve mürşidü'l-enâm el-hâc Bayrâm kâdese sırrahu'l-melikü'l-'allâm ve bir kıt'asın daği me'mûr oldukları mağâma işâl ile hıdmet-i me'mûrelerin tamâm iderler. Şeyh-i müşârün-ileyh sabballâhu sicâle gufrânehu 'aleyh evâi'l-i saltanat-ı hazret-i Selîm Hân âni sene şemânün 'aşer ve tis'a-mi'e hudûdunda rahmet-i 'âlemîne rihlet buyurub hazret-i ebî Eyyübü'l-Enşâri rağiye anhü rabbühü'l-bâri türbe-i şerîfesiniñ bâb-ı kebîrinden hurûcda cânib-i

yemînde vâkî' maķberede mütevarî-i hâk-ı gufrândır. Bu maddede vuķû'-yâfte itnâbımız 'afv buyurula.⁴⁶¹ عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة beşâretine mazhar olmak ümîdi iledir.

ŞATIR: Ekşer kaçşâbanîñ isti'mâl eyledikleri âlet-i ma'rûfenîñ ismi. Fârisî'de medd-i sîn ile "sâtûr"dan ğalaţ olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı dâl ile "müdbe" dirler.

ŞAD: Yüz 'adede delâleti meşhûrdur. Fârisî'de ħarf-i şad mevcûde olmamağla aşlı feth-i sîn ve sükûn-ı dâl ile "sed" olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve feth-i hemze ile "mi'e" dirler. Mi'e-i merķûmuñ dağı aşlı ma'a vezninde mâ'i olmağla âĥirindeki hâ yâ'dan 'ıvaż olmuşdur. Ve lisân-ı Türki'de müsta'mel yüz dağı Çağatâyî'de "üz"den (200a) ğalaţ olması ğayr-ı ba'iddir.

ŞARRÂF: Mişli mişline ya'ni akçeyi akçeye tebdîl idici ve altun ve akçe ve cevher temyîz idici ma'nâlarına isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de feth-i şâd ve râ ve sükûn-ı yâ ile "şayrafî"den ğalaţ olup Fârisî'de egerçi eşyâ-i muĥarrerenîñ mümeyyizine feth-i şâd ve teşdîd ve medd-i râ ile "şarrâf" itlâķ olunur. Lâkin şarrâf mu'acem olduğı ânifen mârû'z-zıkr ħarf-i şâdîñ 'adem-i vücûdundan müstebândır. Ve kuĥĥ-ı deriyyede şayrefiye iki cüz'den mürekkeb kesr-i dâl ve zamm-ı kâf-ı 'Acemiyye ile direm-güzîn dirler. Kesr-i dâl ve feth-i râ ve sükûn-ı mîm ile direm akçe olduğı ma'rûf ve zamm-ı kâf-ı Fârisiyye ve kesr-i zâ-i mu'ceme ve sükûn-ı yâ ile güzîn begenmek ve seçmek ma'nâlarına güzîden lafzından şîğa-i emr olmağla ma'nâ-yı terkibîsi akçe begenicî ve seçicî demek olur.

ŞARP: 'Asîr ü müşkil ve güç ma'nâlarına müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i şâd ve sükûn-ı 'ayn ile "sa'b"dan ğalaţ olup Fârisî'de doş-ĥârın muĥaffefî zamm-ı dâl ve sükûn-ı şîn ile "düş-vâr" dirler.

ŞARIMŞAK: Sebze-i ma'rûfe-i meşhûrenîñ ismi. Fârisî'de sîn-i mühmele ve âĥirde kâf ile müsta'mel olduğı "Ferheng-i Maĥmûdî"de müşâdif-i liĥâza-i faķîr olmuşdur. Binâberîn şarımşakdan ğalaţ olup 'Arabî'de zamm ve medd-i şâ-i müşellese ile "şûm" dirler.

ŞARNÎC: Şu ĥazînesi şûretinde i'mâl ve şayfen isti'mâl için (200b) şitâda mâ-i maţardan ve ğayrıdan âb iddiĥâr olunan maĥaliñ ismi. 'Arabî'de kesr-i şâd ve sükûn-ı hâ ile "şîhrîc"den ğalaţ olup Fârisî'de feth-i şîn ile "şehâ-rev" dirler. Feth-i şâd ile "şahrîc" dağı ğalaţ olmağla ğaflet olunmaya.

ŞAĒRI: Ħayvanâtdan ekşer çâr-pâlarıñ ardı ma'nâsına müsta'meldir. Fârisî'de feth-i sîn ve sükûn-ı 'ayn ile "sa'rı"dan ğalaţ olup 'Arabî'de kesr-i kâf ve sükûn-ı fâ ile "kifl" dirler.

ŞAFF-DER: Bahadır ma'nâsına feth-i dâl ile isti'mâli şâyi'dir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb feth-i şâd ve sükûn-ı fâ ve râ ve kesr-i dâl ile "şaf-dir"den ğalaţ olup

⁴⁶¹ "Salihler anıldığında rahmet iner."

‘Arabî’de feth-i şîn ile “şecâ” dirler. Feth-i şâd ve sükûn-ı fâ ile “şaf”dan murâd şufûf-ı ricâl olduğu ma’rûf ve kesr-i dâl ve sükûn-ı râ ile “dir” yine kesr-i dâl ile deriden maşdarından yırtıcı dimege delâleti ile ma’nâ-yı terkiбіsı şufûf-ı haşmı yırtıcı demek olmağla bahadırılığdan kinâye olduğu âşikârdır.

ŞAFRA: Baṭn-ı insanda mevcûd mürre ya’ni ahlât-ı erba’adan ‘add olunan şey-i ma’rûfuñ ismi. ‘Arabî’de fethateyn ile “şafır”den ğalaṭ olduğunu Eş-şeyḥ Muḥammed Cemâluddîn “Tahrîfât” nâm mü’ellefinde iltizâm eylemiştir. Lâkin Kâmûs’da الصفراء⁴⁶² المرة muḥarrer olmasına nazaran bî-sîh-i hılt-ı merḳûmuñ ismi olmağla ğalaṭdan sâlim olup Fârisî’de feth-i lâm ve sükûn-ı vâv ile “lev” dirler. Lâkin feth-i şâd (201a) ve sükûn-ı fâ ve medd-i râ ile “şafırâ” ba’zı ferhenglerde muḥarrer olmağla ḥarf-i şâdîñ lisân-ı Fârisî’de ‘adem-i vücûduna mebnî müvelled olması âşikârdır.

Pûşide olmaya ki ‘inde’l-eṭıbbâ şafra ahlât-ı erba’a ta’bîr eyledikleri dem ve sevdâ ve şafırâ ve balğamîñ biridir. Erba’a-i muḥarrereniñ şûret-i tekevünü bu vech ile taḥḳîk-kerde-i ḥukemâdır ki ekl ü şûrb olunan envâ’-ı eṭ’ime ve eşribe mi’dede ba’de’l-hazm şâfisi eṭrâf-ı mi’dede müteşâ’ib mâsâriḳa ta’bîr olunan ḥurde-i ṭamarlar i’ânesi ile aḳcigere vâşıl ve anda tekrâr ṭabḥ ve inhiżâmdan şoñra şâfisi ḳan olup cemîf a’zâya ğidâ ve ḳuvvet olmağ için taḳsîm olur imiş ve kebedde ḥîn-i ṭabḥda esfele rûsûb iden dürdi sevdâ olup üzerinde ḥâşıl ve puḥte köpük şafra ve bunuñ mâ-fevḳinde pişmemiş ḥam köpük balğam olur imiş. Ammâ dem bâda mensûb olmağla ṭabî’atı germ ü ter ve dil-i bî-ḳarâr gibi ḥareket-güster olup ğaleyâni mevsimi faşl-ı bahârdır. Ve sevdâ ḥâke mensûb olmağla ṭabî’atı ḥuşk u serd ve nefis gibi süflî ve ḥod-pesend olup vaḳti faşl-ı ḥarîfdir. Ve şafra âteşe mensûb olmağla ṭabî’atı ḥâr ü yâbis ve cân gibi maḳâm-ı ‘âlîde câlis olup vaḳti şayfdir. Ve balğam âba mensûb olmağla ṭabî’atı bârid ve raṭb (201b) ve ‘aḳıl gibi tevâzu’ ve meskenet ile cümleye ğâlib olup ğaleyâni vaḳti şitâdır. Bu daḥi mestûr olmaya ki zamân-ı câhiliyyetde ‘Arab ṭâl’ifesiniñ zu’mları baṭn-ı insanda şafır nâmında bir ḥayye olup acıḳdıḳça ışırmısından vaḳt-i ḥuluvv baṭnda insana ‘ârız olan ḥâlet ol ef’îniñ ledğından zuhûr ider imiş vehmlerini def için ḥadîş-i şerîfde vâḳıf lâ-şafır kelâm-ı şerîfini ekşer muḥaddişîn ma’nâ-yı merḳûma tevcîh buyurmuşlardır.

ŞAFRAN: Şoğan çiçeğinden cem’ ile isti’mâl olunan şey-i ma’rûfuñ ismi. ‘Arabî’de feth-i zâ ve fâ ve sükûn-ı ‘ayn ile “za’ferân”dan ğalaṭ olup Fârisî’de feth-i kâf-ı ‘Arabiyye ve sîn ve sükûn-ı râ ve mîm ile “kersem” dirler.

ŞOFRA: Üzerine ṭa’âm vaż’ olunan şey-i ma’rûfuñ ismi. ‘Arabî’de zamm-ı sîn ve sükûn-ı fâ ile “sufre”den ğalaṭ olup Fârisî’de kesr-i tâ ve sükûn-ı bâ ile “tıbrîz” dirler. Sufre-i merḳûmeniñ evvel vaż’ı müsâfir için ittiḥâz olunan ṭa’âma maḥşûş olup ba’dehû mâ-lezîme-i ṭa’âmdan sufreye ıtlâḳ olunmuşdur. Lafz-ı merḳûm ma’neyn-i

⁴⁶² Sarı öd.

merkûmeyne delâlet iderek ferhenglerde muharrer olmasından bilâ-tağyîr mu'acem olması münfehimdir.

ŞOFA: Buyûtuñ divânîhâne ta'bîr olunan emâkininde mefrûş olan maħaliniñ ismi. Taħfîf-i fâ ile müsta'meldir. (202a) 'Arabî'de hâneleriñ 'âlî maħali ma'nâsına zamm-ı şâd ve teşdîd-i fâ ile "şuffe"den ğalaţ olup Fârisî'de feth-i bâ ile "besâre" dirler.

ŞAKALİYYE: Cezâyir-i baħr-i sefidde meşhûr atanıñ ismi. Süryâni'de kesr-i sîn ve cîm ve sükûn-ı lâm ile "siciliye"niñ mu'arabi fethateyn ile müsta'meldir. 'Arabî'de eşaħhî keserât-ı şelâse ve teşdîd-i lâm ile "şıkılliyye" olduğı "Kâmûs"da muharrer olup cezîre-i merkûme kurbünde bir aţa daħi olmağla zamânemizde siciliyeyn nâmı ile merkûm ve cezîreteyn-i merkûmeteyne İspanya kralınıñ qarıntaşu mâlik olduğına mebnî elsine-i nâsda küçük İspanyol diyü meşhûrdur. Ol aţalarda ħareket-i arz keşîrû'l-vuķû' olmağla civârında Misnâ aţası derk eyledigimiz vaķitte zelâzil-i dâ'imedden münġamis ü munderis oldu. Cezîre-i merkûmeniñ tûl-i beledi له ve 'arzu لوك derece vü daķıkadır.

ŞALÂĤİYYET: Eyülük ve istikâmet ma'nâsına "fûlâniñ bu ħizmete şalâĤiyyeti var" ta'bîri şâyi'dir. 'Arabî'de şalaħa bâbınıñ maşdarı feth-i şâd ile "şalâĤ"dan ğalaţ olup Fârisî'de kesr ve medd-i nûn ve kâf ile "nîġi" dirler.

ŞALĤÂNE: Ĥayvanât zebħ idüp şoyduķları maħall-i ma'rûfuñ ismi. Muħtere'ât-ı ebnâ-yı İslambol'dan selĤânedden ğalaţdır. Zîrâ feth-i sîn ve sükûn-ı lâm ile selĤ (202b) şoymaķ ma'nâsına 'Arabî ve hâne beyt ve zarf ma'nâsına Fârisî olmağla lisâneynenden terkîb olunup şıklet-i ictimâ' mişlini def için ĥânıñ birini ĥazf eylemişler ola. Maħall-i merkûma 'Arabî'de feth-i evvel ve şâliş ve sükûn-ı şânî ile mezbaħ ve meslaħ ve Fârisî'de bismil-ġaħ ve fethateyn ile "tele" dirler.

ŞALÂTÜKE: "Seniñ namazıñ" ma'nâsını ifâde eylediğı ma'rûfdur. Kitâbetde şalâtüke ĥaţten ğalaţ olup ĥayâtüke ve zekâtüke daħi böyle taħrîr olunur. Şalât ve ĥayât ve zekât teşniye ile berâber taħrîrde yine vâv terk olunup şalâtân ve ĥayâtân ve zekâtân terkîmi lâzımdır. Ammâ sûre-i şerîfe-i tevbede esta'izubillâh ⁴⁶³ ان صلواتك سكن لهم 463 ile su'âl vârid olur ise resm-i muşĥaf-ı şerîf kıyâsa gelmez cevâbı kâfidir.

ŞANCAK: Müte'arif kebîr bayrağıñ ismi. Fârisî'de bayraķ ve nişân ma'nâsına feth-i sîn ve cîm-i 'Arabîyye ve sükûn-ı nûn ve kâf ile "sancaķ"dan ğalaţ olup 'Arabî'de kesr-i lâm ve medd-i vâv ile "livâ" dirler. Ve şâĥib-i nişân ve livâ ma'nâsına daħi isti'mâlinden beylerbegi ve vüzerâya sancaķ begi ve mîr-livâ bunlardan me'ĥûzdur.

ŞANDIĤ: Sepet ve aĥşâbdan i'mâl ile derûnuna metâ' vaz' olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı şâd ve dâl ve sükûn-ı (203a) nûn ile "şundûķ"dan ğalaţ olup Fârisî'de feth-i tâ ve bâ ve sükûn-ı nûn ve zamm-ı kâf-ı 'Acemiyye ile "tebengû" dirler. Ĥafî olmaya ki şâĥib-i Kâmûs Firûzâbâdî feth-i şâd ile ba'zen isti'mâl

⁴⁶³ "Çünkü senin duan onlar için sükunettir. (onların kalplerini yatıştırır)" 9/Tevbe-103

olundığı beyânına irdâfen evveli zâ ve sîn ile “zanduk ve sanduk” daği lûgat oldukların taşrih eylemiştir.

ŞANDAL: Sefâyin-i kibâra redif olup ardından münfekk olmayan ma'rûf keştîceniñ ismi. Fârisî'de feth-i sîn ve dâl ve sükûn-ı lâm ile “sandal”dan gâlağ olup muhdeşâtdan olmağla 'Arabî'de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık.

ŞUBAŞI: Kâsabât ü qurâda zâbıta ve âsitâne-i 'aliyyede zindân zâbıtına ıtlâkı ma'rûf lâkin bir aşla mebnî olmayup müvellede-i Kostañiniyye'den su'-başidan gâlağ olması mülayimdir. 'Arabî'de zamm-ı sîn ile su' guşşa ma'nâsına olmağla Fârisî'de su'-başı ma'nâsına iki cüz'den mürekkeb “ser-bâk”dan tercüme olması gayr-ı ba'iddir. Feth-i sîn ve sükûn-ı râ ile “ser” baş ve medd-i bâ-i muvaḥḥade ve âḥirde kâf-ı 'Arabiyye ile “bâk” ḥavf ü ihtirâz ma'nâlarına ma'rûf binâberin sebep-i guşşa vü ḥavf u ihtirâz olması ile Türkî ve Fârisî'de iltizâmen ıtlâkı âşikâr olur. Ammâ (203b) menhel-i nâs olan şubaşı merci'-i enâm olmağla melâz-ı erbâb-ı meşâliḥ olan kimesneye şubaşı lafzı 'alâ sebîli'l-kinâye ıtlâk olunmağ gayr-ı ba'iddir. Ve nâsıñ vaqt-i nizâ'da zâbıta gidelim diyecek mevki'de şuyun başına varalım ta'bîrleri bu vechi mü'eyyid olduğına nazaran gâlağdan sâlim olur. 'Arabî'de ol ḥidmete me'mûrlara zamm-ı şîn ve feth-i ṭâ ile “şâhibü's-şurṭa” dirler.

Menkabe: Ḥaccâc-ı Sekâfi 'ırâk-ı 'Arab'da eyyâm-ı emâretinde şâhibü's-şurṭa ya'ni su'başısına: “Ba'de'l-'işâ' ḥânesinden taşra her kime rast gelür iseñ bilâ-amân katl eyle!” diyü emr ü tenbîh eylesine mebnî bir gice su'-başı beş nefer sekrân cüvâne teşâdüf ve aḥz idüp tıbağ-ı fermûde-i ḥaccâc birer birer ḍarb-ı rıḳâbları için birini taḳdîm ve: “Sen kimsin?” diyü su'âlinde cüvân-ı nâ-tüvân irticâlen şî'r ile cevâb virir.

Nazım

ما بين محزومها وهامشها

انا ابن من دانت الرقاب له

يأخذ من مالها ومن دمه⁴⁶⁴

تأتيه بالرغم وهي صاغرة

Neşir: Şâhibü's-şurṭa bu cevâbdan Ḥaccâc'ın aḳreb-i aḳribâsından bir zâtıñ veled-i ercemendi olduğına intikâl ve serd-i a'zâr ile ifâde-i ḥâl idüp şâniye tevcîh-i ḥitâb eyledikde ol daği mişlü'l-evvel bu şî'r ile cevâb virir. (204a)

Nazım

وان نزلت يوما فسوف تعود

انا ابن الذي لا ينزل الدهر قدره

فمنهم قيام حولها وقعود⁴⁶⁵

ترى الناس افواجا الى ضوء نارك

⁴⁶⁴ “Ben Mazumilerle Haşimiler arasında boyunların önünde eğildiği kişinin oğluyum. Zül içerisinde olmalarına rağmen ona gelirlir. Onların mallarından ve kanlarından alır.”

Neşir: Cevâbından daği vâlid-i püser ekâbir-i devletden şâhib-i kıadr bir zât-ı kerîm ve mizyâf-ı zü-kıdır oldığımı bilüp şâlişe su'âlinde bu su'da icrâ-yı cevâb ider ki

Nazım

انا ابن من تأتي السحاب لارضه
موسوقة بمحولها لم تأسر
تحدى اليه من نفايس حملها
وانا الذي بيدي حياة الانفس⁴⁶⁶

Neşir: Şâhibü's-şurta bunuñ pezeri daği havâşş-ı etbâ'-ı halîfeden sâkî-i maqbûl oldığımı sem'-i iz'ân ile kabûl ve dördüncüye: “Sen kimiñ oğlusun?” didikde ol daği akrâni gibi böyle cevâb virir.

Nazım

انا ابن من تأتي الوفود لبابه
احشاؤهم من جوع تتوجع
بمضو شباعا ليس فيهم جائع
والجوع ان عاد اليه يرجع⁴⁶⁷

Neşir: Bunuñ daği ebnâ-yı mülûk-ı 'Arab'dan bir cüvân-merdiñ veledi oldığımı intikâl ile veled-i hâmisden istikşâf-ı hâl eyledikde ol daği

Nazım

انا ابن من اللهمام يقطع عامدا
لا يختشي في فعله ان يسأل
وسلاحه في يده مشهورة
ودماء قتلاها عليها تنزل⁴⁶⁸

Neşir: Didikde ğâlibâ bunuñ pezeri daği cellâd-ı hâşş-ı halîfe olmak gerek diyüp şabâha te'hîr ve ferdâsı dîvân tertîb (204b) olunduğda su'başu taqaddüm ve vâkı'a-i şebâneyi 'alâ vuqû'îhi Haccâc'a taqrîr ü beyân ve maqbûsları 'ale't-tertîb ihzâr ve zu'mınca kimleriñ evlâdları oldukların ifâdesinden şoñra Haccâc evlâd-ı merkûmuna ebyâtı i'âdelerin emr idüp ba'de's-semâ' haqîkat-i hâle vâkıf olup ehl-i dîvâna: “Bunlarıñ babaları kimler oldığımı fehm ü idrâk idebildiñiz mi?” hişâbında bi'l-cümle hużzâr-ı meclis: “Bi'z-zat babaları kimlerdir ma'lumumuz olmadı. Lâkin muqtezâ-yı kelâmları tıbaq-ı taqrîr-i şâhibü's-şurta 'ulüvv-i menzilet ü rif'at mekânelerine delâlet ider.” cevâblarında Haccâc: “Sizler daği ebyâtıñ ma'nâ-yı zevkîsine vâşıl olmadıñız.” Bunlar esâfil-i nâs ve evlâd-ı sûkiyyûndan olup evvelkisi haccâm ve şânisi fevvâl ya'ni müdemmesci çârsû aşcısı ve şâlişi saqa ve râbî'i etmekci ve hâmisî kaşşâb evlâdları diyü taqrîrinde cüvânân-ı feşâhât-gûyândan haqîkat-i hâl

⁴⁶⁵ “Ben zamanın değerini düşürmediği bir kimsenin oğluyum. Bir gün değeri düşse bile tekrar onu iade eder. İnsanların gruplar halinde ateşine geldiğini görürsün. O ateşin etrafında bir kısmı ayakta, bir kısmı da oturmaktadır.”

⁴⁶⁶ “Ben ekilmemiş topraklarına yağmur yüklü bulutların geldiği adamın oğluyum. Çok değerli yükünden ona hediye eder. Ben nefislerin hayatının elinde olan kişiyim.”

⁴⁶⁷ “Ben kapısına heyetlerin geldiği kişinin oğluyum. Karınları açlıktan ağrıtmaktadır. Doyarlar ve içlerinde hiç aç kalmaz. Açlık tekrar kendilerine geldiğinde ona dönerler.”

⁴⁶⁸ “Ben bilerek cesur kimse için kesip parçalayan kimsenin oğluyum. Yaptığı işten sorgulanmaktan çekinmez. Elindeki silahı şöhret bulmuştur. Öldürdüklerin kanı üzerlerinden bolca akar.”

istintâk olunduğda her biri babasının şan'at ü hîrfetine muğır ü mu'terif olmalarıyla şağır ü kebir bi'l-cümle huddâr-ı dîvân bu nev-resîde cüvânların 'inde't-taḥaḳḳuḳi'l-mevt seyf-i meslûl-i cellâddan taḥlîş-i rikâb için ḥüsn-i istiḥzâr ü belâgatlerine ve Ḥaccâc'ın daḥi sür'at-i intikâl ü zekâvetine engüşt-ber-dehân-ı ta'accüb olurlar. (205a)

Ba'dehû Ḥaccâc cümleye ḥitâb idüp اعلموا اولادكم الادب فوالله لولا ذلك لضربت اعناقهم
469diyüp nev-cüvânâna 'aṭiyye-i firâvân i'tâsı ile taḥliye-i sebillerinden şoñra bu şî'ri inşâd eylediği mervîdir.

Nazım

يغنيك مضمونه عن النسب

كن ابن من شئت واكتسب ادبا

470 ليس الفتى من يقول كان ابي

ان الفتى من يقول ها انا ذا

Neşir: fâ'tebiru yâ uli'l-ebşâr.

ŞUPARA: Kitâbın bir bölüğü ma'nâsına elif ve bâ idbâresi gâyet meşhûrdur. 'Arabî'de kesr-i hemze ve sükûn-ı dâd ile "iḍbâre" ve Fârisî'de kesr ve medd-i sîn ile "sî-pâre" itlâk olunmağla ikisi daḥi aşıl olmağla lâyıḳdır.

ŞİN: Meşhûr-ı âfâḳ iḳlîm-i vesî'in ismi. Çîn'den mu'arreb olduğu meşhûr-ı kütüb-i mu'teberâtdır. Lâkin Sipâhizâde Muḥammed Çelebi "Evzahu'l-Mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-Büldân ve'l-Memâlik" nâm mü'ellefinde ism-i mevzu' olup mâlik-i evvel-i iḳlîm-i merḳûm Şîn bin Yâfeş bin Nûḥ 'aleyhisselâma nisbet ile tesmiye olunmasını iltizâm eylemiştir. Ḳavlı-i evvelin şîḥhati muḥtâc-ı bürhân olmadığı âşikârdır.

İḳlîm-i merḳûmı şarḳen iki biñ mil miḳdârı baḥr-i oḳyanus ihâta idüp ğarben ba'zen Damâzî tağları ve ba'zen memâlik-i Hind ve cenûben oḳyanus ile Hind'in Siyâm ülkesi ve şimâlen (205b) Hıṭây Tataristan'ının 'âlî tağları ile muḥîṭ olup ṭaraf-ı şimâlde üç yüz mil miḳdâr Bolotur ve Ḳavran tağları miyânında dîvâr ile münsedd ve ol maḥalde mevcûd ebvâb-ı 'adîdeden ğayrı bir maḥalden 'ubûr mümkün degil imiş. Ve vasaṭ-ı iḳlîm-i Çîn'de 'arz-ı beled لب ve âḫir-i iḳlîmde مو derece olup ṭul-i beledi قس dereceden سو dereceye müntehî olur imiş.

İstiṭrâd: İḳlîm-i merḳûma şâh olanlara fağfûr itlâkı meşhûr ve Şînî ve Çînî emti'a-i ğûn-â-ğûna fağfûri ta'bîri sultânî ve şâhî gibi a'lâ dimegi ifâde için nisbet olunması daḥi ma'lûmdur. Fağfûrünüñ ṭarîḳ-i 'ameli "Cihânnümâ"da muḥarrer olduğu üzere şadef ve yumurṭa ḳabuğı ve türâb-ı maḥşûşdan evzân ma'lûmeyî muḥkem saḥḳ ve ḥamîr idüp baṭn-ı arza defn iderler imiş. Yâḥûd ol diyârda mevcûd be-ğâyet

469 "Çocuklarımıza edebiyatı öğretin. Allah'a yemin olsun ki bu (edebiyat bu kişilerse) olmasaydı boyunlarımı vururdum."

470 "Kimin oğlu olursan ol içeriği seni sülalenden müstağni kılacak kadar edebiyatı öğren. Gerçek delikanlı "İşte ben buyum" diyendir. "Babam şöyleydi, babam böyleydi..." diyen delikanlı değildir."

latîf ü sefid bir nev' haceri ba'de's-sahq diyârımızda lule-i duhân türâbını süzdükleri şûret-i ma'lûmede üç havzdan süzüp ba'dehû yine defn iderler imiş.

Maddenîñ ve arzîñ kuvvet ü za'fına nazaran seksen veya yüz sene terk iderler imiş. Qadîmde î'mâl olunan ekşeri mâye-i ecdâd olup eski ma'deniñ nâmı bâkî olmasına sebep tabî'at-ı dehr olan hîle-i ehl-i hîrfet (206a) oldığı âşikârdır. Şahîh eski ma'den olan nesneye üç haşşa tahrîr eylemişlerdir. Evveli derûnuna vaz' olunan şey-i mühevveşiñ fi'l-hâl dürdi esfele rûsûb ile şâf olması şânîsi isti'mâl ile halel-pezîr olmayup derûnundan ekl ü şûrb ziyâde-i 'aqla sebep olması ve şâlişi elmâsdan gayrı bir nesne te'sîr eylemeyüp her ne kadar gâliż olsa şemse veyâ şem'e toğrı derûnundan bakıldıkda bîrûnunda olan nuķûş zâhir ü âşikâr olması bunlardan mâ'ada muvâfık-ı mizâcımız bilâ-zarf nûş-ı kahve olmağla her ne kadar derûnuna vaz' olunan kahve germ olsa aħz olundukda ihrâķ-ı dest eylemeyüp bîrûnunda suhûnet-i cüz'î hiss olunmadığı beher ân tecrübe-kerdemizdir.

ĤARFÜ'D-ĤÂDÜ'L-MU'CEME

ĤIZMÂN: Ekber ya'ni be-gâyet büyük qal'aya beñzer ma'nâsına "ĥizmân herif" isti'mâli ma'rûfdur. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb kesr-i dâl ile "ĥiz-mân"dan gâlaķ olup 'Arabî'si zamm-ı mîm ile "müsilü'l-qal'a" olur. Cüz'-i evveli kesr-i dâl ve sükûn-ı zâ ile qal'a ma'nâsına oldığı dizdâr taşhîhimizde mürûr eyledi. Ve mân daħi beñzeyici ma'nâsına mâsten lafzından ism-i fâ'il olmağla ma'nâ-yı terkibîsi qal'aya beñzeyici dimegi ifâde ider.

ĤIFDA': (206b) Qurıbağa didikleri hayvân-ı ma'rûfuñ ismi. Kesr-i dâd ve dâl ve sükûn-ı fâ ile ĥifdî' efşah olup 'inde'l-ba'z müsta'mel şûret-i merdûd ve qalil oldığı dîbâce-i risâlede beyân olunmuş idi. Fârisî'de fetħ-i cîm-i 'Acemiyye ve sükûn-ı ĥayn ile "cağz" dirler.

ĤAFR: Ya'ni İbrâhim Ĥalebî merħûmuñ "Münyetü'l-Muşalli" şerħinde vesâ'ir kütüb-i fıķhiyyeniñ baħş-i ĥaslde îrâd eyledikleri ĥadîs-i Ümm-i Seleme'de vâķi' ĥafr fetħ-i dâd ve sükûn-ı fâ ile şâyî'dir. 'Arabî'de örülmüş saç ma'nâsına ya zamm-teyn veya zamm-ı evvel ve sükûn-ı şânî ile "ĥufur"dan gâlaķ olup Fârisî'de muṭlaķa eñse şacı ma'nâsına medd-i fâ ile "ferħâl" dirler.

Kütüb-i fıķhiyyede kışşa-i Ümm-i Seleme bu şûretde tafşîl-kerde-i fuķehâ-yı kirâmdır ki ĥazret-i resûl-i ekrem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellemden Ümm-i Seleme ⁴⁷¹ افأنقضه في غسل الجنابة diyü su'al eylemişler. Ya'ni: "Ben bir 'avretim ki başımıñ örülmüş saçını bend iderim. Pes ĥasl-i cenâbetde anı çözeyim mi?" demiş. Şâhib-i şerî'at 'aleyhi efdalü't-taħiyye efendimiz لا انما يكفيك ان تحثي على رأسك ⁴⁷² ثلثات حثيات ثم تفيضين عليك الماء فتطهرين buyurmuşlar. Ya'ni: "Saçlarını çözme ancak saña üç

⁴⁷¹ "Ben saçları örgülü bir kadının. Gusül abdesti alırken örgülerimi çözeyim mi?"

⁴⁷² "Hayır. Ancak üç defa avuç dolusu başına dökmek yeter. Sonra da üzerine su dök temizlenmiş olursun."

def'a el ʔolusı mâ' başına dökmek kifâyet ider. Şoñra mâ'yı (207a) üzeriñe dök tâhir olursun.” buyurmuşlar. Ammâ zamânemiz nisvânınıñ mübtelâ oldukları örölmemiş saçlarınıñ eşnâsına âbîñ işâli farz olduğı muşarrahdır.

ŽAMİĞ: Ekşer eşcârdan sakız gibi seyelân ve ba'dehû münce mid olan şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de feth-i şâd-ı mühmele ve sükûn-ı mîm ile “şamğ”dan ğalağ olup Fârisî'de kesr-i zâ ve râ ve sükûn-ı nûn ve âhîrde cîm-i 'Arabiyye ile “zirinc” dirler.

ŽİYÂFET: Konukluk ya'ni misâfir için tedârik olunan eṭ'ime ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i hemze ile “izâfet”den ğalağ olup Fârisî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı hâ ile “mihmânî” dirler. Ve kesr-i đâd ile ziyâfet konuk olmak ma'nâsını ifâde eylediği ma'lûm lâkin “zîkr-i sebab irâde-i müsebbeb” kabîlinden mecâzen mihmanlığı zîkr ve ʔa'âmı irâde ve kesret-i isti'mâl ile hağkîkat derecesinde ziyâfet-i ʔa'âma 'alem olmuşdur.

İstiṭrâd: Lisân-ı 'Arab'da ittisâ' olduğına mebnî cem'-i mihmân ile ihrâc-ı hân olunmanıñ ma'âni-i 'adîdesi vardır. Evvelen ancak üns ü ülfet ve mülâkât ü şoḥbet için tertîb olunan ʔa'âma feth-i mîm ile “me'debe” dirler. Žamm veya feth-i dâl lügatdir. Ve şâniyen 'urs ya'ni tezevvüc cem'iyyetinde olan ʔa'âma feth-i vâv ve kesr ve medd-i lâm ile “velîme” ve şâlişen ʔulû'-ı evlâdda olana (207b) žamm-ı hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı râ ile “hurs” ve râbi'an vağt-i ğitânda ya'ni sünnet düğününde olana kesr-i hemze ve sükûn-ı 'ayn ile i'zâr ve hâmisen binâ ya'ni ev yapmakda ve hâne şatun almakda olana feth-i vâv ve râ ve kesr ve medd-i kâf ile “vekîre” ve sâdisen kudûm ya'ni ʔaşradan gelindikde ki beldemizde müte'ârif ğuccâc-ı müslimeniñ vuşûllerinde tehniye diyü eyledikleri cem'iyyete feth-i nûn ve ğayn ve kesr ve medd-i kâf ve yâ ile nekîğa ve sâbi'an bir âdemiñ evlâdı olduğda sekizinci ğünü olan cem'iyyet ü ʔa'âma feth-i 'ayn ve kesr ve medd-i kâf ile “akîğa” ve şâminen ğafazanallâhu te'âlâ ve iyyâküm meşâ'ibden birine ibtilâda tertîb olan ʔa'âma žamm-ı vâv ve kesr ve medd-i đâd ile “vuğîme” dirler.

Fâ'ide: Sünen-i nebeviyye-i 'aleyhi efdâlüt-taḥiyyeden ekşer nâsiñ ğâfil oldukları 'akîğa kurbânı 'ale't-tafsîl taḥrîr olması münâsib be-maḥal olmağla zikre mübâderet olundu. 'Akîğa lügatde meşğûğa ve mağtu'a ma'nâsınadır. Ve dağı şabîniñ ğîn-i vilâdetinde re'sinde bulunan saçdır. Ve 'örf-i şer'de vilâdetiñ yevm-i sâbi'inde zebḥ olunan kurbândır. Zebḥ ü şakğ olduğundan yâḥûd ol ğünde re's-i şabîde bulunan saç terâş olduğundan zebḥa-i mezkûre 'akîğa Ḥasan Başri ve ehl-i (208a) zâhir 'indlerinde vâcibdir. Vâlideyni terk ile âşim olurlar. Ḥatta İbn-i Ḥazm kavli üzere farzdır. Kudretleri var ise ğâkim vâlideynine cebr idüp zebḥ itdirir. Ve İmâm-ı Mâlik ve Şâfi'i ve Aḥmed bin Ḥanbel ve Ebû Şevr ve İşak ḡahimehumullâhu te'âlâ mezheplerinde sünnet-i mü'ekkededir. Ve Aḥmed bin Ḥanbel buyururlar ki: “Şümün-i kurbânı fuğarâya taşadduğ iderler ise kifâyet ider. Lâkin zebḥ-i kurbân efdâldir. Ve İmâm Mâlik buyururlar ki şaḥâbe-i kirâm ve tâbi'in-i 'izâm rağiyallâhu te'âlâ 'anhüm ecma'in ğazerâtı 'indlerinde mesnûn

oldığında ihtilâf yokdur.” Ve Yahyâ bin Sa’îd buyurur ki: “Şahâbe ve tâbi’inden bunca nâs gördüm evlâd-ı zükûr u inâşdan ‘aķîķayı terk itmezler idi.”. Ve ibn-i Münzir buyurur ki: “‘Abdullâh bin ‘Abbâs ve ‘Abdullâh bin ‘Ömer ve ‘Âyişe-i şiddîķa ve Fâtımatü’z-Zehrâ rıdvanullâhi te’âlâ ‘aleyhim ecma’in hâzerâtı bu re’y-i mezkûr üzere idiler. Ammâ e’imme-i hanefiyyeden İmâm Muhammed bin Hasan tetavvu’dur, ve nâs evâ’il-i İslâm’da iderler idi. Şoñra uğhiyye vâcib olup ‘aķîķa neş olundu.” buyurmuşlar. Ve İmâm Ebû Hanîfe’den rahimehullâhu te’âlâ: “Bid’atdır.” diyü bir kavl nakl olundu. Lâkin ‘allâme-i ‘Aynî rahimellâhu te’âlâ şerh-i Buĥârî’de buyurur ki: “Kavl-i mezkûr ĥazret-i İmâm-ı Hüâmâm ĥaķķında iftirâ-i maĥzıdır. Ĥâşâ ki bu miķdâr edille-i şer’iyye (208b) var iken bid’atdır diye belki âniñ ‘inde müsteĥabâtdan olup sünen-i mü’ekkededen degüldür. Zîrâ mervîdir ki resûl-i ekrem şallallâhu te’âlâ ‘aleyhi vesellem ĥazretlerine ‘aķîķadan su’âl olunduķda من احب ان ينسك⁴⁷³ buyurmuşlar. Ya’ni her kim veledinden ĥurban zebĥ itmek ister ise itsün. Erkek oĥlancıkdan biri birine beñzer iki ĥoyundur. Ve ĥızdan bir ĥoyundur.” Bu ĥadış-i şerîfde veled şâĥibiniñ irâdesine ihâle olunmaĥla istiĥbâb fehm olunmuşdur.

Cumhûr-ı ‘ulemâniñ delilleri olur ki ĥadış-i şâĥîĥde vârid olmuşdur ki الغلام⁴⁷⁴ ya’ni erkek oĥlancık ‘aķîķası muķâbilinde merĥündür. ‘Aķîķası yedinci ĥünüde zebĥ olup ve ma’sûmuñ saçı terâş olup ismi vaż olunur. ‘Aķîķası muķâbilinde merĥündür, demek veled rehine vaż olunmuş mal gibi olup şâĥibi âniñla intifâ‘ idemez, ‘aķîķasın zebĥ itmedikçe dikedir.

Ba’z muĥaddisîn buyurdular ki: “Ma’sûmuñ emşâline ĥâşıl olan neşv ü nemâ ve ĥüsn-i bahâ ĥâşıl olmaz. ‘Aķîķası zebĥ olunmadıkça ve ba’z muĥaddisîn daĥi buyurdular ki: “Vâlideyn veledleriniñ dünyâda menfa’atin (209a) ve âĥiretde şefâ’atin bulamazlar, ‘aķîķasını zebĥ itmedikçe.” dikedir. Ve bu ma’nâ İmâm Aĥmed Ĥanbel’den menķüldür. Ve İmâm Buĥârî rahimehullâhu te’âlâ Salmân bin ‘Âmirü’l-d-Ĥabbî rağiyallâhu te’âlâ ‘anĥdan bu ĥadış-i şâĥîĥi taĥric itmişdir مع الغلام⁴⁷⁵ ya’ni erkek oĥlancık ile berâber ‘aķîķa vardır. Âniñĥün dem-i ĥurbânı irâķa idüp re’sinde olan saçını ol ĥünde terâş idiñ ve bunlarıñ emşâli niķe eĥâdis-i şâĥîĥa vardır.

E’imme-i kirâmdan ba’zılar vücûba ve ba’zılar mesnûniyyete ve ba’zılar istiĥbâba ĥaml buyurdular. Sebeb-i ihtilâfları ‘ilm-i uşûle vâķıf olanlarıñ ma’lûmudur. Ĥafî olmaya ki ‘aķîķaya müte’allik ba’zı eĥâdis-i şerîfelerde yalnız evlâd-ı zükûr mezkûr olduğundan ba’zı fuķahâ ĥâzerâtı inâş için ‘aķîķa olmadığına

⁴⁷³ “Kim çocuĥu için ĥurban kesmek isterse, erkek çocuk için iki koyun ve kız çocuk için bir koyun. kessin.”

⁴⁷⁴ “Erkek çocuk akikası karşıĥında rehin edilmiştir. Akikası yedinci ĥünü kesilir, saçı traş edilir ve ismi konur.”

⁴⁷⁵ “Çocuk için akika gerekir. Onun içi kan akıtmak suretiyle ondan eziyeti uzaklaştırım.”

zâhib oldılar. Ammâ cumhûr-ı fuķahâ cümlesinde vardır, diyü hüküm eylediler. Ve aşveb olan dağı bu mezhebdir. Zîrâ ‘umûm üzere lafz-ı veled ile niçe eĥâdîş vârid olup ve niçesinde zıkr-i evlâd-ı inâş dağı taşrîh buyurulmuştur. Ve beyne'l-cumhûr dağı ihtilâf vâkı‘ olup bir tâ'ife zükûr u inâşda ‘aķıķa yalnız bir ‘adeddir, didiler. Ve bir tâ'ife inâşda bir ve zükûrda ikidir, didiler.

Bu kavı-i ĥaķ olmaķ eıyaķ ü eĥaķķdır. Bu dağı pûşide (209b) degildir ki lafz-ı ĥadîş-i şerîf evvelde şatân ve şat vâkı‘ olmağla ba‘zı fuķahâ ‘aķıķa koyuna maĥşûşdur, buyurdular. Ĥatta şâfi‘iyyeden İmâm Nedîcîni: “Benim ‘indimde ĥayrısı kifâyet itmez.” buyurdu. Ammâ cumhûr-ı fuķahâ ‘indlerinde maĥz ve ĥanem ve ibl ve baķar cinslerinden ‘umûmen câ'izdir. Ve sinn ü selâmet cihetleri ile uğhiyyede mu‘teber olan şurûţ bunda dağı mu‘teber ve anda efdal olan bunda dağı efdal ve ĥayr-ı câ'iz olan bunda dağı ĥayr-ı câ'izdir. Ve ba‘zı ‘ulemâ maķşûd irâķa-i demdir. Ducâc ve ‘uşfûr dağı câ'izdir, didiler. Lâkin kavı-i müzeyyifdir. Bu dağı mestûr olmaya ki ‘aķıķanıñ efdal-i evķâtı vilâdetiñ yedinci günüdür. Ve vilâdet nehârda vâkı‘ oldu ise ol gün maĥşûb degildir. Ammâ leylde yâĥûd ba‘de't-ţulû‘ il-fecr ve ķable't-ţulû‘ iş-sems vâkı‘ oldu ise nehârı maĥşûb olur.

İmâm Mâlik ve İmâm Şâfi‘i rahmetullâhi ‘aleyhümâ böyle naşş idüp sâ'ir e'immeden muĥâlefet naķl olunmamışdır. Eger yedinci günde mâni‘-i tahaķķuķ ider ise on dördüncü gündür. Ol dağı olmaz ise yirmi birinci gündür. Ve yevm-i sâbi‘den evvel ider ise ‘aķıķa olmaz. Ve yirmi birinci günü dağı imrâr ider ise ķazâsı mümkün olmaz. Ancak İmâm Râfi‘i rahimehullâhu te‘âlâ buyurur ki: “Egerçi evķât-i mezbûra efdaldır. Lâkin yevm-i vilâdetinden hengâm-ı bulûĥına deĥin ‘aķıķa şaĥîĥ olur. (210a) Ba‘de'l-bulûĥ vâlideynden sâķıt olup ihrâz-ı fazîlet itmemiş olurlar. Ammâ kendü nefisinden ba‘de'l-bulûĥ zebĥ-i ‘aķıķa ķılmaķ gerekdir. Zîrâ resûl-i ekrem şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi vesellem efendimiz ĥazretleri nefis-i nefis-i ‘âlîlerinden zuhûr-ı nübüvvedten soñra zebĥ-i ‘aķıķa buyurmuşlar. Egerçi cedd-i emcedleri ‘Abdülmuttalib vilâdet-i pür-meymeneleriniñ yedinci gününde ‘aķıķaları olmaķ üzere bir şütür zebĥ ve Ķureyşe it‘âm ü ziyâfet itdikleri ba‘z kütübde me'sûrdur. Ammâ zamân-ı câhiliyyetde olduğundan ba‘de'l-bi‘se ķazâ buyurmuşlar. Bu dağı setîr olmaya ki ‘aķıķadan murâd ĥazret-i İsmâ‘il ‘aleyhi't-taĥiyyetü ve't-tebcîl için keş-i behiştî fedâ ķılındığı gibi kişi evlâdınıñ şîĥhat ü selâmeti ve devâm-ı ‘ömr ü ‘âfiyeti için rızâ'en-lillâĥ ķurbânını fedâ ķılmaķdır. Binâ-berîn gerekdir ki ĥîn-i zebĥde bu du‘âyı okuyalar اللهم هذه عتيقة فلان بن فلان دمها بدمه وعظمها بعظمه وجلدها بجلده وشعرها بشعره اللهم اجعلها فاء
476 لا بني فلان من النار Ya‘ni: “Yâ Rabb! Bu zebîĥa ma‘lûm-ı ulûhiyyetiñdir. Fülân bin fülânıñ ‘aķıķasıdır. Du‘âda fülân bin fülân yerine ma‘şûmuñ ve pezeriniñ isimlerin zıkr ide. Yâ Rabb bu ‘aķıķanıñ ķanı ma‘şûmuñ ķanına ve laĥmı laĥmına ve kemüĥi kemüĥine ve derisi derisine ve ķılları ķıllarına bedel ve fedâ olsun. Yâ Rabb bu

⁴⁷⁶ “Ey Allah'ım bu falan oğlu falanın akikasıdır. Bu akikanın kanı çocuğunkanına, eti etine, kemiği kemiğine, derisi derisine ve kılları kıllarına bedel olarak feda olsun. Allahım bu akikayı çocuğum için ateşten kurtuluş vesilesi kıl.”

zebîhayı benim oğlum fülân için nârdan fedâ kıilup cesedine (210b) nârı harâm kıl. Bu daği âdâb-ı ‘aķıkadandır ki zebâyiğ-i sâ'ire gibi mefâsıl ü a'zâsı kesr olunmayup her mafşalı biri birinden sühûlet ile tefrîķ olunup bu ıarîķ ile ma'sûmuñ vücûdı inkisâr ü ħalel ve emrâz ü 'ilelden maşûn kıılınmağa tevessül ü tefe'ül oluna. Ba'dehû bir ayağı budı ile berâber ķable't-ıtabğ ebe ķadına i'tâ oluna ve bâķisi tabğ olunup fuķarâ ve aġniyâdan murâd itdigine i'tâm ide. Vâlideyni ve 'iyâl ü evlâdları daği ekl eylemeleri câ'izdir. Ve ķable't-ıtabğ istedikleri maħallere taķsım daği câ'izdir. Lâkin efdali tabğ ü i'tâm olup ħulviyyât ile tabğ daği efdaldır. Ma'sûmuñ 'ömri lezzet ü ħalâvet ile gûzerân olmağa sebebdır." dimişler.

Bu daği âdâb-ı 'aķıkadandır ki yevm-i 'aķıkada veled eger zükûrdan ise saçını tamâmen terâş idüp vezni miķdârı gümüş taşadduķ ideler. İmâm Tirmîzî raħimeħullâhu te'âlâ emîrül-mü'minîn 'Ali bin Ebî Tâlib kerremallâhu te'âlâ veħeh ħazretlerinden rivâyet ider ki ħazret-i imâm Ĥasan rağiyallâhu te'âlâ 'anh ķadem-nihâde-i gehvâre-i vücûd olduķda resûl-i ekrem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem bir koyun ile 'aķıķasın idüp Fâtımatü'z-Zehrâ rağiyallâhu te'âlâ 'anhâya buyurmuşlar ki ⁴⁷⁷ يا فاطمة احلقي رأسه وتصدقي بزينة شعره فضة "Yâ Fâtıma re'sini terâş ve şa'r-ı re'si vezninde gümüş taşadduķ eyle. Şoñra emr-i şerîfleri üzere vezn eylediler iki dirhem yâĥûd iki dirhemden (211a) bir miķdâr ziyâde gelmiş ol miķdar gümüş taşadduķ buyurmuşlar. Ve ħalk-ı re's eĥâdîş-i keşîrede şarîħan ve kinâyeten vâķi' olmuşdur. Ammâ ekşer 'ulemâ zükûra maħşûşdur." buyurmuşlar. Ĥatta İmâm Mâverdi inâşda mekrûħ olduġına zâħib olmuşlardır. Ve ba'zı 'ulemâ' inâşda daği ħalk-ı re's mesnûndur. Zîrâ ba'zı eĥâdîş-i şerîfeler 'umûm üzere vârid oldu buyurmuşlardır. Ve ba'zı muħaddisîn bu ķavli tercîħ buyurmuşlardır. Vallâhu te'âlâ a'lem.

ZÂ'YATÜ'L- LEBENE Fİ'Ş-ŞAYF: Fevt-i fırsat iden recül ħaķķında ħarb olunan meşel-i meşhûr. Tâ-i ħiĥâb müzekker-i meftûħa ile maķlûben müsta'meldir. 'Arabî'de tâ-i ħiĥâb mü'ennes-i meksûre ile 'alâ-mâ ħüve'l-meşhûr aşıl vaz'ına nazaran "eş-şayf u zay'atü'l-leben"den ġalatdır. Ma'lûm-ı ülu'n-nuhâdır ki emşâl-i 'Arabiyye aşl-ı şudûrı üzere bilâ-taġyîr isti'mâl olunur.

Meşel-i merkûmda müzekker ü mü'ennes ve teşniye ve cem' her kimlere ħiĥâb olunur ise cümlesinde kesr-i tâ ile "zay'âti" lâzımdır. Mevrid-i meşeli Aħmed Meydânî "Mecma'il-Emsâl" nâm mü'ellefinde bu şûretde tafşıl ü beyân ider ki: "Küberâ-yı 'Arab'dan şervet ü yesâr ile ma'rûf sâl-dîde ve nâ-tüvân 'Amr bin 'Amr bin 'Udes nev-resîde ve ħaşnâ (211b) ve nâdire-i devrân Daħtanûs bint-i Lakîķ bin Zirâre nâm bir duĥteri tezevvücünde maĥmağ-ı enzâr-ı nisvân mu'âmele-i zevciyyet nümâyan olmadıġından beynlerinde 'adem-i ħüsn-i ülfete mebnî ħalâķ ile irĥâ-yı 'inân ider. Zen-i mekkâre daği ba'de inķizâe'l-'idde hem-sinn ve hem-ħüsnî bir cüvân-ı 'uşfûr ser-mâyeye çift olup ħüsn-i zindeġânîde iken tab'ı süte meyl idüp zevc-i evveli 'Amr'ın mevâşi-i maħlûbesi vefir olduġına mebnî bir resûl irsâli ile bir

⁴⁷⁷ "Ya Fatıma! Saçını traş et ve saçının aġırlıġı kadar gümüşü sadaka olarak ver."

miğdar leben talebinde ‘Amr: “Fi’ş-şayf zayyatü'l-leben” diyü cevâb virüp mürsel tehî-dest ‘avdet ve kelâm-ı ‘Amr’ı ifâde eyledikde Dahtanûs daği iki elini zevce-i şâbbiñ omuzuna vaż‘ ve ⁴⁷⁸ وهذه خیر و مدقة diyü cevâb virir.

‘Amr’iñ ta’rîz ve kinâyeyi şayfa taşşîşinde iki vech naql olunmuşdur. Evveli vaqt-i talâk zamân-ı merķûma teşâdüfi şânîsi mevâşîniñ taħlıbi şayfda olmasdır. Lâkin şâhib-i Kâmûs Fîrûzâbâdî meşel-i muħarrerîñ kesr-i tâ ile isti’mâl ve mevrîdini ba’de’l-beyân feth-i tâniñ şıħhatini bu şûretde iltizâm ider ki Esved bin Hürmüz zevcesi bî-inşâf ve merdüm-âzârdan bî-zâr olup taħlîk ider. Ve kendü kabîlesinden bir duħter-i cemîle tezevvücünde nisvânîñ mübtelâ (212a) oldukları eţvâr-ı nâ-hemvârda evvelkiye rahmet okudmasından yine zevce-i muħaddemine biñ cân ile tâlib olup irsâl-i ħaberde zen-i merķûm bu beyit ile cevâb virmiş.

Beyit

اتركتني اذا علقك ابيض كالشطن انشأت تطلب وصلنا في الصيف ضيبت اللبن ⁴⁷⁹

Meşel-i merķûmuñ kıdemine nazaran zen-i mezbûra beyt-i muħarrerî tażmînen inşâ vü inşâd eylemiş ise yine ġalağdan sâlim olmayacağı âşikârdır.

ĤARFÛ’Ŧ-ŦÂÎ’L-MÛHMELE

ŦAŞ: Ma’den-i ma’rûf u meşhûruñ ismi. Çağatâyî’de medd-i tâ ile “tâş”dan ġalağ olup ‘Arabî’de fethateyn ile “ħacer” ve Fârisî’de feth-i sîn ve sükûn-ı nûn ve âħirde kâf-ı ‘Acemiyye ile “seng” dirler.

İstihrâd: Zebân-ı Fârisî’de medd-i tâ ile “tâş” ma’nâ-yı muħârenet ile edât-ı şirketdir. Meşelâ ħâce şerîklerine ħâce-tâş ve iki kimesne bir zümreden olsa ħayltâş ve bir anadan olan evlâda ħarîntâş ve bunlar emşâli.

ŦÂĖ: Şahrâ ve vâdi zıddı emâkin-i ma’rûfeniñ ismi. Çağatâyî’de yine evvelde tâ ile “tâğ”dan ġalağ olup ‘Arabî’de fethateyn ile “cebel” ve Fârisî’de zamm-ı kâf-ı ‘Arabîyye ve izħâr-ı hâ ile “kûh” dirler. Ĥafî olmaya ki aşl-ı lisân-ı Türki (212b) olan zebân-ı Çağatâyî’de vâki’ tâ-i meksûreleri zamânemiz lisânına nağilde dâla tebdîl eyledikleri gibi ekşeri tâ-i memdûde ve meftûħaları daği Ŧa’ya tebdîl ile isti’mâl eylemişlerdir.

ŦAVĤÂNE: Selâtn-i ‘izâm rahîmehumullâhi’l-melikü’l-‘allâm ħazerâtınıñ bîmârân-ı bî-kesâna tedbîr ü tedâvî içün binâ buyurdukları emâkin-i ma’rûfeleriñ ismi. Fârisî’de kesr ve medd-i bâ ile “bîmâr-ħâne” olup ‘Arabî’de medd-i dâl ile “dârü’ş-şifâ” dirler. Meşhûr olduğı üzere Ŧav-ħâneniñ aşlı tâb-ħânedir. İltizâmı tevcîh-i ba’ide muħtâc olur. Zîrâ tâb-ħâne iki cüz’den mürekkeb olduğı âşikârdır. Eger tâb be-ma’nâ ziyâ mülâħaza olunur ise ekşer erbâb-ı luğatiñ iltizâm eyledikleri cümle eţrâfı billûr camlı

⁴⁷⁸ “Bu hayırlıdır ve sulandırılmıştır.”

⁴⁷⁹ “Beyaz kuyu ipi gibi (diğer kadına) bağlandığımda beni terkettin. Şimdi de bir araya gelmemizi istiyorsun. Yazın süt kaybolur.”

her cânibinden derûnuna ziyâ-i âfitâb duhûl iden hâne-i ‘âlî ma’nâsına olur. Ve “Ferheng-i Maḥmûdî”de muḥarrer oldığı üzere tâb bi-ma’nâ ḥarâret iltizâm olunur ise hammâm ve ḳablucâ emşâli şıcaḳ maḥaller dimek olur. Eger tâb-hâne-i merkûmdan müste‘âr yaz evi mülâḥaza olunup kârbân-serây ya’ni gâyet kebîr ve kâr-gîr hânlarıñ yaz menzilgâhına teşbîhen tevcîhi iltizâm olunur ise derece-i bu’dı ma’lûmdur. Lâkin tâb be-ma’nâ kuvvet mülâḥazasında tevcîh mümkün olur. Ammâ mecânîn (213a) ḥabs eyledikleri maḥale dârü’s-şifâ’ ve bîmâr-hâne ıtlâkı tefe’ülen olduğu âşikârdır.

ṬÂVÛS: Düm ve bâli münakḳaş tayr-ı meşhûruñ ismi. Vâveyn ile tahrîr olunur. Kitâbetde Dâvûd gibi vâv-ı vâhid ile “ṭâvus”dan ḥaṭṭen gâlaṭ olup ‘Arabî ve Fârisî yine Türkî gibi ṭâvus müsta’meldir. Ya’ni lafz-ı merkûm elsine-i şelâsede müsterekdir. Ḥafî degildir ki ismeyn-i muḥarrereyn emşâlinde vâveyn cem‘ olduğda istihfâfen biri ḳayd olunmaz. Lâkin zû gibizû’ya teşbîh ve iltibâs vâkı‘ olacaḳ elfâzda tahrîri lâzımdır.

ṬABERZED: Sefercel vezninde ma’rûf nebât şekeriniñ ism-i ‘Arabî’si olup Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb feth-i tâ ve bâ ve sükûn-ı râ ile “teberzed”den mu’arrebdir. Teber balṭa ma’nâsına ma’rûf ve zed zeden maşdarından şîga-i mâzî olmaḡla sükker-i merkûmuñ kemâl-i şalâbetinden kinâyeten “balṭa anı kırdı” dimeḡi ifâde ider. Ba’de’t-ta’rîb âḥirde dâl-ı mühmele veya nûn ile ṭeber-zed ve ṭeber-zen daḡı luḡatdır.

İstiṭrâd: Ṭeber-zed egerçi nebât şekerine isim olmuşdur. Lâkin ṭeber-zediñ medlûli sükker-i âḥer olduğu tafşîl-i âti’l-beyândan münfehim olur. Evvelen ḳamışdan iḥrâc için maḥşûş şeker ocaḡında ṭabḥ ile mün’aḳid olmuş ‘uşâresine (213b) sükker-i aḥmer dirler. Ve şâniyen ṭencere derûnunda ṭabḥ ve taşfiye olunup bir zarfa izâbe olunana Süleymânî dirler. Ve şâlîşen ṭabḥ ile şanavberî ḳâlebe ifrâḡda fânîz dirler ki diyârımızda kelle şekeri diyü meşhûrdur. Ve bu ṭabḥda ihtimâm ü diḳḳât ve mübâlaḡa olunur ise ḳand-ı mükerrer dirler. Yine bu ṭabḥda ṭarafeyni müsâvî mustaṭîl ḳâlebe ifrâḡ olunur ise ḳalem şekeri dirler. Ve râbî’an ṭabḥ ve taşfiyeden soñra şîşeye dökülür ise nebât-ı ḳazzâz dirler. Eger bu ṭabḥda âb izâfe olunup mün’aḳid olunca kefçe ile biri birine ziyâde uraraḳ uzun iplikler gibi olan ṭabḥa fânîz-i ḥızâî ve fânîz-i sencerî dirler. Aşıl ṭeber-zed muḥarrer olan ṭabḥ-ı şâlîşde şekeriñ ‘öşri ḳadar leben-i ḥâliş ve ṭarı izâfesi ile mün’aḳid olan ḳısmına dirler.

ṬOPUZ: Âlet-i ḥarb-i ma’rûfeniñ ismi. ‘Arabî’de feth-i dâl ve teşdîd ve zamm-ı bâ ile “debbûs”dan gâlaṭ olup Fârisî’de feth-i sîn ve sükûn-ı râ ve medd-i bâ-i ‘Acemiyye ile “serpâs” dirler.

ṬARABULUS: Şâm sâhilinde ve maḡrib diyârında vâkı‘ beldeteyn-i ma’rûfeteyniñ isimleri. ‘Arabî’de feth-i hemze ve sükûn-ı tâ ile “Aṭrablus” dan gâlaṭ olduğu Sipâhizâde Meḥmed Çelebi’niñ “Evzâḥu’l-Mesâlik ilâ Ma’rifeti’l-Büldân ve’l-Memâlik” nâm mü’ellefinde (214a) muşarraḥdır. Lâkin “Ḳâmûs”da terdîd ile tahrîr olmasından evveli hemze olan Şâm Aṭrablusı olmaḳ münfehimdir. Aṭrablus-ı Şâm’ıñ

ṭûl-ı beledi مط ve ‘arızı لد derecedir. Ve Aṭrablus-ı mağribiñ ṭûlı له ve ‘arızı لب ل derece ve daḳîḳadır.

ṬRABZON: Baḥr-i siyâhiñ Anaṭolı cânibinde vâḳi‘ belde-i meşhûreniñ ismi. Ânifen zıkrı mürûr iden Sipâhizâde risâlesinde fetḥ-i ṭâ ve medd-i râ ile “Ṭarâbzon”dan ğalaṭ olup bunuñ daḥi aşlı Ṭarabzende oldığı muḥarrerdır. Belde-i merḳûmeniñ ṭûlı عرط ve ‘arızı مای derece ve daḳîḳadır.

ṬARAḲ: İnsan ve ḥayvânıñ mûyını tanzîm için isti‘mâl olunan şey'-i ma‘rûfuñ ismi. Mârrü'z-zıkrı tebdîl-i tâ-i meftûḥaya mülḥaḳen Çağatâyî'de fetḥ-i tâ ile “tarak”dan ğalaṭ olup ‘Arabî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı şîn ile “muşṭ” ve Fârisî'de medd-i şîn ile “şâne” dirler.

ṬASA: Melâlet ve ğam-nâk olmaḳ ya‘ni ṭabî‘at şıḳılmaḳ ma‘nâsına müsta‘meldir. Fârisî'de medd-i tâ ile “tâsa”dan ğalaṭ olup ‘Arabî'de zamm-ı ğayn ve teşdîd-i şâd ile “ğuşşa” dirler.

ṬALÂḲ-I RİC‘Î: İddet-i muṭallâḳa münḳaziyye olmadan ric‘at mümkün olan ṭalâḳ-ı ma‘rûfuñ ismi. Kesr-i râ ile müsta‘meldir. ‘Arabî'de fetḥ-i râ ve sükûn-ı cîm ile (214b) “ṭalâḳ-ı rec‘î” efşahdır.

İstiṭrâd: Ṭalâḳ iki şûretdir. Biri muḥarrer olan ric‘î ve diğeri mürâca‘at mümkün olmayup nikâḥa muḥtâc olandır ki bâyin ta‘bîr olunur. İkisiniñ elfâz ve şuveri lâ-yuḥşâ olmağla irâde idenler kütüb-i fıkhiyyeye mürâca‘at buyursunlar. Bu daḥi mestûr olmaya ki ṭalâḳ luğatde muṭlaḳa ref‘-i ḳayda dirler. Ammâ ıştîlâḥ-ı ehl-i şer‘de nikâḥ ile şer‘an şâbit olan ḳaydı ref‘e ıtlâḳ iderler. Ya‘ni nikâḥı çözmek ma‘nâsına müsta‘meldir. Ve ıştîlâḥda ef‘âl ve şer‘de tef‘îl bâbından “fûlân zevcesini ıtlâḳ eylemiş” kelâmı ğalâṭ oldığı ma‘lûmlarıdır. Bu daḥi pûşîde olmaya ki ṭalâḳ üç nev‘dir. Evveline “aḥsen” dirler ki derûnunda vaṭy olmayan ṭuhr-ı mer‘ede bir ṭalâḳ vâḳi‘ ola. Şânisine “ḥüsn” dirler ki ğayr-ı mevṭû‘aya ya‘ni zevce-i ğayr-ı medḥûl-bahâya bir ṭalâḳ ve mevṭû‘a ya‘ni medḥûl-i bahâya üç def‘a ṭâhir olduğca birer ṭalâḳ vâḳi‘ ola. Şâlisine bed‘î dirler ki vaḳt-i ṭuhrda bir def‘a veya def‘ateynde üç veya iki ṭalâḳ vâḳi‘ ola. Veyâḥûd derûnunda vaṭy' vâḳi‘ olan ṭuhrda veya vaḳt-i ḥayz-ı mevṭû‘ada bir ṭalâḳ (215a) vâḳi‘ ola.

ṬİLİSİM: Yalandan tertîb olunmuş ma‘rûf nesneleriñ ismi. Kesr-i ṭâ ve lâm ile müsta‘meldir. ‘Arabî'de aşlı fetḥ-i ṭâ ve kesr-i lâm ve sükûn-ı sîn ile “ṭalîsm” olup ba‘de't-ta‘cîm Türki‘de isti‘mâli gibi zebân-zeddir.

ṬALYESÂN: İmâmeniñ aşâğı irsâl olunan ucı ma‘nâsına taḳdîm-i lâm ve te‘ḥîr-i yâ ile müsta‘meldir. Fârisî'de medd-i tâ ve kesr-i lâm ile “tâlisâ”niñ mu‘arrebî şâl vesâir nesnelere câr gibi ekşer eyyâm-ı şitâda örtülenen şevb ma‘nâsına fetḥ-i ṭâ ve lâm ve sükûn-ı yâ ile “ṭaylesân”dan ğalaṭdır. Ma‘nâ-yı maṭlûb destâr ucuna ‘Arabî'de fetḥateyn ile “azebe” ve Fârisî'de zamm-ı dâl ve bâ ve sükûn-ı nûn ve hâ ile “dünbûḳa” dirler.

re'ylere'dir ki edvâr-ı 'âlemi on ikiye kısmet ve bir devr-i i'tibâr ve her bir seneyi bir hayvâna nisbet ile ahkâm tahrîr eylemişlerdir.

Sâl-i mûş: Emniyyet ve hoş hâli ve vüs'at ü rehâ ve miyâne-i sâlde maţar ü bârân (216b) ihtimâli ve nevâhi-i şimâlde harb ü kıtâl ve ceng ü cidâl vukû'ı ve i'tidâl ve imtidâd-ı şitâ ve keşret-i mûşân ve hayvân-ı merķûmuñ haşâ'iliniñ keşretini ve evâ'il-i sâlde vücûda gelen veled şâhib-i hüner ve 'âkil ü zîrek ve cem'-i mâle harîş ve evâsıtında mütevellid bed-fi'âl ve çammâ' ve sârık ve evâhirinde toğan mu'ânid ve lecûc ve bî-emânet olduğunu tecrübe eylemişlerdir.

Sâl-i gâv: Evâ'il-i sâlde derd-i ser ve nezle ve demâgî marâzlar zuhûri ve mağrib ile şimâl beyinde fitne ve emţâr ve berd ve ra'd ve berķ ve ziyâde key-i şitâ ve keşret-i ni'am ile rehâ mevlûd-i evâ'il-i sâl dûr-bîn ya'ni hadîdü'l-başar ve dakîkû'l-fıkr ve maşlahat-güzâr ve ammâ kendü umurunda mühmel ve evâsıt-ı sâl hûb-şûret ve beşûş hulüvvü'l-'işret ve evâhir-i sâl gam-nâk u hazîn ve şâhib-i endûh u melâl olur imiş.

Sâl-i pars: Miyân-ı halâyıkda buğz u hased ve 'adâvet-i ta'aşşub ve ekşer hayvanâtda helâki ve ba'z emâkinde zelzele ve ihtilâf ve şiddet-i hevâdan ğarķ-i sūfûn ve âfet-i zürû' ve mîve-hâ ve şiddet-i imtidâd-ı şitâ ve evâ'il-i sâlde mevlûd 'âkil ve kâmil ve 'âlî-himmet ve bahâdır ve şecî' ve 'azîmü'l-ķadr ve şâhib-i ni'met (217a) evâsıtında hûb-rû ve nîk-hû ve evâhirinde kâhil ve câhil olur imiş.

Sâl-i tâvüşķân: Ceza' vü feza' ve bîmârî ve helâk ziyâde olup kûhistânda zelâzil ve bârân-ı bisyâr ve erâcîf ü durûğ ve firâvânî-i maşşûl ü mîve ve i'tidâl-i şitâ ve letâfet-i bahâr evâ'il-i sâlde mevlûd dırâz-fıkr ve bî-vefâ ve kezzâb ve ğammâz ve evâsıtında kem-âzâr ve ķalîlü'l-başar ve muħarrik ve evâhirinde saht-rûy ve düşmen-hûy ve bî-hûde ğûy olur imiş. Sâl-i niheng: Beyne'n-nâs fitne vü fesâd ve tünd ve 'inâd ve şa'ir ve hıntada vefret ve şitâda şiddet sebebi ile eşcâra âfet ve eyyâm-ı şayfda bârân ve faşl-ı bahârda nüzûl-ı selc ile bürûdetde keşret evâ'il-i sâlde mevlûd hûb-rûy ve bed-lisân ve bed-ķab'at ve vakitsiz sefîdi-i lihye ve şâribe ibtilâ ile zâhid-i bülend-ni'met ve evâsıtında bî-edeb ve bî-hayâ ve bed-hû ve bed-ķab' ve bî-ķarâr ve evâhirinde ziyâde bî-şerm ü bî-hicâb ve bed-ķâh ve 'adüvv-aħbâb olur imiş.

Sâl-i mâr: İnķitâ'-i emtâr ve huşķî-i arâzi ve keşret-i haşerât ve şitâda ziyâdegi-i berd ve evâ'il-i sâlde mevlûd mülâyim ve râst-ğû ve dırâz-endîşe ve hâmûş ve bisyâr (217b) ve nîk-hû ve evâsıtında dırâz-ömr ve tama'-ķâr ve âğır başlu ve dûr-endîş lâkin bed-girdâr ve evâhirinde bed-ķelâm ve bed-'ahd ve bî-vefâ ve rast-ğûy ve bed-hûy ve 'âlim ü dâna olur imiş.

Sâl-i feres: Nâsda sefer ve ticârete meyl ve helâk-i mevâşî ve hayl ve eyyâm-ı şayfda letâfet ve faşl-ı bahârîñ ekşer eyyâmında bürûdet sâliñ evâ'ilinde mevlûd tavîli'l-ömr ve nâfizü'l-ķelim ve evâsıtında 'âlî-himmet ve dâna ve şâhib-i dâniş ve ekşer evķâti sefere maşrûf ve ğammâz ve bed-meniş ve âhirinde bed-hûy ve mütemevvil ve mütelevvin olur imiş.

Sâl-i ğanem: Ekser-i nâs şâhib-i ğanîmet ve ‘âmmede sürûr ve refâhiyyet ve ba‘zı emâkinde dırâzî-i şitâ ve şiddet ve sâliñ evâ’ilinde mevlûd şâhib-i ħilm ü sükûnet ve müdâvim-i ħalvet ü ‘uzlet ve cümleye ħayr-ħâh ve zî-şervet ve evâsıtında keşîrû'l-a‘dâ’ ve ‘âlim ü dâna ve âħirinde ebleh ve şâlih olur imiş.

Sâl-i maymûn: Miyân-ı ekâbirde meşveret ve beyne'n-nâs buğz u ‘adâvet ve bârânda keşret ve şitâda şiddet ve ħalâyıkda gûn-â-gûn ‘illet sâliñ evvelinde mevlûd muđħik ve dost-rû ve mikşâr ve bed-ħû ve evâsıtında bed-lisân ve ħasûd ve durûğ-gûy (218a) ve ‘anûd ve evâħirinde ehl-i dâniş lakin bî-edeb ve bî-vefâ olur imiş.

Sâl-i mâkiyân: Mîvelerde firâvânî ve narħlarda tefâvût ve şitâda imtidâd ve ħâmil-i zenânda âfet ve kenâr-ı deryâda vâki’ büldânda ħareket-i ‘asâkirden za‘ret ve emrâz-ı muħtelifede keşret sâliñ evâ’ilinde mevlûd faħîrû'l-ħâl ve müfsid ü bed-girdâr ve ‘alîlû'l-mizâc ve a‘dâsı bisyâr ve evâsıtında kezzâb ve mu‘ânid ve keşîrû'l-a‘dâ’ ve müfsid ve evâħirinde lecûc ve şâhib-i ğayret ve mihr-bân dost ve zî-şefħat olur imiş.

Sâl-i seg: Arâzîde ħuşħî ve çâr-pâlarda merg ve ħubûbâtda kılet ü keşret kuţtâ‘-i tarîħden emn ü âsâyiş terk ve şitâda şiddet-i dırâzî ve kılet-i miyâh ve ħaħt u ğalâda ser-efrâzî sâliñ evâ’ilinde mevlûd bed-ħab’ ve bed-süħan ve çeng-cûy ve faħîh-düşmen ve evâsıtında zeyrek ve ğammâz ve münâfiħ-ı mümtâz ve evâħirinde secî‘ ve vefâdâr ve câhil ve mühib ve bî-ħarâr olur imiş.

Sâl-i ħûk: Miyân-ı mülûkda muħâlefet ve ‘ulemâda bîmârî vü ‘illet ve ehl-i ticâretde âfet ve eşyâda ‘izzet ve kılet ve düzdânda keşret ve nâsda bir maħalden mekân-ı âħere ħareket sâliñ evâ’ilinde mevlûd bed-ħalk (218b) ve kend-re’y ve ħilkati metîn ve ħod-pesend ve câhil-i ħod-bîn ve evâsıtında bed-ħab’ ve müdebbir-i vasatû'l-ħâl lakin müdbir ve âħirinde mevlûd ‘âħħî'l-vâlideyn ve câhil ve lâübâlî meşreb kâhil olur imiş.

ṬŪĖ: Vüzerâ-yı kirâma maħşûş alaca kıldan i‘mâl olunan şey-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî’de zamm-ı tâ ve vâv-ı ma‘rûfe ile “tuğ”dan ğalaħ olup muħaddiştâdan olmaħla ‘Arabî’de müvelleden tûħ dirler.

ṬOKLI DEDE: Ebvâb-ı Koştanîniyyetü'l-maħmiyyeden Egri Ķapu dâħilinde aşħâb-ı kirâm-ı zevi'l-iħtirâmdan Ebî Şeybeti'l-Ĥudriyy rağiyallâhu te‘âlâ ‘anh ħazretleriniñ türbedârı iken intikâl-i dâr-ı beħâ idüp ol maħalde defîn-i ħâk-ı ‘itr-nâk olan zâtıñ ismi. Duğlı Dede’den ğalaħdır. Zîrâ ‘azîz-i müşârün-ileyh raħmetullâhi te‘âlâ aleyh sekiz yüz elli yedi sâli muntaşaf-ı rebî‘-i evvelinde vâki’ fetħ-i dâri'l-fuħûl-i İslambol eşnâsında ğuzât-ı muvaħħidîne düğ ya‘ni yoğurd ayranı isħâ ve teskîn-i ħarâret ile işti‘âl-i ħarb ü kıtâle sebep olması vech-i tesmiye olmuştur.

ṬUL: Bîve-zen ya‘ni ersiz ‘avret ma‘nâsına isti‘mâli şâyi‘dir. Fârisî’de zamm-ı tâ ve sükûn-ı lâm ile “tûl”dan ğalaħ olup ‘Arabî’de fetħ-i ‘ayn ve zâ ile “azebe” dirler.

ṬAVLA: Altı kapu ile oynanan (219a) lu‘b-ı ma‘rûfuñ ismi. Işılâh-ı lâ‘ibinden davlıdan ğalaṭ olup lu‘b-ı merķûma ‘Arabî’de feth-i nûn ve sükûn-ı râ ile “nerd” ve Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb feth-i şîn-ı evvel ve sükûn-ı şânî ile “şeş-der” dirler. Şeş altı ve der kapu ma‘nalarına oldığı ma‘rûfdur.

Menşe'-i ğalaṭ lu‘b-ı merķûmuñ envâ‘ı iki şûret ile oynanur. Biri sâde ve diğeri davli erbâbınıñ ma‘lûmı olup keşret-i isti‘mâlden ‘alem menzilesine varmışdır. Sâdesi ğâlib olan bir ‘add ider. Ve davlı beynehümâda ma‘hûd olup dâv her kaç ‘add olunur ise meşelâ beş ‘add olunur ise kendüde ğalebe nümâyân olunduğda dâv demek ile lu‘b tamâmında ğâlib altı def‘a ğalebe eylemiş olur. Lâkin beyne'l-A‘câm dâv bir ‘add olunduğı ferhenglerde muşarrahdır. Zamânımızda meşhûrı güşâddır. Zamân ile mürtecil ve firengi güşâd ve gül-bahâr ve kûs şûretleri daħi oynanmış idi.

ṬAVLA: Ṭarafeynini bir şey' ile arza bend idüp devvâb rabṭ eyledikleri ḥabl-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî’de feth-i ṭâ ve kesr ve medd-i vâv ile “ṭavîle”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de medd-i hemze ve kesr-i ḥâ-i mu‘ceme ve teşdîd-i yâ ile “âḥiyye” dirler. Ḥafî degildir ki ṭavîle-i merķûm (219b) ‘Arabî olup bir feres otlamak için rabṭ olunan ipe ta‘bîr olunur. Ba‘de't-ta‘cîm müte‘ârif ṭavîleye taḥşîş ve tokuz re's-i esbe ıtlâk eylemişlerdir.

ṬAVA: Yağ kızdırdıkları şey'-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb medd-i tâ ile “tâve”den ğalaṭ olup muḥaddişâtдан olmağla kuḥḥ-ı ‘Arabî’sine zafer-yâb olamadık. Müvelledede kesr-i mîm ile “mıqlâye” dirler. Lisân-ı derîde tebâdül-i ḥurûf mer‘î olduğına mebnî tâve-i merķûmuñ aşlı tâbe olup tâb-be-ma‘nâ ḥarâret olmağla ḥâ-i ihtîşâş ilḥâkı kızdıracak nesne demek olur.

ṬAHRA: Bir tarafı orağ ve bir tarafı balta gibi eşcârıñ ḥuşk ve nâ-hemvârlarını kaṭ için isti‘mâl olunan âlet-i ma‘rûfeniñ ismi. Fârisî’de feth-i dâl ve râ ve sükûn-ı ḥâ ile “dehre”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de kesr-i mîm ve sükûn-ı şîn ve feth-i zâl ile “mişzeb” dirler.

ṬAYA: Şıbyân murđı‘ası câriyeniñ ism-i ḥâşî olarak isti‘mâli şâyi‘dir. Fârisî’de muṭlağa ḥıdmet-i şıbyâna maḥşûş câriye ma‘nâsına medd-i dâl ile “dâye”den ğalaṭdır. İsti‘âre ṭarîkı ile isti‘mâli daħi şâyi‘ olduğı bu beyitden kaṭı zâhir olur.

Beyit: “ Degil ḥâl-i siyeh ol nevresiñ gird-i dehânında

Dil-âzâr olduğıçün dâye-i kudret büber koymuş”

(220a) Türkî’de müsta‘mel dâye ma‘nâsına ‘Arabî’de kesr-i zâ ve sükûn-ı hemze ile “zi‘r” ve Fârisî’de medd-i mîm ile “mâzîre” dirler.

ḤARFÜ' Z-ZÂÜ'L-MU‘CEME

ZULÂM: Zehâb-ı nûr ya‘ni karanlılık ma‘nâsına zamm-ı evvel ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de feth-i zâ ile “zalâm”dan ğalaṭ olup Fârisî’de medd-i tâ ile “târikî” dirler.

Ebu'l-fazl Yusuf ibnü'n-naḥvî cenâblarınıñ meşhûr kı̄sîde-i şerîfe-i münfericeleri beyt-i şânîsi ve

وظلام الليل لها سرج حتى يغشاه⁴⁸²

Ebu's-surucda vâkı' zâlâmı daḥi zamm ile kı̄râ'atleri kirâren mesmu'dur. Beyt-i merķûmda mâ-lezime-i leyl münâsebeti ile nücûmuñ kı̄nâdile teşbîhi rûşenâ ve teşbîh daḥi yedi kı̄sım oldığı ma'lûmdur.

Evveli müşebbeh ve müşebbehün bih vücûdı ile bir nesneyi bir şey'-i âḥere bilâ-ķayd teşbîhdır ki teşbîh-i muṭlaķ dırler. Şânîsi bir şart ile meşrûṭ ola. Teşbîh-i meşrûṭ dırler. Şâlişi müşebbehün bih zıkrı müşebbehden kinâye kı̄lınup edât-ı teşbîh zıkr olunmaya. Teşbîh-i kinâye dırler. Râbi'î kâ'il bir şıfat kendü şıfatlarından ve bir şıfat-ı âḥerin şıfatlarından zıkr idüp vaşfını biri birine teşbîh eyleye. Teşbîh-i tesviye dırler. Ḥâmisi iki nesneyi iki nesneye bi'l-'aks teşbîh eyleye, teşbîh-i 'aks dırler. (220b) Meselâ

Nazım

فتشاجها فتشاكل الامر

رق الزجاج و رقت الخمر

وكانها قدح ولاخمر⁴⁸³

فكانها خمر ولا قدح

Sâdîsi kâ'il bir nesneyi bir nesneye teşbîh ide ammâ şöyle göstere ki murâdı bir ğayrı nesnedir teşbîh degildir. Buña teşbîh-i ızmâr dırler. Sâbi'î bir şey' bir şey'-i âḥere teşbîh olunup ba'dehû müşebbeh müşebbehün bih üzerine tafđil oluna. Buña teşbîh-i tafđil dırler.

İstitrâd: Bu mecmû'a-i perîşân-erķâm⁴⁸⁴ الكلام يجر الكلام mışdâkı 'alâ-ķadri't-tâka baḥrden kaçre bir miķdâr fevâ'idi muḥteví olması ile Sekkâki merḥûmuñ "Miftâḥü'l-'Ulûm" nâm mü'ellefi kı̄sım-ı şâlişin mülâḥḥası yedi yüz altmış üç sâl-i hicrîsinde irtihâl-i dâr-ı beķâ iden ḥatîb-i Dımışķ şöhreti ile ma'rûf Eş-şeyḥ Celâlüddîn 'Abdurraḥman el-Ķazvînîniñ "Telḥîş" nâm metni 'ilm-i ma'ânîniñ emten-i mütünü ve meşhûr-ı nefîsesi fenn-i şâlişin muḥteví oldığı şanâyi'-i bedi'iyye 'alâ vetîretü'l-'icâz taḥrîr olundu.

Pûşide vü setîr olmaya ki 'ilm-i bedi' bir 'ilmdir ki muķtezâ-yı ḥâle muṭâbakata ve vuzûḥ-ı delâlete ri'âyetden soñra kelâmı taḥsînîñ vechleri bu 'ilm ile ma'lûm olur. Muķtezâ-yı ḥâle muṭâbakata ve ri'âyet-i 'ilm-i ma'ânîye ve vuzûḥ-ı delâlete ri'âyet 'ilm-i beyâna mevķûf (221a) oldığı fûnûn-ı mezkûreye âşinâ olanlara rûşenâdır. Taḥsîn-i kelâmın vechleri ya ma'nevî veya lafzî olur. Ma'nevîden biri şan'at-ı muṭâbakatdır. Bu şan'ata tıbâķ ve tezâd daḥi dırler. Şûreti iki zıddı kelâmda

⁴⁸² "Gece karanlığı onu örter."

⁴⁸³ "Cam ve içki inceldi. Birbirine benzediler ve işler karıştı. Sanki içki var kadeh yok ve sanki kadeh var içki yok."

⁴⁸⁴ "Söz sözü açar."

cem'dir. Ya'ni iki isim veya iki fi'l veyâ iki harf veya bir isim veyâ bir fi'l ola ve da'hi tıbbâk iki darb olup birisine tıbbâk-ı icâb dirler ki mürûr idenler gibi, digerine tıbbâk-ı selb dirler ki biri müşbet ve biri menfî veya biri emr ve biri nehy olmak üzere maşdar-ı vâhidiñ iki fi'li cem' ola. Tedbîc tesmiye olunan şan'at da'hi tıbbâkdandır.

Lafz-ı tedbîc 'Arabî'de feth-i zâ ve teşdîd ve feth-i yâ ile zeyyen ma'nâsına olan ⁴⁸⁵ بجم المطر الارض kavlınden me'hûzdur. Şûreti medhden ve gayrîden bir ma'nâda kinâyeye veya tevriye zıkr oluna. Eger kinâyeye zıkr olunur ise tedbîcî't-tevriye dirler. Mârû'z-zıkr şan'at-ı tıbbâka iki şey' da'hi mülhâk'dır. Evveli iki ma'nâ-yı cem'dir. Ol vech ile ki ma'nânîñ biri ma'nâ-yı digeriñ muqâbili oldığı şey'e nev'-i ta'alluk ile ya'ni sebebiyyet ve lüzûm gibi ta'alluk ile mute'allık ola. Şânîsi biri birine muqâbil olmayan iki ma'nâyı cem'dir. **(221b)** Lâkin şol iki lafz ile ta'bîr oluna ki ol lafzlarıñ ma'nâ-yı haqîkîleri biri birine muqâbil ola. Şânî zâhiren tezâdi-i mevhum iki lafz ile bu ma'nâlar zıkr olundığından şan'at-ı ihâm-ı tezâd dirler. Muqâbele tesmiye olunan şan'at da'hi tıbbâka mülhâk'dır. Şûreti biri birine muvâfık iki ma'nâ yâhûd ikiden ekşer ma'ânî-i mütevâfıka getirülüp ba'dehû her birine muqâbil olan ma'nâlar 'ale't-tertib zıkr oluna.

Sekkâkî merhûm muqâbele ta'rîfînde bir kayd da'hi zamm ile mütevâfık ma'nâlar beyninde bir emr şart kılınsa muqâbilleri olan ma'nâlar beyninde da'hi emr-i mezkûruñ zıddı bir emr şart kılınmak lâzımdır, diyü taşrih eylemişdir. Taşsîn-i kelâm-ı ma'nevîniñ biri da'hi mürâ'atü'n-nazîrdır. Bu şan'ata tenâsüb ve tevfiğ ve itilâf ve telfik da'hi dirler. Şûreti bir emri münâsibi olan emr-i âher ile cem' itmekdir. Teşâbühü'l-e'râf tesmiye olunan şan'at da'hi mürâ'atü'n-nazîr kısmındandır. Şûreti ma'nâda ibtidâ-yı kelâma münâsib şey ile hatm-i kelâm olunmaqdır. İhâmü't-tenâsüb da'hi mürâ'atü'n-nazîre mülhâk'dır. Şûreti biri birine nâ-münâsib iki ma'nâ şol iki lafz ile cem' ola ki her ne kadar maşşûd degil ise da'hi ol lafzlarıñ biri birine münâsib gayrı ma'nâları **(222a)** ola.

Taşsîn-i ma'nevîniñ biri da'hi "irşâd"dır. Kesr-i hemze ve sükûn-ı râ ile irşâd luğaten tarîkde rakîb naşbına dirler. Ba'zılar kelâmı burd-ı musehheme teşbîhen bu şan'ata "teshîm" dimişlerdir. Burd-ı musehhem kendüde huşûtu-ı müsteviye olan bir nev' şiyâba dirler. Şûreti beytde veya fıkrada qable'l-'acz 'acze delâlet ider bir şey irâd oluna. Bu delâlet-i harf-i reviyi ma'lûm olduğu halde olur. Zîrâ irşâddan bir nev' vardır ki harf-i reviyi ânda ma'lûm olmamak hasebi ile 'acz da'hi ma'lûm olmaz.

Taşsîn-i ma'nevîniñ biri da'hi "müzâvece"dir. Şûreti şart ve cezâda vâkîf iki ma'nâyı üzerlerine ma'nâ-yı vâhid terettübünde müzdevic kılmaqdır. Taşsîn-i ma'nevîniñ biri da'hi "aks" ü "tebdîl"dir. Şûreti kelâmı bir cüz'i taqdîm ba'dehû 'aks idüp taqdîm olunanı te'hîr ve te'hîr olunanı taqdîm itmekdir. Ba'dehû 'aks idüp taqdîm olunanı te'hîr ve te'hîr olunanı taqdîm itmekdir. Hafî olmaya ki bu şan'at-ı 'aks birkaç vech ile olur. Evveli bir cümleñiñ taraf-ı vâhidi ile ol tarafa muzâf olan

⁴⁸⁵ "Yağmur yeryüzünü süsledi."

şey' beyninde 'akstdir. Şânîsi iki cümlede vâkı' iki fi'liñ müte'allıqları beyninde 'akstdir. (222b) Şâlişi iki cümleniñ iki taraflarında vâkı' iki lafz beyninde 'akstdir.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḡi "rücû'"dur. Şûreti bir nükte için kelâm-ı sâbıka nakz ve ibtâl ve 'avd ile olur. Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḡi "tevriye"dir ki "ihâm" daḡi dirler. Şûreti qarîb ve ba'îd iki ma'nâsı olan bir lafz ıtlâk olunup qarîne-i ḡafiyeye i'timâden ma'nâ-yı ba'îdi murâd oluna.

Tevriye daḡi iki ḡarbdır. Biri "mücerrede" ki lafz-ı mezkûr ma'nâ-yı qarîbine mülâyim bir şey' ile cem' olmaya. Digeri "muraşşaha" ki lafz-ı mezkûr ma'nâ-yı qarîbine mülâyim bir şey' ile cem' ola. Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḡi "istiḡdâm"dır. Şûreti iki ma'nâsı olan lafzdan evvelen bir ma'nâ murâd oluna. Ba'dehû lafz-ı mezkûra 'â'id zamîr ile ma'nâ-yı âḡer murâd oluna. Yâḡûd ol lafza iki zamîr 'â'id olup her bir zamîrden bir ma'nâsı murâd oluna. Muḡarrer olan iki şûretde lafz-ı mezkûruñ ma'nâlarının ikisi de ḡaḡîḡat veya ikisi de mecâz veya muḡtelif olmaḡ câ'idir.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḡi "leff ü neşr"dir. Şûreti tafşîlen veya icmâlen elfâz-ı müte'addideyi zıkr ba'dehû elfâz-ı mezkûreden (223a) her birisi için olan şey zıkr oluna. Lâkin sâmi'iñ qarîne-i lafziyye yâ ma'neviyye sebebi ile elfâz-ı mezkûreden her birisi için olan şey'i maḡaline redd ve ircâ'ına i'timâden mu'ayyenen zıkr olunmaya. Setîr degildir ki leff evvel zıkr olunan müte'addid ve neşr soñra zıkr olunan müte'addidir. Ve leff ü neşriñ müretteb ü mühevveşi ekşer nâsiñ ma'lûmı olmaḡla tafşîli mücib-i tehvîş olur.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḡi "cem'"dir. Şûreti iki veya ikiden ekşer müte'addidi bir ḡükmdede cem' eylemek ile olur. Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḡi tefrîḡdir. Şûreti medḡde veya ḡayrîde bir nev'de olmaḡ üzere iki emr beynine tebâyün îḡâ' itmek ile olur.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḡi "taḡsîm"dir. Şûreti elfâz-ı müte'addideyi zıkr ba'dehû 'ale't-ta'yîn her biri için olan şey'i mâ hüve lehine izâfet ile olur. Ulû'n-nuhâya ḡafî degildir ki ḡayd izâfet ile leff ü neşr ḡâric ḡalır. Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḡi "cem' ma'a't-tefrîḡ"dir. Şûreti iki şey' bir ma'nâya idḡâl olunup cihet-i idḡâlleri tefrîḡ olunur.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḡi "cem' ma'a't-taḡsîm"dir. (223b) Şûreti elfâz-ı müte'addideyi ḡükmi vâḡid taḡtında cem' idüp ba'dehû taḡsîm eylemek ile olur. Veya 'aks idüp evvelen müte'addidi taḡsîm ba'dehû ḡükmi vâḡid taḡtında cem' idüp ba'dehû taḡsîm eylemek ile olur. Veya 'aks idüp evvelen müte'addidi taḡsîm ba'dehû ḡükmi vâḡid taḡtında cem' eylemek ile olur. Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḡi cem' ma'a't-tefrîḡ ve't-taḡsîmdir. Şûreti ta'ârif-i muḡarrere-i mesbûḡadan erbâbınıñ ma'lûmı olur.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḡi "tecrîd"dir. Şûreti li'ecli'l-mübâlaḡa bir şıfat şâḡibi emrden ol şıfatda emr-i mezkûruñ mişli bir emr-i âḡer intizâ' oluna. Şöyle ki

emr-i mezkûrda şıfatıñ kemâli sebebiyle ke'ennehu ol şıfat ile mevşûf olması bir mertebeye bâliğ olmuş ki kendüden şıfat-ı mezkûr ile mevşûf bir emr-i âher intizâf olunmak şahîh olur.

Pûşide degildir ki tecrîd yedi kısımdır. Evveli min-i tecrîdiyye ile olur. Şânîsi müntezi'-minha dâhil-i bâ'-i tecrîdiyye ile olur. Şâlişi müntezi'a dâhil bâ'-ı ma'iyyet ile olur. Râbî'i müntezi' minha dâhil fi ile olur. Hâmisi, bir harf tevassuţ itmemek vechi ile olur. Sâdisi, bi-çarîki'l-kinâye olur. Sâbî'i, insanıñ nefsine muhâtabesi ile olur. Ya'ni nefsinden kelâm-ı sevğ olunan şıfatda kendü mişli bir şahş-ı âher intizâf idüp ba'dehû âniñla muhâtabe eyleye.

Tahsîn-i ma'nevîniñ biri daği “mübâlağa-i maqbûle”dir. Maqbûle kaydı merdûdeden ihtirâz oldığı âşikârdır. Mübâlağa muṭlağa maqbûle veya 'umûmen merdûde zu'm idenleriñ kavillerini redde işâreten haṭib-i Dımışk merhûm “Telhîş” nâm mü'ellefinde muṭlağ mübâlağayı ve aqsâmını bu şûretde tafşil ü beyân ider ki mübâlağa-i muṭlağanıñ şûreti (224a) bir vaşfıñ şiddet veya za'fında nihâyet ve kemâle resîde olmadı zannını def ü izâle için gerek müstahyel ve gerek müsteb'ad şiddet ü za'fda bir hadde bulûğı iddi'â olunmağdır. Mübâlağa kısmından teblîğ oldur ki müdde'î 'aqlen ve 'âdeten mümkün olan nesneyi iddi'â eyleye.

Kısm-ı merķûmdan iğrâķ oldur ki müdde'î 'aqlen mümkün ve 'âdeten mümkün olmayan nesneyi iddi'â eyleye. Kısm-ı âhiriñ 'aksi ya'ni 'âdeten mümkün ve 'aqlen mümteni' olmak şûreti muḥâl olduğunu inkâra mecâl olmaz. Binâ'en-'aleyh kısmeyn-i muḥarrereyn mübâlağa-i maqbûle 'add olunmuşlardır. Ve yine kısm-ı mübâlağadan ğulüvv ki 'aqlen ve 'âdeten mümteni' olanı iddi'âdır. Ğulüvvünüñ üç nev'i daği maqbûle ve muḥarrer olanlardan mâ'adâsı mübâlağa-i merdûde olacağı zâhir olur. Ğulüvv-i maqbûlüñ evveli mübâlağanıñ üzerine şihhata takrîb ider bir şey idhâl eylemekdir. Şânîsi taḥyîlden bir nev' ḥüsnî mütezammın olmağdır. Ba'zen muḥarrer iki şûretiñ ictimâ'ı vuķû'unda aqvâ olacağı rûşenâdır. Şâlişi bir şey'iñ hezl ü ḥalâ'a maḥrecine ihrâc olunması ile olur.

Tahsîn-i ma'nevîniñ biri daği “mezhebü'l-keâmî”dir. Şûreti ehl-i kelâm çarîkati üzere maṭlûb için ḥüccet îrâd itmekdir. Lâkin bu çarîke muḥaddemâti teslîmden soñra maṭlûbı (224b) müstelzim olmağla olur.

Tahsîn-i ma'nevîniñ biri daği “ḥüsnü't-ta'lîl”dir. Şûreti bir vaşf için i'tibâr-ı laṭif ile kendüye münâsib bir 'illet-i ğayr-ı ḥaķîkiyye iddi'â olunur. Bu şan'at-ı ḥüsn dört nev'dir. Zîrâ kendü için 'illet-i münâsibe iddi'â olunacak şıfat ya fi'l-aşl şâbite ve mevcûdedir, 'illetiñ beyânı murâd olunur. Veya ğayr-ı şâbitedir işbâtı murâd olunur. Fi'l-aşl şâbite olan şıfat için daği her ne kadar vâķi'de 'illetden ḥâlî degil ise de 'âdeten bir 'illet zâhir olmaz. Veya olur. Ḥafî olmaya ki şek üzere binâ kılanan ta'lîl daği ḥüsn-i ta'lîle mülḥağdır.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḥi “tefri”dir. Şûreti bir emriñ iki müte'allıqınıñ birine evvelâ bir hükm işbât oluna. Ba'dehû yine ol hükm-i müte'allıq âherine işbât oluna.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḥi “te'kidü'l-medḥ bi-mâ yüşbihü'z-zemm”dir ki üç nev' olur. Evveli bir şeyden menfiyye olan şıfat-ı zemmden yine ol şey için şıfat-ı medḥ istişnâ ola. Lakin şol vech ile ki müsteşnâ olan şıfat-ı medḥiñ şıfat-ı zemm-i menfiyyede duḥûli farz u taḥdîr oluna. Şânisi bir şey için şıfat-ı medḥ şâbit olduğdan şoñra edât-ı istişnâ ile yine ol şey için başka şıfat-ı medḥ ta'ķib oluna. Şâlişi, (225a) Kendüde ma'nâ-yı medḥ olur bir müsteşnâ îrâd oluna. Lâkin ol müsteşnâ bir fi'liñ ma'mûli ola ki ânda ma'nâ-yı zemm mevcûd ola. Bu bâbda lafz-ı lakîn ile istidrâk daḥi istişnâ gibidir.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḥi “te'kidü'z-zemm bimâ yüşbihü'l-medḥ” olup bu daḥi iki nev'dir. Egerçi evveliñ 'aksi oldığı zâhir lâkin لکن قد ندب الى الازكار و جعل صيقلا 486 لانكار mışdâkı tekrâr olundu. Evveli bir şeyden menfiyye şıfat-ı medḥden yine ol şey için şıfat-ı zemm istişnâ oluna. Lâkin şol vech ile ki şıfat-ı zemmiñ şıfat-ı medḥde duḥûli farz u taḥdîr oluna. Şânisi bir şey için bir şıfat-ı zemm işbât olunup ba'dehû yine ol şey için edât-ı istişnâ ile başka şıfat-ı zemm îrâd ve bunuñ ile evvelki şıfat ta'ķib oluna.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḥi “istitbâ”dır. Şûreti memdûhı bir şey ile medḥdir ki şey-i âher ile daḥi medḥi müstelzim ola. Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḥi “idmâc”dır. Şûreti medḥ veyâ ğayrıdan bir ma'nâ için sevķ olunan kelâma ma'nâ-yı âher tazmîn eylemek ile olur. Lâkin istitbâ' yalnız medḥe maḥşûş olmağla idmâc istitbâ'dan e'amm oldığı muḥtâc-ı beyân degildir.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḥi “tevcîh”dir. (225b) Bu şan'ata “muhtemilü'z-zıddeyn” daḥi dirler. Şûreti biri birine muḥtelif ve mütebâyin iki vech ile muḥtemel olmağ üzere kelâmî îrâd ile olur. Lâkin bu şan'atda îrâd olunan kelâm-ı mücerred biri birine müteġâyir iki ma'nâya muḥtemel olmağ kifâyet itmez. Belki medḥ ü zemm gibi ezdâddan lâzımdır. Merḥûm Sekkâki kavli üzere müteşâbihât-ı Qur'ân-ı Kerîm daḥi bir i'tibâr ile şan'at-ı merķûmdan olur. Kavli-i Sekkâki'yi ḥazret-i Sa'düddîn merḥûm: “İ'tibâr-ı mezbûrdan murâd müteşâbihât-ı Qur'ân-ı 'azîmiñ vecheyn-i muḥtelifeyne ihtimâlidir.” diyü îzâḥ buyurmuşlardır.

Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḥi hezldir. Şûreti ebnâ-yı zamâne beynlerinde teksîrül-vuķû' olup kendü ile cidd murâd olunan ma'nâ oldığı ma'lûmdur. Taḥsîn-i ma'nevîniñ biri daḥi “tecâhülü'l-ârif”dir. Sekkâki merḥûm bu şan'atı ḥazret-i Qur'ân-ı Kerîm'de kirâren vürûduna mebni⁴⁸⁷ سوق المعلوم مساق غيره لئكتة ile tesmiye eylemişdir. Bu tecâhül-i 'ârif ya tevbiḥ ile olur veya medḥde mübâlağa ile olur. Veya zemmede

⁴⁸⁶ “Hatırlatmalar (nasihat) fikirler için bir cila sayılmıştır.”

⁴⁸⁷ “Belirli bir nedenden dolayı bilineni başka anlama sevkettir.”

mübâlağa ile olur. Veya ‘aşk u maḥabbetde tedellüh vü tedehhüş ile olur. Lâkin tecâhülün envâ‘ı vefir oldığına işâret ḥâzret-i Sa‘düddîn bu maḥalde هذه امزوج من نكت

⁴⁸⁸ التجاهل وهي اكثر من ان يضبطها القلم (226a) diyü taşrîh buyurmuşdur.

Taḥsîn-i ma‘nevîniñ biri daḥi “ḳavl-i bi‘l-mûcib” olup iki nev‘dir. Evveli kelâm-ı ğayrda vâḳî‘ bir şıfat kendü için bir ḥükm işbât olunan şeyden kinâye olunmuş iken sen daḥi kelâmında şıfat-ı mezbûreyi ol şey’in ğayrıya işbât idesin. Lâkin ol vech ile ki şey-i evvel için işbât olunan ḥükmün ol ğayr için şübûtuna veya nefyine ta‘arruz olunmaya. Şânîsi kelâm-ı ğayrda vâḳî‘ bir lafzı ḳâ‘ilîñ ḥilâf-ı murâdı üzere ḥaml itmektir. Ol vech ile ki lafz-ı mezbûruñ müte‘allıḳı zıkr olunmağla ḥilâf-ı murâda ḥaml olunmağla muḥtemel ola.

Taḥsîn-i ma‘nevîniñ biri daḥi “iṭṭirâd”dır. Şûreti memdûḥunuñ ya ğayrınıñ ismini ve âbâ vü ecdâdınıñ isimlerini ve vilâdetlerini sebkde tekellûf olmamak şartı ile ‘ale‘t-tertib îrâd itmek ile olur. Taḥsîn-i kelâmıñ vücûh-ı ma‘nevîsi şaḥib-i telḥîş ḥaṭib-i Dımışk tertîbi üzere ḥitâm-pezîr olup bundan soñra teḥsîn-i kelâmıñ lafzı envâ‘ına mübâderet olundu. Evveli “cinâs”dır. Şûreti telaffuzda biri birine müteşâbih iki lafzıñ îrâd ü tekellümi ile olur. Şan‘at-ı merḳûm ya tam veya nâḳıs olur. Cinâs-ı tammiñ şûreti iki lafzıñ min-ciheti‘l-ḥurûf envâ‘ vü a‘dâd (226b) ve hey‘at ve tertîblerinde cem‘an ittifâḳ itmesiyle olur. Eger zıkr olunan şeyleriñ cümlesinde müttefik olan iki lafz envâ‘ kelimeden bir nev‘den olur ise ya‘ni ikisi de isim veya ikisi de fi‘l veyâ ikisi de ḥarf olur ise bu şan‘ata “mütemâşil” tesmiye iderler. Yâḥûd iki lafzıñ biri isim ve diğeri fi‘il veya biri yine isim ve âḥeri ḥarf veya biri fi‘il ve ğayrı ḥarf olur ise buña “müstevfi” tesmiye olur. Cinâs-ı tâmmda bir taḳsîm daḥi vardır. Eger lafzıñ biri mürekkeb ve biri müfred olur ise bu şan‘ata “cinâs-ı terkîb” dirler. Şûret-i muḥarrerede daḥi biri mürekkeb ve diğeri müfred olan lafzeyn resm-i ḥaṭda müttefik olur ise cinâs-ı terkîbden bu nev‘ine müteşâbih dirler. Eger lafzeyn-i muḥarrereyn resm-i ḥaṭda müttefik olmazlar ise bu nev‘ine “mefrûḳ” dirler. Ve eger mürekkeb olan lafz iki kelimeden mürekkeb olmayup bir kelime ile kelime-i uḥrânıñ ba‘zından mürekkeb olur ise bu nev‘ine “merfû” dirler. Eger cinâs-ı tâmmdan olan iki lafz yalnız hey‘et-i ḥurûfda muḥtelif olur ise bu tecnîse “muḥarref” dirler. Ḥafî olmaya ki hey‘etde iḥtilâf ba‘zen ḥareke ile daḥi olur. Eger mütecânis olan lafzlar a‘dâd-ı ḥurûfda muḥtelif olurlar ise ya‘ni (227a) lafzıñ birinde bir ḥarf veya birden ekşer ḥarf zâ‘id olup ol zevâ‘id ıḣḳâṭ olunsa cinâs-ı tâmm ḥâşıl ola bu şan‘ata “cinâs-ı nâḳıs” dirler. Muḥarrer olan iḥtilâf-ı ḥurûf yâ evvel kelimedede veya vasaṭında veya âḥirinde olur. Ve nev‘-i aḥîrde zâ‘id olan ḥarf bir olur ise cinâs-ı muṭarraf ve birden ekşer olur ise cinâs-ı müzeyyel dirler. Lâkin mütecânis-i lafzeyn envâ‘ ḥurûfda muḥtelif olur ise bir ḥarfden ziyâde iḥtilâf itmemek lâzımdır. Zîrâ ḥarf-i vâḥidden ekşer olsa beynlerinde teşâbüḥ ba‘id olup tecânüs bâḳî ḳalmaz. Eger muḥtelif olan

⁴⁸⁸ “Bunlar tecâhül-i ârif sanatına örneklerdir. Kalemin yazamayacağı kadar çoktur.”

hurûfuñ biri birine kırb-ı mahreci olur ise cinâs-ı muzârî' dirler. Bu dağı üç nev' dir. Zîrâ ĥarf-i evvelinde veya vasaťında veya âĥirinde olur.

Muĥarrer oldığı ŗûretde maĥall-i ŗelâsede vâķi' ĥurûf beynlerinde kırb-ı mahrec olmayan ŗan'ata cinâs-ı lâĥık dirler. Eger mütecânîs-i lafzeyn tertîb-i ĥurûfda muĥtelif olur ise ya'ni nev' de ve 'adedde ve hey'etde mütteĥid olup lâkin ba'zı ĥurûf bir lafzda taķdîm ve lafz-ı âĥerde te'ĥîr olunmuŗ ola. Bu ŗan'ata "tecnîsü'l-ķalb" dirler. Eger feth ve ĥatf kelimeleri gibi tertîbleri ser-â-pâ 'aks olunmuŗ ise ķalb-i küll dirler. (227b) Ve dağı ⁴⁸⁹ اللهم استر عوراتنا وآمن روعاتنا ŗûretinde vuķû'-yâfte ŗan'ata ķalb-i ba'z dirler. Feth-i 'ayn ve sükûn-ı vâv ve medd-i râ ile 'avrât mezmûm olmaķ ma'nâsına isim olan 'avretîñ cem'i olup yine îrâb-ı merķûm ile rev'ât ĥavf ma'nâsına olan rev'aniñ cem'i olmağla mefhûmı mevķi'-i du'âda: "Îlâhî 'aybımızı setr ve ĥavf itdigimiz nesnelere emîn eyle." demek olur. Eger mütecânîs-i lafzeyniñ biri tecânüs-i ķalb olmaķ üzere evvel beyitde ve biri dağı âĥir beyitde vâķi' olsa bu ŗan'ata "maķlûb-ı mücennaĥ" dirler. Eger ne gûne tecânüs ile olur ise olsun mütecânîseyne-i lafzeyn biri birini vely ider ise ya'ni biri biri ardınca gelür ise bu ŗan'ata "cinâs-ı müzdevic ve mükerrer ve müredded" dirler. Bu cinâs ve aķsâm-ı sâ'ire tecnîs-i lâĥıķa mülĥaķ oldukları kütüb-i mufaŗŗalât-ı fende emŗilelerini müťâlâ'a buyuranlarıñ ma'lûmlarıdır.

Setîr olmaya ki iki ŗey dağı cinâsa mülĥaķdır. Evveli iki lafzı iŗtikâķları cem' ide. Ya'ni iki kelime gerek ĥurûf-ı uŗûlde ve gerek aŗl-ı ma'nâda ittifâķ ideler. ŗânîsi iki lafzı müŗâbeĥet cem' ide. Ya'ni bir ittifâķ ile ki iŗtikâķa müŗâbih ola.

Taĥsîn-i lafzeyniñ biri dağı "reddü'l-'acüz 'ale'ŗ-ŗadr"dır. Bu ŗan'at neŗir ve nazımda oldığı ma'rûfdur. (228a) Neŗirde ŗan'at-ı merķûm dört vech ile olur. Evveli lafzen ve ma'nen biri birine müttefîķ iki lafz-ı mükerreriñ biri evvel fıķrada ve diğeri âĥer fıķrada îrâd oluna. ŗânîsi yalnız lafzda müteŗâbih iki mütecânîsiñ kezâlik biri evvel ve biri âĥir îrâd oluna. ŗâliŗi iŗtikâķiñ cem' itdiği lafzeyniñ kezâlik aĥadühümâ evvel ve âĥir îrâd oluna. Râbi'i, ŗibh-i iŗtikâķiñ cem' itdiği iki lafzıñ kezâlik biri evvel fıķrada ve bir âĥir fıķrada îrâd oluna. Ve ŗan'at-ı merķûmuñ nazımda olması ŗol vech iledir ki iki lafz-ı mükerreriñ yâĥûd iki lafz-ı mütecânîsiñ veya iŗtikâķ veya ŗibh-i iŗtikâķiñ cem' itdiği iki lafzıñ biri beytiñ âĥirinde biri dağı mıŗrâ'-ı evveliñ ya ŗadrında veya ĥaŗvında veya âĥirinde veya mıŗrâ'-ı ŗânîniñ ŗadrında vâķi' ola. Bu ŗûretde on altı kısım olur.

Taĥsîn-i lafzeyniñ biri dağı seci' dir. ŗûreti neŗirde olmaķ üzere âĥir kelâmda iki fâŗılanıñ vezinde ittifâķ veya iĥtilâfından kaťü'n-nazar ĥarf-i vâĥid üzere tevâtu' u ittifâķı ile olur. Ve'l-ĥâŗıl neŗirde seci' ŗi'irde kâfiye gibidir. ŗan'at-ı merķûme üç nev' olur. Evveli fâŗılalar vezinde muĥtelif olur ise seci'-i muťarraf dirler. ŗânîsi fâŗılalar vezinde muĥtelif olmadığı ĥalde dağı (228b) iki ķarîneniñ birinde olan elfâziñ cümlesi yâĥûd ekŗeri ķarîne-i uĥrâda muķâbil oldığı elfâza vezn ve taķfiyede

⁴⁸⁹ "Allah'ım, aybımızı ört ve korktuklarımızdan emin kıl."

müşâbih olur ise “terşa” dirler. Şâlisî eger qarîneniñ birinde olan elfâzîñ cümlesine veya ekşerine qarîne-i uhrâ elfâzı muvâfiq olmaz ise secî-i mütevâzi dirler. Secî-iñ neşre ‘adem-i ihtîşâşî kavli üzere taştîr tesmiye olunan şan‘at dañi secî-den olur. Şûreti beytiñ iki şatırından her birini biri birine muhâlif mescûf kılmak ile olur.

Tahsîn-i lafzeyniñ biri dañi müvâzenedir. Şûreti iki fıkranıñ veya iki mısrâ‘iñ fâşılaları kâfiyede ittifâk veya ihtilâfından kaçû‘n-nazar vezinde mütesâvi îrâdı ile olur. Pûşide degildir ki secî ile muvâzene beyninde ‘umûm ve huşûş min-vechin vâkı‘dir. Şûret-i muharrerere dañi qarîneniñ birinde olan elfâzîñ cümlesi yâhûd ekşeri qarîne-i uhrâ elfâzına vezinde müşâbih olur ise bu şan‘ata “mümâsele” dirler. Şan‘at-ı muvâzene ve mümâsele neşre maşşûş olmayup nazımda dañi îrâd olunurlar. Huşûşen mümâsele eş‘âr-ı bülegâ-yı Fürs'de keşîrû'l-vuķû‘dur.

Tahsîn-i lafzeyniñ biri dañi kalbdır. Şûreti kelâm bir hayşiyet ile îrâd oluna ki eger ‘aks olursa ya‘ni harf-i âhirinden bed' olursa kelâm-ı evvelin (229a) ‘aynı peydâ ola. Bu şan‘at dañi nazm ve neşirde cârî oldığı muhtâc-ı beyân degildir.

Tahsîn-i lafzeyniñ biri dañi “teşrî”dir. Bu şan‘ata tevşîh ve zû'l-kâfiyeteyn dañi dirler. Şûreti beyt iki kâfiye üzere binâ olunur. Şöyle ki kâfiyelerden kankısında vakf olursa ma‘nen şahîh ola.

Tahsîn-i lafzeyniñ biri dañi lüzûm-ı mâ-lâ-yelzemdir. Bu şan‘ata tazmîn ve teşdîd ve i‘nât dañi dirler. Şûreti beyitleriñ kâfiyelerinde harf-i reviiyden evvel veyâ fıkralarıñ fâşılalarında harf-i reviiy mevki‘inde olan harfdan muqaddem secî‘de lâzım olmayan bir şey' getürmek ile olur. Ya‘ni kâfiyeler veya fâşılalar secî‘ kılınsa ol şey'e hâcet kalmadan secî‘ hâşıl ola. ‘inde‘l-üdebâ tahsîn-i kelâm-ı lafzî ta‘bîr olunan şanâyî‘ dañi bu maħalde hitâm-pezîr oldı. Lâkin muħassenât-ı lafziyyeden muħarrer ve mezkûr olan şanâyî‘iñ cümlesinde aşl-ı hüsn îrâd olunan elfâz ma‘ânîye tâbî‘ olup ma‘ânî elfâza tâbî‘ olmamaķdır. Ya‘ni nazım ve neşir tertîbi içün tekellüf ile biraz elfâz-ı maşnû‘a cem‘ olunup ma‘ânî ol elfâza itbâ‘ olunmaya. Bu dañi ma‘lûm ola ki ‘ilm-i bedî‘iñ hâtimesi süreķât-ı şî‘riye ve aña muttaşıl olanları ve kavli-i fi‘l-ibtidâ ve taħalluş (229b) ve intihâyı beyân ider. Sirķat ve aħz iki nev‘dir. Biri zâhir ve diğeri ğayr-ı zâhir olur. Zâhir olanı ma‘nânîñ ve elfâzıñ cümlesi ma‘an yâhûd ma‘nânîñ cümlesi ba‘zı elfâz ile veya yalnız ma‘nâ aħz olunup ta‘arruz olunmaz. Eger cümle elfâz aħz olunup nazım ve sebki dañi tağyîr olunmaz ise ‘inde‘l-bülegâ mezmûm olan sirķat-ı maħza olup bu şûrete neş ve ibticâl dañi dirler. Eger lafzıñ küllîsini aħz idüp nazımını tağyîr ider ise yâ ba‘z lafzını aħz ider ise bu şûretlere îĝare ve mesh dirler. Bunlarda üç vech mevcûddur. Ya‘ni kavli-i şânî evvelde hüsn-i sebk ya ihtîşâr veya îzâh veya ziyâde-i ma‘nâ ile eblağ olur ise bu şûret memdûħdur. Eger şânî evvelde muħarrer fevâ‘idiñ terki ile vâkı‘ olur ise mezmûm olacağı âşikârdır. Eger şânî evveliñ mişli olur ise her ne ķadar mezmûm degil ise de el-fazlü‘l-müteķaddim ma‘lûmdur. Nev‘-i sirķadan eger yalnız ma‘nâ aħz olunur ise bu şûrete ilmâm ve selħ dirler. Bunlar dañi ânifen mârrü‘z-zikr îĝare ve mesh gibi bi-‘aynihi üç vech ile olur. Aħz ve sirķadan ğayr-ı zâhir olan dañi beş

nev'dir. Evveli beyt-i kâ'il-i evvel ile beyt-i kâ'il-i şânîniñ ma'nâları biri (230a) birine müteşâbih ola. Şânîsi ma'nâ maḥall-i âḥere naḳl oluna. Şâlişi ma'nâ-yı şânî ma'nâ-yı evvelden eşmel ola. Râbî'i ḳalbdır ki ma'nâ-yı şânî evveliñ naḳîzi ola. Ḥâmisi ma'nânîñ ba'zısı aḥz olunup ol ma'nâ-yı muḥassin ba'zı şey daḥi izâfe oluna. Setîr degildir muḥarrer olan ğayr-ı zâhiriñ ekşeri kendüde nev'-i taşarruf olmağla maḳbûldür. Süreḳâte muttaşıl olanîñ evveli iḳtibâsdır. Şûreti nazım veya neşirde kelâma Ḳur'ân-ı Kerîm'den veya ḥadîs-i şerîfden bir şey tazmîn eylemek ile olur. Be-şartı ân ki ḳâlallâhu te'âlâ veya ḳâle resûllullâhu te'âlâ vesâ'ir kelâm-ı bârî ve kelâm-ı nebevî oldığını iş'âr ider ta'bîrât zıkr olunmaya.

Süreḳâte muttaşıl olanîñ biri daḥi “tazmîn”dir. Şûreti bir şi're ğayriñ şi'rini tazmîn ile olur. Lâkin me'hûz olan şi'r meşhûr degil ise kendü şi'ri olmadığına tenbîh lâzımdır. Bu şûret ile tazmîn sirḳadan mümtâz olup aḥsen-i tazmîn şâ'ir-i evveliñ şi'ri üzerine bir nûkte ziyâdesi ile olur. Eger tazmîn olunan şey beyit veya beyitden ziyâde olur ise bu şûrete isti'âne dirler. Ve eger mısrâ' veya mısrâ'dan dûn olur ise îdâ' ve rûfû dirler.

Süreḳâte muttaşıl olanîñ biri daḥi “aḳd”dir. Şûreti gerek (230b) Ḳur'ân-ı Kerîm ve gerek ḥadîs-i şerîf ve gerek meşel veya mezḳûrlarıñ ğayrı olsun kelâm-ı neşri idḥâl-i nazm itmek ile olur. Lâkin iḳtibâs tarîḳi üzere olmaya şöyle ki eger neşir Ḳur'ân-ı 'azîm veya ḥadîs-i şerîf olur ise bunlarıñ nazmı 'aḳd olmaz. İllâ tağyîr-i keşîr ile tağyîr olunup Ḳur'ân olunup Ḳur'ân ve ḥadîs oldığına daḥi işâret oluna. Ammâ neşir Ḳur'ân veya ḥadîsden olmaz ise mâ'-adânîñ nazmı ne vech ile olur ise olsun 'aḳd olur. Süreḳâte muttaşıl olanîñ biri daḥi “ḥall”dir. Şûreti nazmı neşir itmek ile olur. Lâkin bu şûret maḳbûl olmaz. İllâ neşriñ sebki a'lâ vü aḥlâ ve muḥtâr olup nazmîñ sebkinden ḳâşır olmaya.

Süreḳâte muttaşıl olanîñ biri daḥi “telmîh”dir. Şûreti feḥvâ-yı kelâmda bilâ-zıkr bir kışşaya ya bir şi're veya bir meşele işâret ile olur. Bu şân'atîñ nazım ve neşirde cârî oldığı meşhûrdur. Ḥâtîme-i 'ilm-i bedî' taḥrîrimizde mârrü'z-zıkr ḥüsn-i ibtidâ oldur ki evvelen îrâd olunan kelâm ḥüsnü's-sebk ve 'azb ve şaḥîḥü'l-ma'nâ ola. Zîrâ evvelâ sem'î ḳar' eylemek ile sâmi' ol kelâma iḳbâl idüp cümlesini işğâ vü istimâ' ider. Aḥsen-i ibtidâ mâ-seyyiâtı maḳşûda münâsib olan kelâmdır. Ya'ni kelâmîñ sevḳ olundığı şey'i işâreti müşt Emil ola. Bu şân'ata “berâ'atü'l-istihlâl” (231a) dirler. Ḥâtîmede muḥarreriñ şânîsi taḥalluşdur. Şûreti şol şey ki ânîñla kelâm teşbîb ve ibtidâ olunmuş idi. Meşelâ nisbet-i yâ edeb veyâ iftiḥâr veya şikâyet veya bunlarıñ emşâli anlardan maḳşûda ḥurûcdur. Ol şart ile ki beynlerinde mülâyemete ri'âyet oluna. Taḥalluşda te'ennuḳuñ lüzûmı ol vechdendir ki iftitâḥdan maḳşûda intikâl için sâmi' müterakḳib olur. Eger ḥüsn olup ḫarafeyni mütelâyim olur ise mâ ba'dını işğâya mübâşeret ider. Bu şân'ata taḥalluş-i aḥsen dirler. Vech-i muḥarreriñ 'aksinde istimâ'da nefret olacağı muḥtâc-ı beyân degildir. Eger kelâmîñ teşbîb olundığı şeyden mülâyimi olmayan şey'-i âḥere intikâl olunur ise bu intikâle iḳtidâb dirler. Bu ta'bîr ancak câhiliyyûn ve muḥadramuñ mezhebidir.

İsti'râd: Şu'arâ dört tabakadır. Evveli câhiliyyûndur. İmri'ü'l-Kays ve Züheyr ve Tarafe gibi. Sâni'si, muhâdramûndur ki vaqt-i câhiliyyet ile İslâm'ı idrâk idenlerdir. Hâzret-i Hâssân ve Lebîd rağiyallâhu te'âlâ 'anhümâ gibi. Bu daği mestûr olmaya ki zamm-ı mîm ve fetĥ-i hâ ile muhâdreme-i micda' ya'ni kulađınıñ bir tarafı kaţ olunmuş nâkaya dirler. Muhârrer olan muhâdremûn bundan me'hûzdu. Sâli'si mütekdimmûndur. Ferezdađ (231b) ve Cerîr ve Zü'r-rimme gibi bunlarıñ kelâmı ile istişhâd olunur. Râbi'i muhaddişûndur ki İslâm'dan şadr-ı evvelden soñra neş'et idenlerdir. Buhturî ve Ebû't-Ṭayyib gibi bunlarıñ kelâmları ile istişhâd olunmaz. Ancağ kavilleri rivâyetleri menzilesindedir. Reca'nâ ilâ-mâ-naĥnü fihi min-ciheti iktidâbin ve min-cihetinin taĥalluşa müşâbih şan'at faşlü'l-ĥiţâbdır ki mülâyemetsiz kelâm-ı âĥere intikâl ile olur. Emmâ ba'd lafzı⁴⁹⁰ مهما يكن من شيء بعد الحمد والثناء فانه كان كذا وكذا dimek oldığı meşhûrdur. Ve mâ-ĥabline ta'lik ve irtibâţ ĥaşd olunmadan bağteten kelâm-ı âĥer îrâd olundu irâde olunur ise iktidâb ve 'aksi ya'ni bağteten kelâm îrâd olunmadı. İltizâm olunur ise ammâ ba'dü taĥalluşihi müşâbih olur. Bu bahşde ihtilâf olmağla taĥkik murâd idenler kütüb-i mufaşşâlâta mürâca'at buyursunlar.

Taĥalluşa müşâbihiñ biri daği "ĥavlü'l-kâtib"dir. Bu maĥalde kâtib şâir mukâbili oldığı zâhirdir. Hîn-i taĥrîrde kâtib bir ĥadîsden ĥadîs-i âĥere intikâl itdikte hâzâ bâb ve emşâli faşl için îrâd eylediği ĥavli gibi zîrâ bunda daği nev'-i irtibâţ der-kârdır. Ol cihet ile ki bağteten ĥadîs-i âĥere intikâl yokdur. Hâtimedde muĥarreriñ sâli'si ĥüsn-i intihâdır. Şûreti nazım ve neşirde intihâ-yı kelâm oldığını iş'âr ü ifhâm eylemek (232a) ile olur. Bunda daği te'ennuk lâzımdır. Zîrâ sem'i ĥar' iden şeyleriñ âĥeridir. Eger ĥüsn ve muĥtâr olur ise sem' ânı telaĥki ve andan istilzâz idüp fi-mâ-sebaĥda bir taĥşîr daği vâĥi' olmuş ise ânı cebr ider. 'Aksi emr-i ber-'aks olacağı muĥtâc-ı tafşîl degildir. Hülâşa-i telĥîş bu maĥalde ĥitâm-pezîr olduğda bu itnâb u tafşîl mûcib-i melâl oldı mülâĥazası ile aşıl merâma mürâca'at lâzım iken yerâ'a-i çâpük-reviñ sâ'ir şanâyî' vü işlâĥat-ı şî'riyye irdâfına refâtî 'afv buyurula. İsti'ârâtıñ mufaşşal ve müstakill bahş ve risâleleri ma'lûm lâkin ta'rîf-i icmâlisi bir lafzdan ma'nâ-yı ĥakîki murâd olmayup 'alâĥa-i müşâbehet ile ma'nâ-yı mecâzî murâd olmağdır. İltifât daği ĥiţâbdan ĥaybete ve ĥaybetden ĥiţâba ve tekellüme intikâl oldığı ma'rûfdur. Ķâfiye şî'r eczâsınıñ ĥafâsında ya'ni ardında gelen ĥarfe dirler. Eş'âr-ı 'Arab'da ekserî mer'î Ķutrub ĥavlidir ki ĥâfiye bir ĥarf olur. 'Arab-ı 'arbâ ol ĥarfe revî dirler. Ve 'inde'l-Ĥalîl beytde âĥir ĥarfden muĥaddem gelen sâkine ve ol sâkiniñ mâ-ĥablindeki ĥarekeye dek i'tibâr olunur. Ammâ şu'arâ-yı 'Acem ĥâfiyeyi üç dürlü iltizâm iderler. Evveli mücerrededir ki bir ĥarf ve bir ĥareke iltizâm olunur, şeker gibi (232b) ĥarf-i reviyî râ mâ-ĥabli ĥareke-i tevcîhdır. Sâni'si müreddefedir ki elif ve vâv ve yâ ĥarfleri ile olur: cân ve nur ve dîn gibi. Sâli'si muĥayyededir ki ridf yerine gelen bir ĥarf-i sâkindir, merd gibi. Ĥarf-i revî egerçi bir ĥarfdır. Lâkin teba'iyet ile dördü muĥaddem ve dördü mu'ahĥar sekiz ĥarfe ĥadar revî ile ma'an îrâd olunur. Endaĥte em gibi. Bunda ĥarf-i revî ĥâ'dır. Muĥaddem

⁴⁹⁰ "Hamd ve senadan sonra her ne şey olursa olsun, bu şöyle ve şöyledir."

olan hürûf-ı erba'ânî esâmîsi te'sîs ve dahîl ve ridf ve kayddır. Hürûf-ı mu'ahharanî esâmîsi vaşl ve hürûc ve mezîd ve nâ'iredir. Redîf ol harfdır ki revî üzerine binâ kılınup tekrâr olur. Ve kaşâyid ol harfe nisbet ile tâ'iyye ve lâmiyye diyü itlâk olunur.

Mısrâ' nısf-ı beyit olduğu ma'rûf lâkin kâfiye mevcûde olmayan mısrâ'a fetḥ-i ḥâ-i mu'ceme ile "ḥâşî" dirler. Beyit kâfiyeleri muvâfık veya muḥâlif iki mısrâ'ın cem'ine ve maṭla' ḡazel ve kaşâ'idîñ beyt-i evveline ve maḡta' beyt-i âḡirine ve tâc beyit maḡlaş-ı şâ'ir zıkr olunan beytiñ verâsında gelen beyte dirler. Meşnevi mısrâ'aynîñ kâfiyeleri muṭâbık ve ebyâtîñ muḡtelif olarak çend beyitten terkîb olunan nazma dirler. Rubâ'î iki beyte ve kıt'a iki beyitten ṭoḡuz beyte dek itlâk olunur. Murabba' bir mısrâ' (233a) dörtde bir tekrâra dirler. Ya'ni üç mısrâ' zıkr olunup mısrâ'-i vâḡid tekrâr ola. Muḡhammes ve müseddes daḡi buña kıyâs ile ma'lûm olur. Ve âḡheriñ beyit vesâ'ir inşâd eylediḡi nazmını şûret-i muḡarrerede edâya terbî' ve taḡmîs ve tesdîs itlâkı meşḡurdur. Kaşîde ṭoḡuz beyitten ezyed bir kâfiyede olan ebyâta ve tercî'-bend üç beyit veya beş beyit veya yedi beyitten soñra bir beyit tekrârı ile olan nazma ve ḡazel beş veya yedi veya ṭoḡuz beyti şâmil ve evşâf-ı ḡül ve mül ve maḡbûbı ḡâvi nazma ve medḡiyye evşâf-ı ḡamîde zıkr olunan şî're ve hecv evşâf-ı kabîḡa zıkr olunan şî're ve merşîyye nazım ile medḡ-i meyyite ve teşbîb ma'sûḡuñ ve 'âşıkîñ ḡâli şî'rde zıkr olunmaḡa itlâk olunur. Ve mükerrer şol şî're dirler ki taḡsîn için bir lafz tekrâr oluna. Mişâli:

Bârân kaṭre kaṭre hemy-i bârân ebr-vâr

Her rûz ḡîze ḡîze ez-în çeşm seyl-bâr

Ve "sehl-i mümteni" ol şûretde olur ki mişlini îrâd be-ḡâyet sühûlet ḡörünüp bir dürlü nazîre kabûl eylemeye.

"Nazîre" bir kimesneniñ şî'ri vezin ve kâfiye ve zemîninde nazma ve "naḡîza" yine mezkûr gibi bir kimesneniñ şî'ri vezin ve kâfiyesinde ekşer elfâzını bilâ-taḡyîr me'âli nazm-ı evveliñ 'aksine delâlet ider şî're ta'bîr olunup "muvaşşah" daḡi şol nazma (233b) dirler ki her beytiniñ veya her mısrâ'ınıñ evvel harfleri cem' ve terkîb olunduḡda nâṭık ola. Şan'at-ı merḡûma "muṭarrazu'l-ciheteyn" daḡi dirler. Seḡbân-ı zamân nâdire-i devrân Eş-şeyḡ Aḡmed cenâblarınıñ tebrîk-i sâl için faḡîre 'arz buyurduḡları kaşîde-i bedî'aları li'ecl-i zıkrü'l-ḡayr bu maḡale kayd olundu. Mişâli:

⁴⁹¹ الى العباد بمولى الفضل والكرم

الحمد لله مهدي اعظم النعم

⁴⁹² داوم دولته بالعز والحكم

له السعادة حاوي النصر من رفعت

⁴⁹¹ "Fazlı ve keremiyle kullarına nimetlerin en büyüḡü hidayeti veren Allah'a hamdolsun."

⁴⁹² "Mutluluk O'ndadır. İzzet ve hikmetle nimetinin devamı yüce katından gelen yardımla mümkündür."

493	الاوحد الطاهر الاعراق والشيم	محمد شمس دين الله سيدنا
494	من المهيمين ربي بارئ النسم	وهو الذي النصر مقرون بطلعته
495	الى العلا قصرت عنها يد المهم	لاحت له حسن اخلاق مكملة
496	له السعادة على القدر والكلم	يولى المكارم باعا طائلا ويذا
497	الطرف باسم ثغر طاهر الشمم	اعز ابلج وضاح الجبين كحيل
498	هديا و للدين ركنا غير منهدم	للفضل قد شاد اركاننا مشيدة
499	نور تبدا فاخفى البدر في الظلم	فكم جميل و معروف بنوعه
500	واقت مكارمه بحر العطاء حمى	اضحت اوامره امست مواهبه
501	رب المكارم والاسعاد في القدم	ضاء الزمان به حلت مفاخره
502	كامل وافر الاحسان والكرم	ليث الانام بسيط الراحتين مديد
503	وعمدة ثابت في العرب و العجم	مولى سما في سماء الجود مرتقيا
504	للناس عز و مجليها من الظلم	حفيد فضل علا بالعز حاز علا
(234a)		
505	بحير فيها اولو الافهام والعظم	مدني على الناس من الطافه منحا
506	هو السعادة حقا كاشف الغمم	در الانام و سامي القدر ذو شرف
507	واوحد العصر و بيت المجد والنعم	حاز العلا فهو كثر مجمع سند

⁴⁹³“ Muhammed (sav) Allah'ın dininin güneşi, temiz, asil ve güzel ahlaklı biricik efendimizdir.”

⁴⁹⁴“ Bütün mahlukatı ve insanları yaratan ve Muheymin olan rabbimden ortaya çıkışı Onun yardımı ile irtibatlı olandır.”

⁴⁹⁵“Güzel ahlakı yükseltilere çıkararak kemalata ermiştir. Ulu kişilerin eli oraya yetişmez.”

⁴⁹⁶“Cömertlikleri, elinin açıklığı ve bolluğu üzerinde taşır. Büyük mutluluklar onundur.”

⁴⁹⁷“O en parlak, izzetli, alını açık, gözleri sürmeli, gülümseyen, çok güzel kokan birisidir.”

⁴⁹⁸“Faziletin rükunlarını sağlam bir şekilde hidayet edici olarak yapmıştır. Ve dinin yıkılmaz bir rüknüdür.”

⁴⁹⁹“O çok güzeldir. Bu güzelliği yalnızca kendine özgüdür. O öyle bir nurdur ki ortaya çıktığında ay karanlıklarda saklanır.”

⁵⁰⁰“Emirleri açıkça ortaya çıktı. Onun özellikleri meydana geldi cömertliği umman gibi oldu.”

⁵⁰¹“Zaman onunla aydınlandı. Kıdemde cömertliklerin ve mutlulukların efendisi olarak övüldü.”

⁵⁰²“Mahlukatın en cesuru ve güçlüsüsün. cömert, her yere yardım eden, kamil, ihsanı ve keremi bol olansın.”

⁵⁰³“Sen cömertliğin semasında yükselen efendimizsin. Arap ve Acem'in temel dayanağısın.”

⁵⁰⁴“İzzetle yükselen faziletin torunusun. Şeref sahibisin. İnsanlar için azizsin ve karanlıktan kurtaransın.”

⁵⁰⁵“İnsanlara güzelliklerinden onlara karşılıksız verensin. Anlayışlı ve ulu kişilerin içinde bir okyanussun.”

⁵⁰⁶“Sen bütün yaratılmışların incisisin. Kadri yüce ve şerefliyin. Kederleri gideren gerçek saadetsin.”

508	في الاسم والوصف والافعال والمهم	فاق الورى فلهذا قد دعوه بما
509	ضائت وآريت على الانواء والدم	يا من اذا كفه فاضت هوامعها
510	لانه مصدر ورد لكل ظمي	دار السيادة قد عمت مكارمه
511	هدي و رشد بمنتور و منتظم	انت الذي نلته ما ناله احد
512	اعلى من الدرر والياقوت في القيم	فخر الموالي ايا مولا خذ كلما
513	مطرزا ثابت في مدحك العلم	نظمتها لك يا مولى العلا فبدا
514	يدم دولتكم بالعز والشيم	دوما الى العلا بالمصطفى كرما
515	نصر من الله وفتح العز والمهم	يهنيك عام المنى والسعد ارحه

“müstezâd” her mısrâ‘iñ âhirinde ma‘nâda mülâyim ziyâdesi olup kâfiye veya redif vâki‘ ola. Mişâli:

Meclisde bu gün başladı biñ âle piyâle
 an ağla çü jâle
 Viridi yine bir reng ol gül-i âle piyâle
 Düşdi saña nâle

Mu‘ammâ şuver-i ‘adîde ile isim istihrâc olunan beyte dirler. Şuver ve envâ‘ı be-gâyet ziyâde olmağla mehmâ-emken kavâ‘idini zabta maḥşûş risâleler tertib olunmuşdur. Mişâli:

Be-ism-i Nizâm:

alb-i alb-i alb-i alb-i alb ü alb-i alb-i alb
 alb-i alb-i men şinâs ey kâr-ı çeşmet selb-i alb

(234b) Ḥafî olmaya ki alb-i albden murâd lâm'dır. Ve bunuñ albi daḥi mâl olur. Ve albiñ albi ḥarf-i lâm ki medlûli otuz ‘adeddir. İştîlâḥ-ı ehl-i ḥesâb üzere otuzuñ

⁵⁰⁷ “O yüksek şerefe ulaştı. O hazinedir. Bütün dayanakları toplamıştır. Asrının biricik insanıdır. Meccin ve nimetlerin evidir.”

⁵⁰⁸ “İnsanların üstündedir. Bu nedenle İsimde, vasıfta, fiillerinde ve işlerinde onu isterler.”

⁵⁰⁹ “Kendisinden istenildiği zaman yardımları dolup taşar. Zorlukta ve sıkıntıda olanları aydınlatır ve onlara yardım eder.”

⁵¹⁰ “Cömertliği her tarafı kaplayan sığınma yurdusun. Çünkü susuzların su kaynağısın.”

⁵¹¹ “Sen kimsenin ulaşamadığı şeye nail oldun. Hidayet rehberisin ve dağlanlara ve hidayet üzere olanlara yol göstericisin.”

⁵¹² “Efendilerin övünç kaynağısın. Sen ey efendi her zaman inci ve yakutun kıymeti değerli olan en âlâsını seç.”

⁵¹³ “Ey yüce efendim, bunu senin için nazmettim. Senin medhinle ilimin varlığı nakış nakış ortaya çıktı.”

⁵¹⁴ “Mustafa (sav) ile cömertlik yükseklerde daim olsun. Devletiniz, izzet ve güzelliklerle daim olsun.

⁵¹⁵ “Dilek ve mutluluk yılı kutlu olsun şu sözle tarih düşünüyorum “Yardım, izzetin ve şerefın fethi Allah’tandır”

mâli toköz yüz olmağla ħarf-i zâ zâhir olur. Ve ħalb-i ħalb-i ħalb ya'ni mâliñ vasatı elifdir. Ve mışrâ'-ı şânide ħalb-i "men" "nem" oldığı âşikârdır. "Nem"iñ ortasına "zâ" vaz' olunduğda Nizâm ismi hüveydâ olur. Luğaz, bir nesneniñ evşâfı zıkr olunup müsemması murâd olunan şey'e dirler ki lisân-ı Türkî'de bilmece ta'bîr olunur. Mişâli li-mü'ellefihi'l-faķîr,

Nedir ol gülle-i derûn âteş
Oldı îķâda âlet anı güneş
Âteş ile miyânı fark olmaz
Pek teķarrüb de itse zevķ olmaz
Gûyiyâ bir ħân ħumbarası
İçi memlû yâ nâr âniñ neresi
Hey'et ü resm ü şekli ħal'a mişâl
Gülbeden 'asker ile mâ-lâ-mâl
Sûr ile 'askerîsi beyninde
Var ħacîz cidâr-ı resminde
Bir başı iki yüz biri elli
Ķalb bir ikisinde besbelli
Bir cesîmü'l-vücûd şâh mıdır
Başına giydigi külâh mıdır
Gerçi behrâma var münâsebeti
Ķub-ı eşcâradır mülâzemeti
Anı Ķur'anda ider tefhîm
Ser-güzeşt-i cenâb-ı İbrâhim
Bezr-i u'cûbe-i ħutunâniñ
'Aynıdır şanma 'aksidir âniñ

(235a)

Fi'l-aşl bunı eyledi elğâz
Ĥazret-i Câmî-i hüner-perdâz
Ey Ĥafîd isteyen bunı bulsun
Nâr-ı endîşeden de ħurtulsun

Musammať bir beyti dört bahş idüp üç kısmı bir ħâfiyede ve ħısım-ı râbî'i aşıl şifiriñ binası olan ħâfiyede tertîb olunan nazma dirler. Bu şan'atıñ 'aşere-i kâmileye resîde oldığı görülmüşdür. Ya'ni dörde maşşûş degildir. Ona degin vukû'ı vardır. Mülemma' bir mışrâ' veyâ bir beyit bir lisândan ve diğeri zebân-ı âĤerden terkîb

olunan şî're dirler. Mişâli, tersem ez-nefs-i bed-i ĥod k'û ne-terseed ez-Ĥudâ⁵¹⁶, ⁵¹⁷ يا غياث المستغيثين نجما مما نخاف Türkî ve 'Arabî vesâ'ir elsinede cârîdir. Muqatta' kelimleri ĥurûf-ı muqatta'a ya'ni biri birine rabṭ ile taḥrîr mümkün olmayan ĥarflerden tertîb olunan nazma ve muvaşşal muĥarreriñ 'aksi ya'ni mısrâ'ı vâĥid min evvelihi ile'l-âĥirihi aĥadühümâ âĥere 'alâka ile tersîm olunan ĥarfdan tertîb olunan nazma ve ĥazf bî-nuqaṭ ya'ni noktaları olmayan ĥurûfdan terkîb olunan nazm u neşre dirler ki zamânemizde sâde ta'bîri şâyi'dir. Menķûṭ muĥarreriñ 'aksi oldığı meşhûr ve buña daĥi mücevher dirler.

Feth-i râ ve sükûn-ı kâf ile raḫṭâ şol kelimelerden terkîb olunan kelâma dirler ki bir ĥarfi menķûṭ ve biri sâde ola ve feth-i ĥâ-i (235b) mu'ceme ve sükûn-ı yâ ile ĥayfâ şol kelâma dirler ki bir kelimesi mücevher ve bir kelimesi sâde ola. Ve taşĥîf nokta ve ĥarekeniñ taġyîri ile kelimeyi ma'nâ-yı âĥere sevke dirler. Raĥmet ve zaĥmet gibi. Yalñız ĥareke ve sükûn taġyîri ile medĥ ve zemme ve bi'l-'aks taĥvîl olur ise bu şan'ata mütezil dirler. Ve istidrâk evvel kelâm hecv gibi olup netîcesi medĥe resîde olan şan'ata ve kelâm-ı câmi' şükr ü ĥamd ve naşâyih ü mevâ'izi ĥâvi olan kelâma dirler.

ĤARFÜ'L-'AYNÜ'L-MÜHMELE

'ÂRİYET: Bilâ-bedel temlîk olunan menfa'at ma'nâsına muĥaffefen isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de medd-i 'ayn ve teşdîd-i yâ ile "'âriyyet"den ġalaṭ olup Fârisi'si taĥfîf-i yâ ile "'âriyet" olur. Lafz-ı merķûmuñ müşeddeden eşaĥĥiyetini müftü'ş-şakaleyn Ebu's-Su'ûd el-'Imâdi 'aleyhi raĥmetullâhi'l-hâdi ve şâĥib-i "Taĥrîfât" Eş-şeyĥ Cemâlüddîn Muĥammed ve Eş-şeyĥ Ebû Muĥammed bin Birriü'l-Maĥdisi ġalaṭât risâlelerinde taşrîḫ ü beyân eylemişlerdir. Lâkin şâĥib-i Kâmûs Fîrûzâbâdi ve şâĥib-i "Külliyât" Ebu'l-Beġâi'l-Ĥüseyni'el-Kefevî taşrîḫlerine nazaran ba'zen muĥaffefen 'âriyet daĥi isti'mâl olunur imiş. Fe'l-yete'emmell. 'Âriyetiñ aşlında iĥtilâf olunmuşdur. Eşaĥĥı vâvî olup 'âre mensûb olmasındır. (236a) Zîrâ 'âriyet virilen şey'i izĥârda recül-i müsta'ire şerm ü ĥicâb îrâşî âşikârdır.

İstiṭrâd: Temlîk dört nev'dir. Evveli 'ıvâz ile bir şey'iñ 'aynı temlîk olur ise bey' olur. Şânîsi, şey'iñ 'aynı bilâ-'ıvâz temlîk olur ise ĥibe olur. Şâlîsi, menfa'ati 'ıvâz ile temlîk olur ise icâre olur. Râbî'i, kezâlik menfa'ati bilâ-'ıvâzin temlîk olur ise muĥarrer olan 'âriyet olur.

'ÂYİŞE: Esmâ-i nisâdan ma'rûf olup yâ ile ve ba'kzen ĥazf-ı elif ile 'Ayşe daĥi müsta'meldir. 'Arabî'de medd-i 'ayn ve kesr-i hemze ile "'Â'işe"den ġalaṭdır.

'ABES: Fâ'ideden ĥâlî şey ya'ni fâ'idemiz nesne ma'nâsına isti'mâli be-ġâyet şâyi' olup ĥatta Şâhidî merĥûmuñ ع: "Fâ'idemiz bir 'abeş nesneye bîhûde di" mısrâ'ı meşhûrdur. 'Arabî'de fethateyn ile 'abeş lu'b ya'ni oynamak ma'nâsındır ki Fârisi'si

⁵¹⁶ Korkarım kî o kötü huylu nefis Allah'tan korkmaya.

⁵¹⁷ Ey imdad isteyenlerin yardımına koşan Allah'ım! Korktuğumuz şeyden bizi korusun.

medd-i yâ ile “bâziden” olur. Ammâ Bedrüddîne'l-kürdî cenâbları ‘abeşi: هو الفعل الذي فيه
⁵¹⁸ ile ve Haddâdî merhûm ⁵¹⁹ لذة فيه اما الذي فيه لذة فهو لعب 518 غرض لكن ليس بشرعي
 ta‘riflerinden kaçü'n-nazar ‘ulemâ-yı a‘lâm keşşerehumullâhu te‘âlâ ilâ-yevmi'l-
 kıyâme hazerâtı taqbîh-i ‘abeşde mübâlağa buyurmuşlardır. Hatta fahrü'l-İslâm
 Pezdevî merhûm kubbâda ‘abeşi küfre muķârin (236b) idüp uşullerinde والنهي في صفة القبح
⁵²⁰ buyurmuşlardır. Ve ‘abeşde fâ'ide
 taşavvur olunmaz ise ‘abeş-i haķîki olur. Ve çekilen meşakķate nazaran fâ'ide-i
 müfide taşavvur olunmaz ise ‘abeş-i ‘örfî olur. Ma‘nâ-yı maṭlûb Fârisî'de bîhûdeniñ
 medlûli ‘Arabî'de mâ-lâ-ya‘ni olur.

‘ABDÜ'S-SELÂṬİN: Bir zırâ‘ miķdârı sâķlı varakı bâzincâna şebîh ve çiçeği semeri
 levninde ve dâneleri ince ğılâf derûnunda yeşile mâ'il ishâl-i müfriṭ ile ķâtil ḥabb-ı
 ma‘rûfuñ ismi. ‘Arabî'de ḥabbü's-selâṭinden ğalaṭ olup ḥabbü'l-mülûk daḥi itlâķ
 olunur. Fârisî'de “mâhûdâne” dirler. İsm-i aşlîsi ḥabbü'z-zelem olan ḥabbü'l-‘azîz ve
 ḥabbü'l-lezîzi daḥi taḥrîf ile ‘abdü'l-lezîz didikleri meşhûrdur. Bu ḥabba Fârisî'de
 zamm-ı nûn ve sükûn-ı kâf ile “nuķl-ḥâce” dirler.

‘ABDÜ'S-SELÂM: Bögürtlene şebîh bir zırâ‘ sâķlı incir varakına müşâbih ince
 varaklı zeytûn ķadar kırmızı mîveli ve râyiḥası mey‘a-i sâ'ile gibi ve çiçeği sefid
 lüfâḥ aķsâmından gicelerde dirâḥşân nebâṭiñ insana müşâbih kökünün ismi.
 ‘Arabî'de fetḥ-i yâ ve sükûn-ı bâ ve vâv ve zamm-ı râ ile “yebrûḥü's-şanem”den
 ğalaṭ olması meşhûr. Lâkin ‘Arabî'de aşl-ı merķûmuñ (237a) ismi yalnız yebrûḥ
 olduĝı kütüb-i lügât müṭâla‘a idenleriñ ma‘lûmlarıdır. Fârisî'de bîh-i mezbûre fetḥ-i
 mîm ve sükûn-ı râ ve mîm-i şânî ve zamm-ı dâl ve kesr-i kâf-ı Fârisiyye ile
 “merdüm-giyâḥ” dirler. Çiçeği biñ ‘adede resîde olmayınca tâmü's-şekl olmadıĝı
 şahîḥ lâkin iḥrâcında rivâyet olunan kışşalar ekâzîb-i meşhûredendir. Hatta bilâ-
 külfet iḥrâc idenlerden mesmû‘umuz olmuşdur. Ve ekşer kütübde zeker ü ünsâ
 birbirine şarılıp öyle biterler imiş, ķaydları müşâhed olanlarıñ ḥilâfı münfehim olur.
 Zîrâ görülenlerde mâde ve ner başķa olup erkeĝiñ şaķalı ve dişisiniñ şaķı kök lifleri
 şûretindedir. Ve yebrûḥdan erkeĝiniñ her ‘uzvı nisâniñ ‘uzv-ı muķâbiline ve kezâlik
 dişisiniñ her ‘uzvı ricâle devâ olup ve bir ‘uzvını âlet ile kaç‘ eylemeden tefriķ ve
 bâzûya bend veya gerdene ta‘lik ḥuşûşâ temâmı ‘inde'l-mülûk ve'l-ekâbir ‘izzet ü
 ḥürmete ve ğarķ ü ḥarķ ve şâ'ika ve işâbet-i ‘ayn ve envâ‘ semûm ve cemî‘ âfâtdan
 emniyyete ve def‘-i şar‘ ve teskîn-i ğazaba bi'l-ḥaşşa sebeb olur imiş. Be-şarṭı ân ki
 evvel-i şehrde ta‘lik oluna.

‘ACÛZE: Karı olmak ya‘ni ‘avret-i müsinne ma‘nâsına ‘alâmet-i te'nîş ile isti‘mâli
 şâyı‘dir. ‘Arabî'de fetḥ-i ‘ayn ile bilâ-te'nîş “acûz”dan ğalaṭ olup (237b) Fârisî'de

⁵¹⁸ “Abes: Bir amacı olan ancak şeri olmayan, herhangi bir fiildir.”

⁵¹⁹ “Oyunların tümünde bir zevk yoktur. İçinde zevk bulunan her şey oyundur.”

⁵²⁰ “Nehiy(yasaklanan şey) kabih (çirkinlik) sıfatında, emrin taksimindeki gibi kısımlara ayrılır. Vaz'(konuş) itibariyle li'aynihî (yani özde) çirkin olan hususlar küfür, yalan ve abes gibi durumlardır.”

kesr ve medd-i bâ-i 'Acemiyye ile "pîre-zen" dirler. Hâce Hâfız-ı Şîrâzî'niñ divân-ı meşhûrunda "Biyâ ki kaçır-ı emel" gazelinin havî olduğu ebyâtdan,

Beyit:

Mecû dürüstî-i 'ahd ez-cihân-ı süst-nihâd
Ki in acûze arûs-ı hezâr dâmâdest⁵²¹

Ekşer divânlarda hâ ile görülmüştür. Hâce Hâfız 'aleyhirrahme efşâh-ı şu'arâ olmağla ğalaṭa rızâ-dâde olmayacağı ve işkât-ı hâ ile vezin ve ma'nâya ḥalel taṭarruḫ eylemeyeceği rûşenâdır.

İstiṭrâd: Ekşer acâ'iz bî-şevher olmalarıyla terabbuş-ı 'iddetden ḥalâşları ma'lûmdur. Kesr-i 'ayn ve teşdîd-i dâl ile 'iddet luğatde ihşâ gibi şaymak olup iştilâh-ı ehl-i şer'de şol terabbuşdur ki tâ'ife-i nisâya zevâl-i nigâh sebebi ile lâzım gelür. Fetḥateyn ve zamm ve teşdîd-i bâ ile terabbuş bir nesneye muntazır olmak ma'nâsınadır. Hurre ya'ni kişi kızının 'iddeti ṭalâk ve feshde üç ḥayzır. Eger şağîre veya âyise olur ise üç mâh olup mevt-i zevcede dört mâh ve on gün olur. Cârîyenin 'iddeti ṭalâkda iki ḥayzır olup kezâlik câriye-i şağîre ve âyisede bir şehr ve nısf-ı şehr olur. Bunların zevci vefât eyledikde iki ay ve beş gün 'iddet lâzım olur. Ve ümm-i veledde i'tâkında ve seyyidi vefâtında hurre gibi üç ḥayzır veya üç mâh lâzımdır. (238a) Ve vaz-ı ḥamlde ve ḳable'd-duḥûl ṭalâkda 'iddet lâzım olmadığı muḥtâc-ı beyân degildir.

'ARABA: Rükûb ve eşyâ taḥmîl için isti'mâl olunan şey'eyn-i ma'rûfeyniñ ismi. Çağatâyî'de medd-i hemze ve râ ile "âraba"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de fetḥateyn ile 'acele ve Fârisî'de fetḥ-i kâf-ı 'Acemiyye ile "gerdûne" dirler. Lâkin 'Arabî ve Fârisî'de evvel vaz'ları öküz arabası olup ba'dehû ta'mîm eylemişlerdir. Lisân-ı Türkî'de feşâḥat iddi'â idenlerin evveli 'ayn 'araba taḥrîrlerinden terk-i medd ve elif-i şâniye ile "araba" terkîmi aşlını müzekkir olur.

'AREFE GÜNİ: İydeynden muḳaddem olan eyyâma 'ale'l-'umûm itlâkı şâyi'dir. 'Arabî'de zi'l-ḥiccetü's-şerîfenin ṭoḳuzuncı gününde mevḳif-i ḥac olan Mekke-i müşerrefeye on iki mil 'Arafât nâm mekânın ismi. Fetḥateyn ile "arefe"den ğalaṭdır. Zîrâ ehl-i luğatden bir aḥad 'arefe ve 'Arafât'a yevm-i maḥşûş olarak ism-i zamân dimemişlerdir. Ammâ elsine-i nâsda mezkûr yevm-i 'arefe kelâmı "yevmü'l-vuḳûf be-'arefihi" ya'ni 'arefede vuḳûf günü taḳdîrinde olur. Ve lafz-ı 'arefenin munşarif ve ğayr-ı munşarif olmasında 'ulemâ baḥş-i 'azîm eylemişlerdir. Eşâḫı 'alemiyyete ve te'nîş vuḳû'ı ile ğayr-ı munşarif olmasıdır. Ve maḥall-i ma'rûfuñ vech-i tesmiyesi iki şûret ile beyân olunmuşdur. (238b) Evvelen ebînâ Âdem ve ümmînâ Ḥavvâ 'aleyhime's-selâma ba'de'l-hübûṭ dâmen-i cebel-i ma'rûfda mülâkât ü ma'ârifeleri ve şâniyen ḥazret-i Cibrîl ḥazret-i İbrâhîm 'aleyhime's-selâma menâsık-ı ḥaccı ta'lîminde "arefte" buyurup ḥazret-i İbrâhîm daḫi "areftü" buyurmalarından nâm ḳalmış ola.

⁵²¹ Karaktersiz dünyada ahde vefa arama; çünkü o ihtiyar kocakarı binlerce damadın gelinidir.

‘TRKÛN-NISÂ’: Pânîñ kâba etinde zühûr ve uyluklarıñ iç tarafından bele vâsıl olan gâliz tamarada vâkı‘ veca’îñ ismi. Kesr-i nûn ve medd-i sîn ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de feth-i vâv ve nûn ve kaşr-ı elif ile “vecai’n-nisâ”dan gâlağ olup Fârisî’de evveli mażmûm kâfeyn-i ‘Arabîyyeteyn ve zamm-ı cîm ile “küçük” dirler. Hafî olmaya ki i’râb-ı muharrere ile nisâ’ esfel-i sâkda olan tamarîñ ismi olmağla ‘ırkıñ aña izâfeti yevmü'l-aḥad ve şecerü'l-erâk gibi ‘âmîñ ḥâşa izâfeti kabîlindedir. Ve izâfet-i merkûma lafz-ı ‘ırkıñ sâ’ir ‘urûk-ı ḥâşşaya izâfetinde daḥi câri vü câ’izdir.

‘ARAKÂN-HAVZ’: Maḥrûsa-i Burûsa’da nâdirü’l-emşâl yeñi kablucu dimekle şöhret-şî‘âr germâbe-i bî-‘adîliñ derûnuna duḥûlde cânib-i yemîninde kâ’in ḥalvet-ḥânesinde vâkı‘ ḥavzîñ ismi. Müvellede-i ehl-i Rûm’dan ‘arağ-ḥâne ḥavzı dimesden gâlağdır. Zîrâ germâbe-i merkûmeniñ maḥall-i mezbûrdan eşḥan mekânı olmamağla derlemek içün ol câya girerler. (239a)

‘ARNAVÛD’: Rûm İli diyârlarında sâkin keşîrû’l-cîl tâ’ife-i ma’rûfeniñ ismi. ‘Arabî’de ⁵²² عار علينا ان نعود dan veya hemze ile Arnavud Arnâlûd’dan muḥarref oldukları kışşa-i pür-ḥişşe-i âti’l-beyândan ma’lûm olur. Lâkin evveliñ eşaḥḥiyeti mültezimdir. Ebâ Aḥmed ‘Askerî merḥûm “Zevâcir” nâm mü’ellefînde İmâm Şu‘bî ḥazretlerinden rivâyeten böyle tafşîl ü beyân ider ki eyyâm-ı câhiliyyetde evlâd-ı Cüfne Şâm ve Filistin’de salṭanat iden mülûk-ı benî Ğassâ’ınñ âḥeri Cebele bin Eyhem Emîrû’l-mü’minîn ‘Ömerü’l-Fârûğ raḍiyallâhu te‘âlâ ‘anh ḥazretleriniñ eyyâm-ı ḥilâfetlerinde İslâm’a râğib olmağla beş yüz miqdârı ḥavâşş u muḥarrebleri ile Medîne-i Münevver’e gelüp ‘alâ-yedi’l-Fârûkü’l-Ekrem şeref-i İslâm ile müşerref ü muḥterem olmuş duḥûl-i mevsimde edâ-yı menâsık-ı ḥac içün ḥalîfetullâh ile ma‘an ṭavâf-ı beytullâhi’l-ḥarâma iḥrâm-bend-i ‘azîmet olup eşnâ-yı muzâḥame-i ṭavâfda kabîle-i Fezâr’dan bir bedevî Cebele’niñ taraf-ı izârına ḳadem-i tekaddüm ile başup nez’ itmegin Cebele ḡazaba gelüp bir laṭma-i ‘Arabî ḳarb ider.

Fezârî daḥi pîş-gâh-ı ‘adâlet-penâha varup zârî idicek Cebele’den su’âlde izârına başup müntezi‘ eyledi. Beytullâh ḥürmetine iki dîdesini (239b) nez’ itmeyüp bir seyli ile ‘afv eyledim, cevâbında ḥazret-i ḥalîfe: “Yâ Cebele çünki sen muḳırr ü mu’terif olduñ ityân-ı beyyineye ḥâcet ḳalmadı. Yâ irdâ-yı ḥaşm eyle veyâ inḳıyâd göster. Ol daḥi saña bir ṭabanca ursun.” buyurdıklarında Cebele: “Yâ emîre’l-mü’minîn Fezârî-i bedevî esâfil-i nâsdan bendeleri ekâbir ü eşrâfdan bir dürlü baña laṭma-zen olmağ ‘ârına ‘ırz-ı mülûkânem taḥammül eylemez. Muḥibbleri ümîd-vâr idim ki şeref-i İslâm ile müşerref olduğumda câhiliyyetdeki ‘izz ü şerefimden ziyâde mu‘azzez ü mükerrrem olam. Çünki ḥilâf-ı me’mûl zühûr eyledi. Tenaşşur iderim.” didikde ḥazret-i ‘Ömer raḍiye ‘anhü rabbihi’l-ekber: “Eger bu fî’l-i kabîḥi irtikâb ider iseñ ber-muḳtezâ-yı şerî‘at-i ḥazret-i Muḥammediyye ser-i bî-devletiñ ṭu‘me-i şemşîr-i ‘adâlet olur.” buyurmuşlar.

⁵²² “Geri dönmemiz bize utançtır.”

Bu hilâlde Cebele'niñ etbâ' vü a'vânı ve Fezârî'niñ cîl ü cîrânı tecemmu' idüp beyt-i mükerrermede bir fitne-i 'azîme vukû'una qarîb olmuş. Ammâ Cebele: “Yâ emîre'l-mü'minîn! Baña şabâha dek mehl-i 'inâyet buyuruñ. İnşâallâhu te'âlâ yârin seherî yâ irdâ-yı haşm veyâ rızâ-yı nefis ile hużûr-ı 'âlîlerine ruḥ-sûde olurum.” recâsına “zâlike-ileyk” ile ruḥşat buyurulmuş. Ol gice Cebele qarârı firâra tebdîl ve etbâ' (240a) vü eşyâ'ı ile cânib-i Koştantiniyye'ye 'azîmet eylemiş. Ol eyyâmda Koştantiniyye kayşeri Herkıl ile mülâkât ve Cebele'niñ tenaşşur u kudûmunı isti'zâm ve rağmen 'ale'l-İslâm mülûkâne ikram eylemiş ba'de-zamânin ḥazret-i 'Ömer raḍiyallâhu 'anh Herkâl'i İslâm'a da'vet veya müşâlahaya rağbet eylemesi için elçi irsâl buyurup sefir-i müşârün-ileyh taraf-ı Kayser'den müşâlahaya mücâben 'avdet ve hużûr-ı ḥazret-i Fâruḳî'de şeref-i vuşûl ile iktisâb-ı sa'âdetde ḥalîfetullâh aḥvâl-i Rûm ve Herkıl'dan sefiri istintâḳ buyurduklarında elçi olan zât beyâna âgâz idüp: “Yâ emîre'l-mü'minîn çünki Kayser'den müşâlahaya mücâb oldum. 'Avd ü inşirâfa istizânımda kayser didi ki, 'Ebnâ-yı a'mâmınızdan bir kerîmü'n-neseb zât dînimize râğib olup diyârımızı teşrif buyurmuşlar idi. Âniñla mülâkât vâḳi' oldı mı? dâ'ileri lâ didim. Kayşer-i evvel ol zât ile mülâḳi ba'dehû 'avdet eyle” didi.

Binâ'en-'alâ-zâlik Cebele'niñ sarayına teveccüh eyledim. Bir serây-ı refiü'l-bünyân ki ḳapusunda bî-ḳıyâs bevvâb ü ḥuccâb şaff-beste tururlar. Bi-rabbi'l ka'beti: “Yâ emîre'l-mü'minîn ol ḥaşmet ü cem'iyyeti bi'z-zât kayşeriñ ḳapusunda görmedim. Vaḳtâ ki me'zûn olup (240b) iḳerü duḥûl ve beyn-i yedeyy Cebele müşûl itdim. Gördüm ki ḳavâîrden maşnû' bir serîr-i zerrîn-ḳavâ'im üzere envâ'-ı zîb ü zînet-i mülûkâne ve ferr ü ḥaşmet-i pâdişâhâne ile câlis olmuş. Bendeñizi göricek mebsûş u mesrûr olup: “Fe-merḥaben ehlen ve sehlen” diyerek ikrâmen câlis oldığı taḫt üzerine ḳu'ûda teklîf eyledi. Bendeleri isti'fâ idüp ḥazret-i resûl-i ekrem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem mekân-ı müzehhebde cülûsdan bizleri nehy buyurmuşlardır, didim. Cebele ne'am şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem ولكن نق قلبك من الدنس ولا تبالي على ما

⁵²³ قعدت diyü kemâl-i ihtirâm ve taşliye-i resûl-i 'aleyhisselâm ile cevâb virüp emr eyledi: “Baña bir ḥaşeb kürsi getürdüler ḳu'ûd eyledim. Ba'de'l-mülâtefe mevâ'id-i zeheb ile şihân-ı fidda iḳre ḫâ'm-ı gûn-â-gûn gelüp ortaya vaz' olundu. Bendeñiz eklden keff-i yed idüp teklîf eyledikde nehy-i sâbıḳı îrâd eyledim. Cebele evvelden ezyed taşliye ve ikrâm ile ḳavl-i evvelini tekrâr idüp bendelerine maḫşûş zucâc u fağfûr ile ḫâ'm tertîb olunup emr-i ḫâ'm temâm olduḳdan soñra on nefer ḫâdim envâ' cevâhir ile muraşşa' on 'aded kürsî-i zerrîn getürüp yemîn ü yesâr-ı Cebele'ye vaz'larına redîfen (241a) envâ' sazlar der-dest 'aşere-i kâmile ḫüsnâ cevârî gelüp her biri bir kürsîye cilve-nişîn oldılar. Verâlarından ruḥsâre-i tâb-nâki şems-i duḫâdan adḫâ bir câriye-i ḡarrâ başında mücevher tâc ve üzerinde gögercin ḳadar bir mu'allem ḳuş ve şağ elinde bir altun ḳadeḫ derûnı misk ü 'anber-i meftûl ile memlû ve şol elinde bir sîm-câm derûnı mâ-i verd ile leb-rîz muḳâbele-i Cebele'ye geldikde başında olan murğa şafir itdi murğ derḫâl kâse-i sîme inüp perr ü bâlini gülab ile ter

⁵²³ “Kalbini kirlilikten arındır ve üzerine oturduğun şeye aldırma.”

ba'dehû câm-ı zerrîne girüp rîş ü cenâhların tamâmen mu'anber itdikden şöra tayerân ve tâc-ı Cebele üzere mevzû' şalib-i mücevhere konup bâl ü perinde olan mâ'-i verd ile misk ü 'anber temâm olunca terefrûf iderek Cebele'niñ üzerine reşş ü neşr itdi. Cebele şiddet-i sürûrundan pîrâhen-i hayât-ı müste'ârı derisine şıgmaz olup hânde-künân yemîninde kürsî-nişîn cevâriye berây-ı hâtır-ı fakîr ⁵²⁴ بالله اضحكنا diyü 'Arabiyyü'l-'ibâre hitâbına mebnî ânlar daği kemâl-i firâsetlerinden envâ'-ı sazların ele alup lahn-ı 'Arabî üzere taganni ve evlâd-ı Cüfen'e medhinde bir kâşide-i bedî'a inşâd eylediler. Nihâyet derece hândân ü ferah-nâk olduğdan şöra bendeñize hitâb idüp: "Bilür misin bu ebyâtñ kâ'ili kimdir? (241b) su'âline "lâ" ile cevâbımda Cebele: "Kemâl-i ihtirâm ve tevķîr-i tâm ile resûl-i ekrem ve nebiyy-i muhterem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem efendimiz hâzretleriniñ şâ'ir-i belâgat-gûyî Hâssân bin Şâbit cenâblarıdır." diyüp şol cânibinde olan cevâriye ⁵²⁵ بالله ابكىنا diyü hitâb anlar daği yine medîha-i evlâd-ı Cüfne de evvelkiden efşâh ü eblağ bir kâşide daği okudular.

Ehl-i meclis ol kadar bukâ vü zârı eylediler ki ta'rîfi nâ-kâbildir. Huşûşa Cebele gözleriniñ yaşı seyl olup lihyesini gârķ-âb idüp bu nazm daği şâ'ir-i müşârün-ileyhiñdir, didi. Ba'dehû ahvâl-i Hâssân rağiye 'anhü rabbihi'l-mennândan su'âl eyledi. Dâ'ileri daği 'alâ-mâ-hüve'l-vâķi' ber-hayâtdır. Lâkin za'f-ı herem ve sinn-i şeyhûhatdan nâşi kılet-i zâdîd ile 'amâya mübtelâ oldı cevâbımda 'azîm te'essüf ve bir zaman tefekkürden şöra hâzîne-dârına emr idüp beş yüz dinâr Herķiliyye ve beş şevb kumâş-ı Rûmiyye ihzâr itdiler. Ve kendü dûş-ı pûşî kabâ-yı mülûkânesin daği çıkarup ânlarâ 'ilâve ve Hâssân hâzretlerine îşâl ve selâm u maħabbetimizi teblîğ eyle diyü emânet eyledi. Ammâ yâ emîre'l-mü'minîn Cebele'niñ bu hâlini müşâhede ve resûl-i ekrem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem hâzretleriniñ nâm-ı nâmîleri yâd u tezkâr olduğda taşliye vü teslîm ve ihtirâm ü tekrîm eyledüğini (242a) mülâhaza idüp henüz maħabbet-i İslâm kalbinde cây-gîrdir. Siyyemâ miyânede güzârende kelâm sû'-i fi'line nâdim ü peşîmân olduğına bürhân yeter diyü cesâret hâşıl idüp İslâm'a ric'atine tama'kâr olup Veyhâk : "Yâ Cebele! Sen fazîlet-i İslâm'ı bilmiş ve añlamış iken 'acîbdır ki yine kabûlden imtinâ' idersin. Niçe kimesneler seniñ itdigin gibi idüp ya'ni mürtedd olup vücûh-ı müslimîne seyf-i 'udvân havâle itmişler iken yine İslâm'a ric'at ve İslâmları kabûl ve cerâyim-i sâbıkaları 'afv olunup hâliyâ Medîne-i Münevver'e de her birini müslim bıraktım, didigimde tebessüm-künân, ya ahî'l-'arab şimden girü İslâm baña gâyet ba'iddir. Meger bu iki şart ile ki biri hâzret-i 'Ömer kerîmesini baña tezvîc ve diğeri kendüden şöra emr-i hîlâfet baña taķlîd olunmak üzere sen zâmin ü müte'ahhid olur iseñ İslâm'a ric'at iderim ve illâ felâ" didi. Yâ emîre'l-mü'minîn tezevvüce zâmin olup emr-i hîlâfete ictirâ idemedim, diyü hatm-i kelâm ider. Hâzret-i 'Ömer rağiye 'anhü rabbi'l-ekber emr-i hîlâfete daği müte'ahhid olmak lâzım idi diyü te'essüf buyurmuşlar.

⁵²⁴ "Billahi bizi güldür."

⁵²⁵ "Billahi bizi ağlat."

Ba'dehû da'vet-i hazret-i Hassân'a âdem irsâl olunup niçün med'uvv olduğına (242b) vâkıf degil iken meclis-i şerîf-i cenâb-ı halîfeye vuşûlünde ⁵²⁶ اني لاجد ربح آل جفنه dimiş. Hazret-i fârûk-ı ekrem daği ne'am Cebele bin Eyhem'in yanından gelen âdem hâzır-ı bi'l-meclisdir, buyurdıklarında cenâb-ı Hassân rağiye 'anhü rabbü'l-mennân⁵²⁷ هات يا ابن اخي ما بعث به الي معك didikde sefir seniñ neden ma'lûmuñ oldu nezdimde cenâbıñıza vâşıl olacağ hediyeye ola ki vir diyü hiťâb idersin, didikde Hassân rağiyallâhu te'âlâ 'anh Cebele evlâd-ı mülûk-ı 'izâm ve 'aşabe-i ricâl-i kirâmdandır. Zamân-ı câhiliyyetde ben anı bir kaşîde ile medh itmiş idim. Firâvân câize ihsânından sonra yemîn ü 'ahd eylemiş idi ki Hassân'ı bilür her kime mülâki olur isem saña hediyeye bir şey irsâli ile istifsâr-ı hâtır iderim diyü beynimizde 'uhûd şâbit olmuş idi. Binâ'en-'aleyh elbette seniñ ile daği bir hediyeye göndermişdir. Âniñçün taleb iderim didikde sefir hediyeye-i Cebele'yi hazret-i Hassân'a teslim ider ve mühdâ-ileyh daği mesrûren munşarif olur gider. Ammâ halîfetullâh hazret-i 'Ömer rağiyallâhu 'anh taqrîr-i sefirde müte'eşşir olup Cebele'niñ İslâm'a ric'ati ümidi ile sefir-i mümâ-ileyhi emr-i hilâfete zamân ile Qoştanşiniyye'ye 'avd ü ircâ' buyururlar.

Ba'de-ťayyi'l-merâhil sefir Qoştanşiniyye'ye duhûl (243a) eylediđi gün halk Cebele'niñ cenâzesinden fevc fevc munşarif olduklarını görüp ⁵²⁸ ان الشقاء غلب عليه diyerek itbâ' vü cîl-i Cebele'yi İslâm'a da'vet ve vaťan aşlîlerine ric'ate bezl-i mađderet eyledikde müte'allikât-ı Cebele yek-zebân ⁵²⁹ عار علينا ان نعود veya ⁵³⁰ ارن الود dimişler. El 'uhdetü-'ale'r-râvi.

'AŞK: Cünûn muqaddimesi 'illet-i meşhûreniñ ismi. Feth-i 'ayn ve sükûn-ı şîn ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i 'ayn ve sükûn-ı şîn ile "ışk"dan ğalať olup Fârisî'de zamm-ı hâ ile "hümâl" dirler. Lâkin 'aşk lisân-ı Türkî'de şüyû'ı mişillü beyne'l-A'câm daği bir şûretde müsta'meldir ki lisân-ı aşlîleleri derecesine resîde olmuşdur.

'Aşk-ı hağîkiyi kemâ-hüve hağkkuhu ta'rife 'adîmü'l-iqtidâr olduğumuzdan 'aşk-ı mecâziden bir nebze beyâna ibtidâr olundu. Ma'lûm ola ki bir keyfiyyet-i muhriqadan 'ibâret olup qalb-i 'aşıkda vâki' olur. 'Alâmeti ma'sûkıñı görmek için dâ'imâ muźtarib olup müşâhede-i dîdâra arzu ider, gördükde hâşıl olan dehşetden hafakân ve ihtilâc-ı qalb ve ra'se ve in'ikâd-ı lisân sebebiyle bir nesneye iqtidârı kalmaz.

Meşâhir-i hükemâdan Aristo ⁵³¹ العشق عمي الحس عن ادراك عيب المحبوب ile ta'rîf eylemişdir. Ve nükte-dilân-ı (243b) zarâ'if ü 'avârif ve ğavvâşân-ı deryâ-yı gevher-

⁵²⁶ "Muhakkak ben Âl-i Cüfne'nin kokusunu alıyorum."

⁵²⁷ "Ey kardeşimin oğlu seninle bana gönderdiği şeyi getir."

⁵²⁸ "Sapıklık ona ğalip geldi."

⁵²⁹ "Geri dönmek bizim için utançtır."

⁵³⁰ "Sevgili veya dost neşelendi, şenlendi."

⁵³¹ "Aşk, sevilenin aybını algılama duyusunun körleşmesidir."

ma'ârif zevât 'aşkıñ ma'sûkda ziyâde olmasını 'âşık 'ayneyn ve ma'sûk dört göz ile nâzır u manzûr olmaları ya'ni 'âşıkda 'ayn ve kâf 'ayneyn meşâbesinde ve ma'sûkuñ cihârî dañi ma'lûm ve 'âşıkñ maħabbeti âşikâr olmasına sebep harf-i 'aynñ küşâde ve ma'sûkuñ beste-i 'ayn olmasını nükte taħrîr eylemişlerdir. 'Aşkıñ mekânı gönül oldığı Ĥayreti-i 'Acemiñ ġazel-i bî-bedeli maṭla'ından münfehim olur.

Ġazel:

Mî-resed ber-dilem ez-'aşk-ı tu ey ṭurfe şanem
Zâḡm-ber-zâḡm u elem-ber-elem ü ġam-ber-ġam⁵³²

Mî-nümâyed be-nazar çeşm ü ḡaṭṭ u zülf-i keçet
'Ayn-der-'ayn u raḡam-ber-raḡam u ḡam-der-ḡam⁵³³

Dem-i tiġ-ı tu be-ḡûn-ı dil-i men hemdem şod
Cism-der-cism ü nefes-der-nefes ü dem-der-dem⁵³⁴

Rîḡtem behr-i tu ez-ma'den-i baħr-i dîde
La'l-der-la'l u ġüher-der-ġüher ü yem-der-yem⁵³⁵

Ey ḡoş ân dem ki buved Ĥayretî-i zâr be-tû
Rûy-der-rûy u şefe-der-şefe vü fem-ber-fem⁵³⁶

Ġazel-i merḡûmuñ nihâyet-i feşâḡat ü belâġatde olmasına şâhid Devletşâḡ Tezkiresi'nde tezki'e eylemesidir.

'AŞFÛR: Serçe diyü meşhûr ṭayr-ı ma'rûfuñ ismi. Feth-i 'ayn ve sükûn-ı şâd ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı 'ayn ve sükûn-ı şâd ile "uşfûr"dan ġalaṭ olup Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı nûn ve şîn ve kesr-i cîm ve âḡirde yine kâf-ı 'Arabiyye ile "ġüncişk" dirler.

'AFA: Ya'ni esta'îzubbillâḡ⁵³⁷ عفا الله عما سلف âyet-i kerîmesi gibi elif ile taħrîri (244a) lâzım olan mevâdi'de 'ale'l-'umûm yâ ile taħrîr şâyi'dir. 'Arabî'de kâ'ide-i külliye-i kitâbet 'afâ fi'l-i ma'lûm olur ise elif ile taħrîr olunup fâ'ili dañi zıkr olunur. Mezkûr âyet-i kerîme gibi⁵³⁸ عفا عنه الباقي taħrîr iderler. Eger fi'l-i mechûl olur ise 'ufiye 'anhu terḡîm olunur.

⁵³² Ey yeni yetişen put gibi güzel sevgili! Senin aşkından kalbime yara üstüne yara, elem üstüne elem ve dert üstüne dert gelir.

⁵³³ Senin eğri zülfün, ayva tüyün ve gözün nazarıma göz içinde göz, yazı üstüne yazı, kıvrım üstüne kıvrım şeklinde görünür.

⁵³⁴ Senin kılıcından damlayan kanla gönlümdeki kan beden bedene, nefes nefese, kan kana karışmış gibi hemdem oldu.

⁵³⁵ Göz denizi madeninden senin için la'ller, güherler ve denizler (gibi gözyaşları) döktüm.

⁵³⁶ Ağlayan Ĥayretî'nin seninle yüz yüze, dudak dudaġa, aġız aġıza olduġu o zamanlar ne güzeldi.

⁵³⁷ "Allah geçmişı affetmiştir." 5/Mâide -95

⁵³⁸ "Allah ondan geri kalanı affetmiştir."

‘UḲḲÂB: Tavşancıl didikleri tayr-ı ma‘rûf-ı kebîriñ ismi. Teşdid-i kâf ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de tahfif ile gurab vezninde “‘uḳâb”dan ğalaṭ olup Fârisî’de medd-i elif ve zamm-ı lâm ve vâv-ı ma‘rûfe ve izhâr-ı hâ ile “alüvveh” dirler.

‘AKAB: Ardınca gitmek ma‘nâsına fethateyn ile fülânîñ ‘akabince ta‘biri be-ġâyet şâyi‘dir. ‘Arabî’de ökçesine başarak ve bir miḳdar verâdan refât itmek ma‘nâlarına delâlet iden feth-i ‘ayn ve kesr-i kâf ile “‘aḳib”den ğalaṭ olup Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb feth-i bâ-yı ‘Acemiyye ve râ ve sükûn-ı yâ ve vâv ile “pey-rev” dirler. Şûret-i terkibi âşikârdır.

‘AKKA: Şâm-ı cennet-meşâm iskelelerinden belde-i meşhûreniñ ismi. ‘Arabî’de feth-i ‘ayn ve teşdid ve medd-i kâf ile “‘Akkâ”dan ğalaṭdır. Belde-i merḳûmede ḥazret-i Şâlih ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhisselâma nisbet olunur mescid-i şerîf mevcûd olup altı yüz ṭoḳsan târihinde tekrâr nûr-ı İslâm ile (244b) münevver olduġı mervîdir. Ṭûl-ı beledî ك ح ve ‘arżı ك ل ح derece ve daḳıḳadır.

‘ALÂNİYEN: Ya‘ni gizlü olup ve olmayan nesne ma‘nâsına “sırran ve ‘alâniyan” isti‘mâli şâyi‘dir. ‘Arabî’de feth-i ‘ayn ile “‘alâniyeten”den ğalaṭ olup Fârisî’de medd-i hemze ile âşikâr dirler. Ve mâzîsi naşara ve ḍarabe ve kereme ve feraḥa bâblarından müsta‘meldir. Maşdarları ‘alenen ve ‘alâniyeten gelür. Ahîr lafzen aḳreb olduġına mebnî ‘alâniyeten ğalaṭ diyü iltizâm olundu.

‘AMÂME: Ehâli-i ḥaremeyn-i muḥteremeyniñ başlarına leff eyledikleri nesne şûretinde başa şarılan şey ma‘nâsına feth-i ‘ayn ile isti‘mâli şâyi‘dir. ‘Arabî’de kesr-i ‘ayn ve medd-i mîm ile “‘imâme”den ğalaṭ olup Fârisî’de feth-i dâl ve sükûn-ı sîn ile “destâr” dirler. ‘Amâmeyi ḳâvuġa itlâḳ şâ‘ir Şâhidî Ḥân u nev-hevesiñ ع : “Yeşil destârını şarmış ṭuruncı âb-dân üzere” mışrâ‘ı gibi nâ-becâ olur.

‘AMBER: Deryâ-yı ‘ummân ve Ḥalîc-i maġrib ve ebḥur-ı Çîn’de cezr ü med eşnâsında bulunan şey’-i ma‘rûfuñ ismi. ‘Arabî’de feth-i ‘ayn ve bâ ve sükûn-ı nûn ile “‘anber”den ğalaṭ olup Fârisî’de ism-i digerine zafer-yâb olmadıḳ. Bi-‘aynihî ‘anber isti‘mâli be-ġâyet şâyi‘dir.

İstiṭrâd: Menşe-i ğalaṭ ḥâtıra (245a) böyle lâyiḥ olur ki ḥarf-i bâ ḥurûf-ı şefeviyyeden olup nûndan soñra vürûdi nâdirü’l-vuḳû‘ olduġından ḳaṭü’n-nazar ıştılâḥ-ı ehl-i ḳirâ‘at üzere telaffuzda nûn izhâr olursa ‘anber olmaġla istiḳbâḥ olunur. Veya ihfâ olursa idġâm-ı nâḳış ḥükmünde olmaġla istiḳkâl olunur. Veya nûn bâ’ya idġâm olursa şıfat-ı nûn olan ġunne mün‘adim olur. Binâ’en-‘aleyh muḥtere‘ân-ı elfâz nûn’uñ mîm’e ḳurb-ı maḥreci olduġından ibḳâ’en li’l-ġunne ḳalb eylemişler ola. ‘Anberiñ şûret-i tekevvinünde aḳvâl-i keşîre îrâd olunmuşdur. Tahrire lâyiḳ bir ḳavl-i esaḥḥa vâşıl olmadıḳ.

‘ANBER-BÂRİS: Bir nev‘ çalınıñ ḳadın ṭuzlıġı diyü meşhûr mîvesiniñ beliki çekirdegi üzerinde ḳısr-ı raḳîḳiniñ ismi. ‘Arabî’de feth-i hemze ve bâ ve sükûn-ı mîm ve râ ile “anber-bâris” ve yine i‘râb-ı muḥarrer ile “anber-bâris”den ğalaṭ olup

Fârisî'de egerçi ismeyn-i muharrereyn müsta'meldir. Lâkin kuḥḥ-ı derîsi kesreteyn ve sükûn-ı şâliş ve âḥirde kâf-ı 'Arabiyye ile "zirîşk" dir.

ÛC İBNİ UNUḶ: Ḥazret-i Âdem zamânında mütevellid ve ḥazret-i Mûsa 'aleyhimesselâm zamânını idrâk iden nâdire-i devrân ve kaşas u menâkıbâtı ma'lûm-ı Âdemiyân şahş-ı meşhûruñ ismi. Fîrûzâbâdî'niñ Kâmus'da (245b) zammeteyn ile Ûc bin 'UnuḶ'dan ve Burûsevî Ḥusrevzâde Meḥmed Efendi'niñ "Ġalatât Risâlesi"nde feth-i 'ayn-ı şâni ve medd-i nûn ve sükûn-ı kâf ile "Ûc bin 'Anâḵ"dan ğalaṭ olmasını iltizâmları muharrer oldığı resîde-i nazardır.

ÛD AĠACI: Hind ve Çîn eṭrâfından meclûb u ma'rûf eşcâr tallarınıñ ismi. Muḥtere'ât-ı ebnâ-yı Rûm'dan 'üdü'l-buḥûrdan ğalaṭdır. Zîrâ 'üd aġac ma'nâsına delâleti meşhûr olmaġla 'öd aġacı bâb-ı hümâyun kapusu gibi ğalaṭ-ı mükerrer olacağı âşikârdır. Ammâ zamm-ı 'ayn ile yalnız 'öd şöhretine binâ'en ḥaṭab-pâre-i merḵûmuñ ism-i ḥaşşî oldığı kütüb-i luġâde muharrerdir. Lâkin ṭîb-i merḵûmuñ aşl-ı ism-i 'Arabî'si zamm-ı kâf ve sükûn-ı ṭâ ile "ḵuṭr" ve Fârisî'si medd-i dâl ile "dâr-bûy" dur. A'lâsı mâ-verdî oldığı ma'lûm lâkin vech-i tesmiyede ḵîl ü ḵâl eylemişlerdir. Eşahḥî râyiḥası gül şuyuna mensûb ya'ni mâ-i verde müşâbih demekdir. Ba'zı erbâb-ı luġatiñ mâ-i âverdeden taḥrîf olunmuşdur, kelâmından bûy-ı şîḥḥat istişmâm olunmaz. Zîrâ erbâb-ı diḵḵat ṭîb-i merḵûm hem-cins-i 'anber gibi ne şûretde şecer oldığını beyândan 'âcizler olup mendeli ve ḵimârı ve ḵâḵuli ve ḵaraḵi ve berri ve ḵuṭ'î ve küçeçini cemî' envâ'ı seyl ile nüzûl (246a) ve muharrer olan büldândan ḵanḵısından aḥz olunur ise ol maḥale nisbet ile meşhûr olup cemî' aḵsâmınıñ a'lâsına mâ-verdî itlâḵını taşrîḥ ü beyânlarından ġayrı cânib-i Ḥicâz'da mücâveretimiz hengâmında 'ödi celb iden Hind ve Cava ehâlîlerinden kirâren taşḥîḥ-kerdemizdir.

ÛDÛ'L-ḶAHIR: Ṭarḥûn cebeliniñ aşlı ma'rûf köküñ ismi. 'Arabî'de i'râb-ı mezbûr ile "Ûdü'l-ḵarḥ"dan ğalaṭ olup Fârisî'de aşlı luġat-ı Berberi olarak feth-i kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı râ ile "kerkerhen" dirler.

'AYÂZEN-BİLLÂH: İ'tişâm ü ilticâ ya'ni "Allâhu te'âlâya şıġınırım ve recâ iderim" ma'nâlarına feth-i 'ayn ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de kesr-i 'ayn ile "'ıyâzen-billâh"dan ğalaṭ olup mu'arrefen ve münekkeren isti'mâlini "Mülteḵa" şâriḥi Dâmâd merḥûm taşrîḥ ü beyân eylemişdir. Ya'ni el-'ıyâz-ı billâh daḥi kesr-i 'ayn ile şâḥîḥ olur.

'AYÂR: Vezn itmek ve miḥekke çalmaḵ ya'ni bir nesneniñ şîḥḥat ü fesâd ve miḵdârını bilmek ma'nâsına feth-i 'ayn ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de kesr-i 'ayn ile "'ıyâr"dan ğalaṭ olup Fârisî'de yine kesr-i evvel ile 'ıyâr müsta'meldir. Ḥatta ḍarbhânelerde sîm ü zeriñ 'ayârıñ ṭutana 'Arabî'de şâḥîbü'l-'ayâr itlâḵı (246b) gibi Fârisî'de 'ayâr-ġîr ta'bîr iderler. Zamânemizde nev-zuhûr tam-raḵḵâş sâ'atlere daḥi kesr-i 'ayn ile 'ıyâr-sâ'at itlâḵ olunacağı muḥtâc-ı beyân degildir.

‘AYÂL: Evlâd-ı kibârîniñ ğayrı nafaķası kendü üzerine lâzım kimesneler ma’nâsına feth-i ‘ayn ile evlâd u ‘ayâl isti’mâli be-ğâyet şâyî’dir. ‘Arabî’de kesr-i ‘ayn ile “‘ıyâl” den ğalať olup Fârisî’de ism-i maħşûşuna zâfer-yâb olamadık. ‘Arabî’de عيال الرجل هو ⁵³⁹ الذي سكن معه ويجب نفقتهم عليه كغلامه و جارته وامراته وولده الصغير ile tefsîr eylemişlerdir.

‘AYÂN: Zâhir ü âşikâr ma’nâsına feth-i ‘ayn ile müsta’meldir. ‘Arabî’de kesr-i ‘ayn ile “‘ıyân”dan ğalať olup Fârisî’de medd-i hemze ile “âşikâre” dirler.

‘TYŞ: Dirlik ve saĝlık ma’nâsına kesr-i ‘ayn ile müsta’meldir. ‘Arabî’de feth-i ‘ayn ile “‘ayş”dan ğalať olup Fârisî’de kesr-i zâ ve sükûn-ı nûn ile “zindeĝâni” dirler. Lâkin yine feth-i ‘ayn ile “‘ayş” isti’mâli lisân-ı derîde daĝı be-ĝâyet şâyî’dir. ‘Arabî’de kesr-i ‘ayn ile olduĝda âhirine tâ lühûķı “lâ-büdd”dür. Esta’îzubillâh ⁵⁴⁰ في عيشة راضية olduğu gibi.

‘AYNE’L-HÛR: Yemen ve Hâbeş’e diyârlarından zuhûr iden hâcer-i ma’rûfuñ ismi. Zamm-ı hâ ve sükûn-ı râ ile müsta’meldir. ‘Arabî’de (247a) iki cüz’den mürekkeb kesr-i hâ ve sükûn-ı râ ile “‘aynü’l-hir”den ğalať olup Fârisî’de ferhengler ism-i maħşûşunu kayd eylememişlerdir. Lâkin kütüb-i müfredât-ı tıbda ism-i derîsi “baba-ĝori” olduĝı resîde-i nazardır. İsm-i ‘Arabî’niñ cüz’-i evveli ‘ayn göz ve şânîsi kesr-i hâ ile hir kedi ma’nâlarına olmaĝla teşbîhen kedi gözine beñzer dimek olur. Havâşş-ı keşîresi kütüb-i aħcârda muħarrerdir.

HARFÜ’L-ĞAYNÜ’L-MU’CEME

ĞÂ’İB: Yitik ya’ni zâyî’ olmuş nesne ma’nâsına “fûlân şey ĝâ’ib oldı” ta’bîri şâyî’dir. Ma’nâ-yı maťlûbe ‘Arabî’de feth-i mîm ve sükûn-ı fâ ile “mefķûd” ve Fârisî’de zamm-ı kâf-ı Fârisiyye ve sükûn-ı mîm ile “güm-şüde” ta’bîr iderler. Ğâ’ibiñ ‘Arabî’de ma’nâ-yı mevzû’un-lehi şol şeydir ki üzerine delil ikâmesi ve emâre naşbı mümkün olmayup ‘ilm-i maħlûķ daĝı ta’alluķ eylemeye. Fârisî’si medd-i nûn ile “nâ-bedîd” olur. Ma’nâ-yı ĝaķîķisine itťilâ’ı olanların tefevvühi ğalaťdan sâlim olacaĝı âşikârdır.

İstiťrâd: “Ğâ’ibi Allâhu te’âlâ bilür.” kelâmı daĝı zebân-zeddîr. ‘Âlimü’s-sırr ve’l-ħafâyâ olan Allâh celle ismihûnun ‘ilm-i subĝânîsi kâne ve mâ-yekûn cem’-i eşyâya (247b) şümûli muħtâc-ı beyân degildir. Lâkin ķâ’ilin murâdı ĝayb olmaĝla bu daĝı ğalať olacaĝı zâhirdir. Zîrâ ĝâ’ib “mâ ĝâbe ‘anke” ya’ni “senden ĝâ’ib olan” nesnenin ismi olduĝını taşrîh ü beyân eylemişler. Böyle tekellüm ideniñ murâdı ĝaybı

⁵³⁹ “Kişinin bakmakla zorunlu olduĝu kimseler, kişiyle birlikte oturan ve nafakalarından sorumlu olduĝu, kölesi, cariyesi, eşi ve küçük çocuklarıdır.”

⁵⁴⁰ “... hoşnut bir yaşam içerisinde.” 101/Kâri’a-7

Allâhu te'âlâ bilir demek olacağı ma'lûmdur. Bâlâda muharrer olduğu üzere gaybı هو
541 لم يقم عليه دليل ولم ينصب له اماره ولم يتعلق به علم مخلوق ile ta'rîf eylemişlerdir.

Hikâye: Hulefâ-yı benî-i ümeyye tarafından hâkim-i 'Irâkeyn olan meşhûr-ı enâm ve zâlim-i be-nâm Haccâc-ı Sağafî 'ilm-i nücûmda iddi'â-yı mahâret iden bir şahşı imtihân için bir miqdâr şey ta'dâd ve avucunda ihfâ ve 'adedinden su'âl ider. Müneccim-i merkûm baş-ı zâyice ve hisâbdan sonra tıbb-ı ma'dûdî ihbâr ile işâbet ider. Ba'dehû Haccâc bilâ-'addin yine bir miqdâr nesne tutup su'âlinde müneccim ta'yîn-i 'adedde haâtâ ider. Sebeb-i haâtâdan istifsâr olunduğda müneccim-i zû-fünûn evvel idmâr olunan 'add ile gaybdan hâric olup şânîsi bilâ-'add olmağla gayb tahtına dâhil olur. 542 لا يعلم الغيب الا الله ma'lûmdur diyü cevâb vermiş. Ve

543 وعلى قول غيبى هو الخفى الذي لا يكون محسوسا ولا في قوة المحسوسات كالمعلومات (248a) بديهية العقل او ضرورة الكشف

ile ta'rîf eylemişlerdir.

Ve gayb iki nev'dir. Bir kısmı üzerine delil naşb olunmuş, ve ol delil-i kâti' ile bilinmek mümkün olmuş. Zâtullâh 'azze ve cell ve esmâ-i hüsnâ-i sübhâniyye ve şifât-ı 'aliyye-i rabbâniyye ve ahvâl-i âhiret ve bunlar emşâli zarûrât-ı dîniyye ki beher 'abd-i mükellef üzerine bilmesi vâcibdir. Bu şûretde olan gayb egerçi müşâhede vü mu'âyene olunmaz. Lâkin nazâr-ı şahîh ile bilinmesi mümkündür. Kısm-ı âheri bilinmesine delil olmayup ma'rifeti daği tavk-ı beşerden hâricdir ki esta'izubillâh 544 عند مفاتيح الغيب لا يعلمها الا هو ile mansûşdur. Lâkin Hağ sübhânehu ve te'âlâ hazretleri murâd buyurdukları ba'zı bendelerin mu'ttali' ider. Ammâ mefâtiha ittilâ'a bir ahad için sebîl olmaz. Ba'zı 'abdiñ gayba ittilâ'ı esta'izubillâh 545 فلا يظهر على ayet-i kerîmesinden istinbâţ olunmuşdur. Zîrâ kelâm-ı mu'ciz-i sübhânîde 546 فلا يظهر على غيبه احد kavî-i şerîfinde gaybdan murâd-ı ilâhi cemî'-i gayb olmağla ma'nâ-yı şerîfi cemî' gaybına bir ahadı vâkıf u mu'ttali' kılmaz. (248b) Belki ba'zısına ba'z-ı havâşşı mu'ttali' kılar ise de yine bâkîsine anları daği mu'ttali' kılmaz demek olduğu şûretde medlûl-i kelâm selb-i 'umûm olup 'umûm-ı selb olmadığı âşikârdır. Bu izhâr-ı keşf-i tâmdan 'ibâret olmağla rusul-i 'izâm 'aleyhimüsselâm hazerâtına maşşûşdur. Ammâ evliyâullâh cenâbları için ba'zı evkâtde lemehât vâkî'dir. Ve melâ'ike-i kirâm daği gayb-ı sübhâniyyeye vâkıf degildirler. Ammâ tâ'ife-i cinniñ ihbârları gayb olmadığı ma'lûmdur. Zîrâ ânlar ecsâm-ı laîffeden olmaları ile haber virdikleri nesne bize nisbet ile gayb ise anlara

541 Gayb, herhangi bir delile dayanmayan, hakkında herhangi bir işaret olmayan ve yaratılmışların bilgisinin kendisiyle bir ilgisinin olmadığı şeydir.

542 Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez.

543 Bir görüşe göre gayb, hissedilemeyen ve aklın bedihiyyatı, yahut keşfin zarurâtı gibi duyuların kuvvetiyle de olmayan gizli bir şeydir .

544 "Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır . Onları ancak O bilir." 6/Enam-59

545 "Seçtiği bir elçi dışında gaybını hiç kimseye bildirmez." 72/Cin 26-27

546 "Gaybını hiç kimseye bildirmez." 72/Cin-26

nisbeten âşikârdır. Ve tâ'ife-i merkûmeniñ gayba 'ilimleri muţtarid ü müstemirr olmadığı esta'izubillâh ⁵⁴⁷ العذاب المهين ان لو كانوا يعلمون الغيب ما لبثوا في ایet-i kerîmesinden müstebândır. Lâkin bu hitâb-ı müsteţâb tâ'ife-i cinniñ nâdiren 'ilm-i gayba ittilâ'larına münâfi olmaz. Ve gaybi'l-gayb zât-ı ilâhiyye-i muţlaķa-i te'âlâ şânuhûdur. Ve Hâķ sübhânehu ve te'âlâya ğâ'ib itlâķı câ'iz degildir. 'Ulemâ-yı 'izâm keşşerehumullâhu te'âlâ ilâ yevmi'l-kıyâm hâzerâtı ⁵⁴⁸ غيب عن الخلق ta'bîrini tecvîz eylemişlerdir. Ve gayb-ı muţlaķ vaķt-i kıyâm-ı sâ'at emşâlidir ki ânlarıñ bilinmesi olmaz.

İllâ 'âlimü's-sırr ve'l-hafâya celle celâluh hâzretleriniñ ihbâr-ı 'âlîleri ile olur. Ammâ gayb-ı izâfi bir belde nüzûl-ı maţar gibidir ki (249a) belde-i uhrâda olana gayb olur. Bu şûretde izâfi ile muķayyed gayba vuşûle tarîķ olmaz. İllâ ilhâm-ı subhâniyye ile olur. Resûl gaybi bi'z-zat melekden telâķķi buyurup velî resûl-i ekrem nebiyy-i muhterem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem efendimiz hâzretlerini taşdıķı vâsıtasıyla telâķķi ider.

ĠÂYETİ MÂ-Fİ'L-BÂB: Hâşıl-ı kelâm nihâyet-i emrde ma'nâlarını ifâde için kesr-i tâ ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de zamm-ı tâ ile "ġâyetün mâ-fi'l-bâb"dan ğalaţdır. Zîrâ bu terkîbde vâķi' mâ mevşûle olup ve maħzûf şılası vecede veya haşala'dur. Mâ-ma'a şılatihi ġâyetiñ muzâfun-ileyhi oldığına mebnî ġâyet muzâfun-ileyhden iktisâb-ı ta'rîf ile mübtedâ olmaġa şâliħ olup taķdır-i kelâm ġâyetün mâ-vecede veya ġâyetün mâ-ħaşala fi'l-bâb demek olur.

ĠİDÂ: Nümüvv ü kıvâm-ı cism olan bedel-i mâ-yeteħallel ekl ü şûrb ma'nâsına dâl-ı mühmele ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de kesr-i ġayn ve medd-i zâl-i mu'cemeteyn ile "ġîzâ" dan ġalaţ olup Fârisî'de zamm-ı tâ ve vâv-ı ma'rûfe ve fetħ-i şîn ile "tûşe" dirler. Ĥafî olmaya ki fetħ-i ġayn-ı mu'ceme ve medd-i dâl-ı mühmele ile "ġadâ" kuşluk ta'âmınıñ ismi olup cem'i fetħ-i hemze ve sükûn-ı ġayn ile "aġdiye" gelür. Zâl-i mu'ceme ile "ġazâ" muħarrer ism-i cins olup (249b) ma'nâ-yı cem'iyyeti hâvî iken cem'inde yine dâl-ı mühmele ile "aġdiye" te'ârûf itmişlerdir. Fe'l-yete'emmel.

ĠADÂYÂ: Şabâħlar ma'nâsına 'inde'l-'Arab isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de şabâħ ma'nâsına delâlet iden zamm-ı ġayn ile "ġudve" niñ cem'i müstaķillen zıkr olduķda fetħateyn ile "ġadavât"dan ġalaţ olup zîrâ şâħib-i Kâmûs Fîrûzâbâdî لا يقال غدايا الا مع ⁵⁴⁹ عشايا diyü tenbîh eylemişdir. Ya'ni aħşâmlar ma'nâsına 'aşâyâya müzdevic olduķda ġadâyâ dinüp müstaķillen zıkrde muħarrer oldığı üzere ġadavât demek lâzımdır. Böyle elfâza müzdevic ta'bîr olunur. Fârisî'de medd-i bâ ve edât-ı cem' ile bâm-hâ dirler.

⁵⁴⁷ "Cinler gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı" 34/Sebe-14

⁵⁴⁸ "Gayb mahlukattandır."

⁵⁴⁹ "Aşâyâ" kelimesiyle birlikte "Gadaya" kelimesi kullanılır" tek başına olunca "gadavatun" lafzı kullanılır.

İstitrâd: ‘İnde'l-‘Arab müsta‘mel elfâz-ı müzdeviceniñ biri dañi henâ'e ve merâ'enedir. Ya'ni ekl ü şürbden soñra fülân baña şihhat ü ‘âfiyet olsun didi ma'nâsına ve merâ'e yalnız zıkr olunduğda imre'eni dirler. İzdivâc olmadığı için lâkin luğata ittilâ'ı “Keşir Nihâye” mü'ellifi İbn-i Eşîr beyânı üzere bu lafzda iki kavil der-kârdır. Ferren zehâbı fu'let ve e'falet gibi müstaķill bâbları olup merâ'eni ve emrâ'eni başka başka luğatlerdir. Ammâ Zuccâc kavli bâb-ı vâhiddin olup izdivâc için hemze hâzıf olunmuşdur. Biri dañî ağır iş işledikte (250a) ⁵⁵⁰ فعل به ما ساءه و ناءه diyüp yalnız vâki' olduğda aşlı üzere inâ'e dirler. Ve biri dañi şey'-i mekrûha hîn-i izdivâcda kesr-i râ ve sükûn-ı cîm ile “rics” vezninde hüve ricsün nicsün dirler. Añîr-i fethateyn ile oldığı ma'lûmdur. Ve biri dañi ħarbde mekânından zâ'il olmayan şücâ'a ehyesü'l-leys dirler.

Ehyesiñ aşlı e'fal-i tafđil ehves olup iştikâķı hâse yehûsu bâbındandır. Bu maķûle-i izdivâc u muvâzene ħadîs-i şerîfde dañi vâki' olmuşdur. Şâhib-i şerî'at ‘aleyh-i efdalü't-taĥiyye efendimiz ħazretleri eyyâm-ı ‘ıydda taşra çıkan nisvâna mülâkât buyurduklarında ⁵⁵¹ ارجعن مأزورات غير مأجورات buyururlar imiş. Me'zûrâtıñ aşlı mevzûrâtdır. Ve yine risâlet-penâh ħazretleri Ĥaseneyn-i Aĥseneyn rağiyallâhu te'âlâ ‘anhümâ ħazerâtınıñ hîn-i şabâvetlerinde âfât ü ‘âhâtdan muĥâfazaları için ta'vîz ya'ni du'â buyurup üzerlerine üfürdüklerinde ⁵⁵² اعيد بكلمات الله التامة من كل عين لامة buyururlar imiş. ‘Ayn-ı mülimme lâzım iken izdivâc için tebdîl buyurmuşlardır. Bu ta'vîz-i şerîfe ‘an'ane ile vâlid-i mâcid-i keşîrül-maĥâmidim şebbâz-ı evc-i sa'âdet ‘ankâyı Kâf-ı mekrûmet (250b) muķtedâ-yı ‘ulemâ-i güzîn ser-çeşme-i aşĥâb-ı temkîn ‘arif-i ħavâşş-ı seb'al-meşâni maĥzen-i esrâr-ı ma'âni nüktedân-ı zarâ'if ü ‘avârif ġavvâş-ı deryâ-yı gevher-i ma'ârif ħazret-i Muştafa ‘Âşîr Efendi eĥâlallâhu beķâhu bi'l-‘ıyşî's-Sermedî'den mücâz olmamız ile e'fâl-i müslimîni viķâye kaşdı ile ħari'in ü sâmi'ine icâzet-i ‘âmme ile icâzet virilmiştir. Şabâh u mesâ şıbyân üzerine üçer def'â ħırâ'at olunup tamâmında bir def'a mine'r-re'si ile'l-ķadem üfüreler.

ĠAZZÂZ: İbrişimci ve ibrişim işleyen ma'nâsına müsta'meldir. ‘Arabî ve Fârisî müşterek olan fetĥ-i ķâf ve teşdîd-i zâ ile “ķazzâz”dan ġalaĥtır. Egerçi lisân-ı Türkî'de taĥfîf-i zâ ile “ķazâz” şâyi' olup nîmçe monlalarıñ eşahĥı ġayn iledir, iddî'aları umûr-ı ‘acîbedendir. Müsta'mel olan yalnız terk-i teşdîd ile aşlına dañi aķreb olur.

ĠAZÂLİ: ‘Ulûm-ı ‘aķliyye vü naķliyyeniñ imâm-ı celîlü's-şânı ve tarîķat-ı zühd ü mücâhedeniñ mü'essisü'l-erkânı İmâm-ı Hüâmâm Ebû Ĥâmid Muĥammed bin Muĥammed bin Aĥmedü'l-Ġazâlie't-Ṭûsi merĥûmuñ ‘alemleri ‘Arabî'de ‘alâ mâ-hüve'l-meşĥûr fetĥ-i ġayn ve teşdîd-i zâ ile “Ġazzâli”den ġalaĥtır. Ġazzâl iplikçi ma'nâsına oldığı ma'rûf şûret-i nisbet-i ehl-i Ĥarezem ve Cürċân ķâ'ideleri ķaşşâr ve

⁵⁵⁰ “Kötü bir iş işledi ve bu ona ağır geldi.”

⁵⁵¹ “Ecir almaksızın günahkar bir şekilde dönünüz”

⁵⁵² “Her türlü nazardan, Allah'ın noksanz kelimeleriyle sığındırıyorum.”

‘aṭṭâra (251a) kaşşârî ve ‘aṭṭârî nisbetleri gibi bunlara daḥî gâzâlî nisbet olunmuştur. Ammâ İmâm-ı Sem‘ânî rivâyeti üzere taḥfîf ile gâzâle ism-i kabîle olup ol kabîleye nisbetleri ile muḥaffef olduğına nazaran gâlaṭdan sâlim olur. Mevlânâ-yı müşârün-ileyh esbağallâhu ni‘âmehü ‘aleyh dört yüz elli târiḥinde belde-i Ṭûs'da teşrîf-i sâḥa-i vücûd ve beş yüz beş sâlinde irtihâl-i na‘îm-i cinân eylediklerini bu tarzta târiḥ ile beyân eylemişlerdir.

Beit:

Naşîb-i Ḥucceṭü'l-İslâm ez-în sarây-ı sipenc
Hayât pençe vü çâr u memât pânşad u penç⁵⁵³

Gâzâlî ḥazretleriniñ eşher-i mü'ellefî İhyâ-i ‘Ulûm olduğu ma‘lûm ve ‘ulemâ-yı mağribden Eş-şeyḥ Ebu'l-Ḥasan bin Şurizhim'in "Kitâb-ı İhyâ"yı inkârı ve vâkı‘asında dest-i seyyidinâ Ebûbekir'den terbiye olundığı savṭın eleminden teslîmi gûş-zeddir. Vesâ'ir muşannefâtı ekşer kütüb-i ṭabaḳâtda muḥarrerdir.

ĠASLE: Ṭâ'ife-i nisâ-i ‘Arab başlarını ğasl eyledikleri nesneniñ ismi. Fetḥ-i ğayn ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de kesr-i ğayn ve sükûn-ı sîn ile “ġisle”den gâlaṭ olup Fârisî’de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık. Zîrâ fetḥ-i ğayn ile bir kerre ğasl eylemek ma‘nâsını ifâde eylediği zâhirdir. Ammâ Qur‘ân-ı Kerîm’de vârid ğisleyn tefsîrinde ḥayrû'n-nâs (251b) ḥazret-i ‘Abdullah bin ‘Abbâs raḍiyallâhu te‘âlâ ‘anhümâ كل ما بي⁵⁵⁴ 554 vesâ'ir buyurmuşlardır. Lâkin sâ'ir müfessireyn-i kirâm ḥazerâtı esta‘îzubbillâh⁵⁵⁵ 555 âyet-i kerîmesinde vârid evvâhı keşîrû't-te'evvüh min'ez-zunûb ve mutedarri‘ fi'd-du‘â ve mü'min muvaḳḳın ile ve esta‘îzubbillâh⁵⁵⁶ 556 âyet-i kerîmesinde vâkı‘ ḥanânı raḥmeten ba‘de raḥmetin ile ve esta‘îzubbillâh⁵⁵⁷ 557 âyet-i kerîmesinde vârid ğasleyni⁵⁵⁸ 558 an اصحاب الكهف ile ve esta‘îzubbillâh⁵⁵⁹ 559 âyet-i kerîmesinde vâkı‘ raḳîmi Aşḥâb-ı Kehf'in ḳaryeleri veya kelbleri veya esâmîleri terḳîm olan baḳır levḥdir diyü tefsîr buyurmuşlardır. El ‘ilmü ‘indallâh ‘azze ve cell.

ĠALAT: Ya‘ni tâ ile “Fülân âdem ḥisâbda gâlaṭ eyledi.” dirler. ‘Arabî’de ḥisâbda sehv ü ḥaṭâya âḥerde tâ ile galet ta‘bîrinden bu daḥî gâlaṭ olacağı âşîkârdır. Zîrâ

⁵⁵³ Bu geçici saraydan (yalancı dünyadan) Hüccetü'l-İslâm'ın (İmam Gazali'nin) nasibi 54 yıllık hayat ve 505 yılında ölümüdür. (İmam Gazâlî hicrî 505 yılında 54 yaşında vefat etmiştir.)

⁵⁵⁴ “Şu dört kelime hariç, Kur’andaki bütün kelimeleri öğrendim. Onların ne olduğunğu bilmiyorum. el-Evvâh, el-Hanân, el-Gislîn ve er-Rakîm”

⁵⁵⁵ “Gerçekten İbrahim, çok bağı yanık, çok halim idi.” 34/Sebe-114

⁵⁵⁶ “Taraflımızdan ona kalp yumuşaklığı ve temizlik de (verdik). O, çok takva sahibi idi.” 19/Tevbe-13

⁵⁵⁷ “Bu sebeple, bugün burada onun candan bir dostu yoktur. Ancak günahkârların yediği kanlı irinden başka yiyeceği de yoktur.” 69/Hakka/35-36

⁵⁵⁸ “Ateşe girenlerin irininden akan...”

⁵⁵⁹ “...Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'in durumlarını şaşırtıcı mı buldun?.” 18/Kehf- 9

‘ulemâ-yı a‘lâm gâlaṭ kavilde ve gâlet hisâbda isti‘mâl olunduğını fark u temyîz eylemişlerdir. Fârisî’de bilâ-fark feth-i hâ ve sükûn-ı fâ ve zamm-ı tâ ve vâv-ı mechûle ile “heftût” dirler. (252a)

ĠİNÂ: Ir ya‘ni beste ve şarkı envâ‘ında olan nağme ma‘nâsına kesr-i ğayn ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de zamm-ı ğayn ve medd-i nûn ile “ğunâ”dan gâlaṭ olup Fârisî’de feth-i nûn ile “nevâ” dirler.

İstiṭrâd: Ġinâ kesr-i ğayn ve medd-i nûn ile semâ‘ ya‘ni şavt ve feth ve medd ile kifâyet ve nef‘ ü tervîc ve zıdd-ı faḳr ve kesr ve ḳaşr ile yine zıdd-ı faḳr ya‘ni yesâr ma‘nâlarına olup ğanî-i dünyâ ḳaşr ile kifâyet ve ğinâ-i âḫiret medd ile selâmet olduğı bu beyitte güzel ifâde olunmuşdur. Lillâhi dürrü'l-ḳâ‘il.

Beyit

غنى الدنيا كغنايتنا قصير
غنا الاخرى سلامتتا مديد⁵⁶⁰

Fâ‘ide: Ebyât u eş‘âr ile elḫân ü âġâze ve terennüm ü nağamât ma‘nâsına ğinânîñ lu‘b u lehv ve kebîreden olduğı kütüb-i fiḳhiyyede muşarraḫdır. Ammâ resûl-i ekrem şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi vesellem ḫâzretleriniñ⁵⁶¹ من لم يتغن بالقرآن ḫadîş-i şerîfinde vâḳi‘ teğanniye sâ‘ir kütüb ü aḫbârdan istiğnâ ile veya zıdd-ı faḳr ile tevcîh eylemişlerdir. Mevrid-i ḫadîş-i şerîf daḫi zıdd-ı faḳra be-ġâyet mülâyim olduğı kütüb-i eḫâdîş-i şerîfeye intisâbı olanlarıñ ma‘lûmudur.

ĠAVĠA: İki âdemiñ muḫâvere vü hengâmesine itlâḳı şâyî‘dir. ‘Arabî’de egerçi lafzen şaḫîḫ ammâ ma‘nen ḳanadı bitmemiş çekirge yavrusunuñ ve sivri (252b) siñege müşâbih şoḳmaz bir ḫayvânîñ ismidir. Fârisî’de daḫi cem‘iyyet-i encümen ma‘nâsına olmağla bu edâlara nazaran gâlaṭ olacağı âşikârdır. Lâkin ferheng şâḫibi Şu‘ûri merḫûm ta‘cîmine ‘adem-i ta‘arruz ile ma‘nâ-yı maṭlûba delâletini beyân eylemişdir.

ĠAYBET: Mestûrû'l-ḫâl bir kimesneniñ ġıyâbında mesmû‘ı olduğda müte‘ellim ü mütekeddir olacağ aḫlâḳ ve evşâf-ı zemîme-i şâdıḳasını zıkr ma‘nâsına feth-i ğayn ile isti‘mâli şâyî‘dir. ‘Arabî’de kesr-i ğayn ve sükûn-ı yâ ile “ğıybet”den gâlaṭ olup Fârisî’de zamm-ı bâ ve sükûn-ı hâ ile “bühtân” dirler. Egerçi lafz-ı merḫûm ‘Arabî olup zıkr ü beyân olunan kelâm kâzib olduğı ḫâlde itlâḳı ma‘rûfdur. Lâkin lisân-ı derîde ittisâ‘ olmadığına mebnî ‘ale'l-‘umûm ta‘bîr olunur.

ḪARFÜ'L-FÂ‘

FÂSİK: Târik-i li-emrillâh-i te‘âlâ ve ‘âşi vü ḫâric ‘an ṭarîḳi'l-ḫaḳ ve ḫarîş-i ma‘âşi ma‘nâlarına delâleti ma‘rûfdur. Lâkin Ḳur‘ân-ı Kerîm’de ve Furḳân-ı ‘Azîm’de ayât-ı

⁵⁶⁰“Dünya zenginliği kısa olmasıyla kifayetimiz ve ahiret zenginliği ise ebedi olması ile selâmetimizdir.”

⁵⁶¹“Kur’anda teğanni etmeyen bizden değildir.”

âtî bi's-şerefdan mâ-'adâ vârid olan cemî' fâsık lafzından murâd subhânî kâzib olduğunu müfessirîn-i kirâm 'aleyhim rahmete'nillâhî'l-melikü'l-'allâm hâzerâtı taşrîh ü beyân buyurup esta'îzubillâh (253a) ⁵⁶² âyet-i kerîmesinde vâridi küfr ve esta'îzubillâh ⁵⁶³ âyet-i kerîmesinde vâki' ma'siyet ve esta'îzubillâh ⁵⁶⁴ âyet-i kerîmesinde vâridi işm ve esta'îzubillâh ⁵⁶⁵ vâki' seyyi'ât ile tefsîr buyurmuşlardır. Ve fâsık mutlak kâfirdir. Zîrâ cemî'-i tâ'âtullâhî te'âlâdan hâricdir. Ve zâlim fâsıktan e'ammdır. Ve fâcir kâfir ve fâsıka ıtlâk olunur. Ve mücrim ancak kâfire ıtlâk olunur.

Fâsid daği zâlimden e'ammdır. Zîrâ zulm gayrîñ hâkķını naķş ma'nâsınadır. Ammâ fesâd bu ma'nâdan mâ-'adâ ihtirâ'-ı bida' u lehv ü lu'b ma'nâlarına daği delâlet ider.

İstitrâd: Qur'ân-ı Kerîm'iñ cemî' hâvi olduğu fâtır lafz-ı şerîfi hâlîk ma'nâsına ve fuḥş kelime-i şerîfesinden cemî' âyâtda murâd-ı ilâhî zînâ olup ancak esta'îzubillâh ⁵⁶⁶ âyet-i kerîmesinde vâki' faḥşâ edâ'-i zekâtda buḥl ma'nâsına olduğunu ve gâlizü'l-cânib ve seyyiü'l-hulķ ve ḥıḣnü'l-kelâm ma'nâlarına delâlet iden fezz lafzı esta'îzubillâh ⁵⁶⁷ âyet-i (253b) kerîmesinden mâ-'adâ âyâtda dâd-ı mu'ceme ile faḥḥ vârid olduğunu ve esta'îzubillâh ⁵⁶⁸ ve esta'îzubillâh ⁵⁶⁹ ve esta'îzubillâh ⁵⁷⁰ bu üç âyet-i şerîfeden mâ-'adâ fâ'il bi-ma'nâ mef'ül vâki' olmadığını ya'ni âyât-ı şelâse de râziyye ve 'âşım ve dâfık marziyye ve ma'sûm ve medfûk ma'nâlarıdır. Ve esta'îzubillâh ⁵⁷¹ ve esta'îzubillâh ⁵⁷² bu üç âyet-i kerîmeden gayrı daği mef'ül bi-ma'nâ fâ'il olmadığını müfessirîn-i kirâm ve 'ulemâ-yı a'lâm keşşerehumullâhu te'âlâ ilâ âḣiri'l-eyyâm hâzerâtı taşrîh ü beyân ile ifâde-i merâm eylemişlerdir.

⁵⁶² "Hiç mü'min fasık gibi olur mu?" 32/Secde-18

⁵⁶³ "Bizimle o fasık kavmin arasını ayır" 5/Mâide-25

⁵⁶⁴ "Şayet yapmazsanız bu sizin için günahkarca bir davranış olur" 2/Bakara-282

⁵⁶⁵ "Hacda cinsel ilişki, günaha sapmak ve kavga etmek yoktur" 2/Bakara-197

⁵⁶⁶ "Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size hayasızlığı emreder" 27/Bakara-268

⁵⁶⁷ "Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın" 3/Âli İmran-159

⁵⁶⁸ "Artık o hoşnut hayattadır" 101/Kâri'a-7

⁵⁶⁹ "Bugün Allah'ın emrinden (azabından), merhamet sahibi Allah'tan başka koruyacak kimse yoktur, dedi" 11/Hud-43

⁵⁷⁰ "İnsan neden yaratıldığına bir baksın! Atılan bir sudan yaratıldı." 86/Tarik/5-6

⁵⁷¹ "Biz, Kur'an okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz" 17/İsra-45

⁵⁷² "İyi bilin ki hepinizin cezası cehennemdir. Tam bir ceza!" 17/İsra-63

⁵⁷³ "Şüphesiz O'nun vâdi yerini bulacaktır." 19/Meryem-61

FÂYİDE: ‘İlmden ve mâldan kesb olunan nesne ma’nâsına yâ ile isti’mâli şâyi’dir. ‘Arabî’de medd-i fâ ve kesr-i hemze ile “fâ’ide”den ğalaţ olup Fârisî’de zamm-ı sîn ve sükûn-ı vâv ile “sûd” dirler.

İstiṭrâd: Lafz-ı fâ’ide ism-i fâ’il oldığı ma’lûm eger aşlı mehmûz fevâ’id mülâhaza olunur ise bilâ-kıllin ve kâllin mehmûzen fâ’ide olacağı âşikârdır. Ve eger erbâb-ı lügatiñ iltizâmları üzere mâl (254a) şâbit olmak ma’nâsına fetḥ-i fâ ve sükûn-ı yâ ile “feyd” maşdarından yâyi oldığı şûretde fâde yefiduden ism-i fâ’ili fehüve fâid olur. Zîrâ fide kelimesinde yâ harf-i ‘illet-i müteḥarrîk mâ-ḳabli meftûh elife ḳalb ile fâde olup ism-i fâ’il aḫz olunmak murâd olduğda fâ’sı ve ‘aynı beynlerine ism-i fâ’il ‘alâmeti için elif ziyâde olduğda ictimâ’-i sâkineyn olup elif-i maḳlûbeden ve ism-i fâ’il elifinden def’-i ictimâ’-i sâkineyn için elif-i maḳlûbe ḫazf olursa ihcâf-ı kelime lâzım gelüp veya ism-i fâ’il elifi ḫazf olursa ğaraż fevt olacağı âşikâr olmağla elif-i maḳlûbeyi hemze-i meksûreye ḳalb ile fâ’ide olur. Eger kelime vâvî olup fûde mülâhaza olunur ise yâyîde cârî ḳavâ’id ile yine fâ’ide olacağı muḫtâc-ı tafşîl degildir. Bu daḫi fâ’ide-i zâ’ideyi ḫavîdir ki fâ’ide lügatde ‘ilm ü mâlden istifâde ya’ni kesb idigiñ nesneye ve ‘örfde bir şey’iñ sâ’irinden aḫsen-i ḫâl ile olmasına ve ıṣtîlâḫda bir şey üzerine kendüden şey terettüb eylesine ıṭlâḫ olunur.

FİTİL: Ḳandil ve mumlara vaz’ eyledikleri şey’-i ma’rûfuñ ismi. Kesreteyn ve sükûn-ı lâm ile müsta’meldir. ‘Arabî’de fetḥ-i fâ ve kesr ve medd-i tâ ile “fetîl”den ğalaţ olup Fârisî’de (254b) kesr-i bâ-yı ‘Acemiyye ve sükûn-ı yâ ve fetḥ-i tâ ile “piyte” dirler.

FÛC’EH: Añsızdan ya’ni bedîhi nesne zuhûr itmek ma’nâsına zamm-ı fâ ve sükûn-ı cîm ve fetḥ-i hemze ile müsta’meldir. ‘Arabî’de zamm-ı fâ ve fetḥ-i elif-i memdûde ve hemze ile “füc’et”den ğalaţ olup Fârisî’de medd-i nûn ve kâf-ı ‘Acemiyye ile “nâ-gâh” dirler.

FİCİL: Turb didikleri sebze-i me’kûleniñ ismi. Kesreteyn ve sükûn-ı lâm ile müsta’meldir. ‘Arabî’de zamm-ı fâ ve sükûn-ı cîm ve yâ zammeteyn ile “fücül”den ğalaţ olup Fârisî’de zamm-ı tâ ve sükûn-ı râ ile “turb” dirler.

FUDÛL: Tekellûf ile izḫâr-ı zarâfet ve bî-vech ‘arż-ı tekebbür iden kimesne ma’nâsına müsta’meldir. ‘Arabî’de zamm-ı fâ ve ḫâd ile “fuḫûl”dan ğalaţ olup Fârisî’de kesr-i kâf-ı ‘Acemiyye ile “girân-püşt” dirler.

FERÂCE: Ricâl ü nisâniñ üste giydikleri şevb-i ma’rûfuñ ismi. ‘Arabî’de evveli fâ ile tenevvür vezninde ferevvüc ve Fârisî’de zamm-ı dâl ve teşdîd ve medd-i râ ile “dürrâce” olmağla dâl’ı fâ’ya tebdîl ile ğalaţ olması mülâyimdir.

FERÂGAT: Bırakmak ya’ni terk eylemek ma’nâsına tâ-i maşdariyye ilḫâḳı ile ihtirâf olunup ba’dehû tâ-i ṭavîle ile taḫrîri daḫi şâyi’dir. ‘Arabî’de ferağaniñ maşdarı firâğan ve fûrûgen gelmek ile evvelden (255a) ğalaţ olup Fârisî’de fetḥ-i hemze ve kâf ve dâl ve sükûn-ı fâ ve nûneyn ile “efgenden” dirler.

FERZ: Şatrenc oyununda mevcûd âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de feth-i fâ ve sükûn-ı râ ve kesr ve medd-i zâ ile “ferzîn”den gâlağ olup mu'arربی kesr-i fâ ve sükûn-ı râ ve medd-i zâ ile “ferzân”dır.

FERİŞTE: Melek ma'nâsına ma'rûfdur. Fârisî'de aşlı per-heşte oldığını yegâne-i 'allâmegân-ı Rûm Kemalpaşazâde merhûm iltizâm buyurmuşlardır. 'Arabî'de Türkî'de müsta'mel olduğu gibi melek dirler. Feth-i pâ-yı Fârisiyye ve sükûn-ı râ ile “perkanâd” ve heşte bir nesneyi devşirmeyüp şalıvermek ma'nâsına heşten lafzından ism-i mef'ûl olmağla kanadı açılmış dimegi ifâde ider. Lisân-ı derîde yâ'nîñ fâ'ya tebdîli şâyi' olup bu şûret ile ferîşte olmuştur. Binâberîn teşâvîr-i 'Acem'de küşâde-per müşâheddir.

FİRŞAT: Vağt bulmağ ma'nâsına kesr-i fâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı evvel ile lafzen ve ma'nen nuhzet gibi “firşat”dan gâlağ olup Fârisî'de feth-i nûn ve bâ ve sükûn-ı vâv ile “nevbet” dirler.

FİRENG: Millet-i Naşârâ'dan tâ'ife-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de feth-i hemze ve sükûn-ı fâ ve nûn ve âhirde kâf-ı (255b) Fârisiyye ile “Efreng”den gâlağ olup 'alâ-mâ hüve'l-meşhûr mu'arربی i'râb-ı merkûm ve âhirde cîm ile “Efrenc”dir. Lâkin Kâmûs'da ⁵⁷⁴ معرب افرنك جيل الافرنجية muharrerdir.

FERHENG: Ma'ânî-i 'adîdeye delâlet ile cemî' ferhenglerde lafz-ı müfred olarak feth-i fâ ve sükûn-ı râ ile zabt eylemişlerdir. Mağaline göre mürekkeb olanlar gâlağdan sâlim olmayacağı tafşîl-i âti'l-beyândan ma'lûm olur. Hafî olmaya ki feth-i fâ ve sükûn-ı râ ile ferşükûh ve revnağ ve fûrû' ve çarâvet ve intizâm-ı hâl ma'nâlarına ve feth-i hâ ve sükûn-ı nûn ve âhirde kâf-ı Fârisiyye ile “heng” vağar ve edeb ve âheng muhaffefi kaşd ve hûş ve kuvvet ve tâkat ve gâr ve cây-ı kûh ve miğdâr ve sipâh ve nükte-dâşten ma'nâlarına olmaları ile luğât-ı Fârisiyye'yi câmi' kitâb ve mâder-i Keykâvus ve daldırma fidân bu üç ma'nâyâ delâlet iden lafz-ı ferheng erbâb-ı luğatiñ zabtı üzere feth-i fâ ve sükûn-ı râ iledir. Mâ-'adâ dâniş ve edeb ve fazl ve 'aql ve hûş ve vağûr ma'nâlarına dall kelime-i ferheng izâfet ya'ni feth-i fâ ve kesr-i râ iledir.

İstiğrâd: 'Ağlı zevi'l-'uğûlûñ ma'lûmudur ki hîlkî olup ziyâde ve (256a) noğşan kabûl eylemez. Meger li-'illetin nâğış ola bu cevhere Fârisî'de kesr-i hâ-i mu'ceme ve feth-i râ ile hîred ve Türkî'de uş dirler. Zamm-ı hâ ile hûş itlâğ olunan 'ağlıñ verâsında bir hâletdir ki kesb ile mütezâyid olur. Türkî'de ögle ve 'Arabî'de münâfisine iğmâ dirler. Uşlunuñ muğâbili delü ve ögleniñ ma'nâ-yı meşhûrî ayığdır ki mest ve huşyâr dirler.

FEZÂ: Artırıcı ma'nâsına ferağ-fezâ ve cân-fezâ ve emşâlleri ta'bîrler feth-i fâ ile müsta'meldir. Fârisî'de erbâb-ı luğât fâ-i meksûrede kayd eylemeleri ile fizâdan gâlağ olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ve feth-i zâ ve teşdîd-i yâ ile “müzeyyet” dirler. Fezâ

⁵⁷⁴ “Efrenc, Efreng'den Arapçalaşmış bir neslin adıdır.”

lafzı efzâidenden şîga-i emr ve vaşf-ı terkîbi olduğu şûretde ma'nâ-yı muharrere delâlet ider. Ammâ ism-i maşdar olduğu taqdîrce efzâyiş ma'nâsına olur.

FISTIĞ: Çam ağacının ma'rûf mîvesinin ismi. Kesr-i fâ ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr-i bâ-yı 'Acemiyye ve sükûn-ı sîn ve feth-i tâ ile "piste"niñ mu'arabi kınfız ve cindib vezinlerinde fistiğdan ğalaştır.

FIŞKI: Hayvanâtın murdarlığı ta'bîr olunur. Fârisî'de at ve kaşır tersi ma'nâsına zamm-ı hâ ve sükûn-ı şîn-ı mu'cemeteyn ile "huşkı"den ğalaş olup 'Arabî'de 'ale'l-'umûm kesreteyn (256b) ile "zibil" dirler.

FÜŞÜLET: 'İnde'l-'Arab zebân-zeddîr. "Fülânın eline urdı çolaş eyledi." didikde zamm-ı şîn ile ⁵⁷⁵ ضربه في يده فشلت dirler. Eşahhı feth-i şîn ile "feşelet" lâzımdır. Kulağına urub şağır itmede ⁵⁷⁶ ضربت اذنه فصمت dağı muharrer gibidir.

FİTA: Peştemâl nev'inden ma'rûf nesnenin ismi. Kesr-i fâ ile müsta'meldir. Fârisî'de zamm-ı fâ ve vâv-ı ma'rûfe ve feth-i tâ ile "fütâ"niñ mu'arabi yine i'râb-ı merkûm ile "fûta"dan ğalaştır.

FAK: Kuş tutacaş nesne ma'nâsına maşşûşen isim olarak isti'mâli şâyi'dir. Ve Şahidî merhûmuñ ع "Tele faş ve dâm tuzaş nâm âd" mışrâ'ı meşhûrdur. 'Arabî'de muşlaşa mışyed ma'nâsına feth-i fâ ve teşdîd-i hâ-i mu'ceme ile "faşh"dan ğalaş olup Fârisî'de mürâdifî ya'ni ma'nâ-yı 'umûme dâll medd-i dâl ile "dâm" olur. Mışrâ'-ı merkûmda tefsîr-i bi'l-'aks olduğundan katû'n-nazar tele fethateyn ve taşfif ile maşbût ve ma'nâ-yı huşûş ifâde idüp mışrâ' dağı nâ-mevzûn olacağı âşikârdır.

FELÂKET: Şiddet ü meşakşat ma'nâsına "Başımıza ne felâketler geldi!" zebân-zeddîr. 'Arabî'de felekden şiddet ü meşakşat işâbet eyledi ma'nâsına meflûkden ğalaş olup Fârisî'si (257a) kesr-i sîn ve sükûn-ı zâ ile "sizgi" olur. Felâket dağı mârrü'l-beyân enâniyyet gibi muhtere'ât-ı 'avâmdandır.

FİLÂN: A'lâmdan kinâyeten kesr-i fâ ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de zamm-ı fâ ile "fûlân"dan ğalaş olup 'ulemâdan ba'zılar ricâlden vâhide yâ fûl ve ikiye yâ fûlân ve cem'e yâ fûlûn ve nisâdan bire yâ fûle ve ikiye yâ fûltân ve cem'e yâ fûlât hitâbını tefrîk eylemişlerdir. Lâkin ecille-i fuşûlden Sibeveyh-i merhûm men' idüp cümleye muştarîden fûlân itlâkını terciğ ü beyân eylemişlerdir. Ve fûlân lafzı zevi'l-'alemden kinâye olduğu hâlde elif ve lâm dâhil olmaz. Ve ğayr-ı zevi'l-'alemden kinâye olduğu hâlde elif ve lâm dâhil olmaş lâzımdır. Ve henâ? lafzı dağı ecnâsdan kinâye olduğu hafî olmaya.

FİLİKA: Ya'ni pâdişâhân-ı âl-i Oşmân meddallâhu devletehüm ilâ-âhiri'z-zamân haşerâtına maşşûş fülke-i hümâyûnuñ ismi. Muhtere'ât-ı ebnâ-yı Rûm'dan zamm-ı fâ ve sükûn-ı lâm ile fülke-i hümâyûndan ğalatdır. İ'râb-ı muharrere ile 'Arabî'de fülk

⁵⁷⁵ "Eline vurdu ve eli felç oldu."

⁵⁷⁶ "Kulağına vurdu ve sağır etti."

sefine ya'ni gemi ve zamm-ı hâ ile Fârisî'de hümâyûn mübârek ve huceste ve hurrem ve 'âlî ma'nâlarına delâletine nazaran terkîb olunmuştur.

FENÂİ-DÂR: Ev öni ve eṭrâfı ma'nâsına fetḥ-i evvel ile isti'mâli şâyi'dir. (257b) 'Arabî'de aşlı yâ'î kesr-i fâ ile "finâ-i dâr"dan ğalaṭ olup Fârisî'si kesr ve medd-i bâ-i 'Acemiyye ile "pîş-hâne" olur. Setîr olmaya ki kütüb-i fıkhiyyede mezkûr finâ-i mısır daḥi meksûr olup "Ḥizânetü'l-Fıkh"da ⁵⁷⁷ هو ان يكون على قدر الغلوة diyü beyân olunmuştur. Ğalve üç yüz zırâ'dan dört yüze varınca veya bir ok atımı maḥalden kinâyedir.

FİNCAN: Ekşerî kahve nûş olunan şey-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de 'umûmen ṭas ve huşûşen şerbetçileriñ ṭası ve pinik daḥi ıtlâk olunan şu ölçeği ma'nâlarına kesr-i bâ-i Fârisiyye ve sükûn-ı nûn ve medd-i kâf-ı 'Acemiyye ile "pingân"dan müvelleden mu'arreb zamm-ı fâ ile "füncân"dan ğalaṭdır. Mârü'z-zıkr miqyâs-ı mâ' fincân-ı ma'rûf gibi bir zarf olup sâ'at-i âb olmak için i'mâl iderler imiş. Şûreti fincan miqdârı zarfa tahtından bir sürâḥ-ı teng idüp şu üzerine vaz' iderler imiş. Tedrîc ile ṭolup tamâm olduğda bir şan'at eylemişler. Kendüden boşanur imiş kıyâsları şeb ü rûz ya'ni yirmi dört sâ'atde on biñ kerre tekrâr ider imiş.

FINDIK: Raṭb ü yâbisi me'kûl şey-i meşhûruñ ismi. Kesreteyn ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı fâ ve dâl ve sükûn-ı nûn ile (258a) "funduk"dan ğalaṭ olup Fârisî'de fetḥ-i kâf-ı 'Acemiyye ve zamm-ı lâm ve vâv-ı mechûle ile "gellûz" dirler. Gellûz-ı merķûm sennûr vezninde cellûz diyü ta'rib olunup teşbîhen tüfek ile remy olunan ḥabbeye ıtlâk olunmuştur. Egerçi ḥabbe-i merķûmuñ kuḥḥ-ı 'Arabî'si funduk vezninde bunduk olup temr ile temre gibi vâḥidi bunduğa olur.

FENER: Muḥâfaza-i şem' için câm ve muşamma' ve kâğid ve şikenbeden i'mâl olunan şey-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de ancak cam nev'ine ıtlâk olunan fetḥ-i fâ ve medd-i nûn ile "fenâr"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de egerçi 'ale'l-'umûm medd-i fâ ile "fânûs" vaz' olunmuştur. Lâkin müvelleden muşamma'dan olana kesr-i fâ ve sükûn-ı nûn ile "finyâr" dirler. Ḥafî olmaya ki ba'de't-ta'cîm câm fenârıñ ğayra ta'mîm eylemişlerdir. Lisân-ı Türkî'de daḥi bu şûret ile şâyi' olup aşıl vaz'ı üzere merâkib-i sultâniyye kıçlarında mevzû câm-ı fenârdan ğayra ıtlâkı şaḥîḥ olmaz. Ve ma'rûf ḥayâl-i fenâr daḥi eṭrâfı câm olmadığına mebnî ferhenglerde muḥarrer fânûs-ı ḥayâlden ğalaṭ olduğu âşikârdır.

FÛL: Yâseminden ekber be-ĝâyet hoş-bû zehr-i ma'rûf ki Ḥicâz-ı vâcibü'l-i'zâz ve cezâyir-i baḥr-i sefidde keşîrül-vücûd katmer kısmınıñ ismi. Fârisî'de (258b) zamm-ı fâ ve teşdîd-i lâm ile "füll"den ğalaṭ olup 'Arabî'de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık. Lâkin müvelleden ism-i Fârisî'si müsta'meldir.

FİHRİS: Evâ'il-i kütübde ebvâb ve fuşûl terkîm olunan cüz'-i ma'rûf ma'nâsına 'Arabî'de kesr-i fâ ile "fihris" şaḥîḥ iken ba'zı nîmçe monlalarıñ fetḥ ile kırâ'atleri

⁵⁷⁷ "Bir ok atımı mesafesinde olan şeydir."

ğalaṭ olup Fârisî'de kesr-i fâ ve râ ve sükûn-ı hâ ve sîn ile “fihrist” dirler. Fîrûzâbâdî *Ḳâmûs*'da⁵⁷⁸ الفهرس بالكسر الكتاب الذي يجمع فيه الكتب معرب فهرست taşrîhinden aşlı derî olması münfehim olur. Lâkin aşlı Yûnânî'de mecma'ül-eşyâ' ma'nâsına feth-i fâ ve râ' ve zamm-ı hâ ve kesr-i sîn ile “fehürs” olduğı düş-ı lihâza-i fakîr olmuşdur.

FEHÎM: Zeki ya'ni serî'ül-fehm ma'nâsına elḳâb-ı ricâlden olduğı dağı meşhûrdur. 'Arabî'de feth-i fâ ve kesr-i hâ ile “fehim”den ğalaṭ olup Fârisî'de kesr ve medd-i tâ ile “tîz-şinâs” dirler.

HARFÜ'L-ḲÂF

ḲÂBİL: Ebnâ-yı ebînâ Âdem 'aleyhi şalavatullâhi'l-etemmden evvel ḳâtil-i fi vechi'l-arz şahş-ı meşhûruñ ismi. Bilâ-yâ'in müsta'meldir. 'Arabî'de medd-i ḳâf ve kesr ve medd-i bâ ile “Ḳâbîl”den ğalaṭ olup birâder ve maḳtûli Hâbil dağı yâ iledir. Mâcerâları 'alâ-mâcerâ (259a) Benî-Âdem miyânında meşhûr olmağla ṭayy olundu.

ḲAR: Eyyâm-ı şitâda semâdan nâzil şey-i ma'rûfuñ ismi. Egerçi ğalaṭdan sâlim lâkin vech-i teşbîh ve tesmiye zâhir olmamağla beyâna hûme-cünbân oldu. Şâhib-i Şihâh-ı Cevherî'niñ beyânına nazaran yevm-i bâride 'inde'l-'Arab medd-i ḳâf ve teşdîd-i râ ile “yevm-i ḳarr” itlâḳından ola. Veya medd-i ḳâf ile ḳâr 'Arabî'de sefâyine sürdükleri ziftiñ ismi olup lisân-ı derîye naḳl ve ta'cîm olunduğda ezdâddan olarak ğâyet beyâza ve siyâha itlâḳından ola.

Beyit: “روی آن دائم سپاه از خاك محنت همچو قار”

”چشم این دائم سفید ازا شك حسرت همچو قار”

Lisân-ı Türki'de ḳâr tesmiye olunan nesneye 'Arabî'de feth-i şâ ve sükûn-ı lâm ile şelc ve Fârisî'de feth-i bâ-i muvaḥḫade ve sükûn-ı râ ile “berf” dirler.

ḲAZIK: Ḥaṭab ve ḥadîdden arza rekz olunan şey-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de nîze demreni ma'nâsına mevzû' medd-i hâ-i mu'ceme ile “ḥâzîḳa” teşbîhen itlâḳ olunup ba'dehû ta'mîm olunmuşdur. Fârisî'de zamm ve medd-i kâf-ı 'Arabîyye ile “gûr-mîḥ” dirler.

ḲÂḲ: Emrûd ḳurusuna taḥşîş eylemişlerdir. Çağatâyî'de 'umûmen ḳurî nesnelere itlâḳ olunup 'Arabî'de medd-i yâ ile “yâbis” ve Fârisî'de zamm-ı hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı şîn ve âḫirde (259b) kâf-ı 'Arabîyye ile “ḥuşḳ” dirler.

ḲÂḲÛM: Cildinden kürk i'mâl eyledikleri mûş miḳdârı ḥayvân-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de medd-i evvel ve zamm-ı ḳâf-ı şâniye ile “ḳâḳûm”dan ğalaṭ olup 'Arabî'de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadıḳ.

⁵⁷⁸ Esralı halî ile el-fihris, kitapların içerisinde toplandığı kitaptır. Fihristin Arapçalaşmışıdır.

İstitrâd: Pişdâdiyândan Hûşeng bin Siyâmek bin Kiyûmers Şâh cümleden evvel semmûr ve kâkum kürkleri îcâd eylediği resîde-i nazardır.

ĶÂLÛN: Meşâhîr-i kurrâyân-ı kirâmdan kârî-i Medîne-i Münevvere eş-şeyh İsâ hazretleriniñ laqabı. Süryânî'de ceyyid ya'ni iyü ma'nâsına medd-i kâf ve zamm-ı lâm ve kesr-i nûn ile "Ķâlûni"den gâlaţ olduğunu İmâm Cezerî "Neşr-i Kebîr" nâm mü'ellefinde taşrih ü beyân buyurmuşlar. Mevlânâ-yı müşârün-ileyh rahmetullâhi 'aleyh 'abd-i Hâbeşî olup İsfahan'da bir Rûmî'niñ memlûkı iken ba'de'l-hicret iki yüz târihinden muqaddem esîr ve şeref-i İslâm ile dil-sîr olup ba'de'l-mi'eteyn yirmi senesinde rûh-ı pür-fütûhları tâ'ir-i a'lâ-yı 'illiyîn olmuşdur.

Vech-i tesmiye-i müşârün-ileyh hem-cinsleri hazret-i Bilâl rağiyallâhu 'anh gibi ahsen-i şavta nâ'il olmaları ile kefereden her kim şadâların gûş ider ise kâlûnî dimelerinden nâm kalmış. Rivâyet olunur ki üzñ-i sa'âdetlerinde şamem olmağla tabl ve sûrnâ şadâsını gûş idemez iken bi-iznillâhi te'âlâ muvâcehelerinde tilâvet olunan (260a) Ķur'ân-ı Kerîm'i harf-be-harf istimâ' buyururlar imiş.

ĶAPAN: Eşyâ'-i keşîre vezn olunan büyük terâzûnuñ ismi. Tahfif-i bâ-i 'Acemiyye ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i kâf ve teşdîd ve medd-i bâ-i muvaḥḥade ile "ḳabbân"dan gâlaţ olup Fârisî'de feth-i sîn ve cîm-i 'Arabiyye ve sükûn-ı nûn ile "sence" dirler. Âsitâne-i emn-âşiyânede nev'î bâkî olup bal ḳapanı ta'bîr olunan hân-ı kebîrde mevcûd ve çekî-i ḫaḫab diyü meşhûr u meşhûrdur.

ĶIBRIS: Cezâyir-i baḫr-i sefidde meşhûr âta-i kebîriñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı kâf ve râ ve sükûn-ı bâ ile "Ķubrus"dan gâlaţ olup tûl-ı beledi سر ve 'arżı له derecedir.

İstitrâd: Ḥalîfe-i şâliş 'Osmân bin 'Affân rağiyallâhu 'anh hazretleri tarafından emâret-i ḫıḫta-i Şâm ile müşârün-bi'l-benân hazret-i Mu'âviye bin ebî Sufyân sefer-i baḫre cânib-i müşârün-ileyhden istizân buyurdıklarında evlâd u 'iyâl ve cüyüş-ı firâvân ile teveccühlerine ba'de'r-ruḫşat târiḫ-i hicriyyeniñ yirmi yedi sâlinde sâhil-i baḫr-i Şâm 'Akka'ya nüzûl ve iki yüz yirmi sefine tedârik ve mâ-lezîme-i ḫarb ü kıtâl ve mu'asker-i hümâyûnları ile 'azîmet ü ikbâl buyurup esr ü istirkâḫ ve aḫz-i ġanâyim iderek eḫrâf-ı Ķıbrıs'a vuşûllerinde tekûrı şulḫa (260b) ḫâlib olmağla beher sene yedi biñ iki yüz altun cizyeye ḳaḫ' ve emvâl-i firâvân ve emti'a-i ġûn-â-ġûn aḫzlarından mâ'adâ sekiz biñ re's esîr ile Şâm-ı cennet-meşâma duḫûlleri mervîdir.

Cezîre-i merḳûma ba'de bu'din sultân Selim bin sultân Süleymân 'aleyhime'r-rahmetü'r-rahman zamânında ya'ni ḫokuz yüz yetmiş sekiz sâli rebîü'l-âḫiresiniñ beşinci sebt ġünü feth ü teşḫîr olunduğı merḳûm şaḫâyif-i tevârîḫdir. Mu'cizât-ı bî-ġayât-ı hazret-i nebevîden yevmen-mine'l-eyyâm ḫâdime-i muḫteremeleri ümm-i Ḥizâm bint-i Melḫân ḫuzûr-ı 'âlîlerinde ḫidmete kıyâmda iken sa'âdet ile اول جيش يغزون

⁵⁷⁹ البحر قد اوجبوا لانفسهم الجنة buyurmuşlar. Ümm-i Hizâm daği: “Yâ resûlallâh! Ben anlardan mıyım?” su'âlinde انت فيهم ya'ni “Sen daği anlardansın.” buyurmalarının şemeresi müşârün-ileyha ümm-i Hizâm zevc-i kirâmları ile sefer-i merķûma hırâm itmişler. Ba'de's-şulh cezîreyi temâşâya hürûclarında râkib olduğı dâbbeden sukût ile rûh-ı şerîfleri mağall-i ervâh-ı şühedâya 'urûc idüp ol mağalde defîn-i hûk-i 'ıtr-nâk olmuşlar. Mezâr-ı lâmi'âtü'l-envârları vaqt-i kefere-i fecerede mu'teber olduğundan gayrı ile'l-ân müstecâbü'd-da've 'add olunan emâkindendir. Rıdvanullâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in. (261a)

KAÇAYIF: Zamânemizde yaşşı kaçâyıf diyü ma'rûf me'kûlün ismi. 'Arabî'de feth-i kâf ve medd-i tâ ile “kaçâyıf”dan ğalağ olup Fârisî'de feth-i fâ ve hâ-i mu'ceme ve tâ ve sükûn-ı râ ve şîn ile “ferħaşte” ve müte'arif tel kaçâyıfa kesr-i râ ve sükûn-ı şîn ile “rişte-i ğatâyı” dirler. Nev'-i ahîrine müvelleden zamm-ı kâf ile “künâfe” ıtlâk olunur. Hatta aşlını daği şâhib-i Kâmûs ⁵⁸⁰ لا يعرفها العرب diyü kayd eylemişdir.

KAĞİFE: Ma'rûf havlu kumâşın ismi. 'Arabî'de feth-i kâf ve kesr ve medd-i tâ ile “kağife”den ğalağ olup Fârisî'de egerçi kağife keşrül-isti'mâldir. Lâkin kuħħ-ı derîde feth-i kâf-ı 'Arabîyye ve nûn ve sükûn-ı lâm veya kesr-i kâf-ı şâniye ile “kelkîne” dirler.

KARBUZ: Me'kûl ve lağif şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı râ ile “ħarbuз”dan ğalağ olup mu'arربی ancak kesr-i evvel ile “ħırbuз”dur. Lâkin lisâneyn-i merķûmeynde 'ale'l-'umûm mevzû' olmağla kavuna daği ıtlâk olunur.

KARNABİT: Lağana envâ'ından ma'rûf sebzeniñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı kâf ve feth ve teşdîd-i nûn ile “kunnebit”den ğalağ olup Fârisî'de feth-i kâf-ı 'Arabîyye ve lâm ile “kelem-i Rûmi” ıtlâk olunduğı kütüb-i müfredât-ı tıbda muħarrerdir.

KARINDAŞ: Bağn-ı vâhîdden tevellüd (261b) iden evlâda ve ba'de't-ta'mîm cemî' ihvâna dâl ile ıtlâkı şâyi'dir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb dâl yerine tâ ile “karıntaş”dan mübeddel olup 'Arabî'de feth-i hemze ile “ah” dirler. Bağn ü şikem ma'nalarına ma'nâ-yı muķârenet ile edât-ı şirket olmağla Türkî ve Fârisî lisâneyninden mürekkeb olup ma'nâ-yı terkibîsi qarın ortağı demek olur. Pâ-dâş ve tercümesi ayağdâş ve emşâlleri bi'l-cümle dâl ile tahrîr ü kırâ'at olunan elfâz-ı mürekkebelerde vâki' dâşın aşlı tâş olup ğarf-i tâ ğarf-i dâla tebdîl olunmuşdur. Ammâ esmâ'-i ricâlden Bektâş daği cüz'eynden mürekkeb olup cüz'-i evveli bek saht ve şânîsi tâş seng ma'nalarına olmağla kuvvet-i bedenden kinâye olur.

KARANFİL: Cezâyir-i Hind sevâhilinde nâbit şeceriñ ma'rûf çiçeginiñ ismi. Fethateyn ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı evvel ile fû'anlül vezinde “kuranfûl”

⁵⁷⁹ “Denizde ilk gaza edenler için cennet vacib olmuştur.”

⁵⁸⁰ Kadayıf, Arapların bilmediği bir yiyecektir.

den ğalaṭ olup Fârisî'de kesr ve medd-i mîm ile “mîhek” dirler. Fi-nefsi'l-emr karanfiliñ mîḥa müşâbeheti olup şaġîr olduğundan kâf-ı taşġîr ile isti'mâl olunmuşdur. Zehr-i merķûmuñ şemerini bir kimesne müşâhede eylememişdir. (262a) Mâde vü ner olur. Erkegi zeytûn şeklinde ħalîlü'l-vücûddur. Dışı kısmı yâsemîn şûretinde siyâh ve meşhûr olanıdır.

ḲURÎŞ: Şiddet-i berd ma'nâsına 'inde'l-'Arab şâd ile isti'mâli şâyi'dir. Luġat-i tâzîde müfettiḥ kâf ve kesr ve medd-i râ ve âhirde sîn ile “ķarîs”den ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i şîn ile “şecâm” dirler.

ḲARİYYE: Köy ma'nâsına feth-i kâf ve teşdîd-i yâ ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de feth-i kâf ve sükûn-ı râ ve taḥfif ile “ķarye”den ğalaṭ olup Fârisî'de kesr-i dâl ve sükûn-ı yâ ve izhâr-ı hâ ile “dîh” dirler.

İstiṭrâd: Ḳaryeniñ cem'î zamm-ı kâf ve ķaşr-ı elif ile 'alâ-ḥilâfi'l-ķıyâs ħura olduğu meşhûrdur. Zîrâ feth-i fâ ve sükûn-ı 'ayn ile fa'le vezninde mu'tel olanlarıñ cem'î kesr-i fâ ve elif-i memdûde ile gelür. Rükûh ve zebîh cem'leri rükâ ve zübâ olduğu gibi. Lâkin 'inde'l-ba'z ķarye kesr-i kâf ve sükûn-ı râ ile ehl-i Yemen luġati olduğına nazaran zamm ile cem'lenmesinde kâ'ideye ħalel taṭarruḫ eylemez. Vech-i tesmiye ḥavza âb cem' olduğda ķaryetü'l-mâ' fi'l-ḥavz ta'bîrinden nâs daḥi bir maḥalde ebniye ittiḥâz idüp cem' olduklarında ķarye dinmişdir.

Fâ'ide: Ḳur'ân-ı Kerîm ve Furķân-ı 'Azîm'de ķarye diyü vârid elfâz-ı şerîfeleriñ her biri bir ma'nâya dâll olmaġla 'ale'l-icmâl (262b) müfâd-ı 'âlîleri beyân olundu. Şûre-i şerîfe-i Baķara'da esta'îzubillâh⁵⁸¹ واذا قلنا ادخلوا هذه القرية den murâd belde-i Erîḥa veya beytü'l-muḳaddesdir. Ve yine sûre-i muḥarrerede esta'îzubillâh⁵⁸² اوكالذي قرية den murâd deyr-i herķıl veya beytü'l-muḳaddesdir. Ve sûre-i Nisâ'da esta'îzubillâh⁵⁸³ رينا اخرجنا من هذه القرية الظالم اهلها den murâd Mekke-i Mükerreme veya Medîne-i Münevvere'dir. Ve sûre-i A'râf'da esta'îzubillâh⁵⁸⁴ واستلهم عن القرية التي كانت حاضرة den murâd Mışır'dır. Ve sûre-i Yusuf'da esta'îzubillâh⁵⁸⁵ واسئل القرية التي كنا فيها den murâd Mışır'dır. Ve sûre-i Nahl'de esta'îzubillâh⁵⁸⁶ وضرب الله مثلا قرية كانت آمنة مطمئنة den murâd Mekke-i Mükerreme'dir. Ve sûre-i İsrâ'da esta'îzubillâh⁵⁸⁷ وان من قرية الا نحن مهلكوها den murâd

⁵⁸¹ “Şu şehre girin dediğimiz zaman” 2/Bakara-58

⁵⁸² “Yahut bir şehre uğrayan kimse gibi” 2/Bakara-259

⁵⁸³ “Rabbimiz halkı zalim olan bu şehirden çıkar” 4/Nisâ-75

⁵⁸⁴ “Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor.” 7/Â'raf-163

⁵⁸⁵ (İstersen) içinde bulunduğumuz şehire (Mısır halkına)sor” 12/Yusuf -82

⁵⁸⁶ “Allah size güven ve huzur içinde olan bir kasabayı misal verir” 16/Nahl-112

⁵⁸⁷ “Ortadan kaldırmayacağımız veya çetin azaba uğratmayacağımız bir şehir yoktur.”17/İsra-58

cemîf kura ehâlîleridir. Ve sûre-i Furkân'da esta'îzubbillâh⁵⁸⁸ ولقد اتوا على قرية التي امطرت مطر
den murâd a'zam-ı kura-i kavm-i Lût ki Sodom nâm köydür. Ve sûre-i Yasin'de
esta'îzubbillâh⁵⁸⁹ مثلًا اصحاب القرية den murâd Anţâkiyye'dir. (263a) Ve sûre-i
Zuḥruf'da esta'îzubbillâh⁵⁹⁰ رجل من القرينتين عظيم den murâd sübhâni-i Mekke-i Mükerreme
ve karye-i Tâ'ifdir.

KAZ: Ḥayvân-ı âbî-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de medd-i kâf ile "kâz"dan ğalaṭ olup
'Arabî'de feth-i bâ ve teşdîd-i tâ ile "baṭṭ" dirler. Pûşîde olmaya ki lisân-ı Fârisî'de
ittisâ' olmadığı için lafz-ı baṭṭı ba'de't-ta'cîm deştî nev'ine ve kazı hâne-gî kısmına
taḥşîş eylemişlerdir. Bu daḥi setîr degildir ki baṭṭ kesr-i hemze ve feth-i vâv ve
teşdîd-i zâ ile "ivvez" 'Arabî'de 'ale'l-'umûm murğ-ı âbî ma'nâsına mevzû' olup
müte'aḥḥirîn baṭṭı kaza ve ivvez ördege itlâk eylemişlerdir.

KAZAN: Ma'rûf kebîr tencereniñ ismi. Fârisî'de feth-i kâf ve sükûn-ı zâ ve medd-i
ğayn ile "kazğân"dan ğalaṭ olup ğayn yerine kâf ile "kazkân" daḥi dirler. 'Arabî'de
ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık.

KAŞTAMONI: Anaṭolı şol kolunda Sinob'a qarîb belde-i meşhûreniñ ismi.
Kaştambolı daḥi müsta'meldir. Süryânî'de iki cüz'den mürekkeb Kaşta-buldan ğalaṭ
olup şânîsi aşlına daḥi akrebdir. Cüz'-i evveli Kaşta esmâ-i ricâlden ve bul kaşaba
ma'nâsına olmağla bânîsine nisbet kâ'idesine mebnî (263b) ma'nâ-yı terkiбіsı Kaşta
nâm tekûruñ binâsı belde dimek olur. Maḥall-i merķûmuñ tûl-ı beledi سريح ve 'arzi
مك derece ve daķıķadır.

İstitrâd: Cedd-i emcedim câmiü'r-riyâseteyni'l-'alemiyyete ve'l-ķalemiyyete
re'îsü'l-küttâb-ı esbaķe'l-hâc Muştafa Efendi 'aleyhi raḥmetullâhi'l-ebedi ḥazretleri
biñ yüz senesinde belde-i mezbûrede ķadem-nihâde-i mehd-i vücûd olmaları
mülâbesesi ile ekşer ehâlîsi hem-şoḥbetimiz olmağla iddi'aları Kaştımmunı'dan ğalaṭ
olmasıdır. Gûyiyâ hîn-i fetihde talebe-i 'ulûmdan bir şahş derûn-ı beldeye duḥûl ve
ḥüsnde bî-bedel bir duḥtere rast gelüp: "Ne ararsın Türk?" diyü su'âlinde şahş-ı
merķûm: "Kaşdım munı" demiş. Kaşd ma'rûf munı lisân-ı Rûmî'de ferce itlâk olunur.
Zıkr olunan vechi yerleşdirmek küs-i 'acâyizden 'amîķ fikre muḥtâcdır.

KOŞANTANİYYE: Dârü'l-ḥilâfeti'l-'aliyyetü'l-'Oşmâniye şînet 'ani'l-beliyyeti's-
semâviyye ve'l-arziyye belde-i tayyibeniñ ismi. 'Arabî'de mevşûfi belde olduğına
nazaran yâ-i nisbiyye ile bânîsine nisbet olunup zamm-ı kâf ve sükûn-ı sîn ve nûn-ı
evvelî ve feth-i tâ-i evvelî ve kesr ve medd-i şâniye ve kesr-i nûn-ı şâniye ve teşdîd-i
yâ ile "Koşantâniyye"den ğalaṭ olup Fârisî'de yalnız ism-i bânîsi olarak i'râb-ı
muḥarrer ile (264a) "Koşantîn" dirler.

⁵⁸⁸ "Bu putperestler and olsun ki, bela yağmuruna tutulmuş olan kasabaya uğramışlardı" 25/Furkan-40

⁵⁸⁹ "Onlara, şu şehir halkını misal getir" 36/Yasin-13

⁵⁹⁰ "İki şehirden bir büyük adama" 43/Zuhuf 31

Sene-i hubûṭîniñ dört biñ otuz beş sâlinde Ayaşofya ile ma'ân Yanka bin Mâdiyân evvelen binâ eylediği ba'de'l-ḥarâb yedi yüz yirmi iki sene sonra ya'ni dört biñ yedi yüz elli yedi senesinde şâniyen Yüz Büzantis yapup Yüz Büzantiyye tesmiye olundığı ve biñ yüz yirmi iki sene sonra ya'ni beş biñ sekiz yüz yetmiş tokuz sâlinde Koştantîn Rûmiyyeti'l-kübrâdan gelüp tecdîd ü tevsî'î sûr eylediği ve sene-i hicriyye 'aleyh-i efḍalü't-taḥiyyeden sekiz yüz elli yedi sâli muntaşif-i şehri rebîü'l-evvelinde pencâh ve yek rûz muḥâşara vü kıtâlden sonra fetḥ ü teshîr olundığı kütüb-i tevârîḥde mufaşşalan muḥarrerdir. Fe'l-yerâci'ü ileyhâ.

Koştantîn ism-i bânisi olduğu ma'rûf ve zamânemizde daḥi zamm-ı kâf ile esmâ-i kefereden meşhûrdur. Ba'zı erbâb-ı luḡatiñ fetḥ-i kâfı iltizâmları diyârlarında kefereniñ in'idâmı ile esâmîlerini 'adem-i itṭilâ'larından nâşî olduğu muḥtâc-ı beyân degildir. Evvelen nisbetde Koştantînî olup ba'dehû mevşûfı belde-i mülâḥaza ile tâ-i te'nîş ilhâk olunduḡda Koştantîniyye olacaḡı âşikârdır.

KISIM: Bölmek ma'nâsına kesr-i kâf ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de fetḥ-i kâf ve sükûn-ı sîn ile "kâsm"dan ḡalaṭ olup (264b) Fârisî'de fetḥ-i tâ ve sükûn-ı kâf ile "taḡsîm-kerden" dirler. "Fûlan şey kâsmeyndir." dimede fetḥ ile olur ise maşdar olup iki bölük dimeḡi ve kesr ile olur ise isim olup naşîb ve cüz' dimeḡi ifâde ider.

Fâ'ide: Kütüb-i fîḫhiyyede bâbü'l-kâsem daḥi fetḥ-i kâf ile maşdar olup قسم⁵⁹¹ dan me'hûzdur ki zevcâta 'adl üzere ḡaḡların virüp mücâma'at ve seferden mâ'adâ cemî' eşyâ ve mu'âmelâtda tesviyye dirler. Zirâ vaty neşâta mevḡûf olmaḡla tesâvî kabûl eylemez. Ve müsâferetde daḥi recül cümlesini terk ile sefer eylesinden nisânîñ seferde ḡaḡları olmadığı şâbit olduğundan zevciñ ihtiyârına muḡavveldir. Lâkin tesâvî-i zevcât bîkr ü şeyyîb ve cedîde vü ḡadîme ve müslime vü kitâbiyye ya'ni ḡurme-i naşrâniyye ve nikâḡlı câriye-i mükâtibe vü müdebbire ve ümm-i veled beynlerinde câridir. Eger biri mezḡurâtdan ve âḡeri câriye olur ise ḡurreniñ kâsemi zîf olur. Ya'ni şülüşân menkûḡaya ve şülüş câriyeye ve ṭarafeyniñ ziyâdeleri yine bu kıyâs iledir.

İstiṭrâd: Cüz' ve naşîb ma'nâsına kesr-i kâf ve sükûn-ı sîn ile beyân olunan kısım şartü's-şey' ma'nâsına daḥi delâlet ider. Ve şey'iñ kısmı kendüden eḡaşş olarak taḡtında (265a) münderic olur. İsmiñ eḡaşş olup kelime taḡtında münderic olduğu gibi ve bir şey'iñ kısmı olmaz. İllâ şey'-i âḡer taḡtında münderic şey'-i digere muḡâbil olur. Muḡarrer olan isim gibi ki muḡâbili fi'ldir. Taḡtında münderic oldukları şey'-i âḡer kelime olup ikisinden e'amm olur. Ammâ fetḡateyn ile kâsem ḡalef-billâh ya'ni yemîn olduğu ve ḡurûf-ı kâsem bâ' ve tâ' ve vâv oldukları ve lafz-ı eyyim kâsem için va'z olduğu ma'rûfdur. Lâkin eyyâmallâh kâseminde ihtilâf olmuşdur. Mezḡeb-i ferrâ olan 'inde'l-Başrateyn aşlı yemîniñ cem'î eymen olup taḡffifen nûmı ḡazf olunmuşdur. Ve 'inde'l-Kûfeyyîn ve zehâb-ı Sîbeveyh'de kâsem için mevzû' kelime-i müstaḡile olup iştiḡâḡı ya'ni aşlı olmayup hemzesi daḥi vaşl içündür. Bu daḥi setîr olmaya ki

⁵⁹¹ Kâsem, ortaklar arasında malı taksim edendir.

hurûf-ı kâsemde aşıl ilşâk için olan harf bâ'dır. Zîrâ fi'li ismullâh ma'hlûfun-bîhi vaşl u telsîk idüp bir fi'l-i ma'hzûfa delâlet ider. Billâh dimeniñ ma'nâsı aķsem veya aħlef-i billâh demek olduğı meşhûrdur. Harf-i vâv harf-i bâ ile maħrecde mütteħid olup ve bâ ilşâk ve vâv 'atf için olmaları ile 'atfda ma'tûfi ma'tûfun-'aleyh ile ilşâk eylediği münâsebetlerinden vâv bâ'dan (265b) isti'âre olunmuşdur. Ve harf-i tâ dağı harf-i vâv gibi hurûf-ı ziyâdeden olması münâsebeti ile tevs'atün li şılati'l-kasem tâ' vâv'dan isti'âre olunmuşdur. Ve harf-i bâ' aşl olduğı için muzmer u muzhire vesâ'ir esmâ' ve şifâta dâħil olduğından ğayrı kâsemde dağı ihtîşâsı olmayup belki ĥaķıķat-i ilşâk içündür. Ve harf-i vâv'ın fi'li elbette muzmer olur. Ya'ni yalnız vallâhi dinür. Aħlefu vallâh dinmez. Ve harf-i tâ muzmer-i vesâ'ire dâħil olmayup esmâ'-i ĥüsnâdan dağı ancak ism-i celâle dâħil olub tallâhi dinür. Ve ba'zen harf-i kâsem taħfifen ĥazf olunup Allâhu li-ef'alenne ta'bîri ma'rûfdur. Ammâ eşaħhı naşb ile Başrateyn mezhebidir. Kûfiyyeteyn mezhebinde ĥafz ile kırâ'at olunduğda taķdîr-i cârâ muhtâc olur.

KAŞAB: Bâyi'-i laħm ya'ni et satıcı ma'nâsına taħfif-i şâd ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i kâf ve teşdîd ve medd-i şâd ile "kaşşâb"dan ğalaţ olup Fârisî'de lafz-ı merkûm i'râb-ı muħarrer ile kendü lisânları gibi müsta'mel olup kuħħ-ı derîde zamm-ı kâf-ı 'Arabiyye ile "küşt-fürüş" dirler.

KATRAN: Ba'zı eşcârı ĥarķile taħşil olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de (266a) feth-i kâf ve kesr-i tâ veya feth-i tâ ile "katrân"dan ğalaţ olup Fârisî'de feth-i kâf-ı 'Arabiyye ve kesr-i tâ ile "ketirân" dirler. Erbâb-ı luğat beyân eylememişler. Lâkin katranıñ mu'accemi olmak münfehimidir. Fîrûzâbâdî Kâmûs'da القطران بالفتح والكسر وكضريان ⁵⁹² عصارۃ الاجمل والارز ونحوهما diyü bu 'ibâre ile beyân eylemişdir. Feth-i evvel ve sükûn-ı şânî ve zamm-ı şâliş ile "ebhül" serv-i cebelî kısmından ardıc ta'bîr olunan şecer. Ve zamm-ı evvel ve sükûn-ı şânî ile "ürz" şemeri olmayan çam ağacıdır. Ve bunlar gibi 'ar'ar ve şerbîn ve sedir ve emşâlleri eşcârdan ĥâşıl olur. Tarîķ-i 'amelî bir kıyu ĥafir olunup murâd olunan şecerden ba'de'l-kaţ' üzerine yığup iħrâķ olunduğda mâ'iyyeti ka'r-ı bi're müctemi' olur. Ve eşcâr-ı muħarrereden bi-nefsihi seyelân iden ruţûbeti mün'aķid olunca taħb ile dağı ĥâşıl olur. Kısm-ı aħîre 'Irâķ ve Şâm'da zift-i yâbis itlâķ iderler.

KAT'I KALEM: Kâlemi 'arzına kesmek ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i kâf ve teşdîd-i tâ ile "kaţ-ı kalem"den ğalaţ olup Fârisî'de muţlaķa kesmek ma'nâsına zamm-ı bâ-i muvaħħade ile "bürîden" ve kalem yonmak ma'nâsına kesr-i tâ ile "tirâşîden kalem" dirler. Ĥafî degildir ki feth-i kâf ve sükûn-ı tâ ile kaţ' muţlaķa (266b) kesmek ve muħarrer olan kaţ' bir şey'i 'arzen kesmek ve i'râb-ı kaţ' ile ĥadd bir nesneyi tûlen yarmağa dirler. Ve yazı yazılan ünbûbeye kaţ' olunmazdan evvel kalem itlâķı şaħîħ olmadığı aşikârdır. Bu dağı 'arzına kesmek ma'nâsına taķlîmden

⁵⁹² Katran kelmesi esreli ve üstünlü şekliyle, Darban gibidir. Çam ve ebhel ve benzeri ağaçlardan çıkarılan sıvıya denir.

olduğunu beyân eylemişlerdir. Şey-i merķûma ķable'l-ķaṭṭ ‘Arabî’de feth-i yâ ile yerâ‘a ve Fârisî’de kesr-i kâf-ı ‘Arabiyye ve sükûn-ı lâm ve âḥirde yine kâf-ı muḥarrere ile “kilk” ve ba‘de’l-ķaṭṭ yazı yazmağa şâlih olduķda ‘Arabî’de fethateyn ile ķalem ve Fârisî’de medd-i ḥâ-i mu‘ceme ile “ḥâme” dirler.

İstitrâd: Zıkr-i sebep irâde-i müsebbib ķabîlinden ḥaṭ ya‘ni yazuya daḥi ķalem ıtlâķ olunduğı muḥtâc-ı tafşil olmayup ibtidâ kitâbet iden ḥazret-i Âdem ve ḥazret-i İdrîs ‘aleyhimesselemdan ķankısı olduğında ihtilâf olunmuşdur. Ḥazret-i ebu’l-beşer esta‘îzubillâh ⁵⁹³ وعلم آدم الاسماء كلها ile müşerref olmalarından cemî‘ elsün ve luğât ve envâ‘ ḥuṭuṭ ve erkâm ve taḥrîrâta vukûf-ı tâmları olduğı müttfekü’n-‘aleyhdır. Ḥattâ a‘lâ-yı ‘illiyyîne irtiḥâllerinden üç yüz sene muḥaddem envâ‘ elsün ü erkâmı türâbdan levḫalar üzerine tersîm ba‘dehû ṭabḥ eylediklerini İmâm Süyûṭî’niñ “Müzher” nâm mü’ellefinde mufaşşalan muḥarrer ve hermesü’l-herâmise ya‘ni ḥazret-i İdrîs ‘aleyhisselâm ibtidâ’ (267a) küttâb olduğı daḥi meşhûrdur.

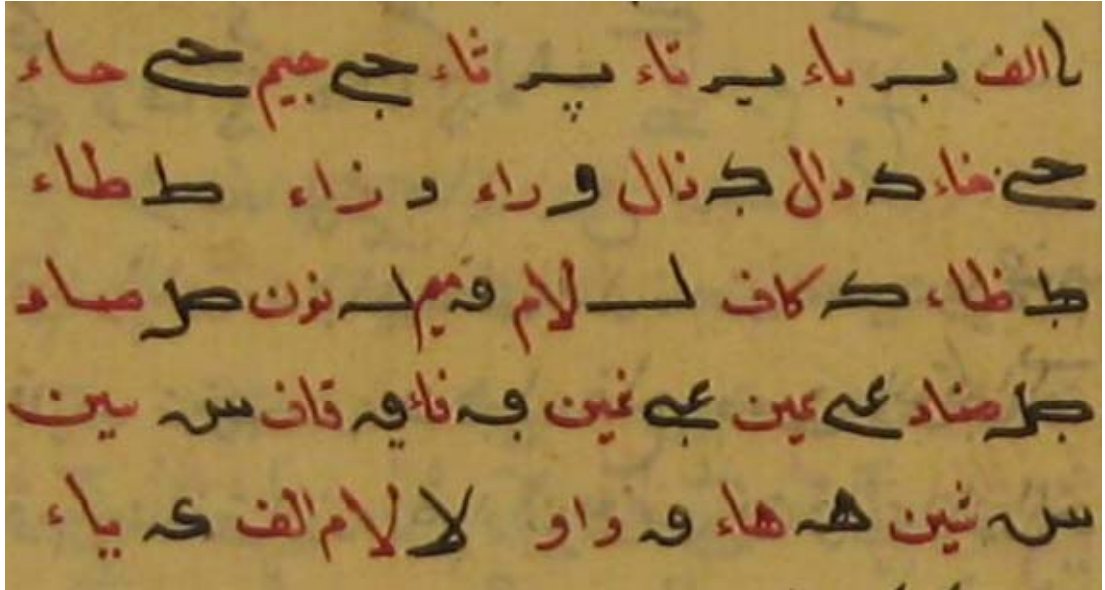
Ḥazret-i Âdem ‘aleyhisselâm türâbdan şaḥfeler üzerine şey-i âḥer ile tersîm ve ḥazret-i İdrîs ‘aleyhisselâm ķalem ile terkîm eylemişdir, dimek ile beynehümâyı tevfiķ mümkün olacağı âşikârdır. Ve ebîna Âdem ‘aleyhi şalavatullâhi’l-ekrem ḥazretleri yedi yüz luğât tekellüm buyurdıklarından ‘inde’l-‘ulemâ şüver-i resmiyye daḥi yedi yüz ķalem olup zamân-ı şeriflerinde Süryâni müsta‘mel olduğı ma‘rûfdur. Elsin-i nâsda on iki ķalem diyü meşhûr olanları İbn-i Ḥallıkân ve “Feyâtü’l-A‘yân” nâm mü’ellefinde Süryâniyye ve ‘Arabiyye ve Himyeriyye ve Yunâniyye ve ‘İbrâniyye ve Fârisiyye ve Rûmiyye ve Kıbtıyye ve Berberiyye ve Endülisiyye ve Hindiyiyye ve Şıniyye olmaķ üzere beyân eylemişdir. Ammâ zamânemizde müte‘ârif işnâ-‘aşeriyye kûfî ve ta‘lîķ ve şülüş ve nesh ve ğubâr ya‘ni siyâķat ve reyḥânî ve muḥaķķaķ ve tevķî‘ ve riķ‘a ve dîvânî ve müşelleş ve müselsel olup bi-ḥamdîhi ve keremîhi sübhânehu sâye-i ‘inâyet-vâye-i devlet-i ‘Osmâniyye şînet fi viķâyeti’r-rahmâniyyede âsitâne-i ‘aliyyeden ğayrı ekşer büldânda ḥuṭuṭ-ı muḥarrereniñ mu‘allimân-ı zevi’l-idmânı ve esâtize-i fâ’iķi’l-aķrânı ķarnen ba‘de ķarnin mevcûd olup nüket ve mezâyâ-yı ḥaṭṭı ta‘lîm ve ṭavr-ı kitâbet-i ḥurûf ve mürekkebâtı terkîmden ḥâli olmadıkları ma‘lûmdur. (267b) Silsile-i ḥaṭṭâṭîn-i şülüş ḥazret-i ‘Alî bin Ebû Ṭâlib raḍiyallâhu ‘anh cenâblarına bu şüretde müntehî olur.

⁵⁹³ “Ademe bütün isimleri öğretti.” 2/Bakara-31

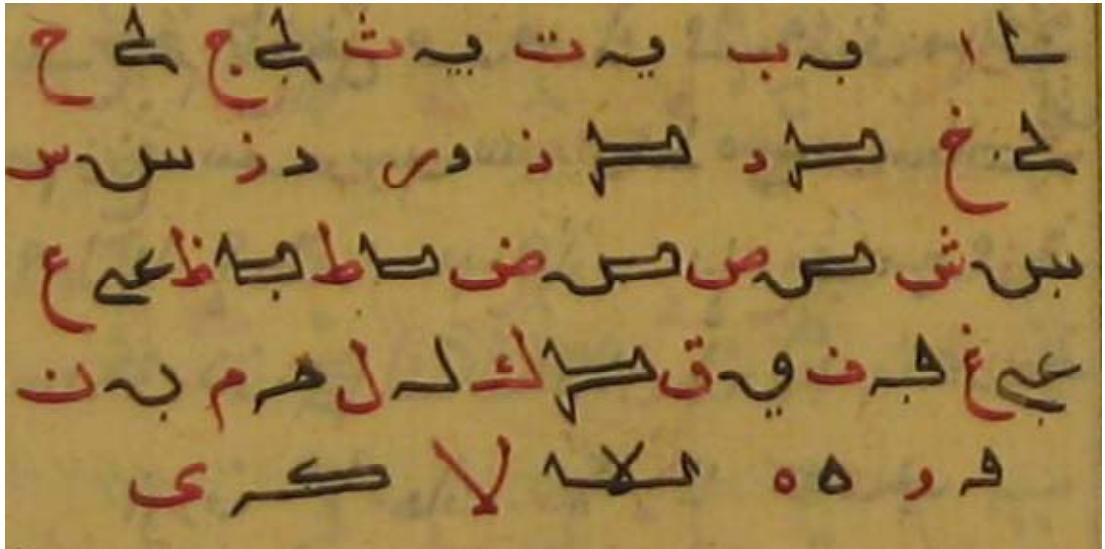

(268a) Lâkin kalem-i kûfîniñ mu'allim ü mu'allemi nâdirü'l-vücûd olduğundan gayrı terķîm-i hecâsı iki şûret ve tertîb-i ħurûfî tavr-ı âĥer olmağla li'ecli'l-beyân tersîm olundu. Şekl-i evvel

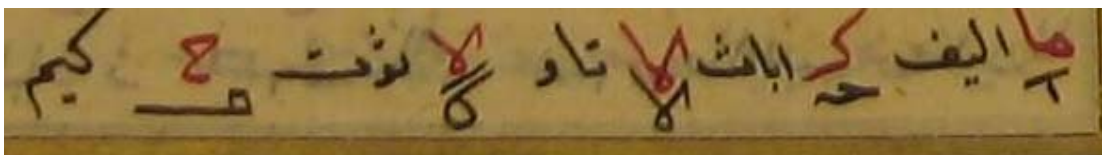

Ṭavr-ı diger-i kûfî ħurûf-ı hecâsı ber-tertîb-i meşhûr

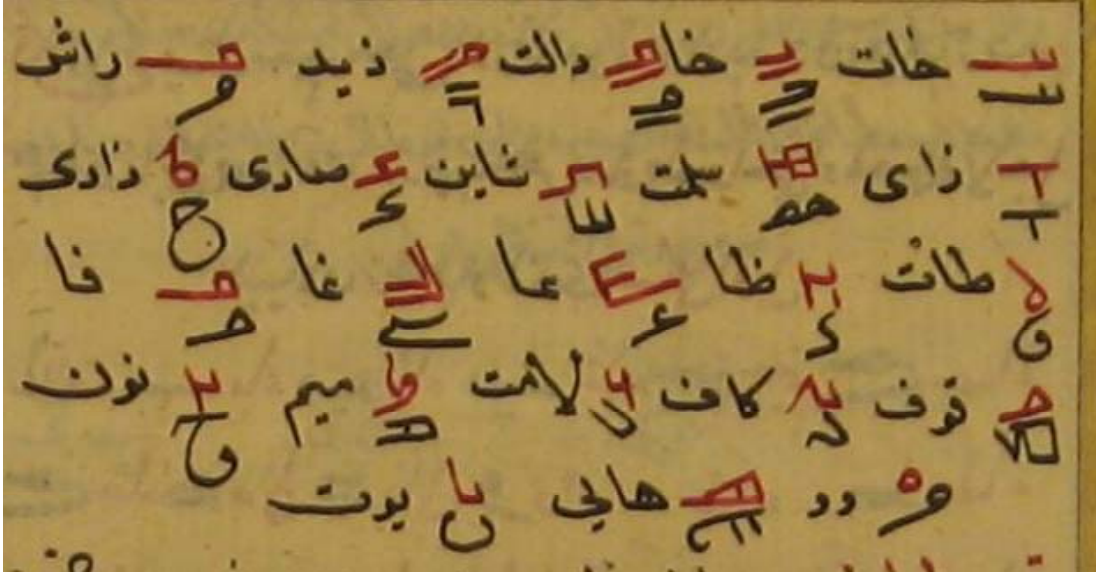

Muĥarrer olan aqlâma mülâyim olmağla aqlâm-ı qadîme ve ħuṭûṭ-ı gûn-â-gûn ve nâdide ve nâşinîdeyi tersîm ve beyâna ĥâme-i siyeh-câme-cünbân oldı.

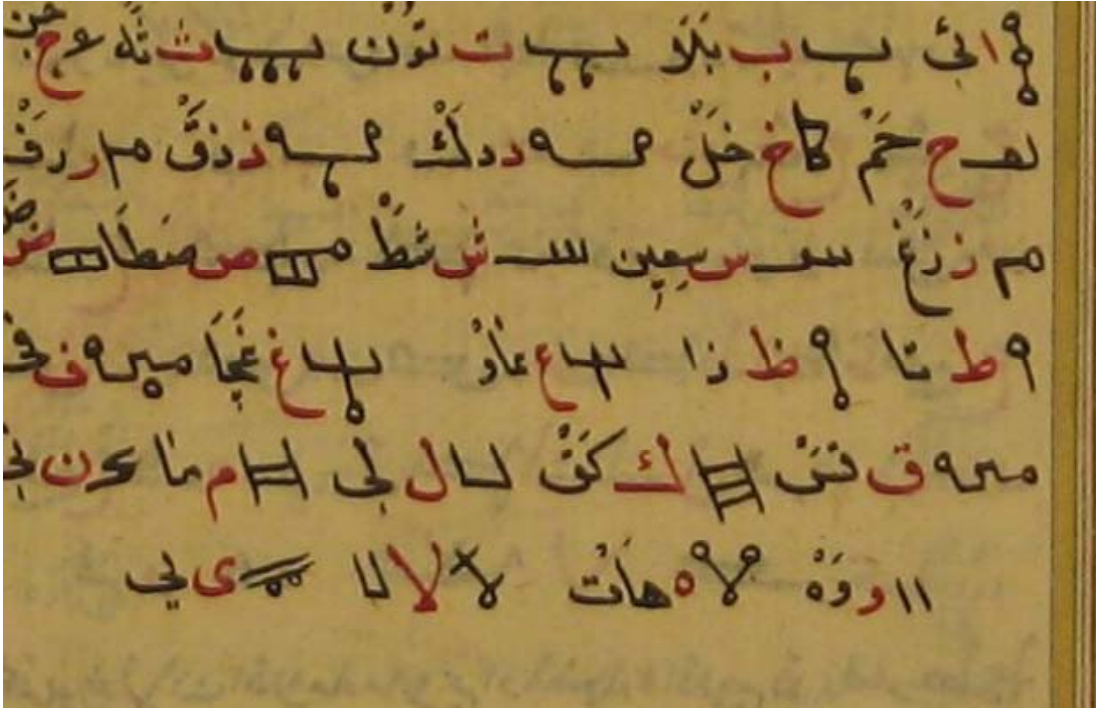
Ḳalem-i Süryânî: Aqdem-i aqlâm olup ĥazret-i Âdem şafiyyullâĥ 'aleyhisselâm zamânında cârî imiş. 'Aded-i ħurûfî 'Arabî gibi yirmi toquz olup qat' ve vaşl olunur imiş. (268b) Terķîm-i hecâsı iki şûret ile görülmüşdür. Kemâ-türâ

Қалем-і Шавлиъани ве Шалибани дағи дирлер. Һазрет-і Шит 'aleyhisselâm қалемидир. Tertûb-і һurûf-ı hecâ ve қағ' ü vaşlı sâbıķı gibi olup қавм-і Шит luғati üzere terkîm olundığı şûretde қırâ'at olunur imiş.

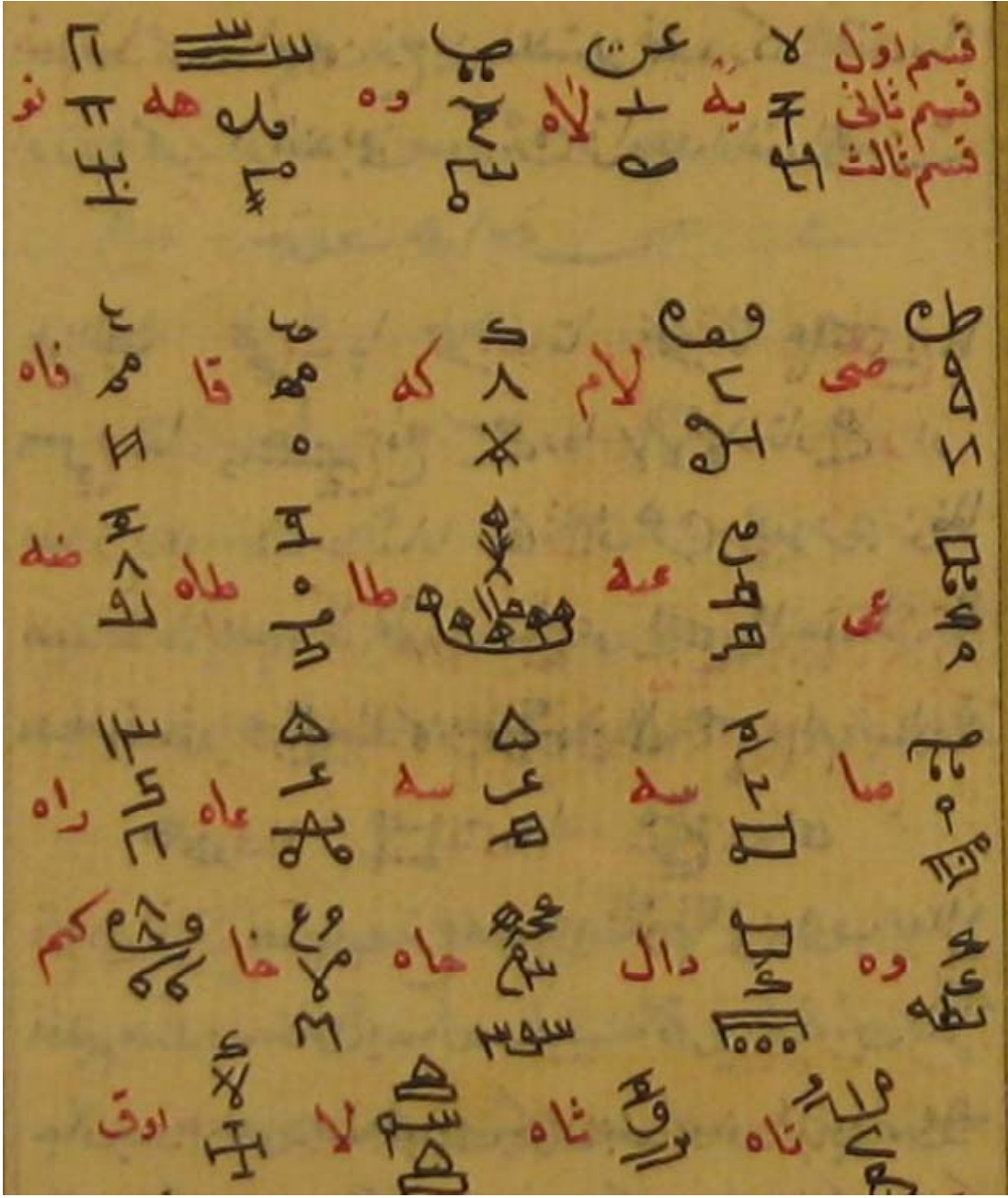

Қалем-і Қайнаві: Қайнан bin Enûş bin Шит 'aleyhisselâm қалемидир. Һurûf-ı hecâsı kezâlik қағ' ve vaşlı ile таһрîр olundığı (269a) üzere қавм-і мерқұм luғatinde қırâ'at olunur imiş.

عے اذ اب بی ایت تا و اسم شخ طبع نیم
طیح حی طیح کذا و دا با ذظا لار زط
باز ز هم س ناک لکم ص صا ب ص صا بین

هم ط قاین طا هه ط ذابین ظا دع عو کع حین بین غیر علی
عوق کاف بین قاف کاف کاف بین کاف اری لاسوم نیم
ظان نون هر و و د ع هیت هر ی یه

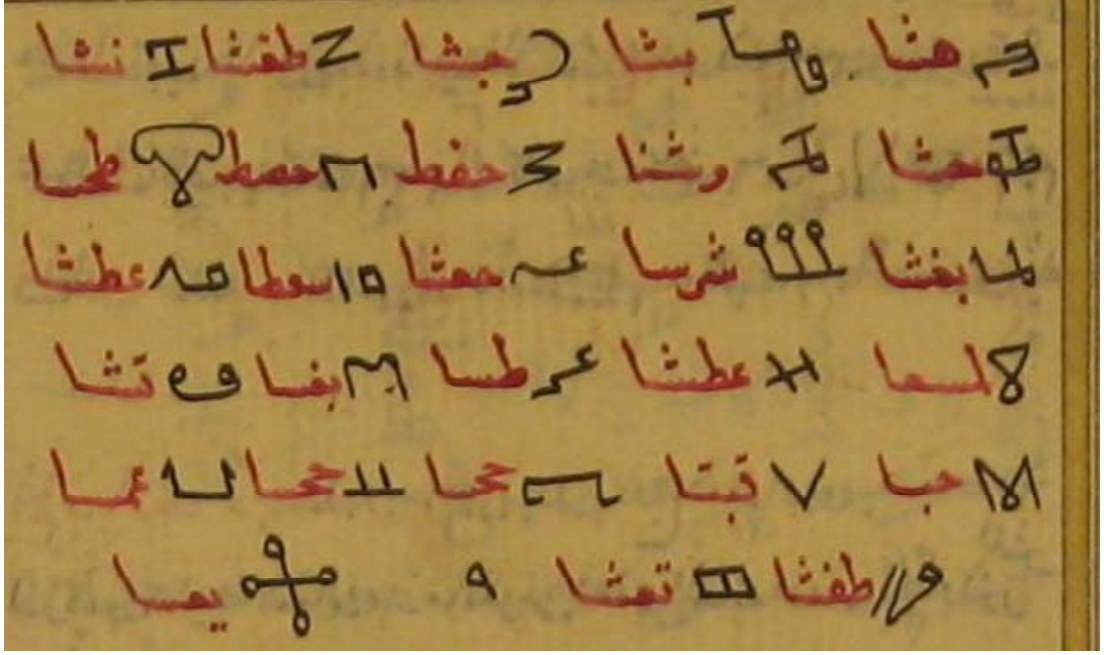
Қалем-и Бербâvî ve Берқâvî дағи дирлер. Үч қисим олуп ҳазрет-и Ёдрîс ‘aleyhisselâm замânларинда муста‘mel луғат üzere tekellüm olunur имиш.

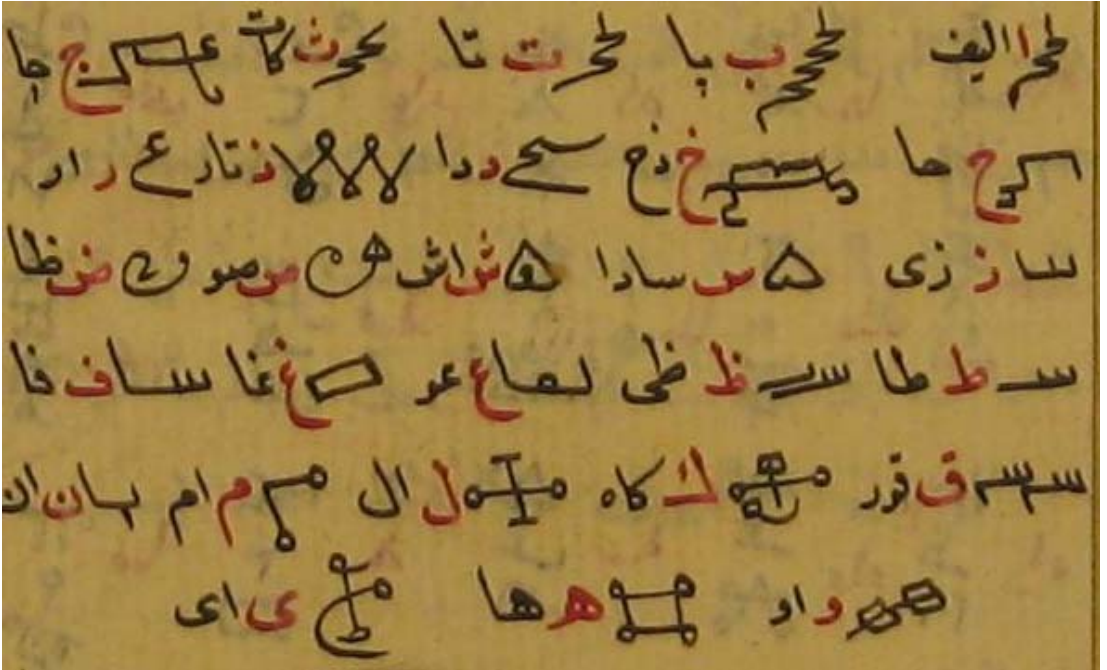
Terķîm-i hecâsı iki şûret ile görülmüşdür. Kemâ-terâ.

(269b) Kalem-i Harezmi: Hâzret-i Nûh ‘aleyhisselâm kalemî olup zamân-ı devletlerinde zebân-zed-i luğat üzere kırâ’at olunur imiş. Hürûf-ı hecâsı

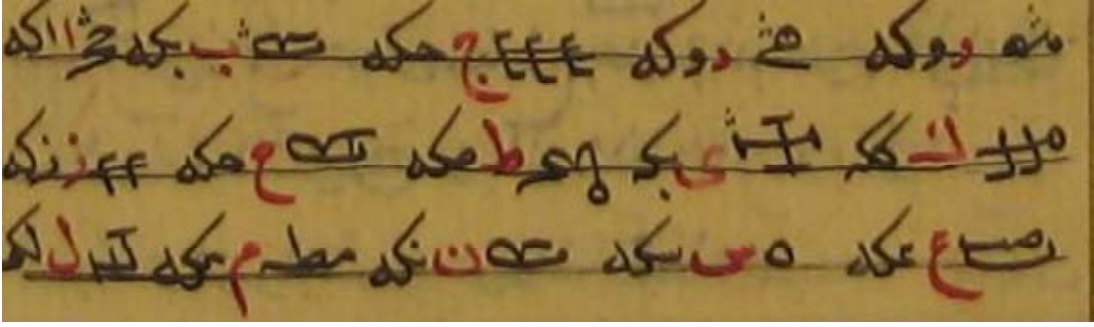

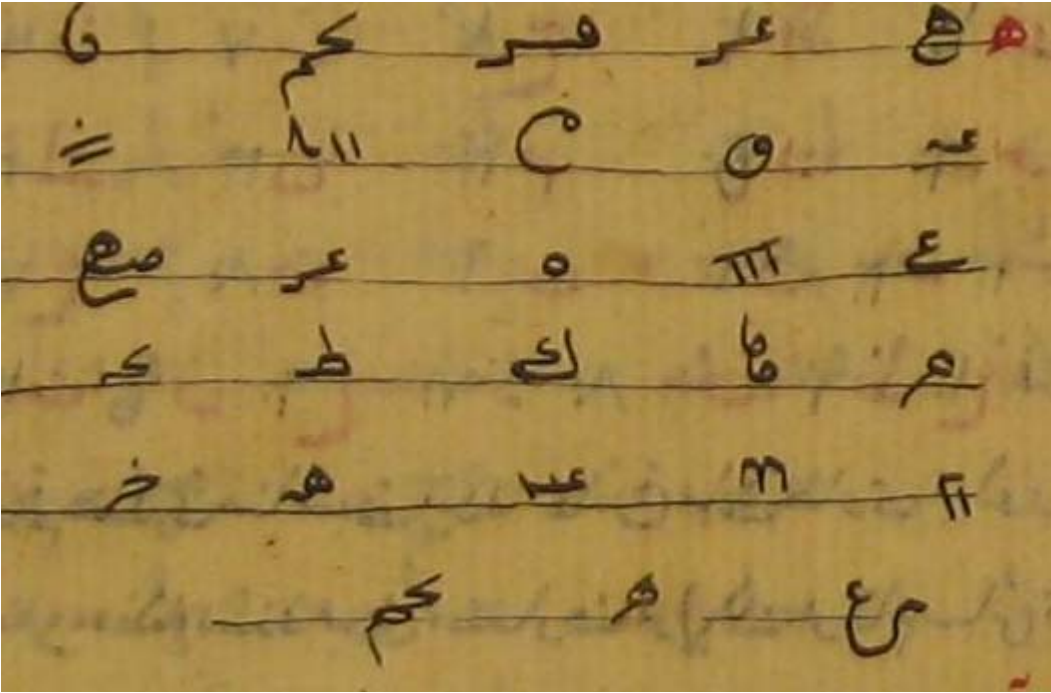
Çalem-i Sâmi: Sârn ibn-i Nûh ‘aleyhisselâm çalemidir ki luğat-ı Sârn üzere taħrîr olunduğı şûretde çırâ'at olunur imiş. Ĥurûf-ı hecâsı:

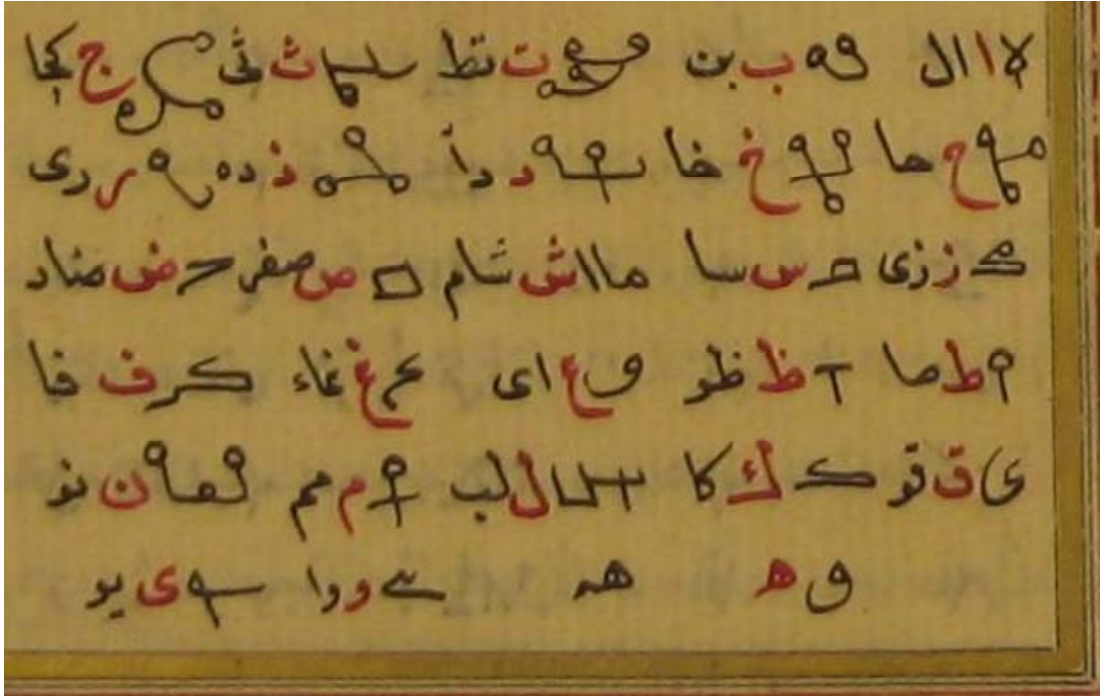
Çalem-i Hindî: Ĥâm bin Nûh ‘aleyhisselâm çalemi olup ĥâlâ (270a) iqlîm-i Hindistân'da yesârdan yemîne taħrîr ile beyne'n-nâs cârîdir. Ĥurûf-ı hecâsı yirmi beş olur. Berîn-şûret

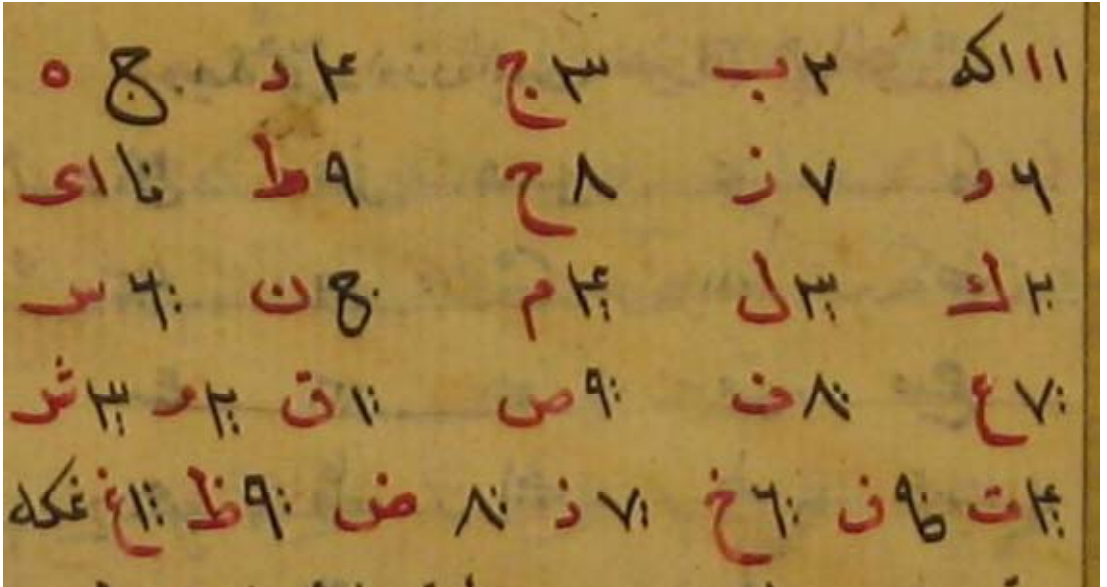
Çalem-i Şıynî: Yâfes bin Nûh şalavatullâhi ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhisselâm çalemidir ki hâlâ diyâr-ı Çîn'de müte‘ârif eşkal ve tesmiye-i hurûf vech-i muharrer üzere imiş. Hurûf-ı hecâsı:

Çalem-i Berâhimî: Berhemî daği dirler. Hazret-i İbrâhim ‘aleyhisselâm çalemleri olup zamân-ı ‘izzetlerinde müsta‘mel luğat ile kırâ‘at olunur imiş. Hurûf-ı hecâsı: (270b)

Қалем-и Ёсмâ'îlî: Ҳазрет-и Ёсмâ'îl 'aleyhisselâm қалемидир. Erkâm ile ishâretden 'ibâret olmağla raqam-ı Hindî ile taḥrîr olunup nebiyy-i müşârûn-ileyh şalavâtullâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyh ḥazretleri 'ahdinde zebân-zed-i lûğat üzere bi-'aynihî қалем-и Hindî gibi қırâ'at olunur imiş. Eşkâli berîn-şûret

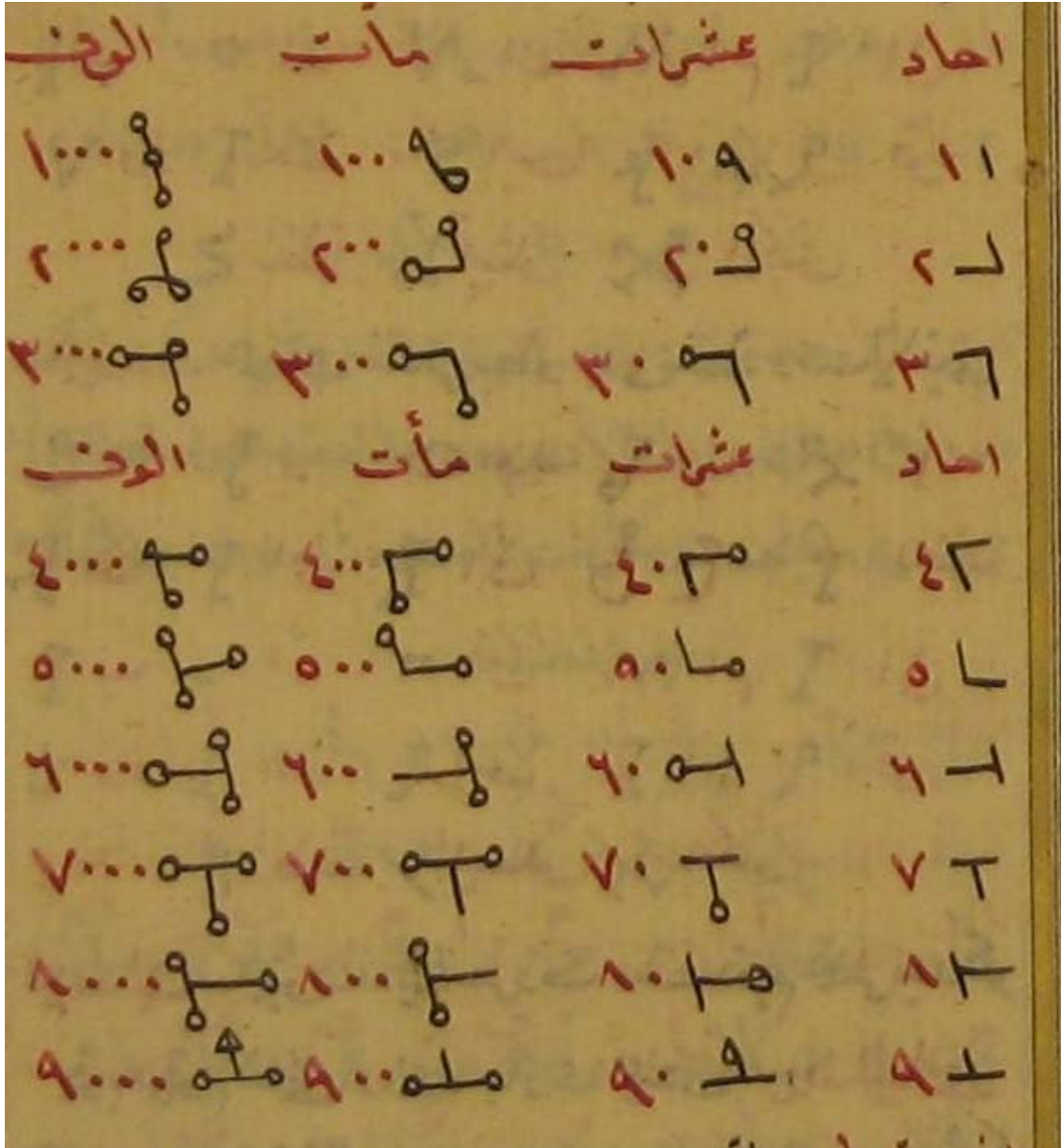
Raqam-ı Hindî münâsebeti ile fâ'ideten tâ'yı ḥâvi olur mülâḥazasına mebnî müte'ârif olan erkâm-ı sâ'ire daḥi terkîm olundu. (271a)

٥	٦	٧	٨	٩
١٠	١١	١٢	١٣	١٤

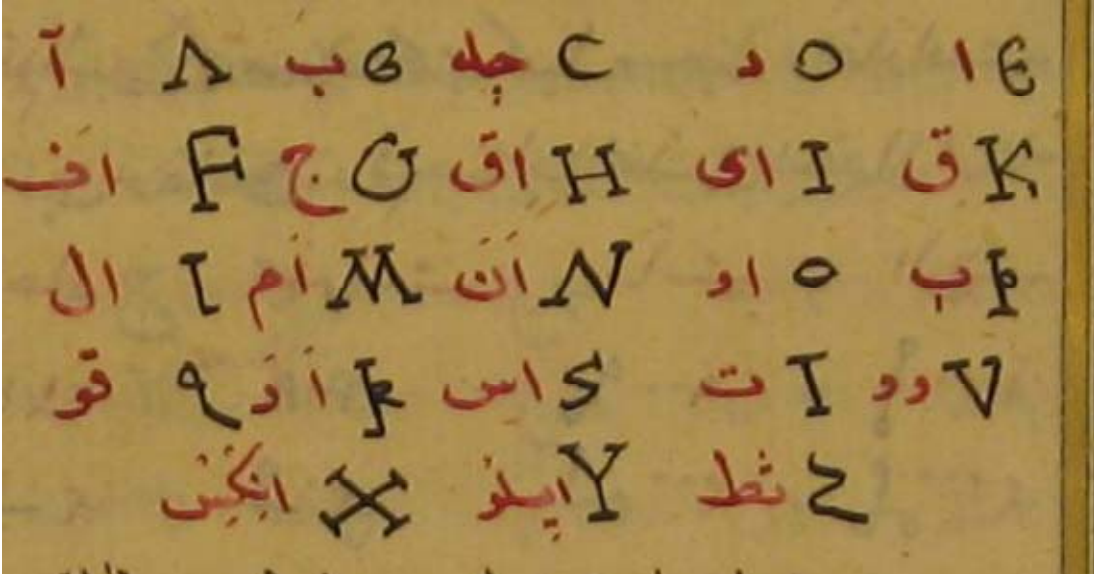
سینفی	هندی	افرنجی	یهودی	رومی و آری
١	١	I	N	I
٢	٢	II	K	2
٣	٣	III	D	3
٤	٤	IIII	4	4
٥	٥	V	٦	5
٦	٦	VI	٧	6
٧	٧	VII	٨	7

Қалем-і Табїї ki rumûzât-ı kütüb-i kimyâ ve simyâda ve işârât-ı tenzîl-i evfâkda raқam-ı hisâb maқalinde isti'mâl olunur.

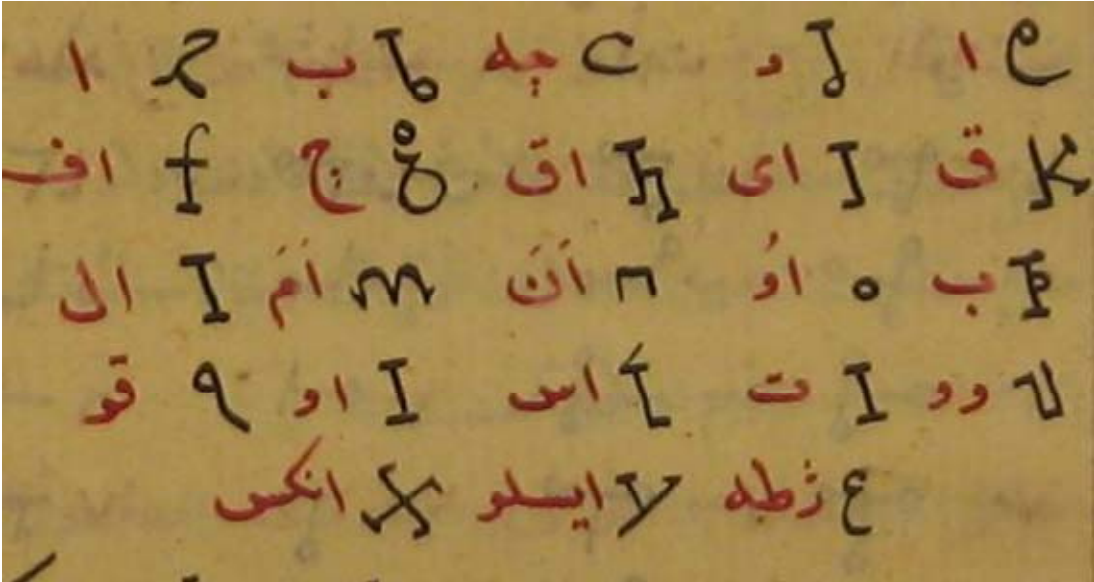

(271b) İşbu qalem-i tabîî müşeccer kaydî ile sıfır mağalleri halka yerine eşkâl-i âti'l-beyân şûretinde daği terkîm olunur. Berîn-hey'et ve kıs'aleyhi'l-bâkî.

Qalem-i Yunânî: Hâzret-i İshâk 'aleyhi's-selâm 'ahd-i 'âlîlerinde cârî olan rüsûmdur ki zamânımızda Latinî ta'bîr iderler. Resim-i hâtları iki kısım olup ahadühümâyâ ıstânîpa ya'ni başma ve âhere maniskirbitü ya'ni hâtt-ı dest ıtlâk olunur. Hurûf-ı hecâ-yı Lâtînî ıstânîpe

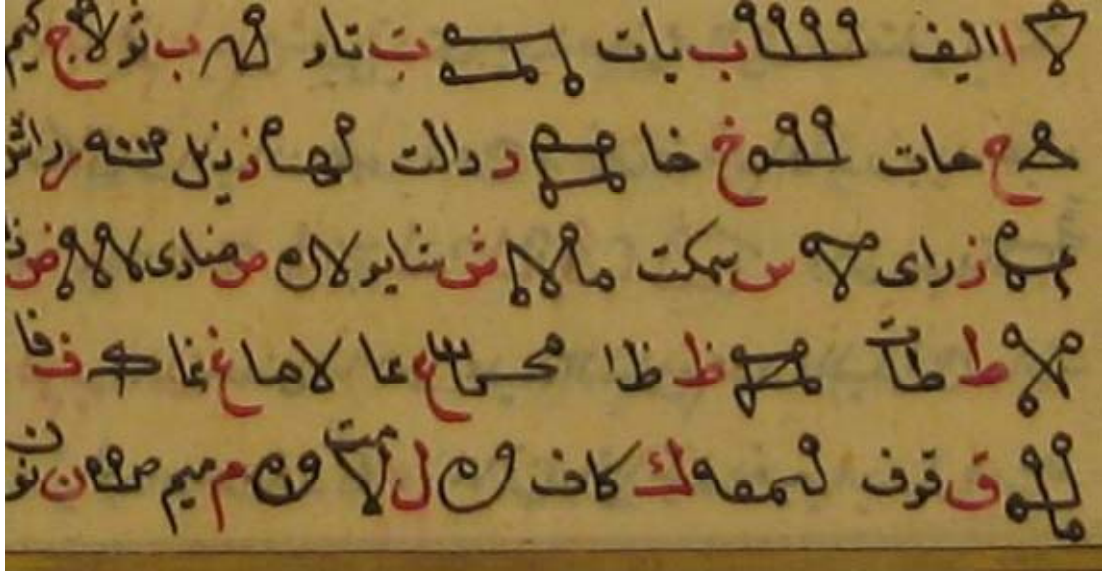

Ḥurûf-ı hecâ-yı Maniskırbıtû ya'ni ḥaṭṭ-ı dest-i Lâtinî

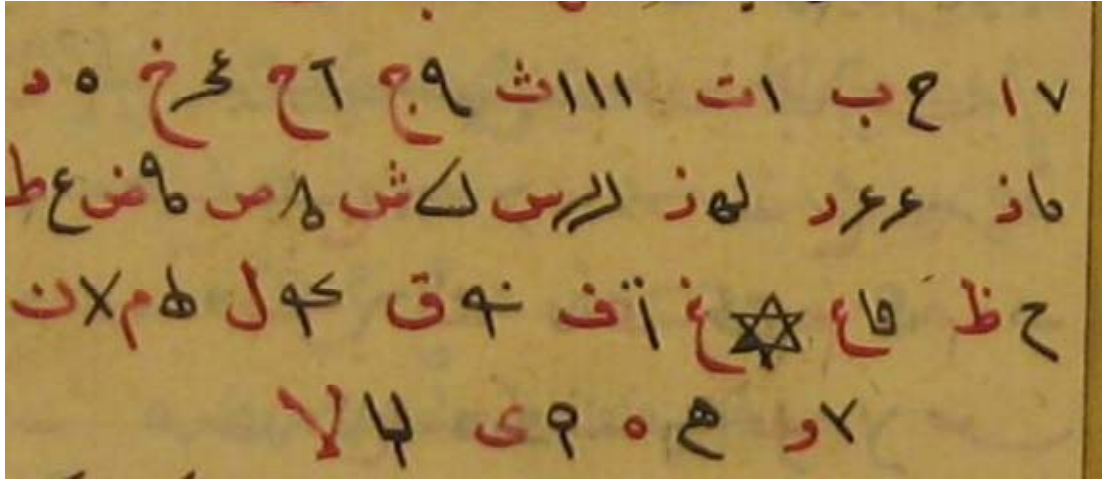

(272a) Kalem-i Şâbî: Şâbiyyûn diyü ma'rûf millet-i qadîm kalemleridir ki kavm-i merkûm luğati üzere cârî imiş. Ḥurûf-ı hecâsı

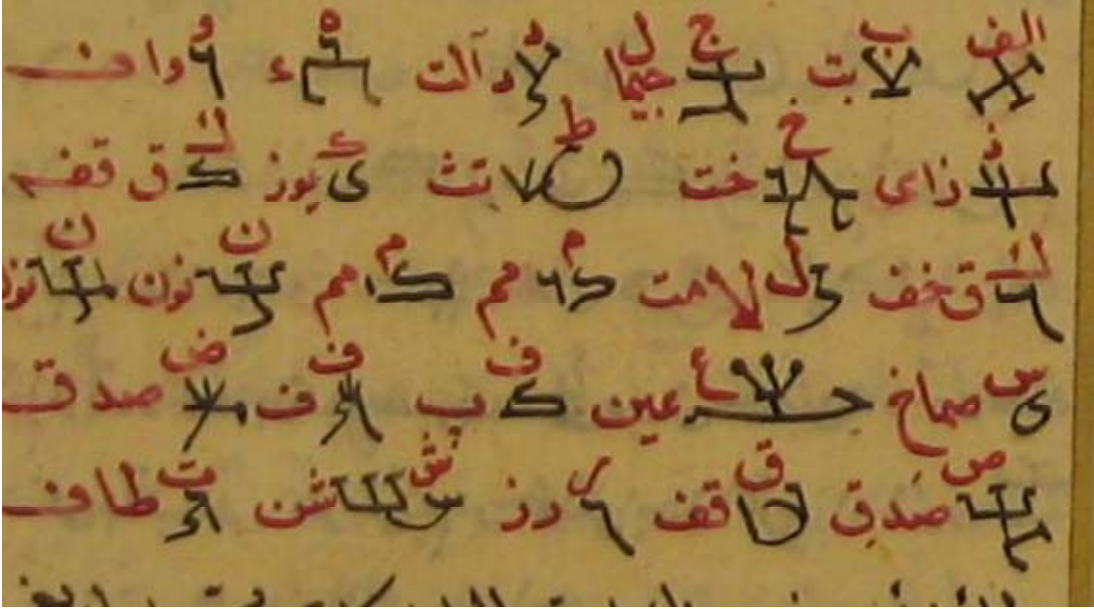

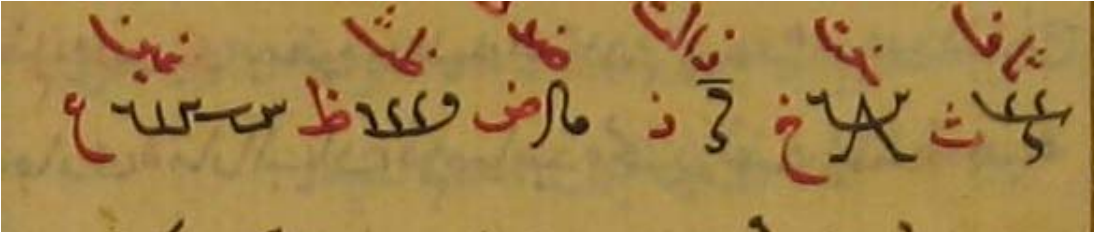
Çalem-i Ya'fûri: Ya'qûb 'aleyhisselâm çalemidir ki ahd-i devletlerinde cârî mârrü'l-beyân çalem-i Şâbî'de muharrer luğat ile tesmiye olunur imiş.

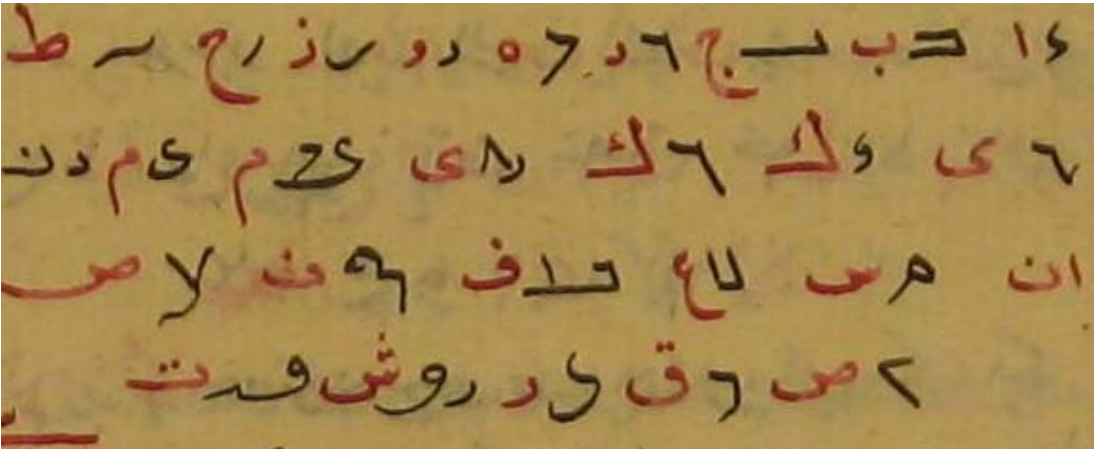
Çalem-i 'Ibrânî: Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm çalemidir ki iki (272b) şûretde olup ile'l-ân Yehûda tâ'ifesi isti'mâl iderler. Tertîbleri ebcedden çarışed tamâmına dek olmağla mâ-ba'dı sevâkıdır.

Ṭâ'ife-i mesfûreniñ isti'mâl eyledikleri muharrer oldığı üzere yirmi yedi şekil olup kırâ'atleri daği terķim olundığı gibidir. Lâkin beşi mükerrer olmağla aşıl hürûfları şehhaz dazığdan mâ'adâ yirmi iki qalur. Ammâ hürûf-ı sevâķıt daği bu şûretde terķim olundığı dūş-ı lihâza-i fakîr olmuşdur.

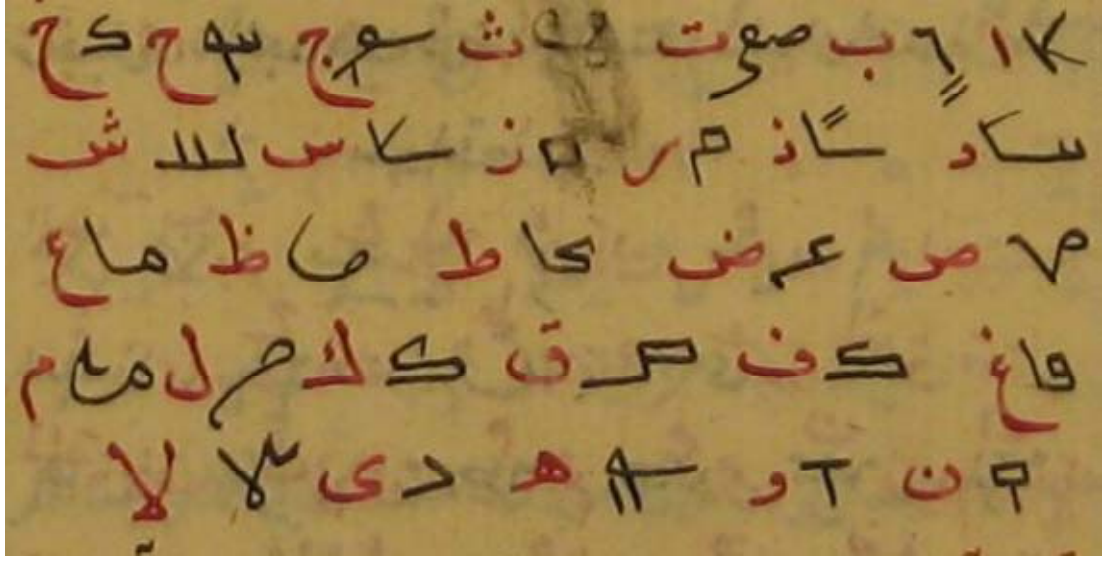

Yehûdileriñ hıtt-ı dest diyü zamânemizde terķim eyledikleri 'İbrâni'den kısm-ı şânîdir. Hürûf-ı hecâsı

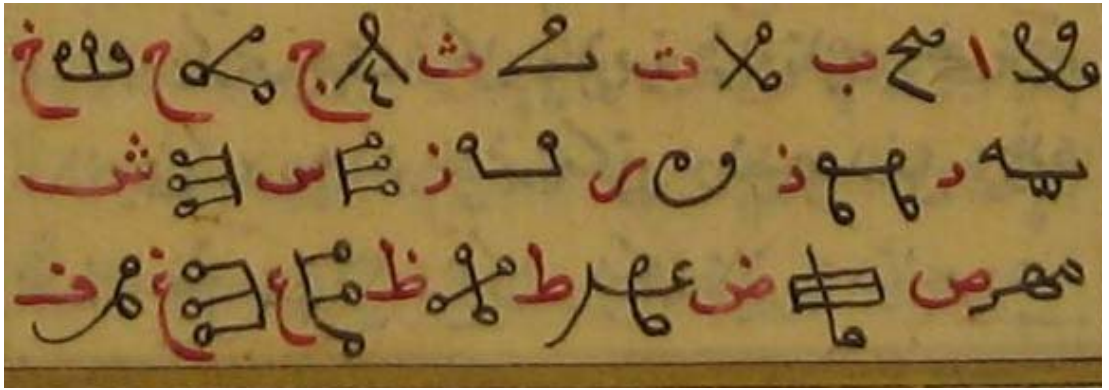

(273a) Qalem-i 'Azrûmi: Hâzret-i Hârun 'aleyhisselâm qalemidir. Hürûf-ı hecâsı:

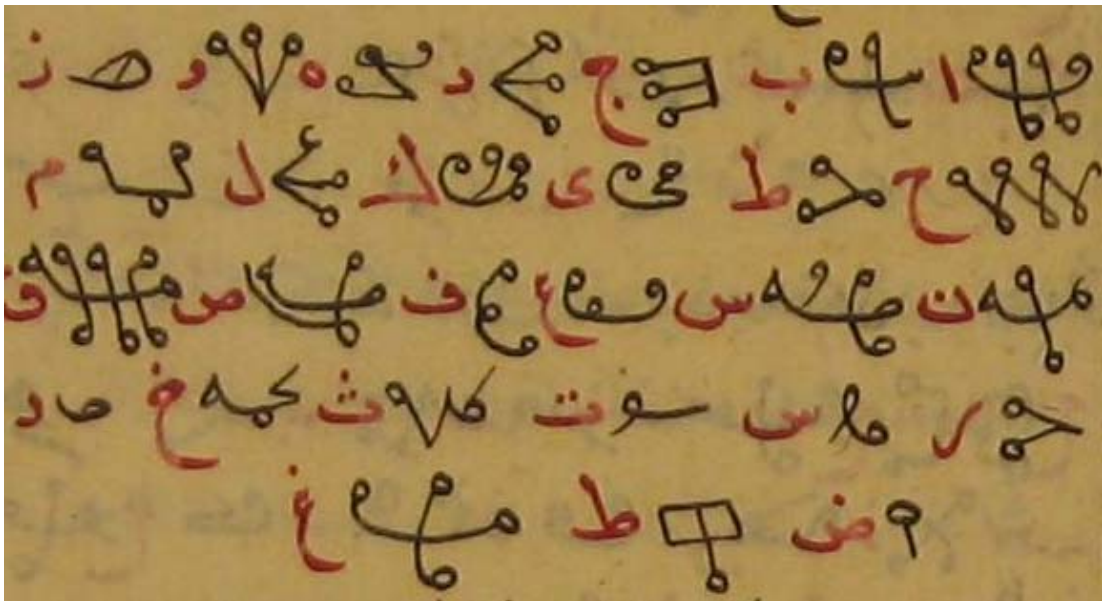

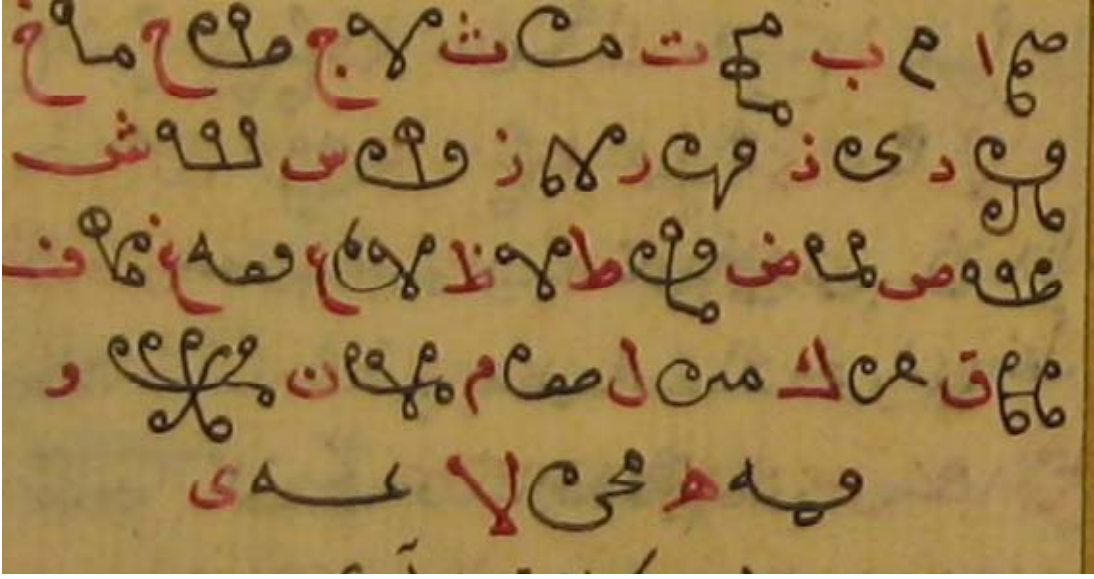
Қалем-и Дâвудî: Ҳибрî ve Şayrî даҳи дирлер. Ҳазрет-и Дâвуд ‘aleyhisselâm қалемидир. Экшерî ‘azâyим бу ҳағғлар иле таҳрîр olunur. Şûret-и evveliñ hecâsî:

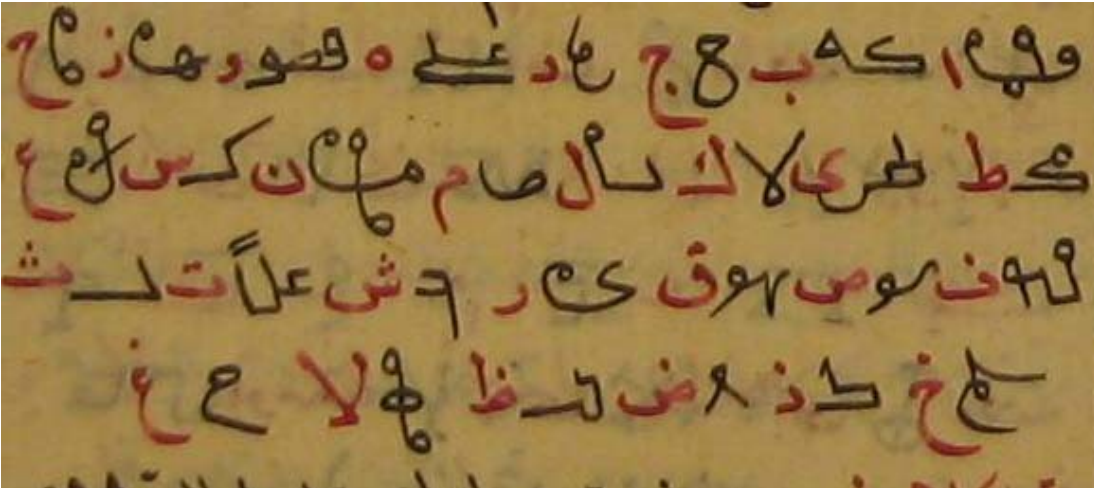
Nev'î dige kemâ-türâ diyü meşhûrdur. (273b)

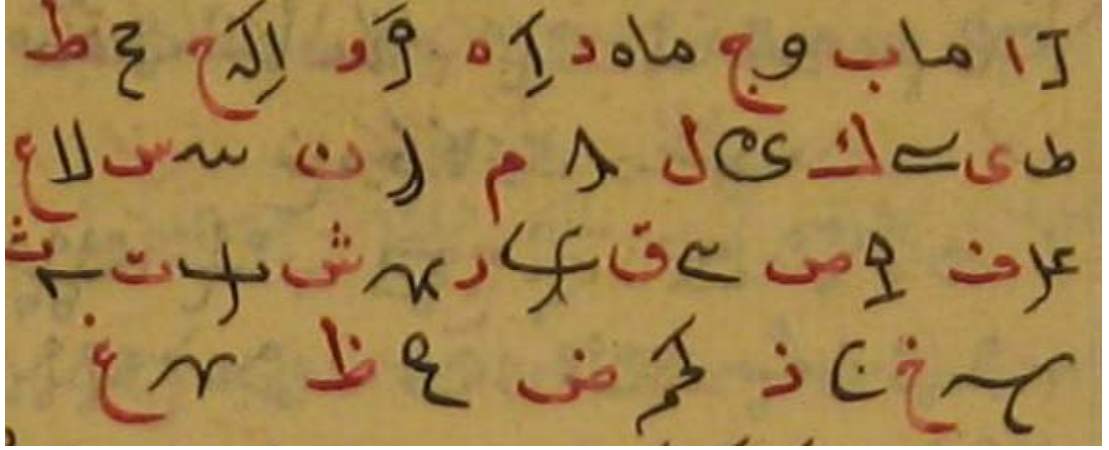
Nev'î-î âher Filikraţomad diyü ma'rûfdur.

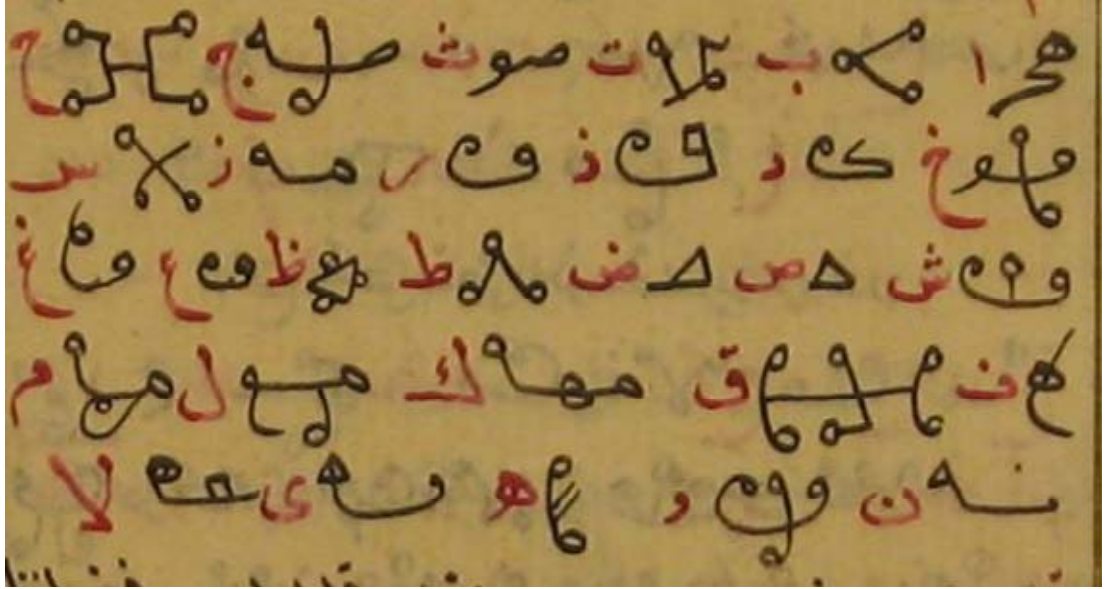
Nev'î-î diger ez-ķalem-i Dâvûdî

Ķalem-i Kâhi'î: Ĥazret-i Süleymân 'aleyhisselâm ķalemidir. Bu daĥi 'azâyim aķlâmındandır. Ĥurûf-ı hecâsı (274a)

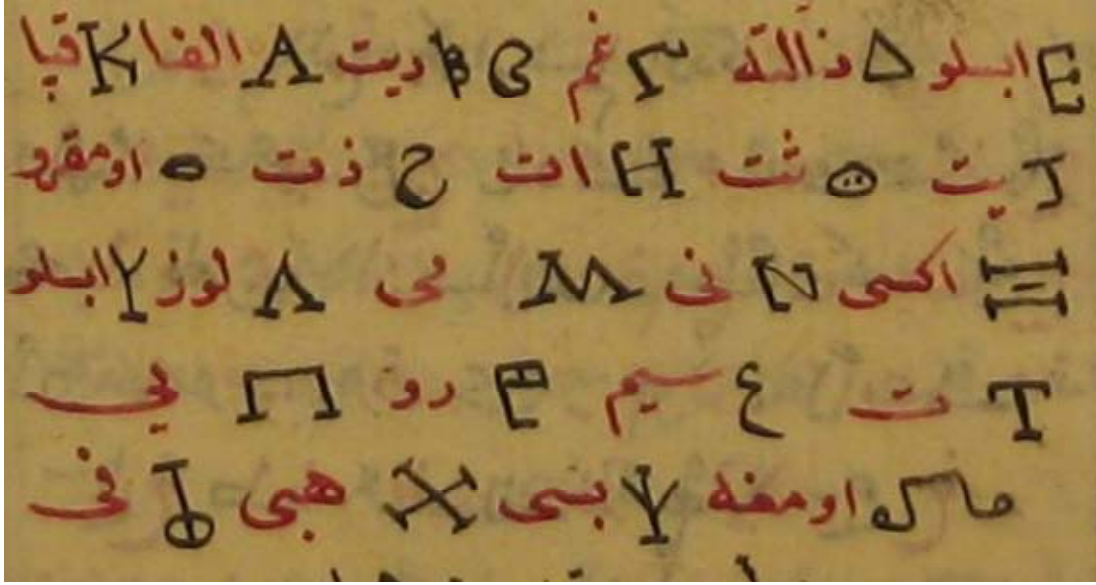

Çalem-i kâhenî-i diger ki ekşerî ta'vîz bu eşkâl ile terkîm olunur.

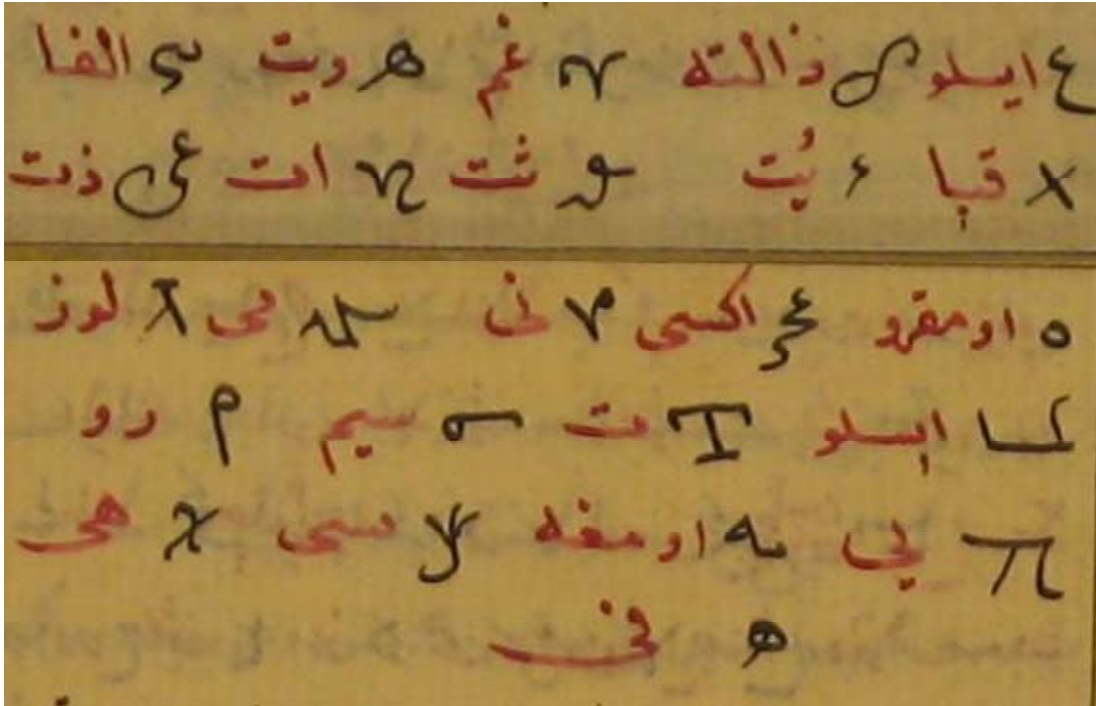

Çalem-i Rûmî: Hâzret-i 'Îsâ 'aleyhisselâm çalemi olup fi zamânina hâzâ tâ'ife-i Rûm'uñ taħrîr eyledikleri şuveriñ daħi başma ve haţţ-ı dest diyü eşkâli iki şûret ile terkîm olunur. Hurûf-ı hecâ-yı başma

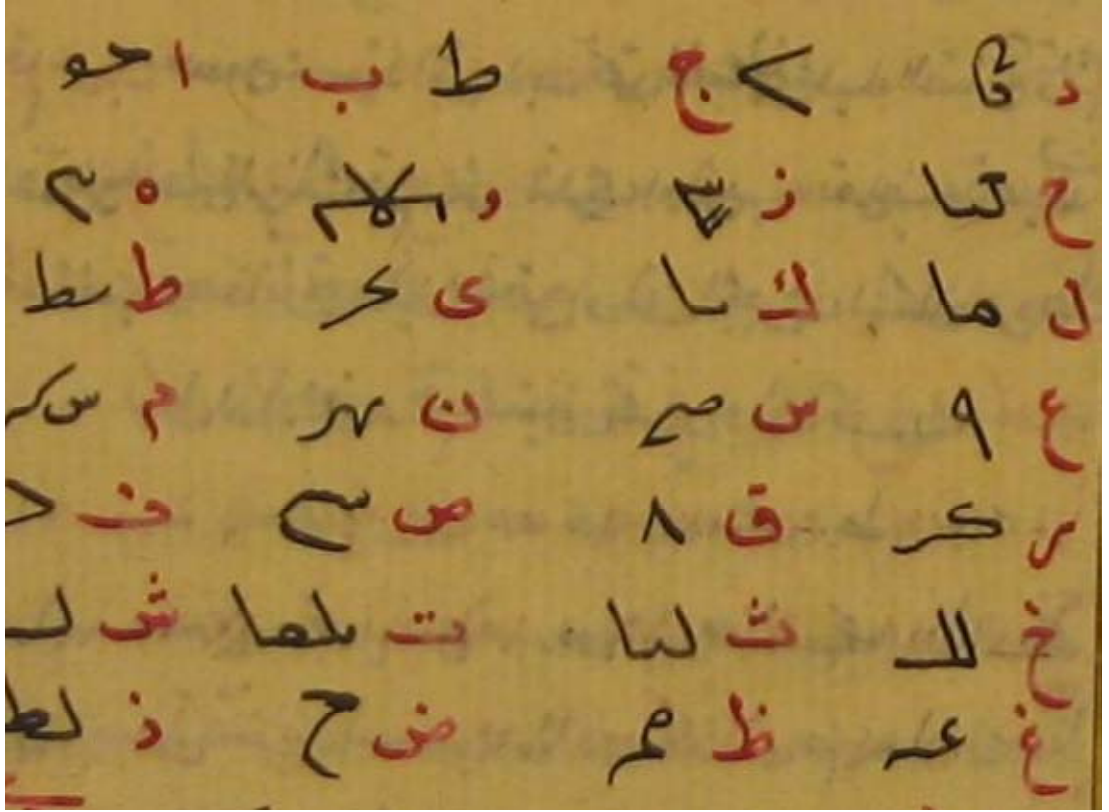

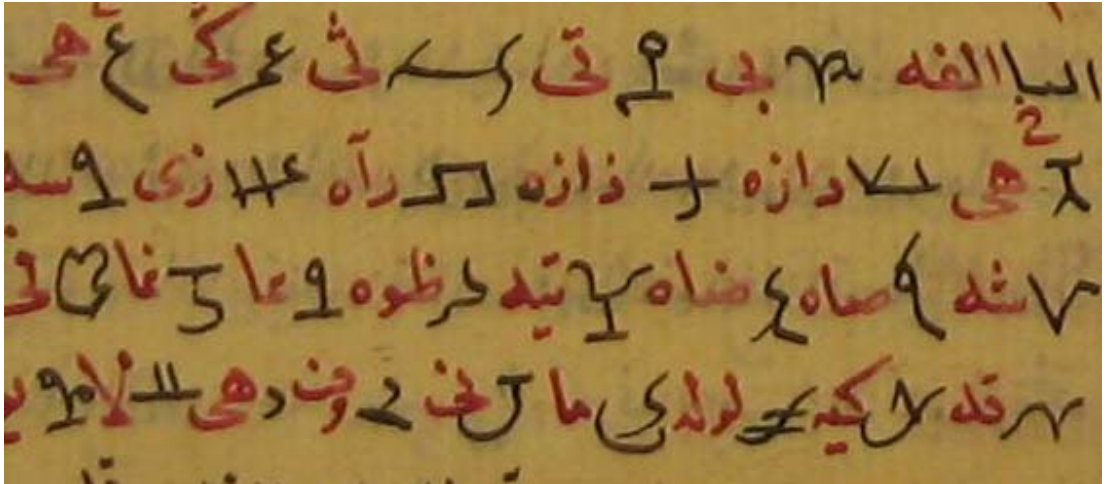
(274b) Haṭṭ-ı dest-i qalem-i Rûmî hecâsı:

Qalem-i Efrenç-i Qadîm: Haḫret-i Şem'ûn 'aleyhi's-şalatü ve's-selâm qalemi olup zamânımızda metrûk aqlâmıdır. Hurûf-ı hecâsı:

Қалем-и Қибтî: Ҳазрет-и Цирсî / Цирсî ‘aleyhisselâm қалемидир. Ҳурӯф-и ҳечасî:

(275a) Қалем-и Армъусî: Ҳазрет-и Даныъл ‘aleyhisselâm қалемі olup замânımızда Ерменî tâ’ifesiniñ terķîm eyledikleri eşkâldir. Ҳурӯф-и ҳечасî:

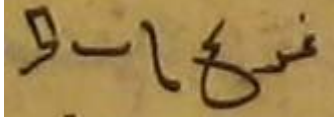
طے ظا ۴ بیج ۵ اطا ۶ کم ۷ کتابت ۸ ایب
 لایون ۹ ان لار ۱۰ اطو سے یت ۱۱ ع
 لخط کئی چاہیں البین و نحو ما کن کجج بین ساح ۱۲
 درود ش ۱۳ نودھی رمن لاج ۱۴ دوز ۱۵ مہت
 سرے ۱۶ بیچ ۱۷ چاہ ۱۸ پیون ۱۹ ہون ۲۰ جو
 ذر ۲۱ دیون ۲۲ ف ۲۳ ہ ۲۴ او سے یوں ۲۵ ک

Qalemi 'Arabî: Hazret-i seyyidü'l-mürselîn Muhammedü'l-Muṣṭafa 'aleyhi's-ṣalat
 ve's-selâm hazretleriniñ qalem-i 'anber-raqamları olup ta'rif ü tavşîfden müstağnîdir.
 Lâkin fâ'ideten mâyı müstemil olmak için eşkâl-i hurûfunuñ dâll oldığı raqam-ı
 sittîni taḥrîr olundu.

۱۱ — ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰
 ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰
 کا ۲۱ الی آخر ل — ۳۰ لا ۳۱ كذلك من ماء نونا
 ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰
 ۳۱ الی قطع ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰
 ۴۱ الی قطع ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰
 ۵۱ الی قطع ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰
 ۶۱ الی قطع ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰
 ۷۱ الی قطع ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰
 ۸۱ الی قطع ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰
 ۹۱ الی قطع ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰
 كذلك الی آخر ۳۰ ت ۴۰ ث ۵۰ خ ۶۰ ذ ۷۰ ض ۸۰ ط ۹۰ یوں و نحو

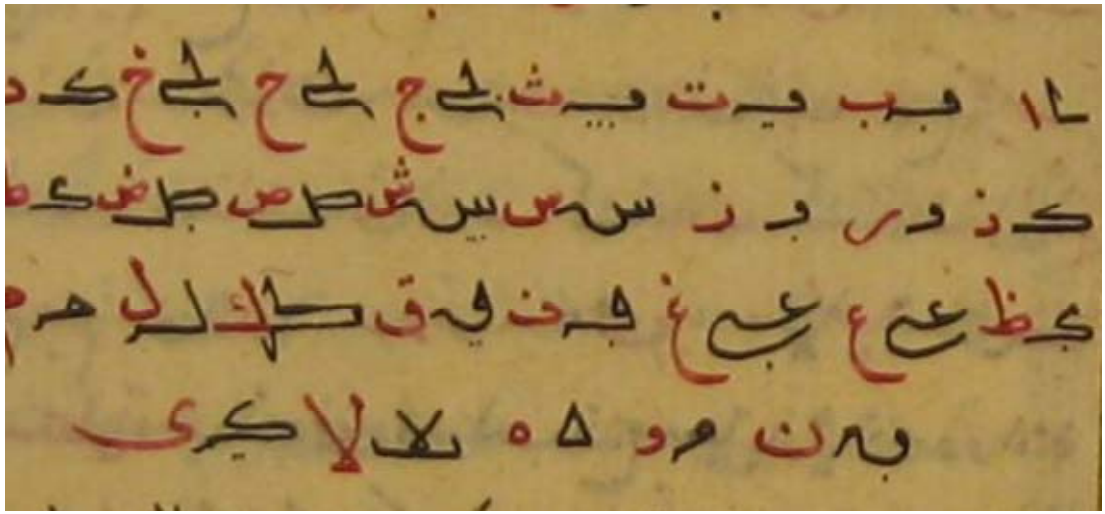

(275b) Bunlar dağı yüz ‘aded kıyâs ile terķîm olunur. On ‘aded olan yâ'ya nokta vaz’ olunmayup yalnız işâret iderler. Tahrîrimiz hengâmı sâl-i hicriyye ‘alâ-muhâcirihâ eimmetü'l-taĥiyyeniñ biñ iki yüz on sekiz senesi mâh-ı Recebü'l-müreccebiñ yirmi üçüncü günü olmağla bu şûretde terķîm olundu.

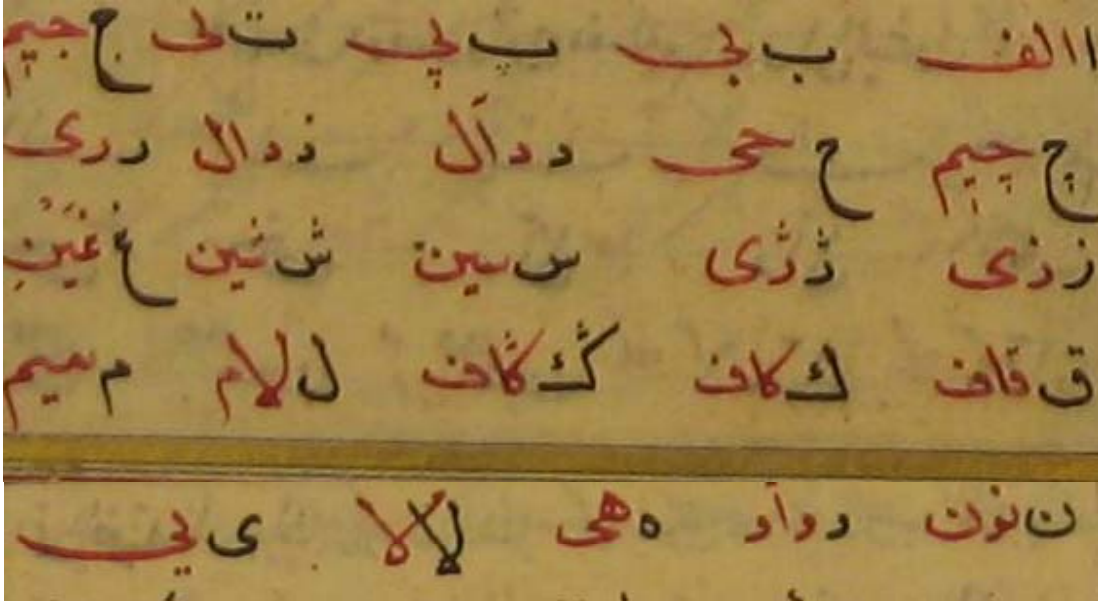

ve kııs-‘aleyhi'l-bâķî.

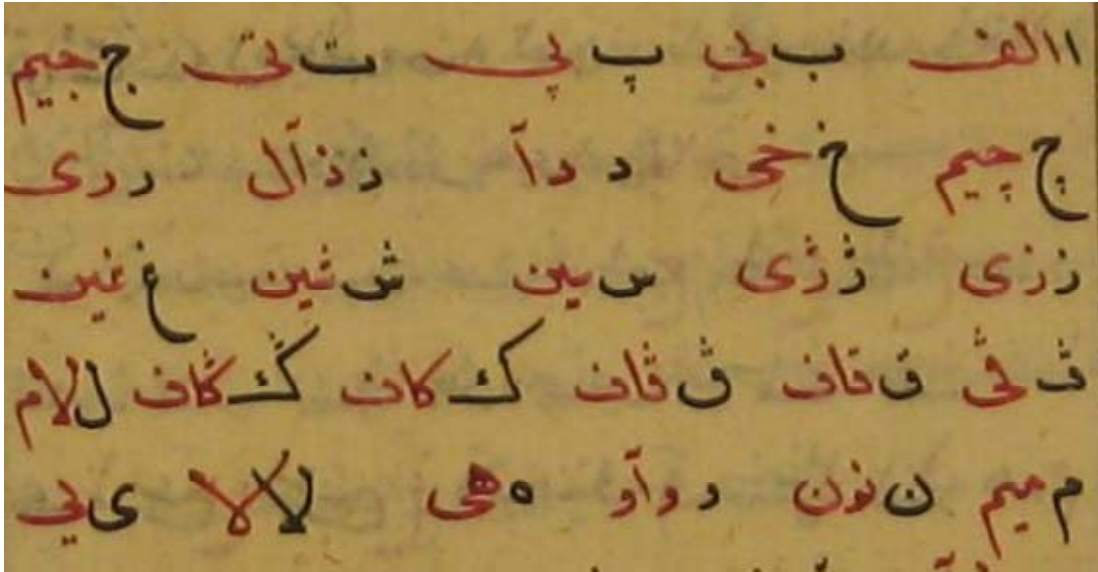
Ķalem-i Berberî: Muĥammed bin Ĥüseyin Ķalemi olup Endülüs ve Afriķiyye'de sâkin cebel-i ‘azîm Berber ta‘bîr olunan Ķavm lugatleri üzere tesmiye olup Ķırâ‘ati kendülere maĥşûş olmağla târiĥ-i ibn-i Ĥaldûn'ı itķâna muĥtâcdır. Ĥurûf-ı hecâsı:

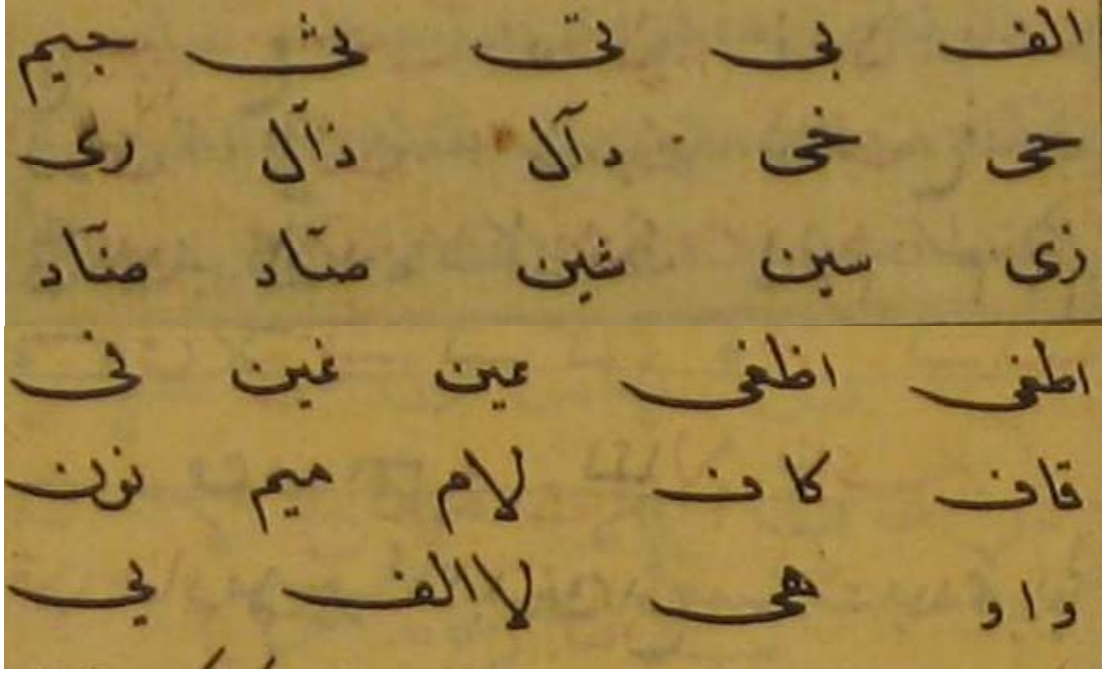
(276a) Ķalem-i Fârisî: Ĥurûf-ı ‘Arabiyye'den sekiz ĥarf ya‘ni şâ' ve ĥâ' ve şâd ve đâd ve tâ' ve zâ' ve ‘ayn ve Ķâf ma‘dûm olmaları ile yirmi bir Ķalup Ķihâr ĥarf-i Fârisiyye'niñ vücûdı ile hecâsı yirmi beş Ķırâ‘atleri âĥiri elif olan esmâ'-i ĥurûfı ‘Îsâ ve Mûsâ gibi yâ'ya Ķalb ile mâ-Ķabliniñ fetĥasını beyne'l-fetĥ ve'l-kesr imâleye tebdîl iderler. Ber-în siyâķ

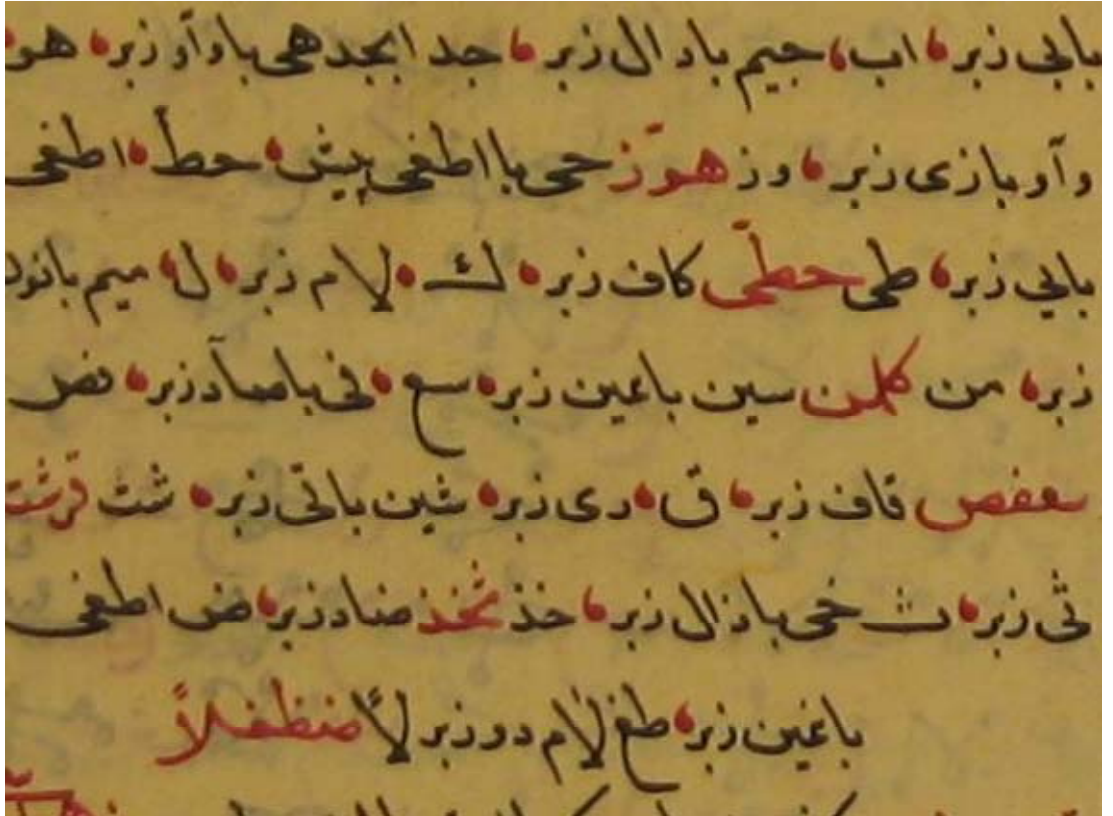
Ḥurûf-ı erba'a-i deriyyeniñ tahrîr ile ifâdesi mümkün olmayup semâ'a muhtâc olduğu ma'lûmdur. Qalem-i diger-i Fârisî-i qadîm iki ḥarf-i derî ya'ni qâ' ve qâf ziyâde olmağla ḥurûf-ı hecâsı yirmi yedidir.

(276b) İsti'râd: Meydân-ı nuhâda şâhib-i qadeḥ-i mu'allâ olan zevâta mestûr u nihân degildir ki cemîf memâlik-i İslâmiyye'de ta'lîm ü ta'allûm Qur'ân-ı 'azîmü's-şân için şıbyâna yirmi toquz ḥurûf-ı hecâ-yı 'Arabî'yi 'arz u îzân iderler. Lâkin her kavmiñ muqtezâ-yı lisânları ba'zı maḥâric sebebi ile ziyâde-i ḥurûf lâzım olur. Fârisî'de muḥarrer olan pe ve je ve çim ve kef ḥarfleri gibi. A'câm-ı nev-hevesâne ders-hânelerinde esâmi-i ḥurûfı bu şûretde ta'lîm iderler imiş.

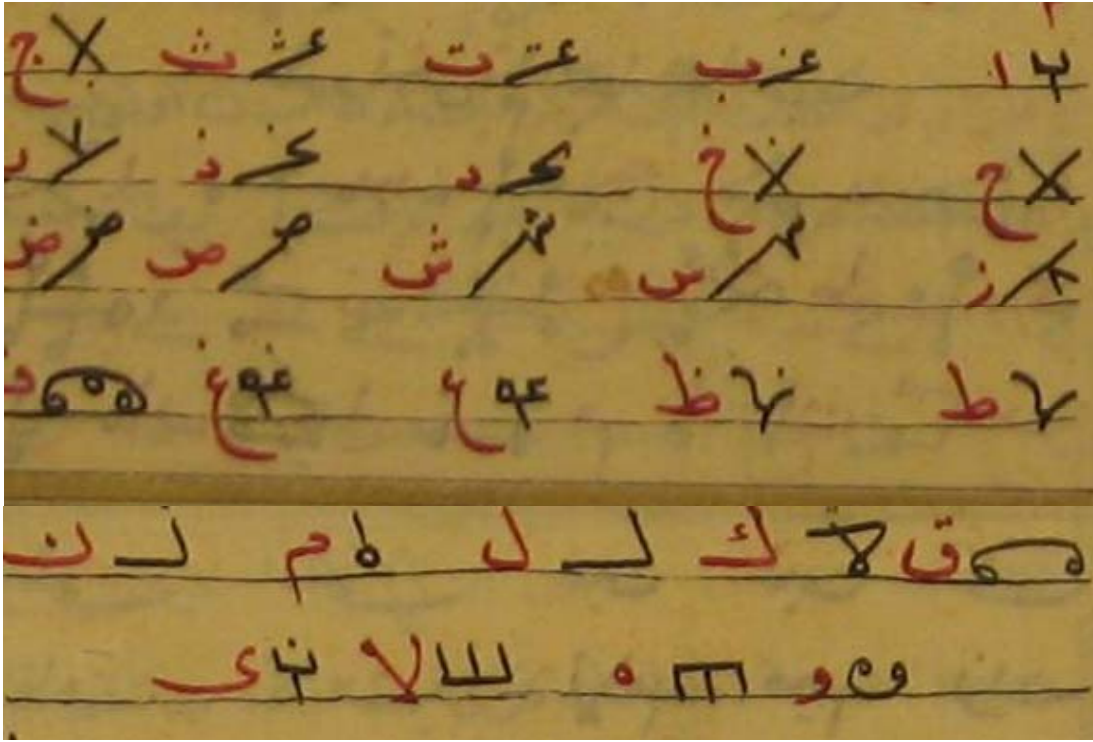

Ba'dehû elifde yok bâ altında bir nokta sebķine geldikde elif hîç-çî ne dâred bî-yek nokta der-zîr-dâred tî dü nokta der-zîr-dâred şî se nokta der-zîr-dâred (277a) cîm yek nokta der-miyân-dâred. Ol diyârlarda hâ'nıñ bu şûretde "ج" 'alâmeti oldığı içün hı der-miyâne kuçek vârid diyü ta'lîm iderler imiş. İlä-âhîrihi ebced hecâsı sebķine geldikde

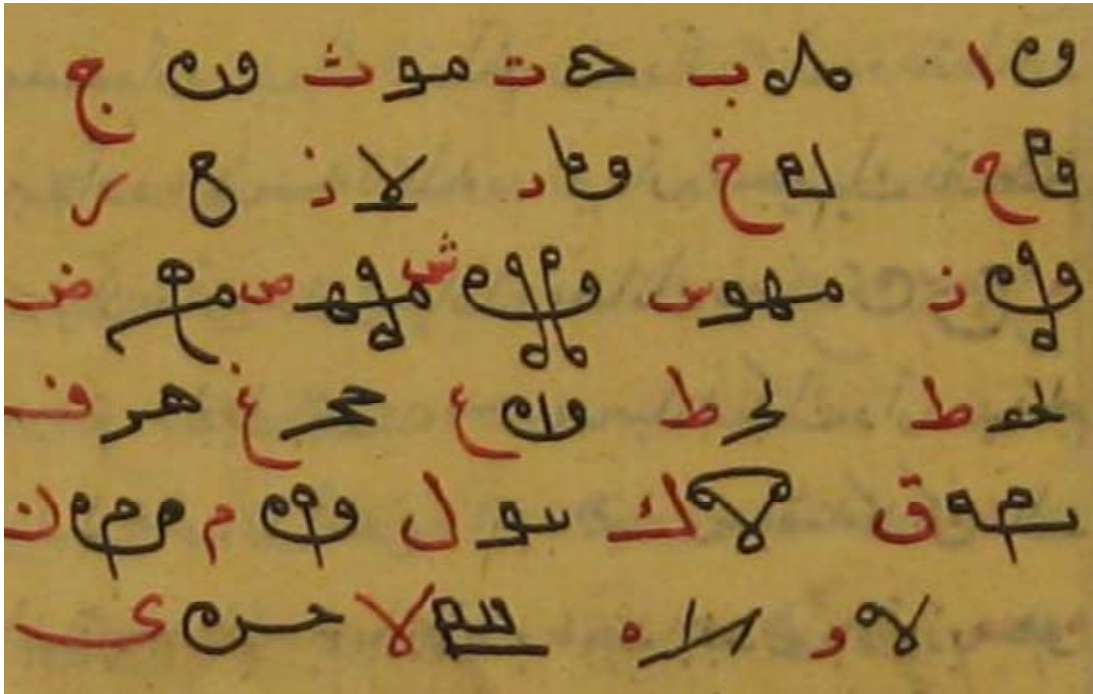

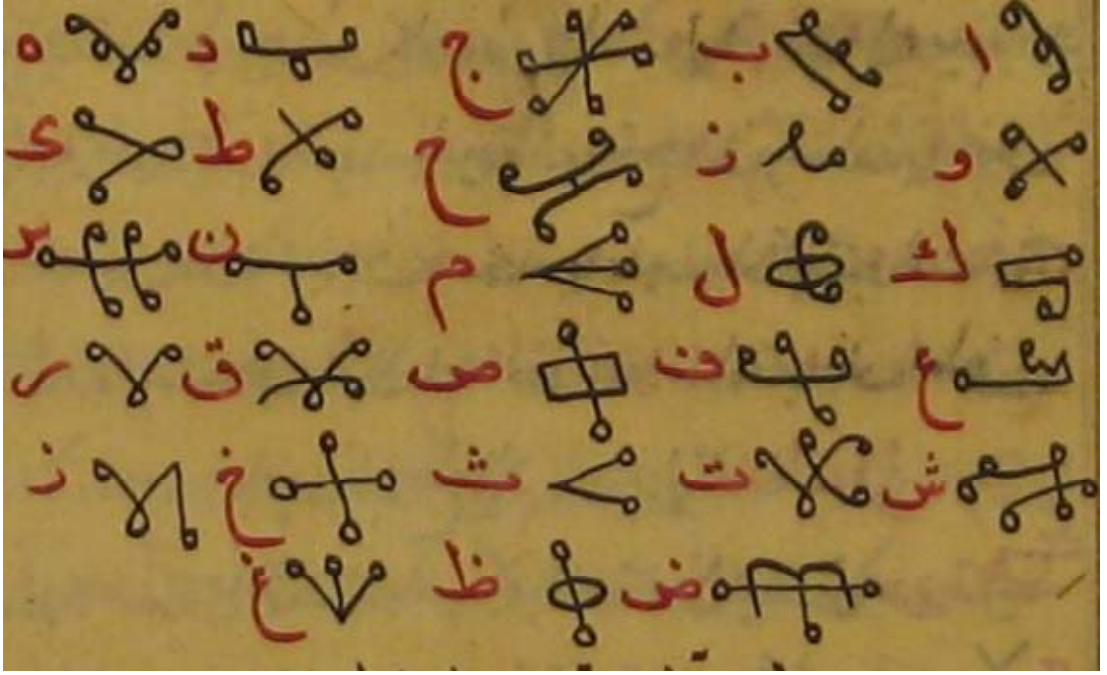
Қалем-и Са'ферî: Екшерî erbâb-ı kimyâ isti'mâl ider. Һурûф-ı hecâsı:

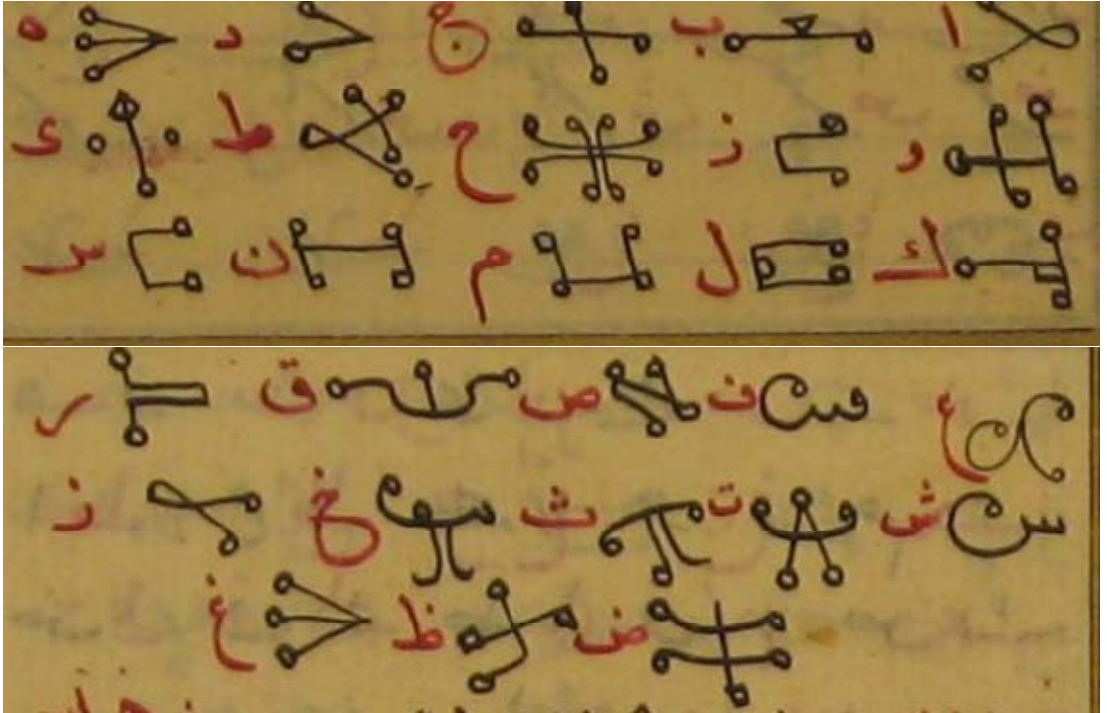
Қалем-и Аһсâr: 'İlm-i simyâ kitâblarında üç şûret ile таһрîr iderler. Тавр-ı evvel hecâsı (277b)

Нев'-и Дигер Қалем-и Аһсâr һурûф-ı hecâsı

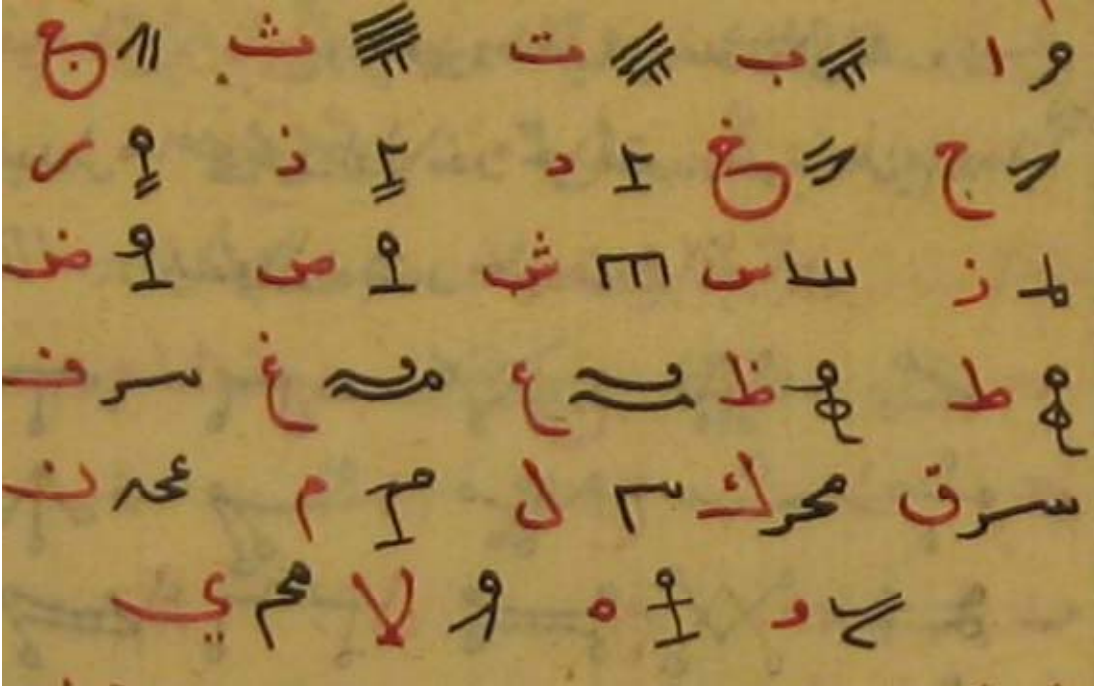

Ṭavr-ı Âḡer Kalem-i Aḥcâr hecâsı

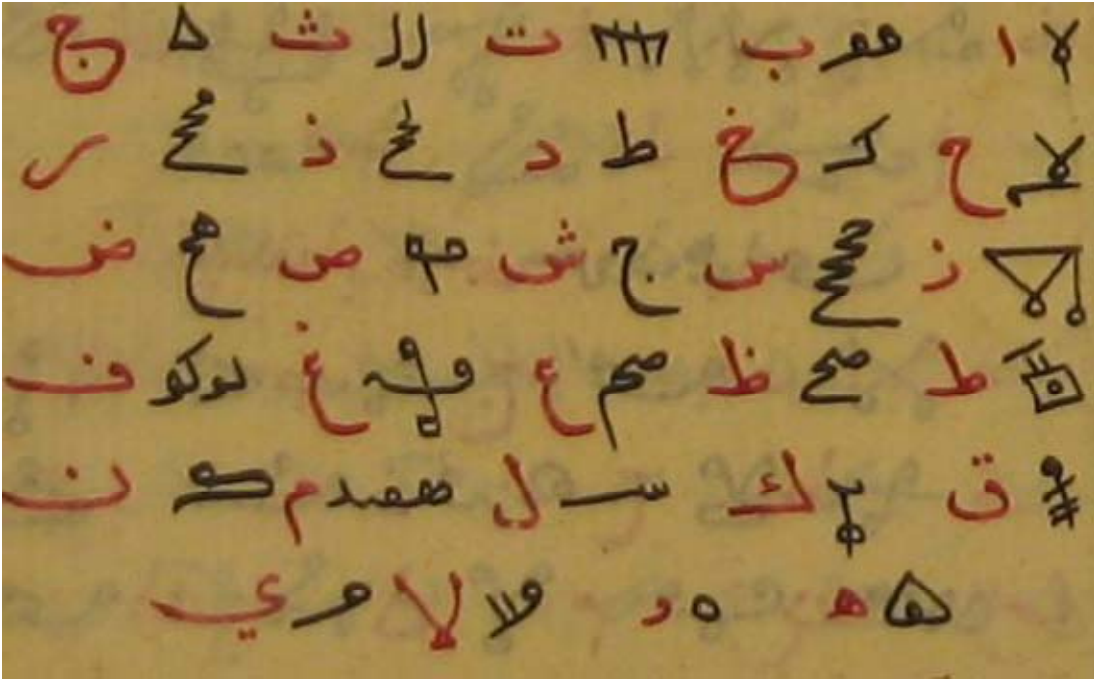

(278a) Kalem-i Şâbâk: Bu daḡi simyâ kitâblarında muḡarrerdir. Ḥurûf-ı hecâsı:

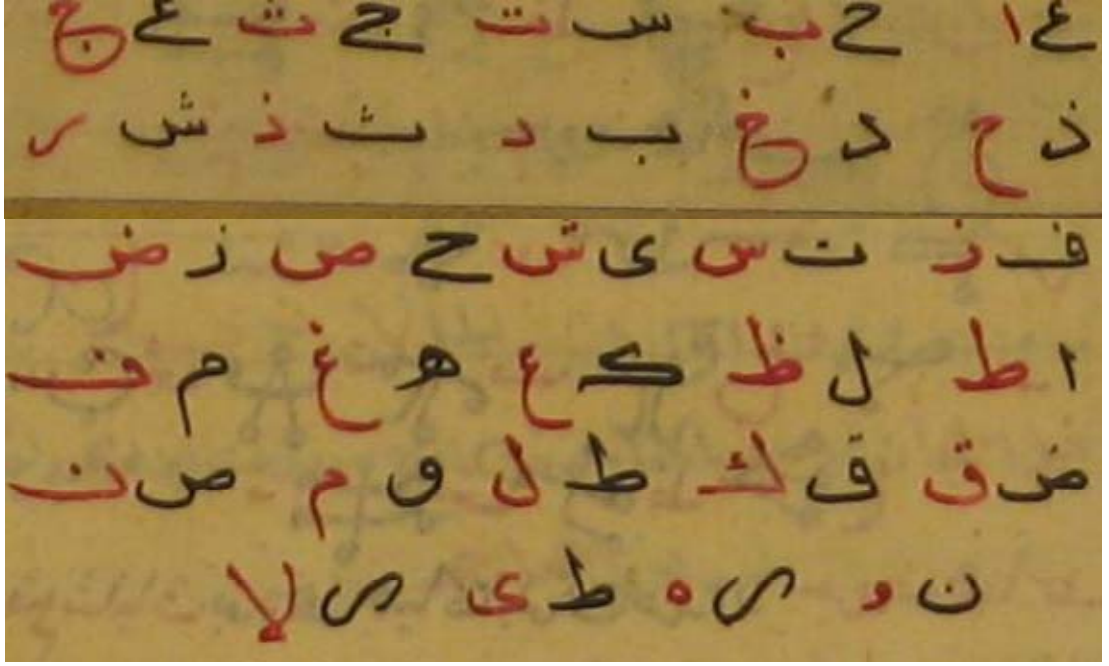

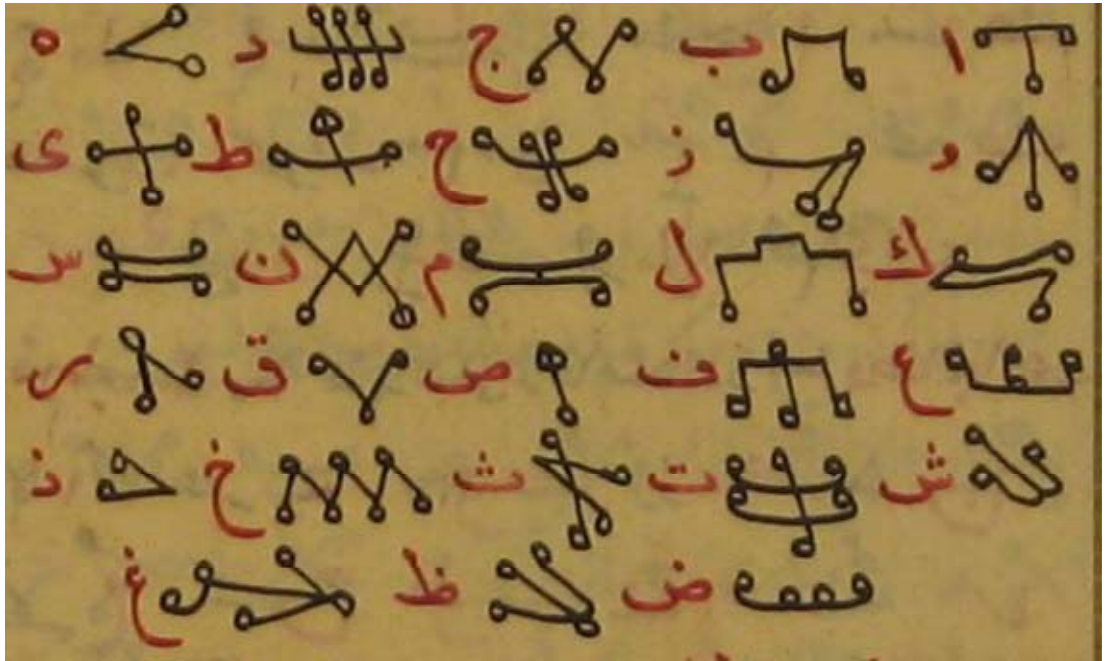
Қалем-и Ҳайр-мал: Ҳине муҳаррер фенлер ерқаминдандир. Ҳурӯф-и ҳеҷаси:

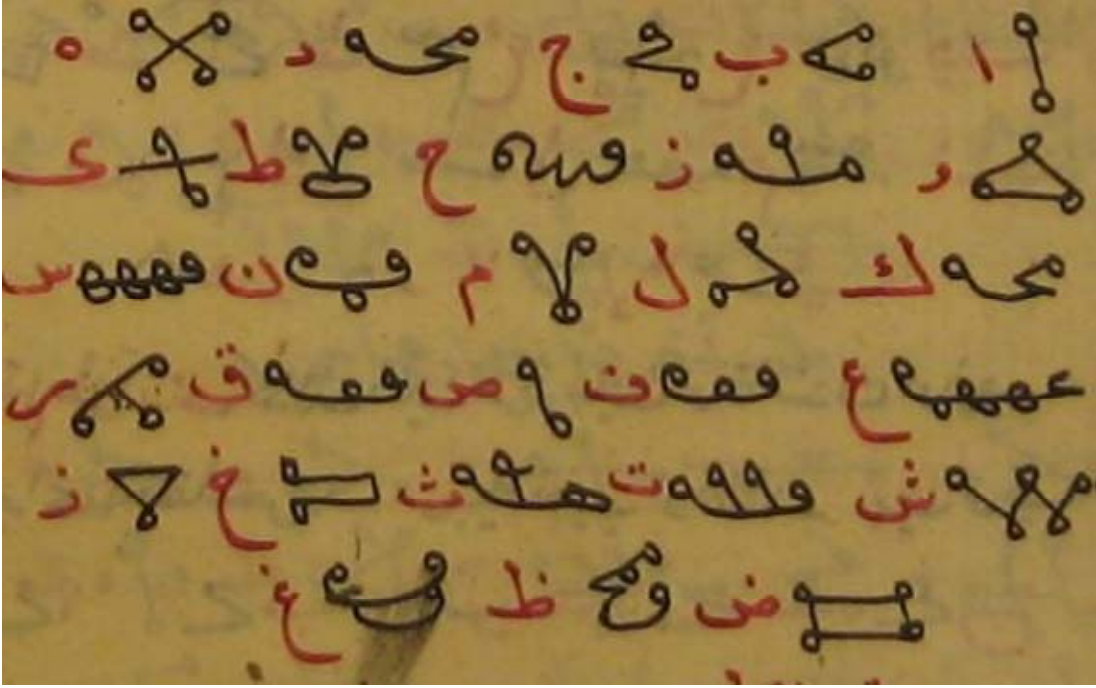
Қалем-и Ҳиразми: Кеҷалик феннейн-и мерқумейн ерқаминдан олуп берай-и иҳфа ҳурӯф-и 'Арабиёе тағйир олунмушдур. Бер-ин тертиб

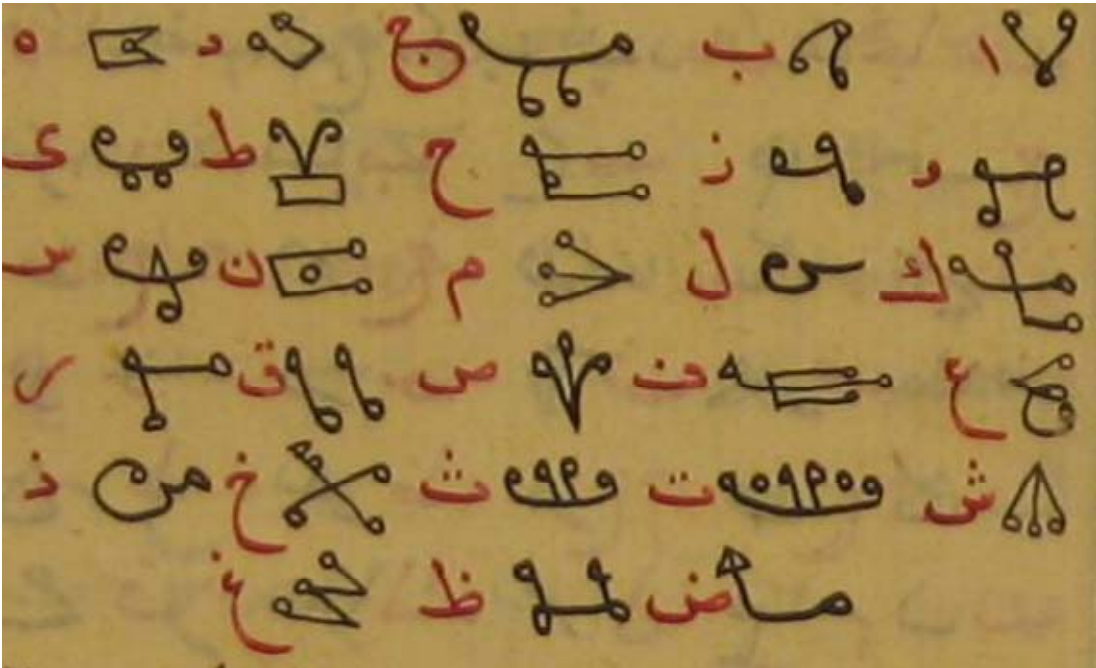
(278b) Kalem-i Melakâtî-i Bâbilî ve Kâhinî ve Şağîr diyü şuver-i şelâsede tersîm iderler. Eşahhı muharrer olandır. Hâll-i 'ukûd u ta'vîz ve 'azâyim-i rûhâniyâtda isti'mâl olunur. Hurûf-ı hecâ-yı Bâbilî

Kalem-i Melakâtîri Kâhini hurûf-ı hecâsı:

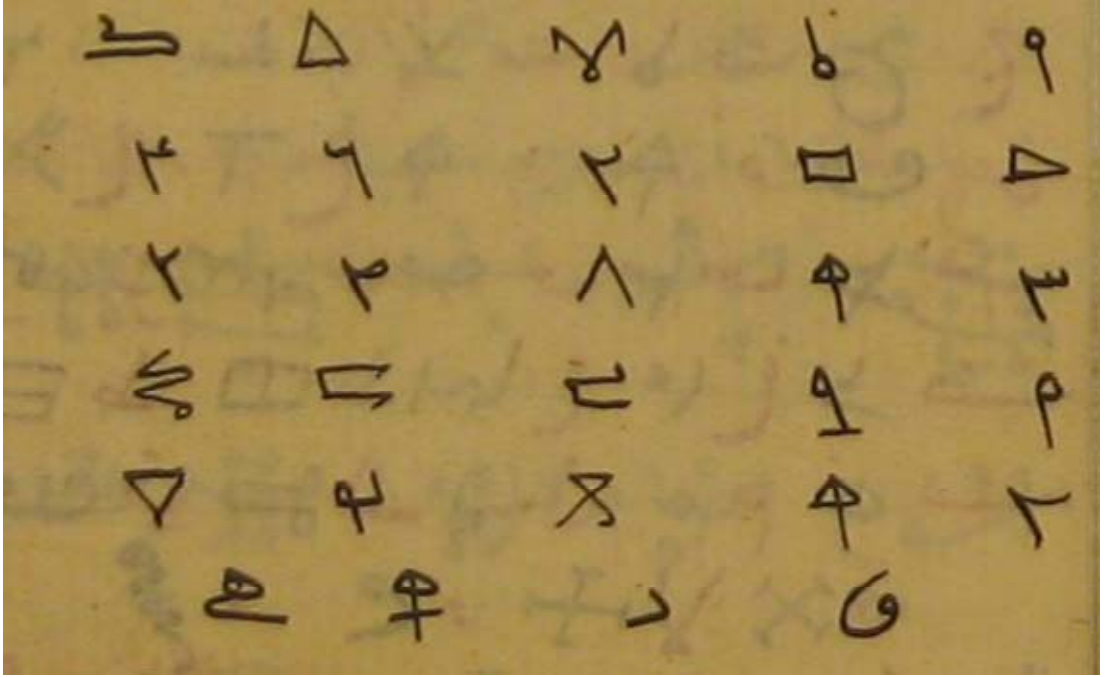

Çalem-i Melakîr-i Şağîr hurûf-ı hecâsı (279a)

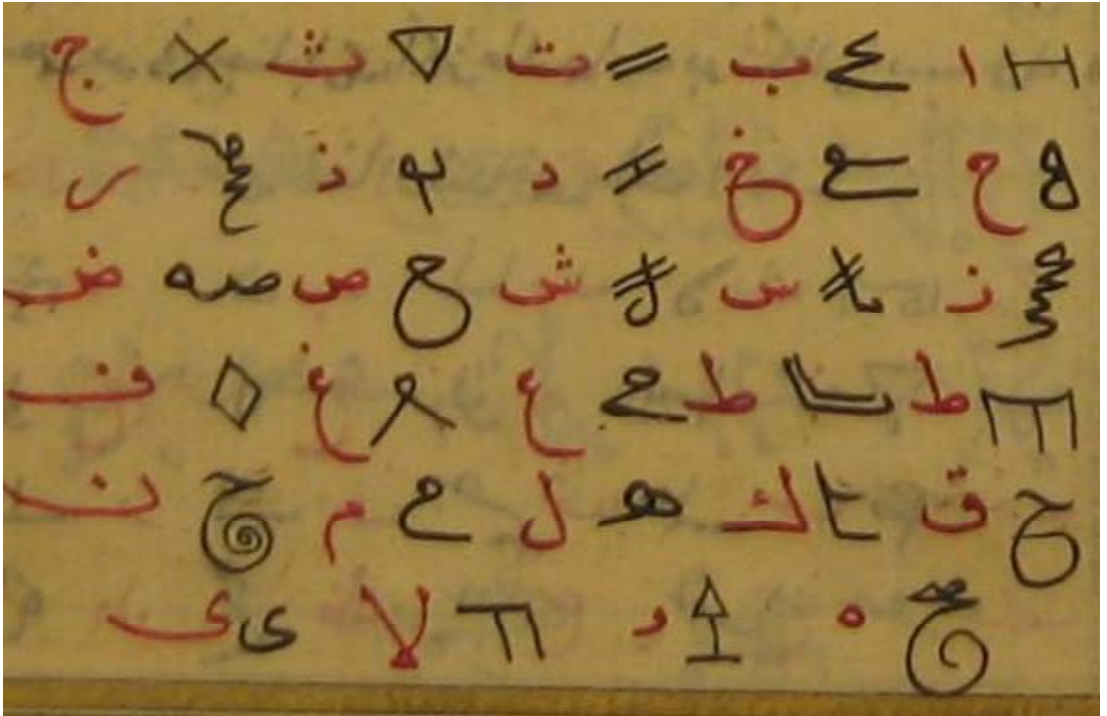

Çalem-i Kitâbü'r-Râhat: Li-Câbir bin Hâyân re'îs-i kimyâgerân risâle-i merķûmede ilgâz eylediği çalemiñ hurûf-ı hecâsı:

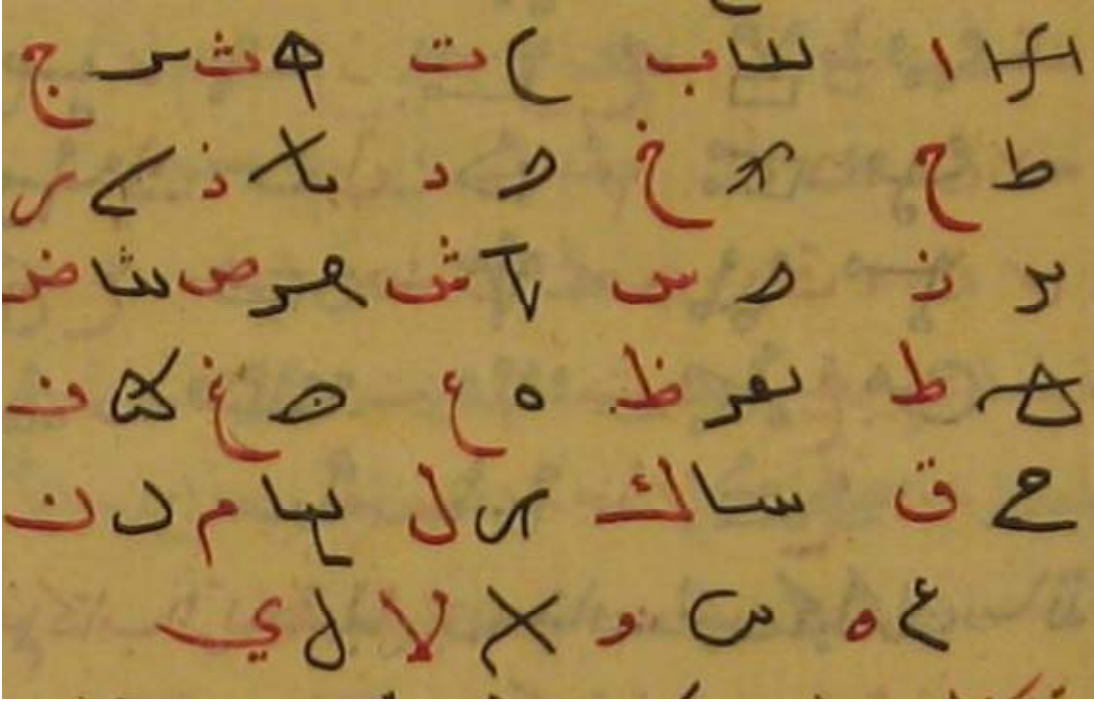

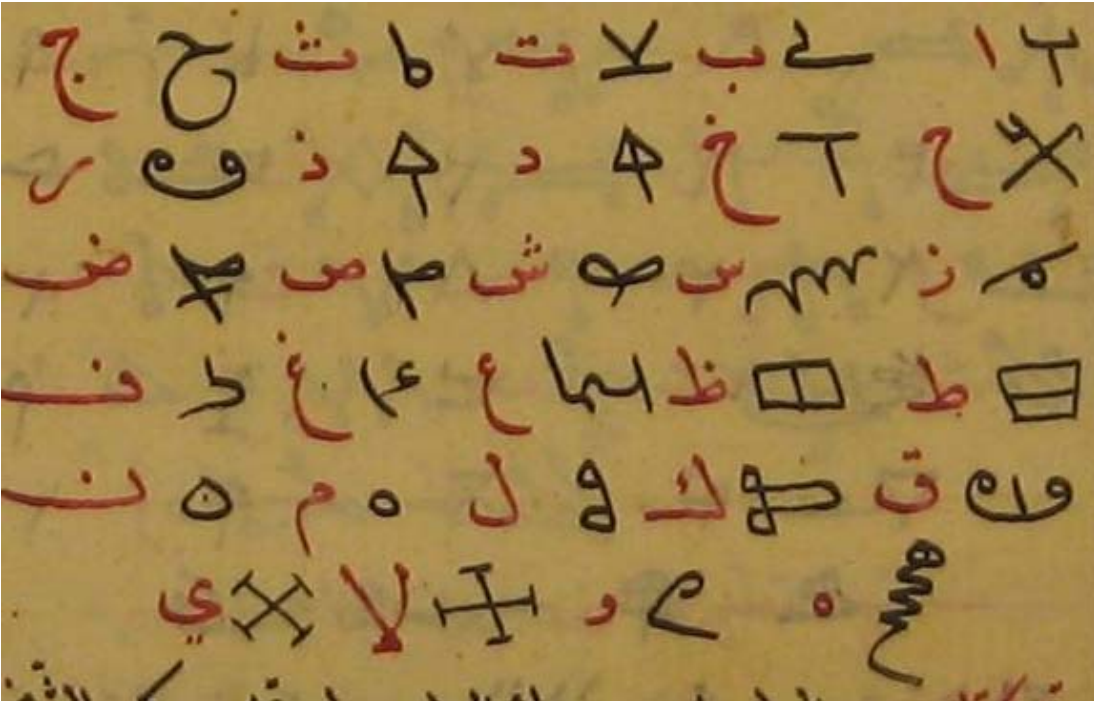
Қалем-і Kitâb: Teş'îd-i Sebâlâtîs қалеміdir. Ҳурӯф-і hecâsı (279b)

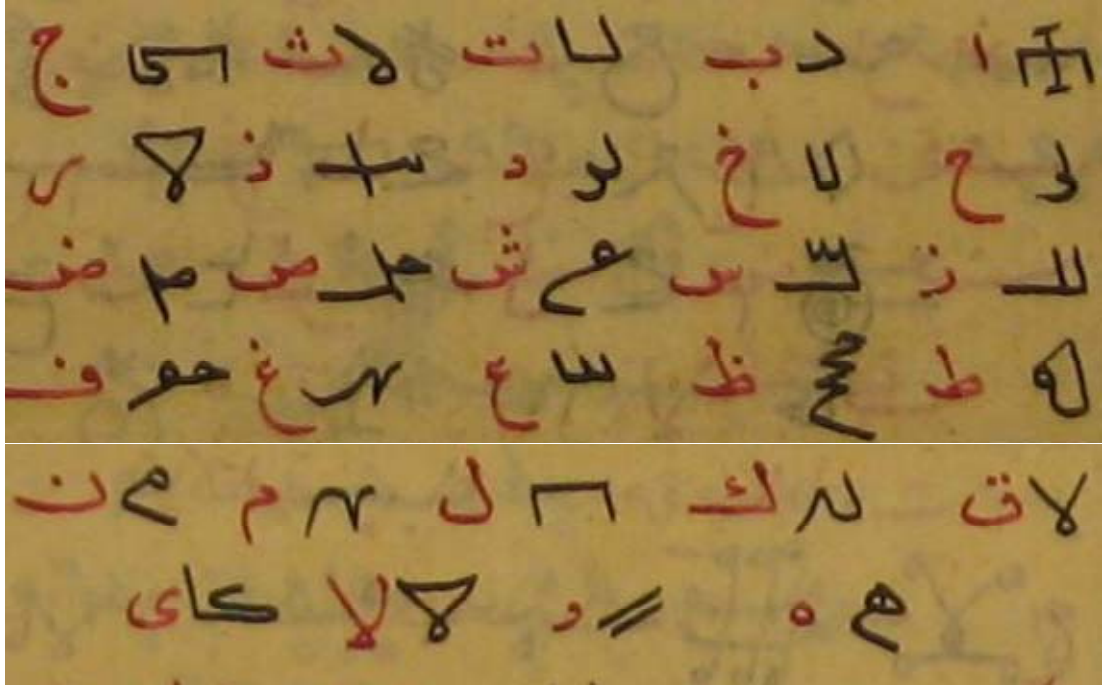
Қалем-і Kitâb-ı Teş'îd-i Zir-nîh ve kibrit қалеміdir. Ҳурӯф-і hecâsı:

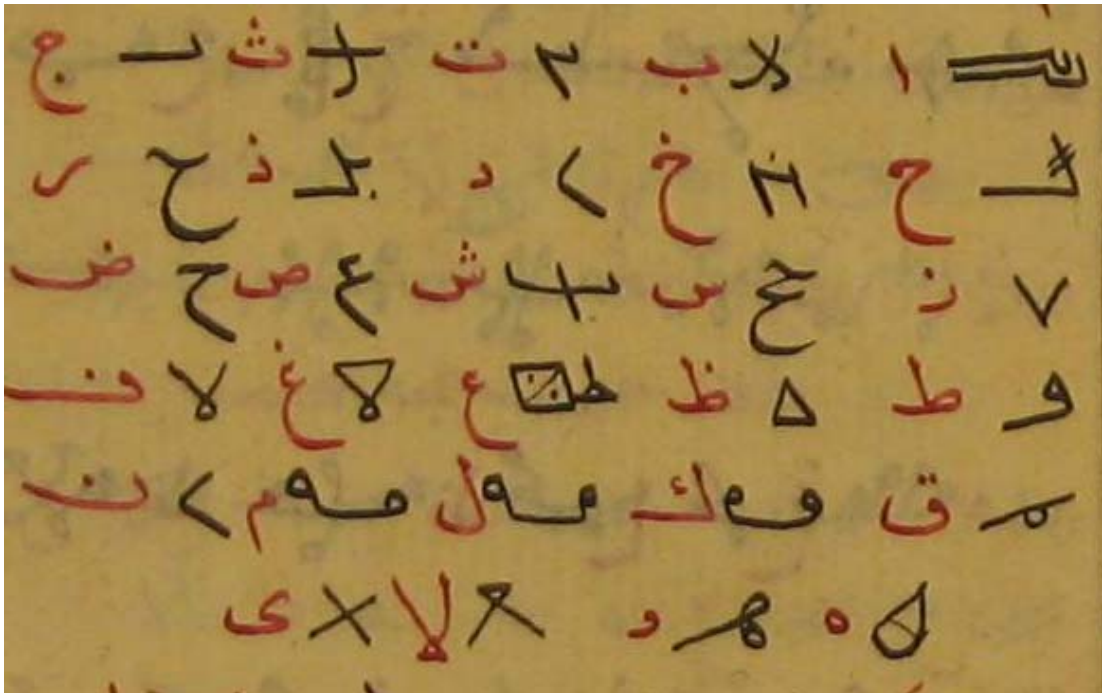
Çalem-i Kitâb-ı Nevâmîs-i Kebîr: Eflâtûn çalemidir. Hurûf-ı hecâsı:

Çalem-i Kitâb-ı Sırrü'l-Esrâr ve Baş'irü'l-Ebsâr çalemidir ki eş-şeyh Aḥmed Bûnî cenâbları ekşer tılsımât bu şekiller ile remz ü ihfâ olundığını beyân ider.

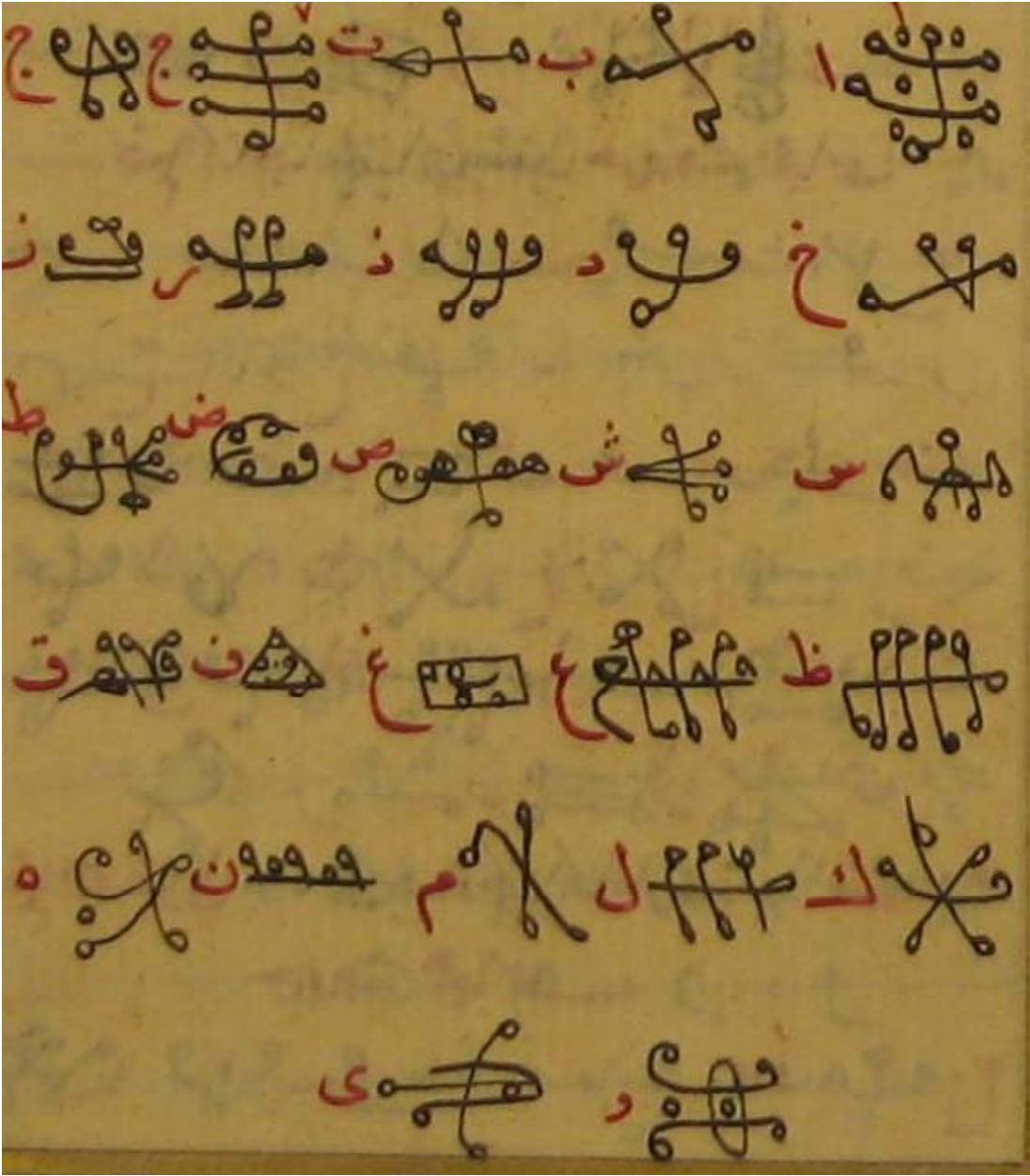

Qalem-i Kütüb-i Rûhâniyât ve A'mâlihâ hürûf-ı hecâsı: (280a)

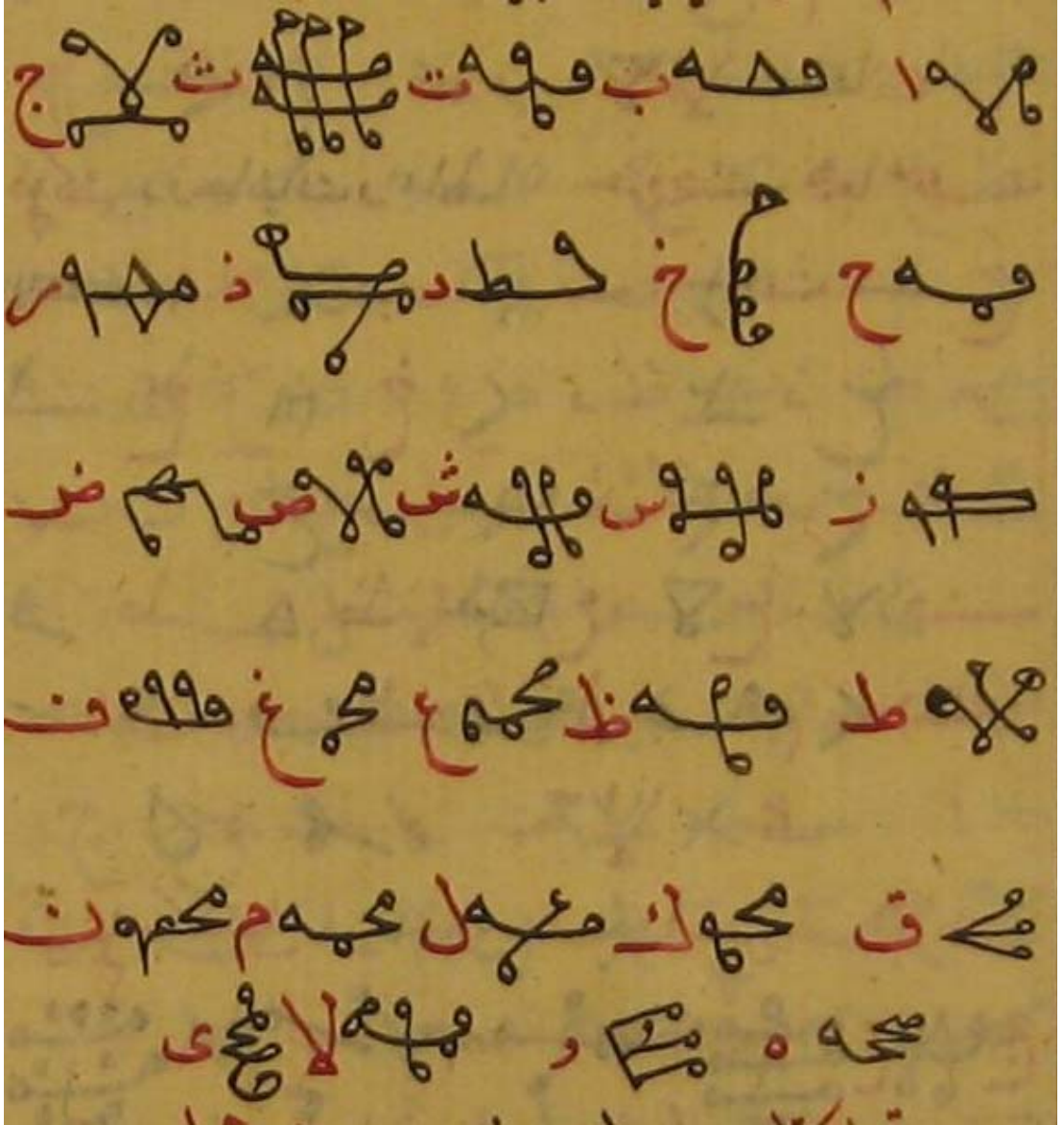

Qalem-i Bekletîl Ez-aqlâm-ı Simyâ hürûf-ı hecâsı:

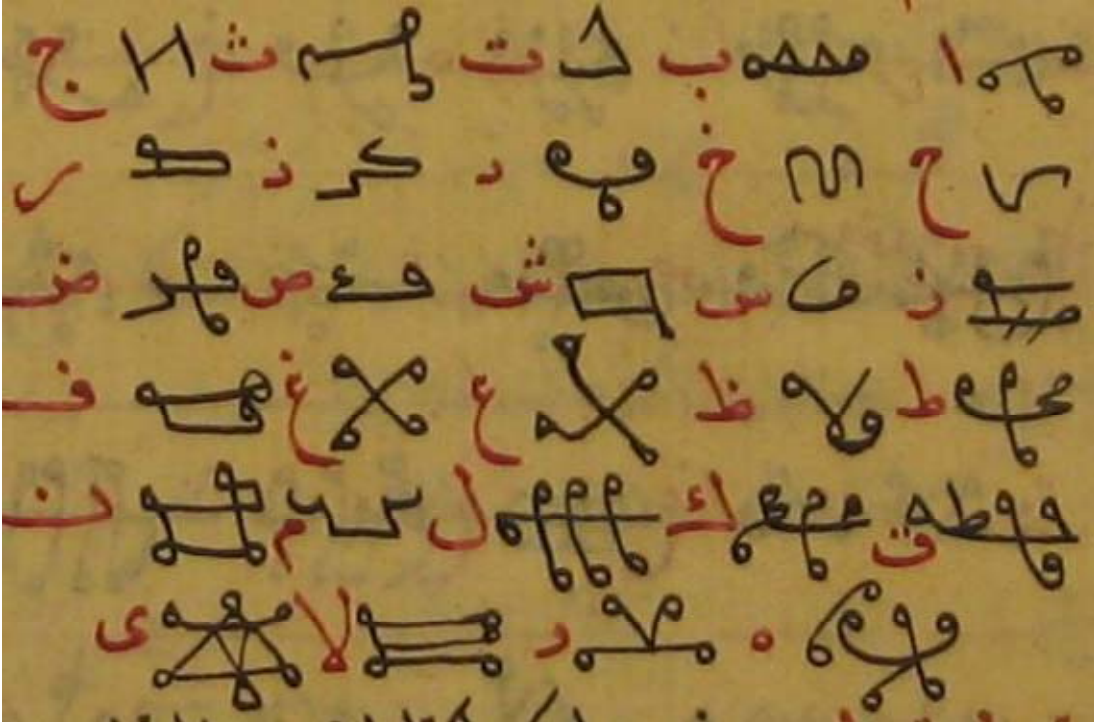

Çalem-i Kitâb-ı Simyâ-yı Kebîr ħurûf-ı hecâsı:

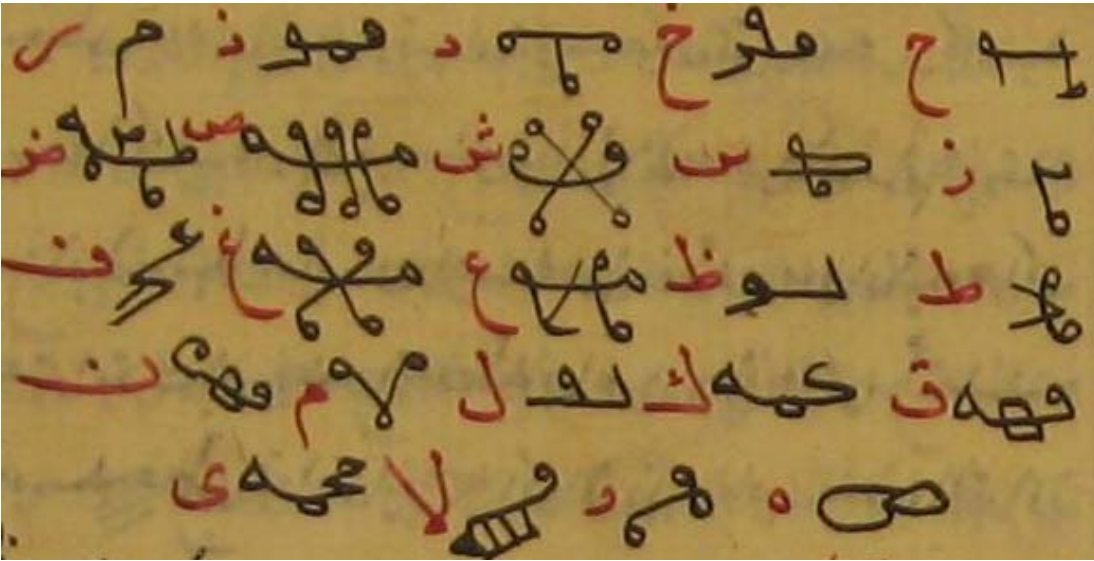

(280b) Kalem-i Kitâb-ı Simyâ-yı Şağîr hurûf-ı hecâsı:

Çalemü'l-'Ukûl: Bu dağı simyâ ve kimyâ kitâbları rumûzâtındandır. Hurûf-ı hecâsı:

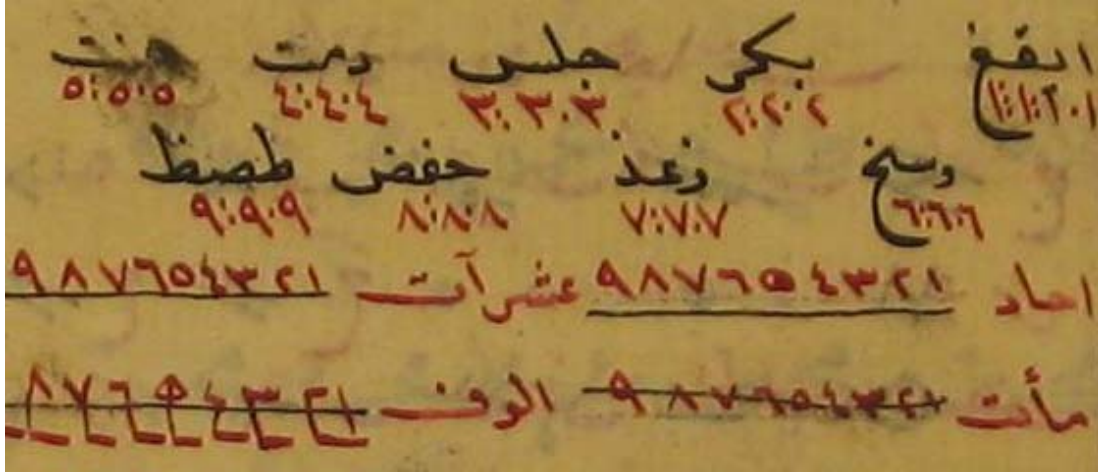
Çalemü'l-Esrâr: Kütüb evfâk ve nârenciyyât ve simyâ ve kimyâ aqlâmındandır. Eşkâl-i hurûf-ı hecâsı:

(281a) Nüşha-i diger-i Qalemü'l-Esrâr eşkâl-i hecâsı:

Nev'-i âher Qalemü'l-Esrâr ki haţţ-ı Hindî diyü meşhûrdur. Eykağ hesâbı ile mecânisler tertîb olunup hîn-i tahtîrde her bir kelimeye bir haţţ keşîde ola. Maţlûb olan harfiñ raqam-ı Hindî'de medlûli rütbe-i ahâddan ise ol haţţta vâşıl olmaya. Eger 'aşarâtdan ise ol haţţta vâşıl ola. Eger miâtdan ise haţţtı tecâvüz ide. Eger ulûfdan ise ba'de't-tecâvüz cânib-i yemîne meyl ide. Şûret-i mücâneset:

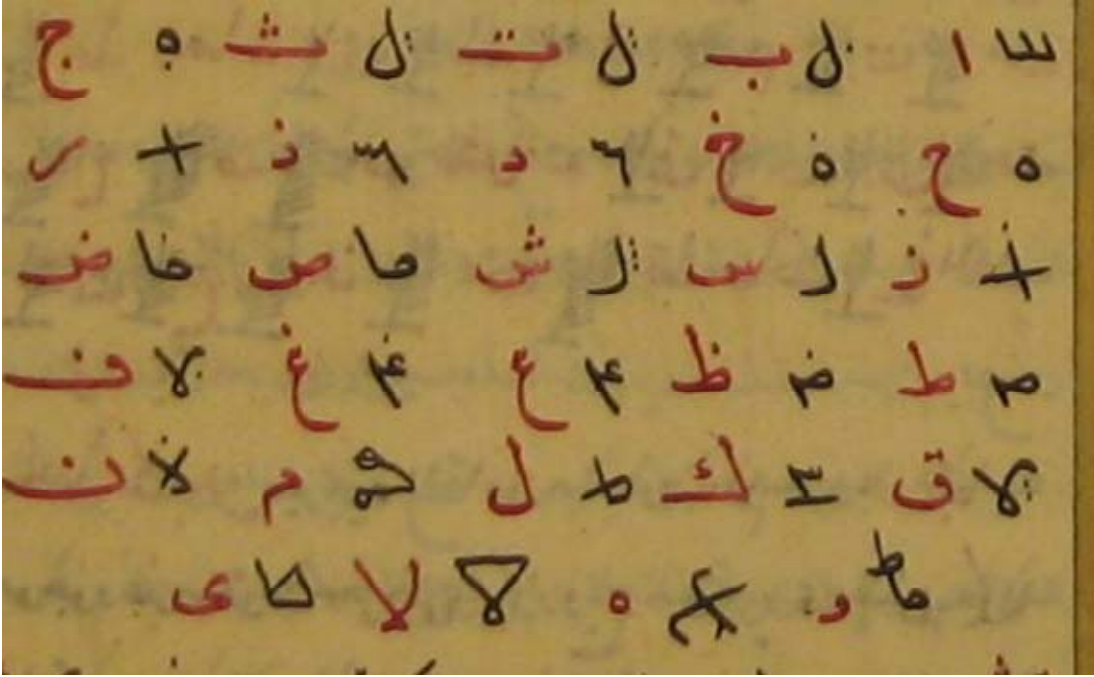
(281b) Mişâl-i eykağ bîkr-i lafzları taḥrîr murâd olunduğda bu şûretde olur. Ve kıss-
 'aleyhime'l-bevâkî.

Қalem-i Remelî: Nokta veya қur'a ile âşikâr olan şuver-i remeliyye on altı şekle münḥaşıra olmağla teskîn-i tımtım-ı Hindî'de âḥir-i eşkâl tarîḳ-i tertîb-i ḥurûf-ı ebcedde ḥarf-i ğaynda tamâm olduğına mebnî evvelü'l-eşkâl lihyândan tekrâr ile ḥîn-i taḥrîr-i terâkîbde fevḳine veya taḥtına ḥarf-i şânî şekl-i merḳûm olduğını beyân için iki işâret olunur. Lâkin beyne'r-remmâlîn müte'ârif olan ba'zı şekliñ medlûli iki ḥarf ve ba'zınıñ medlûli ḥarf-i vâḥid ba'de'l-istiḥrâc telḳîd ile nuṭḳ ider. Mâ naḥnü fihden olmamağla tafsîli terk olundu. Ḥaṭṭ-ı remelî bu şûretde tertîb olunur.

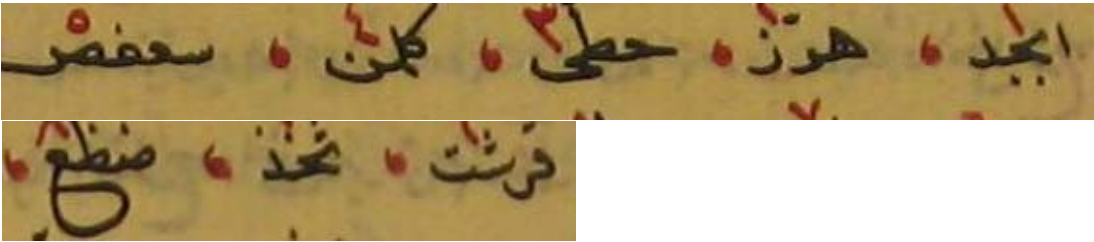

المحيان **ب** انكيس **ج** حمم **د** بياض **هـ**
نصرت خارجه **و** نصرت داخله **ز** عتبه داخل **ح**
عتبه خارج **ط** جودله رايه الفرح دخی دیر لر **ی**
نقی الخد **ک** قبض داخل **ل** قبض خارج **م**
جماعت **ن** عقله **س** اجتماع **ع** طریق **ف**
محيان **ص** انكيس **عق** حمم **ر** بياض **نصرت**
خارجه **ت** نصرت داخله **ث** عتبه داخله **خ**
عتبه خارج **ث** رايه الفرح **ض** نقی الخد **ظ** قبض
داخل **غ** قبض خارج

(282a) Kalem-i Behrâmî nâmı ile remz ü ilgâz için hurûf-ı hecâsı eşkâl-i muharrerinde bir nev'-i haţţ dahî görülmüşdür.

Çalem-i Şecerî: Servek dağı dirler iki kısımdır. Meşhûrı evvelâ bir ھاٲ keşide olunup tağriri murâd olan lafzın evvel ھاfrı kelimât-ı semâniye-i ebcedden kaçınıcı kelimele vâkıf ise cânib-i yemîne ol miqdâr işâret olunup ھاfr-i mağlûb kelimeniñ kaçınıcı ھاfrı ise cânib-i yesâra işâret olunur. Tertib

Bu siyâkda ma'lûmdur. Tamâm-ı ebced ھاٲ-ı şecerî ile ilâ-âğir bu şüretle terkîm olunur. Nev'-i digeri ھاٲ-ı şecerî ھاđim Diskoridûs icâdıdır. Rûteb-i a'dâda bağ ile bu şüretle tersim olunur.(282b)

Ḥaṭṭ-ı kemsâlâ diyü beyne'n-nâs müte'arîf kalem ḥurûf-ı hecâda mevcûd ğayr-ı menkûṭ ḥarfleri izdivâc u taḥrîri maṭlûb kelimedede vâkı' ḥarf-i meskûṭuñ maḥaline refîki taḥrîr ve ḥurûf-ı menkûṭalar 'alâ-ḥâlihî ibkâ olundığı meşhûrdur. Buña kıyâs ile ḥurûf-ı hecâdan menkûṭ ve ğayr-ı menkûṭ izdivâc ile kimesne vâkıf olmamak için ḥaṭṭ-ı nâdîde ve nâşinîde ihtirâ'ı mümkündür. Ḥaṭṭ-ı kemsâlânın ḥurûf-ı müzdevicesi bu şûretde nazm olunmuşdur.

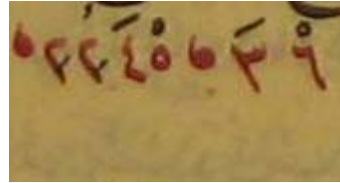
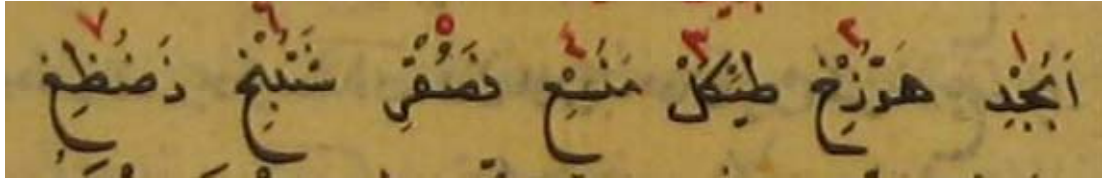
Beit:

Kem şalâ der sa' lehû ev ḥaṭ buved

(283a)

Ḥarf-i menkûṭeş be-cây-ı ḥoḍ buved ⁵⁹⁴

Mişâl-i ism-i kalem, merkûm ḥaṭṭ-ı Kemsâla terkîmi murâd olduğda مكلص ح ile beyân olunur. Ḥuṭûṭ-ı mermûzededen bir nev'i daḥi ḥurûf-ı ebcedi kelimât-ı seb'a-i âti'l-beyân üzere terkîb ü tertîb ve i'râb idüp raqamı maṭlûb olan ḥarfîñ kanķı kelimedede olduğına ve ḥareke ve cezmi ḥarf-i maṭlûb ol kelimeniñ kaçınıcı ḥarfî olduğına delâlet ider. Ber-în şûret

Mişâli ḥaṭṭ-ı rumûz bu şûretde taḥrîr olunur.

ve kıs

'aleyhi'l-bevâķî. Bu daḥi pûşîde olmaya ki vaz' u tertîb-i kelimât-ı ebcedde aqvâl-i 'adîde serd ü beyân eylemişlerdir. Şiḥhate aķrebi evvelâ kitâbet-i 'Arabîyyeyi vaz' iden mülûk-ı Medyen'iñ esâmîsi olup re'îsleri ismi Kelemen imiş. Ve kavî-i digerde vâzî'-ı evvel Mürâmer bin Merre'niñ sekiz nefer evlâdı olmağla ilâ-âḥiri'z-zamân vesîle-i zıkr mülâḥazasıyla ḥurûf-ı ma'lûmeden sekiz kelime terkîb ve evlâdına tesmiye eylemiş.

KAFTÂN: 'Anteri üzerine lübs olunan şevb-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de fetḥ-i ḥâ-i mu'ceme ile "ḥaftân" dan ğalaṭ olup 'Arabî'de (283b) zamm-ı evvel ve teşdîd ve medd-i râ ile "dürrâ'a" dirler. Ḥaftân-ı muḥarrer dürrâ'a altına lübs olunan penbeli cübbe resminde ḥaftânîñ ismidir ki Türkî'de çuķâl dirler. Fârisî'den ba'de'n-naķl ḥaftân-ı ma'rûfa taḥşîş eylemişlerdir.

⁵⁹⁴ Birinci mısranın tercümesi yapılamadı. İkinci mısranın tercümesi: Onun (o alfabenin) noktalı harfleri onun yerine geçer (kullanılır).

KAFA: Tuyûr habs itmek için i'mâl olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de lügât-ı aşlı olmayup 'Arabî'de fethateyn ve âhirde şâd ile "kafeş"den mu'accedir. Maḥall-i nisvâna vaż' olunan kafeş daḥi teşbîhen ıtlâk olunmuşdur. ⁵⁹⁵ كلامهن مثل كلام الطيور ma'rûfdur.

KAFA: 'Umûmen re's ya'ni cümle-i baş ma'nâsına isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de boyunun ardı eñse ma'nâsına feth-i kâf ve kaşr-ı elif ile "kafa"dan ğalaṭ olup Fârisî'de kesr-i fâ ve feth-i râ'eyn-i mühmeleteyn ile "firârâ" dirler. Zıkr-i cüz' irâde-i küll mülâhazasıyla ma'nen ğalaṭdan sâlim olur.

KÂKÛLE: İki zırâ' kaddlü ve varaḳı 'arîz ve huşûnetlü ve şemeri dallarında müteferriḳ diyâr-ı Hindustân'da nâbit şaġîr ü kebîr şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de 'ale'l-'umûm şaġîr ü kebîrine ıtlâk olunan medd-i kâf-ı evvel ve zamm-ı şânî ve teşdîd-i lâm ile "kâkulle"den ğalaṭ olup Fârisî'de kebîrine medd-i hâ ile "hâl" ve şaġîrine kesr ve medd ile "hîl" dirler. Ahâli-i ḥaremeyn-i muḥteremeyniñ ism-i 'Arabî'si'ni terk (284a) idüp lafz-ı Fârisî ile kısm-ı kebîrine hîl-i Ḥabeşî ve kısm-ı şaġîrine hîl-i Hindî ta'bîrleri emr-i 'acîbdır.

KOKONUZ: 'Anḳâ gibi ġarîbü'l-ḥilka tayr-ı meşhûruñ ismi. Süryânî'de zamm-ı kâf-ı evvel ve nûn ve sükûn-ı kâf-ı şânî ile "kuḳnus"dan mu'accedir zamm-ı kâf-ı evvel ve nûn ve sükûn-ı kâf-ı şânî ile "kuḳnus"dan ğalaṭ olup Fârisî'de "kûḳnus" ve "kuḳnus" daḥi dirler. 'Arabî'de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık. Tayr-ı merḳûmı ekşer ferhenglerde bu vech ile ta'rîf iderler ki Hindustân cezâyirinden Şenkûne nâm bir atada mevcûd nuḳûş u huṭûṭ-ı ġûn-â-ġûn ile munaḳkaş u muḥaṭṭat dırâz-minḳâr murġ-ı büzürg olup ve minḳârında üç yüz altmış surâḥ var imiş. Bülend ü pest her birinden bir şadâ zuhûr eylemesinden ḥükemâ-yı müteḳaddimîn musîḳîyi andan aḥz eylemişler. Ve tenâsüli olmayup biñ sene mu'ammer olduğdan şoñra ḥâr ü ḥas cem' idüp üzerine şu'ûd ve cenâḥeynini ḍarb ü taḥrîk ile âteş zâhir olup kendü daḥi muḥterîḳ olduğdan bir kaç eyyâm şoñra remâd-ı mezbûrdan beçesi peydâ olur imiş. Egerçi ḳudretullâhu te'âlâ 'azz ve celleye nazaran ba'îd degildir. Lâkin lügât-ı 'Arabiyye ve kütüb-i müfredât-ı tıbbiyyede 'adem-i vücûduna mebnî hem-cinsi semender gibi (284b) ḥurâfiyât-ı A'câm'dan olması münfehimdir.

KILAVUZ: Yol gösterici ma'nâsına kesr-i kâf ile müsta'meldir. Çaġatâyî'de feth-i kâf ile "kalavuz"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i dâl ile "delîl" ve Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb "reh-ber" dirler. Cüz'-i evveli yol ma'nâsına râḥ muḥaffefî reh ve şânîsi zamm-ı bâ ve sükûn-ı râ ile "bür" yine zamm-ı evvel ile bürden lafzından ism-i fâ'il olmaġla ma'nâ-yı terkibîsi yol iledici demek olur. Keşret-i isti'mâl ile def'-i şıḳlet için bürüñ zammesini fethaya tebdîl eylemişlerdir.

KALIB: Mestciler ve ḳuyumcularıñ vesâ'irleriñ isti'mâl eyledikleri eşyâ-i mütenevvi'aya ıtlâk olunan ism-i meşhûr. 'Arabî'de medd-i kâf ve feth-i lâm ile

⁵⁹⁵ Konuşmaları kuşların ötmesine benzer.

“kâleb”den ğalaṭ olup Fârisî’de feth-i tâ ve nûn ve sükûn-ı bâ-yı ‘Acemiyye ve âhirde kâf-ı ‘Arabiyye ile “tenpük” zer-gerleriñ sîm ü zer eridüp rîhte eyledikleri kâliba dirler. ‘Arabî ve Fârisî her biriniñ ism-i maḥşûsı olmağla irâde buyurunlar kütüb-i lugâte nazâr eyleye.

ḲALBUR: Ba’zı nesneleriñ ceyyid ü redîsini tefrîk için isti’mâl olunan şey'-i ma’rûfuñ ismi. Fârisî’de kesr-i ğayn-ı mu’ceme ve sükûn-ı lâm ile “ğılbîr”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de i’râb-ı muḥarrer ile “ğırbâl” dirler.

ḲULİBE: Ekşer bostan bekçileri ittiḥâz eyledikleri maḥall-i ma’rûfuñ (285a) ismi. Fârisî’de ḥâne-i teng ve târik ve muḥtaşar ü muḥaḳḳar ma’nâsına zamm-ı kâf-ı ‘Arabiyye ve sükûn-ı lâm ve feth-i bâ ile “külbe”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de feth-i ḥâ-i mu’ceme ve sükûn-ı yâ ile “ḥayme” dirler.

ḲALPAZAN: Zer ü sîmden mağşûş aḳçe kaṭ iden kimesne ma’nâsına feth-i bâ-yı ‘Acemiyye ile müsta’meldir. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb feth-i kâf ve zâ ve sükûn-ı lâm ve nûn ile “kalb-zen”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de feth-i zâ ve teşdîd ve medd-i yâ ile “zeyyâf” dirler. Kalb-zeniñ cüz’i-evveli feth-i kâf ve sükûn-ı lâm ile “kalb” âlûde-i ğıll u ğış zer ü sîm ve emşâlleri nesnelere ma’nâsına cüz’-i şânîsi feth-i evvel ve sükûn-ı şânî ile “zen” fâ’il ü mübâşirine delâlet için evâḥir-i esmâya lâḥıḳ-zen olmağla ma’nâ-yı terkibîsi mağşûş nesne fâ’ili ve mübâşiri demek olur.

ḲILIF: Zarf ya’ni kab ma’nâsına müsta’meldir. ‘Arabî’de kesr-i ğayn-ı mu’ceme ile “ğılâf”dan ğalaṭ olup Fârisî’de zamm-ı lâm ile “lûv” dirler.

ḲALEMİSK: Lâleli yağı daḥi ta’bîr olunan ṭîb-i ma’rûfuñ ismi. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb “ğâliye-i müşk”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de feth-i zâ ve medd-i bâ ile “zebâd” dirler. Terkîb-i merḳûmuñ cüz’-i evveli (285b) medd-i ğayn-ı mu’ceme ve kesr-i lâm ile “ğâliye” râyiha-i ṭayyibe ve zamm-ı mîm ve sükûn-ı şîn-ı mu’ceme ve âhirde kâf-ı ‘Arabiyye ile müşk nâf-ı âhû olan misk ma’nâlarına olmağla ma’nâ-yı terkibîsi güzel koḳulı misk demek olur.

Fâ’ide: Zebâd-ı merḳûm bilâd-ı Ḥabeşe ve ekâşi-i Hind’de mevcûd cüşşede kelbe qarîb remâdî-reng ve siyâh ḥuṭṭ ile maḥṭṭ misk kedisi diyü meşhûr ḥayvân ziyâde taḥrîk ile ıztırâb virildikde uyluḳları beyninde mûydan ḥâlî meme gibi ‘uzvundan tereşşuḥ ider imiş. Ḥayvân-ı merḳûma ‘Arabî’de feth-i râ ile “rebâḥ” ve Fârisî’de zamm-ı kâf-ı ‘Acemiyye ile “gürbe-i müşk” dirler. Ekşer lugaviyyûn ve ba’zı fuḳahâ ğalaṭ idüp ⁵⁹⁶الرياح يجلب من الزياد diyü beyân eylemişlerdir. Menşe-i ğalaṭ maḥall-i muḥarrerden aḥzı olması ba’îd degildir.

ḲALYE TAŞI: İşnân ya’ni çoğan ta’bîr olunan nebât-ı meşhûruñ raṭbını iḥrâḳda ḥâşıl olan âbîñ ismi. ‘Arabî’de kesr-i kâf ve sükûn-ı lâm ile “kily”den ğalaṭ olup Fârisî’de kesr-i şîn ve medd-i ḥâ-i mu’cemeyetn ile “şihâr” dirler. Mâ-i muḥarrer ba’de’s-

⁵⁹⁶ Lale yağı/misk misk kedisinden sağılır.

seyelân münce mid ve şekli-i hâcerde tekevvününden Türki'de kalye taşu dimek lâzımdır.

ḲUMÂR: Envâ'-i lu'bi bir şey muḳâbilinde oynamak ma'nâsına zamm-ı ḳâf ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i ḳâf ile "ḳımâr"dan ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i mîm ve sükûn-ı nûn (286a) ve âhirde kâf-ı Fârisiyye ile "menk" dirler. Lisân-ı derîde zamm-ı ḳâf ile ḳumar nerd ya'ni davlı oyunlarının dördüncü nev'ine dirler. Zamânımızda lu'bi-ı nerdiñ envâ'i olduĝu şûretde beyne'l-A'câm daĝı yedi nev' mülâ'abe olunur imiş. Evveli ḳâr ve şânisi ziyâd ve şâlişi setâd ve râbi'i ḳumâr ve hâne-gîr daĝı dirler imiş. Ve hâmisî tavîl ve sâdisî hezârân ve deh-hezâr daĝı ta'bîr olunur imiş. Ve sâbi'i manşûbedir.

ḲINNÂB: Kenevir ta'bîr olunan nebâtîñ ḳabuĝundan fetîle olunan ḳabl-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de kesr-i ḳâf ve teşdîd ve feth-i nûn ile "ḳinneb"den ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i kâf-ı 'Arabiyye ve nûn ile "keneb" dirler. Egerçi lafzeyn-i merḳûmeyn biri birinden mu'arreb ve mu'acem olmaları münfehîmdir. Lâkin erbâb-ı luĝat lisâneyn-i muḥarrereynde bizâtihimâ luĝat olduklarını taşriḥ ü beyân eylemişlerdir.

ḲANÂRA: Ğanem ve emşâlini zebḥ ü selḥ eyledikleri maḥall-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i kâf-ı 'Arabiyye ve râ ve medd-i nûn ile "kenâre"den ğalaṭ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ile "mıslaḥ" dirler. Ḥafî olmaya ki kenâre dükkân-ı ḳaşâbda ĝûsfend âvîze olunmak için ittiḥâz olunan ḳullâb-ı âhenîn ya'ni demür çengâliñ ismi olup maḥall-i merḳûmda daĝı keşîrû'l-vücûd olmaĝla naḳl-i ism olmuşdur. (286b)

ḲUNDUZ: Kelbden aşĝar ve semmûrdan siyâh dâ'imâ şuda ta'ayyüş iden seg-i âbîniñ ismi. Fârisî'de zamm-ı ḳâf ve dâl ve sükûn-ı nûn ile "ḳunduz"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de zamm-ı ḳâf ile "ḳuzâ'a" dirler. Ḥâyesi edviye-i nâfi'adan olmaĝla cünd-i bâdister ve cünd-i bîdester ve taḥfifen yalnız cünd daĝı dirler. Mervîdir ki mevcûd olduĝu ebḥur ü enhur kenârlarında biri berre ve diĝeri baḥre iki ḳapulu buyût-ı 'adîde peydâ idüp birinde çifti ile kendü sâkin olup mâ'adâya evlâd u ḥidmetkârlarını iskân ider imiş. Ve şayyâdı ĝördükde derḥâl ḥâyesini ḳoparup ve biraĝup kendüsi deryâ kenârında arḳa üstüne yatup göstermekle 'ıyâl ü evlâdını şayddan ḥalâşa çâre mülâḥaza ider imiş.

ḲUNDÛSİYYE: 'Aṭse-i keşîreye bâdî kengere şebîḥ nebâtîñ kökünden daḳḳ ile i'mâl olunan neşûḳ-ı ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de aşl-ı merḳûma zamm-ı ḳâf ve dâl ve sükûn-ı nûn ile "ḳundus" tesmiyesinden nisbet ile bilâ-vâvin "ḳundusiyye"den ğalaṭ olup Fârisî'de bîh-i mezkûre zamm-ı kâf-ı 'Arabiyye ve dâl ve sükûn-ı nûn ile "kündüs" dirler. Ba'zı luĝatde ḳundus kündüsden mu'arreb olduĝu müşâdif-i liḥâza-i faḳîr olmuşdur.

ḲANDİL: Def-i zulmet için îḳâd olunan şey'-i (287a) meşhûruñ ismi. Feth-i ḳâf ile müsta'mel olup 'Arabî ve Fârisî müşterek olan kesr-i ḳâf ve sükûn-ı nûn ile "ḳındîl"

den ğalaṭdır. ⁵⁹⁷ من عادة العلماء انهم لا يكسرون القنديل ويفتحون الخزانة 597 den ğalaṭdır. 'avâma ḥâş olmayup beyne'l-ḥavâş daḥi mu'ammemdir.

KANṬÂR: Eşyâ vezn ve 'ayâr olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Feth-i kâf ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i kâf ve sükûn-ı nûn ile "kıntâr"dan ğalaṭ olup Fârisî'de zamm-ı bâ ve kesr ve medd-i zâ-yı 'Acemiyyeteyn ile "pûzîne" dirler.

KUNÛT: Egerçi ğalaṭdan sâlim lâkin tafşîli fevâ'id-i cümmeyi ḥâvî olmağla mübâderet olundu. Zammeteyn ile künût tâ'at ve ḥuşû' ve şalât ve du'â ve ibâdet ve ṭûl-ı kıyâm ve sükût ma'nâlarına delâlet idüp her mevzî'de maḥale münâsib ü mülâyimi ile tefsîr olunur ve iştiḳâkında ma'nâ-yı aşl-ı tâ'atdır. Esta'izubillâh: القانتين ⁵⁹⁸ والقانتات 598 buyurulmuşdur. Ba'dehû kıyâm-fi'ş-şalâta ıtlâk olunmuşdur. Ḥadıṣ-ı şerîfde vârid oldığı gibi kâle resûlullâh şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem افضل الصلوة طول ⁵⁹⁹ والقنوت 599 ve künût-ı vitre tesmiye ṭûl-ı kıyâmdan me'hûzdur. Zîrâ du'âya künût mûcib-i ṭûl-i kıyâm olur.

İstiṭrâd: Qur'ân-ı Kerîm ve Furḳân-ı 'Azîm'de esta'izubillâh (287b) وله من في ⁶⁰⁰ 600 âyet-i şerîfesinde vâkı' "kânitûn" "muḳirrûn" ile tefsîr buyurulup mâ'adâ âyâtında vâride olan künût kelime-i laṭîfesi tâ'at ile tefsîr olunmuşdur. Ve cemî' suver-i Qur'âniyyede vâride ḳarzû'l-ḥâsen kelâm-ı şerîfi teṭavvu' ile ve bi ⁶⁰¹ وبافواه وبالسنه 601 ve bî-elsinetin kelimeyete-ni şerîfete-yne maḳrûn olanları zûr ya'ni kızb ile ve ḳalîlen ve illâ ḳalîl lafzeyn-i şerîfeyni düne'l-'aşere ya'ni on 'adedden noḳşân ile tefsîr buyurulmuşdur. Ba'zı muḥaḳḳaḳîn buyururlar ki esta'izubillâh ⁶⁰² قل متاع الدنيا قليل والاحرة خير لمن اتقى 602 ve esta'izubillâh ⁶⁰³ وما اوتيتم من العلم الا قليلا 603 âyete-yne şerîfete-ynde ḳalîlen ve ḳalîl tesmiye-i subḥânîsi kemiyet-i 'ilm ve metâ'-ı dünüyâyı bizim idrâkimiz ihâṭa idemedigindendir.

KINA: Varaḳ-ı ma'rûfdan daḳḳ u ğubâr olunan şey'-i meşhûruñ ismi. 'Arabî'de kesr-i ḥâ-i mühmele ve teşdîd-i nûn ve medd-i elif ile "ḥinnâ"dan ğalaṭ olup Fârisî'de kesr ve medd-i hâ ve feth-i nûn ile "hîne" dirler. Ḥafî olmaya ki kütüb-i müfredâtında ba'zılar şecer ve ba'zılar nebât olmaḳ üzere ta'rîf idüp varaḳı mersîn varaḳına şebîh lâkin andan a'rez ve elyen ve fâğıye ta'bîr olunan çiçeği beyâz ve ğâyet hoş-bû diyü tavşîf eylemişlerdir. Lâkin ḥicâz-ı lâzımü'l-i'zâzda mûcâveretimiz hengâmında (288a) müşâhedimiz ḳâğıyye ve şecerine nazaran diyârımızda ḳurd-bağrı diyü meşhûr şecerîñ 'aynı olmaḳ görünür.

⁵⁹⁷ Kandili kısmayıp hazineleri açmak alimlerin adetindedir.

⁵⁹⁸ "İtaat eden erkekler ve itaat eden kadınlar" 33 /Ahzab-35

⁵⁹⁹ "Namazın efdali künut duası uzun olanıdır"

⁶⁰⁰ "Göklerde ve yerde olanlar hep O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmiştir." 30/Rum-26

⁶⁰¹ "Ağızlarıyla ve dilleriyle..."

⁶⁰² "Size ancak az bir bilgi verilmiştir." 17/İsrâ-85

⁶⁰³ "Onlara de ki: 'Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır.'" 4/Nisa- 77

KAVAL: Ekşerî şûbânlarıñ nefh eylediği sâz-ı kadîmiñ ismi. ‘Arabî’de feth-i kâf ve teşdîd ve medd-i vâv ile söyleyici ma’nâsına “kavvâl”dan ğalaţ olduğu mesmû’ât-ı râkîmü'l-hurûfdan olup Fârisî’de medd-i şîn ile “şâhen” dirler.

KAŞARA: Kâşadan veya buriyâ haşîrinden i’âmâl ve derûnuna temr vaz’ olunan sefeñ ismi. ‘Arabî’de feth-i kâf ve şâd ve teşdîd-i râ ile “kaşarra” efşah olup Fârisî’de lisânımızda müsta’mel olduğu gibi feth-i sîn ve bâ-yı ‘Acemiyye ile “sepet” dirler. Şüyû’ı üzere kaşara sepeti daği ğalaţ-ı mükerrer olacağı âşikârdır.

KUKIYÂ: ‘Inde’l-eţibbâ meşhûr hâbdır. Şâhib-i ferheng Şu’ûrî merhûm yâ yerine bâ-i muvaḥḥade ile “kukbâ” olduğunu iltizâm eylemiştir. Aşlına vâkıf olamadık.

KULUNC: Veca’-ı zahre taḥşîş ve zamm-ı lâm ile müsta’meldir. ‘Arabî’de zamm-ı kâf ve feth-i lâm ve sükûn-ı nûn ile “külenc”den ğalaţ olup kesr-i lâm ile ve feth-i kâf ve yine kesr-i lâm ile daği luğatdır. Fârisî’de zamm-ı kâf-ı ‘Arabîyye ve vâv-ı ma’rûfe ve feth-i lâm ve sükûn-ı nûn ile “külenc” dirler. Lafzen ğalaţ olduğu gibi veca’-ı zahre ıtlâkı daği nâ-becâdır. Zîrâ veca’-ı ma’hûd (288b) bañda kolon ta’bir olunan beşinci bağırsaklarda ḥâşıl olduğu cüz’i ‘ilm-i tıbbâ iştiğâli olanlarıñ ma’lûmudur.

KUMBARA: Şıbyânıñ para cem’i ve ḥîn-i muḥârebede ızrâr-ı a’dâya isti’mâl olunan şey’eyn-i ma’rûfeynin ismi. Fârisî’de zamm-ı ḥâ-i mu’ceme ve sükûn-ı mîm ve feth-i bâ ve râ ile “ḥumbara” veya yine zamm-ı evvel ve sükûn-ı nûn ve feth-i bâ ile “ḥunbara”dan ğalaţ olup muḥaddisâtından olmağla ‘Arabî’de efşah u eşaḥḥına zafer-yâb olamadık.

KUMRU: Âsitâne-i emn-âşiyânede keşîrül-vücûd ṭayr-ı ma’rûfuñ ismi. ‘Arabî’de zamm-ı kâf ve sükûn-ı mîm ve teşdîd-i yâ ile “kumriyy”den ğalaţ olup Fârisî’de medd-i mîm ve âḥirde kâf-ı ‘Arabîyye ile “mânûk” dirler. Lâkin beyne’l-A’câm kendü lisânları gibi taḥfif-i yâ ile isti’mâli be-ğâyet şâyi’ olduğu Kelîm’iñ bu beytinden zâhir olur.

Beyit

بوستانيرا و كندسر ازه بيال

قمرى شود اشنا ارا خانكى و بسر

mez-kûr kûnd feth veya zamm ile kırâ’atinde ma’nânıñ tağyîr ve leṭâfeti erbâbınıñ ma’lûmudur.

KAVANOS: Derûnuna eşribe ve emşâli nesnelere vaz’ olunan zarf-ı ma’rûfuñ ismi. Fârisî’de feth-i kâf ve medd-i vâv ve zamm-ı nûn ile “kavânus”dan ğalaţ olup kesr-i nûn daği luğatdır. ‘Arabî’de feth-i ḥâ ve tâ ve sükûn-ı nûn ile “ḥantam” dirler. (289a) Lafz-ı merķûm yeşil sırlı sebûya daği ıtlâk olunur.

KAHVE: Diyâr-ı Yemen'de nâbit alıc ağacına şebîh şeceriñ kışr-ı derûnunda hâşıl semer-i ma'rûfuñ ismi. Egerçi lafzen gâlatdan sâlim lâkin 'Arabî'de feth-i kâf ve vâv ve sükûn-ı hâ ile kâhve şerâba ıtlâk olunur. Bu isim hamra iştihâ-yı ta'âmı ikhâ ya'ni izâle eylediği için tesmiye olunmuştur. Habbe-i merkûmeye ehl-i Yemen lûgatinde zamm-ı bâ ve teşdîd-i nûn ile "bûnn" dirler.

Ba'de't-tabh ve dağk kâhve ta'bîrine sebep böyle hâtıra lâyiğ olur ki evvel-i zuhûrunda ba'de't-tecrûbe ikhâ-yı muharrer bunda daği vücûduna mebnî naql-i ism olunup tokuz yüz on târihinde âsitâne-i sa'âdet-âşiyânede vuğû'-yâfte kıl ü kâl meşhûrdur. İbâhasına zâhib olanlar mizâcına ikhâdan iştikâkı ve hürmetine kâ'iller zehâbına idâre-i aqdâha teşbîhen naql-i ism olması mülâyim olduğına mebnî tarafeyn-i ism-i muharreri telakki bi'l-kabûl eylemişler ola. Ba'zı mecmû'alar hâmişinde görülmüşdür ki evâ'il-i zuhûrunda ahâli-i İslâmbol hâ-i hevvez ve hâ-i hâtî ile olduğında münâza'a ve mübâhase idüp tokuz yüz toksan beş sâlinde müftü'l-enâm olan Bostân-zâde Mehmed Efendi merhûmdan bi'l-müşâfehe su'âl olunduğda bedîheten ve irticâlen 'alâ-tarîki'l-luğaz (289b) bu beyit ile cevâb buyurmuşlar.

Beyit

604 ضمير لديه كلب مقيم

لها قشرة زال شر لها

ḤARFÜ'L-KÂF

KÂĞID: Kitâbet olunan envâ'ı meşhûr şey-i ma'rûfuñ ismi. Kesr-i ğayn ile müsta'meldir. 'Arabî'de medd-i kâf ve feth-i ğayn ve sükûn-ı zâl ile "kâğaz"dan gâlat olup Fârisî'de zamm-ı râ ve sükûn-ı hâ ve feth-i nûn ile "ruḥne" dirler.

İstiḥrâd: Lisân-ı tâzîde dâl yerine zâl-i mu'ceme ile kâğaz ıtlâkı gibi zebân-ı derîde daği i'râb-ı muharrer ile ismeyn-i muharrereyn müsta'mel olduğundan ğayrı 'Arabî'de zâ-i mu'ceme ile "kâğaz" daği ta'bîr olduğığı Ebu'l-Kâsime'l-Âmidî'nin "Kitâbü'l-Muvâzene Beyne't-Ṭâeyn" nâm mü'ellefinde Ebâbekir bin Derîd'den su'âlinde Şa'leb'iñ muṭâbaqatını naql eylediği Bağdâd taḥkîkimiz zeylinde mürûr eylemiştir. Bu daği setîr olmaya ki Ebu'l-Bekâe'l-Kefevî "Külliyât" nâm mü'ellefinde eger yazusız olur ise kâğıd ve ṭırs ve mektûb olana kırtâs dirler diyü iltizâm eylemiştir. Sâ'ir kütüb-i lûgâde kırtâs ile kâğıdı biribiri ile tefsîr idüp kesr-i ṭâ ve sükûn-ı râ ile "ṭırs" bir kerre bozulup tekrâr taḥrîr olunan şaḥîfedir diyü beyân eylemelerinden ṭırs âhârlu kâğıd olması münfehimidir. Fe'l-yete'emmel. (290a)

KÂĞID-I HİNDÎ: Devâ-yı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de medd-i kâf-ı 'Arabiyye ve tâ-i müşennât ile "kât-ı Hindî"den gâlat olup maḥrûrîne tebrîde ve ba'zı cerâhatlere isti'mâl olduğığı ferhenglerde meşhûr ammâ kütüb-i müfredât-ı tıbbiyye ve lûgât-ı 'Arabiyye'de aşlına vâşıl olamadık.

⁶⁰⁴ "Zararları izale eden kabuğu vardır. İçerisinde ikamet eden çekirdek vardır."

GÂVUR: Küfr ile muttaşif kimesne ma'nâsına meşhûrdur. Fârisî'de âteş-perest ma'nâsına veya Hindustân keferesinden bir kavmiñ ismi. Feth-i kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı vâv ile "gevr"den ğalağ olup 'Arabî'de medd-i kâf ve kesr-i fâ ile "kâfir" dirler. Egerçi lisân-ı derîde medd-i kâf-ı 'Arabiyye ve feth-i fâ ile "kâfer" zarâfet-i A'câm'dan kendü lisânları gibi isti'mâli be-ğâyet şâyi' dir. Lâkin kuḥḥ-ı Fârisî'si gevr lafzı olduğundan kaṭü'n-naẓar lisân-ı Türki'de isti'mâline aḳreb olduğına mebnî lafz-ı merḳûm iltizâm olundu.

İstitrâd: Küfr eger bâ ile ta'diye olunur ise îmânîñ zıddı olur. Ve eger bi-nefsihî ta'diye olunur ise şükrüñ zıddı olur. Lâkin muṭlağa küfr îmânîñ muḳâbil-i naḳîzi ve teḳâbül-i teẓâd ile zıddı olduğu ve îmân-ı resûl-i ekrem ve nebiyy-i muḥterem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem ḫazretlerine zarûrât-ı dîniyyeden cemî' vârid olanlara inanmağ olup ve zarûrât-ı dîniyye-i uşûliyye (290b) ilâ-âḫirihi âmentü billâh olduğu ve zarûrât-ı fûrû'iyeye erkân-ı ḫamse-i İslâm gibi dinde şübûtı zarûrî olmayan nesnelere olduğu ma'lûmdur. Ve küfr üç nev'dir. Evveli küfr-i inkârdır ki ḳalbi ile taşdıḳ ve lisânı ile iḳrâr eylememekdir. Şânîsi, küfr-i 'inâddır ki evvelîñ 'aksi ya'ni ḳalb ü lisân ile ḫaḳḳâniyyet-i İslâm'ı bilüp ve söyleyüp dîn-i Muḫammedî ile dinlenmemekdir. Şâlişi küfr-i nifâḳdır ki li-'illetin lisânıyla taşdıḳ idüp ḳalbi ile inkâr eylemekdir. Ve kâfir îmânı olmayaniñ ismi olduğu ma'lûmdur. Eger ḳalbi ile taşdıḳ eylemeyüp izḫâr-ı îmân ider ise münâfik ve eger ba'de'l-îmân yine küfre döner ise mürtedd ve eger şerîk-i Bâri te'âlâyâ ḳâ'il olur ise müşrik ve eger ba'zı edyân-ı sâbıḳa ve kütüb-i mensûḫa ile mütedeyyin olur ise kitâbî ve eger ḳidem-i 'âleme zâhib olup vuḳu'-yâfte ḫavâdişâtı daḫi dehre nisbet ider ise dehrî ve ḫâlîḳ-ı kevn ü meḳânı işbât itmez ise mu'aṭṭal dirler.

KEPÂZE: Ta'lîm için isti'mâl olunan kemân-ı nerm-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i kâf ve bâ-i 'Arabiyyeteyn ve dâl-ı mühmele ile "kebâde"den ğalağ olup 'Arabî'de kesr-i hâ ve sükûn-ı râ ve feth-i cîm ile "hirçe" dirler. Kebâde-i ma'rûfe mevcûde olmadığı ḫâlde diyârımızda (291a) dest-mâl vesâ'ir nesnelere ile ta'lîm ü ta'allüm müte'ârifdir. Ammâ diyâr-ı 'Acem'de feth-i kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı şîn ile veya yine feth-i kâf-ı merḳûme ve şîn ile "kencir" ve "keşencîr" ta'bîr eyledikleri nesne ile meşḳ iderler imiş. Şûreti şahş-ı ṭâlibiñ ḳaddinden dırâz başı delik veya çatal bir ağacı rezk idüp bir ip geçürürler imiş. Ve ḫabliñ ṭaraf-ı âḫirine bir seng pâre âviḫte idüp bir eli ile yay gibi ağacı tutup dest-i digeri ile çeker imiş. Bu şûretde hem ta'allüm ve hem çekiş artırmağa medârı olacağı âşikârdır.

KİBÂR: Bir kimesne ululuk ile muttaşıfdır irâdesi ile fülân zât kibâr âdemdir diyü kesr-i kâf ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de zamm-ı kâf ile "kübâr"dan ğalağ olup Fârisî'de feth-i şîn ve kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı râ ile "şegerf" dirler. Eger kesr-i kâf ile, fülân zât kibârdandır, ta'bîr olursa şahîḫ olacağı ma'lûmdur. Zîrâ kesr-i kâf ile kibâr bâb-ı ḫâmisden kesr-i kâf ve feth-i bâ ile kiber maşdarından müştâḳ olan kebîriñ cem'î olmağla şîḡa-i cem' vâḫide ıṭlâḳı ğalağ olacağı âşikârdır.

İstitrâd: Merkûm lafz-ı kiber bâb-ı hâmisden kâdrde büyüklüğe delâleti gibi bâb-ı râbî'den olur ise sinnde ya'ni yaşda büyüklüğe (291b) delâlet ider. Lâkin ba'zılar tefrîk idüp bâb-ı râbî'den zamm ile kübr sinnde ve bâb-ı hâmisden kesr ile kâdr ü menziletde müsta'meldir, dimişler. Ve zamm-ı kâf ve sükûn-ı bâ ile kübr nesebde aqvâ olan kimesneye ve mu'tlağa ziyâdelige dirler. Hâdîs-i şerîfde ⁶⁰⁵ الولاء للكبير buyurulmuşdur. Meşelâ bir âdem fevt olduğda oğlunu ve oğlunuñ oğlunu terk eylese velâ oğlı için olur dimekdir. Ve zamm-ı kâf ve tahfif ve medd-i bâ ile "kübbâr" kebîr gibi ululuk ile muttaşif olan kimesne ma'nâsına olup ve teşdîd-i bâ ile "kübbâr" mübâlağa ile kebîr olan kimesne ma'nâsınadır. Ve medd-i kâf ve kesr-i bâ ile kâbir kebîr ma'nâsına olmağla ⁶⁰⁶ توارثه كابرا عن كابر kelâmı bir kaç vech ile tevcih olunmuşdur. Kebîren-'an-kebîr ma'nâsı ma'lûm veya ⁶⁰⁷ بايعته يدا بيد kavlinde vuqû'ı gibi hâl vâkıf olmuş cümle olup aşlı ⁶⁰⁸ كابر منهم ورث عن كابر قبله taqdîrde iken cümleñiñ maħalinde olan naşbı cüz'-i evvelinde izhâr ve ol vech ile cümle-i hâliyye idüğü iş'âr olunmuş olmağla evveli naşb olunmuş ola veya esta'izubillâh ⁶⁰⁹ طبقا عن طبق kavli-i şerîfi bu'd-i tıbak ile tefsîr olunduğı gibi mef'ûl-i şânî olup ve ⁶¹⁰ ورثه كابر بعد كابر dimek ola ve bu 'ibâre cem' ü efrâd ve teşniye vü te'nîsde muhtelif olmadığı (292a) ma'lûmdur. Ve günâh-ı kebâ'ire tâ-i te'nîs izâfesiyle kebîre itlâkı mevşûfî i'tibârî iledir. Taqdîri معصية ⁶¹¹ كبرى veya ⁶¹² الفعلة الكبيرة dimek olur. Şağîre daħi bu taqdîrde oldığı âşikârdır. 'Ulemâ-yı a'lâm keşşerehumullâhu te'âlâ ilâ-âhîri'l-eyyâm hazerâtından ba'zılar cemîf ma'şiyete cenâb-ı şâri'a muhâlefete nazaran kebîre olur. Günâha nazaran lâzım degildir dimişler. Ve ba'zılar ⁶¹³ اتقوا السبع الموبقات hâdîs-i şerîfine nazaran yediye haşr ü kaşr eylemişlerdir. Mevbık fetħ-i mîm ve sükûn-ı vâv ve kesr-i bâ-i muvaħħade ile helâk olmak ve maħall-i helâk ma'nâlarına olup müvbıkât daħi zamm-ı mîm ve kesr-i bâ ile bâb-ı if'âlden mühlik ma'nâsına olan mevbıkıñ cem'î oldığı âşikârdır. Ve ħayrû'n-nâs ħazret-i 'Abdullâh bin 'Abbâs rağiyallâhu te'âlâ 'anhümâdan su'âl olunduğda, kebîre yedi yüz miqdârıdır, diyü cevâb buyurmuşlar. Tafşîli kütüb-i mufaşşalâtda muħarrerdir.

GEBERE: Ekşerî cânib-i Mısır'dan vürûd iden ma'rûf turşîniñ ismi. Kâf-ı Fârisiyye ve âhîrde hâ ile müsta'meldir. Fârisî'de fetħ-i kâf-ı 'Arabiyye ve bâ ile "keber"den gâlağ olup mu'arrebî bilâ-tağyîrin yine keberdir. Şey'-i muħarrer dikenlü ve dalları keşîr ve varaķı ince zeytûna şebîh bir nebâtıñ çiçeginiñ ğılâfidır. Güşâdından soñra

⁶⁰⁵ "Velayet büyüklerindir."

⁶⁰⁶ "Büyükten büyüğe tevarüs etti."

⁶⁰⁷ "Elden ele biat ettim."

⁶⁰⁸ "Onların büyüğü kendinden önceki büyükten veraset aldı."

⁶⁰⁹ "Tabakadan, tabakaya..." 84/İnşıkak-19

⁶¹⁰ "Büyükten sönra diğeri büyük varis oldu."

⁶¹¹ "Büyük günah"

⁶¹² "Büyük günah olan fiil."

⁶¹³ "Yedi helak edici şeyden sakının."

(292b) zehri beyâz ve vaşatında şa'ra müşâbih nesnesi olur. Ve semeri ki hıyâr-ı kibr dirler, bellûtdan atveldir. Münfetiḥ olduğda üzerinde ruḥûbet-i lezcesi mevcûd kırmızı ve sarı dâneler zuhûr ider. Ekşeri ḥarâb maḥallerde ve cibâl ü tilâlde nâbitdir.

KEBİSE: Rûznâme hisâbında dört senede ve meşhûrî üzere otuz üç sâlde vâkıf sene-i meşhûreniñ ismi. 'Arabî ve Fârisî müşterek olan fetḥ-i kâf ve kesr ve medd-i bâ ve fetḥ-i sîn ile "kebîse"den gâlaḥtır. Hisâb-ı rûznâmede eyyâm-ı sene-i Rûmiyye ve şemsiyyeyi ta'dîl için her dört senede bir gün şubatı ziyâde ya'ni yirmi tokuz 'add idüp şıçratdıḳları sâle dirler. Ve otuz üç senede vâkıf efsûs taşḫîhimiz zeylinde mufaşşalan beyân olunmuşdur. Fe'l-yurâci' ileyh.

KETHUDÂ: Şâhib-i ḥâne tarafından umûr-ı beyti idâre için ta'yîn olunan şahş-ı ma'rûfuñ ismini taḥrîf idüp kaḥya daḫi müsta'meldir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb ked-ḥudâdan gâlaḥ olup 'Arabî'de fetḥ-i 'ayn ve kesr ve medd-i râ ile "arîf" dirler. Lafz-ı muḥarrerîñ cüz'-i evveli fetḥ-i kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı dâl ile ked muḥlaḳa maḥall-i karar ve cüz'-i şânîsi zamm-ı ḥâ-i mu'ceme ve medd-i dâl ile "ḥudâ" şâhib ya'ni ıssı ma'nâlarına olmaḫla me'âl-i terkîb şâhib-i ḥâne dimek olur.

Şâhibü'd-dârdan (293a) kemâl-i istiḳlâl ile fetḳ u ratḳ-ı umûra ruḥşat ve şahş-ı me'mûrda daḫi ḡayret ve ḫamiyyet der-kâr ise hüve hüve olacaḫı âşikârdır. Ve kedḥüda ḫâtuna kedbânû ta'bîri ferhenglerde muḥarrerdir. Lâkin iştîlâḫ-ı münecciminde kedḥüdâ 'alâ-i'tikâdihim delîl-i 'ömr ve kedbânû delîl-i cismdir. Aḫadühümâ âḫersiz olmaz. Rûḫ ile cism gibidirler. Ve ked-bânûya lisân-ı Yunânî'de heylâc dirler, çeşme-i zindegânî ma'nâsına.

İstiḫrâd: Heylâc ve ked-ḥudâ necm-i maḫşûş olmayup 'inde'l-müneccimîn hisâb-ı ma'rûf ile ma'lûm olur. Ya'ni ḫîn-i vilâdetde mevlûduñ daḳîḳa ve şâniyesi ile vaḳt-i ḫulû'ına zâyîçe baş olunup nümû-dâr ile sukût-ı nuḫfe daḫi taḫkîḳ olundūḫdan soñra eger vilâdet nehârda zuhûr eylemiş ise evvelâ şemse nazar olunur. Ol şebîkeniñ ḥâne-i tâlî'inde veya 'aşirinde veya sâbî'inde veya ihdâ-'aşerinde veya tâsî'inde mevcûd ise şemse heylâc ta'bîr olunur. Eger âfitâb muḥarrer olan ḥânelerde mefkûd ise ḳamere diḳḳat olunur. Mâh-ı mürûr büyü-t-ı ḫamseden birinde taḫakküm eylemiş ise ḳamer heylâc olur. Bunuñ daḫi fıḳdânında bu maḫallerde vücûdî ile sehmü's-sa'âde heylâc olur. Ve muḥarrer olanlarıñ büyü-t-ı 'adîde-i merḳûmelerde (293b) in'idâmlarında derece-i ḫâlî' zuḫal ve mirrîḫ vesâ'ir nuḫûsetden 'add eyledikleri nücûm-ı şevâbıtdan ḫuluvvi der-kâr ise bi-zâtihi derece-i ḫâlî' heylâc olur. Eger vaḳt-i vilâdet leylî ise evvelen ḳamere ve ba'dehû şemse ve soñra vech-i muḥarrer üzere 'ale't-tertib diḳḳat olunur. Heylâci olmayan mevlûduñ 'ömri daḫi olmadığı 'inde'l-müneccimîn mücerrebâtındır. Heylâc vâkıf olduğu burcuñ derece ve daḳîḳa ve şâniyesine ḳanḳı kevkeb müstevlî ise ol necme ked-ḥudâ ta'bîr iderler. Ve müstevli-i şâhib-i beyt veya şâhib-i şeref veya şâhib-i müsellese veya şâhib-i ḫadd veya şâhib-i vech olan sitâreye itlâḳ iderler. Eger bir kevkeb muḥarrer olan beş ḫâl ile muttaşîf ü muttaşîl olur ise müstevli olacaḫı veya bir necm bir ḫâl ile ve diğeri iki ḫâl ile olsa ziyâdeniñ müstevlî olacaḫı âşikârdır.

Lâzım olan ziyâde-i hâldir. Şâhib-i beyt ve şâhib-i şeref olmak degildir. Meşelâ vaqt-i vilâdetde baş olunan zâyîçede beyt-i ‘aşir şevr burcunuñ bir derecesi olsa ve şems şevriñ beşinci derecesinde bulunsa âfitâb heylâc olacağı ma’lûm ve şevriñ şâhibi ve nehârda şâhib-i müşelleşesi ve şâhib-i haddi zühre ve şâhib-i şerîfi kamer ve şâhib-i vechi ‘utârid olmağla (294a) zühre üç hâl ile muttaşif olmasından müstevli ta’bîr iderler.

KİTRE: Kanâd ta’bîr olunan şevkiñ şamğ-ı ma’rûfunuñ ismi. ‘Arabî’de feth-i kâf ve kesr ve medd-i şâ-i müşelleşe ile “keşîrâ”dan ğalaţ olup Fârisî’de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık. Lâkin zebân-ı merķûmda feth-i tâ-i evvel ve sükûn-ı şânî ile “tetre” sumâķ varakına ıtlâķ olunmağla ‘Arabî’de sumâķu’d-debbâĝin ve Türkî’de debbâĝ tetresi dirler.

KETEN: Bir zırâf kıaddli sâķı ve varakı ince lâciverd çiçekli ma’rûf nebâtıñ sâķından daķķ ile hâşıl olan şey-i ma’rûfuñ ismi. ‘Arabî’de feth-i kâf ve teşdîd ve medd-i tâ ile “kettân”dan ğalaţ olup mu’accemi ancaķ taḥfif-i tâ ile “ketân”dır.

KİRÂS: Mîve-i laṭife-i meşhûreniñ ismi. Kütüb-i müfredât-ı tıbbiyyede iltizâm eylediklerine nazaran Süryânî’de feth-i kâf ve medd-i râ ve yâ ve kesr-i şâd ile “karâşiyâ” veya şad yerine sîn ile “karâsiyâ”dan ğalaţ olup “Mâlâyişü’ṭ-Ṭabîbe’l-Câhil” nâm kitâbda ‘Arabî’de feth-i hâ ve sükûn-ı bâ ile ḥabbü’l-mülûk ıtlâķ olunduĝı muḥarrerdir. Fârisî’de medd-i elif ve bâ ile âlû ve bâlû dirler. Evvel bahârda tenşîṭ-i şıbyân için envâ’ şem’-i ‘aselden mülevven nesnelere tertîb ve her biri bir şey’e temşîl ile ‘Alicigim Bâlûcigim diyü cem’iyyet-ĝâhlarda (294b) fûrûḥt eyledikleri nesnelere âlûcugum bâlûcugum’dan ğalaţ olmasını eşķâl-i ma’rûfeleriñ ibtidâ’en icâdı evâ’il-i devlet-i ‘aliyye-i ‘Oşmaniyye’de olmağla ol vaķt ‘ulemâsınıñ ‘alâ melei’n-nâs timşâl-i zî-rûḥı eṭfâle mel’abeye rızâ-dâde olmayacakları ve vaķt-i zuhûrı mevsim-i bahâra mevķûf olduĝı ĝüde-kâne dal başdı karâsiyâyı îmâ olacağı te’yîd ider.

KERÂHIYYET: Zıdd-ı rızâ ve irâde ya’ni bir nesneyi ķabîḥ görmek ma’nâsına teşdîd-i yâ ile isti’mâli şâyî’dır. ‘Arabî’de feth-i kâf ve taḥfif-i yâ ile “kerâhiyet”den ğalaţ olup Fârisî’de ism-i maşdar olarak kesr-i ĝayn ve sükûn-ı râ ile “ĝırş” dirler.

İstiṭrâd: Feth-i kâf ve sükûn-ı râ ile kerh şol meşakķatdır ki insân-ı ḥâricden nâ’il ola. Ya’ni bir nesneyi kerâh ile işlemek ve zamm-ı kâf ve sükûn-ı râ ile ol meşakķatdır ki insân zâtından nâ’il ola. Ve zamm ile seniñ nefsiñ ikrâh eylediĝi nesne ve feth ile ĝayrıñ ikrâh eylediĝi nesne ma’nâlarına olduĝını erbâb-ı luĝat fark u temyîz eylemişlerdir. Lâkin Ebû ‘Ubeyde’niñ Kisâ’î merḥûmdan rivâyeti mażmûm u meftûḥ beynehümânîñ farkı olmayup aḥadühümâ âherde luĝat olmak üzere dir. Ve muḥarrer olan kerâhiyyet aşlında zamm ile kûrhe mensûb olup elifi ihḍai’l-yâeynden ‘ivâzen gelmişdir. Bu taķdîrce ikisini (295a) cem’ câ’iz olmayacağı âşikârdır, diyü Külliyyât-ı Ebu’l-Bekâ’da mezkûrdur.

Lâkin lafz-ı merķûm bi-re’sihi fi’liniñ maşâdirinden idüĝi kütüb-i luĝâtda muşarraḥ olmağla ķavl-i mezkûr kelâm-ı vâhî olur. Ve kerih muḥaffef olur ise bi-

nefsihi bir mef'ûle te'addî ider. Eger müşedded olur ise iki mef'ûle te'addî ider. Kütüb-i fıkhiyyeye tevâggülü olanlara bu daği setîr olmaya ki İmâm Hülvânî 'aleyhi'r-rahme kerâhet-i tahrîmi hazret-i Şârî'îñ vâcib eylediği nesnelere terkde ve kerâhet-i tenzîhi mendûb olan nesnelere terkde olur buyurmuşlardır. Ve İmâm-ı Muhammed 'aleyhi'r-rahmetü'l-aḥad 'indlerinde bir şey ki aşlında hürmet olup 'umûm-ı belvâ için sâkıḫ olmuş ola tenzîhi olur. Eger şart-ı muharrer olmaz ise tahrîmi olur ve bir şey ki aşlında ibâhet olup lâkin zann-ı gâlib-i vücûd muharrer olur ise tahrîmi ve eger şart-ı muharrer mevcûd olmaz ise tenzîhi olur. Ve imâmeyn-i hümâmeyn Ebû Hânîfe ve Ebû Yusûf hazerâtı 'aleyhimü'r-rahme 'ind-i şerîflerinde eger bir nesnenin hakkında men' vârid olmuş ise ḥarâmdır. Ve eger bir şey ḥarâma akreb olur ise kerâhet-i tahrîmi ile mekrûh ve eger ḥelâle akreb olur ise kerâhet-i tenzîhi ile mekrûh olur. Ve imâm-ı Muhammed hazretlerinin 'âdet-i ḥasenelerindedir. Her ne maḥalde naşş-ı şerîf bulmuşlar ise (295b) ol mevzi'-i ḥall ve hürmet ile kaḫ buyurmuşlar. Ve her ne maḥaldeki naşş-ı şerîfe vâsıl olmamışlar.

Lâkin mevzi'-i hürmetde görmüşler ise yükrehü veyâḫûd "lem-yü'kelü" diyü kayd buyurmuşlardır. Eger mevzi'-i ḥalde görmüşler ise ba'zen ekl ve ba'zen "lâ-be'se bi-eklihi" beyân buyurmuşlardır. Ve hazret-i imâm-ı Muhammed'den cemî'-i kerâhet tahrîmi bu şürette rivâyet olunmuşdur. Ammâ delîl-i kaḫ'î ile müşbet olmayup delîl-i zâhir ile hürmeti şâbit olanlara iş'âren ḥarâm-ı mekrûh diyü işâret buyurmuşlardır.

GİRÂY: Hânân-ı Cengîziyye'niñ laḫab-ı meşhûrları Muhammed Girây diyü kesr-i kâf ile isti'mâlî şâyî'dir. Fârisî'de fetḫ-i kâf-ı 'Acemiyye ile "giray"dan gâlaḫ olup 'Arabî'de ism-i maḫşûşı olmadığı âşikârdır.

İstitrâd: İslâm pâdişâhlarına sultân ve Tatar pâdişâhlarına muharrer olan girây gibi ḥân daği itlâḫ olundığı 'alemiyyete naḫilde muzâfun-ileyhiñ taḫdîmi ile Tatar ḥân ta'bîrinden âşikârdır. Ve 'Acem pâdişâhlarına kisrâ ve İrân-zemîn pâdişâhlarına key ve Turân-zemîn ya'ni Türkistân pâdişâhlarına ḫâḫân ve Çin pâdişâhlarına faḫfûr ve Hind pâdişâhlarına rây ve Habeş pâdişâhlarına necâsî ve Yemen pâdişâhlarına tubba' dirler. Lâkin zamânımızda imâm itlâḫı ile'l-ân Yemen ḫâkimi olanların (296a) ceddî İmâm Ḥasan biñ târiḫine qarîb mescid imâmı iken galebe idüp refte refte cemî'-i iḫlîm-i Yemen'e müstevli olmuşdur. Binâberîn ta'bîr olunur. Ve 'Acem pâdişâhlarına şâh ve Efrenc pâdişâhlarına kral tesmiye olundığı gibi ve Mışır pâdişâhlarına Fir'avn ve Rûm pâdişâhlarına ḫayşer dirler. Vech-i tesmiye beş biñ beşyüz elli sâl-i hübûtisinde melik olan evvelü'l-ḫayâşıra Ağustus mâderi mürd olduğdan soñra baḫnı şaḫḫ olunup ihrâc olunmaḫla ḫayşer tesmiye olundığı tevâriḫde muharrerdir.

KERPETEN : Na'l-bend be ba'zı ehl-i ḫirefiñ isti'mâl eyledikleri âhenîn âlet ki ḫışâc daği dirler. 'Arabî ve Fârisî müşterek olan fetḫ-i kâf ve bâ ve sükûn-ı lâm ile "kelbetân"dan gâlaḫdır.

KİRPİ: Hâr-püşt ya'ni arkası dikenli hayvân-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de kesr-i kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı râ ve zamm-ı bâ-yı 'Acemiyye ile "kirpü"den ğalaţ olup 'Arabî'de zamm-ı kâf ve sükûn-ı nûn ile "künfed" dirler. Fâ'nıñ zammı ve fethi câ'iz olup dâl-ı mühmele ve mu'ceme ile isti'mâl olunan esâmîdendir.

KİREÇ: Aħcârı iħrâk ile i'mâl eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Kâf-ı 'Arabiyye ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr-i kâf-ı 'Acemiyye ile "gireç"den ğalaţ olup 'Arabî'de kuħħ-ı isim (296b) Fârisî'si kireciñ mu'arabi feth-i cîm ve teşdîd-i şâd ile "caşş"dir.

GİRDÂR: Şuğl ve 'amel ve kâr ve 'âdet üzere olan meşâlih ve umûr-ı zâtîyye-i nefsiyye ma'nâlarına delâleti cemî' ferhenglerde muħarrerdir. Lâkin ekber-i meşâhîr-i 'ulemâ-yı Rûm Kemalpaşazâde merhûm "Dağâyıkü'l-Hağâyık" nâm mü'elleflerinde lafz-ı merķûmda taşarruf-ı hâş buyurup kesr-i kâf-ı Fârisiyye ve sükûn-ı râ ile "gird" iñ ma'nâ-yı hağîkisi ya'ni mevzû'un-lehi müdevver ma'nâsına olup mecâzen cem' olmak ve eţrâf ya'ni çevre ma'nâlarına ve medd-i elif ile "âr-âverden"den ism-i fâ'il olmağla ma'nâ-yı terkiбіsi çevreye getürici demek olur. Ya'ni elde olmayan nesneyi yanına getürür ma'nâsına tevcîhleri ol mü'ellefden murâd-ı şerîfleri ancak "Baħrû'l-Ĝarâyib" şâhibi Ğalîmî'ye daħl ü ta'rîz olmağla kelime-i gird girdâr lafzından terħîm olunmuşdur, kavlini beyân için iltizâm buyurmuşlardır. Ferheng şâhibi Şu'ûri-i bî-şu'ûr gird-kâr kelimesini cümle luğat yazanlar kâf-ı 'Arabiyye ile kayd eylemişlerdir. Bu ma'nâya nice yerleşür i'tirâzına muħarrer olan ma'nâlar ma'lûm olduğdan soñra iltifât buyurulmaya.

GERDÂN: 'Unğ ya'ni boyun ma'nâsına elif ile müsta'meldir. Fârisî'de (297a) feth-i kâf-ı 'Acemiyye ve dâl ve sükûn-ı râ ile "gerden"den ğalaţ olup 'Arabî'de kesr-i cîm ile "cîd" dirler.

GERDEK: Ğalvethâne-i 'arûs ya'ni gelin için tertîb ü tezyîn olunan maħall-i ma'rûfuñ ismi. Feth-i kâf ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr-i kâf-ı 'Acemiyye ile "girdek"den ğalaţ olup 'Arabî'de feth-i hâ-i mühmele ve cîm ile "ħacle" dirler.

GİRDE: Ğubz-ı maħşûş ki ekşer kebâb altına vaz' olunur. Ma'rûf yufka etmeğîñ ismi. Kesr-i kâf-ı 'Arabiyye ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr-i kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı râ ve feth-i dâl ve âħirde hâ ile "girde"den ğalaţ olup 'Arabî'de feth-i râ ve kesr ve medd-i ğayn ile "rağîf" dirler.

Mevlânâ-yı müşârün-ileyh şabballâhu ni'âmehu 'aleyh Kemalpaşazâde merhûm bunda daħi taşarruf-ı hâş ile gird ânifen mezkûr olduğü üzere kesr-i kâf-ı Fârisiyye ile müdevver ma'nâsına mevzû' olmağla âħirinde olan hâ ma'nâ-yı 'âm-ı aşlıden ma'nâ-yı hâş-ı 'alemiyyete nağl için mevzû'dur buyurduğlarını "Ferheng-i Maħmûdî" ve "Burhân-ı Kâti'" te'yîd ider. Ammâ şâhib-i Ferheng-i Şu'ûri merhûm ğalaţ-ı sâbıkını te'yîden girdeyi ism-i hâş olarak kâf-ı 'Arabiyye-i meksûrede kayd eylemişdir. Buña daħi iltifât nâ-münâsib olduğü muħtâc-ı beyân degildir.

GERSEN: Ağacdan i'mâl olunan vi'â-i (297b) ma'rûf ki zamânımızda kofa dirler. İsmi Fârisî'de feth-i kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı râ ve medd-i sîn ile "gersân"dan gâlağ olup 'Arabî'de kesr-i kâf ve sükûn-ı hâ-i mühmele ile "kîhf" dirler.

GERGEDÂN: Câmusdan ekber ve tüyi siyâh ve kıvırcık ve boynuzı bir ve enfi üzerinde vâkıf şeker kellesine şebîh hınzîr şûretinde resimleri müşâhed hayvânîñ ismi. Fârisî'de feth-i kâfeyn-i 'Arabiyyeteyn ve dâl ve sükûn-ı râ ile "gergeden"den gâlağ olup 'Arabî'de şâhib-i Kâmûs Fîrûzâbâdî kavli üzere i'râb-ı merkûm lâkin dâl-i müşeddede ile "gerged"den efşah olup teşdîd-i nûn daği gâlağdır. Boynuzundan bir miqdârını ihrâk def-i mûziyât için mücerreb oldığı kütüb-i mu'teberâtda muharrerdir. Sâ'ir havâşınıñ bi-aşl oldığı rûh taşhîhimiz zeylinde beyân olunmuşdur. Fili boynuzuna aldığı ve gayrı hikâyeleri meşhûrdur. Tafşîlini irâde idenler İmâm Kemâlüddîn Demîrî'niñ "Hayâtü'l-Hayevân" nâm mü'ellefine mürâca'at buyursunlar.

KERKÛT: Akşâ-yı memâlik-i Anadolı'da belde-i ma'rûfeniñ ismi. Cebel-i müdevver ya'ni degirmi tâğ ma'nâsına Fârisî'de kesr-i kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı râ ile "girdguh"dan gâlağ oldığını Sipâhizâde Muhammed Çelebi "Evzahü'l-Mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-Büldân ve'l-Memâlik" nâm mü'ellefinde beyân eylemişdir. (298a) Şehr-i merkûmuñ tûl-ı beledî له فظ ve arzı له derece ve dağıkadır.

KİRMÂN: Bilâd-ı Fâris ve Sicistân ve Mekrân beynlerinde vâkıf belde-i ma'rûfeniñ ismi. Bânîsine nisbet kâ'idesine mebnî feth-i kâf-ı 'Arabiyye ile "Kerîmân"dan keşret-i isti'mâl ile taħfif olunmuşdur. Ba'de't-taħfif şâyi' oldığı üzere kesr-i kâf yine gâlağdan sâlim olmayacağı âşikârdır. Mevzi'-i merkûmuñ bânîsi Rüstem ecdâdından meşhûr Nerîmân'ın pezeri Kerîmân'dır.

KERVÂN: Kâfile ya'ni tevâbi' vü levâhıkı ile yola gidenleriñ ismi. Fârisî'de medd-i kâf-ı 'Arabiyye ile "kârbân"dan gâlağ olup mu'arrebî feth-i kâf ve sükûn-ı yâ ve zamm-ı râ ile "kayruvân"dır. Lafz-ı merkûm hazret-i mucâhid rağiyallâhu te'âlâ 'anhdan rivâyet olunan hadîş-i şerîfde daği vâkıf olmuşdur. Kâle resûlallâh şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem ⁶¹⁴ يغد والشيطان بقردانه الى السوق ya'ni şeytân-ı 'aleyhi'l-la'ne her şabâh kendü tevâbi'i ile bâzar yerine hâzır olur. Ehl-i sükûñ beher gün envâ'i desâyis-i iblisiyye ile müşterilerin iğfâl eylemeleri muğârin-i yevmiyyelerinden kesb eyledikleri hadîş-i şerîfden müstebândır.

KERRÛBÎ: Melek-i muğarreb ma'nâsına teşdîd-i râ ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i kâf ve zamm ve taħfif-i râ ile "kerubi"den gâlağ olup cem'i daği yine taħfif-i râ ile (298b) "kerûbiyûn" dur. Fârisî'de muğlağa melek ma'nâsına zamm-ı sîn ve râ ve vâv-ı ma'rûfe ile "sürüş" dirler.

KEREVİZ: Me'kûl u meşhûr sebzeniñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı kâf ve râ ve sükûn-ı fâ ile "kürüs"den gâlağ olup Fârisî'de ber i'râb-ı 'Arabî ve kâf-ı 'Arabiyye ile "kürüs" dirler.

⁶¹⁴ "Her sabah şeytan avanesi ile birlikte pazar yerine hazır olur."

KİREMİD: Tûrâbdan i'mâl ve tabh eyledikleri şey'-i meşhûruñ ismi. 'Arabî'de kesr-i kâf ve sükûn-ı râ ve kesr ve medd-i mîm ile "kırmîd"den gâlaţ olup Fârisî'de medd-i sîn ve âhirde ğayn-ı mu'ceme ile "sâĝ" dirler.

KİZİR: Köy kethudâsı ma'nâsına bilâd-ı Anaţolı'da isti'mâli be-ĝâyet şâyi'dir. Fârisî'de kesr-i kâf-ı 'Arabiyye ve zâ ve sükûn-ı yâ ile "kizîr"den gâlaţ olup 'Arabî'de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık.

KÖS: Eyyâm-ı sûr u sūrûr ve a'yâd ve hengâm-ı ħarb ü kıtâlde ħarbi mu'tâd nekkâre-i kebîre-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Arabiyye ve vâv-ı ma'rûfe ile "kûs"dan gâlaţ olup mu'arabi lafzen ve ma'nen muḥarrer gibidir.

KÜSBE: Simsimiñ şîr-revĝanı çıkdıkdan şoñra bâki 'uşâresi ya'ni kepegi ki ba'zı ħayvânâta yedirirler. 'Arabî'de yağlu nesnelere şıkdıkdâ bâki kalan 'umûmen süfli ma'nâsına zamm-ı kâf ve sükûn-ı sîn ile "küsb" ve Fârisî'de ħuşûsen simsim yağınıñ dürdüne fetḥ-i kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı zâ (299a) ile "kezbe" ıtlâk olunmaĝla ikisi daĝı aşıl olmaĝa mülâyimdir. Faḥte'r-eyyühümâ şî'te.

KİSRÂ: Egerçi gâlaţdan sâlim lâkin kuḥḥ-ı 'Arabî olmayup mu'arreb oldıĝını beyâna şebdîz-i qaleme irḥâ-yı 'inân olundu. Altı biñ yüz yirmi sâl-i hübütişinde pâdişâh olan mülûk-ı Sâsâniyân'dan Nûşirevân bin Kûbâd bin Pîrûz bin Yezdicerd bin Behrâm-ı Gûr bin Yezdicerd bin Behrâm bin Şâpur bin Behrâm bin Tûrsi bin Hürmüz bin Şâbûr bin Erdeşîr bin Bâbek bin Sâsân bin Behmen bin İsfendiyâr'ıñ nâm-ı meşhûrî. Kesr-i kâf ve fetḥ daĝı câ'izdir. Ve sükûn-ı sîn ve kaşr-ı râ ile "kisri" Fârisî'de vâsi'ilmülk ve zî-şevket olan her pâdişâha ıtlâk olan zamm-ı ḥâ-i mu'ceme ve sükûn-ı sîn ile ḥusreviñ mu'arabi oldıĝı Kâmûs'da vesâ'ir kütüb-i mu'arrebâtta muḥarrerdir. Lâkin ba'de't-ta'rîb kendü lisânları gibi beyne'l-A'câm i'râb-ı muḥarrer ile isti'mâli be-ĝâyet şâyi' olmuşdur.

İstiḥrâd: Ḥatmü'l-enbiyâ 'aleyhi's-şalat ve's-selâm ve't-taḥâyâ resûlümüz ḥazretleriniñ vilâdet-i bâ-sa'âdet-i hümayûnları re'îs-i aşḥâb-ı fil Ebrehe bine's-Şabbâhe'l-Eşrem vaq'ası ki 'inde'l-'Arab târiḥ zabt olunmuş idi. Ol sâl-i mübârek-fâlde vuḳû'ı müttefekun 'aleyhdir. Sâl-i muḥarrer târiḥ-i hübütişiniñ altı biñ yüz (299b) altmış üç senesidir ki mârrü'l-beyân şâh-ı Kisrâ'nıñ ibtidâ-yı mülkünden kırk üç sene dūr itmiş olup şâh-ı mesfûr daĝı altı biñ yüz altmış ḫoḫuz senesinde vefât itmekle vilâdet-i lâzımü't-tekrîm ve mûcibü's-sa'âdetleri şâh-ı 'Acem-i Kisrâ laḫab Nûşirevân'ıñ zamân-ı emâretine teşâdüfi âşikâr olur. Lâkin ekşer müverriḥîniñ ḥadîş-i şerîf diyü iltizâm eyledikleri ⁶¹⁵ ولدت في زمن الملك العادل kelâmı lâ-aşl oldıĝı iki vech ile müberhendir. Evvelen mufaşşalât-ı kütüb-i fiḫhiyyede muşarraḥdır ki 'âdil lafzı ekşer mülûk-ı İslâm'a bile ıtlâk olunmaz. Şürûḫ-ı imâmetiñ taşfili kütüb-i kelâmiyyede muḥarrerdir. Bu şûretde mezheb-i âherde Nûşirevân'a nice ta'bîr olunur. Şâniyen mevzû'ât-ı eḥâdiş cem' olan kütübüñ dîbâcelerinde beyân buyururlar ki bir kelâmıñ

⁶¹⁵ "Adil hükümdar zamanında doğdum."

Qur'ân-ı Kerîm'e veya ehadîs-i şerîfeye veya kavâ'id-i 'Arabîyye'ye muhâlefet ü muğâyereti der-kâr ise mevzû' olduğına şübhe olmaz. Kelâm-ı merķûm 'ulemâ-yı a'lâmîniñ ictihâdlarınıñ hilâfî olmağla mevzû' oldığı âşikâr olur.

KÛSÛF: Gün tutulmanıñ ism-i meşhûrudur. 'Arabî'de nesneniñ bir pâresi ma'nâsına delâlet iden kesr-i kâf ve sükûn-ı sîn ile "kisfe"niñ cem'i pâreler ma'nâsına (300a) yine kesr-i kâf ve fetḥ-i sîn ile "kisef"iñ cem'i ya'ni kisfe-i muharreriñ cemü'l-cem'i zâmmeteyn ile zebân-zed olan kûsûf olmağla ba'zı 'ulemânıñ zehâbı üzere on iki uşbu' farz u taķdîr olunan cirm-i şems ve kamerden bir miķdârı tutulduķda itlâķ olunur. Bu şüretde cümlesi münkesif olmuş âfitâba ta'biri ğalaṭ olur. Ve ḥusûf daḥi ḳavl-i mârrü'l-beyânıñ ḳâ'illeri iltizâmlarında yalnız kameret itlâķ olunmayup âfitâb ve mâh bütün tutulduğı vaķt ta'bîr olunur. Zîrâ zâmmeteyn ile ḥusuf bir mekân yer yarılıp yere batmağla mevzû' olmağla bu lafzdan me'ḥûzdur dirler. Lâkin ekşer 'ulemâ-yı a'lâm keşşerehumullâhu te'âlâ ilâ yevmi'l-ḳıyâm ḥazerâtı Qur'ân-ı Kerîm ve Furḳân-ı 'azîmde esta'izubillâh ⁶¹⁶ فاذا برق البصر وحسف القمر müsta'mel oldığı üzere kûsûfî şemse ve ḥusûfî kameret taḥşîş eylemişlerdir. Aḥseni daḥi ḳavl-i aḥîrdir.

İstîtrâd: 'İnde'l-felâsife ve'l-muḥâsebîn kûsûf zemînden âfitâba nazar iden şahş ile şems miyânında cirm-i kameriñ vuķû'ı ve ḥaylûletidir. Ve bu ḥâl şems ve kameriñ seyr ü hareketleri ḥisâbı ile ekşer evķâtdedir. Lâkin ba'zısı taḥte'l-arz olmağla görünmez. Her ne vaķt ki re's ü zeneb 'uḳdelerinde daḳıķa ve derece-i vâḥide üzere ictima' (300b) ideler. Elbette kûsûf vâķi' olur dirler. Ve ḥusûf علي ⁶¹⁷ اعتقادهم نور القمر مستفاد من الشمس olmağla yine ḥisâb-ı merķûm ile her ne vaķt şems 'uḳdeteyn-i merķûmeteynden birinde ve kamer daḳıķa ve derecesi ile 'uḳde-i diğerde muḳâbilinde bulunup küre-i arz daḥi beynehümâyâ ḥâ'il olmağla ḳav'-ı kameri maḥv eylesesinden olur diyüp kûsûfî ğuyiyâ esta'izubillâh ⁶¹⁸ وجمع الشمس والقمر âyet-i kerîmesiyle işbât ve ḥusûfî daḥi edille-i sâ'ire ityânı ile kûsûfa ḳıyâs iderler. Ma' hazâ ekşer müfessirîn-i kirâm âyet-i kerîmede vâķi' şems ile kamer rûḥuñ 'âlem-i âḥirete zehâbından kinâyedir, diyü iltizâm buyurmuşlardır. Ya'ni 'âlem-i âḥiretde cemî' muğayyebât ve 'âmme-i mübhemât güneş gibi zâḥir ü 'ayân olur. Ve rûḥ daḥi nûr-ı ma'ârifî 'âlem-i âḥiretten ḳabûl eylesesini kameriñ nûrı şemsden ḳabûlüne teşbîḥ olunmuşdur. Bu tevcîḥ-i vecîḥ ile felâsife ve melâḥideniñ zanları sâķiṭ olur. Zîrâ itîķâd-ı ehl-i sünnetde kûsûf u ḥusûf fâ'il-i muḥtâr celle celâluḥü ḥazretleriniñ fi'li ve eşer-i irâde-i ḳadîme-i lem-yezeliyyesidir. Ḥatta hicret-i şâḥib-i şerî'at 'aleyhi efdâlü't-taḥiyye efendimiz ḥazretleriniñ onuncı sâlinde kûsûf vâķi' oldığı âvânda veled-i emcedleri ḥazret-i İbrâḥim cenâbları irtihâl-i dâr-ı beķâ (301a) buyurmaları ile ol vaķtiñ müneccimânı mevt-i ḥazret-i müşârün ileyi aḥķâm-ı kûsûfa nisbetleri

⁶¹⁶ "Gözün kamaştığı, ayın tutulduğu zaman" 75/Kıyame 7-8

⁶¹⁷ Onların inançlarına göre ay ışığını güneşten almaktadır.

⁶¹⁸ "Güneş ve ay bir araya getirildiği zaman" 75/Kıyame 9

ان الشمس والقمر آيتان من آيات الله لا ينكسفان لموت احد ولا
 mesmû'-i hümâyunları olduğda sa'âdet ile ولا
 619 حيوته buyurdukları meşhûrdur. Lâkin İmâm-ı Hümâm Gerderî 'aleyhi'r-raḥmetü'l-
 Bâri şems ve kameriñ hareket ü seyr ve vaqt-i mu'ayyende küsûf u ḥusûfları taqđîr-i
 ezeliyye-i kâdir-i ra'uf ile olduğını iltizâmda ḥaṭa olmadığını beyân buyurmuşlardır.
 Ve maẓhar-ı feyz-i lâ-yezâlî ḥazret-i İmâm-ı Ğazâlî "Tehâfüt-i Felâsife" nâm
 mü'elleslerinde daḥi ziyâde tevsî' ve ruḥşat buyurmaları ile 'ibâreleri
 bi-'aynihi naql olundu.

فان هذه الامور تقوم عليها براهين هندسية وحسابية لا تبقى معاها ريبه فمن يطلع عليها ويحقق ادلتها ويخبر بسببها عن وقت الكسوفين
 وقدرهما ومدة بقائهما الى الانجلاء اذا قيل له ان هذا على اختلاف الشرع لم يريب فيه و اما يريب في الشرع ممن ينصره لا بطريقة اكثر
 من ضرره ممن يطعن فيه بطريقة وهو كما قيل عدو عاقل خير من صديق جاهل وليس في الشرع ما يناقض ما قالوه ولو كان لكان تأويله
 اهون من مكابرة فافهم جدا 620

KESE: Derûnuna derâhîm ü denânîr vaz' olunan şey-i ma'rûfuñ ismi. Feth-i kâf veya
 (301b) kesr ve ihfâ-yı yâ ile müsta'meldir. Fârisi'de kesr ve medd-i kâf-ı 'Arabiyye
 ile "kîse"den ğalaṭ olup 'Arabî'de yine kesr ve medd-i kâf ile "kîs" dirler. İsm-i
 merkûmı Türkî'ye ba'de'n-naql eşyâ vaz' olunan ekşer nesnelere ıtlâkı ma'lûmdur.

KA'BÜ'L-AḤBÂR: Aḥbâr-ı 'adîde ve қаşaş-ı nâ-şinîde rivâyet olunan ecille-i
 tâbi'inden Ebâ İshâk Ka'b bin Mâni' ḥazretleriniñ şöhretleri ḥâ-i mu'ceme ile olup
 'Arabî'de feth-i ḥâ-i mühmele ve sükûn-ı bâ ile "Ka'bi'l-Ḥabr"dan ğalaṭdır. Zîrâ
 şâḥib-i Kâmûs taḥrîrimiz üzere feth ile zabt idüp 621 dimişdir.
 Ve ba'zı 'ulemâ Ḥazret-i Ka'b'ı e'imme-i şikât elbette ḥabr ile tavşîf iderler. Lâkin
 ekşer maḥalde rûvye'an Ka'bi'l-aḥbâr gördük buyurmuşlardır.

Ḥâ-i mu'acceme ile şüyû'ı aḥbâr-ı keşîre rivâyet olundığından neş'et eylemesi
 muḥtâc-ı tafşîl degildir. Ḥazret-i müşârün-ileyh esbağallâhu ni'âmahu 'aleyh Şan'a-ı
 Yemen cânib-i ğarbında belde-i ma'rûfe-i Ḥimyer'den veya ebû kabîle olan Ḥimyer
 bin Sebâ'a mensûb kabîle-i kebîre-i benî-Ḥimyer'den âl-i zî-ru'ayndan Yahudiyyü'l-
 millet olup Yemen'e teşrîflerinde yümn-i tevfiḳ-i subḥânî İslâm'ı kabûl ba'dehû
 zamân-ı 'adâlet-'unvân-ı ḥazret-i 'Ömer rağiye 'anhü rabbühü'l-ekberde (302a)
 Medîne-i münevvereğe vuşûl ba'dehû şâm-ı cennet-meşâma nuḳûl buyurup ba'de
 zamânin belde-i Ḥumş'a teşrîf ve nüzûl buyurup aḥbâr-ı nâ-şinîde ifâdesine meşğûl

619 "Güneş ve ay Allah'ın ayetlerinden ikisidir. Onlar birinin ölümü yada doğumu için tutulmazlar."

620 "Bu konular üzerine kendisinde herhangi bir şüphe bırakmayan kesin hendesi ve hisabi deliller vardır. Kim buna muttali olur ve delillerini inceler ve her iki tutulmanın miktarı ve açılıncaya kadar geçen süreden haberdar olur da sonra da kendisine bunun şer'e aykırı olduğu söylenirse, o tutulmalar ile bilgiden şüphe etmez ancak dinden şüphe eder. Dinin kendi yöntemi ile dine yardım edenden gördüğü zarar dine ta'n yoluyla verdiği zarardan daha büyüktür. Bu durum şu söze uymaktadır. Akıllı düşman cahil arkadaştan daha hayırlıdır. Aslında dinde onların çelişki gördüğü şey yoktur. Olsa bile bunun te'vili onların kibrinden daha ehvendir. Bunu iyice anla."

621 "Ka'bu'l-habr", kesralı da okunur, "el-aḥbâr" lafzını kullanmayın.

iken târih-i hicriyyeniñ otuz üç sâlinde irtihâl-i dâr-ı beka idüp belde-i Hums'da müterâşşid-ı fâtiha ve du'âdırlar.

İstitrâd: Hibr kesr-i hâ ve sükûn-ı bâ ile midâd ma'nâsına olduğu gibi 'âlim ma'nâsına daği delâlet ider. Feth ile itlâk olunduği gibi ve Ebu'l-Leyş ve İbnü's-Sekît kavillerine feth ve kesr ile hebir ehl-i kitâb olan 'âlim-i müslim ve zimmîye itlâk olunur. Ve ehl-i ma'ânî hibr şol 'âlime dirler ki kelâmı taħbîr ve hüsni beyân ile taħsîn eyler diyü ta'rîf idüp aħbâr evlâd-ı Harûn 'aleyhisselâmdan Yehûd 'ulemâsına huşûşiyetini iltizâm eylemişlerdir. Bir rivâyetde ħazret-i Ka'b aħbâr ile tavşif olunması vech-i muħarrerden me'hûzdur. Ve rivâyet-i diğerde aħbâr midâd ma'nâsına ħibriñ cem'î olmağla tavşif-i merķûm keşîrû'l-midâd demek kitâbı çok 'âlim dimeden kinâyedir, diyü beyânları muħarrer olduğu üzere kavli-i eşaħħ ka'bü'l-ħibre muğâyir olur. Fe'l-yete'emmell.

KİFÂF: Kût olacağ miķdârı rızķ ya'ni kût-ı lâ-yemût olup ħayrdan ħaleb eylemeden muğni olan me'kûl u meşrûb (302b) ma'nâsına kesr-i kâf ile isti'mâli şayi'dir. 'Arabî'de feth-i kâf ile "kefâf"dan ħalať olup Fârisî'de zamm ve medd-i râ âħirde yâ-yı vaħdet ile "rûzî" dirler. ħatta mazħar-ı feyz-i cenâb-ı feyyâz ħazret-i ħadı İyaz "Şifâ-yı Şerîf" de faşl⁶²² و اما زهدہ şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem diyü beyân eylediği eħâdişîñ evvelinde muħarrer⁶²³ آل محمد كفافا ħadîş-i şerîfde vâķi' kefâf dađi muħarrer olduğu şûretde feth-i kâf ileidir.

GÖL: Şu irkilüp ħalmış maħall-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Acemiyye ve vâv-ı ma'rûfe ile "gûl"den ħalať olup 'Arabî'de feth-i nûn ve sükûn-ı hâ ve âħirde yâ ile "nehy" dirler. Kesr-i nûn ile ehl-i necd luğatidir.

KİL: Ekşer arâzide mevcûd ma'rûf yađlu çamuruñ ismi. Kâf-ı 'Arabiyye ile müsta'meldir. Fârisî'de muťlaħa çamur ma'nâsına kesr-i kâf-ı Fârisiyye ile "gil"den ħalať olup 'Arabî'de kesr ve medd-i tâ ile "ťin-i Rûmî" dirler. Fârisî'de ism-i ħaşı feth-i sîn ve sükûn-ı râ ile "ser-şûy"dur. Ŧin-i merķûm ecvedî ħırîm aťasında Kefe nâħiyesinde zuhûruna mebnî 'Arabî'de isti'mâli gibi nisbet ile diyârimizde Kefe kili dirler. Eczâdan ma'rûf kil-i Ermenî dađi ermene nisbet olmađla (303a) kâfı yine Fârisî olduğu mestûr olmaya.

GÜLLÂC: Yumurťa aķı ve nişâdan ħabħ eyledikleri şey'-i meşhûruñ ismi. Teşdîd-i lâm ile müsta'meldir. Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Acemiyye ve feth-i lâm ve taħfif ile "gûlâc"dan ħalať olup sükûn-ı vâv ile "guvlâc" dađi dirler. 'Arabî'de ism-i maħşûşundan çâşni alamadıķ.

KÜLĦAN: ħamâm vesâ'ir maħallerde âteş yađdıķları ħâne-i ma'rûfeniñ ismi. Kâf-ı 'Arabiyye ile müsta'meldir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb zamm-ı kâf-ı 'Acemiyye ile "gûl-ħan"dan ħalať olup 'Arabî'de feth-i hemze ve teşdîd ve zamm-ı tâ ile "ettûn"

⁶²² "Peygamber Efendimiz'in(sav) Zühdü."

⁶²³ "Allahım, Muhammed (sav) ailesinin rızķını yetecek kadar ver."

dirler. Setîr olmaya ki külhaniñ aşlı han-küldür ki feth-i hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı nûn ile han hâne ve zamm-ı kâf-ı Fârisiyye ve sükûn-ı lâm ile “kül” aḥker ya'ni âteş qorı ma'nâsına olmağla ma'nâ-yı terkibîsi âteş qorı maḥalli demek olur. Ma'nâ-yı 'alemiyyete naḳilde muzâfun-ileyhiñ taḳdîmi ile külhan olmuşdur.

GÜLÛSTÂN: Gülşen ya'ni güllük ma'nâsına zamm-ı lâm ile müsta'mel olup Gülistan Kitâbı be-ğâyet zebân-zeddir. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb sükûn-ı lâm ile “gül-sitân”dan ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i râ ve sükûn-ı vâv ile “ravza” dirler. Cüz'-i evveli zamm-ı kâf-ı Fârisiyye (303b) ve sükûn-ı lâm ile “gül” 'umûmen çiçek ma'nâsına ve ḥuşûşen gül-i meşhûr ma'nâsına ve cüz'-i şânîsi kesr-i sîn ve medd-i tâ ile sitân edât-ı keşret olmağla güli çok maḥall demek olur. Ve terkîb-i mezcî ile ya'ni zamm-ı kâf ve kesr-i lâm ve sükûn-ı sîn ile gülistân daḥi şaḥîḥ olup mevârid-i isti'mâlâtda vezn ve secî'e tab'iyet olunur.

KELEBEK: Üzerine iplik şardıqları şey'-i ma'rûfuñ ismi. Feth-i kâf-ı 'Arabiyye ile “kelâbe”den ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i vâv ve kesr ve medd-i şîn ile “veşî'a” dirler.

KİLİT: Demürden vesâ'ir nesnelerden i'mâl olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de kesr-i hemze ve sükûn-ı kâf ile 'umûmen ıḳlîd ve ḥuşûşen ağâcdan olana feth-i kâf-ı 'Arabiyye ve lâm ve sükûn-ı nûn ile “kelend” tesmiye olunup ve anaḥtara daḥi kesr-i kâf-ı 'Arabiyye ile kilid ıtlâḳ olunmağla ya aşılılarından taḥrîf veya anaḥtariñ isminden naḳl olunmuş ola. 'Arabî'de ıḳlîde zammeteyn ile ḳuful ve anaḥtara kesr-i mîm ve sükûn-ı fâ ile “miftâḥ” ıtlâḳı ma'rûfdur. Şâḥib-i ferheng Şu'ûri merḥûm ism-i ḥakîm veya ism-i kitâb olan İḳlîd'i zamm-ı hemze ile zabṭ ü ḳaydıdan soñra İḳlîdüsül-ḥikmet diyü bir ḥakîm veya bir kitab ismidir. Kesr-i hemze ile (304a) muḥarrer “ıḳlîd”den me'hûz ḥikmet kilidi demek olur beyânı te'lifiniñ kibrine nazaran 'adem-i ihâṭaya ḥaml olunur.

KEM: Feth-i kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı mîm ile şâyî' oldığı üzere az ma'nâsına isti'mâli mücâzıdır. 'Arabî'de ma'nâ-yı merḳûma delâlet iden feth-i kâf ile “ḳalîl” oldığı meşhûrdur. Fârisî'de kem-i muḥarreriñ aşıl medlûli ibtidâdan eksik olan nesne olup muḳâbili ya'ni ibtidâdan ziyâde olana kesr-i bâ-i muvaḥḥade ve sükûn-ı yâ ile “bîş” dirler. Ḥatta artık ve eksik ma'nâsına bîş ü kem meşhûrdur. 'Arabî'de ibtidâdan noḳşan olana feth-i vâv ve sükûn-ı kâf ile “veks” ve ibtidâdan ziyâde olana feth-i kâf ve sükûn-ı vâv ile “kevr” dirler. Ammâ soñradan giderek nâḳış olana 'Arabî'de feth-i hâ ve sükûn-ı vâv ile ḥavr didikleri ed'iyye-i me'sûreden ⁶²⁴ نعوذ بالله من الحور بعد الكور ḳaṭı zâhirdir. Ve giderek soñradan artmağla kesr-i hemze ve sükûn-ı zâ ile izdiyâd dirler. Fârisî'de soñradan artmağla feth-i hemze ve sükûn-ı fâ ile efzûn ve eksilmek ile nâḳış olana medd-i kâf-ı 'Arabiyye ile kâst dirler.

⁶²⁴ “Başta çok olup da sonradan azalan şeyden Allah'a sığınırız.”

GEM: Atların ağzına urdukları oyanın ismi. Fârisî'de ligâmın muhaffefi medd-i kâf-ı 'Acemiyye ile "gâm"dan ğalaṭ olup ligâm-ı merḳûmuñ mu'arrebî kesr-i lâm ile "licâm"dır.

KEMÂN-GÜREH: Tüfeng şûretinde ucunda yay rabṭ olunup çile maḥalli meşḳûk türâbdan maşnû' ḥabbe ve kendüye maḥşûş ḳaşîr tîr remy olunan âlet-i kâdime-i metrûkeniñ ismi. Fârisî'de feth-i kâf-ı 'Arabiyye ve medd-i mîm ve sükûn-ı nûn ve hâ ve zamm-ı kâf-ı Fârisiyye ile "kemân-gühre"den ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i kâf ve izâfet ile "ḳavsü'l-celâhik" dirler.

KEMḤÂ: Nesc-i maḥşûş ile toḳunmuş ḳumâş-ı ma'rûfuñ ismi. Egerçi ğalaṭdan sâlim lâkin ba'zı mütefaẓzılân-ı zamâneniñ şahîhi kemḥâbdır, diyü iddi'â-yı ğayr-ı şahîhlerini taşḥihe ḥâmereftâr eyledi. Hüseyin bin Halef-i Tebrîzî luğât-ı Şahîhatî'l-Ma'ânî-i Fârisiyyeyi müstemil Ḳâmûsü'l-'Acem olan "Burhân-ı Ḳâtî" nâm mü'ellefinde kesr-i kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı mîm ve medd-i ḥâ-i mu'ceme ile kemḥâ kemḥâbiñ muhaffefi olup ikisini daḥî ḳumâş-ı merḳûma itlâkını ḳayd ü beyân eylemişdir. Ğalaṭ olsa müsta'mel oldığı şûretde feth-i kâfda olur. Emti'a-i Efrenciyye'den olmaĝla 'Arabî'de yerâ'aya bir ṭarza libâs iksâ' idemedik.

KÖMÜR: İḳâd-ı nâr için i'mâl olunan şey'-i meşḥûruñ ismi. Çaĝatâyî'de işbâ'-ı kesr için yâ ile "kimûr"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i fâ ile "faḥm" ve Fârisî'de kesr-i nûn ve medd-i kâf-ı 'Acemiyye ile "niĝâl" dirler.

KİMYON: Râziyâne ve ḥabbetü's-sevdâ' (305a) nebât ve toḥumlarına şebîh şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de feth-i kâf ve teşdid ve zamm-ı mîm ile "kemmûn"dan ğalaṭ olup Fârisî'de kesr ve medd-i zâ ile "zîre" dirler. Kemmûn-ı muḥarrer Yunânî'de medd-i ḥâ-i mu'ceme ile "ḥâmmûn"dan ta'rîb olundığı kütüb-i müfredât-ı tıbbiyyede görülmüşdür.

GENC: Defîne ve ḥazîne ma'nâsına kâf-ı 'Arabiyye ile genc-i şâyegân ve genc-i bâdâver ta'bîri şâyî'dir. Fârisî'de feth-i kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı nûn ile "genc"den ğalaṭ olup 'Arabî'de i'râb-ı muḥarrer ile "kenz" dirler. Ḥadîş-i şerîfde كل مال لا يؤدي زكوة⁶²⁵ vürûduna mebnî ekşer 'ulemâ kenzi zâhir ve medfûn zekâtı edâ olunmayan mal ile tefsîr idüp ḥilâfî ya'ni zekâtı edâ olunan medfûn ve zâhir mala kenz itlâk olunmaz, diyü iltizâm buyurmuşlar. Ammâ ba'zılar zekâtı edâ olunsun olunmasun ve medfûn u zâhir dört biñ dirhemi tecâvüz iden mala kenz ve mâ-dûnuna nafaḳa taḥşîşini beyân eylemişlerdir.

İstiṭrâd: Genc-i şâyegân mülûk-ı Sâsâniyân'dan altı bin yüz seksen iki sâl-i hübûtişinde melik olup Ḥalvân'da meşḥûr Ḳaşr-ı Şîrin'i binâ idüp nâmına "Hüsrev ü Şîrin" nâm kitâb telîf olunan Hüsrev-i Pervîz bin Hürmüz ibn-i mârû't-terceme Nûşirevân laḳab Kisrâ nâm şâh-ı 'Acem'in (305b) ḥazâ'in-i 'âliyesinden biriniñ ismi olduğu ve genc-i merḳûm zamân-ı şâhî-i Hüsrev-i Pervîz'de 'âm-ı re'âyâdan bir şahş

⁶²⁵ "Zekati verilmeyen mal kenz (hazine) dir."

filâhat-ı arz ider iken zühûr eylediği ma'rûfdur. Lâkin aşlında ihtilâf olunmağla beyâna mübâderet olundu. Erbâb-ı luğat beyânları üzere medd-i şîn ve sükûn-ı yâ ve feth-i kâf-ı Fârisiyye ile “şâyegân” ziyâde ma'nâsına olmağla gence izâfet ile çok hazîne demek olur. Ammâ merhûm Kemalpaşazâde hazretleriniñ tahkîkleri üzere şây 'avâm-ı nâs ma'nâsına olup kâf ve nûn edât-ı nisbetden oldukları dût taşhîhimiz zeylinde muharrerdir. Binâen-'aleyh bulan kimesneye nisbet olunmuşdur. Ya'ni çiftçi hazînesi demek olur. Ve mesfûr şâh Hüsrev-i Pervîz'in hazâ'in-i semâniyesiniñ evveli genc-i 'arûs ve şânisi genc-i bâd-âverd ve şâd-âverd daği dirler. Şâlişi genc-i dîbe-i Hüsrevî râbi'i genc-i Efrâsiyâb hâmisi genc-i sühte sâdisi genc-i hadrâ sâbi'i genc-i bâr-geh ve genc-i gâv daği dirler. Şâmini muharrer olan genc-i şâyegândır. Cümlesiniñ yegân yegân dûr u dırâz vech-i tesmiyesi olmağla tayy olundu.

Mervîdir ki Hüsrev-i Pervîz beş nâdire-i devrân ve nâ-şinîde-i âzân nesneye mâlik olmuş ki selef ü halefden bir pâdişâha müyesser olmamış. (306a) Evveli merkûm genc-i bâd-âverddir ki Hüsrev Şâh milk-i kayşer-i Rûm'a kaçd-ı 'azîmetinde kayşer havf idüp ecdâdından müntakîl mâ-lâ-'aynü'n re'et ve lâ-uzünü'n sem'iat eşyâ-i nefise ve mâ-lâ-nihâye mâl ile bir sefîne tahmîl ve bir cezîrede hıfz olunmağ için irsâlinde ⁶²⁶ لا تشتهي السفن mışdâkı keştî muhâlîf-i hevâ ile toğrı memleket-i Hüsrev'e vâsıl olup bu şûret ile mâlik olmuş. Şânisi dest-i efşârdır. Ya'ni hükemânîñ tertîb ü îcâdı bir top altını bir şûretde nerm ü mülâyim eylemişler ki lâden gibi destinde oynayup murâd eylediği şekle kor imiş. Şey-i merkûma dest-i hoş daği dirler. Şâlişi 'âc ya'ni fildişinden bir pençeye mâlik imiş ki bir dâhiye zühûrundan muqaddem ve bilâd-ı sâ'irede bir hâdise-i kerîhe vuqû'unda ol pençe dirhem olup pîç ü tâb ve 'aksi ya'ni müferrihât vücûdunda münbasîf olup hareket ider imiş. Râbi'i bir piyâleye ya'ni bir kâseye mâlik imiş ki bir def'a imlâ olunduğda her ne kadar nûş ve isti'mâl olunsa bir kaatre noşşân olmaz imiş. Hâmisi bir Bârbed yani hânendeye mâlik imiş ki üç yüz altmış nevâ ya'ni maqâm ve âgâze ve şu'be ve terkîb îcâd ü ihtirâ'ından mâ'adâ (306b) hüsn-i sadâsı insanı degil vuhûş u tûyûrı bî-hûş ider imiş.

Menkabe: Defîne ve genc kışşaları kirâren mesmû' olmuşdur. Rey şehrinde Zehmen nâm hâneniñ mâliki fakîrül-hâl kimesne vâkı'âsında Dımışkû'ş-Şâm'da bir 'azîm defîne gördüğü anda seyâhati ihtiyâr idüp ba'de қаti'l-merâhil Şâm'a vâsıl olur. ⁶²⁷ الغريب كالاعمى ولو كان بصيرا mışdâkı ser-geşte vü hayrân bâzâr-ı şehri geşt ü güzâr ider iken ehl-i beldeden bir âdeme rast geldikde: “Dervîş ne ararsın?” su'âlinde: “Rü'yâmda Şâm'da bir defîne gördüm. Anı teftîş iderim.” diyü cevâb virir. “Mağali ma'lûmun mıdır?” didikde: “Lâ” ile cevâb-dâd olduğda şahş-ı Şâmi'dir ki: “Behey mecnûn dervîş! Ben kırk senedir vaq'amda kirâren müşâhede eyledim. Şehr-i Rey'de Zehmen nâm hâneniñ fülân ve fülân mağallinde şu şûretde bu şekilde bir defîne görmüş iken adğâş-ı ahlâma haml ile muqayyed olmadım.” didikde dervîş ta'bîr-i

⁶²⁶ “Rüzgarlar gemilerin istemediği yönde eser”.

⁶²⁷ “Garip görüyor olsa bile kör gibidir.”

menâmını fehm idüp der-ân-sâ'at 'avdet ve hânesine vuşûlde tıbķ-ı takrîr-i Şâm'ı define-i 'azîmeye vâşıl ve nâ'il olmuş. El-'uhdetü 'ale'r-râvî ve inne vecede pâdişâhândan ğayrı ekşer-i nâsa ğarc ü şarfı bulmasından (307a) eş'ab olduĝı kazâyâyı müsellemedendir.

KÛP: Tûrâbdan i'mâl olunan şaĝîr ü kebîr ve ğulpsuz şey'-i ma'rûfuñ ismi. İhîfâ-yı vâv ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm ve medd-i kâf ile "kûb"dan ğalať olup Fârisî'de zamm-ı hâ-i mu'ceme ile "ĥum" dirler. Ferheng-i Şu'ûrî'de izhâr-ı vâv ile kûpüñ muĥarrer olması şihĥatine delâlet eylemediginden mâ'adâ sâ'ir ferhenglerde 'adem-i vücûduna mebnî kûp-i merķûmuñ müvelled olduĝı âşikârdır.

KÖPRÛ: Üzerinden mürûr u 'ubûr için 'ale'l-mâ' binâ olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. Çaĝatâyî'de terk-i kâf ile "köprük"den ğalať olup 'Arabî'de kesr-i cîm ve sükûn-ı sîn veya feth-i cîm ile "cîsr" ve Fârisî'de zamm-ı bâ-yı 'Acemiyye ve sükûn-ı lâm ile "pûl" dirler.

GÖÇ: Bir maĥalden âĥer mekâna naķl ma'nâsına göçmek ve göç itmek daĝı ta'bîr olunup kâf-ı Fârisiyye ile şâyî'dir. Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Arabîyye ve vâv-ı ma'rûfe ile "kûc"dan ğalať olup 'Arabî'de feth-i râ ve kesr ve medd-i hâ-i mühmele ile "raĥîl" dirler.

KUÇÛK: Kihter ya'ni kici ma'nâsına zamm-ı cîm ile müsta'meldir. Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Arabîyye ve feth-i cîm-i 'Acemiyye âĥirde yine kâf-ı merķûm ile "kuçek"den ğalať olup 'Arabî'de feth-i şâd (307b) ve kesr ve medd-i ğayn ile "şaĝîr" dirler. Aşlı üzere zebân-zed ancak Ĥacı Bektâş köçeĝi ile deve göcûĝi olduĝı ma'lûm olup sâ'iri daĝı bunlara kıyâs oluna.

İstiţrâd: Şaĝîr ve küçük ma'lûm olduĝda muķâbilleri ulu ya'ni büyük ma'nâsına 'Arabî'de i'râbı zıddı gibi kebîr ve Fârisî'de zamm-ı bâ ve sükûn-ı zâ ve âĥirde kâf-ı 'Arabîyye ile "büzürg" itlâķı ma'rûfdur. Lâkin her nesneniñ rîzesi ya'ni uvâķ ma'nâsına 'Arabî'de zamm-ı şadile "şuĝâr" ve Fârisî'de zamm-ı hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı râ ile "ĥurd" dirler ki meşĥûr olan ĥurde bu kelimeden müştak ismi-fâ'ildir. Bunlarıñ daĝı zıddı ve muķâbili ya'ni iri ma'nâsına 'Arabî'de feth-i đâd ve sükûn-ı hâ-i mu'cemeteyn ile "đahm" ve Fârisî'de feth-i kâf-ı 'Arabîyye ile "kelân" dirler.

KÛRD: Aķsâ-yı bilâd-ı Anaťolî'da Kürdistan diyü meşĥûr emâkinde sâkin tã'ife-i ma'rûfeniñ ismi. 'Arabî ve Fârisî müşterek olan zamm-ı kâf ve sükûn-ı râ ile "kürd" den ğalaťdır.

İstiţrâd: Aşıl ü nesillerinde ihtilâf olunmuşdur. Şâĥib-i Kâmûs Fîrûzâbâdî rivâyeti üzere taşĥîĥ-gerdemiz lafz-ı Sebâ zeylinde muĥarrer Mezîķiyâ'nıñ oĝlu Kürd neslinden müteşâ'ib olmuşlar. Ya'ni cedleri Kürd bin 'Amr Mezîķiyâ ibn-i 'Amir (308a) ibn-i mâû's-semâdır. Rivâyet-i âĥerde Dîrefş-i Gâveyânî zeylinde tafşîl olunan mü'ekkilân-ı demâĝ şâhzâdeleriñ âzâd-kerdeleri zen ü şevher tãrd u teb'îd olunanlar beyâbânda birbirlerine zînâ iderek ĥaşıl olan evlâda kürd ve cem'ine ekrâd

dimişler. Rivâyet-i digerde hâzret-i Süleymân ‘alâ-nebiyyinâ ve ‘aleyhisselâm hâzretleri rub‘-ı meskûnda mevcûd cemî‘ nâsîñ duĥterlerini nezd-i ‘âlîlerine celb buyurup kâbil-i ĥidmet olanları ibkâ ve mâ‘adâyı kenâr-ı deryâda ittiĥâz buyurdıkları kılâ‘a iclâ buyururlar imiş. Heyecân-ı ŧhevat-ı nefsanıyyeleri vaĥtinde ŧeyâťin ricâl ŧûretinde gelüp mücâma‘at itmekle zuhûr iden evlâdları ke‘l-cerât eťrâfa münteŧir ve hem-civârlarına ezâya mübâderetlerinde hâzret-i Süleymân ŧalavatullâhı te‘âlâ ‘alâ-nebiyyinâ ve ‘aleyh cenâblarına ŧikâyetlerinde ⁶²⁸ اطردوهم ma‘nâsına ⁶²⁹ اكردوهم buyurmalarından nâm ħalmıŧ. El-‘uhdetü ‘aleyhim. Ŧabî‘at-ı cibillıyyeleri tafŧîle muĥtâc degildir.

ع : Merâ ma‘zûr mî-dârî ki âdem nistem kerdem⁶³⁰

mıŧra‘ından ma‘lûm olur.

KÖREMEZ: Ekŧerî ŧehrîlerimiziñ ma‘lûmı olmayan ŧûbân aşınıñ ismi. Fârisî‘de iki cüz‘den mürekkeb “gûre-mâst”dan ġalaťdır. Ahâlî-i ħurâ ve (308b) ŧûbânân beynlerinde ma‘rûf ta‘âm olup yeñi ŧaġılmıŧ südi yoġurda ħarıŧdırup ekl iderler. ‘Arabî‘de ism-i maĥŧŧŧı ile zevĥlenemedik. İsm-i muĥarreriñ cüz‘-i evveli gûre zamm-ı kâf-ı Fârisıyye ve vâv-ı ma‘rûfe ve feth-i râ ile eyyâm-ı ma‘lûmede bâzâr ŧurân ħarye ve cüz‘-i ŧânîsi mast feth-i mîm ve sükûn-ı sîn ile yoġurt ma‘nâlarına olmaġla müfâd-ı terkîb cem‘ıyyet ġünlerinde yoġurtdan ittiĥâz olunan ta‘âm demek olur. Gûre-mast emŧâlî ħaba Tŧrkî diyü istiŧĥâl olunan elfâzıñ ekŧeri ħuĥĥ-ı Fârisî olduġı kütüb-i luġât-ı Fŧrs tetebbu‘muzda müŧâdif-i liĥâza-i faĥîr oldu. Ba‘zılar bilâ-taĥrîf ve ba‘zıları daĥi lafz-ı muĥarrer gibi ahâlî-i beldemiz beynlerinde cârî olmayup ahâlî-i ħurâ lisânları olmaġla terk olundu.

KÖSELE: Cild-i baħardan bir sene kireĥ ile terbiye olunup ekŧerî ayaġa lŧbs olunan nesneleriñ taĥtına vaz‘ eyledikleri ŧey‘-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî‘de iki cüz‘den mürekkeb “kî-sâle”den ġalať olup ‘Arabî‘si feth-i hemze ve kesr ve medd-i sîn ile “efsîħü‘l-baħar” olur. Kûsâleniñ cüz‘-i evveli kû zamm-ı kâf-ı Fârisıyye ve vâv-ı mechûle ile öküz ma‘nâsına ġâv muĥaffefi ve sâle hâ-i iĥtiŧâŧ ilĥâķı ile bir yıllık demek olur. ‘An-aŧl post-ı kûsâle olup ŧüyü‘una mebnî (309a) post ħazf olunmuŧdur. Setîr olmaya ki ferhenglerde muĥarrer bir yıllık buzâġu ma‘nâsına zamm-ı kâf-ı Fârisıyye ve vâv-ı mechûle ile “kûsâle” ġâv-sâleden muĥaffefdir. Kelâmları nâ-becâ olmaĥ münfehimdir. Zirâ kûsâlede vâķi‘ lafz-ı kû ġâv muĥaffefi olmayup ŧaġîr ya‘ni küçük ma‘nâsına delâlet iden zamm-ı kâf-ı Fârisıyye ve imâle ile ġâv olduġına ŧâhid deve ve fil vesâ‘ir ħayvanâtıñ yavrularına tesmiyesinden baŧĥa mecâzen bî-demâġ olan deliħanluya ıtlâķını daĥi müdeħķiħin-i erbâb-ı luġat ħayd ü beyân eylemiŧlerdir.

⁶²⁸ “Onları kovunuz.”

⁶²⁹ “Onları kovunuz.”

⁶³⁰ Bizi mazur ġörünüz; zira insan soyundan deġiliz.

KÖSE: Lihyesi kalil ve dürr-i dendâni yirmi sekiz şahşîni ismi. İhîfâ-yı vâv ile müsta'meldir. Fârisî'de zamm ve medd-i kâf-ı 'Arabiyye ile "kûse"den ğalağ olup 'Arabî'de feth-i kâf ve sîn ve sükûn-ı vâv ile "kevsec" dirler. Kevsec olanlarıñ tişleri yirmi sekiz olduğı diş taşhîhimiz zeylinde mufaşşalan beyân olunmuşdur.

GEVİŞ: Ba'zı hayvânâtıñ ekl eylediğı 'alefi havşalasından ihrâc ve tekrâr çignediğı şey'iñ ismi. Fârisî'de feth-i kâf-ı 'Acemiyye ve kesr-i vâv ve sükûn-ı şîn ile "gevişt" den ğalağ olup 'Arabî'de kesr-i cîm ve teşdîd ve feth-i râ ile "cirre" dirler. Lâkin şâhib-i Kâmûs feth-i cîme dağı cevâz gösterüp ve yeftah diyü kayd eylemişdir.

KÜŞTERE: Neccârlar tahta kenârını hem-vâr (309b) eyledikleri âlet-i meşhûreniñ ismi. Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı şîn ve feth-i tâ ve râ ile "küştere" den ğalağ olup 'Arabî'de faşîhine zafer-yâb olamadık. Müvelleden feth-i mîm ve tâ ve sükûn-ı şad ile "maştarûn" dirler.

KÖŞE: Hâne ve ğayrıda mevcûd bucâğıñ ismi. Kâf-ı 'Arabiyye ile müsta'meldir. Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Acemiyye ile "gûşe"den ğalağ olup 'Arabî'de medd-i zâ ve kesr-i vâv ile "zâviye" dirler. Gûş zamm-ı kâf-ı Fârisiyye ile kulağ ma'nâsına ma'rûf hâne ve ğayrıñ zâviyesini dağı teşbîh idüp âherine müşâbehet cihetinden olan münâsebeti izhâr için hâ ilhâk olunmuşdur.

KEVGİR: Kefce şeklinde delikliğ tabbâhânıñ köpük almak için isti'mâl eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb "kef-gîr"den ğalağ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı tâ ve feth-i fâ ve hâ ile "mıtfaha" dirler. Terkîb-i merkûmuñ cüz'-i evveli feth-i kâf-ı 'Arabiyye ile kef köpük ma'nâsına ve kesr ve medd-i kâf-ı Fârisiyye ile gîr giriften lafzından şîğâ-i emr ve vaşf-ı terkîbî olmağla ma'nâ-yı terkibîsi köpük tutucu demek olur.

KÜLÇE: Erimiş ba'dehû müdevver dökülmüş sîm ma'nâsına isti'mâli ma'rûfdur. Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Arabiyye ve kesr ve medd-i lâm ve feth-i cîm-i Fârisiyye ile "külçe"den (310a) ğalağ olup 'Arabî'de feth-i sîn ve kesr ve medd-i bâ ile "sebîke" dirler.

KÜNK: Şu yollarına ferş olunan türâbdan ma'mûl u maţbûğ şey'-i ma'rûfuñ ismi. Kâf-ı 'Arabiyye ile müsta'meldir. Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı nûn ve kezâlik kâf-ı Fârisiyye ile "güng"den ğalağ olup 'Arabî'de feth-i kâf ve tağfif ve medd-i nûn ile "kanât" dirler. Cem'i fethateyn ile kanavât olduğı meşhûr lâkin zamm-ı kâf ve kesr-i nûn ve teşdîd-i yâ ile "kuniyy" ve kesr-i kâf ve medd-i elif ile "kınâ" dağı cem'lenür.

KEHÂNET: Kâhin olmak ya'ni ğaybdan haber virmek hîrfetiniñ ismi. Feth-i kâf-ı 'Arabiyye ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i kâf ile "kihânet"den ğalağ olup Fârisî'de ism-i maşşûşını istihrâc idemedik.

KEHRİBÂR: Envâc nesnelere i'mâl olunan şey'-i meşhûruñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb hazf-ı râ-i şâniye ile "keh-rübâ"dan ğalağ olup lafzen ve ma'nen bilâ-tağyîr

ta'rib olundığı kütüb-i müfredât-ı tıbdan Dâvud Anţakî'niñ tezkiresinde muharrerdir. Feth-i kâf-ı 'Arabiyye ve izhâr-ı hâ ile keh şaman ve zamm-ı râ ile rübâ kapmak ma'nâsına rübûdenden emr-i hâzır olmağla ma'nâ-yı terkiбіsi şaman kapıcı demek olur. Tekevvün ve incimâd ü zuhûrunda ihtilâf-ı keşîre der-kârdır.

Mütekkaddimîn kavilleri üzere deryâ kenârında (310b) nâbit feth-i hâ ve sükûn-ı vâv ile havr ta'bîr olunan şeceriñ şamğı olup deryâyâ sukût ve tahrîk-i emvâc ile mün'akid olur imiş. Veya ba'zı eczâdan tabh ve 'akd ile keh-rübâ olur imiş. Bu kavil kabûl-i sem'a akrebdir. Zîrâ zamânımızda nev-îcâd 'amelî kısmı her ne kadar redî ise de müşâbehet zâhir olup hayl-i efrençiyye ile şûret kesb eylemesi gayr-ı ba'iddir ki kadîmde celb eyledikleri cümle âteşi ve be-gâyet alçağ olup fî-zamânına der-dest olan laţîf beyâz Hâtâ'î ta'bîr olunan nev'iniñ kadîmde 'adem-i vücûdî 'amelî olmasını te'yîd ider. Veya devm ta'bîr olunan şeceriñ şamğı olup mağrib ve Trablus diyârları sevâhilinde bulunur imiş. Mağrib cezîrelerinde bir çeşme olup ândan deryâyâ seyelân ile mün'akid olur imiş. Ve Muhammed bin Zekeriyâ ve min tâbî'ihî zehâbları senderûs ile kehrbâşî vâhid olur, lâkin gayrı olduğu âşikârdır.

Cem'-i risâleden çend-sâl muqaddem kehrübâ tüccârlarından bir şahş-ı 'akîle mülâkât vâşıl zuhûr-ı kehrübâdan su'âlimizde Nemçe ve İsvec hudûdlarında vâkî bir 'azîm gölden şiddet-i hevâ ile emvâc kenâra atup ahâlisi cem' iderler. Ve ba'zen etrâf-ı âbı hafîr ile mevc-i deryâceden mestûr olanları iħrâc iderler. Ve kenârdan iħrâc eyledikleri bir zamân tahte'l-arz terbiye olmağla a'lâ olup ol (311a) diyârlarda karataşı ve bu diyârda Hıtâ'î ta'bîr olunur. Ve rûy-ı âbda bulunana deñiz taşı dirler ki limônî ve âteşi kışımalarıdır. Kûnh ü haķîkatini ol havâlide kirâren teftîş ve su'âlimizde aşlına vâşıl bir aħad bulamadık, diyü takrîr eylemiş idi. Cevâb-ı tâcir-i merķûm teslîm olunur ise 'amelî olduğundan kaçû'n-nazar kadîm olanlar cânib-i mağribden meclûb olmağla cümlesi âteşî ve redî ve nev-zuhûrları taraf-ı Efrenç'den gelmek ile nev'-i âher olup beyâz ve şâfi ve laţîf olur tevcîhi mümkündür. Şu'arâ-yı Rûm'ün ercemendi 'Azmezâde Hâleti Efendi merħûmuñ rübâ'i-i bî-bedeli münâsib-i hâl ü maħall olmağla kayd olundu.

Rübâ'i:

İkbâlimi sâye-i hümâdan bilmem
İdbârımı cânib-i semâdan bilmem
Rabţ-ı dil idüp müsebbibü'l-esbâba
Ben cezbe-i kâhî kehr-bâdan bilmem

KEYTE VE KEYTE: Feth-i kâfeyn ve tâ'eyn ve sükûn-ı yâ'eyn ile “şöyle ve şöyle” ma'nâsına delâleti ma'rûf ammâ şâhib-i Kâmûs ve yekser âherühümâ diyü lûgat olduğunu beyân eylemiştir. Lâkin “Maķâmât” şâhibi Ebu Muhammed Harîri ve “Külliyât” mü'ellifi Ebu'l-Beķâ el-Kefevî iltizâmları üzere keyte ve keyte ef'âl ü ahvâlden kinâyeten hikâyet (311b) oldukları fark u temyîz olunmuşdur. Lâkin sâ'ir erbâb-ı lûgatiñ bilâ-farķın îrâdlarına sebep müşârün-ileyhimânîñ mütemessik

oldukları ancak Sa'leb zehâbı olup cumhûruñ senedleri Halîl ve Sîbeveyh'e muttaşıl olmağla imâm-ı vâhidiñ kavlınden imâmeyn zehâbı aqvâ olacağı muhtâc-ı beyân degildir. Ya'ni bunda ğalaṭ-ı Harîrî ve Ebu'l-Bekâ kavillerine binâ'en "ḳâle fülân zeyte ve zeyte" diyecek maḫalde "ḳâle fülân keyte ve keyte" dimeden olup 'inde'l-cumhûr ğalaṭdan sâlim olcağı setîr degildir. Ve muḫarrer olan lafz-ı keyteniñ fi'l-aşl tâ'sı hâ olmağla lâme'l-fi'li ḫazf olunup andan bedel bintiñ tâ'sı gibi tâ'i-te'nîş gelmişdir. Ya'ni ḫâlet-i vakf u vaşlda tâ şâbite olur.

İstiṭrâd: Esmâ-i işârâtdan 'add olunan kezâ ve kezâ daḫi 'aded ü miḳdâr-ı şeyden kinâye oldığı meşhûr. Lâkin aşlı zâ olup ḫurûf-ı cârreden teşbîh içün olan kâfiñ duḫûli ile kezâ olmağla zâdiñ ma'nâ-yı aşlı işâret ve kâfdan kezâlık teşbîh-i münḫali' oldığı kezâ ile bir şey işâret ve teşbîh olunmayup ancak 'aded ve mâdan kinâye olmasından müstebân olur. Ve lafz-ı zâ kâf ile mecrûr olup imtizâclarından cüz'-i vâhid gibi olmağla ḫabbezâ lafzına münâsebetden 'alâmet-i te'nîş luḫûḳı ile

حبذة هند

(312a) dinmedigi gibi كذہ وعندي كذہ وكذہ جارية daḫi dinmez ya'ni zükûr u inâşa aşlıları üzere itlâḫ olunurlar.⁶³¹ حبذا زيد وحبذا هند وعندي كذا وكذا عبد وعندي كذا وكذا جارية gibi. Ve lafz-ı kezâ 'adediñ ğayriden terkîbi ḫıfz olunmayarak kinâye ḫâşşaten müfred ve ma'tûf olup müfred ü mürekkeb olmaḳlığı ḫıfz olunmaz ise 'adedden kinâye olur.

Mes'ele: Bir âdem mübhemen bu şahşu şu ḳadar aḳçe deynimdir diyecek maḫalde edâ-yı 'Arabiyye ile له علي كذا درهمها⁶³² diyüp dirhemi manşûb söylese yirmi aḳçe lâzım gelür. Zîrâ 'inde'l-'Arab müfred-i manşûb temeyyüz eḳall-i 'aded yirmidir. Buña kıyâsen imâm-ı Hümâm Ebû Ḥanîfetü'n-Nu'mân ḫazretleri eger dirhemi mecrûr söyler ise bir aḳçe lâzım gelür diyü iftâ buyurmuşlardır. Ve eger mazmûm söyleyüp bi-dirhemün daḫi dise yüz aḳçe lâzım gelür. Her ne ḳadar ḫurûf-ı cârreden bâ dâḫil ise de ve eger kezâ ve kezâ dirhemen dise on bir aḳçe ḫükm olunur. Zîrâ müfred-i manşûb ile müfesser ol 'aded-i mürekkeb on birdir. Ve imâm-ı müşârün-ileyh rahmetullâhı 'aleyh buyurmuşlar ki 'atf ile kezâ ve kezâ dise yine ḳavâ'id-i 'Arabiyye'ye kıyâsen yirmi bir aḳçe lâzım gelür. Zîrâ mümeyyiz-i müfred-i manşûb ile 'atf olunan (312b) 'adediñ evveli yirmi birdir. Mesâ'il-i muḫarrereniñ tafşîlini ve şûret-i 'adidesini irâde idenler mufaşşalât-ı kütüb-i fıḫhiyyeye mürâca'at buyursunlar.

GEYSÛ: Ḥuşuşen omuz üzerine düşen ve 'umûmen başda biten ḳıl ma'nâsına fetḫ-i kâf ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr-i kâf-ı 'Acemiyye ve sükûn-ı yâ ve zamm-ı sîn ile "ğisû"dan ğalaṭ olup 'Arabî'de evvele fetḫateyn ile "şe'afe" ve şâniye eger üzni tecâvüz idüp aşığı iner ise zamm-ı cîm ile "cûme" ve ḳulağa dek nâzil olana fetḫ-i vâv ile "vefre" dirler.

⁶³¹ "Bravo Zeyd'e, bravo Hind'e şu ḳadar kölem ve şu ḳadar cariyem var."

⁶³² "Ona şu ḳadar dirhem borcum var."

KEYFE HÂLEK: “Hâliñ nicedir?” ma'nâsına feth-i lâm ile müsta'meldir. Hattâ beyt-i meşhûr,

Beyit:

Be-deryâ girifted 'aks-i belâlek
Be-mâhî gâv gûyed keyfe hâlek⁶³³

kâfiyesinden katı zâhirdir. 'Arabî'de keyf feth üzere mebnî ism ve zarf ile ya'ni “alâ eyyi hâl” demekle mü'evvel haber-i muqaddem ve mâ-ba'dında vâkı' hâlek yine ism-i müfred olmağla ibtidâ üzere lâm'ın ref'i ile “keyf-i hâlük”den gâlağ olup Fârisî'si hâl-i tû-çîşt olur. Vech-i muharrer üzere keyf feth üzere mebnî isim oldığı harf-i cer duhûli ile 'alâ-keyfe tebî' ıtlâkından istidlâl olunmuşdur.

İsti'râd: Feth-i bâ ve lâm-ı şânî ve medd-i evvel ile belâlek ve mürâdifî i'râb-ı muharrer ile belârek yaşşı oğ demreni ve hançer ve nîze ve kılıç demüri ve cevherdâr (313a) a'lâ-seyf ve yalnız cevher-i tîğ ve be-gâyet keskîn kılıç ma'nâlarıdır. Beyt-i mârrü'l-beyânı Eş-şeyh Nizâmî merhûm Hüsrev'in tîği vaşında inşâ vü inşâd idüb mışra'î evvel

ε Be-deryâ çün keşed tîğ-i belâlek⁶³⁴

ve

ε Çü be-deryâ zened berğ-i belâlek⁶³⁵

görülmüşdür. Her kankısı ise beyân olundığı üzere her hâlde belâlek meftûhü'l-lâm olmasından hâlek feth-i lâm ile olacağı âşikârdır. Me'âl-i beyt ma'lûm gâyet-i mübâlağa-i şâ'iriyeden gûyiyâ Hüsrev rûy-ı deryâyâ sell-i seyf eyledikde küre-i arzı hâmil-i gâve te'şîrinden râkib olduğu semeke: “Ben mecrûh oldum, seniñ hâliñ nicedir?” diyü su'âl eylemiş.

Laṭife: Zurefâ-yı zamânesi kâ'il-i beyt-i Nizâmî'den i'râb-ı hâlekeden istifsârlarında gâlağ olduğunu bilüp tevcîhe 'adîmü'l-iqtidâr olduklarından: “Behey yârân! Bizim ile be-her-ân üns ü ülfet iden gâvân mesâ'il-i nahvdan igmâz-ı 'ayn eylemişler iken yedi kat yer altında olan bağar i'râba ne göz ile bağar?” demek muğâlaçası ile def'-i meclis eylemişler.

KÎLE: Galle ölçdükleri şey'-i meşhûruñ ismi. 'Arabî'de feth-i kâf ve sükûn-ı yâ ile “keyl”den gâlağ olup Fârisî'de feth-i lâm ve sükûn-ı bâ ve âhirde kâf-ı 'Arabîyye ile “lebek” dirler.

⁶³³ Kılıcın cevherinin aksi denizin üzerine düşünce öküz balığa nasılsın der.

⁶³⁴ Kılıcın cevheri deryaya değince.

⁶³⁵ Kılıcın şimşek gibi cevheri deryaya vurunca.

HARFÜ'L-LÂM

LİBÂDE: Hırka şeklinde penbe ile hıyâte olunan şevb-i ma'rûfuñ ismi. Kesr-i lâm ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı lâm ve Fârisî'de feth-i merkûm ile "kepeng" ta'bîr olunan yağmurluk ma'nâsına dâll lebâdeden ğalaţ olup lisân-ı Türki'ye nakilde şevb-i merkûma taşşîş eylemişler ola. Veya lisân-ı derîde câme-i kâdı ta'bîr olunan ferâce şeklinde şevbiñ ismi. Libâçeden ğalaţ ola.

LÜBS: Giyilen nesne ma'nâsına zamm-ı lâm ile ⁶³⁶ما احسن لبس الفرس isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de kesr-i lâm ve sükûn-ı bâ ile "libs"den ğalaţ olup Fârisî'de medd-i cîm ile "câme" dirler. Ammâ zamm-ı lâm ve sükûn-ı bâ ile "lübs" giymek ma'nâsına olmağla Fârisî'de zamm-ı bâ-yı 'Acemiyye ve vâv-ı ma'rûfe ile pûşîden dirler. Hafî olmaya ki libâs-ı taqvâyı îmân ü hayâ ve setr-i 'avret ve ğalîz ü haşîn ve kaşîr-i şevb ile tefsîr eylemişlerdir.

LA'L-İ MÜREKKEB: Ser-suhanları tefrîk için isti'mâl olunan kırmızı mürekkebiñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb medd-i lâm ile "lâl-mürekkeb"den ğalaţ olup 'Arabî'de kesr-i hâ ve sükûn-ı bâ ile "hibr-i aħmer" dirler. Medd-i lâm ile lâl kırmızı ma'nâsına delâlet itmekle ma'nâ-yı terkibîsi daħi zâhirdir. (314a) Eger aħcâr-ı ma'rûfeden kırmızı taşa nisbet ile la'lî mürekkeb itlâk olunur ise ğalaţdan sâlim olacağı aşikârdır.

LU'ÛK: Koyu 'asel kıvâmında tabh ve yalanmağla ekl olunan şey'iñ ismi. Zamm-ı lâm ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i lâm ile "la'ûk"dan ğalaţ olup Fârisî'de medd-i kâf-ı 'Arabîyye ve kesr ve medd-i cîm-i Fârisiyye ve âħirde yine kâf-ı tâziye ile "kâçik" dirler.

İsti'râd: Lisân-ı 'Arabîyye'de devâ ve 'ilâc olunan nesnelere fe'ül vezinde vâki' olanlar feth-i evvel ile kırâ'at olunması kavâ'id-i külliyyedendir. Muħarrer lu'ûk ve cism-i insanda yara ve lekeleri ğasl için olan devâyaya ğasûl ve ğarf-i sîn'de mezkûr safûf ve emşâlleri gibi.

LAĞİM: Zîr-i zemînde olan surâh-ı râhiñ ismi. Fârisî'de feth-i nûn ve sükûn-ı mu'ceme ile "nağm"dan ğalaţ olup 'Arabî'de feth-i nûn ile "nağb" dirler. Tahte'l-arz tarîk-i merkûmı icâd ve derûnuna bârut vaz'ı ile evkât-i muħârebede haşmı def'e mübâşir olanlara vesâ'ir lağımcılara 'Arabî'de feth-i nûn ve teşdîd-i kâf ile "nağkâb" ve Fârisî'de zamm-ı kâf-ı 'Arabîyye ve medd-i mîm ile "kümâse" dirler.

LALA: Etbâ' ve huddâmdan evlâd ğidmetine me'mûr şahş'iñ ismi. Fârisî'de ğadem-i ğâce-serâ ve bendegâniñ emekdâr ü ihtiyârı ma'nâsına medd-i lâmeyn (314b) ile "lâlâ"dan ğalaţ olup 'Arabî'de 'ale'l-'umûm medd-i ğâ-i mu'ceme ile "ğâdim" dirler.

LEVHAŞ-ALLÂH: Taşşîn ü âferîn mağâmında "Allâhu te'âlâ vahşet virmesün ve irâk eylesesün" ma'nâlarına müsta'mel terkîb-i meşhûr. 'Arabî'de "lâ-evhaş-Allâh"

⁶³⁶ "İranlıların elbiseleri ne güzel."

dan muhaffef olup lisân-ı Fârisî'de daği bi-'aynihi müsta'mel olduğu ma'lûmdur. Kavâ'ide taṭbîk ile taḥkîki "vaḥaşe" fi'l-i mâzî "yalnız kaldı" ma'nâsına ve if'âle naql ile "evḥaşe" olur. Evveline lâ-i nâfiye ilhâkı ile "lâ-evḥaş" olup lafza-i celâl fâ'ili ve mef'ûli maḥzûfun-minke olmağla ma'nâ-yı terkibîsi "ḥazret-i Enîs-i muḫtarrîn seni yalnız ḳomasın" demek olur. Taḥsîn ve şâbâş ma'nâları iltizâmî olduğu âşikârdır.

LÜFER ÇİÇEĞİ: Derûn-ı âbda nâbit zehr-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de kesr-i nûn ve sükûn-ı yâ ile "nilüfer"den ğalaṭ olup Fârisî'de i'râb-ı merḳûm ile "lîlü-per" dirler. Ḥükm-i subḥâniyyeden vaḳt-i ğüşâd-ı nilüferde ḳanadlı şaĝîr bir ḥayvân-ı maḥlûḳ olup rızḳı nevr-i merḳûm derûnunda mevcûd zerrât olmağla rûy-i âbda ṭayerân idüp vaḳt-i cû'da ğarḳ u helâki ferâmûş ve vasaṭ-ı nilüfere vuşûl ile ekl ider iken ba'zen ğurûb-ı âfitâba teşâdüfünde nilüfer ḳapanmağla ol gice derûn-ı ğonçede maḥbûs olur imiş. ⁶³⁷ فاعتبروا يا اولو الابصار sedd-i ramaḳ (315a) idecek loḳma-i vâḥide için mübtelâ olduğuımız miḥen ü meşâḳḳ-ı keşîre düveybe-i muḥarrereniñ ḥâlınden ebterdir.

LÜFER ŞUYI: Maḥrûsa-i Burûsa verâsında cebel-i Râhib'den neb' ve belde-i merḳûme civârından seyelân iden nehr-i kebîriñ ismi. Muḫtere'ât-ı ehl-i Rûm'dan ḳanṭarasına nisbet ile nilüferden ğalaṭ olduğu kışsa-i pür-ḥişşe-i âti'l-beyândan münfehîm olur. "Tâcü't-Tevâriḥ"de böyle keşîde-i simṭ-i taḥrîrdir ki tekfûr-ı Yarḥişâr mel'ûn-ı bed-kirdâr duḫterini Bilecik tekfûrunuñ ḥarâm-zâdesine ḥalîle olmağla zünnâr-bend-i mu'âhede olup âlây-ı tersâyî tertîb ve ğurûḥ-ı kefere-i dûzah zîb-i civâr-ı Burûsa'dan ğüzerân iken sultân Orḥân-ı şecâ'at-'unvân bir miḳdâr mübârizân-ı bahâdır-nijâdân ile ḳazâ-yı nâ-gehânî gibi düḳâr olmaları ile ceyš-i ḳalâlet-endîşi laḫza-i vâḥidede pâ-mâl-i süm-i semend-i ḥarâb itmekle ol duḫter-i nâzende-ḥırâmı ğülgûn-süvâr teşḫîr idüp hacle-ĝâḥ-ı neşâṭ-efzâlarına ğetürmüşler.

Duḫteriniñ Aḫterek nâmı lisân-ı Rûmî'de Nelüferî olmağla Nilüfer tesmiye buyurup hem-çü şerâb-ı nilüferî def'-i teşnegî-i cenâblarına bend-rişte-i 'aḳd buyurmaları ile ol dürc-i pâkden dürre-i vücûd Ğâzi Ḥudâvendigâr ve Süleyman Paşa (315b) pîrâye-fiĝen-i sâḥa-i zuḥûr olmuşlar. Ba'dehû ol 'afife-i nazîfe tâlib-i meberrât olduḳda ḥavâle-i Burûsa'dan cereyân iden nehr-i kebîriñ üzerine bir cisr-i üstüvâr binâ itmekle pül ve âb ve ol nehr ile meclûb ḥaṭab-ı müşârün-ileyhâya nisbet ile ile'l-ân câridir. Nilüfer-i mezbûr yedi yüz ṭoḳsan ṭoḳuz sâlinde rû-be-râḥ-ı dârü'l-'adem olup zevc-i ekremleri sultân Orḥân türbelerinde câ-nişîndir. Eş-şey' ü bi's-şey'-i yezkûr ba'zı şaḥîfe-i tevâriḥde nüvişte-i ḥâme-i târiḥ-nüvisândır ki bu devlet-i 'aliyye-i 'Osmâniyye hamâhallâhu te'âlâ fi viḳâyeti'r-raḥmâniyyeden اول جيش يغزون البحر قد

⁶³⁸ اوجبهم الجنة ḥadîs-i şerîfine mâ-şadaḳ olmaḳ ümniyyesi ile Süleyman Paşa ibn-i sultân Orḥân cenâbları teşḫîr-i memâlik-i Rûm'a teşmîr-i sâ'id-i cihâd idüp pezer-i büzürg-vârlarından ba'de'l-istizân ol cânibe sevḳ-i maṭiyye-i ihtimâm idüp cünd-i

⁶³⁷ "Ey basiret sahipleri ibret alın!"

⁶³⁸ "İlk deniz gazvesine çıkanlara cennet vacip oldu."

sipâh-ı nuşret-penâh ile dâhil-i hıttâ-i İdincik olduklarında nüzhet-hâne-i Belkıs ki temâşâ-gâh nâmı ile meşhûr kaşr-ı dil-nişin-i hazret-i Süleyman ‘aleyhisselâmdir. Mir'ât-ı ‘acîbe-nümâyı temâşâ beyân olduğda her biri engüşt-gezîde-i hayret olarak sefâyin ile baħr-i icâcî ‘ubûr ve şavb-ı maķşûda vuşûl müyesser (316a) olup müddet-i yesîrede niçe kılâ‘-ı kâfirî-esâsı ‘inâyet-i hazret-i vâhibü'l-âmâl ile zamîme-i diyârü'l-İslâm idüp Bolayır nâm kaşabayı ba‘de'l-feth meftûr-ı cibilliye ve ahlâk-ı hasene-i hulkıyyeleri şemeresi ihdâs-ı hayrât ü meberrâta mübâşeret ve ol kıaryede bir mescid-i ‘âli-binâ ve hitâm eşnâsında müşârün-ileyh rahmete'n-lillâhi ‘aleyh semend-i âteş-‘inânların şayd ü şikâr niyyetine keşide-i etrâf ü eknâf ider iken süm-i pâ-yi esbleri şikâf-ı zemîne güzâr itmekle rûh-ı pür-fütûhları cilve-gâh-ı beķâ olup maħmiye-i Edirne civârında kaşaba-i merķûme-i Bolayır'da eşer-i dest-i hayrâtları olan mescid-i şerîf muķâbelesinde mütevârî-i ğıyâbete'l-cubb-ı ‘adem olmuşlardır.

Nazm:

İns ü cin emriñe râm olsa Süleymân-mânend
 Cümle-i dürrini baħş itse saña ķulzüm-i heft
 Girse her laħzada gencîne ki mâl-i Ķârûn
 Mûzeñiñ kebkebi dürr olsa vü libâsıñ zer-beft
 Şaķın aldanma ğurûr itme beķâsı yokdur
 Bu fenâ mülketidir her ne ki var âmed ü reft.

İle'l-ân mezâr-ı câmi‘ül-envârı ol havâlîde müstecâbü'd-da‘ve ‘add olunan emâkin-i müteberrikedendir. En‘amallâhu te‘âlâ ‘aleyh ve aħsene(316b) ilâ vâlidihî ve ileyh.

LÛK BOYA: Keçi derisi vesâir nesnelere şabĝ eyledikleri türâb-ı sürh. Ve rivâyet-i uhrâda şamĝ-ı ma‘rûfuñ ismi. ‘Arabî’de feth-i lâm ve teşdîd-i kâf ile “lekk”den ğalať olup Fârisî’de medd-i lâm ve kâf-ı ‘Arabîyye ile “lâk” dirler. Ve kıuyumcı ve bıçaķcılarının ilşâķ için isti‘mâl eyledikleri şey-i ma‘rûfa daħi ‘Arabî ve Fârisî’de yine vech-i muħarrer üzere itlâķ olunur. Tarîķ-i ‘amelî-i lek her ne ise bir miķdâr eşnân-ı aħdârı bir ğün bir ğice derûn-ı âbda terkden şoñra lek izâfe olduğda şâf u şıķlıni tefrîķ ider. Ol âb nâr-ı hafîfde taħķ olduğda tekrâr şâf u dürdi fark olmaĝla şâfi boya ve şıķli eşyâ yapışdıracak nesne olur.

LÛLE: Sedd-i cereyân-ı âb ve hîn-i ihtiyâcda isti‘mâl için i‘mâl olunan şey-i ma‘rûfuñ ismi. İhfâ-yı vâv ile müsta‘meldir. Fârisî’de ibriķ ve emşâli nesnelere mevcûd emzik ma‘nâsına zamm-ı lâm ve vâv-ı ma‘rûfe ile “lûle”den ğalať olup ma‘nâ-yı maţlûbe ‘Arabî’de zamm-ı kâf ve teşdîd ve medd-i şad ile “ķuşşâbe” ve Fârisî’de medd-i nûn ve kesr-i yâ ile “nâyir” ve “nâyire” dirler.

LEH: Memâlik-i İslâmiyye-i Rûm İliniñ cânib-i şimâlinde ķâ’in arâzi-i meşhûrede vâķi‘ beldenin ismi. Feth-i lâm ile müsta‘meldir. Fârisî’de (317a) kesr-i lâm ve izhâr-ı hâ ile “lih”den ğalať olup ‘Arabî’de ism-i maħşûşuna zafer-yâb olamadıķ. Ol emâkinde sâkin ahâliye Lehlü ta‘biri daħi ma‘rûfdur. Kûre-i merķûmeniñ cânib-i

cenûbisinde bucağ Tatarı ve Boğdân arâzisini Turla Nehri kaç idüp taraf-ı garbîsini ba'zen Alaman ta'bîr olunan Nemçe arâzisi ve ba'zen baħr-i Baltık ve cânib-i şimâlisi Moskolu arâzisi ve taraf-ı şarkîsi Or taşrası ile maħdûddur.

LEHİMLEMEK: Sîm ve nuħâs ve emşâlleri ma'âdinden maşnû' evânîniñ meksûrlarını kalay ile yapışdırmanıñ ismi. 'Arabî'de hâ-i hevvez yerine hâ-i haṭṭî ile "lehimlemek"den ğalaṭ olması Kâmus'uhn⁶³⁹ لحم كصير الفضة الصايغ لامها 'ibâresinden müstebân olup Fârisî'de feth-i kâf-ı 'Arabîyye ve sükûn-ı bâ ve medd-i dâl ve edât-ı şinâ'at ile "kebdâ-gerden" dirler.

LEYLEK: Tavîlü'l-minķâr ve'r-ricleyn ṭayr-ı meşhûruñ ismi. 'Arabî ve Fârisî müşterek olan bi-lâmeyn feth-i lâmeyn ile "laḳlaḳ"dan ğalaṭdır. Lâkin Fîrûzâbâdî medd-i lâm-ı şânî ile "laḳlâḳ" efşah oldığını beyân eylemişdir.

LİMON: Meşhûr ḥâmız mîveniñ ismi. Kesr ve medd-i lâm ile müsta'meldir. Kütüb-i müfredât-ı tıbbiyede feth-i lâm ve sükûn-ı yâ ile "leymon" lisân-ı Süryânî'de yine feth-i lâm ile (317b) "leymû"dan mu'arreb oldığı muħarrer olup Fârisî'de kesr-i lâm ile "lîmû" dirler. Ziyâde-i nûn ile ta'rîb ve kesr-i lâm ile ta'cîm olunması münfehimidir.

LEYEN: Taṭhîr-i dest vesâ'ir nesne için isti'mâl olunan evânî-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de feth-i lâm ve kâf-ı 'Arabîyye ile "leken"den ğalaṭ oldığı meşhûrdur. Lâkin legen-i merķûm birkaç ma'nâya delâlet ider. Ancaḳ "Âdâtü'l-Fuḍalâ" nâm mü'ellefde muḳayyed kenârı yüksek ṭabaḳdan müste'âr olması mülâyim olup 'Arabî'de vi'â-i merķûma feth-i ṭâ ve sükûn-ı sîn-i mühmele ile Benî-Ṭayy luğati üzere "ṭast" dirler. Ammâ meşhûrî feth-i ṭâ ve teşdîd-i sîn ile "tass"dır.

Lafz-ı merķûmda def'-i şıḳlet için sîn'iñ biri tâ'ya ḳalb olunmuşdur. Kelimeyi aşlına red iden cem' ve taşğîr olmağla ṭast-ı mezkûre cem'inde "ṭasâs" ve taşğîrinde "ṭasîs" dirler. Tafşîl-i muħarrerden soñra 'alâ-mâ-hüve'l-meşhûr şîn-ı mu'ceme ile "ṭaştek" dağı ğalaṭ oldığı muḫtâc-ı beyân degildir.

ḤARFÜ'L-MÎM

ME'YÛS: Münḳaṭü'r-recâ' ve'l-emel ve maħrûm ya'ni bir nesne ümîd eylememek ma'nâsına ṭaḳdîm-i hemze ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i mîm ve sükûn-ı yâ ve te'ḥîr-i hemze ile "mey'us"dan ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i nûn ve sükûn-ı mîm ile "nev-mîd" dirler. Ḥafî (318a) olmaya ki bâb-ı râbî'den maşdarı ye'sen gelmekle ism-i mef'ûli mey'us olacağı âşikârdır.

MÂR: Şaḥîḥü'l-mizâc ya'ni ten-dürüst ma'nâsına bîmârda vâḳi' bî edât-ı nefy ḳıyâsı ile ezdâddan olaraq mâr ve bîmâr isti'mâli görülmüşdür. Fârisî'de aḫadühümâ âḫeriñ mürâdifî olup 'Arabî'de ism-i eşherî feth-i mîm ile "marîz"dir ki lisân-ı Türki'de "şayru" dirler. Setîr olmaya ki Fârisî'de ḫastanıñ ism-i ḫâşî medd-i mîm ile "mâr"

⁶³⁹ Lehame "Nasara" veznindedir. Kuyumcu gümüşü lehimleyerek tamir etti.

olup bîmâr-ı merkûmuñ cüz'-i evveli tevaḳḳu'-ı şerde müsta'mel ḳorḳu ma'nâsına "bîm" ve cüz'-i aḥîri getürici ma'nâsına âverdenden fî'l-i emr olmaḡla ma'nâ-yı terkibîsi ḥafazanallâhu te'âlâ ve iyyâküm ḥâlet-i za'f-ı bedende ḳorḳu getür dimeḡi ifade ider.

MAẒÎ: Mişe ağacına şebîh ba'zı bilâdda nâbit bir sene belûta ve bir sene şey'-i merkûma ḥâmil olan şecerîñ cevz-i bevvâya müşâbih semer-i ma'rûfunuñ ismi. Fârisî'de medd-i mîm ve zamm ve medd-i zâ ile "mâzû"dan ḡalaṭ olup 'Arabî'de feth-i 'ayn ve sükûn-ı fâ ile "afş" dirler.

MÂLÎḤ: Tuzlu olan ma'nâsına mâ'-i mâliḥ ve semek-i mâliḥ ve emşâlleri zebân-zeddîr. 'Arabî'de muṭlaḳa tuzlu ma'nâsına zammeteyn ile mülûḥat ıtlâḳ olunup ittîsâ'-i luḡate mebnî âba bâb-ı ḥâmisden fethateyn ile "meliḥül-mâ yemlahu mülevvâhâten" ta'bîrleri gibi (318b) bâb-ı evvelden mülûḥen daḡi ıtlâḳ olunur. Ammâ şâhib-i Ḳâmûs zehâbı üzere mâ'ya feth-i evvelîn ile "meliḥ ve emlah" maḥşûş olup semeke feteḥât-ı selâşe ile "meleḥa" ta'bîr olunup Fârisî'de 'umûmen tuzlu nesnelere zamm-ı şîn ve vâv-ı mechûle ile "şûr" dirler. Ḥafî olmaya ki müsta'mel olan lafz-ı mâleḥ tuzlu olan nebâta ıtlâḳ olunur.

MÂLÎ-ḤÛLYÂ: Ḥalt-ı sevdânîñ izdiyâd ü fesâdından zuhûr iden 'illet-i meşhûrenîñ ismi. 'Arabî'de "mâlîḥûlyâ"dan taḥfîf ile ber-vech-i muḥarrer müsta'mel olup Fârisî'de egerçi lafz-ı merkûm keşîrû'l- isti'mâldir. Lâkin ḳuḥḥ-ı derîde medd-i mîm ve zamm-ı ḥâ-i mu'ceme ve vâv-ı ma'rûfe ve kesr-i lâm ile "mâ-ḥulyâ" ve zamm-ı ḥâ-i merkûme ve lâm-ı evvel ve kesr-i şânî ile "ḥulû-liyâ" daḡi dirler. Setîr olmaya ki ism-i 'illet-i muḥarrere lisân-ı Süryânî'de sevdâ ma'nâsına mûla ile ḥult ma'nâsına ḥulyâdan mürekkeb olup ḥîn-i telaffuzda vâv'îñ şîḳletini def için ḥazf ve elife ḳalb ile mâli-ḥulyâ olur.

MAYHOŞ: Beyne'l-ḥulv ve'l-ḥâmîz ya'ni tatlu ile ekşi miyânında çâşni-i ma'rûfenîñ ismi. Fârisî'de feth-i mîm ve sükûn-ı yâ ve zamm-ı ḥâ-i mu'ceme ile "meyḥôş"dan ḡalaṭ olup 'Arabî'de zamm-ı mîm ve teşdîd-i zâ ile "müzze" dirler.

MÛBÂRÂT: İki şerik biribirinden ayrılmâḡda ve zevceteyn müfâraḳatında (319a) medd-i râ ile isti'mâlî şâyî'dir. 'Arabî'de zamm-ı mîm ve feth-i râ ve hemze ile "mübârât"dan ḡalaṭ olup Fârisî'de 'umûmen ayrılmâḳ ma'nâsına feth-i fâ ile "ferâḥîden" dirler.

MÛBTEDA': İştîlâḥât-ı fuḳahâ-yı kirâmdan ibtidâ ḡayz görmüş ḳız ma'nâsına kesr-i dâl ile müsta'meldir. 'Arabî'de mürâhiḳa ḥükmünde ibtidâ ḡa'iz olan bint ma'nâsına feth-i dâl ile "mübtedâ'et"den ḡalaṭ olup ıştîlâḥât-ı fîḳhiyyeden olmaḡla ism-i Fârisî'sine zafer-yâb olamadıḳ.

İstîtrâd: Bulûḡa ḳarîb evlâda mürâhiḳ ıtlâḳı ma'rûfdur. Eger oḡlân olur ise on yaşımdan on beş yaşına dek ve eger ḳız olur ise ṭoḳuz yaşından yine sinn-i merkûme dek mürâhiḳ ve mürâhiḳa ta'bîr olunur. Ve bulûḡ şabîde iḥtilâm ve iḥbâl ve inzâl ve şabiyyede iḥtilâm ve ḡayz ve ḥubl ve vukû'ı ma'lûm lâkin müddet-i bulûḡda iḥtilâf

vâkı' olup müftiyü'n-bih olan zükûr u inâşda vilâdetinden on beş sene tamâmında bulûğları hüküm olunur ve ednâ-yı bulûğ şabîde on iki ve şabiyyede toköz senedir. Eger mürâhiğ ve mürâhiğa ya'ni sinn-i muharrereye resîde-i bulûğa karîb evlâd-ı bi'n-nefs bulûğlarını ikrâr iderler ise hükmen bâliğ ve bâliğa olurlar. (319b)

MUBAṬṬİN: Kırmı büyük ve derûnunda nesne gizleyüp maḥallinde icrâ ider ma'nâlarına müsta'meldir. 'Arabî'de 'azîmü'l-baṭn ma'nâsına feth-i bâ ve kesr ve medd-i tâ ile "baṭîn" ve Fârisî'de zamm-ı bâ ile "büzürg-şikem" dirler. Ammâ müsta'mel olduğu şüretde zamm-ı mîm ve feth ve teşdîd-i tâ ile "mubaṭṭan" kırmı küçük olana itlâk olunur.

MEBLAK: Ma'âcîn envâ'ını ahz için isti'mâl olunan âlet-i ma'rûfeniñ ismi. 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı bâ ve feth-i lâm ile "mibla"dan ğalaṭ olup Fârisî'de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık.

METERİS: Vaqt-i muḥârebede teterrüs ve muḥâfaza ve pîş-i 'asâkire ḥaylûlet için türâb vesâ'ir nesnelere deni'mâl olunan şey'-i ma'rûf. Kesr-i râ ve sükûn-ı sîn ile müsta'meldir. 'Arabî'de muḥâfaza-i dâr için kapu ardına vaż' olunan ağacıñ ismi. Kesr-i mîm ve feth-i râ ile "mitres" ve Fârisî'de fethateyn ve sükûn-ı râ ile "meters" olmağla müte'ârif meteris bunlardan müste'ârdır. ⁶⁴⁰ فاحل علی ایهما شئت pûşide degildir ki zamm-ı tâ ve sükûn-ı râ ile "türs" kalkan ta'bîr olunan sipere itlâk olunur ve fethateyn ve teşdîd ve zamm-ı râ ile "teterrüs" kalkan tutmağ ya'ni tesettür bi't-türs ma'nâsına mevzû' olup ba'dehû ta'mîm eylemişlerdir. Ve ḥîn-i muḥârebede teterrüs (320a) mes'elesi kütüb-i fiḫiyyede mufaşşalan muharrerdir. Fe'l-yurâci' ileyi.

METRÛK: Talebe-i 'ulûm beyinlerinde zebân-zed elfâzdandır. Ya'ni "ilm-i şerîfi bıraktım" ma'nâsına "metrûk oldum" dirler. 'Arabî'de medd-i tâ ile "târik oldum" dimeden ğalaṭ olacağı âşikâr olup Fârisî'de muṭlağa "terk eyledim" maḥallinde kesr-i hâ ve sükûn-ı şîn ve feth-i tâ ile "hiştem" dirler. Zamânemiz nîmce monlaları te'vîline 'adîmü'l-iktidâr olduklarından ğalaṭa ilhâk olundu. Lâkin iştilâhât-ı kudemâdan olmağla tevcîhi böyle ḥâṭıra lâyiḥ olur ki kütüb-i fiḫiyyede mezkûr لو ⁶⁴¹ فاتت الصلوة kavli gibi te'eddüben ve ta'zîmen terk lafzı 'alem-i şerîfe nisbet oluna.

Ammâ sanâyi'-i sâ'irede tefevvühi kâbil-i tevcîh olmayacağı âşikârdır.

MATKAB: Erbâb-ı şanâyi' ḥuşûşa neccârlarıñ şey deldikleri sivri demürüñ ismi. 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı şâ-i müselleşe ile "mişkab"dan ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i bâ ve râ ve mîm ve sükûn-ı hâ ile "behreme" dirler.

MÜTEVÂTİR: Evvelinden âhirine muttaşıl olunca bir vech ile inḫitâ' ve fetret olmayarak kızb üzerine tevâṭu'ları taşavvur olunmayan kavmiñ naḫl eyledikleri haber ma'nâsına 'Arabî'de kesr-i tâ ile eşahḥ iken ba'zı mütefazılân-ı zamâneniñ feth-i tâ-i şâniye ile mütevâter (320b) kırâ'at ü iltizâmları nâ-becâdır. Fârisî'de

⁶⁴⁰ "Hangisini istersen onu kullan."

⁶⁴¹ "Namazın vakti geçerse."

muhtlaqa habere feth-i bâ-yı ‘Acemiyye ile “peyâm” dirler. Hafî olmaya ki haber hadîsiñ mürâdifî olup iştilâh-ı ehl-i hadîs-i şerîfde haber-i mütevâtiriñ tafşîli ânifen zıkr olunur. Ve mütevâtir binâsı lâzım olan tefâ’ül bâbından ve tevâtere mâzîsinden ism-i mef’ûl oldığı âşikâr ve binâsı lâzım ebvâbıñ ism-i mef’ûlleri hazf-ı işâle muhtâc olduklarına mebnî hazfdan selâmet evlâ ve mecâzda nev’-i letâfet dahî rû-nümâ olmağla mecâz-ı ‘aklî olarak ricâliñ vaşfi ile habere hükm ve ‘alâ-mâ hüve’l-meşhûr kesr-i tâ ile isti’mâl olunmuşdur. Ve tevâtür ya lafzî veya ma’nevî olur.

Lafzî şol haberdir ki maşsûsâtda kizb üzerine tevâfuqları ‘âdeten mümteni’ bir cemâ’atiñ haberine dirler. Ve ma’nevî şol haberdir ki rüvâtı beynlerinde müsterek kazâyâ-yı müte’addide nakl olunan habere dirler. Meşelâ meşhûr-ı enâm Hâtem-i Tâ’î hakkında ba’zılar akçe ve ba’zılar esb ve bağal ve ba’zılar eşyâ-i sâire ve cemel i’tâ ider nakillerinde egerçi kazâ-yı muhtelif olup lâkin cümle rüvât i’tâda müsterek olmalarıyla Hâtem’iñ cûd-ı sehâsına delâlet ider.

İstihrâd: İştilâh-ı ehl-i hadîs-i şerîfde kütüb-i keşîre cem’ u tertîb ve te’lif ve tenmîk olundığı (321a) muhtâc-ı beyân degildir. Vâşıl-ı ser-menzîl-i rahmet-i subhânî Ebu’l-Fazl Ahmed bin ‘aliyyü’l-‘Askalânî hazretleri ki ibn-i Hacer diyü müstehirdir. “Nuḥbetü’l-Fiker fi İştilâh-ı Ehli’l-Eşer” nâm muhtaşar câmi’leri ‘alâ vechi’l-icâz tercüme ve bu perîşân elkâb-ı ‘ucâlede mevcûd olması fi’l-dünyâ ve’l-âhiret sebab-i sefidî-i vech olur ümîdi ile dâmen-i varakaya ruḥ-sûde olmağ için yerâ’a-i siyeh-rûya ikdâm olundu. Setîr olmaya ki bu fenn-i celîl ve ‘ilm-i cemîl ‘ulemâsı ‘indlerinde haber hadîsiñ mürâdifidir. Haber yâ bilâ-‘adedin mu’ayyenîñ ṭuruk-ı ‘adîde ya’ni esânîd-i keşîre ile rivâyet olunur veya mâ-fevka’l-işneyne ḥaşr ile rivâyet olunur. Veya ancak iki sened ile rivâyet olunur. Veya ṭarîk-i vâḥid ile rivâyet olunur. Kısm-ı evvel ‘ilm-i yakînîyi müfid olmağla ol hadîs-i şerîfe mütevâtir ve tevâtürü her biri bir delîl-i kavîye temessük ile ve ba’zılar beş senede ve ba’zılar yediye ve ba’zılar ‘aşere-i kâmileye ve ba’zılar on ikiye ve ba’zılar kırka ve ba’zılar yetmiş sened-i şahîḥa ḥaşr eylemişler. Ve kısm-ı şânî ya’ni ṭarîk-i rivâyeti ikiden ziyâdeye maşsûre olan hadîs-i şerîfe meşhûr ta’bîri gibi e’imme-i fuḳahâ müstefîz itlâk iderler. Ve kısm-ı şâliş ya’ni iki (321b) veya ikiden eḳall sened ile olan hadîs-i şerîfe ‘azîz ve kısm-ı râbî’ ya’ni sened-i şahîḥiniñ bir maḥallinde râvî şahş-ı vâḥide münḥaşır olan hadîs-i şerîfe “ḡarîb” dirler. Ve mütevâtiriñ ḡayrı aḳsâm-ı şelâseye haber-i âḥâd dahî dirler. Ta’bîr-i merkûm luğaten şahş-ı vâḥidiñ nakl u rivâyet eylediği kelâm oldığı ma’lûm lâkin iştilâh-ı ehl-i hadîsde haber-i vâḥid şurûṭ-ı tevâtür-i mevcûde olmayan hadîs-i şerîfe itlâk olunur.

Haber-i âḥâddan ‘inde’l-cumhûr ‘amel vâcib olan hadîs-i şerîfe “merdûd” dirler. Evvelîñ ḡayrı ya’ni mütevâtirden mâ-‘adâ ruvâtınıñ aḥvâlinden baḥş ile istidlâle mütevaḳḳıf olanlar cümlesi maḳbûldür. Ve ba’zen ihbâr-ı aḥâda münḳasım-ı meşhûr ve ‘azîz ve ḡarîb-i muhtâr üzere qarâ’in-i nazariyye ile ‘alem ifâde iderler. Ve dahî ma’lûm ola ki ḡarâbet yâ aşl-ı senedde olur veya olmaz. Evvel ya’ni her ne kadar ruvât müte’addid ise de cümlesi şahâbe-i kirâmdan bir zât-ı ‘âlîye müntehî olur

ise ol hadîs-i şerîfe “ferd-i mutlak” ve şânî ya’ni şahâbe-i kirâmdan aşağıda bir şahş-ı mu’ayyene müntehî olur ise ol hadîs-i şerîfe “ferd-i nesebî” dirler. Lâkin hadîs-i şerîf-i ğarîbe ferdiyete ıtlâkı alîldir. Ve haber-i ahâd-ı ‘adl (322a) tâmmü’z-zabt nakli ve ğayr-ı mu’allel sened-i muttaşıl ile şâzz olmayarak muttaşıl olur ise ol hadîs-i şerîfe “şahîhü'n-lizâtihi” dirler. Ve tefâvüd-i rütbe-i şahîh ‘adâlet ve tâmmü'l-zabt olmak sebebiyle mütefâvid oldukları cihetden şahîh-i Buhârî vesâ'ir kütüb-i ehâdis üzerlerine tadîm olup bundan sonra şahîh-i müslim tadîm olunur, bunlardan sonra kütüb-i ehâdisden şartlarına muvâfık olanlar tadîm olunur. Eger zabt-ı hafif olur ise şahîhü'l-li-zâtihi mevcûd şurût der-kâr ise ol hadîs-i şerîfe “hasenü'n-lizâtihi” dirler. Ve bu hadîs-i şerîfe kesret-i uruk ile şahîh ıtlâk olunur. Eger mezîd-i zabt ve kesret-i ‘aded ve ğayr-ı vücûh-ı tercihât râvî-i muhâlif olup râcih olur ise ol hadîs-i şerîfe mahfûz ve muâbili ya’ni râvî-i mercûh olur ise ol hadîs-i şerîfe “şâzz” dirler. Eger muhâlefet-i za’f ile vâkı’ ve râcih olur ise ol hadîs-i şerîfe “ma’rûf” ve muâbili ya’ni muhâlefet ve za’f ile mercûh olan hadîs-i şerîfe “münkir” dirler.

Ferd-i nesebî olan hadîs-i şerîfe râvî-i âher muvâfaat ider ise ol hadîs-i şerîfe kesr-i bâ-i muvahade ile “metâbi” dirler. Eger metâbi’e müşâbih bir hadîs-i şerîf (322b) bulunur ise ol hadîs-i şerîfe “şâhid” dirler. Hadîs-i şerîf-i mabûl dai ma’mûlün-bih ve ğayr-ı ma’mûlin-bihe münasımdır. Eger mu’arızadan sâlim olur ise ya’ni zıddı hadîs-i âher vârid olmamış ise ol hadîs-i şerîfe “mukem” dirler. Ve mu’arızan îrâd olunan hadîs-i şerîf-i mabûle ve merdûde olmadan hâlî degildir. Eger mu’arız olan merdûde olur ise ânın için te’sîr olmayacağı ma’lûmdur. Ammâ mu’arıza-i mabûle ile mu’arız-ı hadîs-i âher medlûli ile beynerini cem’ mümkün olur ise ol hadîs-i şerîfe “muhtelifü'l-hadîs” dirler. Eger beynehümâyı cem’ mümkün olmadığı şûretde müte’ahhîren şâdir olan hadîs-i şerîfe “nâşih” ve muaddemine “mensûh” dirler. Ve hadîs-i şerîf-i merdûdda mûcib-i redd ya sat-ı isnâddan olur. Veya ta’n-ı râvîden olur. Ve ta’n dai diyâneten ve su’-i zabt-ı râviye râci’ olacağı âşikârdır. Ve sat mebdâdi’-i senedde muşannif ya’ni râvî-i evvel hadîs-i şerîf tarafında olur ise ol hadîs-i şerîfe “mu’allak” dirler. Eger âher-i isnâdda tâbi’î hazerâtından sonra olur ise ol hadîs-i şerîfe “mürsel” dirler. Ve isnâdda sâit râvî iki veya ikiden ziyâde ma’a’t-tevâli vâkı’ olur ise ol hadîs-i şerîfe (323a) “mu’adal” dirler. Ve eger sat-ı ğayr-ı mütevâli iki vâkı’ olur ise ol hadîs-i şerîfe “münatı” dirler. Ve ‘adem-i tevâli ile bir veya iki olan sat dai böyledir. Mezkûrâtdan sonra ma’lûm ola ki isnâddan sat ba’zen vâzih olur. Ve ba’zen hafî olur. Vâzih olan kütüb-i tevârihe mürâca’at ile râvî ve şeyhi beynerinde ‘adem-i telâki bilinüp şeyhim diyü haddeşenâ ⁶⁴² عن فلان rivâyeti kizb olduğu zâhir olur.

Şûret-i muharrereniñ hilâfı ya’ni isnâdda satı hafî hadîs-i şerîfe zamm-ı mîm ve teşdîd ve fet-i lâm ile “müdelles” dirler. Ta’n-ı râvî dai on şey ile olur. Beşi ‘adâlete ve beşi zabta müte’allıdır. ‘Aşere-i muharrere ya kizb-i râvîden veya kizb ile töhmetinden veya kesret-i ğalaından veya itana ğafletinden veya fışkından veya

⁶⁴² “Falandan.”

‘alâ-sebîlî't-tevehhüm rivâyetinden ya'ni vehminden veya sıkât-ı şahîhatü'l-kelimâta muhâlefetinden veya ta'dîl ü tahric ma'nâyı bilmeyüp cehâletinden veya mürtekib-i bid'at olmasından veya su'-i hıfzından olur. Evvele ya'ni kizb-i râvî ile ma'fûn hadîs-i şerîfe “mevzû” ve şâniye ya'ni râvîsi kizb ile müttehem olan hadîs-i şerîfe “metrûk” ve şâliş ve râbî' ve hâmis şûretlerinde (323b) vârid ehadîs-i şerîfelere ‘alâ-re'yin münker ve râvîniñ vehmine qarâ'in veya cem'-i tunûk ile ittîlâ' hâşıl olur ise ol hadîs-i şerîfe “mu'allel” ve rivâyet-i şikâta muhâlefetden ta'n olunan hadîs-i şerîf tağyîr-i siyâk sebebi ile olur ise ol hadîs-i şerîfe “müdreçü'l-isnâd” dirler. Ve eger kelâm-ı şahâbe-i kirâm yâhûd mâ-ba'dında ruvât kelâmı kelâm-ı nebevî 'aleyhi's-şalât vesselâma min ğayr-ı faşlın ve meccin olur ise ol hadîs-i şerîfe “müdrîcül-mümten” veya esmâ-i mükerrerede taq'dîm ü te'hîr olur ise ol hadîs-i şerîfe “maqlûb” veya esnâ'-i isnâdda ziyâde-i râvî olur ise “mezîdün-fi muttaşîlî'l-esânîd” veya ibdâl-i râvî ile vela-müreccah olur ise ol hadîs-i şerîfe “mużtarib” veya şûret-i haţtîñ beğâsı ile siyâkda harf-i vâhid tağyîr olunur ise ol hadîs-i şerîfe “muşahhaf” veya şûret-i muharrere şekilde olur ise ol hadîs-i şerîfe “muharref” dirler. Lâkin 'amden metn-i hadîs-i şerîf tağyîr olunmağ câ'iz degildir. Ruşşatına cumhûruñ kavilleri kütüb-i mufaşşalâtda muharrerdur. Cehâlet-i râvîden ta'nıñ sebebi yâ râvîniñ isim ve künye ve lağab ve san'at ve hırfet ve nisbet gibi müştahir oldığı nu'ûtı terk ve li-ğarañin müştahir olmadığı nesne ile zıkr eylemek ile (324a) olur ise bu hadîs-i şerîfe “mübhem” ve eger râvî ism ile tesmiye olunup ve ândan dañi recül-i vâhid rivâyet ider ise ol rivâyete “mechûlül-'ayn” dirler ve eger bir isim ile tesmiye olunan râvîden iki âdem veya dañi ziyâde rivâyet idüp mezbûr şahş-ı vâhid dañi tevsîk olunmamış ise bu rivâyete “mechûlül-hâl” veya “mestûr” dirler. Ve râvîniñ mürtekib-i bid'at olmasından lâzım gelen ta'n-ı râvîniñ hâline nazar olunur. Eger küfri müstelzim bir şey' i'tikâdı zâhir ise 'inde'l-cumhûr rivâyeti mağbûle olmaz. Eger irtikâb eylediği bid'at küfri muğtezi olmayup îrad eylediği hadîs-i şerîfden dañi kendü irtikâb eylediği bid'ati tağviye zâhir olmaz ise eşahh olan ol hadîs-i şerîf kabûl olunur. Su'-i hıfzından târi ta'n eger râvîniñ cemî' hâlâtında lâzım olur ise ol hadîs-i şerîfe ‘alâ-re'yin “şâz” dirler. Ve eger kibr ü 'amâ emşâli nesnelere târi olmuş ise rivâyet eylediği hadîs-i şerîfe “muhteliğ” dirler. Ve isnâd taraf-ı hazret-i risâlet-penâhîye muntehî olur ise ol senede “merfû” dirler. Ol intihâ gerek isnâd-ı muttaşîl ile olsun gerek olmasun ve eger (324b) isnâd şahâbe-i kirâmdan birine muntehî olur ise ol senede “mevķûf” ve tâbî'in ve teb'a-i tâbî'ine muntehî senede “mağķû” dirler. Ve eşer ancak mevķûf u mağķû'a itlâk olunup şahâbe-i kirâmdan bir zât taraf-ı nebevî-i 'aleyhisselâma sened-i zâhirül-ittişâl ref buyurdıkları hadîs-i şerîfe “musned” dirler. Ve kıllet-i 'aded-i ricâl ile taraf-ı nebevîye muntehî olan senede “‘ulüvv-i muğlak” ve e'imme-i kirâmdan hazret-i eş-şeyh Şu'bî emşâli şıfat-ı 'aliyye şâhibi bir zât-ı 'âlîye muntehâ senede “‘ulüvv-i nisbî” dirler.

'Ulüvvüñ muğâbili nüzûl oldığı eşahh-ı aqvâldendir. Ve eger iki râvî meşâyihden aħzda ve senede müşârik olurlar ise ol senede “rivâyetül-akrân” dirler. Ve eger bunlar her biri şeyh-i âherden rivâyet ider ise ol senede “müdcî” dirler. Ve

eger râvî kendüden sinn ü şeyhde dîn-i kimesneden rivâyet ider ise ol senede “rivâyetü'l-ekâbir ‘ani'l-aşâgir” dirler. Ve şeyh-i vâhidde müsterek-i zâteynden biriniñ irtihâli muqaddem râvîniñ senedine “sâbık” ve şânîniñ senedine “lâhık” dirler. Ve eger râvî müttefikü'l-ism iki zâtdan rivâyet idüp ahadühümâyı bir nesne ile temyîz eylemez ise ol senede “mühmel” dirler. Ve senediñ evvelinden (325a) âhirine dek şîga-i vâhide ya'ni cümlesi haddeşenâ ve ahberenâ ve enbe'enâ veya semi'tü-fülânen ka'le semi'tü fülânen ile muttaşıl olur ise ol senede “müselsel” dirler.

Hazret-i İbn-i Hacer radiye ‘anhü rabbühü'l-ekber “Tuhfetü'l-Fiker”de müselsel zeyline şiyâg-ı edâyı irdâf buyurup hâtimedde dañi şabâkât-ı ruvâtı beyân buyurmuşlar. Mâ nahnü fihden olmamağla tercümesi terk olunup şümme'r-ruvât diyü beyân olunan maħalde mevcûd iştilâhat tekmîl olundu. Esmâ'-i ruvât ve esmâ'-i pederleri ve esmâ'-i ecdâdları müttefik ve eşhâşları muhtelif olur ise ol senede “müttefik” ve “müteferrik” dirler. Ve eger esmâ'-i muharrere hatteñ müttefik ve nuṭken muhtelif olur ise ol senede “mu'telif” ve “muhtelif” dirler. Eger ancak esmâ'-i ruvât hatteñ ve nuṭken müttefik ve esmâ'-i âbâ' ancak nuṭken muhtelif olup veya bi'l-'aks olur ise ol senede müteşâbih dirler. Kezâlik esmâ'-i ruvât ve esmâ'-i âbâ' müttefik olup ihtilâf nisbetde olur ise yine müteşâbih dirler.

Mezkûrdan ve mâ-қablinden birkaç nev' terekküb ider. Meşelâ ittifâk u iştibâh ism-i râvîde veya pezeri isminde ħarf-i vâhid veya ħarfeyn veya dañi ziyâdede olur. Veya ihtilâf taқdîm ü te'ħîr (325b) ism-i vâhid ile olur. Veya ismeyn-i cümlede taқdîm ü te'ħîr olur veya ism-i vâhidiñ ba'zı ħurûfunı müşâbih olduğı lafzda taқdîm ü te'ħîr ile olur.

MÜŞEMMEN: Bahâsı ‘âlî vü ġâlî nesne ma'nâsına isti'mâli şâyi'dir. ‘Arabî'de fetħ-i şâ ve kesr ve medd-i mîm ile “şemîn”den ġalaṭ olup Fârisî'de kesr-i kâf-ı ‘Acemiyye ve medd-i râ ile “girân-mâye” dirler.

İstitrâd: Şemen aşıl iştilâħda sil'a ya'ni metâ'a dirler. Ba'dehû râyic olana şemen ve kâside sil'a itlâk olunmuşdur. Ve kıymet ile farkı eger ħadr ü mâliyet şey'-i mebya'da ziyâde ve noқşân mülâħaza olunmayup bâyi' ve müşteri beynlerinde terâzi olur ise meblağ-ı merķûma şemen ve eger mebya' taқvîm-i muқavvimîn ile def olunan meblağa muvâfik u mu'âdil olur ise kıymet dirler.

MÜCMER: Sîm ve emşâli ma'âdinden i'mâl ve derûnuna âteş vaż'ı ile buħûr yaқdıqları âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Zamm-ı mîm ile müsta'meldir. ‘Arabî'de kesr-i mîm-i evvel ve sükûn-ı cîm ve fetħ-i mîm-i şânî ile “micmer”den ġalaṭ olup Fârisî'de lisân-ı Türkî'de isti'mâli gibi zamm-ı bâ ile “buħûrdân” dirler. Buħûr âteşde râyiħa-i ṭayyibesi istişmâm olunan nesne ve dâñ zarf ma'nâsına olduğı ma'rûf ammâ lisân-ı tâzide i'râb-ı muħarrer ile mücmeriñ âhirine hâ ilħâkı ile mücmere dañi dirler. Müsta'mel olduğı üzere (326a) zamm-ı mîm ile mücmer 'ûd emşâli mücmer derûnunda iħrâk olunan nesnelere itlâk olunur.

MUĞABBET: Sevmek ya'ni Şâhib ma'nâsına maşdarı olarak zamm-ı mîm ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i mîm ile "mağabbet"den ĖalaĖ olup Fârisî'de zamm-ı hâ ile "hümâl" dirler. Setîr olmaya ki muğabbet emr-i mağbûben ittibâ' ve devâm-ı zıkr-i mağbûb u mağbûbe ŐevĖ ve mağbûb her neye mâ'il olur ise andan ihtirâz ma'nalarına tefsîr olunmuşdur.

MAĞREME: El sildikleri yağlığ ta'bîr olunan Şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı kâf ile "mığreme"den ĖalaĖ ve müste'âr olup Fârisî'de feth-i dâl ve sükûn-ı sîn ile "dest-mâl" dirler. Dest-mâl-i merĖûmuñ Şûret-i terkibi zâhir ammâ mığreme lisân-ı 'Arabî'de alaca perdeniñ ism-i ĖaŐı olup lisân-ı Türkî'ye nağilde ma'rûf nesnelere teşbîhen ıtılâğ olunmuşdur.

MAĞŞER: Cem' olacak mağall ma'nâsına feth-i Şîn ile "mağŞer" Ėününde ta'bîri Şâyi'dir. 'Arabî'de feth-i mîm ve sükûn-ı hâ ve kesr-i Şîn ile "maĖŐir" efŐaĖ olup Fârisî'de cem'iyet mekânına medd-i cîm-i 'Arabiyye ile "cây-ı encümen" ve Ėiyâmet Ėününe zamm-ı râ ve sükûn-ı sîn ile "rûz-ı rüstağîz" dirler.

Beyit:

(326b)

Tersem ki Őarfa-i neber der-rûz-ı rüstağîz
Nân-ı Ėelâl-i ŐeyĖ zi-Ėarâm-i mâ⁶⁴³

Ėâme-i siyeh-rû mışrâ'-ı Şânîsi Ėâce Ėâfız'ıñ inŐadı üzere tağrîre 'adem-i muğâva'atı 'afv buyurula.

Fâ'ide: Medd-i Ėâ-i mühmele ile "ĖaŐir" resûl-i ekrem ve nebiyy-i muğterem Şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem Ėazretleriniñ esmâ'-i Őerîfelerinden olduğı ĖadîŐ-i Şerîf-i âti'l-beyândan müstebândır. Kâle 'aleyhisselâm لي خمسة اسماء انا محمد و احمد و الماحي ليمحو
⁶⁴⁴buyurmuşlardır. Ve Ėademi kelâm-ı Şerîfi ĖulĖî ma'nâsına olduğı ferâmûş buyurulmaya.

MAĞAFFE: Ėayvân üzerinde tâ'ife-i nisâ' râkib olmağığün i'mâl olunan Şey'-i ma'rûfuñ ismi. Feth-i mîm ve sükûn-ı hâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i mîm ve feth-i hâ ile "miğaffe"den ĖalaĖ olup Fârisî'de feth-i kâf ve medd-i cîm-i 'Arabiyyeteyn ile "kecâbe" dirler.

MIĞLADİZ: Ėadîdi cezb ve Őarafeyni Ėutb-ı cenûbî ve Őimâlîye iğbâl ve bağr-i 'ummân intihâlarında ve Hind nevâğîsinde zuhûr iden Ėacer-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de 'alâ-mâ-hüve'l-meşhûr kesr-i mîm ve sükûn-ı kâf ile "mığnâğîs" ve Ėazf-ı elif ile "mığnâğîs" ve 'alâ-Ėavl i'râb-ı muğarrere ve kâf yerine Ėayn-ı mu'ceme ile "mığnâğîs"dan ĖalaĖ olup Fârisî'de esâmi-i Şelâşe keşîrû'l-isti'mâldir. Lâkin ĖuĖĖ-ı

⁶⁴³ Korkarım ki kıyamet Ėünü zahidin helal ekmeği bizim haram soframızda daha Ėok fayda vermez.

⁶⁴⁴ "Efendimiz (sav) Şöyle buyurdu: 'Benim beş ismim var . Ben Muhammed'im ve Ahmed'im, Allah benim elimle küfrü yok ettiği için el-Mahiyim, insanları ahlakım üzere topladığım için el-HaŐir'im ve el-'Âkib'im.'"

derîde cüz'eynden (327a) mürekkeb “âhen-rübâ” dirler. Cüz'-i evveli medd-i elif ve fetḥ-i hâ ve sükûn-ı nûn ile “âhen” demür ma'nâsına ma'rûf ve cüz'-i şânîsi zamm-ı râ ve medd-i bâ ile “rübâ” kapmaḡ ma'nâsına rübûden lafzından ism-i fâ'il olmaḡla ma'nâ-yı terkibîsi demür kapıcı demek olur. Hafî olmaya ki Kâtib Çelebi merḡûm biñ yedi yüz yirmi bir sâl-i mîlâdisinde tertîb olunmuş efrenciyyül-'ibâre bir risâleye dest-res olup ba'de't-tercüme “Füyûzât-ı Mıknâtîsiyye” tesmiye eylediḡi ‘ucâle dîbâcesinde muḡarrer ba'zı kütüb-i ḡadîme-i ḡikemiyye-i latîniyyede muḡarrer olduḡı üzere ḡacer-i merḡûm ibtidâ bilâd-ı Anaḡolı'dan Maḡnisa cibâlinde zuḡûr veya bâni-i belde-i merḡûme Maḡnisâ nâm şahş ibtidâ dest-res olmasından Maḡnisa lafzı ta'rîb veya taḡrîf ile meşḡûr olmuşdur ḡavli be-ḡâyet dûrdur.

Maḡnîsiyâ ism-i Nabḡî olup ekşerî ḡurşundan ḡaşıl ve siyâha mâ'il bir nev' ḡacere itlâḡ olunur. Merḡûmuñ menş'e-i ḡalaḡı ḡadîdi tavşîfinden olmaḡ ḡayr-ı ba'iddir.

İstitrâd: Seng-pâre-i ma'rûfuñ ḡadîd ve pûlâdı cezbî ve ḡavî sürmek ile ḡadîdi ḡişşedâr eylemesi ve ta'lîḡ veya bir zarfa vaz' ile derûn-ı âba ilkâda ol maḡalliñ nışf-ı nehâr-ı dâ'iresine müsâvât ü müvâzât ya'ni bir gözi ki bir ḡarafında (327b) vedî'a-i subḡânî cevher-i ḡayr-ı maḡsûs küre-i arzın ḡuḡb-ı cenûbîsi semtine ve çeşm-i digeri ḡuḡb-ı şimâlîsi semtine ḡoḡrulup nâzır olması ḡuşûşunda egerçi lâ-yu'ad tevcîhât-u 'aḡliyye-i lâ-tâ'il îrâd eylemişlerdir. ḡaḡîḡati cenâb-ı ḡudâ-yı müte'âl-i lem-yezel ve lâ-yezâl ḡazretleriniñ âyât-ı bâḡhire-i nâ-maḡşûra ve eltâf-ı 'amîme-i mâ-lâ-nihâyelerinden 'ibâd-ı müslimîne ḡible-nümâ ve keşḡî-bân ḡullarına reh-nümâ ve maḡlûḡât-ı sâ'iresinde îdâ' buyurduḡları gibi muḡarrer menâfi'-i 'adîdeden ḡayrı niçe fevâ'idî ḡâvidir. Bu daḡi setîr degildir ki ḡible-nümâlar taḡtında veya bi'z-zât isti'mâl olunan âhen pâre ki ibre ta'bîr olunur. Mıknâtîsiñ şimâl ve cenûb gözleri ma'lûm olduḡdan soñra ibreye sürüldükde teveccühi ber-'akis olur. Ya'ni ḡaceriñ şimâl gözüne sürülen ḡadîd pâreniñ ucı cenûb ḡarafına ve cenûb gözüne sürülen demürüñ ucı şimâl cânibine teveccüh ider.

Umûr-ı ḡarîbedendir ki Kâtib Çelebi merḡûm aşḡâb-ı hüner ve diḡḡatden ma'dûd ḡuşûşa ma'ârif-i cüz'iyede şâḡib-i yed-i ḡûlâ bir vücûd iken yâve-gûyân-ı Efrenç ḡâ'ifesine teba'iyet ve gûyiyâ ḡûl u 'arz-ı büldânı mübeyyin risâle-i mârrül-beyânı zeylinde şehrimiz olan ḡoşantîniyye'niñ ibresi noḡḡa-i şimâlden yedi derece cânib-i (328a) şarḡa meyl üzeredir taḡrîri tamâmında 'ale'l-'amyâ ḡabbâ' İbrâḡim Efendi merḡûm daḡi kemâl-i ihtimâm ü imtiḡân ile noḡḡa-i şimâlden on bir buḡuḡ dereceye ḡarîb ḡarba meyl-i müşâhede olunmuşdur. ḡaflet olunmaya diyü terḡîm ü ḡab' eylemişdir. Beynehümâda âşikâr tefâvütten ḡatü'n-nazar ḡacer-i mıknâtîsden göz ta'bîr olunan cevher ile müzeyyen beher kıḡ'asında çeşmiñ za'f u kuvvetine göre noḡḡa-i şimâlden cânibeyn ya'ni şarḡ ve ḡarba derecât-ı mütefâvite ile aḡadühümâ âḡere muḡâbîḡ olmayarak tefâvütleri mücerrebdir. Binâen-'aleyh ḡible-nümâ ve pusula i'mâl iden şahş bir kıḡ'a mıknâtîs tedârik eyledikde şaḡîr ü kebîr eger ol seng-pârede göz mevcûd ise inḡirâfını bilmek için evvelâ kendü ibre-i cedîdini

mu'temedün-‘aleyh ibre-i diger ile ‘ayâr idüp hâcer-i cedîdîñ inhirâfını bilüp hıfz eylemege muhtâcdır. Ya‘ni âsitâne-i emn-âşiyânedede i‘mâl olunan kıble-nümâ ve pusulalar beynlerinde vâkı‘ tefâvütten keştî-bânlar reh-i rastların bilemeyüp ekserî garķ u telef oldukları pâye-i serîr-i a‘lâya inhâ olunduğda hâzîne-i ‘âmire-i sultâniyyeden beyze-i baṭṭ mîqdârı bir kıṭ‘a hâcer-i mîknâṭis ihrâc ve Ğalaṭa‘da pusulacılarıñ birine iḥsân ve hîrfet-i merķûma (328b) aşḥâbı bi‘l-cümle pusulalarıñ ol taş ile imtiḥân eylemelerin fermân buyurmuşlar. “Küllü şey’in yürce‘u ilâ aşliḥ” mîşdâkı üzere ba‘de zamânin cennet-mekân Sultân Maḥmûd Hân ‘ahdinde bir taḳrîb yine hâzîne-i hümâyuna ric‘at eylemiş. Aşḥâb-ı sūfûn ve keştî-bânlarıñ pey-der-pey taḳdîm-i ‘arz-ı ḥâl ile istid‘â-yı ‘inâyetlerine mebnî hîrfet-i merķûme beynlerinde emânet ile ma‘rûf bir pusulacıya iḥsân buyurulup ile‘l-ân seng-i mezbûr şahş-ı merķûmuñ kerîmezâdesi yedinde mevcûd olup âsitâne-i ‘aliyyede i‘mâl olunan cemî‘ pusulalar ol seng ile ‘ayâr olunur. Ve hâcer-i merķûmuñ kuvvet-i câzibesî sarımsak sürmek ve rutûbet doḳunmaḳ vesâ‘ir esbâb ile zâ‘il olduğda üç gün ṭarı ve şıcaḳ keçi ḳanı derûnuna vaz‘ ile kuvvet virir diyü kütüb-i müfredât-ı ṭıbbiyyede muḥarrerdir.

Lâkin vâkı‘a muṭâbıḳ olmayup eyyâm-ı ḥârrede yine ric‘at ider. Lâkin vaḳt-i bürûdetde şıcaḳ keçi ḳanı mişillü sirkâ-yı germ daḫi i‘âde-i kuvvet eylediği mücerrebdır. Ve seng-i mezbûruñ ḥavâşş-ı keşîresindendir. Kısm-ı a‘lâsı ya‘ni lâciverdî ve şâf (329a) olanından bir mîqdârını beyâz ḥarîre leff ile istişḥâb-ı câh u celâl ve ḳazâ-yı ḥavâyic ve beyne'n-nâs maḳbûl olmağı mûriş ve der-dest olması şoḡuḳdan ḥâşıl küzâz ta‘bîr olunan marazıñ def‘ine bâdî ve ḥîn-i vilâdetde nisvân elinde ṭutmaḳ ve ḥâmiliñ şol ṭarafına ta‘lîḳ eylemek sühûlet-i vilâdete sebep olduğı tecrübe olunmuşdur. Lâkin seng-pâreyi ḥâ‘iz ‘avret mess ider ise bu ḥâşşa zâ‘il olur. Ve zuḥal sünbûlede iken küll-i âb ile ḡasl ve ba‘de‘t-taşfiye kuḫl yapılup ve mirrîḫ mizânda iken kezâlik ḥadîdden sürme yapılup kuḫl-ı mîknâṭisî kendü çeşmine ve sürme-i ḥadîdi âḥer çeşmine iktihâl ve bir müddet nâzır u manzûr olduğdan şoñra beynehümâda ⁶⁴⁵ فوق ما يتصور maḥabbet der-kâr olduğını tecrübe eylemişlerdir.

MUḤALLEBİ: Pirinc unı ve leben ve sükker ile ṭabḫ olunan ṭa‘âm-ı ma‘rûfuñ ismi. Kütüb-i müfredât-ı ṭıbbiyyede merķûm olduğı üzere ‘Arabî‘de zamm-ı mîm ve fetḫ-i hâ-i hevvez ve teşdîd ve fetḫ-i lâm ile “muhallebiyye”den ḡalaṭ olup Fârisî‘de kesreteyn ile “ḳırnî” dirler imiş. Vech-i tesmiye Maḥalleb bin Muḡîre‘niñ mi‘desine munşab sevdâyı def‘ için ḥükemâdan dü-res Bâbilî icâd itmekle Maḥalleb merķûma nisbet olunmuşdur.

MAḤZEN: Mâl hıfz olunacaḳ maḥall-i ma‘rûfuñ (329b) ismi. Fetḫ-i mîm ile müsta‘meldir. ‘Arabî‘de kesr-i mîm ile “mîḫzen”den ḡalaṭ olup Fârisî‘de fetḫ-i kâf-ı ‘Acemiyye ve sükûn-ı nûn ile “gencîne” dirler.

MUḤAYTİR: Murâd eyledigini işler ve ıştîfâ‘ olunmuş ya‘ni üründülenmiş ma‘nâlarına dâll lafz-ı muḫtârîñ taşḡîri olarak müsta‘meldir. ‘Arabî‘de zamm-ı mîm

⁶⁴⁵ “Tasavvur edilenin üzerinde.”

ve feth-i hâ ve kesr ve teşdîd-i yâ ile “muḥayyir”den ğalaṭdır. Zîrâ ḥarf-i zâ'id oldığıçün tâ ḥazf olunup elif daḥi aşlında yâ'dan maḳlûb olmağla ḥâlet-i teksîrde yine yâ'ya tebdîl olmuşdur. Ve bu isimde tâ'nîñ zâ'id olmasına iştikâkı ḥayrdan olması dâlldır.

Ĝalaṭ-ı merḳûmuñ şüyû'una sebep e'imme-i nuḥâtdan Ebû 'Amr Aşma'î'dir ki ḥaṭâ idüp muḥtârîñ taşğiri muḥaytirdir diyü ḳâ'il olmuşlardır. Lâkin ḳavl-i ercaḥ taḥrîrimiz üzere muşagğarı muḥayyer olmasıdır.

İstitrâd: Lafz-ı muḥtâr fâ'il ile mef'ûl beynlerinde mütereddiddir. Zîrâ aşlı kesr veya feth-i yâ ile muḥayyer olup 'alâ kile't-taḳdîreyn yâ ḥarf-i 'illet mâ-ḳabli meftûḥ olmağla elife ḳalb olunur. Ve muḥtâr ḥarf-i cerr ile fâ'il ve mef'ûlden temyîz vâkı' ya'ni fâ'ilde muḥtâr bi-kezâ ve mef'ûlde muḥtâr min kezâ dinür. Ve seyyid şerîf Cürċânî 'aleyhi'r-raḥmete (330a) lafz-ı muḥtârî Bâri-i te'âlâ 'azze ismihûya ıtlâḳda ⁶⁴⁶ ان شاء فعل وان شاء لم يفعل ile tefsîr buyurup şerḥ-i mevâḳıfîñ ilâhiyyât bahşinde işbât-ı ḳudret içün zıkr buyurdıkları fûrû'uñ ḳabîlinde ismullâhu te'âlâdan ḳâdiri ان شاء فعل وان ⁶⁴⁷ لم يشأ لم يفعل ile tefsîr buyurmuşlardır. Şânîniñ müvecceḥ ü a'lâ ve elṭaf ü aḥlâ oldığı erbâbınıñ ma'lûmudur.

MEDDİBAŞAR: Münteḥâ-i başar ya'ni göz gördüğü maḥalliñ nihâyeti ma'nâsına isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de feth-i mîm ve bâ ve şâd ve medd-i dâl ile “medâ-yı başar” dan ğalaṭ olup Fârisî'si feth-i hemze ve sükûn-ı nûn ile “encâm-nigeh” olur. Egerçi Ya'ḳûb rivâyetinde ḥazf-ı yâ ile meddül-başar vârid olmuş. Lâkin şâḥib-i Ḳâmûs'ıñ ⁶⁴⁸ مدى كغنى الغاية والبصر منتهاه ولا تقل مد البصر ḳavline ittibâ'en iltifât olunmaz.

MÜDRİR: Bâ'ış-i tebevül ma'nâsına fülân nesne müdrirdir ta'bîri şâyi'dir. 'Arabî'de bâ'ış-i tebevül olan nesneye feth-i mîm ve vâv ve lâm ve sükûn-ı bâ ile “mebvele” ıtlâḳına şâhid 'Arab-ı 'aribânîñ ⁶⁴⁹ مبوله ḳavilleridir. Fârisî'si medd-i şîn ile “şâşe-âver” olur.

Fâ'ide: Kesr-i hemze ve sükûn-ı dâl ile “idrâr” bevl ma'nâsına ıtlâḳı ma'rûfdur. Lâkin 'Arabiyye'de lafz-ı merḳûm nâḳa sūd virmek ma'nâsına (330b) mevzû' olup ⁶⁵⁰ ادردت الناقة فهو مدر dirler. Ma'lûm oldu ki idrâr sūd virmek ve müdrir sūd virici ma'nâlarına olmağla bevl ve mebvele ıtlâḳı te'eddüben teşbîh ve isti'âre olunmuşdur. Tevcîh-i merḳûma âşinâ olmayanlarıñ ve fekk-i idğâm ile tefevvüh idenleriñ ğalaṭdan sâlim olmayacağı muḥtâc-ı beyân degildir.

MÜRTEBİT: “Fülân âdem bu şûretde bağlanmış” ma'nâsına mebniyyü'n-li'l-fâ'il kesr-i bâ ile fülân mürtebiṭ bi-kezâ diyü müsta'meldir. 'Arabî'de terkîb-i merḳûm

⁶⁴⁶ “Dilerse yapar ve dilerse yapmaz.”

⁶⁴⁷ “Dilerse yapar dilemezse yapmaz.”

⁶⁴⁸ “Medâ”, “Ganâ” gibidir. Nihayet ve gözün görebildiği son nokta, “mede'l-basar” lazımı kullanma.

⁶⁴⁹ “Bevlettiren içecek.”

⁶⁵⁰ “Deve süt verdi. O süt verici.”

mebniyyü'n-li'l-fâ'il mef'ûl olmağla feth-i bâ ile “mürtebet”den ğalaţ olup Fârisî'de ‘umûmen bağlu ma'nâsına feth-i bâ ve sükûn-ı sîn ile “beste” dirler.

MERŞİYYE: Şi'r ü neşr ile meyyitiñ evşâf-ı hamîdesini zıkr ve zârî eylemek ma'nâsına teşdîd-i yâ ile isti'mâli şâyî'dir. 'Arabî'de feth-i mîm ve sükûn-ı râ ve kesr-i şâ ve feth ve tahfif-i yâ ile “merşiye”den ğalaţ olup Fârisî'de zamm-ı sîn ve vâv-ı ma'rûfe ve kâf-ı 'Arabiyye ile “sûk” dirler.

MERCANKÜŞ: Reyâhîn envâ'ından râyihası be-ğâyet laţîf bir daği tahrîf ile mercân-köşk itlâk olunan nebât-ı meşhûruñ ismi. Fârisî'de feth-i mîm ve zâ ve sükûn-ı râ ve nûn ve zamm-ı kâf-ı 'Arabiyye ile “merzen-kûş”dan ğalaţ olup mu'arabi feth-i mîm ve zâ ve sükûn-ı râ ve nûn (331a) ve zamm-ı cîm ile “merzecûş” olur. Lâkin i'râb-ı merķûme ile “merdekûş” daği itlâk olunup aşıl ism-i 'Arabî'si feth-i sîneyn ile “samsak”dır.

MERDÂNE: Ğamîr açdıkları ma'rûf oğlağunuñ ismi. Fârisî'de feth-i vâv ve sükûn-ı râ ile “verdâne”den ğalaţ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı tâ-i mühmele ve feth-i mîm ve lâm ile “mıţmele” dirler.

MERSÎN: Şecer ve şemeri ma'rûf ve hûş-bû nesneniñ ismi. Fârisî'de kesr ve medd-i mîm ile “mîrsîn”den ğalaţ olup 'Arabî'de medd-i elif ile “âs” dirler.

MÜREKKEB: Terķîm ve tahrîre sebeb şey'-i meşhûruñ ismi. 'Arabî'de kesr-i hâ-i mühmele ile “hibr” ve kesr-i mîm ile “midâd” ve feth-i hâ-i mu'ceme ile “hadâd” ve kesr-i nûn ve sükûn-ı kâf ile “niķs” olup Fârisî'de cüz'eynden mürekkeb “zâkâb” dirler. Medd-i zâ ve kâf-ı 'Arabiyye ile “zâk” kara boya ta'bîr olunan zâc ma'nâsına ve âb ma'rûf aşlı âb-ı zâk olmağla 'alemiyyete naķilde muzâfun-ileyh taķdîm olunmuşdur. Setîr degildir ki midâd mürekkeb telâhuķ-ı efkâr ile icâd olunan eşyâdan olup qadîmde 'Arabî ve 'Acemî tahrîrât zâc şuyı ile olmağla şâbit ta'bîr olunur. Ba'dehû cüz'-i âher izâfesiyle terkîb olunduğda qadîmîsinden fark için her diyârîñ (331b) iştilâhına göre esmâ'-i muħarrereden midâd mürekkeb veya zâkâb mürekkeb diyerek keşret-i isti'mâlden mevşûfi veya muzâfun-ileyhi terk olunup şey' mürekkeb-i merķûma 'alem derecesine resîde olmuşdur. Aşlı ma'lûmı olmayup 'ale'l-'amyâ tekellümde ğalaţa dâğil olacağı muhtâc-ı beyân degildir. Ğibr mürekkebiñ ecvedini i'mâl için bu şûretde nazm olunmuşdur.

Beyit:

Mikdâr-i dûde şamğast mikdâr-i her dü bâzû
Mikdâr-i her se zâkest u ângâh zûr-ı bâzû⁶⁵¹

MEREMMÂT: Lâzım-ı 'imâret nesneyi işlâh eylemek ya'ni düzmek ve yapmak ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de muţlaķa işlâh itmek ma'nâsına fethateyn ve teşdîd ve feth-i mîm-i şâniye ile “meremme”den ğalaţ olup Fârisî'de medd-i sîn ile “sâhten” dirler. Ğafî olmaya ki meremmete ta'mîr itlâk olunması daği isti'mâlât-ı 'Arabiyye'ye

⁶⁵¹ Bu beytin manası tercüme edilemedi.

nażaran ğalaţ olacağı âşikârdır. Zîrâ ta‘mîr ancak ‘ömr ya‘ni hayâtda müsta‘mel olup ⁶⁵² te‘âlâ kelâmını bi-ta‘mîr ⁶⁵³ بتعميرك الله te‘âlâ ile tefsîr eylemişlerdir. Ya‘ni ⁶⁵⁴ ما‘nâsına ve ⁶⁵⁵ ما فعلت كذا ⁶⁵⁶ عمرتك الله تعميرا ⁶⁵⁷ عمرتك الله تعالى منزلتكم عمارة ile ‘imâret yıķılan nesneyi yapmaķ ma‘nâsına olduğını fark u temyîz eylemişlerdir.

MÜRÜVVET: İnsâniyyet ve recüliyyet-i kâmile ma‘nâsına teşdîd ve fetḥ-i vâv ve terk-i hemze ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de zamm-ı mîm ve râ ve sükûn-ı vâv ve fetḥ-i hemze ile “mürüv’et”den ğalaţ olup Fârisî’de fetḥ-i mîm ve sükûn-ı râ ile “merdümi” dirler. Elķâb-ı mürâselâtdan mürüvvettü ta‘bîri dağı madde-i merķûmeden olduğı muḥtâc-ı tafşîl degildir.

MERVAĦA: Taklîb-i hevâ ve te‘şîr-i âfitâbdan viķâyeye içün isti‘mâl olunan âlet-i ma‘rûfeniñ ismi. Fetḥ-i mîm ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de kesr-i mîm ve sükûn-ı râ ve fetḥ-i vâv ve ḥâ ile ism-i âlet olan “mirvaḥa”dan ğalaţ olup Fârisî’de cüz’eynden mürekkeb bâd-bâz dirler. Medd-i bâ ile bâd ma‘rûf ve yine medd ile bâz tekrâr ve girü dönmeķ ma‘nâlarına olmağla hevâyı tekrâr idici ve girü dönderici demek olur. Mestûr olmaya ki ehl-i luğat ‘indlerinde el ile alınıp naķl olunan mi‘al ve mi‘ale vezinlerinde âlâtüñ esâmîsi kesr-i mîm ile kırâ‘at olunması ķaźiyye-i mültezime ve ‘âdet-i muḥkemedir. Lâkin mınṭaķatü’l-bayṭarıñ meftûḥ ve müdhin ve mus‘at ve müncelel ma‘zûmü’l-mîm olmaları şüzûzdan olup mudķ dağı ma‘zûmen (332b) şâzze dâğil ise de ba‘zılar aşlı üzere kesre cevâz virmişlerdir. Ammâ merķât ile menâre mişillüleri min-vech-i âlet ve min-vech-i mekân olduklarına nażaran meftûḥü’l-mîm olmalarıyla muḥarrer olan ķâ‘ide-i külliyyeye ḥalel taṭarruķ eylemez.

MÜSTAĦKEM: Muḥkem ve metûn ma‘nâsına fetḥ-i kâf ile şâyi‘dir. ‘Arabî’de kelime-i lâzime olmağla zamm-ı mîm ve sükûn-ı sîn ve ḥâ ve fetḥ-i tâ ve kesr-i kâf ile “müstaḥkim”den ğalaţ olup Fârisî’de zamm-ı hemze ve sükûn-ı sîn ile “üstivâr” dirler.

MİSKÂL: Biribirinden mütefâvit ‘aded-i ma‘lûme ķamış pârelerinden i‘mâl ve nefḥ ile isti‘mâl eyledikleri sâz-ı ma‘rûfuñ ismi. Fârisî’de zamm-ı mîm ile “mûsikâr”dan ğalaţ olması meşhûrdur. Lâkin yine lisân-ı derîde kesr-i mîm ve sükûn-ı sîn ve fetḥ-i kâf-ı Fârisiyye ile “miskal” ve zamm-ı mîm ve vâv-ı meḥûle ve kesr ve medd-i sîn ile “mûsikâl” ıtlâķ olması ile aḥîr ḥazf-ı vâv ve yâ ile aşıl olacağı âşikârdır. Zîrâ mûsikâr lafzı şûbân ķavalına ve ‘alâ-ķavlin âlet-i ğınâyaya ıtlâķ olunur. Muḥaddisâtdan olmağla ‘Arabî-i faşîḥine zafer-yâb olamadıķ. Müvellidîn zamm-ı sîn ile “şu‘ibiyye” dirler.

⁶⁵² “Allah ömrünü uzun etsin.”

⁶⁵³ “Allah ömürler versin.”

⁶⁵⁴ “Hayatta kalmana karar kılsın.”

⁶⁵⁵ “Bunu yaptığından dolayı Allah ömrünü uzun etsin.”

⁶⁵⁶ “Allah ömrünü uzatsın.”

⁶⁵⁷ “Allah evini mamur etsin.”

MASKARA: Muğhik-i meclis olmak ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i mîm ve hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı sîn ile "mashara"dan ğalaţ olup Fârisî'de feth-i tâ-i evvel ve râ ve sükûn-ı şânî (333a) ve zamm-ı bâ ve vâv-ı mechûle ile "tetrebu" dirler.

MÜSLİMÂN: Münkâd ya'ni evâmir-i subhâniyyeye inkıyâd idici ve ıştılâhda mü'min ve muvahhid ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı sîn ve kesr ile "müslim"den ğalaţ olup Fârisî'de feth-i yâ ve medd-i kâf-ı 'Acemiyye ve nûn ve zamm-ı kâf-ı merķûm ile "yegâne-gû" dirler.

İstiţrâd: İslâm Hâzret-i Allâh celle celâlüh 'ayn ü 'arâz ve cemî' eşyânîñ hâlîķı oldıĝını bilâ-münâza'atin teslîm ve bidâyet ü nihâyeti olmayarak mevcûd ve şîfât-ı kemâliyye ile mevşûf olduklarına i'tikâddir. Esta'îzubbillâh ⁶⁵⁸ ادخلوا في السلم كافة âyet-i kerîmesinde vârid silmi Ebû 'Amr kesr-i sîn ve sükûn-ı lâm ile kırâ'at ve İslâm ma'nâsına tefsîr eylemişlerdir. Ammâ îrâb-ı muharrer ile silm itâ'at ü inkıyâd ve zıdd-ı harb ma'nâlarına gelür ki evâ'ili meksûr ve ezdâdlarınıñ evâ'ili meftûh elfâza mülhâķdır. Hışbıñ zıddı cedb ve 'ilmiñ zıddı cehl ve ğınânıñ zıddı faķr ve emşâlleri keşîrül'-vuķû'dur. Silm-i merķûm şulh ma'nâsına delâletde sîniñ feth ve kesri câ'iz oldıĝı ferâmûş buyurulmaya. Ve feth-i sîn ile selâmet 'uyûbdan berî olmak ma'nâsına olmaĝla esselâmu 'aleyhüm dimeniñ medlûli âşikâr olur.

Laţife: Feth-i sîn ile (333b) selâm bâdiyede nâbit bir şeceriñ daĝı ismidir. Ehl-i beldenîñ biri ahâli-i bâdiyeden bir Â'râbi'ye teşâdüfünde esselâmü 'aleyküm dimiş ve Â'râbi daĝı ⁶⁵⁹ الجحاحات عليك ile redd eylemiş. Bu ne ğüne cevâb-ı ğayr-ı mesmû'dur su'âlinde, bâdiye-nişîn selâm ve ceşcâş ahâdühümâ âhere müşâbih iki acı ağacıdır. Sen benim üzerime selâmı havâle eylediñ. Ben daĝı muķâbele-i bi'l-mişl eyledim, diyü cevâb virmiş. Bu daĝı setîr olmaya ki fuķahâ-yı kirâm hâzerâtı selâmı altı maħalde tecvîz eylememişlerdir. Evveli tilâvet-i Qur'an-ı Kerîm ve zîkr-i ism-i 'azîm idene şânîsi hûķûmete meşĝûl kâdıya şâlişi meşĝûl olana hâmisi ders müzâkere idene sâdisi hâmmânda ğüşâde-ten olana.

MÜSEYLEME: Huneyfe bin Laħîm'e nisbet olunan ķabîle-i Hânîfiyye'den neş'et ve ekâzîb-i dūr-â-dūr ile meşhûr şahş-ı bî-şu'uruñ ismi. Feth-i lâm ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı mîm ve feth-i sîn ve mîm-i şânî ve sükûn-ı yâ ve kesr-i lâm ile "müseylime"den ğalaţdır. Lafz-ı merķûm müslimeniñ taşĝîri oldıĝı ⁶⁶⁰ المصغر ما ضم اوله وفتح الكا'ide-i külliyesinden müstebândır. Vecheyn-i muharrereyniñ ħilâfına da'vâ-yı şîhhat iden ekzebü min Müseylime olacaĝı muhtâc-ı beyân degildir.

İstiţrâd: İbn-i Yâmin taşhîhimiz zeylinde (334a) li'ecli'l-istişhâd künye-i mübâreklerin îrâd ile ķalem-i herze-ĝüy-ı faķîr kesb-i şeref ile dil-sîr oldıĝı Muhammed bin el-Hânefi'ye rağiyallâhu te'âlâ 'anh hâzretleriniñ künye-i şerîfeleri

⁶⁵⁸“Hepiniz İslam'a giriniz.” 2/Bakara-208

⁶⁵⁹“Yaban fesleĝeni üzerine olsun.”

⁶⁶⁰ İsmi tasgir, (küçültme) ilk harfi ötrelendi, ikinci harfi üstünlendi hemen sonra bir sakin yâ eklendi.

‘alâ-mâ-hüve'l-meşhûr ibn-i Haneîfiyye diyü tezbîr olunmuş idi. Zât-ı şerîf müşârün-ileyh esbağallâhu sicâle gufrânehû ‘aleyh Ebû'l-Kâsım Muhammed bin ‘Ali ibn-i Ebî Tâlîbe'l-ma‘rûf bi-ibni'l-Haneîfiyye hazretleridir. Vâlide-i muhteremeleri kabîle-i muharrereden olmaları ile ibnü'l-Haneîfiyye dinmekle iştihâr bulup keşret-i isti‘mâlden yâ-i evveli terk olunmuş ola. Müşârün-ileyh hazretleri gazavâtda şecâ‘at ü bahâdîrlığı ke'l-alem ve zühd ü taqvâları müselleme-i ‘âlem idi. Hatta İmâm-ı Müberrid “Kâmil” nâm mü’ellefînde rivâyet ider ki vâlid-i mâcid-i keşîrû'l-mahâmidleri hazret-i ‘Ali kerremallâhu vecheh hazretleri bir dır‘-ı tavîle zeylinden şu miqdâr kaç‘ olsun diyü işâret-i ‘aliyyeleri şâdir olduğda Muhammed bin Haneîfiyye dır‘-ı merkûmı eline alup bir desti ile işâret buyurulan mahalden tutup dest-i digeri ile kaç‘ı irâde buyurulan mahallinden fazlasını çeküp koparırlar. Bu daği “Kâmil-i Müberrid”de meşûrdur ki hazret-i Mu‘âviye rağiyallâhu ‘anh zamân-ı devletlerinde kayşer-i Rûm haber gönderüp cenâblarından aqdem olan hulefâ-yı kirâm zamânlarında ba‘zen tarafımızdan (334b) dil-âverler irsâl ve ol tarafîñ şüc‘ânı ile muqâbele ve izhâr-ı hüner iderler idi. Eger ruşsat-ı ‘aliyyeleri olur ise, yine gönderelim. diyü irsâl nâmede ke'l-evvel gönderilmesine cevâb taħrîr olunmuş.

Ba‘de zamânin taraf-ı kayserden be-gâyet dirâz kıadd bir şahş ile ziyâde zûrpençe bir âdem vürûdunda hazret-i Mu‘âviye hazret-i ‘Amr bin ‘Âş‘ı da‘vet buyurup tavîlül-kâme olan rûmîniñ küfvini buldum. Kays bin Sa‘d bin ‘Ubâde rağiyallâhu ‘anh ile musâbaka için yarışdıralım. Lâkin zûr-âver olan kimesneniñ ‘idli hâtıra gelmedi re‘yiñize muhtâcdır, buyurduklarında hazret-i ‘Amr: “Yâ emîre'l-mü‘minîn bî-hamdihî sübhânehu taraf-ı İslâm‘da o bir zûr-âvere gâlib iki zât mevcûddur. Lâkin ikisi de teveccüh ü mahabbetiñiz der-kâr zâtlardan degildir. Biri Muhammed bin Haneîfiyye ve digeri ‘Abdullâh bin Zübeyr rağiyallâhu te‘âlâ ‘anhümâ hazerâtlarıdır.” cevâblarında hazret-i Mu‘âviye taraf-ı İslâm‘dan küffâra biriniñ galebesi lâzım her kim olur ise olsun buyurup Rûmî pehlevânları ihzâra emr buyurmuşlar evvelâ Kays bin Sa‘d bin ‘Ubâde da‘vet olunup huşûr-ı halîfede işbât-ı vücûd eyledikde ayaklarına lübs buyurdukları serâvili ihrâc ve şahş-ı Rûmî‘niñ (335a) üzerine atarlar mesfûr daği alup giydikde be-gâyet dirâz gelmesinden mağlûb olacağını bilüp hacil olmağla def‘i şiklet ider.

Ba‘dehû müşârün-ileyh Muhammed bine'l-Haneîfiyye da‘vet olduğda tercemâna hitâb buyurup mesfûra söyle ister ise câlis olup destini baña virsün çeküp kaldırayım. Ya ol beni cer ile dizimi yere getürsün eger ister ise emr-i ber-‘akis olsun buyurduklarında Rûmî ku‘ûdı ihtiyâr eylemiş evvelâ Rûmî her ne kadar himmet ü gayret eyledi ise onı taħrike kâdir olamamış. Şâniyen hazret-i Muhammed bin Haneîfiyye kuvvet-i Muhammediyye ile, yâ Allâh, diyüp Rûmî‘yi kaldırup bir tarafa remy buyurmuşlar.

Ba‘dehû emr-i ber-‘akis olduğda bir hamlede Rûmî‘yi arzâ ferş buyurmuşlar. Bunlardan mâ‘adâ kaşas-ı pür-hışaşları evrâk-ı kütüb-i tevârihi tezyîn eylemişdir. Muhammed bin Haneîfiyye rağiyallâhu ‘anh hazretleriniñ vilâdet-i bâ-sa‘âdetleri

yirmi iki sâlinde olup irtihâlleri Medîne-i Münevvere'de seksen bir târihindedir. Nefa'nâllâhu te'âlâ bi-şefâatihim âmin.

MÜŞTEREK: Şürekâ' beynlerinde ortaklık olan şey ma'nâsına bu nesne fülân ile beynlerinde müşterekdir diyü feth-i râ ile isti'mâli şâyî'dir. 'Arabî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı şîn ve feth-i tâ ve kesr-i râ (335b) ile "müşterik"den gâlağ olup Fârisî'de feth-i hemze ve sükûn-ı nûn ile "enbâz-şoden" dirler. Hafî olmaya ki hâzî-i îşâl kabîlinden "medhûlün-bih müşterekün-fih" demekle feth-i râ rûşenâ olur. Lâkin meşhûruñ hilâfî olacağı ya'ni hâzîdan selâmet evlâ olduğu 'ilm ile ednâ müşâreketi olanlarıñ ma'lûmlarıdır.

MUŞTA: Mücellid ve pâpuşularınıñ yumruğ ile ağız ü isti'mâl eyledikleri âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı şîn ve tâ yerine tâ-i müşennât ve hâ-i ihtisâş ile "müşteh"den gâlağ olup 'Arabî'de ism-i faşîhine zafer-yâb olamadık. Müvellidîn i'râb-ı muharrere ile "muşta" dirler. Zamm-ı mîm ve sükûn-ı şîn ve âhirde tâ ile "muşt" yumruğ ma'nâsına ma'rûf ve âhîrine hâ-i ihtisâş ilhâkı ile yumruğa mahşûş âlet demek olur.

MEŞK: Ta'lîm ma'nâsına ya'ni "fülân nesneyi öğrendiñ mi mahallinde meşk eylediñ mi" ta'bîri be-gâyet şâyî'dir. 'Arabî'de ma'ânî-i uşurundan kaçû'n-nazar mahale münâsib ü mülâyim kitâbetde sür'at ve hürûfunı medd ma'nâsına olmağla Fârisî'de muṭlağa sür'at ve 'aceleye kesr-i şîn ile "şitâb" dirler. Menşe'-i gâlağ böyle hâtıra lâyığ olur ki ta'allüm-i kitâbetde üstâddan ağız (336a) olunan nuşa ve nîreng ya'ni örnek alup: "Sen daği meşk ya'ni sür'at-i kitâbetde ve temdîd-i hürûfda idmân eylediñ mi?" su'âlinden enmûzec-i merķûmuñ ismi, kesret-i isti'mâlden meşk ola. Ve muhtere'ât-ı elfâz ta'allüm ma'nâsına temeşşukı daği îcâd ile ba'dü-bu'din varağ pâre-i merķûmeye teşbîhen sâ'ir şanâyî' vü hîrefde daği 'ale'l-'amyâ' isti'mâli şâyî' ola.

MİŞVÂR: Huyûlün hünerini izhâr mahallinde "şu ata bir mişvâr eyle görelim" ta'bîri meşhûr. 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı şîn ile mişvâr tavarı bey'a 'arz itmek mahâliniñ ismi olup Fârisî'si medd-i bâ ile bâzâr-ı çâr-pâ olur. Bu daği mestûr degildir ki her nesneniñ bey'e 'arzda ahsen-i hâlini izhâr iderler mişvâr ile demek bu ma'nâda ola. Ammâ mişvârı bilinmiş yârân, kelâmı, "ipligi bâzâra çıkdı" meşelinin mürâdifî olur.

MÜŞEVVEŞ: Maḥlûṭ ya'ni karışık ma'nâsına meşhûrdur. 'Arabî'de şîn yerine hâ-i hevvez ile "mühevveş"den gâlağ olup Fârisî'de kesr ve medd-i şîn ve feth-i râ ile "şîrem" dirler. Hafî olmaya ki "hâşe yehûşu hûşen ihteleṭa yehteliṭu ihtilâten" demek olur. İbn-i Mes'ûd raḍiyallâhu te'âlâ 'anh hâzretlerinden rivâyet olunan ḥadîs-i şerîfde ⁶⁶¹ من اصاب مالا من ⁶⁶² و هوشات الليل و هوشات الاسواق (336b) ve ḥadîs-i şerîf-i âḥerde

ve nehâbir nûn ve bâ-i muvaḥḥade ile "mehâlik" ma'nâsınadır.

⁶⁶¹ "Gecenin karışıklık ve fitnesinden ve çarşıların karışıklık ve fitnesinden sakının."

⁶⁶² "Kim fitne ve fesat mahallerinden karışık mal edinmişse Allah o malı helak eder."

Hadîseyin-i şerîfeynde vârid feth-i hâ ve sükûn-ı vâv ile “hevşât” ihtilâtlar ve feth-i mîm ve kesr-i vâv ile “mehâviş” fitne vü fesâd maḥallerinden cem‘ olan qarışık mal olmaları mehûsuñ maḥlût ma’nâsına delâletine şâhideyn-i ‘âdileyn olmalarından iştibâh mündeffi‘ olur. Ammâ lafz-ı müşevveş ve tekfîr ve emsâlleri mü’ellifât-ı kibâr-ı ‘ulemâda keşîrû'l-vürûd ḥuşûşen ‘ilm-i ma‘ânî kütübünde leff ü neşr-i müşevveş kelâmı nâ-ma‘dûddur. Binâen-‘aleyh şâhib-i Kâmûs Fîrûzâbâdî’niñ ve mü’ellif-i Dürretü'l-Ġavvâş Ebû Muhammed Ḥarîrî’niñ ‘ibâreleri bi-‘aynihi nakl olundu.

Kâmûs'da بينهم شوش اختلاف والتشويش والمشوش والتشوش كلها لحن وهم الجوهرى والصواب التهويش والهوش والتهوش
⁶⁶³ يقولون شوشت الامر فهو مشوش والصواب ان يقال merkûm ve “Dürretü'l-Ġavvâş” da

⁶⁶⁴ mersûmdur. Fe'l-yete'emmell. فيه هوشت الامر فهو مهوش لانه من الهوش وهو اختلاط الشيء

MAŞA: Ḥadîd vesâ'ir ma‘âdinden î‘mâl ve âteş kışdırup ve telkîd ya‘ni divşirmede isti‘mâl olunan âlet-i ma‘rûfeniñ ismi. Fârisî’de medd-i mîm ile “mâşe”den (337a) ğalaṭ olup ‘Arabî’de kesr-i mîm ve sükûn-ı lâm ile “milḳâṭ” dirler. Ḥafî olmaya ki ‘Arabî’de milḳâṭ î‘râb-ı muḥarrer ile minḳâşe ve mûcîneye ve bunlar emsâli nesne döğşürücü âletlere itlâḳ olunur. Minḳâş ki ḳumaş nesc idenler rûy-ı aḳmîşeden pürüzleri aḥz içün isti‘mâl eyledikleri âlet olup taḥrîf ile zamânemizde mingac itlâḳ eyledikleri cimbistire taşḥîhimiz zeylinde beyân olunmuşdur. Ve Fârisî’de mâşe evvel vaz‘ında fitilli tüfeklerde çakmak yerine müsta‘mel nesneniñ ve ḳuyumcı ve demürcüleriñ kışacınıñ isimleri olup tüfek mâşesine teşbîhen ta‘mîm olunmuşdur.

MEŞİN: Dibâğat olunmuş ḳoyun derisiniñ ismi. Fârisî’de kesr-i mîm ve şîn ve sükûn-ı yâ‘eyn ile “mişîn”den ğalaṭ olup ‘Arabî’de feth-i hemze ve kesr ve medd-i dâl ile “edîm” dirler. Mişîn lafzında miş ḥuşûş ile ḳoyun ma’nâsına olup yâ-i nisbet ve nûn-ı te‘kîd nisbet içün geldikleri beyân olunmuş idi. Ol sebebden post-ı merkûma tesmiye olunmuşdur. Pûşîde olmaya ki miş ğanemiñ ism-i ḥâşî olmağla ehlî ve deştisine itlâḳ olunur. Tefrîḳde ehlîsine zamm-ı kâf-ı Fârisiyye ile “gusfend” ve “guspend” ve deştisine zamm-ı ğayn-ı mu‘ceme ve (337b) sükûn-ı râ ile “ğurm” dirler.

MAŞRAF: Şarf itmeklik ma’nâsına feth-i râ ile isti‘mâlât-ı şaḥîḥadan iken ba‘zı mütefażzılân-ı zamânededen efşahı ‘Arabî’de feth-i mîm ve sükûn-ı şâd ve kesr-i râ ile “maşraf”dır. İddi‘â-yı nâ-becâlarına iltifât buyurulmaya. Zîrâ darebe bâbı mişillülerden maşdar-ı mîmî feth-i ‘ayn ile gelüp ve ism-i zamân ve mekân kesr-i ‘ayn ile olmaları kıyâs-ı muṭtarid oldığı “Şâfiye” vesâ'ir kütüb-i şarfdâ muşarraḥdır. “Ferheng-i Maḥmûdî”de muḥarrer oldığına nazaran lafz-ı ‘Arabî olarak Fârisî’de feth-i ḥâ-i mu‘ceme ve sükûn-ı râ ile “ḥarc” dirler imiş.

⁶⁶³ Kâmûs'ta geçen “beynehum şevâşun”:aralarında ihtilaf vardır anlamınadır. “et-Teşvîş”, ve “el-Müşevveş”,ve “et-Teşevvuş” bunların tamamı yanlıştır. Cevheri yanılığa düşmüştür. Doğrusu ise; “et-Tehvîşu”, “el-Muhevveşu” ve “et-Tehevvuşu” dur.

⁶⁶⁴ “İşi karıştırdım” anlamına “Şevveştü’l-emra” o da “karıştıran” anlamına “müşevviş”dir derler. Doğrusu ise “Hevveştü’l-emra” o da “Muhevviş” tir. Çünkü “bir şeyi karıştırmak anlamına” olan“el-Hevş” kökünden gelmektedir.

MAŞRA: Cüllâblar mâ-lezîmesinden ma'rûf küçük kıamış pâreniñ ismi. Fârisî'de medd-i mîm ve zamm-ı sîn ve vâv-ı mechûle ve âhirde hâ ile “mâsure”den gâlağ olup ‘Arabî’de kesr-i hemze ve sükûn-ı sîn ile “istâc” dirler.

İstîrâd: Es-sultân Süleymân Hân sekâhallâhu te‘âlâ min enhâri'l-cinân Bâğçe kıaryesinde iddihâr-ı âb için îcâd ve bünyân ve ol şadağa-i câriyeden İslâmbol vesâ'ir emâkine cereyân ve mağall-i ‘adîdeye taksîmde bilâ-ziyâdeti'n velâ nokşân ta‘dîl olunmağ fermân buyurulduğda Edirneli Yahyâ Efendi nâm bir zât-ı şâhib-i dîkğat ‘alâ kadri'l-îmkân kirâren ve mirâren tecrübe ve imtihân ve ile'l-ân (338a) râh-ı âbyân miyânlarında müsta‘mel ve câri mâsure ta‘bîr olunan şakbe-i tâmmü'l-istidâra bir direm kıurşunuñ nüfûz eylediği mağaldır. Zîrâ ney-pâreleriñ surâğları mütefâvit olacağı muhtâc-ı bürhân degildir. Bir mâsure bir direm raşâş-ı nâfiz olan delik olup nışf-ı mâsure nışf-ı diremden iki buğday nokşân kıurşunuñ geçdiği delik olup rub‘-ı mâsure ki bir çuvaldız ta‘bîr olunur. Ru‘b-ı direm ya‘ni bir dânekden nışf-ı buğday nokşân yine tâmmü'l-istidâre kıurşun nüfûz iden mağalden cereyân iden âba ıtlâğ olunur. Lâkin be-şartı ân ki miqyâs ittiğâz olunan zarfıñ mâsure deliği mağalinden yukaru biriniñ batnı âheriñ zahrına mümâss âleti arpa miğdârı uşbu‘ ki zirâ‘-i neccâri barmâğıdır. Bu barmâğ ile iki barmâğ hâlî mağall kıalup hîn-i kıyâsda ol zarf lebrîz olmağ lâzımdır.

Bu dağı setîr olmaya ki bir çuvaldız âb bir hâzîneye yirmi dört sâ‘at câri olsa birgün ve bir gicede beher kırbası yirmi beş kıyye âbdan tokuz yüz kıyye âb hâşıl olup terbî‘ olunduğda vağt-i merğûm ya‘ni yirmi dört sâ‘atde bir mâsure sudan üç biñ altı yüz kıyye mâ cem‘ olur. Bu dağı mestûr olmaya ki (338b) hafır-ı âbârda bir gice ya‘ni on iki sâ‘atde beher tulumı kırğ dört kıyye olmağ üzere kırğ tulum mâ ihrâc olunan kıuyuya bir mâsure âb mevcûddur diyü hükûm olunur. Zîrâ bir gicede müctemi‘ âb kırğ tulum olmağla biñ yedi yüz altmış kıyye ideceği âşikârdır. Nehârîsi dağı zamm olunduğda üç biñ beş yüz yirmi kıyye mâ müctemi‘ olmuş olur.

MAŞTABA: Dükkân gibi üzerinde cülûs için mağşûş ve mürtefi‘ binâ olunmuş mekânıñ ismi. ‘Arabî’de kesr-i mîm ve sükûn-ı şâd ile “mıştaba”dan gâlağ olup Fârisî’de zamm-ı şâd ve teşdîd ve feth-i fâ ile “şuffe” dirler. Egerçi lafz-ı merğûmuñ ‘Arabî oldığı âşikârdır. Lâkin ekşer ferhenglerde ma‘nâ-yı merğûma delâletini terkîm eylemişlerdir.

MAŞTAKÎ: Meneviş ta‘bîr olunan şemer-i meşhûrî hâmil şecer-i ma‘rûfdan seyelân iden şey'-i müte‘ârifıñ ismi. Süryânî’de feth-i mîm ve tâ ve sükûn-ı sîn ve nûn ve kesr ve işbâ‘-i medd-i cîm ile “maştancı”den mu‘arreb feth-i mîm ve tâ ve sükûn-ı şâd ve medd-i kâf ile “maştakâ”dan gâlağ olup Fârisî’de feth-i râ ve medd-i mîm ile “remâs” dirler. Şâhib-i Kâmûs’uñ ⁶⁶⁵ المصطكاء بالفتح والضم ومد في الفتح فقط kelâmı ferâmûş buyurulmaya.

⁶⁶⁵ el-Mestekâu” fethalı ve ötreli haliyle. Fethalı hali de uzun okunur.

MAŞKALA: Evânî-i zer ü sîm ve emşâlleri nesnelere (339a) cilâ vü şaykal için istî'mâl olunan âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Feth-i mîm ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı şâd ve feth-i kâf ile "mışkala"dan ğalağ olup Fârisî'de feth-i bâ-i 'Acemiyye ve sükûn-ı zâ-i 'Arabîyye ve medd-i dâl ile "pezdâğ" dirler.

MUŞUL: Nehr-i Dicle üzerinde Mardin ile Diyârbekir miyânında vâkıf belde-i ma'rûfeniñ ismi. Kâmûs'da ⁶⁶⁶مجلس zabtına nazaran feth-i mîm ve sükûn-ı vâv ve kesr-i şâd ile "mevşil"den ğalağdır. Vech-i tesmiyesinde ihtilâf olunmuşdur. Ba'zılar cezîre ile 'Irâk beynlerine ve ba'zılar Dicle ile Fırat beynlerine vâşıl olmağla vâşıl olduğundan Mevşil ta'bîr olunmuşdur. Ve ba'zılar bânisi melik Muşul'uñ ismi ile tesmiye olunmuşdur, diyü beyân eylemişlerdir. Belde-i merķûmeniñ tûlı س ve 'arzi لرد derece ve daķıķadır.

MUŞLUK: Lüle-i âb ma'nâsına müsta'meldir. 'Arabî'de şey'-i ma'rûfa kesr-i sîn ve medd-i kâf ile "sıkâye" ve Fârisî'de medd-i nûn ve kesr-i yâ ile "nâyije" dirler. Ğafî olmaya ki muhtere'ât-ı elfâz selek bâbından bir meslek icâd idüp ğalağ olduķda feth-i mîm ile "maşlak" âb taķsîmi için i'mâl olunan ğavzçeye ve zamm-ı mîm ile şey'-i mârrü'l-beyâna itlâķ eylemişler ola.

MİTRİB: Sâzende ve gûyende (339b) ma'nâsına kesr-i mîm ile müsta'meldir. Fârisî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı tâ ve kesr-i râ ile "muṭrib"dan ğalağ olup 'Arabî'de ṭaraba bâbınıñ mübâlağâ ile ism-i fâ'ili kesr-i mîm ile "mıṭrâb" gelür.

MAṬARA: Ekşerî gûsâleden i'mâl ve ebnâ-yı sebîliñ istî'mâl eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Alâ mâ- hüve'l-meşhûr 'Arabî'de muṭlaķa kendü ile ṭahâret olunan ṭab ma'nâsına kesr veya feth-i mîm ile "maṭhara"dan ğalağdır. Lâkin Fârisî'de gönden maṭharanıñ ism-i mevzû'ı feth-i mîm ve medd-i tâ ile "metâre"den taḥrîf olunması daḡi aķrebdir. Nuḡas vesâ'ir ma'âdinden i'mâl olanlara itlâķı teşbîhen olduğı muḡtâc-ı tafşîl degildir.

MAZLEME: Zılm itmeklik ma'nâsına feth-i lâm ile müsta'mel olup eşahḡı kesr-i lâm ile maḡmide vezinde zaleme bâbından maşdar olduğını 'ilm ü fazl ile aķrânına maşdar güzîde-i 'ulemâ-yı Rûm Kemalpaşazâde merḡûm "Et-tenbîhü 'alâ Ğalaṭı'l-Câhil ve'n-Nebîh" nâm risâlelerinde iltizâm buyurmuşlar. Vallâhu te'âlâ a'lem ü aḡkem.

MA'ÂF: 'Afv olunmuş ma'nâsına "fûlân ḡarye tekâlîfden ma'âf ve müsellemdir" ta'bîri şâyî'dir. 'Arabî'de ma'nâ-yı maṭlûba feth-i mîm ve sükûn-ı 'ayn ve zamm-ı fâ ve teşdîd-i vâv ile "ma'füvv" delâlet idüp Fârisî'si (340a) feth-i bâ ve sükûn-ı ḡâ-i mu'ceme ile "baḡşâyış" olur. Setîr olmaya ki lafz-ı ma'âf muhtere'âtdan ola. Kütüb-i mu'teberâtda aşlına vâşıl olamadıķ.

⁶⁶⁶ "Meclis" gibi.

MA'ÂİŞ: Hayât ya'ni dirilik ma'nâsına mevzu' feth-i 'ayn ve sükûn-ı yâ ile 'ayşıñ cem'i dirlikler ya'ni ma'tâ'im ü şiyâb ve bunlarıñ gayrı nesnelere geçirmek ma'nâsına hemze ile müsta'meldir. 'Arabî'de aşlına nazaran feth-i mîm ve kesr-i yâ ile "ma'âyış"den gâlağ olup Fârisî'de zamm-ı râ ve vâv-ı meçhûle ile "ruzî-nâ" dirler.

Pûşide olmaya ki Kemalpaşazâde merhûm sûre-i şerîfe-i A'râf'da âyet-i kerîme esta'izubillâh ⁶⁶⁷ وجعلنا لكم فيها معاش قليلا ما تشكرون tefsirinde İmâm Kâşânî'den naql buyururlar ki ma'âyış yâ-i şarîha ile dir. Zîrâ yâ'sı aşlıyedir. Şemâ'il ü fazâ'il bunun hîlâfıdır. Zîrâ anlarıñ yâ'ları zâ'idedir. Ve kelimey-ni merkûmeteynde yâ'nıñ terkîmi ancağ hüsñ içündür. Kelime-i ma'âyışde dağı şavâb hemze-i tahrîr ve kırâ'atde terkdir. Yâ-i zâ'ide mişillü şahâ'if kelimesinde mer'î oldığı gibi intehâ tercümeti kelâmih lâkin ma'âyışiñ aşlı ma'îşet oldığına nazaran aşlı üzere isti'mâlde bilâ-hemze olup tağdîri mef'ale olur. (340b) Yâ-yı aşlıyeye müteharrik olmağıla cem'de hemzeye kalb olunmaz. Mekâyil ve mebayî' ve emşâlleri gibi. Eger fer' üzere i'tibâr olunur ise hemze ile isti'mâl lâzım olur. Mef'ale kelimesi fa'ile kelimesine teşbîh idüp muşbetiñ cem'i meşâ'ibde yâ hâlâ sâkin oldığından hemzeye tebdîl olundığı gibi. Lâkin vech-i ahîrde ekşer nuhât hemzeniñ lahn ve gâlağ olmasına zehâblarına mebnî bâlâda kavî-i eşahha ittibâ' olundu.

MU'CİB: Kendüyi görücü mütekebbir ma'nâsına kesr-i cîm ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı 'ayn ve feth-i cîm ile "mu'ceb"den gâlağ olup Fârisî'de zamm-ı hâ ve vâv-ı meçhûle ile "hodbîn" dirler.

MA'DEN: Münbitü'l-cevâhir ya'ni altun ve gümüş ve emşâlleri nesnelere ihrâc olunan mağall ma'nâsına feth-i dâl ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de feth-i mîm ve kesr-i dâl ve sükûn-ı 'ayn ile "ma'din"den gâlağ olup Fârisî'de medd-i kâf-ı 'Arabiyye ile "kân" dirler.

Hafî olmaya ki feth-i 'ayn ve sükûn-ı dâl ile "adn" bir yerde vağan tutmağa dirler. Hatta Qur'ân-ı 'azîmde vâki' cennâtü 'adnin lafz-ı şerîfini müfessirîn-i kirâm cennât ikâmet ile beyân buyurmuşlardır. Ma'deniñ vech-i tesmiyesini ekşer erbâb-ı luğat nâsiñ (341a) şayfen ve şitâ'en mağall-i cevherde ikâmetlerinden veya zât-ı cevheriñ ol mağalde durmasından tesmiye olunmuşdur, diyü iltizâm eylemişlerdir. Lâkin hâtırâ böyle lâyh olur ki ma'den her şey'iñ merkezi ve mekân-ı aşlısi ma'nâsına dağı delâletine nazaran ma'denü'z-zeheb ve ma'denü'l-fizza veya Türkî edâ ile altun ma'denî veya gümüş ma'deni ta'bîrlerinde altun ve gümüşüñ merkezleri veya mekân-ı aşlıleri dimek olacağı muhtâc-ı tafşîl degildir.

Mİ'DE: Kursağ ve can evi ki üzn-i zâhîrisi olan hayvânâtıñ ma'rûf şikenbesi menzilesinde a'zâ-i re'isiyye-i bâtıniyye-i insândan vi'â-i ekl ü şürb nesneniñ ismi. Kesr-i mîm ve sükûn-ı 'ayn ile 'alâ-mâ-hüve'l-meshûr gâlağ olup 'Arabî'de eşahhü feth-i mîm ve kesr-i 'ayn ile "ma'ide"dir, diyü iddi'aları şâhib-i Kâmûs'uñ el-mi'de

⁶⁶⁷ "Orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!" 7 / 'Araf-10

⁶⁶⁸ المعدة ككلمة ve İbnü's-Sikkît rivâyeti ve bi'l-kesr kaydına 'adem-i ittilâ'larındandır. Fârisî'de maḥall-i merḳûma feth-i tâ ve kesr ve medd-i hâ ile "tehîgâh" dirler. Ve şâriḥ-i Merâḥ-i şâhibü'l-felâḥiñ mi'dede luġât-ı şelâse mer'î oldığını beyân ve feth-i mîm ve sükûn-ı 'aynıñ şihhatini ityân eylemesi kütüb-i luġate muḥâlif görünür. Bu daḥi ma'lûm (341b) ola ki dibâce-i Merâḥ'da vâki' وفي معيدته kelâmını mâ-fevkinde tıfl qarînesi âşikâr iken aşıl mi'de ma'nâsına ḥaml nâ-becâ olur. Zîrâ qarîne-i merḳûme kıyâmı ile elbette ma'ide-i merḳûme mi'de-i ma'lûmeniñ muşagğarıdır. Cevâmî'il-Kelîmî hikemiyyât-ı Eflâṭun'dan⁶⁶⁹ المعدة رأس كل داء والحمة رأس كل دواء⁶⁶⁹ ferâmûş olunmaya.

MU'DAL: Şu'ûbetlü ya'ni müşkil olan nesne ma'nâsına feth-i ḍâd ile müsta'meldir. 'Arabî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı 'ayn ve kesr-i ḍâd ile "mu'dil"den ğalaṭ olup Fârisî'de zamm-ı dâl ve sükûn-ı şîn ile "düş-vâr" dirler.

MU'AVVEZETEYN: Esta'izubillâh⁶⁷⁰ قل اعوذ برب الفلق ve اقل اعوذ برب الناس⁶⁷¹ ile ibtidâ olunan sûreteyn-i şerîfeteyniñ isimleri. Feth-i vâv ile müsta'meldir. 'Arabî'de eşahḥi zamm-ı mîm ve feth-i 'ayn ve teşdîd ve kesr-i vâv ile "mu'avvizeteyn"dir. Zîrâ feth-i 'ayn ve sükûn-ı vâv ile 'avz bir nesneye şıgınmak ve penâh idinmek ma'nâsına ma'rûfdur. Teşdîd-i vâv ile 'avveze mâzîsinden ism-i fâ'il kesr-i vâv-ı müşedded ile "mu'avvize" şıgınıcı ve feth-i vâv ile 'alâ mâ hüve'l-müsta'mel ism-i mef'ûl olup üzerine ta'vîz olunmuş nesne olacağı âşikârdır. Ve teşniye olunduğda maḥall-i i'râba nazaran mu'avvizeteyn mu'avvizetân taḥrîr (342a) ve kırâ'at olunurlar. Ḥadîs-i şerîfde⁶⁷² فكأنما قرأ الكتب التي انزلها الله تعالى⁶⁷² vârid olmuştur.

İstitrâd: Sûretân-ı şerîfetân-ı muḥarreretâna mu'avvizatân ism olduğu gibi esta'izubillâh⁶⁷³ قل يا ايها الكافرون قل هو الله احد⁶⁷³ sûre-i şerîfelerine daḥi kesr-i kâf-ı şâniye ile muḳaşşîseteyn ve muḳaşşîsetân ta'bîr olunur. Fethateyn ve sükûn-ı şîn ve zamm-ı kâf-ı şâniye ile "teḳaşşuş" ḥasta eyü olmak ma'nâsınadır. Ve sûretân-ı şerîfetânıñ daḥi ḥavâşş-ı keşîrelerinden ba'zıdır. Tâlîlerini marâz-ı nifâḳdan berî kıllurlar.

MA'YÛB: 'Ayblu olan nesne ma'nâsına isti'mâli şâyi'dir. Ehl-i Ḥicâz luġatine nazaran feth-i mîm ve kesr ve medd-i 'ayn ile "ma'ib"den ğalaṭ olup Fârisî'de 'aybdâr olur. Mestûr olmaya ki 'aybıñ ism-i fâ'ili 'Arab-ı 'arbâdan 'alâ-ḥilâfî'l-kıyâs ma'yûb mesmû' olduğına nazaran Kâmûs'da bilâ-fark ve hüve ma'ib ve ma'yûb muḥarrerdir. Lâkin mütemessik olup ânifen ğalaṭ diyü taḥrîrimize bâdi Ebu's-sa'âdât Hibetullâh bin 'Aliyyü'l-meşhûr bi ibn-i Şecerî'niñ "Emâlî"sinde iltizâm eylediği kavle mebnîdir. Müşârün-ileyh rahmetullâhi 'aleyh rivâyet ider ki ecvef-i yâ'î olan ism-i mef'ûlde 'Arab ihtilâf idüp Benû-Temük kabîlesi ahâlîleri bilâ-i'lâl (342b) aşlı üzere

⁶⁶⁸ "el-Ma'ide" kelimesinin okunuşu "el-Kelime" gibidir.

⁶⁶⁹ Mide her türlü hastalığın başı, korunmak ise her türlü tedavinin başıdır.

⁶⁷⁰ "De ki sabah aydınlığının Rabbi'ne şıgırım" 113/Felak-1

⁶⁷¹ "De ki insanların Rabbi'ne şıgırım" 114/Nas-1

⁶⁷² "Sanki Allah Te'âlâ'nın idirmiş olduğu kitapları okudu."

⁶⁷³ Kafirun suresi ve ihlas suresi.

muḥarrer olan ma'yûb ve dikilmiş nesne ma'nâsına maḥyûṭ ve keyl ile ölçülmüş nesneye mekyûl ve zeyt ile yağlanmış nesneye mezyûṭ ve emşâllerine böyle itlâk iderler. Ammâ ehl-i Hicâz zehâbları üzere lafz-ı ma'yûbda yâ üzere zamme şakîl olmağla mâ-ḳablîne naḳl ile ictimâ'-i sâkineyn vâḳi' olup def'-i ictimâ'-i sâkineyne mebnî ḥazf-ı vâv ile ma'yûb olmağla yâ binâsı şaḥîḥ ü sâlim olmağičün 'aynıñ zammesi kesreye tebdîl ile ma'îb olur. Emşâli maḥyîṭ ve mekyîl ve mezyîṭ daḫi bu şûretde olacaḳları muḥtâc-ı tafşîl degildir.

MAGRA: Cibâlde mevcûd veya îcâd olunan ğâr ve kehfiñ ismi. 'Arabî'de fetḥ-i mîm ve medd-i ğayn ile "mağâra"dan ğalaṭ olup Fârisî'de yine fetḥ-i evvel ile "tehâl" dirler.

MUGAYLAN: Beriyyede nâbit dikenlü şecer-i meşhûruñ ismi. 'Arabî'de zamm-ı hemze ve mîm ve teşdîd-i aḥîr ve fetḥ-i ğayn ve sükûn-ı yâ ile "ümmüğaylan"dan ğalaṭ olup Fârisî'de Türkî'de isti'mâlî gibi muğaylan ta'bîri kendü lisânları gibi şâyi'dir. Lâkin aşlı esmâ'-i 'Arabîyye'den olup ḳâ'ide-i A'câm üzere taḥfîfen hemzesi ḥazf olundığına nazaran yine ğalaṭdan sâlim olmayacağı âşikârdır. Şecer-i merḳûm Hicâz-ı lâzîmü'l-i'zâz arâzisinde keşîrû'l-vücûd olup (343a) zehri beyâz ve kırmızı ve şarı olur. Levneyn-i evveleynde olan nurlar râyîḥadan berî olup zerd renk çiçekli be-ğâyet hoş-bû olmağla aḳreb-i ezmânda âsitâne-i emn-âşiyâneye celb ve 'anber çiçeği tesmiye olunmuşdur.

MEFÂHİM: 'Azîmü'l-ḳadr ya'ni ulu olan kimesne ma'nâsına meḳârime ḳıyâs ile elfâz-ı mühmele ve muḥtere'ât-ı mütefaẓzılân-ı ebnâ-yı Rûm'dandır. 'Arabî'de ma'nâ-yı maṭlûbe fetḥ-i fâ ve sükûn-ı ḥâ ile "faḫm" delâlet idüp Fârisî'de zamm-ı bâ ve sükûn-ı râ ile "büzürği" dirler.

MÜFTİ-İ MÂCİN: İşledigi işi ḳayırmayan ve ḳavli ile 'âmil olmayan kimesne ma'nâsına cîm-i Fârisîyye ile müsta'meldir. 'Arabî'de medd-i mîm ve kesr-i cîm ile lafz-ı mâcin ma'nâ-yı muḥarrere delâlete mevzu' olmağla müfti-i mâcinden ğalaṭ olup Fârisî'si medd-i bâ ve sükûn-ı dâl ile "bâdfûr" olur.

MÜFLİS-İ MENDEBÛR: Ta'rîfden müstağni terkîb-i meşhûrdur. 'Arabî'de "eflesü min debûr" meşelinden ğalaṭ olması münfehimdir. Lâkin meşel-i merḳûm daḫi muḥtere'ât-ı ebnâ-yı Rûm'dan oldığı ferâmûş buyurulmaya. Zîrâ beyne'l-'Arab cârî olup eş-şeyḫ Aḫmed Meydânî'niñ "Mecmaü'l-Emsâl"de ḳayd eyledigi dâl-i mühmele veya mu'ceme ile ⁶⁷⁴ افلس من ابن المذلق meşelidir. (343b) Şaḫş-ı merḳûm ebnâ-yı 'Abd-i Şems bin Sa'd bin Zeyd'den bir âdem olup eben 'an ceddin iflâs ile ma'rûflar imiş. Ḥatta babası Müzellik ḫaḳḳında bu beyit inşâd olunmuşdur.

Beyit

⁶⁷⁴ "İbnu'l-Müzellik'tan daha muflis."

Hafî degildir ki feth-i dâl ve zamm-ı bâ ile “debûr” bâd-ı şabânîñ muķâbilinden hûbûb iden rûzgârîñ ismidir. Şabâ dağı leyl ü nehâr müsâvî olduğı eyyâm-ı bahârda maţla‘-ı şemsden vezân olan rîĥe dirler. Bu şûretde debûr baţı rûzgârı ta‘bîr olunan rîĥ olmağla rûzgâra iflâs isnâdı külfete muĥtâc olacağı rûşenâdır.

MIĞRÂŞ: Ba‘zı nesneleri kaţ‘ için isti‘mâl olunan âlet-i ma‘rûfeniñ ismi. Şâd-ı mühmele ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de kesr-i mîm ve sükûn-ı kâf ve âĥirde dâd-ı mu‘ceme le “mıķrâz”dan ġalaţ olup Fârisî’de medd-i kâf-ı ‘Acemiyye ile “ġâz” dirler. Setîr degildir ki feth-i kâf ve sükûn-ı râ ve âĥirde dâd-ı mu‘ceme ile “ķarz” kaţ‘ ya‘ni kesmek ma‘nâsına delâleti gibi feth-i kâf ve âĥirde şâd-ı mühmele ile ķaş dağı ma‘nâ-yı merķûma delâletine mebnî âlet-i merķûma kesr-i mîm ve feth-i kâf ve âĥirde yine şâd-ı mühmele ile “mıķaş” dağı itlâķ olunur.

MAĞŞAD: Mevzi‘-i ķaşd (344a) ma‘nâsına feth-i şâd ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de feth-i mîm ve sükûn-ı kâf ve kesr-i şâd ile “maķşid”dan ġalaţ olup Fârisî’de medd-i hemze ile “âhengîden” dirler.

Fâ’ide: Muĥarrer olan lafz-ı maķşad bâb-ı şânîden ism-i mekân olmağla muzâri’de ‘ayne’l-fi’li meksûr bâbdan olduğına mebnî yine kesr-i ‘ayn ile mef’il vezninde vârid olacağı âşikârdır. Lâkin meyyit ġasl olunacaķ mekân ma‘nâsına maġsel yine bâb-ı merķûmdan olup kesr-i ġayn ile isti‘mâli lâzım iken ehl-i luġat feth ile şıĥhatini iltizâm eylemişlerdir.

MEĞARÎ: Kirâçekci? ve devâbbını kirâya viren kimesne ma‘nâsına feth-i mîm ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de zamm-ı mîm ve kesr ve medd-i râ ile “mükârî”den ġalaţ olup Fârisî’de kesr-i kâf-ı ‘Arabiyye ve medd-i râ ile “kirâs” dirler.

İstiţrâd: Lafz-ı mekârî-i muĥarreriñ cem‘i mekâriyûn gelmek lâzım iken zamme-i yâ şıķletine binâ’en ĥazf olunmağla vuķû‘-ı ictimâ‘-ı sâkineynden yâ sâķıţ olup zamm-ı mîm ve râ ile “mükârûn” olur. Ĥâlet-i ref‘inde ⁶⁷⁶ هؤلاء المكارون ve ĥâlet-i naşb ve cerrinde ⁶⁷⁷ رأيت المكارين وذهبت الى المكارين dirler. Eger mekârî kelimesi kendü nefsine muzâf olur ise (344b) yâ-i müşeddede-i meftûĥa ile “hâzâ mekâriyy” olup cem‘inde ĥâl böyle olmağla ⁶⁷⁸ هؤلاء مكارى dinilür. Tafşîli kütüb-i naĥvda mübeyyen ķâđî ve râmi kelimeleri gibidir.

MEĖTÛB: Ĥurûfuñ ba‘zını ba‘zına zamm ve ilĥâķ ile kelimât ve elfâzdan terâķib-i ‘adîde ile imlâ olunan evrâķiñ ismi. Muĥtere‘âtdan olduğı tafşîl-i âti’l-beyândan

⁶⁷⁵ “Cömertliği ve ihsanı Müzellik’tan isteyen birisi gibi, sen Temim’den sana fayda vermesini istiyorsun.”

⁶⁷⁶ “Bunlar binek hayvanlarını kiraya verenlerdir.”

⁶⁷⁷ “Binek hayvanlarını kiraya verenleri gördüm. Binek hayvanlarını kiraya verenlere gittim.”

⁶⁷⁸ “Bunlar binek hayvanlarını kiraya verenlerdir.”

münfehim olur. Evrâk-ı muharrereye ‘Arabî’de kesr-i kâf ve medd-i tâ ile “kitâb” ve Fârisî’de ma’nâ-yı maṭlûbe ya’ni derûnunda ism-i muḥâṭab muharrer varakaya medd-i nûn ile “nâme” dirler.

Setîr olmaya ki ketebe bâb-ı evvelden olup ism-i mef’ûlûn ‘adem-i vürûduna mebnî tevsî’aten ‘azîmü’r-re’s ya’ni başı büyük kimesne ma’nâsına mekyûs maḥalinde kesr-i kâf ile kıyâs ve emsâli isti’mâlleri gibi aşıl maşdar olan kitâb kelimesini mef’ûl tesmiye eylemişlerdir. Aşıl maddesine ‘adem-i vuḳûfları âşikâr ḥod-pesendân ketebe-i endek-i efkârlarıñ lafz-ı mektûbuñ cem’i ba’de’t-tâ’ yâ ile mekâtîb olup bilâ-yâ’ mekâtîb olduğunu inkârları gûş-zed-i râkîmü’l-ḥurûf-ı dil-figâr olmuştur. Evvelâ şâḥîḥ-i iddi’â eyledikleri yâ ile mekâtîb lafzı müfredi farz olunan mektûb kelimesi gibi kelâm-ı ‘Arab’da ‘adîmü’l-vürûd (345a) elfâzdandır. Ammâ bilâ-yâ mekâtîb ta’lîm-i şıbyân olunan maḥaliñ ismi. Mektebiñ cem’i olduğu ferâmûş olunmaya. Lâkin mektûb lafzı ba’de’t-ta’ârif şuyû’una mebnî şâḥîb-i Maḳâmât Ḥarîrî merḥûm “Dürretü’l-Ġavvâş” nâm mü’ellefinde ḥammâm ve surâdık ve maḳâm emsâlleriniñ cem’leri ‘alâ-ḥilâfî’l-kıyâs şâzz olarak elif ve tâ ile ḥamâmât ve surâdıkât ve maḳâmât oldukları gibi mektûbuñ cem’i daḥi mektûbât olmasını beyân eylemişlerdir.

İstiṭrâd: Kitâb-ı ‘amme ıştılâḥında kelimât-ı münferideden tedvîn olunan mecellede ve ıştılâḥ-ı fuḳahâda Furḳân-ı ‘azîm ve Ḳur’ân-ı Kerîm’e ve ıştılâḥ-ı uşûliyyinde erkân-ı dîn-i mübine ve ıştılâḥ-ı naḥviyyinde kitâb-ı Sîbeveyh ıtlâḳ olunur. Müfessîr-ini kirâm keşşerehumullâhu te’âlâ ilâ-yevmi’l-kıyâm ḥazerâtı sûre-i şerîfe-i Mâ’ide’de esta’îzubillâh ⁶⁷⁹ وكتبنا عليهم فيها أن النفس بالنفس والعين بالعين والأنف بالأنف والأذن بالأذن ⁶⁷⁹ âyet-i kerîmesinde vârid “ketebnâ” lafz-ı şerîfini evcebenâ ve farazana ile ve sûre-i şerîfe-i En’âm’da esta’îzubillâh ⁶⁸⁰ ولا رطب ولا يابس الا في كتاب مبين ⁶⁸⁰ âyet-i ‘azîmesinde (345b) vâkı’ kitâb kelime-i şerîfesini levḥ-i maḥfûz ile ve sûre-i şerîfe-i Tevbe’de esta’îzubillâh ⁶⁸¹ قل لن يصيبنا الا ما كتب الله لنا هو مولانا على الله فالتوكل المؤمنون ⁶⁸¹ âyet-i kerîmesinde vârid kütüb lafz-ı şerîfini ḳader ve ḳazâ-i subḥânî ile ve sûre-i Ḥacer-i mübârekde esta’îzubillâh ⁶⁸² وما اهلكتنا من قرية الا ولها كتاب معلوم ⁶⁸² âyet-i şerîfesinde vârid lafz-ı şerîf-i kitâbı lâ-yeteḳaddemu sâ’aten ve lâ-yete’ahḥarun olan ecel ile tefsîr buyurmuşlardır. Bu daḥi ma’lûm ola ki âyet-i kerîme-i şâlîsedden müstebân tenbîh-i ilâhi celle ismuhu üzere her ne ki bizlere işâbet eyleye anı ni’met-i subḥânî bilüp verâ-yı perdeye ‘adem-i vuḳûfumuzdan naḳmet ‘add ile vâveylâ eylememekdir.

MALÂṬİYYE: Nehr-i Fırat’ıñ cânib-i ğarbîsinde nehr-i merḳûma nışf fersaḥ ve Sivâs’a üç merḥale ve Mar’aş ve Ḥaleb’e sekiz merḥale maḥalde kâ’in ‘alâ-ḳavlin Es-seyyid Baṭṭal Ġâzî’niñ maskât-ı re’si belde-i cesîme-i meşhûreniñ ismi. “Merâşidü’l-

⁶⁷⁹ “Tevrat’ta onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır). Yaralar da kısastır (Her yaralama misli ile cezalandırılır).” 5/Mâide-45

⁶⁸⁰ “Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.” 6/En’âm-59

⁶⁸¹ “De ki: Allah’ın bize yazdığından başkası başımıza gelmez. O bizim Mevlamızdır, inananlar Allah’a güvensin.” 9/Tevbe-51

⁶⁸² “Yok ettiğimiz herhangi bir kasabanın elbette belli bir yazısı vardır.” 15/Hicr-4

İttılâ‘ ‘alâ-Esmâi'l-Emkineti ve'l-Bikâ‘” nâm mü'ellefde muharrer olduğına nazaran feth-i mîm ve lâm ve sükûn-ı tâ ve tahfîf-i yâ ile “Malatya”dan ğalatdır. Belde-i merķûmeniñ tûlî ع ب ve ‘arżı ح derece ve daķıķadır.

Ĝarîbe: Malatya maħkemesi sicillâtında müşâhedleri olan şikât-ı saħîhatü'l-kelimâtından menķûldür ki belde-i merķûmeniñ şarķ (346a) cânibinde kenâr-ı nehr-i Fırât'da vâķi‘ Kahta nâm kaşaba kâdışınıñ biñ on tokuz târihinde irsâl eylediği varaķası sicil- i maħfûzada bu şûretde muķayyed imiş. Ba‘de'l-elķâb: “Benim sultânım Malatya nâhiyesinde Kahtâ nâm kaşabada seyl-i ‘azîm vâķi‘ olup bir cesîm-i meyyit zuhûra geldi. Bir tişini maħkemeye getürdüler yarısı kalmamış bâķisi berbel dudağı kadar. Getüren yigitden su‘âl eyledik belinde bir kılıcı var bu kılıc ile meyyitiñ boyını ölçdüm. Uzunluğı otuz yedi kılıc boyı oldu didi maħkemede ala koyup tekrâr keşfe âdem gönderdik. Varup keşf olunduķda başınıñ kafa dişleri birisi dökülmemiş ve bedeniniñ ba‘zı yerleriniñ eti çürümemiş kolları daħi gövdesinde mevcûd yere gelen arķası çürümüş. Ammâ hiçbir ‘uzvı erimemiş hemân başı erimiş gözleriniñ delikleri bir tebsi kadar ve murdâr iligi olacaķ mevzi‘i ve burnı deliginden bir küçük oğlan geçer. Ve her bir ayağı tabanınıñ altı kapu tahtası kadar ve barmakları çürümemiş ve her bir baldırı altı kılıc boyundan uzun imiş. Ba‘dehû başını getürüp tarafınıza irsâl ve sultân Seydi Ĝâzi ķurbünde defn eylemek için âdem gönderildi gövdesiniñ (346b) naķli kâbil degildir minâreden uzundur. Hele başı gelmesi muķarrerdir. Ğaķ sübhânehu ve te‘âlâ ğayrlar müyesser eyleye âmin.

Ĝâlîba Kâtib Ćelebi merħûmuñ “Cihânnümâ”da Malatya şehrinde Baţtal Ĝâzi'niñ maskaţ-ı re'sidir dirler, bir yer vardır ol zamandan berü bâķi ziyâretĝah idi. Biñ elli altı târihinde melik Aħmed Paşa ol maķamda bir kâr-gîr binâ ile ķubbe-i laţife eyledi. Tahriri mârrü'l-beyân meyyitiñ re'si defn olunduğı maħall olması ba‘id degildir.

MİLĞİ ENDERÂNİ: Ğacı Bektâşî tuzı nâmıyla meşhûr şey'-i ma‘rûfuñ ismi. ‘Arabî'de şâhib-i Kâmûs Firûzâbâdi'niñ ⁶⁸³ اندراني غلط والصواب ملح دوراني kavlerinden zamm-ı dâl ve medd-i râ ile “milħ-dürâni”den ğalaţ olup Fârisî'de ism-i maħşûşu ile şûre-dehân olamadıķ. Lisân-ı derî ile tefsîr iden kütüb-i müfredât-ı tıbbiyyede ismini nemek-i seng-i billûrî ile beyân eylemişlerdir.

MÜLAĞĞAM: Semîn ya‘ni arıĝıñ muķâbili semiz ma‘nâsına müsta‘meldir. ‘Arabî'de lafz-ı merķûmuñ ‘adem-i vuķû‘una mebnî ma‘nâ-yı maţlûbe feth-i şîn ve kesr ve medd-i hâ ile “şehîm” itlâķ olup Fârisî'de feth-i fâ ve sükûn-ı râ ve kesr-i bâ ve izhâr-ı hâ ile “ferbîh” dirler. Setîr degildir ki semizlik laħmdan olmayup yaĝdan olduğunu (347a) beyân için ‘Arabî'de mûlaħĝam ve laħîm müsta‘mel olmayup semîn ve şehîm ile ifâde iderler.

⁶⁸³ “Milhu andurani yanlıştır. Doğrusu 'Milhu Durani'dir.”

MALA: Dîvâra kireç veya balçık şıvayup hem-vâr eyledikleri âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de medd-i mîm ve feth-i lâm ile "mâle"den ğalaţ olup mu'arربی i'râb-ı merķûm ile "mâlec"dir.

MİNÂRE: Leyâli-i mübârekelerde îķâd-ı ķanâdil ve evķât-ı şalâtda i'lân ve nidâ için ezân-ı Muħammedî kırâ'at olunan maħall-i ma'rûfuñ ismi. Kesr-i mîm ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i mîm ve medd-i nûn ile "menâre"den ğalaţ olup Fârisî'de lafz-ı merķûm i'râb-ı muħarrer ile kendü lisânları gibi şüyû'undan ğayrı i'râb-ı muħarrer ve ħazf-ı râ ve hâ ile "menâh" ve "menâr" daħi dirler. Ħafî degildir ki minâreniñ aşlı mevzî'in-nûr ya'ni üzerinde çerâĝ îķâd eyledikleri yüksek nesne ma'nâsına ism-i mekân olan müf'alete vezninde münevvere olmaĝla vâv ħarf-i 'illet müteħarrik mâ-ķabli ħarf-i şaħîḥ-i sâkin nûn vâvîñ ħarekesi mâ-ķabline naķl olunduķda vâv müteħarrik-i fi'l-aşl mâ-ķabli meftûḥü'l-ân ķâ'ide-i meşhûresine mebnî elife ķalb ile minâre olur. Lâkin şalâta nidâya maḥşûş mekâna kesr-i mîm ve sükûn-ı hemze ve feth-i zâl ve nûn ile "mi'zene" dirler. Kelime-i merķûm kesr-i mîm ile mif'ale vezninde ism-i âlet olup âlet-i ezân ma'nâsınadır. Yâḥud ism-i mekân olup (347b) mekân-ı ezân ma'nâsına olur. Ve hemzesi sâkine ve mâ-ķabli meksûr olmaĝla yâ'ya ķalb eylemek daħi câ'izdir. Fârisî'de maħall-i ezâna bilâ-farķ muħarrer olan esâmi-i şelâse ıtlâķ olunur.

MENBER: Cevâmi' ve muşallâlarda ħuţbe kırâ'ati için ittiḥâz olunan mekân-ı mürtefi'îñ ismi. Feth-i mîm ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı nûn ve feth-i bâ ile "minber"den ğalaţ olup Fârisî'de feth-i hemze ve sükûn-ı fâ ile "efrâz" dirler. Beyân olunduĝına nazaran kesr-i evvel ile minber ism-i âlet mülâḥaza olunmaya. Zîrâ şaħib-i Külliyyât Ebu'l-Biķâ el-Ḥüseynî el-Kefevî bu 'ibâre ile men' eylemişdir. الآلة هي ما يعالج بها الفاعل والمفعول كالمفتاح ونحوه وليس المنبر بلفظ الآلة وإنما هو موضع العلو والارتفاع و الصحيح

ان هذا و نحوه من الاسماء الموضوعه على هذه الصيغة ليست على القياس⁶⁸⁴

MANCILIĶ: Ķadîmde muḥâşara-i kılâ'da a'dâya remy-i aḥcâr için isti'mâl olunan âlet-i metrûkeniñ ismi. Fârisî'de feth-i mîm ve sükûn-ı nûn-ı evvel ve cîm-i 'Arabîyye ve kesr ve medd-i nûn-ı şâniye ve âḥirde kâf-ı 'Arabîyye ile "mencinîķ" kelimesiniñ mu'arربی ancak feth-i cîm ile "mancanîķ"dan ğalaţdır. Mestûr olmaya ki ķuḥḥ-ı lisân-ı 'Arabîyye'de ħarf-i cîm ile ħarf-i ķâf veyâḥud ħarf-i cîm ile ħarf-i şâd kelime-i vâḥidede cem' olmaz. (348a) Bu ķâ'ide-i külliyyeye binâ'en lafz-ı muħarrer mancınîķ ve şahrîc ve emşâlleri kelimât lisân-ı âḥerden menķûl ve mu'arreb olmaları istidlâl olunur.

MENDİL: Dört köşeli dülbend ve bezden i'mâl ve başa örtüp ve el silmede isti'mâl eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı nûn ile "mindîl" olduĝını Şiḥâḥ-ı Cevherî ve tercümesi kitâb-ı Vanķulî'da taşriḥ ü beyân olup

⁶⁸⁴ "Alet fâ'il ve mef'ûlun işlem gördüğü anahtar vebenzeri gibi şeydir. Alet lafzında olan 'Minber' alet değildir. Ancak o yücelik ve yükseklik için konulmuştur. Gerçekte bu sığada gelen bu ve benzeri isimler kıyas üzere değildir."

Fârisî'de iki cüz'den mürekkebe feth-i dâl ve sükûn-ı sîn ile “dest-mâl” dirler. Şûret-i terkîbî âşikârdır. Lâkin Firûzâbâdi Kâmûs'da ve Es-seyyîd Muhammed bin Hasan Râmûz'da feth-i evvelin daği eşahhiyyetini iltizâm eylemişler. Tekşîr-i sevâddan murâd mücellideyn-i muharrereyn emşâlleri kütüb-i lugâtde kesr-i evvele inhişârlarına teşâdüf olunduğda ⁶⁸⁵ زاد في الشطرنج بغلة diyüp igmâz-ı ‘ayn eylemekdir.

MANȚAR: Nışf-ı beyza şûretinde arzdan zuhûr ve ٲomalana nâmı ile meşhûr şey'-i ma'rûfuñ ismi. Çağatâyî'de feth-i mîm ve sükûn-ı nûn ve medd-i tâ ile “mentâr”dan ğalaٲ olup ‘Arabî'de feth-i kâf ve sükûn-ı mîm ile “kemâh” ve Fârisî'de feth-i sîn ve medd-i mîm ve zamm-ı râ ve vâv-ı ma'rûfe ile “semârug” dirler.

MANȚI: Derûnı kıyma ile memlû hamîrden ٲabğ eyledikleri ٲa'âm-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i mîm ve sükûn-ı nûn ve zamm-ı tâ (348b) ile “mentu”dan ğalaٲ olup muğdeşâtdan olduğına mebnî ‘Arabî'de lezzeti ile zevğ-yâb olamadığ.

MANȚAL: Demür ve nuğâs ve pirinç ve emşâlleri ma'âdinden i'mâl ve âteş nakli için isti'mâl olunan âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Feth-i mîm ile müsta'meldir. Muğtere'ât-ı ebnâ-yı Rûm'dan ism-i âlet kaşdı ile evveli meksûr “minğal”den ğalaٲ olması münfehimdir. Aşl-ı ‘Arabî'de âteş îkâd olunan mağale medd-i kâf ile “kânûn” ve Fârisî'de manğala evveli meftûğ-ı kâfeyn-i ‘Arabîyyeteyn ve sükûn-ı lâm ile “kelk” dirler.

MEN KANA'A ŞEBE'A: Bir kişi gerek erkek gerek dişi kısmete râzı olur ise ٲoymağaa karîb olur ma'nâsına evvelde nûn'uñ ve şânide bâ'nîñ fethâları ile müsta'meldir. ‘Arabî'de fi'leyn-i merğûmeyn bâb-ı râbî'den mâzî olmaları ile kesr-i ‘ayneyn ile ⁶⁸⁶ من قنع شبع den ğalaٲ olurlar. Menşe'-i haٲâ fi'leyn-i muharrereyniñ lâme'l-fi'lleri ğurûf-ı ğalğdan ‘ayn vuğû'una mebnî ‘ayne'l-fi'lleri meftûğ olması şayi' olmuş ola. Lâkin erbâb-ı lugat ğanı'a ve şebi'a fi'lleri mâzîde ‘ayne'l-fi'li meksûr bâb-ı râbî'den olduğlarını taşriğ ü beyân eylemişlerdir.

MÜNĖİR VE NEĞİR: Ėabirde meyyitiñ ağvâlinde su'âle me'mûr melekeyn-i meşhûreyniñ isimleri. Kesr-i kâfeyn ile müsta'meldir. ‘Arabî'de melek-i evveliñ nâm-ı şerîfleri (349a) zamm-ı mîm ve sükûn-ı nûn ve feth-i kâf ile “münker”den ğalaٲ olduğını erbâb-ı lugat iltizâm eylemişlerdir.

MENEĞŞE: Ma'rûf ve meşhûr ğoş-bû çięegiñ ismi. Fârisî'de feth-i bâ-i muvağğade ve nûn ve şîn ve sükûn-ı fâ ile “benefşe”den ğalaٲ olup mu'arrebî i'râb-ı muğarrer ile “benefsec”dir. Zehr-i merğûma lisân-ı Yunânî'de ğoş-bû ma'nâsına feth-i hemze ve bâ ve sükûn-ı mîm ve râ ile “ember” dirler.

MONLA: Dânişmend ve şâğib-i ‘ilm ve ulu ma'nâlarına müsta'meldir. Burûsevî Ėüsrevzâde Muhammed Efendi merğûm ğavli üzere aşlı es-seyyîd ma'nâsına delâlet iden ‘Arabî'de mevlâ olup muğtere'ât-ı A'câmdan ğazf-ı vâv ve teşdîd ve medd-i lâm

⁶⁸⁵ “Satrançta katırlar arttı.”

⁶⁸⁶ “Kanaatkar olan doyar.”

ile “mellâ”dan gâlaftır. Ve ba‘zılarıñ iltizâmı ‘Arabî’de “menlâ-naẓîre leh”den muhaffefdir. ⁶⁸⁷ فاحمل على ايهما شئت

MUTÂF: Kıldan şey bükücü ve işleyici ve bu maẓûle eşyâ bey’ idici ma’nâsına müsta’meldir. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb “mû-tâb”dan gâlaft olup ‘Arabî’de müvelleden kesr ve medd-i hâ ve şîn ile “hîşî” dirler. Hafî degildir ki zamm-ı mîm ile mû kıll ma’nâsına müydan muhaffef olup tâb kıvrımağ ve bükme ma’nâlarına tâbîdenden ism-i fâ’il olmağla ma’nâ-yı terkiбіsi kıll kıvrımağ ve bükücü demek olur. Lisân-ı Fârisî’de (349b) mer’î tebâdül-i ħurûfa mebnî şâĥib-i luğat Ni‘metullâh merĥûmuñ iltizâmına nazaran mutâf daĥi gâlaftan sâlim olacağı âşikârdır.

MÛSİKÎ: ‘Ulûm-ı riyâziyyeden kütüb-i edvârda taĥrîr ve tafşîl olundığı üzere maẓâm ve âğâze ve şu‘be ve terkiб ve ne şûretde icrâ olundukda istilzâz ve ne şûretde edâ olundukda müteneffir oldığını beyân iden ‘ilm-i ma’rûfuñ ismi. Fi’l-aşl âlet-i kadîme-i ma’rûfe-i mûsikâra nisbet ile mûsikârî tesmiye olunup kesret-i isti‘mâlden evvelen elif ve râ ħazfı ile mûsikî ve sâniyen ħazf-ı yâ-i evvelî ile mûsikî dinmiştir.

İstiṯrâd: Erbâb-ı ĥibret ü iz‘ân ve aşĥâb-ı fiṯnat u ‘irfâna pûşide degildir ki mûsikâr lafzı ba‘zı erbâb-ı luğatiñ beyânına nazaran şûbân kavalına ve ba‘zıñ kavli üzere ‘umûmen âlet-i ġinâya itlâğ olunur. Binâberîn ânifen zikri mürûr eylediği üzere, ‘ilm-i merĥûm icrâ olundığı âlete nisbet ve ħazf-ı ba‘z ile ‘ilm-i meşhûra mûsikî ta‘bîr olunmuştur. Lâkin ħazret-i Monla Câmî ħaddesallâhu sırrahunuñ fenn-i merĥûmda te’lîf buyurdıkları “Fârisiyyü’l-‘İbâre” risâlelerinde luğat-ı Yunânî’de elĥân ma’nâsına mevzû‘ bizâtihi yâ‘eyn ile mûsikî şâĥih oldığını beyân buyurmuşlardır. (350a) Bu şûretde terk-i yâ-i evvelî ile isti‘mâli gâlaftan sâlim olmayacağı âşikârdır. Ve ‘ilm-i merĥûmuñ ‘ulûm-ı riyâziyyeden ‘add olunmasında çend-vech serd olunmuştur.

Evvelâ ‘ilm-i ĥikmet ve ‘ilm-i hey’et ve ‘ilm-i nücûm ve ‘ilm-i tıbb ile münâsebetini ĥükemâ-yı eslâf ve Ĥâce Naşîr-i Ṭûsî ve mu‘allim-i şânî ĥakîm-i Farâbî ve ‘Abdü’l-mü‘min Şûfî ve Ĥâce Şafiyüddîn ve emşâlleri ‘ulûm-ı muĥarrereniñ muttekin ve mûcidi olmaları ile münâsebet-i üstâziyyetdir. Veya ancak ‘ilm-i tıbb münâsebeti ‘inde’l-eṯibbâ’ il-ĥâzıķın ve’l-ĥükemâ’l-kâmilîn nabz-ı insânîñ uşûl-i mer‘iyye-i maẓâmât ile ĥareketindedir. Ve ‘ilm-i ĥikmet ve hey’et ve nücûm ile müşâreketi on iki maẓâmîñ on iki burca ve heft âğâzeniñ seb‘a-i seyyâreye ve çâr şu‘beniñ ‘anâşır-ı erba‘aya ve yirmi dört elĥânîñ sâ‘at-i leyl ü nehâra muvâfaķatlarıdır.

Bu daĥi setîr olmaya ki ‘ilm-i mûsikîde naķarat beyninde ezmine-i mütēĥallile nağamâtiñ te’lîfine ve tenâfür ü istilzâzına nazar-baĥşine ‘ilm-i te’lîf ve naķarat mâ-beyninde ezmine-i mütēĥallileye nazar baĥşine ‘ilm-i iķâ‘ dirler. Ve ‘ilm-i edvârîñ zuĥûr ve menşe’i ve fenn-i mûsikîniñ şudûr ve mebde’i ne zamandan oldığı

⁶⁸⁷ “Hangisini istersen onu kullan.”

ma'lûm ve muhterî-i aşl-ı uşûli kimler olduğu (350b) mefhûm olmak münâsib-be-maḥall ve müntic-i mâ-ḥaşal olmağla kümeyt-i nevâ-sâz-ı ḥayâl-i ṭurfe âgâz-ı ḥâmeden ḍarb-ı uşûl-i erkâma kıyâm niyâz olundu. Tahkîkinde “el-ḥadîş-i zü-şücûn” mışdâkı ihtilâfât-ı keşîretü'r-rivâyât-ı münşa'ibetü'l-eṭrâf olmağla semt-i eşaḥḥa zâhib ve kavî-i ercaḥa râğib olmak münâsibdir. Ba'zî kütüb-i tevârîḥ-i aḥvâl-i selef ve muḥarrirân-ı aḳâvîl-i ḥalefde mezkûrdur ki ḥazret-i ebu'l-beşer-i şânî cenâb-ı Nûḥ neciyyullâḥ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhisselâmiñ ferzend-i ercememendi Lâmek nâm ḥired-mend-i be-nâm mûsikâr nâmı ile bir sâz ihtirâ' vü icâdı ile niçe âgâze ve maḳam ve nağamât ibdâ' vü inşâd eylemiş. Ammâ icmâ'-i ḥükemâ ve ittifâḳ-ı 'âlimân-ı ğınâya nazaran 'ilm-i edvâr ḥazret-i Dâvud 'alâ-nebiyyinâ ve 'aleyhisselâmdan münteşir ve şâyî' olup ihtirâ'-kerdeleri 'ûd-ı ma'ḥûd naql ve vefâtlarından şoñra niçe müddet Beytü'l-Maḳdîs'de mevcûd ve ḥücre-i lâmiü'l-envârlarında âviḥte-i divâr-ı i'tibâr olup ba'dehû zamân-ı fitne-nişân-ı Buḥtu'n-Naşr-ı zulm-'unvânda cây-ı merḳûmdan mefḳûd u nâ-bûd olmuş.

Ba'de zamânin eyyâm-ı 'ahd-i meserret-fercâm-ı İskender-i Zül-ḳarneyn'de ḥükemâ-yı müterassidîn ve fużalâ-yı kâmilîn icâd-ı raşad mübâşeretine şedd-i niṭâk-ı himmet eyledikleri (351a) vaḳt-i ḥikmet-nisbetde ḳuvvet-i riyâzet ile 'ilm-i mûsikîye 'âlim ve fenn-i mezbûra ḥâkim olup 'ûd-ı güm-şüde vü mefḳûdı hey'et-i evvelisinde vücûd-pezîr ve şekl-i maḥşûşasında şüretgîr eylemişler. Mu'allim-i evvel Aristalis-i ḥikmet-enîsiñ tilmîzi ve Buḳrâṭ ve Sokrâṭ-ı ḥired-menâd ve Câlinûs-ı ḥikmet-me'nûs-ı meclis-i ḥâş-ı ḥikmet-iḥtişâş-ı İskender-i şâhib-hünerde âlet-i ğınâ ma'nâsına mûsikâr nüvaḥt eyledikleri ve Eflâṭun-ı zü-fünûnuñ daḥi sâz nüvaḥt eylediği resîde-i ḥadd-i işbâtdır.

Eş-şeyḥ Zeyneddîn Muḥammed bin 'Abdülmecîd el-Lâzîḳî'niñ “Fethiyye” nâm mü'ellefinde ḥazret-i Süleymân 'alâ-nebiyyinâ ve 'aleyhisselâm telâmizesinden ḥakîm Fişağores'iñ: “Ale't-tevâli üç şeb 'âlem-i menâmda fülân baḥr kenârına ḥırâm eyle ṭab'-ı sedâd ve zîhn-i naḳḳâdıñdan bir 'ilm-i maḳbûl mınaşsa-i zuḥûrda cilveyâb-ı ḥuşûl olacaḳdır.” tebşîri ile mesrûren teyakḳuz ve 'ale's-seḥer maḥall-i me'mûra vuşûl bulur. Üç ğün ol maḥall-i ḥâlîde bir şey'e 'adem-i teşâdüfünden dil-ḥasta ve dem-beste ve mebhût iken ol ḥavâlîde mevcûd ḥaddâdîniñ tenâsüb ile daḳḳ-ı âhen eyledikleri âheng ü nağamâtı teḥaffuz ve ḳuvvet-i müteḥayyile ve ḥiddet-i mütefekkiere ile bir taḥta pâreye birḳaç târ ibrişim-i (351b) şadâ-âşâr rabṭ idüp bir sâzçe-i şevḳ-efzâ ve nağme-serâ peydâ ider.

Ba'dehû uşûl ve fîrû'un tertîb ve maḳâm ve âgâzesin terkîb eylediği mestûrdur. Rivâyât-ı 'adîde-i sâ'ire daḥi muḥarrer ve menḳûldür. El-'ilmü 'indellâḥı te'âlâ 'ilm-i mûsikîde tertîb ü te'lîf olunan resâ'il ve edvâr-ı bî-şümâr olduğu şöret-şî'ârdır. Ve ḳudemâ-yı mümâresân-ı 'ilm-i merḳûm terkîm eyledikleri kütüb-i edvârda râst ser-perde-i mûsikî olup müte'ahḥîrîn-i diḳḳat-ḳarîn re'yleri keşret-i mevâlîdine nazaran ser-perde-i mûsikî düğâhdır. Ve daḥi 'ind-i aşḥâb-ı ehli'l-fenn ümmehât 'add olunan beş perde yegâhdan tiz nevâyâ resîde olunca ta'dâd ve

dâ'ireteynde terķîm olundığı üzere muķâbillerde nevâ iki def'a mürûr eylemek ile ümmehât-ı mûsîķî on altı 'adede bâliğ olup mükerreriñ terki ile ııbķ-ı taħrîr-i kütüb-i edvâr on beş ümmehât âşikâr olur. Ber-în-şûret (352a)

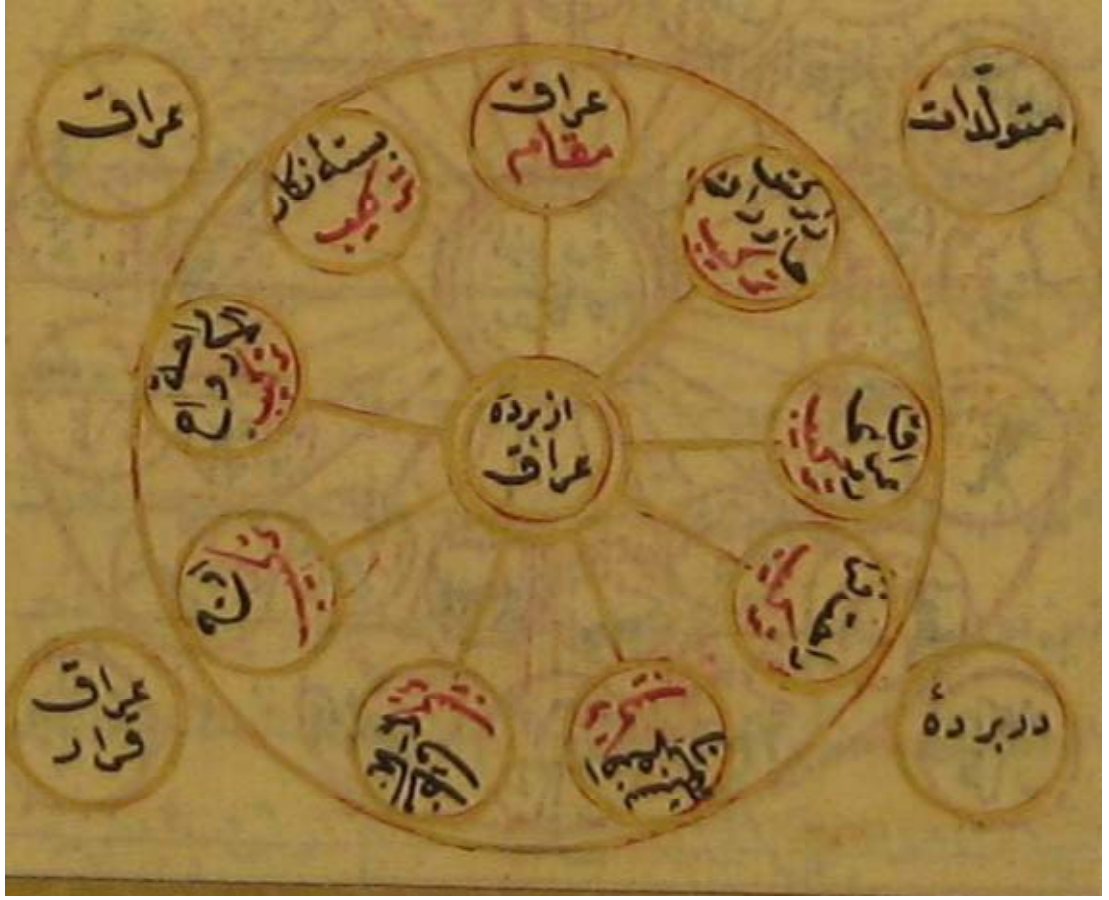

Ve ser-perde-i mûsîķî düğâhdan mütevellid yedi maķam ve dört âğâze ve bir şu'be ve on sekiz terkîb-i dil-firîb bu dâ'ire-i muħarrereden ma'lûm olur.

Ve perde-i ırakdan dağı mütevellid bir mağam ve sekiz terkıb icrâ olundığı bu dâ'irede mübeyyendir.

(353a) Ve nevâ perdesinden maqâm-ı nevâdan mâ-'adâ birkaç âgâze icrâ olundığı bu dâ'ireden ma'lûm olur.

Ve perde-i 'aşîrandan altı terkîb tevlîd olunmağla bu dâ'irede beyân olunmuşdur.

(353b) Ve perde-i segâhdan yek şu'be ve yek âgâze ve se terkîb tevîd olundığı bu dâ'ireden münfahim olur.

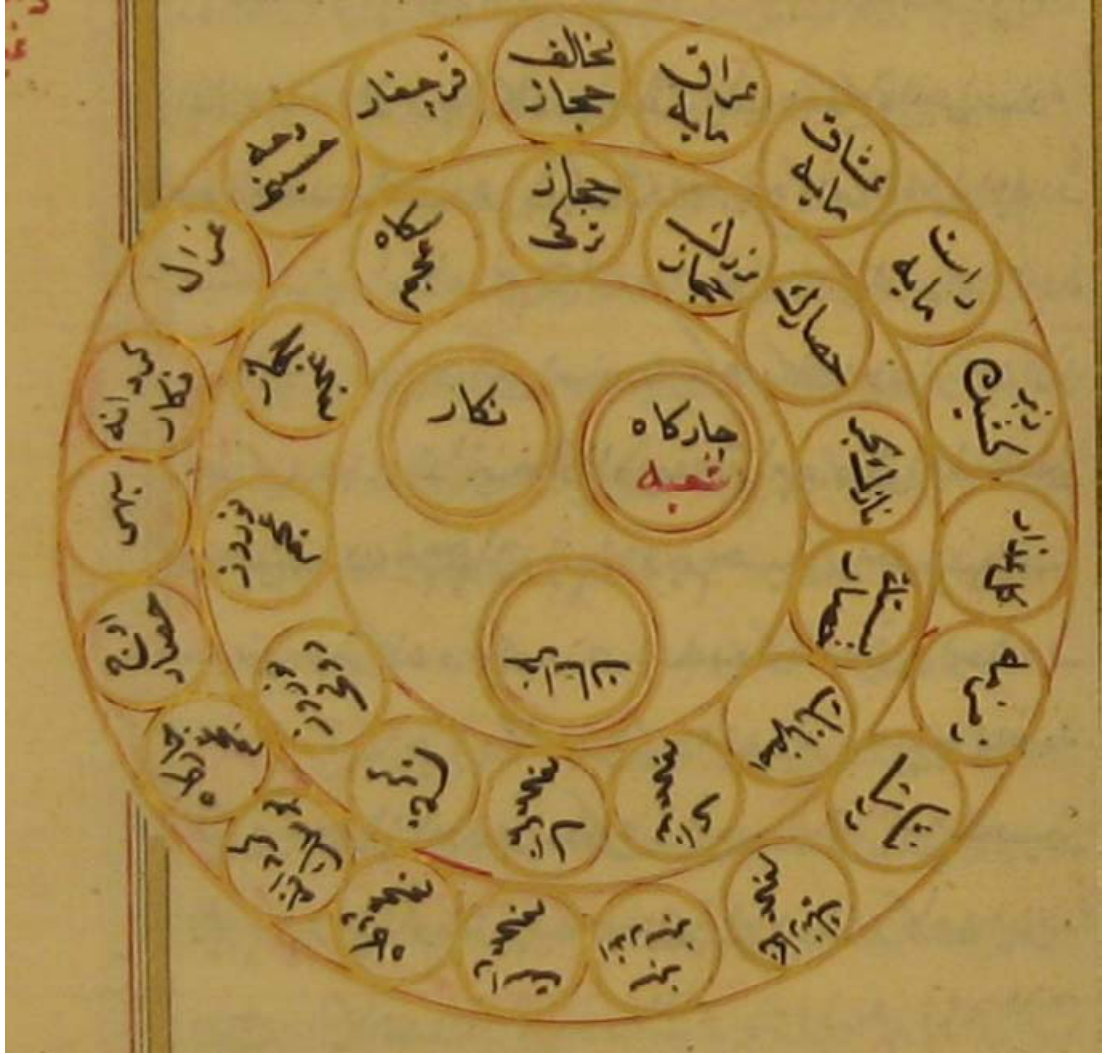

Kütüb-i edvârda şerh ü beyân olunan altmış sekiz ‘aded maķâmât ve naġamât ve terâķib bu dâ’ire-i kebîrede ‘ale’l-‘umûm ber-üslûb-ı ‘acîb beyân olunmuşdur. (354a)

Erbâb-ı fenn-i merķûmuñ ta’rîf ile ifâdesi nâ-ķâbil olduğına mebnî ta’lîm-i üstâz-ı kâmile ħavâle ile ta’rîfleriñ terk eyledikleri bir şu’be ve otuz beş naġme daġı bu dâ’irede beyân olunmuşdur.

(355a) bu dahî resîde-i gûş ola ki hoş nevâyân-ı maqâm-şinâsân rast ve hüseyni ve ʿirâq ve hicâz ve nevâ ve bûselik ve ʿuşşâk gibi maqâmât-ı meşhûreleriñ taʿrif ü beyânında dehen-beste olup sâʿir qalîlü's-semâʿ âgâze ve terâkîbi bu şûretde ifâdeye âgâz iderler.

Dügâh: İbtidâ zirgüle-i nîmi ile dügâh ve segâh ve çârgâh ve hüseyni gösterüp tiz-çârgâh ve nevâ ve nevâdan yine çârgâh ve segâh ve zirgüle ile qarârı dügâh perdesinde icrâ eylemek ile olur.

İşfahan: İbtidâ hicâz ve nevâ perdelerinden hüseyni ve ʿacem gösterüp baʿdehû hüseyni ve nevâ ve nîm-hicâzdan şoñra yine nevâ ve çârgâh ve perde-i dügâhda qarâr ile olur.

Bûselik-ʿaşîrân: İbtidâ hüseyniden âgâze baʿdehû nevâ ve çârgâh ve bûselik-i nîmiñ ve dügâh icrâsında dügâhdan rastı ve ʿirâkı gösterüp perde-i ʿaşîrânda qarâr ile olur.

Müsteʿâr: İbtidâ segâh ve nîm-hicâz ve nevâ ve nevâdan yine nîm-hicâz ile segâha inüp baʿdehû evc perdesinden yine nîm-hicâz ve segâh ve nîm-kürdi icrâsından şoñra segâhda qarâr ile olur.

Muḥayyerkürdi: İbtidâ tiz-çârgâh ba‘dehû tamâm perdeler ile ḥüseyni ve ḥüseyniden nîm-ḥicâz ve nîm-nevâ (355b) ve nîm-ḥüseyni ve ḥüseyniden yine nevâ ve çârgâh ve nîm-kürdî ile düğâhda karar iledir.

Nîşâbûr: İbtidâ tiz-düğâh ba‘dehû gerdâniye ve ‘acem ve ḥüseyni ve nevâdan sonra nîm-ḥicâz ile bûselikte karardır.

Râhat-fezâ: İbtidâ ḥüseyni ve ‘acem ve gerdâniye gösterüp ba‘dehû nîm-‘acem ile düğâha inüp ba‘dehû çâr-gâhdan rasta dek gösterüp perde-i ‘ırâkda karar ile olur.

Büzürg: İbtidâ ḥüseyniden düğâha nîm-bûselik ile inüp düğâhdan ‘aşırana dek gösterdikden sonra düğâhı âşikâr ve rast perdesinde karar ile olur.

Ḥüzî: Nevâdan ibtidâ ile çârgâh ve segâhdan düğâha varmaksızın rast gösterüp perde-i düğâhda karardır.

Nikrîz: Nevâdan ibtidâ ve nîm-ḥicâz ile segâh ve düğâh gösterüp perde-i rastda karar ile olur.

Evc-i muḥâlîf: Evc perdesinden nîm-ḥicâz ile düğâha inüp kararında yine evc göstermek iledir.

Şehnâz-bûselik: Tiz muḥayyer ibtidâ idüp nîm-şehnâz ile evc ve ḥüseyni ve nevâ ve çârgâh gösterüp ba‘dehû nîm-bûselik ile düğâha inüp karar itmekdir.

Ḥüzzâm: Segâh başlayup çârgâh ve nevâdan nîm-ḥişâr ile evc gösterdikden sonra evcden yine nîm-ḥişâr ile inüp segâh karar ile olur. (356a)

Evc-bûselik: İbtidâ evc ba‘dehû ḥüseyni ve nevâ ve nîm-ḥicâzdan dönüp nevâ ve ḥüseyni ve ḥüseyniden yine nevâ ve çârgâh ve nîm-bûselik beyân ve düğâhda kararını ‘ayân eylemek ile olur.

Râhatü'l-ervâḥ: Nîm-ḥicâzdan bed' nevâ ve ḥüseyni ve evc perdelerin gösterüp yine evcden düğâha üslûb-ı ısfahânî ile inüp rastı âşikâr ve kararını perde-i ‘ırâkda itibâr eylemek ile olur.

Zîrgûle: Maḥâm-ı teng olmağla güzelce nağme ile düğâh gösterüp rasta karîb nîm-düğâh ile karardan ‘ibâretidir.

Zîr-efgend-i küçek: İbtidâ gerdâniye ve evc ve ḥüseyni ve nîm-şabâ gösterüp ba‘dehû segâh göstere ve perde-i düğâhda kararını şabâ üslûbı üzere eylemek ile olur. Maḥâm-ı merḳûmı ta‘rîf-i diger ile daḥi beyân eylemişlerdir.

Penc-gâh: İbtidâ nevâ perdesinden nîm-ḥicâz ile bûselik ve düğâh gösterüp perde-i rastda karar ile olur ve taḳsîm beyninde nîm-ḥicâz yerine çârgâh ve bûselik yerine ba‘zen segâh gösterüp yine rastda karar itmek kâ‘ide-i mûsîkî-şinâsândır.

Muḥayyer-bûselik: Tiz-çârgâh bed' ve ḥüseyniye dek inüp ḥüseyniden muḥayyer perdesin gösterüp ba‘dehû yine ḥüseyni ve nevâ ve çârgâh (356b) ve nîm-bûselik

göstere ve düğâhda karar eylemek ile olur. Nağme-i mezkûruñ icrâsı ziyâde ‘asîr olmağla muğannîye bahtî'l-şavt îrâş idüp sâmi‘ine vesîle-i dağk oldığı görülmüşdür.

Sâz-kâr: İbtidâ rast ve düğâh ve segâh gösterüp ba‘dehû segâh ile nîm-bûselik beynindeki nîmi gösterüp ve mezkûr nîmden nevâ ve hüseyni gösterüp ve hüseynîden dönüp nevâ ve nîm mezkûrî gösterüp ba‘dehû segâh ve düğâh ve rast ve ‘îrâk ve ‘aşîrân ve ‘aşîrândan yine ‘îrâk ve rast ve düğâh ve segâh gösterüp segâhdan düğâha ineksizin rast karar itmek ile olur.

‘Acem-‘aşîrân: İbtidâ hüseyni gösterüp nîm-‘acemden şahîh perdeler ile düğâha inüp düğâhdan nevâ perdesin ve nevâdan daği düğâh ve rast göstere ve ‘acem-i nîminiñ kıyâsıyla ‘aşîrân karar eylemek ile olur.

Zâvilî: Rast muğâbili olan gerdâniyeden ibtidâ ve gerdâniye ile evc beynindeki nîmle hüseyni ve nevâyı beyân idüp nevâdan daği nîkrîz üslûbı üzere perde-i rastda karar ile olur. Ve nevâdan rasta döner iken hicâz yerine çârgâhda olur.

Mâhur-‘aşîrân: Bi-‘aynihî mâhur lâkin düğâha vardıkda bûselik münâsebeti ile rast ve ‘îrâkı beyân idüp ‘aşîranda karar ile olur. (357a)

Gerdâniye: İbtidâ gerdâniye ba‘dehû evc ve hüseyni soñra yine evc ile gerdâniye gösterüp ve gerdâniyeden tamâm perdeler ile rasta inüp rastdan daği gerdâniye ve muhayyer gösterüp ve muhayyerden perde-be-perde inüp düğâh karar eylemek ile olur.

Mâhur: Gerdâniyeden ibtidâ ve evc ile gerdâniye beynindeki nîmle hüseyni ve nevâ ve çârgâh gösterüp ba‘dehû çârgâhdan bûselik-i nîmi ile rasta inüp ve rastdan yine çârgâh ve segâh ve düğâhı beyân ve perde-i rasta karar ile olur.

Nevâ-‘aşîrân: Nevâdan bed' ile hüseyniden rasta inüp ba‘dehû segâh ve düğâh ve rast ile ‘îrâk gösterüp ‘aşîranda karar ile olur.

Muhayyer: Tiz-çârgâhdan bed' ile hüseyniye dek inüp ve hüseyniden muhayyer perdesin ya‘ni tiz-düğâhı gösterüp ba‘dehû yine hüseyniye inüp ve hüseyniden şabâ üslûbı ile düğâha inüp karar ile olur.

Hümâyûn: İbtidâ nevâdan nîm-hicâz ile rasta inüp rast ile ‘îrâk beynindeki nîmi ve rastı gösterüp düğâh perdesinde karar ile olur. Terkîb-i mezkûr nağmetü'l-mülûk ‘unvânıyla mu‘anven olsa sezâ-vârdır.

Rekb: Segâhdan bed' ve nîm-bûselik ile rasta (357b) inüp ba‘dehû düğâh ve kürdî-nîmîn ve yine düğâh gösterüp rastda karar ile olur.

Sünbüle: İbtidâ tiz-düğâh ve tiz nîm-kürdî ve muhayyer ve gerdâniye gösterüp evcsiz nîm-i ‘acem ile hüseyniye inüp ve hüseyniden ber üslûb-ı şabâ inüp düğâh karar ile olur.

Baba-Ṭâhir: İbtidâ evc ve gerdâniye gösterüp ve dönüp perde-be-perde inüp düğâhda karar itmekle olur.

Bestenigâr: Çârgâh ibtidâ ve şabâ nîmi ile çârgâhdan rasta inüp ve perde-i 'ırâkda karar ve nevâ yerine şabâ nîmi ve evc yerine 'acem-i nîmîn göstermek ile olur.

Segâh-mâye: İbtidâ segâhdan perde-be-perde hüseyniye dek göstere ve hüseynidenden dönüp kezâlik segâha inüp ve kürdî-i nîmi ile yine segâh ve nîm-nîm ta'bîr olunandır ki segâh ile nîm-bûselik beynindeki perdeyi gösterüp yine segâh ve dügâhı âşikâr ve segâhda karar ile olur.

Hüzzâm-ı Rûmî: Nîm-hicâzdan ibtidâ ve nevâ ve hüseyni ve nîm-'acem ile gerdâniye ve tiz-dügâh perdelerin gösterüp ve dönüp tiz-dügâhdan yine bu siyâk üzere inüp nîm-perde-i hicâzda karar ile olur.

Sultânî-'ırâk: Bi-'aynihi 'ırâk maqâmı gibi icrâ olunur. Lâkin karar-gâhı dügâh perdesinde olur. (358a)

Geveşt: İbtidâ hüseyni edâsın ve vâdîsin bir miqdâr aradan sonra rast perdesinde karar ile olur.

Zîr-keş-hâverân: Bu daği ibtidâ hüseyni idüp ve inüp kararı 'ırâk perdesinde eylemek ile olur.

Nîşâbürek: İbtidâ nevâ ba'dehû nîm-hicâz ile bûselik-i nîmiñ daği gösterüp dügâh karar ile olur.

'Arazbar: İbtidâ gerdâniye sonra 'Acem gösterüp ve hüseyniyi cüz'î pes iderek göstere. Ba'dehû hüseynidenden nevâ ve çârgâhı göstere ba'dehû yine gerdâniyeden tarîk-i mezkûr üzere dügâha inüp karar eylemek ile olur.

Şûret-i şed: Terkîb-i mezkûr erbâbınıñ ma'lûmudur ki 'aşîrân perdesi dügâh i'tibâr olunup ve nevâ perdesi daği gerdâniye i'tibârı ile icrâ olunur.

Muhalif-i 'ırâk: İbtidâ nevâ ba'dehû nîm-hicâzdan kürdî ve nîm-dügâhı ve rastı göstere ba'dehû 'ırâk perdesinde karar ile olur.

Rûy-ı 'ırâk: Nîm-bûselik çârgâh ve nevâ ve hüseyni gösterüp ve yine hüseynidenden bu vech üzere dönüp dügâh ve rastı göstere ve perde-i 'ırâkda karar ide.

Selmek: Dügâh ve nevâyı iki def'a beyân idüp ve rast perdesinde karar ile olur.

Tarîk-i diger-ez-şed: Hüseyni dügâh i'tibâr olunup ve tiz (358b) dügâh daği nevâ i'tibârından sonra kezâlik dü def'a hüseyni ve tiz-dügâh gösterüp ve perde-i nevâda karar ile olur. Yegâh icrâsı bi-'aynihi tamâm nevâ gibi olup lâkin dügâha geldikde rast ile 'ırâk ve 'aşîrânı gösterüp ve yegâhda karar ide. Şu'be-i mezkûreniñ nevâdan farkı nevâ perdesine muqâbil olan perdede karar itmegin münâsebet ve qurbiyyet ve müşâbehet ile dâ'ire-i nevâda dâhil müvelledâtdan i'tibâr olunmuşdur.

Beste-i ısfahân: 'Aynı maqâm-ı ısfahân seyr ü icrâsından sonra kararı perde-i 'ırâkda eylemek ile olur.

Rehâvî: Rast ve düğâh ve segâh ve nevâ ile düğâh gösterüp ba'dehû rast ile yegâh göstere ve perde-i rasta çârpup karar eylemek ile olur.

Nev-rûz: Segâhdan ibtidâ çâr-gâh ve nevâ ile nîm-şîşârî gösterüp ba'dehû nevâ ile çâr-gâh gösterüp çâr-gâhdan şîşâr-nîmîn ve ba'dehû yine nevâ ile çâr-gâh ve segâh gösterüp perde-i düğâhda karar ile olur.

Nihâvend-kebîr: Evvelâ hicâz perdesinden başlayup nevâ ile hüseyini ve nîm-'acem ile gerdâniye gösterüp dönüp yine 'acem ile hüseyini ve nevâ ve çâr-gâh ve nîm-kürdî ile rast perdelerin beyân ba'dehû nevâ perdesinde karar eylemek ile olur.

Nihâvend-rûmî: Rast bed' idüp nevâ ve çâr-gâh (359a) ve nîm-kürdî ile düğâh gösterüp rast perdesinde karar ile olur.

Nihâvend-i şağîr: Bunuñ dañi madde-i aşıyyesi rast oldığı ma'lûm imtizâc-ı nağamâtı budur ki rast başlayup düğâh ile nîm-kürdî ve çâr-gâh gösterüp ba'dehû şabâ nîmi ile yine çâr-gâh kürdî ile dü-gâh ve rastı âşikâr ve kararî düğâh perdesinde eylemek ile olur.

'Arabân: İbtidâ nevâ gösterüp nîm-şîşâr ile inüp evc ve gerdâniye gösterüp gerdâniyeden dañi yine evc ve şîşâr-nîmiñ gösterüp nevâ perdesinde karar eylemek ile olur.

Neğam: Kürdî ibtidâ hüseyini gösterüp ba'dehû nevâ ve çâr-gâh ve kürdî-nîmi ile düğâh ve rastı dañi gösterüp perde-i düğâhda karar ile olur.

Segâh: Evc başlayup tamâm perdeler ile inüp çârgâh gösterüp perde-i segâhda karar ile olur.

Evc: Evc perdesinden ibtidâ ve gerdâniyeden perde-be-perde inüp rast ve düğâh göstererek perde-i 'ırâğda karar ile olur.

Beyâtî: İbtidâ düğâh gösterüp segâh ve çârgâh ile nevâ dañi gösterüp ba'dehû nîm-'acemden hüseyini ve nevâ ve çârgâh ve segâh gösterüp perde-i düğâhda karar ile olur.

Şabâ: Düğâhdan ibtidâ ve segâh ve çârgâh ile nîm-şabâyı ve hüseyini (359b) perdelerin gösterüp ve hüseyiniden dönüp nevâsız şabâ nîmi ile çârgâh ve segâhı beyân ve düğâhda karar eylemek ile olur.

'Acem: İbtidâ düğâh gösterüp ve gerdâniyeden nevâ ve hüseyini ve nîm 'acemden inüp hüseyini ve nevâ ve çârgâh ile segâhı âşikâr ve düğâhda karar eylemek ile olur.

Şehnâz: Tîz düğâhdan ibtidâ ve nîm-şehnâz ile nevâyâ inüp nevâdan dañi hicâz ile segâh gösterüp ba'dehû düğâhda karar ile olur.

Şîşâr: Hüseyinî gösterüp ve şîşâr nîmi ile nevâsız çârgâh ile segâhı beyân ve düğâhda karar eylemek ile olur.

Hüseyinî-‘aşîrân: Hüseyinî başlayup nevâ ile çârgâh ve segâh ile dügâh gösterüp ba‘dehû rast ile ‘îrâkı gösterüp ‘aşîrân qarâr ile olur.

Nühüft: Nîm hicâzdan nevâ ve hüseyini ve nîm-‘acemden ısfahân imtizâcı ile dügâha inüp ve dügâhdan rast ile ‘îrâka inüp ‘aşîrân qarâr eylemek ile olur.

Vech-i ‘arâzbar: Gerdâniyeden ibtidâ ile evcden hüseyinisiz nîm-‘hişâra inüp ve nevâ ile çârgâhı gösterüp perde-i segâhda qarâr ve yine gerdâniye kopup ‘arâzbar tarîkı üzere inüp segâh eylemek ile olur.

Bu daği setîr olmaya ki kütüb-i edvârda heft-âgâzeyi seb‘a-i seyyâreye nisbete haşr ü qaşr eylemişlerdir. Lâkin tettebbu‘ ve istikrâ’ (360a) olunup cemî‘ maqâmât-ı seyyârâtdan bir sitâreye mensûb olduğı tafşîl-i âti’l-beyândan münfehîm olup sâ‘at-ı muvâfıkadan terennüm ve âgâze olunan sâ‘atiñ şâhibi necm ma‘lûm olup ol vakte muvâfık maqâm icrâsında te‘şîrini erbâb-ı faţânet tecrübe eylemişler.

Cedvel-i sâ‘at-i muvâfıka

س	ر	ه	و	ز	ح	ل	ع
۱	س	ر	ه	و	ز	ح	ل
۲	ر	ه	و	ز	ح	ل	ع
۳	ه	و	ز	ح	ل	ع	س
۴	و	ز	ح	ل	ع	س	ر
۵	ز	ح	ل	ع	س	ر	ه
۶	ح	ل	ع	س	ر	ه	و
۷	ل	ع	س	ر	ه	و	ز
۸	ع	س	ر	ه	و	ز	ح
۹	س	ر	ه	و	ز	ح	ل
۱۰	ر	ه	و	ز	ح	ل	ع
۱۱	ه	و	ز	ح	ل	ع	س
۱۲	و	ز	ح	ل	ع	س	ر

Cedvel-i merķûm sâ'at-i muvâfıkaya baş olunmağla eyyâm-ı tavîlede on ikiden muķaddemi leyle-i mâzîyeden 'aksi ya'ni leyâlî-i tavîleden on ikiden mu'aħḫarı yevm-i müstaķbelden 'add (360b) olunacağı âşikârdır ve 'inde'l-müneccimîn seb'a-i seyyâreden her bir sitârenin ḫarf-i aḫîri işâret olunmaķ kâ'idesine mebnî berây-ı iḫtişâr cedvel-i merķûm işârât ile tertîb olunmuşdur. Ber-în-şûret zuḫal (ل) müşteri (س) merîḫ (خ) şems (س) zühre (ه) 'uḫârid (د) ķamer (ك) cedvel-i muḫarrerde sâ'at-i vâḫid muķâbilinde yek sitâre mâ-fevķine ism-i yevmeyn işâret olunmuşdur. Sürḫi sâ'at-i nehârîye ve siyâḫi sâ'at-i leylîye delâlet ider. Meşelâ yevm-i aḫadıñ sâ'at-i evveli şemse ve leyle-i ḫamîsiñ sâ'at-i evveli yine merķûma mensûb ve yevm-i erba'âniñ sâ'at-i evveli 'uḫâride mensûb oldığı gibi leyle-i aḫadıñ sâ'at-i evveli yine necm-i merķûma mensûbdur dimegi ifâde ider. Ve kıs'aleyhimi'l-bevâķî.

Maḳâmât ve âgâzeler ve terâkib-i mûsîkîden mensûbât-ı Zuhal, âgâze-i gevâşt ve terkîb-i mâhûr ve evcdır. Mensûbât-ı Müşteri, âgâze-i nevrûz ve maḳâm-ı hüseyni ve terkîb-i ‘acem ve muhayyer ve sünbüledir. Mensûbât-ı Mirrîh, âgâze-i selmek ve maḳâm-ı nevâ ve beyâtî ve ısfahân ve şu‘be-i yegâh ve terkîb-i nihâvend-i kebîr ve ‘arabândır. Mensûbât-ı Şems, âgâze-i şehnâz ve maḳâm-ı ‘uşşâk ve şu‘be-i dügâh ve terkîb-i kürdî ve nihâvend-i şagîr ve ‘arâzbar ve tâhirdir. Mensûbât-ı Zühre, âgâze-i hîşâr (361a) ve maḳâm-ı ‘aşîrân ve terkîb-i nühüft ve bûselik ve şabâ ve nişâbûrdur. Mensûbât-ı Utârid, âgâze-i segâh-mâye ve maḳâm-ı ‘ırâk ve şu‘be-i segâh ve terkîb-i râhatü'l-ervâh ve beste-i ısfahân ve rûy-ı ‘ırâk ve muhâlif-i ‘ırâk ve beste-nigâr ve râhat-efzâ ve zîrkeş-hâverân ve hüzzâm ve müste‘ârdır. Mensûbât-ı Kamer, âgâze-i gerdâniye ve maḳâm-ı rast ve terkîb-i pençgâh ve sâz-kâr ve nikrîzdir. Maḳâmât ve terâkib ve naḡamât-ı mûsîkîniñ bâ‘iş-i te‘şîri olmak üzere taḳsîm-i digerde bu şûretde tavr-ı âher daḡi beyân olunmuşdur. Vaḳt-i seherde âgâzede rast ve sâzda rehâvî vaḳt-i şubḡda âgâzede hüseyni ve sâzda yine rehâvî vaḳt-i zuhrda âgâzede nihâvend ve sâzda rast vaḳt-i ‘aşrda âgâzede bûselik ve sâzda yine bûselik vaḳt-i ġurûbda âgâzede ‘uşşâk ve sâzda yine ‘uşşâk nişfü'l-leyde âgâzede rast ve sâzda zîr-efgend şülûs-i ahîr-i leylde âgâzede zîr-efgend ve sâzda rast icrâ olursa mü‘eşşir olur imiş.

Ve ehl-i ġinâ ve şâhib-i âheng ü nevâya mürâ‘âtı elzem-i umûrdandır ki mecâlis-i kibârda şadr-nişîn olan devletmendiñ hilye ve nev‘ ü cinsine münâsib ü muvâfîk ser-âgâz ile inşirâh-ı tab‘ına medâr olur. Esmerü'l-levne ‘ırâk ve tevâbi‘i (361b) ve gendüm-gûna ısfahân ve tevâbi‘i ve aşferü'l-levne rast ve tevâbi‘i ve ebyazü'l-levne küçek ve tevâbi‘i ve nev‘-i ‘Arab’a hüseyni ve tevâbi‘i ve cins-i ‘Acem’e ‘ırâk ve tevâbi‘i ve tâ‘ife-i Türk’e ‘uşşâk ve tevâbi‘i ve kısm-ı Efrenc ve Rûm’a bûselik ve tevâbi‘i mü‘eşşir oldıġını erbâb-ı diġkat tecrübe eylemişlerdir. Bu daḡi każâyâ-yı müsellemedendir ki âvâze-i rûh-efzâ ve naḡamât-ı ġam-fersâyı sâmi‘ olmak ekşer-i tabâyi‘e nâfi‘ ve emrâz-ı bâtıneye ve evcâ‘-ı bedeniyyeyi fi'l-cümle dâfi‘dir. Binâberîn kadîmü'l-eyyâmda emşâr ve medâyinde vâki‘ bîmârḡâneleriñ vazîfe-hâr sâzende ve ḡanendeleri olup dârü‘ş-şifâleriñ ḡazâyin ü kilârı belki der ü dîvârı envâ‘-ı sazlar ile mâl-â-mâl imiş ki bîmâr ve dil-ḡastalarıñ marâzına muḡâbîk âvâze ve terennüm ile ‘ilâc ola. Mürûr-ı a‘vâm ve fesâd-ı eyyâm ile niçe kimesneler temâruza başlayup ehl-i hevâ kâr u bârından âvâre olmamaları için bi'l-külliyeye memnû‘ olmuş. Ve ‘ilel ü emrâza muvâfîk maḳâm ve âgâze ve terkîb bunlardır.

Rast dâfi‘-i felc ‘ırâk dâfi‘-i ḡarâret-mizâc ve sersâm ve ḡafaḡân imiş. Ve ısfahân ihdâş-ı fetânet ve aḡdâş-ı zekâvet ile vücûdı bârid ü yâbis emrâzdan ḡâfîz imiş. Ve zîr-efgend dâfi‘l-ḡuvve vü fâlic ve vecâ‘-i zahr ve mefâşıl ve ḡulunc ve rehâvî dâfi‘-i ḡafaḡân ve şudâ‘ (362a) ve felc ve emrâz-ı balġamiyye ve demeviyye ve büzürg dâfi‘-i maġş ve ḡulunc ve emrâz-ı ḡâre oldıġından ġayrı taşfiye-i zihn ve istikâmet-i fikre daḡlı olup vesvese ve ḡavf ü bîmi dâfi‘ imiş. Ve zengüle emrâz-ı ḡalbiyyeye nâfi‘ ve sersâm ve sededi müfettiḡ ve dâfi‘ ve tefriḡ-i ḡalb ve inti‘âş-ı rûḡı

câmi' ve 'atş ü harâret-i kebede mâni' imiş. Ve hicâz 'usr-ı bevl ve hâşıraya nef'i 'amîm ve tahrîk-i bâha dahli 'azîm imiş. Ve bûselik dâfi'-i kulunc ve veca'-ı verak ve sudâf bârid ve remed imiş. Ve 'uşşâk riyâh-ı hâra ve yâbiseye ve nıkrise müfid ve celb-i nevm ve râhata dahli mezîd imiş ve hüseyni dâfi'-i iltihâb-ı kalb ve kebed ve harâret-i 'atş ve mi'de ve hummâ-yı ğab ve hummâ-yı rebv imiş. Ve nevâ dâfi'-i veca'ün-nisâ' ve verak ve efkâr-ı fâside ve ferağ-ı kalb ve sürûr-ı hâtıra keşîrül-fâ'ide imiş.

MUMYÂ: Ma'denî ve 'amelî nev'isini meşhûr şey'in ismi. Luğat-i Yunânî'de hâfîzül-ecsâd ma'nâsına zamm-ı mîm ve sükûn-ı vâv ve mîm-i şânî ve fetḥ ve medd-i yâ'-i evvelî ve kesr ve medd-i yâ'-i şâniye ile "mûmiyâyî"den murahḥam olup 'Arabî'de ma'denî nev'ine fetḥateyn ile "araḳül-cibâl" tesmiye olunduğı kütüb-i müfredât-ı tıbbiyede muḥarrerdir.

İstiḥrâd: Mumyâ lafzınıñ aşlı Fârisî'dir iddi'â iden şâhib-i ferhengleriñ kavli (362b) İbn-i mü'ellef rivâyetidir ki mûmiyâyı zuhûr iden ğarîñ kurbünde medd-i hemze ve kesr ve medd-i yâ-i tahtânî ile âyîn ve 'alâ-ḳavl kesr ve medd-i bâ-i muvaḥḥade ile Âbîn nâm bir ḳarye mevcûd olup ol maḥale nisbet ile mûm-âbîn veya âyîn imiş. Ve 'inde'l-ba'z bâ-i muvaḥḥade ile mûm-âbîn vaşf-ı terkîbi olup şulı mum demek olur. 'Alâ kile'l-vecheyn mürûr-ı eyyâm ve tağyîr-i elsine-i 'avâm ile mumyâ dinmişdir. Mûmiyâyîniñ şem'e müşâbeheti zâhir ve izâfet ile mûm-âyîn Âyîn nâm ḳarye mumı demek âşikârdır. Ammâ bâ-i muvaḥḥade ile şulı mum demek ğuyiyâ mûmiyâyı ma'deninden aḥz olunduğda mertûb olduğundan şuya nisbet olunmuş.

Fâ'ide: Mûmiyâ'î ma'denîniñ ecvedî be-ğâyet siyâh olup bi-ḳudretillâhi'l-mennân şems burc-ı mîzânda iken bilâd-ı Fars'da Şirâz kurbünde ğar-ı ma'rûfuñ saḳfından tekâḫur idenidir. Ve Gilân ve Lûristân cibâliniñ ba'zısında daḫi bulunur imiş. Kısm-ı redîsi deryâ-yı mağrib sevâhilinde zuhûr idenidir. Mûmiyâ'î âdemî 'alâ mâ-hüve'l-meşhûr be-ğâyet aşferül-levn kızıl saçlı bir tıfl-ı nev-resîdeyi otuz seneye bâliğ olunca edviye-i münâsibe ile terbiye idüp ba'dehû yek ḥacerden bir zarf derûnuna miḳdâr-ı ma'lûm mûmiyâ'î ma'denî ve simsim yağı ve 'asel ve ḳar (363a) ya'ni zift ve mürri-şâfi ile şâb-ı merḳûmı vaż' ve zarf-ı mezbûruñ ağızını muḥkem sedd ü bend idüp yüz yirmi sene terk iderler imiş. Ba'de tamâmi'l-müdde murâdları üzere ḥâliş mûmiyâ'î âdemî olur imiş. ⁶⁸⁸ ان وجد وصح âdemî diyü meşhûr kısmını şer'an ekl ü şürb ḥarâm olup ba'zı kütüb-i tıbbiyede vücûdunu iltizâm eyledikleri ezmine-i sâbıkada emvâtı ta'affün ve perişânîden hıfz ü viḳâye için cesedlerine mürri-şâfi ve 'asel ve mûmiyâ'î-i ma'denî ve ḳar emşâli nesnelere tılâsı ile defn iderler imiş.

Sevâhil-i baḫr-i mağribde emvâc-ı baḫr-i muḫîḫ ḳubûrı keşf ile ḳıḫ'a ḳıḫ'a veya tamâmen ecsâd-ı emvâtı sâhile atar imiş. Ve diyâr-ı Mışriyye'de maḳâbir-i ḳadîmeden iḫrâc iderler imiş. Ḳâ'il-i vücûdı olan ḫükemâ daḫi ḫâricen istîmâlinde

⁶⁸⁸ "Bulunursa ve düzgünse..."

nef' muqarrerdir. Lâkin şürbi mevriş-i 'amy u fesâd-ı bedendir diyü beyân eylemişlerdir.

Menkabe: Hurâfiyât-ı A'câm'dan bu daği mervîdir ki bilâd-ı Fars hâkimi Feridûn Şâh bâ-intibâh yevmen mine'l-eyyâm kaşd-ı şayd ü şikâr için beyâbânı geşt ü güzârında bir âhûya teşâdüf ve mu'askerinden bir tîr-endâz nişâna âgâz eyledikde âhu düşmeyüp hareket-i mezbûha ile firâr ve sevâdi-i Şâm'dan (363b) bi'n-nefs teftîşe ikdâm ve maħalinde daği qarâr idemeyüp huddâmından çend-nefere emr ider ki âhûya redîf olup ahvâlini taħarri ideler. Ğazâl-i merķûmuñ zaħmı mühlik olmamağla leng-lûk ile bir ğara toğrulur gider. Mü'ekkilân daği derîçe-i ğara varup hâl-i bî-çâreye nigerân olurlar. Ğüyyâ ğârıñ derûnı âb ile memlû imiş. Ğazâl ol âbdan bir miķdâr nûş ve 'uzv-ı mecrûhunu ğasl eyledikde derhâl ifâkat gelüp evvelkiden ten-dürüst olmuş bu hâli müşâhedelerinde âhûyı şayd ü bend ve bir miķdâr âb-ı merķûmdan aħz ile 'avd ü inşirâf ve ferdâsı mâ-cerâ-yı 'alâ-mâ-cerâ Feridûn'a 'arz ve âhûyı taķdîmlerinde şâh-ı dil-âgâh der-ân-sâ'at hükemâsını cem' ve ba'de'l-meşveret li'ecli't-tecrûbe bir ğorosuñ pâyını şikest ba'dehû ol mâdan isķâ ve maħall-i meksûra tılâ olunduğda ke'l-evvel şahîh oldığı Feridûn'uñ müşâhedi olduğda ol mâû'l-ħayâtı ğıfz için üzerine nâzırlar ta'yîn idüp ğüyyâ ile'l-ân kısm-ı a'lâsı diyü meşhûr ol 'ayndan cârî âbdan muncemid olur imiş.

MİHMÂN: Elfâz-ı Fârisiyye'den konuğ ya'ni misâfir ma'nâsına delâleti ma'rûf lâkin erbâb-ı luğat müfred veya mürekkeb olduğunu beyânda ihmâl eylemişlerdir. Ammâ ser-defter-i 'ulemâ-yı Rûm ğazret-i Kemalpaşazâde (364a) merħûm buyurur ki, mihmân lafzınıñ cüz'i-evveli kesr-i mîm ve izhâr-ı hâ ile "mih-büzürg" ya'ni ulu ve medd-i mîm ile mân beñzeyici ma'nâsına mâsten kelimesinden ism-i fâ'il olmağla konuğ müsteħaķ-ı ta'zîm ve ķondığı maħalde ri'âyet olunup ululandığından mihmân tesmiye olunmuşdur. Lisân-ı Fârisî'de konuğun ism-i ğaşsı kesr-i mîm ve yâ-i meħûle ile miz olup 'Arabî'de fetħ-i dâd ve sükûn-ı yâ ile "ğayf" dirler. Ğafî olmaya ki mihmân ile miziñ farkı şânî-i vaz'-ı ğaş ile mevzû' olup evvel vaz'-ı 'âm-ı terkîbi iledir.

MEHMÛZ: Râkib oldukları ğayvânâtı taħrîķ için çizmeniñ ökçesine muħkem itdikleri âhen pâre-i ma'rûfeniñ ismi. 'Arabî ve Fârisî müşterek olan kesr-i mîm ve sükûn-ı hâ ile "mihmâz"dan ğalaťdır. Lâkin şahîb-i ferheng Şu'ûri merħûm lafz-ı merķûm taħrîri zeylinde mehmûz daği dirler dimiş. Ammâ bizâtihi bir luğatde bulup Türkî'de isti'mâli gibi evveliniñ fetħine zafer-yâb olmadık.

MEHENK: Zer ü sîmiñ 'ayârın 'ayân eylemek için sürdükleri ma'rûf siyâh ğaceriñ ismi. Fârisî'de fetħ-i evvelîn ve âħirde kâf-ı 'Arabiyye ile "mehek"den ğalať olup kütüb-i müfredât-ı eţibbâda muħarrer olduğına nazaran 'Arabî'de ğacerü'l-mehk ve ğacerü'l-'ırâķî (364b) dirler imiş. Ğafî degildir ki mehek âlet-i hakk oldığı taķdîrce meksûrül-evvel olmağ lâzım olur. Lâkin lisân-ı Fârisî'ye naķl ve ta'cîmde tağyîr ile ism-i âlet vezninde kesr-i evvel ile olacağı rûşenâdır.

Fâ'ide: Hacer-i merķûmuñ ecvedî Anţâkiyye havâlisinde zuhûr ider. İmtihâni mütevâtiren yalamağ ile za'ferân ta'amı zâhir olur. Anţâkiyye'den mürûrumuzda hacir-i merķûmdan bir miķdâr celb olunmuş idi. Şayd-ı mâhî için qalib i'mâline bundan a'lâ seng olmaz. Âsitâne-i emn-âşiyâne eţrâfında Şariyer nâm kırye mâdûnunda Kilyoz nâm maħalde hacir-i muħarreriñ nev'î mevcûddur.

MEYÂN: 'Umûmen orta ma'nâsına fetħ-i evvel ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr-i mîm ile "miyân"dan ğalağ olup 'Arabî'de fetħateyn ile "vasat" dirler.

İstitrâd: Muħtere'ât-ı eb-nâ-yı İslâmbol'dan ve Yeñiçeriyân ta'bîrâtından yazıcı-ı miyân ve yoldaş kınkı ortadansın edâlarını ğuyândırlar. Âsitâne-i devlet-âşiyânede tâ'ife-i Bektâşiyân'a maħşûş Yeñi Oğalar ve Eski Oğalar nâmı ile be-nâm kışlâk-ı hümayûnlarda bir 'adedden ibtidâ ile her bir şınfa birer kâşâne-i 'ulyâ binâ olup beher oğaya maħall-i ictimâ' orta şofa nâmı ile birer (365a) mekân-ı vesî' tarħ olunmağla evvelâ yeñiçeri olmağ murâd idenler ol câyda yağmurluğ bırağmağ kı'idesi mer'î ve ol ortaya yazıcı ta'yîn olunan şahş daħi leyâlî-i ma'lûmede mevcûd olup yağmurluğ nihâde idenleri deftere kıyde de'blerine mebnî ta'bîreyne-i merķûmeyniñ aşılari yazıcı-ı meyân-ı şuffe-i kışlâğ fülânı ve Yeñiçeri-i orta şuffe-i kışlâğ fülânı dimek olacağları zâhirdir.

MEYYİT: Ölmüş kımesne ma'nâsına fetħ-i mîm ve teşdîd ve kesr-i yâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de rivâyet-i eşahħ-ı fer-i aqveli fetħ-i mîm ve tahfîf-i yâ ile "meyt" olup Fârisî'de zamm-ı mîm ve sükûn-ı râ ile "mürde" dirler. Mestûr olmaya kı tahfîf-i yâ ile meyt ölmüş zî-rûħa ıtlâkı gibi Türkî'de müsta'mel olduğı üzere teşdîd-i yâ ile "meyyit" mâyit gibi ism-i fâ'il olarak ölecege ya'ni ħayâtda olup mevt şânından olana ta'bîr olunduğı Kâmûs'da Fîrûzâbâdî'niñ الميت مخففة الذي مات و الميت والميت الذي الميت مخففة الذي مات و الميت والميت الذي ⁶⁸⁹ لم يميت بعد ⁶⁸⁹ kelâmından müstebân olmasından mübeyyen bu beyt-i belâgat-nişânda 'alâ-vechi'l-izâħ ityân olunmuşdur.

Beyit

وما الميت الا من الى القبر يحمل ⁶⁹⁰

ومن يك ذا روح فذلك ميّت

ve meyyit lafzınıñ tezkîr ü te'nîşi müsâvî olmasına sûre-i şerîfe-i (365b) Furķân'da esta'izubillâh ⁶⁹¹ لنحى به بلدة ميتا ⁶⁹¹ bürhân-ı vâfidir.

İstitrâd: Kütüb-i ferâl'izde tahrîr ü beyân olunduğı üzere evvelâ meyyitiñ terekesine ta'alluğ iden müretteb ħuķûķ-ı şer'iyye dördür. Evveli techîz ü tekfîndir. Lâkin isrâf ve taķtîrden vikâye ile ħadd-i i'tidâlde olup ziyâde ve noķşân olunmamağ lâzım olduğına mebnî 'adedden mertebe-i i'tidâl zükûrda üç şevb ve inâşda beş şevbdır. Kıymete ħadd-i i'tidâl zükûr ve inâş meyyitiñ ħâl-i ħayâtında isti'mâl eyledigi eşvâbiñ vaşatı kıymetine müsâvî olmağ ile olur. Lâkin kefen-i mezkûr mesnûn olan

⁶⁸⁹ "el-Meytu"şeddesiz hali ile ölen kimse, "el-Meyyitu", "el-mâyitu" henüz ölmeyen kimse.

⁶⁹⁰ "Ruhu olan meyyittir. el-Meyt ise kabre götürülendir."

⁶⁹¹ "Bununla ölü bir beldeyi diriltelim." 25/Furkan-49

şûretidir. Nitekim resûlullâh şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi vesellem buyurmuşdur. حسنوا اكفان
⁶⁹² موتاكم لانهم يتفاخرون بحسن اكفانهم eger meyyitiñ düyünü terekesinden ezyed olsa kefen-i
 kifâyet ile tekfîn lâzımdır. Ya‘ni zükûrda şevbeyn ve inâşda eşvâb-ı şelâşe ve bahâ-i
 kefene kifâyet ider. Malı olmayan emvâtıñ hayâtında nafaqası kimiñ üzerine vâcib
 ise tekfîni daği ol kimesneye lâzım olur. Ve eger meyyitiñ bu maqûle kimesnesi
 mefkûd veyâhûd ol kimesne teng-dest ve fakîr ise ol vaqt taraf-ı beytü'l-mâlden
 tekfîn olunur. Ve zî-zevc olan nisvânıñ tekfîni gerek gâniye ve gerek fakîre müftâ-
 bih olan (366a) İmâm-ı Hümâm Ebû Yusuf ‘aleyhi'r-raħme kavli üzere zevci
 üzerinedir.

Şânisi, każâ-i düyündür. Bu daği hafî olmaya ki düyün-ı meyyit üç hâlden
 hâlî olmaz. Ya‘ni ya ikrâr ile müşbet veya aħzı beyyine ile müşbet veya deyn-i maraž
 ya‘ni mücerred maraž-ı mevtinde ikrârı ile müşbet olup deyn-i şıhhat deyn-i maraža
 taqdîm olunur. İllâ deyn-i maražiñ şubûtı ‘ayânen ma‘lûm ola bu şûretde deyn-i
 şıhhat kabîlinden ‘add olunur.

Şâlişi, tenfîz-i veşâyâ bi’s-şülüsüdür. Ya‘ni meyyitiñ zamân-ı vefâtında terk
 eylediği malıñ şülüsüdür. Eger veşâyâ şülüs-i terekeden ezyed olur ise vereşe
 muhcîrler olmadığı taqdîrce vereşe-i mertebe daği ‘aşere-i kâmilemdir. Evveli aşhâb-ı
 farâ‘iz şânî ‘aşabe-i sebebiyye şâliş mevlâ-yı ‘itâk ya‘ni ‘aşabe-i sebebiyye râbî‘ zikri
 sebķ iden ‘aşabe-i sebebiyyeniñ nesebiyye-i zükûrı hâmis zevc ve zevceniñ ğayrı
 redd-i zevî'l-fürûz’ün-nesebiyye ‘alâ-kadr-i huķûkuhim.

Sâdis, dört sınıf olan zevî'l-erhâm. Sâbî‘, mevle'l-muvâlâta. Hafî olmaya ki
 muvâlât u velâ kilâhümâ bâb-ı müfâ‘aleden maşdar olur. Ve bu ‘aķd ya‘ni mevle'l-
 muvâlât ol şûretde mün‘aķid olur ki bir şahş-ı mechûlü'n-neseb şahş-ı âħere hiķâb
 idüp (366b) ⁶⁹³ انت مولاي ترثني اذا مت وتعقل عني اذا جنيت diye ve recül-i muhâtab daği ⁶⁹⁴ قبلت
 didikde e‘imme-i ħanefiyye ‘aleyhimürrahme ‘indlerinde ‘aķd-i merķûm câ‘iz ve
 üstüvâr olmasından kâ‘il kavli-i merķûma muhâtabı vâriş ü ‘âķil olup eger kâ‘il bir
 cinâyet ider ise muhâtab ‘âķil olur. Ya‘ni ol cinâyetiñ diyetini edâ ider. Ve şahşeyn-i
 mechûlü'n-nesebeyn aħadühümâ âħere mu‘âķade ve îcâb ve kabûl itseler birbirlerine
 mevlâ-yı müvâlât olmaları ile yek-digere vâriş ü ‘âķil olur. Ve taraf-ı vâhid ve
 tarafeynden ba‘de'l-‘aķd rücû‘-ı mevlâsı ‘âķil olmağı terk eylemedikçe olmaz. Ya‘ni
 mevlâ ‘âķil oldu ise rücû‘a kâdir olmaz.

Şâmin, muķırrun-leh bi'n-neseb ‘ale'l-ğayr olup birkaç kayd-ı mu‘teberdir.
 Biri muķırrıñ kendi üzerine muķırrun-leh için neseb ikrâr itmesi neseb-i muķırrun-
 lehiñ ğayr üzerine taħmîlini mutazammın ola. Meşelâ karıntâşımıdır diyü ikrârı ol
 şahşıñ nesebiniñ eb-i muķırr üzerine taħmîlini mutazammın ola. Âħeri ikrâr-ı

⁶⁹² “Ölülerinizin kefenlerini güzel yapınız. Çünkü onlar kefenlerinin güzelliğiyle övünürler.”

⁶⁹³ “Sen benim efendimsin, öldüğümde mirascım olursun, cinayet işlediğimde diyetimi ödersin.”

⁶⁹⁴ “Kabul ettim.”

muharreri muķırırñ babası taşdıķ eylemesi ile olur. Hılâfı olmaz. Digeri muķırır ikrârı üzere muşırırân vefât itmekdir. Eger rücû' ider ise ikrâr-ı merķûm lağv olur.

Tâsi':⁶⁹⁵ موصي له بما زاد على الثلث dir 'Âşır, beytü'l-mâldır. Ma'lûm ola ki beytü'l-mâl emvâl-i fi' ya'ni harâc ve ğanîmetden cem' olan (367a) mâla ıtlâķ olunup maşârifî kütüb-i fıķhiyyede mufaşşalan muharrerdir. Ve cemî' nâs ihvân olmaķ mülâhazası ile mîrâş i'tibâr olunması müvecceh degildir. Taķķîķini irâde idenler kütüb-i farâ'izden şerh-i şerîfe mürâca'at eylesünler. Mevânî'-i irş dördtür. Li-eclî'l-hıfz nazm olundu.

Beyit:

Mâni'-i irş cümlesi oldu çehâr

Rıķķ ü katl ve ihtilâf-ı deyn ü dâr

Evveli rıķķ ki envâf emlâkden 'ubûdiyyet tarîķi ile olan mülk ki lisân-ı Türkî'de kulluķ ile ta'bîr olunur gerek rıķķ vâfir olsun kan gibi ve gerek rıķķ nâķış olsun mekâtib ü müdebbir ve ümm-i veled gibi. Şânî, ol katldır ki mücib-i kışâş veya mücib-i kefarete ola tafşilini kütüb-i fıķhiyye mübeyyindir. Şâlis, ihtilâf-ı dîn ki müslim kâfire ve bi'l-'aks vâriş olmazlar. Ammâ tavâ'if-i keferi beynlerinde "el-küfrü milletün vâhidetün" kavlı-i şerîfi mışdâķı ihtilâf-ı dîn mu'teber olmayup hatta Yahudî Naşrânî'ye ve emşâlleri daķi vâriş olurlar. Râbi', ihtilâf-ı dâreyndir. Bu ihtilâf ya haķıķaten veya hükmen olur. Haķıķaten olanı dârü'l-harbde sâkin kâfir harbi dârü'l-İslâm'da kâ'in kâfir-i zimmîye vâriş olamaz ve bi'l-'aks ve hükmen olanı dâr-ı İslâm'da kâfir-i müste'men ile kâfir-i zimmî gibi ve bi'l-'aks ve dâreyn-i muhtelifeteynden iki nefer-i kâfir harbi dâr-ı (367b) İslâm'da istimân ile cem' olsalar ahadühümâ âhere vâriş olmazlar. Bu daķi setîr olmaya ki ihtilâf-ı dâreyn mülkleri ve 'askerleri ihtilâfı ile olur. Ya'ni beynlerinde 'işmet münķatı' olup her dârñ ehli dâr-ı âher ehliniñ katlini istiħlâl eyleyeler. Eger dâreyniñ mülk ve 'askerîsi beynlerinde te'âvün ü tenâşur olup 'işmet münķatı' degil ise dâr-ı vâhid hükümünde olmağla ehleri beynlerinde verâşet münķatı' olmaz.

Qur'ân-ı Kerîm ve Furķân-ı 'azîmde beyân buyurulan altı furûz-ı muķaddere nişf ve rub' ve şümn ve şülüşân ve südüs ve şülüşdür. Nişf rub'-ı şümn fenn-i farâ'izde nev'-i evvel ve şülüşân ve şülüş ve südüs nev'î şânî tesmiye olunur ki maħrec-i mes'ele ma'lûm olmaķ için ve aşhâb-ı farâ'izi 'adde hadd kâfi olup ricâlden olanları eb ve cedd-i şahîhadır. Bu daķi pûşide olmaya ki cedd-i şahîh-i meyyit ile kendü mâbeynine ümm girmeyene dirler. Ebü'l-eb ve in-'alâdır. Ve cedde-i şahîhe meyyit ile kendü mâbeynine cedd-i fâsıd girmeyene dirler. Ümmü'l-ümm ve in 'illet ve ümmü'l-eb in 'illetdir.

Ahvâl-i eb üçdür: evveli, farz-ı muṭlaķ; (368a) şânîsi, farz-ı ma'at-ta'sîb; şâlisî ta'sîb-i maħzıdır. Farz-ı muṭlaķ südüsdür. İbn veya ibnü'l-ibn ile ve'in-süfûl

⁶⁹⁵ "Terekenin üçte birinden fazlası lehine vasiyet edilen kişindir."

farz-ı ma'at-ta'shib sūdüs ve mâ-bâkîdir. Bint veyâ bintü'l-ibn ile ve'in-süflet ya'ni eb farz-ı muqadderini aḥzdan soñra aşḥâb-ı fūrûz-ı âḥir mevcûde ise 'alâ-ḳadr-i sehâmihim ḥişşelerini ba'de'l-aḥz mâ-bâkîyi yine eb-i 'uşûbet ile alur. 'İnd-i 'adem-i aşḥâbü'l-fūrûz cümle-i bâkîyi şâniyen bi'l-'uşûbet aḥzı ma'lûmdur. Ta'shib-i maḥz meytiñ zeker ve üñşâ evlâdı ve veled-i ibni ve'in-süfül ḳalmadıḡı ḫalde eb-i 'uşûbet maḥza ile cemî' terekeyi aḥz ider.

Aḥvâl-i cedd-i şaḥîḥ dördtür. 'İnd-i 'ademi'l-eb baba maḳâmına ikâmet ile aḥvâl-i şelâse-i muḥarrere ve 'ind-i vücûdi'l-eb ceditiñ ḫâl-i suḳûtı lâkin dört mes'elede cedd ile ebiñ farkı olmaḡla bi-'inâyetillâh u te'âlâ maḫalleri vürûdunda beyân olunur. Aḥvâl-i eḫu'l-lâm üçdür ya'ni evlâd-ı ümm ki ana bir ḳarıntaşlardır. Eger bir ise sūdüs ve eger iki veya daḡi ziyâde iseler bir şülüş ḥişşeleri olup zükûr u inâş ḳismet ü istihḳâḳda berâberdirler. Ve eḫu'l-lâm? olanları dört nefer kimesne isḳâḫ ider biri veled-i şulbî ve biri veled-i ibn ve'in-süfül ve biri eb ve biri cedd-i şaḥîḥdir.

Bi'l-ittifâḳ aḥvâl-i zevc ikidir: (368b) evveli, nışf-ı 'ind-i 'ademü'l-veled ve veledü'l-ibn ve'in-süfül zeker olsun üñşâ olsun şânîsi rub'-ı vücûd-ı veled ve veled-i ibn ile ve'in-süfül. Aḥvâl-i zevce kezâlik ikidir. Rub'-ı 'ind-i 'ademi'l-veled ve veledü'l-ibn ve'in-süfül ma'lûmdur ki ḥişşeteyn-i merḳûmeteyn zevce-i vâḫideye virildiḡi gibi her ḳaç olur ise beynlerinde taḳsîm olunur. Ya'ni meyyit dört zevce terk eylese tereke-i mevcûdeniñ rub' veyâ şemni beynlerinde 'ale's-seviye taḳsîm olunur. Bu sebebden lisân-ı Türki'de ortak ıtlâḳ olunan zevcâta 'Arabî'de dârre dirler.

Aḥvâl-i benât-ı şulbiyye üçdür. Eger vâḫid olur ise farz ile nışf virilür. Ve eger iki veya daḡi ziyâde olurlar ise yine farz ile cümlesine şülüşân işâbet idüp 'ale's-seviyye taḳsîm olunur ve eger meyyitiñ bir ibni ile binti bir olsun ve ekşer olsun cem' olurlar ise 'uşûbet-i müştereke olup li'z-zıkr mişl-i ḫaddi'l-ünşeyn taḳsîm olunur.

Aḥvâl-i benâti'l-ibn altıdır. Üçi bi-'aynihi mârrü'l-beyân aḥvâl-i benât-ı şulbiyye gibidir. Be-şart-ı ân ki bir bint-i şulbiyye mevcûd olmaya ya'ni eger bir ise nışf alur. Ve eger ziyâde ise şülüşân alurlar. Ve eger bir ibn-i ibn bulunsa anı ta'shib idüp ḥişşe-i (369a) 'aşabeyi li'z-zıkr mişl-i ḫazzü'l-enişeyn taḳsîm iderler. Aḥvâl-i şülüş-i uḫarıñ evveli meyyitiñ bir bint-i şulbiyyesi ḳalsa bint-i ibni gerek vâḫid ve gerek ziyâde farz ile sūdüs alur sebebi bint-i ibn ol ḫâlde bint-i şulbiyye ḫükmünde alur. Ve ânifen zıkrî mürûr eylediḡi üzere benât-ı şulbiyye birden ezyed olurlar ise farz ile şülüşân alurlar. Lâkin bu şûretde mecmû'una şülüşeyn işâbet ider. Ammâ beynlerinde 'ale's-seviye ḳismet olunmaz. Zîrâ bint-i şulbiyye ḳuvvet-i ḳarâbet sebebi ile nışf-ı kâmil alup nışf-ı şülüşâna resîde olmaḡla bir sūdüs zamm olunmaḡ lâzım olmaḡla bint-i ibn ol sūdüsü alur. Ve nışf ve şülüşâniñ maḫreci altı oldıḡı âşikârdır ki nışfi üç ve şülüşânı dört 'aded ider. Üç 'adedi dörde iblâḡ zamm-ı vâḫid ile olur ki vâḫid sitteniñ sūdüsüdür. Bu şûretde ehl-i fenn-i farâ'iz tekmileten li's-şülüşeyn sūdüs i'tâ olunur diyü ta'bîr iderler. Şânîsi meyyitiñ iki nefer şulbiyye binti ḳalsa benât-ı ibn-i sâḳıḫ olurlar. Zîrâ fūrûz-ı benâtiñ ekşeri şülüşândır. Bu taḳdîrde iki

nefer-i şulbiyye şülüşânı ihrâz idicek benât-ı ibne farz ile hisse kalmayacağı ma'lûmdur. Şâlişi meyyitiñ bir ibn-i şulbîsi ile benât-ı ibn bi-rümmetihinne sâkıt olurlar.

Mes'ele-i teşbîb (369b) lafz-ı teşbîbiñ ıştılâh-ı şî'riyyede 'âşık u ma'sûkuñ hallerini evâ'il-i eş'ârda tegazzül tarîkı ile beyân oldığı zâlâm taşhîhimiz zeylinde zıkr olunmuş idi. Bu fenn-i celîl aşhâbı 'örfünde mes'ele-i âti'l-beyânıñ vech-i tesmiyesi teşbîb-i şî'riyye hüsn-i ibtidâ şüretinde olmağla mâ-seyyiâtıyı istihşâle sebep olmasına teşbîhen tesmiye olunmuşdur. Şüreti ferîk-i evvel ibn-i bint-i 'ulyâ, ibn-i bint-i vustâ, ibn-i bint-i süflâ, ibn-i ferîk-i evvelde 'ulyâ bint-i ibn ve vustâ bint-i ibn ibn ve süflâ bint-i ibn-i ibn-i ibn olup ferîk-i şânîde 'ulyâ-i bint-i ibn ibn ve ferîk-i şâlişde 'ulyâ bint-i ibn ibn ibn olacaqları âşikâr olup sâ'irleri dañi bunlardan ma'lûm olur. Ve 'ulyâ-yı ferîk-i evvel hizâsında bint olmayup vustâ-yı ferîk-i evvel ile 'ulyâ-yı ferîk-i şânî ikisi müsâvî ve süflâ-yı (370a) ferîk-i evvel ve ferîk-i şânî ve 'ulyâ-yı ferîk-i şâliş üçi müsâvî ve süflâ-yı ferîk-i şânî ve vustâ-yı ferîk-i şâliş ikisi müsâvî ve süflâ-yı ferîk-i şâliş hizâsında yine bint olmadığı zâhirdir. Bunlarıñ tarîka-i kısmetleri 'ulyâ-yı ferîk-i evvel bintiñ muhâziyesi olmamağla şulbiye hükmünde olup farz ile nısf alır. Ve vustâ-yı ferîk-i evvel ile 'ulyâ-yı ferîk-i şânî müsâvî olmaları ile farz ile sūdüs alup şirket üzere taqsîm iderler. Zirâ 'ulyâ-yı ferîk-i evvel bint-i şulbiye hükmünde olup nısf alıcak mezbûretân bint-i ibn olmaları ile tekmlitü'l-şülüseyn sūdüs alurlar.

Mezbûrât-ı benât-ı şelâşeden sonra benâtıñ şülüşândan zâ'id farzı olmadığına mebnî sâ'ir benâta bi-tarîki'l-farz hisse kalmaz. Benât-ı şelâşe maqdem-i şülüşânı ihrâzları âşikârdır. Ve eger ferîk-i evvel süflâsı hizâsında bir veled bulunur ise mâ-fevkinde mevcûd üç benât ya'ni 'ulyâ ve vustâ-yı ferîk-i evvel ve 'ulyâ-yı ferîk-i şânîdir. Zıkr olundığı üzere farz ile şülüşânı ihrâzlarından sonra bâkî ki şülüşdür. Veled-i mezbûr ile ferîk-i evvelden süflâ ve ferîk-i şânîden vustâ ve ferîk-i şâlişden 'ulyâ li'z-zıkr mişl-i hattü'l-ünseyenn ihmâsen taqsîm iderler. Ve gulâm-ı mezbûr muhâzâtından (370b) aşağıda vâki' benât-ı şelâşeyi iskât ider. Eger veled-i merkûm ferîk-i şânîden süflâ hizâsında bulunur ise ke'l-evvel farz ile benât-ı şelâş-ı fevķâniye ya'ni ferîk-i evvelden 'ulyâ ve vustâ ve ferîk-i şânîden 'ulyâ şülüşânı ihrâz idüp ba'dehû bâkî yedi hisse kılınup gulâma iki ve beş nefer benâta ki ferîk-i evvelde süflâ ve ferîk-i şânîde vustâ ve süflâ ve ferîk-i şâlişde 'ulyâ ve vustâdır. Birer hisse işâbetinden sonra gulâmıñ mâdûnı bir bint-i sâkıt olur. Ve eger veled-i ma'hûd ferîk-i şâlişden süflâ hizâsında bulunur ise farz-ı sâbıkü'l-beyân ihrâcından sonra bâkî sekiz hissedenden iki hisse gulâma ve şahîbetü'l-fürûz benât-ı şelâşe-i fevķâniyeden ğayrı altı nefer benâta birer hisse virilür. Ve veled-i merkûmuñ ta'sîb eylediği benât cümlesi muhâzâsinde olduğu zâhirdir.

Ahvâl-i uht li-ebeveyn beşdir. Uht li-ebeveyn vâhid olur ise farz ile nısf alır. Eger iki veya dañi ziyâde olurlar ise şülüşân alurlar. Ve uhtli-ebeveyn uht li-ebeveyni ta'sîb idüp beynlerinde 'uşûbet müştereke olur. Ve bint veya bint-i ibn ile

ve'in-süflet 'uşûbet-i maḥẓ olur. Ve ḥâl-i ḥâmis-i âti'l-beyân dört neferiñ vücûdi ile sukûṭdur. Evveli ibn şânîsi ibnü'l-ibn ve'in-süfl şâlişi (371a) ebdir. Bi'l-ittifâk râbi'î cedd-i şaḥîḥdir. 'Ind-i İmâmü'l-A'zam.

Aḥvâl-i aḥavât li-eb, yedir. Evveli nişf li'l-vâḥid, şânîsi şülüşân-ı işneyn ile daḥi ziyâde içündür. 'Ind-i 'adem uḥt li-ebeveyn şâlişi sūdüs-i vâḥide içündür. Uḥt li-ebeveyn ile râbi'î uḥteyn li-ebeveyn ile sukûṭdur. Ḥâmisi uḥli-eb ile 'uşûbet-i müşterekedir. Sâdisi bint veya bintü'l-ibn ile ve'en-süflet 'uşûbet maḥẓdır. Sâbi'î câ'il-beyân altı neferiñ vücûdi ile sukûṭdur. Evvel ibn şânî ibnü'l-ibn ve'en-süfl, şâliş eb-i bi'l-ittifâk, râbi' cedd-i şaḥîḥ 'ind-i imâmîne'l-a'zam, ḥâmis aḥ li-ebeveyn sâdis uḥt li-ebeveyndir.

'Uşûbet-i maḥẓalığı ile aḥvâl-i ümm üçdür, evveli sūdüsüdür. Veled veya veledü'l-ibn ile veledü'l-ibn zeker olsun ünsâ olsun ve uḥve ve aḥavâtdan işneyn veya daḥi ziyâde ile bunlar daḥi zükûr u inâş ve li-ebeveyn ve bi'l-eb ve bi'l-ümm gerek mütteḥid ve gerek muḥtelif olsunlar şânîsi şülüş-i külldür. Mezḳûr olanlarıñ 'ademî vaktinde şâlişi şülüş mâ-yebkâdır. Eb-i vâḥid ve zevceyn ile ammâ cedd-i aḥad zevceyn ile bulunduḳda şülüş-i külldür. Lâkin bu mes'elede ḥazret-i İmâm Ebû Yusuf eb ile cedd-i farkı buyurmamışlardır.

Aḥvâl-i cedde-i şaḥîḥa ikidir. Evveli sūdüsüdür. (371b) Bir olur ise farz ile mecmûf sūdüsü alır. Eger iki veya daḥi ziyâde olurlar ise yine bir sūdüs olup derece-i ḳurbiyette müsâvât ü müḥâzâtda iseler beynerinde 'ale's-seviye taḳsîm olunur meyyite ḳarîb cedde ba'îd olanı her biri ne vech ile olur ise olsun ya'ni ışkât ider gerek ebeviyye ve gerek ümmiyye ve evvel ḳarîb olan gerek vârişe olsun gerek maḥcûbe olsun şânî vücûd-ı ümm ile sukûṭdur. Ebviyyât daḥi eb ve cedd-i şaḥîḥ ile sâḳit oldukları gibi lâkin ümmü'l-eb cedd-i şaḥîḥ ile sâḳit olmaz ve eger meyyitiñ iki ceddesi ḳalup biri zevî'l-ḳarâbeteyn olsa ya'ni hem ebviyye ve ümmiyye meşelâ ümmü'l-ümm olan cedde ümm-i ebü'l-eb olsa ve cedde-i diğeri bir ḳarâbet şâḥibi olsa meşelâ ümm-i ümmü'l-eb gibi ḥazret-i İmâm Ebû Yusuf 'aleyhi'r-raḥme ebdâna nazar buyurmaları ile ictihâdları üzere farz-ı muḳadderleri tañşîf ile iki ceddeye müsâviyete taḳsîm olunur. Ammâ ḥazret-i İmâm Muḥammed 'aleyhimü'r-raḥme cihât-ı ḳarâbete nazar buyurmaları ile farz-ı ma'lûm teşlîş olunup zü'l-ḳarâbeteyne şülüşân ve ḳarâbet-i vâḥide şâḥibesine şülüş virilür bir ḫaraf-ı vâḥid ve ḫaraf-ı âḫer ziyâde olması mes'ele-i mârrü'l-beyâna ḳıyâs ile ma'lûm olur.

El-'aşâbât, 'aşâbeniñ ma'nâ-yı lügavîsi (372a) mâ naḥnü fiḥden degildir ehl-i fenn iştilâḫında aşḥâb-ı ferâ'iz sehmlerini aḥẓdan soñra bâḳîsi ve aşḥâb-ı ferâ'iziñ 'ademinde küllîyi aḥẓ iden vârişe itlâḳ olunur. Setîr degildir ki muṭlaḳa 'aşabe iki kısımdır biri nisbiyye ve diğeri sebebiyye ve 'aşabe-i nisbiyye daḥi üç kısım olur. 'Aşabe-i bi-nefsihî ve 'aşabe-i bi-ğayrihi ve 'aşabe-i ma'-ğayrihi gibi ammâ 'aşabe bi-nefse oldur ki kendüsi zıkr ola ve meyyite intisâbda daḥi beynehümâyâ ünsâ dâḫil olmaya bunlar dört şınıftır. Evveli cüzü'l-meyyit ki fer'îdir. İbn ve ibnü'l-ibn gibi ve'en-süfl şânîsi asli'l-meyyitdir. Eb ve cedd-i şaḥîḥ gibi ve'en-'alâ. Şâlişi cüz'-i ebi'l-

mevt ki baba fer'îdir. Uḥ li-ebeveyn ve uḥ li-eb ve silsiletün ebnâyihümâ râbî'i cüz'-i ceddü'l-meyyit ki cedd-i fer'îdir. 'Amm li-ebeveyn ve 'amm li-eb ve bunlarıñ silsile-i ebnâsı lâkin bu eşnâf-ı râbî'e beyenlerinde tertîbe mürâ'ât lâzımdır. Ya'ni şımf-ı vâhıdden nüfûs-ı 'adîde mevcûde olsa rütbe-i aḳrebde olan taḳdîm olunur. Meşelâ meyyitiñ ibn-i şulbîsi ibn-i ibni üzerine ve ebî ceddî üzerine muḳaddem oldukları gibi ve kıs 'alâ hâzâ ve eger rütbeten müsâvî olurlar ise kuvvet-i qarâbeti olan ğayra taḳdîm olunur. Meşelâ uḥt li-ebeveyn uḥt li-eb üzerine (372b) taḳdîm olunduğı gibi.

Ve kıs 'aleyhi'l-bevâkî bu daḫi pûşide olmaya ki 'aşabe-i nisbiyyeniñ üç kısmı beyenlerinde teḳaddümen ve te'eḫḫüren tertîb-i i'tibârı yoḳdur. Ancaḳ bâ'îş-i tertîb ya ḳurb-i derece veya kuvvet-i qarâbetdir. Meşelâ meyyitiñ bir bint-i şulbiyesi ve li-ebeveyn bir uḥtı ve li-ebeveyn bir 'amme oḅlu ḳalsa farz-ı tamâmından soñra bâḳîyi 'aşabe ma'-ğayrihi ḳabîlinden uḥt aḫz ider ve ibn-i 'amme vâriş olamaz. Ma'-hâzâ 'aşabe bi-nefsihî olduğı beyân olundu. Ya'ni bâ'îş-i terciḫ rütbe-i ḳurbdur. Ve 'aşabe bi-ğayrihî inâşdan dört şahş maḫşûşdur. Evveli bint, şânîsi bint-i ibn, şâlisî uḥt li-eb ve ümm râbî'i uḥt li-eb işbu inâş-ı erba'adan her biri ḫâl-i infirâdlarında şâhibetü'l-farz olup aḫıñ vücûdı ile 'aşabe olur ve 'aşabe-ma'-ğayri daḫi inâşdan uḥt li-ebeveyn ile uḥt li-ebe maḫşûşdur ve mezkurtân bint-i şulbiyye veya bint-i ibne muḳârenet ile 'aşabe-i ma'-ğayra olurlar. Kemâ Ḳâle'n-Nebî 'aleyhisselâm اجعلوا الاخوات

⁶⁹⁶ مع البنات عصبه şadaka resûlullâh âḫir-i 'aşabât, 'aşabe-i sebebiyyedir. Ya'ni 'abîd ü cevârîden olup ba'de'l-'itḳ fevt olan meyyitiñ 'aşabât-ı nisbiyye cihetleri ile bir kimesnesi mevcûd degil ise 'uşûbet-i (373a) sebebiyye ile mu'teḳi ve bâ-mu'teḳası vâriş olur. 'Aşabât u mevle'l-'itâḳa, mu'taḳ ve mu'taḳası nâ-mevcûd meyyitiñ ḫazret-i şâhib-i şer'at 'aleyh-i efdalü't-taḫiyyet efendimiziñ ليس للنساء من الولاء الا ما اعتقن او اعتق من

⁶⁹⁷ اعتقن ḫadıḫ-i şerîfini mebnî ṭâ'ife-i nisâ vilâ'en vâriş olamayup mu'taḳ ve mu'taḳanıñ zükûrdan 'aşabe-i nesebiyyeleri tafşîl ü beyân olunduğı üzere teḳaddüm ve te'eḫḫür ile bi-ṭarîḳi'l-velâ vâriş olurlar. Eger bir kimesne vefât idüp mu'teḳiniñ eb ve ibnini terk eylese ḫazret-i İmâm-ı Hümmâm Ebû Ḥanîfetü'n-Nu'mân ve cenâb-ı İmâm Muḫammed 'aleyhime'r-raḫme 'indlerinde eb maḫrûm olup vilâniñ küllîsi ibne virilür. Ammâ İmâm-ı Ebû Yusuf'dan iki ḳavl mervîdir. Ḳavl-i evvel imâmeyne muvâfaḳat ḳavl-i şânî vefât-ı mu'taḳ şûretinde südüs-i mâl ebe ve mâ-beḳâ ibne virilür. İḫtilâf-ı e'immeniñ cevâbları mufaşşal olmaḅla irâde idenler kütüb-i mufaşşalâta mürâca'at buyursunlar. Ma'lûm ola ki bu mes'ele-i laṭife mebâḫîş-i 'aşabâtıñ tetimmesidir. Kütüb-i şer'iyyede taşriḫ ü beyân olunduğı üzere bir kimesne zû-raḫm maḫremine mâlik olsa meşelâ âba ve ecdâdı ve silsile-i evlâdı ve aḫave ve aḫavâtı (373b) gibi fuḳahâ-yı kirâm ḫazerâtınıñ zıkr ü beyânları üzere muḫarrer olan maḫârim-i nisbiyye gerek mülk-i ihtiyârî ile ve gerek mülk-i izṭırârı ile mâlik olsun ol memlûk fi'l-ḫâl âzâd olur.

⁶⁹⁶ "Kız kardeşleri kız evlatlarla birlikte asabe yapınız."

⁶⁹⁷ "Kadınlar için azad ettikleri veya azad ettiklerinin azad ettiklerinden başka velâ (bir hak) yoktur."

Eger memlûk neseben karîb olup maḥrem olmasa veya maḥrem olup neseben karîb olmasa bu şûretlerde âzâd olmaz. Ve ol memlûk vefât itdikde mâlikine ve's-şâbitdir. Lâkin şümüne kıyâsen eger ol memlûkuñ cemî'sini iştirâ itmiş ise memlûkûñ küllîsi âzâd olup küll-i mâla bi-ṭariḳi'l-velâ mâlik olur. Eger ba'zını iştirâ itmiş ise meşelâ nişfını bu şûretde nişf-ı âzâd olup fevtinde nişf-ı malına vilâ'en vâriş olur ve iştirânıñ ğayrı şuver-i uhrâ ile mâlik olmada daḫi ḥükm böyledir. Bâbü'l-ḥucb, ıştılâḫ-ı ehl-i fende şahş-ı mu'ayyeni mîrâsdan ya küllen veya ba'zen men'e dirler iki kısım olur. Biri ḥucb-ı noḳşân ve diğeri ḥucb-ı ḥirmândır.

Şûret-i evvel ile maḥcûb olanlar beş neferdir. Evveli ümm ki sehmi şülüş iken veled veya veled-i ibn ile veya aḫave ve aḫavâtdan iki kimesne ile sūdüse maḥcûbe olur. Şânîsi li-eb uḫtdur ki sehmi nişf iken bir uḫt li-ebeveyn ile tekmiletü'l-şülüşeyn sūdüse maḥcûbe olur. Şâlişi bint-i ibndir ki sehmi nişf iken bint-i şulbî ile sūdüse maḥcûbe olur. Râbi' ve ḥâmîsi zevceyndir ki (374a) aşıl sehmleri nişf ve rub' iken fîrû' veya fer'-i ibn ile zevc-i rub'a ve zevce şümüne maḥcûb olurlar tafşîli mürûr eyledi.

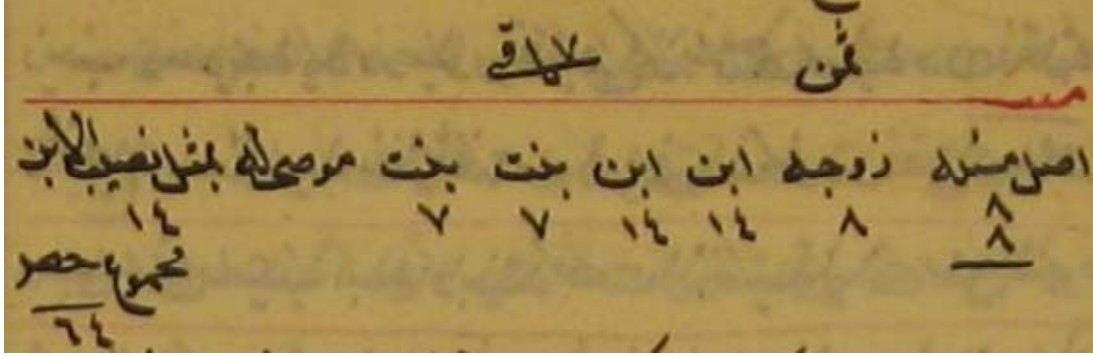
Ve ḥucb-ı ḥirmân ile maḥcûb olmayan verese altı kimesnedir. Eb ve ümm ve bint ve ibn ve zevc ve zevce ve ḥucb-ı ḥirmân daḫi iki aşla mebnîdir. Evveli her kimesne ki meyyite intisâbı bir şahş vesâṭati ile ola. Şahş-ı vâsıtanıñ vücûdunda müntesib maḥcûb olur. Meşelâ vücûd-ı ibn ile ibnü'l-ibn maḥcûb oldığı gibi. Lâkin bu kâ'ideden evlâd-ı ümm müsteşnâdırlar. Zîrâ ümm cemî'-i terekeye müstahakka degildir. Binâberîn ümm evlâdına vâsıta iken vücûdı ile evlâd maḥcûb olmazlar. Belki ümme vâriş olurlar. Ve delîl ü beyânı kütüb-i mufaşşalât-ı fennde taḫkîk olunmuşdur. Fe'l-yerâci' ileyh.

Aşl-ı şânîü'l-aḳreb fe'l-aḳreb i'tibârı ile meyyite rütbeten aḳreb olan eb'adı ḥacb ider. Ol aḳreb yâ vâsıta-i eb'ad ola veya olmaya müsâvîdir. Taḫkîki 'aşabât baḫşinde mürûr eyledi. Ve ḥacb-i 'aşabâtda cârî oldığı gibi aşḫâb-ı ferâ'izde daḫi sebep-i irş mütteḫid oldığı maḫallerde olur. Meşelâ cedde-i ebviyye ümm ile maḥcûbe olur. Ma'hâzâ ümm vâsıta-i intisâb olmadığı âşikârdır. Eger cedde-i ümmü'l-ümm olur ise (374b) ḥacbinde iki aşl cem' olmuş olur. Bu daḫi ma'lûm ola ki mevâni'-i erba'adan biri ya'ni ع “Ḳatlı ü raḳḳ ve iḫtilâf-ı dîn ü dâr” ile memnû' vâriş verese-i aḫirden diğelerini ḥucb-ı noḳşân ve ḥucb-ı ḥirmân ile ḥacb idemez. Lâkin ecille-i şahâbe-i kirâmdan ḫazret-i 'Abdullâh ibn-i Mes'ûd raḫiye'anḫ rabbü'l-vedûd men'-i mezkûr egerçi ḥucb-ı ḥirmân ile ḥucb itmez. Lâkin ḥucb-ı noḳşân ile ḥucb ider buyurmuşlardır.

Bu daḫi setîr olmaya ki mevâni'-i erba'a ile memnû' olmayup ya ḥucb-ı ḥirmân ile veya ḥucb-ı noḳşân ile maḥcûb olduğda ḫâcib tarafından iki iḫtimâl ve maḥcûb tarafından daḫi iki iḫtimâl olup aḫadühümâ âhere darb olduğda dört şûret ḫâşıl olacağı bedîdârdır. Her biriniñ müstakîll ü mufaşşal mişâlleri meşâhîr-i 'allâmegân-ı Rûm'dan Kemalpaşazâde merḫûmuñ “Farâ'iz” şerḫinde beyân

ondörder sehm evlâda ve yedişer sehm benâta taḥaḳḳuḳundan ōnra ḥiŝŝe-i ibn olan on dōrt daḥi zamm ile mes'ele altmış ikiden olacağı bedîhîdir. Ammâ ŝâḥibü'l-Behce 'Ali Efendi merḥûm ḳavli üzere mûŝâ-lehi evvelâ evlâd maḳâmına iḳâme ve ba'dehû takŝimde ziyâde-i ḥiŝŝe-i zevce ile ḥisâb ğalt olur. Ŗûret-i taŝḥîḥ 'alâ re'y-i ŝâḥibü'l-Behcete mes'ele

MİRZA: (376a) Ḥanzâdegân-ı Cengîziyye'ye maḥŝûŝ laḳab-ı meşhûr. Fârisî'de kesr ve medd-i mîm ile "mîr-zâde"den muraḥḥam olduğı ferheng-i Ŗu'ûrî'de muḳayyedir.

MİL: Berren şülüş-i fersaḥ ve baḥren ricâl ü nişâ fark olunacak maḥaliñ ismi. Süryânî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı lâm ve râ ve fetḥ-i yâ ile "milyer" veya i'râb-ı evveleyn ve medd-i yâ ile "milyâr"dan mu'arreb ve mu'accem olması ğayr-ı ba'iddir. Lâkin erbâb-ı luğatdan bir aḥad ta'rîb ve ta'cimine ta'arruz eylemeyüp Türki'de isti'mâli gibi kesr ve medd-i mîm ile "mîl" ḳayd ü beyân eylemişlerdir. Vallâhu te'âlâ 'alem bi-ḥaḳîḳatü'l-ḥâl.

Fâ'ide: Miliñ miḳdâr-ı mesâḥa-i şer'iyyesi Asya taŝḥîḥimiz zeylinde zıkr olunmuşdur. 'İlm-i coĝrafyâ erbâbı ḳavillerine nazaran evvelâ Românîler arzıñ mesâfesini ḥaṭve ile ki beher ḥaṭve zırâ'-ı ḥayyâṭ miḳdârıdır. Ol zırâ' ile mesâḥa idüp biñ ḥaṭve maḥale bir mil tesmiyesi ile bir seng-i nişân rezk idüp büldânıñ aḥadühümâ âḥere bu'd-ı mesâfesini ol iŝâretler ile ta'yîn eylemişler. Ba'de zamânin mil ismini ḥacer-i 'alâmete naḳl eylemişler. Ma'lûm-ı muḥâsibândır ki beher dâ'ire üç yüz altmış dereceye ve beher derece altmış daḳîḳaya ḳısmet olunmuşdur.

Küre-i arzda bir derece mesâfesi kaç mil olur? (376b) Ta'yîn için ḳudemâdan Batlamiyûs Tedmür ŝaḥrâsında ḳıyâs-ı mesâḥa idüp bir derece maḥali altmış altı mil ve şülüşân-ı mil bulmuşlar. Ŗûret-i ḳıyâs-ı muḥarrer bu şûretde mervîdir ki mezbûr Tedmür ŝaḥrâsında bir maḥale 'alâmet vaz' idüp iki ṭâ'ife ḥaṭṭ-ı müstakîm ile biri nokṭa-i şimâle ve diĝeri nokṭa-i cenûbe gitmişler gice ḳuṭb-ı ŝimâlî ol 'alâmet naşb eyledikleri maḥalde aldıkları irtifâ'dan bir derece tefâvüt eylediĝi maḥallere daḥi birer nişân eylemişler.

Ba'dehû maḥall-i evvelden 'alâmeteyn-i merḳûmeteyn mâ-beynlerini mesâḥa eylediklerinde ṭaraf-ı vâḥidi bir miḳdâr ziyâde bulunmaĝla eḳalliñ eḳŝerde vücûduna mebnî ihtiyâta eḳalli aḥz ve üç yüz altmışa ḳarb ile mesâḥa-i cemî' devre ve ḳuṭr ve

nışif-ı kütürâ ve mecmû' küre-i arza 'alem hâşıl eylemişler. Mes'ele-i muharrere hulefâ-i 'Abbâsiyye'den merhûm Me'mûn halîfe meclislerinde mezkûr olduĝda müşârün-ileyh cenâblarına mûriş-i şübhe olup li ecli'l-ımtihân 'ulemâ-yı 'aşrından Ebû 'Abdullâh Muhammed bin Mûsâ bin Şâkir ve birâderi Aĝmed ve Hasan ebnâ Mûsâ ve emşâlleri zevât ile bir tâ'ife-i şikât-ı şahîhatü'l-kelimâtı Sencer şahrâsında vech-i muharrer üzere kıyâs ve mesâhaya me'mûr eylediĝi kâdı İbn-i Halekâ'nın "Vefeyâtü'l-A'yân" (377a) nâm mü'ellesinde mezkûrdur. Lâkin Muhammed bin Mûsâ 'aleyhi'r-raĝmete kıyâsında daĝi ke'l-evvel bir derece altmış altı mil ve şülüşân-ı mil hisâb olunması evveli mü'eyyed olmaĝla ile'l-ân ma'mûlün-bih mil şûret-i muharrere üzeredir.

Bu daĝi pûşide olmaya ki tâ'ife-i Yunân mesâfelerini yüz yirmi beş hatve i'tibâr eyledikleri istâdiyum ta'bîri ile kıyâs iderler ki sekiz istâdiyum bir românî mil olur. Ve ehl-i Fars ferseng ile kıyâs iderler ki beher ferseng otuz istâdiyum olur. Ve Mışır sükkânı kadîmde iskinî ta'bîri ile isti'mâl iderler imiş. Miqdârında ihtilâf olunmuşdur. Ba'zîñ kavli altmış ve ba'zîñ kırk ve ba'zîñ yirmi istâdiyumdur. Ve Cermâniyâ ya'ni Nemçe ve Dânyâ ve Norveciyâ ve İsvec ve İngiltere ve İskotya ve Leh ve Çeh ve İtalya halkı ber-vech-i muharrer milyer lafzını isti'mâl iderler. Ve İspanya ve halkı loĝa lafzını isti'mâl iderler. İspanyalu, Fransalu gibi. Leyos daĝi dirler. Ve Rus ve Mosĝolu tâ'ifeleri kendü mesâfelerinde ve verest nâm miqyası isti'mâl iderler. Bu icmâlden cemî' tavâ'ifiñ miqyas-ı mesâhaları yeksân olmadığı 'ayandır. Tafsîlini irâde idenler 'ilm-i coğrafya ta'allüm eylesünler. (377b)

MEYMÛNİYYE: Pirinç unı ve nişâ ve şemen ve sükkerden i'mâl ve mil'aĝa ile tertîb ve ba'dehû isti'mâl olunan helvâ-yı meşhûrñ ismi. Hulefâ-yı 'Abbâsiyye'den Me'mûn halîfe 'aleyhi'r-raĝme için tertîb ü icâdına mebnî mücidine nisbet ile "me'mûniyye"den ĝalaĝ olduğu ba'zî kütübde dûş-ı lihâza-i fakîr olmuşdur.

MÎVE: Ekle şâlih ve ĝayr-ı şâlih yemiş ma'nâsına fetĝ-i mîm ile müsta'meldir. Fârisî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı yâ ile "mîve"den ĝalaĝ olup 'Arabî'de medd-i fâ ile "fâkihe" dirler.

MAYA: Nu'ûmet ve leĝâfeti için ĝubza bir miqdâr izâfe eyledikleri şey'-i meşhûrñ ismi. Fârisî'de medd-i mîm ile "mâye"den ĝalaĝ olup 'Arabî'de fetĝ-i hâ-i mu'ceme ile "ĝamîr" dirler. Tarîĝ-i 'amelî buĝday ununu âb ile ba'de't-ta'cîn miqdâr-ı kifâye şîr-revĝan veya zeyt veya leben veya yoĝurt izâfesi ile bir gice terk olunduĝda ekşiyüp mâye olur.

ĤARFÛ'N-NÛN

NÂR: Ĥulv ve ĝâmızı meşhûr mîve-i laĝfeniñ ismi. Fârisî'de fetĝ-i hemze ve medd-i nûn ile "enâr"dan muĝaffef olup 'Arabî'de zamm-ı râ ve teşdîd ve medd-i mîm ile "rûmmân" dirler. Mârrü'l-beyân zulâm taşĝîhimiz zeyli ĝulâşa-i telĝîş tekmîlinden soñra irâd (378a) olunan şanâyi' ve ıştîlâhât-ı şî'riyyeden luĝaza mişâl irâd eyledigimiz nar bilmecesinde

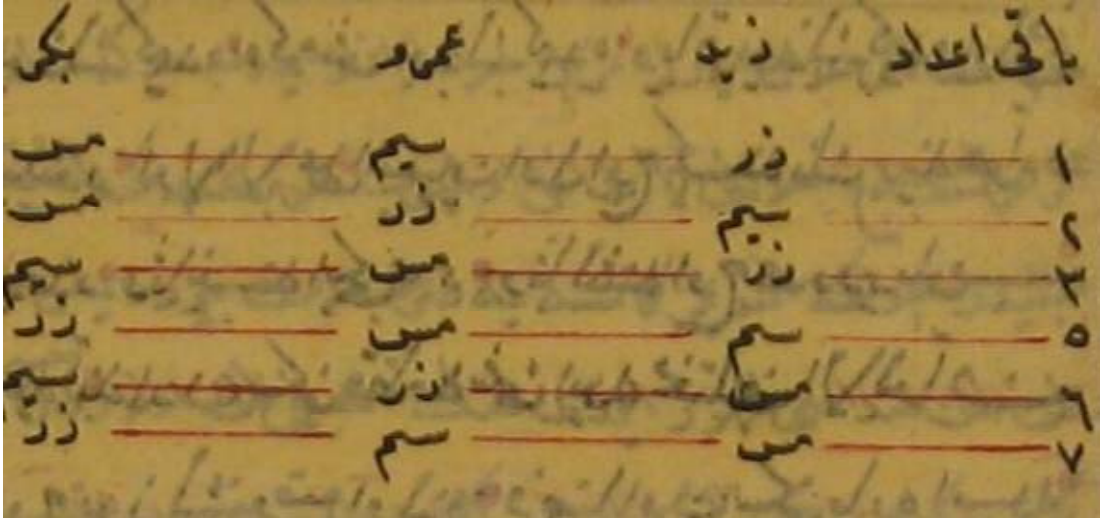
Beyit:

Fi'l-aşl bunda eyledi elgâz
Hâzret-i Câmî'-i hüner-perdâz

tahrîr olunmuş idi. Hâzret-i Monla Câmî' kâddesallâhu sırrıhu's-sâmîniñ meşhûr nâr luğazı böyle mervîdir ki müşârün-ileyh rahmetullâhi 'aleyh yevmen mine'l-eyyâm pîş-tahtası mâ-fevkinde olan kâse-i fağfûra darb-dest buyurdıkları anda kemerbeste-i hizmetlerinden Gül şâ'ir nâm hâdem-i be-nâmları kâse-i merkûmı alup biraz müddetden soñra dâne-i enâr ile leb-rîz huzûr-ı 'âlîlerine taqdîmde sebeb-i intikâlini su'âl iderler. Mezbûr cevâba âgâz idüp dir ki: "Üstâz-ı ekremimiziñ cemî' ahvâli lâ-tâ'il olmayup her biri bir nükte-i laţîfeye mebnîdir. Çünkü efendimiz kâseye darb-dest buyurdular. Tan tan şadâsı zuhûr eyledi. Tanıñ taşhîfi zan olur. Fârisi'si gümandır. Kemân dañı kırâ'at olunur ki 'Arabi'si kavsdır. Kalb olunduğda sûk olur. Bunuñ dañı derîsi bâzârdır. Bu dañı taşhîf olunduğda nâr âr olacağı âşikâr olmağla efendimiziñ merâmları 'ez-bâzâr nâr-âr' olduğunu teyaqqun eyledim." diyü hatm-i kelâm eylemiş. (378b) Bu luğazıñ şûret-i diger ile dañı netîce-pezîr olması mümkündür.

İstihrâd: Şâhib-i kadeh-i mu'allâ ulü'n-nuhâya setîr degildir ki luğaz ya'ni bilmece veya keletmiş? cemî' lisânda devrân idüp lisân-ı 'Arabiyye'de luğaz mürâdifi uğlûta ve ud'ıyye ve uchıyye ve ulkıyye isti'mâli gibi zebân-ı Fârisiyye'de perdek ve pürd ve pürde ve berdek ve çistân ve çistan ve cürbek ve girvek ıtlâk olunur. Elsün-i sâ'irede dañı 'alâ-luğâtihim şuver ü terâkib ve esâmîsi der-kâr ve nazma maşşûş u maşşûr olmayup her fennde elgâz eyledikleri âşikârdır. Hatta 'ilm-i hisâbıñ sehlü'l-istihrâc elgâzı beyne'n-nâs bulunmadan hâlî degildir. Lâkin bu uğlûta nâdîde ve nâşinîde olmağla kayda ibtidâr olundu. Meşelâ biri zer ve biri sîm ve biri mis üç hâtemi üç nefer âdem beynlerinde ihfâ eyledikde altun yüzük kimde ve gümüş yüzük kimde ve bakır yüzük kimde olduğu bilinür. Evvelâ lâ-'ale't-ta'yîn ol üç nefer kimesneniñ birine hevâdan bir 'aded virilüp meydana on sekiz kıt'a şey ile muhtelifü'l-elvân üç yüzük vaz' oluna. Farzen on sekiz pâre ile üç hâtem kona (379a) şahş-ı mezbûrlar dañı beynlerinde yüzükleri taqsîm ve ihfâ ideler.

Ba'dehû ifâde oluna ki altun yüzük her kimde ise benim virdigim 'aded miqdârı beynlerinde mevcûd on sekiz pâreden ol miqdâr alsun. Ve şâhib-i sîm benden aldığı 'adediñ iki mişlini alsun ve şâhib-i mis dört mişlini alsun bâki ber kaç pâre kalur ise baña viriñ diye her kaç pâre kalmış ise bu kelimâtiñ hurûfuna kıyâs oluna. Lafz-ı evvelde harf-i evvel derece-i kelimeye ve harf-i şânî zehebiñ zâline ve harf-i şâliş bir 'aded şâhibine ve harf-i râbi' fiddanıñ fâsına ve harf-i hâmis iki 'aded ahz idene işâret olup şahş-ı şâlişin bakır yüzük ihfâsı zâhir olmağla îmâ olunmamışdır. Ve kıs 'aleyhi'l-bevâki kelimât-ı sitte bunlardır: ezâfeb, yezebfâ, cezâfec, yezecfâ, vezebfec, zezecfeb. Şûret-i diger berây-ı istihrâc. Bâki-i a'dâd

(379b) ve şan'at-ı cinâsda îrâd olunan ba'zı kelâm-ı belîğ ve muğlağ daği luğaza mülhâk olmağla bâb-ı Medînetü'l-'ilm seyyidinâ 'Ali kerremallâhu vecheh hazretleriniñ şâm-ı cennet-meşâm vâlisi cenâb-ı Mu'âviye hazretlerine irsâl buyurdıkları kelimât-ı dürer-bâr li ecli't-teberrük kayda ibtidâr olundu. Ol âvânda nokta vaz'ı müte'ârif olmamağla böyle taħrîr buyurulmuş

Ĥazret-i Mu'âviye daği böyle cevâb taħrîr buyurmuşlar. 'Alâ kadri 'alâ kadri. Bu kelimât-ı zer-târ cevher-dâr olsa daği herkes kırâ'atine 'adîmü'l-iĥtidâr olmağla 'alâ-vechi'l-icmâl şerĥ ü beyâna ibtidâr olundu. Ğarreke seni mağrûr eyledi. 'İzzüke 'izzet ü şerefiñ feşâre emr böyle oldu ise oldu. Kaşârezâlike taħkîk ol 'izzet ü şerefiñ nihâyeti züllüke seniñ züll ve hevânîñ olur. Faħşe sen ĥavf eyle fâĥiše fi'leke fi'l-i fâĥişinden fe'aleke 'alâ le'alle ma'nâsına olmağla me'mûl ve mercûdur ki sen tehdâ-bi-hâzâ bu nuş u pend ile veyâ ĥavf ü ĥaşyet ile hidâyet bulasın demek olur.

Elfâz-ı mezkûreyi kâdı Aĥmed bin Muĥammed bin İbrâhim (380a) Ebâbekir bin Ĥallıkân "Vefeyâtü'l-A'yân" nâm mü'ellefinde selâtin-i âl-i Bûye'den 'Ađü'd-devle ibn-i Rüknü'd-devle ibn-i Bûye-i Deylemiye nisbet eylemesi ğalağa maĥmûl olmağla mâ naĥnü fiĥden ĥâric olmaz. Zirâ terceme-i müşârün-ileyhde böyle muĥarrerdir ki taraf-ı devletlerinden Dimişĥ ĥükümeti iĥsân olunan ebû Manşûr Fetekîn mârrü'l-beyân 'Ađü'd-devleye bu siyâğda 'arz-ı ĥâl eylemiş ki: "Biĥamdillâhi te'alâ sâye-i devletlerinde bilâd-ı Şâmi Mısır şâĥibi ĥükümetinden taĥlîş idüp destini ol memleketden kûtâh eyledim. Eger emvâl ü ĥazâ'in imdâd u i'ânet buyurulur ise bundan soñra Mısır'da taşarruflarından iĥrâc ideyim." cevâbına 'Ađü'd-devle bâlâda muĥarrer kelimâtı taħrîr eylemiş ola.

Cevâb-ı teslîmi bu şûretde îrâd olunur ki kelimât-ı muharrere evvelâ dürc-i dehân-ı efşâh-ı cihân seyyidinâ ‘alîden feşân olup ba‘dehû münâsib-i maḥall ve muvâfık-ı maḥam olmağla ‘Aḏü'd-devle Ebû Manşûr Fetekîn'e taḥrîr eyleye. Zîrâ ‘ulemâ-yı a‘lâm a‘lallâhu ḳadrehum ilâ âḫiri'l-eyyâm ḫazerâtından ekseriñ mezâkı elfâz-ı muharrereyi ḫazret-i ‘Ali kerremallâhu vecheh cenâblarına nisbetdir. Ez-ân cümle ‘allâme Teftâzânî “Muṭavvel”inde fenn-i bedî‘ cinâs baḫşiniñ âḫirinde (380b) kelimât-ı mezkûreyi tecnîs-i ḫaṭṭa mişâl îrâd buyurdıklarında kimesneye nisbet buyurmayup ancak ke-ḳavlihim ‘unvânı ile taşdır buyurmuşlardır. Lâkin fâzil-ı yegâne Ḥasan Çelebi merḫûm “Muṭavvel” ḫâşiyelerinde ve Taşköprizâde merḫûm “Mevzû‘ât-ı ‘Ulûm” nâm mü‘elleflerinde kelâm-ı seyyidinâ ‘Ali raḏiyallâhu ‘anh oldığını iltizâm eylemişlerdir.

Muḳaddemâ serd ü beyân olunduğı üzere Ḳâdı ibn-i Ḥallıkân'ın ḳavline ve aḳvâl-i cumhûra daḫi muğâyir Reşîdüddîn Vaṭvaṭ “Ḥadâyıḳu's-Siḫr Daḳâyıḳü's-Şi‘r” nâm mü‘ellefinde kelimât-ı muharrereyi ḫazret-i emîrül-mü‘minîne nisbet iderler. Lâkin şaḫîḫi ‘Abdullah ibn-i Ṭâhir'den şudûr eylemiştir, diyü beyân ider. Vallâhu a‘lem bi-ḫaḳîḳatihi.

NARÇİL: Kebîr Hindustân cevizi ḡilâfî şûretinde ḡuyiyâ iki ḳavun mülâşık ol ḫilḳatde şey'-i ma‘rûfuñ ismi. Cîm-i Fârisiyye ile müsta‘meldir. ‘Arabî’de ḳısr ve lübbüne kesr ve medd-i cîm ve ceviz-i kebîr-i Hindî’den tefrîḳ için nârcîl-i baḫrî ve Fârisî’de ancak lübbüne yine şûret-i muharrere ve cîm-i ‘Arabiyye ile ism-i merḳûm itlâḳ olunur. İkisi daḫi aşıl olmağla mülâyimdir. ⁷⁰⁰ فاحمل على ايهما شئت lâkin yalnız nârcil ceviz-i kebîr-i ma‘rûfuñ (381a) ism-i ḫâşî olduğına mebnî be-heme-ḫâl bahri tavşîfine muḫtâcdır ve şey'-i muharreriñ menbiti nâ-ma‘lûm olup baḫr-i muḫîṭde rûy-ı deryâdan aḫz iderler imiş.

NÂRDENG: Mâ'-i ‘inebden şülüşânından ekserî zâ‘il ve ḡalîz olunca ṭabḫ olunan ma‘rûf üzüm şuyunuñ ismi. Erbâb-ı luḡatiñ iltizâmına nazaran Fârisî’de medd-i nûn ve dâl ile “nârdân”dan ḡalaṭ olup ‘Arabî’de kütüb-i müfredâtda muharrer olduğu üzere mey-i puḫteniñ mu‘arabi olarak kesr ve medd-i mîm ile “meybuḫtec” itlâḳ olunur imiş. Lâkin ferhenglerde muharrer nârdân nârdeng müte‘arif olmayup elma ve emrûd ve erik ve zerdâlu çürüklerinden ekle şâliḫ olmayanları bir zarfa vaż‘ ve terk ile ekşidüp ba‘dehû nûş olunan şey'-i müskiriñ ism-i maḫşûsudur. Nârdeng-i ma‘rûfe Fârisî’de muharrer olduğu üzere mey-i puḫte ta‘bîr iderler.

NARGİLE: Tonbâḳu isti‘mâl olunan âlet-i meşhûreniñ ismi. Muḫtere‘âtdan âteş-başlı ma‘nâsına teşdîd-i lâm ile “nâr-kelle” veya âteş külehlü ma‘nâsına zamm-ı kâf ile “nâr-küleḫ”den ḡalaṭ olması mülâyimdir. Muḫaddiştâtdan olmağla lisâneyn-i maṭlûbeynde (381b) efşâhına zafer-yâb olamadık. Müvelleden ‘Arabî’de kesretein ile “ḳıdır” ve Fârisî’de lisân-ı Çaḡatâyî’den naḳl ve kesr-i cîm-i Fârisiyye ile “çilim”

⁷⁰⁰ “Hangisini istersen onu kullan.”

lafzı kendü lisânları gibi isti'mâl olundığına Kalendar nâm şâ'iriñ cinâs-ı terkîbde inşâd eylediği beyt-i laţîfi şâhiddir.

Beyit:

Derûn zi-âb u ciger-dûd u fark-ı ser-âteş
Çi lîm bûd ki vâbeste-i çilîm şüdü'm⁷⁰¹

Lîm-i merķûm günâh ma'nâsına olduğı ferâmûş olunmaya.

NARİN: İnce ma'nâsına nârin kayık ta'bîri be-gâyet şâyi'dir. Fârisî'de ince ve laţîf ve nâzik ma'nalarına dâll medd-i nûn ve kesr-i râ ve sükûn-ı yâ ile "nârîn"den gâlaţ olup 'Arabî'de feth-i dâl ile "daķîķ" dirler.

NAMKÖR: Hukûk-ı nân u nemek bilmeyen şahşâ ıtlâķı ma'rûfdur. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb mîm yerine nûn ile "nânkûr"dan gâlaţ olup 'Arabî'si yine cüz'eynden mürekkeb kâfirü'n-ni'am olur. Terķib-i 'Arabî'niñ ma'nâsı nâ'il olduğı ni'am-ı gûn-â-gûnı münkir veya sâtir dîmek olduğı zâhir Fârisî'niñ aşlı kûr-ı nân olup 'alemiyyete naķilde muzâfun-ileyh taķdîm olunmuşdur. Zamm-ı kâf-ı 'Arabiyye ve sükûn-ı vâv ile kör şoñradan nâ-binâ olana ıtlâķ olunur. Ve nân daħi medd-i nûn ile ism-i cins itmekdir. Nâna ni'met (382a) ta'bîrinden iltizâmen ol maķûle eşhâsa ıştılâh eylemişlerdir.

NÂNE: Meşhûr ve hoş-bû nebâtîñ ismi. 'Arabî'de feth-i nûn-ı evvel ve sükûn-ı 'ayn ile "na'nâ" dan gâlaţ olup Fârisî'si zamm-ı bâ-yı 'Acemiyye ile pûdne-i bostânî olur.

NEBZE: Cüz'î nesne ma'nâsına tâ'-i mukfel ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i nûn ve sükûn-ı bâ ile "nebz"den gâlaţ olup Fârisî'de feth-i hemze ve dâl ve sükûn-ı nûn ile "endek" dirler. Hattâ 'Arab cüz'î nâzil olan bârâna⁷⁰² اصاب الارض نبذ من المطر dirler.

NACAQ: Ekşerî dihkânîleriñ isti'mâl eyledikleri âlet-i ma'rûfeniñ ismi. Fârisî'de feth-i evvelin ve âhirde kâf-ı 'Arabiyye ile "nacak"dan gâlaţ olup 'Arabî'de medd-i fâ ile "fâs" dirler.

NECL: Feth-i nûn ve sükûn-ı cîm ile egerçi evlâda ıtlâķı şahîh lâkin 'Arabî'de ezdâddan olmağla veledde ta'bîri gibi vâlide daħi ıtlâķ olunur. 'Alâ-zehâb-ı ba'z-ı erbâbi'l-luğat veledde inhişârı gâlaţdan sâlim olmayacağı hüveydâ olup Fârisî'de veledde püser ve vâlide pezer tesmiyeleri meşhûrdur.

Fâ'ide: Hâzret-i 'Îsâ şalavatullâhi 'alâ-nebiyyinâ ve 'aleyh cenâblarına nâzil olan kitâb-ı sübhânîniñ ismi. Kesr-i hemze (382b) ve sükûn-ı nûn ve kesr ve medd-i cîm ile "incîl" olduğı ma'rûfdur. Lâkin tezkîr ü te'nîşde müsâvî olmasınıñ vechi mü'ennes olduğda murâd şahîfe ve müzekker olduğda murâd kitâbdır.

NOHUD: Hübûbât kısmından şey'-i meşhûruñ ismi. Fârisî'de zamm-ı nûn ve hâ-i mu'ceme ile "nûhud"dan gâlaţ olup 'Arabî'de kesr-i hâ-i mühmele ve teşdîd ve feth-i

⁷⁰¹ İçi su, ciğer duman, başta ateş; bu nasıl bir günah, nargileye bağlanıp kaldık.

⁷⁰² "Yağmur da bir parça yeryüzüne yağdı."

mîm ile “hımmes” dirler. Lâkin rivâyet-i müberredde mîmiñ dañi kesri mültezimdir. Ammâ kelâm-ı ‘Arabî’de kaçır ma’nâsına hilles ve nevâhî-i Şâm’da bir mevzî’iñ ismi, cillekden mâ’adâ bu şîgâda bir isim vârid olmamışdır.

NIHVET: Kibr ve ‘azamet ü haşmet ve büzürgî ve muhteşem ma’nâlarına kesr-i evvel ile müsta’meldir. ‘Arabî’de feth-i nûn ve sükûn-ı hâ-i mu’ceme ile “nahvet”den ğalaţ olup Fârisî’de feth-i şîn ve kâf-ı ‘Acemiyye ve sükûn-ı râ ile “şegerf” dirler.

NİŞÂDIR: Ekserî kalaycılar tarşış-i evânide isti’mâl eyledikleri şey’-i ma’rûfuñ ismi. Fârisî’de zamm-ı nûn ve medd-i şîn ve kesr-i dâl ile “nuşâdir”dan ğalaţ olup mu’arabi dal yerine zâl-i mu’ceme ile “nuşâzır” oldığı kütüb-i müfredât-ı tıbbiyede resîde-i nazardır. Şey’-i muharrerî ferhengler ‘amelî ve ma’deniye haşr ve ma’denisiniñ vücûdunı Semerkand nâhiyesinde kâ’in bir cebelde (383a) ğardan hurûcuna kaçır eylemişlerdir. Ammâ kütüb-i müfredâtda beyân olundığı üzere ma’denî ve mâ’î ve şînâ’î olur. Evvelâ ma’denîsi Habeş’e mişillü bilâd-ı hârrede güherçile gibi pâre pâre bulunur imiş. Diyârımızda keşîrû’l-vücûd bu kısımdır. Şâniyen mâ’îsi şâhib-i tezkire Dâvûd-ı Anţâkî kavlince cibâl-i İşfahân’da vesâ’ir aşhâb-ı tezâkir-i eţîbbâ kavillerince cibâl-i Horasan’da ‘uyûn-ı hârre-i mâliha-i mevcûde ki ednâ tañrîk ile köpüre ol âbı kaynatdıkda üzerinde aķ parçalar mün’akid olur imiş. Şâlişen ‘amelîsi tezek iħrâķ eyledikleri külhanlarıñ ocagında müctemî’ kurumdan taş’îd ile hâşıl olur imiş.

NİŞASTA: Daķık envâ’ından şey’-i ma’ mülûñ ismi. Fârisî’de kesr-i nûn ve medd-i şîn ve sükûn-ı sîn ve feth-i tâ ile “nişâste”den ğalaţ olup mu’arabi i’râb-ı merķûm ve âħirde cîm ile “nişâstec”dir. Lâkin şaţr-ı âħirini ħazf ile nişâ isti’mâlî şâyî’dır. Tarîķ-i ‘amelî evvelâ buğdayı mâ’-i ‘azbda müte’affin olunca naķ’ idüp ba’dehû oğup kışrını ayırıp şoñra süzüp tecfîf iderler.

NEŞTER: Faşşâdlarıñ isti’mâl eylediği âlet-i ma’rûfeniñ ismi. Fârisî’de iki cüz’den mürekkeb kesr-i nûn ve yâ-yı ma’rûfe ve sükûn-ı şîn ve feth-i tâ ile (383b) “nişter” den ğalaţ olup ‘Arabî’de kesr-i mîm ve sükûn-ı şîn ve feth-i râ ile “mişrat” dirler. Nişteriñ cüz’-i evveli niş zehirlü canavarlar dikenî ma’nâsına ve ter edât-ı tafđıldır. Ya’ni bu âhen ol dikenlerden ziyâde müeşşirdir dimegi ifâde ider.

NEŞV Ü NÜMÂ: Büyüyüp ve ziyâde olmak veya ‘atf-ı beyân kaçdı ile evvelîñ âħiri vâv ve âħiriñ evveli mażmûm olarak müsta’meldir. ‘Arabî’de neşâ’ vü nemâ’dan ğalaţdır. Zirâ fethateyn ile neşâ’ zuhûr itmege ve evvel peydâ olan nesneye ve feth-i nûn ve medd-i mîm ile “nemâ” mâl ziyâde olmağa itlâķ olunmağla neşâ’ ‘atf ile ma’nâsi mecâz olur.

NAŞIR: Ba’zı şey isti’mâlinden vücûd-ı insânda kuruyup saħt olan laħmıñ ismi. ‘Alâ mâ-hüve’l-meşhûr nâşûrdan ğalaţdır. Lâkin ħâlet-i muharrereye ‘Arabî’de zammeteyn ile ‘usuv ve Fârisî’de zamm-ı hâ-i mu’ceme ve kesr-i râ ve sükûn-ı şîn-ı evveli ve yâ’ ve feth-i şîn-ı şâniye ile “ħuşk-rîşe” dirler. Mestûr olmaya ‘Arabî’de nâşûr veya sîn yerine şad ile nâşûr cemî’ kütüb-i eţîbbâda maķ’adiñ kenârında

yaralardan hâşıl surâh-ı digerdir, diyü zıkr olunup beyne'l-A'câm 'illet-i merķûmeye kesr ve medd-i râ ile "rîş-revân" ıtlâkını mîrek Muhammed Taşkendi "Şehrî ve Güli" nâm risâlesinde iltizâm ider. (384a)

NUŞREDDİN: Esmâ'-i ricâlden huşûşen bilâd-ı Anaṭolı'dan Akşehir'de medfûn kaşas-ı 'adîde ve menâkıbât-ı nâ-şinîde 'azv olunan hâceniñ ismi. Zamm-ı nûn ve feth-i râ ile şâyi'dir. Şahîhi feth-i nûn ve sükûn-ı şâd ve zamm-ı râ ile olur. Ahvâl ü evşâfını tafşîl lâ-tâ'il olmağla tayy olundu.

NAŞRÂNÎ: Tâ'ife-i meşhûreniñ nisbetleridir ekşer nâsîñ 'adem-i vuķûfuna mebnî tahrîre mübâderet olundu. Feth-i nûn ve sükûn-ı şâd ile "naşrân" Şâm-ı şerîfde bir kıyeniñ ismidir ki Nâşıra ve Naşûra dañi dirler. Ol nesilleri Naşrân'a nisbet ile ricâl ü nisâdan vâhîde naşrânî ve naşrâniye ıtlâk olunup nüdemanîñ ve nüdemanetiniñ cem'leri nedâmî oldığı gibi muharrer olan naşrânî dañi naşrânîñ ve naşrâneteniñ cemî'dir. Lâkin şâhib-i Kâmûs Firûzâbâdi kavlı-i mezbûrı serd ü beyândan soñra ⁷⁰³ زكِر والنصرانية ايضا دينهم يقال نصراني و انصار ⁷⁰⁴ رجل نصراني وامرأة نصرانية ونصران ونصرانية وقوم نصراني diyü terķim buyurmuşlardır. nâm mü'ellefinde ⁷⁰⁴ Fe'l-yete'emmell.

NATİR: Hammâmlarıñ taşrasında hıdmet idüp eşvâb-ı nâsı muhâfaza iden şahşîñ (384b) ismi. 'Alâ mâ-hüve'l-meşhûr Fârisî'de bostan ve ekin bekçisi ma'nâsına âñiri yâ ile "nâṭurî"niñ mu'arabi medd-i nûn ile "nâṭur"dan ğalaṭdır. İsm-i merķûmı lisân-ı Türkî'ye ba'de'n-naķl hamâmnda eşvâb bekçisine taḫşîş ba'îd olmaz. Ve lisân-ı derîde nâṭur gence ehl ve nâ-ehline temelluķ u tebaşbuş ve tevâzu' ve iltiyâmı mebzûl kimesne ḫaķķında ıştılâḫdır.

NE'AM: Fethateyn ile ḫarf-i taşdıķ oldığı ma'rûf lâkin ba'zılarıñ ma'nâ-yı ne'am ile ma'nâ-yı belîyi 'adem-i farkları tafşîle vesîle oldı. Fârisî'de edât-ı taşdıķ medd-i hemze ve kesr-i râ ve yâ-yı ma'rûfe ile "ârî" lisân-ı Türkî'de evet ma'nâsına delâleti meşhûrdur. Setîr olmaya ki ne'am mâ-ķablinde olan cümleyi muşaddaķa olur. Müşbet olsun menfî olsun lâkin taķdîri ḫarf-i istifhâmsız olur. Meşelâ ⁷⁰⁵ أ زيد قائم؟ cevâbında ne'am vâķi' olsa ne'am zeydün ķâ'imün taķdîrinde olup ⁷⁰⁶ و أزيد ليس بقائم cevâbında ne'am vâķi' olsa ⁷⁰⁷ نعم ليس زيد قائما taķdîrinde olur. Ammâ belî vâķi' olmaz. İllâ nefy-i mücebe cümleden soñra vâķi' olup taķdîrinde ḫarf-i istifhâm ile edât-ı nefy sâķıṭ olurlar. Meşelâ cevâbında belî vâķi' olsa belî zeyd ķâ'im demek olur. Eger belî nefyîni ḫâvî cümleñiñ mâ-ba'dında vâķi' olur ise elif istifhâma meşâhib nefy-i evveliñ işkâṭı ile (385a) nefy-i şânî işbât olunup beyân olundığı üzere ne'amda yalnız ḫarf-i istifhâmıñ suķûṭuna mebnî tegâyür ma'nâları bu şüretten ḫatı âşikârdır.

⁷⁰³ "Nasrani aynı şekilde dinlerdir. Nasrani ve Ensar da denir."

⁷⁰⁴ "Nasrani adam, nasraniyye kadın ve nasran, nasrane kavim."

⁷⁰⁵ "Zeyd kalktı mı?"

⁷⁰⁶ "Zeyd kalkmadı mı?"

⁷⁰⁷ "Evet, Zeyd kalkmadı."

Meşelâ ⁷⁰⁸ نعم ليس زيد لا يملك ديناراً | cevâbında ne‘am vâkı‘ olsa taqđîri ⁷⁰⁹ | olup nefy-i nefye teşâdüfünden işbât olmağla dinârı temellüke mûcib olur. Ammâ | ⁷¹⁰ | belî yezid la yemlek dînarâ ⁷¹¹ cevâbında belî vâkı‘ olsa taqđîri ⁷¹¹ | adem-i temellüküne mûcib olur.

Bu daği mestûr olmaya ki nuhât hâzerâtınıñ ne‘amda üç re‘yleri vardır. Evveli, ne‘am ma‘nâ-yı taşdıķ üzerine bâkıyedir. Lâkin mâ-ba‘dını taşdıķdır. Şânîsi, mütekellim i‘tikâdında taqđîr eylediği ğayr-ı mezkûruñ cevâbıdır. Sâlişi, ma‘nâ-yı taşdıķ kendüden meslûb mâ-ba‘dını müzekker ğarf-i tezkîrdir. Bu şüretde lâkin menzilesinde ğarf-i istidrâk olmadan ba‘îd olmaz. Ve ne‘am dâ‘imâ taşdıķde ve belî ba‘zen tekzîbde isti‘mâlleri daği ferâmûş olunmaya. Meşelâ bir kimesne: “Benim seniñ nezdinde emânım vardır.” didikde ne‘am cevâbı ile taşdıķ ve belî cevâbı ile tekzîb olur.

NEFER: Fethateyn ile ricâlden birkaç kimesne olduğı ma‘rûf. Lâkin ‘ulemâ-yı kirâm (385b) ‘Arabî’de üçden ona varınca ıtlâķ olunduğını iltizâm buyurmuşlar. Binâen-‘aleyh on nefer demek ğalať olup Fârisî’si feth-i kâf-ı ‘Arabiyye ve edât-ı cem‘ ile “kesân” olur. Ammâ şâĥib-i Kâmûs Firûzâbâdî’niñ ⁷¹² النفر الناس كلهم وما دون العشرة من الرجال | ğavlınden cemî‘ nâsa ve şelâse ve mâdûnuna ıtlâķa cevâz münfehimdir.

NİFİR: Sûrnâ gibi yukarı başına dil vaz‘ı ile nefş eyledikleri âlet-i lehv-i ma‘rûfuñ ismi. Fârisî’de feth-i nûn ve kesr-i fâ ve sükûn-ı yâ ile “nefir”den ğalať olup ‘Arabî’de feth-i şîn ve teşdîd ve zamm-ı bâ ile “şebbûr” dirler.

NEFİR-İ ‘ÂM: Muĥârebe ve şavaş için kâffe-i sipâh ve leşkeri cem‘ eylemeniñ ism-i meşhûr. Fârisî’de ‘umûmen sipâh ve leşkeriñ sefer-i hümâyuna ‘azîmetleri için ısdâr olunan evâmîr-i şâĥî ma‘nâsına feth-i nûn ile “nefir-nâme”den ğalať olması mülâyimdir. Zîrâ ‘Arabî’de feth-i nûn ve kesr-i fâ ile “nefir” ürküp taşra çıkan cemâ‘atdan ilerü çıkan kimesnelere dirler. Ve ‘âm hâş muĥâbili olduğı ma‘lûm bu şüretde tevcîh-i ba‘îde muĥtâc olacağı âşikârdır.

NIKRİS: Tûl-ı ‘ömre delîl diyü şöret-i kâzibesî şâyî‘ ‘illet-i meşhûreniñ ismi. ‘Arabî’de kesr-i nûn ve râ ve sükûn-ı kâf ile “niķrîs”den ğalať olup (386a) lisân-ı Türkî’de müsta‘mel olduğı şüretde niķrîs tabîb-i ĥâzîķ ma‘nâsınadır. Fârisî’de bi-ĥamdîhi ve keremihi sübhânehu ismine dađi mübtelâ olmadıķ. Ĥafî olmaya ki ĥafazanallâhu te‘âlâ ve iyyâküm ‘illet-i muĥarrereniñ sebebi rîĥ olmağla vâkı‘ olduğı maĥalliñ ismi ile tesmiye olunur. Ya‘ni muĥarrer olan niķris ricl-i insânıñ mafâşılında rîĥ vukû‘unda ıtlâķ olunur. Eger rîĥ pâyıñ ĳaba etinden zuhûr ve uyluķlarıñ iç ĳarafından bele vâşıl olan ğalîz ĳamarda vâkı‘ olur ise vecaü‘n-nisâ ve

⁷⁰⁸ “Zeyd dinara sahip değil midir?”

⁷⁰⁹ “Evet, Zeyd dinara sahip değildir.”

⁷¹⁰ “Zeyd dinara sahip değildir. Öyle değil midir?”

⁷¹¹ “Evet Zeyd dinara sahip değildir.”

⁷¹² “en-Nefer, insanların tamamına ve on kişiden az olan erkeklere de denir.”

eger mafâşıl-ı insânda vâkıf olur ise veca'ı mafâşıl ve muharrer olan maħalleriñ birinde kararlı olmayup ahadühümâdan âhere nakl ider ise rih-i tayyâr dirler.

NAKIL: Müte'ârif olan şem'-i 'aselden ve ekşer ferhengleriñ beyânı üzere resm-i ma'rûfdan mâ-'adâ kâğıddan ve mevsim-i bahârda envâ' şükûfeden i'mâl eyledikleri eşyânıñ ismi. Fârisî'de feth-i nûn ve sükûn-ı hâ-i mu'ceme ile "nahl"dan ğalaţ olup muhtere'âtdan olmağla ism-i 'Arabî'si ile 'ucâlemizi tezyîn idemedik.

NAKİB-İ EŞRÂF: Şürefâ-i kirâmıñ himâyetlerini 'uhdesine alan re'isleri zevât-ı 'izâm ma'nâsına bilâ-elif ve lâm müsta'meldir. 'Arabî'de (386b) 'alâ mâ-hüve'l-meşhûr elif ve lâm ile nakîbü'l-eşrâfdan ğalaţ olmasını ğazret-i 'allâme-i Zemaşşeri'niñ "Esâsü'l-Belâğâ"da ve hüve-nakîbü'l-kavm edâsı te'yîd ider. Lâkin Firûzâbâdi'niñ Kâmûs'da ⁷¹³ *إِرَادًا مِنَ النَّقِيبِ شَاهِدِ الْقَوْمِ وَضَمِينِهِمْ وَعَرِيفِهِمْ وَقَدْ نَقِبَ عَلَيْهِمْ نَقَابَةً بِالْكَسْرِ* 'alâ ile şılalanması münfehim olmağla bu re'ye göre "nakîb 'ale'l-eşrâf" demek şahîh olur. Lafz-ı nakîbiñ Firûzâbâdi mezâkı üzere tefsîri şâhid-i kavm ki pâdişâh-ı kavm ve zâmin-i kefil ve 'arîf kethuda ma'nâlarına ve şâhib-i Şihâh-ı Cevherî tefsîri üzere re'is-i kavm ve kefilleri ma'nâlarına delâlet ider. Ve eşrâf 'ulüvv-i şân şâhibi kimesneler demek olur. Taraf-ı ğazret-i nebeviyye 'aleyh-i efđalü's-selâm ve't-tahiyye cenâblarına intisâbı olanlarıñ 'ulüvv-i şânları bedîdâr olduğına mebnî itlâk olunmuşdur.

NUKÂT: Kinâyeten mes'ele-i dakîka ma'nâsına ifâde iden nükteniñ cem'î olarak zamm-ı nûn ile müsta'mel olup 'Arabî'de kesr-i nûn ile "nikât"dan ğalaţdır. Lâkin nükteniñ ma'nâ-yı mâ-vuzî'a-lehi veznen ve ma'nen nokta gibidir. Ya'ni bir yere bir nesne ile nokta vaz' idüp nişân itmek olup Fârisî'de daħi ma'nâ-yı aşlisinde (387a) *هي طائفة من الكلام منقحة مشتملة على* Ulemâ-yı a'lâm ğazerâtı nükteyi ⁷¹⁴ *إلى لطيفة مؤثرة في النفس نوعا من التأثير قبضا أو كان بسطا* ile ta'rîf buyurmuşlar. Binâen-'aleyh nükte arzda şâbit olduğı gibi kelâm-ı nükât-âmiz nefisde mü'eşşir olması vech-i şebeh olmuşdur.

NEKES: Dûn ve ğasîs ya'ni alçaq ve sifle olan kimesne ma'nâsına müsta'meldir. Fârisî'de edât-ı nefy ile kes' den mürekkeb "nâkes"den ğalaţ olup 'Arabî'de feth-i râ ve sükûn-ı zâl ile "rezl" dirler. Feth-i kâf-ı 'Arabîyye ve sükûn-ı sîn ile kes âdem ma'nâsına olmağla nâkes âdem degil ma'nâsına olacağı âşikârdır. Ammâ lisân-ı Türkî'de müte'ârif malını maşârif-i şer'iyeye şarf eylemez ma'nâsına baħîl delâlet eyledigi baħîl taşhîhimiz zeylinde beyân olmuşdur.

İstihrâd: Nekes ve baħîl ve çama'kâr ve zıdd u nakîzi cüvân-merd ve saħî olup tarafeynde Eş'ab ibn Cübeyr ve Tufeyl bin Delâl ve Pinti Ħamîd kışşaları ve Ħâtem-i Tâ'î ve Ka'b bin Mâmieh ve âl-i Berâmike menkabeleri ğuş-zed-i her-cevâd u ħıkliddir.

⁷¹³ "Nakib; kavmin gözeticisi onların sorumlusu ve en iyi bilenidir. Esreli haliyle 'ikâbe', onlara başkan olmuş kişidir."

⁷¹⁴ "Gönlü daraltan ya da rahatlatan hoş bir etkiyi haiz seçilmiş kelimadan bir parçadır."

Beyit:

Cihânda merd-i mümsik mâlik olsa genc-i Kârun'a
Fenâdan göz yumunca malın iller kendüsin yer yer

(387b) bu tâ'ifeniñ itnâb-ı ahvâlleri mûriş-i melâl olmağla li'ecli'l-intibâh Ebû 'Abdullâh Muhammede'l-meşhûr bi'l-imâmi'l-Vâkidî erḳadahullâhu te'âlâ fi ğurefi'l-cinânın kışsa-i pür hişsesi fevâ'id-i cemmeyi ḥâvî olmağla tafşîle ḥâme-i siyeh-câme-cünbân oldu. İbn-i Cevzî Bişr-i Ḥafî ḳaddesallâhu sırruhu menâkıbını ḥâvî cem' eyledigi şahâyifde "Mürevvecü'z-Zeheb" nâm kitâbdan bu şûretde naḳl ü taḥrîr ider ki ḥazret-i İmâm Vâkidî buyurmuşlar ki: "Faḳîr ve bir zât-ı ḥâşimî ve bir şahş-ı diger meşelâ eş-şeyḥ 'Abdullah üç refîḳ-i şefîḳ ve yâr-ı şadîḳ olup ittifâḳ u ittiḥâdımız ve ahadühümâ âḥere intimâ ve maḥabbet ü vidâdımız bir dereceye resîde idi ki ğüyyiâ üçümüz nefis-i vâḥid meşâbesinde idik bir sâl-i merḥamet-medârda ramazân-ı pür-feyezân ḥulûli ile bir derece muḏâyâḳa-i şedîd el virdi ki dest-der ceyb olduḳda taḥt-ı temellükümde bir nuḳre-i nâ-sere ḳalmamış şehri mübârek mâḥ-ı raḥmet ü iḥsân olmağla ḥabli'l-metîn-i şabr u tevekküle teşebbüş ve ḥizâne-i ğaybiyye-i Şamedânî'den bir 'atıyye-i behiyye zuhûr u şudûruna i'timâden zamânemiz aşḥâb-ı miknet ü yesârından bir aḥada daḫi ifâde-i merâma ḥıram eylememiş idim. Lâkin ع "Miḥnetzede râ 'ıyd bûd miḥnet-i diger" mışdâḳı hengâm-ı 'ıyd-ı (388a) sa'îd ḳarîb ve bedîd olmağla zevce-i şefîḳam kelâma âġâz idüp her ne ḥâl ise bizler şedâyid ü miḥnete şabr u taḥammül idelim. Ammâ evladlarımız için cigerim çâḳ çâḳ oluyor. Yarın 'ıyd-ı şerîf geldikde civârımızda olanlarıñ etḫâli sebz ü sürḥ zer-ender-zer elbise-i ğün-â-ġün ile müzeyyen olduḳda bizim cigerpâreler pâre pâre köhne ve pelâs ile anlara ne şûretde nigâḥ-ı ḥasret-âlûd birle nazâr itseler gerekdir. Bâri şıbyânıñ kisve-i sefid ve kebûdlarına kifâyet idecek meblağ tedârikine bezl-i sa'y olursa olmaz mı?" didikde dil-i sitem-vere bu daḫi dâğ-ı diger olup kemâl-i ḥüzn ü melâl ile taşra ḥurûcumda: "Mûşıl-ı varaḳa ile bir miḳdâr ḥarçlık irsâl buyurula." diyü şadîḳim ḥazret-i Ḥâşimî'ye bir tezkere itâre eyledim. Der-ân-sâ'at memḥûren bir kîse-i sürḥ derûnunda biñ direm-i meskûk irsâl buyurmuşlar. Aḥz ü ḳabz eyledigim anda şadîḳ-i âḥerim eş-şeyḥ 'Abdullah'dan bir varaḳa zuhûr idüp anlar daḫi faḳîrden maşârif-i 'ıyda kifâyet idecek meblağ taleb eylemişler. Ğayret-i uḥuvvet ü şadâkat mâni' olup ba'de't-te'emmül îşâren fekk-i mühûr itmedin gelen kîseyi âdemîne teslîm ve tefhîm-i selâm ile ircâ' vü îşâl eyledim. Lâkin ḥâtunuma cevâbdan (388b) 'aczime mebnî biraz müddet göremedim. Ba'de zamânin ḥareme duḥûlümde kemâl-i şerm ü ḥicâb ile mâ-cerâ-yı 'alâ-mâ-cerâ şâḫibetü'l-beyte naḳlimde tevbîḥ ü âzar me'mûl iken şart-ı maḥabbet ü uḥüvvete mürâ'ât eylemişsiniz diyü ḫavr-ı şütür-ġurbemizi taḥsîn ü sâbâşından be-ġâyet memnûn ve mesrûren sûḳa ḥurûcumda şadîḳ Ḥâşimî'ye teşâdüf olunduḳda kîse-i ma'ḥûd der-dest tebessüm buyurarak: "Behey birâder! Bu kîse cenâbıñıza irsâl olunmuş idi. Rast söyle ve şûret oldu ki kîse yine bize vâşıl oldu." buyurduḳlarında faḳîr daḫi: "Sergüzeşti 'alâ-vuḳû'ihî ḫikâyet eyledim." buyurdular ki cenâbıñızdan tezkere vürûdunda nezdimizde maşârif-i 'ıyd için

mudehhar bundan mâ'adâ nesne mevcûd degil idi. "El-cûd mine'l-mevcûd" mışdâkı cümlesini cenâbıñıza irsâl ile tehî-dest kaldık. Maşârif-i rûz-merre için bir miqdâr akçe talebi ile şadık-i âherimiz eş-şeyh 'Abdullah'a âdem irsâlimden biraz müddet sonra işbu kîse zuhûr eyledi buyurup eş-şeyh 'Abdullah dahi ba'de'd-da've üçümüz cem' olduğda evvelâ yüz dirhem-i meskûk zevcem için ihrâc buyurup bâkîden üçer yüz dirhem maşârifimize kâdr-i kifâye kifâyet ider, diyerek taksîm ve tesviye buyurdular diyü İmâm Vâkidî (389a) hikâyet buyurmuşlardır.

Bu haber-i mûcibül-'iber halîfe-i zamâneleri hazret-i Me'mûn'ın gûş-ı pür-intibâhına resîde olduğda kable hulûl-i 'ıydî'l-ekrem halîfe-i mükerrem İmâm Vâkidî'yi huzûrlarına da'vet ve beynlerinde güzârende mâ-cerâdan ba'de'l-istifsâr ve't-tahkîk zevce-i İmâm Vâkidî'ye biñ 'aded ve eşhâş-ı şelâse-i muharrere cenâblarına ikişer biñ 'aded sikke-i hasene-i dinâriyye in'âm u ihsân buyurmuşlar. Eş-şey ü bi's-şey-i yezkur bu dahi kütüb-i mu'teberâtda resîde-i lihâza-i fakîr olmuşdur ki müşârün-ileyh rahmetullâhi 'aleyh İmâm-ı Vâkidî mu'dâyaka-i mâliyye ve ibtilâ-yı düyûn-ı vefire sebebi ile hazret-i halîfe Me'mûn-ı naşfet-nümûn rikâbına taqdîm-i 'arz u hâlde bâlâ-yı 'arîzaya bu şûretde cevâb tahtîr buyurmuşlar.

Cenâbıñızda hışâl-i hamîde ve ahlâk-ı pesendîdeden sehâ ve hayâ mâderzâd ve hudâ-dâd olmağla sehâñız dest-i temellük ve iktidârıñızda olanı i'tâ vü işâr iktizâ idüp hayâñız dahi tamâm-ı deyni ifâdeye mâni' olacağı bî-reybdır. Binâen 'alâ-hâzâ ifâde eylediğñiz miqdâr-ı deyniñ iki katını irsâl eyledik. Eger meblağ-ı merkûm mertebe-i deyniñizi ifâ eylemez ise nefsiñizi levm idiñ. Ve eger murâd üzere ise meftûr olduğñız tavırda baş-ı yed idiñiz. Zîrâ cenâb-ı Haq ve vâhib-i mutlak hazretleriñ hizâne-i gaybiyye-i (389b) mümteni'atü'l-fenâsı meftûha olup şıla-i berr ü nevâli erbâb-ı cûd u kerem ve aşhâb-ı hayr ü himem cânibine sâ'irlerden ezyed vâşıl olduğ emri muqarrerdir. Hâtîr-nişânımdır ki cenâbıñız vâlid-i mâcid-i cennet-mekân Hârünü'r-Reşîd 'aleyhi'r-rahmetü ve'r-rahmân zamân-ı 'adâlet 'unvânında kâdı iken bir def'a bu hadîş-i şerîf-i meserret-feşânı serd ü beyân eylemiş. Eylediñiz ki cenâb-ı resûl-i ekrem sallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem hazretleri aşhâb-ı kirâmdan Zübeyr radıyallâhu 'anha sa'âdet ile buyurmuşlar ki: "Ey Zübeyr! Ma'lûmuñ olsun ki mefâtîh-i rızq izâ-i 'arşda olup Allâh u 'azîmü's-şân celle ismuhû 'ibâdına rızklarını infâk ve şarflarına göre inzâl ider. Ya'ni bir kimesne nafaqasını taqlîl idüp buhl u imsâk üzere harc ü şarf ider ise cenâb-ı Haq'da âniñ rızqını taqlîl ider ve bir kimesne de isrâfdan 'ârî vech-i ma'kûl üzere nafaqasını teksîr ider ise bilâ-şübhe hazret-i vâhib-i mutlak 'azze ismuhû da âniñ rızqını teksîr ider ve's-selâm." diyü hatm-i kelâm buyurmuşlar.

Fâ'ide: Müşârün-ileyh şabballâhu sicâle gufrânehu 'aleyh İmâm Vâkidî şeyh-i meşâyihü'l-kirâm eş-şeyh Bişr-i hâfi 'aleyhi'r-rahmetullâhi'l-melikül-'allâmdan rivâyet buyururlar ki hafazanallâhu te'âlâ ve iyyâküm maḥmûm olan kimesne için (390a) üç 'aded zeytûn varakı aḥz olunup yevmü's-sebtde tahâret-i kâmile ile biriniñ üstüne harr-ı cehennem ve şânîsine 'atş-ı cehennem ve şâlişine maḥar-ı cehennem

tahrîr olunup ba'dehû cümlesini bir yere rabṭ ve maḥmûmuñ şol bâzûsuna bend olunsa bi'iznillâhi te'âlâ ḥummâdan ḥalâş olur imiş.

NALBEND: Ekşerî ḥayvanâtıñ ayaklarına na'l bağlayıcı şaḥş-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb na'l-bendden ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i bâ ve sükûn-ı yâ ile “bayṭar” dirler. Na'l-bendiñ cüz'i- evveli ânifen zıkr olunacak na'lden müste'âr olup cüz'-i şânîsi bağlamak ma'nâsına besten maşdarından şîġa-i emr ve vaşf-ı terkîbi bend olmaġla na'l bağlayıcı dimegi ifâde ider.

NALIN: Ḥaşebden i'mâl ile ayaġa lübs ile isti'mâl olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Alâ mâ-hüve'l-meşhûr 'Arabî'de na'liñ teşniyesi na'leynden ğalaṭ olup Fârisî'de feth-i tâ ve lâm ve sükûn-ı ḥâ-i mu'ceme ile “taḥle” dirler. Ḥafî olmaya ki feth-i nûn ve sükûn-ı 'ayn ile na'l 'arbânıñ cild-i cemel ve ġanem vesâ'ir ḥayvândan pâpûş gibi lâkin şirak ya'ni bildigimiz na'liñ taşmasına şebîh şey' ile rabṭ ve isti'mâl eyledikleri nesneniñ ism-i mevzû'dur. Ammâ devâbba tesmîr olunan âhen pâre na'la itlâkı şaḥîḥ olur. Zirâ ⁷¹⁵ **(390b)** *انعلت الدابة* kelâmı 'Arab'dan mesmû' oldıġı kütüb-i mu'teberâtda muḥarrerdur. Bu daḡi setîr olmaya ki kemâl-i şalâbete cild-i ḡademeynden kinâyeten ⁷¹⁶ *اطري فانك ناعلة كان عليك نعلين* meşeli beyne'l-'Arab cârî oldıġına nazaran na'leyn ta'bîri iki na'li biribiri üzerine lübs itlâkına mebnî bir çift na'le na'leyn dimek daḡi ğalaṭdan sâlim olmayacağı âşikâr olur.

NAMİZ: Ṭamar ḥareket itmek ma'nâsına ba'de'n-nûn mîm ile müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i nûn ve sükûn-ı bâ-i muvaḥḡade ile “nabz”dan ğalaṭ olup Fârisî'si iki cüz'den mürekkeb cünbîden-rîk olur. Ma'nâ-yı terkibîsi âşikârdır.

İstiṭrâd: Nabz luġatde muṭlaġa 'urûkuñ ḥareketine ve iştîlâh-ı eṭibbâda ev'ıye-i rûḡ-ı ḥayvânî ḡalbden müteşâ'ib ve nâbız şeryân ṭamarlarınıñ iḡrâc-ı faḡalât ve tebrîd-i nesîm ile inbisât ü inḡıbâzından mü'ellefe ḥareket-i vaz'ıyyesine itlâḡ olunur. Ve her bir nabza ya'ni rîk-i merḡûmlarıñ ḥareketi bir kımıldamaġdır ki iki ḥareket ve iki sükûndan 'ibâretedir. Ve her bir nabz inbisât ya'ni merkezinden meyl ve inḡıbâz ya'ni muḡîṭden merkezine meylde mürekkeb olmaġla aḡadühümâ âḡere muġâyir iki ḥareket-i mütezâddîn beynlerinde bir sükûndan lâ-büdd olur. Ḥafî olmaya ki şeryân ta'bîr olunan **(391a)** müteḡarrik ṭamarlar bilege maḡşûş olmayup vüçûd-ı insânıñ cemî' maḡalini muḡîṭdir. Ekşer eṭibbânıñ bilekden teşḡîşleri maḡâl-i sâ'ireden ezyed ser-i destde cilde ḡarîb ve zâḡir oldıġına mebnîdir. Ḥattâ cennet-mekân ve firdevs-âşiyân sultân Muşṭafa Ḥân zamân-ı irem-nişânlarında ṭıbb u nücûmda kemâl-i ḡazâḡat ü mahâret iddi'â iden ḡod-pesend ve yegâne-ṭavr Mışrî Efendi'niñ dirseġiñ iç ṭarafından teşḡîş-i nabz eylediġi müşâhedimiz olmuş idi.

Bu daḡi setîr olmaya ki ecnâs-ı ḡâl-i nabz ondur. Cins-i evvel ṭülen ve 'arzen ve 'umḡan miḡdâr-ı inbisâtıdan me'ḡûz olup besâ'iti ṭoḡuz kısımdır. Evveli, nabz-ı

⁷¹⁵ “Ḥayvanın nalladım, nalını çaktım.”

⁷¹⁶ “Ḥayvanları vadinin kenarına götür, ayakkabım var, hatta sanki senin iki ayakkabım var. (ayak taban derisinin sert olduġu kinaye edilmiş).”

tavîl olmağla eczâsı tûlda ya'ni uzunlukda hiss olunup sebebi keşret-i harâretidir. Şânîsi, nabz-ı kaşîr olmağla evveliñ 'aks ü naķîzidir. Ya'ni eczâsı evvelden uzunlukda nâķış hiss olunup bunuñ daği sebebi ya za'f-ı kuvvet veya kılllet-i harâret veya eţrâf-ı tamarda kâ'in yağ ve etdir. Şâlişi, nabz-ı mu'tedildir ki mezkûreyn-i tavîl ve kaşîr beynlerinde mutavassıţ olmağla hâleti erbâbınıñ ma'lûmı olup harâret ve bürûdetiñ i'tidâline delâlet ider. Râbi'i, nabz-ı 'arîzdir ki enâmîl-i eşâbi'iñ cümle-i 'arzını tutar. (391b)

Pûşîde degildir ki nabz dört parmağın uçları ile kabş olunur. Zamânemiz hekimleri gibi zarîfâne bir parmak ucu ile kabşda bu diķkatler olmayacağı muhtâc-ı tafşîl degildir. Nabz-ı 'arîziñ sebebi ya tamarların boş olması ile tabî'at-ı âliyenin esfele meylinden veya âlâtın şiddet-i mülâyimetinden ruţûbet munşab olmadan olup be-heme-hâl vücûdda ruţûbetiñ ziyâde olmasına delâlet ider. Hâmîsi, nabz-ı dayyık olmağla 'arîziñ muķâbili olup kılllet-i ruţûbete delâlet ider. Sâdisi, nabz-ı mu'tedildir. Beyne'l-'arîz ve'd-dayyık olmağla ruţûbet ve yübûsetde i'tidâl-i hâl-i bedene delâlet ider. Sâbi'i, nabz-ı şâhiķ ya'ni yüksek olmağla eczâsı yukaruda hiss olunup ziyâde-i harârete delâlet ider. Şâmini, nabz-ı münhafîz ya'ni alçaķ olmağla şâhiķiñ zıdd u muķâbili olup kılllet-i harârete delâlet ider. Tâsi'i, nabz-ı mu'tedildir ki şâhiķ ve münhafîz beynlerinde olmağla mezkûreyniñ sebab ü delâletleriniñ i'tidâline dâlldir.

Cins-i şânî eşâbi'e kaçmaķ hareketi keyfiyetinden me'hûz olup bu dađi üç kısımdır. Evveli, nabz-ı kavî olup parmak uçlarına bir şûretde urur ki deriden şoñra kemik derûnuna varır sebebi ekl ü şûrb ve sūrûr u karđ mu'tedil ile (392a) kût-ı hayvâniyenin kemâl-i kûtundan olmağla medlûli dađi ziyâde kût-ı muħarreridir. Şânîsi, nabz-ı za'îfdir ki evveliñ muħâlîfi olmağla kût-ı hayvâniyenin za'fina delâlet ider. Şâlişi, mu'tedil olmağla beynehümâya tavassuţ ile kût-ı hayvâniyenin mutavassıţ olmasına delâlet ider.

Cins-i şâliş zamân-ı hareket-i nabzdan me'hûz olmağla bu daği üç kısımdır. Evveli nabz-ı serî' ki az müddetde hareketi tamâm idüp ħalbiñ hevâ-i bârîde şiddet-i ihtiyâcına delâlet ider. Şânîsi nabz-ı baţî' ki evveliñ zıdd u naķîzi olup ya'ni hareketini müddet-i tavîlede itmâm idüp ħalbiñ hevâya kılllet-i ihtiyâcına ve za'f-ı kuvvete delâlet ider. Şâlişi nabz-ı mu'tedildir ki ikisi beynlerinde olup hareket-i mu'tedile ile hareketini müddet-i mütesâviyede itmâm idüp ihtiyâc-ı hevâ-i bâridiñ daği mutavassıţül-hâl olmasına delâlet ider. Cins-i râbi' kıvâm-ı âlet-i nabzdan me'hûz olmağla bu daği üç kısımdır. Evveli nabz-ı şulbdur ki parmak uçları ile şıķıldıkda münğamız olmaya. Ya'ni şıķılmaya sebebi 'urûķda mevcûd ruţûbeti bir mücemmid keşif itmeden şalâbet gelüp beden-i insanın yübûsetine delâlet ider. Şânîsi, nabz-ı leyyindir ki evveliñ muħâlîfi olup ruţûbete delâleti âşikâr. Lâkin ağdiye ve eşribe mişillü muratţab (392b) tabî'iden ħuşûli gibi istiskâ-i laħmîden daği ħâşıl olur. Şâlişi, nabz-ı mu'tedildir ki şulb u leyyin beynlerinde olmağla bedeniñ yübûset u ruţûbetde hâl-i i'tidâline delâlet ider.

Cins-i hâmis zamân-ı sükûn-ı nabzdan me'hûz olmağla bu daği üç kısımdır. Evveli, nabz-ı mütevâtirdir ki iki darbîñ mâbeynlerinde mahsûs zamân be-gâyet kışa olmağla za'f ve kuvvet-i hayvâniyeye delâlet ider. Şânîsi, nabz-ı mütefâvitdir ki iki qar'îñ mâ-beynlerinde mahsûs zamân-ı sükûn hayli uzun olup şiddet-i kuvvet-i hayvâniyeye delâlet ider. Şâlişi, mu'tedil olmağla muhtâc-ı tafşîl olmaz.

Cins-i sâdis nabzîñ miqdâr-ı tecvîfinden me'hûz olmağla bu daği üç kısımdır. 'Alâ-kavli'l-hükemâ şerâyeyn ta'bîr olunan tamarlar kan ile rûhı muhtevî olmağla kısım-ı evvele nabz-ı mümteli dirler ki miqdâr-ı tabî'iden ziyâde ruṭûbet hiss oluna. Bu şûret rûhuñ keşret ü vefretine delâlet ider. Şânîsi, nabz-ı hâlî ya'ni evveliñ zıddı olmağla tecfif-i nabzdan hiss olunup kıllet-i mâ-sebağa ve şâlişi nabz-ı mu'tedil olmağla vasat-ı hâle delâletleri âşikârdır.

Cins-i sâbi' nabzîñ keyfiyet-i cirminden me'hûz olup bu daği üç kısımdır. Evveli nabz-ı hârdır ki dem ve rûhuñ tecvîfi ile ziyâdegî-i harârete delâlet idüp (393a) şânîsi nabz-ı bârid bürûdete ve şâlişi nabz-ı mu'tedil i'tidâle delâlet idecekleri muhtâc-ı tafşîl degildir.

Cins-i şâmin nabzîñ vezn-i hareketinden me'hûz olup iki kısımdır. Evveli, nabz-ı ceyyidü'l-vezndir ki şâhib-i nabzîñ vâki' oldığı sinn ü sâle kıyâs ile zamân-ı hareket ve sükûmı müsâvî ola. Bu şûretde inbisât ü inkıbâz cihetinden bedenîñ ve nabzîñ i'tidâline delâlet ider. Şânîsi nabz-ı rediyyü'l-vezndir ki evveliñ 'aksi olup bu daği üç şûrettedir. Evveli, nabz-ı mücâvizü'l-vezndir. Ya'ni nabz sâhibiniñ gelecek sinni nabzı ola meşelâ şabâvetde şebâb nabzı vezninde olmağ gibi ve 'alâ-zâlik şânîsi nabz-ı miyân-vezndir. Meşelâ şıbyânîñ nabzı ihtiyâr âdemler nabzı vezninde olmağ gibi. Şâlişi, nabz-ı hâricü'l-vezndir ki vezn-i hareketi insan nabzına beñzemeyüp hemân ditrer. Cins-i tâsi' nabzîñ kendüde mevcûd istivâ ve ihtilâfından me'hûz olup bu daği kısmeyn olmağla evveli nabz-ı müstevîdir ki nabz kendü eczâsında müsâvî olur. Bu şûret nabzîñ bir parmak altında bir kerre veya birkaç parmaklar tahtında bir kaç kerre urması hareketinden mahsûsa olup hüsni hâl-i bedene delâlet ider. Şânîsi nabz-ı muhtelif-i evveliñ 'aksi olup ta'rîfden müstâgnîdir. (393b)

Cins-i 'aşir nabzîñ intizâm ve ğayr-ı intizâmından me'hûz olup bu daği kısmeyn olmağla evveli nabz-ı muhtelif-i muntazam ve şânîsi nabz-ı muhtelif-i ğayr-ı muntazam diyü kayd ü ta'rîf olunmuşdur. Lâkin 'inde't-tahkîk cins-i tâsi' tahtında dâhil olmağla ta'rîf ü tafşîli tayy olundu. Bu daği nihân olmaya ki kütüb-i tıbbiyede icnâs-ı nabzı ber-vech-i muharrer tafşîl ve beyânlarına irdâfen mürekkebât-ı nabzı daği bu şûretde terkîm ü 'ayân iderler. Evveli, nabz-ı 'azîm ki nabz-ı tavîl ve nabz-ı 'arîz ve nabz-ı şâhiğden müctemi' lâkin her birinden zâ'id olup esbâb ve medlûlleri mezkûrâtıñ hâvî oldığı nesnelere ile olur. Şânîsi, nabz-ı şâgîr ki mezkûruñ zıdd u nakîzi ya'ni nabz-ı kaşîr ve nabz-ı dayyık ve nabz-ı münhafızdan müctemi' lâkin nâkış olup bunuñ daği esbâb ve medlûlâtı bâlâdan münfehim olur. Şâlişi, nabz-ı mu'tedil ki muharrer umûr-ı şelâse beynlerinde mütevassıt olur. Râbi'i, nabz-ı ğalîz ki nabz-ı 'arîz ve nabz-ı şâhiğden mürekkeb lâkin anlardan zâ'id olur. Hâmisi, nabz-ı

raķık ki ğalîziñ muķâbili olup mezkûreynden nâķış olur. Sâdisi, nabz-ı mu'tedil ki nabz-ı ğalîz ve nabz-ı raķık mâ-beynlerinde mutavassıt olur. Ânifen îma olunduğı envâ'-ı sitte-i muħarrere-i mürekkebe bâlâda tafşıl olunan besâ'itleri dâll olduğı (394a) nesnelere delâlet idecekleri muħtâc-ı ıtñâb degildir. Sâbi'i, nabz-ı ğazâli ki henüz refîara kıyâm eylemiş âhû-beçe gibi evvelen parmağa bir kerre urur şâniyen öyle sür'at ile ķar' ider ki sükûn ve rücû'ı hiss olunmaya. İstirâhata şiddet-i ihtiyâca delâlet ider. Şâmini, nabz-ı mevcî ki birbirini vely iden emvâc-ı baħr gibi 'azm ve şığar eczâ-i 'urûķda imtilâ ile şehûķan ve 'urûzan ihtilâf hiss oluna ruķûbete ve istiskâ-yı laħmiyye ve zâtü'r-ri'eye ve fâlic ü sekteye delâlet ider. Tâsi'i, nabz-ı devri ki nabz-ı mûcîden za'ifce keşîrû'l-ercül ķurtcağız gibi ğareket ide bir miķdâr sukûť-ı kuvvete delâlet ider. 'Âşiri, nabz-ı nemli ki vücûd-ı insânda ķarincalanmak ta'bir olunan ğâletde kemâl-i şığar ve tevâtür ile ğareket id. Ziyâde sukûť-ı ķûta ve ķurbiyyet-i mevte delâlet ider. Ğâdi-i 'aşer nabz-ı minşâri ki destere tişleri gibi aşuğı ve yukarı lâkin şulb-i ğareket ide ve rem-i ğâr-i 'azîme ve zâtü'l-cenbe delâlet ider. Şânî 'aşeri, nabz-ı zenebû'l-fâr ki dem-i mûş gibi aħad-ı ğarafeyni ince ve âğeri ķalın ğareket ide. Ya'ni dört parmak ile nabz ķabş olunduğda ihtilâf-ı eczâsından ya uşbu'-ı evveli ziyâde ve şânîsi andan noķşan ve şâlişi dağı noķşan ve râbi'i cümleden noķşan (394b) ķar' eyleye veya mezkûruñ 'aksi ya'ni ol noķşandan bed' ile tezâyüd üzere ķar' eyleye bu nabz kuvvet-i bedeniñ gitdikçe za'if olmasına delâlet ider. Şâliş 'aşeri, nabz-ı zü'l-fetret ki ğareket mütevaķķi' ya'ni muntazır iken sâkin olan bir nesneden yorulup 'âciz olmağla kuvvetiñ za'f u istirhâsına delâlet ider. Râbi' 'aşeri, nabz-ı vâķi' fi'l-vasať ki mezkûruñ zıddı ya'ni sükûmı gözedilür iken müteħarrik olan ğarâret-i şedîdeye delâlet ider. Ğâmis-'aşeri, nabz-ı müsellâ ki zenebû'l-fâr gibi uşbu'-i evvelden bed' ve ziyâde ile ikinci parmağa varır ve andan uşbu'-i râbi'a noķşan ile varır ya'ni ortası ķalın iki başı ince olur. Sâdis-'aşeri, nabz-ı mâ'il ki mezkûruñ 'aksi ya'ni ğarafeyni ķalın ve ortası ince olur. Bunlar zenebû'l-fâra müşâbih olmaları ile cem' ağvâlde ânîñ gibidirler. Sâbi-'aşeri, mürte'iş ki ra'şe gibi ğarekât-ı ğayr-ı tabi'yye hiss olunup dâ'imâ ditrer. Şâmin 'aşeri, nabz-ı mültevi ki ğayť-ı mültevi ya'ni bükülmüş ip gibi kıvrılır. Nabz-ı müntic dağı bu kısmındadır. Envâ'-ı ağireleriñ cümlesi su'-i ğâl-i bedene delâlet ider. Feylesof Şerefüddîn Ğağminî'niñ "Ğânûnce" nâm risâlesinde taħrîr ü beyânı üzere 'ale'l-itķân envâ' nabz-ı insânîniñ kâffe-i ağvâli bu maħalde (395a) ğitâm-pezîr oldu.

Lâkin "Mûciz" nâm mü'ellefde mezkûrâtdan fazla iki şûret ķar'-ı nabz dağı beyân olunmuşdur. Evveli, zeneb-i münķaziyye ki zenebû'l-fâr aķsâmından olup ğareketiñ biri âğere muvâfiķ olmayup ya'ni ğadd-i vâğidde ğurmayup gitdikçe incelererek ğareketiñi hissde 'acz derecelerine vara. Zenebû'l-fârîñ ğatârı der-kâr iken muħarrer andan eşkel olacağı âşikârdır. Şânîsi nabz-ı mıtraķı ki ğarbına uşbu'-ı vâğid kifâyet eylemeyüp 'arâz-ı nabz iki parmak ile tamâm olur. Bu şûret bâlâda muħarrer nabz-ı 'arîz envâ'ından olmak ğayr-ı ba'iddir.

NENNİ: Zenân etfâl gehvâresin tahrîkde ince âgâze ile eyledikleri nağamâtîñ ismi. Fârisî'de medd-i evvel ve zamm ve medd-i nûn-ı şânî ile “nânû”dan gâlağ olup ‘Arabî'de feth-i tâ ve sükûn-ı hâ ve kesr ve medd-i mîm ile “tehmîm” dirler.

NEVÂZİL: Muğaddem-i demâğdan nâzil olup zükâm ta‘bir olunan ‘illet-i meşhûreniñ ismi. ‘Arabî'de fethateyn ile “nezelât”dan gâlağ olup Fârisî'de zamm-ı hâ-i mu‘ceme ve medd-i şîn ile “huşâm” dirler. Hafî olmaya ki feth-i nûn ve lâm ve sükûn-ı zâ ile “nezle” ki enfden nüzûli ile zükâm dirler. Cem‘i ber-vech-i muharrer nezelât gelür. Hafazanallâhu te‘âlâ ve iyyâküm meşhûr olan nevâzil nâs üzerine nâzil (395b) şedâyid-i dehr-i buğalemûndan bir şedîde ma‘nâsına nâzileniñ cem‘idir.

Fâ‘ide: Su‘-i mi‘deden mağdem-i demâğa şu‘ûd iden buğardan hâşıl ruṭûbet ki nezle ta‘bir olunur. Eger taraf-ı enfden nâzil olur ise zükâm dirler. Ve eger çeşm ve üzne nâzil olur ise veca‘-ı ‘ayn ve gûş olacağı görüp işitmege muhtâc degildir. Ve eger hulkuma nâzil olur ise hunâğ ve eger şadr ve ri‘eye nâzil olur ise su‘âl dirler.

NÖVBET: Bir âdem ğayrıñ mağâmına kâ‘im olmak ya‘ni aḥadühümâ âheriñ mağaline gelmek ma‘nâsına zamm-ı nûn ve ihfâ-yı vâv ile müsta‘meldir. ‘Arabî'de feth-i nûn ve sükûn-ı vâv ile “nevbet”den gâlağ olup Fârisî'de lafz-ı merķûm i‘râb-ı muharrer ile üç ma‘nâya delâlet ider. Evveli, nekkâre ki zamân-ı İskender'de beher rûz üç def‘a ve ‘ahd-i sulṭân Sencer'de yevmiyye beş def‘a çalınur imiş. Bu nekkâreden murâd ṭabl ve kösdür. Şânîsi, büyük çadır şâlişi pâs ya‘ni beklemektir.

NEV-BAHÂR: İlkyaz diyü meşhûr faşl-ı ma‘rûfuñ ismi. Yeñi çiçek vaḳti ma‘nâsına müsta‘meldir. Egerçi lisân-ı Fârisî'de feth-i bâ ile “bahâr” envâ‘ şükûfe vü ezhâra delâleti âşikârdır. Lâkin muğâbili güz faşlına köhne bahâr ıtlâğından nev-bahârda bahâr yaprağ ma‘nâsına oldığı bedîdârdır. ‘Arabî'de vaḳt-i merķûma (396a) feth-i râ ve kesr ve medd-i bâ ile rebî‘ ve muğâbiline i‘râb-ı muharrer ile “ḥarîf” dirler. Pûşide degildir ki bahâr yaprağın ism-i mevzû‘ı olup çiçege ve faşl-ı merķûma yalnız bahâr ıtlâğında mücâz olur. Yaprak ma‘nâsına berg isti‘mâli mücâz oldığı gibi. Zîrâ berg levâzımât ü mühimmâta ıtlâğ olunur ki lisân-ı Türkî'de yarağ ta‘bir iderler. Hatta beyne'l-A‘câm mâ-lezîme-i seferiyyeye berg-râh dirler.

NEV-RÛZ: Beher sene iki güne ta‘bir olunur ki evveli teḳâvim-i seneviyyede nevrûz-ı sulṭânî diyü muharrer oldığı üzere ferverdînmâh-ı celâlîniñ ibtidâsı ve fi zamânına şühûr-ı rûmiyyeden şehri martıñ ṭoḳuzuncı günüdür ki beyne'l-a‘câm nevrûz-ı kûçek ve nevrûz-ı ‘amme ta‘bir iderler. Şânîsi, teḳâvim tahrîri üzere yine mâh-ı ferverdîniñ on ṭoḳuzuncı günü ki nevrûz-ı Hârezm Şâh ta‘bir olunur. Qadîmde mâh-ı merķûmuñ altıncı gününe i‘tibâr olunur imiş. Ol güne beyne'l-A‘câm nevrûz-ı büzürg ve nevrûz-ı hâşşa dirler imiş. Ve yevm-i cedîd ma‘nâsına mevzû‘ lafz-ı nevrûzı ta‘rîb idüp ‘Arabî'de zamm-ı nûn ve sükûn-ı yâ ile “niyrûz” dimişlerdir. Nevrûz-ı sulṭânî ta‘bir olunan nevrûz-ı ‘amme neyyir-i a‘zam şems burc-ı ḥameliñ noḳtasına ki (396b) sıfır derecesiniñ evvel daḳıkasınıñ evvel şâniyesiniñ ya‘ni kemâl-i vaḳt ile tâb-ı evvel-i ‘aşeresine taḥvîle dirler.

Yevm-i merkûma nevrûz tesmiyesinde iki vech mervîdir. Evveli, cenâb-ı hâzret-i hâlîk-ı bî-çûn delle bürhânehû mâ-kâne ve mâ-yekûn 'âlemi ve ebînâ ve seyyidinâ âdemi ol günde halk ü îcâd buyurmuşlar. Ve seyyârât-ı seb' yevm-i merkûmda cümlesi kendü beytlerinde bulunup ol günde devrân ü harekete me'mûr olmuşlar. Hâvend-i Mîr'in "Hülâşatü'l-Ahbâr"ı mütercimi "Ravzatü's-Safâ" mü'ellifi Muḥammed Kemâlî kavline nazaran şekl-i felek-i evvel anda bu şûretde imiş.

Vech-i tesmiye-i nevrûz evvel ḥarfü'l-cîmde tafşîl ü beyân olunan Cemşîd Şâh geşt ü güzâr iderek belde-i Âzerbaycân'a geldikde ol mevzî'i istiḥsân itmek ile cânib-i şarka müteveccih bir mürtefi' vü 'âlî maḥale muraşşa' vü müzeyyen taht vaz'ına (397a) emr ider. Ve kendü daḥi elbise-i şâhâne ve mücevher ve müşâşa tâc ile tahta cülûs ve ṭulû'-ı şemsde taht u tâc ve sâ'iriñ ziyâ vü şu'â'ı eṭrâfı ğarḳa-i nûr itmek ile her gören teyemmün ü istis'âd idüp, îñ rûz-ı nevest⁷¹⁷, dimeleri ile keşret-i isti'mâlden nevrûz olmuşdur.

Nevrûz-ı şânî ki nevrûz-ı ḥâşşadır. Bunuñ daḥi vech-i tesmiyesi yine şâh-ı merkûm bu günde serîr-i salṭanata câlis olup bi'l-cümle erkân-ı devleti ve 'umûmen bendegân-ı salṭanatı cem' idüp kavâ'id-i ḥasene ve kavânîn-i müstaḥseneye kemâl-i ri'âyetlerini sipârîşe irdâfen cümleye ḥiṭâb idüp dünyevî ve uhrevî naşâyîḥden soñra

⁷¹⁷ Bu yeni gündür.

işbu günü zabt ve beher sene 'ıyd eylemeñiz maṭlûbumdur, didikte cümlesi telakki bi'l-ḳabûl idüp yevm-i merḳûma nevrûz-ı büzürg ve ḥâşşa tesmiye eylemişlerdir.

İstitrâd: Nevrûz şemsiñ nokṭa-i ḥamele taḥvîlinden 'ibâret olup eyyâm ve evḳâtine sene-i şemsiyye ıtlâḳı ve sene-i rûmiyye ile tefâvüti lüzûmundan beher dört senede bir gün kebîse i'tibârı bundan aḳdem bi'l-münâsebe ⁷¹⁸ كَلِمَ النَّاسِ عَلَى قَدَرِ عَقُولِهِمْ müfâdı 'ale'l-'amyâ beyân olunmuş idi. Lâkin nevrûz martıñ toḳuzuncı günü olmasının künh ü ḥaḳîḳatine 'avâm-ı nâs ve küll-i ḥavâşdan 'add olunup (397b) 'ilm-i nücûmda mahâret iddi'â iden zevâtıñ daḥi 'adem-i 'ilmlerine mebnî kemâl-i diḳḳat ve taḥḳîḳ üzere beyâna mübâderet olundu. Kütüb-i şer'ıyye ve sâ'ir mücellledât-ı ḥisâbiyyede sene-i şemsiyye burûc-ı işnâ-'aşeriyye ya'ni

Ḳıṭ'a:

Ḥamel ü sevr ile cevzâda olur faşl-ı bahâr
Sereṭân ü esed ü sünbüledir yaza medâr
Oldı güz mevsimi mîzân ile hem 'aḳreb ü ḳavs
Cedy ü delv ile ve hem ḥûtda şitâ itdi ḳarâr

mışdâḳınca olup eyyâmı üç yüz altmış beş gün ve rub' gündür. Yevm gicesine daḥi şâmil olmaḡla rub'-ı merḳûmdan murâd altı sâ'at olacaḡı muḥtâc-ı tafşîl degildir. Ammâ sene-i 'Arabıyye ya'ni ḳameriyyeniñ şühûrı on iki ve eyyâmı üçyüz elli dört gün ve şülüş gün ve şelâş-'aşer gün olduḡı muşarraḥdır. Ve zabt-ı ibtidâsı ve fi'l-cümle tafşîli târiḡ taḥrîrimiz zeylinde mürûr eyledi. 'İnde ehli's-şer' rü'yey-i ehilleye mevḳûf olmaḡla eyyâm-ı şühûrı ba'zen otuz ve ba'zen yirmi toḳuz olduḡı ma'rûfdur. Lâkin mütevâliyeten dört mâhdan ziyâde otuz ve yine mütevâliyeten üç mâhdan ziyâde yirmi toḳuz olmadıḡı ehl-i ḥesâb 'indlerinde müşbet ve müberhen ammâ hilâli setr ider. (398a) Ve seḥâb vâḳi' olur ise ⁷¹⁹ و ان غم عليكم كملوا الثلاثين ḳavl-i şerîfi ile 'amel olunacaḡı ma'lûmdur.

Ve nezd-i ḥisâbiyyûnda seyr-i ḳamer derece-be-derece mazbûṭ olmaḡla fuḳahâ-yı kirâmıñ muḥtârları mârrü'l-beyân eyyâm ve cüz'-i eyyâma muṭâbıḳ ve muvâfıḳ olur. Ammâ ehl-i ḥisâbıñ sene-i şemsiyye-i ḥaḳîḳiye diyü zîc-i Ulugbeg ibn-i Gûrgân'dan istiḥrâc ile isti'mâl eyledikleri sene-i şemsiyye

موت مط دله به الندور

zîrâ zîc-i merḳûmda sene-i

۳۶۰ م د ل ر ك

şemsiyye diyü muḥarrerdir.

Evvelen râbi'a-i eyyâm olan otuz iki yirmi dörde ḍarb olunduḡda yedi yüz altmış sekiz ḥâşıl olup ba'dehû altmışa taḳsîm olunduḡda on iki şaḥîḥ-i şâlişe ve ḳırḳ

⁷¹⁸ "İnsanlara akılları miktarınca (anlayacaḡı şekilde) konuşun." Hadîs-i Şerif

⁷¹⁹ "Eḡer kapalı olursa (hilalı göremezseniz) orucu otuza tamamlayın."

sekiz kesr-i râbî'a bâkî kalur. Râbî'a cüz'ün lâ-yetecezzâ olduğına mebnî beher senede on iki râbî'a farzı ile altmışa resîde ve şâlişeye merfû' olmağla on üç şâlişe tekmi'l olur. Kezâlik şâlişe-i eyyâm yedi 'aded daği yirmi dörde darbdan hâşıl yüz altmış sekiz üzerine râbî'adan hâşıl on üç zammı ile yüz seksen bir 'adede bâliğ olduğda yine altmışa takşîm ile üç şâniye-i şahîha ve bâlâda muharrer bir kesr-i şâlişe hüveydâ olur. Kezâlik şâniye-i eyyâm otuz üç yirmi dörde darbdan hâşıl yedi yüz toğsan (398b) ikiye şâlişeniñ merfû'ı üç zamm ile yedi yüz toğsan beş olup 'amel-i merķûm ile yine altmışa takşîmde on üç dakâyık ve yine bâlâda mezkûr on beş kesr-i şâniye zâhir olur. Kezâlik on dört dakâyık-ı eyyâm daği yirmi dörde ba'de'd-ı darb üç yüz otuz altı hâşıl darba on üç merfû' şâniye zamm olundukda üç yüz kırk toğuz dakâyık hâşıl olmağla bu daği sâ'at olmak için yine altmışa takşîmde beş sâ'at şahîh ve kırk toğuz dakâyık-ı kesr hüveydâ olmağla bâlâda muharrer hesâba mutâbık sene-i şemsiyye üç yüz altmış beş gün ve beş sâ'at ve kırk toğuz dakîka ve on beş şâniye ve bir şâlişe olacağı âşikâr olur. Ammâ sene-i rûmiyye İskender bin Filiķos'uñ fevtinden mu 'teber ve re's-i senesi teşrîn-i evvel 31 ve teşrîn-i şânî 30 ve kânûn-ı evvel 31 ve kânûn-ı şânî 31 ve şubât 28 ve mart 31 ve nisân 30 ve mayıs 31 ve hazîran 30 ve temmuz 31 ve ağustos 31 ve eylül 30 olmağla eyyâmı üç yüz altmış beş gün ider. Re's-i seneleri mîzân burcunda vâkî' olup eyyâm ve şühûrları 'Arabiyye mişillü ba'zen şayf ba'zen şitâda vâkî' olmasun için 'alâ mâ-hüve'l-meshûr senede altı sâ'at hisâbı üç senede on sekiz sâ'at tefâvütten dördüncü sâlde yirmi dört sâ'at cem' olmasıyla (399a) şubatı yirmi toğuz 'add ile bir gün kebîse olur. Ve altı def'a veya yedi def'a bu şüretde kebîse olduğdan soñra bir def'a kebîse beş senede olur. Bu tafşîl ü beyânımızı ihâta mümkün olur ise ber-vech-i muharrer kebîseler ile sene-i şemsiyye ve sene-i Rûmiyye ahadühümâ âherden müfârekat eylemeyerek İskender-i mersûmuñ târih-i merķûmı evvel vaz'ından tâ-be-vaķt-i mâ nevrûz martıñ toğuzunda vâkî' olması emr-i muhâl olacağı bî-reyb ü gümân âşikâr olur.

Tenvîr-i sened: Cennet-mekân sultân Bayezid Hân 'aleyhi'r-raħmetü ve'l-gufrân hazretlerine taķdîm olunan toğuz yüz beş senesi taķvîmi nezdimizde mahfûz olmağla sene-i merķûme mâh-ı sa'bânınıñ onuncı çehâr-şenbe gicesi ğurûb-ı âfitâbdan toğuz sâ'at kırk üç dakîka ve otuz şâniye mürûrunda tahvîl-i şems be-noķta-i hamel vâkî' olup ferdâsı yevm-i merķûm çehâr-şenbe martıñ on birinci ğünü nevrûz olduğı muķayyedir. Bu daği mestûr olmaya ki sene-i şemsiyye-i haķîķi evķâtı ki üç yüz altmış beş gün ve beş sâ'at ve kırk toğuz dakîka ve on beş şâniye ve bir şâlişedir. Sene-i rûmiyye ezmâmı olan üç yüz altmış beş gün ve altı sâ'at ile muvâzene olundukda beher sene on dakîka ve kırk dört şâniye (399b) ve elli toğuz şâlişe kesr-i bâkî kalur. Kûsür-i bâķiye sinîne darb olundukda yüz otuz dört senede yirmi dört sâ'at ve yirmi yedi şâniye ve kırk altı şâlişe hâşıl olmağla taķrîben yevm-i vâhid farz olunup mart bir ğün muķaddem olur.

Ânifen mârrü'l-beyân taķvîm-i kadîm "el-fazlu li'l-muteķaddim" mişdâķı i'tibâra lâyiķ olmağla hâvi olduğı toğuz yüz beş sâle yüz otuz dört zamm olundukda

biñ otuz toktuza bâliğ olması ile ol sene nevrûz martıñ onuncı günü olmak lâzım gelür. Yine ‘aded-i merķûma yüz otuz dört zamm olunduğda biñ yüz yetmiş üç senesinde nevrûz martıñ toktuzunda olacağı âşikârdır. Fi'l-ħakıķa sene-i merķûme mâh-ı şa‘bânınıñ ikinci ħamıs günü ki martıñ toktuzudur. Tulû‘-ı şemsden şıfır sâ‘at kırk sekiz dakıķa mürûrunda âfitâbıñ nokta-i ħamele tahvîli görülmüşdür.

NİŞÂBÛR: Cürcân ikliminde Merv ve Herat ve Damğân ve Cürcân ile beynerinde onar merħale olup bi'n-nisbet Ceyħûn ve baħr-i Ĥazar'a ħarîb belde-i kebre-i meşhûreniñ ismi. Fârisî'de aşlı iki cüz'den mürekkebe ve “ne-şâbûr” olup beyne'l-A‘câm ħazf-ı hâ ile “neşâbûr” daħi dirler. Lâkin Nişâbûr'ıñ isti‘mâli şâyi‘ oldığına mebnî ta‘rib olunup fetħ-i nûn ve sükûn-ı yâ ve medd-i sîn-i mühmele ile (400a) “neysâbûr” dimişlerdir. Terķib-i merķûmda vâķi‘ kesr-i nûn ve izħâr-ı hâ ile “nih” Fûrs-i ħadîmde şehir ma‘nâsına olmağla şehir-i şâbûr-şâh demek olur. Belde-i merķûmeniñ tûlı مع ve ‘arzi ع derecedir. Bâni-i şehir şâh-ı mesfûr mülûk-ı Sâsâniyân'ıñ ikincisi Şâbûr bin Erdşîr olup belde-i merķûmeden ħayrı Şâbûr-ı ‘Irâķ ve Şâbûr-ı Fars ve Tüster nâmında üç şehir daħi binâ eylediği tevâriħde meşhûrdur.

İstiħrâd: Bâ ile Nişâbûr'ıñ şıħhati ta‘ribinden zâhir ve ħazf-ı yâ ve kesr-i nûn ile Nişâbûr'ıñ isti‘mâline daħi Kâtibî'niñ meşhûr-ı âfâk Gül ħaşîdesine vâķi‘ beyti şâhiddir.

Beyit:

Hem-çü bülbül ez gülistân-ı Nişâbûr’am velî
Ĥâr-ı gülzâr-ı Nişâbûr’am men ü ‘atħâr gül⁷²⁰

Beyt-i merķûmuñ sebeb-i inşâ ve inşâdı nev‘-i le‘âfeti ħâvi olmağla beyâna ħâme-i siyeh-câme ve ‘Abbâsî-‘imâme cünbân oldu. Ķâl-il-i beyt şâ‘ir-i nâdire-ğû Kâtibî mülûk-ı ‘Acem'den Şîrvân Şâh nüdemâsından imiş.

ع Atarlar taşı elbette dirâħt-ı mîve-dâr üzre

mışdâķı erbâb-ı hünere müstevlî ħasûdân-ı bed-ğuyân nezd-i şâhîde dâ'imâ ħadħ ü zemm ile “düzd-i şî‘r-i û ħâyîde-ğû” dimeden ħâlî olmazlar imiş. Şâh-ı ħadr-dân ve dil-âğâh rağmen ‘alâ unûfi'l-a‘dâ faşl-ı gül olmağla nev-zemîn-i bahâriyye bir ħaç beyti gül ü mül vaşfında ħuyâ olmasını (400b) emr ider. Taraf-ı şâhîden me‘mûr şaħş cüst ü cû iderek Kâtibî'yi ħammâmında bir gül-endâm ile hem-zânû bulup emr-i şâhîyi ifâdesinde der-ân-sâ‘at taşra ħıķup mübâşîr ile hem-pâ ruh-sûde-i ħâk-pâ olur iken istiħzâr eylediği ebyâtı yolda taħrîr iderek ħuzûr-ı Şîrvân Şâh'a vâşıl olduğda tıbķ-ı fermûde-i şâhî dūr-û-dirâz meşhûr gül ħaşîdesiniñ inşâdına âğâz ider. Eşnâ-yı teğazzülde muħâliflerinden biri berây-ı tağlîf:

Ey Kâtibî tû ez-kücâyî vü ‘Atħâr ey kücâst⁷²¹

⁷²⁰ Nişabur'un gül bahçesinin bülbülü gibiyim. Ben Nişabur gül bahçesinin dikeniyim, gül ise koku satıcıdır.

su'âlinde bilâ-tela'sümin bâlâda muharrer hem-çü bülbül beyti ile cevâb-dâd olup bilâ-fâşılâtin yine kırâ'at ider iken hussâd-ı bed-nihâd şımâh-ı şâha ilkâ iderler ki dest-i şerîfîñizde olan eldivânda ibrisimden işlenmiş gül naqşına daği bir beyit emr buyurulsa Kâtibî'niñ hüneri zâhir olur. Şâh daği eldivânı karşı tutup: “ Buña daği bir mazmûn olsa.” didikde Kâtibî bilâ-tevaqquf yine ol baħr u redîf ve kâfiyede,

Beyit:

Zühre ibrişim dehed ez-çeng tâd u zed süheyl
Bâzdârân turâ ber pehle-i bulgâr gül⁷²²

diyüp pehle-i bulgârî deriden olan şayyâd eldivânına dirler. Kaşîde-i belîğayı ba'de't-tekmîl der-ceyb olan tesvîdi ihrâc (401a) ve huzûr-ı şâha taqdim ider. Beyteyn-i muharrereyniñ 'adem-i vücûdundan bediheten ve irticâlen inşâd olundığı âşikâr ve takrîr-i mübâşir ile mâ'adânîñ daği pâ-der-rikâb tertîb olundığı bedîdâr olmağla Şirvân Şâh be-gâyet feraħ-nâk olup câ'ize-i kaşîde düvâzde hezâr dinâr ihsânına irdâfen Kâtibî'yi melikü's-su'arâ 'unvânı ile cümle-i hussâdına belki 'umûmen erkân-ı devletine taqdim ile şadr-ı dîvânda ku'ûduna emr eylemiş. El-'uhdetü 'ale'r-râvî.

Ve belde-i Nih Şâbur'dan katı çok 'ulemâ ve fuħûl neş'et eylemişdir. Ez-ân cümle mütedâvil-i eyâdî-i nâs “Mecmaü'l-Emşâl” ve “Sâmi fi'l-Esâmî” nâmân ve nefiseler mü'ellifi Ebu'l-fazl Aħmed bin Muħammed Aħmed bin İbrâhime'l-Meydânî 'aleyhi'r-raħme belde-i merķûmede bâb-ı meydân Ziyâd bin Abdurrahmân nâm maħalde mütevellid ve beş yüz on sekiz senesi şehri-ı ramazânınıñ yirmi beşinci günü yine ol maħalde ħâk-i gufrâna mütevessid olmuşdur. Ve “Te'lifât-ı Enîka” ve “Risâle-i Meşhûre” şâhibi mecmu'ül-baħreyn-i şerî'at ü tarîkat ve menba'ün-nehreyn-i fazîlet ve ħaķîkat Ebu'l-Kâsım 'Abdülkerim ibn-i Hevezân ibn-i 'Abdûlmelik bin Talħa bin Muħammed eş-şehîr be-imâm Kuşeyrî belde-i Nîşâbûr nevâhîsinden İstivâ nâm nâhiyede (401b) üç yüz toķsan altı sâli şehri-ı rebî'ül-evvelinde kadem-nihâde-i gehvâre-i vücûd olup sevâd-ı cesîme-i neħşâbura taħşîl-i 'ulûm için 'azîmet ve 'ulûm-ı zâhirede bâhirü'l-kâbiliyyet olduklarından ğayrı yegâne-i âfâķ eş-şeyħ Ebû 'Aliyyü'd-Deķâķ'dan aħz-ı dest-i icâzet buyurup ders ve va'z ve naşîhat ve irşâd-ı sâlikine himmetleri maşrûf iken dört yüz altmış beş senesi şehri-ı rebî'ül-âħirinde şehri-ı Neh Şâbûr'da vâşıl-ı raħmet-i raħmân olup 'azm-i gûlzâr-ı cinân eylemişler.

Nisbetleri zamm-ı kâf ve fetħ-i şîn ve sükûn-ı yâ ile Kuşeyr bin Ka'b diyü meşhûr kabîle-i kebîreyedir. Nefa'nallâhu te'âlâ cemî' 'ilel ve eşķâma 'ilâc-ı bürü's-sâ'a meşhûr ve mücerreb âyât-ı şifâ İmâm Kuşeyrî 'aleyhimü'r-raħme cenâblarından dûr u dirâz kışsa-i pür-hisse ile mervîdir. Müsellem-i cemî'-i müslimîn olmağla tayy olundu. Âyât-ı şerîfe-i Şifâ', sûre-i şerîfe-i Tevbe'de بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَيَشْفٰی صَدُوْرَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِیْنَ

⁷²¹ Ey Katibî! Sen nerelisin, Attar nereden?

⁷²² Zühre ibrişim örüyor, Süheyl ise çeng çalıyor. Oyuncular ise senin deri eldivenin üzerindeki gül motifi ile oynuyor.

⁷²³ve sûre-i şerîfe-i Yunus'da ⁷²⁴بسم الله الرحمن الرحيم و شفاء لما في الصدور ve sûre-i şerîfe-i Naḥl'de ⁷²⁵بسم الله الرحمن الرحيم فيه شفاء للناس ve sûre-i şerîfe-i İsrâ'da ⁷²⁷بسم الله الرحمن الرحيم واذا مرضت فهو يشفين ⁷²⁶ما هو شفاء ورحمة للمؤمنين (402a) ve sûre-i Şu'arâ'da ⁷²⁸بسم الله الرحمن الرحيم قل هو للذين آمنوا هدي وشفاء sûre-i şerîfe-i Fuşşilet'de âyât-ı muḥarrere-i mükerreremeyi mekşûfü'l-'uyûn ma'al-besmele ve't-ṭahâreti'l-kâmile bir pâk zârfa mîdâd-ı müsta'mele ile za'ferân daḥi a'lâ olur kitâbet idüp üzerine bir miḳdar mâ-i ṭâhir izâfe ve kâseyi eṭrâfına taḥrîkde âb-ı şâf âyât-ı şerîfe mîdâdı ile tamâmen müşerref olduḳda marîza isḳâ olunsa bi-iznillâh-ı te'âlâ şifâ bulup der-ân-sâ'at fâ'idesi müşâheddir. Ḥuşûşen kırk nefer zât ol âbîñ üzerine birer fâtiḥa-i şerîfe kırâ'at buyurup üfüreler. Kirâren ve mirâren tecrübe olunup bi-ḥamdihî subḥânehu te'sîri müşâhede olundu.

NÎM-TEN: Nışf-ı bedene kifâyet iden şevb-i ma'rûfuñ ismi. Şâhib-i ferheng Şu'ûrî ḳavli üzere Fârisî'de kesr-i nûn ve sükûn-ı yâ ve mîm ve feth-i tâ ve nûn ve âḥirde hâ-i ihtîşâş ile "nîm-tene"den gâlaṭ olup 'Arabî'de kesr-i ğayn ve taḥfif-i lâm ile "ğılâle" dirler.

İstiṭrâd: Kesr-i nûn ve sükûn-ı yâ ile nîm nışf ya'ni yarım ve feth-i tâ ve sükûn-ı nûn ile ten beden ya'ni gövde ma'nâlarına olmağla müfâd-ı terkîb yarım gövde demek olur. (402b) Lâkin lisân-ı Fârisî'de mer'î ḳâ'ideye mebnî ma'nâ-yı 'âm-ı Türkî'den ma'nâ-yı ḥâş-ı 'alemiyyete naḳl için âḥirine hâ-i ihtîşâş ilhâḳı ile nîm-tene olacağı âşikârdır. Zîrâ nîm-ten-i merḳûmuñ medlûli yarım âdem şûretinde bir nev'-maḥlûḳ olduğı ekşer ferhenglerde mübeyyendir. Maḥlûḳ-ı merḳûm 'alâ-ḳavlihim baḥr-i muḥîṭ cezâyirinden meskûn olmayan cezîrelerde mevcûd nışf-ı insân şeklinde bir nev'-i ḥayvân imiş. Ya'ni bir gözi ve bir ḳulağı ve bir eli ve bir ayağı olup nışf-ı yemîni erkek ve nışf-ı yesârı zen ikisi bir yere geldikde tamâm bir âdem şûreti nümâyân olur imiş. Vaḳt-i müfâraḳatında yek-pâ ve yek-dest iken be-ğâyet çâpûk-rev ve ḥun-rîz imişler.

Bu daḥi mestûr olmaya ki ber-vech-i muḥarrer lisân-ı 'Arabî'de fethateyn ile beden ve Fârisî'de ten ve Türkî'de gövde tamâm-ı a'zâyı müştemil olmayup baş ve el ve ayak bunlarıñ müsemmâlarından ḥâric olduğına a'zâ-i muḥarrereye eṭrâf-ı beden isti'mâli şâhiddir. Tamâm-ı a'zâyı müştemil lisân-ı derîde can ta'bîr olunan rûḥ-ı ḥayvânîniñ ḳalebine lisân-ı 'Arabî'de fethateyn ile cesed ve Fârisî'de medd-i kâf-ı 'Arabîyye ve sükûn veya kesr-i lâm ve feth-i bâ ile "kâlbed/kâlibed" dirler. Türkî'de lisânımız olmağla ta'bîrini bulamadık. Bu daḥi ferâmûş olunmaya ki (403a) lisân-ı 'Arabî'de kesr-i cîm ve sükûn-ı sîn ile "cism" cesed-i muḥarreriñ mürâdifî olduğı gibi

⁷²³ "Mümin toplumun kalplerini ferahlatın, şifa versin" 9/Tevbe-14

⁷²⁴ "Gönüllerdekine bir şifa" 10/Yunus-57

⁷²⁵ "Onda insanlara bir şifa vardır" 16/Nahl-69

⁷²⁶ "Biz, Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir" 17/İsra-82

⁷²⁷ "Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur." 26/Şu'arâ-80

⁷²⁸ "De ki: O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır." 41/Fussilet-44

lisân-ı Fârisî'de feth-i bâ-yı 'Acemiyye ve sükûn-ı yâ ve feth-i kâf ile peyker daği kâlibed-i muharrer mürâdifidir. Lâkin kâlibed de hey'et ü şekil ü şûret mu'teber degildir.

NİYENDE: Ekşer hırkalarda ve ba'zen iki kıt'ayı bir yere rabt için hıyâte eyledikleri ahadühümâ âherden ba'îd tikişîñ ismi. Fârisî'de kesr-i nûn-ı evvel ve feth-i kâf ve dâl ve sükûn-ı nûn-ı şânî ile "nikende"den gâlaç olup 'Arabî'de feth-i şîn ve râ' ve cîm ve sükûn-ı mîm ile "şemrece" dirler.

ḤARFÜ'L-VÂV

VAFKA ŞENNÜN TABAQA: Emsâl-i 'Arab'dan mişleyn-i muvâfıkeyn vuķû'unda darb olunan meşel-i meşhûr. İsm-i kabîle mülâhazası ile bilâ-tâ'-i te'nîş tabak istî'mâli mesmû' ve mer'îdir. 'Arabî'de şahîhi tabaka oldığı tafşîl-i âti'l-beyândan münfehim olur. Meşel-i merķûmuñ aşlında ihtilâf olunmuşdur. "Mecma'ül-Emsâl" mü'ellifi Câmî Eş-şeyh Aḥmed Meydânî rivâyeti üzere Şarkî bin Kaṭâmi kavli Şenn dihât-ı 'Arab'dan bir şahşîñ ismi olup ⁷²⁹ والله لا طوفن حتى اجد امرأة مثلى فاتزوجها diyü halefbillâh eylemiş.

Binâen-'aleyh devr-i kâsabât ve kûrâdan hâlî olmayup ešnâ-yı tarîķde bir dihkânî-i A'râbî'ye refîķ olup (403b) giderken Şenn refîķine hıṭâb idüp ⁷³⁰ أتحملي ام احملك didikde dihkânî: "Yâ câhil iki râķib-i ḥayl birbirini nice yüklenüp götürür?" cevâbında sükût ider. Ba'de zamânîn bir laṭîf sünbülesi zâhir tarlanıñ pîş-gâhına vuşûllerinde yine Şenn hıṭâb idüp ⁷³¹ أ ترى هذا الزرع أكل أم لا didikde refîķi gâzaba gelüp: "Behey aḥmak meydanda sünbülesi vesâ'iri mevcûd ekin ekl olunmuş mudur?" su'âli evvelen ne hâlde oldığı mer'î ve şâniyen karyemiz ahâlisi ḥayvân mı kaşl ekl eylesünler?" diyü redd-i cevâbında yine Şenn sükût ider.

Ba'dehû karye-i refîķa teķarrüblerinde bir cenâzeyeye teşâdüf olunduķda Şenn yine su'âl ider ki ⁷³² أ ترى صاحب هذا النعش حيا او ميتا refîķi ziyâde gâzabnâķ olup: "Bre echel ü aḥmak! Müddetü'l-'ömr seniñ gibi nâdân görmedim. Ḥayy olanı kaṅı beldede kâbre ilķâ iderler?" diyü cevâbına yine Şenn sükût ider. Vaķtâ ki karyeye duḥûllerinde Şenn müfâreķat murâd eyledikde resm-i 'Arab üzere ḥaķķ-ı refâķate mürâ'aten dihkânî ol gice ḥânesinde mihmân olmasını recâ ider. Ve'l-ḥâşıl ba'de'n-nüzûl şâhib-i ḥâne evlâd u 'ıyâli ile mülâķi olduķda: "Ĝarâ'ib-i dehrden bu gice bir misâfirimiz var." diyerek mâ-cerâ-yı 'alâ-mâ-cerâ naķl ü beyâna âĝâz iderken (404a) 'âķile ve reşîde Ṭabakata nâm kerîmesi sem'-i iz'ân ile gûş idüp ba'de't-tekmîl: "Behey pezer! Câhil ve aḥmak ve nâdân misâfir degil cenâbıñız olmaķ gerek. Zîrâ

⁷²⁹ "Vallahi benim gibi bir kadın bulup evleninceye kadar dönüp dolaşacağım."

⁷³⁰ "Beni mi taşırsın yoksa seni mi taşıyayım."

⁷³¹ "Acaba bu ekin yenilmiş mi yoksa duruyor mu?"

⁷³² "Acaba bu na'sın sahibi ölü mü yoksa diri mi?"

cümle kelâmı hağ ve şavâbdır. Evvelen ⁷³³ أم احمك 734 تحذني ام kavlinden murâd ⁷³⁵ هل باعه اهله فاكلوا ثمنه سلفا 736 هذا الزرع أُكِلَ تم لا 735 ve sâniyen ⁷³⁶ احدثك حتى نقطع طريقنا 736 ve şâlişen cenâze su'âlinden murâd bu meyyit ardınca hayr ile zikrini ihyâ idecek nesne terk eyledi mi demek olduğı âşikârdır.” didikde şâhib-i hâne ferah-nâk taşra Şenn'iñ yanına gelüp: “Cenâbınızdan esnâ-yı tarîkde vukû' bulan su'âllerin cevâbı” diyerek 'ale't-tertib taqrîr ve ifâdesinde Şenn: “Ne'am tevcîhleri bunlar ve su'âlinden murâdım dağı bu idi. Lâkin bu sözler seniñ degil. Müvecceh ve kâ'ili her kim ise rast söyle!” diyü yemîn virir. Şâhib-i hâne dağı: “Belî, Tabaka nâmında ferîde-i dehr bir cigerpârem vardır. Âniñ karîha-i şabîhasından neş'et eyledi.” cevâbında Şenn: “Ben katı çok zamândır böyle kendüme muvâfık nâdire-i dehr bulmadıkça tezevvüc eylemem, diyü kâsem-i billâh eylemiş idim. Elhamdülillâh murâdım hâşıl oldu.” diyü şâhib-i hâneye dâmâd olmağı recâ ider. (404b) Ba'de'l-kabûl 'ağd ve resm-i 'Arab üzere tezvîc ve sûr u sürûruñ ferdâsı tebrîke gelen cîl ü cîrân Şenn'i müşâhede eylediklerinde yek-zebân vafağa Şenn Tabaka dimelerinden meşel kalmış ve Aşma'î kavli ki ⁷³⁷ هم قوم كان لهم وعاء آدم فتشمن فجعلوا له طبقا فوافقه فقبل وافق شن طبق 737 dir ya'ni vâz'ı-ı meşel bir kavmdır ki anlarıñ qurumuş edîm ya'ni meşinden bir kırbaları var idi. Ağzını sedd için bir kapak tedâriklerinde muvâfık gelmek ile vafağa Şenn Tabaka dimişler. Ve İbn-i Kelbî rivâyeti üzere Tabaka benî-eyâddan bir kabîle-i cesîme olup ve kabîle-i kebîre-i Şenn dağı Şenn bin Efşâ bin 'Abdülkays kabîlesi olmağıla Şenn kabîlesine kabîle-i Tabaka'dan mâ'adâ kabâyil-i 'Arab muğâvemete 'adîmü'l-iktidâr olduklarından meşel darb olunmuşdur.

Hağ degildir ki mevrideyn-i muğarrereynde ya'ni ism-i mer'e ve nâm-ı kabîle olduğında Tabaka'nıñ âhirinde vâkı' tâ-i muhfil te'nîş için olduğı âşikârdır. Ammâ Aşma'î kavli kırba kapığı olduğı şûretde fethateyn ile tabaka-i tâ küll-i şey' olmağıla âhirindeki hâ zamîr-i bâriz-i muttaşıl olup Şenn-i merkûma râci' olur.

İstitrâd: Muğarrer olan lafz-ı tabak sülehfât ya'ni kablubâğanın künyesi olmağıla 'alâ-zu'mi'l-'Arab hayvân-ı merkûmeniñ toğsan toğuz (405a) yumurtasında kendü beçesi zuhûr idüp beyza-i vâhîde ya'ni yüzüncü yumurtadan bir siyâh hayye bürûz ider imiş. Binâen-'aleyh beynlerinde dâhiye ya'ni belâya “ihdâ benât-ı tabaka” meşeli şâyi'dir.

VERÂ: Memdûden halef ya'ni ard ma'nâsına verâ-yı perde ta'bîri be-ğâyet şâyi'dir. 'Arabî'de ezdâddan olmağıla emâm ve quddâm ya'ni ön ve ard ma'nâsına dağı delâlet idüp elif ve lâm ile ta'diye olunarak el-verâ iğlâk olup Fârisî'leri kesr ve medd-i bâ-yı 'Acemiyye ve feth-i bâ-yı merkûme ve sükûn-ı sîn ile “pîş ve pes” olur.

⁷³³ “Beni mi taşırısın yoksa seni mi taşıyayım?”

⁷³⁴ “Sen mi konuşacaksın ben mi? Böylece yolumuzu katedelim.”

⁷³⁵ “Acaba bu ekin yenilmiş mi yoksa duruyor mu?”

⁷³⁶ “Sahipleri önceden satıp parasını yediler mi yoksa yemediler mi?”

⁷³⁷ “Onların meşinden bir kırbaları vardı. Ağzına uygun bir kapak bulduklarında 'vafağa şennun tabakan' 'Kapak kırbağa uydu' denilir.”

Fâ'ide: Lafz-ı merkûm kaşır ile olur ise maḥlûk ma'nâsına delâlet ider. Ber-vech-i muḥarrer medd ile oldığı şûretde ⁷³⁸ لما توارى عنك den ism olur. Ya'ni senden mestûr dimegi ifâde ider. Kıddâm ve ḥalef ya'ni öñ ve ard senden mestûrdur. Zîrâ her pîşîñ pese ve her pesîñ pîşe inkılabı câ'iz olması her bir şey'iñ müstaḳbili müstaḳbel ve müstedbiri mâzî olmasından zâhir olur. Ve Âzerî kavli üzere verâ-yı mâ istetere ma'nâsına olup ma'neyn-i muḥarrereynden her birine 'alâ-ḥiddetin vaz' olunmamaḳ ile kendüsünde ma'nâ-yı istitâr mevcûd (405b) olur. Kıavl-i mârrü'l-beyân şâhib-i keşşâf cenâblarınıñ daḫi muḥtârı oldığı ferâmûş olunmaya. Lafz-ı verâ'da zarfiyyet der-kâr olmaḫla kıavl-i cumḥûr üzere ḥarf min işbât ve işkât olunmasında fark yokdur. Ya'ni من ورائه ووراه kelâmı ⁷³⁹ صليت من خلف الامام وخلفه ومن قبل اليوم وقبله gibidir. Lâkin 'ulemâdan ba'zılar sûre-i şerîfe-i Ḥucurât'da esta'izubillâh ان الذين ينادونك من وراء ⁷⁴⁰ ایضاب-kerîmesinde miniñ işbât ve işkâtını fark buyurmuşlardır. Şûret-i işkât'da münâdi'-i leh ile münâdi olan kimesneleriñ ikisini birden meşelâ verâ'-ı ḥücrede müctemi' olmaḫ câ'iz olur. 'Aksi ya'ni miniñ işbâtında ictimâ'ları câ'iz olmaz. Zîrâ verâ'-ı duḫûl min ile ibtidâ gâyet için olmaḫla mebd'e ve muntehânıñ ihtilâfını mücib olur. Tafşîl ve itkânını irâde buyuranlar kütüb-i tefâsîr-i şerîfeye mürâca'at buyursunlar. Ve Kıur'ân-ı Kerîm ve Furḳân-ı 'azîmde cemî' vârid olan lafz-ı verâ' emâm ma'nâsını ifâde buyurup sûreteyn-i şerîfeteyn-i mü'minûn ve Me'âric'de esta'izubillâh ⁷⁴¹ ایضاب-kerîmeteynde vâkı' olanları müfessireyn-i kirâm seviyy-ı zâlik ile tefsîr buyurmuşlardır. (406a)

VIRVIR İTMEK: Elfâz-ı mükerrereden keşîrû's-su'âl ya'ni bir şey'i tekrâr tekrâr şormak ma'nâsına müsta'meldir. Fârisî'de kesr-i vâveyn ve sükûn-ı yâ'eyn ile "vırvır" dan ğalaṭ olup 'Arabî'de feth ve teşdîd-i hemze ile "se'el" dirler.

VASAṬ: Orta ma'nâsına delâleti ma'rûf lâkin lisân-ı 'Arabî'de ittisâ' der-kâr olmaḫla her bir şey'iñ tamâm ortasına fethateyn ile "vasaṭ" ve orta ṭaraflarına feth-i vâv ve sükûn-ı sîn ile "vastṭ" itlâkına beyne'l-'ulemâ' ⁷⁴² الساكن متحرك والمتحرك ساکن kelâmı zebân-zeddir. Fârisî'de 'ale'l-'umûm kesr-i mîm ile "miyân" dirler.

Ḥafî olmaya ki fethateyn ile vasaṭ fi'l-aşl mesâḫa ile eṭrâf ve cevânibi tesviye olunmuş müdevver ve muṭavveliñ ortası ya'ni merkez-i dâ'ire ve lisân-ı mizânıñ isimleri olup ba'dehû ta'mim ve ḫışâl-i ḥamîdeye daḫi isti'âre olunmuşdur. İfrâṭ ve tefrîṭiñ ortası oldığı için.

İstitrâd: Muḥarrer olan lafz vasaṭ gibi ihtilâf-ı hey'et ya'ni vasaṭı sâkin ve müteḥarrik olmaḫ ile ma'nâsı taḫyîr olunan kelimeleriñ biri daḫi ḥasebdir. Eger

⁷³⁸ "Sana gizli olan şey için..."

⁷³⁹ "İmamın arkasında önceki gün namaz kıldım."

⁷⁴⁰ "(Resûlüm!) Sana odaların arka tarafından bağırانların çoḫu akli ermez kimselerdir." 49/Hucurat-4

⁷⁴¹ "Şu halde, kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir." 23/Mu'minûn-7; 70/Me'âric-31

⁷⁴² "Sakin harekeli, harekeli sakindir."

fethateyn ile olur ise şey-i maḥsûb ya'ni ma'dûd ve mûmâşile ve insanîñ âba ve ecdâdınıñ şîfât-ı ḥasenesi ile tefâhür itmesine (406b) ıtlâk olunup iskân sîn ile kifâyet idici ve ḥisâb gibi şaymak ma'nâlarına delâlet ider. Ve biri daḥi ğabendir. Fethateyn ile re'yde kuşûr itmege ve sükûn-ı bâ ile bâzâr ehli olmamağla bir kimesneyi bey'de aldatmağa delâlet ider. Ve biri daḥi meyeldir. Fethateyn ile ḥulḳunda egri olmağa ve sükûn-ı vasaṭ ile bir nesneye teveccüh itmek maḥsûs ve ğayr-ı maḥsûs olsun. Ya'ni binâ mişillüleriñ ḥarâbe ve ḳalbiñ şey'-i laṭîfe meyleri gibi ve biri daḥi ḳabazdır. Fethateyn ile şey'-i maḳbûzuñ ismi olup maldan ḳabz olunan nesneye ve sükûn-ı 'ayn ile ḳabaza yeḳbizudan ḳabz maşdar olup aḥz ya'ni almak ve bast muḳâbili bir nesneyi düşürmek ma'nâlarına delâlet ider. Ve biri daḥi ḥalefdır ki tafşîli ḥarfü't-tâ'da tetâba'atü'n-nevâ'ib taşḥîhimiz zeylinde mürûr eyledi.

VAŞAK: Bade'd-debâğa cildinden ferve i'mâl olunan ḥayvân-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i vâv ve medd-i şîn ile “vaşâk”dan ğalaṭ olup 'Arabî'de vaşak ıtlâkıñı şâḥib-i tezkire Dâvud Anṭâkî iltizâm idüp 'Arabistân'da 'adem-i vücûduna mebnî umûr-ı 'acîbeden olarak bu şûretde ta'rîf ider. (407a) حیوان بري وقيل بحري بيض في البر وهو غزير
743 ya'ni ḥayvân-ı baḥrî olup ḳarada yumurtlar ve tüyleri keşîr kelbden büyükdür, diyü beyân eylemiş.

VATAN: Maşkaṭ-ı re's olan maḥale ḳaşr ile isti'mâli şâyi'dir. 'Arabî'de egerçi ma'nâ-yı merḳûma delâlet ider. Lâkin fethateyn ile isti'mâli gibi feth-i vâv ve sükûn-ı ṭâ ile “vaṭn” daḥi müsta'mel olup mevzû'un-lehleri bir kimesneniñ sâkin oldığı maḥal olmağla maşkaṭ-ı re's ve müte'ehhil oldığı belde irâdesinde aşlı ḳaydına muḥtâc olur. Fârisî'de menzil-i ikâmeme medd-i cîm ile cây-ı ḳarâr dirler.

İstiṭrâd: Vaṭanı'l-ikâme ol belde ve ḳaryeye dirler ki misâfir için ehl ü 'ıyâl olmayup on beş gün yâ daḥi ziyâde ikâmeme niyyet eyleye. Ve vaṭan-ı süknâ ol mekândır ki misâfir on beş günden eḳall ikâmeme niyyet eyleye. Ebî Dâvud Nese'î ḥazretleriniñ istiḥrâc buyurdıkları ḥadîs-i şerîfde نَحَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَقْرَةِ الْغُرَابِ
744 kelâm-ı şerîfini ḥazret-i ibn-i Eşîr وافتراش السبع وان يوطن الرجل المكان في المسجد كما يوطن البعير
745 يديه اذا اراد السجود ان يرك على ركبته قبل ile veya يَأْلَفُ مَكَانًا مَخْصُوصًا يَصَلِّي فِيهِ كَالْبَعِيرِ لَا يَأْوِي مِنْ عَطَنِ إِلَّا إِلَى مَبْرَكِهِ
746 (407b) ile şerḥ ü îzâḥ buyurmuşlardır. كما برك البعير

VE 'İNDE CÜHEYNETE'L-ḤABERÜ'L-YAḲÎN: Bir şey'iñ künh ve ḥaḳîḳatine 'ârif olmadan ḳarb olunan meşel-i meşhûr. Şâḥib-i Ḳâmûs Fîrûzâbâdî ve şâḥib-i Şîḥâḥ

743“Kara hayvanıdır. Deniz hayvanı olduğu söylenmiştir. Karada yumurtlar ve tüyleri çok olup köpekten büyükçedir.”

744Resûlullah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) üç şeyden nehiy buyurdu:

“Karganın galaması (gibi çabuk secde etmek)ten, yırtıcı hayvanın yayılışı (gibi secdede kolları yere yaymak)tan ve devenin (su çevresinde çökmek için) belirli bir yeri yurt edinmesi gibi adamın (mescidde) namaz kıldığı yeri yurt edinmesinden.”

745“Mescidde kendisine belirli bir yer edinir ve orada namaz kılar. Devede böyledir sulamadan dönünce deve ancak önceden çöktüğü yere çöker.”

746“Secde yapmak istediğinde, ellerinden önce devenin çökmesi gibi dizleri üzerine çökmesidir.”

Cevherî iltizâmları üzere eşahhı Aşmaî ve ibn-i A'râbî rivâyetleri ki hâ-i hevvez yerine fâ ile ve “‘ind cüfeynetü'l-ḥaberü'l-yaḳîn” olur. Zîrâ şâhib-i Kâmûs “ve lâ tekul cüheyne” diyü tenbîh eylemiştir. Lâkin luḡateyn-i muḥarrereteinde edât-ı teb'îz “ḳad-yuḳâlü” diyü vech-i evvel daḫi îrâd olunmuştur. Ammâ eş-şeyḫ Aḫmed Meydânî “Mecmaü'l-Emsâl” nâm mü'ellefinde Hişâm bin el-Kelbî'den rivâyet ile vech-i evveli taḳdîm ve terciḥ ve ḳavl-i Asmaî ve A'râbî'yi daḫi naḳline irdâfen cîm yerine ḥâ-i mühmele ile “ḥufeyne” daḫi mezkûr olduğunu beyân eylemiştir. Faḫter mâ-şî'te.

Ḳavl-i erbâb-ı luḡat ya'ni Asmaî ve ibn-i A'râbî'de Cüfeyne ve rivâyet-i aḫîr ya'ni 'inde'l-ba'z Ḥüfeyne ism-i ḥammâr ki şaḫş-ı merḳûm Cüfeyne veya Ḥufeyne bâde-fürûş ya'ni meyḥâneci olup vaḳten mine'l-evḳât ol cây-ı ḥarâb-âbâd tek ü tenhâ iken iki dil-âver-i ser-mest mülâtafa ider iken muḥâşamaya mü'eddi olup ḥançer der-dest olduklarında bir bî-çâre ıslâḫ-ı zâtî'l-beyn için ḳıyâmında arayıcı yer ḫayaḡı ma'lûm ḫarafeyniñ ḫavâle-i esliḫalarından mecrûḫ (408a) u maḳtûl olduğda vereşesi şaḫşeyn-i merḳûmeyni da'vâ-yı ḳışâş veya diyet için ḫuzûr-ı ḫâkime îşâlinde ikisi birden ve 'inde cüfeynetü'l-ḥaberü'l-yaḳîn dimesinden meşel ḳalmış. Veya Hişâm bin el-Kelbî rivâyeti üzere mevrîd-i meşel benî-Kilâb ḳabîlesinden Ḥuşayn bin 'Amr nâm maldâr bir merd-i be-nâm benî-Cüfeyne ḳabîlesinden Aḫnes nâm bir müflise refîḳ olup bâdiye-rev olurlar. Bir menzil-i ḫâlîye nüzûllarında eşvâb ve esliḫa ve mâl-i ḫama'ı Aḫnes-i Cüheyne Ḥuşeyn-i Kilâbî'yi ḳatlı ider. Ba'de zamânin ḳabîle-i benî-Cüheyne geldikde Ḥuseyn'in zevcesi Şahrâ bint-i 'Amr'ı her gördüğü rekbden su'âl-i zevcesi ile mâtem u ḡarri vü vâveylâda görüp ḳâtil kendü olduğunu îmâ ve işâret için inşâ ve inşâd eylediği on beyit miḳdârı ḳaşîdesinde mevcûd Aḫnes'in işbu beytinden meşel ḳalmış.

Beyit

747 وعند جهينة الخبر اليقين

تسائل عن حصين كل ركب

VAḲŞ: Kütüb-i fîḫhiyyede mevcûd şadaḳada 'afv olan 'adedleriñ ismi. Sükûn-ı ḳâf ile müsta'meldir. 'Arabî'de fetḫatyen ile “vaḳaş”dan ḡalaḫ olup ıştîlâḫât-ı ehl-i şer'den olmaḡla Fârisî'de ism-i maḫşûşunu sâ'irleri taḫrîrimiz şûretinde 'add idemedik. 'Aded-i muḥarrer deveniñ (408b) beş 'adedine bir ḡanem şadaḳa lâzım olup beşi tecâvüz idüp ona varınca olan 'aded-i şadaḳa lâzım gelmez. Vaḳş ta'bîr olunur. Eḳall-i şadaḳa-i sevâyim beş 'aded olmaḡla şât ve on olduğda şâtân ve on beşde şelâse şiyât ve yirmide erba'-şiyât ve yirmi beşden otuz beşe varınca muḫâz-ı-şadaḳa olunur. Tafşîlini irâde idenler kütüb-i fîḫh-ı şerîfe mürâca'at buyursunlar

VAḲ'A-NÜVÎS: Devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'l-ḳarâr ḫudemâtından vuḳû'-yâfte ḫavâdişâtı taḫrîr ü tedvîne me'mûrlara ıtlâḳı şâyî'dir. Ḥazret-i Zemaḫşerî'niñ “Esâsü'l-Belâḡa” nâm mü'ellefinde isti'mâlât-ı 'Arab'ın inḫişârına nazaran 'Arabî'de

747 “Husayni her binekkiye sorarsın. Haberini doğrusu Cüheyne'dedir.”

feth-i vâv ve medd-i kâf ve kesr-i hemze ile “vaḳâi‘-nüvîs”den ğalaṭ olup Fârisî’si şehnâme-nüvîs olur. Terkîb-i merḳûmda cüz’eyn-i ‘Arabî ve Fârisî’den mürekkeb olmağla muḥtere‘ât-ı ebnâ-yı Rûm’dan olması ḥafî degildir. Hatta biñ târiḥlerinde ism-i Fârisî’niñ cüz’-i evveline edât-ı nisbet-i Türkî’ye ilḥâkı ile şehnâmecî ta‘bîri menşûr-ı âtide mestûr olduğı ŧevher-i ḥâlete-i râḳımü'l-ḥurûf kedḥudâ-yı ŧadr-ı ‘âli-i esbak Resmî Aḥmed Efendi merḥûmuñ (409a) “Halîḳatü'r-Rü'esâ” nâm risâlesinde biñ yirmi üç sâlinde riyâset ile bekâm olan Ḥükmî Efendi tercümesinde muḥarrerdir.

Şûret-i berât: Çün muḥarrir-i menâşîr-i dîvân-ı ḳudret ve ibdâ‘-i ser-levḥa-i ŧâhnâme-i salṭanat ve iḳbâl-i rûz-efzûnumı ruḳûm-ı mu‘ciz-i rûsûm اني جاعلك للناس
748 ile reŧk-i gülistân-ı firdevs-i berîn ve muŧavver-i teŧâvîr-i eyvân-ı fiṭrat ve iḥtirâ‘-ı dibâce-i cerîde-i ḥilâfet ve iclâl-i ebed-maḳrûnumı ŧuver-i ḳudsî-peyker
749 ile ḡayret-i nigâristân-ı Çîn ve buṭûn-ı ŧahâ‘if-i evrâḳ-ı ruzġârî me‘aŧir-i ‘azîmetü'l-mefâḥîr-i fütûḥât-ı memâlik u aḳṭâr-ı rub‘-i meskûn ile müzeyyen ve mütûn-ı maŧâḥîf eṭbâḳ-ı leyl ü nehârı menâḳıb-ı celîletü'l- merâtib-i ḡazavât ü ma‘ârik-i a‘dâ-yı dâlâlet-maḳrûn ile mu‘avven eyledi. Fe'lâ-cerem ḳâ‘ide-i ecdâd-ı emcâd-ı ‘izâm ve ḳânûn-ı eslâf-ı mevâzine eŧrâf-ı kirâm انار الله تعالى براهينهم وثقل يوم
750 الحشر موازينهم ve mûcibince eyyâm-ı salṭanat-ı ma‘delet-encâmım müyesser olan vekâyi‘-i sinîn ve ŧühûruñ ŧebt ü tedvîni ve zamân-ı devlet-i sa‘âdet-iḳtirânımda sunûḥ bulan ḥavâdis-i ḥudûd ve ŧügûruñ zabṭ ve tebyîni bâbında sa‘y-ı mevḑur ve ceḥd-i nâ-maḥŧûr iden fuŧahâ-yı (409b) nebâġat-ŧi‘âr ve büleġâ-yı ḥaŧâfet-diŧâr ‘ale'l-istimrâr ‘inâyet-i ‘aliyye-i ŧâḥânem ile kâm-kâr ve ‘âtîfet-i celiyye-i mülûkânem ile behre-dâr ve inzâr-ı re‘fet-i ḥüsrevânem ile ḳarîn-i i‘zâz ve âŧâr-ı mekrûmet-i pâdiŧâḥânem ile mümtaz olmaları ‘âdât-ı ḥamîde-i ŧehryârî ve ḳâ‘ide-i pesendîde-i tâc-dârîdir.

Binâen-‘alâ-zâlik sâbıḳa-i sūdde-i sa‘âdetimde ŧehnâme-gûy olan Loḳmân kenâr-ı defterdârî olup yerine ŧehnâmecî olan Ta‘liḳîzâde Kâtib Muḥammed daḥî âḥer diyâra gitmekle yerine dîvân-ı ‘âlîŧânım kâtiblerinden ‘ale'd-devâm dîvân-ı ḥümâyunum ḥıdmetine muvâzıb ve ḥâzır ve taḥrîr-i vekâyi‘-i yevmiyye ve zabṭ-ı ḳazâyâ-yı dîvâniyyeye ḳâdir kimesne naŧb olunmaḳ lâzım ve mühimm olduğı ecden ḥâlâ dîvân-ı ḥümâyunum kâtiblerinden olan iŧbu râfi‘-i tevḳî‘-i refi‘-i ferḥunde-fâl ve nâḳıl-ı yarlıġ-ı belîġ-i ḥuceste-miŧâl iftiḥâr-ı erbâbü'l-taḥrîr ve'l-ḳalem muḥtâr-ı aŧḥâbü'l-taḳrîr ve'r-raḳam el-muḥtaŧŧ bi-mezîd-i ‘inâyeti'l-melikü'l-ekrem kâtib Ḥasan Ḥükmî dâme-mecduhu nazım u neŧr ve imlâ ve inŧâda nâdirü'l-aḳrân ve ḥüsn-i ḥaṭ ve luṭf-ı edâda müŧârün-bi'l-benân olmağla sâbıḳa ŧehnâmecî olan Loḳmân ri‘âyet olunduğı üzere ŧehnâmecilik ḥıdmetine ta‘yîn olunması pâye-i serîr-i a‘lâya ‘arz olunduġda sâbıḳa (410a) olan ŧehnâmecî ri‘âyetiyle virilsün diyü ḥaṭṭ-ı

⁷⁴⁸ “Ben seni insanlara imam (önder) yapacağım” 2/Bakara-124

⁷⁴⁹ “Orası ne güzel bir yerleşme ve ikamet yeridir.” 25/Furkan-76

⁷⁵⁰ “Allah onların delillerini apaçık kılsın. Haŧr gününde de mizanlarını ağır eylesin.”

hümâyun-ı sa'âdet-maqrûnumla fermân-ı 'âlîşânım şâdır olmağın bu nişân-ı hümâyun-ı mekremet-nümünü virdim ve buyurdum ki, ba'de'l-yevm südde-i seniyye-i sa'âdet-me'âbımda şehnâmecî olup mürûr-ı dühûr ile hudûd u şugûrda ve memâlik-i nezdîk u dûrda müteceddîd olan fütûhât u gâzavât ve ma'ârik ü muhârebât vesâ'ir kazâyâ-yı dîvâniyye ve vekâyî'-i yevmiyyeyi sâbîka şehnâmecî olan Ta'lîkizâde gibi nazm ve nesr-i hûb ve edât u inşâ-i mergûb ile tertîb ü tedvîn ve tezhîb ü tezyîn idüp rikâb-ı hümâyunuma îşâl eyleye. Ve te'lîf ü taşnîf eylediği vekâyî'î yazup rikâb-ı hümâyunuma virdikde sâbîka olan şehnâmecî ne vechle ri'âyet olunmuş ise müşârün-ileyh dağî ol vechile ri'âyet oluna. Ve şehnâme hîdmetinde olan kâtibler ve muşavvir ve müzehhibler şehnâme-i hümâyunuma müte'allık umûrda müşârün-ileyhe mürâca'at ve mütâba'at idüp muhâlefete cevâz göstermeyeler. Tahîrren fi-evâhîr-i cemâdiyel-âhîre sene 'aşeretün ve elf.

İstitrâd: Bâb-ı râbî'den vaqa'a yeka'u maşdarı vuķû'en ve ism-i fâ'ili vâķî' olmağla cem'-i mükesseseri vekâyî' olup ma'nâ-yı (410b) mevzû'ı şü cem' olan çukur mağaller ve meşhûr olan lafz-ı vaķ'anîñ dağî ma'nâ-yı mâ-vuzî'a-lehi ģarb u kıtâlde şadmeten ba'de şadmetedir. Ve bu ma'nâdan isim fetĥ-i vâv ile vâķî'a olmağla cem'î vekâyî' dağî gelür. 'Aķîdeniñ cem'î 'aķâyid oldığı gibi ba'zı kerre vuķû'dan kendü ile vücûd berâber olan nesne murâd olundığına nazaran ism-i fâ'iliñ cem'î ma'nâ-yı maţlûbe 'alâ-mâ iltezemehu'z-Zemaĥşeri vekâî' delâlet ider. Ve vekâyîü'l-'Arab'dan murâd eyyâm-ı ģarb ü kıtâlleri oldığı dağî ferâmûş olunmaya.

VELÂ': 'İtkdan ģaşıla ķarâbet-i ģükmiyye ya'ni mu'taķ ve mu'tekaya vâriş olmaķ ma'nâsına fetĥ-i vâv ile müsta'meldir. 'Arabî'de kesr-i vâv ile "vilâ"dan ģalaţ olup işţilâhât-ı ehl-i şer'den olmağla Fârisî'de ism-i maĥşûşuna zafer-yâb olamadıķ.

Fâ'ide: 'Ulemâ-yı a'lâm keşşerehumullâhu te'âlâ ilâ-yevmi'l-ķıyâm ģazerâtı velâyetiñ medlûlünde ihtilâf buyurmuşlardır. Ba'zılar velâyet fetĥ-i vâv ile nuşret ve maşîb ve kesr-i evvel ile sultân ve melike ve ba'zılar kesr ile umûrda ve fetĥ ile deynde diyü evveliñ 'aksine ve ba'zılar fetĥ ve kesrde iki luğat olup mevzû'ün-lehleri maĥşûş olmasına zâhib olmuşlardır. (411a) Meşelâ fülân zât fülân tâ'ife veya beldeye vâlidir, dimek ol mağalde mütemekkinü'l-vilâyetdir ma'nâsına olur. Kesr-i vâv ile veya fülân zât-ı 'âlî Ĥaķ Te'âlânîñ velisidir dimek zâhir ve beyne'l-velâyet ma'nâsına olur. Fetĥ-i vâv ile velî' fa'îl vezninde mübâlağa ifâde idüp bi-ma'nâ fâ'îl ve bi-ma'nâ mef'ûl olacağı âşikâr. Lâkin bi-ma'nâ fâ'îl olur ise ma'nâsı tã'at-ı müstevcibü'l-berekâtı ma'şiyet-i mûcibetü'l-zacret taĥallül itmedin biri birine yetişdirir dimek olur. Bi-ma'nâ mef'ûl olur ise ma'nâsı ģazret-i Ĥaķ ve feyyâz-ı muţlaķ ģıfz ve ģırâset-i subĥânîsini mütevellî idüp 'ale't-tevâlî envâ' ma'âşiden viķâye buyurup tevfiķât-ı ilâhîsini itmâm ile tã'ate ķıyâm ider dimek olur. Ve velâyet-i ģaşşa velâyet-i 'âmmede aķvâ oldığı dağî mensî olmaya.

VEHİM: Ĥavf ya'ni ķorķu ma'nâsına şâyî' olup fülân şeyden vehm eyleme ta'bîri be-ģâyet müsta'meldir. 'Arabî'de ģaţarât-ı ķalb ma'nâsına mevzû' olmağla ķalbine ģuţûr iden nesnelere tâbî' olma dimeden ģalaţ olması ģayr-ı ba'îd olup Fârisî'de muţlaķa

ḥavf ma'nâsına bâ-i muvaḥḥade ile "bâk" dirler. (411b) Ve vehm yine 'Arabî'de kendüde tereddüd olunan şey'in taraf-ı mercûhuna dirler. Bu şûret ḥayvânâtda min ḡayr-ı sebep 'alem için mevzû' cins-i ma'rifetde vâki' olmadan 'ibâretidir. Ve zan vehmiñ zıdd u naķizi ya'ni şey'in taraf-ı râcihi olduğı ma'lûmdur. Eger ḡalb-i insân bir şey'e ḥükm eyledikte îcâb u selbde muṭâbık olmaz ise cehl olur. Ve îcâb u selbde muṭâbık lâkin ḥükmî bir delîli mûcib olmaz ise taķlîd olur. Ve eger 'aķlı veya ḥissî veya ikisinden mürekkeb delîl-i mûcib ile ḥükm ider ise 'ilm olur. Ve eger ḡalb ile ḥükm-i mezbûrı câzim olmayup ṭarafeyni müsâvî olur ise şek olur. Ve eger aḥad ṭarafını râciḥ ve âḥeri mercûḥ olur ise ânifen tafşîl olunduğı üzere ṭaraf-ı râcihi zan ve ṭaraf-ı mercûḥı vehm olur. Bu daḡi setîr olmaya ki sâ'ir nesnelere ile ḥisâbda ḡalaṭ ve ḡalet fark olunduğı gibi vehmde daḡi fark der-kâdır. Ya'ni ḥisâbda vehimtü fi'l-ḥisâb dirler. Kesr-i hâ ile evhim ve himâ ya'ni ḡaltü fihi ve sehvü demek olur. Ve eşyâ-i sâ'irede ve hemtü fi's-şey' dirler. Fetḥ-i hâ ile ehem ve hemâ ya'ni zehebe vehmî ileyi ve ene ürdü ḡayrehu demek olur.

ḤARFÜ'L-HÂ

HÂDİMÜ'L-LEZZÂT: Mevtden kinâye olarak dâl-ı mühmele ile "hâdim" isti'mâli şâyî'dir. 'Arabî'de medd-i hâ ve kesr-i zâl-i mu'ceme ile "hâzimü'l-lezzât"dan ḡalaṭ olduğı âti'z-zıkr ḥadîs-i şerîfden ma'lûm olup Fârisî'de mevte şarahaten fetḥ-i mîm ve sükûn-ı râ ve âḡirde kâf-ı 'Arabîyye ile "merk" dirler.

İstiṭrâd: Mühmele ile hâdim hedm idici ya'ni yakıcı ve mu'ceme ile hâzim ḡaṭ idici ya'ni kesici ma'nâlarına ma'lûm lâkin ḡulûl-ı eccl-i mev'ûd ile inķiṭâ'-i lezzâ'iz-i dünyeviyye tevcihi aḡlâ olduğından ḡaṭü'n-naṡar ḥadîs-i şerîf ḡazret-i Ebî Hureyre'den rivâyet ile sünen-i İmâm-ı Nese'i'de kâle resûllallâḡ şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem ⁷⁵¹ اكثروا ذكر هادم اللذات vârid olup sünen-i ḡazretân-ı Tirmizî ve ibn-i Mâce'de ⁷⁵² اكثروا ذكر هادم اللذات الموت vâki' olmağla lafz-ı mevtden hâzimden bedeliyyet üzere mecrûr olduğı âşikârdır. ḡazret-i imâm Suyûtî şerḡ-i sünen-i cenâb-ı Tirmizî'de hâzim zâl-i mu'ceme ile ḡaṭı' ma'nâsına olduğunu taşriḡ ü beyânları gibi kibrit-i aḡmer ḡazret-i eş-şeyḡü'l-ekber ḡaddesallâhu sırrahu (412b) "Kitâb-ı Müsâmere"de zâl-i mu'cemeyi ihtiyâr u terciḡ buyurduğları mücellideyn-i merķûmeteyni müṭâla'a buyuranlarıñ ma'lûmlarıdır. Vallâhu te'âlâ a'lemü bi-ḡaķiķati'l-ḡâl.

HECİR: ḡaṭı'a ya'ni zıdd-ı vaşl terk itmek ma'nâsına fetḥ-i hâ ile müsta'meldir. 'Arabî'de fetḥ-i hâ ve sükûn-ı cîm ile "hecr"den ḡalaṭ olup Fârisî'de zamm-ı cîm ile "cüdâyi" dirler.

Fâ'ide: Hicret/hücret kesr ve zamm-ı hâ ile bir arzdan çıkup arz-ı âḡere vuşûle dirler. Ve hecretân evvelen şadr-ı İslâm'da ezâ-yı Kureys'den ekşer müslimîniñ diyâr-ı ḡabeşe'ye firârlarına ve şâniyen şâḡib-i şerî'at 'aleyh-i efdalü't-taḡiyye efendimiz ḡazretleriniñ Medîne-i Münevvere'yi teşrifleri ve ma'iyet-i ḡümâyunlarında ve mâ-

⁷⁵¹ "Lezzetleri yıkanı çokca anın."

⁷⁵² "Lezzetleri yıkanı, ölümü çokça anın."

qabl ve mâ-ba'd kudûm-ı meymenet-lüzûmlarında teveccüh buyuran aşhâb-ı kirâm rıdvânullâhu te'âlâ 'aleyhim ecma'in hazerâtınıñ hicretlerine dirler. Mûte'ârif hisâb-ı sâl hicret-i şâniden zabt olundığı muhtâc-ı tafsîl degildir. İşbu hicret-i pür-meymenet-i nebeviyye ile hicret farâiz-i İslâmiyye'den olup ba'de feth-i Mekke kelâm-ı dürer-bâr-ı hazret-i peyamberî ⁷⁵³ هجرة بعد الفتح Vemr-i itâ'at-maqrûnı ile nesh olundığı ferâmûş olunmaya.

HİCÎV: Şi'r ile şetm ve bir kimseniñ ahlâk-ı zemîmesini beyân eylemek ma'nâsına kesr-i hâ ile (413a) müsta'meldir. 'Arabî'de feth-i hâ' ve sükûn-ı cîm ile "hecv"den gâlağ olup Fârisî'de muğlağa zemm ü kadh ma'nâsına feth-i nûn ile "nekûh" ve nazm ile hicv eylemek mağhalinde hecâ-kerden dirler.

İstitrâd: Ahlâk-ı zemîme zıkr ü ta'dâdına hecv ta'bîri gibi hecâ daği itlâk olunur ve şecâ'atinden şiddet-i harbde mağhalinden dûr olmayan şahş medğ olunan nazm ve neşre hamâse ve besâle ve kerem u haseb ü neseb tavşif olunan nesneye medğ ve fahr ve ta'rîz dirler. Eger bu şûret meyyit haqqında keşide-i silk-i intizâm olmuş ise reş ve tâ'ibin ve ahlâk-ı hamîde ve etvâr-ı pesendîde mezkûr olur ise edeb ve evşâf-ı nisâdan hüsñ ü cemâl ve garâm ve gunc u delâl zıkr olunur ise gâzel ü nesîb dirler.

HECÎN: Ekşerî hicâz-ı lâzımü'l-i'zâzda bulunur cemel-i ma'rûfeniñ ismi. 'Arabî'de kesr-i hâ ile "hicân"dan gâlağ olup Fârisî'de zamm-ı şîn ile "şütürbâd" dirler.

HİRÂT: İtidâl-i hevâ ile meşhûr iqlîm-i Horasân'da bi'n-nisbe cebel-i Cûdi'ye qarîb belde-i kebîre-i ma'rûfeniñ ismi. 'Arabî'de feth-i hâ ile "Herât"dan gâlağ olması Kâdi ibn-i Halekâ'nıñ "Vefeyâtü'l-A'yân" nâm mü'ellesinde Ebu'l-Hasan (413b) 'Ali Hirevî'niñ tercümesinde zabtından kaşû'n-nazar Sipâhizâde Meğmed Çelebi "Evzahü'l-Mesâlik" nâm risâlesinde daği zabt ü beyân eylemişdir. Ve Fârisî'de daği feth-i hâ ile Herât müsta'mel olmasını Hüseyn bin Halef-i Tebrîzi'niñ Burhân-ı Kâti' nâm ferhenginde iltizâm ider. Belde-i merķûmeniñ tûlî و دلو ve 'arzi له derece ve dağikâdır.

İstitrâd: 'Ali Hirevî merhûmuñ künyeleri Ebu'l-Hasan olmağla 'alâ mâ-hüve'l-meşhûr. Ebû 'Ali ve huşûşen Fârisî'de hazf-ı hemze ile Bû-'Ali isti'mâlleri be-gâyet şâyî'dir. Eger Bû-'Ali'den murâd eş-şeyhü'r-re'îs Ebû 'Ali Sînâ olup 'ilm ü ma'ârif kaşd olunur ise becâdır. Eger geşt ü güzâr ve seyâhat murâd ise gâlağ-ı digere mü'eddi olacağî âşikârdır. Meşelâ

Qıt'a

Şuyı bardağda dimişler gemiyi kâğıdda.
Bizden evvel bu cihân seyirin iden ehl-i vuķûf
'Âlem-i berri koyup bağr hevâsında yelen

⁷⁵³ "Fetihten sonra hicret yoktur."

Bû-‘Alî ise daği ‘aqlına idrâkine yuf

ve şûret-i nisbeti daği Herât'ı lâzım iken Herevî olması divit taşhîhimiz zeylinde muharrer şuver-i nisbetler tafşîlinden ma‘lûm olur. Müşârün-ileyh rahmetullâhi te‘âlâ ‘aleyh Eş-şeyh Ebu'l-Hasan ‘Ali ibn Ebî-Bekir bin ‘Aliyyü'l-Hirevî eşşâyih endâze-i pâ-yı seyâhat (414a) ile şahîfe-i ‘âlemi mesâhat idüp bahren ve berren ve sehlen ve cebelen varılup görölmesi mümkün emâkinden bir mağali terk eylemeyüp gûyiyâ vech-i arzı tamâmen devrân eylemiş ve seyr ü seyâhatinde dâhil olduğu mescid ve tekve ve hânkâh ve ziyâretgâhlarıñ der ü dîvârın âşâr-ı hattından hişşedâr itmek de'bi imiş.

Kâdı ibn-i Hâllıkân rivâyet ider ki bilâd-ı keşîreyi müşâhede müyesser oldu. Hatt-ı Ebu'l-Hasan'dan hâlî bir beldeye muşâdife eylememiş ve müşârün-ileyh hakkında keşret-i seyâhat ile meşel darb olunduğı âti'l-beyân iki beyt-i ‘Arab'dan zâhir olur. Mecîdü'l-melik lağabı ile meşhûr Cifr bin şemsü'l-hilâfe inşâd eylemiştir.

Nazm

754 على اتفاق معان واختلاف روي

اوراق كديته في بيت كل فيء

755 كانه خط ذاك السائح المهروي

قد طبق الارض من سهل الى جبل

Ebu'l-Hasan müşârün-ileyh rahmetullâhi te‘âlâ ‘aleyh ol derece geşt ü güzâr ile ma‘ârif ve fazldan behre-dâr olup ‘ilm-i simyâda ‘adîmü'l-mişâl olduğına mebnî Haleb şâhibi melik Şalâhüddîn oğlu melik Tâhir istişhâb ve maşûş Eş-şeyh Ebu'l-Hasan için Haleb'de bir medrese-i ‘âlî binâ idüp tâlibîne envâ‘-ı ‘ulûm neşrine müdâvim iken altı yüz on bir senesi şehr-i Ramazân'ınıñ ‘aşer-i evsaında irtihâl ve medrese-i (414b) merkûme derûnunda mutaraşşıd-ı fâtiha-i nisâ vü ricâl olmuşdur.

‘Aleyhi'r-rahme garâ'ibât-ı dehr-i buğalemûn ve izhâr-ı kudret-i hudâ-yı bî-çûndan numûne bunı daği Kâdı ibn-i Hâllıkân silk-i taħrîre keşîde eylemiştir ki berây-ı ziyâret eş-şeyh ebu'l-Hasan'ın kabri olan kubbeye duğûlümde başı ucunda âvihte nihâl-i eşcârdan bir halka-i tâmü'l-istidâre müşâhidim olduğda haķîkatinden su'âl eyledim. Türbedârân hudâ-yı nâbit böyle bir halkadır. Merhûm hazretleri vaqt-i seyâhatinde teşâdüf eyledikde müzekkir-i kudret-i mâ-lâ-nihâye-i subhânî olur ümîdi ile kaç ve bir zamâm istişhâb ve ba'de'l-vefât bâlâ-yı serlerine ta'likî vaşiyet olunmuş idi. Binâberîn âvîze olundu cevâblarında kemâl-i ihtimâm ile nazâr olduğda hünerverân-ı benî nev'-i insândan bir ahad mişlini icâddan ‘âciz belki bihzâd-ı ma'rifet-dâd daği pergâr-ı hayâl ile ol tedvîrde bir dâ'ire çevirmege kudret-yâb degildir diyü beyân eylemiş. Vallâhu kâdirün ‘alâ külli şey'in.

⁷⁵⁴ “Her genç delikanlının evinden yapraklar dilenen, anlamları bir revileri ise farklı bir şekilde.”

⁷⁵⁵ “Düzlük dağlık demeden yeryüzünde gezmedik yer bırakmadı. Bu sanki gezgin Heravi'nin hattı.”

Sefer ve hâzar mâ-lezime benî-nev‘-i beşer olmağla ba‘d-ı inkızâ‘îl-vaţar vaţan-ı aşlîsine bilâ-haţar ‘avd ü inşirâfa vesîle-i mûcibü'l-‘iber kaydına hâme-i ney-şekker rîzende-i sükker oldı.

سمعت من م سمعت من مشايخنا الكرام (415a) رحم الله الملك العلام من اراد السفر فليأخذ اربعة احجار في يده وقت خروجه من داره ويقول على الحجر الاول يا اله العز ويرميه الى اليمين ويقول على الثاني يا عظيم الخطر ويرميه الى اليسر ويقول على الثالث يا سريع الظفر ويرميه بين يديه ويقول على الرابع ايك نعبد واياك نستعين ويرميه الى وراء ظهره يحصل فيه خير وبركة ويرجع الى وطنه آمنا وسالما بعناية الله تعالى جربنا هذه الفائدة الشريفة مرارا وشاهدنا عظيم تأثيره بحمده سبحانه اما عند المنجمين بخروج السفر اوقات معينة كما بين في هذا النظم 756

757	يرى اي برج حل في حكمه القمر	عن الشيخ ابي اسحق من يتغي السفر
758	وبالثور لكن بالشقاء مع الضجر	فبالحمل ان سافرت نلت مقاصدا
759	وخاب وتاليه به السعد والظفر	وان يك بالجوزاء طال غيابه
760	وبالسنبلة لا خير فيه ولا ضرر	وبالليث يأتي بالسلامة سرعة
761	وتاليه سلب المال والروح فالخدر	و ان يك بالميزان فالامن والمنى
762	فبالقوس يلقي ما يريد به السفر	وقصد ملوك والقضاة ومثلهم
763	اتى كان بالمال الزميم على خطر	وبالجدى لم يرجع الى اهله وان
764	وان فر عبد لا يرد له الخير	وبالدلو يأتي سرعة بسلامة
765	يرجى ولكن تركه دافع المطر	وبالحوت كالجوزاء في البحر ربما

756“Meşâyih-ı kirâmımızdan el-Melik ve El-‘Allâm olan Allah onlara rahmet etsin şöyle işittim: ‘Yolculuğa çıkmak isteyen, evinden çıkarken eline dört taş alsın. İlk taş ‘Ey İzzet sahibi İlah’ ve sağ tarafa atсын. İkinci taş ‘Ey Yüceliği ve kadri büyük olan’ desin ve sol tarafa atсын. Üçüncüye ise ‘Ey zafere hızlı bir şekilde eriştiren’ desin ve önüne atсын. Dördüncü taş ‘Yalnızca sana ibadet ederiz ve yalnızca senden yardım dileriz.’ desin ve arkasına atсын. Hayır ve bereket hasil olur. Allahın yardımıyla vatanına emniyet ve selâmetle döner. Bu güzel faydalı işi defalarca tecrübe ettik. Büyük tesirine şahid olduk. Münecimlere göre yolculuğa çıkmanın şu nazımda belirtildiği üzere belirli vakitleri vardır.”

757 Şeyh Ebi İshak’tan, sefere çıkmak isteyen ayın hangi burcun etkisinde olduğuna bakması lazım

758 Bununla amel edip yolculuğa çıkarsan maksadına ulaşırsın. Boğa burcunda yolculuğa çıkan zorluk ve sıkıntıyla karşılaşır.

759 Şayet ikizler burcunda yolculuğa çıkarsa gıyabı uzar ve muhtaç hale gelir. Bununla birlikte mutluluk ve zafer peşi sıra gelir.

760 Eğer boğa burcunda yolculuk yaparsa selametle çabuk şekilde döner. Başak burcunda ise ne hayır vardır ne de zarar.

761 Terazi burcunda ise güvenlik ve ölüm vardır. Hırsızlık ve esaret ve karanlık yerler vardır.

762 “Yöneticilerin ve hakimlerin ve benzerleri ona yönelir. Yay burcunda ise; yolculuktan istediğini elde eder.”

763 “Oğlak burcunda ise ailesine dönmez. Şayet dönse bile tehlikelerle dolu kötü bir malla döner.”

764 “Kova burcunda ise selametle hızlı bir şekilde döner . Eğer bir köle kaçmışsa ondan haber alınamaz.”

HEREK: Üzüm şalkımlarını vişkâye için kütük talları altına vaz' olunan ağaç pâreleriniñ ismi. Fârisî'de feth-i hâ-i mu'ceme ve râ ve âhirde kâf-ı 'Arabî'ye ile "harek"den gâlağ olup 'Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı sîn ve feth-i hâ-i mühmele ile "mişhat" dirler. Hafî olmaya ki harek-i mürtefi'a vuşûl için i'mâl olunan se-pâ-yı ma'rûfuñ ismi olup lisân-ı Türki'ye nakilde şey'-i muharrere tahşîş eylemişler ola.

HER-GELE: İlkı, otlakda geşt ü güzâr iden at sürüsünüñ ismi. Fârisî'de iki cüz'den mürekkeb "har-gele"den gâlağ olması münfehîmdir. Cüz'-i evveli har himâr ve cüz'-i şânîsi feth-i kâf-ı Fârisiyye ile "gele" süri ma'nâlarına delâletleri ma'lûm başı boş şahrâ-rev esbânîñ har-hû olmalarına mebnî sürüsüne har-gele ıtlâkı gayr-ı ba'iddir. Lâkin otlağa çıkarılan at sürüsüne 'Arabî'de zamm-ı mîm ve feth ve teşdîd-i şîn ile "müceşşere" ve Fârisî'de feth-i fâ ve lâm ve sükûn-ı sîn ile "fesle" dirler.

HEZÂRAN: Hindustân cezîrelerinde nâbit parmak gılgında be-gâyet yumuşak varak ve şemersiz şecerîñ arza münbasîğ 'urûk-ı ma'rûfesiniñ ismi. 'Arabî'de feth-i hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı yâ ve zamm-ı zâ ile "hayzurân"dan gâlağ olup (416a) mu'accemi ancak zammeyi fethaya tebdîl ile "hayzerân"dır.

HEST: Fârisî'de feth-i hâ ve sükûn-ı sîn ile "nîst" muqâbili olup 'Arabî'de ol harf fi ile zamirden mürekkebün-fih ve muqâbili nâ-fih olan lâ ve lisân-ı Türki'de var ve muqâbili yok lafzları ile edâ olunduğı ma'lûm lâkin hest-i merķûm muqâbili gibi mürekkeb olduğı âşikâr olmamağla hâme-i 'Abbâsî 'imâme beyâna mübâderet eyledi. Kelime-i merķûmeniñ vâki' hâ-i meftûha-i aşliyye var ma'nâsına delâlet idüp âhîrine feth-i hemze ve sükûn-ı sîn ve tâ ile edât-ı râbîta olan est ilhâkı ile hâ'-est olup elif ve hemze ile telaffuzunda nev'-i şıķlet olmağla hâzıf olunup hest kalmışdır. Ve muqâbili nîstiñ dağı aşı kesr-i nûn ve yâ-i mechûle ile harf-i nefy olan nî ile est mârrül-beyândan mürekkeb nî-est olmağla ba'de'l-hâzıf nîst olmuşdur. Ve hest-i muharrer est-i merķûm maħalinde isti'mâli beyne'l-A'câm şâyi'dir.

HEŞİL: Ekşeri huyûli kökletdikleri nev-resîde arpa çemeniniñ ismi. 'Arabî'de feth-i kâf ve kesr ve medd-i şâd ile "kaşıl"den gâlağ olup Fârisî'de feth-i hâ-i mu'ceme ve kesr-i vâv ve sükûn-ı yâ ile "havîd" dirler.

HİLÂL: Ba'zı (416b) nesnelere i'mâl ve esnân mâbeynlerini taħîr için isti'mâl olunan şey'-i ma'rûfuñ ismi. 'Arabî'de kesr-i hâ-i mu'ceme ve medd-i lâm ile "hilâl"den gâlağ olup Fârisî'de feth-i dâl ve fâ ve sükûn-ı nûn ile "dendân-ferîz" dirler. Ebr-vân ya'ni kaşları teşbîh eyledikleri kesr-i hâ-i hevvez ve medd-i lâm ile "hilâl" gurre-i şehirde mer'î yeñi ay olduğı setîr degildir.

HELİYLEC: Edviye-i Hindiye'den şey'-i meşhûruñ hâzıf-ı hemze ile isti'mâline şâhid 'inde'l-eṭibbâ heliylecât-ı hamse ta'bîri be-gâyet şâyi'dir. Fârisî'de feth-i hâ ve kesr ve medd-i lâm-ı evvel ve feth-i şânî ve ihfâ-i hâ ile "halîle"niñ mu'arrebî feth-i hemze ve ba'zen kesri ve sükûn-ı hâ' ve kesr ve medd-i lâm-ı evvel ve feth-i şânî ile

⁷⁶⁵ "Balık burcu ikizler burcu gibidir . Denizde ise dönmesi umulur; ancak yağmur tehlikesi onu geride bırakır."

“ehlîlec”den gâlaştır. Ve heliylecât-ı hamseden murâd şarı ehlîlec ve kara ehlîlec ve kâbili ve emlec ve heliylec oldukları ‘ilm-i tıbbâ ednâ mümâresesi olanlarıñ ma’lûmlarıdır.

HÜMÂ: Sâyesi mübâreklik ile meşhûr ve kadîdi meşhûd ve kalîlü'l-vücûd tayrîñ ismi. Fârisî'de zamm-ı hâ ve âhirde yâ ile “hümây”dan muraḥḥam olup ‘Arabî'de zamm-ı bâ ve fetḥ-i lâm ve âhirde hâ-i mühmele ile “büleḥ” dirler. Ḥafî degildir ki lisân-ı derîde mer’î kâ’ideye kıyâsen ayak ma’nâsına (417a) pây ḥazf ile pâ olduğu gibi âheri ḥazf olunmuş olur. Ve hümâyûn lafzı mübârek ve ḥuceste ve ḥurrem ve ‘âlî ya’ni kütlu ma’nâlarına delâleti ma’lûm lâkin ekşer erbâb-ı luğat şûret-i nisbetini beyânda ihmâl eylemişlerdir. Dut taşhîḥimiz zeylinde tafşîl-i beyân olduğu üzere lafz-ı hümây-yı muḥarreriñ âhîrine Hindû'da vuḳû’ı gibi vâv-ı nisbet ilḥâḳ ve mâ-bâ’dına te’kîd-i nisbet için nûn daḥi gelmek ile hümâyûn olmuşdur.

HUNNÂB: Mîve-i ma’rûfe-i meşhûreniñ ismi. ‘Arabî'de zamm-ı ‘ayn ve teşdîd ve medd-i nûn ile “unnâb”dan gâlaştır olup Fârisî'de kesr-i şîn ve sükûn-ı yâ ve nûn ve âhirde kâf-ı ‘Acemiyye ile “şîlânek” dirler.

HENDEK: Ekşerî esvâr-ı müdün etrâfına ḥafr olunan maḥaliñ ismi. Fârisî'de fetḥ-i kâf-ı ‘Arabîyye ve dâl ve sükûn-ı nûn ile “kende”niñ mu’arrebî ca’fer vezninde ḥâ-i mu’ceme ile “ḥandaḳ”dan gâlaştır.

HENÜZ: Fetḥ-i hâ ve zamm-ı nûn ve vâv-ı ma’rûfe ile elfâz-ı Fârisiyye'den eknûn ya’ni şimdi ve bu an ve daḥi ma’nâlarına delâleti ma’rûf lâkin ekşer ferhenglerde zamm-ı nûn ve vâv-ı ma’rûfe ile “nüz” muḥtaşar veya muḥaffef-i henüzdür, terḳîmlerinden henüz aşıl olmaḳ münfehim olması vesîle-i ḳayd oldu. ‘Arabî’si (417b) fetḥ-i hemze ve sükûn-ı lâm ve medd-i elif ile “el-ân” olur. Ḥafî olmaya ki madde-i muḥarrerede aşıl lafz-ı nüz olup lisân-ı Fârisî'de mer’î evvel kelîmâta ziyâde olunan hâ ile edât-ı ḥâl ve edât-ı muzâri’ olan kesr-i mîm ve sükûn-ı yâ ile “mî” ve beñzer demek ma’nâsına medd-i mîm ve nûn ile mâ ve nâ ve şebîḥ ve nazîr ma’nâsına mânend ve emşâlleri evvellerine hâ’ ziyâdesi ile “hemî” ve hemânâ ve hemânend oldukları gibi nüz-i merḳûm daḥi henüz olmuşdur.

HEVÂ: Vezân olan yel ma’nâsına hübûb-ı riyâḥ-ı laṭîfeye müteveccih emâkine bu maḥaliñ hevâsı güzel ve bugün hevâ poyraz ta’bîrleri gûş-zeddîr. ‘Arabî'de fetḥ-i hâ ve medd-i elif ile “hevâ” beyne'l-arz ve's-semâ ḥâlî olan maḥale ḥuşûşen ve cemî’ ecvef ü ḥâlî nesnelere ‘umûmen delâlet idüp Fârisî'de medd-i bâ ile “bâd” dirler. Ammâ ma’nâ-yı maṭlûbe ya’ni yel ma’nâsına ‘Arabî'de kesr-i râ ile “rîḥ” ve Fârisî'de zamm-ı râ ile “rüzgâr” ıtlâḳ olunur.

HEVÂN: Derûnunda ba’zı nesnelere daḳḳ ü ḥall olunan şey-i ma’rûfuñ ismi. ‘Arabî'de medd-i hâ ve zamm veyâḥûd fetḥ-i vâv ile “hâvun/ hâven”den gâlaştır olup Fârisî'de egerçi lafz-ı merḳûm beyne'l-A’câm lisânları gibi şâyî’dir. (418a) Ḳuḥḥ-ı derîde medd-i yâ ile “yâne” dirler.

HEVENG: Ekşerî üzüm şalkımın rabṭ ile âvihte eyledikleri şey'-i ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de medd-i elif ve feth-i vâv ile “âveng”den ğalaṭ olup ‘Arabî'de ism-i maḥşûşuna zafer-yâb olamadık.

HEYBE: Ebnâ-yı sebîl derûnuna eşyâ vaz'ı ile naḥcîr eyledikleri zarf-ı ma'rûfuñ ismi. ‘Alâ-mâ-hüve'l-meşhûr “hekbe”den ğalaṭdır. Lâkin tettebbu'-ı kütüb-i luġât olunduġda lafz-ı merḳûm dūş-ı lihâza-i faḳîr olmamaġla ‘Arabî'de feth-i ḥâ-i mûhmele ve sükûn-ı kâf ile “ḥaḳbe”den ğalaṭ olması mülâyimdir. Fârisî'de şey'-i merḳûma zamm-ı ḥâ-i mu'ceme ve sükûn-ı râ ile “ḥur-çîn” itlâkı şâyi'dir.

HİYZEM VE HİYME: Evvelde kesr-i hâ ve sükûn-ı yâ ve zamm-ı zâ' ve şânîde yine kesr-i hâ ve sükûn-ı yâ ve feth-i mîm ile ekşer ferhenglerde ‘ale'l-‘amyâ aḥadühümâ âḥere mürâdif odun ma'nâsına tefsîrleri vesîle-i tafşîl oldu. Erbâb-ı diġkatden ba'zı zevâtüñ iltizâmılarına nazaran Fârisî'de hîzem itlâk olunan odunuñ ‘umûmı olur. Ya'ni iḥrâka şâlih ve ġayr-ı şâlih ve eşcâr-ı mîve-dâr vesâ'irleriniñ ism-i mevzû'ı olup ‘Arabî'de feth-i ḥâ-i mûhmele ve tâ ile (418b) “ḥaṭab” dirler. Ammâ hîme ancak yanmaġ için âmâde olan oduna dirler ki ‘Arabî'de feth-i vâv ve zamm-ı kâf ile “veḳûd” ta'bîr olunur. Müdde'âmız bu beyitden daġı kaṭı zâhirdir:

Beyit

Nâr-ı Nemrûd nem-rûd olıcaġ İbrâhim'e
Eyledi mâ-ḥaşal zimmetin İbrâhim'e

HARFÜ'L-LÂM-ELİF

LÂ'ÜKELLİMUHU KAṬṬU: “Bundan soñra ya'ni gelecek zamanda ben aña hiçbir nesne söylemem” demek ḳaşdı ile isti'mâli şâyi'dir. ‘Arabî'de kelime-i kaṭṭ zamân-ı mâzîde müsta'mel olmaġla “mâ-kellemtühü kaṭṭ” demek lâzım olur. Ya'ni, “Ben aña ‘ömrümden geçen zamanda bir nesne söylemedim.” ma'nâsına. Eger müstaḳbel olunur ise “lâ'ükellimuhu ebeden” tekellümi lâzım olup Fârisî'si mâzî-i müstaḳbelde “hiç nemî ġüyem” olur.

İstiṭrâd: Teşdîd-i tâ ile kaṭṭ mâzîye maḥşûş dehr ma'nâsınadır. Ya'ni zamân-ı mâzîden veya ġüzârende-i ‘ömrden nefy ile ve 'inde'l-ba'z nefy-i mâzîye mevzû' zurûf-ı mebnîyyedendir. Ve ba'zen kaṭṭ kelimesi nefyiñ ġayrı dâyimen ma'nâsına isti'mâl olunur “küntü erâha kaṭṭu” gibi ve kaṭṭ lafz i'tibârı ile müfred ve ma'nâ i'tibârı ile cümle olduġı ve cevâb-ı şart-ı maḥzûf gibi tezyîn için üzerine fâ' dâḫil olduġı setîr olmaya. Eger kelime-i kaṭṭ (419a) yekfî ma'nâsına isim olur ise nûn-ı viḳâye ziyâde olunur. Nûn-ı viḳâyenin ef'âle duḫûli fi'l üzerine mebnî olduġı fetḥa sâlim olup âḥere fi'li cerrden şıyânet için olduġı ma'rûfdur. Nûn-ı merḳûm esmâdan daġı ancak muḥarrer قطنی ve قدني ve عني ve مني ve لدي dâḫil olduġı ferâmûş olunmaya.

‘İnd-el-kisâ'î aşlı kaṭaṭ olup tâ'-i evvel idġâm için teskîn ve idġâm olunup tâ-i aḫîr müteḥarrik ü mu'arreb kılmışdır. Ve ba'zılar aşlı zammeyn ile kaṭṭ olup zammeyi zammeye ittibâ' ile müşedded olmuşdur dimişlerdir. Ve ba'zılar aşlı feth-i

ḳâf ve zamm-ı tâ ile “ḳaṭu” olup taḥfif ile edât kılındıkda aşlı üzerine mebnî kılınmağla âhîri maẓmûm u müşedded olmuştur dimişlerdir. Tevcîhât-ı mezkûre dehr ma'nâsına oldığı şûrettedir. Eger ḳaṭṭ hasb ma'nâsına delâlet ider ise feth-i ḳâf ve sükûn-ı tâ ile olur. ⁷⁶⁶ ما كلم الا مرة واحدة فقط dirler. Bu ma'nâya delâlet ile muzâf olsa ⁷⁶⁷ قटक هذا الشيء dirler.

Ḥasbîñ ma'nâsına ve feth-i ḳâf ve sükûn-ı tâ ile “ḳaṭnî” ve yine feth-i ḳâf ve kesr-i tâ ile “ḳaṭî” daḥî dirler.

LAÇİN: Esmâ-i ricâlden veya köle ma'nâsına (419b) bilâ-yâ' müsta'meldir. Fârisî'de kesr ve medd-i cîm-i 'Acemiyye ile “lâ-çîn”den ğalaṭ olup 'Arabî'de köle ma'nâsına 'abd isti'mâli ma'rûfdur.

LÂ-ḤAFÂ'E-FÎHÎ: “Bu şeyde eşer ü 'alâmet gizlü degildir” ma'nâsına ḳaşr ile isti'mâli şâyî'dir. 'Arabî'de lâ'-ı nâfiye ve feth-i ḥâ ve medd-i elif ile “lâ-ḥafâ'-fîh” den ğalaṭ olup Fârisî'si “nihân ne-bâşed der-inkar” olur.

LÂLE: Envâ'î keşîr şükûfe-i ma'rûfeniñ ismi. Egerçi ğalaṭdan sâlim lâkin terkîb-i ḥafr ile mürekkeb olması tafsîle vesîle oldu. Fârisî'de medd-i lâ ile lâl kırmızı reng ma'nâsına olmağla 'alemiyyete naḳilde âhîrine hâ'-i ihtîşâş ilḥâḳı ile “lâle” olduğına ism-i 'Arabî'si feth-i şîn ile “şakâyıḳu'n-nu'mân” şâhiddir. Ḥafî olmaya ki ismeyn-i muḥarrereyn ola.

Zamânemizde gelincik çiçeği diyü meşhûr zehriñ ismi olup Fârisî'si lâleye ve 'Arabî'si şakâyıḳa teşbîhen naḳl olunmuştur. Nu'mânî tesmiyesiniñ vechi erbâb-ı ṭabî'atdan Nu'mân nâm bir şahş gelincik çiçeği nâbit bir maḥali ḥimâyet u ḥırâset ile beher sene mevsim-i bahârda envâr-ı merḳûmeniñ nümâyîş ve leṭâfeti ile şafâlanmasından nisbet olunmuştur.

İstiṭrâd: 'Adem-i (420a) ülfetlerinden cemîf ferhenglerde lâleyi nâ-becâ tavşîf ve çend nev'e ḥaşr ü ḳaşr eylemişlerdir. Ḥatta Şu'ûrî merḥûm ferhenglerden naḳl ile yedi nev'e ve kendü zamânında esâmî-i ğarîbe ile meşhûr on dört kısma maḳşûş terkîmine hem-zamânımız Burhân-ı Ḳâṭî' mütercimi Aḥmed 'Aşım Efendi'niñ ḥâlâ bu diyârda yüzden mütecâviz envâ' ve esâmîsi vardır taḥrîri muvâfıḳdır.

Cemîf luġât-ı Fûrs'de lâle diyü yedi nev'e ḥaşr ile terkîm olunan esâmîniñ müsemmaları gelincik ve şakâyıḳ emsâli nebât kısmından oldukları erbâbınıñ ma'lûmı olup meşhûr olan lâle piyâzdan ḥâşıl olduğu daḥî ma'rûf ve kütüb-i müfredât-ı ṭıbbiyyede lâle-i ser-nigûn diyü mevşûfdur. Kırk seneye ḳarîb baĝçelerimizde ğars ve iḥrâc ve kirâren toḥmunı zer' ile evvelen ferhenglerde muḥarrer envâ'dan ezyed nev-be-nev toḥmdan zuhûr ve her biri bir ism-i dil-keş ve nâ-şinîde ve teşbîhât-ı pesendîde ile tesmiye olunmuş idi. Şâniyen sâ'ir mecbûr terbiyesi zevâtîñ toḥmlarından bürûz idenler lâ-yu'add velâ yuḥşâdır. Ḥatta

⁷⁶⁶ “Yalnızca bir kere konuştu.”

⁷⁶⁷ “Bu şey sana yeter.”

zamânemizde ‘Aşkî Efendi nâm bir şahş der-dest ü a‘lâ olan lâleleriñ esâmî ve aşhâb-ı tohm (420b) ve evşâflarını kayd ile tertîb eylediği cedvelde biñe qarîb esâmî-i gûn-â-gûnı görülmüşdür.

Âsitâne-i emn-âşiyânede lâleniñ evvel şüyü‘i biñ yetmiş beş târihinde mütevessid-i hâk-ı gufrân Üsküdârî Hüdâyî Maḥmûd Efendi ‘aleyhi'r-raḥmetullâhi'l-hâdî bağlar arasında bulup bağçelerine ğars buyurmaları ile dervişân ve muḥibbân daḥi i‘tibâr iderek şâyî‘ olmuşdur. Zer‘ olunan tohumlarında a‘lâsı zuhûr iderek cennet-mekân sultân Aḥmed Ḥân zamânında ya‘ni biñ yüz otuz târihlerinde nîze-i rummâni nâm lâleniñ güşâdı me‘mûl bir başalı biñ ğuruşa ve firdevs-âşiyân sultân Maḥmûd Ḥân zamânında kerem-i bârî nâm lâleniñ bir piyâzı sekiz yüz ğuruşa bey‘ olunduğı ‘an‘ane ile kirâren ve mirâren resîde-i şımâḥ-ı râkımü'l-ḥurûf olmuşdur. Bunlardan soñra beher sâl nev-be-nev zuhûr iden mâ-lâ-‘aynü'n-re‘et velâ üznü'n-semi‘at a‘lâları bürüz itmededir. Şükûfe-i merḳûmeniñ elvânı be-ĝâyet ziyâde olur. Ve'l-hâşıl lâciverd renginden mâ‘adâ cemî‘ elvân-ı muḥtelife ile mütelevvin olur. Zamân-ı ibtilâmızda elmâsî ta‘bîr olunan remâdî renkden ğayrı aḥadühümâyı (421a) âḥerden fark u temyîze kudret-yâb idik. Mezḳûr olan lâleniñ şûretinde dört aşıl olur ki erbâbı kıvrım ta‘bîr iderler. Ya‘ni ḥançerî ve bâdâmî ve sûzenî ve nişterî bu dört kıvrım daḥi bî-kudretillâhi'l-te‘âlâ biri birine tedâḥül ile on altı kıvrım olacağı âşikârdır. Muḥarrer olan eṭvâr-ı sitt-i ‘aşerde elvân-ı muḥtelife ile be-ĝâyet a‘lâları görülmüşdür.

ḤARFÜ'L-YÂ‘

YÂFES: Ḥazret-i Nûḥ şalavatullâhi ‘alâ-nebiyyinâ ve ‘aleyhi's-selâm cenâblarınıñ veled-i meşhûrlarınıñ ismi. Feth-i fâ ile müsta‘meldir. ‘Arabî‘de şâḥib vezninde kesr-i fâ ile “Yâfiş”den ğalaṭ olduğı kütüb-i mu‘teberâtda muşarraḥdır.

YALI: Deryâ kenârı ma‘nâsına âḥirde yâ ile müsta‘meldir. Fârisî‘de medd-i yâ ve zamm-ı lâm ve âḥirde vâv ile “yâlu”dan ğalaṭ olup ‘Arabî‘de medd-i şın ve kesr-i ṭâ ile “şâṭiü'l-baḥr” dirler.

YAYLAQ: Eyyâm-ı tâbistânda ya‘ni yaz günlerinde ârâm idecek maḥaliñ ismi. Fârisî‘de feth-i hemze ve sükûn-ı yâ ile “aylaq”dan ğalaṭ olup ‘Arabî‘de zamm-ı mîm ve sükûn-ı şâd ile “muşṭâf” dirler.

YEŞRİB: Ya‘ni ḥalef-i vâ‘dde inşâd olunan ‘alḳametü'l-eşca‘iniñ beyt-i meşhûrunda (421b) vâḳi‘ lafz-ı yeşrib tâ-i müşennât ile yemni‘ vezninde “yetricb”den ğalaṭ olması şâḥib-i Ḳâmûs Fîrûzâbâdî‘niñ iltizâmından münfehim olur.

Beyit

768 مواعيد عرقوب اخاه بيترب

وعدت وكان الخلف منك سجية

⁷⁶⁸ “Yetricb de, Arkub'un kardeşine verdiği sözler gibi, sözünde durmamak senin seciyyen olduğu halde söz verdin..”

lâkin şâhib-i Kâmus' uñ iltizâmı 'Amâlika'da iklîm-i Yemen'de Yemâme'ye qarîb tâ-i müşennât ile Yatrib nâm mevzi'e mensûb 'Arkûb bin Mu'îd bin Züheyr nâm şahş olduğına nazarıdır. Ekşer 'ulemânîñ mezâkı üzere Ebî 'Urceb ile mükennâ 'Urķûb bin Şahr olup enşârü'n-Nebî şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem ve rıdvanullâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'în hâzerâtınıñ aşilları diyâr-ı Yemen'den ve 'Amâlika'dan olmalarına göre beyt-i merkûmda vâkı' feth-i yâ ve sükûn-ı şâ-i müşelleşe ve kesr-i râ ile Yeşrib Medîne-i Münevverre 'alâ-münevverihâ etemmü't-tahiyeniñ ism-i ma'rûfı olmağla emr-i bi'l-'aks ya'ni meşhûrî şâhih ve şâhib-i Kâmus' uñ iltizâmı nâ-becâ olur.

Mevrid-i meşel her ne kadar ma'lûm ise de ⁷⁶⁹ قد ندب الى الاذكار وجعل صيفلا للافكار mışdâkı beyâna ibtidâr olundu. 'Arķub her kankısı ise be-gâyet teng-dest bir birâderi var imiş. Yevmen mine'l-eyyâm gelüp 'arz-ı ihtiyâc ile def'-i zarûret için bir miķdâr nesne (422a) talebinde olduķda 'Arķub bağçesinde mevcûd eşcârdan bir naħl-i kebîre işâret idüp bu dıraħt beher sene güzelce hâmil olur. İnşâallâhu te'âlâ cenâbınızı şemeresi ignâ idüp ğayra muhtâc eylemez. Hele طلع olsun diyü va'd ider. Ya'ni evvel yemişi peydâ olsun dir. Vaķt-i mev'ûd gelüp ğurmalarıñ evvel yemişleri zühûrunda birâderi geldikde şimdi me'kûl ve bey'e şâlih olmaz. Hele ğulâl olsun hele beleħ olsun görelim. Be-ser olsun müşteriniñ talebine vesîle olur diyerek üç def'a daħi ta'vîķ ile hele renklenüp qoruk olsun ya'ni zehvâ olsun diyerek beher geldikçe ğûn-â-ğûn bahâneler ile 'avķ ve te'hîr ve bî-çâre birâderi vaķt-i zehv olduķda 'özr kalmadı ğulyâsı ile mesrûren geldikde: "Behey birâder! Bu vaķt intifâ'-ı semenine maħşûr u maķşûrdur. Bir miķdâr daħi şabr eyle raṭb olsun. Ba'de'l-bey' baķıyye-i raṭb evlâd u 'iyâle nevâle olur diyerek yine avķ u te'hîr ider. Vaķt-i raṭb geldikde yine ke'l-evvel a'zar ile vaķt-i temre ya'ni quru ğurma vaķtine te'cîl ider. Tamâm-ı ğurmalar kemâle resîde olduķda bir gice 'âlem ağyârdan (422b) ğâlî iken cümlesini düşürüp ağaçlarda bir nesne ibķâ eylemez. Ferdâsı birâderi gelüp temr talebinde şıfrü'l-yed ircâ' eylemesinden meşel kalmışdır.

YAĦNÎ: Havâyicsiz ṭabħ olunan laħm-ı ma'rûfuñ ismi. Fârisî'de feth-i yâ ve sükûn-ı ğâ-i mu'ceme ve kesr ve medd-i nûn ile "yaħnî"den ğalaṭ olup 'Arabî'de feth-i nûn ve kesr ve medd-i şîn ile "neşîl" dirler.

YEZDÂN: Esmâ'-i ğüsna-yı subĥâniyyeden olduğı meşhûr. Lâkin ba'zı erbâb-ı luğat ma'nâ-yı şerîfini beyân itmeyüp ğuşûşen Şâhidî merĥûm ع "Tanrınıñ adı durur İzîd ü Yezdân Ħudây" nazmından ekşer-i nev-hevesân ma'âni-i şerîfeleriñ iz'ân idemedikleri zâhir ü 'ayân olmasından 'ale'l-infirâd beyâna ğâme-i 'Abbâsî 'imâme-cünbân oldu. Evvelâ kesr-i hemze ve zâ ve sükûn-ı yâ ile "İzîd" lafza-i celâle-i şerîfe ma'nâsına olup Allâhu te'âlâ diyecek maħalde A'câm İzîd-i te'âlâ dirler. Şâniyen feth-i yâ ve sükûn-ı zâ' ve medd-i dâl ile "yezdân" ğâlîķ ya'ni yaradıcı ma'nâsına delâlet ider. Şâlişen zamm-ı ğâ-i mu'ceme ve medd-i dâl ile Ħudâ mevcûd bi-zâtihi

⁷⁶⁹ "Hatırlatmalar (nasihat) fikirler için bir cila sayılmıştır."

ma'nâsına delâleti ve tafşîli harfû'l-hâ'da bi-huşûsihi mürûr eyledi. Fe'l-yerâci'-ileyhi.

YAŞAK: Bir kimesneyi bir işden alıkoamak için (423a) olunan tenbîhiñ ismi. Fârisî'de medd-i yâ ve sîn ile "yâsâk"dan ğalağ olup 'Arabî'de feth-i mîm ve sükûn-ı nûn ile "men" dirler.

YAĞMURCE: Geyik envâ'ından hayvân-ı ma'rûfuñ ismi. Muhtere'ât-ı ebnâ-yı Rûm'dan "ye'mürce"den ğalağ olması ğayr-ı ba'iddir. Zîrâ cüz'-i evveli feth-i yâ ve sükûn-ı hemze ve zamm-ı mîm ile "ye'mur" 'Arabî'de erkek deve ma'nâsına ve feth-i cîm-i Fârisiyye ve ihfâ-yı hâ ile çe Fârisî'de edât-ı taşğîr olmağla lisâneynden mürekkeb kicirek erkek deve dimegi ifâde ider. Selâtin-i Âl-i 'Osmân eyyedallâhu te'âlâ devletehüm ilâ-âhîri'z-zamân hazerâtından biñ elli sekiz sâli recebinde câlis-i taht-ı salţanat-ı cihân sultân Meħmed ibnü's-sultân İbrâhim Ğân 'aleyhime'r-rahme ve'l-ğufrân hazretleriniñ zamânlarında vukû'-yâfte havâdişâtı müstakillen cem' ve tahrîr iden müverrihân şayd ü şikâr münâsebeti ile lafz-ı yağmurceyi keşîrül-etyândırlar. Ğayvân-ı merķûma 'Arabî'de feth-i zâ ve sükûn-ı bâ ile "zeby" ve Fârisî'de zamm-ı kâf-ı deriyye ve vâv-ı ma'rûfe ve sükûn-ı râ ile "küverne" dirler.

İstitrâd: Sultân-ı müşârün-ileyh şabballâhu sicâle ğufrânehu 'aleyh hazretleriniñ şayd ü şikâr ve geşt ü ğüzâr sebebi ile dehâkîn ü beriyye (423b) nişînâna ğûn-â-ğûn in'âm u ihsânları bî-şümâr oldığı tevârîhde muħarrer ve ğuş-zed-i şîğâr ü kibârdır. Lâkin ğulefâ-yı 'Abbâsiyye'den yüz elli tokuz sâl-i hicrîsinde bey'at olunan Muħammed Meħdî ibn-i Manşûr Devâniķi'niñ kışşa-i pür-ħişşesi fevâ'idi muħtevî ve nâ-şinîde olmağla şeyħâne nakle ğâme-i 'Abbâsî-'imâme âğâz eyledi.

Fâ'ika bint-i 'Abdullâh 'aleyhi'r-rahme rivâyet ider ki bir ğün ğalife-i zamân Meħdi hazretleriniñ ğuzûrunda maķâm-ı ğıdmetde kıyâmda iken vezîr-i kebîrleri Rebî' bin Yunus vâveylâ ile: "Behey efendim! Bu ne olmaz işdir. Şimdi bâdiye-nişîn bir A'râbi-i rebî' dirler bir ğarîf var imiş. Baña ğösteriñ emîrül-mü'minîn hazretleriniñ ğahtı vardır diyü buvvâb ve ğuccâbları men' iderek dîvâna dîvâne geldi. Elinde bir pâre cerâb ya'ni deri parçası üzerinde kömür ile ğuţûţ nakş olunmuş. Diķķat olunduğda bir tarafına tûrâbdan tahmîr ile tîn üzerine mühr-i ğümâyûn başılmış. Elbette ve elbette icrâ olunmalı diyerek bendelerin dîvânda kıyâma ârâm virmedi. Bâķî kerâmetlü emîrül-mü'minîn a'lem ile ğatm-i kelâm eyledikte tebessüm buyurarak ğazret-i Meħdi ruķ'ayı eline alup şahîħdir bu ğahtıñ ve bu ğahtı benimdir. Vaķ'ayı 'ala vukû'ihî size (424a) beyân ideyim diyü buyurdular.

Vaķtâ ki dünki ğün seherî şikâr kaşdı ile beyâbâna ğurûc olunmuş idi. Büldân ve zıyâ'dan müfâreķat ve deşt-i şahrâda bir miķdâr ğareketden soñra bir derece zübâbe ya'ni duman peydâ oldu ki reh-i rastımızı degil aħadühümâ âħeri teşğiş mümkün degil. Binâberin her birimiz bir tarafa meyl ile perîşân olduk. Bu ğâlde fakîre ziyâde berd-i veca' müstevli oldu. Çeb-derâste kemâl-i ıztırâb ile şitâbda ittîbâ' ve ğavâşîden ferd-i âferîde bir aħada müşâdife idemedigimden ğavf-i digere daħi dü-

çâr ve dermânde vü nâçâr kaldığımda hâtırına bu du'a-i şerîfe huṭûr eyledi ki pederim merhûm Ebû Ca'fere'l-Manşûr ḥazretlerinden mesmû'um idi. Anlar daḥi vâlid-i mâcidleri Muḥammed'den istimâ' buyurup anlar daḥi cedd-i emcedleri 'Abdullâh bin 'Abbâs raḍiyallâhu te'âlâ 'anhüma ḥazretlerinden istimâ' idüp anlar daḥi resûl-i ekrem ve nebiyy-i muḥterem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem efendimiz ḥazretlerinden rivâyet buyurmuşlar ki bir kimesne vaḳt-i kerb ü meşâḳḳda bu du'â-i şerîfi bir kerre tilâvet eylese der-ân sâ'at ferec-i tâm zuhûr ider. Ve şabâh ve aḥşâm kırâ'atine müdâvim olanlar (424b) ḥarḳ u ğarḳ ve hedm emsâlleri ḳabîh-i ḥâl ile mevtden emîn olurlar. Du'â-i şerîf budur.

770 بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ اعْتَصِمْتُ بِاللَّهِ وَتَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

Hemân-dem du'âya iştigâlimde nâ-gâh bir şu'le zâhir oldu. Ol ṭarafa teveccüh olunduḳda îḳâd-ı nâra meşġûl bir A'râbî ḥaymesine vuşûl müyesser olduḳda: "Ey A'râbî misâfir ḳabûl ider misin?" didigimde: "Ḥâzır yâ seydî şafâ geldiñiz. Hemân nüzûl idiñ." didi. Ben daḥi nâzil olduḳda: "Şu miḳdâr şa'iri çâpûk çeküp daḳîḳ eyle." diyü ḥâtununa emr eyledi. Bir şu istedim mâ ile memzûc leben-i laṭîf ü ṭarı getürdi. Nûş eyledim bir derece lezîz olmuş ki vücûduma âb-ı ḥayât gibi sereyân eyledi. Ol râhatdan nevm ğalebe idüp istirâhat murâd eyledigimde bir câme-ḥâb-ı nerm ferş eyledi ki müddetü'l-ömr öyle nâ'im firâşda râḳid ü nâ'im olmamış idim. Bir zamândan soñra bîdâr olduḳda ânı gördüm ki A'râbî bir re's ğanem zebḥ idüp tedârike meşġûl olmuş. Lâkin refîḳası bir derece ğarî ve vâveylâ ve lev m idüp dir ki: "Behey cellâd-ı bî-amân mer'â-yı 'âlemde (425a) sebep-i ma'aş ve bâ'iş-i inti'aş bir şât-ı maḥlûbemiz var idi. Gûyiyâ sen anı zebḥ eylediñ ḥaḳîḳatde. Evvelen nefsiñ olan kebş-i bî-dermânı şâniyen bu fakîre ṭûbâleyi ve şâlişen filze-i kebedimiz ḳuzucuḳlarımızı zebḥ-i bî-ğayr-ı sikkîn helâk eylediñ. Ba'de'l-yevm ne ile ta'ayyüş idelim dimesden ḥâlî degil. Elem üzere olma ḥudâ-yı lem-yezel kerimdir." diyerek ḥâtuna tesliyet idüp: "A'râbî'ye getür indi baḳalım. Mâ-ḥazar ne var ḥiṭâbımda

Beyit

Ciger kebâbı müheyyâ ve çâşnisi ḥelâl
Begim ziyâfet-i 'uşşâḳ-ı dil-figâra buyur

diyerek eṭ'ime-i uḥrâ ile bir miḳdâr şivâ'-i kebed taḳdîm eyledi ki ândan evvel bu lezzetde nesne dehânıma girmemiş idi. Ba'de'l-ekl ve's-şûrb taḥrîr idecek kâġıd ve ḳalem su'âl eyledim. Bir dürlü isimlerini bile tefhîm idemedim. Lâ-ilâc bu cerâb pâre üzerine vuḳûd ḳıṭ'asıyla biñ beş yüz direm virmegi taḥrîr ve bir miḳdâr ṭiyn ile temhîr idüp: "Ḳalk baña dârü'l-ḥilâfe ṭarîḳini göster. İnşaallâhu te'âlâ şehre vuşûlümüzde Rebî' kimdir diyü su'âl eyle. Ve bu deri pâresini aña irâ'e eyle miḳdâr-ı kifâye meblaġ virüp sebep-i fevz ü felâḥıñ olur dimiş idim diyü ḥalîfe-i zamân Mehdî ḥatm-i kelâm eyledikde vezîri (425b) Rebî' edîm-pâreye nigâh-ı ḥayret

770 "Allah'ın adıyla ve billahi, kudret ve kuvvet ancak Allah'ındır. Allah'a tutundum.O'na tevekkül ettim. Allah bana yeter. Kudret ve güç ancak yüce ve büyük Allah'ındır."

nigerân olduğunu sebebi istifsâr olduğunda: “Sultânım bunda kalem-i devletleriyle elli biñ direm terkîm buyurulmuş.” cevâbından cümle huzzâr-ı meclis engüşt-berdehân-ı hayret bu ‘inâyet ancak mu‘tî-i hâkîki taraf-ı ehadîyyetden olması ile izhâr-ı memnûniyyet eylemişler. Meblağ-ı merkûmdan A‘râbi-i mezbûr şâhib-i agnâm ve cimâl olup ser ü sâ mân şâhibi olmağla çok zaman âyende ve revendeye ikrâm-ı firâvân ile beyne'l-‘urbân haymesi dâr-ı emîrül-mü‘minîn ile hem-‘unvân olmuş el-‘uhdetü ‘ale'r-râvi.

YAKTÎN: Ma‘rûf u meşhûr kabağ ma‘nâsına isti‘mâli şâyi‘dir. ‘Arabî’de feth-i yâ ve sükûn-ı kâf ve kesr ve medd-i tâ ile “yaktîn” kabağ ve emsâli nebâtât dan sâkı olmayup rûy-ı arza münbasiğ olan nesnelere ‘ale'l-‘umûm ıtlâğ olunur. Ammâ ma‘nâ-yı maṭlûbe ya‘ni kabağ ma‘nâsına ‘Arabî’de feth-i kâf ve sükûn-ı râ ile “kar” ve Fârisî’de feth-i kâf-ı ‘Arabiyye ve zamm-ı dâl ve ihfâ-yı vâv ile “kedû” dirler. Menşe-i gâlağ feth-i hâ ve sükûn-ı mîm ile ḥaml-i mîveniñ ismi olmağla kabağa ḥamlî'l-yaktîn tesmiyesinden şâyi‘ olmuş ola.

YİĞİT: Tâze ve genc ma‘nâsına kesr-i yâ ile müsta‘meldir. Çağatâyî’de feth-i yâ ve kesr-i kâf ve sükûn-ı tâ ile (426a) “yegit”den gâlağ olup ‘Arabî’de medd-i şîn ile “şâb” ve Fârisî’de zamm-ı cîm ve medd-i vâv ile “cûvân” dirler.

YELPÂZE: Evkât-i ḥârrede terevvüh olunan âlet-i ma‘rûfeniñ ismi. Muhtere‘ât-ı ebnâ-yı Rûm’dan iki cüz’den mürekkeḳ ve cüz’-i evveli lisân-ı Türkî’ye nakl ve şânîsi aşlı üzere bâ-i ‘Arabiyye ve ḥazf-ı hâ ile “yelpâz”dan gâlağ olması ğayr-ı ba‘iddir. Zîrâ şey-i merkûma Fârisî’de hevâ ma‘nâsına medd-i bâ ile “bâd” ve girü dönmeḳ ve tekrâr ma‘nâlarına yine medd-i bâ ile “bâz”dan mürekkeḳ bâd-bâz ve ‘Arabî’de kesr-i mîm ve sükûn-ı râ ve feth-i vâv ile “mirvaḥa” dirler.

YENBÛ: Tarîğ-i ḥâc-ı Mısır’da belde-i tayyibe-i tayyibeye yedi merḥale maḥalde kâ’in besâtîn ve ‘uyûnı ḥâvi ve ḥışn-ı metîni muḥtevî belde-i ma‘rûfeniñ ismi. ‘Arabî’de feth-i yâ ve sükûn-ı nûn ve zamm-ı bâ ile “yenbu”dan gâlağdır. Medîne-i Münevverre ‘alâ-münevverîha ezka’t-taḥiyyeniñ iskele-i meşhûresi. Ḳal‘a-i metîneniñ ismi daḥi böyledir. Lâkin Yenbu‘ tarîğ-i ḥâcda vâki‘ belde-i merkûmeniñ ism-i mevzû‘ olup ba‘de feth-i Mısır ḳal‘a-i Süveys’e bahren tarîğ-güşâde olduğda kenâr-ı deryâda bir ḳal‘a-i laṭife binâ olup müşâbehetihi mâ ile iskele olan ḳal‘aya daḥi Yenbu‘ tesmiyesi ile ile'l-ân (426b) Yenbuü‘l-naḥl ve Yenbuü‘l-baḥr ile tefrîğ iderler. Yenbuü‘n-naḥliñ ṭûl-ı beledi عوه ve ‘arz-ı beledi ك د derece ve daḳîka olup Yenbuü‘l-baḥriñ ṭûli evvele be-ğâyet akreb ve ‘arzi لوه derece ve daḳîkadır.

YUVA: Güm-şüde ya‘ni zâyî‘ olmuş ma‘nâsına zamm-ı evvel ile müsta‘meldir. Fârisî’de feth-i yâ ve medd-i vâv “yevâ”dan gâlağ olup ‘Arabî’de feth-i mîm ve sükûn-ı fâ ile “mefkûd” dirler.

YÜCE: Yüksek ma'nâsına isti'mâli ma'rûfdur. Çağatâyî'de zamm-ı hemze ve ihfâ'-i vâv ile "uca"dan gâlağ olup 'Arabî'de medd-i 'ayn ile "âli" ve Fârisî'de zamm-ı bâ ve fetḥ-i lâm ve sükûn-ı nûn ile "bülend" dirler.

YÜZÜK: Mühr ve ğayrı zînet için küçük parmağa tağdıkları şey'-i meşhûruñ ismi. Çağatâyî'de zamm-ı hemze ve zâ ve ihfâ'-i vâveyn ile "üzük"den gâlağ olup 'Arabî'de medd-i hâ-i mu'ceme ve fetḥ-i tâ ile "hâtem" ve Fârisî'de fetḥ-i hemze ve tâ ve zamm-ı kâf ve sükûn-ı nûn ve şîn ile "engüşter" dirler. (427a)

Tenbîh: Şâhib-i kadeḥ-i mu'allâ ülü'n-nuhâya setîr olmaya ki bu mecmu'a-i perîşân erkâmıda veyâḥud kuvvet-i 'ilmiyye ile taşhîḥ olunan gâlağât havâş ve 'avâmdan ḥâṭır-nişânı olan le'âli-i elfâzı dürc-i dehânından neşrde diğkât ü ihtimâm-ı tâm lâzımdır. Yoḥsa kendüden 'ilmen ve sinnen ve rütbeten kebîr olanlardan sebğat-i lisân veya 'adem-i 'iz'ân ile bir lafz-ı gâlağ veya hezeyân şudûrunda kelb-i 'ağûr gibi vechine veşeb eylemeyüp sem'-i kabûl ile kulağ ola.

Beyt

Her mîşe me-ber gümân ki ḥâlîst
Şâyed ki peleng ḥufte bâşed⁷⁷¹

mışdâkı belki ol meclisde kendüden a'lem kimesneniñ vüçüdü şaḥîḥ iddi'â olunan lafz daḥi gâlağa ḥaml olunur. Veya kışşa-i âti'l-beyânda vuğû'ı mişillü bir nükte-i laṭife ile imâ oluna ki mütekellim ḥacâletden ḥalâş ola.

Rivâyet olunur ki zûlm ile meşhûr Ḥaccâc ibn-i Yusufe's-Sakâfi 'Irâğ'a vâli iken kibâr-ı tâbi'în-i kirâmdan Ebû 'Amr 'Âmir bin Şürâḥîle'l-Ma'rûf bi'l-imâmi's-Şa'bî ḥazretleri meclis-i Ḥaccâc'a evvel duḥûllerinde ism-i şerîflerinden ba'de'l-istifsâr: "Kur'ân-ı azîmü's-şâna 'ameliñiz nice?" su'âline beldemiz ahâlisi benden ta'allüm ve aḥz iderler. Ve 'ilm-i farâize itṭilâ'îñiz su'âline: "Fenn-i mezbûruñ şâhibiyim" ve 'ilm-i fıkha (427b) inhimâkiñiz su'âline: "Cümleniñ müntehâsıyım." ve 'ilm-i ensâba iştiğâliñiz su'âline: "Nâsiñ müşkilâtını ḥal taqrîr-i dil-peziñime vâbestedir." Ve eş'âr-ı 'Arabiyye'ye şu'uruñuz su'âline: "Cerîde-i ḥâfızam devâvîn-i 'Arab'dır." diyü cevâb-dâd olan zât-ı âli-ğadr bir gün yine Ḥaccâc-ı merğûm meclisinde idâre-i ku'ûs-ı kelâm ider iken beytü'l-mâlden senede ḥişşeniz ne miğdardır dimek irâdesi ile Ḥaccâc i'râbda gâlağ idüp ⁷⁷² كم عطاك في السنة dimiş.

İmâm Şa'bî ḥazretleri daḥi cevâbında gâlağten ⁷⁷³ الفين buyurmuşlar. Ḥaccâc daḥi 'ilm ile mevşûf olmağla laḥn ve ḥağa söyledigine intikâl ve kelâmını taşhîḥ ve tekrâr ile ⁷⁷⁴ كم عطاوك في السنة su'âline ḥazret-i imâm daḥi cevâb-ı şaḥîḥ ile ⁷⁷⁵ الفان

⁷⁷¹ Her meşelik yeri boş zannetme. Belki orada bir kaplan yatıyordu.

⁷⁷² "Bir yılda sana ne kadar aldı? (Haccac bunu yanlış ifade etmiş)"

⁷⁷³ "İki bin."

⁷⁷⁴ "Sana yılda beytülmalından ne kadar tahsis edilmiştir?"

⁷⁷⁵ "İkibin."

buyurdıklarında Haccâc, cevâb-ı muḳaddemde ne için lahn ve ğalaṭ buyurduñuz, su'âlinde âdâb-ı meclis-i kibâr-ı ûlû'l-‘itibârdan ma‘dûddur ki şavâb ve ḫaṭâ her ne söyler ise teba‘iyyet olunur. Binâen-‘aleyh cenâbîñiz ibtidâ i‘râb-ı terkîbde ḫaṭâ-gû ve şâniyen şavâb buyurmañıza teba‘iyyet olundu, buyurmuşlar. ⁷⁷⁶ فافهم جيداً

Hâtime: Bu ḫaḳîr-i bî-ser ü sâ mâna bir vech ile dest-mâye-i iḳtidâr nâ-pâydar olmağla bu gûne başt-ı visâde-i i‘tizâr ider ki ekşer ebnâ-yı zamânemiz ‘ayb-bîn (428a) ve ma‘ârif-düşmen olduklarına mebnî

Ḳıṭ‘a

⁷⁷⁷ وعيب ذي الطرف المغمور مغمور
وعيب ذي الشرف المذكور مذكور
⁷⁷⁸ كنفوفة الظفر تخفى في حقاتها
و مثلها في سواد العين مشهور

mışdâkı bir binâ-yı cedîd-i üstüvâr-esâs yokdur ki vîrân-şode-i dest-i itâle-i ta‘nezenân-ı nâdân olmaya ve bir gülşen-i tâze resîde-i hüner tertîb olunmamışdır ki من
⁷⁷⁹ sehmine hedef olmağla ḫazân-zede-i ḫarf-endâzân ve ḫâr-zâr-ı serzeniş-i ḫod-bînân olmaya. Bâ-ḫuşûş bu terâşe-çîn-i aḳlâm-ı fuḫûl ḫâm-dest ve sevâd-ḫân-ı kemîne bu gûne mülâḫaza ile tesliyet-baḫş-ı dil-i bî-kîne olur ki bunca zamân bâzâr-ı germâ-germ-i şebâbîde târâc-kerde-i tâtâr-ı hevâ olmuş iken nuḳûd-ı endek-mâye-i ‘ömr-i ‘azîzü'l-ḳadrdan ceyb-i sinn ü sâlde baḳıyye-i nâ-sere-i nuḳre-i eyyâmı ser-mâye-i iḳtidâr eyleyüp

Beyit

Tedbîr-i ḫod imrûz kün ey ḫ‘âce ki ferdâ
Her çend ki feryâd künî sûd ne-dâred⁷⁸⁰

mülâḫazası ile ḫâhende-i dâd u sited-i bâzâr-ı fenâ olmayup ḫırîdâr-ı cevâhir-i girân-bahâ-yı sûḳ-ı beḳâ olarak cevherî-i ṭab‘-ı çîre-dest-i çâlâk ḳatı çok zamân çâr-sûy-ı cevâhir-fürûşân-ı ma‘ârifî ve bâzâr-ı aḳmişe-i gûn-â-gûn-ı ‘avârifî cüst ü cûda (428b) olup yâveri-i tevfiḳ-i Bâri ile ğalaṭ-ı muşliḫi nâm sâl-i selâmet-encâmında dellâl-ı çâpûk-pây-ı ârzûnuñ dest-yafte-i ruḫşat oldığı envâ‘-ı cevâhir-i girân-ḳadri ta‘biye-i şanduka-i ḫayâl ve dest-res buldığı silkü'l-le‘âl-i ma‘rifet ve kemâl ile bu dürc-i belâğat derci mâl-â-mâl eylemege mübâderet ile

Beyit:

Taḫrîrine açdıḳça ḫam-ı sîm-i devâtı

⁷⁷⁶ “İyice anla.”

⁷⁷⁷ “Bilinmeyen kimsenin ayıbı bilinmez. Yüksek makam sahibi ve şöhret sahibinin ayıbı da şöhret bulur.”

⁷⁷⁸ “Tınaklardaki beyazlık önemsizliğinde gizlenir, aynısı (beyazlık) gözün siyahlığında olursa aşıkardır.”

⁷⁷⁹ “Kim eser ortaya koyarsa, tenkide açık olur.”

⁷⁸⁰ Ey hoca! Bugün bizzat kendin tedbirini al, yarın geç olur. O zaman bağırmanın çağırmanın faydası yoktur.

Döndi kalemim mağribî-i genc-güşâya

Ve şad-sipâs Cenâb-ı hâlîkû'n-nâsa ki ğavvâş-ı endîşe vü hayâl niçe eyyâm-ı bihîde-encâm deryâ-yı bî-pâyân-ı nisyanında mestûr-ı şadefçe-i kitmân olan işbu lü'lü-i deste-i 'adîmü'l-mişli çide-i dest-i ihtimâm ve zînet-bağş-ı hokka-i itmâm idüp nihâde-i pîş-tahta-i hıtâm idince düşmen-i erbâb-ı dil olan çarh-ı li'âm-ı nâ-fercâm bu kadar ruşat-dih-i vakfe-i ârâm olması mağz-ı 'inâyet-i Hâzret-i Perverdigârîden 'add olunur iken yine havâdis-i nev-zuhûr-ı melevândan tertîb olunan derâri-i subha-i dürr gibi silk-i vâhidde muntazam ve hem-vâr olamayup vakt-i inbisâtta münselik-i suâtûr olanlar ezdâdına hem-'inân olamadıkları mü'tâlâ'a-i 'ucâle buyuranlara muhtâc-ı delîl ve bürhân olmaz. Ve işbu yâd-gâr-ı kilik-i dest-i fakîr olan le'âli-i (429a) perîşân-intizâm mânende-i subha-i ezkâr şâyeste-i taqlîb-i enâmîl-i ûlül-ebşâr olması ancak hâzret-i sultân-ı 'azîmü's-şân ve kâdr-dân-ı 'ulûm u ma'ârifde ecdâd-ı kirâmları degil kâffe-i mülûk-ı İslâm'a bâhirü'r-rüchân meddallâhu zılâle re'fetehu 'alâ-cemî'il-enâm ilâ-âhîri'z-zamânîñ nazâr-ı kimyâ-eşer-i iltîfât-ı mülûkânelerine vuşûl ve "Her 'ayb ki sultân be-pesended hünerest⁷⁸¹" mışdâkı 'afv-ı kuşûr ile kabûl buyurula.

Zîrâ bu gönçe-i nev-zuhûr-ı hüner dūş-ı lihâza-i şehinşâh-mekârim-gûster ile şükûfte olmaya. Kūşe-i destâr-ı i'tibâr erbâb-ı ma'ârifde cây-gîr ü ber-ser olmaz. Ve bu târ-ı zer-târ-ı 'Arabî ve pûd-ı bihbûd-ı Fârisî'den mensûc akmîşe-i zer-beft-i nev-icâd tamgâ-zed-i âferîn-i sultân-ı kerem mu'tâd olmadıkça dest-i dellâl-i rüzgârda mezâda rütbe-i neyl ve râtibe-i revâc bulmaz. Ve bu gencînede mudaḥḥar güher rağbet-i kâmilü'l-'ayâr-ı hâzret-i şehriyâr ile vezn ü imtiḥân olmadıkça miyân-ı fuḥûlde pesendîde ve mîzân-ı kabûlde sencîde-i i'tibâr olmayacağı her ne kadar kazâyâ-yı müsellemeden ise daḥî yine ebnâ-yı zamân-ı dehr kîne-cûy-ı sitîze-kâr-dân ezyed zümre-i hüner-senc ve ma'ârif-âşinâyâ hışm-ı ebed olduklarından

Beyit

Dâ'im dilem ez-dest-i ne-fehmîde ğamînest
Daḥlî ki merâ hest der-în şehîr hemînest⁷⁸²

(429b) me'âlince hezâr suâtûr-ı belâgat-şî'ârda bir nokta-i ḥaṭâ vâkıf olsa bâ'îş-i dîrâzi-i gezlik-i zebân olurlar.

Beyit

Daḥl-i kec-i îñ nükte-şinâsân-ı zamâne
Ger zülf buved lâyıḳ ruşsâr-ı sūḥan nîst⁷⁸³

mazmûnı teslîm-kerde-i erbâb-ı nuhâ olduğundan başka yine ba'zı ḥod-pesend ve ğalaṭ-endîş bir maḳâl-i sencîde-i bî-nuḳatı ḥurûf-ı cevher-dâr-ı mürekkebeden kıyâs

⁷⁸¹ Sultânın beğendiği kusur hüner olarak kabul edilir.

⁷⁸² Anlayışsız insanların elinde gönlüm daima gamlıdır. Bu şehirde benim için tek kazanç budur.

⁷⁸³ Zamanın nüktedanlarının eğri büğrü tenkitleri eğer zülûf olsa söz sevgilisine (söz yanağına) layık olmaz.

ve engüŖteri ile hâl-i nâ-becâ-yı çihre-i kabîhü'l-manzarî gibi vaz'ı nuķat ile rûy-i dil-cûy-ı bî-mûy-ı ma'ânîyi mânende-i ruhsâre-i ziŖt-i pür-mûy-ı haķ-âverî eyleyüp zu'munca taŖhîh ve sâhib-i eŖere niçe kuŖur bulur.

Kıç'a

Bürîde bâd zebânî ki der-fezâ-yi sühan
Ez-û mebânî-i efkâr münhedim kereded
Zi-inķılâb-ı tesârif-i lehce-i bed-i û
Vücûd-ı hûsn-i 'ibârât mün'adim kereded⁷⁸⁴

me'ali taħrîf ü tağyîr ile nüŖha-i bî-me'al idecekleri bedîhîdir. Lâkin bu tuħfe-i seniyye ve yâd-gâr-ı girân-ķadr-i behiyyeden maķŖûd ⁷⁸⁵ من يضع الخير لا يضع عنده kavlı-i Ŗerîfî fehvâsı taħŖîl-i ser-mâye-i sa'âdet-i dâreyn ve me'mûl-i nigâh-ı Ŗefâ'at-ı ResûlüŖ-Ŗaķaleyn olmağın

MeŖnevi

Maķlabım oldur ki Ĥudâ-yı celîl
Câ'izemi eyleye ecr-i cezîl
Ŗâh-ı rûsûl ide Ŗefâ'at baňa
Himmetine mazħar ide evliya
Yohsa ne ĥâŖıl ki biraz müstemend
Baňa ya nefrîn ideler ya pesend

Hemân cenâb-ı vâhibü'l-âmâl bu Dürer-i Münteħabât-ı MenŖûreye çekilen (430a) ta'ab u meŖaķķatiñ telâfisine bu siyehķâr bergeŖte-i rûzgâr Ĥafîd-i zâr-ı bî-miķdârı sezâ-vâr eyleye. Âmîn. Bi-ħürmeti seyyidi'l-mürselîn ve senedi'l-ebrâr el-mevŖûf bi'n-nebiyyi'l-Emîn ķad vaķa'a'l-ferâğu min-cem'î hâzihi'l-erķâm sene tis'a 'aŖere ve mi'eteyn ve elf fi-Ėurreti muħarremi'l-ħarâm min-hicreti seyyidinâ ve nebiyyinâ Muħammed 'aleyhisselâm ve 'alâ âlihî ve eŖyâ'ihî'l-berarate'l-kirâm.

⁷⁸⁴Dili kötü kullanarak cümlelerin güzelliğini yok eden, bir bina gibi kurulmuş fikirleri yıkan söz meydanındaki dil kesilsin.

⁷⁸⁵“Kim iyilik yaparsa Allah katında kaybolmaz.”

MADDELERİN NÜSHALARA DAĞILIMI⁷⁸⁶

MADDELER	TOPKAPI SARAYI MÜZESİ EMANET HAZİNESİ KİTAPLIĞI NU:2044	TOPKAPI SARAYI MÜZESİ EMANET HAZİNESİ KİTAPLIĞI NU:2043	SÜLEYMÂNİYE KTP. (ÂTIF EFENDİ) NU: 2735	SÜLEYMÂNİYE KTP. (ES'AD EFENDİ) NU: 2862	İST. ÜNİV. KTP. NU: TY.3381	MANİSA YAZMA ESERLER KTP. NU:45HK5302	MATBU NÜSHA Yayın Yeri: İstanbul Yayın Tarihi: H.1221
<i>*HARFÜ'L-ELİF*</i>							
EBÂBİL	4a	4a	11b	2b	3a	4a	s. 5
İBÂKA	5a	5a	12b	3b	3b	4b	6
EBEDÜ'L-EBEDİN	5a	5a	12b	3b	3b	5a	6
İBRÂHİM	5b	5b	13a	4a	4a	5b	6
İBRİŞİM	5b	6a	13a	4a	4a	5b	7
İBRİK	5b	6a	13a	4a	4a	5b	7
EBLAĞ	6a	6a	13b	4a	4a	6a	7
ABANÛS	6a	6b	13b	4b	4a	6a	7
İBN-İ YÂMİN	6a	6b	13b	4b	4b	6a	8
ABA	7a	7b	14b	5a	5a	7a	9

⁷⁸⁶ Bu kısım, eserin muhtelif kütüphanelerdeki nüshalarının karşılaştırılarak kelimelerin ait olduğu sayfa numaralarını göstermek maksadıyla hazırlanmıştır.

EBHER	7b	8a	14b	5b	5a	7b	9
ÂTEŞ-FÜRÛZ	8a	8a	15a	5b	5b	7b	9
E TEK	8a	8b	15b	6a	5b	8a	10
E CDERHÂ	8b	9a	15b	6a	5b	8b	10
İC KIRI K	9a	9a	16a	6b	6a	8b	11
İ CLİS	9a	9b	16a	6b	6a	9a	11
E CEMİ	9a	9b	16a	6b	6a	9a	11
E CİNNE	9b	9b	16b	7a	6a	9a	11
İ HCÂF	10a	10b	17a	7a	6b	10a	12
Â HİR	10a	10b	17a	7a	6b	10a	12
E HVÂL	10a	10b	17a	7a	6b	10a	12
ED İYYE	10b	11a	17a	7a	6b	10a	12
ED VİYYE	10b	11a	17b	7a	6b	10b	13
E ZHÂR	11a	11b	18a	7b	7a	11a	13
İZ ÂN	11b	12a	18a	7b	7a	11a	14
E ZNÂB	11b	12a	18b	8a	7a	11b	14
AR ÂZİ	12a	12b	18b	8a	7b	11b	14

İRTİFA' ALMAK	12b	13a	19a	8b	7b	12a	15
ERCÜVÂN	13a	13b	19b	8b	8a	12b	15
ERHİYE	13a	13b	19b	8b	8a	12b	15
ERDEB	13b	14a	20a	9a	8a	12b	16
ERDEBİL	17b	18a	24a	12b	10b	17b	21
ARDIC	18a	18b	24a	12b	10b	18a	22
URUZZ	18b	19a	24b	13a	11a	18a	22
ERZİRUM	19a	19b	25a	13a	11a	18b	23
ERZİNCAN	19a	19b	25a	13a	11a	19a	23
ERİŞTE	19b	20a	25b	13b	11b	19a	23
İRĞAD	19b	20a	25b	13b	11b	19a	23
ERĞANÛN	19b	20a	25b	13b	11b	19b	23
ARK	20a	20b	25b	13b	11b	19b	24
ERİK	20a	20b	26a	14a	11b	19b	24
ERMİYYE	20a	20b	26a	14a	11b	19b	24
ARMÛD	20b	21a	26a	14a	12a	20a	24
ERYÂH	20b	21a	26b	14b	12a	20a	24

EZAB	21a	21b	26b	14b	12a	20b	25
AZİF	21a	21b	26a	14b	12a	20b	25
ESBÂB	21a	21b	27a	15a	12b	21a	25
İSPANAK	21a	22a	27a	15a	12b	21a	25
UŞURLAB	21a	22a	27a	15a	12b	21a	25
ÜSKÜDAR	21b	22b	27b	15b	12b	21b	26
İSKENDER	22a	23a	28a	16a	12b	22a	27
İSLAMBOL	23b	24b	29b	16b	14a	23b	29
ASLAN	24a	25a	30a	17a	14a	24a	29
ÂSMÂN	24b	25b	30a	17a	14b	24b	30
ESNEMEK	25a	25b	30b	17b	14b	24b	30
ESHÂM	25a	25b	30b	17b	14b	25a	30
ÂSİYA	25b	26a	31a	17b	14b	25a	30
ÂSİYÂB	27a	28a	32b	19b	16a	27b	33
AŞIĞ	27b	28b	33a	19b	16a	28a	34
İŞKENBE	27b	28b	33a	20a	16a	28a	34
İŞKENCE	28a	28b	33a	20a	16b	28a	34

ÂŞİNÂ	28a	29a	33a	20a	16b	28a	34
AŞPÜR	28a	29a	33b	20a	16b	28b	34
AŞTAR	28a	29a	33b	20b	16b	28b	34
İŞFAHÂN	28b	29a	33b	20b	16b	28b	34
UŞLÛB	28b	29b	34a	21a	17a	29a	35
İTRİFİL	28b	29b	34a	21a	17a	29a	35
AṬRÛŞ	29a	30a	34a	21a	17a	29b	35
AẒI	29a	30a	34a	21a	17a	29b	35
AĠA	29a	30a	34b	21b	17a	29b	36
AĠIL	29a	30b	34b	21b	17a	29b	36
ÂFİTÂB	29b	30b	34b	21b	17a	30a	36
AFERİKA	30b	32a	35b	23a	18a	31a	38
EFSÛS	31b	32b	36b	23b	18b	32a	38
EF'Î	32a	33b	37a	24b	19a	33a	40
EFEKÂN	32b	34a	37b	25a	19a	33b	40
EFMÂM	33a	34a	38a	25b	19b	33b	40
EFYÛN	33b	34b	38b	25b	19b	34b	41

AĞCE	34a	35a	38b	26a	20a	35a	42
AĞFİYE	34a	35b	39a	26a	20a	35a	42
İĞLİDİS	34a	35b	39a	26a	20a	35a	42
UĞNÛM	34b	35b	39a	26a	20a	35b	42
EKTEM	36b	38a	41a	28b	21b	38a	45
ENSER	37a	38a	41b	28b	21b	38a	45
AL	37a	38b	41b	28b	21b	38a	46
ALA	38b		43a	30a	22b	40a	47
EL-İŞNİN	38b	40a	43a	30b	22b	40a	48
ÂLÂF	39a	40b	43b	30b	23a	40b	48
ÂLÂYİŞ	39a	40b	43b	31a	23a	40b	48
ELEB	39b	41a	43b	31a	23a	41a	49
ELBİSTÂN	39b	41a	43b	31a	23a	41a	49
ELEGİM ŞAĞMA	39b	41a	44a	31a	23a	41a	49
ELMÂS	40a	41b	44a	31b	23b	41b	49
EL-MUKADDERÛ KÂ'İNÜN	41b	43a	45b	33a	24b	43a	51
ÛMM'ÛL-KİYÂS	41b	43a	46a	33a	24b	43b	52

İMÂME	42a	43b	46a	33a	24b	43b	52
İMDEM	42a	43b	46a	33a	24b	44a	52
AMERİKA	42a	44a	46b	33b	25a	44a	52
EMEK	43a	44b	47a	34a	25a	45a	53
EMİR	43a	44b	47a	34b	25a	45a	53
ÜNÂŞ	43a	44b	47b	34b	25b	45a	53
ENÂNİYYET	43a	45a	47b	34b	25b	45a	54
ENBÎK	43b	45a	47b	34b	25b	45b	54
İNCÜ	43b	45a	47b	35a	25b	45b	54
İNCİR	44a	45b	48a	35b	26a	46a	55
ANASON	44a	45b	48a	35b	26a	46a	55
ÜN MÜZEC	44a	46a	48a	35b	26a	46b	55
EVVÂK	44a	46a	48b	35b	26a	46b	55
ÂVÂN	44b	46b	48b	35b	26a	47a	55
ÂVÂNÎ	44b	46b	49a	36a	26b	47a	55
AVRUPA	45a	46b	49a	36a	26b	47b	56
ÖRDEK	45b	47a	49b	36a	26b	47b	56

ORDU	45b	47a	49b	36b	26b	48a	56
URUB	45b	47b	49b	36b	27a	48a	57
OROSBİ	45b	47b	50a	36b	27a	48a	57
ÜSTÜBEC	46a	47b	50a	36b	27a	48b	57
ÜSTÜBİ	46a	48a	50a	36b	27a	48b	57
USTURA	46a	48a	50a	37a	27a	48b	57
USTA	46a	48a	50a	37a	27a	48b	57
UŞAĞ	46a	48a	50a	37a	27a	49a	57
OŦAĞ	46b	48b	50b	37b	27b	49a	58
ÖFKE	46b	48b	50b	37b	27b	49b	58
ÜGEY ATA	47a	48b	51a	37b	27b	49b	58
ULAĞ	47a	49a	51a	37b	27b	49b	58
ULAM ULAM	47a	49a	51a	38a	27b	49b	58
UYKU	47a	49a	51a	38a	27b	50a	59
ÂHER	47a	49a	51a	38a	27b	50a	59
AYAĞ	47b	49b	51b	38a	28a	50a	59
İYYÂKE EL-ESED	47b	49b	51b	38a	28a	50a	59

EYYÂM-I BÂHÛR	49b	51b	53b	40b	29a	52b	62
İBÂ	50a	52a	53b	40b	29b	53a	62
İTÂM	50a	52a	53b	41a	29b	53a	62
EYRÎ	50a	52a	54a	41a	29b	53a	62
AYAZ	50a	52a	54a	41a	29b	53b	62
İS	51a	53a	55a	42a	30b	54b	64
AYNA	51b	53a	55a	42a	30b	54b	64
AYNALIĞAVAĞ	51b	53b	55b	42b	30b	55a	65
EYVÂN	52a	54a	55b	42b	31a	55b	65
ĤARFÛ' L-BÂ							
BABA	52a	54a	56a	42b	31a	55b	65
PABUC	52a	54a	56a	42b	31a	55b	65
PÂDİŞÂH	52b	54a	56a	42b	31a	56a	65
BÂDEM	53a	55a	57a	43b	31b	57a	67
BÂDYÂ	53b	55a	57a	43b	31b	57a	67
BÂZAK	53b	55a	57a	43b	31b	57a	67
PARÇA	53b	55b	57a	44a	32a	57a	67

BARUT	53b	55b	57b	44a	32a	57b	67
BİRİHÛT	54a	56a	58a	44b	32a	58a	68
BÂZ	54a	56a	58a	44b	32a	58a	68
PAZI	54b	56a	58a	44b	32b	58a	68
BÂSUBÂN	54b	56b	58a	44b	32b	58b	68
PAŞA	54b	56b	58b	45a	32b	58b	68
BAGÂ	55a	57a	59a	45b	33a	59a	69
PÂK	55b	57a	59a	45b	33a	59b	69
BÂKİRE	56a	57b	59b	46a	33b	60a	70
BAL	56a	58a	59b	46a	33b	60b	70
BÂLÂ	56b	58a	-	46b	33b	60b	71
BALȚA	57a	58b	60b	47a	34a	61a	71
BALĠAM	57a	58b	60b	47a	34a	61a	71
BALIȚÎN	57a	59a	60b	47a	34a	61b	71
PÂLÛZE	58b	60b	62a	48b	35a	63a	73
PAMÛĠ	58b	60b	62a	48b	35a	63a	73
PAN-ZEHİR	58b	60b	62a	48b	35a	63b	74

BAYBURD	59b	61a	62b	49b	35b	64a	75
PÂY-VEND	59b	61b	63a	49b	35b	64b	75
BÖBÜR	59b	61b	63a	49b	36a	64b	75
PEPEĞÂN	59b	61b	63a	49b	36a	64b	75
PEÇE	60a	62a	63b	50a	36a	65a	75
PAÇA	60a	62a	63b	50a	36a	65a	76
BUĞÛR	60a	62a	63b	50a	36a	65a	76
BAĞT	60a	62a	63b	50a	36a	65b	76
PUĞTU'N-NAŞR	60a	62a	63b	50a	36b	65b	76
PAĞİL	61a	63a	64b	51a	37a	66b	77
BĖDÂYE(T)	61b	63b	64b	51b	37a	66b	77
PEDER	61b	63b	65a	51b	37a	67a	77
BEDERYÂ	61b	63b	65a	51b	37a	67a	78
BĖRÂDER	62a	64a	65a	52a	37b	67b	78
PĖRÂZVENE	62a	64a	65b	52a	37b	67b	78
BÛRBUĞ	62a	64a	65b	52a	37b	67b	78
PERTAV	62a	64a	65b	52a	37b	68a	79

PERTEVSİZ	62b	64b	66a	52b	38a	68b	79
PERDÂĦ	63a	65a	66a	52b	38a	68b	79
PÜRÜZ	63a	65a	66b	52b	38a	68b	80
PERZEDE-RÛ	63a	65a	66b	53a	38a	69a	80
PERŞENBE	64a	66a	67a	53b	38b	69b	81
BERĖOŞ	64a	66a	67a	53b	39a	70a	81
PERGEL	64b	66b	67b	53b	39a	70a	81
BÛRKE	64b	66b	67b	53b	39a	70b	81
BERMEK	64b	66b	67b	54a	39a	70b	82
BORNOS	65b	67b	68b	54b	39b	71b	83
BERVEC	65b	67b	68b	55a	40a	72a	83
PERÛZE	66a	68a	69a	55a	40a	72a	83
PİRYÂN	66a	68a	69a	55b	40a	72b	84
BERÎD	66a	68a	69a	55b	40a	72b	84
BERİYYE	66b	68b	69b	56a	40b	73a	84
BEZÂZİSTAN	66b	68b	69b	56a	40b	73a	84
BÛZZÂĶ	67a	69a	70a	56b	41a	73b	85

BÜZÜRCEMİHİR	67a	69a	70a	56b	41a	73b	85
PESİPÂYE	69b	71a	72a	58b	42a	76a	88
PÜSÜS	69b	71a	72a	58b	42b	76b	88
BESTÂM	69b	71b	72a	58b	42b	76b	88
BEŞÂRET	70a	71b	72b	59a	42b	77a	88
PEŞREV	70a	72a	72b	59a	42b	77a	89
PEŞENG	70b	72a	73a	59b	43a	77b	89
BEÛÂLET	70b	72b	73a	59b	43a	77b	89
PAÛRİK	70b	72b	73b	60a	43a	78a	90
BAÛLICÂN	71a	72b	73b	60a	43a	78a	90
BA' DE' L-LETÂ VE' L-LETÎ	71a	72b	73b	60a	43a	78a	90
BAĞDÂD	71b	73a	74a	60b	43b	78b	90
BAĞIRDAĞ	73a	74b	75b	62a	44b	80b	92
BAĞŞİŞ	73a	74b	75b	62a	44b	80b	92
BAKIR	73a	74b	75b	62a	44b	80b	93
BUKRÂT	73a	74b	75b	62b	44b	80b	93
BAKLA	73b	75a	76a	62b	45a	81a	93

BAKAM	73b	75a	76a	62b	45a	81a	93
BEKAR	74a	75b	76b	63a	45b	82a	94
BEKSÜMÂT	74b	76a	77a	63b	45b	82b	94
BEKMEZ	75a	76a	77a	63b	45b	82b	95
BEL	75a	76a	77a	64a	45b	82b	95
BİLAV	75a	76a	77a	64a	46a	82b	95
PALDİM	75a	76b	77b	64a	46a	83a	95
BULĖAR	75b	76b	77b	64a	46a	83a	95
BULĖUR	76a	77b	78b	65a	46b	84a	96
BELKİS	76b	77b	78b	65a	46b	84b	97
BİLLÛR	76b	77b	78b	65a	46b	84b	97
BİLEZİK	76b	78a	78b	65b	47a	84b	97
PELESENG	76b	78a	79a	65b	47a	85a	97
PELİD	77a	78b	79a	66a	47a	85b	98
BELİYYE	77b	78b	79b	66a	47b	85b	98
PİNEKE	78a	79a	80a	66b	47b	86a	98
BİNİ	78a	79a	80a	66b	47b	86a	99

BÜBER	78a	79a	80a	66b	47b	86b	99
PUT	78a	79b	80a	66b	48a	86b	99
BUD	78a	79b	80a	66b	48a	86b	99
BUDÂK	78a	79b	80b	67a	48a	86b	99
BÖREK	78b	79b	80b	67a	48a	87a	99
BUZ	78b	79b	80a	67a	48a	87a	99
BOZA	78b	79b	80a	67a	48a	87a	100
PÛS	78b	80a	81a	67b	48b	87b	100
BÛSTÂN	79a	80a	81a	67b	48b	87b	100
PUṬA	79a	80a	81a	67b	48b	87b	100
BOLI	79a	80b	81a	67b	48b	88a	100
BUMBAR	79b	80b	81b	68a	48b	88a	101
BONCUK	79b	80b	81b	68a	48b	88a	101
PEHRİZ	79b	80b	81b	68a	48b	88a	101
BİHİŞT	79b	80b	81b	68a	49a	88b	101
BEHLİVÂN	79b	81a	81b	68a	49a	88b	101
BEHLÛL	80a	81a	82a	68b	49a	89a	101

BAYAT	80a	81a	82a	69a	49a	89a	102
PÂYÂS	80a	81b	82b	69a	49a	89a	102
BEYTÛTET	80b	81b	82b	69a	49b	89b	102
PEY-REV	80b	81b	82b	69a	49b	89b	102
PEYZÂN	80b	81b	82b	69b	49b	90a	102
BEYGİR	81a	82a	83a	69b	49b	90a	103
PEYNİR	81a	82a	83a	69b	49b	90a	103
BEYHÛDE	81a	82a	83a	69b	50a	90a	-
<i>*HARF-İ TÂ*</i>							
TÂRİH	81a	82a	83a	70a	50a	90b	103
TE'ZENE	82a	83a	84a	70b	50b	91b	104
TE'KÎD	82a	83a	84a	70b	50b	91b	104
TEBERRİ	82a	83a	84a	70b	50b	91b	104
TEBSİ	82b	83b	84b	71a	51a	92a	105
TEBEŞİR	83a	83b	84b	71b	51a	92b	105
TETE'BEATÛ'N-NEVÂİB	83a	84a	85a	72a	51a	93a	106
TEHÂFÛT	83b	-	85b	72a	51b	93a	-

TETRÂ	84b	85b	86b	73a	52a	94b	108
TECELLÎ	85a	85b	86b	73b	52a	94b	108
TUḤAF	85a	85b	86b	73b	52b	95a	108
TAḤMÎŞ	85b	86a	87a	73b	52b	95a	108
TUḤME	85b	86a	87a	74a	52b	95b	109
TİZKÂR	86a	86b	87b	74b	53a	96a	109
TÜRRÂC	86a	86b	87b	74b	53a	96a	109
TERÂZÎ	86a	86b	87b	74b	53a	96a	109
TÜRBUD	86a	86b	87b	74b	53a	96a	109
TÜRBE	86a	86b	88a	74b	53a	96b	110
TERCÛMÂN	86b	87a	88a	74b	53a	96b	110
TARḤANA	86b	87a	88a	75a	53a	96b	110
TERZÎ	86b	87a	88a	75a	53b	96b	110
TERSÂNE	87a	87a	88b	75a	53b	97a	110
TERKEŞ	87a	87b	88b	75b	53b	97b	111
TÜRKMÂN	87b	87b	88b	75b	53b	97b	111
TERKÛ	87b	88a	89a	75b	54a	98a	111

TEREKE	87b	88a	89a	76a	54a	98a	111
TERE	88a	88a	89b	76a	54a	98a	112
TARATOR	88a	88a	89b	76a	54a	98b	112
TERHÛN	88a	88a	89b	76a	54a	98b	112
TEREYAGI	88a	88b	89b	76a	54b	98b	112
TİRİD	88b	88b	89b	76b	54b	98b	112
TİRİZ	88b	88b	90a	76b	54b	99a	112
TEZ	88b	88b	90a	76b	54b	99a	112
TEZGÂH	88b	88b	90a	76b	54b	99a	112
TESBÎH	88b	88b	90a	76b	54b	99a	112
TESTERE	89a	89a	90a	77a	54b	99a	113
TESELLÂ	89a	89a	90a	77a	54b	99b	113
TEŞRİFÂTÎ	89a	89a	90b	77a	55a	99b	113
TEŞENNÛC	89a	89a	90b	77a	55a	99b	113
TESAYYEBE'L- FERESÛ ARAKAN	89b	89b	90b	77b	55a	100a	113
TA'AFFÛN	89b	89b	91a	77b	55a	100a	114
TEFTER	89b	89b	91a	77b	55a	100b	114

TEFAH�UR	90a	89b	91a	78a	55b	100b	114
T�FEK	90a	90a	91a	78a	55b	100b	114
T�FİL	90a	90a	91b	78a	55b	100b	114
TEK�Z�	90a	90a	91b	78a	55b	101a	114
TEKAŐR�M	90a	90a	91b	78a	55b	101a	114
TAŐŐR�T	90b	90a	91b	78b	55b	101a	115
TAŐKE	90b	90a	91b	78b	55b	101a	115
TEKFİR	90b	90b	91b	78b	55b	101b	115
TEKKE	90b	90b	92a	78b	56a	101b	115
TELŐŐ	91a	90b	92a	79a	56a	101b	115
TELEF	91a	90b	92a	79a	56a	102a	115
TELEK	91a	91a	92a	79a	56a	102a	116
TELEME PEYNİRİ	91b	91a	92b	79a	56a	102a	116
TELMİZ	91b	91a	92b	79a	56b	102b	116
TEMBEL	91b	91a	93a	79b	56b	102b	117
TEMEŐŐR	92a	91a	93a	79b	56b	103a	117
TENCERE	92b	92a	93b	80a	57a	103b	117

TANDIR	92b	92a	93b	80a	57a	103b	117
TENEF	93a	92b	94a	81a	57b	104a	118
TEV'EMÂN	93a	92b	94a	81a	57b	104a	118
TÜTÜN	93b	93a	94b	81b	57b	105a	119
TURB	94b	94a	95b	82a	58a	105b	120
TORBA	94b	94a	95b	82a	58a	106a	120
TURŞI	94b	94a	95b	82a	58b	106a	120
TORTİ	94b	94a	95b	82a	58b	106a	120
TEVAZZÎ	95a	94a	95b	82b	58b	106a	120
TEVKİ'	95a	94b	96a	82b	58b	106a	121
TEYÂMÜN VE TEŞA'ÜM	95a	94b	96a	83a	58b	106b	121
TEYTEL	95b	95a	96b	83a	59a	107a	121
TEYELTİ	95b	95a	96b	83b	59a	107a	121
HARF ÜŞ-ŞÂ							
ŞEDÂYÂ	95b	95a	96b	83b	59a	107a	122
ŞİFİL	96a	95a	97a	83b	59a	107b	122
ŞIKLET	96b	95b	97a	84a	59b	108a	122

ŞULÂSÂ	96b	95b	97b	84a	59b	108a	123
ŞEYYİBE	96b	95b	97b	84a	59b	108a	123
<i>*HARF ÜL-CİM*</i>							
CÂPÜK	96b	96a	97b	85a	59b	108a	123
ÇARDAK	97a	96a	97b	84b	59b	108b	123
ÇARŞAF	97a	96a	97b	84b	59b	108b	123
ÇARŞANBA	97a	96a	97b	84b	60a	108b	123
ÇARŞI	97a	96a	98a	84b	60a	108b	123
ÇÂRUB	97b	96b	98a	85a	60a	109a	124
ÇALIK	97b	96b	98b	85a	60a	109a	124
CÂMEKÂN	98a	97a	98b	85b	60a	109b	124
CÂYİGÂH	98a	97a	98b	85b	60b	109b	124
CEBRÂ ÎL	98b	97b	99a	85b	60b	110a	125
CİBİNLİK	99a	98a	99b	86a	61a	110b	126
ÇATRA-PATRA	99a	98a	99b	86b	61a	111a	126
ÇATI	99b	CATU 98a	100a	86b	61a	ÇATU 111a	CATU126
ÇEÇ	99b	98b	100a	86b	61b	111a	126

ÇİÇEK	99b	98b	100a	86b	61b	111a	126
ÇİDDE	100a	98b	100b	87a	61b	111b	127
ÇİRAĞ	100b	99a	101a	87b	62a	112a	128
ÇERÇİVE	100b	99b	101a	87b	62a	112b	128
ÇİRİŞ	101a	99b	101a	88a	62a	112b	128
ÇARĞ	101a	99b	101b	88a	62b	113a	128
ÇİRKÂF	101a	100a	101b	88a	62b	113a	128
ÇERGE	101b	100a	101b	88b	62b	113a	129
CÜRİMŪĞ	101b	100a	101b	88b	62b	113a	129
ÇERVİŞ	102a	100b	102a	89a	63a	113b	129
ÇİRE	102a	100b	102a	89a	63a	113b	129
ÇİRİD	102a	100b	102b	89a	63a	114a	129
ÇAĞANA	102a	100b	102b	89a	63a	114a	130
ÇİFT	102b	101a	102b	89a	63a	114a	130
ÇİFTE	102b	101a	102b	89a	63a	114a	130
ÇİFİD	102b	101a	102b	89b	63a	114b	130
CŪFŪN	102b	101a	103a	89b	63a	114b	130

ÇAĞAL	103a	101a	103a	89b	63b	115a	131
ÇAĞŞIR	103a	101b	103a	89b	63b	115a	131
ÇAĞMAĞ	103b	101b	103b	90a	63b	115b	131
ÇEKİC	103b	101b	103b	90a	64a	115b	131
CÜLLÂBİYYE	103b	101b	103b	90a	64a	115b	131
CİLÂ-YI VAĞAN	104a	102a	104a	90b	64a	116a	132
ÇELTİK	104b	102b	104b	90b	64a	116b	132
ÇİLİNGİR	104b	102b	104b	90b	64b	116b	132
ÇİLE	104b	102b	104b	91a	64b	116b	132
ÇULHÂ	104b	102b	104b	91a	64b	116b	133
CEMÂZİYE'L- EVVEL	105a	102b	105a	91a	64b	117a	133
CİMBİSTİRE	106a	104a	106a	92a	65b	118b	135
CİMCİME	106b	104a	106a	92a	65b	118b	135
CEMEDÂN	106b	104a	106a	92b	65b	118b	135
ÇEMİŞ	106b	104a	106b	92b	65b	119a	135
ÇİMŞİD	107a	104b	107a	93a	66a	119b	136
ÇİMŞİR	109a	106b	108b	95a	67b	121b	138

CUM' A	109b	106b	109a	95a	67b	122a	138
CÜMEL	109b	107a	109a	95a	67b	122a	139
ÇINAR	110a	107a	109b	95b	68a	122b	139
CENÂZE	110a	107a	109b	95b	68a	122b	139
CENDERE	110a	107b	109b	96a	68a	123a	140
ÇÎNİZNİK	110b	107b	110a	96a	68a	123a	140
CENGÂR	110b	107b	110a	96b	68b	123b	140
ÇENGEL	111a	108a	110b	96b	68b	123b	141
ÇENE	111a	108a	110b	96b	68b	124a	141
ÇUVAL	111a	108a	110b	96b	68b	124a	141
ÇUVALDIZ	111a	108a	110b	97a	68b	124a	141
ÇOBAN	111b	108a	110b	97a	69a	124a	141
ÇORAB	111b	108a	111a	97a	69a	124a	141
ÇORBA	111b	108b	111a	97a	69a	124b	141
ÇUKA	111b	108b	111a	97a	69a	124b	141
ÇUL	112a	108b	111a	97b	69a	124b	142
CÖMERD	112a	108b	111a	97b	69a	124b	142

CİVA	112a	108b	111a	97b	69a	124b	142
CİYER	112b	109a	111b	98a	69b	125b	142
ÇEYİZ	112b	109a	111b	98a	69b	125b	142
ÇİLEK	112b	109a	111b	98a	69b	125b	143
<i>*HARFÜ'L-ḤÂİ L-MÜHMELE*</i>							
ḤÂTEM-İ ṬÂ'Î	112b	109b	112a	98a	69b	125b	143
ḤÂCİ	113a	109b	112a	98b	70a	126a	143
ḤÂRİN	113a	109b	112a	98b	70a	126a	143
ḤACAMÂT	113b	110b	113a	99a	70b	126b	144
ḤÂLÂ	113b	110a	113a	99b	70b	127a	144
ḤÂNİ BALIĞI	114a	110b	113a	99b	70b	127a	144
ḤUDEYBİYYE	114a	110b	113a	99b	70b	127a	145
ḤADİCE	114b	111a	113b	99b	71a	127b	145
ḤARÂR	115a	111b	114a	100a	71a	128a	146
ḤARDAL	115a	111b	114a	100a	71a	128a	146
ḤİRA	115a	111b	114a	100a	71a	128a	146
ḤAZELE	115b	112a	114b	100b	71b	129a	147

ḤASBETE' N- LİLLÂH	116a	112a	115a	101a	71b	129a	147
ḤASES	116a	112b	115a	101a	72a	129b	147
ḤAŞHAŞ	116a	112b	115a	101a	72a	129b	147
ḤAŞMET	116a	112b	115a	101a	72a	129b	147
ḤAŞA	116b	113a	115b	101b	72a	130a	148
ḤAŞİR	116b	113a	115b	101b	72b	130a	148
ḤAŞR OLMAK	116b	113a	115b	101b	72b	130a	148
ḤAẒİM	117a	113a	116a	102a	72b	130b	148
ḤAẒ	117a	113b	116a	102a	72b	130b	148
ḤALÂC	117b	113b	116b	102b	72b	131a	149
ḤALEF	117b	114a	116b	102b	73a	131a	149
ḤALVÂN	117b	114a	116b	102b	73a	131b	149
ḤULLE	118a	114a	116b	102b	73a	131b	149
ḤULİ ŞEFTÂLÛ	118a	114a	117a	103a	73a	131b	150
ḤAMÂ	118a	114b	117a	103a	73a	132a	150
ḤAMÂM	118a	114b	117a	103a	73b	132a	150
ḤAMÂYLİ	118b	114b	117a	103a	73b	132a	150

ḤUNNĀḲ	118b	115a	117b	103a	73b	132b	150
ḤĀ' MĪM	118b	115a	117b	103b	73b	132b	150
ḤAVĀYĪC	119a	115b	118a	104a	74a	133a	151
ḤAVUD	119b	115b	118a	104a	74a	133a	151
ḤORḤOR	119b	115b	118a	104a	74a	133b	151
ḤĪZ	119b	115b	118a	104a	74a	133b	151
ḤAYVĀN	119b	115b	118b	104b	74a	133b	152
<i>*ḤARFŪ'L-ḤĀĪ'L-MU'CEME*</i>							
ḤĀLĪŪ'Z-ZIHĪN	120a	116a	118b	104b	74b	134a	152
ḤACĪL	120a	116b	119a	105a	74b	134b	152
ḤUDĀ	121a	117a	119b	105b	75a	135a	153
ḤUZ MĀ ṢAFĀ DA'MĀ KEDER	121b	117b	120a	106a	75b	135b	154
ḤĪZMET	122a	118a	120b	106b	76a	136b	155
ḤORĀSĀN	122a	118a	120b	106b	76a	136b	155
ḤARNŪB	122b	118b	121a	107a	76a	137a	155
ḤOROZ	122b	118b	121a	107a	76a	137a	155
ḤURŪS	123a	119a	121b	107b	76b	137b	156

HIRÎDÂR	123a	119a	121b	107b	76b	138a	156
HAZNE	123b	119b	121b	108a	76b	138a	156
HAŞÎN	123b	119b	121b	108a	76b	138a	156
HUĞRÂVÂT	123b	119b	122a	108a	76b	138a	156
HAŤAR	124a	120a	122b	109a	77a	139a	157
HAŤMÎ	124b	120a	122b	109a	77b	139a	157
HULŤA	124b	120b	122b	109a	77b	139a	158
HİMŤİM	124b	120b	123a	109b	77b	139b	158
ĤAMÛR	124b	120b	123a	109b	77b	139b	158
ĤAMYÂZE	124b	120b	123a	109b	77b	139b	158
ĤANNÂS	125a	121a	123a	109b	77b	139b	158
ĤÂN	125b	121b	123b	110a	78a	140b	159
ĤOCA	126a	122a	124a	110b	78b	141a	160
ĤÛĤ	126a	122a	124a	110b	78b	141a	160
ĤAVERNAĖ	126a	122a	124b	111a	78b	141b	160
ĤÛNKÂR	127a	123a	125a	111b	79a	142a	161
ĤIYÂRŞENBE	127a	123a	125a	111b	79b	142a	161

HAYME	127a	123a	125a	111b	79b	142b	161
ĤARFÜ 'D-DÂLE 'L MÜHMELE							
DÂDI	127b	123b	125b	112a	79b	142b	161
DÂR	128a	123b	125b	112a	79b	143a	162
DÂRAB-CERD	128a	123b	125b	112b	80a	143a	162
DÂRÜ'N-NÂBİ'A	128b	124a	126a	113a	80a	143b	162
DÂR-ÇÎN	130a	125b	127a	113b	81a	145a	164
DAL	130b	126a	127a	114a	81b	145b	165
DAVUL	130b	126a	127b	114a	81b	145b	165
DEBBE	130b	126a	127b	114a	81b	145b	165
DUĤÂT	130b	126a	127b	114a	81b	145b	165
DER-BEND	131a	126b	128a	114b	82a	146a	165
DIREFŞ-İ GÂVÜYÂNİ	131a	126b	128a	114b	82a	146a	166
DİZDÂR	133b	129a	130a	117a	83b	149a	169
DEST-MÂL	134a	129a	130b	117b	83b	149b	169
DESTÛR	134a	129a	130b	117b	83b	149b	169
DESTİ	134b	129b	130b	117b	84a	150a	170

DÜŞMÂN	134b	129b	131a	118a	84a	150a	170
DÜŞNAM	135a	130a	131a	118a	84a	150b	170
DÜŞVÂR	135a	130a	131a	118b	84a	150b	170
DE'ÂVÎ	135a	130a	131b	118b	84b	150b	170
DEĞÂR	135b	130b	131b	118b	84b	151a	171
DEF	135b	130b	131b	119a	84b	151a	171
DİKĖAT	135b	130b	131b	119a	84b	151a	171
DÜKKÂN	135b	131a	132a	119a	84b	151b	171
DÜGÜL	136a	131a	132a	119a	85a	151b	171
DİLBER	136a	131a	132a	119a	85a	151b	171
DÜLGER	136b	131b	132b	119b	85a	152a	172
DİLENCİ	136b	131b	132b	120a	85a	152b	172
DELİ	137a	132a	133a	120a	85b	152b	173
DEMİR	137a	132a	133a	120a	85b	153a	173
DİMİŞK	137b	132b	133a	120b	85b	153a	173
DAMGA	137b	132b	133b	121a	86a	153b	174
DÜNDÂR	137b	133a	133b	121a	86a	153b	174

DINÇALA	138a	133a	133b	121a	86a	154a	174
DENK	138a	133a	134a	121b	86b	154a	174
DÜBEDDE	138a	133b	134a	121b	86b	154a	174
DİVİT	139a	134a	134b	122a	86b	155a	175
DUT	142b	137b	137b	125b	89a	159a	180
DUDU	142b	137b	137b	125b	89a	159a	180
DÖŞEK	142b	137b	138a	125b	89a	159a	180
DÜGME	142b	137b	138a	125b	89a	159b	180
DON	142b	137b	138a	125b	89a	159b	180
DEHĶÂN	143a	138a	138b	126a	89b	160a	180
DEHLÎZ	144a	139a	139a	127a	90a	160a	181
DİRİ	144a	139a	139a	127a	90a	161a	182
DİŞ	144a	139a	139b	127a	90a	161a	182
DİGER	145a	140b	140a	128a	91a	162a	183
DİVÂN	145b	140b	140b	128a	91a	162b	183
ĦARF ÜZ-ZÂLE L-MU'CEME							
ZUBÂB	146a	141a	141a	129a	91b	163a	184

ZÜ'L-FİKÂR	146a	141b	141a	129a	91b	163b	184
ZEVK	147a	142a	141b	129b	92a	164a	185
ĤARF Ü'R-RÂÜ'L-MÜHMELE							
RÂZ	147a	142b	142a	130a	92a	164b	186
RAF	147b	143a	142b	130b	92b	165a	186
RÂVEND	147b	143a	142b	130b	92b	165a	186
RÂYİGÂN	148a	143b	143a	130b	92b	165b	187
RUBÂT	148a	144a	143a	131a	92b	166a	187
RİC'AT-İ KAĤKARÎ	149a	144b	144a	131b	93a	167a	188
REÇEL	149a	145a	144a	132a	93b	167a	188
RUĤSÂR	149b	145a	144a	132a	93b	167a	188
RAZAĤI ÜZÜMÜ	150a	145b	144b	132b	93b	168a	189
REZENE	150a	146a	144b	132b	94a	168a	189
REZE	150a	146a	145a	133a	94a	168a	190
REFÂĤİYYET	150a	146b	145a	133a	94a	168b	190
RIĤK	150b	146b	145a	133a	94a	168b	190
RUĤIYYE	150b	146b	145a	133a	94a	168b	190

REMME	150b	146b	145a	133b	94a	168b	190
REVÂK	150b	146b	145b	133b	94a	168b	190
RÛH	150b	146b	145b	133b	94b	169a	190
REVZEN	152a	148b	146b	135a	95a	170b	192
<i>*HARFÛ 'Z-ZÂE 'L-MU 'CEME*</i>							
ZÂC	152b	148b	147a	135b	95b	171a	192
JÂLE	152b	149a	147a	135b	95b	171a	193
ZIBKIN	153a	149b	148a	136a	96a	172a	193
ZAC	153a	150a	148a	136a	96a	172a	194
ZERBEÛÂNE	153b	150a	148a	136b	96a	172b	194
ZIRH	153b	150a	148b	136b	96b	172b	194
ZERDÂLÛ	153b	150b	148b	137a	96b	173a	194
ZERGELE	154a	151a	149a	137b	97a	173b	195
ZURNA	154b	151b	149a	137b	97a	174a	195
ZÛRNAPA	154b	151b	149b	138a	97a	174a	196
ZIRNIK	155a	152a	150a	138b	97b	174b	196
ZERRÎN	155a	152a	150a	138b	97b	175a	196

ZA‘TER	156a	153a	150b	139a	98a	176a	197
ZA‘İM	156a	153a	151a	139b	98a	176a	198
ZAGRA	156b	153b	151a	139b	98b	176b	198
ZİFÂF	156b	153b	151a	140a	98b	176b	198
ZÜKKÂM	156b	154a	151b	140a	98b	176b	198
ZIMPARA	156b	154a	151b	140a	98b	177a	198
ZİMAHŞER	157a	154a	151b	140a	98b	177a	199
ZÜMRÜD	157b	155a	152b	140b	99a	178a	200
ZEMİN	158a	155b	152b	141a	99b	178b	200
ZENBEREK	158a	155b	153a	141b	99b	178b	201
ZENBİL	158a	156a	153a	141b	99b	179a	201
ZENBÜR	158b	156a	153b	141b	100a	179a	201
ZİNCİFRE	159a	157a	154a	142b	100b	180a	202
ZENCEFİL	159b	157a	154b	142b	100b	180b	202
ZINDIĞ	159b	157b	154b	143a	100b	180b	203
ZÜR	161a	159a	155b	144a	101b	182b	204
ZİRÂ‘	161a	159a	156a	144b	102a	182b	205

ZEYREK	161b	159b	156b	144b	102a	183a	205
ZEYKİR	162a	157	157a	145b	102b	184a	206
<i>*ĤARFÜ'S-SİNE'L-MÜHMELE*</i>							
SÂ'İR	162b	160b	157b	146a	103a	184b	207
SÂ'İL	163b	161b	158a	146b	103b	185b	208
SÂBÂṬ	163b	162a	158b	147a	103b	186a	208
SÂR	164b	163a	159a	148a	104a	187a	209
SÂMİREH	164b	163a	159b	148a	104b	187a	210
SÂYİ	165a	163b	159b	148b	104b	187b	210
SEPÂ	165a	164a	160a	148b	104b	188a	210
SEB'Â	165a	164a	160a	149a	104b	188a	210
SİPÂH	167b	166b	162a	151a	106b	191a	213
SEBĤATI'L-LİSÂN	168a	167a	162b	151b	106b	191b	214
SİTİL	168a	167a	162b	151b	106b	192a	214
SECDE	168a	167b	162b	151b	107a	192a	214
SAĤÛR	168b	167b	163a	152a	107a	192a	215
SÛĤAN	168b	167b	163a	152a	107a	192b	215

SEDÂD	169a	168b	163b	152b	107b	193a	215
SEDEF	170b	170a	165a	154a	108b	195a	217
SEDEF	170b	170a	165a	154a	108b	195a	217
SERÂC	170b	170b	165a	154a	108b	195a	218
SERÂSER	171a	170b	165a	154a	108b	195b	218
SERÇE	171b	171a	165b	154b	109a	196a	219
SER-HOŞ	171b	171b	166a	155a	109a	196a	219
SERDÂB	171b	171b	166a	155a	109a	196b	219
SERSEM	172a	172a	166b	155b	109b	197a	220
SİRKENCEBİN	172b	172b	166b	155b	110a	197b	220
SİRKE	173a	173a	167a	156a	110a	198a	221
SERVİ	173a	173a	167a	156a	110a	198a	221
SİTABR	173a	173b	167b	156b	110b	198b	221
SA'D-ÂBÂD	173b	174a	168a	157a	110b	199a	222
SA'İD	174a	174b	168b	157b	111a	199b	222
SEFERTURA	174b	174b	168b	157b	111a	200a	223
SÜFÛF	175a	175b	169a	158a	111b	201a	224

SAKA	175b	176a	169b	158b	112a	201b	224
SAKMONIYA	175b	176a	169b	158b	112a	201b	224
SANSAR	175b	176b	169b	158b	112a	201b	224
SEL	176a	176b	170a	159a	112a	202a	225
SIL	176a	177a	170a	159a	112b	202a	225
SILAHSOR	176b	177a	170b	159a	112b	202b	225
SELEF	176b	177b	170b	159b	112b	203a	226
SULUMEN	176b	177b	170b	159b	113a	203a	226
SILLE	177a	177b	171a	159b	113a	203a	226
SELIS	177a	178a	171a	160a	113a	203b	226
SUMAT	177a	178a	171a	160a	113a	203b	226
SIMIT	177a	178a	171a	160a	113a	203b	227
SEMERKAND	177b	178b	171b	160a	113a	204a	227
SEMENDER	179a	180a	172b	161b	114b	206a	229
SÜMEYDA	179b	181a	173a	162a	114b	206b	229
SINAMEKI	179b	181a	173b	162b	115a	206b	230
SINCAR	179b	181b	173b	162b	115a	207a	230

SUNŦURÂC	180a	181b	174a	163a	115a	207b	230
SANŦIRANC	180a	182a	174a	163a	115b	207b	230
SUNŦÛR	185a	187a	178b	167a	119a	213b	237
SENGÎN	186a	188b	179a	168a	119b	214b	238
SÛD	186a	188b	179b	168b	120a	215a	239
SUSAM	186b	189a	179b	169a	120a	215b	239
SUSAM	186b	189a	179b	169a	120a	215b	239
SOŦAK	186b	189a	180a	169a	120a	215b	239
SEVEŦA	186b	189a	180a	169a	120a	215b	239
SÛLÛK	187a	189b	180a	169b	120b	216a	240
SUMÂŦ	187a	189b	180a	169b	120b	216a	240
SEHÎL	187a	189b	180a	169b	120b	216a	240
SÛHÎL	187b	190a	180b	169b	120b	216b	240
SÎYÂSET	188a	190b	181a	170a	121a	217a	241
SÎYÎL	188a	191a	181b	170b	121b	217b	241
SÎMURĠ-I 'ANŦÂ	188b	191a	181b	170b	121b	218a	241
SEYVÂN	189b	192b	182b	171b	122a	219b	243

<i>*HARFÜ Ş-ŞİNE L-MU'CEME*</i>							
ŞÂB	189b	192b	182b	172a	122b	219b	243
ŞÂĦ	190a	193a	183a	172a	122b	220a	244
ŞADIRVÂN	190a	193a	183a	172b	122b	220a	244
ŞALĠAM	190b	193b	183b	173a	123a	220b	244
ŞÂYIRD	191a	194a	184a	173a	123a	221a	245
ŞUBÂT	191a	194a	184a	173a	123a	221b	245
ŞEBÂHET	191b	195a	185a	174a	123b	222b	246
ŞEBEKÎ KÎSE	192a	195a	185a	174a	124a	222b	246
ŞEBBOY	192a	195b	185a	174a	124a	222b	246
ŞEHHÂŞ	192a	195b	185b	174b	124a	223a	247
ŞERÂB	192b	195b	185b	174b	124a	223a	247
ŞÜREĦİN	193a	196b	186a	175b	124b	224a	248
ŞEREFİ	193b	196b	186b	175b	125a	224b	248
ŞERİMSÂR	193b	197a	186b	175b	125a	224b	248
ŞİRA	193b	197a	186b	176a	125a	225a	248
ŞERÎT	194a	197a	187a	176a	125a	225a	249

ŞİŞE	194a	197b	187a	176a	125b	225a	249
ŞAŞT	194a	197b	187a	176a	125b	225b	249
ŞEFTÂLÜ	194b	197b	187a	176b	125b	225b	249
ŞEKÛRE	194b	198a	187b	176b	125b	226a	249
ŞİMÂL	195a	198b	188a	177a	126a	226b	250
ŞAMDAN	195a	198b	188a	177a	126a	226b	250
ŞİMŞİR	195b	199a	188a	177b	126a	227a	251
ŞEM'	195b	199b	188b	177b	126b	227b	251
ŞAMAMA	196a	199b	188b	177b	126b	227b	251
ŞENBEH	196a	199b	188b	178a	126b	227b	251
ŞIRDAN	196a	199b	188b	178a	126b	227b	251
ŞIRLAĞAN	196a	200a	189a	178a	126b	228a	251
ŞİRİN	196a	200a	189a	178b	127a	228a	252
ŞİŞ	196b	200b	189a	178b	127a	228b	252
ŞİŞE	196b	200b	189b	178b	127a	228b	252
HARF Ü'Ş-ŞADÜ'L-MÜHMELE							
ŞÂBUN	197a	200b	189b	179a	127a	228b	252

ŞAÇ	197b	201a	190a	179b	127b	229b	253
ŞARI-GERZ	197b	201b	190a	179b	127b	229b	253
ŞAṬİR	199b	203b	192a	181a	129a	232a	256
ŞAD	199b	203b	192a	181b	129a	232a	256
ŞARRÂF	200a	204a	192a	181b	129a	232b	256
ŞARP	200a	204a	192b	181b	129b	232b	256
ŞARIMŞAḶ	200a	204a	192b	181b	129b	232b	256
ŞARNĪC	200a	204b	192b	182a	129b	233a	257
ŞAĞRİ	200b	204b	192b	182a	129b	233a	257
ŞAFF-DER	200b	204b	192b	182a	129b	233a	257
ŞAFRA	200b	205a	193a	182a	129b	233b	257
ŞAFRAN	201b	205b	193b	183a	130a	234b	258
ŞOFRA	201b	206a	193b	183a	130a	234b	258
ŞOFA	201b	206a	193b	183a	130b	234b	258
ŞAḶALİYYE	202a	206a	194a	183a	130b	234b	258
ŞALÂḶİYYET	202a	206b	194a	183b	130b	235a	259
ŞALḶÂNE	202a	206b	194a	183b	130b	235a	259

ŞALA TŪKE	202b	206b	194b	183b	131a	235b	259
ŞANCAK	202b	207a	194b	184a	131a	235b	259
ŞANDIK	202b	207a	194b	184a	131a	236a	260
ŞANDAL	203a	207b	194b	184a	131a	236a	260
ŞUBAŞI	203a	207b	195a	184a	131a	236a	260
ŞUPARA	205a	209b	196b	186a	132b	238b	262
ŞİN	205a	209b	196b	186a	132b	238b	262
<i>*ĤARFŪ D-DÂDE L-MU'CEME*</i>							
ĖIZMÂN	206a	211a	197b	186b	133a	240a	264
ĖIFDA'	206a	211a	197b	187a	133a	240a	264
ĖAFR	206b	211a	198a	187a	133b	240a	264
ĖAMİĖ	207a	211b	198a	188a	133b	240b	265
ĖİYÂFET	207a	212a	198b	188a	133b	241a	265
ĖA'YATŪ L-LEBENE Fİ Ş-ŞAYF	211a	216b	202a	192a	136b	246a	270
<i>*ĤARFŪ Ṭ-ṬÂÎ L-MŪHMELE*</i>							
ṬAŞ	212a	217b	202b	192b	137a	247a	271
ṬÂĖ	212a	217b	203a	192b	137a	247a	271

ṬAVHÂNE	212b	218a	203a	193a	137a	247b	271
ṬÂVÛS	213a	218b	203b	193b	137b	248a	272
ṬABERZED	213a	218b	203b	193b	137b	248a	272
ṬOPUZ	213b	219a	204a	194a	138a	248b	273
ṬARABULUS	213b	219b	204a	194a	138a	249a	273
ṬIRABZON	214a	219b	204b	194b	138a	249a	273
ṬARAḶ	214a	219b	204b	194b	138b	249a	273
ṬASA	214a	220a	204b	194b	138b	249b	273
ṬALÂḶ-I RİC'Î	214a	220a	204b	194b	138b	249b	273
ṬILISİM	215a	220b	205a	195a	139a	250a	274
ṬALYESÂN	215a	220b	205a	195a	139a	250a	274
ṬANBÛR	215a	221a	205b	195a	139a	250b	274
ṬUTMÂC	215b	221a	205b	195b	139a	250b	274
ṬUÇ	215b	221a	205b	195b	139a	250b	275
ṬORTÎ	215b	221a	205b	195b	139b	251a	275
ṬURFANDA	215b	221b	206a	195b	139b	251a	275
ṬURUNC	215b	221b	-	195b	139b	251a	275

ṬURA	216a	221b	206a	195b	139b	251a	275
ṬAVŞÂN	216a	221b	206a	195b	139b	251b	275
ṬÛĠ	218b	224a	208b	197b	141a	254a	278
ṬOKLI DEDE	218b	224a	208a	198a	141a	254a	278
ṬÛL	218b	224b	208a	198a	141b	254b	278
ṬAVLA	218b	224b	208a	198a	141b	254b	278
ṬAVLA	219a	225a	208b	198b	141b	255a	279
ṬAVA	219b	225a	209a	198b	141b	255a	279
ṬAHRA	219b	225b	209a	198b	142a	255a	279
ṬAYA	219b	225b	209a	198b	142a	255b	279
<i>*ḤARFÛ Z-ZÂÛ'L-MU'CEME*</i>							
ZULÂM	220a	225b	209a	199a	142a	255b	280
<i>*ḤARFÛ'L-'AYNİ'L-MÜHMELE*</i>							
ʿÂRİYET	235b	242b	223a	212a	152b	273a	298
ʿÂYİŞE	236a	243a	223b	212b	152b	273b	299
ʿABEŞ	236a	243a	223b	212b	152b	274a	299
ʿABDÛ'S-SELÂṬİN	236b	243b	224a	212b	153a	274b	299

‘ABDÜ’S-SELÂM	236b	244a	224a	213a	153a	274b	300
‘ACÛZE	237a	244b	225a	213b	153b	275a	300
‘ARABA	238a	245a	225b	214a	154a	276a	301
‘AREFE GÜNİ	238a	245b	225b	214a	154a	276a	301
‘IRKÛ’N-NİSÂ’	238b	245b	226a	214b	154a	276b	302
‘ARAĞAN-HAVŽ	238b	246a	226a	214b	154b	277a	302
‘ARNAVÛD	239a	246a	226a	215a	154b	277a	302
‘AŞK	243a	250b	230a	218a	157a	281b	307
‘AŞFÛR	243b	251b	230b	219a	157b	282b	308
‘AFÂ	243b	251b	230b	219a	157b	282b	308
‘UĞKÂB	244a	252a	230b	219a	158a	283a	308
‘AĞAB	244a	252a	231a	219a	158a	283a	308
‘AKKA	244a	252a	231a	219a	158a	283a	308
‘ALÂNİYEN	244b	252b	231a	219b	158a	283b	309
‘AMÂME	244b	252b	231a	219b	158a	283b	309
‘AMBER	244b	252b	231b	219b	158b	284a	309
‘ANBER-BÂRİS	245a	253a	231b	220a	158b	284a	309

'AVC İBNİ 'UNUĞ	245a	253a	232a	220a	158b	284b	310
'ÛD AĞACI	245b	253b	232a	220a	158b	284b	310
'ÛDÜ'L-ĞAHİR	246a	254a	232b	220b	159a	285a	310
'AYÂZEN-BİLLÂH	246a	254a	232b	220b	159a	285b	311
'AYÂR	246a	254a	232b	221a	159a	285b	311
'AYÂL	246b	254b	233a	221a	159b	285b	311
'AYÂN	246b	254b	233a	221a	159b	286a	311
'IYŞ	246b	254b	233a	221a	159b	286a	311
'AYNE'L-HÛR	246b	255a	233a	221a	159b	286a	311
<i>*ĤARFÛ'L-ĤAYNÛ'L-MU'CEME*</i>							
ĤÂ'İB	247a	255a	233b	221b	159b	286b	312
ĤÂYETE-İ MÂFİ'L-BÂB	249a	257a	235a	223a	161a	288b	314
ĤİDÂ	249a	257b	235a	223a	161a	288b	314
ĤADÂYÂ	249b	257b	235b	223a	161a	289a	314
ĤAZZÂZ	250b	258b	236b	224a	162a	290b	316
ĤAZÂLİ	250b	259a	236b	224a	162a	290b	316
ĤASLE	251a	259b	237a	224b	162b	291a	316

ĠALAT	251b	260a	237b	225a	162b	291b	317
ĠINÂ	251b	260a	237b	225a	162b	292a	317
ĠAVĠA	252a	260b	238a	225b	163a	292b	318
ĠAYBET	252b	261a	238a	225b	163a	292b	318
ĠARFÜ' L-FÂ							
FÂSIĠ	252b	261a	238b	226a	163a	293a	318
FÂYİDE	253b	262a	238a	226a	164a	294a	319
FİTİL	254a	262b	240a	226b	164a	294b	320
FÜC'EH	254b	263a	240a	227a	164b	294b	320
FİCİL	254b	263a	240a	227a	164b	295a	320
FUDÛL	254b	263a	240a	227a	164b	295a	320
FERÂCE	254b	263a	240a	227a	164b	295a	320
FERÂĠAT	254b	263a	240a	227a	164b	295a	321
FERZ	255a	263a	240b	227a	164b	295a	321
FERİŞTE	255a	263b	240b	227a	164b	295b	321
FİRŞAT	255a	263b	240b	227b	165a	295b	321
FİRENG	255a	263b	240b	227b	165a	295b	321

FERHENG	255b	264a	241a	227b	165a	296a	321
FEZÂ	256a	264b	241b	228a	165b	296b	322
FISTIĞ	256a	264b	241b	228a	165b	296b	322
FIŞKI	256a	264b	241b	228a	165b	297a	322
FÜŞÜLET	256b	264b	241b	228b	165b	297a	322
FIȚA	256b	265a	241b	228b	165b	297a	322
FAĞ	256b	265a	241b	228b	165b	297a	322
FELÂKET	256b	265a	242a	228b	165b	297b	323
FİLÂN	257a	265b	242a	228b	166a	297b	323
FİLİKA	257a	265b	242b	229a	166a	298a	323
FENÂİ-DÂR	257a	265b	242b	229a	166a	298a	323
FİNCÂN	257b	266a	242b	229a	166a	298a	324
FINDIĞ	257b	266a	243a	229b	166b	298b	324
FENER	258a	266b	243a	229b	166b	298b	324
FÜL	258a	267a	243a	230a	166b	299a	324
FİHRİS	258b	267a	243b	230a	166b	299a	325
FEHİM	258b	267a	243b	230a	167a	299b	325

<i>*HARFÜ'L-KÂF*</i>							
ĶÂBİL	258b	267b	243b	230a	167a	299b	325
ĶAR	259a	267b	243b	230b	167a	299b	325
ĶAZIĶ	259a	267b	244a	230b	167a	300a	325
ĶÂĶ	259a	268a	244a	230b	167b	300a	326
ĶÂĶÛM	259b	268a	244a	230b	167b	300b	326
ĶÂLÛN	259b	268a	244b	231a	167b	300b	326
ĶAPAN	260a	268b	244b	231a	167b	301a	326
ĶIBRIS	260a	268b	245a	231a	168a	301a	327
ĶADAYIF	260b	269b	245b	232a	168b	302a	327
ĶADİFE	261a	269b	245b	232a	168b	302b	328
ĶARPUZ	261a	270a	246a	232a	168b	302b	328
ĶARNABİT	261a	270a	246a	232b	168b	302b	328
ĶARINDAŞ	261a	270a	246a	232b	168b	302b	328
ĶARANFİL	261a	270b	246b	232b	169a	303a	328
ĶURİŞ	262a	270b	246b	233a	169a	303b	329
ĶARİYYE	262a	270b	246b	233a	169a	303b	329

AZ	263a	271b	247b	233b	169b	304b	330
AZAN	263a	272a	247b	234a	169b	304b	330
AŐTAMONI	263a	272a	247b	234a	169b	305a	330
OSTANTANIYYE	263b	272a	248a	234b	170a	305b	331
ISIM	264a	273a	248b	234b	170b	306a	331
AŐAB	265b	274b	250a	235b	171a	307b	333
AŐRAN	265b	274b	250a	236a	171b	308a	333
AŐ' I ALEM	266a	275a	250b	236a	171b	308a	334
AŐTAN	283a	294a	266a	249a	183a	327b	361
AFES	283b	294a	266b	249b	183a	327b	361
AFA	283b	294a	266b	249b	183a	327b	361
AŐÛLE	283b	294b	266b	249b	183a	328a	361
OŐONOZ	284a	294b	266b	249b	183b	328a	361
ILAVUZ	284b	295a	267a	250a	183b	328b	362
ALIB	284b	295a	267b	250a	184a	329a	362
ALBÛR	284b	295b	267b	250b	184a	329a	362
ULİBE	284b	295b	267b	250b	184a	329a	362

ALPAZAN	285a	295b	267b	250b	184a	329b	362
ILIF	285a	296a	268a	250b	184a	329b	363
ALEMİSK	285a	296a	268a	250b	104a	329b	363
ALYE AŐI	285b	296b	268a	251a	184b	330a	363
UMAR	285b	296b	268b	251a	184b	330a	363
INNÂB	286a	296b	268b	251b	184b	330b	364
ANÂRA	286a	297a	268b	251b	184b	330b	364
UNDUZ	286b	297a	269a	251b	185a	331a	364
UNDÜŐİYYE	286b	297b	269a	252a	185a	331b	364
ANDİL	286b	297b	269b	252a	185a	331b	365
ANAR	287a	297b	269b	252a	185a	331b	365
UNÛT	287a	298a	269b	252a	185a	331b	365
INA	287b	298b	270a	252b	185b	332b	366
AVAL	288a	298b	270a	253a	185b	332b	366
AVŐARA	288a	298b	270b	253a	185b	333a	366
ÛIYÂ	288a	299a	270b	253a	186a	333a	366
ULUNC	288a	299a	270b	253a	186a	333a	366

ḲUMBARA	288b	299a	270b	253b	186a	333b	366
ḲUMRU	288b	299b	271a	253b	186a	333b	367
ḲAVANOS	288b	299b	271a	253b	186a	333b	367
ḲAHVE	289a	299b	271a	253b	186a	334a	367
ḤARFÜ' L-KÂF							
KÂĠID	289b	300b	271b	254a	186b	334b	368
KÂĠID-I HİNDÎ	290a	300b	272a	254b	187a	335a	368
GAVUR	290a	301a	272a	254b	187a	335a	368
KEPÂZE	290b	301b	272b	255a	187b	336a	369
KİBÂR	291a	302a	273a	255b	187b	336b	370
GEBERE	292a	303a	274a	256b	188a	337b	371
KEBÎSE	292b	303b	274a	256b	188b	338a	371
KETHUDÂ	292b	303b	274a	256b	188b	338a	371
KİTRE	294a	305a	275b	257b	189a	339b	373
KETEN	294a	305a	275b	258a	189a	340a	373
KİRÂS	294a	305a	275b	258a	189b	340a	373
KERÂHIYYET	294b	305b	276a	258a	189b	340b	374

GİRÂY	295b	306b	277a	259a	190a	341b	375
KERPETEN	296a	307a	277b	259b	190b	342b	375
KİRPİ	296a	307a	277b	259b	190b	342b	376
KİREÇ	296a	307b	277b	259b	190b	342b	376
GİRDÂR	296b	307b	277b	259b	190b	342b	376
GERDÂN	296b	308a	278a	260a	191a	343a	376
GERDEK	297a	308a	278a	260a	191a	343a	376
GİRDE	297a	308a	278a	260a	191a	343b	376
GERSEN	297a	308b	278b	260b	191a	343b	377
GERGEDÂN	297b	308b	278b	260b	191a	344a	377
KERKÛT	297b	309a	278b	260b	191b	344a	377
KİRMÂN	298a	309a	279a	261a	191b	344b	378
KERVÂN	298a	309a	279a	261a	191b	344b	378
KERRÛBÎ	298a	309b	279a	261a	191b	345a	378
KEREVÎZ	298b	309b	279b	261b	191b	345a	378
KİREMİD	298b	309b	279b	261b	192a	345a	378
KİZİR	298b	309b	279b	261b	192a	345a	378

KÖS	298b	310a	279b	261b	192a	345b	379
KÜSBE	298b	310a	279b	261b	192a	345b	379
KİSRÂ	299a	310a	279b	262a	192a	345b	379
KÜSÛF	299b	311a	280b	262b	192b	346b	380
KESE	301a	312b	282a	264a	193b	348b	382
KA' BÛ'L-AHBÂR	301b	313a	282a	264a	193b	348b	382
KİFÂF	302a	313b	282b	264b	194a	349b	383
GÖL	302b	314a	283a	264b	194a	350a	383
KİL	302b	314a	283a	265a	194a	350a	383
GÜLLÂC	303a	314a	283a	265a	194b	350a	384
KÛLĦAN	303a	314b	283a	265a	194b	350b	384
GÛLÛSTÂN	303a	314b	283b	265b	194b	350b	384
KELEBEK	303b	315a	283b	265b	194b	351a	384
KİLİT	303b	315a	283b	265b	194b	351a	384
KEM	304a	315a	284a	266a	195a	351b	385
GEM	304a	315b	284b	266a	195a	352a	385
KEMÂN-GÛREH	304b	315b	284b	266a	195a	352a	385

KEMHÂ	304b	316a	284b	266b	195a	352a	385
KÖMÜR	304b	316a	285a	266b	195b	352b	386
KİMYON	304b	316a	285a	266b	195b	352b	386
GENC	305a	316b	285a	266b	195b	352b	386
KÜP	307a	318b	286b	268a	196b	354b	388
KÖPRÜ	307a	318b	286b	268a	196b	355a	388
GÖÇ	307a	318b	287a	268b	196b	355a	388
KÜÇÜK	307a	318b	287a	268b	197a	355a	389
KÜRD	307b	319a	287a	268b	197a	355b	389
KÖREMEZ	308a	319b	288a	269a	197b	356b	390
KÖSELE	308b	320a	288a	269b	197b	356b	390
KÖSE	309a	320b	288b	270a	198a	357a	391
GEVİŞ	309a	320b	288b	270a	198a	357b	391
KÜŞTERE	309a	321a	288b	270a	198a	357b	391
KÖŞE	309b	321a	289a	270a	198a	357b	391
KEVGİR	309b	321a	289a	270a	198a	358a	391
KÜLÇE	309b	321b	289a	270b	198a	358a	392

KÜNK	310a	321b	289a	270b	198b	358a	392
KEHÂNET	310a	321b	289b	270b	198b	358b	392
KEHRİBAR	310a	321b	289b	270b	198b	358b	392
KEYTE VE KEYTE	311a	323a	290b	271b	199a	359b	393
GEYSÛ	312b	324a	291b	272b	200a	361a	395
KEYFE HÂLEK	312b	324b	291b	272b	200a	361b	395
KİLE	313a	325a	292a	273a	200b	362a	396
<i>*HARFÛ'L-LÂM*</i>							
LİBÂDE	313b	325b	292b	273b	200b	362b	396
LÜBS	313b	325b	292b	273b	200b	362b	396
LA'L-İ MÜREKKEB	313b	325b	292b	273b	200b	362b	396
LU'ÛK	314a	326a	293a	273b	200b	363a	396
LAĞIM	314a	326a	293a	273b	201a	363a	397
LALA	314a	326a	293a	274a	201a	363b	397
LEVHAŞ-ALLÂH	314b	326b	293a	274a	201a	363b	397
LÜFER ÇİÇEĞİ	314b	326b	293b	274a	201a	363b	397
LÜFER ŞUYI	315a	327a	293b	274b	201a	364a	398

LÜK BOYA	316b	328b	295a	275b	202a	365b	399
LÜLE	316b	328b	295a	275b	202a	366a	400
LEH	316b	329a	295b	275b	202a	366a	400
LEHİMLEMEK	317a	329a	295b	276a	202b	366b	400
LEYLEK	317a	329a	295b	276a	202b	366b	400
LİMON	317a	329b	295b	276a	202b	366b	400
LEYEN	317b	329b	296a	276a	202b	367a	401
HARFÜ'L-MİM							
ME'YÛS	317b	330a	296a	276b	203a	367a	401
MÂR	318a	330a	296b	276b	203a	367b	401
MÂZİ	318a	330a	296b	277a	203a	367b	401
MÂLİH	318a	330b	296b	277a	203a	368a	402
MÂLİ-HÛLYA	318b	330b	297a	277a	203a	368a	402
MAYHÔŞ	318b	331a	297a	277a	203b	368b	402
MÛBÂRÂT	318b	331a	297a	277b	203b	368b	402
MÛBTEDA'	319a	331a	297a	277b	203b	368b	402
MUBAÛTİN	319b	331b	297b	277b	203b	369a	403

MEBLAĞ	319b	331b	297b	278a	204a	369a	403
METERİS	319b	331b	298a	278a	204a	369b	403
METRÛK	320a	332a	298a	278a	204a	369b	403
MATĞAB	320a	332a	298b	278b	204a	370a	404
MÛTEVÂTİR	320a	332b	298b	278b	204a	370a	404
MÛSEMME	325b	337b	303a	282b	207a	375b	410
MÛCMER	325b	337b	303a	282b	207b	376a	410
MUĞABBET	326a	338a	303a	282b	207b	376b	410
MAĞREME	326a	338a	303b	282b	207b	376b	411
MAĞŞER	326a	338b	-	283a	207b	376b	411
MAĞAFFE	326b	338b	-	283a	208a	377a	411
MIĞLADİZ	326b	338b	-	283a	208a	377a	411
MUĞALLEBİ	329a	341b	306a	284b	209b	380a	414
MAĞZEN	329a	341b	306b	285a	209b	380a	414
MUHAYTİR	329b	341b	306b	285a	209b	380b	414
MEDDİBAŞAR	330a	342a	307a	285b	210a	381a	415
MÛDRİR	330a	342b	307a	285b	210a	381a	415

MÜRTEBİT	330b	342b	307b	285b	210a	381b	416
MERŞİYYE	330b	343a	307b	286a	210a	381b	416
MERCANKÜŞ	330b	343a	307b	286a	210a	382a	416
MERDÂNE	331a	343a	308a	286a	210b	382a	416
MERSİN	331a	343a	308a	286a	210b	382a	416
MÜREKKEB	331a	343b	308a	286a	210b	382a	416
MEREMMÂT	331b	344a	308b	286b	210b	382b	417
MÜRÜVVET	332a	344a	308b	286b	211a	383a	417
MERVAHA	332a	344b	309a	287a	211a	383a	418
MÜSTAHKEM	332b	344b	309a	287a	211a	383b	418
MİŞKÂL	332b	345a	309b	287a	211a	383b	418
MASKARA	332a	345a	309b	287b	211b	384a	418
MÜSLİMÂN	333a	345a	309b	287b	211b	384a	418
MÜSEYLEME	333b	346a	310b	288a	211b	385a	419
MÜŞTEREK	335a	347b	312a	289b	212b	387a	421
MUŞTA	335b	348a	312a	289b	212b	387a	422
MEŞK	335b	348a	312b	289b	213a	387b	422

MİŞVÂR	336a	348b	312b	290a	213a	388a	422
MÜŞEVVEŞ	336a	348b	312b	290a	213a	388a	422
MAŞA	336b	349a	313b	290b	213b	388b	423
MEŞİN	337a	349b	313b	290b	213b	389a	424
MAŞRAF	337b	350a	314a	291a	214a	389b	424
MAŞRA	337b	350a	314a	291a	214a	389b	424
MAŞTABA	338b	351a	315a	292a	214b	390b	425
MAŞTAKÎ	338b	351a	315a	292a	214b	390b	425
MAŞKALA	338b	351b	315a	292a	214b	391a	425
MUŞUL	339a	351b	315b	292a	214b	391a	426
MUŞLUK	339a	351b	315b	292b	214b	391b	426
MIŞRIB	339a	352a	315b	292b	215a	391b	426
MAŞARA	339b	352a	315b	292b	215a	391b	426
MAZLEME	339b	352a	316a	292b	215a	392a	426
MA'ÂF	339b	352b	316a	293a	215a	392a	427
MA'Â'İŞ	340a	352b	316a	293a	215a	392a	427
MU'ÇİB	340b	353a	316b	293b	215b	392b	427

MA'DEN	340b	353a	317a	293b	215b	393a	427
Mİ'DE	341a	353b	317a	293b	215b	393b	428
MU'DAL	341b	354a	317b	294a	216a	394a	428
MU'AVVEZETEYN	341b	354a	317b	294a	216a	394a	429
MA'YÛB	342a	354b	318a	294b	216a	394b	429
MAGRE	342b	355a	318b	295a	216b	395a	430
MUGAYLAN	342b	355b	318b	295a	216b	395a	430
MEFÂHİM	343a	355b	319a	295a	216b	395b	430
MÛFTİ-İ MÂÇİN	343a	355b	319a	295a	216b	395b	430
MÛFLİS-İ MENDEBÛR	343a	356a	319a	295b	217a	395b	430
MIKRÂŞ	343b	356b	319b	295b	217a	396a	431
MAKŞAD	343b	356b	320a	296a	217a	396b	431
MEKÂRİ	344a	357a	320a	296a	217b	396b	431
MEKTÛB	344b	357a	320a	296a	217b	397a	432
MALÂTİYYE	345b	358b	321b	297a	218b	398b	433
MİLHÎ ENDERÂNİ	346b	359b	322a	298a	218b	399b	434
MÛLAHĖAM	346b	359b	322b	298a	218b	399b	434

MALA	347a	359b	322b	298a	219a	399b	435
MİNÂRE	347a	359b	322b	298a	219a	400a	435
MENBER	347b	360b	323a	298b	219a	400b	435
MANCILIĞ	347b	360b	323a	299a	219a	400b	435
MENDİL	348a	361a	323b	299a	219b	401a	436
MANÇAR	348a	361a	323b	299a	219b	401a	436
MANŦI	348a	361a	323b	299b	219b	401b	436
MANŦAL	348b	361b	-	299b	219b	401b	436
MEN KANA 'A ŦEBE 'A	348b	361b	324a	299b	219b	401b	436
MŦNKİR VE NEKİR	348b	362a	324a	300a	220a	402a	437
MENEKŦE	349a	362a	324b	300a	220a	402a	437
MONLA	349a	362a	324b	300a	220a	402a	437
MUTÂF	349a	362a	324b	300a	220a	402b	437
MŦSIŦİ	349b	362b	324b	300b	220a	402b	437
MUMYA	362a	375a	335b	311b	227b	416a	454
MİHMÂN	363b	376b	336b	312b	228b	417b	456
MEHMŦZ	364a	376b	337a	313a	228b	418a	456

MEHENK	364a	377a	337a	313a	228b	418a	456
MEYÂN	364b	377b	337b	313b	228b	418b	457
MEYYÎT	365a	378a	338a	313b	229a	419a	457
MÎRZA	376a	389b	347b	322b	234b	431b	470
MÎL	376a	389b	347b	322b	234b	431b	470
MEYMÛNÎYYE	377a	391a	348b	324a	235b	433a	472
MÎVE	377b	391b	349a	324a	235b	433a	472
MEYE	377b	391b	349a	324a	235b	433a	472
HARFÛ 'N-NÛN							
NAR	377b	391b	349a	324a	235b	433b	472
NARÇÎL	380b	394b	351b	326b	237a	436b	476
NÂRDENG	381a	394b	351b	327a	237a	436b	476
NARGÎLE	381a	395a	352a	327a	237b	437a	476
NÂRÎN	381b	395b	352a	327a	237b	437b	477
NAMKÖR	381b	395b	352a	327b	237b	437b	477
NÂNE	382a	395b	352b	327b	237b	437b	477
NEBZE	382a	396a	352b	327b	237b	438a	477

NACAĞ	382a	396a	352b	327b	238a	438a	477
NECL	382a	396a	352b	327b	238a	438a	477
NOHUD	382b	396a	353a	328a	238a	438b	478
NIHVET	382b	396b	353a	328a	238a	438b	478
NİŞÂDIR	382b	396b	353a	328a	238a	438b	478
NİŞASTA	383a	397a	353b	328b	238b	439a	478
NEŞTER	383a	397a	353b	328b	238b	439a	478
NEŞV Ü NEMÂ	383b	397b	354a	329a	238b	439b	479
NAŞİR	383b	397b	354a	329a	238b	439b	479
NUŞREDDİN	384a	397b	354a	329a	238b	440a	479
NAŞRÂNÎ	384a	398a	354a	329a	239a	440a	479
NAŞİR	384a	398a	354b	329b	239a	440b	480
NE'AM	384b	398b	354b	329b	239a	440b	480
NEFER	385a	399a	355b	330b	239b	441b	481
NİFİR	385b	399b	355b	330b	239b	441b	481
NEFİR-İ 'AMM	385b	399b	355b	330b	239b	442a	481
NIQRIS	385b	399b	356a	331a	239b	442a	481

NAKIL	386a	400a	356a	331a	240a	442b	482
NAKİB-İ EŞRÂF	386a	400a	356a	331a	240a	442b	482
NUKÂT	386b	400b	356b	331b	240a	443a	482
NEKES	387a	401a	357a	332a	240b	443b	483
NALBEND	390a	404a	359b	334b	242a	446b	486
NALIN	390a	404a	359b	334b	242a	447a	486
NAMİZ	390b	404b	360a	335a	242a	447a	487
NENNİ	395a	409a	364b	339a	244b	452b	492
NEVÂZİL	395a	409b	364b	339a	244b	452b	492
NÖVBET	395b	409b	364b	339b	244b	453a	493
NEV-BAHÂR	395b	410a	365a	339b	245a	453a	493
NEV-RÛZ	396a	410a	365a	340a	245a	453b	493
NİŞÂBUR	399b	414a	368b	343a	247a	457b	498
NÎM-TEN	402a	417a	370b	345b	248a	460b	501
NİYENDE	403a	417b	371b	346a	248b	461a	502
HARFÜ'L-VÂV							
VAFKA ŞENNÜN TABAKA	403a	418a	371b	346b	248b	461b	502

VERÂ	405a	420a	373a	348a	249b	463b	504
VIRVİR İTMEK	405b	420b	374a	349a	250a	464b	505
VASAṬ	406a	421a	374a	349a	250a	464b	505
VAŞAḶ	406b	421b	374b	349b	250b	465b	506
VAṬAN	407a	422a	375a	350a	250b	465b	506
VE İNDE CÜHEYNETE'L- ḶABER ÜL-YAḶİN	407b	422a	375a	350b	251a	466a	507
VAḶŞ	408a	423a	376a	351b	251b	467a	508
VAḶ'A-NÜVİS	408b	423b	376a	352a	251b	467b	508
VELÂ'	410b	425b	378a	352a	252b	469b	510
VEHİM	411a	426a	378b	352b	253a	470a	511
ḶARFÜ'L-HÂ							
HÂDİMÜ'L-LEZZÂT	412a	427a	379a	353a	253a	471a	512
HECİR	412b	427b	379b	353b	253b	471b	512
HİCİV	412b	427b	379b	354a	253b	472a	513
HECİN	413a	428a	380a	354b	254a	472b	513
HİRÂT	413a	428a	380a	354b	254a	472b	513

HEREK	415b	430a	382a	356a	255a	474b	516
HER-GELE	415b	430b	382a	356b	255a	475a	516
HEZÂRAN	415b	430b	382a	356b	255a	475a	516
HEST	416a	430b	382b	356b	255a	475b	516
HESİL	416a	431a	382b	357a	255b	475b	517
HELİYLEC	416b	431b	383a	357a	255b	476a	517
HİLÂL	416a	431a	382b	357a	255b	476a	517
HÜMÂ	416b	431b	383a	357b	255b	476a	517
HUNNÂB	417a	432a	383b	357b	256a	476b	517
HENDEK	417a	432a	383b	358a	256a	476b	518
HENÛZ	417a	432a	383b	358a	256a	476b	518
HEVÂ	417b	432b	383b	358a	256a	477a	518
HEVÂN	417b	432b	384a	358b	256a	477a	518
HEVENG	418a	432b	384a	358b	256a	477b	518
HEYBE	418a	432b	384a	358b	256b	477b	518
HİYZEM VE HİYME	418a	433a	384a	359a	256b	477b	519
HARFÜ L-LÂMELİF							

LÂ'ÜKELLİMİHU KAṬṬU	418b	433a	384b	359a	256b	478a	519
LAÇİN	419a	434a	385a	360a	257a	479a	520
LÂ-ḤAFÂ'E-FİHİ	419b	434a	385a	360a	257a	479a	520
LÂLE	419b	434b	385b	360a	257a	479a	520
<i>*ḤARFÜ'L-YÂ*</i>							
YÂFEŞ	421a	436a	386b	361b	258a	480b	522
YALI	421a	436a	386b	361b	258a	480b	522
YAYLAQ	421a	436a	386b	361b	258a	481a	522
YEŞRİB	421a	436a	386b	361b	258a	481a	522
YAḤNİ	422	437a	387b	362b	258b	482a	522
YEZDÂN	422b	437b	387b	362b	258b	482a	522
YASAQ	422b	437b	388a	363a	258b	482b	524
YAĞMURCE	423a	437b	388a	363a	258b	482b	524
YAQTİN	425b	440b	390b	365a	260a	485b	527
YİGİT	425b	440b	390b	365b	260a	485b	527
YELPÂZE	426a	440b	390b	365b	260a	486a	527
YENBÛ'	426a	441a	390b	365b	260a	486a	527

YUVA	426b	441b	391a	366a	260b	486b	528
YÜCE	426b	441b	391a	366a	260b	486b	528
YÜZÜK	426b	441b	391a	366a	260b	486b	528

ELİFBÂ ESASLI MADDE BAŞLIKLARI (DÜRER'DE GEÇEN) *

Harfü'l-Elif

Ebâbil, 4a
İbâka, 5a
Ebedü'l-Ebedîn, 5a
İbrâhim, 5b
İbrişim, 5b
İbrik, 5b
Eblağ, 6a
Abanûs, 6a
İbn-i Yâmin, 6a
Aba, 7a
Ebher, 7b
Âteş-fürûz, 8a
Etek, 8a
Ecderhâ, 8b
İckırık, 9a
İclis, 9a
Ecemi, 9a
Ecinne, 9b
İhcâf, 10a
Âhır, 10a
Ehvâl, 10a
Ed'iyeye, 10b
Edviyye, 10b
Ezhâr, 11a
İzgân, 11b
Eznâb, 11b
Arâzî, 12a
İrtifa' Almağ, 12b
Ercüvân, 13a
Erhiye, 13a
Erdeb, 13b
Erdebîl, 17b
Ardıc, 18a
Uruzz, 18b
Erzirim, 19a
Erzincan, 19a
Erişte, 19b
İrgad, 19b

-----
* Bu madde başlıkları yazılırken eserde geçtiği orijinal şekliyle indekse alınmıştır.

Erganûn, 19b
Arç, 20a
Erik, 20a
Ermiiye, 20a
Armûd, 20b
Eryâh, 20b
Ezab, 21a
Azif, 21a
Esbâb, 21a
İspanak, 21a
Uşturlab, 21a
Üsküdar, 21b
İskender, 22a
İslambol, 23b
Aslan, 24a
Âsmân, 24b
Esnemek, 25a
Eshâm, 25a
Âsiya, 25b
Âsiyâb, 27a
Aşık, 27b
İşkenbe, 27b
İşkence, 28a
Âşinâ, 28a
Aşpur, 28a
Aştar, 28a
İşfahân, 28b
Uşlûb, 28b
İtrifil, 28b
Atrûş, 29a
Azı, 29a
Ağa, 29a
Ağıl, 29a
Âfitâb, 29b
Aferika, 30b
Efsûs, 31b
Efeân, 32b
Ef'î, 32a
Efmâm, 33a
Efyûn, 33b
Ağce, 34a
Ağfiye, 34a

İklîdis, 34a
Uknûm, 34b
Ektem, 36b
Enser, 37a
Al, 37a
El-İşnîn, 38b
Ala, 38b
Âlâf, 39a
Âlâyîş, 39a
Eleb, 39b
Elbistân, 39b
Elegim Şagma, 39b
Elmâs, 40a
El-Muqadderü Kâ'inün, 41b
Ümmü'l-Kıyâs, 41b
İmâme, 42a
İmdem, 42a
Amerika, 42a
Emek, 43a
Emir, 43a
Ünâş, 43a
Enâniyyet, 43a
Enbîk, 43b
İncü, 43b
İncir, 44a
Anason, 44a
Ünmûzec, 44a
Evvâk, 44a
Âvân, 44b
Âvânî, 44b
Avrupa, 45a
Ördek, 45b
Ordu, 45b
Urub, 45b
Orosbi, 45b
Üstübec, 46a
Üstübi, 46a
Ustura, 46a
Usta, 46a
Uşak, 46a
Otaş, 46b
Öfke, 46b

Ügey Ata, 47a
Ulağ, 47a
Ulam Ulam, 47a
Uyğu, 47a
Âher, 47a
Ayak, 47b
İyyâke El-Esed, 47b
Eyyâm-ı Bâhûr, 49b
Îbâ, 50a
Îtâm, 50a
Eyri, 50a
Ayaz, 50a
İs, 51a
Ayna, 51b
Aynalıkağaç, 51b
Eyvân, 52a

Harfü'l-Be

Baba, 52a
Pabuc, 52a
Pâdişâh, 52b
Bâdem, 53a
Bâdyâ, 53b
Bâzak, 53b
Parça, 53b
Barut, 53b
Biriñûr, 54a
Bâz, 54a
Pazı, 54b
Bâsubân, 54b
Paşa, 54b
Bağa, 55a
Pâk, 55b
Bâkire, 56a
Bal, 56a
Bâlâ, 56b
Balta, 57a
Balğam, 57a
Balıççîn, 57a
Pâlûze, 58b
Pamûg, 58b
Pan-zehir, 58b

Bayburd, 59b
Pây-vend, 59b
Böbür, 59b
Pepegân, 59b
Peçe, 60a
Paça, 60a
Buḥûr, 60a
Baḥt, 60a
Puḥtu'n-Naşr, 60a
Paḥil, 61a
Bidâye(t), 61b
Peder, 61b
Bederyâ, 61b
Birâder, 62a
Pirâzvene, 62a
Bürbuḥ, 62a
Pertav, 62a
Pertevsiz, 62b
Perdâḥ, 63a
Pürüz, 63a
Perzede-rû, 63a
Perşenbe, 64a
Bergoş, 64a
Pergel, 64b
Bürke, 64b
Bermek, 64b
Bornos, 65b
Bervec, 65b
Perûze, 66a
Piryân, 66a
Berîd, 66a
Beriyye, 66b
Bezâzistan, 66b
Büzzâk, 67a
Büzürce-mihir, 67a
Pesipâye, 69b
Püsüs, 69b
Beşâm, 69b
Beşâret, 70a
Peşrev, 70a
Peşeng, 70b
Beḫâlet, 70b

Patrîk, 70b
Baḫlicân, 71a
Ba'de'l-Letâ ve'l-Letî, 71a
Baḡdâd, 71b
Baḡırdaḡ, 73a
Baḡşîş, 73a
Baḡır, 73a
Buḡrât, 73a
Baḡla, 73b
Baḡam, 73b
Bekâr, 74a
Beksümât, 74b
Bekmez, 75a
Bel, 75a
Bilav, 75a
Paldım, 75a
Bulḡar, 75b
Bulḡur, 76a
Belḡıs, 76b
Billûr, 76b
Bilezik, 76b
Peleseng, 76b
Pelid, 77a
Beliyye, 77b
Pineke, 78a
Bini, 78a
Büber, 78a
Put, 78a
Bud, 78a
Budâk, 78a
Börek, 78b
Buz, 78b
Boza, 78b
Pûs, 78b
Bûstân, 79a
Puḫa, 79a
Bolı, 79a
Bumbar, 79b
Boncuḡ, 79b
Pehrız, 79b
Bihişt, 79b
Behlivân, 79b

Behlûl, 80a
Bayat, 80a
Pâyâs, 80a
Beytûtet, 80b
Pey-rev, 80b
Peyzân, 80b
Beygir, 81a
Peynir, 81a
Beyhûde, 81a

Harfû 't-Te

Ta' affün, 89b
Taḥmîş, 85b
Taḳke, 90b
Taḳşîrât, 90b
Tandır, 92b
Tarator, 88a
Tarḥana, 86b
Târiḥ, 81a
Teberri, 82a
Tebeşir, 83a
Tebşi, 82b
Tecelli, 85a
Tefahḥur, 90a
Tefter, 89b
Tehâfüt, 83b
Teḳaşrüm, 90a
Tekâzâ, 90a
Tekfîr, 90b
Te'kîd, 82a
Tekke, 90b
Telef, 91a
Telek, 91a
Teleme Peyniri, 91b
Telḥîş, 91a
Telmîz, 91b
Tembel, 91b
Temeġgur, 92a
Tencere, 92b
Tenef, 93a
Terâzi, 86a
Tercümân, 86b

Tere, 88a
Tereke, 87b
Tereyaġı, 88a
Terhûn, 88a
Terkeş, 87a
Terkü, 87b
Tersâne, 87a
Terzi, 86b
Tesayyebe'l-Feresü Araḳan, 89b
Tebîḥ, 88b
Tesellâ, 89a
Teşennüc, 89a
Testere, 89a
Teşrifâtî, 89a
Tete'beatü'n-Nevâib, 83a
Tetrâ, 84b
Tevazzî, 95a
Tev'emân, 93a
Tevkî', 95a
Teyâmün ve Teşa'üm, 95a
Teyelti, 95b
Teytel, 95b
Tez, 88b
Te'zene, 82a
Tezgâh, 88b
Tirid, 88b
Tirîz, 88b
Tizkâr, 86a
Torba, 94b
Tortı, 94b
Tuḥaf, 85a
Tuḥme, 85b
Turb, 94b
Turşı, 94b
Tüfek, 90a
Tüfil, 90a
Türbe, 86a
Türbud, 86a
Türkmân, 87b
Türrâc, 86a
Tütün, 93b

Harfû 'ş-Şe

Şedâyâ, 95b
Şeyyibe, 96b
Şıkklet, 96b
Şifil, 96a
Şulâsâ, 96b

Harfû 'l-Cim

Câmekân, 98a
Câpük, 96b
Câyigâh, 98a
Cebrâ'îl, 98b
Cemâziye'l-Evvel, 105a
Cemedân, 106b
Cenâze, 110a
Cendere, 110a
Cengâr, 110b
Cıva, 112a
Cibinlik, 99a
Cidde, 100a
Cilâ-yı Vaţan, 104a
Cimbistire, 106a
Cimcime, 106b
Cirid, 102a
Ciyer, 112b
Cömerd, 112a
Cum'a, 109b
Cüfün, 102b
Cüllâbiyye, 103b
Cümel, 109b
Cürmûk, 101b
Çağana, 102a
Çağal, 103a
Çakmak, 103b
Çakşır, 103a
Çalık, 97b
Çardağ, 97a
Çarğ, 101a
Çarşaf, 97a
Çarşanba, 97a
Çarşı, 97a
Çârub, 97b

Çatı, 99b
Çatra-Patra, 99a
Çeç, 99b
Çekic, 103b
Çeltik, 104b
Çemiş, 106b
Çene, 111a
Çengel, 111a
Çerçive, 100b
Çerge, 101b
Çerviş, 102a
Çeyiz, 112b
Çıfid, 102b
Çınar, 110a
Çırağ, 100b
Çiçek, 99b
Çift, 102b
Çifte, 102b
Çile, 104b
Çilek, 112b
Çilingir, 104b
Çimşid, 107a
Çimşir, 109a
Çîniznik, 110b
Çire, 102a
Çiriş, 101a
Çirkâf, 101a
Çoban, 111b
Çorab, 111b
Çorba, 111b
Çuğa, 111b
Çul, 112a
Çulhâ, 104b
Çuval, 111a
Çuvaldız, 111a

Harfû 'l-Hâ

Hâ~mim, 118b
Hacamât, 113b
Hâci, 113a
Hadîce, 114b
Hâlâ, 113b

Halâc, 117b
Halef, 117b
Halvân, 117b
Hamâ, 118a
Hamâm, 118a
Hamâyılı, 118b
Hâni Balığı, 114a
Harâr, 115a
Hardal, 115a
Hârın, 113a
Hasbete'n-Lillâh, 116a
Hases, 116a
Haşır, 116b
Haşrolmak, 116b
Haşa, 116b
Haşhaş, 116a
Haşmet, 116a
Hâtem-i Tâ'î, 112b
Havâyic, 119a
Havud, 119b
Hayvân, 119b
Hâz, 117a
Hazele, 115b
Hâzım, 117a
Hıra, 115a
Hîz, 119b
Horhor, 119b
Hudeybiyye, 114a
Huli Şeftâlû, 118a
Hulle, 118a
Hunnâk, 118b

Harfû'l-Hı

Hân, 125b
Hacîl, 120a
Hâliü'z-zihin, 120a
Hamûr, 124b
Hamyâze, 124b
Hannâs, 125a
Harnûb, 122b
Haşîn, 123b
Haţar, 124a

Haţmi, 124b
Havernak, 126a
Hayme, 127a
Hazne, 123b
Hımhım, 124b
Hırîdâr, 123a
Hıyârşenbe, 127a
Hizmet, 122a
Hoca, 126a
Horâsân, 122a
Horoz, 122b
Hudâ, 121a
Huğrâvât, 123b
Hûh, 126a
Hulţa, 124b
Hurûs, 123a
Huz Mâ Şafâ Da'mâ Keder, 121b
Hünkâr, 127a

Harfû'd-Dal

Dâdı, 127b
Dal, 130b
Damğa, 137b
Dâr, 128a
Dârab-cerd, 128a
Dâr-çîn, 130a
Dârü'n-Nâbi'a, 128b
Davul, 130b
De'âvî, 135a
Debbe, 130b
Def, 135b
Degâr, 135b
Dehķân, 143a
Dehlîz, 144a
Deli, 137a
Demir, 137a
Denk, 138a
Der-bend, 131a
Desti, 134b
Dest-mâl, 134a
Destûr, 134a
Dımışk, 137b

Dınkala, 138a
Direfş-i Gâvüyâni, 131a
Diger, 145a
Diğkat, 135b
Dilber, 136a
Dilenci, 136b
Diri, 144a
Diş, 144a
Dîvân, 145b
Divit, 139a
Dizdâr, 133b
Don, 142b
Döşek, 142b
Dudu, 142b
Duhât, 130b
Dut, 142b
Dübedde, 138a
Dügme, 142b
Dügül, 136a
Dükkân, 135b
Dülger, 136b
Dündâr, 137b
Düşmân, 134b
Düşnam, 135a
Düşvâr, 135a

Harfü 'z-Zel

Zevk, 147a
Zubâb, 146a
Zü'l-fikâr, 146a

Harfü 'r-Re

Raf, 147b
Râvend, 147b
Râyigân, 148a
Râz, 147a
Razaği Üzüümü, 150a
Reçel, 149a
Refâhiyyet, 150a
Remme, 150b
Revâk, 150b
Revzen, 152a

Reze, 150a
Rezene, 150a
Rıkk, 150b
Ric'at-i Kahkarî, 149a
Rubât, 148a
Rûh, 150b
Ruhsâr, 149b
Rukıyye, 150b

Harfü 'z-Ze

Jâle, 152b
Zâc, 152b
Zac, 153a
Zağra, 156b
Za'im, 156a
Za'ter, 156a
Zemîn, 158a
Zenberek, 158a
Zenbil, 158a
Zenbûr, 158b
Zencefil, 159b
Zerbeâne, 153b
Zerdâlû, 153b
Zergele, 154a
Zerrîn, 155a
Zeykîr, 162a
Zeyrek, 161b
Zıbkın, 153a
Zımpara, 156b
Zındık, 159b
Zırh, 153b
Zırnık, 155a
Zifâf, 156b
Zimaşşer, 157a
Zincifre, 159a
Zîrâ, 161a
Zûr, 161a
Zurna, 154b
Zükkâm, 156b
Zümrüd, 157b
Zürnapa, 154b

Harfü 's-Sin

Sâbât, 163b
Sa'd-âbâd, 173b
Sahûr, 168b
Sa'îd, 174a
Sâ'il, 163b
Sâ'ir, 162b
Saça, 175b
Sakmoniya, 175b
Sâmireh, 164b
Sansâr, 175b
Santranc, 180a
Sâr, 164b
Sâyi, 165a
Seb'â, 165a
Sebkatî'l-Lisân, 168a
Secde, 168a
Sedâd, 169a
Sedef, 170b
Sedef, 170b
Sefertura, 174b
Sehil, 187a
Sel, 176a
Selef, 176b
Selîs, 177a
Semender, 179a
Semerķand, 177b
Sengîn, 186a
Sepâ, 165a
Serâc, 170b
Serâser, 171a
Serçe, 171b
Serdâb, 171b
Ser-ħoş, 171b
Sersem, 172a
Servi, 173a
Seveķa, 186b
Seyvân, 189b
Sil, 176a
Silahşor, 176b
Sille, 177a
Simit, 177a

Sîmurġ-ı 'Anķâ, 188b
Sinâmeki, 179b
Sincâr, 179b
Sipâh, 167b
Sirke, 173a
Sirkencebîn, 172b
Sişabr, 173a
Situl, 168a
Siyâset, 188a
Siyil, 188a
Soķak, 186b
Sûd, 186a
Sumâķ, 187a
Sumât, 177a
Sunķûr, 185a
Sunturâc, 180a
Susam, 186b
Susam, 186b
Süfûf, 175a
Süħan, 168b
Sühîl, 187b
Sülük, 187a
Sülümen, 176b
Sümeйда', 179b

Harfü 'ş-Şın

Şâb, 189b
Şadırvân, 190a
Şâh, 190a
Şalgam, 190b
Şamama, 196a
Şamdan, 195a
Şaşt, 194a
Şâyird, 191a
Şebâhet, 191b
Şebboy, 192a
Şebekî Kîse, 192a
Şeftâlü, 194b
Şehhâş, 192a
Şekûre, 194b
Şem', 195b
Şenbeh, 196a

Şerâb, 192b
Şerefe, 193b
Şerimsâr, 193b
Şerîr, 194a
Şıra, 193b
Şırdan, 196a
Şırlağan, 196a
Şimâl, 195a
Şimşîr, 195b
Şirin, 196a
Şiş, 196b
Şişe, 194a
Şîşe, 196b
Şubât, 191a
Şüretîn, 193a

Harfû 'ş-Sad

Şâbun, 197a
Şaç, 197b
Şad, 199b
Şaff-der, 200b
Şafra, 200b
Şafran, 201b
Şağrı, 200b
Şakaliyye, 202a
Şala'tüke, 202b
Şalâhiyyet, 202a
Şalhâne, 202a
Şancağ, 202b
Şandal, 203a
Şandık, 202b
Şarı-gerz, 197b
Şarımşak, 200a
Şarnic, 200a
Şarp, 200a
Şarrâf, 200a
Şatır, 199b
Şîn, 205a
Şofa, 201b
Şofra, 201b
Şubaşı, 203a
Şupara, 205a

Harfû 'd-Dad

Dıfda', 206a
Dızmân, 206a
Zafir, 206b
Zamıg, 207a
Za'yatü'l-Lebene Fi'ş-Şayf, 211a
Ziyâfet, 207a

Harfû 't-Tı

Ṭaberzed, 213a
Ṭâg, 212a
Ṭahra, 219b
Ṭalâk-ı Ric'î, 214a
Ṭalyesân, 215a
Ṭanbûr, 215a
Ṭarabulus, 213b
Ṭarağ, 214a
Ṭasa, 214a
Ṭaş, 212a
Ṭava, 219b
Ṭavhâne, 212b
Ṭavla, 218b
Ṭavla, 219a
Ṭavşân, 216a
Ṭâvûs, 213a
Ṭaya, 219b
Ṭılısım, 215a
Ṭırabzon, 214a
Ṭoklı Dede, 218b
Ṭopuz, 213b
Ṭortı, 215b
Ṭuç, 215b
Ṭûg, 218b
Ṭûl, 218b
Ṭura, 216a
Ṭurfanda, 215b
Ṭurunc, 215b
Ṭutmâc, 215b

Harfû 'z-Zı

Zulâm, 220a

Harfû'l-'Ayn

‘Abdü's-Selâm, 236b
‘Abdü's-Selâtin, 236b
‘Abes, 236a
‘Acûze, 237a
‘Afâ, 243b
‘Aqab, 244a
‘Akka, 244a
‘Alâniyen, 244b
‘Amâme, 244b
‘Amber, 244b
‘Anber-bâris, 245a
‘Araba, 238a
‘Arağan-havz, 238b
‘Arefe Güni, 238a
‘Âriyet, 235b
‘Arnavûd, 239a
‘Aşfür, 243b
‘Aşk, 243a
‘Avc bin ‘Unuq, 245a
‘Ayâl, 246b
‘Ayân, 246b
‘Ayâr, 246a
‘Ayâzen-Billâh, 246a
‘Âyişe, 236a
‘Ayne'l-hür, 246b
‘İrkü'n-Nisâ, 238b
‘Iyş, 246b
‘Ud Ağacı, 245b
‘Ûdü'l-Kahır, 246a
‘Ukkâb, 244a

Harfû'l-Ğayn

Ğadâyâ, 249b
Ğâ'ib, 247a
Ğalat, 251b
Ğasle, 251a
Ğavğa, 252a
Ğaybet, 252b
Ğâyete'l-Mâfi'l-Bâb, 249a
Ğazâli, 250b

Ğazzâz, 250b
Ğıdâ, 249a
Ğınâ, 251b

Harfû'l-Fe

Fak, 256b
Fâsık, 252b
Fâyide, 253b
Fehîm, 28b
Felâket, 256b
Fenâi-dâr, 257a
Fener, 258a
Ferâce, 254b
Ferâgat, 254b
Ferheng, 255b
Ferişte, 255a
Ferz, 255a
Fezâ, 256a
Fındık, 257b
Fırşat, 255a
Fıstık, 256a
Fışkı, 256a
Fıta, 256b
Ficil, 254b
Fihris, 258b
Filân, 257a
Filiqa, 257a
Fincân, 257b
Fireng, 255a
Fitul, 254a
Fudûl, 254b
Füc'eh, 254b
Fül, 258a
Füşület, 256b

Harfû'l-Kâf

Ğâbil, 258b
Ğadayıf, 260b
Ğadife, 261a
Ğafa, 283b
Ğafes, 283b
Ğaftan, 283a

Çahve, 289a
Çâk, 259a
Çakûle, 283b
Çâkûm, 259b
Çalbûr, 284b
Çalemisk, 285a
Çalib, 284b
Çalpazan, 285a
Çâlûn, 259b
Çalye Taşı, 285b
Çanâra, 286a
Çandil, 286b
Çantar, 287a
Çapan, 260a
Çar, 259a
Çaranfil, 261b
Çarındaş, 261a
Çariyye, 262a
Çarnabît, 261a
Çarpuz, 261a
Çaşab, 265b
Çaşamonı, 263a
Çat'ı Çalem, 266a
Çatran, 265b
Çaval, 288a
Çavanos, 288b
Çavşara, 288a
Çaz, 263a
Çazan, 263a
Çazık, 259a
Çıbrıs, 260a
Çılavuz, 284b
Çılıf, 285a
Çına, 287b
Çinnâb, 286a
Çısım, 264a
Çokonoz, 284a
Çostantaniyye, 263b
Çûkiyâ, 288a
Çulibe, 284b
Çulunc, 288a
Çumar, 285b

Çumbara, 288b
Çumru, 288b
Çundûsiyye, 286b
Çunduz, 286b
Çunût, 287a
Çurîş, 262a

Harfü'l-Kef

Gavur, 290a
Gebere, 292a
Gem, 304a
Genc, 305a
Gerdân, 296b
Gerdek, 297a
Gergedân, 297b
Gersen, 297a
Geviş, 309a
Geysû, 312b
Girây, 295b
Girdâr, 296b
Girde, 297a
Göç, 307a
Göl, 302b
Güllâc, 303a
Gülüstân, 303a
Ka'bü'l-Ahbâr, 301b
Kâğıd, 289b
Kâğıd-ı Hindî, 290a
Kebîse, 292b
Kehânet, 310a
Kehribar, 310a
Kelebek, 303b
Kem, 304a
Kemân-güreh, 304b
Kemhâ, 304b
Kepâze, 290b
Kerâhiyyet, 294b
Kereviz, 298b
Kerkût, 297b
Kerpeten, 296a
Kerrûbi, 298a
Kervân, 298a

Kese, 301a
Keten, 294a
Kethudâ, 292b
Kevgir, 309b
Keyfe Hâlek, 312b
Keyte ve Keyte, 311a
Kibâr, 291a
Kifâf, 302a
Kil, 302b
Kile, 313a
Kilit, 303b
Kimyon, 304b
Kirâs, 294a
Kireç, 296a
Kiremid, 298b
Kirmân, 298a
Kirpi, 296a
Kisrâ, 299a
Kitre, 294a
Kizir, 298b
Kömür, 304b
Köprü, 307a
Köremez, 308a
Kös, 298b
Köse, 309a
Kösele, 308b
Köşe, 309b
Küçük, 307a
Külçe, 309b
Külhan, 303a
Künk, 310a
Küp, 307a
Kürd, 307b
Küsbe, 298b
Küsûf, 299b
Küştere, 309a

Harfü 'l-Lâm

Lağım, 314a
Lala, 314a
La'l-i mürekkebe, 313b
Leh, 316b

Lehimlemek, 317a
Levhaş-Allâh, 314b
Leyen, 317b
Leylek, 317a
Libâde, 313b
Limon, 317a
Lu'ûk, 314a
Lübs, 313b
Lüfer Çiçeği, 314b
Lüfer Suyı, 315a
Lük Boya, 316b
Lüle, 316b

Harfü 'l-Mim

Ma'âf, 339b
Ma'â'ış, 340a
Ma'den, 340b
Mağre, 342b
Mağaffe, 326b
Mağreme, 326a
Mağşer, 326a
Mağzen, 329a
Mağşad, 343b
Mala, 347a
Malâtiyye, 345b
Mâlih, 318a
Mâli-hülya, 318b
Mancılık, 347b
Mankal, 348b
Manţar, 348a
Manţi, 348a
Mâr, 318a
Maşkala, 338b
Maşkara, 332b
Maşra, 337b
Maşraf, 337b
Maştaba, 338b
Maştakî, 338b
Maşa, 336b
Maşara, 339b
Matkab, 320a
Mayhoş, 318b

Ma'yûb, 342a
Mâzî, 318a
Mazleme, 339b
Meblak, 319b
Meddibaşar, 330a
Mefâhîm, 343a
Mehenk, 364a
Mehmûz, 364a
Mekâri, 344a
Mektûb, 344b
Men Kana'a Şebe'a, 348b
Menber, 347b
Mendil, 348a
Menekşe, 349a
Mercanküş, 330b
Merdâne, 331a
Meremmât, 331b
Mersin, 331a
Merşiyeye, 330b
Mervaha, 332a
Meşîn, 337a
Meşk, 335b
Meteris, 319b
Metrûk, 320a
Meyân, 364b
Meye, 377b
Meymûniyye, 377a
Me'yûs, 317b
Meyyit, 365a
Mıhladiz, 326b
Mıkrâş, 343b
Mıtrıb, 339a
Mi'de, 341a
Mihmân, 363b
Mil, 376a
Milhî Enderâni, 346b
Minâre, 347a
Mirza, 376a
Miskâl, 332b
Mişvâr, 336a
Mîve, 377b
Monla, 349a

Mu'avvezeteyn, 341b
Mubaţtın, 319b
Mu'cib, 340b
Mu'dal, 341b
Muğaylan, 342b
Muhabbet, 326a
Muhallebi, 329a
Muhaytir, 329b
Mumya, 362a
Mûsıqî, 349b
Muşluk, 339a
Muşul, 339a
Muşta, 335b
Mutâf, 349a
Mübârât, 318b
Mübteda', 319a
Mücmer, 325b
Müdrir, 330a
Müflis-i Mendebûr, 343a
Müfti-i Mâçin, 343a
Mûlahham, 346b
Münkir ve Nekir, 348b
Müreккеb, 331a
Mürtebi, 330b
Mürüvvet, 332a
Müşemmen, 325b
Müseyleme, 333b
Müslimân, 333a
Müstahkem, 332b
Müşevveş, 336a
Müşterek, 335a
Mütevâtir, 320a

Harfü'n-Nûn

Nacağ, 382a
Naçıl, 386a
Naçib-i Eşraf, 386a
Nalbend, 390a
Nalın, 390a
Namız, 390b
Namkör, 381b
Nâne, 382a

Nar, 377b
Narçîl, 380b
Nârdeng, 381a
Nargile, 381a
Nârin, 381b
Naşır, 383b
Naşrânî, 384a
Naţır, 384a
Ne‘am, 384b
Nebze, 382a
Necl, 382a
Nefer, 385a
Nefîr-i ‘Âmm, 385b
Nekes, 387a
Nenni, 395a
Neşter, 383a
Neşv ü nemâ, 383b
Nevâzil, 395a
Nev-bahâr, 395b
Nev-rûz, 396a
Niĥvet, 382b
Nıķris, 385b
Nifir, 385b
Nîm-ten, 402a
Nişâbur, 399b
Nişâdır, 382b
Nişasta, 383a
Niyende, 403a
Noĥud, 382b
Növbet, 395b
Nukât, 386b
Nuşreddîn, 384a

Harfû 'l-Vav

Vafaķa Şennün Ŧabaķa, 403a
Vaķ‘a-nüvîs, 408b
Vaķş, 408a
Vasaţ, 406a
Vaşak, 406b
Vaţan, 407a
Ve ‘İnde Cüheynete'l-Ĥaberü'l-Yaķîn,
407b

Vehim, 411a
Velâ', 410b
Verâ, 405a
Vırvır itmek, 405b

Harfû 'l-He

Hâdimü'l-Lezzât, 412a
Hecîn, 413a
Hecir, 412b
Heliylec, 416b
Hendek, 417a
Henüz, 417a
Herek, 415b
Her-gele, 415b
Hesil, 416a
Hest, 416a
Hevâ, 417b
Hevân, 417b
Heveng, 418a
Heybe, 418a
Hezâran, 415b
Hiciv, 412b
Hilâl, 416a
Hirât, 413a
Hiyzem ve Hiyme, 418a
Hunnâb, 417a
Hümâ, 416b

Harfû 'l-Lamelif

Laçin, 419a
Lâ-Ĥafâ'e-Fihi, 419b
Lâle, 419b
Lâ'ükellimihu Ķaţtu, 418b

Harfû 'l-Ye

Yâfes, 421a
Yağmurce, 423a
Yaĥni, 422b
Yaķtîn, 425b
Yalı, 421a
Yasaķ, 422b
Yaylak, 421a

Yelpâze, 426a
Yenbû´, 426a
Yesrib, 421a
Yezdân, 422b
Yigit, 425b
Yuva, 426b
Yüce, 426b
Yüzük, 426b

ABECE ESASLI MADDE BAŞLIKLARI (DÜRER'DE GEÇEN)

A

Aba, 7a
Abanûs, 6a
‘Abdü's-Selâm, 236b
‘Abdü's-Selâîn, 236b
‘Abes, 236a
‘Acûze, 237a
‘Afâ, 243b
Aferika, 30b
Âfitâb, 29b
Ağa, 29a
Ağıl, 29a
Âher, 47a
Âhır, 10a
‘Aķab, 244a
Aķce, 34a
Aķfiye, 34a
‘Akka, 244a
Al, 37a
Ala, 38b
Âlâf, 39a
‘Alâniyen, 244b
Âlâyiş, 39a
‘Amâme, 244b
‘Amber, 244b
Amerika, 42a
Anason, 44a
‘Anber-bâris, 245a
‘Araba, 238a
‘Araķan-havż, 238b
Arâzi, 12a
Ardıc, 18a
‘Arefe Günü, 238a
‘Âriyet, 235b
Arķ, 20a
Armûd, 20b
‘Arnavûd, 239a
‘Aşfür, 243b
Âsiya, 25b
Âsiyâb, 27a
Aslan, 24a
Âsmân, 24b

Aşpur, 28a
Aştar, 28a
Aşık, 27b
Âşinâ, 28a
‘Aşķ, 243a
Âteş-fürûz, 8a
Atrûş, 29a
Âvân, 44b
Âvânî, 44b
‘Avc bin ‘Unuķ, 245a
Avrupa, 45a
Ayak, 47b
‘Ayâl, 246b
‘Ayân, 246b
‘Ayâr, 246a
Ayaz, 50a
‘Ayâzen-Billâh, 246a
‘Âyişe, 236a
Ayna, 51b
Aynalıķavaķ, 51b
‘Ayne'l-hür, 246b
Azı, 29a
Azif, 21a

B

Baba, 52a
Ba‘de'l-Letâ ve'l-Letî, 71a
Bâdem, 53a
Bâdyâ, 53b
Bağa, 55a
Bağdâd, 71b
Bağırdaķ, 73a
Bağşış, 73a
Baħt, 60a
Baķam, 73b
Baķır, 73a
Bâkire, 56a
Baķla, 73b
Bal, 56a
Bâlâ, 56b
Balģam, 57a
Balıķçîn, 57a

Balça, 57a
Barut, 53b
Bâsubân, 54b
Baṭlıcân, 71a
Bayat, 80a
Bayburd, 59b
Bâz, 54a
Bâzak, 53b
Bederyâ, 61b
Behlivân, 79b
Behlûl, 80a
Bekâr, 74a
Bekmez, 75a
Beksümât, 74b
Bel, 75a
Beliyye, 77b
Belkıs, 76b
Bergoş, 64a
Berîd, 66a
Beriyye, 66b
Bermek, 64b
Berveç, 65b
Beşâm, 69b
Beşâret, 70a
Beṭâlet, 70b
Beygir, 81a
Beyhûde, 81a
Beytûtet, 80b
Bezâzistan, 66b
Bidâye(t), 61b
Bihişt, 79b
Bilav, 75a
Bilezik, 76b
Billûr, 76b
Bini, 78a
Birâder, 62a
Biriḥût, 54a
Bolı, 79a
Boncuğ, 79b
Bornos, 65b
Boza, 78b
Böbür, 59b

Börek, 78b
Bud, 78a
Budâk, 78a
Buḥûr, 60a
Buḳrât, 73a
Bulğar, 75b
Bulğur, 76a
Bumbar, 79b
Bûstân, 79a
Buz, 78b
Büber, 78a
Bürbuṭ, 62a
Bürke, 64b
Büzürcemihir, 67a
Büzzâk, 67a

C/Ç

Câmekân, 98a
Câpük, 96b
Câyigâh, 98a
Cebrâ'îl, 98b
Cemâziye'l-Evvel, 105a
Cemedân, 106b
Cenâze, 110a
Cendere, 110a
Cengâr, 110b
Cıva, 112a
Cibinlik, 99a
Cidde, 100a
Cilâ-yı Vatan, 104a
Cimbistire, 106a
Cimcime, 106b
Cirid, 102a
Ciyer, 112b
Cömerd, 112a
Cum'a, 109b
Cüfün, 102b
Cüllâbiyye, 103b
Cümel, 109b
Cürmûk, 101b
Çağana, 102a
Çakal, 103a

Çakmak, 103b
Çakşır, 103a
Çalık, 97b
Çardak, 97a
Çark, 101a
Çarşaf, 97a
Çarşanba, 97a
Çarşı, 97a
Çârub, 97b
Çatı, 99b
Çatra-Patıra, 99a
Çeç, 99b
Çekic, 103b
Çeltik, 104b
Çemiş, 106b
Çene, 111a
Çengel, 111a
Çerçive, 100b
Çerge, 101b
Çervîş, 102a
Çeyiz, 112b
Çıfid, 102b
Çınar, 110a
Çırağ, 100b
Çiçek, 99b
Çift, 102b
Çifte, 102b
Çile, 104b
Çilek, 112b
Çilingir, 104b
Çimşîd, 107a
Çimşîr, 109a
Çîmiznik, 110b
Çire, 102a
Çiriş, 101a
Çirkâf, 101a
Çoban, 111b
Çorab, 111b
Çorba, 111b
Çuka, 111b
Çul, 112a
Çulhâ, 104b

Çuval, 111a
Çuvaldız, 111a
D
Dal, 130b
Damğa, 137b
Dâr, 128a
Dârab-cerd, 128a
Dâr-çîn, 130a
Dârü'n-Nâbi'a, 128b
Davul, 130b
De'âvî, 135a
Debbe, 130b
Def, 135b
Degâr, 135b
Dehķân, 143a
Dehlîz, 144a
Deli, 137a
Demir, 137a
Denk, 138a
Der-bend, 131a
Desti, 134b
Dest-mâl, 134a
Destûr, 134a
Dıfda', 206a
Dımışk, 137b
Dınķala, 138a
Direfş-i Gâvüyâni, 131a
Dızmân, 206a
Diger, 145a
Diķkat, 135b
Dilber, 136a
Dilenci, 136b
Diri, 144a
Diş, 144a
Dîvân, 145b
Divit, 139a
Dizdâr, 133b
Don, 142b
Döşek, 142b
Dudu, 142b
Duķât, 130b

Dut, 142b
Dübedde, 138a
Dügme, 142b
Dügül, 136a
Dükkân, 135b
Dülger, 136b
Dündâr, 137b
Düşmân, 134b
Düşnam, 135a
Düşvâr, 135a

E

Ebâbil, 4a
Ebedü'l-Ebedîn, 5a
Ebher, 7b
Eblağ, 6a
Ecderhâ, 8b
Ecemi, 9a
Ecinne, 9b
Ed'iyye, 10b
Edviyye, 10b
Efeğân, 32b
Ef'î, 32a
Efmâm, 33a
Efsûs, 31b
Efyûn, 33b
Eh'vâl, 10a
Ektem, 36b
Elbistân, 39b
Eleb, 39b
Elegim Şagma, 39b
El-İşnîn, 38b
Elmâs, 40a
El-Mukadderü Kâ'inün, 41b
Emek, 43a
Emir, 43a
Enâniyyet, 43a
Enbîğ, 43b
Enser, 37a
Ercüvân, 13a
Erdeb, 13b
Erdebîl, 17b

Erganûn, 19b
Erhiye, 13a
Erik, 20a
Erişte, 19b
Ermiyye, 20a
Eryâh, 20b
Erzincan, 19a
Erzurum, 19a
Esbâb, 21a
Eshâm, 25a
Esnemek, 25a
Etek, 8a
Evvâk, 44a
Eyri, 50a
Eyvân, 52a
Eyyâm-ı Bâhûr, 49b
Ezab, 21a
Ezhâr, 11a
Eznâb, 11b

F

Fağ, 256b
Fâsık, 252b
Fâyide, 253b
Fehîm, 28b
Felâket, 256b
Fenâi-dâr, 257a
Fener, 258a
Ferâce, 254b
Ferâgat, 254b
Ferheng, 255b
Ferişte, 255a
Ferz, 255a
Fezâ, 256a
Fındık, 257b
Fırşat, 255a
Fıstık, 256a
Fışk1, 256a
Fıta, 256b
Ficil, 254b
Fihris, 258b
Filân, 257a

Filiķa, 257a
Fincân, 257b
Fireng, 255a
Fitul, 254a
Fudûl, 254b
Füc'eh, 254b
Fül, 258a
Füşület, 256b

G

Ġadâyâ, 249b
Ġâ'ib, 247a
Ġalať, 251b
Ġasle, 251a
Ġavġa, 252a
Gavur, 290a
Ġaybet, 252b
Ġâyete'l-Mâfi'l-Bâb, 249a
Ġazâli, 250b
Ġazzâz, 250b
Gebere, 292a
Gem, 304a
Genc, 305aGerdân, 296b
Gergedân, 297b
Gersen, 297a
Geviş, 309a
Geysû, 312b
Ġidâ, 249a
Ġinâ, 251b
Girây, 295b
Girdâr, 296b
Girde, 297a
Göç, 307a
Göl, 302b
Güllâc, 303a
Gülüstân, 303a

H

H̃ân, 125b
H̃â'mim, 118b
H̃acamât, 113b
H̃âci, 113a

H̃acîl, 120a
H̃adîce, 114b
H̃âdimü'l-Lezzât, 412a
H̃âlâ, 113b
H̃alâc, 117b
H̃alef, 117b
H̃âliü'z-zihin, 120a
H̃alvân, 117b
H̃amâ, 118a
H̃amâm, 118a
H̃amâyli, 118b
H̃amûr, 124b
H̃amyâze, 124b
H̃âni Balıġı, 114a
H̃annâs, 125a
H̃arâr, 115a
H̃ardal, 115a
H̃ârın, 113a
H̃arnûb, 122b
H̃asbete'n-Lillâh, 116a
H̃ases, 116a
H̃aşır, 116b
H̃aşrolmak, 116b
H̃aşa, 116b
H̃aşhaş, 116a
H̃aşîn, 123b
H̃aşmet, 116a
H̃atar, 124a
H̃âtem-i Tâ'î, 112b
H̃atmi, 124b
H̃avâyic, 119a
H̃avernak, 126a
H̃avud, 119b
H̃ayme, 127a
H̃ayvân, 119b
H̃az, 117a
H̃azele, 115b
H̃azım, 117a
H̃azne, 123b
Hecîn, 413a
Hecir, 412b
Heliylec, 416b

Hendek, 417a
Henüz, 417a
Herek, 415b
Her-gele, 415b
Hesil, 416a
Hest, 416a
Hevâ, 417b
Hevân, 417b
Heveng, 418a
Heybe, 418a
Hezâran, 415b
Hımhım, 124b
Hırîdâr, 123a
Hıyârşenbe, 127a
Hiciv, 412b
Hilâl, 416a
Hıra, 115a
Hirât, 413a
Hiyzem ve Hiyme, 418a
Hîz, 119b
Hızmet, 122a
Hoca, 126a
Horâsân, 122a
Horhor, 119b
HoroZ, 122b
Hudâ, 121a
Hudeybiyye, 114a
Huğrâvât, 123b
Hûh, 126a
Huli Şeftâlû, 118a
Hulle, 118a
Hulta, 124b
Hunnâb, 417a
Hunnâk, 118b
Hurûs, 123a
Huz Mâ Şafâ Da'mâ Keder, 121b
Hümâ, 416b
Hünkâr, 127a

I/İ

İçkırık, 9a
İklîdis, 34a

'İrkü'n-Nisâ, 238b
İşfahân, 28b
İspanak, 21a
İtrifil, 28b
'İyş, 246b
Îbâ, 50a
İbâka, 5a
İbn-i Yâmin, 6a
İbrâhim, 5b
İbrik, 5b
İbrişim, 5b
İclis, 9a
İhcâf, 10a
İmâme, 42a
İmdem, 42a
İncir, 44a
İncü, 43b
İrgad, 19b
İrtifa' Almağ, 12b
İs, 51a
İskender, 22a
İslambol, 23b
İşkenbe, 27b
İşkence, 28a
Îtâm, 50a
İyyâke El-Esed, 47b
İzgân, 11b

J

Jâle, 152b

K

Ka'bil, 258b
Ka'bû'l-Ahbâr, 301b
Kaçayıf, 260b
Kağife, 261a
Ka'fa, 283b
Ka'fes, 283b
Kaftan, 283a
Kağıd, 289b
Kağıd-ı Hindî, 290a
Ka'ahve, 289a

Ḳâk, 259a
Ḳaḳûle, 283b
Ḳâkûm, 259b
Ḳalbûr, 284b
Ḳalemisk, 285a
Ḳalib, 284b
Ḳalpazan, 285a
Ḳâlûn, 259b
Ḳalye Taşı, 285b
Ḳanâra, 286a
Ḳandil, 286b
Ḳantar, 287a
Ḳapan, 260a
Ḳar, 259a
Ḳaranfil, 261b
Ḳarındaş, 261a
Ḳariyye, 262a
Ḳarnabîṭ, 261a
Ḳarpuz, 261a
Ḳaşab, 265b
Ḳaşamonı, 263a
Ḳaṭ'ı Ḳalem, 266a
Ḳaṭran, 265b
Ḳaval, 288a
Ḳavanos, 288b
Ḳavşara, 288a
Ḳaz, 263a
Ḳazan, 263a
Ḳazık, 259a
Kebîse, 292b
Kehânet, 310a
Kehribar, 310a
Kelebek, 303b
Kem, 304a
Kemân-güreh, 304b
Kemḥâ, 304b
Kepâze, 290b
Kerâhiyyet, 294b
Kereviz, 298b
Kerküt, 297b
Kerpeten, 296a
Kerrûbi, 298a
Kervân, 298a
Kese, 301a
Keten, 294a
Kethudâ, 292b
Kevgir, 309b
Keyfe Hâlek, 312b
Keyte ve Keyte, 311a
Ḳıbrıs, 260a
Ḳılavuz, 284b
Ḳılıf, 285a
Ḳına, 287b
Ḳinnâb, 286a
Ḳısım, 264a
Kibâr, 291a
Kifâf, 302a
Kil, 302b
Kile, 313a
Kilit, 303b
Kimyon, 304b
Kirâs, 294a
Kireç, 296a
Kiremid, 298b
Kirmân, 298a
Kirpi, 296a
Kisrâ, 299a
Kitre, 294a
Kizir, 298b
Ḳoḳonoz, 284a
Ḳoştantaniyye, 263b
Kömür, 304b
Köprü, 307a
Köremez, 308a
Kös, 298b
Köse, 309a
Kösele, 308b
Köşe, 309b
Ḳûkiyâ, 288a
Ḳulibe, 284b
Ḳulunc, 288a
Ḳumar, 285b
Ḳumbara, 288b
Ḳumru, 288b

Ḳundûsiyye, 286b
Ḳunduz, 286b
Ḳunût, 287a
Ḳurîş, 262a
Küçük, 307a
Külçe, 309b
Külhan, 303a
Künk, 310a
Küp, 307a
Kürd, 307b
Küsbe, 298b
Küsûf, 299b
Küştere, 309a

L

Laçın, 419a
Lağım, 314a
Lâ-Ḥafâ'e-Fihi, 419b
Lala, 314a
Lâle, 419b
La'l-i mürekkebi, 313b
Lâ'ükellimihu Ḳaṭṭu, 418b
Leh, 316b
Lehimlemek, 317a
Levhaş-Allâh, 314b
Leyen, 317b
Leylek, 317a
Libâde, 313b
Limon, 317a
Lu'ûk, 314a
Lübs, 313b
Lüfer Çiçeği, 314b
Lüfer Suyı, 315a
Lük Boya, 316b
Lüle, 316b

M

Ma'âf, 339b
Ma'â'iş, 340a
Ma'den, 340b
Mağre, 342b
Maḥaffe, 326b

Maḥreme, 326a
Maḥşer, 326a
Maḥzen, 329a
Maḳşad, 343b
Mala, 347a
Malâtiyye, 345b
Mâlih, 318a
Mâli-ḥülya, 318b
Mancılık, 347b
Manḳal, 348b
Manṭar, 348a
Mantı, 348a
Mâr, 318a
Maşkala, 338b
Maşkara, 332b
Maşra, 337b
Maşraf, 337b
Maştaba, 338b
Maştakî, 338b
Maşa, 336b
Maṭara, 339b
Matḳab, 320a
Mayhoş, 318b
Ma'yûb, 342a
Mâzı, 318a
Mazleme, 339b
Meblaḳ, 319b
Meddibaşar, 330a
Mefâḥım, 343a
Mehenk, 364a
Mehmûz, 364a
Mekâri, 344a
Mektûb, 344b
Men Ḳana'a Şebe'a, 348b
Menber, 347b
Mendil, 348a
Menekşe, 349a
Mercanküş, 330b
Merdâne, 331a
Meremmât, 331b
Mersin, 331a
Merşiyye, 330b

Mervaha, 332a
Meşîn, 337a
Meşq, 335b
Meteris, 319b
Metrûk, 320a
Meyân, 364b
Meye, 377b
Meymûniyye, 377a
Me'yûs, 317b
Meyyit, 365a
Mıhladiz, 326b
Mıkrâş, 343b
Mıtrıb, 339a
Mi'de, 341a
Mihmân, 363b
Mil, 376a
Milhî Enderâni, 346b
Minâre, 347a
Mirza, 376a
Miskâl, 332b
Mişvâr, 336a
Mîve, 377b
Monla, 349a
Mu'avvezeteyn, 341b
Mubaţtın, 319b
Mu'cib, 340b
Mu'dal, 341b
Muğaylan, 342b
Muğabbet, 326a
Muğallebi, 329a
Muhaytir, 329b
Mumya, 362a
Mûsıqî, 349b
Muşluk, 339a
Muşul, 339a
Muşta, 335b
Mutâf, 349a
Mübârât, 318b
Mübteda', 319a
Mücmer, 325b
Müdrir, 330a
Müflis-i Mendebûr, 343a

Müfti-i Mâçin, 343a
Mûlahham, 346b
Münkir ve Nekir, 348b
Mürekkeb, 331a
Mürtebit, 330b
Mürüvvet, 332a
Müşemmen, 325b
Müseyleme, 333b
Müslimân, 333a
Müstahkem, 332b
Müşevveş, 336a
Müşterek, 335a
Mütevâtir, 320a

N

Nacaq, 382a
Naqıl, 386a
Naqîb-i Eşrâf, 386a
Nalbend, 390a
Nalın, 390a
Namız, 390b
Namkör, 381b
Nâne, 382a
Nar, 377b
Narçıl, 380b
Nârdeng, 381a
Nargile, 381a
Nârin, 381b
Naşır, 383b
Naşrânî, 384a
Naţır, 384a
Ne'am, 384b
Nebze, 382a
Necl, 382a
Nefer, 385a
Nefir-i 'Âmm, 385b
Nekes, 387a
Nenni, 395a
Neşter, 383a
Neşv ü nemâ, 383b
Nevâzil, 395a
Nev-bahâr, 395b

Nev-rûz, 396a
Niḥvet, 382b
Nıkris, 385b
Nifir, 385b
Nîm-ten, 402a
Nişâbur, 399b
Nişâdır, 382b
Nişasta, 383a
Niyende, 403a
Noḥud, 382b
Növbet, 395b
Nukât, 386b
Nuşreddîn, 384a

O/Ö

Ordu, 45b
Orosbi, 45b
Otaḳ, 46b
Öfke, 46b
Ördek, 45b

P

Pabuc, 52a
Paça, 60a
Pâdişâh, 52b
Paḥil, 61a
Pâk, 55b
Paldım, 75a
Pâlûze, 58b
Pamûğ, 58b
Pan-zehir, 58b
Parça, 53b
Paşa, 54b
Paṭrîk, 70b
Pâyâs, 80a
Pây-vend, 59b
Pazı, 54b
Peçe, 60a
Peder, 61b
Pehriz, 79b
Peleseng, 76b
Pelid, 77a

Pepegân, 59b
Perdâḥ, 63a
Pergel, 64b
Perşenbe, 64a
Pertav, 62a
Pertevsiz, 62b
Perûze, 66a
Perzede-rû, 63a
Pesipâye, 69b
Peşeng, 70b
Peşrev, 70a
Peynir, 81a
Pey-rev, 80b
Peyzân, 80b
Pineke, 78a
Pirâzvene, 62a
Piryân, 66a
Puḥtu'n-Naşr, 60a
Pûs, 78b
Put, 78a
Puṭa, 79a
Pürüz, 63a
Püsüs, 69b

R

Raf, 147b
Râvend, 147b
Râyigân, 148a
Râz, 147a
Razaḳi Üzüümü, 150a
Reçel, 149a
Refâhiyyet, 150a
Remme, 150b
Revâḳ, 150b
Revzen, 152a
Reze, 150a
Rezene, 150a
Rıḳḳ, 150b
Ric'at-i Kaḥḳarî, 149a
Rubât, 148a
Rûḥ, 150b
Ruḥsâr, 149b

Rukıyye, 150b

S

Sâbât, 163b
Şâbun, 197a
Şaç, 197b
Şad, 199b
Sa'd-âbâd, 173b
Saff-der, 200b
Şafra, 200b
Şafran, 201b
Şağrı, 200b
Sahûr, 168b
Sa'îd, 174a
Sâ'il, 163b
Sâ'ir, 162b
Sağa, 175b
Şakaliyye, 202a
Sakmoniya, 175b
Şala-tûke, 202b
Şalâhiyyet, 202a
Şalhâne, 202a
Sâmireh, 164b
Şancağ, 202b
Şandal, 203a
Şandık, 202b
Sansâr, 175b
Santıranç, 180a
Sâr, 164b
Şarı-gerz, 197b
Şarımşak, 200a
Şarnic, 200a
Şarp, 200a
Şarrâf, 200a
Şatır, 199b
Sâyi, 165a
Seb'â, 165a
Sebkatî'l-Lisân, 168a
Secde, 168a
Sedâd, 169a
Şedâyâ, 95b
Sedef, 170b

Sedef, 170b
Sefertura, 174b
Sehil, 187a
Sel, 176a
Selef, 176b
Selis, 177a
Semender, 179a
Semerķand, 177b
Sengîn, 186a
Sepâ, 165a
Serâc, 170b
Serâser, 171a
Serçe, 171b
Serdâb, 171b
Ser-ħoş, 171b
Sersem, 172a
Servi, 173a
Seveķa, 186b
Seyvân, 189b
Şeyyibe, 96b
Şıklet, 96b
Şifil, 96a
Sil, 176a
Silahşor, 176b
Sille, 177a
Simit, 177a
Şîmurğ-ı 'Anķâ, 188b
Şîn, 205a
Sinâmeki, 179b
Sincâr, 179b
Sipâh, 167b
Sirke, 173a
Sirkencebîn, 172b
Sişabr, 173a
Sıtil, 168a
Siyâset, 188a
Siyil, 188a
Şofa, 201b
Şofra, 201b
Soķak, 186b
Şubaşı, 203a
Sûd, 186a

Şulâsâ, 96b
Sumâk, 187a
Sumât, 177a
Sunkûr, 185a
Sunturâc, 180a
Şupara, 205a
Susam, 186b
Susam, 186b
Süfûf, 175a
Sühân, 168b
Sühîl, 187b
Sülük, 187a
Sülümen, 176b
Sümeйда', 179b

Ş

Şâb, 189b
Şadîrvân, 190a
Şâh, 190a
Şalgam, 190b
Şamama, 196a
Şamdan, 195a
Şaşt, 194a
Şâyird, 191a
Şebâhet, 191b
Şebboy, 192a
Şebekî Kîse, 192a
Şeftâlû, 194b
Şehhâs, 192a
Şekûre, 194b
Şem', 195b
Şenbeh, 196a
Şerâb, 192b
Şerefe, 193b
Şerimsâr, 193b
Şerît, 194a
Şıra, 193b
Şırdan, 196a
Şırlağan, 196a
Şimâl, 195a
Şimşîr, 195b
Şirin, 196a

Şiş, 196b
Şişe, 194a
Şişe, 196b
Şubât, 191a
Şüretîn, 193a

T

Ta' affün, 89b
Taħmîş, 85b
Taķke, 90b
Taķşîrât, 90b
Tandır, 92b
Tarator, 88a
Tarhana, 86b
Târih, 81a
Teberri, 82a
Tebeşir, 83a
Tebisi, 82b
Tecelli, 85a
Tefahhur, 90a
Tefter, 89b
Tehâfüt, 83b
Teķaşrüm, 90a
Tekâzâ, 90a
Tekfîr, 90b
Te' kîd, 82a
Tekke, 90b
Telef, 91a
Telek, 91a
Teleme Peyniri, 91b
Telhîş, 91a
Telmîz, 91b
Tembel, 91b
Temeġġur, 92a
Tencere, 92b
Tenef, 93a
Terâzi, 86a
Tercümân, 86b
Tere, 88a
Tereke, 87b
Tereyaġı, 88a
Terhûn, 88a

Terkeş, 87a
Terkü, 87b
Tersâne, 87a
Terzi, 86b
Tesayyebe'l-Feresü Arağan, 89b
Teskîh, 88b
Tesellâ, 89a
Teşennüc, 89a
Testere, 89a
Teşrifâtî, 89a
Tete'beatü'n-Nevâib, 83a
Tetrâ, 84b
Tevazzî, 95a
Tev'emân, 93a
Tevkî', 95a
Teyâmün ve Teşa'üm, 95a
Teyelti, 95b
Teytel, 95b
Tez, 88b
Te'zene, 82a
Tezgâh, 88b
Tirid, 88b
Tirîz, 88b
Tizkâr, 86a
Torba, 94b
Tortı, 94b
Tuḥaf, 85a
Tuḥme, 85b
Turb, 94b
Turşı, 94b
Tüfek, 90a
Tüfil, 90a
Türbe, 86a
Türbud, 86a
Türkmân, 87b
Türrâc, 86a
Tütün, 93b
Ṭaberzed, 213a
Ṭâğ, 212a
Ṭahra, 219b
Ṭalâk-ı Ric'î, 214a
Ṭalyesân, 215a

Ṭanbûr, 215a
Ṭarabulus, 213b
Ṭarağ, 214a
Ṭasa, 214a
Ṭaş, 212a
Ṭava, 219b
Ṭavḥâne, 212b
Ṭavla, 218b
Ṭavla, 219a
Ṭavşân, 216a
Ṭâvûs, 213a
Ṭaya, 219b
Ṭılısım, 215a
Ṭırabzon, 214a
Ṭoklı Dede, 218b
Ṭopuz, 213b
Ṭortı, 215b
Ṭuç, 215b
Ṭûğ, 218b
Ṭûl, 218b
Ṭura, 216a
Ṭurfanda, 215b
Ṭurunc, 215b
Ṭutmâc, 215b

U/Ü

'Ud Ağacı, 245b
'Üdü'l-Kahır, 246a
'Ukkâb, 244a
Uknûm, 34b
Ulak, 47a
Ulam Ulam, 47a
Urub, 45b
Uruzz, 18b
Uşlûb, 28b
Usta, 46a
Ustura, 46a
Uşturlab, 21a
Uşak, 46a
Uyku, 47a
Ügey Ata, 47a
Ümmü'l-Kıyâs, 41b

Ünâs, 43a
Ünmûzec, 44a
Üsküdar, 21b
Üstübec, 46a
Üstübi, 46a

V

Vafağa Şennün Tabaka, 403a
Vak'a-nüvîs, 408b
Vaş, 408a
Vasaş, 406a
Vaşak, 406b
Vaşan, 407a
Ve 'İnde Cüheynete'l-Haberü'l-Yakîn,
407b
Vehim, 411a
Velâ', 410b
Verâ, 405a
Vırvır itmek, 405b

Y

Yâfeş, 421a
Yağmurce, 423a
Yağni, 422b
Yağtîn, 425b
Yalı, 421a
Yasağ, 422b
Yaylağ, 421a
Yelpâze, 426a
Yenbû', 426a
Yeşrib, 421a
Yezdân, 422b
Yigit, 425b
Yuva, 426b
Yüce, 426b
Yüzük, 426b

Z

Zâc, 152b
Zac, 153a
Zafr, 206b
Zağra, 156b

Za'im, 156a
Zamıg, 207a
Za'ter, 156a
Za'yatü'l-Lebene Fi'ş-Şayf, 211a
Zemîn, 158a
Zenberek, 158a
Zenbil, 158a
Zenbûr, 158b
Zencefil, 159b
Zerbetâne, 153b
Zerdâlû, 153b
Zergele, 154a
Zerrîn, 155a
Zevk, 147a
Zeykîr, 162a
Zeyrek, 161b
Zıbkın, 153a
Zımpara, 156b
Zındık, 159b
Zırh, 153b
Zırmık, 155a
Zifâf, 156b
Zimaşşer, 157a
Zincifre, 159a
Zîrâ, 161a
Ziyâfet, 207a
Zubâb, 146a
Zulâm, 220a
Zûr, 161a
Zurna, 154b
Zükkâm, 156b
Zü'l-fikâr, 146a
Zümrüd, 157b
Zürnapa, 154b

ŞAHIS ADLARI (DÜRER'DE GEÇEN)

A

‘Abbâs; 169a, 188b
‘Abd-i Şems bin Sa‘d bin Zeyd; 343b
‘Abdullah bin ‘Abbâs, Hız.; 251b
‘Abdullah bin ‘Abbâs; 208a, 292a, 423b
‘Abdullah bin Cedîdü'l-Erzenî; 19a
‘Abdullah bin ‘Ömer; 208a
‘Abdullah bin Zübeyr; 334b
‘Abdullâh İbn-i Mes‘ûd; 374b
‘Abdullâh İbn-i Tâhir; 380b
‘Abdullah, Hız.; 188b, 95b
‘Abdullah; 128b, 98b
‘Abdül‘aziz bin Aḥmede'l-Halvânî; 117b
‘Abdüllahü'l-'Aracî; 170a
‘Abdülmuṭṭalib; 210a
‘Abdü'l-mü'mîn Şüfî; 350a
‘Abdürrezzaḳ Paşa; 71a
Âbtîn; 108a
Acnos; 45a
Âdem, Hız.; 60b, 61a, 150a, 245a, 266b, 268a
Âdem; 95b, 100a, 180b, 238b, 258b
‘Adü'd-Devle; 380a
Aḥmed ‘Aşım Efendi; 420a
Aḥmed bin Ḥanbel; 208a
Aḥmed bin Yaḥyâ er-Râvendi; 148a
Aḥmed Ceylî; 120a
Aḥmed Ḥân; 420b
Aḥmed Paşa; 346b
Aḥmed; 376b
Aḥmede'l-Menînî Eş-Şâmî; 163b
Aḥnes; 408a
Aḥterek; 315a
‘A'îşe, Hız.; 4b, 129b
Alâsândır; 23b
‘Alâüddîn ‘Ali Paşa; 55a
‘Ali Bâgter Tâ'ifi; 133b
‘Ali Dede er-Rûmî; 67b
‘Ali Efendi; 375b

‘Ali Hirevî; 413b
‘Ali Kûşî; 154a
‘Ali, Hız.; 133a, 146a, 334a, 380a
‘Ali; 379b
‘Aliyyü'l-Herevî; 39b
‘Aliyyü'l-Murtaẓâ, Hız.; 23b
‘Aliyyü'l-Murtaẓa; 62b
Âmine; 129b
‘Âmir-i Şa'bî; 131a
‘Amr bin ‘Âmir; 166b
‘Amr bin Âş; 131a, 334b
‘Amr bin Temîm; 74a
‘Amr, Hız.; 131a
‘Amr; 7a
Aristalis; 351a
Aristo; 243a
‘Arkûb bin Mu'îd bin Züheyr; 421b
‘Âş bin Münebbih; 146b
Ascedî; 50b
Âsiye; 25b
Aşma'î; 110a, 407b
Â'şâ; 166a
‘Âşir Efendi; 430a
‘Âşir; 98b
‘Aşḳî Efendi; 420a
Ayâz; 50a
‘Âyişe; 208a, 236a
‘Aynî; 208a
Âzerî; 405a
‘Azmezâde Ḥâleti Efendi; 311a

B

Bâbek; 299a
Bağ; 71b
Bahâ'î Efendi; 178b
Bârbed; 306a
Baṭlamyûs; 21b, 26b, 376b
Bayezîd Ḥân; 197b, 198a, 199a, 399a
Bedreddîne'l-kürdî; 236a
Bedrüddîn Maḥmûd bin Yemîn; 61b
Behlül-i Dâna; 80a
Behmen Şâh; 73b

Behmen; 22b, 299a
Behrâm-ı Gûr; 126b, 299a
Bekir; 375a
Belâş; 164a
Belkîs; 165b, 315b, 61a, 76b
Berâ' bin 'Âzib; 38a
Berâmike; 387a
Bermek; 64b
Beşir Ağa; 41b
Beşir; 375a
Bilâl, H.ż.; 259b
Bosnevî Şa'ân Efendi; 41b
Bostan-zâde Mehmed Efendi; 289a
Buhârî; 322a
Buhtu'n-Naşr; 350b
Bukrât; 172b, 351a, 73a
Burûsevî Hüsrevzâde Mehmed Efendi;
245b, 349a
Bünyâmin; 102b
Büzürcemahir; 67a

C

Câbir bin Hayyân; 279a
Ca'fer; 65a
Ca'fer-i Bermekî; 16a
Câhız; 151a
Câlinûs; 351a, 8a
Câmâsb; 160b
Câmi'; 235a
Cebele bin Eyhem; 239a, 242b
Cemâlüddîn Muhammed bin Aḥmed
bin Câmi'; 18b, 138b
Cemşîd Şâh; 396b, 132a, 193a, 107a
Cengiz Hân; 188a
Cerîr; 231b
Cevherî; 259a, 348a, 386b, 407b, 74a
Cifr; 414a
Circîs, H.ż.; 274b
Cüfeyne; 407b
Cüfne; 239a
Cümel-i Mısrî; 5a
Cürcânî; 128a, 162a, 329b

D

Daḥḥâk; 107b, 131a
Daḥtanûs; 211b
Dâmâd; 246a
Danyâl, H.ż.; 275a
Dârâ ; 22b, 128b
Dârâb; 128b
Dârimü't-Temîmi; 64a
Dâvûd; 213a
Dâvûd; 273a, 350b
Dâvûd-ı Anṭâkî; 383a, 406b, 310a
Deccâlû'l-La'yin; 28b
Dejhûhat; 107b
Dımışk; 220b, 223b, 155b
Dımışak İbn-i Ken'ân; 137b
Diskoridûs; 282a
Drefş-i Gâveyânî; 108b, 308a, 131a

E

Ebâ Aḥmed 'Askerî; 239a
Ebâ Eyyûbe'l-Enşâri; 199b
Ebâ İshak Ka'b bin Mâni'; 301b
Ebâbekir bin Düreyd; 73a, 289b
Ebâyezid-i Bisṭâmi; 69b
Ebî Dâvûd Nese'î; 407a
Ebî Düreyd; 159b
Ebî Hureyre; 412a
Ebî Şeybeti'l-Hudriyy; 218b
Ebî Ṭâlib; 210b
Ebî 'Urceb; 421b
Ebrehe bin Es-Şabbâh; 4a
Ebû 'Abdullâh Muhammede'l-Meşhûr
bi'l-İmâmi'l-Vâkidî; 387b, 388b
Ebû 'Ali Sînâ; 154a, 413b
Ebû 'Amr Aşma'î; 329b
Ebû 'Amr; 333a
Ebû Ca'fere'l-Manşûr; 423b
Ebû Ferâs Hümâm; 64a
Ebû Ḥâmid Endülisî; 18a
Ebû Ḥanîfe; 295a
Ebû Ḥâtem; 93a

Ebû Mansûr Fetekîn; 380a
Ebû Muhammed bin Birriü'l-Mağdisî;
235b
Ebû Muhammedü'l-Harîrî; 141a, 12a,
136b, 166a, 169a, 172a, 176a,
190b, 311a, 311b, 345a, 336b
Ebû Mûse'l-As'erî; 81b
Ebû 'Ömerü'z-Zâhib; 110a
Ebû Sa'id Sayrafi; 12a
Ebû Şevr; 208a
Ebû Tâlib; 267b
Ebû 'Ubeyde; 153b
Ebû Yusuf; 295a
Ebûbekir, H.ç.; 98b
Ebûbekir; 251a
Ebûbekrû's-şiddîk; 140b
Ebu'l-'Abbâs Süreyşi; 166a
Ebu'l-Bekâ el-Kefevî; 311a, 289b
Ebu'l-Bekâ, H.ç.; 41b
Ebu'l-Bekâ; 295a
Ebu'l-Fazl Ahmed bin 'Aliyyü'l-
'Askalânî; 321a
Ebu'l-Fazl Ahmed Meydânî; 130b,
211a, 401a, 403a, 407b, 47b
Ebu'l-Kâsım Hasan; 50a
Ebû'l-Kâsım Muhammed bin 'Ali;
334a
Ebu'l-Kâsımü'l-Âmidî; 73a, 289b
Ebu'l-Leys; 159b, 302a
Ebu's-Sa'âdât Hîbetullâh bin
'Aliyyü'l-Meşhûr bi İbn-i Şecerî;
342a
Ebu's-Su'ûd Efendi; 41b
Ebu's-Su'ûd el-'Imâdi; 235b
Ebû't-Tayyib; 231b
Edirneli Yahyâ Efendi; 337b
Eflâdus; 160b
Eflâhun; 341b, 351a
Efrâsiyâb; 137a, 305b, 51a
El-Hâc Ahmed Ağa; 191a
El-Hâc Bayrâm; 199b
El-Hâc Beşir Ağa; 191a

El-Hâc-ı Bayram; 162a
Enûş; 268b
Erdeşîr; 299a
Es-Seyyîd Baţtal Gâzi; 345b
Es-Seyyîd el-Hâc Muhammed; 178b
Es-Seyyîd Muhammed bin Hasan;
348a
Eş'ab ibn Cübeyr; 387a
Eş-şeyh 'Abdullâh; 387b
Eş-şeyh 'Abdurrahman el-Bûnî; 197a
Eş-şeyh Ahmed Bûnî; 279b
Eş-şeyh Ahmed; 233b
Eş-şeyh 'Aliyy-i Tûsî; 40a
Eş-şeyh Baba Yusuf; 198b
Eş-şeyh Celâlüddîn 'Abdurrahman el-
Kazvîni; 220b
Eş-şeyh Cemâlüddîn Muhammed;
158b, 177b, 235b, 33b
Eş-şeyh Ebî Hayyân; 58b
Eş-şeyh Ebû 'Aliyyü'd-Değâk; 401b
Eş-şeyh Ebu'l-Hasan bin Şurizhim;
251a
Eş-şeyh Eksem Me'mûn; 36b
Eş-şeyh Eşîrüddîn; 7b
Eş-şeyh 'Îsâ; 259b
Eş-şeyh Kemâlüddîn İbn-i Hümâm;
76a
Eş-şeyh Maḥmûd Nesefî; 215a
Eş-şeyh Muhammed Cemâlüddîn;
200b
Eş-şeyh Nizâmî; 313a
Eş-şeyh Sa'di; 61b
Eş-şeyh Yahyâ; 36b
Eş-şeyh Zeyneddîn Muhammed bin
'Abdülmeçîd el-Lâzîkî; 351a

F
Fahreddinü'r-Râzî; 121a
Fahr-i Râzî; 147a
Farâbî; 18b, 350a
Fâtımâ; 139a
Fâtîmetü'z-Zehrâ; 208a, 210b

Fazl bin Sehle; 170a
Feridûn; 108a, 131a, 363a
Ferruhî;
Ferzdağ; 231b
Fezârî; 239a
Firdevsî; 193b
Firdevsi-i Tûsî; 108b, 50a
Fîrûzâbâdî; 150b, 158b, 160a, 162b,
174b, 178a, 183a, 189b, 203a,
211b, 235b, 258b, 245a, 249a,
266a, 297b, 307b, 317a, 336b,
384a, 385b, 386b, 40a, 5b, 8a,
407b, 421a, 346b, 348a, 365a
Fîrûzşâh; 164a
Fisağores; 160b, 108a, 351a

G

Gâve-i Âhenger; 108b
Gâzâlî; 250b
Gâzi Hudâvendigâr; 315a
Girovlorniso; 75b
Gîv; 51a
Gül; 378a
Güştasb; 160b

H

Hâbil; 258b
Haccâc; 15b
Haccâc-ı Saķâfî; 203b
Haccâc-ı Saķafî; 247b
Hâce Hâfîz; 326b, 79b
Hâce Maħmûd İbn-i Yemîn; 173b
Hâce Naşîr-i Tûsî; 350a
Hâce Şafiyüddîn; 350a
Hacer, Hız.; 325a
Hâce-zâde Muştafa Efendi; 162a
Hâce-zâde; 198a
Hacı Bektâş; 307b, 346b
Haddâdî; 236a
Hadîc bin Râfî'; 114b
Hadîce; 114b, 375a
Hâfîz-ı Şîrâzî; 125b, 136b, 237b

Hâkânî; 46b
Hâlid bin 'Abdullah el-Kuşeyrî; 61a
Hâlîl, Hız.; 22b
Hâlîl; 311b
Hâlîmî; 296b
Hâm; 269b, 26a
Hamza; 98b
Harâc-ı Ebî Yusuf; 15a
Harezmi Şâh; 396a
Hârûn, Hız.; 273a
Hârûn; 302a
Hârûnû 'r-Reşîd; 158b, 15b, 389b, 64b,
80a,
Hasan Başri; 207b
Hasan Çelebi; 380b
Hasan Hükmi; 409b
Hasan Paşa; 41b
Hasan, Hız.; 210b, 231a
Hasan; 376b
Hassân bin Şâbit; 241b
Hâşimî; 388a
Hâtem-i Tâ'î; 112b, 320b, 387a
Hatîb-zâde; 198a
Hâvend-i Mîr; 396b
Havvâ, Hız.; 100a
Havvâ; 238b
Hayretî-i 'Acem; 243b
Hażar Şâh; 162a
Hażzam; 74a
Herķıl; 240a
Heşîm; 170b
Hızır, Hız.; 22b
Hîmyer; 166a, 301b
Hişâm bin el-Kelbî; 407b
Hizâm; 260b
Hufeyne; 407b
Hulvânî; 76a
Huneyfe bin Laħîm; 333b
Huşay; 71b
Huşeyn bin 'Amr; 408a
Huşeyn-i Kilâbî; 408a
Huşeng; 107a

Huzejmetü'l-Ebreş; 167b
Hükmi Efendi; 409a
Hürmüz; 299a, 305a
Hüsâm Kânî Muḥiddîn Efendi; 7b
Hüseyn bin Halef-i Tebrîzî; 304b,
413b
Hüseyn Diyârbekrî; 22b
Hüseyn Vefâyî; 160a
Hüseyn; 275b
Hüsrev; 313a
Hüsrev-i Dihlevî; 138b
Hüsrev-i Pervîz; 305a, 53a
Hz. İbrâhim, Hz.; 137b, 160a, 238b,
270a, 300b

I/İ

İklîd; 303b
İklidis; 73b
İbâde bin Mûsâ; 4b
İbn-i 'Abbâs; 4b, 53b, 92a
İbn-i A'rabî; 110a, 127b, 407b
İbn-i 'Asâkir-i Şa'bi; 81b
İbn-i Bûye-i Deylemî; 380a
İbn-i Bürîd; 136b
İbn-i Cevzî Bişr-i Ḥafî; 387b
İbn-i Cevzî; 159a
İbn-i Derî; 138b
İbn-i Efrenîş; 177b
İbn-i Eşîr; 249b, 407a, 40a
İbn-i Filîkos; 22b
İbn-i Gûrgân; 398a
İbn-i Ḥacer; 321a
İbn-i Ḥâcib; 47b
İbn-i Ḥaldûn; 167b, 275b
İbn-i Ḥallıkân; 159a, 413a, 177b,
267a, 376b, 414a, 380a, 380b
İbn-i Ḥazm; 208a
İbn-i Ḳayne; 177b
İbn-i Kelbî; 189a, 404b
İbn-i Mâce; 412a
İbn-i Mes'ûd; 118b, 336a
İbn-i Münzir; 208a

İbn-i Rüknu'd-Devle; 380a
İbn-i Selemetü's-Şaḳafî; 163a
İbn-i Sînâ; 40a
İbn-i Sinân; 112a
İbn-i Şehryâr; 133a
İbn-i Şümeyl; 84a
İbn-i 'Umrân; 117b
İbn-i Ya'kûb; 6b
İbn-i Yâmin; 333b, 6b
İbn-i Yusuf es-Saḳafî; 427a
İbnü's-Sekît; 302a, 341a
İbrâhim Efendi; 328a
İbrâhim Halebî; 206b, 76a
İbrâhim; 234b, 418b, 5b
İbrâhim-i Edhem; 60b
İdrîs, Hz.; 21b, 266b, 269a
'İkrime; 4b
İmâm Ahmed Ḥanbel; 209a
İmâm 'Ali; 77b
İmâm Baḳkâlî; 76a
İmâm Buḥârî; 209a, 81b
İmâm Cezerî; 259b
İmâm Cezûlî; 5a
İmâm Demîrî; 151a, 151b, 4a
İmâm Ebî Yusuf; 144b
İmâm Ebû Ḥanîfe; 208a
İmâm Ḥasan; 296a
İmâm Ḥulvânî; 295a
İmâm Ḳâdîḥân; 102a
İmâm Ḳâşânî; 340a
İmâm Kemâlüddîn Demîrî; 297b
İmâm Mâlik; 209b
İmâm Mâverdî; 211a
İmâm Medîcîni; 209b
İmâm Muḥammed bin Ḥasan; 208a
İmâm Muḥammed Tirmizî; 38a
İmâm Muḥammed; 371b
İmâm Râfi'î; 114b, 209b
İmâm Şagânî; 153b, 189b
İmâm Suyûtî; 412a, 266b
İmâm Şürrin Bilâlî; 38a
İmâm Şa'bi; 427a

İmâm Şâfi'î; 209b
 İmâm Şu'ûbî; 239a
 İmâm Tirmîzî; 210b
 İmâm-ı Gâzâlî; 301a
 İmâm-ı Hümâm Ebû Hanîfetü'n-
 Nu'mân; 373a, 312a, 144b
 İmâm-ı Hümâm Ebû Yusuf; 366a,
 371b
 İmâm-ı Hümâm Gerderî; 301a
 İmâm-ı Hümâm; 208a, 96a
 İmâm-ı Mâlik; 208a
 İmâm-ı Muhammed; 143b, 295a
 İmâm-ı Mu'tarrâzî; 159b
 İmâm-ı Müberrid; 334a
 İmâm-ı Nese'î; 412a
 İmâm-ı Sem'ânî; 251a
 İmâm-ı Şâfi'î; 208a
 İmriü'l-Kays; 126a, 231a, 96a
 İnâye; 375a
 İrmin bin Yâfeş; 20a, 26a
 İsâ, Hz.; 274a, 36a, 382a
 İsfendiyâr; 299a, 73b
 İshak, Hz.; 271b
 İshak; 208a
 İskender bin Filîkos; 128b, 398b
 İskender; 107b, 142a, 177b, 22a, 23a,
 395b, 60b, 67b
 İskender-i Yunânî; 21b
 İskender-i Zü'l-karneyn; 189a, 22b,
 23b, 350a, 67b, 73b
 İsmâ'îl Efendi; 182b
 İsmâ'îl, Hz.; 210a, 22b, 270b

K

Ka'b bin Mâmîeh; 387a
 Kâbil; 258b
 Kâdı Beyzâvî; 148b, 136b, 157a, 22b,
 56a, 96a
 Kâdı İyaz; 302a
 Kâdıhâ; 72a
 Kağimîr; 51b
 Kaht-ı Şâmil; 28b

Kâlûn; 259b
 Kâra 'Abdullâh Efendi; 375a
 Karamânî Mehmed Paşa; 198a
 Kârûn; 316a, 387a
 Kâtib Çelebi; 159a, 26a, 327a, 327b,
 346b, 54a, 75b
 Kâtibî; 400a
 Kavlûn; 26a
 Kaynân; 268b
 Kays bin Gaylan; 189a
 Kays bin Sa'd bin 'Ubâde; 334b
 Kazan Hân; 185a
 Kefevî; 347b
 Kelemen; 283a
 Kelhâriş bin Hemmâm; 189b
 Kelîm; 288b
 Kemalpaşazâde; 130a, 143a, 152a,
 164a, 188a, 255a, 296b, 297a,
 305b, 339b, 363b, 374b, 5b, 85a
 Kerîmân; 298a
 Keşîlühân; 75b
 Keyd; 67b
 Keykâvûs; 255b
 Kisâ'î; 158b, 294b, 98b,
 Kisrâ; 145b, 163b, 299b, 305a
 Kiyûmers; 259b, 107a, 122b
 Kobizyano; 77a
 Kolon; 42b
 Kubâd; 299a
 Kuşeyrî; 401a
 Kutrub; 232a
 Kürd bin 'Amr Mezîkiyâ ibn-i 'Amir
 İbn-i Mâü's-Semâ; 308a

L

Laķît bin Zirâre; 211b
 Lâmek; 350b
 Lârî; 51b
 Lebîd, Hz.; 231a
 Leclâc; 181a
 Lehrâsib; 60a
 Loķmân bin 'Âd; 166a

Lokmân; 409b
Luḳaki; 36b

M

Mağnisa; 327a
Maḥalleb bin Muğîre; 329a
Maḥmûd Hân; 191a, 420b
Maḥmûd-ı Ğaznevî; 50a
Mâlik bin Fehme'l-Ezrî; 167b
Marḳûs; 36b
Mehdî; 423b
Meḥmed Efendi; 161b
Meḥmed Hân Ğâzi; 161b, 162a
Meḥmed Nebîl Efendi; 107a
Melhân; 260b
Me'mûn; 15b, 169a, 376b, 377b, 389a
Mesîh, H.ż.; 35b
Metta; 36b
Mevlânâ, H.ż.; 123a, 46a
Mezdik; 159b
Mezîkiyâ; 166b, 307b
Mısrî Efendi; 391a
Micesî; 21b
Minḳârîzâde Yaḥyâ Efendi; 114b
Minûçîhr; 160b
Mirdâs-ı 'Arabî; 107b
Mîrek Muḥammed Taşkendî; 383b,
63b
Mirza Faşîh; 149b
Mirza İbrâhim; 65a
Monla Câmî; 349b, 378a, 4b, 74a
Monla Hüsrev; 162a
Monla Zeyrek; 162a
Mu'âviye bin Ebî Sufyân; 260a
Mu'âviye, H.ż.; 131a
Mu'âviye; 334a, 334b, 379b, 61a
Muğîre bin Şu'bete; 131a
Muḥammed Behzâd-ı Türkî; 133b
Muḥammed bin Cerîr-i Taberi; 84a
Muḥammed bin Ebî Tâlib el-Enşârî;
27a
Muḥammed bin el-Ḥanefî; 334a, 334b

Muḥammed bin Mervân; 18a
Muḥammed bin Mûsâ; 377a
Muḥammed bin Zekeriyyâ; 310b
Muḥammed Emîn; 158b
Muḥammed Girây; 295b
Muḥammed Kemâlî; 396b
Muḥammed Keşmîri; 160b
Muḥammed Mehdî ibn-i Mansûr
Devâniḳî; 423b
Muḥammed; 110a
Muḥtîru; 231b
Mûsâ bin Naşîr; 61a
Mûsâ, H.ż.; 175a, 188b, 245a, 272a,
61a, 107a, 137b,
Mûsâ; 376b
Muştafa 'Aşîr Efendi; 250b
Muştafa Efendi; 263b
Muştafa; 141b
Muşul; 339a
Mu'taşım; 164b, 36b
Mülhemî; 178a
Mürâmer bin Merre; 283a
Müseyleme; 7a
Müzelik; 343b

N

Nâbiğa; 128b
Nâci; 94b
Naḳr bin Şemîlü'l-Mâzîni; 169a
Nâşîr; 185b
Naşîr-i Tûsî; 154a, 26a
Naşrâni; 367a
Nebîl; 431a
Nemrûd; 418b
Nerîmân; 298a
Nilüfer; 315a
Ni'metullâh; 349b
Nisâburî Meymûn bin Mihrân; 81b
Nûh, H.ż.; 24b, 25b, 26a, 269b, 421a,
92b
Nûh; 205a, 350b
Nu'mân Ekber Şâh; 126b

Nu'mân; 418b
Nûreddîn Efendi; 197b
Nûreddîn el-Karasi; 197b
Nuşreddîn; 384a
Nûşirevân; 145b, 161a, 164a, 299a,
299b, 305a, 67a

O/Ö

'Osmân bin 'Affân; 170a, 260a
'Osmân, Hız.; 186a
'Osmân; 155a
Oşmanzâde; 55a
'Ömer Hıyyâm; 27b
'Ömer, Hız.; 132b, 15a, 240a, 301b,
81b
'Ömer; 170a

P

Pezdevî; 236a
Pinti Hamîd; 387a
Pîrûz; 299a
Puhtu'n-Naşr; 60a
Pûlâd Ağa; 137a

R

Râzûrî; 147b
Rebî' bin Yunus; 423b
Resmî Ahmed Efendi; 408b
Reşîdüddîn Vatvat; 380b
Ruğiyye; 150b
Rüstem; 133a, 298a
Rüstem-i Zâl; 100b, 59b

S

Sa'd bin Ebî Vakqâs; 133a
Sa'di Efendi; 40a
Sa'düddîn; 225b
Sa'düddînü'd-Taftazânî; 128a, 143b
Şafiyüddîn İşhak; 18a
Şahrâ; 408a
Sa'îd bin Cebîr; 4a
Sa'îd-i Hirevî; 134a

Şalâhüddîn; 414a
Salamon; 108a
Şa'leb; 110a, 73a, 289b, 311b
Şâlih, Hız.; 244a, 92a
Sâliyos Şaklı; 53b
Salmân bin 'Âmirü'd-Ḍabbî; 209a
Sâm; 269b, 26a, 137b
Şamedânî; 387b
Sâsân; 299a
Şebân bin Cüci; 75b
Sebk-i Muhammedü'l-Bâzık; 53b
Sekkâkî; 220b, 225b
Selim Hân; 198a, 199b
Selmân-ı Savecî; 179b
Seydî Gâzi; 346a
Seyyid Muhammed bin Es-seyyîd
Hasan; 190b
Seyyid-i Şerîf; 160a
Şıdkıyâ; 60b
Şibeveyh; 120b, 143a, 158b, 257a,
265a, 311b
Sinân Paşa; 198a
Sinimmâr; 126b
Sipâhizâde Mehmed Çelebi; 205a,
213b, 297b, 413b, 59b, 80b
Siyâvuş; 137a
Sokrât; 351a
Sultân İbrâhim Hân; 423a
Sultân Maḥmûd Hân; 328b
Sultân Mehmed Hân; 197b, 423a
Sultân Murâd Hân; 41a, 162a
Sultân Muştafa Hân; 391a
Sultân Orḥân; 315a, 55a
Sultân Selîm bin Sultân Süleymân;
260b
Sultân Sencer; 180a, 395b
Sultân Süleymân Hân; 337b
Sultân-ı Ahmed; 41a
Sunḳûr Beg Kalansi; 185a
Süheylî, Hız.; 130a
Süleymân bin 'Abdümelik; 65a
Süleymân Efendi; 114b

Süleyman Paşa; 315a
Süleymân, Hz.; 107b, 189a, 273b,
308a, 351a, 57b, 61a, 76b

Ş

Şâbûr bin Erdşîr; 400a
Şâhidî Hân; 244b
Şâhidî; 151b, 236a, 256b, 422b
Şâkir; 376b
Şâpur; 299a
Şâri', Hz.; 295a
Şarkî bin Kaţâmi; 403a
Şemer; 177b
Şems-i Fahrî; 160a
Şem'un, Hz.; 274b
Şenn; 403a
Şerefüddîn Çağminî; 394b
Şihâb, Hz.; 32a, 56a
Şihâb-ı Hafâci; 136b, 176b, 40a, 71b,
148b, 81a
Şirvân Şâh; 400a
Şît, Hz.; 268b
Şu'ûrî; 118a, 288a, 303b, 296b, 364a,
402a, 420a

T

Tabaqa; 404a
Taftazânî; 380a
Tâhir; 414a
Talhend; 181a
Ta'likizâde Kâtib Muhammed; 409b
Tarafe bine'l-'Iyd; 6b
Tarafe; 231a
Tarayfe; 166b
Taşköprizâde; 161b, 380b
Timûr; 137a
Tirmizî; 412a
Toklı Dede; 218b
Tûbâ Çelebi; 191b
Tufeyl bin Delâl; 387a
Türsi; 299a

U/Ü

'Ubeyde; 294b
'Ûc İbn-i 'Unuq; 245a
'Udes; 211a
'Uqbe bin 'Âmir; 148b
Uluğbeg; 398a
'Unşûrî; 50b
'Urķûb bin Şahr; 421b
Ümm-i Seleme; 206b
Üsküdârî Hüdâyî Maħmûd Efendi;
420b

V

Velîd bin 'Abdülmelik; 61a
Velîd; 65a
Veyħak; 242a

Y

Yâfes; 270a, 421a
Yaħyâ bin Ektem; 36b
Yaħyâ bin Sa'id; 208a
Ya'ķûb; 272a, 330a
Yâķût Hamevî; 128a
Yanka bin Mâdiyân; 264a
Yehûda; 102b
Yeşrib; 421a
Yezdicer bin Şehryâr; 132b, 299a
Yuħanna; 36b
Yusuf bin 'Ömer; 15b
Yusuf, Hz.; 6b
Yusuf-ı Encevi; 40a

Z

Zemaşşerî; 384a, 386b, 157a, 408b,
410b, 93b
Zeyd; 7a
Zeyneb; 375a
Zimaşşer; 157a
Ziyâd bin Übey; 131a
Zübeyr; 389b
Züheyr; 231a
Zürimme; 231b

ESER ADLARI (DÜRER'DE GEÇEN)

A

Âdâtü'l-Fuḍalâ ; 317b

B

Bahrü'l-Ġarâ-yib (Ḥalîmî); 296b

Behce ('Ali Efendi); 375b

Behcetü't-Tevâriḥ (Şükrullah b.

Aḥmed b.Zeki Şükrullah); 16a

Burhân-ı Kaṭı' (Ḥüse-yin bin Ḥalef-i Tebrîzî); 177b, 297a, 304b, 413b, 420a

C

Cemü'l-Hevâmi' (Aḥmed b. el-Emîn Şinkitî); 141b

Cihânnümâ (Kâtib Çelebi); 75b, 205b, 346b

D

Dakâyıkü'l-Ḥakâyık (Kemalpaşazâde); 149b

Dârü'l-Kütüb ; 36b

Delâilü'l-Hayrât (İmâm Cezûlî); 5a

Devletşâh Tezkiresi (Devletşâh b. Bahtîşâh Semerkandî Devletşâh); 243a

Dürretü'l-Ġavvâş (Ḥarîrî); 136b, 141a, 169a, 172a, 176a, 190b, 336b, 345a

Dürretü'l-Ġavvâş (Şihâbü'l-Hafâcî); 81a, 192a

Dürrü'l-Muḥtâr (Dımışkî); 32b, 38a, 78b

E

E'âcibü'd-Dünyâ (Câhız); 151a

El-Emtâ ve'l-Muvânese (Eş-şeyḥ Ebî Hayyân); 58b

Elmâs-ı Ḥacer-i Muḳavvem (?); 40a

Emâli (Şecerî); 342a

En-Nihâye (İbn-i Eşir):

Esâsü'l-Belâgat (Zemaḥşerî); 384a, 386b, 408b

Es-Sâmi fi'l-Esâmi (Ebu'l-feth Muḥammed b. Muḥammed Meydâni); 105b

Et-Tenbîhu 'alâ Ġalaṭi'l-Câhil ve'n-Nebîh (Kemalpaşazâde); 339b

Evzâḥü'l-Mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-Büldân ve'l-Memâlik (Sipâhizâde Meḥmed Çelebi); 59b, 80b, 205a, 213b, 297b, 413b

F

Fâ'ik (Zimâḥşerî); 66b

Farâ'iz (Kemalpaşazâde); 374b

Ferheng-i Cihângirî (Yusuf-ı Ence-vî); 40a, 194a, 52b, 22a

Ferheng-i Maḥmûdî ; 75a, 81a, 88b, 200a, 212b, 124b, 137a, 157b, 297a, 337b

Ferheng-i Şu'ûrî (Şu'ûrî Ḥasan Halebî); 43a, 62a, 65b, 70a, 147a, 189a, 196b, 297a, 307a, 376a

Fetâvâ-yı Meşhûre (İmâm Kâdîḥân); 102a

Fethiyye (Eş-şeyḥ Zeyneddîn Muḥammed bin 'Abdülme-cîd el-Lâzîkî); 351a

Füyûzât-ı Mıknâtsiyye (İbrahim Müteferriḳa b. 'Abdullah);

G

Ġalaṭât Risâlesi (Burûsevî Ḥüsrevzâde Meḥmed Efendi); 245b

Gülistan (Sa'di); 61b, 303a

H

Ḥâce Târiḥi ; 110b

- Hadâyıku 's-Sihr Dakâyıku 'ş-Şi 'r
(Reşîdüddîn Vaṭvat); 380b
- Hadikatü 'l-Vüzerâ (Osmanzâde); 55a
- Hakâyıku 'd-Dakâyık
(Kemalpaşazâde); 130a, 296b
- Halikatü 'r-Rü 'esâ (Resmî Aḥmed
Efendi); 408b
- Hâşiye-i Tecrîd (Ebu'l-Ḥasan Seyyîd
Şerif 'Ali b. Muḥammed b. 'Ali
Cürcâni); 34a
- Hayâtü 'l-Ḥayevân (İmâm Demîri); 4a,
24b, 151a, 297b
- Hizânetü 'l-Fıkh (Ebu'l-Leys İmâmü 'l-
Hudâ Naşr b. Muḥammed b.
Aḥmed Semerḳandî); 257b
- Hülâşatü 'l-Aḥbâr (Ḥavend-i Mîr);
396b
- Hüsrev ü Şîrîn (Nizâmi-i Gencevî);
305a
- I/İ**
- İklîdis ('Abbas Muḥammed Ḥasan
Süleyman); 34a
- İbsitâğ ; 160b
- İhyâ-i 'Ulûm (Ġazâli); 251a
- İsâgoci (Eş-şeyḥ Esîrüddîn); 7b
- İzzî (Aḥmed Ceylî); 120a
- K**
- Ḳâdî Hâşiyesi (Ḥz. Şihâb); 31b
- Kâfiye (İbn-i Ḥâcib); 47b
- Kâfiye (Monla Câmî); 4b, 74a
- Kâmil (İmâm-ı Müberrid); 334a
- Kâmûs (Fîrûzâbâdî); 5b, 6a, 12b, 19a,
20a, 22b, 28b, 33a, 40a, 66b, 75b,
80b, 85b, 87b, 114a, 118a, 119a,
121b, 127b, 146b, 147b, 150b,
154b, 158b, 160a, 162b, 163b,
174b, 188a, 185a, 180a, 177a,
190b, 192a, 195a, 200b, 202a,
203a, 211b, 214a, 235b, 245a,
249a, 255b, 258b, 261a, 266a,
297b, 309a, 299a, 301b, 307b,
311a, 317a, 318b, 330a, 336b,
338b, 339a, 341a, 342a, 346b,
348a, 365a, 384a, 385b, 386b,
407b, 421b
- Ḳânûnce (Şerefüddîn Çağminî); 394b
- Keşşâf (Zimâhşerî); 31b, 143b, 157a
- Kitâb-ı Mebsût (Ebû 'Abdullah
Muḥammed b. Ḥasan b. Ferḳad
Şeybânî); 143b
- Kitâb-ı Mûsâmere (?); 412b
- Kitâb-ı Sîbeveyh (Ebû Sa 'îd Sayrafi);
12a
- Kitâb-ı Sîbeveyh (Ebû Sa 'îd Sayrâfi);
12a, 345a
- Kitâbü 'l-Eymân-ı Faşl-ı Duḥûl
(Ḳâdîhâ); 72a
- Kitâbü 'l-İşârât fi Ma 'rifete 'z-Ziyârât
(Aliyyü 'l-Herevî); 39b
- Kitâbü 'l-Ma 'ârif (İbn-i Ḳayne); 177b
- Kitâbü 'l-Muvâzene Beyne 't-Ṭâ 'eyn
(Ebû Ḳâsımü 'l-Âmidî); 73a
- Kitâbü 'l-Muvâzene Beyne 't-Ṭâeyn
(Ebu'l-Ḳâsım el-Âmidî); 289b
- Kitâbü 'l-Mücbeti (?); 38a
- Kitâbü 'r-Ravz (İmâm Râfi 'î); 114b
- Ḳûhistân (Şemseddin Muḥammed b.
Hüsâmeddin el-Horasânî
Ḳûhistânî); 38a
- Külliyât (Ebu'l-Beḳâi 'l-Ḥüseyni el-
Kefevî); 41b, 235b, 289b, 295a,
311a, 347b,
- Kütüb-i Kelâmiyye (?); 34b
- L**
- Levhü 'l-Mâhiyye (İbn-i Sînâ); 40a
- Lisânü 'l-'Arab (Ḳaḍı Cemâlüddîn
Muḥammed b. Mükrim el-Ensârî);
40a
- Lugât-ı Şahîḫati 'l-Ma 'ânî-i Fârisiyye
(Ḥüseyn bin Ḥalef-i Tebrîzî);
304b

Lübâb (Muhammed b. Ebu Bekr b.
Muhammed b. 'Ali el-Yezdî); 18a

M

Maḳâmât (Ḥarîrî); 12a, 166a, 169a,
172a, 345a, 136b, 311a

Maḳşûd (Aḥmed b. 'Ali b. Mes'ûd);
11b

Mâlâysisü't-Tabîbe'l-Câhil (?); 294a

Mecmaü'l-Emsâl (Ebu'l-fazl Aḥmed
Meydânî); 131a, 211a, 343a,
401a, 403a, 407b

Mecmaü'l-Emsâl (Mîrek-i
Muhammed Taşkendî); 63b

Merâḥ (Aḥmed b. 'Ali b. Mes'ûd);
341a

Merâşidü'l-İttılâ' alâ-Esmâi'l-
Emkineti ve'l-Bîḳâ (Ebu'l-Fedâ'il
Safiyüddîn 'Abdü'l-mü'mîn ibn
'Abdülḥak el-Bağdâdî); 31b,
110b, 345b

Mesâ'il (?); 374b

Mesnevî (Ḥz. Mevlânâ); 123a

Meṭâlibü'l-'Aliyye (Îmâm
Fahreddîne'r-Râzî); 121a

Metn-i Kenz (Eş-şeyḥ Maḥmûd
Nesefî); 215a, 375a

Metn-i Tenvîr (?); 38b

Mevzu'ât-ı 'Ulûm (Taşköprizâde);
380b

Miftahü'l-'Ulûm (Sekkâkî); 220b,
128a

Mişbâḥ (Cürcânî); 86b

Mişbâḥ-ı Münîr (İbn-i A'rabî); 127b

Mi'yârü'l-Cemâlî (Şems-i Faḥrî); 160a

Mu'arrebü'l-Luġat (Îmâm-ı
Muṭarrazî); 159b

Mu'cemü'l-Büldân (Yâḳut Ḥamevî);
128a

Mûciz ; 395a

Muṭavvel (Taftazânî); 380a

Mülteḳa (Dâmâd); 246a

Münyetü'l-Muşalli (İbrâhim Ḥalebî);
206b

Münyetü'l-Muşalli (İbrâhim Ḥalebî);
76a

Mürücü'z-Zeheb (İbn-i Cevzî); 387b

Müzher (Îmâm Süyûtî); 266b

N

Na'imâ Târiḥi (Muştafa Na'imâ); 41a,
178b

Nâzır-ı İnsân 'Aynü'l-Ma'ânî'l-
Edebiyyete fi-Zâpti'l-Luġati'l-
'Arabiyyete (Cemâlüddîn
Muhammed bin Aḥmed bin
Câmi'); 18b, 158b, 33b, 138b,
177b.

Neşr-i Kebîr (Îmâm Cezerî); 259b

Niḳâye (Ebî Mekârim); 38a

Nuḥbetü'l-Fiker fi Işılâḥi'l-Ehli'l-
Eşer (İbn Ḥacer el-Asḳalânî Şihâb
ed-dîn Aḥmed b. 'Ali); 321a

Nuḥbetü't-Dehr (Muhammed bin Ebî
Tâlib el-Ensârî); 27a

Nücümü'z-Zâhire (Ebu'l-Mehâsin
Cemâleddin Yusuf b. Tağriberdî);
188a

P/R

Pâzend ; 51a, 160b

Râmûz (Es-Seyyid Muhammed bin
Ḥasan); 190b, 348a

Ravzatü's-Safâ (Muhammed Kemâlî);
396b

Ravzü'l-Mi'târ (Ebü 'Abdullah
Muhammed b. Muhammed b.
'Abdullah Himyeri); 75b

Risâle-i Meşhûre (Ḳuşeyri); 401a

S/Ş

Sâmi fi'l-Esâmî (Ebu'l-fazl Aḥmed
Meydânî); 401a

Seb'atü'l-Ebhur (Aḥmede'l-Menîni eş-Şâmî); 163b
Şihâh (Cevherî); 29a, 74a, 259a, 348a, 386b, 407b
Şâfiye (İbnü'l-Hâcib); 337b
Şâhnâme (Firdevsi-i Tûsî); 50a, 51a, 59b, 80a
Şehrî ve Gülî (Muḥammed Taşkendi); 383b, 63b
Şemâi'l-i Şerîf (Îmâm Muḥammed Tirmizî); 38a
Şemsü'l-Ma'ârif (Eş-şeyḥ Abdurrahman el-Bûnî); 197a
Şerḥ-i Buḥârî ('Aynî); 208a
Şerḥ-i Mevâkıf (Ebu'l-Ḥasan Seyyid Şerif 'Ali b. Muḥammed b. 'Ali Cürcânî); 70b
Şifâ-yı Şerîf (Kâdı İyâz); 302b
Şumûsü'l-Bevâzîg fi İzâneti Müşkilâti'n-Nevâbîg (Abdürrezzak Paşa); 71a

T

Tâcü't-Tevâriḥ (Ḥoca Sa'deddin Efendi); 315a
Taḥrîfât (Eş-şeyḥ Cemâlüddîn Muḥammed); 235b
Taḥrîfât (Eş-şeyḥ Muḥammed Cemâlüddîn); 200b
Taḥsîm-i Mîrâs (kemâl-i İsmâ'îl); 106b
Taḥvîmü't-Tevâriḥ (Kâtib Çelebi); 54a
Târiḥ-i Emîn (?); 41a
Târiḥ-i Ḥâmîs (Ḥüseyin Diyârbekrî); 22b
Tecnîs-i Melfûzî (Mevlânâ Câmî); 37a
Tecrîd (Nâşir-i Tûsî); 154a
Tehâfütü'l-Felâsife (Îmâm Ğazâli); 301a
Tekmile (Îmâm Şaĝânî); 153b, 190b
Telḥîs (Dımışķî); 223b

Telḥîs (Eş-şeyḥ Celâlüddîn 'Abdurrahman el-Ḳazvîni); 220b
Te'lifât-ı Enîka (Ḳuşeyri); 401a
Tenvîrü'l-Ebşâr (Eş-şeyḥ Muḥammed 'Alâüddînü'd-Dımışķî); 32b, 38a
Tuḥfetü'l-Fiker (İbn-i Ḥacer); 325a, 38a
Türki'l-'İbâre (Ḳara 'Abdullâh Efendi); 375a

V

Vanḳulu (Meḥmed Efendi Vâni); 45a, 190b, 348a
Vefeyâtü'l-A'yân (İbn-i Ḥallıkân); 376b, 380a, 413a
Viḳâye (Tâcü'ş-şeri'a Maḥmûd b. Aḥmed b. 'Ubeydillâh Maḥbûbî); 101b

Z

Zend (Şehristânî); 160a
Zevâcir (Ebâ Aḥmed Askerî); 239a

YAZAR ADLARI (DÜRER'DE GEÇEN)

A

‘Abbas Muḥammed Ḥasan Süleymân;
34a
Abdürrezzak Paşa; 71a
Aḥmed b. ‘Ali b. Mes‘ûd; 11b, 341a
Aḥmed b. el-Emîn Şinkitî; 141b
Aḥmed Ceylî; 120a
Aḥmede'l-Menîni eş-Şâmî; 163b
‘Ali Efendi; 375b
Aliyyü'l-Herevî; 39b
‘Aynî; 208a

B

Burûsevî Ḥüsrevzâde Mehmed Efendi;
245b

C

Câhîz; 151a
Cemâlüddîn Muḥammed bin Aḥmed
bin Câmi‘; 18b, 158b, 33b, 138b,
177b
Cevherî; 29a, 74a, 259a, 348a, 386b,
407b
Cürcâni; 86b

D

Dâmâd; 246a
Devletşâh b. Bahtîşâh Semerḳandî
Devletşâh; 243a,
Dımışkî; 32b, 38a, 78b, 223b

E

Ebâ Aḥmed Askerî; 239a
Ebî Mekârim; 38a,
Ebû ‘Abdullah Muḥammed b. Ḥasan
b. Ferḳad Şeybânî; 143b
Ebû ‘Abdullah Muḥammed b.
Muḥammed b. ‘Abdullah
Himyeri; 75b

Ebû ‘Amr Cemâleddin ‘Osman b.
‘Ömer b. Ebî Bekr İbnü'l-Ḥacib;
337b

Ebû Kâsım el-Âmidî; 73a
Ebû Sa‘îd Sayrafi; 12a, 345a
Ebu'l-Beḳâi'l-Ḥüseyni el-Kefevî; 41b,
235b, 289b, 295a, 311a, 347b
Ebu'l-faẓl Aḥmed Meydânî; 131a,
211a, 343a, 401a, 403a, 407b
Ebu'l-Fedâ'il Safiyyüddîn ‘Abdü'l-
mü'mîn ibn ‘Abdülḥaḳ el-
Baḡdâdî; 31b, 110b, 345b
Ebu'l-fetḥ Muḥammed b. Muḥammed
Meydâni; 105b

Ebu'l-Ḥasan Seyyîd Şerif ‘Ali b.
Muḥammed b. ‘Ali Cürcâni; 34a,
70b

Ebu'l-Leys İmâmü'l-Ḥudâ Naşr b.
Aḥmed Semerḳandî; 257b

Ebu'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf b.
Taḡriberdî ibn Taḡriberdî; 188a
Es-Seyyid Muḥammed bin Ḥasan;
190b, 348a

Eş-şeyḥ Abdurrahman el-Bûnî; 197a
Eş-şeyḥ Celâlüddîn ‘Abdurrahman el-
Ḳazvîni; 220b

Eş-şeyḥ Cemâlüddîn Muḥammed;
235b, 200b

Eş-şeyḥ Ebî Hayyân; 58b

Eş-şeyḥ Ebî Ḥayyân; 58b

Eş-şeyḥ Esîrüddîn; 7b

Eş-şeyḥ Maḥmûd Nesefî; 215a, 375a

Eş-şeyḥ Muḥammed ‘Alâüddînü'd-
Dımışkî; 32b, 38a

Eş-şeyḥ Zeyneddîn Muḥammed b.
‘Abdülmeċîd el-Lâzıḳî; 351a

F

Firdevsi-i Tûsî; 50a, 51a, 59b, 80a
Fîrûzâbâdî; 5b, 6a, 12b, 19a, 20a, 22b,
28b, 33a, 40a, 66b, 75b, 80b, 85b,
87b, 114a, 118a, 119a, 121b,

127b, 146b, 147b, 150b, 154b,
158b, 160a, 162b, 163b, 174b,
188a, 185a, 180a, 177a, 190b,
192a, 195a, 200b, 202a, 203a,
211b, 214a, 235b, 245a, 249a,
255b, 258b, 261a, 266a, 297b,
309a, 299a, 301b, 307b, 311a,
317a, 318b, 330a, 336b, 338b,
339a, 341a, 342a, 346b, 348a,
365a, 384a, 385b, 386b, 407b,
421b.

G

Ġazâli; 251a

H

Ĥalîmî; 296b
Ĥarîrî; 12a, 166a, 169a, 172a, 345a,
136b, 311a, 190b, 336b, 141a,
176a, 345a
Ĥâvend-i Mîr; 396b
Ĥoca Sa'eddin Efendi; 315a
Ĥüseyin b. Ĥalef-i Tebrîzî; 177b,
297a, 304b, 413b, 420a
Ĥüseyin Diyârbekrî; 22b
Ĥz. Mevlânâ; 123a
Ĥz. Şihâb; 31b

İ

İbn Ĥacer el-Askalâni Şihâb ed-dîn
Aĥmed b. 'Ali; 321a
İbn-i A'rabî; 127b
İbn-i Cevzî; 387b
İbn-i Eşîr; 249b
İbn-i Ĥacer; 325a, 38a
İbn-i Ĥâcib; 47b
İbn-i Ĥallikân; 376b, 380a, 413a, 267a
İbn-i Ĥayne; 177b
İbn-i Sînâ; 40a
İbrâhim Ĥalebî; 206b, 76a
İbrâhim MütferriĤa b. 'Abdullah
İmâm Cezerî; 259b

İmâm Cezûlî; 5a
İmâm Demîri; 4a, 24b, 151a, 297b
İmâm Faĥreddînü'r-Râzî; 121a
İmâm Ġazâli; 301a
İmâm Ķâdiĥân; 102a
İmâm Muĥammed Tirmizî; 38a
İmâm Râfi'î; 114b
İmâm Şaĝânî; 153b, 190b
İmâm Süyûtî; 266b
İmâm-ı Muĥarrazi; 159b
İmâm-ı Müberrid; 334a

K

Ķâdı Cemâlüddîn Muĥammed b.
Mükrim el-Ensârî; 40a
Ķâdı İyâz; 302b
Ķâdiĥâ; 72a
Ķara 'Abdullâh Efendi; 375a
Ķâtib Ćelebi; 75b, 205b, 346b, 54a
Ķemâl-i İsmâ'îl; 106b
Ķemalpaşazâde; 130a, 296b, 149b,
339b, 374b
Ķuşeyri; 401a

M

Meĥmed Efendi Vâni; 45a, 190b, 348a
Mevlânâ Câmî; 37a
Mîrek-i Muĥammed Taşkendî; 63b
Monla Câmî; 4b, 74a, 349b
Muĥammed b. Ebû Bekr b.
Muĥammed b. 'Ali el-Yezdî; 18a
Muĥammed b. Ebî Tâlib el-Ensârî;
27a
Muĥammed Taşkendî; 383b, 63b,
396b
Muştafa Na'imâ; 41a, 178b

N

Nâşir-i Tûsî; 154a
Nizâmi-i Gencevî; 305a

O

Osmanzâde; 55a

R

Resmî Aḥmed Efendi; 408b

Reşîdüddîn Vatvaṭ; 380b

S/Ş

Sa' di; 61b, 303a

Sekkâkî; 220b, 128a

Sipâhizâde Meḥmed Çelebi; 59b, 80b,

205a, 213b, 297b, 413b,

Şecerî; 342a

Şehristânî; 160a

Şemseddin Muḥammed b.

Hüsâmeddin el-Horasânî

Ḳûhistânî; 38a,

Şems-i Fahrî; 160a

Şerefüddîn Çağminî; 394b

Şihâbü'l-Hafâcî; 81a, 192a

Şu'ûrî Ḥasan Ḥalebî; 43a, 62a, 65b,

70a, 147a, 189a, 196b, 297a,

307a, 376a

Şükrullah b. Aḥmed b. Zeki Şükrullah;

16a

T

Tâcü'ş-şeri'a Maḥmûd b. Aḥmed b.

'Ubeydillâh Maḥbûbî Tâcü'ş-

şeri'a; 101b

Taftazânî; 380a

Taşköprizâde; 380b

Y

Yâkut-ı Ḥamevî; 128a

Yusuf-ı Encevi; 40a, 194a, 52b, 22a

Z

Zemaḥşerî; 31b, 143b, 157a, 66b,

384a, 386b, 408b

YER ADLARI (DÜRER'DE GEÇEN)

A

Âbîn; 362b
‘Acem; 17b, 19a, 26b, 37a, 37b, 65b,
74b, 107a, 110b, 122a, 123a,
140b, 174a, 295b
Adana; 26b, 45a
Afrika; 25b, 30b
Ahlât; 19a
Ahvâz; 81b
‘Akka; 244a, 260a
Aķşehir; 384a
Alaman; 45a
‘Amâliķa; 421b
Ameriķa; 25b, 42a
Anapa; 26b, 45a
Anatolı; 9b, 22a, 26b, 45a, 79a, 87b,
99b, 110b, 198a, 214a,
263a, 297b, 298b, 384a, 307b
Anķara; 7b, 162a, 199b
Antakya; 61a, 80b, 262b, 364b
‘Arabistan; 44b, 130a, 406b
‘Arafât; 100b, 238a
‘Araķân-havz; 238b
‘Arnavûd; 239a,
Artuķ-âbâd; 174a
‘Aşşer; 74a
Asya; 25b, 30b, 376a
Atlantikûs Deñizi; 31a
Avrupa; 25b, 45a
Ayaşofya; 264a
Âyîn; 362b
Aynalıkavaķ; 51b
Âzak Deñizi; 45a
Âzerbaycân; 20b, 140b, 396b

B

Bâbil; 108a
Bağçe; 337b
Bağdâd; 117b, 157b, 158b, 163b,
164b, 36b, 71b, 289b
Baħreyn; 6b

Baħr-i Afriķûm; 31a
Baħr-i Aħmer; 31a
Baħr-i Ĥabeş; 31a
Baħr-i Kûlzûm; 26b, 31a, 262b
Baħr-i Muħît; 45a
Baħr-i Müncemi; 42b
Baħr-i Sefîd; 31a
Baħr-i Süveys; 31a, 189b, 262b
Baħr-i Şâm; 31a
Baltıķ; 317a
Başra; 63b, 81b, 127a, 158b
Bayburd; 59b
Behra; 141b
Belh; 64b
Berveç; 66a
Bestâm; 69b
Beytû'l-Maķdîs; 350b
Beyzâ; 159a
Bezzer; 74a
Bilecik; 315a
Biriħût; 54a
Boğaziçi; 178a
Boğdân; 317a
Bolayır; 316a
Bolı; 79a
Bolutur; 205b
Burûsa; 110b, 162a, 199a, 238b, 315a
Busr; 167b
Bübek; 174a
Büyük Çamlıca; 178b

C

Ca'fer-âbâd; 174a
Cava; 246a
Cermâniyâ; 24b, 377a
Cezâyir; 42b
Cidde; 100a
Cûdi, 413a, 115b
Cürcân; 250b, 399b

Ç

Çamlıca; 115a

Çâva Aşaları; 26b, 58b
Çeh; 377a
Çin; 26a, 108a, 130a, 148a, 151a,
189a, 205a, 216a, 244b, 270a,
295b, 409a
Çîniznik; 110b
Çubuk-âbâd; 174a

D

Damâzî Dağı; 205a
Damgân; 399b
Dânyâ; 377a
Dârab-Cerd; 128a
Dârü'n-Nâbi'a; 128b
Defterdâr Burnu; 174a
Destvâ; 141b
Dımişk; 380a
Dımişkü's-Şâm; 137b, 186a, 306b
Dicle Nehri; 163b, 339a, 71b
Diyarbakir; 339a

E

Ebher; 7b
Ecehhe; 138b
Edirne; 316a
Efrenc; 296a
Egrikapu; 41a, 218b
Elbistân; 39b
Endülüs; 61a, 275b
Erdebîl; 17b
Erîha; 262a
Erzen; 19a
Erzenü'r-Rûm; 59b
Erzincân; 19a
Erzirûm; 19a
Esed-âbâd; 174a
Eyleh; 262b

F

Fars; 69b, 122a, 128a, 298a, 362b
Felemenk; 40b, 42b
Fırat; 339a, 345b

Filistin; 107b, 239a
Fransa; 337a, 45a
Fürs; 60b, 106b

G

Ğalaşa; 20a, 328a
Ğazne; 50a
Gilân; 19a, 362b

H

Ĥabeş; 6a, 31a, 41b, 127a, 138b, 142b,
155a, 246b, 285b, 295b, 382b
Ĥacûn; 129b
Ĥadramût; 54a
Ĥaleb; 41b, 345b, 414a
Ĥalîc; 51b, 244b
Ĥalvân; 117b, 305a
Ĥamâ; 118a
Ĥarezmi; 76a, 157a, 250b
Ĥavernak; 126a
Ĥavnec; 18a
Ĥazar; 399b
Herat; 399b, 413a
Herĥâ; 75b
Ĥısn-ı Keyfâ; 115b
Ĥıtâ; 26b, 216a
Ĥıtây Tataristanı; 205b
Ĥıtây; 75b
Ĥicâz; 6b, 78b, 163a, 246a, 258a,
287b, 342a, 413a
Hind; 26b, 40b, 58b, 73b, 78a, 83a,
86a, 108b, 127a, 130a, 142a,
151a, 205a, 245b, 261b, 326b
Hindustân; 55a, 66a, 67b, 138b, 142b,
290a, 151b, 270a, 283b, 380b,
415b
Ĥıra Dağı; 115a
Ĥorasân; 40a, 83a, 86a, 122a, 148a,
383a, 413a
Ĥudeybiyye; 114a
Ĥumş; 302a
Ĥuten; 216a

Hümâyûn-âbâd; 174a

I

‘Irâk; 163a, 167b, 266a, 339a, 427a

‘Irâk-ı ‘Acem; 28b

İşfahân; 7b, 28b, 100b, 131a, 148a,
259b, 383a

İ

İngiltere; 377a

İran; 65a, 108a, 132b, 295b

İskenderun; 80b

İslambol; 9b, 23b, 37a, 54a, 114b,
198a, 202a, 218b, 289a

İspanya; 42b, 45a, 61a, 202a, 377a

İştâhr Kalesi; 161a

İstanbul; 24a

İstivâ; 401a

İsveç; 45a, 310b

İtalya; 377a

İtil; 75b

İtopya Deñizi; 31a

K

Kâbil; 100b

Ķâf; 189a, 250a

ĶâğıdĶâne Boğazı; 178a

ĶâğıdĶâne; 55a, 173b

Ķâhire; 174a

Ķal‘a-i ‘Ariş; 31a

Ķal‘a-i Süveys; 31a, 426a

Ķalven; 176a

Ķaspiyom BaĶri; 75b

Ķaşr-ı Şîrîn; 305a

Ķavran Dağı; 205b

Ķaz-âbâd; 174a

Ķazvîn; 7b

Kefe; 302b

Kekbûze; 22a

Kerkût; 297b

Keshâb; 80b

Ķıbrıs; 153b, 260a

Ķıpçak; 26b, 75b

Ķırım; 302b

Ķısıklı Çeşmesi; 115a

Kilyoz; 364b

Kirmân; 298a, 66a

Ķoştantîniyye; 33b, 54a, 115a, 155a,
161b, 203a, 218b, 240a, 242b,
263b, 327b

Ķoştantîniyyetü ‘l-MaĶmiye; 22a, 87a,
197b

Ķudüs-i AĶdes; 31a, 107b

Kûfe; 126b

Ķureyş; 210a

Ķuşlar Ķal‘ası; 71b

Ķuzguncuk; 115a

Kürdistan; 307b

L

Leh; 45a, 316b, 377a

M

MaĶnisa; 327a

Malâtıyye; 345b

Manya Burnu; 45a

Mar‘aş; 39b, 345b

Mardel Nort; 42b

Mardin; 339a

Mâvend; 108a

Mâverâ; 31a

Mâverâü‘n-nehr; 26b, 177b, 178a

Mâzenderân; 159b

Medâyin; 163b

Medîne; 117b

Medîne-i Münevvere; 41b, 104a,
128b, 140a, 167b, 239a, 242a,
259b, 262b, 302a, 335a, 412b,
421b

Mekke; 139a, 238a, 412b

Mekke-i Mükerreme; 11a, 22b, 77a,
85b, 95b, 100a, 103a, 114a, 115a,
138b, 179b, 262b

Mekrân; 298a

Merv; 399b
Mesâclân Boğazı; 42b
Mışır İskenderiyyesi; 23a, 53b
Mışır; 6b, 21a, 31a, 37b, 41b, 77a,
114b, 127a, 142b, 158a, 185b,
262b, 292a, 296a, 377a, 380a,
426a
Mışriyye; 363a
Misnâ Ataşısı; 202a
Mora; 45a
Moskov; 26a, 45a, 75b
Mudurnı; 79a
Muşul; 179b, 339a

N
Naqqâş İskeleyi; 115a
Nâşıra; 384a
Necd; 189a
Nemçe; 310b, 317a, 377a
Neşât-âbâd; 174a
Netehhe; 138b
Nev-bahâr; 65a
Nil Nehri; 41b
Nişâbur; 66a, 399b
Norveciyâ; 377a
Nova Kinîsa Ataşısı; 26b
Nuşubîn; 115b

O
Or; 317a
Over; 26b

Ö
Özbekân; 148a

P
Pasifikus; 42b
Payâs; 80a
Pehlev; 142a
Pereşâm; 31a
Portekiz; 40b

R
Râhib; 315a
Râvend; 148a
Râz; 147a
Rey; 147b, 306b
Rûm İli; 22a, 24a, 45a, 158a, 174a,
198a, 239a, 316b
Rûm; 8b, 23a, 61a, 106a, 107a, 153b,
199a, 238b, 240a, 245b, 257a,
296a, 306a, 315a, 334a, 343a,
348b, 361b, 363b, 374b, 408b
Rus; 377a

S
Sâbât; 163b
Sa‘d-âbâd; 173b
Sa‘îd; 174a
Şakaliyye; 202a
Sâmireh; 164b
Şan‘â; 141b
Şarı-gerz; 197b
Şarıkaya; 115a
Şarıyer; 364b
Sebâ; 165a
Sebte Boğazı; 31a, 45a
Şellem; 74a
Semerkand; 177b, 382b
Sencer; 376b
Serây-ı ‘Âmire; 174a
Serendib; 40b, 100a
Seylân; 160b
Sibirya; 75b
Sicistân; 298a
Sincâr; 179b
Sinob; 263a
Sistan; 100b
Sivas; 19a, 345b
Sivrihişâr; 198b
Siyâm; 205a
Sodom; 262b
Soğd; 177b
Sûdan; 31a, 138a, 142b

Sulţan Aţaları; 31a

Ş

Şâbûr-ı Fars; 400a

Şâbûr-ı 'Irâk; 400a

Şâm; 37b, 61a, 65a, 74a, 80a, 80b,
95b, 118a, 137b, 167b, 213b,
239a, 260a, 266a, 363a, 380a,
382b, 384a

Şatt; 71b

Şenkûne; 284a

Şirâz; 66a, 159a, 174a, 362b

T

Tâ'if; 263a

Tarabulus; 213b, 310b

Tarhûn; 246a

Tarsûs; 31b

Taş-âbâd; 174a

Taşkend; 177b

Taşocaqları; 115a

Tatar; 26a, 185b

Tataristân; 26b

Tebriz; 18a

Tedmür; 376b

Ten Şuyu; 45a

Tophânelizâde Çeşmesi; 115a

Trabzon; 214a

Turân; 177b

Tûr-ı Sînâ; 175a

Turla Nehri; 317a

Tûs; 50a, 251a

Türkistân; 8a, 148a, 216a, 295b

Tüster; 400a

U

Ulunġây; 75b

'Ummân; 167a

'Uveyr; 167b

Ü

Üsküb; 198a

Üsküdar; 9b, 21b, 191a

V

Vâridyus Burnu; 45a

Vuhuc; 189a

Y

Yalaġ-âbâd; 174a

Yalıköşkû; 87a

Yarhişâr; 315a

Yemâme; 80a, 134b, 421b

Yemen Aţası; 31a

Yemen; 4a, 54a, 165a, 167a, 177b,
187b, 246b, 262a, 289a, 295b,
301b, 421b

Yenbu; 262b

Yeñi Dünyâ; 26a, 27a, 42b, 78a, 94a

Yeşilburun; 31a

Yetrib; 421b

Yıldırım Hân Medresesi; 198a

Yonâyis-i Cenûbiyye; 42b

Yonâyis-i Şimâliyye; 42b

Z

Zehmen; 306b

Zenc; 151a

Zenciyân; 148a

Zengibâr; 73b

Zeyrek Câmî'i; 161b

Zeyrek; 161b

Zimaşşer; 157a

Zincân; 7b, 18a

Ziyâd bin 'Abdurrahman; 401a

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Nagihan ÇAĞLAYAN
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.05.1984 Sivas
e-posta : ezgiyimdir@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2005
Tezli Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2007

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2010	CÜ Rektörlüğü Türk Dili Bölümü	Okutman

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS (...) ÜDS (68.75) TOEFL (...) EILTS (...)